

13

B.A.R.P.R.
II
570154

GEORGE
BARIT și
contemporanii
săi

B

GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI

III

Coperta: *Victor Feodorov*

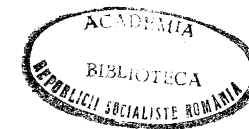
GEORGE BARIȚ
ȘI
CONTEMPORANII SĂI

VOL. III

Corespondența primită de la
NICOLAE MANIU, GRIGORE MIHALI
IOAN FEKETE-NEGRUȚIU, IOAN ANTONELLI
IOSIF MANY ȘI IOAN RUȘU

EDIȚIE DE ȘTEFAN PASCU, IOSIF PERVAIN, IOAN CHINDRIȘ,
DUMITRU SUCIU, MIRCEA POPA ȘI GELU NEAMȚU
COORDONATORI: ȘTEFAN PASCU ȘI IOSIF PERVAIN

D O C U M E N T E L I T E R A R E

EDITURA MINERVA

BUCUREȘTI — 1976

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

II 570154

CORESPONDENȚA LUI BARIȚ, LA AL TREILEA VOLUM

Scrisorile de față se încadrează într-un context de referințe ce privesc îndeaproape o problemă încă spinoasă a culturii și literaturii noastre moderne. În acest răstimp s-a consacrat temeinic noțiunea de Școală ardeleană, perioadă de mare intensitate spirituală și valoroasă creație culturală, ce stă la temelia statornicirii formelor moderne de expresie și de gândire, spiritualitate izvorită din structurile istorice de viață social-politică și culturală a românilor din provinciile intracarpătice. Dimpreună cu totalitatea mijloacelor de exprimare formală și funcțională, Școala ardeleană înseamnă aportul prețios pe care transilvănenii l-au așezat la temelul culturii, al literaturii naționale la începuturile modernizării sale, integrând-o în cultura europeană a luminilor.

Corespondența din volumul de față aduce un aport important la clarificarea problemei eredității Școlii ardeleni, situația *urmașilor* din secolul al XIX-lea al marilor corifei. Lucru anevoios, din cauza unei prejudecăți care, purtând girul junimismului și fiind alimentată de Titu Maiorescu, a prins oarecari rădăcini răstălmăcitoare. S-a crezut și se mai crede că, împreună cu obligația luptei pentru emanciparea socială și națională a românilor din Transilvania, continuatorii din generația anilor 1830—1848 au preluat de la vrednicii înaintași și temele și modalitățile concrete de creație literară, care, devenind apoi, și unele și celelalte, mai puțin actuale în veacul cel nou, întreaga generație ar fi alunecat pe panta unei pedanterii lipsite de substanța începuturilor. Blajul, în primul rînd, a fost greu incriminat, printr-un lanț de judecăți eronate ce s-au perpetuat mereu, în lipsa temeiului documentar.

Împotriva acestei incriminări pledează și mărturiile scrisorilor înmănușiate aici, trimise lui Bariț de personalități culturale blăjene de la mijlocul secolului al XIX-lea: Nicolae Maniu, Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruțiu, Ioan Antonelli, Iosif Many și Ioan Rusu. Corespondența blăjeană nu se limitează, însă, la aceste nume. Într-un viitor volum vom publica scrisori primite de Bariț de la Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi, Alexandru Sterca Șuluțiu, Simion Mihali-Mihălescu, Ioan Micu Moldovan și alții, oferindu-se astfel o imagine relativ completă a relațiilor pe care marele mentor al vieții spirituale românești din secolul trecut, George Bariț, le-a avut cu dascălii și învățații Blajului. Dar și pînă atunci, pe baza sugestiilor oferite de scrisorile din acest volum, putem îmbogăți judecățile de valoare cu privire la descendența Școlii ardeleni. Unii cercetători au intuit încă în urmă cu câteva decenii un fapt pe care azi îl putem afirma cu certitudine: a existat o a doua fază a Școlii ardeleni, o nouă etapă, inaugurată în jurul anului 1830, odată cu deschiderea liceului greco-catolic din Blaj. Exponenții acestei faze se definesc nu prin ceea ce-i aseamănă cu generația de la pragul anului 1800, ci prin trăsăturile proprii de originalitate. Conținutul volumului de față evidențiază aceste trăsături,

SECRETARIATUL EDIȚIEI

Ioan Chindriș, secretar; *Nicolae Albu*, consultant special; *Ana Ciurdariu* și *Konrad Gündisch*, consultanți pentru limba germană; *Carol Engel*, consultant pentru limbile maghiară și latină; *Virginia Negru*, fotograf

prin bogatele date și informații în legătură cu manifestarea concretă a noii generații, cu orientarea ei ideologică.

Față de atitudinea raționalistă, iluministă a „bătrînilor“, noua pleiadă își manifestă înclinația către romantism, curent care domina cu putere Europa anilor 1830—1850. În Transilvania, cu centrul principal la Blaj, s-a constituit relativ devreme o grupare de neofiți ce întrunea majoritatea caracteristicilor curentului. Unele, ca pasiunea pentru istorie și document (cu corolarul lor judecarea trecutului prin prisma nevoilor prezente) și orientarea etno-națională (cu corolarul său necesitatea conștientizării naționale), se moșteniseră de la generația lui Micu și Șincai, Maior și Budai Deleanu. Celelalte s-au revărsat din marea matcă romantică a apusului, din surse germane mai ales, dar și franceze și italiene, care nuanțau trăsăturile metodei romantice. Din aceste surse, românii transilvăneni au selectat, în funcție de cerințele lor naționale: *dreptul natural* ca fundament politic, *herderianismul* ca metodă de luptă pentru păstrarea ființei etnice și naționale, *liberalismul politic* — prin Karl Rotteck — atitudine ideologică și *schillerianismul* ca model de presă literară.

Scrisorile, studiile și notele din volum oferă suficiente dovezi despre suplețea cu care transilvănenii au evoluat pe aceste coordonate romantice, în ciuda părerii de obște despre paupertatea peisajului romantic transilvănean. Mișcarea prepașoptistă de la Blaj din anii 1842—1846 sintetizează criteriile politice extrase din filozofia dreptului natural și ideologia herderiană, pînă la configurarea unei partide politice de felul celor existente în aceiași ani în Țara Românească și Moldova. Multe scrisori sînt, de altfel, dovezi ale unității de vederi între aceste structuri politice naționale, care vor asigura platforma revoluționară de la 1848.

Mai surprinzătoare sînt revelațiile de ordin literar pe care le întîlnim în aceste scrisori. Departate de a persista în conduita iluministă, ca niște întîrziiați printre lucrări de erudiție filologică, blăjenii din jurul anului 1840 deschid pîrtia literaturii romantice în Transilvania, iar în unele aspecte în întreaga noastră cultură. E un capitol deficitar al istoriei literare, spre completarea căruia oferim aceste surse noi de referință. Ioan Rusu este primul poet de factură romantică prezent în coloanele *Foii literare* a lui Bariț, mai apoi ale *Foii pentru minte ...*, cu poezii ce nu pot lipsi dintr-o eventuală antologie a poeziei romantice românești. Același Rusu este autorul primelor traduceri masive din Schiller la noi, printr-o frumoasă serie publicată în *Foie pentru minte...* în anii 1838—1839. Un tînăr elev al Blajului, Nicolae Pauletti, este autorul primei mari culegeri folclorice din cultura românească — datată din 1838 — și cel care publică pentru prima dată într-o revistă românească — tot în 1838 — poezii populare în cicluri independente și masive. Cu Iosif Many, romantismul transilvănean capătă accente noi, prin filiația franceză a acestui ciudat, uitat dar remarcabil scriitor român din secolul trecut. Preocupările sale în legătură cu literatura proscrisă a lui Lamennais, cunoscute din surse mai vechi, se completează cu descoperirea faptului că este traducătorul cărții de mare suflu romantic a lui Lamartine, *Istoria girondinilor*.

Freamătul romantic blăjean traversează spectaculos revoluția de la 1848 — bogat oglindită în scrisori — pentru a se revărsa în curentul liberalismului politic de după revoluție. Ioan Fekete Negruțiu și Ioan Antonelli sînt reprezentanți de seamă ai acestei orientări politice, care a pregătît condițiile creerii Partidului Național Român în 1869.

Scrisorile din volum au o valoare aparte și ca modele de literatură epistolară. Oglindă a unor temperamente literare despre care se știa pînă acum foarte puțin, ele sînt uneori — ca în cazul lui Ioan Rusu — singurele moșteniri de la un scriitor care putea fi una din figurile remarcabile ale scrisului românesc. Literatura epistolară e privită cu ochii interesului în cultura contemporană. Mesajele blăjenilor către Bariț, ca și ale celorlalți contemporani ai săi, sînt permanente surse de meditație despre acest gen de literatură.

Cluj-Napoca, 1 decembrie 1975

ȘTEFAN PASCU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În *Cuvîntul înainte* la primul volum al acestei ediții, se aproxima corespondența lui George Bariț la „12 volume masive“, incluzînd aici, firește, atît epistolele trimise cit și cele primite. Dar vastitatea epistolarului acestui mare călăuzitor de cultură națională se conturează tot mai pregnant, cu fiecare volum, încît se pare că ediția va depăși dimensiunile anunțate. După ceea ce am reușit să edităm pînă acum, cititorul își poate da seama de faptul că, în final, colecția va fi o sursă fără precedent de cunoștințe și informații despre fenomenul de formare a culturii și literaturii moderne din Transilvania. Chiar și prin aceste trei volume, Editura Minerva a realizat cea mai mare operă de valorificare a documentului literar transilvănean din întreaga noastră cultură. E un fapt îmbucurător, dar care prilejuieste și un gînd despre deficiența existentă pînă acum în această direcție, deficiență ce se reflectă într-o slabă cuprindere în lucrările de sinteză, a aportului Transilvaniei la edificarea culturii naționale. Gîndul că acest hiat poate fi umplut, în bună parte, prin editarea epistolarului barițian e un izvor de energie și putere în această muncă indeobște mai grea și mai anevoioasă decît se crede. Cu atît mai anevoioasă, cu cit cu fiecare volum scrisorile devin mai interesante, mai inedite, iar aparatul notelor și comentariilor mai pretențios.

Acest al treilea volum e un exemplu în sensul amintit. Este primul mînunchi dintr-o bogată corespondență primită de Bariț de la personalitățile culturale din Blajul acelei vremi: Nicolae Măniu, Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruțiu, Ioan Antonelli, Iosif Many și Ioan Rusu. Într-un volum următor vom publica alte scrisori primite din Blaj, de la Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi, Alexandru Sterca Șuluțiu, Simion Mihali-Mihălescu, Ioan Micu Moldovan și alții.

Corespondența din acest volum are o caracteristică ce a influențat întreaga metodologie a editării. Dacă, mai mult sau mai puțin, trimițătorii din primele două volume — Aron Florian, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Pavel Vasici, Alexandru Roman și Atanasie Șandor — s-au bucurat de o oarecare atenție din partea cercetătorilor, beneficiind de evocări cu caracter evasimonografic, corespondenții de față sînt — exclusiv Ioan Rusu — pentru prima dată obiectul unei atenții științifice. Faptul a înrîurit mai ales paginile introductive de la începutul fiecărui set de scrisori, care sînt de data aceasta adevărate studii.

Ineditul corespondenței din volum și importanța Blajului, focar cultural și literar românesc, au impus notelor și comentariilor un caracter mai extins și mai complet. Microbibliografiile scriitorilor și oamenilor de cultură evocați în note — mult mai numeroși decît în volumele anterioare! — sînt lucrate în genul articolelor similare de enciclopedie. Ele își găsesc rostul în volum prin faptul că personalitățile respective nu sînt cuprinse în dicționarele en-

ciclopedice ulterioare celui întocmit de Corneliu Diaconovici, devenit astăzi raritate bibliologică. Aceste note, ca și cele cu caracter consemnativ, au impus apoi indicarea unui număr sporit de titluri de lucrări din epocă, așa cum notele lămuritoare au reclamat același lucru în ceea ce privește bibliografia generală și specială asupra epocii. Indicele de materii al volumului este oglinda abundenței bibliografice care caracterizează acest volum.

După cum s-a anunțat în *Nota* de la volumul al doilea, publicăm și aici un număr de documente paralele, care întregesc înțelesul scrisorilor. Este vorba mai ales de documente pomenite în textul scrisorilor, dar și de altele pe care le reclamă demersul notelor și comentariilor noastre (de exemplu, documentele de la corespondența lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, nota 3) sau cerințele studiilor introductive.

Criteriile de transcriere și coordonare tehnică a ediției au rămas cele enunțate la volumul al doilea, pe care le găsim valabile pentru toată corespondența lui Bariț. În principal, atât la transcriere cât și la paginare, se are în vedere faptul că *fiecare unitate epistolară este un text literar*, care trebuie redat în modul cel mai fidel cu putință. După o experiență de trei volume, credem că am reușit să redăm exact *felul cum vorbeau* trimitătorii scrisorilor, depășind caracterul derutant al diferitelor ortografii în care și-au exprimat gândurile.

În lumina acestei redări fidele a graiului scrisorilor, limbajul blăjenilor de la mijlocul-veacului trecut ne apare foarte evoluat, curat, mlădios și cursiv, întru toate similar limbii literare a epocii respective. Particularitățile dialectale nu sînt prea numeroase. Vizibilă este existența lui *ě* transilvănean = *ě* deschis din maghiară — iar latinismele forțate, despre existența cărora mai dăinuie o veche prejudecată, mai ales în legătură cu Blajul, nu sînt numeroase. Există, într-adevăr, un mare număr de neologisme latinești, neasimilate ulterior, pe care le-am explicat, împreună cu regionalismele, raritățile lexicale și arhaismele existente, în glosarul de la sfîrșitul volumului.

Amintim, pe lingă particularitățile de limbă consemnate în notele la volumele anterioare o serie de aspecte ce le-am păstrat:

formele *Cluș* și *Blaș* pentru *Cluj* și *Blaj*;

formele alternante *objept* și *obiept* pentru *obiect*;

forma *voiești* pentru *voiești*;

formele epocii pentru unele luni ale anului: *iuni*, *optomvrie*, *dechemvrie*.

Următoarele particularități grafice le-am interpretat astfel:

e din grafii ca *eși*, *reflecleruesc*, *trebuie*, *perdere* l-am transcris *ie*, adică *ieși*, *reflecteruiesc*, *trebuie*, *pierdere*;

e din grafii etimologizante ca *numer*, *urește* l-am transcris *ă*, adică *număr*, *urăște*;

ea în poziție finală din grafii ca *periferiea*, *voiea*, *opiniea*, *intenția*, *domniea*, *filosofiea*, *listea*, *pretensiea*, *istoriea*, *împărăția*, *latiniea*, *patria*, *odaea*, *găzdoaea*, *ploaea* l-am transcris *a*, deci *periferia*, *voia*, *opinia*, *intenția*, *domnia*, *filosofia*, *lista*, *pretenția*, *istoria*, *împărăția*, *latinia*, *patria*, *odaia*, *găzdoaia*, *ploaia*;

ă din finalul unor grafii ca *cheiă*, *chiliă*, *poliția* l-am transcris *e*, deci *cheie*, *chilie*, *poliție*;

ie din grafia *aliegeri* l-am transcris *e*, deci *alegeri*;

i din grafii ca *stringe*, *înfierbintat*, *hotărîtor* l-am transcris *i*, deci *stringe*, *înfierbintat*, *hotărîtor*;

e din grafiile *sănetate*, *ospătărie*, *resbunare*, *respondere* l-am transcris *ă*, deci *sănătate*, *ospătărie*, *răzbunare*, *răspundere*.

ia în poziția finală din grafii ca *domolia*, *vorbia* l-am transcris *ea*, deci *domolea*, *vorbea*,

e din grafia *detorie* l-am transcris *a*, deci *datorie*.

i din *compuneria*, *denegaria*, *staria* l-am transcris *e*, deci *compunerea*, *denegarea*, *starea*.

i din *viac* l-am transcrie *e*, deci *veac*.

ae din grafia *praevăzut* l-am transcris *e*, deci *prevăzut*.

ș din grafii ca *nădește*, *mișloc*, *așîderea* l-am transcris *j*, deci *nădejde*, *mijloc*, *așîderea*;

h în grafii ca *marthie*, *lotherie*, *mathematică*, *theologie*, *rethorică*, *catholic* n-a fost păstrat, deci *martie*, *loterie*, *matematică*, *teologie*, *retorică*, *catolic*;

s intervocalic în grafii ca *representant*, *desbatere*, *oposiție*, *alusie*, *fusiune*, *causă*, *rezervat* l-am transcris *z*, deci *reprezentant*, *dezbatere*, *oposiție*, *aluzie*, *fuziune*, *cauză*, *rezervat*;

ch din grafia *odichni* l-am transcris *h*, deci *odihni*;

s din grafiile *esamen*, *esemplu* l-am transcris *x*, deci *examen*, *exemplu*.

sz din grafia *szolgăbirău* l-am transcris *s*, deci *solgăbirău*;

n din grafiile *dinpotrivă*, *înbinați* l-am transcris *m*, deci *dîmpotrivă*, *îmbinați*;

qu din grafiile *quantitate*, *qualitate*, *quăta* l-am transcris *c*, deci *cantitate*, *calitate*, *căta*;

qui din *requiziția* l-am transcris *cv*, deci *cvasi*;

qui din *requiziția* l-am transcris *chi*, deci *rechiziția*;

que din grafiile *sequestra*, *paquete* l-am transcris *che*, deci *sechestra*, *pachete*.

La realizarea acestui volum am beneficiat de ajutorul Bibliotecii Academiei Române din București, în persoana istoricului literar Gabriel Ștrempel, director adjunct, și al Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei. Ilustrațiile s-au realizat cu ajutorul bibliografelor Gabriela Smarandache de la Biblioteca Academiei din București și Elena Mosora de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj. Tuturor, le aducem pe această cale cele mai vii mulțumiri. Nu mai puțin mulțumim redactorului de carte Iordan Datcu, a cărui contribuție la redactare a atins valoarea unei adevărate colaborări.

TABEL SINOPTIC AL SCRISORILOR DIN VOLUMUL III

NICOLAE MANIU

Nr. scrisorii	Data		Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista) în care se găsește originalul scrisorii folosit pentru ediție	Fila sau pagina
	Anul	Luna			
1	2	3	4	5	7
I	1883	februarie	10	Sibiu	37r + v
II	[1842]	[martie]	?	[Sibiu]	59r - 60 v
III	1842	martie	25	Sibiu	42r + v
IV	"	mai	7	"	38r - 39v
V	"	"	23	"	40r - 41v
VI	"	"	27	"	44r - 45r
VII	[1842]	ianie	3	"	55r - 56r
VIII	1842	decembrie	5	"	46r - 47v
IX	1843	martie	17	"	48r - 49r
X	"	ianie	21	"	50r
XI	"	august	25	"	61r - 62r
XII	"	septembrie	1	"	51r - 52v
XIII	1844	decembrie	23	"	53r
XIV	[1845]	?	?	"	57r + v
XV	1845	noiembrie	7	"	63r + v
XVI	"	decembrie	21	"	54r
XVII	1846	mai	15	"	64r + v
XVIII	"	ianie	18	"	65r
XIX	"	august	12	"	66r - 67r
XX	"	octombrie	27	"	68r
XXI	"	decembrie	30	"	69r
XXII	1847	martie	7	"	70r
XXIII	"	noiembrie	1	"	71r - 72r
XXIV	"	decembrie	30	"	73r

GRIGORE MIHALI

Nr. scrisorii	Anul	Data		Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista) în care se găsește originalul scrisorii folosit pentru ediție	Fila sau pagina
		Luna	Ziua			
I	1842	ianie	6	Zlatna	B.A.R., ms. rom. 998	195r - 196r
II	"	martie	23	"	"	197r
III	1843	august	6	"	"	198r - 199v
IV	"	decembrie	1	"	"	200r - 201v
V	"	februarie	24	"	"	202r - 202v
VI	1846	ianie	20	"	"	203r - 204v
VII	"	octombrie	19/7	"	"	205r - 205v
VIII	"	noiembrie	30/18	"	"	210r - 211v
IX	[1846]	decembrie	9	"	"	212r - 213v
X	1846	februarie	14	"	"	214r - 215v
XI	1847	ianie	11/23	"	"	207r - 208r
XII	"	"	1	"	"	168r - 169r
XIII	"	septembrie	20	"	"	209r + v
XIV	"	ianie	1	"	"	216r - 217r
XV	1848	ianie	23	"	"	218r + v
XVI	"	ianie	10/22	"	"	219r + v
XVII	"	ianie	16	"	"	220r + v
XVIII	1850	mai	26/14	"	"	223r - 224r
XIX	"	ianie	18	"	"	225r - 226v
XX	"	decembrie	29	"	"	227r - 228v
XXI	1861	aprilie	9	[Zlatna]	"	229r - 230r
XXII	1865	decembrie	4/16	Zlatna	"	231r - 233v
XXIII	"	aprilie	23	Blaj	"	234r - 235v
XXIV	"	aprilie	23	"	"	"

IOAN FEKETE NEGRUTIU

Nr. scrisorii	Anul	Data		Locul expedierii	Biblioteca (arhiva, revista) în care se găsește originalul scrisorii folosit pentru ediție	Fila sau pagina
		Luna	Ziua			
I	[1850]	[ianuarie]	?	[Cluj]	B.A.R., ms. rom. 980	101r - 102v
II	1850	mai	20/8	Cluj	"	15r - 16v
III	1858	"	3	"	"	17r - 19r
IV	1860	august	31	"	"	21r
V	1861	mai	19	"	"	23r - 26v
VI	"	ianie	9	"	"	27r - 28v
VII	"	"	29	"	"	29r - 30v
VIII	"	august	14	"	"	31r - 32r
IX	1862	februarie	28	"	"	34r - 34v
X	"	ianie	28	"	"	36r - 37v
XI	"	octombrie	26/14	Blaj	"	38r
XII	"	noiembrie	4	"	"	40r + v

continuare

1	2	3	4	5	6	7
XIII	1862	noiembrie	10	Blaj	B.A.R., ms. rom. 995	42r - 43r
XIV	"	"	17	"	"	44r - 45v
XV	1863	februarie	3	"	"	48r - 49v
XVII	[1863]	[martie]	[10?]	[Blaj]	"	46r - 47v
XVIII	1867	ianuarie	17	Blaj	"	50r - 51r
XIX	"	mai	6	"	"	52r - 53v
XX	1868	iunie	28	"	"	28r - 29v
XXI	1873	aprilie	23	"	"	54r - 55v
XXII	"	mai	21	"	"	56r - 61v
XXIII	1874	decembrie	1	"	"	62r - 97v
XXIII	1875	ianuarie	23	"	"	62r - 63v
XXIV	1880	iunie	17	"	"	227r - 228v

IOAN ANTONELLI

I	1865	octombrie	12	Făgăraș	B.A.R., ms. rom. 992	38r + v
II	[1865]	[noiembrie]	?	[Făgăraș]	"	39r + v
III	1865	noiembrie	11	Făgăraș	"	40r
IV	1866	septembrie	17	"	"	41r + v
V	[1866]	[septembrie]	[20]	[Făgăraș]	"	42r
VI	1866	septembrie	23	Făgăraș	"	43r - 44r
VII	[1866]	octombrie	20	"	"	45r + v
VIII	1867	ianuarie	20	"	"	47r + v
IX	[1867]	[aprilie]	?	[Făgăraș]	"	55v
X	1867	mai	28	Făgăraș	"	49r + v
XI	"	august	11	"	"	51r + v
XII	1868	mai	26	"	"	56r
XIII	"	"	29	"	"	57r + v
XIV	"	iulie	8	"	"	58r - 59v
XV	"	"	14	"	"	60r - 61v
XVI	"	"	26	"	"	62r + v
XVII	"	"	31	"	"	64r
XVIII	"	august	18	"	"	65r + v
XIX	"	decembrie	9	"	"	75r
XX	1869	ianuarie	29	"	"	67r
XXI	[1869]	[ianuarie]	9	"	"	73r + v
XXII	1869	ianuarie	[11/23?] 19	[Făgăraș] Făgăraș	"	

XXIII	1869	martie	24	Făgăraș	B.A.R., ms. rom. 992	76r - 77r
XXIV	"	"	25	"	"	78r + v
XXV	"	aprilie	2	"	"	80r - 81v
XXVI	"	"	18	"	"	82r + v
XXVII	"	august	14	"	"	83r + v
XXVIII	"	septembrie	2	"	"	85r
XXIX	1870	martie	8	"	"	87r - 88r
XXX	"	mai	6	"	"	89r - 90r
XXXI	"	octombrie	6	"	"	91r - 92r
XXXII	"	noiembrie	14	"	"	93r + v
XXXIII	"	decembrie	12	"	"	95r - 96r
XXXIV	"	"	20	"	"	97r - 98r
XXXV	[1871]	[februarie]	[21]	"	"	99r + v
XXXVI	1871	februarie	23	"	"	101r + v
XXXVII	"	aprilie	3	"	"	103r - 104v
XXXVIII	"	mai	8	"	"	105r
XXXIX	"	iunie	1	"	"	107r - 108r
XL	"	"	3	"	"	109r + v
XLI	"	"	12	"	"	111r + v
XLII	"	"	23	"	"	113r + v
XLIII	"	"	27	"	"	115r - 116r
XLIV	"	august	22	"	"	117r + v
XLV	1872	iunie	17	"	"	118r - 119r
XLVI	"	iulie	"	"	"	121r - 122r
XLVII	"	februarie	12	"	"	123r + v
XLVIII	1881	septembrie	2	Blaj	"	125r + v

IOSIF MANY

I	1839	noiembrie	28	[Alud]	B.A.R., ms. rom. 998	1r - 2r
II	1840	februarie	15	[Blaj]	"	36r + v
III	1842	mai	31	Cluj	"	3r - 4r
IV	"	octombrie	18	"	"	35r - 36v
V	1844	iulie	29	Sfntu-Gheorghe	"	5r - 8v
VI	1845	decembrie	11	Sibiu	"	7r - 8v
VII	1846	ianuarie	9	Blaj	"	98r - 99v
VIII	[1846]	[februarie]	[4]	[Blaj]	"	27r - 28v
IX	1846	„după Rusalie“	?	Blaj	"	10r + v
X	"	iunie	23	"	"	11r - 12r
XI	"	"	26	"	"	13r + v

1	2	3	4	5	6	7
XII	1846	iulie	17	Blaj	B.A.R., ms. rom. 998	14r + v
XIII	"	decembrie	10	Aiud	"	9r
XIV	1847	martie	24	Blaj	"	15r
XV	"	iunie	4	"	"	16r
XVI	"	august	15	"	"	17r
XVII	"	"	17	"	"	18r + v
XVIII	"	septembrie	3	"	"	19r
XIX	"	decembrie	24	"	"	20r - 21r
XX	1848	ianuarie	14	"	"	223r
XXI	"	februarie	1	"	"	23r
XXII	"	"	[2]	[Blaj]	"	24r

IOAN RUSU

1	2	3	4	5	6	7
I	1838	iulie	18	Blaj	B.A.R., ms. rom. 1001	321r + v
II	"	august	8	"	"	322r + v
III	"	septembrie	14/26	"	"	323r + v
IV	"	decembrie	3	"	"	325r - 326v
V	"	"	25	"	"	327r - 328r
VI	1839	martie	6	"	"	329r - 330r
VII	"	iunie	24	"	"	331r - 332v
VIII	"	iulie	10	"	"	333r + v
IX	"	noiembrie	1/13	"	"	334r - 335r
X	1840	iulie	6	"	"	336r - 337v
XI	[1840]	august	27	"	"	356r + v
XII	1840	septembrie	13	"	"	338r - 339v
XIII	1840	oct./nov.	24/5	"	"	340r + v
XIV	1841	nov./dec.	25/7	"	"	342r - 343v
XV	"	decembrie	25/7	"	"	344r - 345v
XVI	[1842]	[februarie?]	?	[Blaj]	"	357r - 358v
XVII	1842	mai	29	Blaj	"	346r + v
XVIII	"	septembrie	4/16	"	"	347r - 348v
XIX	"	octombrie	2/14	"	"	349r - 350r
XX	"	decembrie	1/13	"	"	351r - 352r
XXI	[1842]	[decembrie]	post 1/13	[Blaj]	"	353r
XXII	1843	ianuarie	19/31	Blaj	"	354r - 355r

NICOLAE MANIU

(1796 — 1865)

În anul 1900 se tipărea la Blaj, în condiții deosebite, *Șematismul veneratului cler al Archievesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900, de la Sinta Unire 200*. Era nu un șematism de serviciu, descriptiv, ci un adevărat compendiu istoric al stării parohiilor în cei 200 de ani de la unirea cu biserica Romei. Un număr fabulos de personalități blăjene sînt enumerate sau evocate aici, șematismul fiind deosebit de valoros mai cu seamă ca izvor de informații asupra oamenilor Blajului. În două capitole speciale — p. 15-93; 673-782 — sînt evocate biografiile celebrităților de la confluența celor două Tîrnave, celebrități fără sau cu ghilimele, începînd cu personalități copleșitoare ca Inocențiu Micu, Grigore Maior sau Alexandru Sterca Șuluțiu și terminînd cu cele mai insignifiante figuri de protopopi sau dascăluși blăjeni. Din această listă, însă, lipsesc două grupuri de blăjeni, nu dintre cei neînsemnați, ci dimpotrivă. Cei dintii trebuiau să figureze în șematism printre marii blăjeni care au purtat cununa culturii naționale peste pragul critic al anului 1800, și ei sînt: Samuîl Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior. Din al doilea grup fac parte dascăli și renumiți oameni ai bisericii, care au făcut ca Blajul să strălucească încă o dată cu putere, între 1830—1843, după letargia în care căzuse odată cu alungarea corifeilor Școlii ardelenne de către episcopul Ioan Bob. Ce păcate au săvîrșit aceștia, încît să nu li se recunoască meritul de a sta alături de oamenii de seamă ai Blajului, cu acest prilej jubiliar? Procedul este regretabil: la 1900, Blajul clerical, grupat în jurul mitropolitului Victor Mihali de Apșa, mai păstra încă vechiul duh răzbunător împotriva celor morți demult, nu înainte însă de a asigura pentru eternitate nemurirea Blajului. Nedreptatea este cumplită: pentru că au cutezat a ridica glasul împotriva celor mai retrograzi arhieriei din istoria greco-catolicismului transilvănean, Ioan Bob și Ioan Lemeni, cei mai mari bărbați ai Blajului trebuiau să fie sortiți uitării.

Cu ce au „greșit“ Micu, Șincai și Maior împotriva lui Bob e un lucru îndeobște cunoscut. Dar cei din a doua generație? „Păcatul“ lor este legat de un celebru conflict politic și administrativ cu urmașul lui Bob, episcopul Ioan Lemeni. Biografia lui Nicolae Maniu înregistrează un capitol deosebit tocmai în acest moment.

S-a născut la Hăpria din Comitatul Albei Inferioare, la 1796. Clasele gimnaziale și liceale le-a urmat la romano-catolici, în Alba Iulia, după care a fost trimis la studii teologice în Viena, de unde se întoarce în 1825. După un scurt stadiu de profesorat la Blaj, Nicolae Maniu e trimis ca paroh și protopop greco-catolic al Sibiului, slujbă în care va rămîne pînă în 1851. Aici publică, foarte devreme, o carte care îl așază în rîndul celor mai renumiți

filologi transilvăneni din prima jumătate a secolului al XIX-lea: *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica*, semnată Nicolaus Maniu Montan. Cartea, surprinzător de interesantă și de valoroasă, este astăzi cu desăvârșire uitată, cu toate că ar merita cea mai deosebită atenție din partea istoricilor acestei discipline. Noi, cu toată tentația spre o astfel de întreprindere, nu vom analiza *Orthoepia* lui Nicolae Maniu, scopul rindurilor de față fiind acela de a facilita înțelegerea problemelor pe care le ridică schimbul epistolar al protopopului din Sibiu cu George Bariț. Or, acest schimb se desfășoară mai cu seamă între anii 1842—1846, care corespund unui eveniment de seamă în istoria Transilvaniei: desfășurarea celei dintii acțiuni politice de către partida națională română în formare, partidă care urma să-și asume răspunderea revoluției de la 1848—1849. Nicolae Maniu este unul dintre combatanții de frunte de la 1842—1846. Din scrisorile lui către Bariț, pe care le publicăm în cele ce urmează, reiese adâncimea imixtiunii sale în acțiunea de la 1842—1846 precum și radicalismul poziției sale în această acțiune. Apoi, despre cele întâmplate la Blaj în acești ani se revine mereu și în scrisorile lui Grigore Mihali și Ioșif Many din acest volum, lucru care sugerează necesitatea unei elucidări teoretice a momentului, fără de care nu putem înțelege o seamă de idei întâlnite în corespondență.

„Întâmplările“ care au zguduit Blajul anilor 1842—1846 sînt cunoscute îndeobște sub numele de *proces al episcopului Lemeni cu profesorii*. Termenul, credem, este foarte greșit și în același timp dăunător cunoașterii adevărului, prin faptul că maschează evenimente de reală semnificație politică. Din aceste considerente se cuvine a fi reconsiderate total lucrurile petrecute la confluența Tîrnavelor în acest răstimp, în lumina unei interpretări care să le limpezească terminologic și ideologic.

Primul pas trebuie să-l constituie îndreptarea unei confuzii, a unei „comasări“ de evenimente care a îngreunat judecarea limpede a evenimentelor. *Adică, se confundă acțiunea politică-națională din anii 1842—1846*, întreprinsă de partida națională din Transilvania, cu procesul administrativ și penal ce s-a desfășurat în aceeași perioadă între reprezentanții de frunte ai partidei și episcopul greco-catolic Ioan Lemeni. Cînd, de fapt, procesul nu este altceva decît un reflex secundar al confruntării politice. Pe de altă parte, s-a încetățenit obiceiul de a pune întreaga desfășurare a lucrurilor pe seama celor doi protagoniști, Simion Bărnuțiu și episcopul Lemeni, secondați în cel mai fericit caz de cîteva personaje anexe palide. Cînd, de fapt, acțiunea a fost nebănuț de amplă, angrenînd — după cum vom vedea — nu numai participarea întregii intelectualități române transilvănene dar, ca element de opinie, a tuturor românilor din principat. Adăugînd la acestea importanța ideilor promovate la 1842—1846, acțiunea își evidențiază puternic rolul ei în pregătirea revoluției din 1848 în Transilvania, asimilîndu-se într-o formă originală, specifică, evenimentelor prepașoptiste din Țara Românească și Moldova, pe care le egalează uneori ca viziune și amploare, le întrece alteori. Pentru istoria Transilvaniei acțiunea este importantă apoi și dintr-un alt punct de vedere: se reeditează la un nivel teoretic superior situația revoluționară de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (de asemenea confundată cu procesul dintre corifeii Școlii ardelenne și episcopul Bob), i se sintetizează elementele disparate și contradictorii și se finalizează la 3/15 mai 1848.

Acțiunea blăjeană de la 1842—1846 trebuie văzută în ansamblul mișcării de redestep-tare națională a românilor transilvăneni în deceniile al patrulea și al cincilea. După 1830, în viața principatului se ivește, brusc și deosebit de virulent, un fenomen ce urma să-și lase tristele amprente pe aproape un secol de istorie transilvăneană: naționalismul șovin maghiar sau *ultramaghiarismul*, cum îl numeau contemporanii.

Ultramaghiarismul, efemer și de timpuriu contrazis prin mersul istoriei, avea cîteva postulate al căror conținut lovea cu brutalitate însăși existența națională a românilor

din Transilvania. Teoreticianul curentului în principat, baronul Wesselényi Miklós, exprimă limpede, în lucrările sale¹, esența acestor postulate. În viziunea lui Wesselényi, *emanciparea de sub habsburgi* era strîns legată de *crearea unei „mari Ungarii“* (reconstituirea legendarului imperiu al Sfîntului Ștefan), lucru cu neputință de realizat fără *deznaționalizarea celorlalte națiuni*. Concretizarea politică a teoriei a început, din nefericire, cu ultimul deziderat, pe baza observației — corecte, de altfel — că ungurii sînt prea puțini în propria lor țară pentru a face față acestor mari ambiții. „Trebuie să scoatem unguri și din piatră seacă!“ — exclamă Wesselényi², iar poetul Vörösmarty își acordează lira la aceeași idee: „Tot omul, om să fie / Și ungur / Dacă stă pe-acest pămînt și-l acoperă / Cu ceru-i!“³

Propaganda ultramaghiară era ascultată în Transilvania cu evlavie, reușind să cuce-rească toți deputații unguri din corpurile legiuitoare, Dieta principatului. Așa se face că în sesiunea 1834—1835, dar mai cu seamă în aceea din iarna lui 1837—1838, Dieta maghiară de la Cluj deschide discuția asupra „unirii“ Transilvaniei cu Ungaria. Evident, de *nobis sine nobis*, căci românii nu aveau nici un reprezentant în adunarea țării. Episcopii Vasile Moga și Ioan Lemeni, singurii români din Dietă, reprezentau interesele Împăratului, ca deputați numiți de acesta *ex offio* (regaliști). La sesiunea din 1837—1838 a participat — ca secretar al episcopului Lemeni — și Simion Bărnuțiu⁴. El, cel dintîi, a intuit pericolul pe care îl reprezentau pentru români, ca populație majoritară dar lipsită de drepturi politice, aceste tentative de desființare a autonomiei principatului. Locul său natal, Crasna, cu codrii și văile minunate ale Silvaniei, cu masivul Meseșului saturat de amintiri ale latinității noastre, Silvania cu frumoasele ei sate românești este alipită Ungariei ca „partium adnexarum“, prin hotărîrea deputaților de la Cluj. La orizont se întrezăreau sumbrele perspective ale dispariției întregii Transilvanii, pe care românii o considerau drept țară românească.

Intențiile aristocraților maghiari devin și mai evidente în sesiunea dietală 1841—1842, cînd se ia hotărîrea absurdă de a impune și generaliza limba maghiară ca limbă „diplomatică“ și culturală unică și obligatorie în Transilvania⁵. Proiectul de lege prevede ca în decurs de 10 ani limba maghiară să o elimine definitiv pe cea română, pînă și din biserică și... familie. Se exceptează sașii și școalele lor, pe care legea nu-i afectează.

„Articolul de limbă“ din ianuarie 1842 a constituit picătura necesară declanșării acțiunii revoluționare de la 1842—1846. În fruntea ei se afla Simion Bărnuțiu, secondat de colegii ce-i împărțeau ideile și sprijinit de generațiile de învățăcei pe care-i formase în spiritul acestor idei.

Riposta românilor are, în mare parte, aspectul unui contraatac ideologic, fără a i se putea însă nega valențele politice și sociale. Bărnuțiu simțea că, mai întîi de toate, trebuie infirmate temelile filosofice ale pretențiilor aristocrației maghiare, avîndu-și izvorul în

¹ *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*, Leipzig, 1823; *Balítelek*, București, 1833.

² Al. Papiu Ilarian, *Independența constituțională a Transilvaniei*, în *Revista Carpaților*, II, 1861, 15 iulie, p. 77.

³ „Minden ember legyen ember

És magyar

A kit e föld hord s egével

Betakar“

⁴ G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 42—45.

⁵ Ion Lupaș, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, în *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264.

dreptul istoric, prin argumente filosofice opuse. Pentru prima dată în istoria românilor transilvăneni, noțiunea filosofică devine armă de luptă politică. Printr-o considerabilă derivă de la linia ideologică a Școlii ardelenne (pentru reprezentanții acesteia filosofia avea doar un sens iluminist, fundamentările politice ale „bătrânilor“ fiind rezemate pe concluzii de ordin istoric), partida națională de la 1842 se lasă influențată de „sufiul veacului“, care aducea cu sine ecourile celei mai avansate concepții filosofice a vremii: *filosofia dreptului* sau *dreptul natural* de esență militantă.

Dreptul natural este o preocupare ce străbate gândirea unor filosofi de la sfârșitul secolului al XVII-lea și din secolul al XVIII-lea: Hugo Grotius, John Locke, Samuel Pufendorf, Jean-Jacques Rousseau. Ea și-a găsit o sinteză modernă la Immanuel Kant, în *Critica rațiunii practice* și, prin discipolii marelui filosof german, s-a răspândit în Europa sub forma unei puternice înrîuriri ideologice, numite îndeobște kantianism sau raționalism kantian.

Raționalist kantian, și încă dintre cei mai de frunte, era și W. T. Krug, sursa proximală și preferată a lui Bărnăuțiu ca și a celorlalți ideologi transilvăneni contemporani cu el⁶. În plus, Krug era un adept al liberalismului politic francez și german, acesta din urmă sistematizat de Karl Rotteck și devenit etalonul european al liberalismului. Iată deci cum prin acest important intermediar — aparent modestul Krug — gândirea transilvăneană se racordează la două curente ideologice, purtătoare ale unor argumente de preț pentru românii angajați în lupta pentru păstrarea ființei naționale.

Bărnăuțiu pornește de la formulările cuprinse în lucrarea lui Krug, *System der praktischen Philosophie. Erster Theil. Rechtslehre*, Königsberg, 1817, § 29, unde germanul pomenește de un *Recht der Persönlichkeit*, avînd trei componente: *Subsistenz, Freiheit și Gleichheit*, în traducere bărnăuțiană *jus subsistentiae personalis, jus libertatis personalis, jus aequalitatis*. Gînditorul transilvănean prelucrează totodată aceste noțiuni privind în specie individul, extinzîndu-le la scara națiunilor, a popoarelor. Nimic mai natural, cîtă vreme națiunea e suma indivizilor care beneficiază de aceste drepturi imprescriptibile. Apoi formula raționalistă este aplicată la situația *de facto* a românilor transilvăneni, scoțîndu-se în relief contrastul tragic dintre drepturile firești ale acestora și situația lor concretă, politică și socială. Aceasta va fi platforma ideologică principală atît la 1842—1846 cît și în timpul revoluției. I se vor adăuga și alte meditații în legătură cu destinul românilor, cercul sistemului politic pe cale de închegare închizîndu-se abia la 1848. Acestui sistem îi vom spune pașoptism transilvănean.

În momentul cînd Dieta de la Cluj votează articolul de tristă faimă despre limbă, raționalismul kantian, mai concret conștiința drepturilor reclamate de acesta era pentru românii transilvăneni o cunoștință veche de mai bine de un deceniu. Îl profesase Bărnăuțiu de la catedra liceului blăjean iar învățăceii l-au răspîndit în lungul și lătul principatului. De la Krug la Bărnăuțiu, de la acesta la discipolii săi și, prin ei, în conștiința națiunii, abstracțiunile filosofice prind contururi reale, devenind o stare psiho-socială autohtonă: convingerea că românii trebuie să se ocupe de soarta lor, în sensul unei serioase corectări a acesteia. De aceea, riposta la articolul din ianuarie a venit mai grabnic decît s-ar fi așteptat cei 283 de deputați care l-au votat: în 15 februarie 1842, Consistoriul greco-catolic din Blaj redactează un viguros „protest contra limbei ungurești“, trimis apoi Dietei și Împăratului.

⁶ În 1847 A. T. Laurian traduce și publică la București lucrarea cea mai populară a lui Krug: *Manual de filosofie și de literatură filosofică de W. Traug. Krug. Tradus după a treia edițiune de A. Treb. Laurian, profesor de filosofie*, tom. I, București, 1847.

Protestul este filosofic prin argumente, ideologic prin dezvoltarea acestora și politic prin destinația sa de a para o lovitură ce putea deveni fatală românilor. Articolul⁷ — se spune — „periclitează cele mai sfinte *drepturi naturale*“ ale românilor, ca de pildă „dreptul de a se folosi de limba maternă în propriile-i afaceri, drept echivalent cu acela al *existenței personale*, inalienabil și imprescriptibil“. Argumentația bărnăuțiană — presupus pe drept cuvînt autorul *de fapt* al protestului⁸ — se resimte și în motivarea că, prin articolul de limbă „nici în ce privește binele principelui, al patriei, al religiei nu se poate vedea nici un folos deosebit“, motivare ce ține de *înțelepciunea etatică* în viziunea profesorului blăjean. Apoi, cele două noțiuni de filosofie a dreptului se dezvoltă arborescent în sens ideologic și politic, dovedind incompatibilitatea prevederilor articolului cu interesele românilor. Se cere ca instrucțiunea să se facă în limba română, căci „nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care, pentru datinile și credința noastră pregătește un pericol și un obstacol, iar pentru *naționalitatea* noastră ruină și peire“.

Cît de aproape sîntem de tonul de la 1848! Și totuși, culmea nu era încă atinsă: zece zile mai tîrziu, Bărnăuțiu încheia redactarea adevăratului protest, de fapt un manifest în toată puterea cuvîntului, al partidei naționale din Transilvania. Intitulat *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, protestul este opera lui Bărnăuțiu, dar — se simte acest lucru din tonul elaboratului — dascălul vorbea așcum în numele întregii națiuni. Afirmația se bazează de asemenea pe faptul că, deși nepublicat⁹, manifestul este un bun public: în măsură mai mare sau mai mică și în funcție de împrejurări ideile de aici le întîlnim la toți intelectualii români din principat, în fervoarea acelor ani. Observație ce conduce la adevărul că avem de-a face cu sinteza unui nivel de conștiință românească.

Acest prim stadiu de drept natural cunoscut pînă astăzi în literatura noastră politică are un puternic accent polemic. Bărnăuțiu lovește eficient, cu vigoarea oratorică pe care i-o vom admira la 2/14 mai 1848. Este, dealtfel, un nucleu timpuriu al viitorului discurs, cel puțin în ceea ce era să fie argumentația de drept natural din acesta. Remarcabilă operă literară în același timp, protestul bărnăuțian de la 25 februarie este aspectul de culme al acțiunii de la 1842—1846. Filosofia dreptului îi permite autorului observații temerare căroră — reieșind din logica argumentației — Bărnăuțiu le dă calea liberei expresii. Astfel, observînd că articolul unguresc „de limbă“ nu se potrivește cu legea dreptului (aici sînt numite pentru prima dată cele trei laturi ale acestui drept: *jus subsistentiae personalis, jus libertatis personalis, jus aequalitatis personalis*) elogiază „limba care o vorbesc astăzi românii cei din Ungaria, cești din Ardeal, românii [adică cei din Țara Românească — n.ns.] și moldoromânii atît de o potrivă cît nici se poate zice că ar fi împărțită în dialecte, *ci e numai una și aceeași, care încheagă pe toți aceștia cu o legătură dulce frățescă și îi unește într-o familie care totdeauna cu fală nobile s-au numit pe sine română*“. Iată, dar, prețioasa idee pașoptistă a unității românești exprimată limpede cu șase ani mai devreme. Și iată o mostră de felul cum Bărnăuțiu dezvoltă, recreea am zice, tezele dreptului natural în direcția problematicei românești. Era firesc, deci, să ajungă și la consecințe sociale avansate, descoperind soarta vitregă a românilor transilvăneni apăsați de jugul feudalității maghiare. Un pasaj antologic: „De au suferit rele vreaun popor din Ardeal, românii chiar au și gra-

⁷ Ediția cea mai recentă și mai accesibilă a textului, la G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile...*, anexa VI, p. 209—211.

⁸ G. Bogdan-Duică, *Op. cit.*, p. 54.

⁹ A apărut abia la 1853 în *Foaie pentru minte...*, nr. 38, p. 285—288; nr. 39, p. 295—298.

duat în școala răbdării. Făcut-au drumurile, și ei au făcut podurile și au trebuit să plătească pentru trecere. Lucrat-au cîmpurile și dealurile domnești, și nici mîncare n-au dobîndit“. Dar, spune teoreticianul nostru, încheind acest capitol de argumentație, „astăzi nu mai poate prinde rădăcini o așa sistemă teroristică“. Cuvintele acestea cu aspect de avertisment deschid o porțiță spre concluzia revoluției.

Protestul profesorului blăjean mai combate tentativa de deznaționalizare din 1842 și din punct de vedere al *moralității* și al *înțelepciunii de stat*, tot după schema lui Krug. În „veacul cel luminat“, se spune, „fieștecare popor e datoriu a respecta pe alt popor fiecare, și nu numai a nu-i împiedica înființarea scopurilor sale celor drepte, ci încă a-l și ajuta“. Și încă o formulare pe care o vom regăsi la 2/14 mai 1848: „Românii au purtat greotățile țării, și le poartă“.

Riposta Blajului împotriva articolului incriminat era pe de-a-ntregul în asentimentul românilor transilvăneni, ba se poate afirma chiar că a constituit o sinteză a atitudinii a acestora în fața pericolului deznaționalizării forțate. *Gazeta de Transilvania* relatează cu amărăciune seacă, la 31 ianuarie 1842¹⁰, conținutul articolului. La sfîrșitul lunii februarie sau începutul lui martie, — epistola nu e datată! — Nicolae Maniu, protopopul greco-catolic al Sibiului, îi sesizează lui Bariț¹¹ un intens schimb de păreri între Blaj și Sibiu pe tema „pornirei magyarilor cu limba lor“. Demetriu Boer, primul colaborator al lui Bărnăuțiu, îi scrie lui Maniu: „De toate drepturile, numai de dreptul de a fi români nu s-au atins încă nime cu mîna pingăritoare pînă acum“. Sibienii, prin pana protopopului, aduc contribuții prețioase în discuție. Limba română trebuie să fie adevărata limbă oficială a principatului.

Din Sălaj, vicarul Alexandru Sterca Șuluțiu îi cere, la 22 martie 1842, episcopului Lemeni să intervină în cauza limbii române¹². Tonul bunului „foraneu“ al Silvaniei e patetic: „Întunecarea și orbirea [deruta — n. ns.] și mișelătatea ce au adus în cler și în toată nația română introducerea literilor și limbei streine în literatura și bisericile române în-ai limbă să poată explica, nice lacrimi destule să se poată plînge“. Episcopul, ce e drept, și manifestă speranța „că proiectatul articol nu va zemisli, cu atît mai puțin va putea naște fiul de capetele vîntoase întru atîta dorit“¹³ dar, după cum se știe, n-a întreprins nimic pentru a para lovitura perfidă a Dietei clujene.

Cu atît era mai puțin dispus arhierul să ia în considerare sfatul lui Sterca Șuluțiu din aceeași scrisoare: de a se convoca de urgență un mare sobor „mixt, religionariu-național“, adică din reprezentanții ambelor confesiuni românești, al cărui obiect „să nu fie altul decît existența, limba și cultura națională“. Sterca Șuluțiu reclamă un astfel de sobor întrucît instanțele înaintate pînă la acea dată de episcopi — greco-catolic și ortodox — în interesul românilor transilvăneni n-au fost luate în serioasă considerare de către Dieta principatului sau Curtea vieneză, obiectîndu-se că acestea sînt doar instigări venite din rîndul conducerii clerului, iar nu dorințe ale românilor în general. În concepția vicarului Silvaniei, acest mare sobor format din clerici și mireni (în fapt, un congres național) trebuia să dea legitimitate și putere viitoarelor acțiuni ale reprezentanților națiunii. **Epis-**

¹⁰ *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 8, p. 30.

¹¹ Vezi scris. II.

¹² Arhivele Statului Blaj, Fond. Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, nr. 430/1842.

¹³ Coriolan Suci, *Crimpele din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, extras din *Cultura creștină*, Blaj, 1938, p. 11.

copul refuză moale și perfid, motivînd că „între aceste peristazuri, ca să putem dobîndi național sinod cu atîtea mai puțin putem spera“¹⁴.

Cu acest dialog contradictoriu între doi mari răspunzători de soarta românilor transilvăneni intrăm în cea de a doua fază a acțiunii prepașoptiste de la 1842—1846, cea mai lungă și mai istovitoare: lupta partidei naționale împotriva elementelor retrograde, pentru reformarea instituțiilor naționale și a vieții sociale românești. Axa principală a acestei faze a constituit-o încercarea de a întruni o adunare reprezentativă românească, factor fără de care partida nu putea să-și aplice programul, vizînd trezirea românilor la conștiința națională și la o viață politică liberal-națională. Dezideratul adunării reprezentative a fost ingenios mascat sub haina sinodului religios.

Sinod se cerea încă la 15 februarie, de către Consistoriul greco-catolic din Blaj ce protesta împotriva privării românilor de la folosirea limbii materne. E adevărat că, spre deosebire de propunerea lui Sterca Șuluțiu, — care va fi luată în considerare de către partida națională, în primăvara anului 1848 — aici este vorba doar de un *sinod diecezan*, adică al greco-catolicilor. Pe acest drum, oarecum îngustat, dar singurul posibil în condițiile date, vor merge Simion Bărnăuțiu și colaboratorii săi apropiați, bătrînul prepozit Simion Crainic și profesorii Demetriu Boer, Iosif Pop, Arsenie Popovici și Grigore Moldvai, și desigur marea majoritate, am putea spune unanimitatea intelectualității și clerului din dieceză.

Sinteza acestei noi problematice naționale o face de asemenea Simion Bărnăuțiu, în articolul său *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*, publicat în coloanele *Foii pentru minte...*, în ianuarie-februarie 1843¹⁵. Autorul îl îndeamnă pe George Bariț: „Nu te teme a-l tipări, că eu nu m-am temut a-l scrie!“ Cu toate că, pe drept cuvînt, avea suficiente motive să se teamă. Căci noul studiu al profesorului blăjean — de asemenea cu caracter politico-juridic — atacă ierarhia bisericească greco-catolică, în egală măsură aservită aristocrației ungurești (cu care episcopul Lemeni se înrudea) și înstrăinată de esența spirituală a poporului prin adîncirea în catolicism, în dauna vechii constituții bisericești orientale.

Mai mult decît în cazul luptei pentru limbă, episodul soborului descinde din ideile cele mai îndrăznețe ale Școlii ardelen. Racordate, desigur, la filonul raționalist-liberal. Chiar de la începutul articolului, Bărnăuțiu îi îndeamnă pe români „să cetească cu diadinsul atît *Istoria* lui Petru Maior *despre începutul românilor*, o carte ce nu poate să-i lipsească nici unui român adevărat, cît și *Istoria bisericii românilor*“. Notînd în treacăt amănuntul că cele două opere erau sever interzise de către episcopia blăjeană, încă de pe vremea lui Bob, observăm că dezideratele exprimate în lucrarea bărnăuțiană se grupează în jurul necesității de a reinstaura sinodul anual, format din clerici și mireni, adică *soborul cel mare*, cu putere de a decide în problemele majore ale bisericii și națiunii. Dar, la 1843, partida liberală înțelege soborul — după cum am mai spus — ca pe un forum politic românesc adecvat situației momentului. Nicidecum o reeditare a vechilor „săboare“ bisericești! Dovadă stau sarcinile trasate de Bărnăuțiu sinodului și termenii în care sînt traduse aceste sarcini. Printr-o „lucrare slobodă a tuturor mădularelor bisericii, potrivită cu dreptul cel neînstrăinat al libertății conștiinței“, căci „fără drept nu e nădejde de înaintare“, sinodul asigură o tocmeală dreaptă care „astfel cugetată, e asiguratoarea vieții bisericești, iar viața bisericii se cuprinde în starea de sine sau subsistența și în neatîrnarea sau libertatea bisericească.“ Libertatea înseamnă aici îngrădirea despotismului de esență

¹⁴ *Ibid.*, pag. cit.

¹⁵ Nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33—37. Cea mai nouă ediție a studiului lui G. B o g d a n - D u i c ă, *Viața și ideile...*, p. 212—219, anexa VII.

iezuită instaurat la Blaj, iar neatîrnarea — puternic revendicată la 1842—1846 — vizează o neplăcută stare de fapt în virtutea căreia episcopia *greco-catolică* transilvăneană era subordonată primatului *romano-catolic* de la Strigoniu. Înlăturarea acestei tutele primejdioase pentru români a fost un *pium desiderium* al acțiunii blăjene și, odată fundamentată teoretic de către Bărnăuțiu, pe aceleași temeuri ale dreptului natural și dată publicității în articolul său, ea va constitui un bun cîștigat la nivelul conștiinței naționale.

Articolul acesta, prin care, după fericita expresie a lui Bogdan-Duică, „fizionomia temperamentului revoluționar [al lui Bărnăuțiu] se dezvăluia încet-încet“, nu se limitează însă numai la marile probleme atingătoare de soarta neamului. Ca un derivat al aceluiași drept natural, se cer reforme de ordin social și cultural, neexprimate pînă la acea dată public: îmbunătățirea învățămîntului național („Școalele noastre cele din Blaj așteaptă îndreptare, ca să nu rămînă tot silendrianul cel vechi; pe sate n-avem școale; acele vreo 300 care le întemeiasc șincai în veacul trecut, acum nici urma nu se mai cunoaște“), abolirea călugăriei și celibatului preotesc, admiterea divorțului pe motive bine întemeiate, administrarea corectă a averilor bisericii etc.

Ideea soborului odată lansată a trezit puternic speranțele românilor transilvăneni. Tuturor le era limpede adevărul ei conținut: de a structura o forță politică națională care să poată lovi în dușmanul de dinlăuntru, aliatul aristocrației, episcopul Lemeni, și de a forma o partidă unită, puternică, programată pe cerințele cardinale ale neamului.

Un cronicar mai recent al întîmplărilor de la Blaj din anii 1842—1846, Coriolan Suciuc, în *Crimpeile din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*¹⁶, observă că, în anii amintiți, la Blaj s-au format două partide antagoniste: partida liberal-națională condusă de Bărnăuțiu și o partidă conservativă grupată în jurul episcopului. Numai că, un studiu strins al evenimentelor corectează substanțial această afirmație. În jurul lui Lemeni nu a existat o partidă, ci o sumă de indivizi numărabili pe degetele unei singure mîini, compromiși în fața poporului și urîți de acesta. Înțelegînd prin partidă politică a unei națiuni acea grupare ce reprezintă interesele acesteia și se bucură de sufragiul moral al indivizilor națiunii, înseamnă că la Blaj și în întreaga Transilvanie a existat o singură partidă politică-națională, direcționată ideologic de Simion Bărnăuțiu dar amplu reprezentată în toate centrele principatului și chiar dincolo de hotarele lui, în Țara Românească și Moldova. Evenimentele cu aspect de război ideologic din anii amintiți nu trebuie privite ca o sciziune între fruntașii românilor; ci ca pe o acțiune continuă pentru drepturile sociale și naționale ale românilor, împotriva dușmanilor națiunii, dintre care făcea parte și episcopul Lemeni.

Dovezile în acest sens sînt inepuizabile. Toți protopopii greco-catolici din Transilvania, și chiar membrii Consistoriului, al cărui președinte era episcopul, sînt de partea profesorilor, sau pentru sinodalism, după expresia lui Bogdan-Duică¹⁷. Am văzut mai sus atitudinea lui Al. Sterca Șuluțiu, cel mai radical dintre ei. Nicolae Maniu, protopopul Sibiului, scriindu-i lui Bariț¹⁸, îl numește pe Lemeni „bărbatul durerilor noastre“ iar pe

¹⁶ Scriere păgubitoare din două puncte de vedere: acreditează și „demonstrează“ faptul că este vorba de un proces penal între episcop și niște profesori calomniatori ai acestuia și se străduiește să-l scoată nevinovat pe Lemeni. Nu este locul aici să dovedim contrariul. Observăm doar că Suciuc a folosit cu parțialitate mulțimea documentelor și mărturiilor legate de întîmplările de atunci și că viitorului cercetător al acestor documente îi este rezervată surpriza de a se convinge singur despre felul cum se poate răstălmăci adevărul, folosindu-se în mod tendențios datele istorice.

¹⁷ *Op. cit.*, p. 61.

¹⁸ Scris. XI.

Bărnăuțiu „martirul dreptății și a binelui deobște“. Și el e de părerea că lucrurile se vor îndrepta „numai prin sinod diecezan“, care e chemat „a face reforme“. Din aceeași scrisoare aflăm că pînă și vicarul Hațegului, Constantin Papfalvi — viitorul acolit al lui Lemeni la 1848 — era în 1843 de partea lui Bărnăuțiu în privința sinodului. Ioan Dragomir îl îndeamnă la 15/27 octombrie 1844 pe Ștefan Moldvai¹⁹, protopopul Fărăgăului și unul dintre marii sprijinitori ai lui Bărnăuțiu: „Să recurăm de nou pentru dobîndirea sinodului, la Curte, arătînd la ce groaznică prăpastie au dus Lemeni nația și clerul“. Ștefan Moldvai, la rîndul său, îi scrie lui Ioan Marian, vicarul Rodnei, la 18/28 august 1844²⁰: „Domnii profesori, cînd noi durmeam și clerul și nația era în primejdie, atunci dinșii, ca niște adevărați fii ai clerului, nici ostenele nici cheltuielile crușînd, ne mîntuiră cleru și nația de rușine“. La rîndul său, Ioan Marian îi scrie profesorului Grigore Moldvai²¹, unul dintre primii colaboratori ai lui Bărnăuțiu: „Acum au ajuns mucu la deget, după ce de 12 ani [de la numirea lui Lemeni ca episcop — n. ns.] tot mai spre rău se pleacă soarta noastră, prin căpeteniile clerului“.

De la protopopi, atitudinea este preluată de preoții satelor și, evident, împărtășită poporenilor. La 29 octombrie 1844 parohii celor 21 de sate din Protopopiatul Fărăgăului îi scriu lui Ștefan Moldvai²², rugîndu-l să înainteze episcopului o seamă de cereri ale lor. Punctul al patrulea al suplicii e antologic: „Fiindcă am ajuns la veacul și anul luminării, întru care toate neamurile se silesc a-și procura mijlociri prin care ar putea înainta în știință, și deoarece sîrșitul [scopul — n. ns.] fără mijloace nu se poate dobîndi, din acestea îndemnuri mișcați și noi, pentru *Historia românilor* pentru 18 exemplare oferelium preț, și să mijlocești a ni se aduce, precum și *Historia bisericii* a lui Petru Maior a ni se da. Să te silești, protestînd, ca acea carte neprețuită și una singură lumină a bisericii românești să nu se mai fie ascunsă, ci să se dea la lumină“. Îndemnul lui Bărnăuțiu de la începutul articolului *Săborul cel mare...* a cucerit, iată, pe cei vizați. Înaintînd Consistoriului de la Blaj cererea imperativă a preoților²³, Ștefan Moldvai specifică: „*Historia* lui Petru Maior pentru începutul românilor void frații a și-o cumpăra, împreună se roagă ca și *Historia bisericii* noastre, de același bărbat cu nume nemuritoriu alcătuită, să se sloboadă la vînzare și închisă să nu se mai țină“.

În fața acestui suflu lîleral, care a cuprins pînă și tinerimea studioasă din școlile Blajului, episcopul Lemeni hotărăște să-și folosească singurele arme pe care le avea: perfidia și cîrdășia cu autoritățile maghiare. Bărnăuțiu și colaboratorii lui apropiați, prepozitul capitular Simion Crainic și profesorii Demetriu Boer, Grigore Moldvai și Iosif Pop sînt tirîți într-un proces infam pentru „răzvrătire“ și „calomniere“ a „nevinovatului“ episcop. Cîțiva protopopi, printre care și Nicolae Maniu, sînt destituiți. Elevii simptizanți ai ideilor bărnăuțiene, mai întîi 12 apoi alți 11, sînt eliminați. Asupra vieții lui Simion Bărnăuțiu se comit două atentate, primul în noaptea de 4 spre 5 ianuarie 1843, iar al doilea în seara zilei de 21 septembrie a aceluiași an²⁴. Pînă la urmă, profesorii sînt scoși din funcții și

¹⁹ Într-o scrisoare aflată la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fondul Blaj, arhiva personală Ioan Lemeni, nr. 3580.

²⁰ Fond cit., nr. 3582.

²¹ *Ibid.*, nr. 3589.

²² *Ibid.*, nr. 3578.

²³ *Ibid.*, nr. 3579.

²⁴ Coriolan Suciuc, în *Crimpeile...* sale încearcă să discrediteze aceste episoade, punîndu-le sub semnul îndoielii și ridicolului. Cu toate că aceste atentate *au existat* în realitate.

alungați din Blaj, iar venerabilul prepozit Simion Crainic, sprijinitorul lor, încarcerat în temnița de la Alba Iulia²⁵. Disperat, Bărnăuțiu înaintează Împăratului, în 1846, o „petiție finală”, pe care o putem considera actul de încheiere a acțiunii de la 1842—1846²⁶. Petiția, un adevărat compendiu al ideilor acreditate în acești ani, n-a fost luată în seamă de către monarh.

Fapt nesemnificativ de altfel, pentru că izbînda acțiunii a confirmat-o istoria, și nu recunoașterea de către puterea politică a vremii. În fața istoriei, oamenii de la 1842—1846 apar drept niște vizionari, iar ideile lor anticipează în mod uimitor programul consfințit la 3/15 mai 1848 pe Cîmpia Libertății din Blaj. Aproape toate punctele acestuia le găsim, *in nuce*, la 1842—1846: independența națională cu dreptul folosirii limbii române, îmbunătățirea situației sociale a românilor, libertate religioasă, libertatea cugetului și a scrisului ș.a. Toate acestea se reclamă în numele unui principiu sfînt, pe care Bărnăuțiu îl exprimă în cuvinte memorabile: „Să dea fiecare an și fiecare veac viitorului o omenie mai bună și mai înțeleaptă de cum primise de la cel trecut”.

Nicolae Maniu, după cite ne putem da seama din scrisorile care urmează, s-a alăturat cu entuziasm ideilor lui Bărnăuțiu. Drept pedeapsă, episcopul îl demite din funcția de protopop al Sibiului, prin decretul nr. 870 din 17 septembrie 1845, în locul lui fiind numit Vasile Kertész, parohul din Ocna Sibiului. Dintre toți protopopii care au sprijinit acțiunea de la 1842—1846²⁷, Maniu a stîrnit în mod deosebit ura episcopului Lemeni. Pe bună dreptate, căci, după Bărnăuțiu și colaboratorii săi imediați, Demetriu Boer și Grigore Moldvai, Maniu înțelegea cel mai bine implicațiile ideologice adînci ale „întîmplărilor” de la Blaj. Dintre toți cei care au corespondat cu Bariț pe această temă, — Cipariu, Grigore Mihali, Iosif Many, Ioan Rusu, Nicolae Marcu, Ioan Maiorescu și mulți alții — Nicolae Maniu este cel mai puțin absorbit de aspectul scandalos, de conflictul administrativ, al celor petrecute la Blaj. Gîndirea sa trece dincolo de aceste incidente, vizînd legăturile adînci, politice și ideologice, ale incidentului. O parte din ideile sale desfășurate în cadrul acțiunii le putem reconstitui pe baza scrisorilor de față. Este, de pildă, autorul unor interesante puncte de vedere în combaterea tendințelor aristocrației maghiare de a suprima limba română. În fața pretențiilor regimului de a întrona limba maghiară ca limbă oficială unică și obligatorie în principat, Maniu aduce un argument neașteptat: „În Ardeal, decît cît magyară, cu mult mai bine ar fi să fie limba rumânească diplomatică, pentru că asta 1° e limba deobște în țară; afară de secui, toți o știu prî bine; orice vei publica și predica în ea, înțelege fieștecare neam; magyaru și sasul se înțeleg rumânește, ba sasii bistrițeni cu cei di pe aicea sasi se înțeleg cu limba rumânească”²⁸. Punerea pasajului în circulație

O dovedesc chiar documentele analizate de Suci, firește răstălmăcit. (A se consulta mai ales partea nepublicată, manuscrisă a lucrării lui C. Suci, păstrată la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, în fondul Lemeni). Dar, presupunînd că toate mărturiile epui-zate de simpatizantul tirziu al lui Lemeni nu conving, putem aduce o alta, de necontestat: o scrisoare a profesorului de fizică Nicolae Marcu către Bariț din 10 octombrie 1843 (B.A.R., ms. rom. 1004, f. 39r—40r), în care acest nesimpatizant al ideilor lui Bărnăuțiu scrie negru pe alb ca despre un lucru cert, pe care îl știe toată lumea: „În 21 sept. c.n., seara pe la 9 ceasuri, haiducii curții [episcopale — n. ns.], de prefectul trimiși, a doua oară au cercat să moară pe Bărnăuțiu, în mișlocul piațului, pe unde venea de la Boer”.

²⁵ Vezi analiza amplă a procesului la Coriolan Suci, *Op. cit.*, atît partea publicată cît și cea manuscrisă (cf. nota 24).

²⁶ O copie latină a petiției se află la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, în fondul Lemeni. A fost publicată de către G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile...*, p. 224—237, anexa XII, dar după o copie germană aflătoare la Sibiu.

²⁷ Vezi scris. lui Maniu nr. XI, nr. 8.

²⁸ Scris. II.

constituie un adevărat eveniment. În același an, învățatul sas Stephan Ludwig Roth, în a sa *Der Schprachkampf in Siebenbürgen* (Sibiu, 1842) afirmă cam același lucru: „Nu vîd nevoie de a impune o limbă oficială a țării. Căci noi avem deja o limbă a țării. Nu e nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română! Oricît ne-am suci și ne-am învîrti noi, națiunile reprezentate în Dietă, nu putem schimba nimic. Aceasta e realitatea [...] De îndată ce se întîlnesc doi cetățeni de naționalități diferite și nici unul nu cunoaște limba celuilalt, de îndată limba română le slujește ca tîlmaci”. Similitudinea formulării la Maniu și Roth dovedește că această convingere despre oficialitatea istorică a limbii române în Transilvania nu este o invenție a cărturarului sas, ci o veche convingere a românilor. În aceeași scrisoare, el aduce în sprijinul limbii române un argument izvorît din năzuința panromânească a Dacoromaniei, îmbrăcată abil în haină diplomatică: „Noi, ardelenii, sîntem încungiurați, mai mare parte, de Moldova și Valachia, ba și despre celelalte părți tot cu rumâni sîntem încinși, ce stări împregiur foarte comendă diplomația limbei române”. Își pune întrebarea dacă Austria poate face o astfel de greșeală politică, ce ar altera relațiile imperiului cu principatele extracarpătice. Intuiția lui Maniu se dovedește corectă, căci, într-adevăr, Viena respinge articolul Dietei clujene din ianuarie 1842.

O a doua idee deosebit de valoroasă, care ea singură e de ajuns pentru a recomanda atenției epistolele lui Nicolae Maniu, se referă la situația constituțională a națiunii române. După cum am văzut, Bărnăuțiu caută argumente pentru emanciparea națională a românilor — concret, la 1842, încadrarea acestora ca națiune constituțională! — în adîncimea dreptului natural. Concluzia bărnăuțiană: românii să pretindă dreptul de a fi națiune politică în Transilvania, în virtutea unor prerogative naturale imprescriptibile. Nicolae Maniu se deosebește fundamental de Bărnăuțiu în acest sens. Calea cea mai simplă — după el — spre atingerea acestui țel este dreptul istoric, adică exact arma pe care o foloseau aristocrații unguri. Problema este schițată în cîteva scrisori, dar un pasaj se reține în mod deosebit: „Eu zic și socotesc așe: noi să stăm pe ce am avut: tot Ardealul, și să nu cerem ce n-am fost, adecă a patra nație [după unguri, sași și secui, — n. ns.] ci să cerem ce am fost: adecă nație în Ardeal, nu 1^a, 2^a, 3^a. Ci, ungurii nație, rumânii nație, sasii nație, fără deschilineri carea a cîtelea să fie. Că așe am fost mai nainte, de unde numai *injuria temporum* ne-au scăzut”²⁹. Analizînd istoria Transilvaniei de la venirea ungarilor, Maniu constată că românii nu și-au pierdut prerogativele de națiune constituțională: „Prin dietă sau altmîntrenea, rumânii, din ceva cauză, nu i-au judecat nime de supuși ungarului și sasului. Pînă în ziua de astăzi, legelnice [legal — n. ns.] rumânii nu sînt supuși, ei is ca și ceialalți din Ardeal”³⁰. Se referă la *Supplex Libellus Valachorum*, arătîndu-și manifest predilecția pentru argumentele de drept istoric. Faptul completează în mod interesant panorama ideologiei politice prepașoptiste la românii transilvăneni. Aceștia nu s-au restrîns, în lupta politică, la arsenalul dreptului natural, chiar dacă spiritul veacului impunea cu pregnanță această concepție. Acum, ca și la 1848 și mai tirziu, după 1860, românii vor apela insistent la drepturile lor istorice — ca cea mai mare națiune, și singura genuină, din Transilvania — firul *Supplexului*... continuîndu-se, pe aceleași principii de natură istorică, pînă la *Memorandumul* din 1892. În acest lanț, Maniu este o verigă timpurie și prețioasă. Cu argumente riguroase de drept istoric el combate mai cu seamă — și îl îndeamnă și pe Bariț la aceasta³¹ — tendințele de supremație ale patriciatului săsesc din Fundus Regius.

²⁹ Scris. VII.

³⁰ Scris. V.

³¹ Scris. III, V, VII.

Dar — trebuie notat! — Maniu se situează în această luptă pe principii democratice, de egalitate și armonie între cetățenii principatului.

În fine, contribuții prețioase are Maniu la străduința fruntașilor naționali de a reforma viața spirituală a românilor transilvăneni, în primul rînd de a reaseza biserica pe principii noi, liberale. Am văzut mai sus coordonatele acestei lupte centrate în jurul marelui sinod diecezan, care trebuia să fie o adevărată reprezentanță politică românească. Maniu n-a avut timp să filosofeze prea mult pe această temă, fiind implicat în acțiunea propriu-zisă de organizare a partidei naționale. La 25 august 1843 îl surprindem³² făcînd legătura cu vicarul Năsăudului, Ioan Marian, „pentru a mișcoli sinodul”. Două săptămîni mai tîrziu³³ găsește că e nepotrivită împărțirea românilor în clerici și mireni, căci „mireni și clerul așe-s de imbinați laolaltă, cît suruparea unuia strică întogma și celuilalt”. Astăzi, aserțiunea ni se pare simplă, dar la 1843 această schismă era o piedecă gravă în calea consolidării platformei politice naționale. Nu puțini au fost clericii transilvăneni, mai ales dintre greco-catolicii Blajului, care puneau interesele confesionale deasupra celor naționale. Abia revoluția din 1848—1849 va evidenția adevăratul țel unitar, național, confesionalismul rămînînd într-un plan secundar, neesențial. Meritul va fi al fruntașilor de la 1842—1846, printre care și Nicolae Maniu, care s-a înrolat cu entuziasm în rîndul primilor tribuni ai revoluției. În casa acestuia la Sibiu, s-a pregătit programul Adunării Naționale de la 3/15 mai 1848, de către fruntașii pașoptiști transilvăneni: Simion Bărnuțiu, A. T. Laurian, Alexandru Papiu Ilarian, Ioan Buteanu, Nifon Bălășescu și alții.

După revoluție, merituosul protopop al Sibiului devine rectorul Seminarului teologic din Blaj (1851—1855), econom metropolitan sub Alexandru Sterca Șuluțiu (1855—1862), apoi vicar foraneu al Făgărașului, pînă la moarte, în 1865.

Correspondența lui cu Bariț încetează, însă, odată cu înăbușirea mișcării de la 1842—1846, în care s-a manifestat ca un patriot luminat, după cum o dovedesc epistolele ce urmează.

³² Scris. XI.

³³ Scris. XII.

I

În Sibii, 10 s.v. febr. [1]838

Mult onorate domnule Bariț!

Parochii din protopopiatul meu venind în emulație cu prenumerarea pe *Foaia literală*¹, iar s-au mai arătat o însoțire ce mai vré a prenumăra, și au și poftit a avé un esemplariu din novelele rumânești. *Aședară, de acum încolo să trimiți su[b] coverta mea 7 exemplarie, i.e. șapte părechi de novele*, și la a șeptelea dinceput să se trimită toate numerile. Iar gazetă nemțescă, ungurească nu trebuie nicăiri. Ci cei rumânească gazetă² de ar ieși odată, că mulți așteaptă dupe ea!

Domnule redactor! În numele a mai multora te reflecteruiesc — măcar socotesc că vei ști! — cum că partea cea mai mare, doară, a cetitorilor novelelor estora sunt carii nemic latinește, sau foarte puțin au învățat. Aședar îndrăznesc a te pofti ca vorbirea după aceia să se îndrepte, și să se ție vorbirea, dialectu cel beserecesc³, că esta e deobște cunoscut, și vorbele, terminile cele dese latinești, franțozești etc. să se lasă afară, că cu vorbe limpede rumânești se pot zice. Sau care trebuie să rămîie, acela să se tilcuiască. Iar numai atunci să se lase dialect, vorbire străină în *Foaia literală*, cînd scopul, ținta va fi aceea numai ca să arăți feliurimi de vorbire, că atunci se dobîndește sfîrșitul, scopul. Dar cînd oarecine prin vorbirea sa vré a îndrepta, a învăța, chipuri frumoase a aduce în mintea omului, atunci nu cu cuvinte nouă, ci cu celea mai de înțeles, adecă cu dialectul beserecesc trebuie vorbit, că în toată rumânia e de înțeles. Că din acea vorbire, cuvîntare, ce nu o înțeleg, nu poti căpăta nici un op, folos. Asta socotește că oricine va lasa-o în loc că alt-mintrinea cei mai slabi vor căpăta / întărire, și pentru eștea e mai de lipsă foița preț[uitei] d-niei tale, că cei mai tari le cam știu acele și di pe airea⁴.

Însă să nu socotești că io vreu să ții o vorbire de tot pe jos și nepeptă-nată, nu, nicidecum nu, fie cît de peptănată, cu flori de tot felii înfrumusețată, numai aste să fie rumânești, nu fără lipsă scremute lătimești, franțozești etc., precum fac vecinii⁵, de se geluiesc cocoanele că nu înțeleg. Ba io încă mă mir ce îngălmăcială și silire pot face?! 37

Mai trimit aici, de la nescari patrioți, în două dărabe, fn. 2. Vestit[i] în *Foaia lit.*, de vor avea loc, și vază.

Însă despre Virgilie bine ar fi de s-ar afla cineva să-l tipărească ⁶, și ce mai lipsește, încă 4 cărți, să lase a se întorna.

Poftind tot binele, rivnă spre lucrarea de mai încolo, rămîni al preț[uitei] d-niei-tale,

Nicolae Maniu m.p.,
prot. unit al Sibiului ⁷/.

37^v

¹ Corect: *Foaie literară*. A apărut la Brașov, începînd de la 1 ianuarie 1838, ca o continuare a săptămînalei *Foaie de săptămînă din Transilvania*. De la 1 iulie 1838 își schimbă titlul în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*. Scrisoarea lui Maniu este printre primele mărturii care atestă, la abia o lună după apariție, succesul revistei literare — în formulă nouă, modernizată — a lui Bariț.

² Aluzie la *Gazeta de Transilvania*, care urma să apară. Primul număr al celei mai viabile publicații politice din istoria culturii românești a văzut lumina tiparului la 12 martie 1838. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, număr jubiliar, anul LXXI, 1908; Iosif Pervain, *Contribuții la istoria presei românești din Transilvania*, în *Studia universitatis Babeș-Bolyai*, IV, 1961, series Philologia, fasc. 2, p. 113—126; Vasile Netea, *George Bariț, Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 82—123; *130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania”*, Brașov, 1969.

³ Adică să nu se îndepărteze de limba și stilul cărților bisericesti.

⁴ Pasajul trădează o preocupare timpurie a lui Nicolae Maniu pentru soarta neologismului în limba română. Totodată, o precoce trasare a drumului pe care trebuie să se evolueze în adoptarea cuvîntului străin: numai cînd vocabularul limbii române nu are termenul corespunzător. Asupra neologismului va reveni, în termeni mai nebuloși, însă, la 1853, într-un *Adaus la articolul din Foaie, nr. 16, fața 118 a.c. despre neologismii* (în *Foaie pentru minte...*, 1853, nr. 26, p. 195—196), polemizînd cu tendințele latinizante ale lui Bărnuțiu expuse într-un articol anterior (*Neologismul corespondintelui „Telegrafului român”, în Foaie pentru minte...*, 1853, nr. 16 p. 118—120; nr. 17, p. 125—126, semnat „Mai mulți spre neologism aplecați tineri scriitori”). A se observa intenția lui Maniu de a dovedi, în această scrisoare, bogăția limbii române prin sinonime: *scopul-ținta, a îndrepta-a învăța, vorbire-cuvîntare, op-folos*.

⁵ Se referă la limba și stilul publicațiilor din Moldova și Țara Românească. Despre răspîndirea acestora în Transilvania vezi și scrisorile lui Atanasie Șandor către Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, precum și scrisorile lui Grigore Mihali către Bariț în acest volum, supra.

⁶ Preotul Moise Sora Noac din Sătmar (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 136 și la B. A. R., ms. rom. 1000, f. 4—37, corespondența lui cu Bariț, pe care o vom publica într-un volum următor) începuse mai de mult traducerea clasicilor latini, dar nu găsea un „mecenate” care să-l ajute la tipărirea acestor traduceri.

⁷ Maniu era paroh și administrator al Protopopiatului greco-catolic din Sibiu de la 1826, iar din 1837 protopop „actual”, adică definitivat.

II

[Începutul lunii martie 1842]

Domnule Bariț!

Din expresiile domniei-tale din romanele, la acee supunere am venit cum că domnia-ta ai vrè ca mai di pe multe locuri să-ți trimită rumâni simțirile și pornirile lor asupra pornirei magyarelor cu limba lor etc. ¹ În cit imi ajunge periferia mea, acestea îți pot face cunoscute:

14

¹ Din Blaș, alaltăieri am primit o epistolă de la profesorul Boer² cu aceste expresii: „Aicea suntem în mîhnire pentru nedreptatea ce ne gîtesc ungurii la nația noastră. De toate drepturile piligușit, numai de dreptul de a fi români nu s-au atins încă nime cu mină pingăritoare pînă acum ³. Însă suntem și în neodihnă pentru răspunsul care va să-l deie Împăratul. De bună samă, de este bine informat Împăratul despre lucrurile Ardealului, atunci nu este modru să întărească aceea ⁴. Deci știu că-ți este lucrul bine cunoscut, pentru aceea nu zic mai multe, numai una: de gerfește Austria româtimea din Ardeal, trebuie să-și peardă tot influxul în Moldova și Țeara Rum[ânească]. Oare prevede Austria? Și apoi vrea-va? La estea nu răspund ⁵. Numai tare aș vrea a ști: ce zic sasiu despre treaba limbei ungurești? Una să-ți / mai scriu: de aicia au mers protestație pentru limba ungurească la ep[iscop]u, la Cluș ⁶, să o trimită la Curte ⁷, în care se zice că limba ungurească nu peste zece ani, da niceodată să nu fie *vehiculum ad culturam* pentru români, ci români, să rămînă pe lingă limba rum[ână] și latinească.”

² În Sibii, pe la ep[iscop]ia neunită răsună că rumâni ar învăța bucuroși nu numai ungurește, nemțește, ci și frincește etc., numai să aibă pentru ce. Dară numai pentru aceea a învăța ungurește ca să poată unguru a vorbi cu rum[ân] ungurește, și mai mult nu, ce minte cu duh va pofti aceasta?!

³ Ceialaltii rumâni de pe la alte deregătorii zic că bine -i ca lătina să rămînă și să fie numai o limbă oficioasă, că pînă acum au fost tri: latina, ungara, nemțeasca, ce caută să le știi pe toate așe, ca în toate să poți scrie. Apoi rumânul și rumânește trebuie să știe. Și așe era prè mult 4 limbi. Și bine ar fi cu limba magyară, dară dinșii s-au lătit pe tare. Poftind ca rumânul cu rumân să vorbească și în cele oficioase rumânești (școală etc.), besericești, ungurește, au pătruns pe rumân cu vătămarea pe la ficați (expresia d-niei tale). Și așe, atăta repulsie-și capătă de la rumâni! Așe și de la sasi.

⁴ Și eu lingă aștia mă alătur, mai făcînd și aceste contra-idei: limba magyară, cînd va fi de tot cultivată / va fi două: una gram[aticală], alta poporană, așe cit poporul mai nicedecum nu va pricepe pe cea gram[aticală]. Și așe va trăbui să învățăm două limbi ungurești.

Limba magyară are foarte puțină sferă, de afară de off[icio]sis și de țara ungurească nici un folos nu-i, ba nici în țară nu, că în Ardeal fieștecare trebuie să știe rum[ânește], că limba asta e limba țîrgului. Limba magyară e o limbă străină în Europa, care măcar că materialul în ea e tot europenesc, are formă de tot deschilinită de celè europenești, și așe, învățînd ungureasca, nu căpătăm nici o ușurință spre învățarea altor limbi. *Deni[que]*⁸ noi, pe lingă învățarea limbei magyare trebuie să mai învățăm și altă limbă cultă, din carea să ne putem cîștiga învățătura după timpul de acum. Din ce cauză, limba magyară nu-i vrednică a fi diplomatică. Și, după cum din țara ungurească m-am înștiințat, pe acolo proiectul limbei magyare nu se poate realiza, și va rămînea tot pe cum au fost mai nainte; ceva, lătina va mai scăde.

În Ardeal, dacă nu limba nemțească, decît cè magyară, cu mult mai bine ar fi să fie limba rumânească diplomatică, pentru că asta ¹

59

59^v

15

e limba deobște în țară; afară de secui, toți o știu prè bine; ori ce vei publica și predica în ea, înțelege fieștecare neam; magyaru cu sasul se înțeleg rumânește, ba sasiu bistrițeni cu cei di pe aicea sasi se înțeleg cu limba rumânească⁹. 2° / Noi ardelenii sintem încungiurați mai mare parte de Moldova și Valachia; ba și despre celelalte părți tot cu rumâni sintem încinși, ce stări împrejur foarte comendă diplomația limbei rum[âne] ¹⁰. 3° Limba rum[ânească, și de se va cultiva de tot dupe porneala începută, mai nemica nu se va abate de la a poporului, ce lucru [e] bun! 4° Știind limba rumânească, foarte lesne învățăm pe cea latinească, italienească, franc[eză] etc., limbi lătinești. Ba, fiind rumâna limbă europeană, are mare asemănare cu nemțeasca și slăveasca, de mai lesne le poate omul învăța, fiind în Europa *principales linguae* 1° romana, 2° germanica, 3° slavonica. Cea mai mare progenies de oameni e cea romanică lătineasca, că sint 60 milioane suflete. Nemți mai puțin și slavi mai puțin. De unde 5°: dacă nici rumâneasca, eu mai bine aș voi să fie cea slăvească, decît ungurească. 6° Sasiu mai gata sint a suferi să fie limba rumânească diplomatică, decît cea magyară. Așisderea și magyarii zic că decît cea nemțiască, mai bine cè rumânească, ce publice în Dieta s-au zis, aruncînd sasilor că degeaba stau ei pe limba nemțească, că aceea nu-i a lor, ci-i limbă străină în patria noastră, așe precum și cea lătinească ar fi pentru rumâni. Li-au zis: „Limba d-nii voastre, cea săsească, iară n-ar putea fi diplomatică, că nice sasiu cu sasiu nu se pot înțelege în ea, de se înțeleg cu rum[âna].

^{60°} 5° În 22 s. v. febr. a.c., în Sibii, la fecioru fostului consul / II

¹ Atitudinea lui Bariț față de faimosul „articol de limbă“ din ianuarie 1842, prin care Dieta maghiară din Cluj înstăpînește limba maghiară ca limbă oficială, unică și exclude nominal limba română din toate compartimentele vieții sociale și culturale, s-a evidențiat mai cu seamă prin articolul de o rară forță politică, *Românii și maghiarismul* (în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 9, p. 65—69; nr. 10; p. 73—77; nr. 11, p. 81—86). Nicolae Maniu, ca unul dintre reprezentanții de frunte ai partidei naționale transilvănene în curs de formare, este deosebit de preocupat de soarta limbii române în situația politică ivită. Această scrisoare și următoarele aduc noi date despre închegarea frontului de luptă a românilor în fața atacului național al aristocrației maghiare.

² *Demetriu Boer*, 1812—1871, eminent profesor blăjean din generația lui Simion Bărnuțiu și Timotei Cipariu. S-a născut la Șoroștin, în Comitatul Sibiului, părinții lui fiind țărani liberi. Face gimnaziul și cursul filozofic la Blaj iar teologia la Viena. Reintors la Blaj, în toamna anului 1840, e numit profesor la clasa de *retorică*, adică clasa superioară a gimnaziului. Între 1843—1845 funcționează ca profesor la Seminarul teologic, unde predă istoria bisericească, iar la cursul filozofic al Liceului din Blaj, religia. Implicat în acțiunea politică-națională condusă de Simion Bărnuțiu între 1842—1846 (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. IV, n. 4), fiind unul dintre secundanții de frunte ai lui Bărnuțiu, este scos de la catedră prin sentința Consistorului din Blaj nr. 186 din 7 martie 1845 și trimis „în cura animarum“ ca preot la Boiul Mare. Refuză parohia și se înscrie la cursurile de drept ale Liceului academic german din Sibiu, deschizîndu-și un nou drum în viață. A murit la 1871 la Aiud, unde funcționase ca președinte al Tribunalului urbarial.

Deși foarte tînăr, Boer elaborează, la 1841, un *Plan de a scrie limba română cu litere latinești*, pe care Consistoriul a dispus să-l tipărească și să-l introducă în școlile Blajului, ca oficial (cf. *Nicolae Comșa*, *Dascălii Blajului*, în *Anuarul Liceului de băieți român unit „Sf. Vasile cel Mare“ — Blaj, pe anul școlar 1939/40*, Blaj, 1940, p. 75—76). Poate înțelege oricine cit a pierdut învățămîntul blăjean și cultura

românească prin îndepărtarea lui de la catedră. Demetriu Boer este acela care a avut curajul să ducă la Viena, la Împăratul, plingerile profesorilor și ale tinerimii școlare de la Blaj, împotriva episcopului Lemeni și a nefastului său „sfetnic“, canonicul Vasile Rațiu.

³ Pînă la hotărîrea Dietei din ianuarie 1842.

⁴ Împăratul nu va sancționa, pînă la urmă, hotărîrea nefastă a Dietei din Cluj, lucru care nu-i împiedică pe aristocrații maghiari să aplice în continuare prevederile hotărîrii (vezi și *I o a n L u p a ș*, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, în *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264). Atacului sistematic împotriva limbii române îi va pune capăt revoluția română din Transilvania, la 1848.

⁵ Legătură politică interesantă: de comportamentul față de românii din Transilvania depinde succesul politic al Austriei pe lîngă Țara Românească și Moldova. E una din ideile timpurii legate de tendința dacoromânească, în același timp o prețioasă referință politică despre relațiile austro-române înainte de 1848. Chestiunea este puțin cercetată, prin faptul că face parte din compartimentul conspirativ, secret al istoriei. În facilitarea relațiilor secrete dintre stăpînirea austriacă și țările române, se pare că a avut un rol deosebit George Bariț, lucru pe care îl vom cerceta amănunțit în volumul VI al acestei colecții, la corespondența trimisă de Bariț.

⁶ Cunoscutul *Protest al Consistoriului din Blaj contra impunerii limbii magiare, înaintat la Dietă în a. 1842...*, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 7; nr. IV, n. 4.

⁷ Atitudinea lui Lemeni în acest moment critic pentru români a fost una anti-națională. De „frica“ aristocraților, de fapt din comuniune de interese cu ei, episcopul nu numai că n-a înaintat Împăratului petiția românilor, dar n-a întreprins nimic pentru susținerea ei măcar la Dieta din Cluj. Vezi *Teodor V. Păcățian*, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, I, Sibiu, 1902, p. 176.

⁸ „Apoi“.

⁹ Idei similare, exprimate sistematic și cu un serioasă argumentare politică formulează profesorul sas Stephan Ludwig Roth în lucrarea sa *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, Sibiu, 1842: „Nu văd nevoia de a impune o limbă oficială a țării. Căci noi avem deja o limbă a țării. Nu e nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română! Oricît ne-am suci și ne-am învîrti noi, națiunile reprezentate în Dietă, nu putem schimba nimic. Asta e realitatea. [...] De îndată ce se întîlnesc doi cetățeni de naționalități diferite și nici unul nu cunoaște limba celuilalt, de îndată limba română le slujește ca tălmaci“ (apud *Stephan Ludwig Roth. Viața și opera*, București, 1966, p. 101). La data trimiterii acestei epistole, cartea lui Roth nu era publicată. Similitudinea formulării la Maniu și Roth dovedește că această convingere despre oficialitatea istorică a limbii române în Transilvania nu este o invenție a cărturarului sas și nici nu datează din 1842. Noutatea excepțională adusă de scrisoarea lui Maniu e posibilitatea de a presupune — deocamdată! — nu numai că ideea era familiară românilor, ci chiar că provine din mediu românesc. Că, deci, e o convingere românească, preluată de Roth.

¹⁰ Vezi n. 5.

¹¹ Sfirșitul scrisorii lipsește.

III

În Sibii, 25 s. v. marthie [1]842

Domnule redactor!

N-rul al zecelea din *Gazetă* și *Foaie* nu l-am căpătat. Mă rog, rînduie a mi se trimite. De cetit tot l-am cetit de la domnul Bădilă ¹.

Articulul *Românii și magyarisumu* ² foarte mi-au plăcut, precum și proclamația din *Gazetă*, numai pe unele expresii aș vrè a le înțelege, precum că acuși avem a sta față cu 4—5 mii baionete austriace ³.

Rumânii noştri vorbesc ca să cerem noi a fi a patra naţie în Ardeal. Dară mie nu mi se vede pe cale şi cu duh a cere aşe, ci noi să cerem a fi ce am mai fost înainte de unire⁴, nu ce n-am fost, adecă a patra naţie, că şi aşe se strică sistema unirei. Înainte de unire, în adunările ţării generale se nume „părţile adunate“: *Universitas Hungarorum, Valachorum ex Saxonum*⁵, precum stă şi în diploma de nobilitate [sic] dată familiei Herszenyiană. Aşedară, înainte de unirea naţiilor au fost tri naţii: ungurii, rumânii şi sasii, precum astăzi sint. Nicăiri în legi nu stă vina rumânilor pentru ce ar fi fost ei vrednici a se lepăda de naţionalitate sau a se lăsa de lături.

42 *Diploma andreană*⁶ din care sasii îşi deduc / toată puterea lor nu-i întărită cu pecetea, măcar în fruntea ei se scrie că se întăreşte cu două peceti, şi nici una pe ea! Apoi în acea diplomă nu-i vorbă de sasi, ci de neşte *Equites Teutonici*⁷ ce se aşeza atunci în Ţara Birsei. Mare suspicie!

Domnul Trebonie⁸ de v[r]o tri— 4 săptămîni au fost tot aici în Sibii. Mi-au adus prenumerata gramatică⁹. Lucru de tot fain pentru gramatici! Ar trebui vestită şi recomandată. Historia¹⁰ încă e lucru bun, şi unele nemaiauzite. În 22 s.v. mart. mi-au zis că în 24 s.v. martie porneşte la Blaş. Pentru strădania ce au pus în lucrarea gramaticii şi a istoriei, afară de mulţămite ce i-am dat-o şi lauda ce i-am făcut-o, l-am cinstit cu 7 Rf. m.c., socotind şi preţul cărţilor în aceşti bani.

Profesorul Rus mi-au scris că peste aşteptare mai mulţi prenumeraţi au căpătat la geografia¹¹ sa. Pînă acum s-au tipărit *Şematismul*¹². Acum se va începe a se tipări geografia¹³.

Au venit să iasă novele rum[âneşti] din Blaş; numai cu rînduirea censorului mai este încă pedecă¹⁴.

Poftind tot binele şi multă sănătate, rămi — făcînd complement şi doamnei — al domniei-tale bunvoitoriu patriot,

Nicolae Maniu m.p.,
prot[o]p[o]p unit¹⁵.

[Adresa:] Cibinio. Spectabili ac Generoso Domino *Georgio Baritz*,
Novelium Valachicorum Coronensium Redactori etc., Domino D-no
Colendissimo, a *Kronstadt*.

¹ *Petru Bădilă*, protopop neunit al Sibiului, socrul lui Iacob Bologa. A participat la Adunarea Naţională de la 3/15 mai 1848.

² Vezi scris. precedentă, n. 1.

³ A se corobora cu corespondenţa lui Grigore Mihali către Bariţ, nr. III, n. 6, fiind vorba de un document care va stîrni disputele politice evocate acolo. Proclamaţia lui Bariţ, puţin cunoscută, şi mai puţin utilizată de istorici, este un document excepţional. Ea precizează poziţia românilor în condiţiile conflictului politic izbucnit între „naţiunile“ constituţionale din Transilvania, după votarea legii din ianuarie 1842 privind oficializarea limbii maghiare. Această poziţie trebuie să fie de neutralitate desăvîrşită, românii avînd cu totul alte interese decît oricare dintre cele două „naţiuni“. De circumstanţă, aşa cum va face adeseori, Bariţ se ascunde sub lozinca fidelităţii faţă de Împăratul austriac. Iată textul integral al proclamaţiei, după *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 11, p. 41—42:

„Cătră românii din Transilvania
Fraţilor!

Este de prisos a vă mai arăta aceea ce vedeţi înşivă, cum că cearta linguistico-politică şi neplăcutul rod ai aceiaşi, adecă răceala şi înstrăinarea duhurilor între naţiile Transilvaniei cele domnitoare, şi anumit între aristocraţia magiară şi săcuime de o parte, iar de alta între săsime, pe zi ce merge tot mai creşte. E de prisos a vă îndrepta la cutare sau cutare jurnale patriotice, întru care publicişti, cum şi respectivele partide varsă fiere şi foarte puţină miere, pentru că care dintre noi este acela care-să nu citească, să nu-şi aibă un jurnal, două, trei, pe masă? Aceea ce voim a vă zice şi ce pornim a vă cere, pentru tot ce aveţi sfînt, este, fraţilor, ca nu cumva vreunul sau unii din noi să cază în ispită a se face de unealtă vreunei partide, nici cu condeiu, nici cu cuvîntul, cu atîta mai puţin cu fapta.

Două ştiri ieşite în această lună, mai întîi în *Vestitoriul Transilvan* [= jurnalul maghiar *Erdélyi Híradó*] din Cluj, republicate şi în foile nemţeşti din Braşov, deşi nu ne putem îndupleca a le crede, ne pricinuiră adîncă turburare dinlontru. Care sint acelea ştiri? Cum că, cu prilejul reîntoarcerii ex deputaţilor de la Orăştie, pe cînd ungurimea de acolo se gătea a-i primi cu toată pompa, cu muzică şi cu tracte, săsimea, dinprotivă, blestămind ceasul alegerii aceluia, se îniepta a lua contramăsuri; chiar şi silnice, dacă ar pofţi împregiurările. Spre care scop — aşa s-au făcut vestea — aceeaşi săsime ar fi tras în partea lor şi pe românime, pe care o ar fi însărcinat ca, pe ungurii ieşii înaintea ex deputaţilor, să-i întîmpine cu petri şi cu ouă clocite. Pfu! Iar cealaltă ştire s-ar cuprinde într-o formă de declaraţie, ce se zice că ar fi sosit la redacţia sus-pomenitei gazete magiare de la Cluj, ieşită din condeiu unui român, plină de mustrări grele asupra sasilor, înşirate de şase sute ani şi pînă astăzi. E de însemnat că publicistul Szentivány dă acea declaraţie supt numele său; zice însă că, cerîndu-se, redacţia are voie a descoperi chiar numele auctorului aceiaşi. Adecă, cum, fraţilor! Unii din români ar fi atît de puţin pătrunzători în relaţiile politice ale Transilvaniei? Se poate ca noi să fim aşa scurt văzători? Se poate ca să nu cunoaştem cursa în care, astfeli amăgiţi, am putea prea lesne cădea, fără nici o nădejde de scăpare? Se poate ca să nu cunoaştem noi adevăratele noastre interese, cum şi mijlocul de vindecare? Au nu ştim că noi avem a păzi o prea strînsă neutralitate, nici cu unii, nici cu alţii, numai şi numai cu Monarhul? Legea ne-au dat în minile şi la pîrînteaşa îndurare a Monarhului nostru. Lăsaţi să se încaiere alţii între sine; noi să ştim curat, şi fără a pitula cuiele în sac, cum că avem a sta faţă cu 34 milioane austriaci şi cu trei, patru, cinci sute mii baionete austriace, iar nu cu o mîină de nemeşi, nici cu o naţie ca sasii. Să ţinem aceasta bine în minte! Să fim iubitori de pace şi supuşii la cele mai amărute împregiurări. Sînteţi asupraşi, năcăjiţi, nu gustăm binecuvîntările constituţiei? Aveţi, însă, două cleruri, doi episcopi, cîţiva bărbaţi cu capete. Aceia, la vreme, vor cunoaşte trebuinţa de a cere, să zicem, voie de soboară preoteşti, prin care, cu cea mai coaptă sfătuire şi cu tot cumpătul ce se pofteşte în aceste vremi grele, se vor aduce la lumină toate cite ne lipsese şi ne trebuiesc. Acestea ca adaos la cele zise în *Foaia pentru minte* s.c.l. şi totdeodată ca nişte expectoraţii stoarse de cătră împregiurări.“

⁴ Aici este vorba de Unio Trium Nationum de la 1437, care exclude naţiunea română din sistemul politic al Transilvaniei.

⁵ „Totalitatea — adunarea generală — a unguirilor, românilor şi sasilor“.

⁶ Diplomă pe care ar fi dat-o sasilor regele ungar Andrei al II-lea la anul 1224, numită şi *Bula de aur*.

⁷ „Cavaleri teutoni“. Au fost colonizaţi de către regele Andrei al II-lea în Ţara Birsei, pentru a apăra graniţa de atacurile cumanilor. Vezi *Bakó Gabor, Cavalerii teutoni în Ţara Birsei*, în *Studii*, X, 1957, nr. 1, p. 143—160.

⁸ August Treboniu Laurian se întorsese de la studii din Viena (vezi *Ilie Popescu Teiuşan şi Vasile Netea, August Treboniu Laurian*, Bucureşti, 1970, p. 24—36). Din toamna aceluiaşi an, 1842, avea să fie profesor la Colegiul „Sfîntu Sava“ din Bucureşti (*Ibid*, p. 40; vezi şi *George Bariţ şi contemporanii săi*, I, Bucureşti, 1973, p. 89—201).

⁹ Gramatica lui Laurian, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia videntis vulgo valachicae*, Viena, 1840.

¹⁰ Maniu a văzut, pesemne, manuscrisul viitoarei cărţi a lui Laurian, *Brevi conspectus historiae Romanorum in utraque Dacia de gentium*, Bucureşti, 1846.

¹¹ Cartea profesorului Ioan Rusu, *Icoana pămîntului*, vol. I—III, Blaj, 1841—1843.

¹² Apăruse șematismul Blajului pe 1842: *Schematismus Venerabilis Cleri graeci ritus catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV. Blasii. Typis Seminarii Diocesanii.*

¹³ Al treilea volum din *Icona pământului* se va tipări abia în 1843, după moartea prematură a lui Ioan Rusu.

¹⁴ Informația lui N. Maniu se referă la demersurile lui Cipariu, conjugate cu ale episcopului Lemeni, de a obține aprobarea apariției unui ziar la Blaj, cu conținut bisericesc, politic și literar. Lemeni înaintă, la sugestia lui Cipariu, în 13 aprilie 1838, Guberniului un plan amănunțit asupra viitoarei publicații: *Planum et scopus Ephemeridum ecclesiastico-politico-literarium valachico idiomate et characteribus latino-slavicis, cura Societatis et Typis Typographiae Blasiiensis edendorum* iscălit, în numele societății editoare, de Timotei Cipariu. Numele publicației avea să fie *Nunciul*. Episcopul mai menționa următoarele: de foaie vor răspunde profesorii redactori și mai cu seamă T. Cipariu, despre ale cărui principii politice sănătoase este pe deplin convins; că cenzorul publicației va fi canonicul Constantin Alutan, recunoscut om de caracter și împodobit cu multă știință; că foaia se impune ca o necesitate pentru a stărni dorul de citit și a veni în ajutorul preoțimii mizere care, nefiind în stare a-și cumpăra cărți, măcar pe această cale să-și însușească un oarecare cvantum de cunoștințe; și că redactorilor să li se permită a-și procura publicațiile din Moldova și Țara Românească, fiind nevoie de multe ori să le răspundă sau să le combată. Dar suspiciunile Guberniului și lipsa unui cenzor care să le inspire încredere celor de sus, tergiversară mult timp rezolvarea problemei. Abia în 4 aprilie 1845 se comunică episcopului rezoluția Curții din Viena, prin care se accepta „de nevoie” ca cenzor canonicul Const. Alutan. Însă din cauza gravelor evenimente petrecute la Blaj (diferendul dintre episcop și capitul pe de o parte și grupul de profesori, clerici și tineret pe de altă parte), apariția gazetei fu amânată pînă la 4 ianuarie 1847 cînd văzu lumina tiparului mult dorita publicație, care n-avea să se mai numească *Nunciul*, ci *Organul luminării*, transformat, din 4 mai 1848, în *Organul național*. Vezi documentele înființării primei publicații periodice blăjene la I o a n a B o t e z a n, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848. Documente inedite*, în *Apulum*, VII, 1969, vo. 2, p. 95—108.

¹⁵ Cu adnotarea lui Bariț: „Sib[iu], 1842, mart. 25. Nic. Maniu”.

IV

Sibii, 7 s.n. mai [1]842

Domnule Baritz!

Cei ce se iubesc îi trage inima a se și înțelege laolaltă! Domnia-ta ești a nostru (al rumânimeii), și ea a d-niei-tale. Cine iubește rumânimea și sporirea ei nu-i modru să nu te iubească, mai deschilinit și mai mult pentru că ai început, ai făcut și faci mai mult pentru dînsa. „Iarte-se ei mult, pentru că au iubit mult!”, zice I[sus] [Hris]tos.

Din acest numai punct îți scriu în urma celorlalte și aceste, ca știindu-le, să te știi apăra, a lucra, și a împedeca cele ce sînt spre stricarea comună, prin organul d-tale. D-nul Trebonie în săptămîna mare s-au întors de la Blaș îndărăpt, și acum e tot în Sibii (mine la mine pe prînz). În sărbătorile Paștilor fu la ep[isco]pu Moga ¹ pe prînz unde, întră mai mulți, dînd în vorbe și despre d-ta, au început ep[isco]pu: „Ia, și ăla tot nimicuri învață pe bieții rumâni pe acolo, că venind un prunc din școala lui la mine, l-am întrebat: «Lernnst du deutsch? ²»; el nu mi-au știut răspunde nici «ja» nici «nein» etc. Tot rău de d-ta. Trebonie arătînd că românii au slobozenie de la Împărăție ca să ridice școli mari

rum[ânești] în Bălgrad, în Hațeg etc. — și anunit în Hațeg, întră atita rumânime, e păcat că nu se ridică un gimnaziu / rum[ânesc] — au zis ep[isco]pu: „Ba nu-i nice o lipsă, că-i mai bine pentru rumâni să învețe pe la streini, că învață și limba străină etc.” Treboniu au zis: „Cine învață la strein, streinește se crește, nu rumânește etc., de unde urmează că dacă gată școlile se neagă de rumâni, prin a căror cheltuiali au învățat și se prefac mai cu samă în magyari, carii apoi sînt mai răi decît streinii etc.” Ep[isco]pu tot în contră, că nu-i lipsă de școli rum[ânești].

Au gătat ep[isco]pu Moga, încă fiind la Cluș, o lamentație mare și aspră cu totul asupra sasilor, pentru asuprerile și nedreptățile ce le fac cu rumânii. Cere a fi religia neunită ⁵ recepta, să aibă popii în scaone dișmele etc. Debăcăluiește asupra limbii nemțești, ca nicidecum să nu se primească nici în scaone de diplomatică, ci la vreme mai bucuros se va primi cè ungurească. Și, prin un ungur, a prefăcut-o după noua magyară. Toți prin Cluș știu complexul ei. Și au vrut a o da la Dietă, ca publice să se cetească. Au trimes-o la ep[isco]pu Leményi, ca și dînsul să o supt-scrie ³. Carele au poftit din rigorozitate să mai lase ceva, și anunit debacația asupra limbii nemțești și iară espresia că cu vremea mai bucuros se va primi limba magyară de tot să se lase afară, fiindcă blășenii exprese au protestat asupra limbii magyare. Și așe, îndreptată, / o va supt-scrie. Au lucrat la netezirea ei, însă acum suptînțeleg că nu vré a o da, din temerea că va minia deobște pe sasi și fiindcă numai sasi mai țin pe rumâni în neunirea sa. Miniindu-se sasi, or începe a pîrtini uniților, și așe dînsul curind va ramîne fără ep[isco]pie. Că la co[mi]t[a]-turi în anul trecut s-au dat 60 de sate unite.

Eu nu-s bigot unit, barăm așe mă socotesc io, dară trăsăturile neuniților, nedreptățile, că ce se face, tot pentru bani se face. Și priceperea aceea a poporului neunit, cum că ei, ca neuniți, trebuie să-și fie vlădică și popă din pungă, îi grăbește, suferind multe persecuții de la sasi, totuși a se face uniți.

Un rumân bătrîn de aici ⁴, carele mult lucră pentru rumâni, se geluiește amar zicînd: „Mă tem din semnele ce le văd că ep[isco]pii eștia a noștri nici suplica la anu 1834 făcută, de a se da la Dietă pentru a-și primi rumânii nație, n-au dat-o. Pentru aceea acum nici ursia în urma acelia făcută n-o dau, ci numai tîndălesc lucrul. Nici unul nu-i după pofta noastră. Ep[isco]pu Lem[eni], cînd au fost vorba despre ep[isco]pu papistășesc în Dietă, ca să fie consiliariu, și-au ridicat rostul: «En is pãrtolom, akarom!» ⁵ Altul i-au răspuns: «Az oláh pűspök magáért beszéljen!» ⁶, iară cînd se zdrobea capul limbii și a naționalității rumânești n-au voit a striga «Vai!!» ⁷ Se zice că nici instanția Capitulului din Blaș asupra limbii / magyare n-ar fi trimes-o la Împăratul, poate pentru aceea că se zice că nici hotărîrea Dietei despre limba magyară nu s-ar fi trimes la Împăratul, ci însă ar fi tot în Cluș. Magyarii s-au muiat tare cu pretensia limbii lor”.

Ep[isco]pu nostru în Săptămîna mare au fost bolnav de fricuri [sic]. Se geluia: „Nu știu ce friguri sînt aceste, că stomacul meu e curățit, nu-i vina de acolo. Mă tem că oi muri, și după Bob au rămas capitale multe, iară după mine datorii multe, spun că de 30.000 R.f. (m.c.)”

Se geluiesc cei tineri învățați că ep[isco]pu nu le părtinește, fiind ei cu idei dupe timpul de acum, prè slobode. Mai bucuros face popi tot normalişti. Filosofia ⁸ vrè a o strica din Blaş, su[b] pretext că prè multe cheltuieli se fac, însă nu-i place sporiul ei, că învață a nu fi draci etc. Zice : „Clerul nostru e foarte rău înzestrat, și de s-or face tot popi susîn-vățați, nu s-or îndestuli cu starea lor și or fi neodihniți“ ⁹.

Vezi acum, proclamația d-tale din *Gazetă* cătră rumâni cu est înțeles: „nu se teamă rum[âni] din Ardeal, că au doi ep[isco]pi, și prin dinșii etc.“ ¹⁰, în cît s-ar putea realiza!?

Poftindu-ți tot binele, și mai virtos ca să fii sănătos, rămii al domniei-tale bunvoitoriu frate,

Nicolae Maniu.

39° Apoi țip-o în foc! /

¹ Episcopul *Vasile Moga*, 1774—1845, întâiul ierarh român în scaunul vlădicesc al bisericii neunite din Transilvania, după seria de episcopi sîrbi impuși de mitropolia din Carloviț, sub a cărei jurisdicție era. S-a născut în Sebeșul-Săsesc, j. Alba. A fost ales episcop în sinodul din 1810 de la Turda și instalat la Sibiu în 1811. Chiar din primul an al păstoriei sale a dispus inaugurarea unui curs de pregătire de șase luni pentru viitorii preoți, încredințînd conducerea acestuia nepotului său Ioan Moga, zis „Teologul“, ajutat de alt nepot de soră, Moise Fulea, directorul școlilor naționale neunite din Transilvania. Deși prin actul de investitură Curtea din Viena i-a făcut o serie de promisiuni pentru ridicarea culturală a credincioșilor săi, aceeași Curte nu numai că nu și-a respectat promisiunile, ci i-a creat o serie de piedeci și nedreptăți. Toate acțiunile lui: cele două memorii (1837, 1842), primul în cauza românilor din „Fundus Regius“ sau „Pămîntul Crăiesc“, iar al doilea, pentru admiterea românilor la învățarea meșteșugurilor, deși subscrise și de colegul său, episcopul unit de la Blaj, Ioan Lemeni, n-au avut nici un rezultat. Cu toate bunele sale intenții, deși lungă, păstoria lui n-a dus la prea mari realizări. A scris un manual de *Teologie dogmatică* pe care, totuși, nu l-a tipărit; dar a sprijinit tipărirea manualului de *Teologie morală* a nepotului său, Ioan Moga-Teologul. Moare în octombrie 1845, umbrit, cam pe nedrept, de istoriografia românească din cauza conflictului cu Gheorghe Lazăr.

² „Înveți nemțește?“

³ Maniu relatează procesul de redactare a petiției din 1842, *Rugămîntea celor doi episcopi românești, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem și a celui gr. neunit Vasilie Moga, așternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crăiesc, numit și Săsesc*, tipărită de Bariț la Brașov, în broșură, la 1842, fără a indica pe foaia de titlu locul și anul. Vezi despre împerejurările politice ale plămădirii petiției, la scrisorile lui Grigore Mihali, în acest volum, nr. II, n. 8.

⁴ Credem că acest „rumân bătrîn de aici [adică din Sibiu — n. ns.], carele mult lucră pentru rumâni“ este Aron Budai, fratele lui Ioan Budai Deleanu, care la 1842 era secretarul Consistoriului neunit din Sibiu. Aron Budai avea să moară la 1847, în vîrstă de peste 70 de ani.

⁵ „Și eu sînt de această părere“.

⁶ „Episcopul valah să vorbească pentru sine!“: Lemeni și-a meritat batjocura din partea străinului, ca unul ce ținea cu străinii, în defavoarea națiunii sale.

⁷ Atitudinea pasivă a lui Lemeni față cu „articulul de limbă“ din ianuarie 1842. Vezi și scris. II, n. 7.

⁸ Cursul filosofic de doi ani de la Liceul din Blaj.

⁹ Ceva din personalitatea bigotă, retrogradă, îmbîcșită a episcopului Lemeni, față cu ideologia înaintată, raționalist-liberală, a partidei naționale cu care se află în conflict, și din care făcea parte și Nicolae Maniu.

¹⁰ Vezi proclamația lui Bariț în nota 3 la scrisoarea precedentă.

Domnule redactor și neprețuite patriotă!

Din scrisorile d-tale nu sunt învins cum că ai avè amină rechișiția Consistoriului unit din Blaş ¹ făcută cătră ep[isco]pul suu pentru limba noastră, asupra și în contra limbei magyare. Pentru aceea, iată ți-o trimit aici închisă, cu acè îmbărbătare despre partea unora di pe aici, ca să te faci într-o ureche și s-o publici, întâi latinește, apoi întoarsă pe rumânie ². Însă fie voia ta, precum te știi dupe stările împrejur. Dară totuși aceasta mult ar face *per latum* rumâniei noastre, să vadă că blășenii nu-s membruri moarte pentru rumânie. Și mai vadă și uncurii lungul nasului lor.

Mi-ar plăcè cînd în vrun articol ai atinge pe acei magyari carii zic că ei au supus lor-și pe rumâni cu arma etc., cu această cerere ca ei cu daturii să arete cînd și cum au supus lor-și / pe rumâni? Că eu nu știu nici un dat să fie, de supunere: ¹ prin bătăi nu-i, că cu Tuhutum n-au fost supunere, că români *propria sponte manum dederunt et Tuhutum in regem elegerunt* ³: rumâni și-au ales lor rigă pe Tuhutum; cine are putere de a-și alege, — și act și-au ales rigă! — acela popor nu-i supus; ² dupe ace[e]a tot frățește au trăit unii cu alții întru aceeași putere, că în diploma *Herszenianilor*, de nobitate [sic] dată, stă exprese: *cum coadunata erat universitas Hungarorum et Valachorum* ⁴; iată *paritas iurium* ⁵; ³ spre apărarea patriei Ardealului și a Ungariei, pînă inclusive la Mihai Viteazu, vitegiile cele mai mari, și fără exemplu din alte neamuri, parcă, le-au făcut rumâni; ⁴ prin dietă sau altmîntrinea rumâni, din ceva cauză, nu i-au judecat nime de supuși uncurului și sasului; ⁵ pînă în ziua de astăzi, legelnice, rumâni nu sînt supuși; ei îs ca și ceialalți din Ardeal: nemeșii rumâni (carii numai de legea grecească sunt 20.000 suflete) ca și nemeșii uncuri, iobagii rumâni ca și iobagii uncuri și sasi; în sāsime iară tot una; aceasta însuși ei uncurii și sasi / a mărturisit-o cînd au făcut răspuns ad *Supplicem Libellum Valachorum* ⁶, și nici acum [nu] vor putea altmîntrinea a zice; de unde-i dară rămînerea rum[ânilor] de acum îndărăpt? ⁶ precum bine știi, de acolo: că vrînd Mihai Viteazu să facă din Ardeal, România, Moldova un rigat, o împărăție, pe furiș l-au omorît, și au jurat uncurii cu sasi unire laolaltă (nu exprese, dară tot împotriva rumânilor), de unde din tri nații mai dinainte, ce se chema *Universitas [H]ungarorum, Valachorum et Saxonum*, au ieșit tri: Hungari, Siculi et Saxones ⁷; la aceasta au mai adăugat strămutarea legilor beserecești, de unde au urmat că aristocrații rumâni de legea grecească, pentru rigorozitatea mai ales a posturilor s-au mutat la alte legi: papistași, calvini, unitari; la multe familii rum[âne] stă în diplomele lor: *Offerimus Valacho nostro* ... ⁸ (familia Nalatz, Zeik etc.), carii acum fiind de altă religie nu se mai numără întră rumâni; și așè, cele mai mari familii rumâne prefăcîndu-se în magyari și sbegul rumâniei rămînînd fără ajutoriu; apoi legea grec[ească] și limba slăvească aducîndu-i la adîncă necultură, nedeșteptare (cei mai deșteptăți, ajutați prin unirea / națiilor și recepția religîilor au apucat deasupra); aședară, 41

*injuria temporum*⁹, nu sabia ungurului au supus pe rumân, în cît îi supus; 7° localitatea rumânilor încă arată că ei n-au fost supuși, că ei lăcuiesc părțile cele mai de frunte a Ardealului, mijlocu; secuii în nește munți seci, adecă s-au așezat unde i-au lăsat rumânii; sasii-s în dosu munților de către Valachia, de numai cu muncă, gunoie în tot anul, produc bucate.

Am înțeles cum că ep[isco]pu Moga, cosorit de unii-alții iară s-au apucat a lucra instanția sa cătră Dietă asupra sasilor¹⁰, înțelegîndu-se pe ascuns jurămînt prot[o]p[o]pii, parochii și oameni.

Mulțam pentru răspuns, însă cu expresiile mele nu am voit a te îndatora ca pe lung să-mi răspunzi, că cuprinderea d-tale te excuză înaintea oricui, ci eu numai într-acolo am abătut ca să simpți din ce pornire ore îți scriu, arătîndu-ți și informîndu-te despre multe. Destul îmi va fi mie cînd batăr cu ceruta pe novelele mele vei însemna că ce ți-am trimis ai primit, însă și asta numai cînd este vreun lucru mai momentos.

De cumva ai astfel de scrisoare, și nu-ți va fi de folos, cu privilegiu de așe, mi-ar părè bine de mi-o ai trimite înapoi.

Poftindu-ți sănătate și viață îndelungă, rămii al domniei-tale drept prețuitoriu,

Nicolae Maniu.

N.B. Pe aici sîntem îndestulați cu articolele d-tale despre limbă, 41° naționalitate! Ți-ai cîștigat nume de cel mai învățat rumân și patriot./

Însă cu magyarii să nu ne prè învrăjbim, că noi tare suntem înădiți cu dinșii și în singe¹¹. Dară ciuf lor nicidecum să nu ne lăsăm! Mai bine 40 morți! *Potius leo mortuus, qum asinus vivus!*¹²

¹ Adică *Protestul Consistoriului din Blaj...*

² Încrederea lui Maniu în Bariț, în ceea ce-l privește pe episcop, e puțin naivă. Redactorul de la Brașov nu publică protestul blăjenilor, așa cum nu-i va sprijini pe aceștia deloc în lupta cu episcopul. Bariț a fost și a rămas toată viața poate cel mai fidel simpatizant și apărător al lui Lemeni. Iar dacă, atunci cînd episcopul a ajuns la ananghie, după revoluția din 1848, nu i-a luat apărarea fățiș, a fost pentru că era convins de inutilitatea întreprinderii. A încercat, însă, să-i „spele“ memoria, tîrziu, mai cu seamă prin 1880—1881, cînd conducea ziarul *Observatoriul*. Vezi la corespondența lui Ioan Fekete Negruțiu, în acest volum, nr. I, inclusiv notele la scrisoare. Bariț se pare că i-a fost un fel de nepot lui Lemeni dar, mai ales, i-a fost foarte îndatorat pentru faptul de a-l fi sprijinit să-și facă un rost la Brașov. Legăturile lui Bariț cu Lemeni le vom cerceta amănunțit în volumul VI al acestei colecții.

³ „De bunăvoie s-au predat și l-au ales pe Tuhutum drept rege“. Citat din Anonymus, *Gesta Hungarorum* (vezi Ioan Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei românilor*, București, 1928, p. 40), în care se relatează sfîrșitul domniei voievodului român transilvănean Gelu și moartea sa, în urma bătăliei date împotriva lui Tuhutum, căpetenia ungarilor, la apa Căpușului. După cum se știe, cronicarul Anonymus este un fidel exponent al adevărului istoric, lucru dovedit cu prisosință de investigațiile istorice din ultimele două sute de ani. Acest pasaj a preocupat pe toți istoricii serioși ai Transilvaniei, începînd cu reprezentanții Școlii ardelenene, căci în cuprinsul lui găsim miezul problemei juridice a așa-zisei „stăpîniri“ a regilor unguri asupra Transilvaniei. Încă Șincai spunea (vezi Gh. Șincai, *Hronica românilor*, I, București, 1967, p. 265): „Din cuvintele acestea ale Anonymului poți culege că pre românii din Ardeal, ungurii nu i-au supus cu armele sale, ci ei, din bunăvoința lor, s-au supus și unit cu ungurii“. Budai-Deleanu rezervă acestei probleme o lucrare aparte

Hungari vi armorum Transilvaniam non occuparunt, rămasă încă în manuscris. Pentru prepașoptiști — după cum vedem din această scrisoare — pasajul lui Anonymus e un prilej de redimensionare a luptei acerbe pe care o purtau împotriva constituției medievale a principatului, fundamentată pe Unio Trium Nationum, sub pretextul „dreptului istoric“ al stăpînirii maghiare în Transilvania. Or, din Anonymus nu reiese vreo înfrîngere a românilor odată cu incidentul morții lui Gelu, ci pactizarea acestora cu noii veniți și alegerea lui Tuhutum ca șef al lor. A se reține bine cele două axe ale pasajului: a) nu s-au supus conducătorului principal al triburilor ungurești, Arpad, ci unei căpetenii colaterale, aflate pe teritoriul transilvănean; b) fără a fi învinși, după moartea lui Gelu l-au ales — conform tradiției vremii — ca șef al lor (Anonymus: „Au ales din voia lor proprie de domn al lor pe Tuhutum“) pe conducătorul de oaste rămas în viață. Interpretată prin prisma dreptului istoric, constatarea lui Anonymus desființează fundamentul juridic al oricărei pretenții politico-teritoriale a regilor unguri asupra Transilvaniei. În al doilea rînd, infirmă temeiurile juridice ale oricărei domnii politice maghiare în Transilvania, alegerea lui Tuhutum drept căpetenie reducîndu-se la ceea ce exegeții dreptului istoric numesc o uniune personală cu persoana conducătorului, eventual numai pe durata vieții acestuia. De altfel, Alexandru Papiu Ilarian releva cu claritate această accepțiune încă în 1851 (vezi *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 12): românii „văzînd moartea domnului lor, și-au ales stieși domn pre Tuhutum, nu supunîndu-se, ci de bună voie, făcînd unire politică între sine [s.ns.]“. Dacă, mai tîrziu, Transilvania ajunge totuși sub dominația aspră a feudalității ungurești și în orbita politică a regilor unguri, fenomenul depășește cadrul juridico-istoric, găsindu-și explicația în procesul de adîncire în feudalism și de eliminare silnică și treptată a românilor din cadrele constituționale ale țării. Aristocrația străină va încerca să-și întemeieze juridic noua poziție, la 1437 mai întii, printr-un pact politic de esență practică Unio Trium Nationum, iar mai tîrziu, în sec. al XVII-lea, printr-o constituție, formală *Approbatăe et Compilatae Constitutiones*. Alături de argumentul copleșitor al continuității, al drepturilor de băstinași și al regenței numerice a românilor în Transilvania, acest argument de drept istoric a fost păstrat de istorici ca un corolar firesc. Vezi Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972, p. 30-31.

⁴ „În timp ce era strînsă adunarea generală a ungarilor și românilor“.

⁵ „Egală îndreptățire“.

⁶ Se referă la critica lui Joseph Karl Eder adusă petiției românești din 1791, cu prilejul primei ediții tipărite a acesteia, *Supplex libellus valachorum... cum notis historico criticis*, Cluj, 1791. Editorul era însuși Eder.

⁷ Încercare a lui Maniu de a explica evoluția istorică a conjurației aristocraților unguri și sași împotriva românilor, dintr-o alianță cu caracter social — de reprimare a iobagilor — cum fusese la 1437 spre una cu caracter național — de reprimare a românilor — cum a devenit mai tîrziu.

⁸ „Dăruim românului nostru ...“

⁹ „Vitregia vremurilor“.

¹⁰ Adică *Rugămîntea...* (vezi scris. anterioară, n. 3). Din formularea „cosorit [constrîns — n. ns.] de unii — alții“ ne putem da seama că nici Maniu, ca majoritatea celor din partida națională, care atunci își avea epicentrul în Blaj, nu vedea cu ochi buni această răfuială cu sașii, pe care o credeau pusă la cale de aristocrații unguri, ca să-i învrăjbească pe români cu sașii (vezi în corespondența lui Grigore Mihali, nr. II, n. 8 și nr. III). Bariț, în schimb, a fost un mare sprijinitor al acestei acțiuni.

¹¹ Se referă la faptul că un număr mare de nobili români se maghiarizaseră pînă la acea dată.

¹² Mai bine leu mort decît măgar viu“.

VI

În Sibii, 27 s.v. mai [1]842

Domnule Bariț!

Iacă, iară îți mai fac val cu o carte, sau răvășel!
Acum în zile[le] aste căpătai epistolă de la fisicul din Cluș, Iacob

Bologa¹, din carea trimiți o plasă să o cetești, socotind că-ți va fi interesantă, pricepînd din ea și cunoscînd pe auctorul articolului în *Magyar Híradó* asupra d-niei-tale, dat su[b] nume de Czáfolat², precum și alte stări împrejur di pe acolo.

Atîta și eu mă bucur, că puțintica mē cheltuială ce am făcut-o an pe novelele diecilor rum[âni] în Cluș trimise³ și-au dobîndit sîrșitul. Bologa ăsta, despre care ți aduce aminte cum că în Sibii, atît cu învățatura cît și cu năravurile, au fost floarea Gimnaziei din Sibii, e fecior cu toate însușirile bune trupești și sufletești dăruit, era gata, din îndemnul directorului Fulea⁴ să lase școala și să margă dascăl în Zlagna, fiind neunit (așa i-i năravul, că de vede vrun fecior neunit, diac bun, vrē a-l depărta de la școli). Frate-meu, dar mai ales eu, m-am apucat de el, exhortîndu-l fel și formă a nu lăsa școlile, arătîndu-i ce lipsă avem noi de oameni învățați, și cite stații de frunte domnești ii / așteaptă! Și așe, zic cătră el: „Domnia-ta așe să înveți și să te porți, ca nu dascăl, ci vlădică să poți fi!“ Că temerea asta a lor strică pe mulți dieci. Pe mulți feciori, carii din gimnazie era să se lasă, i-am îmbărbătat de au învățat mai încolo. Întreabă pe procuratorul Bran⁵, că dînsul încă au fost hotărît ca, numai ca gimnaziste, să se apuce de cursul preoției în Sibii, dar numai prin dogenirea mea s-au apucat iară de învățat. Mare pagubă că în Sibii n-avem procurator statal de rumân. Întră aceasta să stăm tare, cît mai mulți dieci să se ridice la școlile celi mai mari, și sfătui și pe cel cam slab a nu se lăsa pînă nu va găta toate școlile. Că de aceștia avem mare lipsă, măcar ep[iscop]ii nostri nu împing într-acolo. Rumânii noștri au mare rivnă a zidi beserici mari, frumoase, zugrăvite scump, sfinții toți într-auriți, fruntare săpate cu mare istizie și măiestrie. Apoi în ușa fruntariul[ui] cine stă? Un popă îmbrăcat în bubău și opinci, uns de pute tot altariul etc. O rătăcire vrednică de gele! Pe icoanele cele oarbe și mute, pe florile cele fără miros așe tare și frumos le poliesc și într-aorează, iară pe / icoanele acele ce-i vād, îi aud, care să le fie lumină, care să roagă lui D-zeu pentru ei, pentru florile ce ar trebui să reverse mireasmă creștinească etc. nu vrē a cheltui nemica! N-ar strica cite un articol și de aceste. Se fac cruci de zid pe cîmp, zugrăvite cu cheltuieli de 5—800 R. fl., care de-abia țin 10 ani și-s prăpădite, mai numai stă pomenirea lor. Ce folos ar urma și vecinică pomenire dacă cu acei bani s-ar face o școală ori s-ar învăța un fecior!⁶

De unde vin aceste rătăciri? De acolo că rumânii noștri nu pe popi, și pe sfinți îi poliesc și într-aorează, și popii, povața lor, rămîn nepoleiți, adecă întunecați. Și așe, cînd se spovedesc lor, le dă în canon să facă cruci pe cîmpuri, și pentru că au mîncat cu lingura cē de dulce (din greșeală) în zi de post, i se dă canon să mînce un cot de pămînt etc.

Fie destule, că le știi ca și mine! Numai ți le-am adus aminte, avînd hîrtie goală.

Fii sănătos și în mulți ani să fii lumină și miros românimii, poștește al domniei-tale adevărat prețuitoriu,

45

Nicolae Maniu. |

26

[Adresa:] Cibinio. Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc. Redactori, Domino Domino Singulariter colendissimo, a *Coronae*; zu *Kronstadt*

¹ În 1842 Iacob Bologa, originar din Marpod, de lângă Sibiu, era student în primul an de drept la Liceul academic piarist din Cluj (vezi *A x e n t e B a n c i u, Studenții academici din Cluj de acum un veac*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, IX, 1943—1944, p. 477—498).

² Sub semnătura S. Sándor, apare în jurnalul clujean *Erdélyi Híradó* (1842, nr. 37, p. 222—223; nr. 38, p. 228—229; nr. 39, p. 236) un lung articol intitulat *Czáfolat*, care polemizează cu Bariț, al cărui ziar, *Gazeta de Transylvania* nu are, după părerea autorului, o atitudine justă față de conflictul politic dintre maghiari și sași. S. Sándor e același Alexandru Bohățel care, dintr-o ambiție prea mare pentru capacitatea lui, cocheta intens cu aristocrația maghiară și ar fi vrut să devină un lider al românilor pe această poziție. Despre rătăcirile lui, vezi corespondența lui Grigore Mihali, în acest volum, nr. III, n. 5 și 6 precum și aci infra, scris. VIII, n. 8.

³ Încă din anul școlar 1840/1841, Nicolae Maniu plătise un abonament la *Gazeta de Transilvania și Foaie pentru minte...*, pe seama studenților români de la Liceul academic din Cluj. Se pare că Maniu și-a repetat gestul și în anii următori, căci *Gazeta...* (VII, 1844, nr. 65, p. 260) publică doi ani după această scrisoare o *Mulțumită publică* a studenților pentru binefacerea protopopului sibian.

⁴ *Moise Fulea*, nepot de soră a episcopului Vasile Moga, născut în Ludușul Mic, județul Sibiu, a fost cel de al patrulea și ultimul director al școlilor naționale neunite din Transilvania, în care calitate a funcționat de la 1812 pînă la 1830. Ulterior, a fost membru consilier al Consistoriului neunit. Are cîteva scrieri didactice: *Bucoavnă de normă*, Sibiu, 1815; *Cărticica năravurilor bune pentru tineret*, Sibiu, 1819, tradusă după o lucrare a J. Chr. Salzmann și *Bucoavnă de nume cu slove românești și latinești*, Sibiu, 1820. După unele surse (*Mitropolia Ardealului*, 1927, nr. 11—12, p. 890—897) ar fi scris și o lucrare de *Instrucții școlare*, netipărită, al cărei manuscris nu se cunoaște.

⁵ *Ioan Bran de Lemeni*, 1811—1901, născut la Zărnești, dintr-o familie originară din părțile Chioarului. A studiat la Blaj, Sibiu și Cluj. Primind la Cluj, diploma de „jurist absolut de Transilvania“, s-a așezat în 1837 la Brașov, ca cel dintîi avocat român din cetatea de sub Timpa. A participat la Adunarea Națională de la 3/15 mai 1848, fiind unul dintre secretarii adunării. A fost apoi membru al delegației trimise de adunare la Împăratul, membru al Comitetului Național din Sibiu, mai apoi în Comitetul de Pacificațiune, unde a lucrat intens pentru organizarea insurecției militare românești de la 1848—1849. A fost prefect al Birsei și Făgărașului. După revoluție ocupă diferite funcții: inspector în Cercul Branului, referent în comisia juridică a Guberniului Transilvaniei, consilier la Tribunalul Suprem al Transilvaniei mai apoi la Curtea de apel din Sibiu. După *Diploma de liberalizare* din 20 octombrie 1860 a fost numit căpitan suprem la Districtului Făgăraș, în care calitate a reușit să obțină oficializarea limbii române în această parte a Transilvaniei. Pînă în 1865 a mai ajuns la demnitatea de deputat în Dieta de la Sibiu și membru în Senatul imperial din Viena. Cu realizarea pactului dualist, în 1865, Ioan Bran de Lemeni a fost înlăturat din viața politică, la fel ca mulți alți patrioți români ai vremii.

⁶ Pasajul indică în Nicolae Maniu un cleric de factură iluministă, cum a fost, dealtfel, și bunul său prieten Simion Bărnăuțiu, pe care l-a găzduit și întreținut la studii în Sibiu, după alungarea acestuia din Blaj, în urma înfrîngerii revoltei împotriva episcopului Lemeni.

VII

În Sibii, 3 s.v. iunie [1842]¹

Domnule redactor !

Ce ai poftit de la mine în epistola din 25 mai a.c., c.v. mie scrisă, despre gramatica d-lui Laureani², că unde se află de vîndut, iacă, aici

27

adăugată, o țiduliță de mina dînsului scrisă trimit, în carea dezvoltat vei afla tot ce ai poftit.

Domnul Laureani luni au fost pe prînz la mine și ieri, adevă în 2 s.v. iunie, au pornit cătră București pe la Turnu Roșu, vrînd a face o călătorie prin Valachia, Moldova, Bucovina și, din Cernoviț, ori cătră Lemberg la Viena, ori iară prin Ardeal.

Domnule! Toate pornirile domniei-tale se foarte lovesc cu simțurile mele, numai asta una nu prè: ca noi să ținem Țara Oltului și Hațegul [s. ns.] și a patra națiune [s. ns.]. Eu zic și socotesc așè: noi să stăm pe ce am avut: tot Ardealul, și să nu cerem ce n-am fost: adevă a patra nație, ci să cerem ce am fost: adevă nație în Ardeal, nu 1^a, 2^a, 3^a. Ci ungurii nație, rumânii nație, sasii nație, fără deschilîniri carea a cîtelea și fie. / Că așè am fost mai înainte, de unde numai *injuria temporum*³ ne-au scăzut⁴. Că oricum ne va primi pe noi nație, tot sistema de acum se va strica, ce și ungurii și sasii vreu a se strica, ce-i și aproape de stricat.

Dacă magyarii or sta pe porneala ce acum au apucat-o, ca pe rumâni în Fundo Reg[io] să-i facă întru toate asemenea sasilor! Altmîntrinea nici n-or scăpa ei de nemțizația din Ardeal, ce au bușdit peste magyarisism.

Acum cetii articolul domnului Maiorescu asupra lui M[artin] Sch[nell]⁵, dat în N° 22, urmarea. Lùcru fain de tot, cu stil foarte apropo, numai asta am a-l reflecta unde zice că rumânii sunt iobagi ca și ungurii și ungurii ca și rum[âni]. De ce n-au pus și pe sasi, că ei încă sunt iobagi în multe sate, și încă tocma rumânilor din Blaș. Și mai demult foarte multe sate săsești au fost iobagi, dară mereu, mereu trăgîndu-se cătră Fundum Reg[ium], s-au deșertat de sasi și numai rumânii au rămas în ele. Această a sasilor iobăgire e foarte bună în contra laudei sasilor această, adică ei zic de sine: *Nos qua populus liber ad majorem libertatem in Transilvaniam venimus!*⁶ Și apoi ca a 4^a parte au fost iobagi și sunt pînă astăzi. /

În Sibiiu, un bărbat de duh și rivnă, rum[ân], face un tractat asupra *Diplomei lui Andrei* sasilor date⁷, prin carele arată că diploma este fals: 1° ăsta e dat *Equitibus Teutonicis*, carii au venit în Ardeal afară de sasi și sint așezați în Țara Birsei, iară nu la toți sasi; 2° se zice în diplomă: *Accedentes nos hospites Equites Teu[tonici]*⁸, dară cu numele deputații nu-s puși în diplomă, ce în toate diplomele se pun și nu trebuie lăsat afară; 3° în toate diplomele se pune ce cer și pentru ce, și apoi, cunoscîndu-se vrednică de adevărată, li se dă după cerere un quantum din cererea lor, ori toată; aici nu se pune instanția, nici cauza, numai oblu li se dă; 4° în fruntea ei se zice că cu 2 peceți se va întări, și nici cu unul nu-i întărită; 5° nici locul nu-i pus unde s-au dat etc.

Se va da la Dietă ori în novelele ungurești critizația aceasta, auzită *tantum refero*⁹.

Poftind tot binele, râmii al domniei-tale bunvoitoriu patriota,

Nicolae Maniu.

[Adresa:] *Cibinio*. Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz*, *Gazetae de Transylvania* etc. Redactori, Domino Domino sing[ulariter] Colendissimo. *Franco. Coronae. Kronstadt*

¹ Datare sigură, pe baza conținutului.

² *Tentamen criticum*, apărută la Viena în 1840. Vezi supra, scris. III, n. 9.

³ „Vitregia vremurilor“.

⁴ Aceeași idee, derivată din dreptul istoric, o înțilnim și supra, în scrisoarea III.

⁵ Se afla în curs de publicare articolul lui Ioan Maiorescu, *Despre vechimea românilor în Ardeal și deosebit în pămîntul ce se zice Fundus Regius, adevă Pămîntul Săsesc*, în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 21, p. 164—168; nr. 22, p. 169—174; nr. 23, p. 177—182; nr. 24, p. 185—189. Lucrarea lui Maiorescu este o viguroasă polemică împotriva unui articol injurios al lui Martin Schnell, apărut în *Satellit*, II, 1842, nr. 40—41, p. 178—180, privitor la originea și continuitatea românilor în Dacia. Vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 295.

⁶ „Noi, ca popor liber, venim în Transilvania la libertate și mai mare“.

⁷ Vezi scris. III, n. 7. Nu ne putem da seama cine era sibianul „de duh și rivnă“ care se pregătea să înfrunte bazele istorice ale privilegiilor aristocrației săsești.

⁸ „Oaspeții noștri apropiați, cavalerii teutoni“.

⁹ „Numai din reproducere orală“.

VIII

Sibii, 5 s.v. decem.[1]842

Domnule Bariț!

La cele ce în scrisoarea din 30 s.v. noem. mă întrebi și vrei a ști, întru aceste următoare răspund:

1^a După avuta informație de multe părți, adunîndu-se Scaonul Sibiiului, *bulgermeisterul* [recte: *Bürgermeister*]¹ au spus rumânilor că vlădicii rumânești s-au geluit la Dietă, în oarecîteva puncturi, că rumânii nu pot trăi de sasi, „măcar orice ați cerut, noi v-am dat; ați cerut și aveți plată din alodial—casa; ați căpătat și, de nu vi destul, cereți, că vi se va mai da etc.“

Atunci au răspuns judele din Bungard² că „noi trăim bine cu sasii, n-avem nemica a ne plînge, nu știm de instanția vlădicilor nemica; ce au ei de aceea?; ei să facă popi!“ Acestuia i-au secundat cel din Săcădate³, că n-au nici un ponoslu asupra sasilor, și ăstuia cel din Gura Rîului⁴ (carele e unit și campanator la beser[ică]) că nu știe nemica de instanția vlădicilor, și ei n-au dat ca să se geluiască în numele lor, că „noi trăim bine cu sasii“ etc. Ceialalți judeci rumâni au tăcut toți. Iară cela / din Mohu⁵, jude (unit), au zis cătră cel din Bungard, fiind aproape de el, chitinel: „Ba p...a mi[n]i-ta, mă!“ După adunare au mers mulți la ep[iscopu] pu Moga de i-au spus cum s-au întimplat.

Însă după semnele noastre cei tri sint spionii rumânilor la sasi, că bungardianul e cu bulgermeisteru în mare nex, e tot pe la el. Și dacă au mers acasă, l-au înfruntat oamenii. Cel din Săcădate n-au fost judele, ci altul, carele vinează deregătorii de la sasi. Iară cel din Gura Rîu, de cînd au încăput în deregătoria satului, mai n-au mai venit la beserică. Din clopotariu nu s-au ținut, ca să nu se facă pismașiu apert besericii

unite, măcar pînă acum n-au făcut nemica, măcar poftit, pentru beserica unită. E în proces cu popa unit. Satul are proces cu satul Cristian⁶ despre hotar. El nu vrè a mai ține proces asupra sasilor din Cristian. Se zice despre ăsta că în iarna trecută și el au fost înainte la guvernatoru, și cu ăst privilegiu au fost la ep[isco]pu nostru și i-au spus că ce instanție dă pentru rumâni dintră sasi?

46° De aici, dară, judecăm că aceștia au fost pregătiți a vorbi așe. Ceialalți n-au / vorbit în contră, că s-au temut, că ar fi fost tot în persecuție. Să or fi auzit de cei din Sc[aunul] Nocrih⁷ carii, știind de lucru ăsta mai înainte, s-au înțeles ce să răspundă? Și apoi în adunare s-au sculat unul mai bătrîn, zicînd: „D[omni]lor! Acesta e un lucru foarte mare, și de om da noi răspuns la el, și de nu va place oamenilor, pe noi ne omoară. Ci să ne dați răgaz să ne înțelegem și cu ceialalți“. Li s-au dat răgaz. Și, înțelegîndu-se ei cu ep[isco]pu neu[nit], au dat răspuns că ei știu și sint încredințați că ce au dat ep[isco]pii au dat spre folosul lor, nu pe stricare, ci ei și stau pe aceea.

Peste o lună i-au țipat pe toți deregătorii din satele acele rumânești și au pus de regoare tot din cei tineri. Destul că pe cei tri din Sc[aunul] Sibiuului, pe care cum auzi despre ei vorbind, popă, mirean, fi blăstăma toți.

Ep[isco]pu Moga de la toate comunitățile și prot[opo]pii are în scris de a da acel felii de instanție⁸. Ep[isco]pu nostru, nu. Însă aceasta nu prè este de lipsă, că din gelaniile ce merg la dînsul să știe voia tuturor. Numai spionul sasilor, acela va vorbi în contră.

47° Apoi pusul întrebărilor *ex improviso*, și răspunsul iară *ex improviso*, ne avînd de la comunități nici o plenipotenție a răspunde la un lucru așe important nu mult plătește! Însă vlădicii au preocupat această facțioasă lucrare a sasilor și au arătat la Dietă că, întră deregătorii satelor, mai numai aceia se pun carii sint în contra binelui rum[ânilor] și țin cu sasii. Au lucrat comisie ungurească a merge din sat în sat, ca cu socoteală să se cerce învoirea oamenilor. Dară numai de se va socoti de lipsă.

Apoi instanția stă dîn două părți: în numele clerului și a poporului. Să fi întrebat sasii și pe cler, apoi să fi auzit răspuns!

2^a Prințul Ghica⁹ în 22 s.v. noem. a.c. au pornit din Sibii cătră Viena, Austr[ia].

3^a De la Thiri¹⁰ iastă înștiințare am căpătat ieri în scris: „Diese Bücher sind durch Fuhrmann Tonchs direct an H[errn] Professor Baritz abgegangen und zwar d. 11 novb. 1842. Vielleicht sind die bei Gött oder Nemeth Kronstadt wieder gelegt werden“¹¹. La întrebarea că de unde-i căraușul, astăzi am căpătat: „Er ist von Kronstadt! Sobald er hier eintrifft, werde ich rücksprache nehmen“¹².

Poftind sănătate statornică, rămîi al domniei-tale adevărat prețuitoriu,

Nicolae Maniu
protopop. /

47°

¹ „Primar“, Este vorba de primarul Sibiului.
^{2, 3, 4, 5, 6, 7} Comune în județul Sibiu.

⁸ *Rugămintea celor doi episcopi românești...* Vezi scris. IV, n. 3.

⁹ Alexandru Dimitrie Ghica, domnitor regulamentar al Țării Românești între 1828—1842.

¹⁰ Thiri, Thierry, librar sibian de origine franceză.

¹¹ „Aceste cărți sint trimise prin căraușul Tonsch, direct la d-l profesor Bariț, și anume la 11 noiembrie 1842. Se poate, iarăși, să fi fost depuse la Gött sau la Németh, în Brașov“.

¹² „El este din Brașov. Îndată ce va sosi aici, voi lua legătura cu dînsul“.

IX

În Sibii, 17 s.v. martie [1]843

Domnule Bariț!

Scrisoarea d-tale din 8 mart. a.c. prin carea poștești să-mi dau și io opiniă mè despre tipărirea instanției știute¹, am primit-o în 10 s.v. mart. a.c., și în acè zi am componat o proclamație în scris cătră clerul neunit, prin d. Bădilă, și cătră domnii noștri seculari, prin frate-meu Petru. Întru care proclamație mi-am băgat opinia mea ca nicidecum să nu lăsăm a se da numai în *Foaie*, ci în broșură², ca la toți preoții și alți cărturari de prin Fundul Crăiesc să se poată da, și de cumva sasii s-or fi apucat de darea lor, să aștepte pînă va ieși aceea, ca cu o cale să se deie cu refula. Și de nu se va afla carele să plătească toată cheltuiala tipărirei, 2000 exemplare, să facem colecție! Și eu m-am pus cu 5 fl. v.v.

De la cler am căpătat opinia în 13 s.v. mart., ce minteni am împărțit-o cu mirenii noștri. De unde asară am căpătat în scris, pe larg, de la frate-meu opinia și svătuirea lor, pe ce și eu stau întru toate. Numai citățiuinea exemplarelor nu s-au hotărit. Eu și acum zic că 2000 trebuie tipărite: 500 clerului neunit, atîtea celui unit, atîtea băgate la fieștecare prenumerant la *Gazetă*; 500 de-abia ar ajunge la ceialalți mireni prin săsime. Apoi de unit e mai multe de o mie.

Opiniile, dară, în scris date și căpătate așe în natură ți le trimet, ca mai bine să te învingi și să vezi că mie îmi place mai cu mulți a lucra. Acest duh îl are și Bărnuț, săracu, dar știi: *Szo[l]j igazat, be török a fejed*³.

*Ad exemplum*⁴ clerului neunit, scrie și la cel unit, că doară va primi, de nu mai multe, 500 exempl.

2. Despre căpătatul cărților iară mi-ai scris, fără stări împrejur. Eu, d-le, mai nainte ți-am fost scris că ce cărți am de a-ți trimite, și am voit ca minteni cum s-or trimite celea de la Thiri să-ți scriu. Dară nește împrejurări m-au silit a se uita lucrul, și cînd era să-ți scriu am căpătat cartea asta d-tale din 8 martie.

Acum, dară, te înștiințez: pe la începutul, parcă, al Păresimilor ți-am trimes prin d-l Bădilă în 2 pachete — venite așe pachetele / din Blaș — 48
parcă în pachetul cu tom. I, dezlegîndu-l eu, am băgat un exempl. de *Schematismul clerului unit*⁵. Într-un pachet au fost 5 exempl. din *Icoana păm[întului]*, tom. I, într-altu au fost iară 5 exempl. *Icoana păm.* din tom. II. Aceste 2 pachete le-au dat d-nul Bădilă unui brașovean a ți le admanua.

După aceasta, ca la o săptămână am depus la bolta lui Thiri, spre a fi le trimite, 10 exempl. din *Historia* lui Maior⁶, legate și trimise din Blaș de la d-nul Rus, și 50 exemplare din *Icoana pământului*, tom. II, și mai anumit: 6 exempl. pe velină, 12 pe hîrtie mai albă (din care 8 cu copertă vinătă, 4 cu roșie), apoi 32 exempl. pe hîrtie de rînd, care toate ar fi trebuit cu copertă roșie, dară n-am avut numai 9 (și la Arad am trimes io). Depunerea acestor cărți, nepachetate, la Thiri au fost în 10 s.n. martie a.c. În 22 s.n. mart. trimețînd, capăt de la Thiri răspuns că din 13 s.n. mart. a.c. și-au trimes cărțile la bolta lui Németh⁷ în Brașov; N.B., N° 5.

3. Pe d-nul Buhățel⁸ fain l-ai duelat, spălat! Însă totuși, totuși socotesc eu, — vorbind eu și mai dăunăzi cu el despre intenția lui cu limba magy[ară] și altele — acel al lui articol (l-am cetit și eu în novelele ung[urești]) nu ne strică nemica, ci domolește pe ungurii din Ardeal a nu pofti cît în țara ungurească, ci numai atîta că să fie diplomatică limba lor (pînă ...!) în locul celui lătinești, și mai mult nemica. Iară ceia asupra d-tale aruncate n-au fost cu temei, și cu stil nu prè potrivit. La ce cu adevărat bărbătește și cu lanț, nex după cele trecute, l-ai răzbătut.

4. Am pus pázitori ca să privegheze despre timpul tipării instanței aici la sasi. Și atunci minteni te voi înștiința.

5° Trimisa șcătuică de la doamna d-niei-tale legată cruciș cu sfoară suptire indoită și dedesupt capetele pecetluite (B.G.) intitulată la d-nul can[onic] Cipariu și mie, am primit-o, și astăzi pedestri și merg 2 oameni

48° din Mohu la / Cluș, prin Blaș, doară oi putea-o trimite prin ei. Și de la d-nul Cipariu doară or duce-o și pînă în Turda.

Iară la nașterea de prunc, domniilor-voastre la amîndoi vă agratu-lez, poftind ca să aveți după el adevărată pămîntescă bucurie, și la bătrînețe ajutoriu etc. Iară rumânii să se îmbucure și ajute, de nu mai mult, batăr ca de d-ta!

Fratele în Christos d-nul Iacob Maroșan demult scriîndu-mi, mi-au trimes vo 4 exemplare de *Eucharisticon*⁹. Cuvîința au poftit ca în scris să-i mulțămesc, ce ca să pot face, tot pe masă l-am ținut, să nu uit, și am gînd a-l pofti să facă un articol în *Foaie pentru cognomene*¹⁰. Mai ales în Țara Rum[ânească], unde mergînd copiii la școală, n-au porecle și le pun profesorii nește schimoșenii după sate, etc., și acum fața Țării Rum[ânești] acuși e toată în -scu mutată. Un negoțătoriu din Sibii, de-l știu io — acum mort — porecla lui, precum rumânii de aici îl numè, era Manole. Greculeții negoțători îi zicè Manolache și aici în Sibii. Cînd scrie el cătră Țara Rum[ânească] se numè Manolache, cătră Arad Manuilovics, cătră Bucovina Manolski. Eu l-am întreat de ce se poriclește așe? De ar trăi acum, ar scrie cătră Țara Rum[ânească] Manolesku, că acum așe-i modi. Porecla cognomen trebuie să fie din nomen substantiv: Coste, Manole, Circa, Vintilă, Lup, Epure, Vulpe, Fasole, Vultur, Maior, iară terminația -scu arată numai din ce familie este. Iară terminația Murășan, Cămpian, Moldovan arată di pe ce locuri ar fi, dară nu porecla adevărată etc. Însă sint foarte cuprins, de nu-i poci scrie. Mă rog escuză-mă și-i spune mulțămîtă.

Poftindu-vă sănătate și voie bună, rămii al domniei-tale adevărat prețuitoriu,

Nicolae Maniu. / 49

¹ Bariț — vezi și nota 10 la scris. V — a ținut foarte mult la protestul românilor din Fundus Regius, formulat de către episcopul Vasile Moga în *Rugămintea celor doi episcopi românești*... Faptul se explică, probabil, prin aversiunea împotriva patriatului sășesc din zona scaunelor, pe care-l vedea acționînd sistematic — mai cu seamă în Brașov — împotriva românilor. Politica de discriminare dusă de Universitatea sășească era, poate, mai antipatică, mai jignitoare, decît aceea de asimilare și deznationalizare, specifică nobilimii ungurești. Grație interesului manifestat de Bariț care, după cum aflăm, se pregătea să tipărească *Rugămintea...*, acțiunea episcopilor a căpătat în posteritate o faimă mult peste valoarea ei adevărată. Ceea ce aduce nou și interesant această scrisoare este faptul că Bariț se consultă cu frunțașii partidei naționale de ambele confesiuni despre oportunitatea publicării petiției episcopilor. De la aceștia, consultarea celor două lucrări merge în jos, către preoți și popor, tipărirea petiției căpătînd astfel atributele unei acțiuni naționale.

² *Rugămintea...* nu se va mai tipări în *Foaie pentru minte...*, ci numai în broșură.

³ „Dreptatea umblă cu capul spart“.

⁴ „După exemplul“.

⁵ Vezi scris. III, n. 12.

⁶ Poate fi vorba în egală măsură de cele două cărți fundamentale ale lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812 sau *Istoria besericiei românilor, atît a cestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813. Interzise de episcopul Bob îndată după apariție și, firește, confiscate, cele două cărți zăceau la Blaj, în beciurile Curiei episcopale, de peste trei decenii. Un fapt emoționant vine să completeze acest adevăr demult cunoscut: la 29 octombrie 1844, parohii celor 21 de sate din protopopiatul Fărăgăului îi scriu protopopului Ștefan Moldovan să intervină la Blaj pentru dezlegarea celor două lucrări de anatema care le apăsa de atîta vreme (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fondul Blaj, dosar acte personale Ioan Lemeni, nr. 3578). Tonul cererii este memorabil: „Fiîndcă am ajuns la veacul și anul luminării, întru care toate neamurile se silesc a-și procura mijlociri prin care ar putea înainta în știință, și deoarece sfîrșitul [scopul — n.ns.] fără mijloace nu se poate dobîndi, din acestea îndemnuri mișcați și noi, pentru *Historia românilor*, pentru 18 exemplare, ofereluum preț, și să mijlocești a ni se aduce, precum și *Historia besericiei* lui Petru Maior a ni se da. Să te silești, protestînd, ca aceea carte neprețuită și una singură lumină a besericiei românești să nu se mai fie ascunsă, ci să se dea la lumină“.

⁷ Wilhelm Németh, librar din Brașov.

⁸ Alexandru Bohățel, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5. Vezi tot acolo despre polemica lui Bariț cu Bohățel, în coloanele *Gazetei de Transilvania*, respectiv ale ziarului *Erdélyi Híradó*, în legătură cu introducerea oficială a limbii maghiare în Transilvania. Cu puțină vreme în urmă, ziarul clujean publicase articolul lui Bohățel intitulat *Komoly szó a Gazeta de Transilvaniához* (1843, nr. 18, p. 105—106), în care pledează pentru limba maghiară în defavoarea celei românești (scris. lui Grigore Mihali, nr. III, n. 6), în condițiile cînd toată suflarea patriotică românească era ridicată în apărarea limbii naționale. Bariț îi răspunde prin articolul *Răspuns serios la un cuvînt serios* (*Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 17, p. 66—68), în care reia ideea neutralității românilor, exprimată în proclamația din primăvara anului 1842 (vezi supra, scris. III, n. 3): „Neutralitatea, strînsa noastră maximă, care ne povățuie ca, pînă cînd vor domni în patria noastră inutile acestea frecări politico-limbistice, și care nu prea avem semne că vor să încete curînd, pînă atunci românimea, ca un popor care, în sine socotit, n-are razim în constituție, să nu atrne nici la o parte, nici la alta, ci, petrecînd cu încordată luare-aminte tot cursul și toată dezvoltarea ideilor ce ferb între compatrioții noștri, să aștepte de la vreme și, în ultima instanța, chiar în sensul constituției, de la Monarhul îndreptarea stărei sale“.

⁹ Adică, frumoasa ediție a lui Samuil Micu, *Teologie dogmatică și moralicească despre Taina Euharistiei, după învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită, cu mărturiile din Sfânta scriptură, SS Părinți și din prădania bisericii întărită spre învățătura clerului celui tînăr românesc așezată și tipărită. Supt stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al romanilor Francisc al doilea, craiul apostolicesc, mare prințip al Ardealului și celelalte. Cu blagoslovenia mării-sale prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului. În Blaj la Mitropolie, anul 1802. Cu tipariul seminariului.*

¹⁰ Iacob Mureșanu nu va scrie niciodată un astfel de articol.

X

Sibii, 21 s.v. iulie [1]843

Domnule Bariț!

Era să cad mai de tot în desperație văzînd că la nici una nu-mi mai răspunzi, că am socotit că te-ai ciumurlit de multele mele scrisori. Însă [cu] scrisoarea d-tale aceasta de pe urmă m-ai reînviat iară a-ți mai scrie.

Ad 1um. Mă bucur dacă le-ați putut vinde și n-ați avut pagubă cu instanția ep[iscop]ilor. Că banii ce sînt gata, și făgăduințele noastre ar împlini alte lipse.

Frate-meu ¹, cu d-nul Czirik și d-na, de v[r]o 10 zile au pornit cătră Italia, în recreație. Și așe, ce-mi scriseși am cetit d-lui Miklòs Abraham ² la care sînt cei 14 R. fl. m.c., și au zis că dacă mai din vreme mi scrie că ce fel de carte va fi aceea, și mai multe va căpăta, adecă bani spre ajutoriul tipăririi.

Ad 2um. Am întrebat la Cluș. Au răspuns că cu cicero va tipări coala cu 4 cr. w. și cu garmond 5—6 cr. w. și cum că și cele transito cărți încă trebuie censurate ca să se poată tipări aici.

Ad 3um. D-nul profesor Boer ieri la 6 ceasuri sara au pornit de aici cătră Viena cu recursul și alte groaznice informații ³. După cum s-au căpătat de acolo înștiințare, e foarte bună nădejde de curățire a diecesului de relele ce-l împresoară ⁴. Despre cele ce i-ai scris la Blaș să facă, oi scrie eu acolo și moi strădui a le împlini.

Ad 4um. Episcopul Moga va merge la Brașeu pe S[întă] Măria Mare. Așe au spus d-nul director Fulea. Apoi numai *Moral* ⁵ se află de vîndut, că *Dogmatica* ⁶ e numai în scris. De-i vră așe, oi trimite *Moralul*. Numai înștiințează-mă.

Ad 5um. Eu socotesc că nici Șeica ⁷ nici Blașul nu din mișcările magy-rismului au făcut mișcările întimplate. Ci Șeica, văzînd că uniții, togma ca și neuniții nu pot dobîndi cererile lor cele drepte, din svatul unor popistași au făcut aceea, socotind că așe or birui. Ungurii aceia sînt rumâniți și-s rumâni, de unde socotesc că numai de [a] ajuta rumânului i-au svătuit la aceea, nu din alt îndemn. „Blașul — au zis un rumân de caracter din Sibii—acolo acum e iadul! Numai din nesuferitele persecuții a d-lui Ratz ⁸ s-au scornit, și slăbiciunea ep[iscop]ească o au continuat. Însă mulțămîta lui D-zeu că s-au întimplat așe de s-au legat ei în laț.“

„Clericul Antonie Veștemean ⁹ îți va spune secreturi bune, carele merge pe săptămîna viitoare la Brașeu.

Adieu!

Adevărat prețuitoriu,

Nicolae Maniu. / 50

[Adresa:] Spectabili ac Generoso Domino *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc. Domino D-no Co[le]ndissimo. *Coronae*

¹ Petru Maniu, funcționar la Tezaurariatul Transilvaniei.

² Numele maghiarizat al lui Nicolae Avram Penciu, avocat român din Sibiu, participant la Adunarea Națională de la 3/15 mai 1848, unde a fost ales membru în Comitetul Național.

³ Vezi scris. II, n. 2 și scrisorile lui Grigore Mihali către Bariț, nr. IV, n. 4. Împreună cu colegul său Iosif Pop, Demetriu Boer a fost cel destinat să ducă Împăratului plîngerile profesorilor blăjeni împotriva episcopului Lemeni, în timpul conflictului politic din 1842—1846.

⁴ Nădejdea lui Maniu este iluzorie. Autoritățile, atît Împăratul, cit și primalele din Strigoniu și Guvernul Transilvaniei, îl vor sprijini pe Lemeni, care nu se sfiște să-i înlătore pe cei mai de seamă profesori blăjeni. Vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. IV, n. 4.

⁵ Probabil manualul *Învățătură teologică despre năvurile și detoriile oamenilor creștini. Pentru trebuința candidaților de preoție neuniți. Acum iniția oară tipărită cu blagoslovenia prea sfinții sale domnului Vasile Moga, episcopul de leagea grecească neuniță din Ardeal. Sibii, în Tipografia lui Ioan Bart. 1820.*

⁶ *Teologia dogmatică*, singura operă scrisă a lui Vasile Moga, dar rămasă netipărită.

⁷ Localitate în jud. Sibiu, unde au avut loc grave neînțelegeri între români și sași.

⁸ *Basilii Rațiu de Nagy Lák, 1783—1870*, personalitate de seamă a vieții ecleziastice blăjene în secolul al XIX-lea, rector al Institutului teologic și membru al Capitulului, mai apoi prepozit de Blaj. S-a născut la Turda, unde a urmat cursurile primare. Cele medii la Aiud și Blaj iar filosofia și teologia la Cluj și Blaj. Între 1811—1813 funcționează ca prefect de studii la Seminarul teologic din Blaj, predînd în același timp filosofia la liceu. În toamna anului 1814 e trimis preot greco-catolic la Uioara, iar din 1819 trece ca paroh și protopop la Turda, unde desfășoară o bogată activitate pastorală. Pentru meritele sale, e ales în anul 1824 membru în Capitulu bobian, în care calitate a propus, pe rînd, la liceu și în seminar: filosofia, dreptul canonic și istoria bisericească. Între 1827—1832, 1834—1839, 1842—1845 a fost rector al Seminarului teologic. În ultimii ani ai rectoratului său, a stîrnit multe nemulțumiri între seminariști și o parte a profesorilor, în frunte cu Simion Bărnăuțiu, nemulțumiri care au grăbit declanșarea conflictului notoriu între episcopul Lemeni și profesori. Vezi scris. lui Grigore Mihali, nr. IV, n. 4; Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapest, 1880, p. 39—55; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă*, I, Sibiu, 1889, p. 627—637; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, București, 1924, p. 55—67; Coriolan Suciu, *Crimpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, extras din *Cultura creștină*, Blaj, 1939. Cu toate defectele sale omenești, contemporaneitatea a recunoscut în el un cărturar și patriot cu alese trăsături. A îndeplinit ani la rînd funcția de director al școlilor greco-catolice din Dieceza Blajului. Și-a înzestrat orașul natal, Turda, cu o frumoasă biserică românească și cu o clădire pentru școala românească de aici. La moartea sa a lăsat o fundație de 54.000 de coroane aur pentru emanciparea spirituală a românilor din Transilvania. Înaintea morții, în anul 1868, Basilii Rațiu, în vîrstă de 85 de ani, a fost judecat și condamnat, împreună cu alți fruntași români, din cauza *Pronunțamentului de la Blaj* (vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1972, p. 222). A scris: *Istoria bisericească*, Blaj, 1854 și *Dreptul canonic*, rămas în manuscris.

⁹ Anton Veștemean, 1818—1900, canonic blăjean, originar din Veștem, la sud de Sibiu, din părinții Iosif Veștemean și Maria Mărginean. A urmat cursurile primare la școala grănicerească din satul natal, după care, la vârsta de 14 ani, s-a înscris la gimnaziul romano-catolic din Sibiu, unde a stat timp de 5 ani. Cursul filosofic l-a urmat la Cluj, după a cărui terminare a audiat un semestru la facultatea juridică din același oraș. A absolvit apoi teologia la Blaj, fiind hirotonisit preot de către episcopul Lemeni la anul 1844, în satul natal Veștem. Din 1852 este protopop greco-catolic al Sibiului iar din 1854 profesor de limba română la gimnaziul romano-catolic. A fost numit canonic „de fundațiune regească” în 1862, împreună cu Grigore Mihali, Ioan Fekete Negruțiu și Ilie Vlăsa Țicudi. Până la sfârșitul vieții a mai îndeplinit funcțiile de secretar metropolitan și rector al Seminarului teologic.

XI

Domnule Bariț și mult prețuite patriotă!

Sibiu, în 25 s.v. august 1843

Atît alții, cît și eu, pînă acum te-am ținut om cu energie, întru tot ce [...] spre binele deobște a românilor, și așisderea ne cutrămu[răm] [...] bat în contra tuturor ce ne amelintă stricarea deobște¹: [obscu]rantismul, imoralitatea, *crassus materialismus*², *dissipatio*³ [...] [...] *rum agendarum animae*⁴, despotismul și persecuția ap[...] [...] de 8 ani încoace au început în Blașul nostru pe s[...] [...] a să întinde într-atăta, cît în toamna anului trecut [...] nesuferite așe de bărbații cei cu simțire bună spre bine[le] [...] și anumit profesorii, nemaiputînd suferi surparea b[isericii?] [...] obște, supuinu-se la toate întîmplările ce or urma asu[pra] [lor] [nu]mai să poată binelui comun a ajuta, au pășit cu ene[rgie] [la] mijloc⁵. În primăvara trecută, și clerul tînăr⁶, însă asta [...] nemaiputînd suferi persecuțiile și, crescîndu-le [perse]cuția în monștră. Ce socotești, nu-i monștru cînd la 4 [cea] suri⁷ seara le cetește ca, pe la 6 ore, atunci sara, nice în dominiul Blașului să nu se afle. Clericii au insinuat recurs ad Majestatem, și totuși dimineața, duminica, la sluşbă, să-și execheluiască dinșii deliberatul, țîpîndu-le hainele afară pe ferești. Incitație la tumult singeros, ce clericii, cu mare pațiență, l-au suferit. Profesorii iară s-au pus la mișloc, ca tiranismul să nu-și arate efecturi mai monștruoase, spre bajocura clerului nostru, și lucră și acum cu toată determinația spre deșrădăcinarea răului⁸.

Acum numele Blașului este Blăstămdorf, iadul. Acum au sosit vremea care scribește pre toți: în locul „bărbatul doririlor”, se zice „bărbatul durerilor”⁹.

Domnule, eu nu vreau să sugrum, să potolesc pe nime, nice nu vreau ațîtare mai mare a primeșdiei Blașului (că nice se poate face mai mare de cîtu-i!) ci vreau vindecarea și alinarea tuturor. În ce întîmplare, omul simțirii, spre binele deobște cuprins, nu poate fi indiscret, neutral. Cînd totul nu va avea în părțile sale atragere una cătră alta, acela trebuie să se ri[sipea]scă.

⁶¹ Ca să putem lucra, dară, pe o coardă spre binele de[obște] trebuie să ne înțelegem [...] ¹⁰ /

Din acest, dară, îndemn fiind d-nia-ta — înaintea mea — bărbat și naționalist mare (însă care slujește nației numai pentru binele său privat,

acela nu-i naționalist, ci numai mercenariu, sfirnariu) și publicistul nostru pînă acum mult prețuit, cu spesele mele trimesei dăunăzi pe acel foarte harnic cleric¹¹, cu instrucție ca să te informezi deplin și despre unele ce, de la alții, d-nia ta nu o mai poți căpăta. Însă nevrînd a primi informația și cuvintele inimei d-niei-tale împărtășite cu dînsul, mi-au dat mie și altora privilegiu de multe prepusuri sinistre. Ce bine se poate aștepta de la acela carele nice a se informa [nu] suferi??

Însă eu dintr-o dată nu mă poci deznădăjdui de tot despre domnia-ta, socotind însă că, de nu-i fi conlucrătoriu cu noi, batăr nu-i fi proditoriu. Dară nici de asta nu ne temem, că deobște lucrăm, însă totuși nu vrem nebunește a striga în gura mare pe uliță și în tirg. Pentru aceea nu încetez a-ți mai descoperi planurile noastre și d-niei-tale mai încolo.

Domnule! Capul nostru, de altmîntrenea bărbat foarte harnic, de ni era fală cu dînsul (numai cuvîntul ce l-au zis în Dietă pentru rumâni asupra șasilor cît plătește!), și la ce au ajuns, de din „bărbatul doririlor” îi zic „bărbatul durerilor”!! Cine l-au adus la aceasta? Ratz¹² și ceialalți oameni slabi carii l-au împresurat etc.

Cum și pe ce cale, doară, s-ar putea acest rău, și flacăra a se stinge și vindeca??? Că suntem de bajocura lumii! Informațiile cele arătătoare de caracter diavolesc, prin recursuri la Curte făcute, asupra cui cad? Asupra rumânului, judecîndu-l de *rex hominum*¹³, blăstămat, neharnic de a stăpîni acel puțin ce are, necum să i se dă mai mult etc., etc. Precum mai toți zic: numai prin sinod diecesan, ca așe, frățește înțelegîndu-ne, cu o înțelegere răul să se șteargă și mașina să se îndrepte a lucra iară pe calea cuvîncioasă, a se face reforme și codex a lucrărilor¹⁴. Spre acest sfîrșit, și cu înțelegerea mea, vicariul Papfalvi¹⁵ va fi acum pe la Blaș, a svătui cererea de sinod.

La vicariul Marian¹⁶, ieri, am scris ca minteni să facă cătră ep[iscopu]l instanție, în numele diecesului, de a mișloci sinod. În instanție să fiu și eu suptscris, vicariul Șuluțiu¹⁷ și alți protopopi mai deaproape lor. Altă instanție o să facem cătră Împărațul, arătînd că clerul tînăr nu s-au judecat precum or poftit, pe calea formală a judecării prin / sinod ori prin *consistorium plenum* (că capitularii n-au putut fi judecători); pentru aceea să ne porunciască sinod diecesan, ca cauza asta atît importătoare, sinodaliter judecîndu-se, să se domolească inimile diecesanilor atît ațîtate. Iară pînă atunci, clerul tînăr cel aforizat să-și continue cursul învățăturilor. Într-aceea să se iscălească din clerul dinafară, părinții lipsiților clerici și alți mireni, bărbați aleși ai diecesului nostru.

Acum, dară, vre-ai și domnia-ta, cu domnii profesori Moroșeni¹⁸ amîndoi, a vă suptscris, și cu alți bărbați de socoteală ce or mai fi pe acolo? La aceasta aștept cît mai curînd răspuns rotund.

Au pus păcatele pe d-nul canonic Cipariu de s-au mestecat în cauza aceasta cu Ratz, și mult s-au compromisat. Au căzut din supunerea cea mare ce o avé clerul într-insul. Și s-a adevărat că dînsul este un bărbat plin de învățătură, carele mult ar pute face, numai *qui non nascitur ex se nascitur ex sociis*¹⁹. Dară se poate îndrepta, dacă s-ar lăsa de calea parțialității și ar ținea cu binele deobște. Clericii sunt copiii noștri, nădejdea noastră! Cine-i urăște pe ei și-i scandalizește, acela nu-i părinte.

D-nul prof. Bărnăuțiu, martirul dreptății și a binelui deobște, e pe la mine, și îi se închină cu sănătate.

Poftind tot binele, rămi al domniei-tale adevărat prețuitoriu,

Nicolae Maniu m.p.,

paroch și prot[o]p[op] unit al Sibiului 20. /

[Adresa:] Cibinio. Spectabili ac Clarissimo Domino Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania etc. Redactori etc. D-no D-no Singulariter Colendissimo. Franco. Urgens. Coronae

¹ În august 1843, „procesul“ dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni atingea punctul său culminant. În scrisoarea de față, care ni-l arată pe Nicolae Maniu sincer atașat de partida profesorilor, — de fapt un veritabil nucleu de partidă națională, care se manifesta atunci pentru prima dată în termeni politici mai concisi — autorul enumără mai cu seamă motivele și aspectele morale, de relații umane, nu arareori frizând scandalul penal, ale celor întâmplate la confluența Tîrnavelor. Am arătat în studiul introductiv că esența episodului este una politică. Dar, în paralel, a existat într-adevăr și un aspect administrativ al conflictului, profesorii încercînd să elimine, dacă nu pe episcopul, cel puțin principalii săi acoliiți, a căror purtare scandaliza nu numai lumea ecleziastică și școlară a Blajului, dar întregul oraș ca și — mai apoi — întreaga Transilvanie. Acest aspect de răfuială administrativă, de proces penal, mai degrabă de proces istoric al faptelor, este bine relatat la Coriolan Suciș, *Crimpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni ...* (în vreme ce aspectul politic îi scapă autorului cu desăvîrșire).

² „Obscurantismul dens“.

³ „Împrăștiere“.

⁴ „... inimilor învrăjmășite“.

⁵ Episcopul Lemeni, care în primii ani ai păstoriei sale a jucat un rol merituos în viața culturală a Blajului, alunecase după anul 1840 pe panta unei atitudini din ce în ce mai bizare, mai echivoce, în ultima vreme dușmănoase, față de mișcarea de idei din Blaj. Episcopul era aservit aristocrației maghiare, prin înrudire, relații și comunități de interese (vezi scrisorile lui Fekete Negruțiu către Bariț, scris. I, n. 3; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, p. 45—51). Toate inițiativele și intențiile profesorilor din Blaj, în sensul întăririi și exprimării naționale a românilor se loveau de opoziția lui Lemeni. Or, cum după 1840 în Transilvania începuse o acută viață politică națională în rîndul maghiarilor și sașilor, ca reflex al ideologiei romantice, liberale, ce-și croia drum în Europa răsăriteană, intelectualitatea română din principat își dădea seama că românii nu pot rămîne pasivi, că interesele lor sociale și politice pot fi grav periclitate dacă nu-și vor desfășura și ei forțele în lupta ideologică stîrnită de „spiritul veacului“. La 1843, ținta politică a partidei naționale transilvănene era, în continuare, apărarea limbii naționale. Dar în aceeași măsură se urmărea restatornicirea vechii constituții bisericești, uzurpate de către ultimii doi episcopi, Bob și Lemeni. În acest sens, de mare însemnătate era restaurarea vechiului sinod tradițional, compus din preoți și mireni, obiectiv în care deslușim, de fapt, intenții de natură raționalistă, anticlericală.

⁶ „Primăvara trecută“, adică primăvara proximą, 1843. Este vorba de celebrul scandal din Joia Paștilor, care a constituit prima manifestare fățișă a nemulțumirii față de episcopul Lemeni. Cu o zi înainte, în Miercuria Patimilor, studentul Iosif Crișan de la Seminarul teologic a fost prins mîncînd carne. Ca pedeapsă, episcopul hotărăște excluderea acestuia de la ceremonialul spălării picioarelor din Joia Paștilor, cînd episcopul, în semn de prea umilită purtare creștinească, trebuia să spele, simbolic, picioarele studenților din seminar. Dar studenții, în semn de protest și atașament față de colegul lor, „în momentele cînd avea să se prezinte la executarea acelei ceremonii rituale, deneagă cu cerbicie orice ascultare, aduc pe episcop, pe presbiterii concelebranți în nespusă confuziune și provoacă un scandal înfricoșat în biserică“ (cf. George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, Sibiu, 1889, p. 635; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, p. 61). Cei 12 clerici

cerbicoși, despre care se va mai vorbi nu doar în cursul „procesului“ blăjean, dar mai cu seamă în timpul revoluției sînt: Alexandru Baternai (Bătrineanu), Alexandru Pop, Vasile Puian, Grigore Gherman, Ion Mărginean, Ștefan Pop, Ion Axente (Axente Sever), Petru Brad, Vasile Erdeli, Ion Groze, Constantin Roman (Romanu-Vivu) și Gavril Man, nepotul lui Nicolae Maniu. La data acestei scrisori, cei 12 studenți erau eliminați din seminar.

⁷ Scrisoarea este deteriorată. Ceea ce am pus între [...] sînt pasaje care lipsesc și nu se pot reconstitui pe baza contextului.

⁸ În apărarea seminaristilor năpăstuiți s-au ridicat — manifestîndu-și cu această ocazie, pe față, resentimentul față de episcop — toți cărturarii și fețele bisericești mai de seamă din eparhie. După Jakob Elek, *Szabadságharczunk történetéhez, Visszaemlékezés 1848—1849-re*, Budapest, 1880, p. 35—55 (vezi și G. Bogdan-Duică, *Op. cit.*, p. 62), în iunie 1843 frontul antilemenian era reprezentat de: 1 prepozit capitular (adică locțiitorul episcopului, vicarul general Simion Crainic), 9 profesori, în frunte cu Simion Bărnăuțiu, Demetriu Boer, Grigore Moldvai, Iosif Pop și Nicolae Marcu, 1 vicar foraneu (Ion Marian de la Năsăud), 7 protopopi și 4 preoți (Ioan Maior din Bistrița, Nicolae Maniu din Sibiu, Pavel Poruț din Almașul Mare, Ștefan Moldovan din Pintic, Ioan Dragomir din Băița, Timotei Marcian din Ocna Dejului, Ilie Vlăsa Ticudi din Scaunul Arieșului, Ioan Bochiș din Aghireș, Teofil Alpini din Cut, Nicolae Erdeli din Orlat, Timotei Kelemen din Straja, Iosif Lazar din Ierund, Teodor Pop din Suciul de Sus și Anton Veștemean din Veștem). Au făcut, de asemenea, cauză comună cu colegii lor de la teologie următorii 11 elevi ai cursului filosofic: Ioan Alpini, Simeon Beldian, Iosif și Zaheu Hodos, Ioan Muntean, Teodor Poruțiu, Vasile Salvian, George Vitez, Ștefan Pinciu, Vasile Bochiș și Petcu Radu.

⁹ Aluzie la episcopul Ioan Lemeni, în care își puseseră mari speranțe toți românii, la alegerea lui, în 1831. Însuși Simion Bărnăuțiu, fost ani îndelungați secretar al episcopului, a spus în gura mare: „Dacă nu va fi ales Lemeni, mă împuşc!“ Cum a evoluat Lemeni de la „bărbatul doririlor“ la „bărbatul durerilor“ românești, vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu către Bariț, nr. I, n. 3. Cf. și Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 232; George Bariț, *Părți alese...*, I, p. 627—639; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnăuțiu*, p. 45—67; Coriolan Suciș, *Preambulă la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnăuțiu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 10—11, p. 640—663; nr. 12, p. 730—745.

¹⁰ Manuscrisul rupt. Îndemnul lui Nicolae Maniu, ca și altele, mult mai dramatice, cum ar fi acela al lui Ioan Maiorescu (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—291), nu-l pot convinge pe Bariț să ia atitudine în sprijinul partidei naționale, împotriva episcopului. În această mare acțiune politică națională, redactorul de la Brașov va păstra o neutralitate desăvîrșită. Așa cum, și mai tîrziu, toată viața, va rămîne un apărător al acestui prelat de rău nume în istoria românilor transilvăneni, din motive pe care le-am enumerat la scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3. În plus, pe Bariț îl incomodau aspectele scanda-loase ale conflictului de la Blaj, în care vedea, pe bună dreptate, un pericol pentru români de a se expune batjocurii dușmanilor. Din această cauză s-a abținut și de la sprijinirea ideilor politice și naționale desfășurate de Bărnăuțiu și tovarășii săi de luptă, cu toate că, în fond, aceste idei — apărarea limbii naționale, independența bisericii române, democratizarea și laicizarea ideologică — îi aparțineau în egală măsură și lui. Mai ales în legătură cu limba, foile lui Bariț au desfășurat o adevărată bătălie, deschisă spectaculos, în 1842, cu articolul *Români și maghiarismul* (vezi supra, scris. II, n. 1). De aceea, reținerea lui Bariț nu poate fi considerată ca o lipsă de unitate de vederi între fruntașii românilor cu ocazia acțiunii politice din 1842—1846. Căci partida națională nu acționa numai la Blaj, ci în întreaga Transilvanie, iar obiectivul de bază nu era înfruntarea episcopului, ci înfruntarea aristocrației maghiare.

¹¹ Anton Veștemean.

¹² Vasile Rațiu, despre care vezi supra, scris. X, n. 8. În timpul „procesului lemenian“, Rațiu se număra printre sfetnicii apropiați ai episcopului. Fire impulsivă și dură, canonicul școlastic avea o multime de dușmani, mai cu seamă între profesorii Blajului. De aici i se trage faima, pe jumătate adevărată doar, de a fi fost

inspiratorul și „mefistofelul“ întregului scandal de la 1842—1846. L-au folosit drept țap ispășitor mai cu seamă cei care, în acei ani, n-au avut curajul să spună adevărul despre Lemeni, iar mai târziu, până aproape de zilele noastre, istoricii decisi să „spele“ memoria episcopului (vezi George Bariț, *Părți alese...*, I, p. 627—639; Coriolan Suci, *Preambulă la procesul lemenian...*). Documentele procesului de la Blaj (vezi Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei Fond Blaj, dosarul personal Ioan Lemeni) ca și actele politice ulterioare ale episcopului blăjean (vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3) îi dau dreptate lui G. Bogdan-Duică (*Op. cit.* p. 45—67), care vede în Lemeni singurul mare vinovat de tulburările produse în sinul națiunii.

¹³ „Scîrnăvia lumii“.

¹⁴ Expresiile tari de mai sus ale Maniu sînt menite să scoată în evidență tocmai această concluzie: necesitatea convocării sinodului.

¹⁵ Constantin Pappfalvi era, la 1843, vicar al Hațegului.

¹⁶ Ioan Marian, 1799—1846, cunoscut și ca un excelent pedagog, s-a născut în Zagra, județul Năsăud. A urmat studiile secundare și teologice la Blaj, unde funcționa apoi ca profesor la sintaxă între 1819—1821, cînd trece ca paroh în Zagra. În 1824 îndeplinea, pe lângă funcția de bază, și pe aceea de învățător la școala normală din Năsăud. În 1830 a fost trimis de comanda militară a Regimentului II grăniceresc la Lemberg pentru specializare în pedagogie și metodică. La 1833 fu numit director al școlii normale din Orlat și al celorlalte comune grănicerești de pe teritoriul regimentului I. Însă în anul următor îl găsim reîntors și îndeplinind aceeași funcție la Năsăud. Tot în acest an (1834) e numit și vicar al Rodnei cu reședința în Năsăud. În această dublă calitate, de vicar și director al școlilor grănicerești, dezvoltă o bogată activitate care a avut ca efect o înfloritoare prosperitate culturală și economică a țărănimii române din această regiune. Școlile ajunseseră sub conducerea lui la un nivel pe care n-au fost în stare să și-l păstreze după desființarea regimentului de graniță năsăudean (1851). De-aici expresia: „Școli ca pe vremea lui Marian n-o să mai aibă Năsăudul nostru niciodată!“ Spirit larg și vizionar, a fost alături de partida lui Bărnuțiu în procesul lemenian de la Blaj. A murit în 1846, mîhnit peste măsură de sentința care s-a dat în acest proces, prin care biruise imoralitatea și impostura, susținute de puterea politică străină.

¹⁷ Alexandru Sterca Șuluțiu, 1794—1867, pe-atunci vicar al Silvaniei cu reședința în Șimleu. S-a născut în Abrud la 1794 și și-a făcut studiile în Abrud, Alba Iulia și Blaj. La terminarea studiilor teologice la Blaj, a fost numit paroh în Bistra, apoi avansat la treapta de protopop în aceeași localitate. Iar în 1836 Lemeni l-a numit vicar al Silvaniei, funcție pe care a păstrat-o pînă în 1850. În 1853 reînființîndu-se mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș, deci dieceza de Făgăraș fiind scoasă de sub jurisdicția primatului de Strigoni, episcopul Șuluțiu deveni arhiepiscop și mitropolit (1853), avînd, după 1855, episcopii sufragane: a Orăzii, Gherlei și Lugojului. Moare în 1867 lăsînd o fundație de un milion de coroane cu scopul înființării unei facultăți, dacă nu universități, românești. Fundația sa a asigurat sute de burse anuale studenților și elevilor români de pe la diferite facultăți și școli din fostul imperiu austro-ungar. Sentimentele sale patriotice sînt exprimate în epitaful de pe monumentul său funerar: „Numai moartea mă va despărți de națiune“. A scris o *Istorie a Horii* rămasă în ms., și un *Catechism* (Blaj, 1855).

¹⁸ Iacob și Andrei Mureșanu, la acea dată profesori la Gimnaziul romano-catolic din Brașov și colaboratori de seamă ai foilor lui Bariț.

¹⁹ „Ceea ce nu se naște din sine, se naște din prieteni“. Despre cochetăria lui Cipariu cu partida lemeniană vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—291.

²⁰ Cu adnotarea lui Bariț: „Sibii, 1845 [greșit, anul scrisorii fiind 1843], august 25 v. Nic. Maniu, protopop, pe cînd urgia la Blaj ajunsese la culme“.

XII

Domnule Bariț!

Scrisoarea d-tale din 30 s.v. aug. am primit-o și cetit-o. Îmi pare rău că ți-am dat privilegiu a-mi scrie atîtea pe o coală întreagă, măcar

eu am poftit răspuns oblu, rotund, adecă pe scurt: „nu“ ori „ia“! Fiindcă eu mai dinainte ți-am fost scris că eu îți scriu multe, despre multe întrebîndu-te și, fiind d-ta foarte cuprins cu scrisori, mie pe scurt totdeauna să-mi scrii, și uneori numai pe novele să-mi însemni, laconice, și oi fi îndestulit. *Secus*¹ oi înceta a-ți face necaz, supărare, și fiindcă cu cauza asta parcă mai mult decît se cade te-am ațîțat, pentru aceea fie între noi *altum silentium*!² Numai atîta îți mai reflectez, la care nu-ți aștept nici un răspuns: domniile-voastre vă trageți că vă țineți mireni (pentru că-i lucru cu temere; dar oare la un cîștig, la o victorie, n-ați zice că vă țineți de cler?). O parte din protopopi sînt în mare nex: neamuri, rude etc. Nu or ține, ci s-or trage. Alții prot[opo]pi sînt / cu alte intereseuri înădiți și așe, împedecați, alții neinformați, nedeșteptați, puțini foarte sînt de ceva treabă și nădejde. Și așe, cînd om veni la ceva treabă detreabă? Spre exemplu, capitulul nostru e tot în rău nex, nu-i mijlocul întră cler și ep[iscop], carele să ție ca nici o parte nici alta să nu se primejduiască. Ci parcă e într-adins gătit de a putè face cu dînsul surupări totului. Așe-i și clerul, mai mare parte³. Diecesul unit, mireni și clerul așe-s de îmbinați laolaltă, cît suruparea unuia strică întogma și celuilalt, ba mai mult. Și, zău, clerul și tot ce e a clerului unit este a mirenilor uniți. Aședară, vătămarea a clerului oare nu-i proprie a mirenilor? Că esta e copii lor, frații lor, rudele lor, religia și moralitatea lor, adecă cel mai scump odor de pe lume e a lor. Și asta e acum în primejdie de a se surupa, trupește și sufletește, și e și surupat pînă la mijloc. Să crezi că și novelele d-tale de s-or surupa, de aici să vor veni pe estea.

Acum, dară, de-s este idei adevărate, cine trebuie să știe / mai tare? Clericul? Ori mireanul? Eu răspund: fiindcă ei sînt amîndoi una. Aședară acest unul, tot deopotrivă, într-un chip, cu o durere să steie în contra primejdiei, ca să nu ne surupăm mai încolo, și de tot. Ba, de oi lua lucrul mai strîns la întrebare, va fi și mai mult. Oare mireni sînt pentru cler, ori clerul e a mirenilor? Oare nu-i clerul lumina, sarea, cîntea și tot ce e mai scump pe pămînt, a mirenilor? Dacă lumina se va pface în întunec, dacă sarea se va împuți etc., ce va fi de mireni?!?! De ce, dară, nu-și apără mireni pe al său, pe odorul său cel mai scump?! Ei, dară, ar trebui mai tare să se lupte!

E, ce vreu eu cu aceste strigări? — vei zice. Nu alta, ci numai să să vadă aceea în cît e dreaptă propoziția lor, aceea cu care se mîntuie, adecă: „Noi suntem mireni, și așe cauza de acum a Blașului nu ține de noi“.

² Despre informație mai zic: nice Trif⁴, / nici prof. Marcu⁵, nici privatele scrisori nu te-au putut informa în acel grad în care era să te informezi de cătră mine prin clericul Veștemean. Și Bărnuțiu încă au auzit de la mine cite ceva ce încă n-au știut etc. Greu suspin la celcu simțire cînd, cu toată strădania, nici pe cei deșteptați nu-i poți aduce la o înțelegere! Cum, dar, pe cei proști, întunecați și în interese inecați?

Domnule și frate, te svătuiesc: împotriva cunoștinței, numai după auctoritate, nu lucra! Nici nu-ți fac silă, ci numai v-am provocat, ca eu timp să nu-mi poți băga vină mie că nu te-am socotit.

Însă de acum încolo despre aste. întră noi pace și *altum silentium*, că mai sunt și altele.

Poftindu-ți tot binele, rămii al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu m.p.
prot[o]p[opo]p unit al Sibiiului.

P.S. Cărțile la București numai acum le-am trimes. Îți vine informația plenarie.

52^v Am scris foarte cu grabă, să nu mă treacă pofta, și tot m-au trecut. /

¹ „Altminteri“.

² „Pace înaltă“. Astfel Maniu renunță a-l mai capacita pe Bariț să sprijine partida bărnățiană de la Blaj (vezi scrisoarea anterioară, inclusiv notele).

³ Descriere plastică a atmosferei de fierbere și derută în care se afla Blajul în timpul procesului lemenian.

⁴ Trif = Ioan Maiorescu, pe care-l chema după tată, Trifu. Dar s-ar putea să fie vorba nu de el, ci de fratele său Vasile, care se număra între studenții eliminați la ordinul episcopului Lemeni (vezi scrisoarea precedentă, inclusiv notele).

⁵ Nicolae Marcu, 1803—1867, eminent profesor de fizică blăjean, din promoția prepașoptistă a lui Bărnățiu. S-a născut în Cisteiu, pe Tirnave, a învățat la Alba Iulia și la Liceul academic din Cluj, după care a urmat studiile teologice la Blaj. După terminarea studiilor, episcopul Bob îl numește profesor la clasele inferioare ale gimnaziului, *principia* și *sintaxis*, unde funcționează între anii 1826—1828. După o pastorație în parohie, la Abrud, de doi ani, este rechemat la Blaj, în 1830, pentru a preda matematica și fizica experimentală la liceu. A fost și el implicat în procesul lemenian și, în urma sentinței din 1845, este îndepărtat de la catedră și trimis disciplinar la Mănăstirea Măgina de lângă Aiud, unde rămâne pînă la sfîrșitul revoluției. În 1853 i se încredințează parohia și protopopiatul Lăpușului, unde va oficia pînă la sfîrșitul vieții.

XIII

În Sibii, 23 s.v. decem. [1]844

Domnule Bariț!

Prin domnul prot[o]p[opo]p neunit din Sibii¹ am lăsat ca domnul paroch și prot[o]p[opo]p din Brașeu N. Petri să plătească la domnia-ta 8 opt zloți în argint ca prenumerație pe primo semestri 1845 pentru novelele domniei-tale, în două exemplare: unul mie și altul lui Dimitrie Popovits, fecior de boltă în bolta lui B. Basilovici, în Sibii; precum dînsul în aceasta aici adăugată țidulă și-au descris titula, așe să-i vie *Gazeta* la poștă în Sibii.

Vai, scribă-mi de -vits-urile aste! Basilovits e țigan din Sibii, și, făcîndu-se negoțetoriu mare, din Vasilie și-au schimbat numele în Basilovits.

Ala² e rumân cu rîvnă mare și coragie, născut în Lugoș. Se prenumără pe toate cărțile rumânești. L-am svetuit să se scrie Popp.

M-am fost înțeles cu domnul Eliad ca pe anul ăst viitori să se vorbească în novele despre a-și face rumânii o societate literară, din toate părțile rumânimeii adunată, spre a hotări o ortografie cu litere deobște, și gramatică³. Vezi, de-i socoti așe, mai adaminte, mai indeamnă în *Gazetă*.

Comendîndu-mă, rămii al d-niei-tale binevoitoriu abonat,

Nicolae Maniu m.p.
Prot[o]p[opo]p unit al Sibiiului. / 53

[Adresa:] *Cibinio*. Spectabili ac Generoso Domino D-no *Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc., etc., Domino D-no Colendissimo, a *Coronae*.

¹ Petru Bădilă.

² Adică Dimitrie Popovici.

³ Informație de interes excepțional, care ni-l prezintă pe Maniu ca un precursor al Asociației literare, pe care o vede în termeni maximali: ca pe o formă organizată a luptei pentru unitatea culturală a românilor. Scrisoarea este valoroasă mai cu seamă prin faptul că lărgeste cercul învățaților transilvăneni implicați direct în procesul de structurare a Asociației, cele mai competente cercetări de pînă acum (vezi Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 54—63) oprindu-se la numele lui Bariț, Laurian și Pavel Vasici.

XIV

[1845]¹

Eu am tot cam amînat cu prenumerația pe novele, doară va prenumăra și Kertész². Ieri i-am scris că nu va mai căpăta novele pe 2 sem. dacă nu trimite banii.

Eu în săptămîna asta am dat banii d-lui Bădilă, spre a-i trimite la d-ta ca plata novelor pe 2 sem. a.c. și mîne poimîne îți va amîna. Am trimes și 5 fl. v.v. pentru 12 exemplare din instanția ep[iscop]pilor³, trimise mie de la d-nul profesor Andrei Murășan carele, parcă, cu știrea d-tale îmi scrie din 17/29 mai a.c. cum că instanția ep[iscop]pilor stă la d-nia sa pe pulpit, din pricină că nu plătește nime toată cheltuiala, și cu cei 60 fl. de Consistoria neun[ită] dați nu se plătesc cheltuielile nici a tipariului, necum a traducerei, a corecției și taxa censurei, și e temere că să nu se sechestreze de sasi toată manipulația, că-s tare mînioși. Împărtaşind lucru și cu frate-meu, și fiindcă acesta n-are nici un nex cu asecurăția ce ți-am trimes-o noi: că stăm buni răsplătitori, numai să se tipărească cît mai în grabă și, după calculul dat, că cite să se tipărească, se vede că noi am ținut samă pe 500 exemplare a le cuprinde, ca parte în cinste, parte numai cu prețul tipăririi să se împartă, am hotărît ca această epistolă să nu se mai împărțească cu ceilalți cointereșați, ci să-ți scriu eu că toate exemplarele cite nu vă trec curînd să le trimiteți încoace, scriindu-ne toată cheltuiala și osteneala traducerei, ca să vă plătim, ca nu cumva sasi să le sechestreze⁴.

Însă într-aceea nimerind domnul Vasici, i-am spus toată întîmplarea încredințîndu-i / că la d-nul procuror Abraham Nicolae, de an căpătați de la d-nul Ighian⁵ 14 Rf. m.c., stau gata a sprigini ceva așe național. Și eu, dară, pe sama prot[o]p[opo]piatului meu oi cumpăra de aici de la ep[iscop]pia neun[ită] unde, legate și împrejur tăiate, se vînd cu 5 c. m.c.

Azi, mine oi depune la bolta de cărți a lui Thiri 54 de exemplare din tom. III-le a *Icoanei pământului* spre a se trimite domniei-tale. Întră care exemplare se află 5 exemplare pe velină și 49 exem. pe de rind. Colorul copertelor nu se va putea ținea cum ți-am trimes din tom. II, că au murit acurateța.

Cetește aceasta aici alăturată scrisoare, să vezi minuni de la bărbatul doririlor! Săracu domnu canonic Theodor⁶, bine mi-au prorocit, că acum s-au împlinit toate⁷! Precum mi-au scris acela, cu acea încredere îți scriu și eu.

Poftindu-ți sănătate și voie bună, și făcînd complement și doamnei, rămii al domniei-tale adevărat prețuitoriu,

57^v

Nicolae Maniu mp. /

[Adresa:] *Cibinio. Spectabili ac Clarissimo Domino Georgio Baritz, Gazetae de Transylvania etc., Redactori etc. Dominus D-no Colendissimo. Franco. Urgens. Coronae.*

¹ Începutul scrisorii lipsește. Datarea am făcut-o pe baza adnotării lui Bariț: „Sibii, 1845. În ca[uz]a petițiunei contra sasilor. A fost oprită după ce s-a tipărit. Nic. Maniu“.

² *Vasile Kertész*, 1797—1862, profesor blăjean, originar din Bonțida, în Comitatul Cojocnei. Studiile secundare le-a făcut la Liceul piarist din Cluj, iar cele teologice la Blaj. Între 1818—1819 funcționează la clasa inferioară, *principia*, de la Gimnaziul din Blaj, după care, timp de trei ani, a fost vicerector al Seminarului teologic. În urmă, este trimis ca preot la Cluj, mai apoi la Ocna Sibiului, în ultima calitate cumulînd, din 1845, și funcția de protopop al Sibiului. În ce împrejurări? La data acestei scrisori, aproximativ prin luna iunie 1845, Nicolae Maniu mai era încă protopop al Sibiului. Este înlăturat însă curînd, prin decretul episcopului Lemeni nr. 870 din 17 septembrie 1845, din cauza atașamentului său față de cauza națională purtată de profesorii blăjeni. În locul lui, prin același decret, este numit protopop al Sibiului Vasile Kertész, parohul din Ocna Sibiului.

³ *Rugămîntea celor doi episcopi românești...*, vezi scris. IV, n. 3.

⁴ *Rugămîntea...* era interzisă de către guvern, la intervenția autorităților săsești.

⁵ Iosif Ighian, protopopul neunit al Zlatnei, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali către Bariț.

⁶ *Teodor Șereni*, născut la o dată incertă în comuna Michiș din Scaunul Arieșului, din părinții Blasiu Șerenea și Ana Daniel. Studiile „normale“ le-a urmat în Turda, gimnaziul inferior în Blaj și la Liceul piarist din Cluj iar teologia la Blaj. La 2 iunie 1826 hirotonisit preot și numit arhivar consistorial. Între 1827—1828 a predat filosofia la gimnaziul din Blaj, fiind în același timp și prefect de studii în Seminarul teologic. Din anul 1829 pînă în 1834 a fost notar consistorial și secretar episcopesc. Între 1834—1845 este vicar foraneu al Făgărașului. Murind canonicul Arsenie Popovici în 1845, Lemeni îl cheamă în rîndul capitularilor, în funcția înaltă de canonic teolog, totodată rector al Seminarului teologic. A murit la Turda în 1863.

⁷ Prorocirea lui Șereni se referea, probabil, la neșansa bărnuțienilor de a-l înfrînge pe episcop, în condițiile cînd autoritatea aristocratică, de la guvernul transilvănean și pînă la Curtea de la Viena, îl sprijinea pe arhieru.

XV

Sibii, 7 s.v. novem. (1)845

Domnule Bariț!

Prin scrisoarea mea din 8 s.v. optom. a.c. m-am rugat ca să binevoiești a-mi retrimite prenumerația pe *Curirul de a[mbe] s[exe]*, ce pentru 4 inși am trimes-o d-tale în primăvara trecută. La aceasta ai binevoit a-mi răspunde în chipul următoriu:

1^a Cum că, despre partea mea, în lista d-tale numai doi prenumerații ai, însă se poate că-i fi greșit, și poțtești reversele d-tale *in copia*;

2^a Scrii că d-nul Eliade au fost la d-ta și, dîndu-i banii abonațiilor, n-au pomenit nemica despre pretensia mea, ce și dînsului i-aș fi desco-perit-o;

3^a Scrii că: nu-i treaba d-tale a pune preț n-rilor, și mă îndrepti la redacția lor.

Răspund la:

1^a Aședară, d-ta d-lui Eliade ai dat despre partea mea numai pentru doi inși prenumerația. De unde urmează că, dacă oi dovedi io că ai primit de la mine pentru 4 inși 14 Rf. m.c., vei binevoi a-mi retrimite 7 Rf. m.c.

Domnule, adă-ți aminte cum că în 2—3 doară rinduri am poftit de la d-ta ca să-mi trimiți una generică și specifică înștiințare despre ce articol cît ai primit ca, la întîmplări de îngălmăceală, să am document. Și, doară fiind tare învăluit, numai mi-ai scris că să fiu sigur că ce am trimes pe clericul Maior ai primit tot, pe toate articulele. Na, acum cum mă voi documenta după pofta d-tale!? Însă norocul meu că în scrisoarea di pe urmă, din 16/28 iulie a.c. ai pus specifice că pentru 4 exemplare *Curier*¹ ai primit 14 fl. m.c., ce scrisoare o trimit în copia aici pînă la acel loc. Și mă rog să mi se retrimită. Sau: io am a mai trimite pentru d. Gr. Moldvai² pe *Macrobitice* 7 f. 30 cr. m.c., restanție de la tom. I, de curînd numai mie dată; binevoiește a-i plăti, și apoi io să mai plătesc 30 cr. m.c.

La 2^a Ori și-au uitat, ori n-au vrut. Însă aceea e sintă: că am spus d-lui Eliade pretensia prenumerașilor, și m-au îndreptat la d-ta. Ce am și făcut. /

La 3^a Prețul n-rilor este pus de auctorul lor, și n-am poftit să pui d-ta preț, ce de sine s-au înțeles că după pusul preț să se tragă prețul alor 2 exempl., numai în 2 numere primit. Apoi, fiind la mijloc îngălmăceală întră noi amîndoi de curîndă, nu mă poți îndrepta la redacția lor. Însă acum despre cele 2 exemplare date de d-ta la redacție, oi vedea ce oi mai face și cum m-or mai înteți prenumerașii. Dară ca să poci urma mai încolo, este de știut: că pentru carii ai dat prenumerația d-lui Eliade?

Eu am trimes prenum[erație] pentru: 1° d. Simeon Crainic³, prepos[it] în Blaș; 2° Ioan Pipoș, academic în Schemnitz; 3° Antonie Veștemean, paroch în Veștem; 4° eu. Dintră carii io și Veștemean am primit numere dintii.

63

Venind, dară, această îngălmăceală la mijloc, io socotese totuși că mai cu cale ar fi ca d-ta să binevoiești a scrie redacției *Curirului de am. sexele* că, fiindcă *Curirul* nu s-au trimes la prenu[meranți], acum acuși fiind anul, și stările prenumerașilor s-au strămutat, de nu mai sunt unde au fost când au prenumerat, unii cu dreptul îți cer prenumerația îndărăpt.

Mă rog, d-le, nu te mîhni, că știu bine că ești prè cuprins ci, cu dragoste frățească și omenească, în cît se poate, să descurcăm aceasta. Că io cu nice o mîhnire n-am scris. Eu sînt tot care am mai fost cătră d-ta!

Alta: Dimitrie Moldvai⁴ cooperatorul din S[zász] Péntek, fiind în zilele este aici, s-au geluit că prot[o]p[o]pul Ștefan Moldvai capătă 2 numeri: unul supt titula de vicearhidiacon și altul supt titula de arhidiacon. Așe, spre exemplu: dacă au căpătat din n-rul 50 2 exempl., din n-r. 51 nu capătă nice un număr, ci din 52 iară capătă 2 exempl. Zice că ți-au scris, dar nu s-au mai îndreptat. Mă rog cercetează această greșeală în persoană-ți, și așe de bună samă se va obli și îndrepta.

Rămii al d-niei-tale adevărat prețuitor,

Nicolae Maniu. |

63°

¹ *Curierul de ambele sexe*, publicația lui I. H. Rădulescu, la care Maniu era colectant de abonamente.

² *Grigore Moldvai*, 1806—1848, distins profesor blăjean, originar din Pintic, Scaunul Mureșului. Urmează clasele elementare la sași în Teaca, gimnaziul în Tirgu Mureș, iar filosofia la liceul academic din Cluj. Înscris la teologie în Blaj, este trimis să-și desăvîrșească studiile la „Augustineul” din Viena. Reîntors în patrie, e numit învățător la „norme” în Blaj (1834). Învățătorii de la școala de normă — primară — aveau salarii mai bune decît profesorii, fiind plătiți din fondul de instrucție al Guvernului transilvan. În același timp i se încredințează și catedra de limba germană de la liceu. Au rămas după el, în manuscrise pierdute astăzi, un manual de *Gramatică germano-română*, o *Istorie a literaturii germane pentru elevi*, un caiet de *Versuri*, traduceri și originale. A fost și el implicat în procesul lemenian, care i-a adus excluderea definitivă din învățămînt și din cler, în 1845. Rămas pe drumuri, s-a îndreptat spre Sibiu odată cu Simion Bărnuțiu, în speranța unei căpătuii în vreo familie sau la vreo școală. Dar, după cum se poate deduce din corespondența lui Nicolae Maniu către Bariț, n-a reușit să fie angajat nicăieri ca dascăl sau educator; e de înfeles că dusese o existență foarte grea în Sibiu. De aceea, a primit cu bucurie invitația lui Rudolf Orghidan — îndemnat de Bariț — de a merge la Brașov ca educator al fiilor săi. Între timp e angajat și ca profesor la școala românească din Scheii Brașovului. Moare în primăvara marilor nădejdi (1848), după ce își îmbrățișase nepotul — Constantin Romanu-Vivu — care se reîntorcea, venind din București, în Blajul din care fusese izgonit și el și unchiul său cu trei ani înainte. Celălalt nepot de frate, Ștefan Moldvai, paroh și protopop în Pintic și peste Tractul Fărăgăului, a fost și el în tabăra lui Bărnuțiu la 1842—1845, ca și alți clerici cinstiți din dieceza Blajului.

³ *Simion Crainic*, 1777—1855, una din figurile luminoase ale Blajului cultural în perioada modernă, prepozit capitular, dascăl de renume și continuator imediat al atitudinii și ideilor Școlii ardelenene. S-a născut în satul Habic din Cîmpia Transilvaniei. Părinții lui erau nobili români originari din Urișul de Jos. A studiat la franciscani în Mikeháza, apoi în Tg. Mureș. De aci a mers la Blaj unde a terminat „umanioarele”, după care a urmat teologia. Fiind un tânăr excepțional, dar cu o sănătate șubredă, după absolvirea studiilor teologice s-a hirotonit preot celib, încredințându-i-se parohia Alba Iulia-Lipoveni (1807), iar după scurt timp și protopopiatul Districtului Albei Iulia în care calitate a funcționat 17 ani, făcînd dovada unui cleric de elită. De aceea, în 1823 Bob l-a înaintat la treapta de canonic teolog în Capitulul din Blaj, iar din 1839 deveni prepozit capitular și vicar general. Sub președinția

46

lui Simion Crainic s-a ținut ședința consistorială lărgită (și cu participarea profesorilor) de la 15 februarie 1842, cînd s-a formulat protestul consistoriului din Blaj împotriva proiectului de lege al Dietei din Cluj. În turburările din 1842—1845 de la Blaj a fost de partea bărnuteștilor, care se ridicaseră împotriva dezordinei și imoralității, patronate de episcopul Lemeni. De aceea, prin sentința în acest proces, a fost înlăturat din toate funcțiile bisericești și internat „pentru îndreptare morală” în Mănăstirea din Alba Iulia-Lipoveni pînă la 8 noiembrie 1848, cînd baronul Puchner îl destitui pe Lemeni și-l reîntegră pe Simion Crainic în funcția de vicar general. A fost unchiul, după mamă, al lui Ioan Rusu, autorul *Icoanei pămîntului*, de a cărui educație și instrucție s-a îngrijit, crescîndu-l pe lîngă sine. În calitate de vicar general a acordat multă atenție școlilor sătești și slujitorilor acestora. Ca să dea exemplu și altora, a construit școli: în 1837 în Urișul de Jos, în 1838 în Habic iar în 1852 în Budiul de Cîmpie, satul lui Alexandru Papiu Ilarian, al cărui cumnat, preotul Vasile Pop (soțul Carolinei Papiu), îi era nepot de soră. A creat în același timp fundații în aceste localități, pentru susținerea învățătorilor. În sprijinul învățămîntului sătesc din arhidieceză a lăsat la moartea sa (1855) o fundație de 5.000 de florini aur.

⁴ *Dimitrie Moldvai*, tânăr cleric, fiul lui Ștefan Moldvai, protopopul Fărăgăului.

XVI

Sibii, 21 s.v. dechemv. 1845

Domnule Bariț!

În scrisoarea ce mi-ai scris-o din 10 dechemv. a.c., su[b] punctul 4 zici că ești foarte aplecat a-mi reîntoarce banii, numai io, pe toată întîmplarea să te legitim la d-nul Eliad. De aceasta mie foarte bine-mi pare, și mă rog să binevoiești a mi-i reîntorna, că io acum, după tirgul Sibiiului, nesmintit oi scrie d-lui Eliad¹.

Apoi, d-le, binevoiește a-mi crede și mie că d-nul Eliad de bună samă m-au avizat la d-nia-ta cu lăsarea în loc, ca să mi se reîntoarcă banii, fiindcă s-au strămutat starea prenumerașilor, și pe anul acesta n-au ieșit. Apoi n-au trebuit trimisă la Pipoș Petru², ci la Ioan Pipoș³, în Schemnitz⁴. Io așe am fost însemnat.

Eu aș sfătui ca d-nia-ta să-mi dai slobozenie să trag prenumerația din prețul novelor și a *Macrobioțelor*⁵ ce am de a-ți trimite acum, și io oi socoti cît face un număr. Și așe, prețul celor trimise l-oi trage, socotînd d-lui Eliad. Numai să știu cîte exemplare li s-au trimes, că io și Vește-mean numai cîte 2 numere am primit. Măi, că anevoie capătă omul banul în drept, dacă-l dă odată de amină!!!

Așteptînd rinduială bună și curîndă, rămii al domniei-tale bunvoitoriu patriot,

Nicolae Maniu. | 54

[Adresa:] *Cibinio*. Spectabili ac Clarissimo *Georgio Baritz*, *Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc., etc. Domino Domino Colendissimo. *Coronae*

¹ Nicolae Maniu se număra printre cei mai harnici „colectanți” — culegători de abonamente — la cărțile și periodicele românești, deci și la tipăriturile lui Heliade Rădulescu.

47

² *Petre Pipoș*, jude de tablă regească, născut în Hondol, distins legist, a funcționat mulți ani la consulatul austriac din București. În 1864 a fost numit președinte al tribunalului din Făgăraș, apoi secretar al Tribunalului suprem transilvan din Viena. S-a căsătorit în 1867 cu vestita violonistă Elena Circa, originară din Săcele.

³ *Ioan Pipoș*, 1822—1888, comite suprem, originar tot din Hondol, a studiat dreptul la Cluj și montanistica la Schemnitz. În 1847 e încadrat în serviciul montanistic din Zlatna, apoi mutat la Tezaurariatul din Sibiu. La Marea Adunare Națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj este ales membru în Comitetul Național. În 1861 este numit comite suprem al Comitatului Zarand, unde pune mult suflet pentru deschiderea și construirea de școli românești. Înființarea gimnaziului din Brad e una din inițiativele sale. A luat parte aproape la toate acțiunile revendicative ale românilor din Transilvania.

⁴ Astăzi Karlmarxstadt, în R.D.G.

⁵ *Macrobotica*, tradusă de dr. Paul Vasici după Hufeland, a fost o carte foarte apreciată în epoca sa, mai ales în principatele române. Titlul ei complet e: *Macrobotica sau măiestria de a lungi viața, după Hufeland, tradusă și întocmită pentru orice român cultivat*, vol. I, Brașov, 1844; vol. II, Brașov, 1845. Ambele volume însumează peste 550 de pagini, cu prețioase adaosuri din partea lui Vasici, referitoare la longevitatea românilor transilvăneni și capitole noi despre plante și animale. Vezi corespondența lui cu Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975.

XVII

Sibii, 15 s. mai 1846

Domnule Bariț, !

Prin scrisoarea d-tale din 27 aprilie a.c. îmi faci cunoscut cum că n-ai primit cele 2 exempl. trimise de mine d-tale în a.t., spre întregirea celor stingherite. Și 2^a, întrebi că G. Moldvai¹ poate plăti?

În cit despre 1^a, făcînd d-lui Crainic cunoscut, îmi răspunde din 22 aprilie v.a. c. așe: „La fratele Bariț nu-i mai pot trimite cerutele tomuri. Trebuie căutat în urma celor trimise, că prè multă pagubă se face, că afară de acestea două tomuri poftorite, cum îmi aduc aminte din socoteala d-tale, încă 2 exemplare mai are poftite a se ierta, cu care zicea că s-ar fi păgubit. Deci, eu socotesc că mai bine ar fi de nu-ți afla tomurile rătăcite, să trimită d-sa tomurile stingherite și la d-sa aflătoare, că și aici le cearcă acum.”²

Eu îmi aduc aminte (fiindcă în 22 s.v. iulie a.t. am fost primit de la d. Crainic 2 exemplare din tom. I spre a-ți trimite), că la târgul Sibiiului de toamnă, în a.t., am dat la un brașovean, carele au venit cu un arab de un ochi orb la mine, un pachetaș așe ca de 2 exempl., să-l ducă la d-ta. Dară informîndu-mă rău despre / dînsul, am luat pachetașul de la el. Apoi, nu știu bine, datu-l-am clericului Maior, carele era pe la mine, ori la d. Bădilă? Trebuie întreat, dară, pe la d-nul Popazu³ și la d. Petrik, șogorul d-lui Bădilă, și dacă nu se va afla, să faci cum zice d-nul Crainic: să mi le trimiți încoace, a se întregi și vinde pe aici. Că acum mai multe exemplare întregi nu se mai află, că-s toate vindute, pace bună!

La 2^a, d. Moldvai mi-au zis cu gura că se va ruga de d-nul Vasici⁴ ca să se milostivească a-l mai aștepta, că din banii ce au căpătat di pe tom. II, fiind tare lipsit, au stricat, și parte încă n-au mai scos, că-s

risipiți departe prenumerașii prin Ardeal. Apoi scris-au ori ba, nu știu! Domnul Laurian încă l-au iertat de a-și plăti exemplariul din *Magazinul istoric* pînă cînd va veni la stare de a pute plăti. E vrednic de a-l aștepta pînă la altă stare, — după judecata mea — ba încă și de ajutat. Vai de poporul acela întră carele nu se află compătimire cătră cei pentru adevăr asupriți!

N.B. E minciună că pe 29 aprilie a.c. nu s-au adunat prot[o]p[o]pii la Blaș, ci numai vo cîțiva dintră cei aleși, pentru consistoriul delegat la cetirea sentinței⁵.

Am înțeles că guvernatorul⁶ și-au cerut dimisia.

Poftindu-ți sănătate, rămii al d-tale bunvoitoriu frate,

Nicolae Maniu.

Pe ep[isco]pul il dor ochii, am auzit! /

64^v

¹ Vezi scris. XV, n. 2.

² După moartea nepotului său Ioan Rusu, — februarie 1843 — prepozitul Simion Crainic a preluat tipărirea și răspîndirea ultimelor două volume din *Icoana pămîntului*.

³ Ioan Popasu, protopopul neunit al Brașovului.

⁴ Pavel Vasici era, la 1846, directorul Carantinei Timiș, la punctul de frontieră dintre Țara Românească și Transilvania.

⁵ Sentința în procesul de la Blaj, între episcopul Lemeni și adepții acțiunii lui Bărnuțiu, s-a pronunțat în 29 aprilie 1846. Acest proces a făcut mult rău bisericii unite, scăzîndu-i prestigiul prin atitudinea și, mai ales, comportarea conducătorilor ei, în frunte cu Lemeni. A despărțit biserica unită din Transilvania în două tabere. Iar sentința a fost egală cu un dezastru pentru Blajul progresit și tînăr. Cităm și cazul unei sinucideri: profesorul Iosif Pop, doctor în teologie de Viena, „cel mai inteligent cap din intelectualitatea transilvană”, cum l-a caracterizat A. de Gerando în *La Transylvanie et ses habitants*. După înlăturarea de la catedră prin sus-menționata sentință, s-a înecat în Tîrnava Mică aruncîndu-se de pe podul de la Jidvei.

⁶ Guvernatorul Transilvaniei la 1846 era Teleki József.

XVIII

Sibii, 18 s.v. iunie 1846

Domnule Bariț !

Acum parcă au trecut de 4 săptămîni de cînd, de la expediția carului iute, am dus cele două pachetașe ce mi s-au trimes cu cărți de la domnul Laurian. După aceea am dat instanție la Tezaurarie ca să se censureze, și apoi să mi se deie amină. Dară Tistia trizeciuirei¹ nu vrè a deschide, a desface pacheturile, pînă nu io spune ce fel de cărți sint și cite. Din scrisoaria d-niei-tale, cătră mine și cătră trizeciuire scrisă, nu se poate culege.

Din o carte a d-lui Laurian, pe la Paști mie scrisă, cu mare probabilitate se vede că în pachetașul cel mai mare trebuie să fie 16 exemplare din tom. al II a *Magazinului istoric* (dară cite n-re?) și în cel mai mic 10 exemplare din *Manual de filosofie*². Dară dacă n-am putut io arăta rupt, ales, adevărat despre toate, nu vrè a le desface. Din ce întimplare, dară, scriu d-tale ca să binevoiești, cu poșta cea dintii, a scrie la Tistia

trizeciuirei de aici că: 1° în pachetașul cel mai mare ce cărți anume sînt, cite exemplare, și din fieștecare exemp. cite numere; 2° în pachetașul cel mai mic ce felii de cărți și cite exemplare. Arătînd aceasta, să poțtești pe tistie ca să lasă a se censura și apoi a se da mie spre a le împărți pe la prenumerași. Și asta cinosură să o ții de și altă dată, nemairinduind ca io de la expediția carului iute să le duc la Trizeciuire, că una de alta sînt numai peste uliță, și le-or duce ei, și Trizeciuirea va arăta la Tezaurarie. Și mie numai să mi le transpuie, că altmîntre mai multă vreme se petrece pînă la căpătarea lor.

N.B. În 25 s.n. iunie am depus aici la poștă 4 Rf. m.c. prenum[erație] pentru mine la novelele d-tale pe 2^a sem. a.c., despre ce am chitanție. Mă rog scrie-mi, căpătatu-i-ai?

Poftind sănătate și puetere, rămii al domnie-i tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu m.p.
paroch unit al Sibiiului. /

65

[Adresa:] *Cibinio*. Spectabili ac Clarissimo Domino *Georgio Baritz*, *Gazetae de Transylvania* etc. Redactori etc., Domino Domino Colendissimo *Urgens. Coroniae*

¹ Probabil vama poștei, dacă nu serviciul de cenzură.

² *Manual de filozofie lucrat după programa Universității de la Paris, 1840, de A. Delavigne*, București, 1846. E, după cum însuși A. Tr. Laurian arată, o traducere și adaptare a manualului lui Delavigne. Ca și cea din anul următor (*Manual de filozofie și literatură filozofică după W. T. Krug*, Buc. 1847), a fost rezultatul dispoziției Eforiei școalelor de a impune profesorilor de la Colegiul „Sf. Sava” a-și tipări lucrările după care predau (cf. Ilie Popescu Teiușan și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, București, 1970, p. 42).

XIX

Sibii, 12 s.v. august (1)846

Domnule Bariț!

După scrisoarea d-tale din 27 iunie 1846, prin carea îmi împărtășești și scrisoarea d-lui Laurian, în carea înseamnă ce felii de cărți trimite în pacheturile însemnate cu lit. I.B. și IV-M, am scris a doua instanție la Tezaurarie. După asta, d-nul trizeciuitoriul d. Nossinger au zis că va trimite pacheturile la Cluș, spre censurare.

Peste tri săptămîni, socotind că or fi sosit censurate, am mers la d-sa de am întreat că sosit-au? Cu mirare am auzit că nu le-au mai trimis. Cam răpstind io că stau de 4 luni aici, mi-au zis: „Dacă popii săsesc Roth ¹, de acum un an i-au venit o biblie rum[ânească] și încă nu-i / cenzurată?” Auzind io aceasta, i-am zis cum că „d-l Bariț, tot acestea cărți, venite după titula d-sale, trimetîndu-le în Cluș, demult i-au venit îndărăpt censurate, cit acum nu-i de lipsă de a se trimite la Cluș, ci să se trimită la d-lui îndărăpt la Brașov, ca d-sa să le desfacă și să le

50

tracteze după cum are rinduit”. Mi-au pus termin ca astăzi după amiază să mă duc la dînsul la Trizeciuire, ca, făcînd cele de făcut, să duc de acolo pacheturile la expediția carului iute.

Îți retrimite împărtășita scrisoare de la d. Laurian. Mi-au spus d-nul Bărnăuțiu că dînsul cu d. Cipariu iară un an au așteptat pînă, aici în Sibiiu, li s-au censurat nește cărți. Nu-i, dară, la ce să mai trimiteți aici la cenzurat. Dacă / vei desface pachetul meu, fii bun trimite-l cit mai curînd la mine, că așteaptă tare prenumerația. A mele sînt 16 exemplare din tom. II, nr.ii 1, 2, 3.

66^b

Noutăți

Poimîne, în 26 s.n. aug. va fi instalația comesului ². Guvernatoru va instala. La 2 ore după amiază va fi masă mare, de 700 inși, în cășile de bal, la Hesler. Și io-s chemat. Numai mîncările-s cu 2500 Rf. m.c. Vinurile dechilin. După prinz, sara, va fi bal. S-au cumpărat 2 boi grași, cu 700 f. v.v.; unul de-abia vede cu ochii de gras. Aceștia, în zioa de instalație, vor sta în curtea svatului, foarte împodobiți. După în[sta]lație i-or duce după comesul, pînă acasă, apoi la bal. Așe am auzit.

Poftind sănătate, rămii al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu. / 67

[Adresa:] Nr. 413. *Cibinio*. Spectabili Domino D[omi]no *Georgio Baritz*, *Gazetae de Transylvania* etc. Redactori Domino Colendissimo. *Coroniae*

¹ *Stephan Ludwig Roth*, 1796—1849, fost rector al gimnaziului săsesc din Mediaș, apoi preot în Moșna, nu departe de Mediaș. Și-a făcut studiile teologice la Tübingen, după terminarea cărora, simțînd vocația de pedagog, s-a dus și a rămas un an la institutul de creșterea copiilor orfani de la Iverdon, condus pe atunci de vestitul pedagog J. H. Pestalozzi, de a cărui amicitie s-a bucurat. Democrat convins și filoromân, la 1848 a luat parte la Adunarea de la 3/15 mai de la Blaj, ale cărei concluzii și le-a însușit în întregime. Pentru concepțiile și sentimentele sale a fost invitat să facă parte din Comitetul de pacificațiune. A fost apoi numit viceprefect sau comisar al Districtului Cetatea de Baltă, lucrînd alături de prefectul (protopop) Ștefan Moldovan din Mediaș. Arestat — în Moșna — de către insurgenți, a fost dus la Cluj și condamnat la moarte prin împușcare, sentința executată în ziua de 11 mai 1849. A fost un distins cărturar, cu vederi înaintate. Dintre lucrările lui, două sînt dedicate românilor din Transilvania: *Der Sprachenkampf in Siebenbürgen*, Sibiu, 1842 și *Kurze Geschichte des Glaubens der Rumänen, aus den heilige Schriften und sicheren Quellen, verfasst von Josiph Pop Seleușanu de Băsesci*, Brașov, 1845. Vezi despre el ediția românească *Stephan Ludwig Roth, Viața și opera*, București, 1966.

² *Comes saxorum, comes nationis Saxonicae*, căpetenia sașilor transilvăneni, ale căror scaune se unesc cam pe la sfîrșitul secolului al XV-lea, formînd așa-numita *Universitas Saxonum*. În secolul al XIX-lea, titlul de comes îl purta comitele suprem al Comitatului Sibiu.

XX

Sibii, 27 s. v. optomv. 1846

Domnule Bariț!

În 19 s.v. optomv. a.c. bolta lui Talmayer ¹ din Sibii mi-au dat de știre că pe sama mea vin de la poștă două pachete cu cărți, și acuși or

51

nimeri. În 24 s.v. optomvrie, sara, le-am și adus la mine acasă; în care au fost sarcina IV.

Din aceste am legat un într-un pachet titulat d-niei-tale, și astăzi le-am depus la ep[isco]pia de aici cu rugăciune ca, dându-se vrun privilegiu bun cătră Brașov, să-l trimeată la d-ta denpreună cu această epistolă, ce o poate și mai înainte de pachet a și-o trimite.

Din sarcina a IV dară, trimit pe sama d-tale.....	26
D-lui prot[o]p[o]p Verza ²	8
D-lui Dimitrie Boer, carele acum e la Săcele.....	1
In sumă 35	

Banii di pe ele, de nu vei ave privilegiu bun a-i trimite oblu la Arad, fi poți trimite la mine. Dară mai înainte mă rog, după ce le vei primi, a mă adeveri că le-ai primit, ca să mă poci documenta la d. Gavra ³.

Domnul Bărnuț, pentru condiția de la d-nul Orghidan ⁴ de a fi instructor la nește copii, au zis că nu-i dat cu copiii, și acum au început la alte porniri, ci comendă la aceea pe ex-profesorul Gregorie Moldvai ⁵, carele e datat cu copiii. Acesta deschilinit m-au pofțit ca să-ți scriu, rugându-te să binevoiești a-i mijloci această condiție pentru dînsul, și cit mai curînd să mă înștiințezi.

N.B. Cu n-rul *Gazetei* 85 nu mi-au venit *Foaia*, și apoi nici n-rul următoriu din *Gazetă*, 86 nu mi-au venit. Mă rog să mi se trimită.

Rămii al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu m.p.,
paroch unit al Sibiiului./

68

[Adresa:] Spectabili Domino Domino *Georgio Baritz Gazetae de Transylvania* etc. Redactori, Domino Domino Colendissimo. *Coronae*

¹ Librar în Sibiu.

² *Alexe Verza*, protopop neunit în Săcele.

³ *Alexandru Gavra*, 1797—1884, pedagog și scriitor, a funcționat ca profesor la vechea Preparandie din Arad, avîndu-i colegi pe Atanasie Șandor și Ioan Rusu. Între anii 1824—1865 i se încredință postul de director al Preparandiei. În cei 55 de ani de funcționare la Preparandie, a crescut zeci de generații de învățători cărora le-a infiltrat în suflete dragostea față de poporul și de limba românească. A fost un entuziast cărturar al timpului său, chiar dacă tot ce a întreprins n-a fost la înălțimea așteptărilor publicului (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 13—15). O lucrare a sa meritorie, fiindcă era prima de acest fel în literatura română, e *Lexiconul de conversație istorico-religioasă*, limitat, însă, pînă la litera C. și *Preambulul Șincai și Clain în cîmpiile elizee*, în care mai interesante sînt notele decît textul (Buda, 1848).

⁴ Rudolf sau Radu Orghidan, fruntaș brașovean de numele căruia se leagă apariția primei publicații în limba română în Transilvania: *Foaia Duminecii* (1837) de sub redacția lui Ioan Barac. Dacă prima încercare s-a soldat cu un eșec, a doua, dimpotrivă, va deschide un drum luminos în cultura românească. Fiindcă *Foaia literară*, devenită apoi *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, cit și, mai ales *Gazeta de Transilvania*, pe care le-a finanțat dintru început, avînd în fruntea lor pe tînărul profesor George Bariț, devin două organisme prin care s-a hrănit intelectualitatea română pînă la revoluția din 1848/49. Despre Rudolf Orghidan, vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 171.

52

⁵ Care va accepta să mediteze odraslele bogatului negustor brașovean (vezi supra, scris. XV, n. 2).

XXI

În Sibii, 30 s.v. decem. (1)846

Domnule Bariț!

Cărțile ce mi le-ai trimis pe carul iute din 5/17 decemv. a.c. le-am primit toate. Iară pentru *Brevis conspectus* ¹... ne pare foarte bine. De aici putem ave încredință că, mereu, mereu, se va descurca deplin istoria rumânilor și di pe timpurile cele întunecate. Demult am făcut cunoscut d-lui Laurian că cum și cui am împărțit această istorioară.

Domnul Crainic îmi scrie a te rechira ca, dacă nu s-au mai aflat tomurile din *Icoană pămîntului* ce și le-am fost trimis într-o implinirea celor stingherite, ce se află la d-ta, să binevoiești pe cele stingherite a le trimite la mine, spre a le admănuia.

Oarecine are mare lipsă de cartea *Mina lui Damaschin*. Mă rog, de cumva știi la cineva, ori cu ce preț, cîștigă-mi-o, ori batăr pro usu, în timp hotărit. Ispitește în urma ei, doară se va căpăta.

Împărăția noastră, după bătaia cu frîncii, au dat lui Stratimirovits, mitropolitului de la Carlovitz, că să primească și cei de rital grecesc calendariul nou. Dînsul au arătat cauzele, că nu se poate primi. Pe aceste cauze le-au răzbătut ep[isco]p[ul] unit din Crizium. Aceste tractate io, ca cleric la Viena, mi le-am luat în scris. Nu demult, ca de 10 ani circiter le-am dat oarecui și nu mi le-au mai dat îndărăpt. Acum am mare lipsă de această lucrare. Nu ai, ori nu știi să aibă cineva? De poți, fii bun, ajută!

Poftind sănătate, rămii al domniei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu./ 69

[Adresa:] Spectabili Domino D-no *Georgio Baritz Gazetae de Transylvania* etc. Redactori, Domino Colendissimo. *Coronae*

¹ Lucrarea lui Laurian, *Brevis conspectus historiae Romanorum*, București, 1846. S-a tipărit, în același loc și același an, și în traducere franceză: *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains* și germană: *Schneller Ueberblick der Geschichte der Rumänen*.

XXII

Sibii, 7 s.v. mart. (1)847

Clarissime domine!

Articulul *Antirumânul* ¹ au deșteptat pe aici deschili[ni]tă simțire etc. și fiindcă în articulul *Antișchiaul* ² nu se răzbat toate, ci numai romanizarea noastră o are de scopt. Măcar în *Antirumânul* sînt mai multe idei ce-s în contra propășirii noastre: e[xemplu] a nu se primi literele latine, nu vorbe latine; se teme că prin aste s-or latiniza treburile besericii noastre și, mai ales, că se va introduce unirea.

53

Apoi, în fratele Antișchiaul s-au reprobat pe aici, adecă n-au plăcut acea probozire prè cu grosul asupra Antirumânului făcută. Pentru aceea, cu înțelegerea și a altora am făcut acest articolul aici închis, cu nume de *Adaos la articolul Antișchiaul*³. Însă io n-am ațintat în vorbire ca pe unul ca d-ta și alții, îmbătriniți întru de aceste, ci m-am îndreptat după cei mai tineri, carii au ieșit și iasă din școli, de a căpăta cuviincioasă instrucție în obiectele aceste ca, cu timp, să lucre și ei cu ele, ca noi cu cele de la Petru Maior, luată, și mai virtos pe cei de prin Moldova etc., călugări.

Binevoiește, dară, a-l da cât mai curînd la tipariu, fiind la cela adaos, ca să nu se zăuie ideile celuia de tot.

Acesta nu-i numai lucru meu, ci-i numai pusătura ideilor în rî[n]dul pus. Și așè, slobod să fie — ba te rog! — ca să mai adaogi, ori să mai lași, precum vei socoti că va fi mai spre folos publicului.

Poftindu-ți sănătate, rămii al domniei-tale bunvoitoriu frate,

Nicolae Maniu. /

70

¹ „Antirumânul“ era Filaret Scriban, care publicase în *Foaie pentru minte...* (1847, nr. 1, p. 2—6) articolul *O dezvinuire în cauza limbii noastre*. Pledează pentru caracterul slav al limbii române și împotriva latinizării ei, pentru motive de ordin bisericesc. Propune ca neologismele să fie împrumutate din limba elină. Într-o notă a redacției, Bariț justifică necesitatea discuțiilor asupra limbii. De aceea publică și acest articol, conținând idei curioase și paradoxale.

² „Antișchiaul“, Ion Maiorescu, îi răspunde suficient de prompt lui Scriban, prin articolul *Antișchiaul. Adecă o infruntătură dată unui român, care voiește a ne face șchiai sau sloveni*, în *Foaie pentru minte...*, 1847, nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21; nr. 4, p. 25—29; nr. 5, p. 33—37; nr. 6, p. 41—45.

³ Articolul a apărut în *Foaie pentru minte...*, 1847, nr. 13, p. 101—107; nr. 14, p. 109—114 semnat „Un român din partida stîmpărată propășitoare“. E un amplu comentariu al polemicii dintre Scriban și Maiorescu. Firește, argumentațiile de ordin filologic, istoric și religios îl apropie pe „stîmpăratul“ Maniu de concluziile lui Maiorescu, dar este de părere că în critică nu trebuie lovit autorul ci ideile greșite pe care le exprimă.

XXIII

Sibii, 1 c.v. noem. 1847

Domnule Bariț!

În săptămîna aceasta se trimiseră circulare la toți prot[o]p[o]pii neuniți, ca pe 1 s.n. decemvrie a.c. să fie toți de față la alegere de ep[isco]p, în Turda. De la Curte au venit *ut ea modalitate, quae anno 1811 observata est*¹.

Dînd io în vorbă cu unii cu alții de la ep[isco]pie, precum Bologa, Hania², ziceau că după praxul uniților și după urmele din legi se vede că

54

nu numai prot[o]p[o]pii, ci și parochii au drept și trebuie să aibă amestec la alegerea ep[isco]pului.

D-nul Hania zice că, apriat, în arhiv n-au aflat modalitatea, ci din tradiție se știe bine că Hutzovits³ au căpătat voturi 48, Moga 36. A treia candidat și ceilalți încă ar fi mai avut vro 30 voturi cu toții. Prot[o]p[o]pi ar fi fost ca 40, ca și acum. De unde, dară, se vede că la aceea alegere au trebuit să fie fieștecare prot[o]p[o]p cu doi lingă sine cîți la uniți.

Eu [din] partea mea le-am spus praxul ce s-au ținut la uniți cînd s-au ales Lemeni. I-am sfătuit *per omnia*⁴ ca să nu lase acest drept a parochilor și a besericii noastre a se prăpădi, în loc să mai cîștige ceva. Noi, rumânii, acum perdem, cînd toată lumea dobîndește drepturi și constituții mai slobode etc.

D-nul Bologa mi-au spus că d-nul vicariu⁵ e aplecat a mai da o dată la Consistoriu lucrul acesta, și poate că or trimite alt circulariu. /

În publicarea mai dinainte despre alegerea de ep[isco]p nu s-au pus deplin cum cură alegerea în adunările prot[o]p[o]pești. Acea așè cură:

Trimite prot[o]p[o]pul circulariu ca pe pusul termin să se adune toți parochii și cooperatorii la locul anumit, spre alegerea de ep[isco]p. Adunîndu-se, cetește întîi notariul prot[opopesc] scrisorile of[icio]ase în treaba aceasta, venite de la ep[isco]pie. Apoi prot[o]p[o]pul o cuvîntare despre dreptul parochilor de a alege ep[isco]p, despre însușirile ep[isco]pului de ales, despre neinteresata alegere etc. ci fieștecare să voteze pe acela pe carele îl va socoti mai harnic pentru fericirea deobște a clerului etc. După aceasta, cîntă cu toții *Împărate ceresc*, apoi scriu toți votul suu, care pe unde vrè, pe cîte-o țiduliță și, făcînd val țidulița, o bagă într-un vâscior spre aceea pus pe masă în mijloc. Și, pe rînd, după bătrînețe vine fieștecare și-ș' bagă votul suu în vas. Gătîndu-se, le mestecă. Apoi unul pe aceea pus scoate cîte un vot în vederea tuturor, îl cetește și altul îl scrie. Și tot așè, pînă se gată toate. Și acela pe carele au căzut mai multe voturi este ales de ep[isco]p din acel prot[o]p[o]piat. După asta, voturile aci de față se ard toate.

Acum se apucă soborul a alege un deputat carele să ducă votul prot[o]p[o]piatului la ep[isco]pie, la generala alegere. Deputatul se alege ori prin aclamație, ori iară prin voturi.

Prot[o]p[o]pul are drept de a mai lua lingă sine un deputat și / mai cu samă se cade să ieie pe notariul prot[o]p[o]pesc. Și așè, prot[o]p[o]pul cu cești doi deputați lingă sine merge la ep[isco]pie ori la locul anumit pentru generala alegere. Prot[o]p[o]pul și notariul e volnic a da vot oricui va vrè, după conștiința sa, iară deputatul celălalt e dator a băga votul ce i s-au încredințat de cătră adunarea protop[opească]. Gătîndu-se lucrarea adunării, se cîntă o mulțămire și se sparge adunarea.

71

71°

55

Svatul meu ar fi, domnule, ca să faci în urma acestia un articol, cât mai curînd de a se vesti, și pe scurt, din carele să vadă că și la neuniți acel prax trebuie să fie, precum i se și simpt urmele, carele s-au ținut la uniți, la carii se află în vigoare de cînd au fost tot Ardealul neunit, din nepomenire. Și numai așa ales ep[isco]p se poate zice că-i ales de cler, *secus*⁶ numai de prot[o]p[o]pi. Ba, precum și domnul Șaguna vrè, necum să se ieie acest drept de la parochi, ci încă să se lățească și la mireni. Dacă mireni au drept de a alege preot, de ce nu și ep[isco]p? Dacă dinșii țin pe ep[isco]p din punga sa, de ce să nu aibă drept la alegere? Însă fie voia ta, precum ... etc.

Despre cărțile ce sînt la mine de vîndut, am grige, numai unii încă nu mi-au trimes banii. Și am fost și foarte cuprins.

Comăndîndu-mă, rămîn al pret[eniei] d-niei-tale bunvoitoriu,

Nicolae Maniu.

72 Scrisei noaptea. /

[Adresa:] Spectabili ac Clarissimo Domino Georgio Baritz Gazetae de Transylvania etc. Redactori, Domino Domino Colendissimo. Urgens. Franco. Corone

¹ „Să se respecte aceeași modalitate [de alegere] ca și la 1811“.

² Ioan Hania sau Hannia, cum i se cunoaște îndeobște numele, s-a născut în Sadu, la 20 martie 1818 din părinți țărani. Studiile și le-a început la Sibiu și și le-a continuat la Cluj. În toamna anului 1840 a fost trimis cu o bursă împăratească la „Sf. Barbara“ din Viena spre a studia la Universitatea vieneză teologia. Reîntors acasă, în 7 octombrie 1845 e numit secretar consistorial la Sibiu. În 1847 primește harul preoției, iar din 29 decembrie 1848 îndeplinește funcția de director al Institutului teologic-pedagogic diecezan neunit, în cadrul căruia funcționează efectiv pînă în 1895, cînd s-a pensionat. A dezvoltat o remarcabilă activitate în viața politică și culturală din Transilvania. Lui îi datorăm prima monografie a instituției pe care a condus-o pînă în 1895: *I-a Programă a Institutului teologico-pedagogic din Sibiu*, Sibiu, 1884. Moare la 1897, în Sibiu.

³ Nicolae Huțovici, protopop în Abrud, apoi vicar al vacantei episcopii neunite din Sibiu, după Ioan Popovici de Hondol. Sub el și-a inaugurat Gh. Lazăr cursurile la seminarul sibian.

⁴ „Pe toți“.

⁵ Pe atunci Andrei Șaguna îndeplinea funcția de vicar general. În urma alegerilor în 2 decembrie 1847 de la Turda, deși cu mai puține voturi decît ceilalți candidați, la propunerea guvernului fu numit episcop al Diecezei neunite de Sibiu, iar în aprilie 1848 primi sceptrul, consacrat fiind de mitropolitul din Carloviț. Instituirea lui Șaguna ca episcop al eparhiei neunite din Transilvania a însemnat inaugurarea unei epoci noi pentru poporul român și în special pentru biserica neunită. Prima măsură luată de Șaguna a fost ridicarea clerului prin cultură, impunîndu-i o altă pregătire, prin transformarea cursului de 6 luni de sub antecesorul său (Vasile Moga) la un an, apoi la trei ani, iar a celui de pregătirea învățătorilor de la 6 luni la un an apoi la doi ani. Pentru a avea profesori bine pregătiți la cele două instituții, a trimis tineri pe propria sa cheltuială la universitățile din apus. Șaguna a pus în ordine și învățămîntul popular, lărgind mult rețeaua de școli sătești. S-ar putea spune, fără a greși, că Șaguna a acționat pînă în ceasul morții sale (28 iunie 1873) numai spre binele poporului românesc din Transilvania. A tipărit peste 30 de lucrări dintre care se impune monumentală sa *Istoria bisericească*, 2 volume, Sibiu, 1860.

⁶ „Altminteri“. Pasajul este o interesantă mărturie de epocă despre ritualul alegerii de episcop la români.

Domnule Bariț

Prin un cojocariu carele zice că șede ves á ves cu d-ta, trimit patru 4 Rf. în argint, ca prenumerație pe *Gazetă* și *Foaie* pentru parochul neunit din Halmágy¹ poșta în loc, anume Petru Moldovan.

Dacă-i vei primi, binevoiește a mă înștiința, însemnînd cu ceruză roșie pe *Gazeta* mea.

Poftind sănătate, rămîi al domniei-tale bunvoitoriu,

N. Maniu. / 73

¹ Hălmegea, comună în fostul județ Tîrnava-Mare. A nu se confunda cu sinonimul maghiar Halmágy, pentru localitatea Hălmegeu din Zarand.

GRIGORE MIHALI

(1803 — 26 iunie 1872)

Una din personalitățile culturale și ecleziastice ale Blajului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, canonicul Grigore Mihali este aproape cu desăvârșire necunoscut astăzi. Fără a judeca dreptatea sau nedreptatea uitării îndelungi și nejustificate, credem totuși că un fiu credincios al neamului în cele mai grele momente, un inimos animator de cultură, prieten al celor umili și om cu alese trăsături de bunătate, înțelepciune și omenie, nu mai poate rămâne prea multă vreme expedit în câteva fraze eliptice de enciclopedie¹. Cu atât mai mult acest lucru, gândindu-ne că — înaintea ridicării la demnitatea de canonic metropolitan — Grigore Mihali a lucrat cu uimitoare energie spre luminarea norodului și ducerea de mină a acestuia către conștiința națională, într-o zonă greu încercată a Transilvaniei: Munții Apuseni. Așadar nu numai cercetătorul interesat de istoria Blajului în secolul al XIX-lea, dar mai cu seamă cel care vrea să reconstituie imaginea vieții spirituale a românimii din Apusenii Transilvaniei în preajma evenimentelor hotărâtoare de la 1848—1849 va trebui să facă insistente referiri la viața și faptele lui Grigore Mihali. Unuia, ca și celuilalt, corespondența de față le este, credem, de un real ajutor.

Biografia celui care la un moment dat figura în rîndul celor mai de văză bărbați ai românilor transilvăneni este simplă dar pilduitoare. Născut dintr-o familie de nobili maramureșeni emigrați înainte de 1700 în satul Husmuzeu din Comitetul Solnocului Interior, Grigore Mihali a început să învețe carte mai întâi la Mănăstirea greco-catolică de la Strîmba. A studiat apoi la gimnaziile romano-catolice din Dej și Tîrgu-Mureș, după care, între 1821—1823, este „student“ la cursul de filosofie al liceului academic piarist din Cluj. Desăvîrșirea învățăturilor și-o realizează între 1824—1827 la Seminarul teologic din Blaj și la Pazmaneu din Viena. Întors acasă, episcopul Bob îl reține pentru un an școlar — 1827-1828 — ca *docente* la Școala de normă din Blaj. În septembrie 1828 îl găsim de pe acum la Zlatna, paroh mirean proaspăt hirotonisit, căsătorit cu Anica Anghel, fiica lui Gheorghe Anghel, unul dintre frunții românimii din ținutul Aurariei, dascăl de gramatică la Gimnaziul montano-cameral². Mihali însuși propune o vreme la această școală, ca suplinitor în locul socrului său, în 1829, dar urmează repede înlăturarea lui, după care școala nu va mai avea nici un profesor dintre români, cu toate meritele acestora la întemeierea și dezvoltarea ei³.

¹ C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, III, Sibiu, 1904, p. 276

² Vezi scris. IV, n. 23.

³ Scris. IV și n. 23—24 la ac. scris.

Plecarea lui Grigore Mihali de la Blaj sau, mai degrabă, înlăturarea lui, avusese loc în condițiile unui mărunț conflict, nu însă lipsit de semnificație pentru cunoașterea epocii: refuzînd să se supune instituției celibatului, în care vedea nu numai o încălcare a tradiției Bisericii române și o alunecare în catolicism dar, mai presus de toate, o abatere de la dreptul natural⁴, tînărul teolog nu putea rămîne în preajma episcopului Bob, întregul anturaj clerico-didactic al capitalei diecezane fiind format din preoți celibi. Sincer în hotărîrea sa, Mihali va fi toată viața un dușman convins la celibatului. Familia întemeiată de el la Zlatna este una din cele mai frumoase și mai cunoscute familii de români transilvăneni din secolul trecut, deși greu lovită de soartă. Îi cunoaștem, din șapte copii cîți a avut, patru: un băiat, Iuliu, mort de tînăr, în 1846, pe cînd era student la drepturi în Cluj⁵ și trei fete de o frumusețe renumită în epocă: Cecilia, Maria și Ana⁶ sau Nina. Cea mai mică, Nina, va muri de aceeași boală de plămîni ca și fratele ei, în 1855⁷. Cele trei fete, după cum vom vedea, aveau să fie protagonistele unui episod cu totul aparte în epocă.

Din 1836, după plecarea lui Alexandru Sterca Șuluțiu la Șimleu, ca vicar foraneu al Silvaniei, Mihali este administrator al protopopiatului greco-catolic de Bistra, ulterior fiind confirmat ca protopop cu drepturi plene. Acum, maramureșanul strămutat pe meleguri moștești începe o meritorie și sirguincioasă strădanie de a-și ajuta spiritual confracții, iar ceea ce starea socială și culturală a românilor din acele părți îi cerea în primul rînd era o bună conduită de luminător. Situația de arhidiacon al tuturor comunităților greco-catolice din munți îi era de un real ajutor în acest sens. Așa se face că, odată cu venirea lui Mihali în mijlocul băieșilor și ciubărarilor din marele tract al Bistrei, Țara Moșilor cîștigă un al doilea om al culturii de veche dar bună formație iluministă, preocupat de *bisericiile naționale*, instituții spirituale de importanță vitală pentru acea vreme, de *școlile naționale*, de *cunoștințele poporului*. Cel dintîi, figură aproape legendară, contemporan cu Șincai și Petru Maior și vechi cărturar de factură iluministă iosefiniană, era doctorul Vasile Pop, „phisicul“ sau medicul Domeniului montano-cameral al Zlatnei⁸. Lîngă acesta își face Mihali ucenicia într-unle înăvuirii spirituale a românilor, iar la moartea doctorului, în 1842, preia ștafeta celei mai înalte atribuții pe care putea s-o aibă un reprezentant al *inteligenței* din munți: aceea de colectant al cărților românești, bibliopole sau librării existînd numai în orașele mari ca Sibiu, Clujul, Oradea ș.a.

Corespondența lui Grigore Mihali cu Bariț începe în acest moment și ea deschide dintr-o dată biografia trimițătorului, dîndu-ne posibilitatea să umplem eșafodajul sec al datelor cu elemente vii despre personalitatea, orizontul intelectual și felul de a gîndi al omului. Este, dealtminteri, elementul cel mai valoros al întregii corespondențe barițiene, dar în cazul lui Mihali această valoare sporește prin faptul că epistolele constituiesc principala sursă de informații biografice. Dacă pentru cazul marilor cărturari, un Cipariu, Laurian, Pavel Vasici corespondența este un adaus nu o dată aducător de revelații binevenite, personajele „de raftul al doilea“ se regăsesc nu arareori doar în marele epistolar al cărturarului de la Brașov. Așadar, dacă e să judecăm scrisorile lui Mihali către Bariț, importanța lor și rațiunea de a fi scoase la lumina tiparului, trebuie să observăm în primul rînd felul cum,

⁴ Vezi conținutul scris. IV.

⁵ Scris. VIII, n. 11; scris. XVI, n. 7.

⁶ Vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, II, Cluj, 1872, p. 7 și 14.

⁷ Impresionat de această dispariție, Iosif Roman publică în *Foaie pentru minte...* (1855, nr. 6, p. 29) niște versuri funerare *La mormîntul verginei Ana Mihali*.

⁸ Despre care vezi pe larg scris. I, n. 1.

din alineatele lor bătrânești îmbrăcate în chirilica începutului de secol se desprinde însăși *esența* vieții și activității bunului patriot, adică atitudinea lui față de marile probleme ale națiunii, față de momentele cruciale trăite de aceasta. Fără un astfel de conținut, nici reconstituirea biografică a trimițătorului, nici împărtășirea epistolelor sale nu și-ar avea rostul.

Grigore Mihali nu este prea vorbăreț, scrisorile sale fiind doar niște laconice punctări ale celor aduse în discuție. Dar frazele sale zgîrcite au conținut și tensiune, nimic din ceea ce-i frământa pe românii din Transilvania nerămînînd pe dinafară. În anii 1842—1847, corespunzînd celui mai bogat schimb de scrisori cu redactorul de la Brașov, biografia spirituală a protopopului de Bistra se consumă pe coordonatele evenimentelor pregătitoare ale revoluției din 1848—1849. Descoperim în personajul nostru un credincios membru al partidei naționale transilvănene, în devenire cu începere de la 1842, prin centrarea interesului unei bune părți a intelectualității eclesiastice și laice, cu orientări zonale, confesionale sau personale diferite, asupra citorva mari întrebări privind soarta românilor din Transilvania. Răspunsurile eliptic sugerate de Mihali ne oferă surpriza de a descoperi în el patriotul corect orientat politic, în ciuda relativei izolări în munți, reflecțiile sale ideologice naționale gravitînd spre platforma politică a lui Bariț, pe care o putem considera cea mai lucidă, mai limpezită și mai evoluată.

Care trebuia să fie atitudinea românilor în fața confruntării ideologice de la 1842, cînd erau amenințați cu excluderea totală a limbii lor din viața politică și culturală a principatului? ⁹ Ținînd aici cont de faptul că mulți intelectuali ai vremii, mai cu seamă cei neavizați politic, acceptaseră ideea, din considerente de comoditate și oportunism, remarcăm poziția hotărîită a lui Mihali, care, socotind că treburile românești „doară acum stau pe treapta cea din mai urmă a crizului celui spre vecie hotărîtoriu“, îi mulțumește lui Bariț „în numele românilor noastre de pre aici“ ¹⁰ pentru opoziția publică împotriva acestei tentative primejdioase. Remarcabilă este apoi intuiția politică a protopopului din Apuseni în ceea ce privește o altă circumstanță intervenită în același an: cearta între „națiunile“ constituționale din Transilvania — ungurii și sașii — și încercările unuia sau a celorlalte „națiuni“ de a-i atrage pe români de partea ei, ca element strategic pasiv. Foarte puțin dintre intelectualii transilvăneni au reușit să se sustragă ispitei de a accepta momeala întinsă, majoritatea acestora — Bariț în primul rînd, cu toate că la bătrînețe va privi altfel lucrurile! — apreciînd exagerat importanța aceluia „supplex libellus“ parțial intentat de către episcopii Lemeni și Moga la 1842 împotriva patriatului săsesc din Fundus Regius. Fără a nega adevărul celor aduse la lumină în *Rugămîntea celor doi episcopi români...* ¹¹, vedem actul în perspectiva istorică — după cum l-au văzut și unii dintre contemporani — drept un pas lipsit de eficiență tocmai din cauză că a fost facilitat de aparenta discordie între privilegiatii Transilvaniei. Mihali, privitor oarecum de la înălțime al lucrurilor, simțea acest lucru. Sașii păcătuiesc într-adevăr, căci „prințipurile în natura omenească întemeiate și din aceia izvoritoare“, „nicidecum nu le vreu a fi cu putere pentru români, mai virtos ardeleani, și cari lăcuiesc în Pămîntul Crăiesc“ ¹². Dar — recomandă el — „*aurea nobis neutralitas* între partidele celorlalte nații și *sancta animosa defensio* împotriva amîndurora“, căci beneficiarele constituției feudale transilvane sînt în egală măsură vinovate față de români și „mi frică că ele iară să vor împăca laolaltă, mai înainte de a fi dobîndit

⁹ Vezi scris. I, n. 7.

¹⁰ Scris. I.

¹¹ Vezi scris. II, n. 8.

¹² Scris. II.

noi ceva din ceartele lor“ ¹³. Urmarea gîndului este antologică: „Încă nici una din națiile disputante pentru noi n-au început din principiul omenetății a lucra, și pînă cînd numai, din interesele sale lucră sau scrie pentru noi, puțină dobîndă putem noi aștepta. Așadar, nația română să lucre pînă poate pentru sine“ ¹⁴. Aceasta va fi și poziția lui Bariț și, deci, prin el, poziția partidei naționale transilvănene, mai ales din momentul cînd politicianii maghiari amenință public, în ziare, cu asmuțirea românilor împotriva sașilor ¹⁵. Sensul cuvintelor: „Nația română să lucre pînă poate pentru sine“, îl lămurește Mihali într-o altă epistolă, din octombrie 1846 ¹⁶, unde atinge cu îndrăzneală punctul cel mai sensibil al problemei românești transilvănene în preajma revoluției: „Să cerem, între altele, ștergerea articolului *Nație tolerată*, și încă aceasta prin alt articol!“ Ideea este majoră și o vom regăsi, sinteză a gîndirii multor patrioți români, în programul adoptat la 3/15 mai 1848 pe Cîmpia Libertății din Blaj.

În scrisorile adresate lui Bariț, gîndurile protopopului din Bistra se îndreaptă adesea către soarta bisericii române din Transilvania. În ultimii ani dinaintea revoluției, revizuirea situației bisericești a românilor ocupă un loc de seamă în activitatea fruntașilor națiunii. Idei cu caracter liberal se formulează tot mai insistent, în rîndul acestora locul întii ocupîndu-l ideea *unității bisericii românești* și a *independenței* acesteia. Deși avea prerogativele unui membru de vază în ierarhia bisericească greco-catolică, Grigore Mihali refuză și va refuza categoric orice discriminare între cele două confesiuni românești din Transilvania. „Aici sînt numai români, din mila lui Dumnezeu“ ¹⁷, afirmă el hotărîit în fața tendințelor lui Șaguna, proaspăt sosit în Transilvania la 1846, de a vedea în transilvăneni două categorii de oameni: uniți și neuniți. Protopopul din munți este un dușman neîmpăcat al prozelitismului religios, — a se vedea cazul arhidiaconului ortodox din Zarand, Iosif Bașa, în scris. XVIII — contravenind astfel practicii propriilor săi șefi ierarhici și apropiindu-se de vederile intelectualilor laici. Ura și prozelitismul de factură religioasă va deveni o adevărată primejdie în anii imediat următori revoluției. Mihali, îngrijorat de perspectiva unui „rezebel religionar“ între români, găsește expresii tari împotriva acestei discordii, care „nu e lucru născut din capetele nebunilor, ci a unor din cei prea înțelepți, carii vînează nu după prescuri și serecusti, ci după orduri, dignități etc.“ ¹⁸

În numele acestui principiu al unității românilor în cadrul bisericii, bunul protopop se întristează atunci cînd dihononia zavistiei tulbură, din 1843 pînă în 1846, liniștea Blajului, pe atunci încă fortăreață puternică a vieții spirituale românești. Mihali a înțeles surprinzător de bine semnificația adevărată, aceea de mișcare cu caracter revoluționar, a întîmplărilor petrecute la confluența Tîrnavelor, în care mulți contemporani, și Bariț în primul rînd, vedeau doar o „cauză“ privată între Lemeni și 2—3 profesori. Următorul pasaj din scrișoarea lui Mihali datată 1 august 1843 ¹⁹ este cea mai frumoasă apreciere contemporană a mișcării de la Blaj: „După o secetă, ba uscăciune care mînanță periré tuturor vegetățiilor, cu ce simțire va fi omul cînd s-au rădicat nori cu întunecăciune, de prins cu mina, și fulgerele cu tunetele se întrec unul pe altul? Decît cum că poate că pe culmea Dumbrăvii să vor sfășia unii dintre copacii cei mari, prin trăznete, însă ploaia acum mai mult îndărăt nu să

¹³ Scris. III.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Scris. III, n. 6.

¹⁶ Vezi scris. VIII.

¹⁷ Scris. IX.

¹⁸ Scris. XVIII.

¹⁹ Scris. IV. A se vedea și n. 4 la ac. scrișoare.

lucru. De aceea, el acordă de fiecare dată problemelor culturale un sens politic, așa cum au făcut de altfel toți fruntașii partidei naționale în anii premergători revoluției.

Anii 1848—1849, care în Apusenii lui Mihali au bîntuit mai furtunoși, mai glorioși decît oriunde pe pămîntul românesc, nu i-au dat răgaz de conversație epistolară protopopului de Bistra. Cele trei scrisori din vremea revoluției, alăturate altor documente, ni-l înfățișează însă pe Mihali ca pe un adept al turnurii revoluționare pe care Iancu, Simion Balint și ceilalți conducători din munți o imprimaseră mișcării românești. Dar în același timp nu neglijează calea politică și diplomatică, după cîte ne putem da seama din interesul acordat dezbaterilor Comisiei regnicolare de la Pesta, din vara anului 1848³⁵. Dar reprimările împotriva moșilor devin din ce în ce mai dure, obligîndu-l pe Mihali, ca de altminteri pe toți fruntașii români credincioși națiunii, să nu mai aibă nici o încredere în lozincăria „revoluționară” fluturată de aristocrație: „Mi se pare că aici, decît de o Nord Americă, care a dat antiul exemplu a egalității și fraternității naționale, sintem mai aproape de Oriente. Acia, cu absolutismul unuia, a vro cîțiva inși, tot un drac!”³⁶.

În urma revoluției, simțămintele lui Mihali se contopesc în peisajul general de insatisfacție și demoralizare a românilor, ca urmare a eșecului aspirațiilor pentru care și-au irosit energiile și și-au jertfit viețile. A făcut și el parte din acea mare delegație de credințari ai națiunii, trimiși să intervină pe lângă Împăratul și autoritățile din Viena, pentru exonerarea drepturilor românești³⁷. Din delegație, care și-a extins lucrările ani la rînd, făcea parte floarea intelectualilor și patrioților transilvăneni: Bărnuțiu, A. T. Laurian, Ioan Maiorescu, Avram Iancu, frații Mocioni din Banat, Șaguna, Iosif Ighian, Ioan Bran, Ioan Popasu ș.a. Rezultatele sînt nule. Românii se aleg doar cu învățămintele unei experiențe politice nereușite și, în loc de mulțumită din partea Împăratului, cu disprețul și prigoana acestuia. „Pe aici e pace — scrie Mihali în iulie 1850³⁸ — pe lângă că pe români (înțeleg mai tare pe popor) toți se silesc a-i împunge cu înfruntări, aruncări etc.” Sau, în decembrie a aceluiași an³⁹.

În toamna anului 1850 românii greco-catolici din Transilvania trăiesc totuși un moment de oarecare efervescență. Se convoacă, în fine, sinodul electiv pentru alegerea de episcop al Făgărașului, în locul rămas vacant după debarcarea lui Lemeni, ca urmare a trădării intereselor naționale la 1848. Grigore Mihali a avut un rol mai deosebit cu ocazia sinodului din septembrie 1850, fiind primul notar al adunării, alături de Ștefan Moldovan, Augustin Pop, Constantin Papfalvi, Demetriu Coroianu și Nicolae Maniu⁴⁰. Sinodul are un rezultat fericit, cel ales pentru demnitatea episcopală fiind Alexandru Sterca Șuluțiu, vicarul Sălajului, antecesorul lui Mihali în protopopiat, om care și cîștigase merite deosebite față de națiune în vremea revoluției. La 23 octombrie 1850, Mihali primește de la Augustin Pop, arhidiaconul Albei Iulii, o scrisoare în legătură cu semnarea protocolului sinodului, pe care-l redactează împreună⁴¹.

Deceniul absolutismului trebuie să fi fost chinuitor pentru protopopul Bistrei, ca pentru toată românimea transilvăneană de altfel. Se ocupă de organizarea tractului său⁴²,

³⁵ Scris. XIV, incl. n. 2, 4—6 la ac. scrisoare.

³⁶ Scris. XIV.

³⁷ Vezi scris. XIX, n. 6.

³⁸ Scris. XVIII.

³⁹ Scris. XIX.

⁴⁰ Vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, tom. I, Blaj, 1869, p. 81. Vezi despre Mihali și p. 71, 91.

⁴¹ Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., Fondul Blaj, dosar Grigore Mihali, nr. original 159/1850.

⁴² Vezi o circulară a sa către preoții din Almașul Mare, Almașul Mic, Almașul Mijlociu, Poiana, Valea Iepii, Nădăștie, Glod, Cib și Bulbuc, datată 21 ianuarie 1851, la Arhiva indicată, dos. cit., nr. 168.

activează în rîndul „băieșilor” români din Zlatna, ce se străduiau să se organizeze⁴³ într-o corporație, face statistici ale credincioșilor din protopopiat⁴⁴. O singură dată doar, în vara anului 1852, numele lui va fi pe buzele tuturor românilor, grație unei împrejurări de domeniul pitorescului de epocă. În acel an, tînărul monarh Francisc Iosif I s-a îndurat să și viziteze supușii din Marele principat al Transilvaniei. Itinerarul imperial trece și prin Munții Apuseni, unde românii se luptaseră cu vitejie, spre folosul copios al Curții vieneze. Avram Iancu, care după cum se știe a refuzat să-l întîmpine pe Împărat, plătindu-i astfel măcar o mică parte din ingratitudea sa față de români, a ținut totuși ca românii să facă o bună impresie cu ocazia vizitei. S-a gîndit astfel ca cele trei fiice ale protopopului din Zlatna Cecilia, Maria și Ana, vestite pentru frumusețea și cultura lor, să-l întîmpine pe Împărat la apa Mureșului, în momentul cînd va trece spre Apuseni⁴⁵. Într-adevăr, cele trei surori, îmbrăcate în costume naționale, i-au urat bun venit monarhului habsburg în 21 iulie 1852, ora 9 dimineața, printr-un buchet de flori și o cuvîntare nemțească. Gestul a avut un efect deosebit asupra contemporanilor și urmașilor⁴⁶.

Între scrisorile lui Grigore Mihali către Bariț există una singură din primăvara anului 1861⁴⁷. Este, însă, foarte prețioasă pentru legarea firului biografic al trimițătorului. În lipsa altor documente, scrisoarea ni-l arată pe acesta integrat noului program politic lansat de generația pașoptistă transilvăneană la 1861, cînd o puternică efervescență politică absoarbe energiile popoarelor din imperiu, ca urmare a schimbării constituției interne formulate prin *Diploma imperială din octombrie 1860*⁴⁸. Scrisoarea este prețioasă și prin aceea că se resimte din ea — ca din atîtea și atîtea mărturii contemporane! — puternica „pășire în scenă” a lui Bariț, care din acest an, după un deceniu de refulare înăbușitoare, își etalează din nou tumultoasa personalitate și energie, situîndu-se în miezul evenimentelor naționale. Cît despre Mihali, rolul său este de asemenea în creștere. Este unul dintre cei trei deputați clerici aleși din partea Comitatului Albei Inferioare, în 1863, spre a lua parte la lucrările Congresului național de la Sibiu, din 19/7 aprilie⁴⁹.

De la 26 mai 1863 Mihali este cooptat — ca unul dintre venerabilii fruntași ai bisericii și națiunii — în Capitulum metropolitan de la Blaj, în rîndul canonicilor, funcția lui fiind aceea de *custor*, adică consilier administrator al averilor mitropoliei. Din 22 august 1864 ocupă funcția importantă de rector al Seminarului teologic, în a cărui proprietate era și tipografia arhidiecezană de la Blaj. Din această ultimă calitate, îi trimite lui Bariț cele două scrisori datate 1865 și 1866⁵⁰, cu care se încheie corespondența sa din acest volum. Din scrisori se profilează, succint și fragmentar dar foarte elocvent, destinul de *blăjean* al canonicului. Iar acest destin nu pare prea fericit. Dincolo de aerul preocupat al autorului

⁴³ Se pare că era președintele acestei organizații. Vezi o cuvîntare a sa la una din întrunirile proprietarilor de mine din Zlatna, fără dată — aproximativ 1856 — la Arhiva indic., dos. cit., fără nr.

⁴⁴ După un concept al său din 14 noiembrie 1859 (Arhiva ind., dos. cit., necatalogat), la acea dată în parohia Zlatnei erau 451 de români greco-catolici. Din 34 de prunci buni de școală, numai 18 erau școlari.

⁴⁵ Vezi scrisorile lui Avram Iancu către Grigore Mihali din 18 și 19 iulie 1852, în Liviu Maior, *Avram Iancu. Scrisori*, Cluj, 1972, p. 109—111.

⁴⁶ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XV, 1852, nr. 36 din 13 august; scrisoarea lui Simion Balint către Al. Papiu Ilarian din 7 septembrie 1852, la Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, II, p. 7—9; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 277.

⁴⁷ Scris. XX.

⁴⁸ Vezi n. 1 la scris. XX.

⁴⁹ Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, vol. II, Sibiu, 1904, p. 729—781. Un original certificat de delegat pe numele lui Grigore Mihali, semnat de canonicul Ioan Feketă Negruțiu, președintele comisiei alegătoare din Comitatul Albei Inferioare se află la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond Blaj, dosar Gr. Mihali, nr. 2.

⁵⁰ Scris. XXI — XXII.

lor, mereu gata spre lucrare și acțiune practică în folosul obștesc, o undă de insatisfacție, un sentiment al inadaptării se degajă din rîndurile lor. Scos din munții săi la largul cetății de lumini dar și de nefirești incertitudini și inconsecvențe ale capitalei metropolitane, fostul protopop al Zlatnei pare derutat și încruntat. Îl indispuce, de pildă, amestecul pe care trebuie să-l aibă în debarcarea lui Timotei Cipariu de la conducerea treburilor tipografiei⁵¹, convins fiind de nedreptatea acestei hotărîri. Mihali dă de înțeles — ceea ce era adevărat! — că, merituosul „prefect“ al tiparniței blăjene este înlăturat grație unor intrigi nedemne. Corelate aceste presupuneri cu alte documente aduse de noi la comentariul scrisorilor⁵², se aderește că realmente Blajul a comis o nouă și regretabilă greșeală, asimilabilă atitudinii ingrate pe care arhierii de aici au avut-o întotdeauna față de oameni prea învățați.

Cele două scrisori sînt importante pentru istoria culturală a Blajului, fiind adevărate și cuprinzătoare dări de seamă despre situația Tipografiei din capitala mitropoliei greco-catolice la anii 1865—1866, adică la sfîrșitul celei mai frumoase și fructuoase epoci din activitatea valorosului așezămînt, epocă legată de numele lui Cipariu. Totuși, Mihali nu este mulțumit, gînduri de bun gospodar frămîntîndu-l în legătură cu tiparnița. Dar și de bun sprijinitor al culturii naționale, dezvoltarea modernă a tipografiei, cerută de Consistoriul metropolitan, văzînd-o tot prin prisma dezvoltării culturii: „Dară se cere mai virtos tipărirea cărților pentru școalele poporale. Acestea ar fi care ar ocupa mai virtos tipografia și o ar sili a lua una estindere mai mare“, căci „folosul, atît materiale a seminarului cît și cel spirituale a literaturii naționale, în timpul de acum, cer mai mult și mai mult“⁵³. Acesta a fost țelul lui Mihali în scurtul răstimp de amestec oficial în treburile tiparniței de la confluența Tirnavelor. Și acestea sînt coordonatele conduitei sale de înalt consilier al mitropolitului și, deci, de om cu un anumit rol în viața românilor transilvăneni: grija pentru înăvîțirea materială și spirituală a națiunii sale. În rîndul bîrielor roșii de la 1866, preocupați de pedante și abstracte probleme teologice sau tentați de intriga politică la scară mică sau mare, bătrînul Mihali, umblînd cu poala reverendei sumese prin sate și țîrguri, spre a achiziționa „bunuri“, adică moșii și proprietăți pe seama Seminarului, deci a învățămîntului național⁵⁴, pare o icoană coborîtă din galeria vechilor gospodari pe care i-a avut Blajul în vremile fericite ale episcopilor Petru Pavel Aron și Grigore Maior: „Io și pe aici, decît a ne bate prî mult capul cu politica, carea ni este atîta de contrarie, țin mai cu folos a procura mijloace materiale, și mai virtos nemîșcătoare, că sărăcia sărăcie aduce“⁵⁵.

Și totuși — ironia sorții sau vrerea sorții? — cea din urmă prezență a lui Grigore Mihali în viața conașionalilor săi transilvăneni este una politică, și încă deosebit de grăitoare pentru ceea ce a fost omul o viață întreagă. În 1868, românii au sărbătorit — la Blaj, Sibiu, Brașov, Gherla, Cluj, Turda, Năsăud etc. — împlinirea a douăzeci de ani de la Adunarea din 3/15 mai 1848. Cei strînși la Blaj au hotărît să redacteze un protest, un *pronunciamentum* împotriva dualismului austro-ungar instaurat cu un an în urmă și împotriva desființării autonomiei Transilvaniei. Textul întîmpinării s-a tipărit în aproape toate periodicele românești⁵⁶. Autoritățile maghiare au deschis proces împotriva autorilor principali ai *pronunciamentului*: canonicii Grigore Mihali, Vasile Rațiu și Ilie Vlăsa, profesorii Ioan Micu Moldovan și Gavril Pop, redactorul Iacob Mureșanu și alții. Inculpații în procesul *Pronunciamentului de la Blaj*, deci și Mihali, au fost achitați printr-un rescript împărațesc. Dar actul de la 3/15 mai 1868 a rămas în istoria luptelor naționale purtate de românii Daciei Superioare în secolul al XIX-lea drept un moment de seamă. El închide generoasa dăruire de o viață a lui Grigore Mihali sub semnul demnității și a neștirbitei iubiri de neam.

⁵¹ Vezi scris. XXI, n. 3.

⁵² Ibid.

⁵³ Scris. XXI.

⁵⁴ Vezi cuprinsul scris. XXII.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 32; *Federațiunea*, I, 1868, nr. 73; *Telegraful român*, XVI, 1868, nr. 43. etc.

I

Zalatna, în 6 iuni (1)842, s.v.

Cinstite domnule redactor!

Lipsirea domnului dr. Papp¹ dintre noi m-au cumpenit pre mine, ca aducîndu-mi aminte cum că doară unii dintre carii fusease prenumeranți la *Gazeta* și *Foaia* d-tale, sau alți carii ar voi de aci înainte să prenumere, iar pentru depărtarea poștii² ne fiindu-le îndemină a-și da numele și banii pe aceale ar pute rămîne de la *Gazeta* ș.c., deci eu, prin un țirculariu am provocat pre parohii districtului din ținutul acesta³, și printr-inșii pre toți de prin parohiile lor ca, carii vor / avè cuget a ține *Gazeta* pînă la 20 zi a lunii curgătoare să-și trimită numele și banii încoace, și apoi eu, înaintîndu-le, le voi mijloci poftitele foi.

Despre aceasta am voit pre c[instita] d[omnia] ta cu aceasta înainte a te înștiința, iară la vremea zisă voi trimite și catalogul prenumărăntilor. Însă de cumva va fi primită această străduință a mea la redacție, *întii*: mă rog să fiu înștiințat de aveți vreun comunicant în Bălgrad⁴, și pre cine, căruia să-i transpun banii prenumărăntii, sau numai oficiului de poștă îi voi pute admanua?; *a doua*, cum că după 9 *Gazeta* și *Foate* venim[i]-va 10^{le} gratis mie⁵, ca și răposatului colector Papp? Și, de cumva ar ajunge numărul prenumeranților mei la 20, m-aș ruga ca să pot căpăta pentru a doile exemplar 7ⁿ *Wochenblatt*⁶, de cumva sînt tot cu un preț, sau împlinînd ce ar mai fi lipsînd.

Despre aceste și alte condiții ce voi avè a urma, de cumva nu s-au aflat altul la slujba aceasta înainte de mine, mă rog fără întîrziere să fiu înștiințat. Carele cu o fierbinte mulțămîntă, în numele româniei noastre de pre aici, pentru ceale ce inimos le-ai împărtășit și acum, în cursul acest trecut, în rîndul nașionalității⁷, îți sînt al d-tale mult cinstitoriu,

Gr. Mihali

paroh în Zalatna./

¹ Încetase din viață, în martie a aceluiași an, doctorul *Vasile Pop* (1789—1842), figură impresionantă a începuturilor medicinei românești, literat și om de cultură transilvănean, cel mai mare reprezentant al generației de cărturari ce făcea legătura între Școala ardeleană și pleiada pașoptistă.

Născut la Chimitelnicul de Cîmpie, Vasile Pop a învățat mai întâi la Gimnaziul romano-catolic din Tîrgu-Mureș, după care a urmat studii de filosofie și drept la Liceul academic piarist din Cluj (1807—1811) ca bursier al episcopului Ioan Bob. Între 1811—1817 studiază medicina la Viena, fiind întâiul român transilvănean căruia soarta îi îngăduie un atât de lung răgaz spre desăvîrșirea studiilor în străinătate. Răstimpul se încheie cu un strălucit doctorat în 1817, avînd ca temă obiceiurile funerare ale românilor. Reîntors în țară, este medic al comunității românești din Scheii Brașovului (1817—1820) apoi, timp de un an, pînă la izbucnirea Eteriei, profesor la Seminarul „Veniamin” din Iași, la chemarea lui Veniamin Costache. Se reîntoarce la Brașov unde rămîne pînă în 1828, an în care este numit „physicus”, medic al Cetății Făgăraș. Scurt timp după aceea, în 1829, pe baza unui concurs, ocupă postul de medic oficial cameral („physicus”) al minerilor de pe Domeniul cameral Zlatna. În această calitate înaltă în ordinea funcțiilor medicale din Transilvania, Vasile Pop rămîne pînă la sfîrșitul vieții, survenite în luna martie 1842.

Bibliografia scrierilor lui Vasile Pop este impresionantă, ca număr și mai ales ca valoare: *Elegia qua spectabili ac clarissimo viro Carolo Michaeli Moger in Lyceo Regio Claudiopolitano Chymiae, Metallurgiae, Historiae Naturalis et Technologiae Professori Publico Ordinario parentat Basilius Papp... Anno Aerae Christianae 1808, Claudiopoli*; *Elegia Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Comiti Georgio Banfi L.B. de Losontz... devotissimo oblata Die onomastico a Basilio Papp... Cluj, 1808*; *Elegia quam Illustrissimo Comiti Emerico Wass de Czege e Lyceo Regio Claudiopolitano terminatis Maxima cum Laude Studiis excedenti cecidit Basilius Papp... Claudiopoli, Anno Aerae Christianae MDCCCIX [1809]*; *Elegia ad Inchylos Status et Ordines Trium Nationum Magni Principatus Transilvaniae Partiumque eidem reanexarum Claudiopoli ad Publica Negotia tractanda congregatos, per Basilius Papp... Claudiopoli, Anno Aerae Christianae MDCCCX [1810]*; *Elegia de laudibus medicinae... Viennae. Anno Aerae Christianae MDCCCXIII [1813]*; *Elegia quam Caesari Augusto Francisco primo Austriae Imperatori, Hungariae, Bohemiae etc. Regi Apostolico Domino suo Clementissimo... Devoto animo gratulabundus offerebat Ladislaus Basilius Papp... Anno Aerae Christianae MDCCCXIV [1814]*. *Viennae; Disertatio inauguralis historico — medica de funeribus plebeyis Daco-Romanorum sine hodiernorum Valachorum et quisbusdam circa ea abusibus, perpetuo respectu habito ad veterum Romanorum funera, quam... pro doctoris medici laurea rite a dispiscenda in antiquissima ac celeberrima Universitate Vindobonensi publice disquisitioni submittebat Ladislaus Basilius Papp Transylvanus, A.A.L.L. et Philosoph. Doctor. et linguae valachicae interpres aulicus. Viennae. MDCCCXVII [1817]*; *Despre apele minerale de la Arpătac [= Vilcele], Bodoc și Covasna și despre întrebuintărea aceluiași în deschilinite patimi. Scrisă pentru binele comun prin Vasile Popp, a frumosașelor învățători a filosofiei și a medicei doctor. Sibii, în Tipografia lui Ioan Bari, 1821 [reprodusă în întregime de Sextil Rusu, Cea dintîi lucrare medicală în limba românească: Despre apele minerale de Vasile Pap, Cluj, 1935]; Memoria Inaugurationis pontificiae Illustrissimae ac Reverendissimae Domini Ioannis Lemény de Eadem Divina Miseratione per Magnum Transsylvaniam Principatum et Partes eidem readnexas Episcopi graeci ritus uniti Fogarasiensis, Solenni Ritu Posteritati Officiosius Versiculis transcripta. Die 14ª Mensis Julii Anno MDCCCXXXIII [1833]. Claudiopoli; Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor pînă în vremile noastre, Sibiu, 1838; Brevis Notitia Ecclesiae Bolgárszékiensis ad S. Nicolaum, publicată postum de Ion Mușlea în Anuarul Institutului de istorie națională, V, 1928—1930, p. 146—157.*

A fost cel dintîi colaborator al lui George Bariț la *Foaie pentru minte...* și unul dintre îndrumătorii tinărului redactor pe drumul salutar pe care l-a urmat în activitatea sa ziaristică. Încă în *Foaia literară* (1838, nr. 17, p. 129—130) publică poezia *Celibatul (Necăsătorii)*, în care condamnă această practică anacronică ca fiind împotriva legilor firii. Este unul dintre cei dintîi biografi ai răposatului său coleg de la Seminarul „Veniamin”, Vasile Fabian Bob (1795—1836), despre care scrie cîteva *Trăsuri oareșicare din biografia sau viața răposatului d. paharnic Vasile Fabian sau Bob*, în *Foaie pentru minte...*, 1840, nr. 31, p. 241—245; nr. 32, p. 253—256; nr. 33, p. 257—259; nr. 34, p. 265—268. La moartea sa, Vasile Pop a lăsat o seamă de traduceri din Virgiliu (*Eclogele*, I—X), pe care Timotei Cipariu

Je publică postum în *Foaie pentru minte...* (1853, nr. 31, p. 234—236; nr. 48, p. 355—356; nr. 49, p. 364—366; 1854, nr. 4, p. 15—16; nr. 5, p. 19; nr. 14, p. 66—68; nr. 18, p. 91—92; nr. 44, p. 236—239; 1855, nr. 6, p. 29—32). Începutul scrisorii lui Mihali relevă faptul că Vasile Pop, în timpul funcționării sale la Zlatna, a fost colectant al foilor lui Bariț pentru zona Munților Apuseni. Acest lucru reiese, de altminteri, și din interesanta corespondență a doctorului de la Zlatna cu redactorul brașovean din perioada 1837—1842 (B.A.R., ms. rom. 1000, f. 108r—178v), pe care o vom publica într-un volum următor.

Vezi pentru activitatea acestei impresionante figuri transilvănene (în lipsa unei dorite monografii!): V. Popescu-Scriban, *Viața d. pahar. Vasile Fabian sau Bob în timpul pitrecerii sale-n Moldova (Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 20, p. 153—156); George Bariț, *Ceva despre biografiile sau viețile bărbaților renumiți din țerile Imperiului austriac (Ibid., 1857., nr. 1, p. 1—2; nr. 2, p. 5—6; nr. 3, p. 9—10)*; Idem, *Dr. Vasile Pop (Transilvania, I, 1868, p. 129—135, 161—167)*; Nicolae Iorga, *Medici și medicina în trecutul românesc*, în vol. *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 308 și 314; Ion Mușlea, *Viața și opera doctorului Vasile Pop (1789—1842) în Anuarul Institutului de istorie națională, V, 1928—1930, p. 86—143*; Idem, *Contribuții nouă la viața și opera doctorului Vasile Popp (1789—1842)*, în *Ibid.*, VI, 1931—1935, p. 529—533; Nicolae Sulică, *Doctorul Vasile Pop, primul bibliograf român (în Șoimii, V, 1928, nr. 1—2, p. 63)*; Ion Mureșanu, *Ardealul*, București, f.a., p. 268; Al. Neamțu, *Aspecte ale asistenței medicale în mineritul din Transilvania oglindite în activitatea doctorilor I. Piuaru-Molnar și Vasile Pop (în Lucrări științifice, vol. I, Tg. Mureș, 1969, p. 291—297; republ. în vol. Din trecutul medicinei muncii în România, București, 1971, p. 39—45)*; Idem, *Din activitatea doctorului Vasile Pop pe Domeniul minier al Zlatnei (1829—1842) în Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj, XV, 1972, p. 105—144*; Idem, *Preocupări de medicină veterinară în activitatea doctorului Vasile Pop (Acta Musei Napocensis, IX, 1972, p. 647—662)*.

² Poșta proximă se afla la Alba Iulia.

³ În calitate de protopop al Tractului Bistrei, de care aparțineau toate parohiile greco-catolice din Munții Apuseni. Grigore Mihali fusese instalat protopop la 1836.

⁴ Alba Iulia.

⁵ În relațiile cu colecții săi de abonamente — „colectanți” — Bariț a folosit toată viața metoda de remunerare a zeciuiei: la zece exemplare de gazetă, carte, broșură etc. colecțantului îi revenea plata unui exemplar. Iată, în acest sens, un cîrmei dintr-o scrisoare către Atanasie Șandor, principalul său colecțant pentru Banat, din ianuarie 1846 (B.A.R., ms. rom. 1015, f. 18): „Banii de abonație să-i trimiți așa ca să-ți scoți curat zeciuiala, că nu îndeșert ostemim, sau cel puțin n-ar trebui să ostemim îndeșert”. Douăzeci și patru de ani mai tîrziu, în cu totul alte condiții, protopopul Grigore Chifa din Cluj, făcînd un „comput” al cărților vindute aici din cele trimise de Bariț, calculează la 9 februarie 1870: „Adecă am primit 10 esemplare, din care 6 le-am fost plătit mai nainte cu 19 f. 20 cr. v.a. Au mai rămas 4 încă neplătite, care ar consta 12 f. 80 cr. v.a., laolaltă 32 f. v.a. din cari subtrăgînd, la dorirea d-voastră, zece procent [s.n.s.] rămîne suma de mai sus de 9 f. 60 cr. v.a. Și așa, suntem chit!” (B.A.R., ms. rom. 981, f. 97v).

⁶ Ciudată ortografiere a titlului ziarului german *Siebenbürger Wochenblatt!* Foaia a apărut la Brașov, sub redacția lui Johann Gött și Wilhelm Németh din 1837 pînă la 15 martie 1849, dată la care, din ordinul generalului Bem, este înlocuit cu *Kronstädter Zeitung*. Împreună cu *Brassai Lap* și *Espatriatul*, acesta a fost oficiul efemerei stăpîniri a lui Bem.

⁷ Se referă la atitudinea lui Bariț și a foilor sale în 1842, față de faimosul „articol de limbă” votat de către Dieta Transilvaniei în luna februarie a aceluiași an. Sinteza problemei la Ioan Lupuș, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842, în Studii istorice, V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264*. Bibliografie anterioară: Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom. I, Viena, 1851, p. 130—138; Simion Bărnăuțiu, *O tocmală de rușine și o lege nedreaptă, în Foaie pentru minte...*, 1853, nr. 38, p. 285—288; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă*, I, Sibiu, 1889, p. 618—627; p. 752—754 (se publică *Protestul Consistoriului din Blaș contra impune-*

rei limbei magiare tnaintat la Dietă în a. 1842 prin episcopul diecesan Ioan Lemeni, semnat de Simion Crainic și Ștefan Manfi la 15 februarie 1842); G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 51—60; 209—211 (se publică traducerea românească a *Protestului Consistoriului din Blaj...*)

În *Op. cit.*, p. 131—133, Papiu Ilarian consideră luarea de atitudine față de tentativa din februarie 1842 drept cel mai mare merit al *Gazetei de Transilvania* până la data scrierii istoriei sale (1851), prin faptul că „deslucia... drepturile românilor“ și-i îmbărbăta, prin „cuvintele marelui Herder“ să-și iubească neamul și limba. Meritul personal al lui Bariț rezidă în câteva articole programatice îndrăznețe ca *Românii și maghiarismul (Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 9, p. 65—69; nr. 10, p. 73—77; nr. 11, p. 81—86), *Ce să fie cu românii?* (*Ibid.*, 1842, nr. 35, p. 273—275) dar mai cu seamă *Cătră românimea din Transilvania* (în *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 11, din 16 martie, dată foarte apropiată de aceea a adoptării „legii de limbă“). A se consulta antologia George Bariț, *Scrieri social-politice*, București, 1962 și monografa lui Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 166—178.

II

Domnule!

Zalatna, 23 iuni (1)842

Ca să nu întirzie, aci trimit 17 prenumăranți. Voi mai cerca, doară pe de azi într-o săptămână voi mai pute cîștiga vrutul sau altul. Știu că îi cunoscut bine cîți dintre a noștri grăbesc din sine spre acest fel de lucru.

Prenumeranții sînt mai tot aceia carii au fost prenumărat și pînă aci, pentru aceea, deși nu le voi fi scris eu bine *adresele*, doară nu va fi sminteală, că să vor intitula ca și pînă aci. Cumnatu-meu, Angyal¹, pos. 6, în anul trecut numai pentru aceea rămăsease dintră prenumăranți, pentru că tocma atunci s-au fost mutat de aici la Sibiu², și între învăluiele mutării și iarăși neștiind unde cită vreme va fi, această adresă și-o poștește așe: *Dem. k.k. berggerichts Secretär Herrn Georg Angyal, in Zalatna*³.

Amintrile, cu duhul se bucură de înaintarea treburilor românești, care doară acum stau pe treapta cea mai din urmă a crizului celui spre vecie hotărîtoriu⁴.

Dacă nu e datina a adresa cătră domni: „*Gazeta*, pos. 8“, să scrie numai: „*Cătră Alexander Tobias*“⁵.

Neafîindu-mi-se prenumăranți deajuns și pentru gazeta nemțească⁶, vreau a rămîne numai cu a noastră. Cealaltă o voi ceti în Casino, unde fără de ace[e]a n-am altă petrecanie, că la născocirile maghiare, să fie cit de înflorite și zăhărate, stelind totuși din fund veninul, nu mi să face. Pre a flondreani[i]⁷ îi citesc mai bucuros, pentru că îmi par a fi dezvoltat în foile sale multe prințipiuri în natura omenească întemeiate și din aceea izvoritoare. Macar ei aceste prințipiuri, cit le pun de generaliter, totuși nicidecum nu le vreu a fi cu puteare pentru români, mai virtos ardeleni, și cari lăcuiesc în Pămîntul Crăiesc (doară), nu Pămîntul, nici Fundul Săsesc. Oare nu, precum ungurii din Natio Nobilium, Sicul[um] etc. au făcut Natio Hungarorum, așa sasii, din Fundus Regius au făcut Fundus Saxonum, acum Sachsen Land [recte: Sach-

senland], Szász Föld?⁸ Eu cred că de cînd au început sașii a scrie istoria Transilvaniei, și mai virtos de la (1)792 cînd au înțales pofta românilor⁹, de atunci au început ceale mai multe îndoieli a să pune împotriva originii noastre romane. Ca să să îndrepteaze pre sine, căci ne-au jefuit de toate emolumentele în Fundo Regio, ne tăgăduiesc vechimea. *Scopus scribentis*¹⁰ ar trebui scărpinat de cătră răspunzătorii și criticii noștri. Nu să uite sasu cu ce stomah ne zice el nouă blocu, unguru oláh, că togma cu acea bili varsă românu: sas, fleonder, unguru: szász, német¹¹. Așa și alte nații care și pînă să sdrucesc umblă una cu alta. Cred că un franțospaniol și altul mai de departe nu va grăi mai cu multă dulceață sas, decit ungur, român etc. Ba, știindu-le relațiile ceale neomeneoasă, togma dimpotrivă de cum socotesc ei.

Nu puteam gici cine ar fi auctor[ul] artic[olului] N° 21¹² etc. pînă ce îi văzui numele.

Dacă mă vei bucura cînd și cînd cite cu o foiță prin *Gazetă*, bine îmi va părea. Amintrile nu poftesc, că știu cit poți fi de cuprins.

Mihali.

P.S. La Șincai și Klein¹³ am trimis, cu d. Igian¹⁴ amîndoi, 43 prenum[eranti], cit de milă, mai mult de silă¹⁵. /

197

[Adresa:] Monsieur monsieur *George de Baritz*, redacteur, in Kronstadt.

¹ *Gheorghe Anghel*, 1807—1887, unul din cei zece secretari ai Adunării Naționale de la 3/15 mai 1848, mai apoi fruntaș politic marcant al românilor transilvăneni. Anghel a fost întiiul român cu înalte studii montanistice, desăvîrșite la Schemnitz între 1832—1834, după ce studiasse drepturile la Cluj, ajungînd în 1828 „advocat absolut de Transilvania“.

A fost jude montan în mai multe orașe din imperiu: Tirgu-Mureș, Sfîntu Gheorghe, Oravița, Timișoara, Pesta și, firește, în Zlatna (unde și-a urmat și practica în acest domeniu). La data acestei scrisori, Anghel era jude sau asesor montan la Zlatna. După liberalizare (1861) cariera lui politică urmează o curbă ascendentă, ajungînd secretar la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena (1862), consilier aulic la Cluj (1866) și membru al Tribunalului septemviral din Pesta (1867).

² Ca asistent montanistic pe lingă Tezaurariatul de la Sibiu.

³ „Domnului Gheorghe Anghel, cezaro-crăiesc secretar al Tribunalului montan, în Zlatna“.

⁴ Vezi scris. anterioară, n. 7

⁵ La acea dată paroh greco-catolic în Abrud.

⁶ *Siebenbürger Wochenblatt*.

⁷ Floandări = numele popular pe care țărani din Transilvania l-au dat sașilor. Originea cuvîntului, de la *Flandra*, *flandrezii*.

⁸ În același an, 1842, românii iau în analiză și situația satelor românești din Fundus Regius sau Pămîntul Crăiesc, mai exact din raza scaunelor săsești din sudul Transilvaniei. Papiu Ilarian în *Istoria românilor...*, I, p. 141—146 analizează competent felul cum sașii au uzurpat, rînd pe rînd, toate drepturile sociale și politice ale românilor din locurile unde au fost aduși ca *hospites*. Mai cu seamă după Unio trium nationum (1437), românii devin iobagi supuși unor îndatoriri mai grele chiar decit în comitatele nemeșesti. Insuși Bariț (*Părți alese...*, I, p. 694) narează conținutul actului politic româno-săsesc de la 1842: „În anul 1842 episcopul gr.-catolic Ioan Lemeni de la Blaș s-a învoit ca, urmînd exemplul celor de la 1791, să facă cauză comună cu confratele său în naționalitate [Vasile Moga, episcopul neunit al Sibiului — n.n.s.] și să recurgă la Dietă prin o petițiune colectivă, motivată pe larg, pentru

cererea de drepturi civili și confesionali pentru toți românii locuitori, alături cu sașii pe numitul teritoriu cunoscut în legile țării sub nume de Fundus Regius“. A existat în Transilvania o anumită opinie publică favorabilă acestei petiții, așa cum a existat alta nefavorabilă (vezi în acest sens epistolele din 1842 ale lui Nicolae Maniu către Bariț, tot în volumul de față). Istoricii contemporani o consideră în general un eșec politic, nu numai pentru că n-a fost luată în seamă de către Dietă, fiind tratată cu dispreț total, dar mai ales pentru că văd în ea rezultatul manevrelor aristocrației ungurești de a-i învrăjbi pe români și pe sași, spre a le distra atenția de la planurile lor de maghiarizare forțată a principatului (Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...*, I, p. 141—146; George Bariț, *Părți alese...*, I, p. 624—626). Petiția a fost tipărită de Bariț în 1843 (aflăm acest lucru din scris. VIII—IX ale lui Nicolae Maniu), spre scandalul general al oficialităților săsești (vezi *Rugămintea celor doi episcopi românești, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem și a celui gr. neunit Vasile Moga, așternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pământul Crăiesc, numit și Săsesc, f.l., f.a.*). Textul petiției, cu o succintă analiză a ei, la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. I, Sibiu, 1902, p. 149—164. O copie manuscrisă a supliciei se află în fondul Bariț de la B.A.R., ms. rom. 980, f. 53r—64r.

⁹ Adică de la *Supplex libellus valachorum*. Observația lui Mihali este exactă. După marele act politic al *Supplexului...* (vezi David Prodan, *Supplex libellus valachorum*, ediție nouă, refăcută, București, 1967) apar o puzderie de lucrări istorice ale unor autori sași despre români și Transilvania, marea lor majoritate malițioasă, denigratoare. Este materialul împotriva căruia corifeii Școlii ardelene au trebuit să poarte un adevărat război polemic, lung de câteva decenii. Întia manifestare e combaterea *Supplexului...* însuși: J[o s e p h] C[a r o l] E[d e r], *Supplex libellus valachorum Transsilvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico-criticis J.C.E. civis transilvani*, Claudiopoli, 1791, 59 p. Același Eder este autorul și altor opusculă, ejusdem farinae: *De initiis iuribusque primaevis saxonum Transsilvanorum, Viennae, 1792*; *Erdély ország ismertetésének zsengeje, Kolosvárt, 1796*; *Breviarium juris transsilvanici, Cibinii, 1800*; *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transsilvaniae sub regibus Arpadianae et mixtae propaginis. Additis X excursionibus seu prolegomenis historiae sub principibus Transsilvanis, Cibinii, 1803*; *Erste Anleitung zur Kenntnis von Siebenbürgen, Hermannstadt, 1824* ș.a. Confratele său Johann Christian Engel a scris și mai năstrușnic despre români, în: *Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium, et origine valachorum, Vindobonae, 1794*; *Geschichte der Moldau und Walachey*, vol. I—II, Halle, 1804; *Geschichte des Ungrischen Reichs*, vol. I—V, Wien, 1813—1814 ș.a. Franz Joseph Sulzer este autorul unei *Geschichte des transalpinischen Daciens*, vol. I—III, Wien, 1781—1782 în timp ce, mai târziu, Johann Carol Schuller se va „ocupa“ de limba română: *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae sine rumunae epicrisis*, Cibinii, 1831. Mihali definește exact și rezultanta tuturor acestor scrieri: „Ca să să îndrepteze pre sine căci ne-au jefuit de toate emolumentele in Fundo Regio, ne tăgăduiesc vechimea“.

¹⁰ „Scopul celor care au scris“.

¹¹ Ceva din atmosfera de exacerbare a naționalismului în Transilvania, cauzată de politica demagogică-șovină a autorităților maghiare, situație pe care Mihali o sesizează cu părere de rău.

¹² Publicistul sas Martin Schnell tipărise în *Satellit* (II, 1842, nr. 40—41, p. 178—180) un articol injurios referitor la originea și continuitatea poporului român în Dacia. Schnell primește riposta puternică a lui Ioan Maiorescu, într-un lung articol poliemic intitulat *Despre vechimea românilor în Ardeal și deosebit în pământul ce se zice Fundus Regius, adecă Pământul Săsesc* (în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 21, p. 164—168; nr. 22, p. 169—174; nr. 23, p. 177—182; nr. 24, p. 185—189). Maiorescu își dezvăluie scopul acestei luări de cuvânt la încheierea articolului: „Scopul meu, între altele era ca să dau privilegiu altora, carii sint mai îmblați în istoria Ardealului,

a nu tăcea, ci a ieși la lumină cu acele pe care, între necazuri și multe sudori, le-au adunat nu numai spre binele neamului românesc, ci și spre descurcarea istoriei Ardealului, care de la veacu al zecelea încoace este foarte mult îmbăierată [legată — n.ns.] cu istoria principatelor românești de la Dunăre“ (*Ibid.*, nr. 24, p. 189).

¹³ În 6 aprilie 1842 profesorul arădean Alexandru Gavra deschidea cea de a doua etapă a uneia dintre cele mai triste experiențe editoriale din întreaga literatură română: editarea *Cronicii* lui Șincai. În *Suplement la Foaia pentru minte, inimă și literatură* din această dată (1842, nr. 14, p. 1—10) Gavra exclamă, pe nu mai puțin de 10 pagini, sub genericul: *Veste mare și mult dorită! Domnilor! Șincai și Samuil Clain să tipărește!* Grigore Mihali era unul dintre nenumărații colectanți ai lui Gavra, care s-a străduit să-și asigure publicitatea și remunerația întreprinderii, înainte de a apărea măcar o pagină tipărită din dorita ediție (iată alți colectanți — cu toții mihniți și derutați! — la ediția-fantomă: *Ioan Șesan* pentru Viena și Galiția, *Dimitrie Constantini* pentru Arad, *George Iuga* pentru Timișoara, *Iosif Maniu* pentru Lugoj, *Constantin Popescu* pentru Oravița, *Andrei Vasici* pentru Virșeț, *Simeon Opcean* pentru Toracul Mic, *Gavril Gavra* pentru Oradea, *Moise Sora Noac* pentru Sătmăr, *Nicolae Crainic* pentru Hațeg, *Constantin Molnar* pentru Alba Iulia, *Nicolae Maniu* pentru Sibiu, *George Bariț* pentru Brașov, *Hristache Ioanide* la București, *Dimitrie Nica* la Iași).

Prenumerarea mergea „cît de milă, mai mult de silă“ din motivul că Gavra era de pe acum suspectat de cupiditate și neseriozitate: din 1830, cînd s-a angajat să întocmească ediția, hrănea publicul doar cu promisiuni emfatică, în schimb cărora cerea mereu și mereu bani. Scepticismul de la 1842 era justificat, în anii următori editorul de la Arad compromițindu-se într-un chip lamentabil. Tribulațiile lui Gavra și ale ediției sale sint expresiv narate, într-un ton pe măsura penibilului afacerii, la Iosif Pervain, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronică*, în *Studii de literatură română*, Cluj, 1971, p. 86—112.

¹⁴ Iosif Ighian era protopresbiterul neunit al Zlatnei.

¹⁵ Cu însemnarea ulterioară a lui Bariț: „Gr. Mihali, protop[op], Zlatna, 23 iunie 1842“.

III

Zlatna, 6^a martiu (1)843

Cinstite domnule!

Căpătai înștiințare de la frate-meu Simeon¹, de la Cluj, că de la nr 6 încoace primeaște *Gazeta*; rugarea de a i se trimite și cei mai dinainte n-ri pentru dinsul și, aseamăne cu ce, pentru ceialalți prenumăranți.

Așadară mă mai apropiu ca calcul de d. edit[or] Götter². Și sint datoriu a mai trimite 14 fl. c.m., dacă imi sint primiți și prenumăranții cești din urmă, așe că Nic. Fodor, Moys[e] Nyiszte, Ephraem Pateza³. Dară să mă crezi, eu încă 24 fl. c.m. am afară pre la ei. Prenumărații așea tîrzii și poftirea nu[me]r[elo]r celor rămase o văz a fi împotriva articolului regulător a acestui lucru⁴. Însă dacă noi cu ai noștri crescuți și îmbătrîniți fără regulă vom pași așea regulat, oare putē-le-vom folosi precum ni tendenția? N-avem ce, tuturor toate ne facem, ca ...

Aședară iartă, domnul meu, dacă te îngreun cu pretenții desfundate, totuși cît va fi cu putință nu ne lăsa deșerti, că știi cum zic al noștri?/ Cum au zis țiganul cînd îi punē cineva împotriviri că nu-i va deschide Sf. Petru ușile raiului: „Dacă va deschide, bine de bine; dacă nu, dincolo mă așteaptă“. Așea cu ai noștri. Articolul d. Bohățel⁵ din *Vestitoriul Trans[ilvan]*⁶ din cealte săptămîni așea nu-mi place,

198

ca și nici cel de odinioară. Și totuși, să crezi domnule, că parte mare din ai noștri sînt într-a aceleași idei cu el. Mulți vor fi și în mai reale. *Aurea nobis neutralitas*⁷ între partidele celorlalte nații și *sancta animosa defensio*⁸ împotriva amîndurora, ce zice și face oricare potrivit cu legile naturii și a lui D-zeu. Ace[e]a a publicat și lăudat, cu ce ele însuși își scot ochii una alteia. *Pro statu notitiae*⁹ vă spun dară a nu ne face judecători lor, că care are dreptul? Aceasta [a] domnii-tale ținută maxima îmi mai place. Că mie mi frică că ele iară să vor împăca laolaltă, mai nainte de a fi dobîndit noi ceva din ceartele lor. Apoi iară noi rămînem fiii izbîndii.

198^v Frumoasă laudă a lui Boh[ățel] pe popii cei țancuși și iscusii ai noștri, / că nici tipariu rom[ânesc] nă știu ceti, și ce ar fi de ei fără literat[ura] m[aghiară]!¹⁰ Apoi aceștia sînt vrednici de prescurile româ-nului, ce le scoate de la el pe Sărăcuste, Sărindare etc.? Pfui! Și sînt, domnule, de aceștia!

Încă nici una dintre națiile disputante pentru noi n-au început din principiul omenetății a lucra, și pînă cînd numai din interesele sale lucră sau scrie pentru noi, puțină dobîndă putem noi aștepta. Așadară, nația rom[ână] să lucreze pînă poate pentru sine, dară nădjdea cea adevărată să-i fie în Maiestate, care e mai presus de interesele compatrioților. Noi, cum cred eu, avem mai mare pricină a ne jeli asupra sasilor și a ne teme de magiari, mai virtos de nu să va lua altă direcție prin Dieta ungu-rească, de nu contra, încai osebită de cea din dieta trecută, în rîndul limbii și maghiarizării¹¹.

199 Doamna d[octo]rița Papp¹², scrisorile aci alăturate, din biblioteca soțului, bucuroasă le îngăduiește bisearicii, căreia îi pot fi de întrebuintă în rîndul istoric. Iară domnia-ta să faci bine și înțelepțește pentru dînsule, a-i cîștiga un/preseant. Cine știe din ce căi rătăcite le-au strîns și le-au păstrat d. dr.

Rogu-te, ce mai face Gavra cu cronica șincaiană?¹³ Căpatai nu demult o pachetă de 38 cr. c.m. pe poștă, intitulată la mine, scrisă dimpreună la d. Ighian, pentru drama sa¹⁴, ca să fie primită și plătită înainte, ba să capete ceva ajutor. Dară cu noi nu să va folosi, că eu nu sînt în starea ace[e]a. D[omnul] Ighian să zice a fi înceluit în făgăduințele ceale multe a lui Gavra, nevăzînd încă nici un lucru aiave. Pe aici își pierde omul vaza și creditul, și vin toți în părerea ace[e] ce îi aruncasă ungu-reanii, cum că îi om interesat și prea lacom. Este ceva în lucru. Dacă ești în corespondenție cu el scrie-i că, de ce s-au apucat, să isprăvească, sau să lase la altul¹⁵.

După părerea mea ar fi fost mai bine, oricum, ca tipografia blăjană să fi cîștigat la sine acele manuscrise și să le fi purtat grija. Așea aș nădăjdui ceva de ispravă, dară amintrile mă îndoiesc de ieșit bun. Ca unui frate!

Muierea mea, maica a 7 prunci, toți în viață, cel mai mare de 13 ani, toată iarnă s-au luptat cu moartea. Acum încă e sănătatea ca umblarea timpului.

Te sărut. Prietin cinstitoriu,

199^v

74

Gr. Mihali. |

¹ Fratele era *Simion Mihali*, atunci „student“ la Liceul academic piarist din Cluj, în a doua clasă de filosofie (cf. *Axente Bănciu*, *Studentii academici din Cluj de acum un veac*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, IX, 1943—1944, p. 477—496; în clasa lui Simion Mihali predominau masiv elevii români: Ioan Balomiri, Petru Banta, Nicolae Blășan, Vasile Bochiș, Vasile Buteanu. Ioan Cerghedi, Vasile Cîmpian, Nicolae Cioran, Alexandru Cozma, Iuliu Cozma, Ilie Măcelariu, Ananie Pop, Vasile Pop, Matei Pop, Nicolae Pop, Anania Perja, Ioan Pînciu, David Plăcintar, Teodor Poruț, Petru Roșca și alții).

² *Johann Gött*, editor și tipograf brașovean, colaborator apropiat al lui Bariț.

³ Nicolae Fodor, Moise Nistor, Efreim Pațița. Abonați la publicațiile lui Bariț.

⁴ Primele 9 numere pe 1843 ale *Gazetei de Transilvania* s-au tipărit cu următorul anunț sub frontispiciu: „*Gazeta* aceasta iese de două ori, iar *Foaia pentru minte, inimă și literatură* o dată pe săptămînă. Prețul lor este, în afară, 8 fiorini (24 douăzeci) argint pe un an întreg și 4 fiorini argi. pe jumătate de an, iar în Brașov 7 fiorini pe un an și 3 f. 30 cr. pe jumătate an, *numărați înainte, fără care exemplarele nu se pot trimite* [s.n.s.]. Afară de [lezar] [răieștile] poște, mai primesc prenumerația toți domnii corespondenții noștri cei vechi, și anumit dd-nii protopopi românești în toată Transilvania“.

⁵ *Alexandru Bohățel*, 1816—1897, om politic român din Transilvania, a cărui carieră a culminat cu funcția de căpitan suprem al Districtului Năsăud (1861).

Originar din Uifalău, Comitatul Cojocna, Bohățel se trăgea dintr-o familie de nobili români. A învățat la Blaj și Cluj, și-a depus censura de „advocat absolut de Transilvania“ la Tîrgu Mureș, în 1840 și s-a stabilit ca avocat în Cluj. Atitudinea națională a lui Bohățel în anii 1840—1848 și în timpul revoluției a fost și este un subiect de controversă între cercetători. Noi l-am defini drept un naiv bineintenționat pe o poziție de colaborare și de conciliere cu pretențiile naționalismului extremist maghiar: este de acord cu „articolul de limbă“ din ianuarie 1842 (vezi nota următoare), dar în același timp patronează și încurajează activitatea politică în sens național a studenților români, în număr masiv, de la Liceul academic piarist din Cluj, fiind președinte de onoare al Societății de lectură „Zorile“, organizată de Alexandru Papiu Ilarian și Nicolae Popea, „studenți“ la drepturi, între 1845—1847; acceptă activitatea politică în Dieta de la Pesta, ba chiar și în aceea de la Debrețin, în condițiile cînd autonomia Transilvaniei fusese violent suprimată, prin alipirea ei la Ungaria, în anii 1848—1849 (contravenind astfel întregii programe politice a partidei naționale, programă stabilită la 3/15 mai) dar în același timp depune eforturi sincere pentru a ușura situația românilor, urgisiți, în urma măsurilor luate de „tribunalele de sînge“ ale lui Csány László. Cu ocazia unei călătorii la Cluj, în mai 1849, din însărcinarea guvernului maghiar, Bohățel obține eliberarea multor români condamnați la închisoare sau la moarte.

Marea trezire politică a lui Bohățel are loc în 1861 cînd schimbarea sistemului politic în Imperiu pune în fața românilor noi probleme legate de destinul lor. Participă la toate acțiunile naționale: este deputat în Dieta de la Sibiu din 1863—1864, ca deputat al Reteagului; la Dieta de la Cluj din 1865 protestează, împreună cu deputații români și sași, împotriva uniunii cu Ungaria iar în calitate de căpitan suprem al Districtului Năsăud (1861—1876) a înființat gimnaziul din Năsăud, a mijlocit păstrarea fondurilor fostului regiment grăniceresc în favoarea năsăudenilor, s-a străduit să ridice nivelul de cultură al satelor românești de pe meleagurile năsădene. Spre sfîrșitul vieții a fost președintele Băncii „Economul“ din Cluj.

⁶ „Vestitoriul transilvan“ = ziarul maghiar clujean *Erdélyi Híradó*. Cu puțin timp înainte datei scrisorii (1843, nr. 18 din 3 martie [stil nou; scrisoarea lui Mihali e datată după stilul vechi, deci ar corespunde zilei de 18 martie; așa se explică expresia „celelalte săptămîni“], p. 105—106), în ziarul maghiar apăruse articolul lui „Boheczel Sándor“ intitulat *Komoly szó a Gazeta de Transilvaniához*, plin de invective polemice la adresa lui Bariț.

Ce se întîmplase? Se pare că între beneficiarii drepturilor constituționale transilvănene, între cei care alcătuiau învechitele „Statuti“ și „Ordini“ ale principatului:

75

„națiunile“ aristocrației maghiare și săsești izbucnise un conflict pe tema supremației. Conducătorii maghiari, mai puternici, amenință, cei ai sașilor, mai „politici“, complotază. În aceste condiții, în luna ianuarie (1843, nr. 7, p. 39—40) *Erdélyi Híradó* publică articolul *Szász mozgalmak. Allásunk tájekozása*, cu un interes special pentru români, căci finalul lui îi amenință pe sași cu ... românii, aceștia din urmă în calitate de instrumente ale politicii ultrașoviniste maghiare. Iată pasajul, tradus fidel din ungurește: „Între sași, pe Pământul Crăiesc, locuiește un popor [românii, n. ns.] a cărui economie și avere, cîștigate cu multă sudoare și între împrejurări grele, cum-pănește atît de mult încît noi, maghiarii, numai să vrem, prin acel popor putem nimici toate planurile cele contrare naționalității noastre. Să dăm noi acelui popor libertatea și drepturile pe care el, deși numără 200.000 de suflete, între sași, tot nu le poate avea, ci sînt foarte asupriți. Astfel, el va primi limba noastră iar noi vom fi în cîștig“. Era prea mult! *Gazeta de Transilvania* (VI, 1843, nr. 6, p. 24) răspunde scurt, prin pana lui Bariț: „Românii n-au a se mesteca în dușmăniile națiilor cuprinse în Constituție, nici chiar atunci cînd ar vedea că de acolo le-ar veni ceva folosuri, de azi pe mîine“.

Articolul lui Bohățel, lung și prost ticluit (și pe deasupra semnat, nelolial, „több ólah nemzetbeli társainak nevében is“ = și în numele altor mai mulți conaționali români) este exemplar pentru deruta politică a autorului. Ungurii nu vor să-i învrăjbească pe români cu sașii, ci vor să-i ajute. Referindu-se la problema limbii oficiale (vezi scris. I, n. 7), scapă următoarea aserțiune: dacă românii vor să ia parte la dezbaterea propriilor interese, dacă vor să ocupe vreun post în administrația țării, iată, nu trebuie grație hotărîrii din ianuarie 1842! — să învețe nici o altă limbă, decît maghiara! Ce simplu! Sfîrșitul se vrea înțeles: românii să-și cultive limba ca români, dar să o învețe pe cea maghiară ca cetățeni ai patriei!

Vederile acestea îl nemulțumesc pe Mihali care, asemenea intelectualilor ce formau la acea dată partida națională română din Transilvania (Simion Bărnuțiu, George Bariț, Timotei Cipariu, Simion Crainic, Nicolae Maniu, Al. Sterca Șuluțiu, Ioan Maiorescu ș.a.) se situau pe poziția *Protestului Consistoriului din Blaj* de la 15 februarie 1842, unde se afirmă răspicat: „Nu numai după zece ani, dar nici după zece veacuri, ba niciodată, în vecii vecilor, noi și națiunea noastră nu putem fi obligați printr-o lege care, pentru datinile și credința noastră, pregătește un pericol și un obstacol iar pentru naționalitatea noastră ruină și pieire!“.

⁷ „Neutralitatea noastră de aur“.

⁸ „Sfîntă și îndrăzneală apărare“.

⁹ „Pentru consemnarea situației“.

¹⁰ Se referă la următorul pasaj din articolul lui Bohățel: „A balázsfalvi növelőházban úgy hanyagolják az ólah nyelvet, hogy több növendék pap négy évi ott mulatása után csak nyomtatást, s azt is roszul olvas maga nyelvében, irni ólahul a világer sem tud; ezek ha a magyar literatúraban nem lennének jártásak, mi hasznát vehetnék ök s a nemzet 14 évi tanulásuknak?“ = În institutul de învățămînt din Blaj în asemenea măsură se neglijează limba română, încît mulți teologi, după patru ani petrecuți acolo, abia dacă pot citi, cu chiu cu vai, un text tipărit în limba lor. A scrie românește, nu știu pentru nimic în lume. Dacă aceștia n-ar fi familiarizați cu literatura maghiară, ce folos ar avea ei și națiunea lor după cei 14 ani de învățatură?

Pasajul, ca și observația lui Mihali: „Și sînt, domnule, de aceștia!“ aduc o dovadă în plus despre acel primejdios proces de înstrăinare a însuși Blajului, citadela culturii românești a vremii. Primejdios din cauză că el putea înlesni transformarea în faptă a intențiilor aristocrației maghiare: eliminarea limbii române și de-naționalizarea românilor. Procesul se datora episcopului Ioan Lemeni, crescut pe la curțile nobililor maghiari din Cluj, om care vorbea o limbă românească mai mult decît rudimentară. Cu acest prilej, punem pasajul și observația din scrisoare — absolut sincere, autentice — în sprijinul celor doi istorici care s-au ocupat mai îndeaproape de procesul maghiarizării Blajului după 1840: Al. Papiu Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, I, p. 122—124 și G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 45—51 și împotriva celor care, într-un fel sau altul, au încercat să minimalizeze gravitatea faptelor petrecute în deceniul al cincilea la confluența Tîrnavelor și să-l scoată basma curată pe Lemeni: Virgil Șotropa, *Din actele și scrisorile episcopului Lemeni*, în *Arhiva Someșană*, 1937, nr. 21, p. 528—568; Coriolan Suciu, *Crimpele din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul*

Lemeni (1843—1846), extras din *Cultura creștină*, Blaj, 1938; Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971.

¹¹ Vezi scris. I, n. 7.

¹² Soția văduvă a lui Vasile Pop.

¹³ Ediția *Cronicii* va mai întîrzia binișor, pînă în mai 1844, cînd iese — în sfîrșit! — la lumină prima fasciculă din opera șincaiană. Aceasta, însă, fără a marca un sfîrșit, măcar rezonabil, gălăgioasei întreprinderi.

¹⁴ Poate cel mai hilar episod al „odiseei“ lui Gavra îl constituie lunga sa pseudo-dramă, lipsită nu numai de orice har artistic, dar și de orice bun simț, intitulată *Monumentul Șincai-clainian, a bărbaților celor ce, pentru lauda nației românești, toată viața și-o jertfiră...* (și titlul continuă pe trei pagini!). *Monumentul...* apare în 1844, odată cu sarcinile I și II din *Cronică*, iar editorul amenință din vreme că nimeni nu va primi opera lui Șincai dacă nu va plăti înainte și drama sa. Gestul a indignat profund. La acest episod face aluzie Mihali.

¹⁵ Vezi Iosif Pervain, *Op. cit.*, Există părerea, și ea se va întări tot mai mult, că Gavra este ori prea incapabil, ori prea necinstit ca să ducă la bun sfîrșit lucrarea începută și că, deci, ar trebui obligat de către opinia publică națională să cedeze manuscrisul ori altui editor mai procopsit, ori unui for național, ca Episcopia din Blaj.

IV

Zlatna, 1^a aug. (1)843

Domnule!

Polița de 44 f. arg. mi se prezintă, dară încă nu o depurai, că de la Abrud încă nu mi-au sosit prenumărația. Însă în aceasta scădere nu va fi, banii astăzi, mine se vor depune.

N.B. Trimite și cumn[atului] meu, secretariu Jud [ecătoriei] mon[ta-nistice] Georgie Anygal, după titlula prescrise, și vor urma și acei 4 fl. arg., numai doară i să vor pute trimite a 1 iulie a.c. gazetele.

D[omnul] Ighian tocma îmi scrise pentru sminteala întimplată și pe lângă ace[e]a îmi trimite o scrisoare intitulată d[omn]ii-tale¹, cum accluis doi # pe sama *Glăsuitoariului unui român*². Cîci voi ave prilej de acea samă, vi-o îndrept într-acolo. Dar *Glăsuitoariului tuturor românilor transilvani și ungureni celui întiiu*³, domnii-tale cine ce-ți trimite!? Pagubă că nu mai avem Ighieni! Și și acestuia încă i să subție izvoarele.

Întimplarea din Blaj⁴, oh!, o știm și de urmări ne temem, dară și nădăjdum, pe lângă frică. După o secetă, ba uscăciune care minanță perirea tuturor vegetăților, cu ce simțire va fi omul cînd s-au rădicat nori / cu întunecăciune, de prins cu mina, și fulgerele cu tunetele se întrec unul pe altul? Decît cum că poate că pe culmea Dumbrăvii să vor sfășia unii dintre copacii cei mari, prin trăsnete, însă ploaia acum mai mult îndărăt nu să poate întoarce, și așe și răcorirea naturii și reinvierea plantelor cvasi e sigură.

Io înainte cu puține săptămîni am fost acolo pentru cauza diecesului. Am vorbit cum am știut, și cu pațienție am fost ascultat. Dar ce folos dacă sămănătura de o măsură de grăunțe bune, olianul, cu o mină de neghină pingărindu-ți-o, îți face tot lucrul nimica? Cauza clericilor e purtată numai de oameni teoretici⁵, și teoria fără praxă...! Mă tem să nu lovească în zicală: *Causa justissima male defensa perit*⁶. Io la aceasta i-am făcut luători aminte. Cum că s-au dus vrul cu recursul

200

în sus⁷ n-am știut încă, precum nici că carele e acela. De la persoana acestuia încă mult atîrnă, cvasi reprezentat *recurrentes cunctos*⁸, nu numai în obiectul plînsorii, ci și *de caetero*⁹.

200^v Prin cauza clericilor sint răniți mulți și protopopi, ca părinți, unchi ș.c., cari nu pot, nici trăbuie să tacă. Deci aceia deschidă graiul, și va / răsuna prin ceialalți, doară prin toți. Ce-i Cutul și mănăstirea¹⁰, sau bunurile acestora, am fost scris și io lui Papfalvi.

La *Călindariu*¹¹ io acum asud mai tare. M-ași fi mai lăsat de el pentru întîrzierea, dară numai pentru ace[e]a nu, ca să nu să abată de tot publicul nostru, din pricina lipsei, la cel unguresc¹², mai virtos întîrziind cu un an întreg. Cînd îl voi da su[b] teasc, atunci mă voi ruga deodată și de publicație, că de subscriere, în tot chipul, e prea tîrziu. Celui unguresc îi sosiră 400 subscriitori și încă mai așteaptă din cîteva locuri. Oare noi cum vom pute viri al nostru?!!

Doream de la d-ta și ceva note asupra lucrului sau înștiințării ș.a., ca de la ceta ce stai pe un culme și de acolo privești preste lucrurile literaturii românești. Stau în chipzuri[re], oare cuvintele d-tale: „doară că v-ați lăsat de cel român[esc]” să nu le înțeleg cu adaus: „*precum ar fi și mai bine, și mai vrednic*”?¹³ Voi cerca totuși, că nu vreau să țiu cu zicala: *Cel ce cearcă, dacă nu dobîndește, nici nu pierde?* Io zic că: *Dacă nu dobîndește, tocma pierde*. Însă pierderea acestuia face ca, altul cercînd, să dobîndească. Și batăr și noi mai demult am fi cercat, doară nu ni-au fi mers / pierderea așa de departe.

201 De la Agram¹⁴ îmi mai place ce zice cel cunoscut de poezii¹⁵. Acestuia cugete mai ajutoră lucrurilor celor doi superintendenți și preste 200 parohi evanghelici. Vezi, aceștia apără dreptul natural și-s însurați, nu plebani (*celibes*), care își chinuie popoarele ca să le maghiarească cu feliuri fațuri.

Oh!, vrednicule fundător a celibatului în clerul român¹⁶, ce-ți vei fi ciștigat tu cu zelul tău?

Io zisesem că de unde vine papistășirea șeichenilor, și iacă-te, am gicit; dar cum vor avè regres?

M-am bucurat de chioreni, mai virtos că cetisăm deunăzi în *Hirado*¹⁷, pe numele lor alipite, de tot alte cugete, fără îndoială că de vrun nemeș de cei de la Șeica, și încă doară și mai răi.

Ne-ar mai fi lipsă de o gazetă stăruitoare cătră nemeșii români, dar ce, că nici aceasta nu o prè citesc. Ai vrun corespondent bun la Chioar? Hossu Dimitrie¹⁸, v[ice] protopop la Lăpuș, n-ar fi rău, și e aproape.

Am zis și cătră orînduitorul prenumeranților *Icoanei pămîntului*¹⁹ că pentru ce pune Protopopiatul Zlatnei?²⁰ Au nu se teme că îi vor face proșes ceia carii și pentru carte fac cauză tot clerului din Blaj? Îți zic și d-tale: încă io-s numai administrator, adecă om *inter spem et metae*²¹, carele să nu cutez a căsca gura, măcar că totuși nu o am ținut prè închisă nici pînă acum, și de aci înainte încă mai puțin. Una mă apasă: starea finanțială, în nepotrivity proporție cu sporirea familii. Așe e a românului, cînd e una, nu-i alta.

Fraților și cunoscuților numai după duh, Murășenilor²², de la mine sărutare. Cînd cetii despre dînșii îmi veni aminte că școalele în Zlatna prin profes[oriii] români Angyal²³ și Șanta²⁴ au ajuns la veste mare și număr de școlari, pentru carii a aşăzat Cămara plăți profesorale. După ace[e]a profesorii rom[âni] s-au izgonit, ca săcuii să mince plățile²⁵. Să pot spune aceste lui Kovats²⁶.

Iartă, că prea mult e!

Îți sint adevărat cinst[itor],

Mihali. / 201^v

Adaus! Doamnei lui Papp îi voi spune cele scrise, dar acum nu e acasă. Aveți grijă, dr. Papp au lăsat o fiică săracă și de taică și de maică, *Catinca*²⁷, fată bună. Să poate recominda unui naționalist. Sintem datori a îngriji foarte de norocirea ei. / 201

¹ Nu s-a păstrat. Există doar două scrisori ale lui Iosif Ighian către Bariț, din 20 decembrie 1846 și 16/28 martie 1848 (la B.A.R., ms. rom. 1004, f. 150 și 207).

² Adică pe seama lui Andrei Mureșanu. Cu cîteva săptămîni în urmă (*Foaie pentru minte...*, 1843, nr. 28 din 12 iulie, p. 224) acesta publicase poezia *Glusul unui român*, de unde și porecla ad-hoc dată de Mihali.

³ Excepțional epitet acordat lui Bariț, dovadă în plus a notorietății sale timpurii între românii transilvăneni!

⁴ „Întîmplarea de la Blaj”: vezi studiul introductiv și notele la scrisorile lui Nicolae Maniu, din acest volum.

⁵ „Oamenii teoretici” sint, mai cu seamă, Bărnuțiu și colegii săi Boer, Moldvai și Pop. Mihali nu poate pătrunde adevărul că la Blaj era *tocmai* o confruntare teoretică mai întîi, a ideilor. În aceeași confuzie vor cădea mai tîrziu și alții, dar exemplul cel mai desăvîrșit de opacitate este Ioan Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 30, care spune că „Bărnuțiu nu avea o creștere pentru viața practică, ci era un idealist cu totul izolat de lume”.

⁶ „Cauza justă se pierde printr-o apărare slabă”.

⁷ Se duseseră doi dintre „răzvrățiți”, profesorii Demetriu Pop și Iosif Pop. La 25 august 1843, aceștia subțern Împăratului o petiție în numele profesorilor împričinați, în care sint semnalate neajunsurile grave în administrarea Episcopiei Făgărașului de către Ioan Lemeni. Vezi o copie a acestei petiții la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, în fondul citat.

⁸ „Al tuturor petiționarilor”.

⁹ „În celelalte”. Azeziunea lui Mihali la acțiunea blăjenilor se trădează și din această speranță că plînsorii lor cuprinde nu numai sesizări personale, dar și lucruri mai generale. Subînțelegem speranța — confirmată, dealtminteri — că va ajunge la urechile Împăratului nemulțumirea greco-catolicilor din cauza tutelei Strigoniului. Vezi și scrisoarea următoare.

¹⁰ Printre acuzele aduse episcopului, una de frunte se referea la proasta administrare a bunurilor eparhiei, între adcestea cel mai important fiind domeniul Cutului.

¹¹ Grigore Mihali intenționa să publice un „călindariu băiesc”, adică al mineritului, pe anul 1844. Intenția și-o dezvăluie într-un prospect publicat în *Gazeta de Transilvania*, VI, 1843, nr. 65, p. 260 pe care-l reproducem aici în întregime, fiind vorba de una dintre puținele apariții publicistice ale protopopului de Bistra:

„Chiemare spre subscriere la Călindariul băiesc pe anul de la Hristos 1844.

Între părțile lunei, cunoscute, Europa se credea a fi cea dintăie în privința culturii și iscusinții sufletești, iară între țările iscusitei Europe, Transilvania să zice a întrece pe toate celelalte țări în privința metalului aceluia spre care totdeauna au însetat și vor înseta inimile pămîntenilor celor cultivați și tocma așa și a celor cruzi și sălbatici, a aurului.

Așadar, întâimea patriei noastre, a Transilvaniei, stă în avuția aurului, pe lângă carele nu lipsesc nici celelalte metale trebuincioase, a cărora lăcașe sau izvoare le numim *băi*, iară căutarea, lucrarea sau deprinderea cu acele le zicem *băit*, *băire*, *băitură*, *băișag*.

D[omnul] Sigismund Szentkirályi, asesor Scaunului sau Județului băiesc în M[arele] Principat al Transilvaniei, ș-au propus a împărtăși într-un călindariu băiesc în limba maghiară, începînd de la anul v[ăitor] 1844 înainte, feliori de cunoștințe despre băit, care oricărui doritori de a cunoaște Transilvania și prețuitorilor de științe nu vor fi neplăcute, iară celora pre carii soartea i-au ordina a vieții în locuri băiești, sau tocma din lucrul și cîștigul băilor a-și împlini lipsele vieții le sînt de ne-ncungiurată trebuință, pentru că, de o parte, scurgîndu-se vinele băiești și din zi în zi împușinindu-să băitul, de altă parte înmulțindu-să băierii, e trebuință de cunoștințe și măiestrii nouă, spre a lucra și a cîștiga așa băitul cît să serăsplătească și să se întoarne ostenelele și cheltuiielele ce le pofteste băitul, și ca poporimea cea crescută printre munții băiești să nu fie silită a se răspîndi de la locurile nașterii, în lume.

Aceste cunoștințe, în asemenea formă a să împărtăși și românește, cu atîta sesocotește lucru mai vrednic, cu cît e știut cum că pe la toate băirile în Transilvania, și afară de aceasta în unele părți, lăcuiitorii și băitorii sînt mai mulți români, carii din mila lui Dumnezeu, de cînd se deșteptară prin organul *Gazetei* și a foilor naționale, pe zi ce merge să vadă a simți mai mare sete spre toate ramurile științelor, și cărora necîștigarea celor băiești și rămînerea îndărăptul altor nații în acest ram al culturai și al fericirii, mine poimîne le-ar putea produce altă decît primejdii sau periciuni, supt a cărora grotate înotără de vro cîteva veacuri.

Drept aceea, subscrisul preface în românie și cugetă a da la tipariu, după originalul mai nainte lădatului autor, călindarele băiești în fieștecare an, în care, pe lângă cele ce deobște le arată călindarele, să vor afla mulțimi de daturi despre înaintarea băitului în patrie și în țări streine.

Așa, în *Călindariul anului 1844* se vor înfăța: bucăți din istoria băitului; științări spre a cunoaște băiasca administrație sau chivernisire și legiure; știri despre răscumpărarea metalelor crude; regule despre prețuirea metalelor la schimbări; îndreptariuri spre a să povățui însuși în căutarea băitului; cunoștințe cum se lucră chizurile auroase în America; statistică despre băitul transilvan; ordinății normale băiești, ieșite cu a. 1842; privința asupra băirii în țări străine ș.a., ș.a.

Prețul 1 esemplariu tipărit și legat, ca de vro 10 coale în optariu mare va fi de 40 cri. argi. carii fiecine îi va plăti luîndu-și esemplariul amină. Esemplarele să vor trimite culegătorilor pină la 1 dechemvrie a.c. Fieștecăriua, al 11-le îi va merge de cinste sau spre răsplătirea ostenelei culesului.

Sînt rugați c[instiții]i protopopi în eparhiile sale, parohii în popoarele sale și toți înaintașii culturii și fericirii naționale, împregiuru-și a îndemna și a aduna subscriitorii la acest mănuaru folositoriu. Apoi numele subscriitorilor și numărul prenumăratelor esemplare să binevoiască a le face cunoscute pină în 25 sept. a.c. celui aci iscălit,

Grigorie Mihali
paroh românesc.

În Zlatna, 6 iulie 1843"

Despre avaturile calendarului lui Mihali vezi infra, scris. V, nr. 2—3.

¹² Adică originalul, al lui Szentkirályi Zsigmond, pe care-l traducea corespondentul nostru (vezi conținutul prospectului, aci supra). Szentkirályi a scos acest calendar timp de trei ani: *Erdélyi bányászkalendariom*, I—II, 1844—1845 și *Erdélyi bányászalmanach*, III, 1846.

¹³ Nu-i exclus acest subtext din partea lui Bariț, care bănuia soarta calendarului (vezi scris. V, n. 2—3).

¹⁴ Zagreb, capitala Croației.

¹⁵ Croații începuseră și ei acțiunile naționale împotriva tendințelor anxio-niste și deznaționalizatoare ale aristocraților unguri. *Gazeta de Transilvania* (VI 1843, nr. 58, p. 234—235), la rubrica sa politică, publică o relatare despre adunarea Comitatului Agram, ținută în 10 iulie 1843. Vorbitorii au combătut tare sforțările

guvernului de la Pesta de a introduce maghiara ca limbă oficială și în Croația. Tonul lor este temerar. Al patrulea cuvîntător (nu sînt numiți!) propune chiar ca, din acest motiv, Croația „să se dezbină de cătră Ungaria“. Un altul zice: „Acea nație care silește pe alții la limba sa, vrea a domni preste aceiași“. „La urmă — spune *Gazeta* — se ridică și un bărbat cunoscut de poeziile sale și deduse din istorie că croații n-au făcut alianță în vremile vechi numai cu așa-numitul popor maghiar, ci cu maghiarii, adecă cu toți lăcuiitorii țării ce o numim Ungarie“. Acest ultim vorbitor „cunoscut de [traducere calchiată din maghiară; recte: din] poeziile sale“, la care face aluzie Mihali este poetul și cărturarul croat *Ludovic Gay*, eminent luptător pentru independența națiunii sale. Românii din Transilvania îl admiră și îi urmează exemplul (vezi A. P. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...*, II, Viena, 1852, p. XCIV).

¹⁶ „Vrednicia“ îi aparține lui *Petru Pavel Aron*, episcop greco-catolic al Făgărașului între 1751—1764. Cărturar, dealtminteri, cu mari merite în trecutul românilor transilvăneni, episcopul Aron s-a impus în primul rînd printr-o neobișnuită severitate religioasă, întărită prin exemplul personal. Este organizatorul de fapt al școlilor din Blaj, pentru care a asigurat venituri și dascăli. Încă din vremea păstoriei lui, numărul elevilor ajunge la 300. Profesor el însuși, publică mai multe cărți cu caracter bisericesc sau didactic: *Flosculus veritatis*, Viena, 1753; *Învățătură firească prin întrebări și răspunsuri, pentru procopseala școalelor...* Blaj, 1753 (ed. II, 1756); *Păstoriceasca datorie dumnezeieștii turme vestită...*, Blaj, 1759; *Păstoriceasca poslanie sau dogmatica învățătură a Bisericii Răsăritului, cătră cuvîntătoarea turmă...*, Blaj, 1760; *Doctrina christiana ex probatis authoribus collecta, ad usum hujus Scholasticae Juventutis cooptata, cum adjecto de Sacra Unione colloquio, jussu Illustrissimi ac Reverendissimi d.d. Petri Pauli Aaron de Bisztra Episcopi Fogarasiensis etc...*, Blaj, 1757; *Octoii, și slujbele sfinților deobște...*, Blaj, 1760; *Votiva apprecatio...*, Blaj, 1760; *Epistola consolatoria ex divinitus inspiratis scripturis opera Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Petri Pauli Aaron de Bisztra, Episcopi Fogarasiensis ad tempus tribulationum propui grecis utilitate collecta, et adaptata, cum Ejusdem benedictione valachico nuper vulgata, nunc rursus Latino idiomate Typis edita. Balásfalvae a. MDCCLXI; Exordium et definitio sanctae oecumenicae synodi florentinae ex antiqua graeco-latina editione desumpta et ab Illustrissimo Domino Petro Paulo Aaron de Bisztra episcopi Fogarasiensis ad sui gregis utilitatem, majus nempe Unionis argumentum adaptata, cumque Ejusdem Benedictione prius Valachico, Blaj, 1761; Sancti patris nostri Ioannis Damasceni monachi et presbyteri Hyerosolimitani Opera Philosophica et Theologica quae eius nomine circumferuntur, ex editione Veneta et Parisiensi...*, cum Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Petri Pauli Aaron de Bisztra episcopi Fogarasiensis benedictione, nunc primum hoc ordine typis edita, Blaj, 1763.

¹⁷ *Erdélyi Hiradó*, 1843, nr. 58, p. 344 anunță că în ziua de 3 iulie a avut loc la Șomcuta Mare adunarea electivă a nobilimii din Districtul Chioar, pentru alegerea organelor administrative. Între cei aleși în diferite funcții sînt foarte mulți români: Vasile Pop, Vasile Hossu, Andrei Florian, Andrei Mihalca, Vasile Bota, Irime Medan, Toma Buda, Vasile Buda, Ioan Ilieș, Benjamin Buteanu și alții. În nr. 59, p. 250 se revine cu amănunte despre ședința de alegeri, cu care ocazie, îngrijorat probabil de victoria în alegeri a nobilimii române din Chioar, corespondentul constată: „Kovárdéken oláh coalitio alakult és létezik, mellynek főczélya a magyarokat minden hivatalokból kitudni“ = În Chioar s-a format și există o coalitie românească, al cărei țel principal este înlăturarea ungarilor din toate funcțiile. Insinuează că nobilii-țărani români din Chioar, adunați în număr foarte mare în curtea sediului districtual, ar fi provocat tumult și ar fi forțat cursul alegerilor. De mai multe ori, biroul adunării a trebuit să vorbească, în românește (s.n.s.) poporului de afară. Sînt învinuiți mai ales frunțașii români H.L. (Hosszu László), P. I. (Pap József) și B.S. (Buda Sándor) = Vasile Hossu, Iosif Pop și Alexandru Buda.

¹⁸ Dimitrie Hossu, la acea dată protopop al greco-catolicilor în Surduc, Comitatul Solnocului Interior.

¹⁹ *Icoana Pămîntului sau Carte de geografie*, tom. I—III, Blaj, 1842, primul manual românesc de geografie, de Ioan Rusu (vezi în acest volum corespondența lui cu Bariț).

²⁰ De vreme ce protopopiatul greco-catolic al Munților Apuseni se numea „al Bistrei“, al Zlatnei era cel neunit.

²¹ „Între speranță și realizare“. Mihali nu era încă titularizat și sfințit ca protopop, stadiul de administrator fiind asemănător unei stagiaturi.

²² Andrei și Iacob Mureșanu, amândoi colaboratori apropiați ai lui Bariț, la Brașov.

²³ *Gheorghe Angyal*, tatăl lui Gheorghe Anghel (vezi scris. II, n. 1.). A fost între primii profesori ai Gimnaziului din Zlatna, imediat după înființarea acestuia, în 1819. A predat la clasa inferioară de gramatică, alături de Emeric Balás (la cele două clase de umanioare) și Constantin Hene (clasele mijlocie și superioară de gramatică). În 1829 nu mai figurează printre profesorii gimnaziului (cf. *Schematismus Dicasteriorum et Officialium Magni Principatus Transilvaniae pro Anno*, anii 1819—1829).

²⁴ *Dimitrie Șanta*, din prima serie de învățători la Școala primară montaniană din Zlatna, la înființarea acesteia, în 1809. Profesa alături de Lörincz József și Constantin Hene. În 1815 nu mai este menționat (*Ibid.*, pe anii 1809—1815).

²⁵ La data când Mihali trimitea această scrisoare, dascălii celor două școli din Zlatna erau: la gimnaziu Bodnar Lajos (prefect), Kovács Lajos, Kapatán Marton și Gregorius Publig iar la școala primară Bodnar Lajos (director și catehet), Lörincz Adolf și Vajda Mihály.

²⁶ Episcopul romano-catolic al Transilvaniei, *Kovacs Miklós de Tușnad*, 1769—1852, care îndeplinea și funcția de inspector general al tuturor școlilor confessionale din principat.

²⁷ Informația este surprinzătoare pentru eventualii biografi ai lui Vasile Pop. Ion Mușlea în *Viața și opera doctorului Vasile Pop*, la loc. cit., p. 121, n. 1, comentînd situația familială a lui Vasile Pop presupune că ambele soții ale doctorului au fost săsoaice, iar copiii lui au purtat nume străin: Francisca, Ludovica, Ladislau, și s-au îndepărtat de neam. Iată că acum apare o *Catinca*, româncă în asemenea măsură, încît „se poate recomanda [de soție — n.ns.] unui naționalist“. Această revelație, cu specificarea lui Mihali că fata e „săracă și de taică și de maică“ ne îndeamnă să credem că prima soție a lui Pop o fi fost, totuși, o româncă din Șcheii Brașovului.

V

Domnule frate!

Zalathna în 24 s.v. X^b (1)843

Aci închid 1° o țidulă cu 13 subscrieri la *Macrobotica*¹ d. Vasici. Poate că în urmarea ordinății arhieresti voi mai primi vrul sau altul. Vom vedea. D[omnul] Ighian îmi scrie cum că îmi va trimite vro 20 subscrietori la *Macrob[iotică]*; 2° altă țidulă cu 10 prenumerații la *Gazetă*, dimpreună cu mine. De voi mai căpăta, de altă dată îi voi trimite.

Pentru niște numeri din *Foaia pentru minte* mă rugasem în scrisoarea ceealaltă. Înainte de aceasta, îmi în[n]oiesc rugarea, mai virtos pentru nr. 4, an. 1840, nr. 34, an. (1)842. Din anul acesta încă nu mi-au venit cîtiva n-ri. Aceștia mi-i voi plini de la cumnatul Angyal. /

Dacă vei face bine a republica *Călimariul*², cu aceste cuvinte: „*Călimariul băiesc pe 1844*, publicat su n^r 65 a.c., din lipsa subscriitorilor n-au putut ieși la lumină“³.

De vei vră a le mai cînta la ureche, bine de bine, dară io nu mă mînc cu ei, că nici sînt calzi, nici reci. Și cum vor, dacă și vatra focului

s-au răcit de tot? Însă are drept de a să făli nația asupra nedreptăților pătimate de la străini, pînă cînd ea pătimește cele mai mari nedreptăți de la ai săi? Cînd va veni vremea să fim slobozi a grăi despre acestea? Glasurile săborului să vor înăduși!! Nădejde de scăpare încă nu să zărește pentru noi!

Dumnezeu îți deie mai multă curagie decît am io.
Cinstitoriu,

Mihali.] 202^v

¹ *Macrobotica sau măiestria a lungi viața*, după Hufeland, tradusă și întocmită pentru orice român cultivat de Pavel Vasici, doctor de medicină și chirurgie, magistrul de obstetricie, chesaro-crăiesc director de carantină și a învățatei Societăți medico-naturale din Iași mădular corespondent, vol. I—II, Brașov, 1844—1845. Traducerea celebrei lucrări a lui Hufeland, cu ajutorul lui Andrei Mureșanu a constituit un remarcabil eveniment cultural în viața românilor transilvăneni. Vezi în acest sens *George Bariț și contemporanii săi*, II, p. 1—200.

² Vezi scris. anterioară, n. 11. În afara prospectului, Bariț mai anunță *Calendarul băiesc* al lui Mihali și în *Foaie pentru minte*... (1843, nr. 34, p. 272) în următoorii termeni: „Spre știință. La *Călimariul băiesc* publicat în *Gazetă*, pe anul 1844, primește subscripții și redacția“.

³ Iată textul prin care anunță *Foaia pentru minte*... (1844, nr. 5, p. 40) renunțarea lui Mihali: „*Călimariul băiesc* care era să iasă pe anul acesta, pentru lipsa scriitorilor, nu s-a tipărit. Se pare că noi n-am scris scopul acelei cărți...“

VI

Zlatna, în 20 febr. (1)846

Mult prețuite domnule!

Prin d. Ant[on] Balomiri, neguțătorul din Sebeș, carele se zice a avè cunoștință cu pr[ea] cinst[ita] domnia-ta și socoteli de bani, îți trimit în capul pentru *Macroboticū* 50 cincizeci Rh. ft. argint. Socoteala ți-o voi face cînd voi trimite și ceialalți bani, după întăzrierea exemplarelor. Pricina trimiterii e aceea că nu bucuroș țin banii străini la mine. Apoi după ceialalți mai trăbuie să aștept pînă îi scot.

Pentru *Istoria*¹ de Maior, mulțămesc. Voi sili a le trage la mine și a le îndrepta la locul său. Io, cu cea mie prezentată iară prezent vreu a face, însă fratelui meu², cleric în Blaj, că io am a mea de vro 2 zecenii.

Pe acè adrese să să / trimită curirul³, ț-am scris: Ighian, Al. Tobias, 203 Dion[isie] Adamovici, Mihályi. Bine ar fi să nu întîrzie venirea lui. Oamenii noștri sint plecați a se desinima cînd ne vin toate pe dos.

Văzui *Buletinul*⁴ și *Gazetă oficială*⁵. Se silesc a scrie curat românește, dară libertatea duhului e numai cum poate fi supt un despotism surupăcios oriental, dară cu atîta mai puternic altul acum, mai tîrziu învietoriu, de la nord. Oare cînd vor scăpa săracii din ghiarele acelor moloși?!!

De la Blaj aud a fi venit o rezoluție înaltă absolvătoare pre persoana arhierescă de toate imputările personale⁶. Și iară, profesorii a fi soro-ciți pe 26(?) martie la Strigon, spre auzirea deliberatului arhiepiscop[esc]

în persoană, sau *per procuratorem*⁷. Ce va mai fi cuprinzând și acela? Dacă a noastre nu le știm săvârși noi de noi, le isprăvesc alții și fără de noi, peste noi.

203^v Blajul n-au vrut a-și da socotelele clerului diecezan (adevărat că acesta nici n-au știut să le ceară)⁸, le-au dat altora⁹ / ce trăbuia să facă de sineși și bucuroși au făcut, numai de silă și din poruncă.

De cumva îmi aduc bine aminte, conzistoriul cel mare din (1)844 poftise numai în soborul mare a se lua socotelele clerului la cercetare. Alții, văd, au rînduit amintrine. Am îmbătrînit, alții ne incing și fac cum vreu.

Bine le dăduși și unora cu traducția socotelelor diecezane¹⁰, și celorlalți cu necunoștința și neaverea încăi cît de puțin politici, în *Reflexiile la Gerando*¹¹. Un corp cu mai puțină cunoștință de politică nu poate fi dară decît clerul nostru.

204 Una întrebare nu o au dezlegat încă nimene sau încăi nu după gustul meu: adică, cine are a dispune cu Fundul bobian și după ce reguli? Blajul răspunde: „Noi, după cum socotim mai bine“. Io nici una nici alta nu o aflui în testamentul bobian¹². Și Fundul bobian sau interesul lui cui se împarte?! Aceasta, doară, era a se întreba? Iară zic: nu știm politică nici cîtă un funoj. /

Acum despre *Gazetă* și *Bri[e]fsam[m]ler*¹³ Th. Sim. Lukáts din Zlatna. *Bri[e]fsammlung*¹⁴ sau poștăria lui Theod. Sim. Lukáts erădicată numai în anul trecut. El, cum spune, are datorie a cobori cu poștăritu său la Bălgrad și a-l trece la Baia de Criș, prin Zărând. Aceste două is a lui. De la Bălgrad și de la Baia de Criș la Zlatna trimit cei de acolo poște-maistrii ș.a. De aci, zice că el din Bălgrad aduce la Zlatna și cărțile numai după alt acord și nu știu ce decimă, iară nu după datoria poștării sale. *Itt a bekenő* [corect: *bökkenő*]¹⁵ pentru ce zice, că nu ne va aduce gazetele din Bălgrad fără numai după ce vom prenumăra la dînsul 4 f. 30 cr. c.m. pe exempl. După aceste a lui vorbe, poștăria din Bălgrad ar fi datoare a ne trimite nouă la Zlatna gazetele, că și cea de la Șebeș le trimite eiși.

204^v Dacă sînt aceste așe, lui i se cade ceva remunerație pentru că ne suie gazetele. Socotește cu d. Gött despre aceasta pînă în semestru II. El mi-au zis că în semestru curg[ător] pentru amiciția mea le aduce și le promovăluiește, da așe ca apoi pe /¹⁶

¹ A doua ediție a *Istoriei* lui Petru Maior, tipărită de către ieșeni: *Istoria pentru începutul românilor în Dachia. Întocmită de Petru Maior... acum retipărită prin Iordachi de Mălinescu, secretariul Arhivei Statului a Prințipatului Moldaviei și disputațiile asupra Istoriei... tălmăcite de pe latinie pe românește prin Damaschin Bojincă, iuriconsultul Prințipatului Moldaviei. Historia de origine valachorum, Buda, 1834.*

Firește, Bariț era principalul colectant în Transilvania și pentru această carte. Pînă la data scrisorii lui Mihali, foile brașovene anunțaseră de mai multe ori existența cărții la sediul redacției (vezi *Foaie literară*, 1838, nr. 21, p. 168; *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 38, p. 302—303; 1843, nr. 11, p. 88). Înțelegem că i se trimit și protopopului din Zlatna exemplare spre vînzare.

² Simion Mihali, acum student la Seminarul teologic greco-catolic din Blaj.

³ *Curierul de ambe sexe*, excepțional primit în Transilvania. Faima lui este întrecută abia de *Magazinul istoric pentru Dacia*. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, scrisorile primite de Bariț de la Atanasie Șandor.

⁴ *Buletin. Foaie oficială*, oficiul Guvernului Moldovei. Apărea la Iași, de două ori pe săptămînă, între 22 iunie 1833 — 27 septembrie 1859.

⁵ *Buletin. Gazetă oficială*, apărea la București, o dată pe săptămînă, ca organ oficial al Guvernului Țării Românești. Ultimul număr a ieșit imediat după Unirea Principatelor, la 26 ianuarie 1859. Multă vreme editorul publicației a fost I. Heliade Rădulescu.

⁶ Vez scris. IV, n. 4. Mihali cunoștea foarte bine conținutul acestei rezoluții și e greu de priceput de ce se preface a nu ști nimic din ea. În 7 august 1845, episcopul trimite o circulară tipărită, care cuprinde și rezoluția Guvernului din Cluj cu data de 11 august (stil nou: deci, 30 iulie), care îl absolvă pe Lemeni de orice vină în lungul proces purtat cu profesorii patrioți. La sfîrșit, episcopul adaugă faptul că, în urma „înaltelor hotărîri“, 12 clerici de la Seminarul teologic rămîn definitiv eliminați: Alexandru Baternai din Balda, Alexandru Pop din Țopu, Vasile Erdeli și Petru Brad din Orlat, Vasile Puian din Lupa, Grigore German din Siniacob, Gavril Man, Ioan Margina, Ioan Axente din Friua și Constantin Roman din Pintic. Li se ordonă protopopilor — deci și lui Mihali! — să dea circulara spre citire și luare la cunoștință fiecărui paroh, după care, cu semnăturile tuturor popilor din tractul respectiv, să fie trimisă înapoi la Blaj.

⁷ „Prin delegat“. Forul primatial de la Strigoniu s-a întrunit într-adevăr în zilele de 26—27 martie 1846, pentru a lua o hotărîre definitivă — ca tutelar al românilor greco-catolici! — în legătură cu tulburările de la Blaj. Trebuie să ne imaginăm sentimentul de înjosire pe care îl vor fi simțit fruntașii speranțelor române: Simion Crainic, Simion Bărnăuțiu, Demetriu Boer și Grigore Moldvai în fața acestui tribunal cu totul străin și nedrept, format din: primatele Kopácsy József, Maythényi Antal, Rudnyánszky Samu, Fekete Mihály, Kunszt József, Krautmann József, Jaross Vince, Kemp Mihály, Lipthay Antal, Durguth József și Massza Alajos. Deliberatul strigonian condamnă definitiv pe fruntașii blăjeni și-l absolvă pe Lemeni de orice vină. Originalul deliberatului, la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond Lemeni, nr. 3795. Conținutul lui s-a tipărit într-o circulară păstrată tot în același fond, nr. 3781.

⁸ Mihali greșește în acest loc, deoarece unul din obiectivele acțiunii de la 1842—1846 (scris. IV, n. 4) a fost reducerea prerogativelor episcopului și democratizarea activității eparhiei prin revigorarea sistemului tradițional al soboarelor. Articolul lui Bărnăuțiu *Soborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*, apoi suplicile înaintate de către profesorii blăjeni Împăratului ș.a., rostesc în termeni concreți necesitatea controlului clerului diecezan asupra arhierului și organelor sale consultative (Capitulul) și administrative (Consistoriul).

⁹ Aluzie la faptul că, pînă la urmă, primatele de Strigoniu, cel urît de români greco-catolici, și-a asumat calitatea și de judecător al celor întimplăte la Blaj, de organ de decizie și de revizor al treburilor eparhiei române.

¹⁰ „Traducția socotelor diecesane“ = articolul lui Bariț *Episcopatul românesc neunit în Ardeal*, în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 45, p. 357—364; nr. 46, p. 366—369.

¹¹ La sfîrșitul anului 1845 și începutul celui următor, Bariț analizează îndelung cartea lui Augustin de Gerando, *La Transylvanie et ses habitants*, 2 vol., Paris 1845. (Despre acest franțuz inginerit cu aristocrația maghiară vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 105, n. 1). Articolele lui Bariț consacrate cărții (*Românii la d. A. de Gerando*, în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 51, p. 405—411; nr. 52, p. 413—418; *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. Românii*, în *Ibid.*, 1846, nr. 1, p. 15; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 și nr. 4, p. 25—28; *Reflexii la descrierea românilor prin d. A. de Gerando*, *Ibid.*, 1846, nr. 6, p. 41—48 și nr. 7, p. 49—56) sînt în evidență aspectele valoroase și interesante pentru români din cartea amintită, supunînd însă unei critici corozive aserțiunile tendențioase ale autorului, datorate influențării sale masive de către rudenile sale dragi, nemeșii unguri.

În primul articol, Bariț reproduce pasaje masive despre Blaj, firește alese cu o anumită intenție.

¹² Mihali nu are dreptate pentru că, din nefericire, la punctul 1 din testamentul său — redactat în 28 octombrie 1828 — episcopul Ioan Bob specifică, în legătură cu cei 10.000 de florini în argint testați de el că, „pre cit va fi de a să da fiește-căruia, va atîrna de la însuș socotința episcopului, dimpreună cu a capitulumului“. Totuși, într-adevăr, testamentul lui Bob nu este deloc explicit în ceea ce privește soarta viitoare a capitalului și dobânzilor.

Testamentul bobian se poate consulta în anexa unei broșuri devenită astăzi o raritate bibliografică: : *Trista predică care la îngroparea exțelenții-sale prea luminatului și prea măritului domn Ioan Bob de Kaplnok Monostor, al Prea Înaltului Stat dinluntru crăiesc consiliar, al strelucitului Ord[in] Înălțatului Imperator Leopold comendator, în Marele Prințipat al Ardealului și a părților împreunate greco-catolic episcop al Făgărașului, întru vecinică pomenire a prebunului episcop și părinte, din fiiască dragoste, în luna lui octombrie la 7 zile 1830 în S[fin]ta] Mănăstire a Blajului s-au cuvîntat prin Teodor Pap de Ujfalău . . . , Sibiu, 1830.*

¹³ Colector de scrisori, de mesagerie; un fel de poștaș.

¹⁴ Poștă, punct de distribuire și colectare a corespondenței și coletelor. Termenul de *poștărie* dat de Mihali e cel mai adecvat.

¹⁵ „Aici e piedica“ (trad. din maghiară).

¹⁶ Sfirșitul scrisorii lipsește.

VII

Zlatna, în 19/7 iunie (1)846

Mult prețuite domnule!

Cătră trimișii pentru 42 exempl. *Macrobotice* 50 fl. c. m. mai trimit acum 20 fl. m.c., așadară în sumă 70 fl., fără detrasa 11ma. Cum am calculat io, așa au ieșit prețul *Macrobotice*. Cătră cești 20 fl. mai adau [g] 2 f. m.c. de la d. Ioan Rusz ¹, pentru 1 exempl. *Historia* lui P. Maior ². Drept, dară, trimit acum, în suma, prin d. Christoff Iorga, compagnion lui Niculiță Boju ³, cum se spune, de acolo din Brașov, 22% douăzeci și doi R. fl. argint. Pentru a cărora primire să mă liniștești la timpul său cu niște rindurele.

La scrisoarea mea cea din urmă aștept răspuns și inviație cum să ne întocmim cu prenumerația la *Gazetă* pe semestrul viitoriu, din pricina insolentului armean / *Bri[e]fsammler* ⁴ Th. Sim. Lukáts de aici.

Aci închid o prenumărație a lui Gheorghe Griti, *gewerk* ⁵ (băieriu) și curator bisericii românești în Roșia, la *Biblioteca Universală* ⁶, și alta a lui Nicolae Popovici, paroch nu-unit în Valea Dorului, la *Enciclopedia* sau *Dicționarul bisericesc* ⁷ de profesorul Nicolae Bălășescu. La cestă din urmă poate că voi mai trimite cîteva inși mai tîrziu, dară nu mi cunoscut autorul. Ce zici de el și de lucrul lui?

Iară la *Biblioteca* în silă ne merge, incai o soțietate a aduna aici în Zlatna.

D-le! Nu mi prea cinste, dară sînt silit a mărturisi: io pină acum un atlas, harte, mapă n-am avut. Mă rog să faci bine a-mi cîștiga unul de la librării de acolo, în proporție cum ne-au recomandat Rusz în prefație ⁸, care să fie îndeminatic, de mijloc întru toate, după gustul d-tale. Și îmi scrie cit îi va fi prețul.

Întru altele, recomandat sînt, mult prețuitei domnii-tale cinstitoriu,

Mihalyi. /

[Adresa:] An den wohlgeborne Herrn Herrn Georg v. Baricz, Redacteur. In Kronstadt. Nebst 22 fl. C. mz.

¹ Ioan Rus, funcționar — „actuarius“ — la administrația Domeniului fisco-montan al Zlatnei.

² Vezi scris. anterioară, n. 1.

³ Niculiță Boju, negustor din Brașov.

⁴ Factorul poștal.

⁵ Acționar la mină.

⁶ Planul, nereușit, al lui Heliade Rădulescu de a tipări o impresionantă serie de traduceri din autori străini, sub genericul de *Biblioteca universală* este — deducem — uimitor de repede recepționat în cele mai ascunse colțuri ale Transilvaniei. Bariț mai publicase cu cîteva ani în urmă (*Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 3, p. 34) apelul lui Heliade, *Colecție de autori*, în care îndeamnă publicul să prenumere în vederea continuării tipării din autori străini. Dar abia la începutul anului 1845, scriitorul bucureștean imaginează acel grandios program de traduceri pe care-l cunoaștem sub numele de *Biblioteca universală*. În 18 martie Heliade îi scrie lui Bariț (B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 33. 521; publicată în Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională*, 1834—1849, București, 1967, p. 270 și în *Ion Heliade Rădulescu. Scrisori și acte*, București, 1972, p. 59), în tonu-i de obișnuită lipsă de modestie că: „Planul e mare și gigantic; punerea lui în lucrare și săvîrșire atîrnă de la simțirea românilor și alergarea lor la mîntuire“. Îi trimite redactorului de peste munți o „tablă“, adică un repertoriu tipărit al autorilor pe care voia să-i tîlmăcească pentru publicul românesc, dimpreună cu rugămîntea să fie publicată în *Foaie pentru minte...*, Bariț n-a putut publica prospectul, din motive pe care le va însemna mai tîrziu pe dosul scrisorii lui Heliade Rădulescu: „Cîteva autori din cei destinați să fie traduși, în Imperiul habsburgic erau oprîți chiar în textul lor original“. Trimite, totuși, principalilor săi abonați chemarea *Început de bibliotecă universală*, adică prospectul amintit, din care Heliade Rădulescu îi expediase mai multe exemplare, prin librarul Iosif Romanov (vezi scrisoarea către Bariț din 29 martie 1845 la B.A.R., Fond. coresp., inv. nr. 33.523 și *Ion Heliade Rădulescu. Scrisori și acte*, p. 61). Așa se face că marea tentativă de la București este cunoscută în Transilvania devreme. Cu toate că se vor fi îndoit de realizarea ei, lucru dovedit de numărul redus al abonaților, pe transilvăneni trebui să-i fi uluit imaginația romanticului de la București.

„În vara aceluiași an 1845, — scrie Bariț — Eliade venind la Brașov, în trei zile cit a stat aici am discutat mai multe cestiuni. După aceea plecă la Viena și Lipsca, cu scop ca să-și reformeze și înavuțească tipografia. Toamna s-a întors tot pe aici“ (*Ibid.*, p. 59, n. 2). De fapt, plecarea lui Heliade Rădulescu la Lipsca a avut loc în toamna anului 1846, de unde s-a întors în decembrie. În 22 a lunii, A. T. Laurian îl întreabă pe Bariț: „Eliade încă n-a mai ajuns de la Lipsca? Nu cumva se află pe la d-v? (vezi scrisoarea în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 119—120). La Brașov, oaspetele va sosi cîteva zile mai tîrziu. *Foaia pentru minte...* (1847, nr. 2, p. 8) își anunță, în sfîrșit, cititorii: „*Pentru Biblioteca Universală*. D. păharnic Ioan Eliade, arhivariul statului în Țara Românească și proprietarul unei tipografii, în călătoria sa de la Lipsca cătră București, trecînd pe aci toamna de Anul nou și arătîndu-se că spre realizarea măreței întreprinderi de *Biblioteca universală*, înștiințată în a. tr. cumpără cinci teascuri de fer, cum și cîteva măji de litere nouă, noi grăbim a încunoștiința publicului această știre, cu atît mai vîrtos cu cît sîntem pătrunși că la un asemenea se cuvîne să dăm cu toții, după putință, mîna de ajutor. Deocamdată se vor tipări clasicii elini și romani traduși în limba noastră.“

Lăsînd la o parte donquichotescul întreprinderii, *Biblioteca Universală* a lui Heliade Rădulescu nu i-a cucerit pe transilvăneni — posesori ai unui dezvoltat bun simț — așa cum i-au cucerit foile sale, mai ales *Curierul de ambe sexe*.

⁷ De fapt *Dicționarul latino-român* al lui Nifon Bălășescu, ale cărui avataruri sînt elocvente. În *Foaie pentru minte...*, 1846, nr. 11, p. 85—88, Bălășescu publică articolul *O probă din limba noastră*, cuprinzînd considerații cu privire la necesitatea unui dicționar etimologic și a cultivării limbii române, precum și la posibilitățile ei de dezvoltare. Ulterior (*Foaie pentru minte...*, 1846, nr. 35, p. 277—279), Bălășescu își va anunța propria sa operă, *Dicționarul latino-român*, însoțind prospectul cu o invi-

tație la subscriere. Din acest dicționar se va tipări abia în 1848, la Sibiu, fascicula 1 (*A — Aula*) a tomului I, sub titlul *Dicționarium latino-romanorum*. Restul lucrării va rămâne pentru deceniile următoare.

Nifon (Nicolae) Bălășescu, originar din satul Hașag, lângă Sibiu, a trecut în 1835 ca dascăl la Seminarul metropolitan din București. A fost călugăr, mai apoi, la Cernica, sub numele de Nifon. Evenimentele din 1848 îl prind în Transilvania, unde desfășoară o bogată activitate în sprijinul revoluției române. Este membru al Comitetului național de la Sibiu, apoi al Comitetului de pacificație, situându-se între frunții mișcării transilvănene. În 18 august 1848 a fost arestat din ordinul comisarului Vay, apoi eliberat sub presiunea românilor. După revoluție se reîntoarce la București, continuându-și viața monahală și activitatea culturală. A alcătuit și o *Gramatică română pentru seminarii și clase mai înalte (Gramatica daco-romana)*, Sibiu, 1848. Bălășescu are o bogată corespondență cu Bariț (B.A.R., ms. rom. 993, f. 1—85), pe care o vom publica în volumul V al acestei ediții.

⁸ Adică Ioan Rusu în *Precuvintare la Icoana pământului* (despre care vezi scris. IV, n. 19): „Spre a întrebuița mai cu folos această geografie este însă lipsă de un atlas sau, mai puțin, un anumit număr de harte. Noi nu am fost în stare a da pre acestea, că de ne-am afla în alte împrejurări, acelea ar mări tare prețul cărții. Apoi, astfel de marfe se află în toate librăriile, de tot prețul, și cetitorul va alege după gust și prindere-i, că se vind atlasuri cu 2, 3, 5—40 fiorini în argint (*Icoana pământului*, I, p. XXI).

VIII

Zlatna, în 30/18 octob. (1)846

Mult cinstite domnule!

Sînt rugat, și am primit și banii, ca să trimiteți lui *Ioan Patița, paroch n.u. în Cîmpeni, Gazeta pe 4^{ui}* ¹ cest din urmă, adecă de la *I^a octomb. (1)846*; apoi *pentru bani voi îngriji* io, cu dreptul alegerii!

Aici mai că nu vom isprăvi nimica. Zisei cătră Petru Dobra ², procurator și diurnist provisorialicește, n. unit. Îmi răspunse că dacă vede cererea, apoi se va socoti, că dinșii pe aici încă au avut ceva în gînd, sau vrea a zice: „*Noi sîntem mai înțelepți decît să primim de la cineva*“.
²¹⁰ / Grăii lui Ighian ³, fiind ieri aici (și de aici au mers la Brad). Îmi răspunse că *acum nu, pînă nu se va alege ceva cu rugarea episcopilor* ⁴. Pe dînsul brașovenii l-au ispitit într-o formă, sibienii l-au făcut uitat într-alta.

Acum nicidecît nu-i vremea a solicita dreptul alegerii; va avè Ș[a-gun]a de grijă, că am vorbit laolaltă. Adecă aceștia, umblînd în zilele trecute aici la Bucium, pe unii i-au îndulcit cu vorbe bune, pe alții i-au înfricoșat cu asprimea ⁵. Apoi nu sînt carii să-și bată mult capul cu lucruri publice, dacă a lor cele private le merg binîșor.

²¹⁰ Rînduiala Conzistoriului neunit pentru catechi/zarea școlariilor români n.u. prin parohul lor ⁶ îmi place mult. O, ciți n-am fi pierdut noi la papistășie dacă asemenea rînduiei va fi dat ep[iscop]p[ul] Bob, și va fi îngrijit a se ține!! Ai noștri prin Cluj și airile nici nu cunosc pe Baldi ⁷ și apoi totuși, pe cînd absolvesc filosofia sau drepturile merg la clerică sau popanduşie, fără a ști batăr ceti românește. Dar apoi ritul bisericesc, cîntările?! Știu *bezzeg* ⁸ pe „*Fikom adta szöke szüz*“ ⁹ etc., etc. Că pînă cînd nu era biserică în Cluj ¹⁰, umbla școlarii și la Mănăstur, în toată dumineca, iară acum biserica stă goală, cu cițiva șutei și birîși și alții

²¹¹ *dib — dáb* ¹¹ oameni. /

De dat la Dietă nu veni încă nimica în *Foaie*. Sau nu este ceva de a culege din viața lui O'Konel?! ¹² Noi la aceasta vom fi gata, că o voi face cu oamenii mei, carii mă ascultă (poimîne mă duc la Zarand, de acolo Abrud — Cîmpeni; voi cerca și pentru dreptul alegerii, și pe acolo). După ce vom ceti *Foaia* vom vedè că ce feliu de lucru să cerem, și pînă atunci mie mi-ar părea că să cerem, între altele, ștergerea articolului *Nație tolerată* ¹³, și încă aceasta prin alt articol!

Fii sănătos, îți poștește credincios amic,

Gr. Mihali. / 211^v

¹ Trimestrul, sfertul de an.

² Viitorul luptător revoluționar de la 1848—1849 *Petru Dobra* (1817—1849), cînd va conduce Prefectura Legiunii submontane (a Albei și Zlatnei). Și-a pierdut viața la 8 mai 1849, în Abrud, fiind capturat cu ocazia cunoscutei invazii a maiorului Hatvani în Munții Apuseni.

La data expedierii scrisorii lui Mihali, Petru Dobra era funcționar juridic (procuror) la Tribunalul montanistic de pe Domeniul cameral al Zlatnei. Dealtminteri, el era originar din Zlatna, născut din părinți nobili români. Absolvise cursul juridic la Liceul academic piarist din Cluj și-și luase cenzura de avocat la Tabla regească din Tîrgu Mureș.

³ Iosif Ighian.

⁴ Adică petiția lui Lemeni și Moga în legătură cu românii din Fundus Regius. Vezi scris. II, n. 8.

⁵ De curînd sosise la Sibiu un nou personaj, cu o nebănuită înrîurire viitoare asupra sorții românilor din Transilvania: Andrei Șaguna. Iată cum îi anunță *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 69, p. 274) sosirea: „Sibii, 3 sept. n. Ieri sosi aici d. arhimandrit Andrei Șaguna, în calitate de vicariu al episcopiei neunite din Transilvania, pe timpul cît se va afla cu cale a se ține această episcopie vacantă. D. arhimandrit Șaguna e născut la Peșta, din o familie macedo-românească, bărbat în vîrsta cea mai solidă, o statură respectuoasă. Ca vicariu, are să poarte cîteva sarcini grele“. Sarcinile grele încep mai devreme decît s-ar fi așteptat Șaguna. Ziarul brașovean anunță curînd (IX, 1846, nr. 77, p. 308) că „Domnul arhimandrit și administrator A. Șaguna e trimis spre a împăca vreo trei sate românești“. Este vorba de prima sa călătorie, în octombrie 1846, în satele din Munții Apuseni, unde țărani din Bucium-Izbita, încurajați și ajutați de Ecaterina Varga, duceau un istovitor proces cu fiscalul pentru dreptul circiumăritului. Oamenii erau burzuluiți peste măsură, dar tînrul arhimandrit nu se lasă intimidat, ci se comportă ca un bărbat cu autoritate. Blîndețea și asprimea deopotrivă, surprinse în această scrisoare, confirmă aserțiunile lui Ion Lupăș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1911, p. 39—47 despre caracterul și comportamentul lui Șaguna îndată după venirea în Transilvania. Mihali va fi stînd de vorbă cu el în aceste zile de „luare de contact“ cu populația munților — prima misiune a lui Șaguna în Transilvania este într-adevăr ingrată! — cînd arhimandritul era însoțit de protopopul neunit al Zlatnei, Iosif Ighian. Această vizită în Apuseni nu s-a bucurat de atenția istoricilor (relatarea ei, doar la I. L u p a ș, *op. cit.*, pag. 39—47), aceștia sensibilizîndu-și condeul mai mult în legătură cu a doua vizită, din ianuarie 1847, cînd Șaguna o va prinde și aresta pe Ecaterina Varga. Să nu ignorăm însă că proaspătul și ambițiosul vicar general a făcut, de fapt, în octombrie, o repetiție generală pentru ceea ce urma să se întîmple în ianuarie: și-a impus autoritatea, a sondat comportamentul oamenilor, a depistat greșelile „doamnei moților“.

⁶ Îndată după sosirea în Transilvania, Șaguna ia o serie de măsuri severe pentru reorganizarea întregii vieți religioase a neuniților din principat. Eparhia i se pare dezorganizată, drept pentru care încă din luna octombrie 1846 emite o sumă de circulare menite să-i popularizeze intențiile. „Într-un sens mai larg, circularele aceste cuprînd un adevărat program de muncă social-pedagogică, întrucît ele îmbrățișează și educația tinerimii, starea morală și materială a țărănilor, din obiceiurile cărora vrea să stîrpească pe cele păgubitoare, înșistînd cu toată căldura pentru cultivarea celor

bune și potrivite învățăturilor creștinești. În centrul acestei acțiuni de regenerare socială și culturală Șaguna vrea să pună cu orice preț preoțimea“ (I. Lupaș, *op. cit.*, p. 41). Din rindul acestor instrucțiuni fac parte și acelea privind îmbunătățirea educației religioase a tineretului.

Atenția din partea forurilor bisericești neunite pentru „catehizarea“ sistematică — de fapt, educarea în spirit național religios — a elevilor era de dată mai veche. Încă în 1844, secretarul Consistoriului neunit din Sibiu, Nicolae Baiul, în urma unei vizite făcute la Liceul academic piarist din Cluj, constată grave carențe în acest sens: tinerii studenți români nu merg la biserică, nu citesc cărți religioase etc. Propune: a) să li se trimită un profesor care să le facă educație religioasă și să-i ducă la biserică; b) să învețe doctrina și practica bisericii neunite; c) protopopul neunit al Clujului, Grigore Gal să fie îndatorat a veghia asupra conduitei religioase a tinerilor (cf. I. Lupaș, *Cum a pornit Clujul pe calea naționalizării?*, în *Societatea de mîine*, I, 1924, nr. 5, p. 105—106; nr. 6, p. 133—134; nr. 8, p. 174—175). Se pare că protopopul Gal s-a conformat, căci în anii următori întîlnim urme ale preocupărilor sale în sensul instrucțiunilor primite de la Sibiu. Iată, de pildă, un interesant atestat de ... conduită religioasă, pe care-l redactează în februarie 1846, pentru toți tinerii neuniți de la Liceul academic:

„Orientali Religioni addictas in hujate Liceo Regio Claudiopolitano altiora Studia Audientes Dominos,

2 ⁱ anni jurista:	Gaitan Basilium Látsá Basilium Pap Simeonum Pintz Ioannem Popia Nicolaum
1 ⁱ anni juristas:	Moga Ioannem Pantzu Constantinum Prodan Petrum
Phisicos	Axente Basilium Barbu Nicolaum Fleischer Demetrium Moga Eduardum
Phylosophositem:	Brottye Petrum Moga Zachariam Popia Rudolphum Roman Georgium Tordasian Alexandrum Verza Eremiam Vladt Nicolaum

Sub decursu Semestris Primi anni scholastici 1845/46 diebus Dominici ac Festis majoribus Cultui Divino diligenter interfuisse Sanctissimoque Confessionis atque Comunionis Sacramento usos fuisse hisce Testimonium perhibeo.

Claudiopoli die 26^a Februarii 1846

Gregorius Gal m.p.
Parochus Claudiop. et archidiaconus“.

⁷ Teodor Baldi, protopopul greco-catolic al Clujului.

⁸ Expresie veche maghiară: „Însă“.

⁹ Veche injurie maghiară, aproape intraductibilă astăzi. De la *fikol*, cuvînt dispărut din limba maghiară care însemna *umblăreț, ulițarnic, curvar*.

¹⁰ La Cluj exista o biserică greco-catolică din anul 1820, construită de episcopul Ioan Bob. I se spune și astăzi „Biserica Bob“.

¹¹ = „Oameni de umplutură“.

Judecata lui Mihali despre elevii greco-catolici de la Liceul academic din Cluj e exagerat de aspră. De fapt, nu se poate trage o linie de demarcare între elevii uniți și neuniți, căci unii și alții, din fericire pentru destinul cultural și politic al românilor din Transilvania, au format tocmai în acești ani un nucleu organizat, care nu avea în vedere scopuri confesionale ci naționale. Anii 1845—1847 înseamnă o adevărată renaștere a spiritului românesc în capitala aristocrației maghiare din Transilvania.

Numărul mare al cursanților români, circa 80% din totalul elevilor în acești ani, dă mișcării prestantă și forță. Acum activează acea societate literară a tinerilor, „Zorile“, se editează revista manuscrisă *Zorile pentru minte și inimă*. Studenții greco-catolici și ortodocși deopotrivă, Alexandru Papiu Ilarian și Nicolae Popea, frații Hossu sau frații Hodoș, Avram Iancu sau Axente Sever își orientează opțiunile sufletești către lupta politică, național-culturală. Fără veste, Clujul începe să se naționalizeze prin acești tineri, atât de mîndri de origina lor romană încît își schimbă numele de familie, adoptînd nume romane (cu care unii dintre ei vor rămînea pentru toată viața): Ioan Axentie devine *Axentie Severu*, Alexandru Pop devine *Alexandru Papiu Ilarian*, Kászoni devine *Casian* ș.a. Dornici de cultură națională, ei întrețin legături cu redactorul foilor de la Brașov, George Bariț, care le trimite gratuit un exemplar din ambele publicații (vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1972, p. 25—26; B.A.R., ms. rom. 1004, f. 177). Există și încercări de a colabora la *Foaie pentru minte...*, ca de pildă aceea a lui Papiu Ilarian care trimite articolul *Limba română și ortografia ei etimologică* (nepublicat; originalul la B.A.R., ms. rom. 987, f. 15), dar mai ales există strădania de a cultiva spiritul național prin propria lor revistă manuscrisă. *Să învățăm românește, domnii!*, își intitulează Papiu Ilarian unul din articole (B.A.R., ms. rom. 553) și tot el încearcă să stabilească, în lungul studiu intitulat *Limba română*, criteriul ortografic pentru scrierea cu litere latine. Lucru demn de luat în seamă: revista *Zorile* se păstrează pe linia ideologică și culturală a partidei naționale din Transilvania, care atunci era reprezentată de Bărnufiu și adepții săi. Se face apologia lui Kant, părintele raționalismului, se constată că s-a ivit era luminării popoarelor și că românii trebuie și ei să se deștepte la binefacerile științei, se exaltă spiritul național în poezii ca aceea a lui Nicolae Popea, *Iubitriul de nație și sau naționalistul*.

Ceva mai mult, cu ocazia înmormîntării fiului lui Grigore Mihali, Iuliu, mort de aprindere de plămîni în 1846, pe cînd era student în al doilea an la drepturi, tinerii români au organizat o adevărată demonstrație națională pe străzile Clujului. Cuvîntările ținute la mormîntul colegului defunct (Nicolae Popea în românește și în ungurește de Iosif Kethelyi) au provocat intervenția guvernului, prin afirmațiile îndrăznețe pe care le cuprindeau. Mormîntul fiului lui Mihali devine o adevărată tribună de la care tinerii fac referiri la soarta vitregă a românilor din Transilvania.

Iată, foarte pe scurt, motivele pentru care Mihali nu este îndreptățit să condamnă comportamentul studioșilor români din Cluj, chiar dacă nu-l frecventau prea asiduu pe plicticosul și ursuzul popă Baldi.

Pentru cele afirmate mai sus, a se consulta: revista manuscrisă *Zorile pentru minte și inimă*, la B.A.R., ms. rom. 553; Iosif Vulcan, *Pantheonul român. Portretele și biografiile celebrităților române*, I, Pesta, 1869, p. 125—128; Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna sau luptele naționale-politice ale românilor. 1846—1873*, I, Sibiu, 1889, p. 36—46; Ioan Pușcariu, *Notițe despre întîmplările contemporane*, p. 30; Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria. (De la mișcarea lui Horea pînă astăzi. Cu o prefață despre epoca mai veche*, București, 1915, p. 152; Ioan Lupaș, *Cum a pornit Clujul pe calea naționalizării?*, la *loc. cit.*; Nicolae Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj, 1924; Traian Popa, *Al. Papiu Ilarian (9 oct. 1827 — 23 oct. 1877)*, în *Societatea de mîine*, V, 1928, nr. 2, p. 28—30; Marius N. Sulică, *Papiu Ilarian ca elev al Liceului academic din Cluj*, extras din *Anuarul liceului de băieți „Al. Papiu Ilarian“ din Tirgu-Mureș* pe anul 1930—1931, p. 105—127, Tirgu-Mureș, 1932; Ioan Lupaș, *Nicolae Popea și I. M. Moldovan*, în *Studii istorice*, V, 1945—1946, p. 425—486; Victor Cheresțiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 111; Constantin Rusu și Ioan Bota, *Alexandru Papiu Ilarian*, în *Omagiul lui Alexandru Papiu Ilarian*, Zalău, 1969, p. 15—16; Bazil Ciocoi, *Alexandru Papiu Ilarian, reprezentant de seamă al generației de la 1848*, în *Semicentenarul Liceului „Alexandru Papiu Ilarian“ din Tirgu-Mureș*, Tirgu-Mureș, 1969, p. 9—13.

¹² Aluzie la articolul lui Bariț despre patriotul și omul politic Daniil O'Connell, în *Foaie pentru minte...*, 1846, nr. 42, p. 330—336; nr. 43, p. 339—341.

(Daniel O'Connell, 1775—1847, ajuns membru în Camera Comunelor din Londra în 1821, a luptat din răputeri pentru ștergerea legii din 1801, care anexa

Irlanda la Marea Britanie. La 1840 O'Connel cu partizanii săi inflăcărați începe o serie de manifestații de masă împotriva unirii cu Anglia, în urma cărora este judecat pentru „conspirație împotriva constituției”. În 1844 e condamnat la un an închisoare și amendă, dar Camera Lorzilor îl achită).

Popularizarea vieții lui O'Connel prin foile române este semnificativă, în condițiile când românii din Transilvania aveau aceeași atitudine față de tendințele anexioniste ale Ungariei.

¹³ Adică faimosul „Articulus I” din capitolul al optulea al *Aprobatorilor și Comitatelor*, colecție de legi cu caracter de constituție a Transilvaniei elaborată în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Articolul exclude total românii de la orice drepturi politice în principat, considerându-i doar vremelnici tolerați, prin bunăvoința stăpînilor și pentru necesitățile economice ale acestora: „Noha az oláh natio az hazában sem a Statusok közzé nem számláltat, sem vallások nem a recepta religiok közzül való, mindazáltal, propter regni emolumentum, miglen patialtatnak...” etc.

IX

Mult cinstite domnule!

Zlatna în 9^a 9b v. [1846]

Amblînd în zilele trecute la Baia de Criș, îmi povesti parohul nostru, I. Birta, despre bătaia ce s-au întîmplat în urmă cu clăcanii d-lui prota Ios[if] Bașa ¹, și cum acesta își face clăcile duminica, încredințându-mă cum că aceasta ar fi așe și lucru știut în tot ținutul. Așe, gîndii, a fi păcat a tăcea un abuz ca acela, și de la un mișel carele e trăgătoriu [recte: trădătoriu] și unealtă trăgătorilor din comitat, asupra biete românilor.

²¹² Așadară, mă rog fă bine, dacă poate încăpea în *Gazetă*, scrie-l, numai să meargă într-un număr, cum că e vinărsariu mare ș.a., știu și io, și iacă multe alte despre el ².

D[omnul] Ighian au prenumărat aici 5 f. c.m. pentru *Istoria Moldaviei* de Cantimir ³, precum zice că au citit în *Foaie* ⁴. Fă bine a i-o trimite.

Dară ce e cu rugarea la Dietă? Io aștept după ea ⁵.

Pe aici deobște se vorbește că d-l administrator Ș[aguna] pe preoții săi foarte ar fi înfruntat, despre carii ar fi înțales cum că cu uniții preoți ar fi avînd mină bună, și strîns le-ar fi poruncit a să feri de tot ce e unit ⁶. Io am mai multe și mai sigure daturi decît să mă îndoiesc de această veste.

²¹² Pre / cine au întrebuițat alienii românilor ca să-i departă de cătră olaltă cu prejudețe religioase, au nu pre sîrbi? Și apoi, de la sîrbi și prin sîrbi avem noi a nădăjdui o unire, o însoțire națională? Cine e așe de bine plătit sau așe de tare înșălat, care pre omul acela vrè a-l rădica prin organul *Gazetei*? ⁷ D[omnul] Ș[aguna] așa ar vrea să să uite neuniții la uniți, aici în Transilvania, ca și în Ungaria sau Bănat, și nu vrè a ști că-s altele relațiile noastre. Acolo este serbo-neunism și unito-maghiarism (precum se pare). Aici sînt numai români, din mila lui D-zeu, și mergea duhurile îmblînzindu-se, așe cît un ep[iscop] național neunit, și se va șterge de tot ura sîrbo-religionară ⁸. Dar așe nu știu ce va mai fi. Mă tem că dacă îl laudă unii pe de o parte, să nu-l scarpine alții de ceea

²¹³ parte. /

Dar cu dreptul alegerii ⁹ ce se mai lucră pe acolo? Io de aici nu mult aștept, dară totuși nu încet a sili pentru cele mie încredințate.

Dară apoi pe cine să aleagă? Că cei doi ¹⁰, cum se zice, s-au stricat, unul picînd ca ameițit de nădejdea interpoziției nordului, celălalt înotînd în aurul și argintul unchiu-său. Al nostru ¹¹ își simte puterile, și nu se va apuca, măcar doară el ar fi cel mai bun.

Visgálódás ¹² nu-l traduceți în românește? Vorbii cu oarecare să traducă extractul lui din *Erd[élyi] Hir[adó]* ¹³ și să-l trimită la *Allgemeine Zeitung* ¹⁴, Aug[s]burg.

Dar vinu-ți scrisorile fără chetuială (sau mai la modru) dacă ți le trimit prin Thalmayer? Că pentru acè fac aceasta.

Fiți sinătoși, poștește cinstitorul amic,

Gr. Mihali ¹⁵. / 213°

¹ *Iosif Bașa*, protopopul neunit al Zarandului.

² Vezi și scrisorile următoare. Se pare că Mihali a trimis la Brașov chiar o „corespondență” specială în legătură cu protopopul Bașa, pe care nu-l prea avea la inimă. Bariț nu va publica nimic din cele dorite de Mihali.

³ Referință interesantă despre răspîndirea în Transilvania a operei lui Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*. În 1825 apăruse în Moldova *Scrisoarea Moldovei, de Dimitrie Cantemir, domnul ei, carea acum întii s-a tipărit, în zilele binecredinciosului și de Chr. iubitoriului domnului nostru Ioan Sandul Sturza Voevod. Cu blagoslovenia preasfințitului arhiepiscop și mitropolit chirio chir Veniamin al Mold. Pe vremea preacuviosului, stareț al Sfintelor monastiri Neamțului și Secului chir Domețian. În Sfinta monastire Neamțul, la anul 1825. August în 19*. Veniamin luase măsuri pentru traducerea ei, după ediția germană apărută la Franckfurt și Leipzig în 1774, încă de pe la 1806. (La data scrisorii lui Mihali, se pregătea, de fapt, o reeditare a textului de la 1825. Îngrijitorul ediției, Costache Negruzzi, va reuși să o dea la lumină abia în 1851). Dar din scrisorile (vezi și scris. XI) deducem că la redacția lui Bariț se aflau depozitate încă exemplare din ediția de la 1825.

⁴ *Foaie pentru minte...* anunțase tipărirea operei lui Cantemir în nr. 9 pe 1839, p. 69—71, printr-un prospect semnat de Negruzzi și Kogălniceanu. Să fi ținut minte Ighian acel anunț vechi? Căci Bariț nu va mai reveni asupra acestei ediții. Mai degrabă credem că a aflat protopopul Zarandului vestea din publicațiile de peste Carpați, care după cum putem deduce din scrisorile lui Mihali, erau citite frecvent de către românii instruiți din Apusenii.

⁵ Începuseră, la Cluj, lucrările Dietei principatului, într-una din cele mai dezastuoase sesiuni ale ei pentru românii transilvăneni. Vezi despre lucrările ei Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...*, I, p. 185—210; Jakab Elek, *Szabadságharcunk...*, p. 67—103; George Bariț, *Părți alese...*, I, p. 637—652; Victor Chereșteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 83—89. Bibliografia nu amintește de vre-o instanță specială a românilor înaintată acestei Diete. În schimb, George Bariț găzduiește în ultimele numere ale *Gazetei de Transilvania* (IX, 1846, nr. 74, p. 293—295; nr. 75, p. 297—299; nr. 76, p. 301—303; nr. 77, p. 305—307; nr. 78, p. 309—311; nr. 79, p. 313—315; nr. 80, p. 317—319) articolul *Cauza română*, tradus din *Erdélyi Hiradó*, unde îl semnase un oarecare Székelyi. Urmează *O scurtă deslușire la Cauza română*, semnată de Bariț însuși (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 81, p. 321—323).

⁶ Vezi despre Șaguna și severitatea administrației sale scris. anterioară, n. 6.

⁷ Mihali nu-l simpatizează pe Șaguna și-l îndispune o corespondență datată Sibiu, 8/20 sept., din *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 76, p. 303, în care noul vicar general neunit este descris în culori deosebit de favorabile.

⁸ Judecata lui Mihali este greșită. Poziția lui Șaguna față de ierarhia religioasă a Carlovițului, de care voia să se debaraseze — și va reuși în cele din urmă! — s-a dovedit valabilă.

⁹ Adică dreptul de alegere a episcopului neunit, pentru eparhia Sibiului văduvită în urma morții lui Vasile Moga. Acest „drept” va fi îngăduit abia în 24

10 iulie 1847, printr-o rezoluție împărătească (vezi Nicolau Popea, *Arhiepiscopul și metropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 29).

¹⁰ Mihali se referă la cei doi contracandidați ai lui Șaguna la demnitatea de episcop: Ioan Moga și Moise Fulea. Într-adevăr, aceștia aveau șanse serioase, iar la 2 decembrie 1847 când, la Turda, va avea loc soborul electoral, primul va obține 33 de voturi iar al doilea 31.

¹¹ Adică Șaguna. Într-adevăr, deși obține doar 27 de voturi, acesta este numit — după sistemul de trei candidați — de către Împărat ca episcop neunit al Transilvaniei, prin rezoluția din 5 februarie 1848.

¹² Apăruse în același an o cărticică surprinzătoare: *Vizsgálódás az erdélyi kenészegekről; egyszersmindt az erdélyi két oláh püspök igazolásául felelet Trausch és főkép Schuller cáfolataira. Iria egy igazságkedvelő ns. hazafi, kiadták többen. Nyomatott N. Enyeden 1846 (Cercetare despre cnezatele transilvane; totodată, spre îndreptățirea celor doi episcopi români, răspuns la refuzările lui Trausch și mai virtos la ale lui Schuller. Scrisă de un nobil patriot iubitor de dreptate, editată de mai mulți. Aiud, 1846)*. „Iubitorul de dreptate” anonim este Gáal László, care vrea să pareze polemicile săsești pornite împotriva petiției episcopilor pentru românii din Fundus Regius (scris. II, n. 8). Broșura răspunde în favoarea românilor la trei întrebări: a) dacă românii sînt mai vechi decît sașii în Transilvania; b) care a fost situația românilor față cu constituția țării, înainte de venirea sașilor? și c) dacă sașii au despoiat pe români de drepturile pe care le-au avut aceștia. Ceva mai mult, — după afirmația lui Bariț, care-i face o primire elogioasă în *Foaie pentru minte...* (1846, nr. 41, p. 326—328) — prin documentele extrem de importante cuprinse în carte „nu numai se dovedește ființa românilor în Transilvania încă și înainte de maghiari, ci totodată se adevărează că românii încă de la St. Ștefan, regele Ungariei, au fost recunoscuți de proprietari, socotiți chiar în sensul politic, a mai multor ținuturi care se numia Districtus Valachorum”.

Cartea lui Gáal a avut un răsunset unic în rîndul intelectualilor români din Transilvania. O sesizează Laurian și Maiorescu (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 117—119; 294—295) iar alții o doresc tradusă în românește.

Care este, de fapt, importanța lucrării pentru români? Fără îndoială, gestul elaborării ei corespunde politicii oficialităților maghiare de a-i lovi pe sași prin intermediul românilor, spre a învrăjbi cele două națiuni. Era un pas politic în lupta surdă dintre „națiunile” constituționale din principat (vezi scris. III, n. 5 și 6) și românii știau prea bine acest lucru. Totuși, concluziile cărții ajutau programul minimal al partidei naționale, care viza obținerea unor drepturi imediate. Odată cu adoptarea programului maximal, la 1848, cartea este uitată cu desăvîrșire.

¹³ Sub titlul *Könyvismertetés*, ziarul maghiar din Cluj *Erdélyi Híradó* (1846, nr. 192, p. 700—702; nr. 193, p. 708—710; nr. 194, p. 717—718) redă, de fapt, broșura aproape integral.

¹⁴ *Allgemeine Zeitung*, cotidian apărut începînd din 1798 la Tübingen, sub redacția lui Johann Friedrich Cotta. Între 1810—1882 apare la Augsburg.

Este surprinzătoare ideea lui Mihali de a se publica broșura într-unul din cele mai mari ziare ale Europei și sugerează posibilitatea unor relații ale intelectualilor români cu redacția de la Augsburg.

¹⁵ Anul scrisorii nu e indicat. Datarea s-a făcut pe baza însemnării lui Bariț de la fila 212r: „1846”.

X

Mult prețuite domnule!

Grăbesc și io aci cu o listă de prenumăranți la *Gazetă* pe semestrul I, an. 1847, și 1. Nic[olae] Begnescu ¹ la *Învățătoriu satului* ², apoi cu alta la *Enciclopedia* lui Bălășescu ³, care încă să faci bine a ni-o mijloci.

În 9^a noemvr. a.c. îți trimisesem o corespondință din Criș, prin neguțătoriu din Țirgul Vințului. Au nu o ai căpătat? Sau nu au fost de a se putè lua în *Gazetă*? ⁴

În zilele aceste primii *Curier*. Dar altă nu mai avem ce aștepta din el, că nu se vede a-i fi aci capătul. / Dară și *Elementele* ⁵ și *Conspectus* ⁶ 214 gratis? Să știi.

N.B. D[omnul] Ighian de va fi prenumărat pe altă cale la *Gazetă*, apoi din lista mea să-l scoți afară, că io numai după rînduînța de altă [dată] l-am scris.

Prenumăranți la *Gazetă* cred că mi se vor mai insinua, și-i voi trimite de altă oară.

Fii sînătos.

Cinstitoriu șerb,

Gr. Mihali. / 214⁹

Aceasta p[ent]r[u] Thalmayer: /

Briefsammler ⁷ de aici, Simion Lukács, iară e insolent. Mi se pono-sluiră abruđenii cum că le aruncă gazetele pe supt masă, și nu le dă gornicilor de poștă de la Abrud, carii duc și alte cărți. Io le-am spus că să iei testimonie de la acei gornici și să să geluiască cătră Expediția *Gazetei* din Brașov, care va face ale sale treburi.

Aceia vor face dinșii la vreme. Io aș socoti și aceea ca mai lesne să treacă de la acest om de n[imica], că ar fi bine a face rînduială la Expediția *Gazetei* din Brașov, ca gazetele / abruđenilor, roșienilor, cimpănarilor să le pună într-un pachet, doară cu adresa: *Gazeta de Transilvania, Abrudbánya*. Acesta apoi întreg va trece pe aici și-l vor desface numai în Abrud, spre a-și căpăta fieștecare a sale. Că armeanu aceea băga de vină că dînsul nu e datoriu a pachetului și a pune hirtie și șpagat în cîinste de la sine.

Pre prenumăranții de aci Iank ⁸ și Popovits ⁹ încă îi va chinurii că n-au prenumărat la dînsul, dară vom afla ceva mijloace și la aceia.

Trimit și copia rugării pentru alegerea ep[isco]p[ului]. Aici nu vreau a face nimica.

În cele cătră Dietă, mă zbucium. Io nu știu unde va ieși lucrul. Îmi pare rău că nu iese corespondența din Criș, de 31 octom[brie] ¹⁰ / 215⁹

¹ Nicolae Begnescu, învățător la Școala primară („normală”) din Abrud, abonat la foile lui Bariț. Lista completă a prenumeraților lui Bariț din Munții Apuseni, recrutați prin colectantul Grigore Mihali e următoarea (la 1 ianuarie 1847): Grigore Mihali, protopop greco-catolic de Bistra, Iosif Ighian, protopop neunit al Zlatnei (cu 2 exemplare), Ioan Popovici, paroh neunit în Zlatna, Absalom Popovici, paroh neunit în Lupșa, Simion Balint, paroh greco-catolic în Roșia, Alexandru Tobias, paroh greco-catolic în Abrud, Nicolae Popovici, paroh neunit în Valea Dosului, Nicolae Moldovan, capelan în Abrud, Gherasim Muncaci, cantor și curator neunit în Abrud, George Crainic de Alsó Oroszi, șpan cameral în Zlatna, Ioan Cârpenișan, notar în Deal, George Gritti, proprietar de mine, curator al bisericii neunite din Roșia, Gheorghe Anghel, secretarul Tribunalului montanistic din Zlatna, Iosif Rusu, pensionar, fost funcționar pe Domeniul cameral al Zlatnei, Nicolae Begnescu, învățător în Abrud și Ioan Iancu, prim curatorul bisericii neunite din Zlatna.

² *Învățătoriu satului*, apărut la București între anii 1843—1852. Inițiativă a Societății literare, *Învățătoriu*... a fost lectura multor români de pe ambele versante ale Carpaților. Consemnări ale prezenței publicației în Transilvania întîlnim în cores-

pondența tuturor colectanților de bază ai lui Bariț cu acesta, înaintea anului 1848: Atanasie Șandor (vezi *George Bariț și contemporanii*, II, scrisori primite de la Atanasie Șandor), Ioan Dragoș (B.A.R., ms. rom. 995, f. 1—12), Ioan Munteanu (*Ibid.*, ms. rom. 999, f. 407r—408v), Moise Sora Noac și alții.

Invățătorul ... se tipărea la „Sfântul Sava”, editorul fiind Petrache Poenaru. În vara anului 1848 redactorul publicației a fost, din rațiuni politice, Nicolae Bălcescu. După revoluție, Poenaru încearcă să reinvie revista, angajând-se să respecte dispozițiile cenzurii țariste.

³ Vezi scris. VII, n. 7.

⁴ Nu s-a „luat”. Vezi scris. precedentă, n. 2.

⁵ „Elementele” = *Elemente de dreptul politic. Dupre mai mulți autori, de un filo-român*, Brașov, 1846. Autorul cărții e Costache Negruzzi, care explică astfel geneza ei într-o scrisoare către Bariț din 31 mai 1846 (B.A.R., ms. rom. 4168, f. 8r + v): „În ceasurile slobode m-am apucat a face o adunare din cei mai vestiți autori franțezi ce au scris asupra legilor, adăogînd și teoriile mele. Mai mult însă am urmat pe Montesquieu și Carré. Toată această compilație ar alcătui o broșură de 4 sau 5 coale tipărite, sub nume de *Elemente de dreptul politic*”. Negruzzi dorește să tipărească broșura la Brașov, de teama draconice cenzuri regulamentare ce domnea în Moldova: „Socot de prisos a înșira d-tale pricinile ce mă opresc de a o publica aici”. În 17 iulie se trimite manuscrisul de la Iași iar în 4/16 octombrie cartea e tipărită, în 500 de exemplare. Bariț se grăbește să-i anunțe apariția și prețul în *Foaie pentru minte* ... (1846, nr. 47, p. 376), pentru ca o săptămînă mai târziu (nr. 48, p. 384) să specifice: „Cărticica *Elemente de dreptul politic*, pe care o publicarăm înainte cu o săptămînă, au și deșteptat interesul mai multora, însă unii voiesc a și auzi opinia noastră asupra aceleiași. Citindu-o cu toată luarea aminte, opinia noastră este acolo că ne pare prea rău cum că învățatul ei autor nu o făcu cel puțin de cinci ori mai mare. Atît sintem noi de pătruși că asemenea cunoștințe politice sînt de cea mai neapărată trebuință pentru publicul cel mare, cărui nu i se dă prilej nici mijloace de a putea citi cărțile geniale scrise despre stat și politică de atîți bărbați mari ai Europei, pe carii i-au folosit și i-au stors românul nostru autor. Citiți și veți vedea”.

Din scrisoarea lui Mihali înțelegem că protopopul Bistrei a primit în dar, pentru osteneală, un exemplar din *Elemente* ... O altă interpretare care tentează, aceea că s-ar fi trimis mai multe exemplare spre a se împărți gratis în Apuseni nu o putem aborda, intrucît Negruzzi scrie clar, în epistola către Bariț din 4/16 octombrie 1846 (B.A.R., ms. rom. 4168, f. 12r + v): „Din ezemplare vei binevoi a-mi trimite numai 400, iar 100 le las pe conia d-tale a le vinde acolo, după prețul ce va costa tiparul, nu mai mult (s. n.s.)”. Într-un volum viitor vom publica dealtfel și corespondența lui Negruzzi cu Bariț.

⁶ Grigore Mihali primește de asemenea un exemplar din cărticica lui August Treboniu Laurian, tipărită în același an la București, *Brevi conspectus historiae Romanorum*. Despre această tipăritură și despre variantele ei în limbile franceză și germană vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, scrisori primite de la A. T. Laurian.

⁷ „Factor poștal”.

⁸ *Ioan Iancu*, prim curator în Zlatna (vezi scris. XII).

⁹ *Ioan Popovici*, paroh și catehet în Zlatna.

¹⁰ Sfirșitul scrisorii lipsește.

XI

Zalathna, în 11/23 febr. (1)847

Mult cinstite domnule!

Îți trimit prin neguțătorul din Sebeș, d. Antonie Balomiri et Compagnie:

a) Reștanție din anul tr. (1)846 pentru gazeta
I[ui] Ioan Patița¹, ultimul quartal (1)846 2 f.

b) Pentru *Istoria Moldovei* de Cantimir² disposae
d-lui Ighian..... 5 f.
c) Pentru *Invățătorul satului*³ d-sale Nicolae
Begnescu 1 f. 20
d) Pentru 18 exempl. *Gazeta* din semestru an
1847 (19^{le} mie gratis)..... 72 f.
În sumă în c.m. 0 f. 20 cr.

Sau, prefăcuți în galbini, p[ent]r[u] 4 f. 40 cr. c.m. galbini 17 și
1 f.c.m.

Mai încolo / mă rog a mi se trimite n-rul *Gazetei* 3 a.c., care poate 207
că mi l-au înecat armeanul și nu l-am primit. Mi-au spus că vrè a mă
mortifica pentru ce primesc prenumărație și nu las să tragă el de pre tot
prenumărantul încă 30 cr. c.m. Cițiva i-au și dat, de groază că nu le dă
gazetele afară, precum *Nic. Popovici*, *Ioan Iank*⁴, *Ioan Popovici*⁵ și,
îmi pare, și *Anghel Cosma*. Așè face acum și cu a blăjenilor. Abrudenii
cred că vor scăpa de secăturile lui cu rinduiala de acum, că le merg pină
acolo pachetele.

În cît mi se pare, încă nu-i organizat lucru cu umblarea gazetelor
pe poștă, care cît proțent să ieie. De vom vedè că pentru cei 30 cr. carii
îi globește armeanul să trag de la prenumă[ranți], vom rindui ceva
amintrile.

D[omnul] Ighian poate n-au avut lipsă de copia rugării în treaba 207
alegerii, că de la mine nu o au cerut. /

Noi am făcut întrebare verbală cătră bătrînul⁶ că vrè a da ceva în
treaba năciunii la comițiile de acum, ca să dăm și noi năpăstuirile de
pre aici. Au răspuns că staturile nu voiesc a primi nimica rugare,⁷
că vor griji ei de oamenii lor. Aședară în tot locul sintem sub tutorat.
Mai știe D-zeu ce va fi cu r[omân]ii!

Fii sănătos. Și mă înștiințează despre primirea banilor.

Rămîn cinstitoriu,

Gr. Mihali. | 208

[Adresa:] An den wohlgebor[e]nen Herrn Herrn *Georg v. Baricz*,
Redacteur in Kronstadt. Nebst 17 # 1 f. c.m.

¹ *Ioan Patița*, paroh în Cîmpeni, tatăl luptătorului memorandist Rubin Patița.

² Vezi scris. IX, n. 3.

³ Scris. anterioară, n. 2.

⁴ Idem, n. 8.

⁵ Id., n. 9.

⁶ Bătrînul = episcopul greco-catolic al Făgărașului, Ioan Lemeni. În 1847
avea 67 ani.

⁷ La Cluj se desfășurau lucrările celebrei Diete de la 1847, deschise la 4 ianua-
rie și încheiate în luna noiembrie. Sesiunea a fost deosebit de nefastă pentru românii
din Transilvania, legile votate aici putîndu-se compara doar cu cele din 1744. „În
treabă năciunii”, la 1847 nu s-a discutat nimic din cele cerute de români. Episcopul
Lemeni pretinzînd încă o dată răspuns la *Rugămîntea celor doi episcopi românești*...
(vezi scris. II, n. 8), deputatul sas Franz Hann îl acuză de idei „comuniste”. Discuția
degenerează din nou în dispută între deputații sași și maghiari, cei din urmă pozînd
în continuare ca apărători ai românilor din Fundus Regius. Își vor da însă arama pe

față, și unii și alții, cu ocazia discutării urbariului, scadentă încă din 1819 de cînd, cu ocazia conscrierii pămînturilor, aristocrații maghiari, printr-o manevră rămasă de pomină, au reușit să-și însușească sesiile urbariale iobăgești, anexîndu-le suprafețelor alodiale. De patru decenii știa toată lumea adevărul, știa și Curtea vieneză, dar revizuirea întîrzia mereu. Pînă în 1847 cînd, sub presiunea partidei liberale, Dieta este nevoită să ia în dezbateră situația urbarială. Dar, spre stupefacția întregii țări, majoritatea reacționară a Adunării își impune punctul de vedere, și încă într-un chip surprinzător: nu numai că se recunoaște ca punct de plecare urbariul falsificat de la 1819, dar se consideră acela ca „neîncheiat” și se votează continuarea lui, adică luarea încă a unei părți din pămînturile iobagilor. Răpirile de pămînturi și păduri din ultimele patru decenii sînt legiferate. Robotele și dijele apăsătoare rămîn aceleași. Litigiile urbariale urmau să le judece în continuare... proprietarii, ca în plin ev mediu. O victorie desăvîrșită a reacțiunii feudale, în pofida opoziției hotărîte, timp de 10 luni, a cîtorva deputați maghiari cu vederi liberale: Teleki Domokos, Bethlen Iános și mai ales Kemény Dénes. Românii, cei vizați în primul rînd de legile votate, s-au pomenit din nou în vechea situație „de nobis sine nobis”, neavînd nici un deputat în adunare (episcopul Lemeni, ca *regalist*, reprezenta interesele Împăratului). Se consideră că hotărîrile Dietei din 1847 — deși n-au mai apucat a fi puse în lucrare — au influențat atitudinea iobăgimii române în sensul pregătirii ei revoluționare, care se va etala foarte curînd, în primăvara anului 1848. Vezi despre Dieta de la 1847, ca surse principale, Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...* I, p. 186—210; George Bariț, *Părți alese...*, I, p. 637—652; Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története 1790—1849*, Budapesta, 1956; Victor Chereșteșiu *Adunarea Națională de la Blaj*, p. 83—89.

XII

Zalatna, 1^a iulie (1)847

Mult prețuite domnule!

Iacă aci încă doi prenumăranți, tot din sem[estru] trec[ut], și pe acest II prenumărători:

D-sa Ioan Ianc, curator bisericii, la Zalatna;

Adm[odum] r[everendum] d[ominum] Ioan Moga, paroch, N[agy] Halmágy¹.

Pe lingă această scrisoare, pe Thalmayer, trimit pentru *Magazin*, de la d. Ighian, șese R. f[orin]ți argint.

N^{ru} 50 *Gazetei* mi l-au dat armeanul mai tîrziu și întrînsul și răspunsul la scrisoarea mea pentru document.

168^v Bune doamne! Dacă sînt așe, prè bine, te las în voie — dacă vrei — să tipărești documentul sau nu. Pentru a mele păreri nu / trăbuie să pați scădere, nici să porți grijă.

Aședară, e furios dușmanul! Oare nu io am fost carele, mai nainte de mulți în Ardeal, i-am simțit furia lui?! Apoi știi că furia și oricare altă patimă, prin sucțesuri bune să incurăjază. Dar au fost, din partea noastră, cine să-i împiedece sucțesurile și să-l reflecte spre a păzi dreptatea? Nimene! Niciodată!! Apoi, nu va călca leul mai bucuros pe spatele celorlalți fieri decît și pre pașiște, dacă are prilej a-și exercia domnia-sa? Dacă le place acestora, în loc de a fugi, să scape de ar putè, numai a se pitula pe foale, pe unde știi că va veni răhgnitoriul?²

168^v Dacă mă vei îngădui, de altă/oră îți voi aduce daturi spre dovedirea celor aci zise.

Fii sănătos și mă ține, mă rog, și de aci înainte ca pre unul din cei mai prețuitori.

Al c[institei] d[omniei] tale și adevărat amic,

Mihali.

D[omnul] Ighian, care acum călătorește la Sibiu, are de gînd a merge și la Cluj, pe cînd — zice — te va înștiința, ca să poți veni și să vă întîlniți în Cluj. / 169

¹ Hălmașiu Mare.

² Cele de mai sus se referă la Șaguna, care nu se numără printre simpatizii lui Grigore Mihali (vezi scris. IX, incl. n. 6—8). Și, se vede, nici printre ale lui Bariț.

Nu putem afla cu certitudine ce document i-a cerut Bariț lui Mihali. Cert este că e în legătură cu Șaguna. Credem însă că este vorba de o referință în legătură cu intervenția vicarului general neunit în Munții Apuseni, în ianuarie 1847 și arestarea Ecaterinei Varga. Mihali cunoștea bine întîmplările, ca participant pasiv la descinderea lui Șaguna și a autorităților.

Redactorul de la Brașov nu va publica, cel puțin cîteva decenii, vreun document în care l-am putea identifica pe cel trimis de Mihali. Dar este posibil ca în capitolul bogat pe care îl dedică evenimentelor din ianuarie 1847 în *Părți alese...* (I, p. 652—664), reconstituite mai ales pe baza unor însemnări ale lui Simion Balint, să fi utilizat și datele primite de la Mihali.

XIII

Zalatna, 20^e s.v. iulii (1)847

Mult prețuite domnule!

Pe semestru II ț-am trimis prenumăranți, cu mine dimpreună, n^r 16, adecă 18^a, 26^a, 21^a iunii et 1ª iulii a.c. Am nădejde să-i fi primit, macar i-am cam occasionaliter. În 1ª iulii am trimis și 6 fl. c.m. pentru *Magazin*¹ d-lui Ighian.

Despre venirea gazetelor, de pe airea nu mi-au venit jelanii pînă acum. Numai noi aici, io, Ioan Popovici, paroh și catehet, și prima curator Ioan Iánk încă n-am căpătat pe semestrul acesta nici un jurnal. Sminteala nu știm să fie la poșta de aci, că ficiorul lui Ioan Popovici au fost față la desfacerea poștei și n-au văzut nici unul din numerii noștri.

Io-s mai așteptătoriu, cetindu-le de la cumnatu-meu Angyal, dară Popovici Ioan / mă supără mult pentru că nu le capătă. Aceasta e cauza scrierii mele, că amîntrile mai așteptam. Apoi fu și acest prilej fără cheltuială, care vrui a-l folosi. Așea, mă rog a să lua aminte. 209

Amîntrile, mulțamită pentru că m-ai ascultat și mi-ai făcut voia. Recomandat rămîn al pr[ea] c[institei] d[omniei] tale prețuitoriu,

G. Mihali. / 209^v

¹ *Magazin istoric pentru Dacia*. Mihali era colector și pentru această importantă publicație. Dar, după cit ne putem da seama din epistolele sale, *Magazinul...* lui Laurian și Bălcescu a avut o circulație relativ mai restrînsă în Apuseni decît în alte zone ale Transilvaniei.

Mult prețuite domnule!

Prețul celor 17 exemplare din *Gazeta* prenumărate pe sem. II a.c. de aici, fără 11^{ime} și 4 fl. plătiți de capelanul Moldovan acolo, acum în suma de 58 fl. c.m. sau, schimbați, în doisprezece, i.e. 12 galbini și 2 fl. c.m., îi trimit prin neg[uțătoriu] Ant[on] Balomiri, care călătorește la Brașov.

216 Cu venirea gazetelor cred a fi mulțămiiți toți, adecă mie nu mi s-au jeluit nimene, fără în săptămânile trecute; de atunci nu. /

Mie numai n-ru 27 din *Foaie* nu mi-au venit; mă rog a mi se trimit.

Spun că arhireul ¹ să gată la Viena a călători. Cauze grele și drepte ar fi destule ². Nu știu dacă pentru acele ș-au propus a călători măria-sa, sau alte cele va fi avind, între cele și anumit de cler atingătoare ar fi mijlocirea sau cîștigarea săborului diecezan care, după părerea multora, ar rămînea cea mai mărită faptă în biografia măriei-sale, și fără care cu puțin folos se ostenește în arhipăstorie-și ³. /

216 De la vacanta parohie a Hunedoarei se bate celibatul cu căsătorisul. Pînă acum cel dintîi e mai aproape de învingere, însă capătul va alege ⁴.

Da e drept că pe Morășeni vreu a-i alunga de la profesoriile rom[ano]-catolicilor de acolo? ⁵ Îmi aduc aminte că așe ceva prezisesem io c-a păți.

Fii a lui Dumnezeu și mă înștiințează că ai primit banii mai de sus-scriși.

Carele te cinstesc de pururea,

217

Gr. Mihali. /

¹ Episcopul Ioan Lemeni.

² Episcopul nu va mai călători la Viena, sperînd, pe semne, o soluționare a acestor „cauze grele și drepte“ de la Dieta clujeană. Pentru infirmarea acestor speranțe vezi scris. XI, n. 7.

³ Pasajul trădează concepția *sinodalistă* a lui Mihali, adică aderarea la punctul de vedere lansat de Bărnăușiu și partida națională în 1842, după care administrarea bisericii greco-catolice trebuie să se facă — în virtutea dreptului canonic tradițional al românilor — cu consultarea periodică a „soborului celui mare“.

⁴ Rivalii erau Constantin Papfalvi și Dumitru Ladai, primul celibe iar al doilea căsătorit. Se pare că au fost împăcați amîndoi, pentru că la 1847 Papfalvi apare ca *paroh de Hațeg*, vicar foraneu și decan al Hațegului iar Dumitru Ladai ca *paroh al Hunedoarei* și vicearhidiacon (cf. *Schematismus dicasteriorum et officialium Magni Principatus Transilvaniae pro anno 1847*, p. 263).

⁵ Zvonul nu se va confirma. Iacob Mureșanu, care fusese numit profesor la Gimnaziul romano-catolic din Brașov în 1837, va rămînea în această slujbă pînă în 1868, fiind timp de 20 de ani directorul școlii. Andrei Mureșanu, venit mai tîrziu, în 1840, rămînea profesor pînă în 1850 cînd se mută la Sibiu, ca translator gubernial.

Domnule redactoriu!

Adauga în lista prenumăranților miei la *Gazeta* pe sem. II a.c.:
21 Reverendissimo d. *Iosepho Bassa* Protopresbytero gr. r. orientalis per Incly[tum] Co[mi]t[a]tum Zarand;

22 Adm. Rev. d. *Ioanni Paticza* Parocho, per Zalathna, Topanfalvae ¹.

După aceste, adaug pentru *Gazetă* o scrisoare despre trebile abrudenilor. Aceasta e compusă după espuseciunea avocatului P[etru] Dobra, carele le lucrară și le lucră cele de lipsă, așeadară le știe bine starea lucrurilor și și răspunde pentru corespondința de sus ².

Apoi iară / altă corespondință de recunoașterea meritelor episcopului 218 Șaguna (tot aceuiași avocat D[obra]), carea dacă o vei socoti d-ta a nu fi contrarie voiei bunului arhipăstoriu și împiedecătoare de planurile acestuia, încă (poate) cu ceva îndreptare a stilului o publică ³. Iară amintirea, iți stă în voie.

Deputăciunea în cauza uniunei ⁴ poate nu s-au apucat de lucru, sau de cumva ie, pentru ce nu se chemară în sus și cei 9 deputați români ⁵ numiți *per Nachtrag*? ⁶ Doamne, cum nu se descilce lucrurile, spre a vedea un viitoriu mai ferice!

Mi se pare că aici, decît de o Nord Americă care au dat antiul exemplu a egalității și fraternității naționale, sintem mai aproape de Oriente. Acia cu absolutismul unuia, a vro cîți[va] inși, tot un drac ⁷. Ma cest din urmă, doară, de mii de ori mai rău. Doamne ajută dreptății și omenității!

Fii sănătos.

Io sint al d-t. einstitoriu,

Gr. Mihali. / 218^v

¹ Topanfalva = Cîmpeni.

² Scrisoarea „despre trebile abrudenilor“ s-a publicat în *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 65, p. 270; nr. 66, p. 274, semnată „*Poporul român din Abrud și împrejurii*“. Conținutul ei ne cere o revenire pe firul unor importante evenimente petrecute în Munții Apuseni, în vara anului 1848.

După cum se știe, cel mai caracteristic aspect al vieții politice din Transilvania în lunile mai—septembrie l-a constituit strădania autorităților maghiare de a-i îndepărta pe români de la programul revoluționar stabilit pe Cîmpia Libertății, prin felurite mijloace de intimidare și opresiune. Ce e mai trist, gărzile nemeșimii, alcătuite în toate zonele principatului, erau ațîțate și fanatizate împotriva românilor. Așa se face că la 29 mai, în Abrud, cu ocazia unei zile de tîrg, gardiștii maghiari atacă fără veste populația română, rîndind opt persoane. Moșii au vrut să riposteze, dar vărsarea de sînge în continuare e evitată prin intervenția preotului Simion Balint care-i liniștește pe români. În loc să cerceteze obiectiv faptele, guvernatorul dădu ordin în 9 iunie ca o comisie să iasă la fața locului, pentru a constata „dizordinile“ provocate de români!! Comisia, condusă de Koszma Pál, Némethi János și Nemegeyi János, cere „pentru siguranță“ un număr de soldați, care se și trimit în munți, spre paguba și teroarea românilor.

Un delator oarecare, paznic de pădure din Cîmpeni, le oferă pretextul de care aveau nevoie: acesta declară că moșii din Vidra, conduși de Avram Iancu și înarmați de acesta, au săvîrșit multe contravenții în pădure și că Iancu ar fi convocat o

adunare în Cîmpeni pe ziua de 17 iunie. Declanșată, comisia cutreieră satele în compania soldaților, căutînd „agitatori” (bujtogatók), amendînd sau pedepsind la întîmplare pe moți cu cîte 50 de bețe, ca în evul mediu. Mai mulți fruntași ai moților din Abrud și Cîmpeni sînt arestați.

Gazeta ... lui Bariț a urmărit de la început evenimentele din munți, relatînd mai ales despre deplasarea soldaților într-acolo, execuțiile militare fiind tot ce-și puteau dori mai puțin locuitorii satelor de pe atunci. Din nr. 50 (XI, 1848, p. 210) aflăm că la 19 iunie au pornit de la Alba Iulia spre Abrud 115 soldați din Regimentul „Jivkovic” și 70 de grăniceri secui; din nr. 54 (1 iulie, p. 225), că Simion Balint este arestat, pentru ca peste cîteva zile *Gazeta ...* (nr. 55, p. 225) să informeze: „Comisia și soldații se mutară în 24 iunie de la Abrud la Cîmpeni, și nu e adevărat că românii s-ar fi lovit cu soldații. Din toată cercetarea va ieși o nimică”. Nr. 63, p. 259: „Comisia cercetătoare se depărtă, fără a descoperi vreun plan periculos, fără nici un rezultat. Într-aceea, cîteva preoți rămăseră bajocorii. Parohul Simion Balint și tînărul Moga, tot prinși. Cîteva sate supuse la purtarea speselor de 2—3 mii f. argi pentru soldații săcui și poliaci. Toate aceste numai la nește pîre oarbe și răutăcioase ale citorva nemeși călcăitori de război, însă și fricoși peste măsură, care alergaseră cu minciuna la Cluj. Armele se culeseră și de la cei mai păciuți români din aceste părți. Pînă acum românii, cu puținii unguri lăcuiți în părțile acestea, viețuiau ca frații. Însă de la dușmănoasele tractări încoace, atît s-au răcit inimile, cît numai D-zeu știe cînd se vor mai putea vedea cu ochi buni unii pe alții.”

„Scrisoarea despre trebile abrudanilor” este prima relatare mai largă pe care *Gazeta de Transilvania* o publică în legătură cu întîmplările din munți. Epistolei lui Mihali îi datorăm descoperirea amănuntului că viitorul prefect și erou Petre Dobra este autorul relatării, cum și că fusese avocatul și povătuitorul lor în timpul anchetei. Din relatare aflăm numele exact al celor arestați de către comisie: Simion Balint, Ilie Cojocaru, Nicolae Fodor, Ioan Patița, George Balea, Ioan Corcheș, Ioan Dangea, Sămoilă Moraru, Petru Ioanete, Iosif Sterca Șuluțiu și Teodor Teoc (acesta din urmă chiar în seara cînd se întorcea de la Innsbruck, unde făcuse parte din delegația trimisă de Adunarea de la 3/15 mai la Împăratul). Autorul se indignază de procedeul comisiei, care ține ascunsă cauza adevărată a măsurii represive, cum și numele piritorilor.

Surse ulterioare mai importante pentru evenimentele din Abrud și Cîmpeni: conceptul făcut de Simion Balint la cererea lui Papiu Ilarian, în 1852, păstrat la B.A.R., în ms. rom. 1060, f. 322 și urm., intitulat *Scurta descriere a evenimentelor din Munții Apuseni a Transilvaniei sau Țara Moților numită, în anul 1848, începînd de la martie pînă în octombrie aceluiași an, de Simion Balint, în Roșia de Munte, 1852, mai 8*; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, schița tomului III, publicată cu o introducere și cu note de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 43—47; Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. V, Cluj, f.a., p. 271—272.

³ Această a doua corespondență a lui Dobra nu se va mai publica.

⁴ Este vorba de activitatea Comisiei regnicolare din Pesta, în vara anului 1848, convocate spre a stabili condițiile uniunii Transilvaniei cu Ungaria. La lucrările comisiei au luat parte și delegați români, în împrejurări nici pînă astăzi suficient elucidate. Prezența românilor este, în același timp, unul dintre cele mai ciudate episoade din viața lui Andrei Șaguna, conducătorul delegației române.

După audiența la Împăratul, unde fusese trimis, împreună cu o numeroasă delegație de români, de către Adunarea de la 3/15 mai, Șaguna revine la Viena (audiența avusese loc la Innsbruck) la 23 iunie 1848. Rezultatul audienței era descu-rajator: petițiunea cuprinzătoare a românilor, în care prevalau cereri de mare importanță politică, precum și independența națională a românilor din Transilvania, independența religioasă, libertatea cuvîntului și a presei, reprezentare proporțională în Adunarea constituantă a principatului, în fine, invalidarea uniunii cu Ungaria, capăt de la bătrînul monarh Ferdinand următoarea rezoluție: „Rugarea supușilor mei de origine română, compusă în conferința de la Blaj, e rezolvată prin uniunea Ardealului cu Ungaria”, sau, ceva mai tîrziu, o alta în care găsim și următoarea formulare: „Ministerul meu maghiar va purta de grije ca plînsorile voastre locale să fie examinate și rezolvate”. Era clar că dorințele românilor nu-l interesau pe Împărat,

liniștit și mulțumit, pare-se, de dualismul realizat cu ungurii, pe care nu dorea nicidecît să-i supere.

Dar ce le rămînea de făcut românilor? Șaguna riscă atunci o acțiune ce va avea un răsunet deosebit în rîndurile românilor: hotărăște să vină la Pesta, pentru a încerca, dar, să smulgă pe cale „constituțională” ceea ce le refuza monarhul. Sau cel puțin o parte din dezideratele națiunii. Hotărîrea era îndrăzneată, pentru că delegația lui din partea Comitetului Național încetase odată cu audiența la Împăratul, iar, pe de altă parte, o delegare nouă nu era posibilă, întrucît autoritățile maghiare desființaseră comitetul, ai cărui membri erau urmăriți pe capete. Așadar, Șaguna acționează cvasi-legal, ca o continuare a misiunii. Cîteva dintre membrii delegației se desolidarizează de el, Constantin Romanul declarînd categoric că ei s-au dus la Pesta „fără voia națiunii române” (cf. *Anul 1848 în principatele române*, II, București, 1902, p. 138).

La 30 iunie Șaguna trimite credincioșilor săi o circulară în care își motivează gestul: a venit la Pesta din voința monarhului, ca să se achite de noua însărcinare. Vorbește de asigurările primite. Îndeamnă la liniște și la respectarea legalității. Apoi, se îngrijește ca din Comisia regnicolară să facă parte și alți români, numărul acestora stabilindu-se pînă la urmă la 9 (afară de el și Alexandru Bohățel, care venise pe cale „oficială” din Dieta de la Cluj).

Comisia și-a început lucrările la 16 iulie și, cum era de așteptat, ignoră complet cererile românilor. Șaguna se zbate în fel și chip, dar pînă în 6 septembrie încă nu izbuteste să stabilească ceva pozitiv cu guvernul lui Szemere. Acesta din urmă nu voia decît să-l atragă pe prelatul român de partea sa. Profitînd de faptul că, în Transilvania, românii păseau tot mai hotărît pe drumul revoluției, a ruperii de „legalitatea” maghiară, îl pune pe acesta să aleagă între unguri și „agitatorii” români. Episcopul sibian evită confruntarea. Eșecul misiunii pe lîngă guvernul din Pesta îl făcuse prudent.

Înainte, însă, de a se bănui acest eșec, Șaguna este dezavuat în Transilvania și învinuit de acțiune împotriva nației. La 30 iulie, cu ocazia întoarcerii lui Ioan Bran în țară, acesta este adus în fața Comitetului Național și criticat aprig. De ce s-au oprit la Pesta? De ce și cu ce drept au început tratative cu guvernul unguresc? Acuzatorii erau fruntașii partidei naționale: Bărnuțiu, Ioan Maiorescu, A. T. Laurian, Papiu Ilarian. Se întocmește o scrisoare de rechemare a delegaților, redactată de Bariț, dar se pare că ea n-a fost expeditată. Oricum, cei din țară erau supărați foc: „Pînă cînd se va pertracta cauza noastră și se va lămuri deplin, să ne rămînem consecenți și să nu ni-o stricăm prin abateri nebune”, îi scrie Laurian lui Bariț în 5 iulie, referindu-se la actul lui Șaguna (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 147). Partida, pretindea, pe drept cuvînt, păstrarea în limitele hotărîrilor de pe Cîmpia Libertății. Firește, toate acestea ajung curînd la cunoștința celor de la Pesta, care se dezvinovățesc prin pana lui Iosif Ighian, în răspunsul public *Cătră națiunea română din Transilvania (Foaie pentru minte...*, 1848, nr. 31, p. 241—243). Acesta merge, în general, pe întrebarea: ce rău au făcut prin încercarea de la Pesta? Dar, ne întrebăm noi acum, așa cum s-au întrebau cei din Comitetul Național: ce bun au făcut? Nimic. O acțiune desigur greșită, în perspectiva istoriei: Șaguna trebuia să știe că de la guvernul unguresc nu se poate obține nimic. Și, desigur, știa, lucru care îi agravează situația, făcînd să planeze în jurul său atmosfera neplăcută și nedorită a dubiului.

Comitetul Național și partida rămasă în mijlocul vicisitudinilor transilvane încetează însă curînd atacul, înțeleptul Bărnuțiu considerînd că buna înțelegere între capii națiunii e mai importantă ca oricînd. Iar Șaguna va avea suficient timp să-și dovedească priceperea și eficiența în exoperarea drepturilor românilor, încă din același an, în cei următori și în deceniile următoare.

Vezi pentru această problemă Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...* schița tomului III, p. 26; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, I, p. 385—403, Silviu Dragomir, *Studii și documente...*, V, p. 274—292; *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 146—148.

⁵ Vezi nota 4. Cei 9 deputați români cooptați în Comisia regnicolară erau: Alexandru Sterca Șuluțiu, Iosif Ighian, Timotei Cipariu, Paul Dunca, Gheorghe Anghel, Ioan Bran, Ioan Onițiu, Petre Dobra și Dimitrie Moldovan. George Bariț publică lista lor la 1 iulie (*Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 54, p. 223) cu următorul text: „Din scrisori primite de la Peșta aflăm că palatinul și miniștrii primiră ca,

la sistematica deputație carea va lucra și va regula condițiile supt care se uni Transilvania cu Ungaria, afară de cei doi episcopi și de Bohățel, deputatul dietal, să mai între alți 9 români [...] Dar, oare, primit-am noi uniunea, asupra căreia protestăm ca să nu se facă fără noi?"

⁶ „În completare“.

⁷ Absolutismul Împăratului și absolutismul Guvernului maghiar. Dilemă într-adevăr dramatică pentru românii transilvăneni la 1848.

XVI

Zalathna, 10/22 iuliu [1]848

Domnule redacteur !

Trimite *Gazeta* pe sem. curg. și:

17 Domniei-sale *Teodor Szabo, Hutman*¹ în *Offenbaia*² (N.B.: pe adresa din semestr. trecut);

18 Adm. Rev. D. *Petro Moldovan*, Parocho în *Nagy Halmagy*.

N.B.: Moga³ s-au lăsat.

Balint rămase și după capătul comisiunei în detențiune (apoi e și foarte rău bolnav, cum spun)⁴.

219^v Sint pe la Cimpeni și vro 200 catane / pentru esecutiunea speselor făcute pentru catane etc. că niscari sate n-ar fi vrind a plăti, necunoscându-se de vinovate⁵. Comisiunea s-au dus acasă.

Dumnezeu caute din ceriu, că noi numai de acolo sperăm ajutoriu. Din iad nu vrem. Nu zicem: *Superos si nequeam*⁶, lăsăm aceste altora.

Fii sănătos poștește am[iculi],

219^v

Mihali. /

¹ Corect Hüttenmann = metalurgist, fierar.

² Zlatna.

³ *Ioan Moga*, preot în Hălmagiu. Vezi scris. următoare.

⁴ Suferințele parohului din Roșia Montană, Simion Balint, primul arestat de către comisie, constituie culmea acestei samavolnicii. Corespondența lui Petre Dobra către *Gazeta de Transilvania* (XI, 1848, nr. 65, p. 270; nr. 66, p. 274) subliniază că toți prizonierii au fost eliberați, numai Balint nu, acesta fiind ținut „în nespusă batjocură, fără scaun, masă, pat ș.a., și în așa loc unde, necum cunoscuților, dar nici aerului curat nu este iertat a intra la dinsul“.

Lui Balint i se întocmise un act de acuzare, după Silviu Dragomir (*Studii și documente...*, V, p. 297) „unic în felul său, caracteristic pentru simțul de dreptate al unui guvern samavolnic și pentru lipsa de respect a libertăților trimbițate cu atîta zgomot“, conținînd 20 de puncte total neserioase. Un lucru reiese, doar, din conținutul lor: că popa Balint a fost un luptător activ pentru națiunea sa și că tocmai acest lucru nu-l suportau autoritățile maghiare. Pe baza actului, e încarcerat într-un beci unde se îmbolnăvește. Aprinzîndu-se clădirea în care era deținut (din întimplare, oare?), este mutat în altă parte. În fine, a fost depus, bolnav și slăbit, în închisoarea comunală a Abrudului, împreună cu hoții și criminalii. A zăcut acolo pînă la 20 septembrie 1848, cînd Adunarea marțială de la Blaj cere imperativ eliberarea lui. Este adus la Blaj, unde cei 40.000 de români înarmați îi fac o primire triumfală.

Reîntorcîndu-ne la corespondența din Abrud cu data 22 iulie, reținem un pasaj semnificativ: „vina“ lui Balint — spune autorul — este aceea că s-a aflat în fruntea motiilor, în cunoscuta acțiune a acestora din martie 1848, episod timpuriu și semnificativ al revoluției transilvănene (despre care vezi la **V i c t o r C h e r e s t e**

și u, *Adunarea Națională de la Blaj*, p. 201—205). Aristocrații nu l-au uitat și s-au răzburat în felul lor caracteristic.

⁵ *Gazeta de Transilvania* (an. cit., nr. 66, p. 274) indică cifra de 100 de soldați rămași în munți. Interesantă este informația lui Mihali referitoare la satele care au refuzat plata amenzilor stabilite de comisie, pe care n-o găsim în nici o altă sursă.

⁶ „Sintem falnici, chiar neputincioși fiind“.

XVII

Zalathna, în 16 iulii [1]848

Domnule redacteur !

În 10ª iulii a.c. îți scrisesem pentru fostul prenumerante 17 *Theodor Szabó, Hutman, Offenbaia*¹ și pentru 18 Adm. R. D. *Petru Moldovan*, paroch în *Nagy Halmagy*². Apoi în 13ª iulii pentru 19, domnia-sa *Ioane Vlad*, cantore și jurat cetățean, *per Abrudbánya, Verespatak*³.

Îi însemnai aici, dacă nu-i vei fi căpătat cumva, fiindcă-i trimisesem occasionaliter.

Adaugă cătră ei acum și pre fostul prenumerante 20, Adm. Rev. D. *Ioannes Moga*, Parochus în *Nagy Halmagy*. |

220

Mă înștiințează că în cit să primească, și dacă pot a-ți trămite galbinii pentru gazete.

Proieptații deputați de aici *Angyal*⁴ și *Dobra*⁵, încă pînă în ziua de astăzi nu căpătară ordine de a merge în sus. Doară s-au schimbat lucru ?

Pe aici se confiscară unele cărți și de la poștă, pentru că aveau vinov[ățire] asupra lor a se fi trămisă prin espresuri. Oh, *tempora!*⁶

De altă oară, poate mai multe.

Familia-mi trecu preste o criză, acum de astă oară norocos⁷.

Frate-meu Simeon se roagă pentru puțintic răspuns. E, na!

Al domniei-tale cinstitoriu,

Mihali. / 220^v

¹ Vezi scrisoarea precedentă.

² Hălmagiu.

³ „Prin Abrud, în Roșia Montană“.

⁴ Gheorghe Anghel (vezi scris. II, n. 1).

⁵ Petre Dobra (scris. VIII, n. 2). Pentru împrejurările în care cei doi devin „deputați“ vezi scris. XIV, n. 2. Dealtminteri, Gheorghe Anghel fusese ales la 3/15 mai în rîndul membrilor delegației conduse de Șaguna, ce trebuia să prezinte Împăratului cererile românilor. Deducem din scrisoarea lui Mihali că Anghel ori n-a fost cu Șaguna în Austria ori, dacă a fost, s-a întors mai devreme acasă, fără a aștepta rezultatul audienței de la Innsbruck și respectiv fără a se opri la Pesta. Cît despre Dobra, acesta făcuse parte din delegația trimisă la Dieta din Cluj, al cărei președinte fusese Lemeni. Foarte probabil că cei doi n-au mai mers la Comisia regnicolară.

Scrisoarea confirmă faptul, pus la îndoială de Silviu Dragomir (*Studii și documente...*, V, p. 277), că Anghel și Dobra erau pe lista celor 9 membri cooptați în comisie. Cinci dintre cei nouă fusese propuși de Șaguna (Cipariu, Ighian, Dunca, Moldovan și Bran) iar patru de Lemeni: Șuluțiu, Anghel, Dobra și Onițiu. Pe aceștia din urmă, Silviu Dragomir îi enumeră la *loc. cit.* cu rezerva: „luînd de bună informația *Gazetei...*“ (unde — vezi XI, 1848, nr. 54, p. 223 — se publică pentru prima dată numele celor 9 inși). Vezi și scris. XV, n. 4.

⁶ „Ce vremuri!“

⁷ Nu ne putem da seama peste ce criză a trecut familia protopopului de Bistra. Știm doar că în urmă cu doi ani, în iunie 1846 îi murise un fiu, Iuliu Mihali, student la Liceul academic piarist din Cluj, în al doilea an de drepturi. Vezi scris. VIII, n. 11.

XVIII

Zalathna, 26/14 mai [1]850

Domnule amice!

A conto prenumărăciunilor la *Gazeta* pe an. [1]850, I sem., parte de mine, parte de frate-meu trâmise cu începutul anului, îți trimit pe lângă această scrisoare 20 douăzeci galbini, dacă umblă așa, iar 14 f. 30 cr. v.v. mi-i vei calcula, apoi mă vei reînștiința despre primirea lor, și în cită sumă¹. Deodată să-mi scrii și cine-s prenumărăanții de aici trimiși, /
223 pentru că frate-meu n-au dus acurată listă². Unii pină azi n-au plătit și nici nu vreau a plăti, că *Gazeta* nu le vine³. Alții cer banii îndărăpt. Așa oameni încă avem.

Frate-meu spune că-ți scrisese vro 3 inși, pre carii să-i prenumări la *Bucovina*⁴ (Al. Tobias, Abs[alom] Popovici, Nic. Moldovan)⁵ Pentru aceștia apoi dînsul au trimis banii drept la Hormuzachi⁶. Aședară
223° aceștia nu vin în socoteala *Gazetei* noastre. /

Pe aici, supărare, ne-ndestulare pină și între popor, că românii nu capătă nimica de la împăratu și, în tot locul înaintat, fostul inimic⁷. În comisiuni pentru împrumutare, despăgubiri, milă sau cum le mai cheamă, dintre românii de acia, numiți carii *et adesse, et abesse possunt*⁸, sau sînt numai nule între ceialalți comisari. Ce va fi cu românii?!

Încă mai este timp de răbdare. Bine că știm și am învățat a răbda. Ce mai faci?

D-zeu să te țină, poștește amicul,

224

Mihali. /

¹ Bariț nu mai era redactorul foilor românești din Brașov din data de 13/25 februarie 1850, cînd atît *Gazeta Transilvană* (nume pe care l-a purtat din toamna anului 1849) cît și *Foaie pentru minte...* sînt suprimate din ordinul guvernatorului Wolgemuth. Este semnificativ, totuși, felul cum românii nu voiau să accepte ideea desființării foilor naționale, continuînd imperturbabili prenumerările, și îl socoteau pe Bariț în continuare ziaristul lor, cu toate că se știa prea bine cum că guvernatorul a suprimat *temporar* foile și *definitiv* pe conducătorul acestora. Aspectul de mai sus îl întîlnim în nenumărate corespondențe primite de Bariț. Și, de fapt, adevăratul mentor al foilor — după reparația lor în toamna lui 1850 — va rămîne tot Bariț, noul redactor, Iacob Mureșanu, înțelegînd rolul de adevărat simbol național al părintelui ziaristicii transilvănene și urmînd cu fidelitate povețele acestuia.

² La sfîrșitul anului 1849 Grigore Mihali nu se afla în Zlatna. Tînărul său frate Simion, acum notar al Magistraturei camerale, se însărcinase el cu stringerea prenumerațiilor la *Gazeta...* și *Foaie pentru minte...* pe primul semestru al anului 1850.

³ De vreme ce nu apărea!

⁴ *Bucovina*, foaie săptămînală redactată la Cernăuți, începînd cu data de 16 octombrie 1848, de către frații George și Alexandru Hurmuzachi. *Bucovina* apărea cu text paralel, românesc și nemțesc, doar foiletonul gazetei fiind tipărit numai în românește.

În scurta ei existență (a fost suprimată și ea, în septembrie 1850, de către regimul absolutist al lui Bach), publicația și-a făcut merite remarcabile în direcția trezi-

rii și întăririi conștiinței naționale a românilor din Bucovina austriacă. A avut un răsunset neobișnuit în rîndurile românilor și datorită faptului că era condusă de celebrii frați Hurmuzachi, „Grachii Bucovinei“, cum i-au numit contemporanii. Iată un pasaj din articolul-program al foii, semnat de George Hurmuzachi: „Foaia noastră va fi defensorul intereselor naționale, intelectuale și materiale ale Bucovinei, reprezentantul nevoițelor și dorințelor ei, organul bucuriilor și suferințelor ei“.

Cărturarii și patrioții din Transilvania au întreținut relații atît cu publicația de la Cernăuți cît și cu familia Hurmuzachi. Bariț datorează Hurmuzachestilor și *Bucovinei* eliberarea sa dintr-o neplăcută detențiune rusească (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 156, n. 1), în 1849. O bogată corespondență primită de la generoasa familie de boieri români se păstrează în fondul Bariț de la București (B.A.R., ms. rom. 995, f. 240r—355r), pe care o vom publica într-un volum următor.

⁵ Simion Mihali nu pomenește în scrisoarea către Bariț (vezi n. 2) nimic despre *Bucovina* și prenumerații la ea.

⁶ În 1850 de redactarea *Bucovinei* se ocupa numai Alexandru Hurmuzachi.

⁷ Ecou al nemulțumirii generale a românilor din Transilvania pentru rezultatul descurajator al eforturilor de la 1848—1849. Uriășele jertfe — 40.000 de morți, sute de sate incinerate, milioane de florini pagubă materială — se dovedesc inutile în fața atitudinii incalificabile a monarhului habsburg, care nesocotește total cerințele națiunii române din Transilvania și Ungaria. Prin *Constituția Imperiului austriac*, octroată la 4 martie 1849 (vezi textul ei integral în Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, I, p. 523—534) se face tabula rasa de interesele tuturor popoarelor cuprinse în granițele monarhiei, inclusiv românii, articolele „octroatei“ vizînd exclusiv întărirea monarhiei, în variantă absolutistă. Există o întreagă literatură istorică și insatisfacție a revoluției române din Transilvania. Ne rezumăm a recomanda doar pe Nicolae Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, p. 182—201 și două monografii recente despre Avram Iancu: Silviu Dragomir *Avram Iancu*, București, 1965, p. 238—282 și Ștefan Pascu, *Avram Iancu*, București, 1972, p. 192—243, unde se rezumă foarte expresiv situația românilor după revoluție.

⁸ „Care pot veni și pleca“, adică pot fi numiți sau înlăturați tot atît de ușor.

XIX

Zlatna, în 18 iul. c.v. [1]850

Mult prețuite domnule!

Nu 19# ci 20# ț-am depus la Thalmayer în Sibiu, ca să-i capeți. Aședară întrebă de Hesheimer¹, și prin el de Thalmayer, cum a căzut 1#? Reversul cestui din urmă despre 20 e în mina mea.

Bine e să meargă în 14 f. sau 14 f. 6 cr. Nu fac io de acolo, că io numai pentru aceea îi socoteam mai sus, ca dacă cineva din speduitorii îi va schimba fără învoierea sau știrea noastră, să-i plătească omeneste, sau *rectum*², să nu lăcomească la ei și să trimită alt gen de bani.

Dar calea *Gazetei* nu se mai limpezi?!³ La ieșirea aceștia d. redactor⁴ să-mi trimiță listea prenumărăanților/lor, ca să știu cît am de a mai
225 suplini preste cît am trimis.

Iancu în iastă săptămînă pleacă la Viena. Acolo se va înțelega dînsul în privința decorăciunilor⁵.

Prozelitismul, scăderea de la religiune etc.? Io în toamna trecută, cînd se închie resbelul politic-național, am priceput că vom să avem

resbel religiosar⁶. Io cred că nu e lucru născut din capetele nebunilor, ci a unor din cei prea înțelepți, carii vinează nu după prescuri sau serecusi, ci după orduri, dignități etc.

Io cred că, precum nu e timpul pentru certe între unire și neunire, tocma așe nu e de a lucra pentru ună uniune religioasă a românilor. Asta poate ar fi mai neplăcută decât cele mai dintii.

225^v Alții, su[b] pretesturi religioasă au / vrut, și doară mai vreu a ne înșala pre noi. Ar fi vremea acestora să le întorcem împrumutul. *Mundus vult decipere, ergo!*⁷

Io jelobile care-mi vin din protopopiat, pentru achimarea de la unire le trimit fără reflecțiuni blăjenilor⁸. Reflecțiunile le voi face în față. Le spuseseam sau le scriseseam io înainte, că de aceste vor urma.

Însă dacă prota Bașa din Zărând îmi bate prin comisariat, cu nuiele, înaintea mai multor sate, pe un om pentru că, zicându-se unit, sau cunat de popă unit, și și trăiește cu muiera, aceasta e alt lucru⁹.

226 Cine ar fi cu minte și ar vrea, și din mișcările aceste religioasă încă ar ști trage foloase. Dară cine sint aceia?!

Îmi pare rău, dar nu numai mi-e că te lași de totului privat, însă io cred că nici așe nu-ți vei uita că ești român¹⁰.

Pe aici e pace, pe lingă toate că pe români (înțeleg mai tare pe popor) toți se silesc a-i împunge cu înfruntări, aruncări etc., etc.

În 8^v 1. curg. făcuseră aici veste că să scoală poporul din împrejur pe Zlatna. Gaznizoana (1 compag[nie] de grănițeri) să puse în stare de apărare. A doua zi rădiau scornitorii și lățitorii faimei ei de sineși. Poporul dede rugare ca să cerce după izvorul acei faime stricătoare și vinovatul să să pedepsească.

Resoluțiune încă n-a urmat.

Complement d. Murășan¹¹ și pe necunoscute.

Al d-voastră sincer,

226^v

Mihali./

¹ Negustor și librar sas din Sibiu.

² „Mai bine zis“.

³ Gazeta va reapare începînd cu data de 9 septembrie 1850, sub titlu nou, *Gazeta Transilvaniei* și cu un redactor nou în fruntea ei: Iacob Mureșanu, profesorul de la Gimnaziul romano-catolic din Brașov, vechi colaborator al lui Bariț. Vezi „*Gazeta Transilvaniei*“ de la 1850 încolo. În zorii absolutismului, în *Gazeta Transilvaniei*, an. LXXI, 1908, număr jubliar, p. 49—53.

⁴ Acum Iacob Mureșanu.

⁵ A doua călătorie din acel an a lui Avram Iancu la Viena (prima avusese loc în februarie 1850), spre a sprijini activitatea Delegației române din capitala imperiului. Iancu va sta la Viena pînă în 21 februarie 1851 cînd, în împrejurări indeobște cunoscute, delegații români — printre care savanți respectabili ca Cipariu, Bărnăuțiu, Laurian — sint alungați din capitală asemeni unor răufăcători (vezi G. B o g d a n D u i c ă, *Notesul de însemnări al lui Simeon Bărnăuțiu*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, II, 1923, p. 213—215, însemnarea din 9 februarie 1851). Sosirea lui Iancu la Viena, însoțit de Mihai Andreica, are loc în 10 august. Între 17—26 august Iancu va călători la Praga și Baden-Baden, însoțit de Bărnăuțiu (*Ibid.*, p. 220).

Cu ocazia acestei călătorii, eroul munților refuză decorația — meschină, față de faptele sale! — acordată de Împăratul: „Crucea de aur pentru merite, cu coroană“

(nume pompos, sub care se ascundea o modestă decorație acordată deobște gefreiterilor austrieci). Vezi Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, p. 271 și Ștefan Pascu, p. 210.

⁶ După potolirea spiritelor de la 1848—1849, în viața românilor transilvăneni intervine un fenomen deosebit de neplăcut: rivalitatea confesională între greco-catolici și ortodocși. Dornici de armonie în sinul bisericii române, pe atunci cea mai puternică instituție națională în Transilvania, fruntașii români, Bariț în primul rînd, urmăresc cu interes aceste frecșuri, care nici pe departe nu constituie un „resbel religiosar“ după cum se exprimă cu spaimă Mihali. Ele luaseră doar o turnură mai severă din cauză că mitropolia română a Transilvaniei s-a restaurat, la 1850, în formă greco-catolică (vezi *Șematismul veneratului cler al Archiepiscopiei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900 ...*, Blaj, f.a., p. 44; *Memoriile arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846—1871*, Sibiu, f.a., p. 49—51; Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 295—296; *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 173, n. 2). Mai tîrziu, accentul activității pe tărîm național se „laicizează“, după 1860 inițiativele aparținînd oamenilor politici și nu prelaților, ori aceștia nu vor mai ține cont de criteriul anacronic al confesionalismului.

⁷ „Dacă vrea lumea să fie amăgită, atunci să fie!“

⁸ În Munții Apuseni predominînd numeric neuniții, se semnaleză între țărâmi uniți jalbe de revenire la ortodoxism. În cazul acestora se recurgea la „timpul de gîndire de 6 săptămîni“, de fapt răstimp de timorare a neofitului în asemenea măsură, încît adeseori oamenii renunțau. Găselnița nu o putem imputa Blajului, ci este ordonată de către forul superior de la Strigoniu, la sugestia Curții vieneze.

⁹ După tradiție, bărbatul adera la religia nevastei. Un astfel de caz este și cel sancționat de protopopul Bașa cu bita.

¹⁰ Aluzie la aparenta retragere din viața publică a lui Bariț. Departe de a renunța la activitatea politică și culturală, acesta se pregătea să înființeze o nouă tipografie românească. În acest scop îl roagă pe A. T. Laurian, care se afla la Viena, să-i achiziționeze materialele necesare. Răspunsul lui Laurian (în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 196—198) ne face să înțelegem că lui Bariț îi trebuia o tipografie mare, care costa pînă la 2.000 de florini.

Începînd din 1852, Bariț va intra din nou în arena publicisticii, prin editarea *Calendarului pentru poporul român*, apărut fără întrerupere pînă în 1865. În condițiile rigorii de fier a cenzurii absolutiste, cărturarul a făcut din *Calendarul* său o adevărată tribună culturală și ideologică românească. Așa se explică larma lui răspîndire în toate provinciile românești, preluînd rolul de publicație panromânească pe care *Foaie pentru minte ...* îl avusese în anii premergători revoluției. Vezi I o n M u ș l e a, *Calendarul lui Bariț (1857—1865) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II, 1957, p. 255—260; Vasile Netea, *George Barițiu. Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 237—239.

¹¹ Iacob Mureșanu.

XX

[Zlatna], 29 Xbr [1]850

Domnule amice!

După rugarea mea pentru o listă a prenumeranților din I sem. an. tr. trimiși prin frate-meu Simion¹, mi-ai trimis una (listă) la 9^{br} (1)850. În aceasta sint sămnați una parte carii pe altă cale au prenumărat, căci în consemnaturile căpătate de la frate-meu nu sint scriși, precum: *Patița, Aiudeanu, Iancu, G. Crainic, Th. Sabo, Begnescu, Furdui, Niste, Cosma, Nic. Sabo, I. Hogman [sic], Dascalescu, Baloghi, Gligor,*

Dandea, Ionette, Dim. Todea, P. Popovici, I. Scrobotă.² Altă parte, carii sînt prenumărați prin mine, precum Sim. Balint, G. Gritti, A. Giurcăscu etc., carii zic că au trimis prenumăratele taxe, transpunîndu-le lui G. Gritti, pe poștă nemijlocită către redacțiune. De aceștia ar fi, cum spune Sim. Balint, vro 6—7 inși³. /

227^v Dacă sînt trimiși acești bani sau nu, la întîmplare negativă G. Gritti, ca colector, are să răspundă pentru dinșii, măcar că prenumăranții lui sînt foarte supărați pentru că nu le venira gazele, precum nici altora mulți din prenumerații miei: Czura, Moldovan⁴, I. Iancu, Gerasim Muncacianu⁵ etc.

Patița, Aiudeanu, Baloghi etc. prin cine sînt prenumărați? Acela să răspundă pentru banii de la ei. Cred io că nici îi veți pute lăsa neplătiți.

Rămîn dară, pe mine, din lista domniei-tale prenumăranți 35, cu datoria de 350 fl. w. sau, denotă 10ma, 315 fl. w., din carii ț-am trimis 20 galbini. Aceștia, precum i-ai socotit cu 14 f. 6 cr. w. fac 282 fl. Am rămas, dară, io reștanțiaru cu 33 / fl. w., carii îi voi trimite, căci încă mai am și io reștanțe, p. e. la I. Ighian, Dim. Moga etc.

Dacă din listele de prenumăranți trămise de frate-meu ar mai ieși ceva datorie asupra noastră, mă rog să fim înștiințați. Dînsul acum e în plată, mai poate suplini ce nu va fi administrat în casa colecționale de Gazeta su[b] timpul absenței mele⁶. Că nu e drept să rămîni păgubit și prin noi.

Iartă că așe tîrziu îți scriu, că sînt împregiurări grele.

228^v Da Bucovina a fost oprită?⁷ Io nu am căpătat din septembrie. / Mie-mi pare că nici inimicii Gazetei nu sînt mai blînzi decît mai nainte⁸.

Spune domnului redactor că ne mulțămim și mai cu puține⁹, numai să ne scrie, să nu rămînem fără cetire.

Aici cură comisiune pentru cele din 23 oct. (1)848¹⁰. Români, toți, toți, numai furi și ucigași, altă nimica. Și aceasta a fost numai Horea și Cloșcă. Iacă mulțămirea!

Amicul de dinainte,

[Grigore Mihali]. /

¹ Vezi scris. XVIII, n. 2.

² Ioan Patița (vezi scris. XIV), Clemente Aiudeanu, 1820—1903, tribun la 1848—1849; a studiat la Cluj și Sibiu, apoi a fost o vreme funcționar în Zlatna; a fost căpitan în oastea lui Avram Iancu, unul din cei de frunte, luînd parte la cele mai grele lupte ale oastei revoluționare din munți; la data scrisorii lui Mihali, Aiudeanu era funcționar în Cimpeni; mai tîrziu va fi învățător în același oraș motesc, Ioan Iancu (vezi scris. X, n. 1), George Crainic (*ibid.*), Teodor Szabó (scris. XVII) Nicolae Begnescu (scris. X, n. 1), Anghel Cosma (scris. XI), Mihail Hochman din Roșia Montană (vezi scris. lui Simion Balint către Grigore Mihali din 11 iulie 1852, la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond. coresp. nr. 146), Ioan Dandea (scris. XIV, n. 2), Petru Ioanete (*ibid.*), George Gritti (scris. X, n. 1), Aron Giurchescu, din Roșia Montană (vezi doc. cit. la Hochman). Identitatea celorlalți prenumerați din listă n-am putut-o stabili.

³ Simion Balint, 1810—1879, paroh greco-catolic în Roșia Montană, mai apoi protopop; a fost prefect al Legiunii Auraria și Saline la 1848—1849; unul dintre cei mai activi conducători ai românilor din Munții Apuseni, atît în anii revoluției, cînd a suferit și a luptat cot la cot cu ei, cît și după aceea; legiunea sa apăra Valea Arieșu-

lui pînă la Turda, zonă în care a avut ciocniri grele cu armata de intervenție a lui Kemény; a purtat o bogată corespondență cu Bariț — vezi-o la B.A.R., ms. rom. 993, f. 87—109 — pe care o vom publica în vol. V al acestei ediții; îndeplinea cu plăcere modestul serviciu de „subcolectante“ al lui Mihali pentru zona Roșiei Montane. Ni s-a păstrat o scrisoare-raport a sa către Grigore Mihali, mai tîrzie, din 11 iunie 1852 (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond coresp., nr. 146), dar, desigur, asemănătoare celei din 1850, pe care nu o cunoaștem:

„Reverendisime domine!

La gazete, din Roșia, pe semestrul a 2^{le} vei ave bunătate a prenumera pe următorii: 1° Ioan Vlad, a 2^{le} beserica româno-unită, 3^a Simeon Balinte, 4^a Aaron Giurcescu, 5^a Simeon Henzel, a 6^a Michail Hochman, 7 Ioan Medan, 8 Iosif Gruber, 9 Ioane Corpadia, 10 Petru Iancu.

Ceialalți cari au mai fost pînă acuma, vor rămîne, fiindcă pînă în ziua de astăzi nu mi-au plătit.

Știu că faceți pregătiri nespuse, spre primirea Înaltului Împărat. O să viu acolo ca să ne înțelegem de uni-altele, în zilele aceste.

După care, cu toată onoarea sunt a prea onoratei domniei-tale plecat serv,

Balinte m.p.“

⁴ Petru Moldovan (vezi scris. XVII).

⁵ Gherasim Muncaci (scris. X, n. 1).

⁶ Grigore Mihali fusese plecat la Viena, ca trimis din partea românilor locuitori în Apuseni, spre a întări rîndurile delegației române care acționa în interesul națiunii pe lingă Împărat și Curte, încă de la începutul anului 1849. Mihali pleacă în octombrie 1849. Delegația sa, care se păstrează în ciornă la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond 1848, nr. 133 este un document valoros în puținătatea mărturiilor ce ne-au rămas despre unul dintre patrioții noștri de la 1848:

„Împuternicire

Noi, mai jos însemnații români, în numele nostru și al comunităților noastre împuternicim prin aceasta pe dd. Ioan Maior și Gregoriu Mihali ca să meargă la Viena unde unindu-se cu deputații români de acolo:

a) să lucre în înțelesul petițiilor date Maiestății Sale de la 25 februaru pînă la 30/18 iulie, să prezenteze cererile națiunii înaintea Maiestății Sale și să stăruiască pentru dobîndirea lor și pentru introducerea națiunii române în drepturile ce i se cuvin;

b) să protesteze în contra formării unei țeri săsești (Sachsenland) sau a distric-turilor ungurești în Transilvania;

c) să prezenteze și să apere la Maiestatea sa toate cererile noastre, care li le vom trimite după timp.

Dat în luna lui octobrie (1)849.“

⁷ Da, fusese „oprită“ în septembrie (vezi scris. XVII, n. 4).

⁸ Gazeta Transilvaniei apărea din nou, din 9 septembrie 1850 (vezi scris. precedentă, n. 3), în condiții într-adevăr dușmănoase. Multă vreme „inimicii“ foi il obligau pe redactor să prezinte articolele în traducere germană, la poliție, înaintea tipăririi. La cele mai mici licăriri de liberalism, numerele erau confiscate de poliție, abonații așteptîndu-le în zadar. Și totuși, chiar în aceste condiții redacția brașoveană își continua opera de educare în sens național a românilor, de apărare a drepturilor acestora. Foaie ientru minte... de pildă, în 1852, anul de maximă teroare hab-sburgică de după revoluție, reproduce (nr. 23, p. 89—91; nr. 24, p. 93—96; nr. 25, p. 98—100; nr. 26, p. 101—104; nr. 27, p. 105—108) din Magazin istoric pentru Dacia lucrarea Campania românilor în contra turcilor de la anul 1595 a lui Nicolae Bălcescu, autor considerat mai mult decît periculos în Împeriul habsburgic și, firește, cu desăvîrșire interzis. În această temerară încălcare a voinței tiranilor rolul de seamă l-a avut Bariț care conducea din umbră foile. Manevra de inducere în eroare a cenzurii îl caracterizează: se arată că articolul e reprodus din Magazin..., dar acesta apare ca redactat doar de Laurian. Apoi, autorul articolului — se spune — este „un cronicariu român“. Firește, toată românimia știa cine e „cronicariu“, dar nemții rămîn inocenți.

⁹ Spații mari din *Gazetă*... erau ocupate cu hotărâri, comunicate și acte oficiale ale Curții, pe care Iacob Mureșanu era obligat să le tipărească.

¹⁰ Episod sîngeros al războiului revoluționar din Transilvania: în zilele de 23—24 octombrie 1848 gloatele de moți înarmați au pedepsit orașul Zlatna, care găzduia 300 de gardiști maghiari, pregătiți să înăbușe mișcările românești. De notat că tragedia s-a dezlănțuit spontan, gardiștii din oraș nedîndu-și seama de gradul de surescitare a moșilor. Nici unul dintre conducătorii din munți n-a avut vreun amestec în provocarea dezastrului. Dimpotrivă, prefectul Petre Dobra, Gheorghe Anghel (cumnatul lui Mihali), Ioan Nobili și alți fruntași români au depus eforturi — zadarnice, însă! — pentru a stăvili mînia poporului. Ordinea s-a restabilit cu ajutorul unei trupe de lăncieri trimise de Avram Iancu.

După revoluție, la insistențele cîtorva înalți funcționari maghiari, s-a ordonat o anchetă în legătură cu „pieirea Zlatnei”. Cu toată strădania depusă, anchetatorii n-au putut învinovăți pe nimeni.

Despre episodul de la Zlatna vezi: *Kolozsvári Híradó*, 1848, nr. 86 din 27 octombrie; *Siebenbürger Bote*, 1848, nr. 113; A. Treboniu Laruiian, *Die Rumänen der oesterreichischen Monarchie*, II, 1850, p. 6—7; K e m é n y G á b o r, *Nagy Enyed és vidékének veszedelme 1848—1849-ben*, Pesta, 1863, p. 56—62; *A Fekete Könyv*, în *Történeti Lapok*, Cluj, 1876, numerele 48—53; B a k k E n d r e, *Az 1848—49-iki szabadságharc alatti események Vizaknán*, Budapest, 1881, p. 59—71; Cseh Károlyi, *A zalathnai vérfürdő*, în vol. *Hazánk*, I, Budapest, 1884, p. 231 și urm.; Axente Sever, *Răspuns la Cartea Neagră*, Brașov, 1896, p. 97—125; Bölönyi Mikó Samu, *Zlatna és Abrudbánya pusztulása*, Miskolc, 1921; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, p. 84—87.

XXI

Mult stimate domnule!

Zlatna, 9^a aprilie [1]861

Cele împărtășite mie la 6 cur[gătoare] îmi vor fi spre îndreptare. În 12 1. cur[gătoare] voiesc a ține sinod cu preuții eparchiani, pentru cointelegerea celor necesarie.¹

Din Zlatna altă înțelegență română nu avem, decît pre cunoscutul cumnatu meu Angyal² și încă un Georgiu Rațiu, funcționat ca actuariu, poate și adjunct în Sălagiu de solgăbirău (zis pe românie curată) poate fi, sau vicenotariu etc. pe la comitat. Fum are, pînă dincolo. Mai este unul, cam de notariu comunale sau jude în Zlatna.

229 Io mă adresai cătră belgrădeni, ca să ne / împărtășească lista lor, ca să putem ști și cești de aici pe cine avem de valizat³. Ei vor fi știind dacă au bărbați destui pentru Comitatul Albei sau dacă le mai lipsesc?

Eu cred, prea stimate domnule, că le vei fi scris și lor unele ca cele îndreptate cătră mine, sau le vei scrie în de curînd, și așe, pe cînd ne vom întîlni la locul său⁴, dacă nu mai curînd, vom ști ce să lucrăm.

Să aibi bunătate și în venitoriu a mă onora și îmbucura cu împărtășiri de trebuință, fiindu-ți cu puțință.

Protocolul conferințelor, tipărit⁵, nu-l primii pînă în astă oară. Mă rog a mi se trîmite 10—15 esemplare, pe conto și parola mea, însemnîndu-mi prețul, ca să nu-l mai caut prin *Gazetă*⁶, și dacă pentru spese etc. vine ceva p[ro]cent la / esemplarie.

229^v Spun că dr. Hodoș merge ca deputat la Viena, ca să nu se rupă Comitatul Zarandului de Transilvania⁷.

D-zeu te adjute cu dreptatea-i, e zicala român[ească]. Cu toată onoarea, am rămas sincer stimătoriu,

Gr. Mihali. / 230

¹ Scrisoarea se resimte de freamătul activității politice din acel an, ca urmare a relaxării, a „liberalizării” politicii interne a Curții vieneze. După un deceniu de absolutism apăsător, românii revin prompt în arena luptelor naționale, reedificînd idealuri și scopuri de la 1848, formulînd altele potrivite momentului. Teodor V. Păcățian descrie în termeni antologici (*Cartea de aur...*, II, 1904, p. 185) străduințele românilor transilvăneni din acel memorabil an 1861, cînd, în urma *Diplomei de liberalizare* din octombrie 1860, națiunile din Imperiul habsburgic făceau eforturi imaginabile spre a fructifica momentul în favoarea lor: „Vrednicii fruntași de pe atunci ai poporului român știau că ce pierzi într-un moment nefolosit sau rău folosit nici eternitatea nu-ți poate restitui și de aceea au dezvoltat o activitate uimitoare. Și dacă ea n-a dat nici de data aceasta rezultatele dorite și așteptate, este de atribuit iarăși nefastelor împrejurări, cari toate lucrau contra noastră, ca de atîtea ori mai înainte și de atîtea ori după anul 1861”. O masivă parte a acestui al doilea volum din impunătoarea creștomatie politică a lui Păcățian (p. 186—696) este dedicată anului 1861 în Transilvania. Volumul rămîne bibliografia fundamentală a evenimentelor, atît ca documentare cît și ca interpretare.

Epistola lui Mihali parvine în urma a două evenimente politice de mare importanță: Conferința națională din Sibiu (1/13—4/16 ianuarie 1861) și Conferința regnicolară din Alba Iulia (11—12 februarie 1861), despre care vezi *Op. cit.*, p. 188—260. Tot în acel timp, la 9/21 martie avusese loc Conferința de inaugurare a Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, eveniment epocal în viața spirituală a românilor (*Ibid.*, p. 642—652). Acestea schițaseră în linii generale programul politic pe care aveau să-l dezvolte românii. Reiese că se luaseră măsuri pentru edificarea poporului asupra acestui program.

² Gheorghe Anghel. Vezi scris. II, n. 1. Se făcea o trecere în revistă a „intelligenței” române din Transilvania, națiunea dorind reprezentarea ei în funcțiile publice în raport cu numărul românilor.

³ În virtutea rescriptului împărătesc din 20 octombrie 1860, care glăsuiește că: „Dreptul de a da legi, de a le schimba și șterge se va exercita de cătră noi și urmașii noștri numai cu conlucrarea dietelor” urma ca, după 13 ani, să se redeschidă Dieta Transilvaniei. Românii se pregăteau pentru alegeri în spiritul celor declarate în Conferința de la Sibiu — reeditate pe plan politic a Adunării de la 3/15 mai 1848! — precum că: „Alegătorii sunt toți fiii patriei în etate majorenă, precum și cari nu stau sub tutorat, nici în serviciul altuia și cari n-au fost și nu sunt condamnați ca călcători de jurămint sau înșelători etc” (la T. V. Păcățian, *Op. cit.*, II, p. 204). Concomitent, dînd curs ordinului imperial de reactivare a comitatelor, românii duceau o luptă acerbă pentru impunerea cît mai multor reprezentanți naționali în funcțiile publice. În Comitatul Albei Inferioare (de care pomenește Mihali) maghiarii au compus, cu ajutorul comitelui suprem Pogány György, o listă de funcționari ce i-a nemulțumit profund pe români. Au urmat dezbateri furtunoase, pînă la sfîrșitul anului. Cu această ocazie, dintre românii din comitat s-au remarcat Axente Sever, Iosif Hodoș, Ioan Antonelli, Simion Balint și Teofil Frincu.

⁴ Adică la Dieta transilvăneană.

⁵ Se referă, probabil, la toate cele trei protocoale: de la Sibiu 1/13—4/16 ianuarie, Alba Iulia 11—12 februarie și Sibiu 9/21 martie (vezi n. 1). Cel dintîi apăruse deja (vezi *Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861 la Sibiu, sub președinția a doi archiepiscopi românești din Transilvania, cu acelușale sale și cu un comentariu*, Brașov, 1861) și fusese anunțat de către editor, Bariț, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 22, p. 98. Cit despre Conferința regnicolară de la Alba Iulia, cităm un pasaj elocvent din *Gazeta Transilvaniei*, nr. 12, p. 51: „Ne avînd stenografi, nu am putut însemna din vorbă în vorbă orațiunile membrilor conferinței, ci ne mulțămîrăm cu esența lor”.

⁶ *Gazeta*... era în asemenea măsură „îmbulzită” de evenimente, încît relatări și comentariile sînt nu o dată derizoriu de scurte, întîrziate altă dată, ciuntite ori

abandonate pe parcurs din cauza altor întâmplări ce trebuiau ogândite. Foia brașoveană nu va publica nici unul din protocoale. Abia dacă apucă să insereze un singur articol despre Conferința de la Sibiu: *Caracterul conferinței naționale din Sibiu (Gazeta Transilvaniei, XXIV, 1861, nr. 3, p. 11—12; nr. 4, p. 15—16)*, când atenția trebuie îndreptată către evenimentul de la Alba Iulia. Acestuia, dat fiind puternicul caracter polemic național pe care l-a avut, ziarul lui Iacob Mureșanu îi acordă un spațiu mai mare (vezi articolele: *Conferința regnicolă din Alba Iulia*, nr. 11, p. 45—46; *Despre conferințele de la Alba Iulia*, nr. 12 — în *Adaos* — p. 51—52; *Conferințele de la Bălgrad și rezultatul lor*, nr. 14, p. 62; nr. 15, p. 64—65, cu „va urma”, dar n-a mai urmat; *Opiniunea d. consiliariu I. Alduleanu la conferințele din Alba Iulia*, nr. 17, p. 73—74; *Conferențele din Alba Iulia*, nr. 18, p. 75—76; nr. 19, p. 80—81).

⁷ Iosif Hodoș, 1829—1881, om politic, patriot și scriitor român, având un rol de frunte în toate acțiunile culturale și național-politice ale românilor din Transilvania, din 1848 până la moartea sa, în 1881.

Fiu al preotului neunit Vasile Hodoș din Bandul de Cîmpie, a urmat clasele elementare și gimnaziul la romano-catolicii din Tîrgu-Mureș, cetatea cea mai apropiată de satul natal. Înscriș la filosofie în școlile Blajului, se retrage de aici odată cu izbucnirea „scandalului lemenian” (vezi scris. IV, n. 4) și își continuă studiile la Liceul academic piarist din Cluj (filosofie și drept). Face parte din acel faimos grup de tineri din Societatea „Zorile” (scris. VIII, n. 11). În revoluția de la 1848 se numără între tinerii propagandiști, mai apoi conducători ai poporului. Cu toată tinerețea sa — avea doar 19 ani! — e numit vice prefect al Legiunii Clujului, după executarea lui Alexandru Bătrîneanu, prefectul fiind Florian Micaș. Odată liniștea reinstăpinită, Hodoș pleacă la Viena și Padova să-și desăvîrșească studiile-juridice, între 1851—1854. Împreună cu vărul său Alexandru Papiu Ilarian și cu „bătrînul” student Bărnuțiu, Hodoș va forma — la Viena ca și în Lombardo-Veneția — o trinitate prietenească fără egal în acea vreme. Devine doctor în drepturi al Universității din Padova la 10 ianuarie 1854. Reîntors în Transilvania, devine avocat, apoi în 1861 vice-comite al Comitatului Zarand.

În această calitate îl va prinde tristul eveniment al anexării Zarandului — zonă locuită aproape exclusiv de români — la Ungaria, ca urmare a intrigilor politicienilor maghiari din Pesta. Despre strădaniile lui Hodoș de a preîntîmpina ruperea Zarandului de către principat, vezi *G e m e n u l* [pseudonimul lui Iosif Hodoș], *Din Comitatul Zarandului*, în *Gazeta Transilvaniei, XXIV, 1861, nr. 31, p. 135—137; nr. 32, p. 139—140; nr. 37, p. 159—160; nr. 38, p. 164—165; T e o d o r V. P ă c ă ț i a n*, *Op. cit.*, II, p. 581—594.

Este unul dintre membrii fondatori ai Societății Academice Române, numit de către Locotenentă Domnească în 1866. Ca academician, Hodoș a lucrat mai cu seamă la cunoscuta ediție academică a operelor lui Dimitrie Cantemir. A tradus *Descriptio Moldaviae* și împreună cu George Bariț, *Istoria Imperiului otoman*. Scrierea principală a lui Hodoș, vestită în epocă, este *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, Pesta, 1871.

XXII

Prea stimate domnule!

Blaș, 4/15 dec. [1]865¹

Prețioasa scrisoare a pr[ea] stimatei domniei-tale de 7 l. cur[gătoare] o am căpătat tîrziu, după sosire-i, fiind io absente la Săbeș, unde am cumpărat pentru seminarium, și mai aproape pentru dominiul Cutului una ospătărie în carea să petrecem finul, ovăsul și vinul produse din economie, după care io, ca cumpărătoriu, și sperez foloase răspunzătoare dorirei².

Acum, dară, mai întii îți mulțumesc din inimă că ți-ai luat oste-neala a-mi da inviațiunea în cauza tipografiei seminarium nostru,

pentru carea mi s-a scris de la orden[anța] metr[opolitană] în 6 nov. a.c.: „Din 1 ian. (1)866 Seminarium arhidiec[ezan] să primească tipografia sub imediata sa administrațiune și manipulațiune. Direcțiunea seminariale se provoacă ca pînă la terminul acum menționat să se silească a escogita toate mijloacele prin cari acē tipografie s-au putē organiza cu folos. În privința făcîndei organizări, pînă la 1^a ianuarium (1)866 Direcțiunea sem[inarului] să facă și aștearnă la Consistorium un proiect sau plan” ș.a., ș.a. /³

Îți mărturisesc, prea stimate d-le, ca unui amic vechi cum că atita ordenațiune m-a surprins foarte, avînd bănuiala că ace[e]a s-a urzit de cătră unul carele avea de cuget pre fostul manipulantă a tipografiei a-l blama, pre mine, ca neimblat în lucruri și trebi tipografice a mă aduce în perplexitate, și apoi a le întogmi toate așe cit foloasele să urmeze în partea sa⁴.

Totuși, ca sub rectoria mea să nu se întimple ceva ce ar întirzia ori împiedeca folosul institutului, precum poate s-ar zice minealaltă, m-am supus necesității și am dat a cugeta după moduri și mijloace de a face pentru tipografie cele cerute de seminarium, ca proprietariu⁵, iară nu după scopul urzitorium: „Să arunc pre cela din șeală sau șeuă, să mă pui io într-însa”.

Acesta m-a făcut a mă adresă cătră amicul Iacob⁶, pre domnia-ta crezîndu-te a nu fi acasă, în care privință mi se și face destul dorirei, cu prea prețioasa scrisoare a d-tale de 7 l.c.

După acest preambul, incredințat prea probatei amicitie a stimatei d-tale, vin a răspunde la întrebările puse mie pe lîngă des citata scrisoare din 7 l.c.

Mai înainte de toate, trebuie se a premită cum că io inventariu despre tipografie nu sunt în stare a trămite, pînă cînd aceea, cu inventariu, mi se va străpune mie⁷. Însă și fără acesta, după / auzite, te pot informa cum că tipografia, pe lîngă cele inventariale, are capital de bani la 4.000 f.v. a., care mi se va străpune mie. Totuși, nu știu încă în acesta se vor socoti și prețurile cărților tipărite, vechi și nouă, Biblia cea mare⁸, strașnice, trioade etc. cu sutele. Afară de aceste, și alte cărți mai mici.

La celelalte întrebări:

a) Teascuri are tipografia 2, unu de lemn, vechi, doară, de 80 ani, puțin folosiver și imperfect foarte, altul de fer, bun, din an. 1864...

b) Slove, de 1¹/₂ coală, 3 corpuri: 1. cicero: a tipărit *Mineu* 1836(?)⁹; *bun tipariu*; 2. garmond: s-a tipărit *Catechismul cel mare*¹⁰; 3. petit: a tipărit *Acatistu*¹¹.

c) Litere: cicero, 2 corpuri, *vechi și nouă*, cest din urmă mai complet, tipariu bun, cam de 1¹/₂; cel vechi, defectuos; garmond: *1 vechi*, puțin folosiver, *1 nou*, bun, de 1 coală; petit: pentru note.

Se spune că unele litere în tipărire românească se cuprind foarte tare, pînă cînd altele abie se ocupă. Prin / urmare, s-ar cere ca deocamdată numai singure literele cele des întrebuintate să se procureze, din corpurile cari exist.

d) Lucrători sunt 4, adecă culegători 2 și 2 la teasc. Factor, nimene. Unul din tescari e conducătoriu, după comanda prefectului.

231

231^v

232

e) Guberniului besericesc ¹² nu-i va pare rău dacă tipografia va lua oricât de mare estindere și să aducă cât de mari foloase Seminarului. Numai, despre daune cred că va face răspunzătoriu pe rectorul, adevărat pe mine. Mai virtos în anii cești de aproape.

f) Se cere tipărirea sau retipărirea unor cărți besericești foarte mare, iară altele zac nefolosite, necumpărate. Dară se cere mai virtos tipărirea cărților pentru școalele poporali. Aceastea ar fi care ar ocupa mai virtos tipografia și o ar sili a lua una estindere mai mare. Mai virtos, socotindu-se și un ziuaru politic-ecclesiastic despre care se vorbește ¹³.

Adevărat, tipografia cu mijloacele de cari dispune s-ar putea aiepta spre a produce mai mult decât pînă acum, și apoi așe, a se avînta și la una lucrare continuă, / pînă acum abie lucrînd ceva vara, și cite 1 cerculariu metropolitan cătră cler. Cînd folosul, atît materiale a seminarului cât și cel spirituale a literaturii naționale, în timpul de acum, cer mai mult și mai mult.

Precum se vede din cele premise, tipografia nu e lipsită de mijloace spre a produce mai mult, și aceasta e și intențiunea. Apoi seminarul are a vighia și a lucra ca venitul ce-i compete, ca proprietariu, să nu-l steargă alții cătră pungile lor.

Litere tocite, aședară de vîndut, spre a putè cumpăra altele folositoare încă sunt la tipografie destule. Cu cari apoi, la timpul său, se va lucra după lipsă.

Cu aceste, domnul meu, cred a fi răspuns la cele mai momentoase din întrebările ce binevoși a-mi pune. Este să mă rog ca acum, după impregiurările aci încunoștîțate, să aibi bunătate a-mi aiepta cele ce am de lucrat întru organizarea demîndată a tipografiei.

Altmod, cu deosebită stimă am rămas al prea stimatei d-tale prețui-toriu amic,

233°

Vertatur! /

Mihali.

Domnul meu! Spre a-mi cunoaște cugetele mele în acest obiect și a colima la impregiurările locali, iată adaug aci % înșirate ideele mele cari, ca [ale] unui neespert, vor fi cuprinzînd, poate, multe neconducătoare la scop, smintite ș.a. Însă prea stimata d-ta ești rugat, cu respectarea sau nerespectarea acestora, a-mi împărtăși cele cu cari vei crede că mă pot folosi io în această strîntoarie și cari, mai virtos, ar ținti la binele public.

Cu repetită stimare, sunt cel mai dinainte,

Mihali.

Pentru hîrtie de tipariu, în cit va sta lucrul sub dispunerea mea, io nu mă voi folosi de alta decât din fabrica românească ¹⁴. Despre care, la timpul său mai multe.

233°

Mihali. ¹⁵ /

¹ De la 26 mai 1863 Mihali se afla la Blaj, ca membru al Capitului metropolitan. Din 22 august 1864, noul canonic capitular era rectorul Seminarului teologic din Blaj.

² Domeniul Cutului aparținea Seminarului teologic. L-a cumpărat ctitorul învățămîntului blăjean, episcopul Petru Pavel Aron, cu 22.000 de florini, pe seama

Seminarului lui Aron — cum i se spunea deobște — proaspăt deschis (1754). Vezi A. L. Upeanu, *Călușa Blajului*, Blaj, 1922, p. 36.

³ Cel mai mare îndrumător pe care l-a avut vreodată Tipografia din Blaj — Timotei Cipariu — primea cu data de 6 noiembrie 1865, nr. 1143, poruncă din partea Consistoriului metropolitan, să predea în decurs de nici două luni tipografia „sub imediata administrațiune“ a Seminarului teologic, împreună cu „rațiunile la zi ale lucrărilor, fondurilor, inventarului“, „spre una organizare, mai cu folos“ a așezămîntului. Se suprîma astfel, în mod brutal, o glorioasă epocă din activitatea tiparniței de la Blaj, epocă ce se confundă cu însuși inspiratorul ei: Cipariu.

Tipografia greco-catolicilor de la Blaj își are originea în vechea tipografie a mitropoliei Bălgradului. În condiții pînă azi neclarificate, primii episcopi uniți mută ustensilele tiparului după ei, pînă cînd lui Inochentie Micu îi vine ideea de bun augur de a statornici și întări tiparnița, spre folosul națiunii pentru care depunea atîta strădanie. „Tipografia îndeobște este necesară. Dacă am putea-o avea din nou, am satisface nu numai nevoile națiunii dar și ale cultului divin“, îi scria el în 1735 iezuitului Hundegger. Dar dorința o va implini abia succesorul său, Petru Pavel Aron, și acesta grație unor circumstanțe politice mai largi. Anume, iritată de burzuluiala neuniților, conduși de Visarion Sarai, Curtea de la Viena hotărâște să suprîme orice legătură spirituală cu ortodoxia de peste Carpați. Printr-un decret din 14 octombrie 1746, Maria Tereza ordonă guvernului transilvănean să ia măsuri urgente pentru înființarea unei tipografii care să satisfacă necesitățile bisericii unite. Un alt decret, din 23 noiembrie 1746 (reinnoit la 6 iunie 1768), interzice orice import de cărți din Valahia și Moldova.

În aceste circumstanțe, Aron repară vechea tiparniță a Bălgradului, ordonîndu-l pe „vicarășul“ său Gherontie Cotorea ca prefect al ei. Prima carte ieșită de sub teascurile tipografiei a fost, după toate probabilitățile, o operă moralizatoare: *Floarea adevărului pentru pacea și dragostea deobște. Din grădinile Sfintelor Scripturi, prin marea strădania cucernicilor ieromonași în Mănăstirea Sfintei Troiță de la Blaj la anul 1750 culeasă* (ediția princeps nu se cunoaște: ediția a doua, din 1816, o menționează spunînd că s-a tipărit „aici, în Blaj, la anul 1750, martie 30“). În 18 iulie 1756 Aron dăruiește tipografia Seminarului diecezan, în 1758 o înzestreață cu un tipar nou. De acum, începe o bogată activitate tipografică, soldată cu scoaterea la lumină a unei largi serii de cărți. În primul rînd, firește, a cărților de cult (*Acatist*, 1763, *Apostol*, 1767, *Biblie* 1795, *Catavasier* 1762, *Catehism* 1783, *Evangeliiar* 1765, *Liturghier*, 1756, *Molitvenic*, 1757, *Octoih*, 1760, *Strașnic* 1753, *Triod*, 1800), dar și a unor scrieri de interes mai larg, cum sînt lucrările pedagogice ale reprezentanților Școlii Ardeleni. Numărul maxim de tipărituri — în primul secol de existență — l-au dat teascurile de la Blaj pe timpul păstoriei episcopului Ioan Bob. Cum însă marea lor majoritate erau fie cărți de ritual, fie obscure dizertații dogmatico-filosofice ale episcopului și profesorilor săi, putem afirma că tipografia blăjeană a devenit instituție națională odată cu preluarea conducerii ei de către Cipariu, în 1832. Trei ani mai tîrziu, la Blaj, se tipărea cea dintîi carte bisericească cu litere latine: *Orologiul cel mare (Ciaslov) care cuprinde urmarea orilor și cite sunt de lipsă spre împlinirea laudelor de toate zilele. Acum iniția oară întru acest tip, după originalul grecesc revăzută și dat afară...*, Blaj, 1835, traducătorul și editorul fiind Cipariu însuși.

Anii cei mai buni de „prefectură“ ai cărturarului la tipografie au coincis cu anii revirimentului mișcării naționale dinaintea revoluției de la 1848—1849. Acum se tipărește cea memorabilă *Icoană a pămîntului* (vol. I—III, Blaj, 1842) scrisă de profesorul Ioan Rusu, una dintre cele mai frumoase cărți din cultura Transilvaniei. Dar tot lui Cipariu îi revine meritul de a fi vindecat tiparnița de rănile căpătate în anii războiului revoluționar, de a o fi pus în stare de funcționare și de a-i fi dat o nouă strălucire, după revoluție, prin salba propriilor sale scrieri, care ieșeau de sub teascuri într-un ritm nemăintînit la un autor blăjean.

La primirea „ordinațiunei“ cu nr. 1143 marele filolog este cuprins de amărăciune și vădit iritat. Aceste sentimente și le dezvăluie în următoarele două scrisori către Consistoriul metropolitan, aflătoare la Arhiva Filialei din Cluj a Academiei, fond Tipografia arhidiecezană, nr. 73—74:

a.

„Ven[erabil] Consistoriu,

După ce Ven[erabilul] Cons[istoriu], prin ordinațiunea sa din 6^a nov. a.c. a despus transpușețiunea tipografiei sub imediata administrațiune a Seminarului, cu finea anului curente, umilit suscrisul, apropiindu-se acum acel termen, își îndreaptă cătră același Ven[erabil] Cons[istoriu] una mică rogare, respective una propușețiune, care pentru umil[it] suscrisul ar fi de mare îndemănare, de va fi primită, iar pentru tipografie poate să fie cu câștig, însă cel puțin fără daună.

Aceea este ca, ne mai avind um[ilit] suscrisul de la 1 ian. 1866 încolo vânzarea cărților tipografiei, nu va mai avea nici ocaziunea de pîn-acum de a-și vinde și cărțile ce le-a tipărit în aceeași tipografia cu spesele sale, și între acestea unele chiar la despușețiunea exc[elenței] sale și a Ven. Consistoriu, prin carea umil[it] suscrisul ar fi să întîmpine și mai mare daună decât pîn-acuma, ceea ce ex.-sa și Ven. Consistoriu cred că nu a avut intențiune de a mi-o cauza, cînd au făcut despușețiunile și de a tipări și de a mi se lua manipularea tipografiei.

Însă pentru ca Ven. Cons[istoriu] să nu se prepună că în propunerea ce voliu să fac caut cumva câștigul meu cît de puțin, sum resolut a o modera până la estreme și a o formula în următoarele: benevoliască Ven. Cons. a despușețiunea ca Tipografia A[rhi]diecezană să liă de la mene deunadată și cărțile ce le-am tipărit întru inșă, cu spesele mele, pre lingă rabat de 70%, așa cît mie să-mi rămînă numai 30% din prețul lor, după cum e însemnat pre pagina din urmă a mai multor din aceste cărți.

Încuvenințînd ace[a]stă umil[it]ă rogare, respective propușețiunea a mea V. Cons. încă tot mi-ar face una mare facere de bene și mi-ar insufla curagiu de a nu mă îndoii cu totul în continuarea lucrărilor mele literare.

b. „Vene[rabil] Consistoriu,

În urma decretului Ven[erabilu]lui Ordinariat de 6 nov. (1)865, nr. 1143, prin care mi se demăndă a străpune V[erabilu]lui Rectorat al Seminarului a[rhi]diecesan tipografia aceuiași, spre una nouă organizare mai cu folos, cu terminu pînă la ult[ima] dec. (1)865 și a-mi da rațiunile tot cu acel termen, am onoare, de una parte, a străpune pre lingă aceasta rațiunile pre a. 1865, sau de la 1 ian. pînă la 31 dec. aceluși an, care Ven. Consistoriu le va străpune spre reviziune după cum va afla mai cu cuvenenție, iar de alta, a-l încunostiența că nu de la mene a depins amănarea străpunerei pînă în 19 ian. 1866, ci că Ven. Rectorat al Seminarului mi s-a dechiarat a nu putea primi transpușețiunea înainte de terminul defipt și din alte cauze etc. Apoi, intervenind sărbătorile și ședeața consistoriale din 15 ian., traspușețiunea trebui a se amăna pînă în 19 ale aceleiași.

Singur una pușețiune, cuprensă sub nr. B 28 din instr[ucțiunile] traspozițiunale rămase nestrăpusă pînă în 10 mart. a.c., din cauză că cărțile de supt acea pușețiune aflîndu-se în comisiune la S. Filtsch în Sabinu, deși le-am fost recerut încă în nov. a trecut, nu mi s-au retrămis decît în 4 mart. a.c. Din care cauză apoi și concluziunea definitivă a rașiunilor nu se poate face decît în decursul lunei curente. Din aceste rașiuni se va cunoaște și starea prezente a tipografiei, dacă e demnă de intristare, compătîmire, dacă e dezolată, neordinată și dacă io puteam face mai mult de cum am făcut, după mijloacele ce le aveam amînă și ales după ruina ei din (1)848/9.

Ca să se poată pre drept prețului această stare, ar fi de lipsă a o alătura cu cea din 1851, cînd o am primit-o, fără inventariu și lipsită de toate mijloacele, afară de un chaos enorm și impuțit de hîrtie tipărite, întru una cămară fără ferestri și fără ușă, în care intrarea era printr-un gang plin de scărnavie, cărțile pișate de rebeli și c[ă]lăte. cît nu putea omul nece să se apropie de ele de putoare, iar securitatea atît de puțină cît numai D-zeu le-a păzit, cît le-a păzit, căci floarea unei chei rupte aflate în zar arată că de parte oamenilor nu era multă securitate.

Acum însă o am străpus, provezută cu toate cele de lipsă pentru una tipografie provinciale și fără nece una datorie pasivă. Iar activele ei sunt:

1 ^o în capitale	v.a.	15.519 f.
2 ^o în cărți, fondul vechi		13.509 f. 22 ¹ / ₂
3 ^o în cărți, fondul nou		1.763 f. 86
4 ^o în debite active		1.573 f. 8
5 ^o în bani gata traspuși		2.593 f. 8 ³ / ₄
6 ^o în noua datorie la M[agno] Var[adium]		23 f. 10
7 ^o în hîrtia de tipărit traspușe		24 f. 89
8 ^o în supelețele		2.503 f. 96 ¹ / ₄
Suma:		37.510 f. 20 ¹ / ₂

În urmă mai adaug că, în cît pentru cele mie demăndate prin decretul Ven[erabilu]lui Ordin[ariat] de 10 nov. 1856 nr. 1153, *Abecedariul* nu s-a putut tipări, din aceleași cauze de cari nece pînă astăzi nu s-a putut, măcar că au trecut mai bene de 2 lune de cînd tipografia nu mai e sub administrațiunea mea. Și așa, sperez a fi deplen asecurat. Iar încît pentru *Istoria patriei*, ea s-a tipărit începînd cu finea anului (1)865 și terminîndu-se cu începutul a.c., precum se află înferită în rașiunile mele de față, la pozițiunile respective.

Blaș, 31 mart. 1866

Prezentată Consistoriului în 2/14 apr. 1866, împreună cu rașiunile pre a. 1865.

T. Cipariu“.

Împreună cu cea de a doua scrisoare, Cipariu înaintează Consistoriului și inventarul tipografiei: niște ample și minuțioase *Rationes Typographiae pro 1865 seu 1^a Ian. 1865 usque 31 Dec. (1)865* (vezi, infra scris. XXII, n. 9 și 15). Pentru istoricul Tipografiei de la Blaj vezi, în primul rînd, actele originale ale așezămîntului, la Arhivele Statului din Blaj, fond Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș, dosarele referitoare la Tipografia și librăria din Blaj și Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond Tipografia diecezană; Vasilie Pop, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor pînă la vremile noastre*, Sibiu, 1838, p. 38—50; Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, Blaj, 1902, p. 352—361; Alexandru Lupeanu-Melin, *Xilografii cari au lucrat în țiparnița cea veche de la Blaj, 1750—1800*, Blaj, 1929; Zenovie Pîclișanu, *Tipografia din Blaj*, în *Boabe de grîu*, V, 1934, nr. 2, p. 105—108; *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 337—340; 524—527; vol. II, București, 1968, p. 43.

⁴ Urzitorul pare a fi fost profesorul de istorie biblică Ioan Bobb (1834—1867), urmașul lui Cipariu la conducerea tipografiei. Vezi și scris. XXIII, n. 17.

⁵ „Proprietariul“ tipografiei era Seminarul diecezan iar Mihali, ca rector, împuternicitul acestuia.

⁶ Iacob Mureșanu.

⁷ Inventarul îl va fi cerut Bariț, aflînd despre destituirea lui Cipariu, spre a-l folosi la nevoie.

⁸ Cea mai importantă carte ce s-a tipărit vreodată la Blaj: *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii Vechi și a Cei Noaue, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre întălesul limbei românești. Acum întiiu s-au tipărit românește supt stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al romanilor Frantise, craiul apostolic, mare prințip al Ardealului și celealalte. Cu blagoslovenia mării-sale, prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului. În Blaj, la mitropolie. Anul de la nașterea lui Hristos 1795*. Numele traducătorului apare în prefață: călugărul Samoil Clain de la Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj.

⁹ Una din elegantele tipărituri blăjene: *Antologhion sau Mineiul. Carele cuprinde în sine slujbele dumnezeitor praznice, ale Născătoarei de Dumnezeu și ale sfinților preste an. După orînduiala Besearicii Răsăritului, de legea grecească. Cu binecuvîntarea mării-sale domnului domn Ioan Lemeni, episcopul Făgărașului. A doua oară dat afară, Blaj, 1838. În privilegiată Tipografia Seminarului. Mineiul are trei părți: I, cuprinzînd mineiele lunilor septembrie—decembrie; II, mineiele lunilor ianuarie—august; III, „rînduiala slujbelor de obște“.*

¹⁰ *Învățătură creștinească sau Catechismul cel mare cu întrebări și răspunsuri. Alcătuit și întocmit și acum a tria oară prin protopopul nostru și directorul școalelor normalnicești Vasilie Nemeș de nou așezat și cu stihuri din Sfînta Scriptură adusă întărit, și răvidăluit, cu blagoslovenia excelenței sale prea luminatului și prea sfințitului d.d. Ioan Bob, vlădicul Făgărașului și al chesaro-crăestii mării sfeatnicului dinluntru tipărit. În Blaj. Cu tipariul Seminarului. 1804. Ediții anterioare: 1-a, 1783, „alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc de Gheorghie Gavriil Șincai, directorul și catehetul Școalei cei normălești din Blaj“; a 2-a, 1797, „pentru folosul și procopsala școalelor normălești a neamului românesc“, fără numele lui Șincai, acesta aflîndu-se în dizgrația episcopului.*

¹¹ *Acatist. Cu multe alese rugăciuni, pentru evlavia fieștecăruia creștin. Cu blagoslovenia celor mai mari. Acum a 5 oară tipărit în Tipografia Seminarului. Blaj, 1816. Edițiile anterioare: 1-a, 1763; 1a 2-a, 1774; a 3-a, 1786; a 4-a, 1791.*

¹² Respectiv conducerea Arhidiecezei metropolitane de Alba Iulia și Făgăraș, formată din mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu, Capitulul metropolitan cu cei 10 canonici sfetnici spirituali ai mitropolitului și Consistoriul arhidiecezan, ca for administrativ bisericesc. Mihali făcea parte din Capitul, avind funcția de canonic școlastic.

¹³ „Ziariul” despre care se vorbea va începe să apară din 25 februarie/9 martie 1867 sub numele de *Foaia administrativă arhidiecezană*, sub redacția lui Ioan Bobb. Publicația, care încetează odată cu moartea redactorului, în decembrie 1867, are un singur merit: acela de a fi fost al doilea periodic blăjean, în ordine cronologică, după *Organul luminării* (1847—1848). În rest, foaia este ternă și insipidă, declarat lipsită de opinie proprie, precum promite însuși redactorul — cu totală lipsă de simț al umorului — în prospectul publicației (I, 1867, nr. 1, p. 2—3):

„Programul Foaii administrative arhidiecezane din Blaj

Interesații mai de aproape a foaii acesteia, și adevărat clerul, docenții și toți credincioșii, greco-catolici ai arhidiecezei, pentru cari este menită mai de aproape această foaie, precum și tot publicul lector, potu culege din ordinațiunea grațioasă promisă a eselenței-sale metropolitului:

1 Că foaia aceasta este mai înainte de toate oficioasă, menită pentru comunicațiunea ordinațiilor băserecești cari, după împregiurări și cerințe, Ordinariatul metropolitan și prin acesta Înaltul Guvern va afla cu cale și de lipsă a le comunica cu clerul, docenții și cu tot poporul credincios gr.-cat. din arhidieceză.

2 Dară *Foaia administrativă dieezană* va cuprinde în sine; în cât vor concede spațiu oficioasale și vor supedita mijloacele spirituale și material, și pertractări de afaceri și de științe ce ating biserica și școala și contribuie, preste tot, la luminarea clerului și a poporului în înțeles religios, moral și literar. Și scopul principale a foaii, dimpreună cu cuprinsul ei, preste tot aduc cu sine:

3 Ca această foaie să cuprindă, din timp în timp, și înștiințări despre starea fondurilor arhidiecezane, publice și private, cari stau sub administrațiunea ori și numai controlul Ordinariatului, și corespondințe și, preste tot, înștiințări de pre terenul băserecesc și școlastic, religios și morale gr.-cat. și de pre cel economic al acelorăși institute din arhidieceză.

Acum, ce se ține de punctul întâiu și cel principale a acestei foaii, administrațiunea și redacțiunea nu numai se va adopera a comunica celor interesați, cu toată esactitatea și sinceritatea, ordinațiunile băserecești și școlastice a eselenței-sale părintelui metropolit, precum și a Ordinariatului metropolitan și guberniali în băserecești și școlastice preste tot, dar, în citu-i va sta prin puteri se va strădui acelea a le și lămuri, pentru ca să se priceapă mai ușor și urmărească mai cu acurateță.

Cu respect la al doile punct, încît foaia era ca un object principale, va cuprinde și va pertracta materii băserecești, școlare și literare folositoare preste tot. Redacțiunea promite din parte și toată posibila diligență cu carea să mulțamească așteptările. Puterile debile și etatea neespertă o asecurează de reușita dorită numai dacă va fi spriginită și de concursul cu ajutoare spirituale a bărbaților de litere cordați de progresul religios, materiale și înțelesuale a poporului. Și, la tot cazul, redacțiunea numai cu bucurie va accepta și întimpina păreri despre pusețiunea juridică a Provinciei noastre băserecești, în cât acelea se vor întoarce între marginile convenienței, a dreptului canonic și a legilor. Și în acest object nu din pusețiunea sa, ci pentru momentozitatea materiei sperează mult succes de la înțelegința mai înaltă, băserecească și mireană, din toată Provincia băserecească.

În cât se ține de punctul al treilea, după carele foaia aceasta va să cuprindă și înștiințări și corespondințe despre starea băserecelor și a școalelor din sinul băserecei gr.-cat. arhidiecezane preste tot, și despre cea economică în specie, redacțiunea, asecurind că va accepta cu mulțămită înștiințările sincere în aceste obiecte, promite totodată posibila circumspecțiune întru întrebuițarea lor și, la tot cazul, va accepta cu plăcere reflexiuni modeste care ar fi în stare acelea a le lămuri și reduce la înțelesul adevărat.

Și, pre lângă acestea premise cari redacțiunea și administrațiunea foaii administrative arhidiecezane și-a pus în cuget a le impleni cu toată sinceritatea, în citu-i

vor ajunge puterile sale și ajutoarele spirituale și material, se recomandă sprigionirei călduroase a înțeleginței și a publicului preste tot, încunoștientind numai că acei prea stimați domni cari ar benevoli a-și câștiga această foaie afoară din arhidieceză, sau și înlăintru arhidiecezei, însă ca proprietate estra și preste numerii oficioși cari, precum se știe, sunt meniți pentru fiecare beserecă gr.-cat. din arhidieceză, pot prenumăra pre dinsa de-a dreptul la administrațiunea ei, ori prin careva din prea on. d. protopopi ai arhidiecezei, pre lângă prețul și condițiunile ce sunt stătorite în ordinațiunea metropolitană pentru băserecele gr.-cat. a arhidiecezei, și vor fi însemnate și în fruntea foaii, și adevă 2 fl. pre 6 luni și 4 fl. pe anul întreg în Monarchie, iară afară de Monarchie îndoit.

Editorele și redactore, do. *Ioane Bob* m.p.“

Foaia administrativă arhidiecezană e scrisă aproape în întregime de profesorul Gavril Pop de la studiul biblic, prodigios autor de lucrări cu caracter didactic religios. Cîteva articole, cele mai acceptabile, îi aparțin canonicului Ioan Fekete Negruțiu (*Dătorințele statului și ale poporului față cu preoții și cu învățătorii școlastici*, I, 1867, nr. 15, p. 114—116; nr. 16, p. 124—125; *Despre ebrietate și relele atit spirituale cit și material ce aceasta le cauzează întru popor și despre datoria preotului de a o stirpi acest rău din popor*, nr. 6, p. 45—47; nr. 7, p. 54—55; nr. 8, p. 63—64; nr. 9, p. 67—69; nr. 10, p. 75—78; nr. 11, p. 86—87; *Despre vocațiunea omului și cu deosebire a preotului*, nr. 3, p. 20—22; nr. 4, p. 27—29; nr. 5, p. 36—39).

¹⁴ Adică din „Fabrica de hîrtie mecanică” din Zărnești, al cărei coproprietar și director era Bariț.

¹⁵ Cu însemnarea lui Bariț: „Răsp. 24 mart. 1866“.

XXIII

Blaj, în 23 v. aprilie 1866

Mult stimat domnule!

Ziua aceasta a numelui mult stim[atei] d-tale ¹, mai întii îmi dă plăcuta ocaziune a țî-o pofti întru mulți ani, ca să ajungi a aduce nava — pentru a cărei conducere acum întru al 4-le deceniu te lupti cu cele mai cumplite valuri inimice și de atite ori amenințătoare cu totala-i răsturnare și înghițire eternă — sosită și intrată în portul secur al scăpării. Să-ți ferească D-zeu sănătatea și viața de pericolele lunelor trecute, cari pusesse românia în cea mai înspăimîntătoare îngrijire, și să te întărească încă pre alte decenie venitoare ².

Primește aceste sentimente de la un vechi amic și stimătoriu amic a domniei-tale.

Acum ceva răspuns la prețioasa scrisoare din 24 a. tr. martiu, din carea-ți cunoscu nu puțina grije pentru lucrurile seminarului nostru, și deodată și amicavera plecare ce voiești a o avea cătră persoana mea.

Ai dară, charissime amice, să știi despre Tipografia Seminarului (însă numai în camera amicitiae) că ace[a]sta astăzi dispune cu suma de:

Bani numerar de	21 600 fl. v.c.
Capital în oblig[ății]	15.519 fl. v.c.
În cărți de vînzare	13.509 fl. v.c.
Transpuse pe an	866 fl. v.c.

Între aceste sunt:

<i>Biblia de Blaj</i> ³ , 9 exempl. în conto a	21 fl.
<i>Molitevnice</i> ⁴ 1 exempl. în conto a	2 fl. 55

<i>Apostol</i> ⁵ 56 exempl. în conto a	3 fl. 36
<i>Octoih</i> ⁶ 52 exempl. în conto a	3 fl. 36
<i>Strașnicele</i> ⁷ sunt	2 fl. 52
<i>Trioadele</i> ⁸	6 fl. 30

Celelalte, cu sutele, cugetam a publica un catalog despre ele⁹, și de aceste nu se vor mai tipări pînă cînd tipografia nu va fi asigurată
234 despre trecerea lor. /

Postul prefect¹⁰ ne-a dat tipografiei și opurile sale: *Analecte*¹¹, *Acte și fragmente*¹², *Filosofie*¹³, gramatice¹⁴ etc., etc.¹⁵, în preț de 1763 fl. v.a., cu rabat de 70%, sau cu 3 cr. filera *in crudo*¹⁶. Consistoriul le-a acceptat.

Prefectul tipografiei de acum¹⁷ propuse, și se puse în lucrare, procurarea mai multor soiuri de litere, crezute de necesarie, poate la edarea unui jurnal politic-bisericesc etc.¹⁸, iară io credeam a le procura mai virtos pentru a le avé spre tipărirea cărților școlastice.

Cu edarea jurnalului nu mă învolii, pentru că nu aflai ascurate speșele tipografiei. Acum, dară, se va face de la ordenariat apel pentru prenumerare, către cler, și după rezultatul apelului se va lucra mai încolo. Adecă edarea e aminată de unacamdată¹⁹.

Telegraful încă ieșise ca să răstoarne *Gazeta*²⁰, și în zilele aceste *Albina*, ca să cotopească *Concordia*²¹. Acum să iasă de la noi un 3^{le} atac, și în contra alui a 3^{le} jurnal unit, *Sionului*???²² Io nu aflu cuvînt pentru de aceste, însă cei mari vor despune cum vor voli. După părerea mea, 2—3 jurnale ale rom[ânilor], barem cu cite 1 sau 2 mii prenumărănți ar plăti mai mult decît 5—6 journ[ale] cu cite 4—5 sute prenum[ărănți]. Cîștigul *Telegrafului* se putea suplini cu tipărirea mineelor, 12, pe 12 lune ș.a. ș.a., însă a fost cugetul, cred io, de a strica mai mult decît a folosi.

Lucrători în tipografie avem tot 4 inși, de demult. Edarea jurnalului va să mai aducă pe mulți.

Proieptul meu pentru organizarea tipografiei fu delăturat prin alt contraproiept. Noul proieptante²³ cugetă a lăsa asupra mea numai răspunderea pentru daune și ducerea rațiunilor după speșele cari le-ar procura domnia-sa, iar alte despușețiuni asupra tipografiei să le susțină pentru secundantele său²⁴. Drept aceea io avui a mă retrage în pușețiune de defensă, din care nice că voliu a ieși în scurtul răstimp al rectoriei mele (de 14—15 luni restante și complinitoarie) de 3 ennuil prefipt. Din care cauză, ne avînd nice timp, nu mă pun a studia afacerile tipografice. Cred că pentru aceste citeva luni nice prea meritează.

Mi-e închisă, aședară, calea a face ceva în trebile tipografiei. Numai
234° de aș puté scăpa / să nu mă încurce, mai virtos în partea materiale, carea încă și are vinătorii săi, ca și cea spirituale: prè ambițioșii.

Dacă nu am putut avé la tipografie om cu carele credeam a puté face cele ce cugetam în folosul Seminarului și în alte privințe, acum cuget numai cum să scap de toate acele. Puținul timp și puținile-mi puteri mi le întorc altele, cari cred că pot folosi în venitoriu, adecă spre economie.

Cred că ți-am fost amintit că în an. tr. cumpărai în Săbeș 1 ospătărie pentru dominiul de la Cut, cu 5100 fl. Acesta va interesurui. Anu

[trecut] avui nu mai puțin de 1000 fl., pe lingă aceea că produsele economice — finu, ovăsu, vinu ș.a. — a dominiului se vor preface în bani mai curînd.

Acum mi-s țintați ochii asupra bunului lui Gyárfás din Sincel, pentru carele cere 25.000 fl. v. a. De aici i-ar veni Seminarului cele pentru culină, pentru cari dăm de multe ori bani scumpi. Act, bunul se află în arendă de 1250 fl. v. a.

Cu timpu ar puté avé Seminarul și lemne de foc, cari ne mistuie acum 700—1.000 fl. pe an.

Așa, încă *esterne* să las ceva după mine la Seminaru, dacă interne io-l țin aici sus de corn, iară colo jos (în culină, cameră, grînariu ș.a.) mînuează alții, ca și înainte de mine, aflîndu-se sub patrocinié puternice unde io, deși cercai la început, nu putui face nimica spre îndreptare. Pentru cele nemișcătoare, deși nu-s continue, dară totuși se întorc timpurile.

În an. tr. făcusem niscari pași prin fr[atele] Iacob²⁵ cătră un Seethal, acolo în apropierea Brașovului, carele are un bun de vindut aici la Roșia. Pe atunci îmi răspunsese că nu-l vinde; după aceea s-a otărit a-l vinde. L-a cercetat (bunul) și escelenția-sa d. metropolit²⁶. În urmă Seet[h]al a fost în Blaș în cauza vînzărei. Escelenția-sa era bolnav. El a tractat cu dd. Cipariu și Papfalvi²⁷. Io, spre părerea mea de rău, nu mă aflam acasă.
235

În urma convorbirei, Seet[h]al și-a trâmisi aici și cărțile despre / achizițiunea bunului. Acesta e fiscal și fusese cam pe la 1825—1832 înscris familiei, sau unuia din familia Toldalagi pe 3 generațiuni, din cari cea de acum ar fi 3^{le}. Inscripțiunea se făcuse pe 43.000 fl. m.c. Seethal cere acum 60.000 fl. v. a., bani numărați.

Prea stimații frați se temură a trata mai de aproape despre cumpărare, ca nu cumva, prea curînd, fiscul să ne scoată afară cu cele 43 mii și noi să rămînem cu 20—30 mii de obligațiuni date în vînt. Io, din parte-mi aș fi ținut lucrul cu Seethal în suspenso, pînă ce aflam din competenți dacă fiscul așa curînd scoate bunurile inscripționate și dacă nu sa-r puté dobîndi înscrierea și pentru Seminarul sau altul din institutele noastre. Cînd se putea ținea bunul încai 20—30 ani, apoi nu era dauna de 20—30 mii, cari s-ar fi dat în obligațiunile cele atît de variante acum.

Un alt bun, al lui Gál Sándor din Bucerde, pentru a cărui cumpărare și cerutul preț se făcuse conclus consistoriale, ni-l luă armeanul Kovrig, îmbogățit tot din bunurile Blașului, dinaintea nasului, fiind însărcinați cu tractarea cumpărării frații de mai sus.

Io și pe aici, decît a ne bate prè mult capul cu politica, carea ni e atita de contrarie, țin mai cu folos a procura mijloace materiale, și mai virtos nemișcătoare, că sărăcia sărăcie aduce.

Iară din sînul familiei mele, și mai trist, ginere-meu G.P. de la O.²⁸, cu începutul unei trecute își dede abdicarea, *feltétlenül*²⁹, de oficiu la Tabla r[egească], cred că tot condus de ideea că-l persecutează, intensă preste toată lumea, nu numai preste unii. Mă adresai cătră amici pentru a nu-i lua de valizi nesocotiții pași. Ce să i se aleagă de 4 prunci?

Muierea nu-i departe de mormînt.

Ne vor zice celibii: „De aceste vă vin dacă v-ați însurat!!“ Nu face nimica. În mijlocul oricăror nenorociri, fie și familiari, mi-aș ține piacul, m-aș rușina în mine numai a și cugeta: „Pentru ce n-ai rămas celibe?!“ Așe e credința mea!

Acum iartă că te obosii cu colindă așe lungă, însă încrederea și cordialitatea cu care-s plecat spre stima-ți persoană îmi scoate toate aceste din inimă.

Cu care te iubesc, sincer amic,

235^v

Grigorie Mihali. /

Hirtia pentru tipografie ni-o tragem de la depozitariul domnielor-voastre Dortleft. Vom aduce și de scris, 7—8 rișme pe an. /

¹ Sfântul Gheorghe, sărbătorit la 23 aprilie.

² Un emoționant elogiu adus cărturarului brașovean, dintre cele mai frumoase câte le-am găsit în imensa corespondență barițiană. Bariț suferise în lunile iernii de una din obișnuitele sale aprinderi de plămîni. De data aceasta se pare însă că boala avusese un aspect mai dramatic, îngrijorîndu-l pînă și pe optimistul și bunul doctor Pavel Vasici, prietenul intim al suferîndului. Într-o scrisoare din 17 martie 1866 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, scrisori primite de la Pavel Vasici, nr. LXII) acesta se bucură în termeni asemănători de însănătoșire, dîndu-i totodată lui Bariț sfaturi medicale demne de luat în seamă de către cei ce urmăresc istoricul practicii medicale la noi.

³ Vezi scrisoarea precedentă, n. 8.

⁴ *Euhologhion adecă Molitvenic, care cuprinde în sine rînduiala Besearicii Răsăritului, ce să cuvîne preoților a sluji la toată treaba norodului. Supt prea fericita împărăție a Prea Înălțatului Împărat al romanilor, marele prințip Ardealului și celea [alte] Iosif al doilea. Cu voiea celor mai mari. Tipărit acum a doua oară întru acesta chip, în Blaj, la anii de la Hristos 1784. Cu tipariul Seminariului.* Ediții anterioare: 1-a, 1757, „cu blagoslovenia prea sfințitului chiriu chir Petru Pavel Aron de la Bistra, vlădicul Făgărașului“, de către tipograful Ioan Rîmniceanul.

⁵ *Apostol. Acum a treia oară așezat și tipărit, după rînduiala Besearicii Răsăritului. Supt stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al Austrii Francisc întîie... Cu blagoslovenia excelenții-sale prea sfințitului și prea luminatului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului. În Blaj, la mitropolie. Anul de la nașterea lui Hristos 1814.* (Cu tipariul Seminariului). Ediții anterioare: 1-a, 1767, sub Maria Terezia, tipograf fiind vestitul Petru Rîmniceanul; a 2-a, 1802.

⁶ *Octoih, împreună cu slujbele sfinților deobște. Așezat după rînduiala Besearicii Răsăritului sub stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al Austrii, craiul apostolicesc, marele prinț al Ardealului și celelalte, Francisc I. Cu binecuvîntarea exsealeanții-sale prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului și a toatei țări a Ardealului precum și al prea înălțatei chesaro crăieștii și apostolicesții măriri consiliariu dinlontru și al prea mărîtului order al Împăratului Leopold comendator. Tipărit în Blaj, cu tipariul Seminariului, la anul de la mîntuirea lumii 1825.* Ediții anterioare: 1-a, 1760, „cu blagoslovenia pre asfințitului și prea luminatului chiriu chir Petru Pavel Aron de Bistra, prin Țara Ardealului și părților ei împreunate vlădicul Făgărașului“, prin Petru Sibiianul.

⁷ *Strașnic. Acum a patra oară așezat și tipărit după rînduiala Besearicii Răsăritului. Supt stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al Austrii Francisc întîie, craiul apostolicesc, mare princip al Ardealului și celelalte. Cu blagoslovenia exsealeanții-sale prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului. În Blaj, la mitropolie. În anul de la nașterea lui Hristos 1817.* Ediții anterioare: 1-a, 1753, sub îngrijirea lui Petru Pavel Aron; a 2-a, 1773: *Strașnic. Care cuprinde în sine slujba sfințelor patimi și a învierii Domnului Hristos...*; a 3-a, 1813.

⁸ *Triod. Acum a tria oară așezat și tipărit, după rînduiala Besearicii Răsăritului. Supt stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al Austrii Francisc întîie, craiul apostolic, mare princip al Ardealului și celelalte. Cu blagoslovenia excelenții sale prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului. În Blaj la mitropolie. Anul de la nașterea lui Hristos 1813.*

⁹ Desigur, pe baza inventarului făcut de Cipariu la predare. În anexă la scrisoarea sa către consistoriu datată 31 martie 1866 (vezi-o supra, în nota 3 la scrisoarea anterioară), fostul prefect al tipografiei alătură acele *Ritiones Typographiae pro 1865 seu a 1^a Ian. 1865 usque 31 Dec. (1)865*. Inventarul (vezi-l la Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, fond. Tipografia arhidiecezană) este un document de căpătîi pentru istoria așezămîntului tipografic blăjean. Nu cunoaștem, pînă la 1918, vreun inventar de asemenea amploare. Pe lângă socoteala exactă a fondurilor, documentul aduce lista completă a tipăriturilor blăjene ce se aflau în depozite la 31 decembrie 1865, cu formatul, numărul lor, valoarea per bucată și valoarea totală a exemplarelor. În afară de cele specificate aci supra, în notele 4—8, dintre tipăriturile mai vechi, cu chirilice, se aflau exemplare din: *Catavasiariu. Cu blagoslovenia exsealeanții sale luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădica Făgărașului și a toată Țara Ardealului, precum și a prea înălțatei chesaro-crăieștii măriri sfeatnic dinlăuntru și a luminatului ord al Împăratului Leopold comendator. Tipărit în Blaj. Anul de la mîntuirea lumii 1824* (ediții anterioare: 1-a, 1762, de Petru Pavel Aron; a 2-a, 1769; a 3-a, 1777, de Grigore Maior; a 4-a, 1793; a 5-a, 1802); *Sfînta și dumnezeiasca a lui Isus Hristos Evanghelie. Acum a treia oară tipărită sub stăpînirea Prea Înălțatului Împărat al Austrii, marelui prinț al Ardealului și celelalte, Francisc I. Cu blagoslovenia excelenții-sale prea sfințitului și prea luminatului domn vlădica Făgărașului, Ioan Bob. În Blaj la mitropolie. Cu tipariul Seminariului. La anul de la Hristos 1817* (ediții anterioare: 1-a, 1765, de Atanasie Rednic; a 2-a, 1776, de Grigore Maior); *Dumnezeeștile liturghii a celor dintru sfinți părinților noștri Ioan Zlatoust, Vasilie cel Mare și a prejde sfeșteniei. Acum a treia oară tipărite supt stăpînirea Prea Înălțatului Împărat Francisc al doilea, craiului apostolicesc, mare prinț al Ardealului și celelalte. Cu blagoslovenia excelenții-sale prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului. În Blaj, la mitropolie. Anul de la nașterea lui Hristos 1807.* (Cu tipariul Seminariului), avînd ediții anterioare: 1-a 1756, sub Petru Pavel Aron; a 2-a, 1775; *Psaltirea sau Cartea psalmilor. De pre limba evreească tradusă românește de prea onoratul domn Theodor Pop, prepozitul Capitulului greco-catolic din Blaj și profesor S. Scripturi. Blaj, 1835.* În depozit, se găseau, desigur, și cărți bisericești tipărite cu litere latine, după 1830, dar mult mai puține, dovadă a mării audiențe de care s-a bucurat reforma ortografiei în rîndul preoților și poporenilor greco-catolici.

Pe baza „rațiunilor“ lui Cipariu, Ioan Bobb va publica în *Foaia administrativă diecezană* (I, 1867, nr. 5, p. 39—40) o dare de seamă despre *Starea tipografiei* [din Blaj — n. ns.] și *fondului ei preste tot*.

¹⁰ Timotei Cipariu.

¹¹ *Crestomația sau Analecte literarie din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiță literarie adunate și alese de —, Blaj, 1858.*

¹² *Acte și fragmente latine românești pentru istoria beserecei române, mai ales unite. Edite și anotate de —, Blaj, 1855.*

¹³ *Elemente de filosofie după W. T. Krug*, I, Blaj, 1861; II, Blaj, 1863.

¹⁴ Adică: *Compendiu de gramateca limbei române*, Blaj, 1855 (ed. a 2-a, Blaj, 1865) și *Gramatica latină pentru II, III și IV clase a gimnaziului de jos. După M. Schinagl*, partea I, Blaj, 1857; partea a II-a, Blaj, 1860 (ed. a 2-a, partea I, Blaj, 1865; partea a II-a nu s-a mai tipărit).

¹⁵ Celelalte erau: *Știința S. Scripture*, Blaj, 1854 (ed. a 2-a, Blaj, 1858); *Principia de limbă și scriptură*, Blaj, 1856; *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860; *Cuvînt la inaugurarea Asociațiunei rom. transilv. în IV nov. MDCCCLXI, apărut în cuntra unei critice*, Blaj, 1862; *Istoria sintă sau biblică a Testamentului Vechi și Nou, pentru începători*, Blaj, 1859.

¹⁶ Condiții umilitoare pentru învățatul blăjean, care-l amărăsc și-l descurajează (vezi supra, nota 3 la scris. anterioară, cele două adrese ale lui Cipariu către Consistoriu.)

¹⁷ Ioan Bobb.

¹⁸ *Foaia administrativă arhidiecezană*. Vezi scris. anterioară, n. 13.

¹⁹ Ca să-și poată „eda“ gazeta sa amărită — și, după cum am văzut, o va face pînă la urmă! — Ioan Bobb se pretează la un act destul de puțin demn: nu-i îngăduie lui Cipariu să-și tipărească la Blaj *Arhivul pentru filologie și istorie* (1 ianuarie 1867 — 20 oct. 1870 și 25 noiembrie 1872; ieșea de 10 ori pe an), învățatul fiind nevoit să apeleze la tipografia lui Samuel Filtsch din Sibiu. Ni s-au păstrat două documente interesante despre acest jignitor tratament la care a fost supus cărturarul. Primul e o scrisoare primită de la Grigore Mihali și Ioan Bobb (scrisă de Bobb și doar semnată de Mihali, ca „proprietariu“ al tipografiei), purtînd data de 15 noiembrie 1866, iar al doilea o epistolă autografă a lui Mihali către Cipariu din 25 noiembrie (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond Tipografia arhidiecezană din Blaj, nr. 1942 și 1943). Comparînd conținutul lor, ne dăm seama ușor de faptul că Ioan Bobb, prin condițiile aprige pe care le pune, este stăpînit de intenția clară de a împiedeca întreprinderea cărturarului. A doua scrisoare ni-l prezintă pe Grigore Mihali în postura neplăcută de a încerca să se scuze pentru semnătura pe care a fost nevoit să o puie pe scrisoarea din 15 noiembrie:

1.

„Blaș, 15 nov. 1866

„Reverendisime domnule!

La prea stima[ta]-ți scrisoare cu datu 2/14 nov. a.c., de cuprins: ca să ne dechiarăm formal, în scris, dacă voim sau nu a accepta edițiunea a vreunei foi literare sub redacțiunea rev[erendisimei] domniei-tale și, cînd am voli, atunci sub ce condițiuni am voli, după ce în cîințelegere cu frăția-sa prefectul tipografiei, dr. Ioane Bob, am ponderat împregiurările și momentuoșitatea lucrului, aflu cu cale a da următoarele dechiarățiuni:

Și, mai întîi, cu tipografia la tot cazul stăm gata spre șerbire. Sub titlu de edițiune, însă, numai atîta poate lua asupra-și tipografia, cît recere tipărirea și, în caz de lipsă, și procurarea recerînțelor materiali și a lucrătorilor. La tot cazul, însă, procurarea prenumăranților și răfuirea obveniente cu aceleași, pr[ecum] și rizicul au să rămînă pre lingă rev. domnia-ta, ca fiitoriul proprietariu și redactor al foaiei.

Aceste presupunîndu-se ca condițiuni fipse, tipografia e bucuroasă să-ți stea spre dispușețiune, cu uzul de cite ori vei voli, pre săptămână ori pre lună. Încît rev. domnia-ta să-ți procurezi hîrtie după plac și să-ți condiționezi culegătorii și imprimătorii tipografiei, ori și pre alții pr[ecum] și-a veni m[ai] bine, să îngrijești și speduirea pre poștă și depunerea taselor obveniente.

Iară tipografiei, pentru uz și pentru subministrare materialului la tipariu, ad[ică] negreala și altele, să te deoblegi a-i plăti procentele îndătenate de 1 fl. la o coală tipărită în 250 esemplarie. Ori dacă ace[a]sta, ce pentru tipografie ar fi mai ușor, rev. domniei-tale nu ți-ar plăcea și ai voli ca tipografia să-ți dea fiecare coală din foaie gata numai spre espedițiune, ori să ți-o și spezeze, la așa ceva încă se rezolvă tipografia, și în atare caz poștește numai ca, stînd condițiunile cari le-am premis în sus ca fipse, rev. domnia-ta să determinezi numărul și calitatea hîrtiei,

dempreună cu formatul foaiei, și apoi să te deoblegi cum că la capătul fiecărui semestru, și adecă — dacă e să începem din 1ma ianuarie — în capătul lui iunie și în capătul lui decembr. vei plăti Tipografiei seminariali toate espensele, după documentele ce se vor produce de la fabricanții de unde se va cumpăra hîrtia, de la culegători și imprimători și eventual și de la personalul speditoriu, adăugund și 5% obveniente pentru sumele ce le va eroga tipografia în afacerile foaiei rev. domniei-tale, compușind, pr[ecum] se înțelege firește, de la datul fiecărui erogat, deoarece, pr[ecum] ți-e bine cunoscut, capitaliele și proventele tipografiei nu pot sta băgate nicăiri fără procente corespunzătoare.

De altminteri, sub orișicare condițiune din premisele am conveni, din parte-mi presupun că îndătoririle împrumutate le vom pune într-on contract formale, care să fie aprobat și de cătră Ven[erabilul] Consistoriu.

Și în aceste făcîndu-mi, pre cît s-a potut mai esact, dechiarățiunea la provoacățiunea ce benevoși a mi-o îndrepta în privința susceperei editurei foaiei ce voiești a publica r[everendisima] domnia-ta ca proprietariu și redactoriu, și în privința condițiunilor ce am vedea cu cale a le pune, gata și mai departe spre a contribui la cîințelegerea de lipsă, rămîn al r[everendisimei] domniei-tale,

Greg. Mihali
dr. Ioan Bob m.p.;
pref. Tipografiei.“

2.

„Blaș în 25 nov. (1)866

„Reverendisime domnule,

Premișînd cum că răspunsul ce vi l-am dat la 15 l.c. în cauza tipărirei foaiei literare a fost conceptul d-lui dr. Bob, ca directore și manipulante a Tipografiei seminariale, și că la domnia-sa am avizat și pre d. prof. Moldovan pentru ulterioară cîințelegere și, prin urmare, și raportul acestui încă a fost după cele auzite de la d. Bob;

Drept aceea, dacă pre baza acelor pertraptări vi se pare a se putē face un acord cu Tipografia seminariale pentru scoaterea foaiei pr[ea] on[oratei] d-voastră, ca unul carele pre deplin cunoașteți lucrările tipografice în genere și în specia, și împregiurările Tipografiei Sem[inarului] din Blaș, să binevoști a arăta V[enerabilului] Consistoriu m[etropolitan] în detaliu și a înfășoșa condițiunile acceptate și, respective, acceptavere de ambe părțile, fără damnificarea unei sau alteia, pe lingă cari s-ar putē face legătură scrisă asupra obieptului chestionat.

Io doresc ca foaia literare să vă iasă din Tipografia seminariale din Blaș, însă modul și condițiunile după cari ace[a]sta să nu se damnifice, ci să-și aibă procentele amăsurate a le prefige cunoscătorii de artă tipografică și a le aproba auctoritatea superioară. Io răspunzătate în ace[a]stă privință asupra-mi nu ieu.

În tot cazul, și cu distinsă stimă,

Greg. Mihali“.

[Adresa:] Reverendisimului domn *Titmoteu Cipariu*, canonic etc., etc., etc.

În loc

²⁰ Contemporanii evenimentelor au condamnat intenția — bănuită! — a lui Șaguna, izvorită — după cum credeau — din fanatism confesional, de a submina *Gazeta Transilvaniei*, care era greco-catolică, prin editarea, începînd cu anul 1853, a ziarului *Telegraful român*, organ al episcopiei neunite din Sibiu. În lumina istoriei, faptele arhierului sibian au altă semnificație. Dealtminteri, cele două ziare transilvănene vor coexista armonios decenii multe la rînd, spre cinstea și gloria celor doi întemeietori ai lor: George Bariț și Andrei Șaguna.

²¹ Între *Concordia* (Pesta, 3/15 august 1861—1869), condusă de Alexandru Roman și *Albina* (27 martie 1866 — 31 decembrie 1876) redactată de George Popa, mai apoi de Vincențiu Babeș, se pare că a existat într-adevăr o rivalitate de rău augur, dăunătoare pentru ambele foi. Vezi în acest sens scrisorile lui Alexandru Roman către Bariț, în *George Bariț și contemporanii săi*, II.

²² *Sionul românesc. Foaie bisericească, literară și școlastică*, editat de Grigore Silași la Viena, între 1 iulie 1865 — 15 octombrie 1867 și 15 ianuarie — 15 septembrie 1872.

²³ Ioan Bobb.

²⁴ „Secundantele“ pare să fie profesorul Gavril Pop care, după moartea lui Bobb, va ajunge directorul tipografiei.

²⁵ Iacob Mureșanu.

²⁶ Alexandru Sterca Șuluțiu.

²⁷ Constantin Papfalvi.

²⁸ George Popa din Orăștie.

²⁹ „Necondiționat“.

IOAN FEKETE NEGRUȚIU

(29 ianuarie 1817—4 decembrie 1888)

Ioan Fekete Negruțiu, personaj luminos din galeria *capitularilor* blăjeni, este un punct de atracție neglijat poate și din cauza dioptriei accentuate în felul de a privi Blajul canonicilor. Corespondența lui cu George Bariț, șirul acestor 24 de scrisori, nu puține epocale, va fi în măsură să probeze injustețea acestei neglijări și a acestei optici.

Biografia omului, parțial, a fost înmănușiată de un contemporan al său, Grigore Borgovan, într-o cărțuie greu de găsit astăzi¹. Ioan Fekete Negruțiu este originar din satul Sucutard, în miezul Cîmpiei Transilvaniei. Familia lui se numea, demult, Olteanu. Părinți i-au fost Grigore, preot greco-catolic în Sucutard și Glicerina, oameni strădalnici, cu ambiția de a-și purta copiii la școlile din cetăți. Astfel a ajuns Ioan, fiul popii din Sucutard, alumn al școlii romano-catolice din Cluj, mai apoi, din cauza strîmtorelii materiale a părinților, al gimnaziului din Blaj, unde piinea școlarilor era gratuită încă de pe vremea lui Petru Pavel Aron. Aparent, strămutarea copilului nu presupunea o schimbare prea mare: și aici, ca și dincolo, materiile se predau în limba latină, care era și limba obligatorie de conversare în convict. Dar, exact în deceniul cînd Fekete Negruțiu își făcea studiile la Blaj — 1830-1840 — cetatea luminilor de pe Tîrnave cunoaște un nou reviriment politic și cultural, comparabil cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Noua generație de dascăli, un Simion Bărnățiu, Timotei Cipariu, Ioan Rusu, Demetriu Boer, Ioan Marcu și alții, depășind pragul iluminist al activității pedagogice atins de generația marilor corifei, trec la naționalizarea învățămîntului, nu numai în sensul reconsiderării limbii române ca limbă de predare, ci mai cu seamă prin imprimarea simțului de valoare națională, care presupunea implicit o atitudine națională². În această atmosferă generatoare de mari idei, și-a desăvir-

¹ V. Gr. Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu, dedusă din acte și scrisori originale. Anexe: cuvîntul funebrel rōstīt la înmormintarea lui și scurta descriere a înmormintărei*, Gherla, 1889.

² Alexandru Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 228—231; Nicolae Brînzeu, *Școalele din Blaj*, Sibiu, 1898; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnățiu*, București, 1924, p. 33—67; Coriolan Suciu, *Rolul național-cultural al Blajului în preajma evenimentelor de la 1848*, în *Cultura creștină*, XIV, 1925, nr. 2, p. 44—49; Ioan Georgescu, *Școalele din Blaj*, în *Boabe de grîu*, IV, 1933, p. 335—360; Al. Lupeanu-Melin, *Sufletul românesc în școlile Blajului*, în *Ibid.*, XVI, 1936, nr. 7—8, p. 464—467; Augustin Caliani, *Educația națională în școlile Blajului*, în *Ibid.*, XVII, 1937, nr. 4—5, p. 269—283; Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 32—47.

șit studiile teologice în anul 1842, obținând calificativul *cum laude et optimo progressu morumque probitate*³, Ioan Fekete Negruțiu, feciorul de român venit din zona „nobilelor comitate ungurești“ ale Transilvaniei, zona celei mai înjosoare asupriri feudale pe care o cunoștea Europa acelei vremi. Avea „o statură impunătoare, cu o frunte lată, ochi mari, schinteietori de prudență și iubire“⁴, calități în egală măsură necesare unui fiu de român trăitor în marele și nefericitul principat al Daciei Superioare. Și calități care-l recomanda în rindul frunțașilor națiunii, loc pe care și-l va câștiga pe merit în deceniile următoare.

A început, asemeni tuturor absolvenților deosebit de dotați, prin a fi el însuși dascăl la Blaj, între 1842—1847, mai întâi la prima clasă gimnazială, mai apoi la *clasa de fizică*, adică cea superioară, a liceului⁵. Dar destinul omului nostru începe în 1847, data când episcopul Lemeni îl trimite protopop la Cluj, în locul răposatului Teodor Baldi. Cu aceeași ocazie, guvernul transilvănean îl cooptează în comisia de cenzurare a cărților, lui revenindu-i, firește, îndatorirea de a refera asupra celor românești. Astfel, Fekete Negruțiu se pomenește în ipostaza celui mai important român din capitala Transilvaniei, totodată citadela cerbicoasă a aristocrației ungurești. Familiile de români erau puține, intelectualii se puteau număra pe degetele a două mâini. Încercările de a statornici o viață spirituală națională aici erau grele, rezultatele sărace. Se străduise în acest sens învățatul Avram Meheși, înaintașul lui Baldi întru administrarea protopopiatului românesc de la Cluj ori reputatul oculist Ioan Molnar Piuariu. Și cu toate acestea, în decurs de 50 de ani, între 1780—1830 la Cluj se tipăriseră abia 30 de lucrări românești, dintre care mare parte foi volante oficiale. Un licăr de lumină românească a sfișiat bezna medievală a Clujului aristocratic în anii 1845—1847, când studenții români ai liceului academic piarist încheagă o societate de lectură și editează revista manuscrisă *Zorile*⁶. La casa tânărului protopop Fekete Negruțiu se adunau acești tineri, în grupuri de câte 30, unde se consultau, cântau cîntece românești și citeau jurnalele lui Bariț⁷. De la acești tineri, care s-au împrăștiat în marea furtunoasă a revoluției de la 1848—1849 a preluat Fekete Negruțiu torța conștiinței naționale, pe care a avut îndatorirea a o păstra arzîndă în cei mai grei ani și în cea mai ostilă cetate transilvăneană. În acești ani, 1848—1849, i-a fost dat să vadă cu ochii cumplite tragedii ale românilor cauzate de nemeșimea ce nu concepea afirmarea națiunii române, a văzut trecînd din viață în moarte legendare chipuri de martiri condamnați la pieire de către Tribunalul de singe din Cluj: prefectul Alexandru Bătrîneanu, tribunul Vasile Simonis, bătrînul protopop Vasile Turcu, în fine, a suferit el însuși batjocuri și chinuri fizice, pentru singurul motiv că e român și că națiunea sa s-a răzvrătit. Scrisorile către Bariț în care se relatează aceste întîmplări⁸ sînt documente istorice de bază despre suferințele românilor în părțile Clujului, în anii 1848—1849. O problemă ridică însă aceste scrisori:

³ V. Gr. Borgovan, *Op. cit.*, p. 6, n. 1.

⁴ *Ibid.*, p. 6.

⁵ *Ibid.*, p. 6; cf. și *Șematismul veneratului cler al Archievesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900...*, Blaj, f.a. [1900], p. 76; Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date bio-bibliografice*, Blaj, 1940, p. 78—79.

⁶ În lipsa unei bibliografii cît de cît competente despre acest episod interesant din viața culturală transilvăneană, vezi exemplarul original al revistei *Zorile* — de altfel unicul cunoscut pînă astăzi — la B.A.R., ms. rom. 553.

⁷ V. Gr. Borgovan, *op. cit.*, p. 13.

⁸ Vezi scris. I—II și XXII, incl. notele la ac. scrisori.

în marea suferință a națiunii, tânărul patriot include și „suferințele“ episcopului Ioan Lemeni, captiv de bună voie în Cluj. Lipsit de experiență politică și necunoscînd adîncimea relațiilor episcopului cu aristocrația ungurească, nici actele de trădare ale acestuia din primăvara anului 1848, — cum nimeni nu le-a cunoscut pînă astăzi, cînd publicăm pentru prima dată actele autentice ale acestei trădări⁹ — Fekete Negruțiu se lasă condus de sentimente și încearcă o stîngace disculpare a lui Lemeni. Dar cele trei scrisori epocale își păstrează întreaga valoare prin restul conținutului, bogat în date și fapte, cît și prin stilul de — am zice — epopee epistolară pe care încrîncenarea amintirii l-a imprimat condeiului protopopului.

Între 1850—1860 în corespondența lui Fekete Negruțiu cu Bariț intervine un hiatus inexplicabil. Dar cum acest deceniu a fost hotărîtor în formarea cărturarului patriot și a omului politic pe care îl identificăm în corespondența de după 1860, e necesară reconstituirea biografiei sale pe baza altor izvoare. Era în plin absolutism habsburgic, atmosfera sufocantă de despotism și arbitrarie dezola pînă și cele mai cutezătoare spirite românești, impunîndu-le tăcere și prudență excesivă. Și totuși, în deceniul negru și în condiții neobișnuit de grele, Fekete Negruțiu își continuă opera de naționalizare a Clujului unde, în urma revoluției, pătrunsese un număr mare de români. Cum era și firesc în aceste condiții, cîmpul de activizare a spiritului național este cel didactic și cultural. Energia desfășurată de el este atît de mare, strădania atît de fructuoasă, încît protopopul de la Cluj devine repede cunoscut în rîndul românilor din Transilvania. La 27 noiembrie 1850, prin decretul 27.899, Guvernul transilvănean îl denumeste profesor de limba română la Gimnaziul superior romano-catolic din Cluj¹⁰, instituție rezultată din dezmembrarea Liceului academic piarist de rang universitar. Fekete Negruțiu ocupă astfel primul *post de profesor de limba română la o instituție școlară maghiară* din istoria principatului. Deși ratată în programul ei general, revoluția de la 1848—1849 a avut ca rezultat o serioasă revizuire a atitudinii oficiale față de națiunea română, care-și dovedise din plin puterea în anii revoluției. În această calitate, proaspătul profesor tipărește în scurt timp o *Gramatică maghiară-română pentru cei ce învață românește*¹¹, manual ce va rezista pînă la sfîrșitul secolului, prin cîteva ediții succesive. Maghiarii încep să-l considere o autoritate în materie, încît la 1856 eminentul lingvist Hunfalvy Pál îi solicită, printr-o scrisoare din 11 iunie 1856¹², colaborarea la revista de specialitate *Magyar nyelvészeti*. Dar Fekete Negruțiu nu se lansează în această ademenitoare colaborare fără a consulta părerea marilor bărbați ai națiunii: îi trimite lui Bariț originalul scrisorii¹³, cerîndu-i statul, iar lui Timotei Cipariu îi comunică, într-o scrisoare din 12 decembrie 1856¹⁴ că a acceptat propunerea lui Hunfalvi, iar în scrierea celor două

⁹ Scris. I, n. 3.

¹⁰ V. Gr. Borgovan, *op. cit.*, p. 14.

¹¹ *Magyar román nyelvtan. A románul tanulók számára*, Cluj, 1852. Vezi și scris. XIV, n. 5.

¹² Originalul scrisorii la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 46r—47v. Publicată la Ioan Chindriș și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, București, 1974, p. 33—35.

¹³ Vezi nota precedentă. În *Op. cit.* scrisoarea figurează ca fiind adresată lui Bariț, din cauza prezenței ei între corespondența maghiară a cărturarului brașovean. Facem aici îndreptarea necesară, specificînd că epistola lui Hunfalvi este adresată către Fekete Negruțiu și nu către Bariț.

¹⁴ Aflătoare la Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, Fond. coresp., nr. 1731.

articole ¹⁵ a respectat ortografia lui Cipariu: „Eu, din parte-mi, cît pot mă silesc să țin uniformitate în ortografie“. Dealtminteri, legăturile culturale permanente cu Blajul și prietenia cu marele nostru filolog îi vor servi profesorului clujean drept călăuză în strădania-i patriotică. Încă în decembrie 1851 îi scria lui Cipariu ¹⁶ bucuria sa de a-l vedea întors — după ani de peregrinări — „la doritul lăcaș al muzelor“ de pe Tîrnave. Fekete Negruțiu are speranțe mari legate de această reînturnare: „Îmi iau de una dată îndrăsneală, în numele româniei dinprejurul Clujului, cu toată umilința a te ruga ca să binevoiești, prin darea la lumină a încetatului — pe cîtva timp — *Organ Național*, a ne mai îndulci din nectarul adunatelor multifarie înaltelor cunoștințe științifice“. Fruntașul românimii clujene este, în anii 1850—1860, un adevărat avanpost al lui Timotei Cipariu în părțile Clujului, în munca titanică desfășurată de acesta pentru restaurarea Blajului cultural distrus de către gărzile aristocraților maghiari, în 1849. Ajutorul acordat de Fekete Negruțiu are episoade ce constituie adevărate revelații pentru istoria culturală a Transilvaniei. Este un admirator al scrierilor filologice cipariene, la răspîndirea cărora își aduce contribuția ¹⁷. La sfîrșitul anului 1856 îi parvine, pe căile întortochiate ale cenzurii imperiale, o carte de gramatică română a profesorului orădean Dionisie Pășcuț, tipărită în 1855. Autorul solicitînd ca lucrarea sa să fie „întărită“ drept manual pentru școli, oficialitățile se gîndesc să-i ceară părerea protopopului greco-catolic de la Cluj, care își mai păstra atribuțiile de cenzor al cărților românești. Fekete Negruțiu e în dilemă: el știe că lucrarea lui Cipariu, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, tipărită la Blaj în 1854, e de pe acum întărită ca manual. Or, — îi scrie el lui Cipariu ¹⁸ — oficializîndu-se și a lui Pășcuțiu, „s-ar întări pentru comunul uz două ortografii diverse, ce eu nu voiesc a se întîmpla“. Soluția propusă: „Domnul autor Pășcuțiu întrebuițînd în a sua gramatică diversă ortografie, neputîndu-se două opuri contrare a se prescrie pentru școală, cînd ar debui modul ortografic de a scrie a se reduce la una uniformitate (s. ns.), a domnului Pășcuțiu gramatică numai așa s-ar putea lăsa carte de școală, dacă ar da-o la tipariu de nou, după regulile ortografiei cuprinse în *Elemente*“.

Fanatica pasiune bibliofilă a lui Cipariu găsește în Fekete Negruțiu un ajutor sincer și zelos. Ani la rînd, îl informează pe cărturarul blăjean despre cărțile existente la anticarul Burian din Cluj, pentru ca în decembrie 1856 să-i faciliteze acestuia achiziționarea cărților vechi existente la biserica din Feleac. În două epistole, din 12 și 31 decembrie 1856 ¹⁹, informează că felecianii au acceptat să cedeze cărțile pentru biblioteca Blajului, în schimbul onora cu conținut similar, tipărite recent. Aflăm, astfel, titlurile a 7 cărți românești vechi păstrate pînă la acea dată în ctitoria renumită a Feleacului: *Biblia* de la 1688, *Liturghierul* tipărit la Tîrgoviște în 1713, *Psaltirea*, „tipărită, după cum se știe, în tipografia Bălgradului“, *Evanghelia sirbească* („după cum, din o scrisoare la călciul ei se vede, tipărită în anul 1487“), o altă *Evangheli*e, „veche, fără dată“, precum și *Apostolul* tipărit la București în 1682. Cît despre diplomele felecianilor, cerute de asemenea de Cipariu, acestea nu le poate trimite întrucît țărani au nevoie de ele într-un proces cu Clujul. Sînt, însă, de acord să se copieze și legalizeze, iar originalele să fie păstrate la Blaj. Este în tratative cu preotul din

¹⁵ De fapt, Fekete Negruțiu a scris pentru Hunfalvi un singur studiu, *A román nyelv ismertetése*, în *Magyar nyelvészeti*, II, 1856, p. 243—274; III, 1858, p. 40—66; 137—150; 358—381.

¹⁶ Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, fond. coresp., nr. 1724.

¹⁷ Vezi scrisorile către Cipariu din 1 ianuarie 1854 și 1 ianuarie 1855 în Fond. cit., nr. 1 726—1727.

¹⁸ Idem, nr. 1729.

¹⁹ Id., nr. 1731 și 1728.

Feleac pentru „diplomele ce arată genealogia episcopului din urmă la Feleac“. În 1858 trimite pentru muzeul din Blaj „o frumoasă colecție de stufe diverse minerale“, provenite de la consilierul Alexandru Lazar ²⁰: „I-am lăsat cărașului să bage bine de seamă, nu cumva să piarză sau ieie cineva din ele“. Dar expediția cea mai de seamă către Blaj, și care — prin semnarea ei — poate constitui punctul de plecare al unor viitoare revelații istorico-literare este aceea anunțată în scrisoarea către Cipariu din 5 iunie 1859 ²¹. Trimite la destinația Consistoriului din Blaj „corespondențele lui V. Popp, dimpreună cu alte multe scrisori, de la vidua domniei-sale căpătate“. Soarta manuscriselor doctorului Vasile Pop intrigă de multă vreme. Iată un fir posibil spre găsirea lor. După indicația protopopului clujean, numărul lor era foarte mare: nu le-a trimis de-a dreptul lui Cipariu, pentru că „e volume mare, pentru care portoriul postale ar fi costat prea mult“. În legătură cu postumele lui Vasile Pop, trimițătorul lor își manifestă, sfios, și oarecare intenții de valorificare: „Eu de aceste scrisori numai într-atîta așa avea lipsă ca, cînd doară cîndva împregiurările m-ar lăsa să întreprind și eu ceva întru înaintarea culturai naționale, din ele așa culege cite ceva“.

Spre Blaj îndrumă Fekete Negruțiu nu numai valori culturale, dar și oameni: recomandă lui Cipariu, care conducea tipografia blăjeană, pe tînarul tipograf Ioan Doleanu ²², nedreptățit de editorul clujean Stein, iar la 3 septembrie 1859 ²³ trimite spre Blaj trei elevi din părțile Năsăudului, prigoniiți de către profesorii din Cluj pentru că nu cunosc limba maghiară, fiind acești profesori „tare mari potrivnici românilor“. Dintre protopopii uniți ai vremii, cel de la Cluj se dovedește cel mai fidel Blajului, de care îl legau nu numai amintirile anilor de profesorat, dar și admirația sinceră față de merituosul arhieru Alexandru Sterca Șuluțiu și, firește, față de Cipariu, fostul său profesor. Dintre toți episcopii și mitropoliții greco-catolici ai Transilvaniei, — excluzîndu-l, poate, pe Grigore Maior — Șuluțiu a fost cel mai puțîn contaminat de dogmele bisericii latine. Și, firește, un credincios al tradițiilor răsăritene ale bisericii române. Adept și discipol fanatic îi era Fekete Negruțiu, care a păstrat o ură atît de constantă față de *papistași*, încît a fost bănuțit chiar că ar fi un adept al revenirii la ortodoxie. N-a ajuns pînă acolo, dimpotrivă, a fost un greco-catolic riguros și corect, dar atitudinea și gîndirea lui religioasă se înscrie pe linia gîndirii unor mari luptători pentru independența bisericii românești unite: Grigore Maior, Petru Maior, Simion Crainic, Simion Bărnățiu. Era un lucru necesar. În primăvara anului 1858, Fekete Negruțiu trimite *Gazetei Transilvaniei* (XXI, 1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94) corespondența-articol *Cluș*, în 9/21 martiu 1858, care avea să stîrnească o mică revoluție în jurul persoanei autorului. De ce? În primul rînd pentru că îndrăzneala articolului nu se potrivea — tăcerea groasă și apăsătoare a întregii presei din imperiu, sub regimul absolutismului. Apoi, protopopul din Cluj se aventura într-un domeniu care depășea atribuțiile sale de administrator al unui protopopiat, angajînd „politica mare“ a habsburgilor. În fine, clujeanul afecta — prin aserțiunile sale — cele două puteri politice copleșitoare ale vremii: Viena și Roma.

Articolul *Cluș*, în 9/21 martiu 1858 este încă o revenire — a cita? — la mult discutata problemă a alterării constituției bisericești greco-catolice, din care derivau, în principiu, o seamă de concluzii triste pentru români. După dreptul istoric, greco-catolicii trebuie să-și întemeieze viața bisericească pe vechea constituție orientală, tradițională. Așadar, acum — 1858! — cînd se pune din nou în discuție iminența convocării sinodului, este bine să se reamintească un lucru, că acesta „va să se baze pre așezămintele și canoanele bisericești

²⁰ Id., nr. 1733—1734.

²¹ Id., nr. 2409.

²² Id., nr. 1725.

²³ Id., nr. 2410.

noastre drept credincioase orientali [s. ns.], cuprinse în pravilă sau legea canonică". Cei vechi, episcopii și protopopii, s-au luptat ca acest lucru să se respecte iar unirea cu Roma să nu iasă din cadrul celor patru puncte știute. Și acum, în ceea ce privește mitropolia, aceste așezăminte sînt respectate și apărate. Mai puțin, din nefericire, în domeniul matrimonial unde, pe temeiul Concordatului între Papa și Împăratul Austriei²⁴, greco-catolicii sînt asimilați cu cei de rit latin și supuși aceluiași legi. Fekete Negruțiu îi atacă pe episcopii sufragani de la Oradea, Gherla și Lugoj, care s-au grăbit să-și însușească prevederile Concordatului, contrare tradiției naționale²⁵. Două sînt, aici, lucrurile în măsură să stîrnească minia autorităților: a) fidelitatea afișată față de tradiția răsăriteană a religiei române, atitudine întotdeauna interpretată la Viena și Roma ca tendință de revenire la neuniți și b) negarea valabilității Concordatului pentru românii uniți. Nimeni nu îndrăznise încă să atace, în plin absolutism, acest pas politic al Împăratului, așa că îndrăznețul trebuia pus la respect. În biografia alcătuită de Vasile Borgovan²⁶ sînt ample descrise prigoanele suferite de Fekete Negruțiu în urma articolului. L-a apărat, însă, cu toată puterea, mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu, ultimul și poate cel mai sincer — după Inochentie Micu — apărător al personalității distincte a bisericii greco-catolice române, în raport cu ritul latin al papistașilor. Îndată după abolirea sistemului absolutist, la 1 iulie 1862²⁷, mitropolitul îl cheamă în rîndul canonicilor capitulari, unde va activa, avînd diferite funcții, pînă la moarte în 1888.

Partea mare a corespondenței lui Fekete Negruțiu cu Bariț datează din preajma și din timpul carierei sale de canonic. Din filele ei se desprinde imaginea insolită — dar nu neobișnuită la Blaj — a unui consilier metropolitan preocupat mai mult de problemele politice naționale decît de cele strict bisericesti. Încă în mai 1861, la Cluj fiind, îi trimite lui Bariț o epistolă²⁸ adînc impregnată de ideile și preocupările ce-i animau pe fruntașii români în condițiile noi ale liberalizării. La ordinea zilei era încercarea oamenilor de bună credință, români și unguri, de a împăca cele două națiuni și a le canaliza activitatea politică pe făgașul intereselor comune în Transilvania. În această scrisoare antologică, Fekete Negruțiu îi descrie lui Bariț cu tristețe eșecul misiunii sale la Cluj, în acest sens, din cauza cerbiei aristocraților, care și-au reînnoit platforma politică iredentistă de la 1848. Or, se știe, această politică viza desființarea autonomiei Transilvaniei și deznaționalizarea românilor. Îngîmfarea aristocraților, care declară că „numai sabia va putea hotărî între postulatele noastre și ale lor“, este pusă în contrast cu modestia hotărîtă a fruntașilor români de la Cluj, atașați sincer de popor și interesele acestuia: „Noi, — le răspunde Fekete Negruțiu adversarilor — pînă cînd naționalitatea și limba nu ni se vor garanta, îndestulîți nu vom fi“. Și mai semnificativă e atitudinea politică a protopopului de la Cluj în scrisoarea către Bariț din iulie 1861²⁹, unde găsim — referitor la națiunea română și năzuințele ei — următoarea remarcă frumoasă a lui Fekete Negruțiu: „Văd că ponderăm în urna dreptății“. Nobilii unguri declarînd că ei nu vor lua parte la o dietă a Transilvaniei convocată în condiții de participare liberală a românilor, corespondentul lui Bariț le-a răspuns că „vom ține noi dietă și fără ei, că multe diete au ținut și dînsii fără noi“. Tonul e

²⁴ Vezi scris. XIX, n. 8.

²⁵ Nicolae, mitropolitul Ardealului, *Biserica ortodoxă română, una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968.

²⁶ Vasile Gr. Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu...*, p. 18—38.

²⁷ Scris. X, n. 5.

²⁸ Scris. V.

²⁹ VII.

surprinzător, proiectîndu-l pe omul în reverendă neagră în mijlocul radicalilor partidei naționale române de la 1861 și după. Aceste vederi îl apropie tot mai mult de George Bariț, mintea pătrunzătoare a Transilvaniei veacului al XIX-lea și pe care evenimentele de după Diploma de liberalizare din octombrie 1860 l-au scos puternic în relief, pînă la a deveni conducătorul politic incontestabil al românilor angajați în noua luptă politică, declanșată de spectrul dualismului. După plecarea la Blaj, Fekete Negruțiu va continua să secondeze acțiunile politice ale aripei naționale radicale, numită mai tîrziu pasivistă, apoi devenită Partidul Național Român, fiind cel mai de seamă reprezentant al acestei orientări la Blaj. La plecarea din Cluj trage concluzia că: „Pînă aici, m-am ținut de opiniunea publică a națiunii, păzind cu toată exactitatea solidaritatea națională“³⁰, deci, la Blaj: „Mă voi lupta din toate puterile ca, precum aici, în Cluj, am fost adoratul, pot zice, al poporului, așa și acolo“³¹. Lui și mitropolitului Șuluțiu le aparține ideea, din 1862, de a-l întări pe Bariț ca inspector general al școlilor confesionale greco-catolice din Transilvania, cu demnitatea de consilier al Guvernului Transilvaniei³². „Cu toții te volim pe preverita domnia-ta“³³ în acest post, căci este vorba de „cauza școlastică și națională, de la care atîrnă fericirea sau nefericirea unei națiuni“³⁴. Bariț refuză această slujbă, „deși — recunoaște — am avut o predilecțiune mare pentru dînsa“³⁵. Aceasta din motive de neîncredere în viitorul politic imediat al Transilvaniei — presimțire adevărată în 1867 prin actul catastrofal al dualismului — și de teama partidei clericale retrograde de la Blaj și din întreaga mitropolie, pe care bunul arhieru Șuluțiu n-o mai putea stăpîni. Împotriva acesteia se luptă din răspuțeri Fekete Negruțiu, în numele partidei naționale și național clericale. Atunci cînd, în 1863, episcopul renegat Iosif Popp Szilágy de la Oradea comite o gravă abatere de la disciplina națională a bisericii române răsăritene³⁶, Fekete Negruțiu se situează pe aceeași poziție de apărător al tradiției, declarînd că: „Dialectul nostru de aici nu e papistășesc, după cum ar vrea unii, fără e o vie espresiune a tot clerului și a tot poporului, din întreaga provincie“.

Fidelitatea sinceră a lui Fekete Negruțiu față de cauza națională și față de purtătorii ei s-a adevărit în anii 1866—1867, cînd canonicul a trebuit să fie alături de Bariț *cu riscul de a-și jigni arhierul pe care-l prețuia atît de mult*. Cînd, la 1866, cei doi mitropoliți români, Sterca Șuluțiu și Șaguna ezită de a mai sta în fruntea acțiunilor naționale și acest risc și-l asumă doi fruntași politici, Bariț și Ion Rațiu³⁷, Fekete Negruțiu face o propagandă fanatică în favoarea celor doi temerari. Încă din noiembrie 1866, guvernatorul, prin adjunctul său român Vasile Ladislau Popp, se interesează de Fekete Negruțiu și de „fapta“ sa, ocazie cu care mitropolitul Șuluțiu își dovedește încă o dată omnia și înțelepciunea, trimițînd un referat care dezmente „o informațiune sinistră“ ca aceasta³⁸. Că „informațiunea“ era adevărată, o mărturisesc scrisorile către Bariț din 1867, în care declară că *Memorialul* sau *Petițiunea subșternută Maiestății-sale ces. reg. apostolice*³⁹ de Bariț și Ioan Rațiu, adevărat act de acuzare a dualismului, „între adevăr e un cap de operă“. Se numără între cei ce

³⁰ Scris. IX.

³¹ X.

³² Vezi scrisorile XI—XIV.

³³ XI.

³⁴ XIII.

³⁵ Vezi scris. XII, n. 3.

³⁶ Scris. XV—XVI.

³⁷ Scris. XVII—XVIII, inclusiv n. 1 la scris. XVII.

³⁸ Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, fond. Consistoriul metropolitan de Blaj, nr. 429/1866.

³⁹ Scris. XVII, n. 1.

adunau bani pentru „spesele delegațiunii noastre“ la Viena, suma colectată de el ridicându-se la 200 de florini. Dualismul îi era nesuferit pînă la a cocheta cu actele de revoltă, teribil de primejdioase, ale poporului împotriva autorităților dualiste: „Pe aici, oamenii noștri sunt în mare displicență, pentru dispusățiunile politice prezente. A umblat solgăbirăul pe la toți, ca să suscrie adresa către ministerul unguresc, din sat în sat. Dar nimeni dintre ai noștri n-a subscrisu-o“⁴⁰.

Ioan Fekete Negruțiu a fost, nu în al doilea rînd, unul dintre marii sprijinitori ai învățămîntului național. Ani la rînd, în calitate de canonic școlastic, s-a străduit să trezească școlile Blajului din starea de amorțeală în care le-a adus ezitarea între confesionalism și laicizare. Pe acest teren, el a avut a se lupta din greu cu concepțiile ruginite ale multor „frați întru Christos“ capitulari, mai cu seamă cu vicarul general Constantin Alutan. „Eu — îi scrie în 1862 lui Bariț⁴¹ — de cînd am venit aici, am destul de a mă lupta... De abia am ieșit cu planul profesurii de muzică vocală. Acum am făcut un proiect pentru organizarea școalelor elementari“. Proiectul prevedea ridicarea unui institut pedagogic la Blaj, care ar fi angajat statul cu o sumă de 3.000 de florini anual. Nereușita planului îl edifică încă o dată asupra tarelor care măcinau subteran Blajul, în ceea ce avea el ultraclerical, deci dăunător intereselor națiunii. „Domnule — scrie Fekete Negruțiu⁴² — bine ar fi cînd aleșii noștri mireni s-ar ști rădica deasupra iezuitismului popesc, și de o parte și de alta, adecă și la noi, greco-catolicii, și la greco-orientali, pentru că, preste tot numai așa vază a se putea salva școalele noastre române“. Iată că „școlasticul“ greco-catolic al Blajului refuză ideea înrăită a învățămîntului confesional, propunînd în locu-i învățămîntul *național*, peste deosebirile de religie. În limitele timpului pe care i-l îngăduiau greoaiele îndatoriri rituale, administrative și protocolar-politice legate de funcția de canonic, el s-a ocupat și de conținutul învățămîntului și de soarta lui concretă. În 1867 publică⁴³ un amplu articol despre *Dătorințele statului și ale poporului față cu preoții și cu învățătorii școlastici*, sprijinit pe aceleași idei de adept al învățămîntului pregnant național. Doi ani mai tîrziu, într-un *Extras din protocolul ședinței consistoriali dtdo 21 august 1869*⁴⁴, întîlnim la el ideea avansată a necesității ca învățătorul să ducă aceeași clasă cu elevii, pînă ce aceștia „vor absolve norma întregă“. Motivarea e demnă de reprodus: învățătorul „are ocaziune de a-și cunoaște pruncii, natura și aplecările lor mai bine în timpul de 3 ori 4 ani, și pruncii, dedați cu același profesori și cu metoda lui de propunere, pot face progres mai mulțămîntoriu“.

În istoricul Blajului modern, oamenii ca Ioan Fekete Negruțiu, ca Ioan Micu Moldovan, Grigore Mihali, Anton Veștemean, Ioan Antonelli și alți capitulari uitați pe nedrept, nu au fost niște excepții. Aici, în cetatea de lumină de la confluența Tirnavelor, spiritul național s-a păstrat nestins, făclie fără moarte, în ciuda adversităților ce sporeau cu fiecare deceniu. Duhul de revoltă al unui Inocențiu Micu sau Grigore Maior, avîntul național al unui Bărnăuțiu sau Aron Pumnul, patrioții și cărturarii din generația blăjeană a lui Ioan Fekete Negruțiu le-au convertit în sistematice acțiuni politico-naționale. Lor și arhierelui patriot Alexandru Sterca Șuluțiu le revine gloria — azi uitată, dar la mijlocul veacului trecut vie și puternică — de a fi deschis o poartă pentru activitatea și lupta

⁴⁰ Scris. XVIII.

⁴¹ Scris. XIV, incl. n. 12.

⁴² XX.

⁴³ În *Foaia administrativă diecezană*, I, 1867, nr. 15, p. 114—116; nr. 16, p. 124—125.

⁴⁴ Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, fond Consistoriul metropolitan de Blaj, nr. 47/1869.

politică națională chiar în sinul capitulului metropolitan. Astfel, hulita instituție reacționară a episcopului Bob devine, în toată puterea cuvîntului, o instituție națională. Prin oamenii ei și prin ideile pe care le-au slujit acești oameni, într-o gamă generoasă de personalități, de la genialitatea și erudiția unui Cipariu, închinată națiunii și culturii naționale, pînă la hărnicia tenace și rodnică a celor ascunși dincolo de pinza de ceață a modestiei istorice⁴⁵.

În demnitatea de canonic și în iubirea tuturor celor care l-au cunoscut, s-a stins din viață, la 4 decembrie 1888, Ioan Fekete Negruțiu. L-a deplîns profesorul Alexandru Grama, într-o simțită cuvîntare rostită în cimitirul din Blaj, după care omul a lunecat încet, încet, spre uitare. De unde, credem, merită să fie scos la lumina valorilor culturii naționale, al cărei precursor merituos este. Unei astfel de întreprinderi sîntem bucuroși de a-i fi în ajutor cu aceste epistole, pe care le dăm la lumină acum pentru întîia dată.

⁴⁵ Bibliografia sumară a scrierilor lui Ioan Fekete Negruțiu: *Magyar-román nyelotan*, Cluj, 1852; ed. II, Cluj, 1862; *A román nyelv ismertetése*, în *Magyar nyelvészeti*, II, 1856, p. 243—274; III, 1858, p. 40—66; 137—150; 358—381; *Cuvîntarea protopopului Ioan Fekete Negruțiu în adunarea de comitat din 23 mai 1861*, în *Cluj*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1861, nr. 22, p. 171—174; *Cuvîntarea d. prot[opop] Ioan Fekete Negruțiu la deschiderea societății de lectură*, în *Cluj*, 1861, în *Ibid.*, 1861, nr. 44, p. 338—340; *Cuvîntarea d. Ioane Fekete (Negruțiu), nou denumit canonic cancelariu metropolitan, în 18/6 august 1862*, în *Ibid.*, 1862, nr. 36, p. 277—280; *Cluj, în 1 martie s.v. 1858*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXI, 1858, nr. 22, p. 88; nr. 24, p. 92; *Cluj, în 9/21 martie 1858*, în *Ibid.*, XXI, 1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94; *Despre vocația omului și cu deosebire a preotului*, în *Foaia administrativă diecezană*, I, 1867, nr. 3, p. 20—22; nr. 4, p. 27—29; nr. 5, p. 36—39; *Despre ebrietate și relele, atît spirițuali cit și materiali ce aceasta le cauzează întru popor și despre datoria preotului de a stîrpi acest rău din popor*, în *Ibid.*, I, 1867, nr. 6, p. 45—47; nr. 7, p. 54—55; nr. 8, p. 63—64; nr. 9, p. 67—69; nr. 10, p. 75—78; nr. 11, p. 86—87; *Dătorințele statului și ale poporului față cu preoții și cu învățătorii școlastici*, în *Ibid.*, I, 1867, nr. 15, p. 114—116; nr. 16, p. 124—125; *Suferințele protopopului gr.-catolic românesc din Cluj pe timpul belului civil, 1848/9*, în *Transilvania*, VIII, 1875, nr. 6, p. 61—64; *Episoade din viața episcopului Ioan Popp de Lemeni*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69—70; nr. 19, p. 73—74; nr. 20, p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; cu continuarea în IV, 1881 (sub titlu nou *Descripțiunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861*), nr. 11, p. 41—42; nr. 12, p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54.

I

Prea onorate domnule redactor!

[Cluj, ianuarie 1850] 1

Ce mai nainte n-am îndrăznit a face, temindu-mă ca nu cumva sonetul cuvintelor mele despre acest obiect să cadă cu greu în urechile unora, batăr că *castis auribus, omnia casta* 2, acum, provocat de prè onorata domnia-ta, voi să răspindesc toată portarea mării-sale domnului episcop al Făgăraşului 3, din timpul reîntoarcerii sale de la Dieta din Pesta 4, în patria noastră, la Cluş (că celea ce pentru cler şi naţiune, ca regalist în aceeaşi dietă, pentru naţiune s-au silit a le face, de nu s-au şi publicat, cred că din auzul mai multor deputaţi români cari au fost de faţie la aceeaşi dietă, vor fi cunoscute) 5, precum şi starea de acum [a] acestui vrednic bărbat.

În timpul cînd împărecherea şi inverşinarea între colocuitoarele două naţiuni pe locurile noastre întru atîta crescuse, cît era de a se încăiera de cap; cînd administraţiunea publică devenise într-un chaos mai mare de cum au fost la Turnu Vavilonului, românii noştri, adecă, ca provocaţi, mergund după vulturul împărătesc la Năsăud, vinea de acolo cu tot altmintrelea informaţi 6, iară guvernul magyar, întru complinirea înaltelor împărăteşti rescripte, ce prin jurnalele din Peşta tot mereu se publica, alta a face porunca 7; cînd la Mihaltş şi Gerendi Lona (cu privilegiul mai din urmă pentru că n-au volit a da recrute la magyari) mai mulţi dintre români, togma prin miliţia împărătească s-au maltratat împuşcat 8; cînd secuii, de guberniu provocaţi în contra românilor, inundase toată Cîmpia 9: jefuia, aprindea şi omora; cînd la Abrud asupra românilor s-au dus execuţia militară 10; cînd preotul nostru din Roşia togma pentru că n-au vrut a ţine cu magyarii, l-au aruncat în temniţă 11; cînd tinerii Baternai şi Simonici, pentru că au publicat pe Cîmpie, la popul, ca de atunci înainte să nu asculte de oficiolatul comitatelor, s-au prins, s-au batjocorit şi spinzurat 12; cînd pe locurile noastre întru atîta crescuse furia magyariilor şi pruritul de a-şi izbîndi asupra românilor cît cugetai că nu va să stăie peatră pe peatră; cînd însuşi miliţia împărătească asculta de guvernul magyar, le da vestminte (în Cluş din Băl-

grad aducîndu-se oarecîteva care de vestminte pe seama voluntarilor; precum de la Năsăud vreo 1500 de puşti, încă, după cum spun grănicerii noştri, celea mai bune), acestea toate s-au făcut asupra românilor; cînd din benignă intîmcare regiastă miliţia împărătească încă era supusă sub dispoziţiunea Ministeriului ungaric 13 (încă şi slobozenia s-au fost dat la miliţia de linie de a trece la voluntari), în 17^a die a luni lui octombrie 1848 s.n. nenorocitul nostru archiepiscop, avînd poruncă de la legiuitul ministeriu de a se întoarce în diocesisul său şi populusul învrăjbit a-l domoli 14, sosiră în Cluş cu cuget de a se duce oblu la Blaş.

Dară aici, în Cluş, auzind că populusul, împregiuru Blaşului, din pricină că doară i-ar fi vîndut la magyari şi că — precum zice — slobozenia şi urbaniul de 7 ani l-au ţinut ascuns, întru atîta e aţîţat asupra mării-sale cît şi prin scris, cu subscripţiunea unui tînar român, Ivănescu, numit, i s-au făcut de ştire că, de cumva va putè să scape din rîvnitoarele de izbîndă alor 100 de bărbaţi români mîni, totuşi izbînda naţiunii nu va putè să o încungiure, cu inima plină de durere, precum maica beserica, în persoana Mîntuitorului, în săptămîna Paştilor cîntă: „Norodul meu, ce am făcut vouă sau ce v-am supărat pe voi? În loc de apă, cu oţet, în loc de mană cu ferea m-aţi / adăpat“, suspina că nu poate a se duce la scaunul său. 101

Eu cînd au sosit nu am fost acasă; fiind dus în vizitaţie prin tract, nici n-am ştiut că au venit. Dară pe calea, dintru un om din Topa auzind că magyarii doară ar fi respit beserica noastră şi casa parochiale şi cum că pe o soră bună ce este lingă mine o ar fi bătut, batjocorit, întrerupînd canonica vizitaţie, am grăbit către Cluş, prin Chinteu, unde magyarii, pe preotul de acolo 15 volînd a-l prinde, m-am silit să-l poci mintui de primejdie.

În 19 die a lui octobr. sosind acasă, am aflat pe episcopul aici, în Cluş. Întrînd înlăuntru la mării-sa, l-am aflat tare îngriyat pentru naţiunea română vîzînd că, cînd toate stichinele, aşă zicînd, se oştea asupra ei, precum mai în sus am arătat, dînsa, neînarmată se încumeta a se împotrivi stăpînirii cei ce poartă sabia.

În timpul acela şi un protopop de a noştri, onoratul frate Georgie Czikudi din Dîmb, tare spăimîntat sosise în Cluş, carea, între celealalte, pe episcopul au adăugat a-l întreba ce va să se facă, de vreme ce secuii acum pină la Grebeniş toate satele din Cîmpie le-au devastat şi ars 16, spunînd şi aceea că au fost la Reghin, la mării-sa domnul colonel Urban Carol 17 şi l-au rugat ca să-i apere în contra secuilor; cărui pre lăudatul colonel i-a răspuns: „Nu poci, că am asperat ajutoriu din Galicia şi n-au venit. Deci mergeţi şi vă feriţi capu, supunîndu-vă guberniului“.

Acestea auzîndu-le episcopul, ca un părinte căruia e milă de fii, de tot au scăzut cu inima. Acestea toate aşă fiind, în aceeaşi die, după amiază au venit în scris demăndare de la regiescul legitim comisariu, baron Nicolau Vay 18 ca, dînd vreo prochiemaţiune către popul, să-l domolească, că altmintrelea să ştie că ca cu un popul împotrîvnic a patriei vor să trateze cu românii. Acum i s-au mai adăugat îngrigierea episcopului, adunc au început a cugeta cum va putè populusul să-l apere în contra fur[i]ei magyare.

În ziua viitoare, pentru mine de tot fatală, 20^a octobr., pe la 9 ore demineata, la toate bisericele magyare din Cluș bătute clopotele într-o ureche, se făcu zgomot mare, pe toate ulițele se striga: *Fegyverre! Jönnek az oláhok!* ¹⁹ În ce tremă am fost atunci cu toții, vei socoti. Dară oblicind cetățenii că acea ce socotea ei a fi români e numai o turmă (ciurdă) de biboli, de bucurie, care pe la casele sale, care pe la crîșme, au bătut. Dupe amiază la 2 ore, dupe ce ne-am sculat de la prînz, vedem că husarii kossutheni ne încungiu ră casa, căutînd pe măriasa domnului colonel Urban, despre care deobște se vorbea că, într-o săptămînă întregă, în vesmînt fals, preoțesc, au prînzit cu episcopu. Ies afară din casă și, cerînd cheia de la biserică ca să-l caute, am dat, dară m-au dus și pre mine cu ei. Bătînd clopotele într-o ureche și dobele de șurm ²⁰, s-au adunat toată cetatea. S-au suit în turnu bisericeii și, strigînd de acolo: *Itt van Urbán! Itt van!* ²¹, furioși au năvălit asupra mea, atacîndu-mă cu fruste de lemne, cu lănci și cu săbii, tăindu-mă pe vreo trei locuri în cap, m-au dus la Casa sfatului, plin de sînge. Unii zic: „Lasăți-l, că e protopopu cel românesc!”, alții striga: „Trebuie lovit în cap, tîlhariu!” În drept cu bolta unui neguțetoriu, Kremer, un magyar afurisit, înfigîndu-mi togma în pept un pistol, spre cel mai mare a meu noroc, un creștin bon l-au lovit la deal și au trecut gloanța pe lingă urechie.

101^v Înlontru la Casa sfatului au volit a mă lega la stîlp. Acolo populu magyar infuriat striga în gura mare că să mă deie afară, să mă omoare, dară unii, zicînd că nu e Urban ci protopopu românesc, alții striga: *Nem bányuk, legyen bár Christus! Adják ki, hogy ranczikájuk fel a lancesainkal!* ²²

Iară acasă au năvălit asupra episcopului, strigînd: „Trebuie a-i vărsa mațele, că cu dînsul au prînzuit o săptămînă întregă!” Pe soru-mea o au bătut, la un nepot mic au vrut să-i sucească capul. Căutat-au pe m[ăria] sa domnul Urban și de 20 de ori cu hornarii prin hornuri, încă și la locuri prin coastene, prin paturi și prin lăzi, cu care privilegiu nespūsă pagubă ne-au făcut. Precum și episcopului, între celelalte i-au furat una pixidă de argint.

Și eu, precum și măriasa episcopul, am avut noroc cu bravul bărbat Grois Gustáv ²³ care, după pacifica sa fire și agerime, ne-au apărat, de nu am căzut de tot jertfă furiei populu[lu]i magyar. Eu, ca prins rob la Curtea sfatului, iară episcopul în casa parochială, în contra furiei poporului se străjuie din partea miliției. Acestea, pe scurt; ca toate a le aduce înainte mă înfierez.

În aceste împregiurări văzîndu-se episcopul, cînd au ieșit din biserică au amețit de supărat și năcăjit. În a căror urmare, avînd demîndare de la legiuitul regiesc comisariu, în 21 octomber s.n. au dat prochiamațiunea acei interesante ²⁴ pentru noi dimpregiurul Clușului, pentru care unii din fiii națiunii noastre au stat de excelenția-sa general comando Puchner să-l proscie, precum s-au și proscris, neauzit ²⁵. Această prochiamațiune episcopul au dat afară în pomenitele mai jos grele împregiurări. Au dat demîndînd legiuitul regiesc comisariu, cu scop de a folosi națiunii, de a o apăra în contra furiei magyarelor, atunci încă cînd

despre manifestul de exel-sa general comando, în 18^a octobr. dat ²⁶ nu știu niminea nimica, tîrziu, precum am auzit, trimițîndu-l la guberniu, care de guberniu iarăși s-au retrimis la același pre lăudat general comando ²⁷. Cu care prochiamațiune atîta au folosit națiunii noastre, scutîndu-ne viața și averile, cît noi nu suntem destoinici dupe vrednicie această bonătate a episcopului a i-o mulțami ²⁸. Din care se poate cunoaște rîvna acestui pre vrednic bărbat pentru a ferici națiunea sa și profeția, agerimea minței, prin care a aieptat la tristețe urmări care vor să cutropească viața și averile mai multor dintre fiii națiunii noastre, precum s-a și întîmplat.

Episcopului îi era frică ca nu cumva românii, dobîndînd acum slobozenia, precum sub Dozsa mai nainte cu 300 de ani s-au întîmplat, făcînd răscoală asupra stăpînirii, iarăși de nou să cadă în fatalele sclavie, precum în sfîrșitu prochiamațiunii sale au și atins: „Că vor veni mii de mii din Țara Ungurească și vă vor asupri. Deci, dară, mi frică nu căderea cei mai de pre urmă să fie mai rea decît cei dintii” ²⁹.

De aceasta i-au și putut fi frică, că togma eu, fiind într-o comisiune mixtă rînduit, cu un v[ice]șpan, un jude de comitat și cu un rectificator comisariu, cu urechile mele i-am auzit cum populu îl instiga în contra sistemii nouă, spăriîndu-i că, de va rămîne slobozenia aceasta, mai rău le va fi, aducînd înainte cîte toate spre a-i pute duce în rătăcire, numai ca iarăși să-și poată recîștiga robotele. De acest fel de înșelăciuni ne temem. Iară după ce, nu pe cale oficiose, dară din mult prețuita foaie a prea onoratei domnii-tale ar fi înțeles că e suspens *ab officio et beneficio* ³⁰ precum și de la toată comunicațiunea cu diocesul, ca un bărbat pașnic, nici cît mai puțin în administrațiunea diocesului nu s-au mestecat, nici sub stăpînirea ungurească, batăr că i s-au demădat ca să trăiască cu puterea sa episcopale. Despre a cărui lucru adevăr poate mărturisii excelenția-sa graful Ioane Nemeș, la a cărui provocare magyari comisarii Beöthi și Csányi ³¹ i-au demădat a-și întrebuița activitatea sa. Tot ce au scris la co[misarii] ungurești numai pentru binele românilor au scris, așa cît îi sunt pline protocoalele de scrisori și rugăminte, care le-au dat la comisarii pentru a mîntui pre mai mulți tineri, preoți și alți oameni, parte uniți, parte neuniți, din prinsoare și de la moarte. Nu numai o dată, dară de nenumărate ori au arătat răutatea paroxismului magyar. Arătat-au la al doilea Robespierre, Csányi, precum și celorlalți comisari, în scris și vorbind, cum preoți, unii omorîndu-se iară alții jefuîndu-se, oile, prin libera armată (*tolvay csapat*) ³², ca de lupi risipite strigă răsplătire în ceriu. Descoperit-au vaietele și țipetele popu[lu]lui.

102 Acestea dacă s-ar lua la dreaptă judecată, ar trebui să se mînerizeze, dară nu să se prostituieze.

Înainte de ce ar fi mers deputațiunea clerului din părțile de către apusul și amiazii noastre a Transilvaniei, pentru măriasa, la excel[ența]-sa d. gubernator ³³, în Cluș, din demăndarea mării-sale domnului suprem comandante a Districtu[lui] Clușului i s-au sechestrat toate protocoalele, toate hîrtuliile. Un coasten unde se afla depusă toată splendida noastră sărăcie l-au obsigilat și pînă acum stă obsigilat, cu care privilegiu, totdeodată i s-au poruncit ca din Cluș să nu îndrăznească

a se depărta. Apoi, de câte ori nu s-au zis că toți preoții, de la episcop începînd și pînă la cel mai de pre urmă preot, sunt vrednici să se puște.

Aceste și alte mai multe avem de [a] aude și a suferi, întru mulțămîtită că cînd, de toate părțile părăsiți și lăsați în mijlocul lupilor, noi ca adevărați părinți ne-am nevolit populu a-l apăra în contra furiei magyarelor. Așa răsplătește lumea, n-avem ce face! Christos și apostolii încă au pătimit. Vom să pățim și suferim și noi, acelorași fiind ucenici.

Iară la Blaș, toate a episcopului sunt sechestrate. Precum auzim de aici, s-au și vîndut. Nu i-au lăsat nici cena de o seară, nu are bani, nu are bucate, nu are de dulce. Numai bunul D-zeu știe cum trăim. Își mai face milă cite un creștin bun cu noi, precum preoțimea din Tractul Mîrgăului, coligînd vreo 15 merete de grîu, iară un creștin bun din Cluș dîndu-ne pe Crăciun un porc gras, ne-au mai ajutorat și alinat amarea noastră stare.

Cu adevărat, cînd vîd la atîta săracie și lipsă a fi venit un episcop care nu a trăit pentru sine, dară pentru națiunea și clerul său — că de ar fi trăit pentru sine acum ar ave strins pe mai mulți ani — nu poci să nu lăcrimez. Afară de acestea, ocîrmuirea de aici pînă în ziua de astăzi cearcă asupra mării-sale ce au făcut și vorbit. Sperăm că Dumnezeu nu-l va lăsa deșert, de vreme ce oricînd și cu cine au vorbit despre lucrurile politice, defăimînd toată procedura și terorismul revoltanților, tot în partea Majestății-Sale ș-au descoperit simțirile inimei. De cite ori, numai, nu au zis: „Ferească și apere Dumnezeu ca să învingă ungurii, pentru că atunci ar fi pace de națiunea română!“ Cu brațe înalte aștepta ora în care, invigînd armata împărătească, să putem scăpa de terorismul magyar. Ce putem dovedi cu nenumărate documente, de va fi lipsă.

Tot cu aceea stau înainte adversarii, că episcopul e compromis înaintea clerului și a națiunii³⁴. Noi pe aici despre aceea nu știm nimica. Ba ne dechiarăm că, întru adîncă mulțămîtită, pentru că în timpul primejdii nu ne-au părăsit, dară ne-au apărat viața, să-i păstrăm cîntea înaintea lumei, de ne va asculta, iară de nu, vom să înălțăm adînci optări la Divanul Prea Dreptului Ceresc Judecătoriu. În acestea împregiurări, vîzînd mai virtos atîta înstrăinare de cătră ai săi, îi plecat spre a resigna de episcopat. Dară noi, vîzînd că în acest temp critic prin aceasta ni s-ar primejdui drepturile clerului, precum și alte dezbinări și împărecheri s-ar naște în cler, de la acest propus a-l abate ne silim, apromițîndu-i din partea clerului bine a spera.

Noi din Tractul Clușului, precum și preonoratul vicariu de la Șimleu³⁵, cuvenitele informațiuni pentru episcop, la locurile celea mai înalte, le-am și făcut. /

¹ Datarea scrisorii, pe baza următoarei însemnări a lui Bariț: „1850, ian.. Io[an] Negruți (Fekete). Articul plin de informațiuni dureroase“. Scris. XXII este varianta tîrzie a acesteia. Cuprinsul lor a se consulta prin comparație.

² „Pentru urechile inocente, totul este nevinovat“.

³ Ioan Lemeni, 1780—1861, episcop greco-catolic al Făgărașului, una dintre personalitățile controversate ale Transilvaniei în perioada modernă.

S-a născut în satul Deuș de lingă Cluj, din părinți nobili români. A studiat dreptul la Cluj și teologia la Oradea (1803—1805), după care este hirotonit preot

celibe și însărcinat cu conducerea catedrei de filosofie și istorie bisericească la Seminarul teologic din Blaj. Între 1807—1819 e protopop al Clujului. În această perioadă este invitat de către mitropolitul Moldovei, Veniamin Costache, să colaboreze la înființarea institutelor școlare românești de dincolo de Carpați, dar episcopul Bob îl reținu în Transilvania.

Carierea blăjeană a lui Lemeni începe la 1819 cînd este ales în Capitulum bobian. Între oamenii Blajului din acea vreme, Lemeni făcea impresia unui cărturar fin, erudit, animat de bune intenții în legătură cu reorganizarea școlilor, care se simțea iminentă. Era secretar al lui Bob, prieten intim cu Timotei Cipariu și obiectul admirației lui Bărnuțiu. Într-adevăr, după moartea episcopului nonagenar (2 octombrie 1830) și preluarea, de fapt, a conducerii diecezei, — prepozitul Dimitrie Căian Junior era prea bătrîn, murînd la 3 martie 1832 — Lemeni deschide un capitol nou în viața culturală a Blajului. Este ales episcop, cu o majoritate zdrobitoare de 179 de voturi din 212, la 15 mai 1832. Prima lui hotărîre a fost ca nici o comunitate greco-catolică din vasta dieceză a Făgărașului să nu fie lipsită de școală. Un pas cu atît mai important, cu cît a avut ambiția să urmărească, în cursul a numeroase vizitații canonice, împlinirea acestei porunci.

Deși mult mai sărac decît Ioan Bob, Lemeni a îmbunătățit aspectul edilitar al sediului episcopal. În 1837 zidi cu cheltuiala sa cele două turnuri — existente și astăzi — ale catedralei, restaură și mări castelul, „curia“ episcopală. În deceniul al patrulea, singurul merituos din întreaga-i activitate, se petrece acea reformă de neuitat a școlilor. Se înființează liceul (prin extinderea gimnaziului), se completează la patru ani cursurile Seminarului teologic, se întemeiază două noi și importante catedre liceale: filosofia și istoria universală. Avîntul școlar fără precedent, din care reținem predarea filosofiei în limba română de către Bărnuțiu și a istoriei naționale — împotriva legilor vremii! — de către Ioan Rusu (vezi scris. lui Grigore Mihali, IV, n. 19) s-a petrecut sub ochii și cu aprobarea episcopului. Perioada fericită a lui Lemeni se încheie la 1842 cînd, împreună cu episcopul neunit Vasile Moga, înaintează Dietei de la Cluj *Rugămintea celor doi episcopi românești, a celui gr. unit Ioan Lemeni de Eadem și a celui gr. neunit Vasile Moga, așternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori pe Pămîntul Crăiesc, numit și Săsesc*.

Despre Lemeni ne-am obișnuit totuși să citim și să auzim lucruri neplăcute, grave. În ce măsură sînt adevărate? Pe la 1842 mișcarea naționalistă maghiară de esență extremistă, numită de contemporani *ultramaghiarism*, își face simțită prezența cu putere în Transilvania. Rezultatul cel mai trist îl constituie un articol votat în Dietă în ianuarie 1842, prin care se prevede instaurarea supremației limbii maghiare în principat, cu eliminarea nu numai a latinei dar mai cu seamă a limbii române (vezi Ioan Lupas, *O lege votată în Dieta transilvană la 1842*, în *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945—1946, p. 232—264). Din acest moment, merituosul episcop părăsește cauza națională. Cum se explică acest proces? G. Bogdan-Duică (*Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 45—49) îl pune pe seama unor „împrejurări familiale și culturale“ care l-au apropiat de aristocrația maghiară și de ideile și intențiile acesteia. Explicația nu este suficientă, în primul rînd pentru că Lemeni nu era un om mărginit. Nu cultura maghiară l-a condus aici, ci convingerea că politica liberală maghiară inițiată de Széchenyi este un bun augur pentru români. Văzînd în fruntea acestei mișcări pe cei mai de seamă nemeși unguri, feudalul Lemeni se simte liniștit: o politică liberală românească ar fi inclus, fără îndoială, meditații sociale îngrijorătoare pentru singurul *magnat* român din Transilvania. De aceea s-a străduit din răsputeri să sugrume mișcarea politică de la 1842—1846. Apoi, lașitatea lui Lemeni de după 1842, dar mai cu seamă la 1848, izvora din convingerea sa despre puterea aristocrației maghiare, a „națiunii“ maghiare și, implicit, din neîncrederea în forțele proprii națiuni. Era un prozelit al „strălucirii“ ungurești, fără a intui — ca adevărații fii ai națiunii române — paloarea acestei străluciri, înecat în atavisme feudale incorrigibile. De aici, frica patologică a lui Lemeni de unguri, de răzbunarea acestora ca pe vremea lui Horia. În fine, la 1848, atitudinea sa slugarnică față de aristocrația maghiară care, în mod fraudulos, s-a erijat în „revoluție“ maghiară a izvorit și din aprecierea greșită a raportului de forțe și a cantității de pericol pentru națiunea română.

Istoriografia noastră clasică și-a spus răsplată cuvîntul despre episcopul Lemeni. Scrisoarea lui Fekete Negruțiu este o încercare timpurie de a-l reabilita. Campania

aceasta, care a continuat apoi — fără succes — timp de un veac a fost abil regizată de Bariț. Până și această scrisoare-articol este redactată la cererea lui, dar n-a putut-o publica din cauza întâmplărilor cu desființarea celor două foi de la Brașov, în februarie 1850. Apoi, la 1850 resentimentele față de Lemeni, atît ale Curții vieneze cît și ale românilor, erau prea puternice ca să se poată îndrăzni o absolvire a episcopului. Bariț va relua tentativa peste două decenii: scrisoarea XXII nu este altceva decît „ediția a doua“ a acesteia, dar ea va fi publicată (vezi infra, scris. XXII, n. 1). Mai tirziu, la îndemnul lui Bariț, va scrie favorabil despre Lemeni și canonicul Constantin Papfalvi, unul dintre susținătorii fervenți ai episcopului. Bariț însuși, în *Părți alese din istoria Transilvaniei...* (I—II, Sibiu, 1889—1890, passim) încearcă să convingă că repudierea episcopului a fost o eroare, fără a cuteza să-i acuze pe adversarii politici ai acestuia, de la 1842—1846 și de la 1848. Căci Bariț a cunoscut adevărul, pe care bunul și naivul Fekete Negruțiu nu l-a putut intui: că Lemeni făcuse, mai ales în primăvara lui 1848, pași gravi împotriva națiunii sale, echivalenți cu trădarea. Dacă circulara sa din 21/9 octombrie 1848 (vezi-o *in extenso* aci infra, în nota 24) se poate pune pe seama fricii de represiunea gărzilor ungurești, în schimb încercările sale din aprilie-mai de a opri adunarea de la Blaj sau, cel puțin, de a-i da un curs îndepărtat de țelurile românilor, sînt pe de de-a-ntregul premeditate. Publicăm aici doar două documente din seria celor acuzatoare: două denunțuri la adresa fruntașilor revoluționari, către guvernatorul Transilvaniei. Primul aflat la Arhivele Statului din Budapesta, Fond. Gubern. Trans., nr. 1071/1848, Praes. sună astfel:

„Nagy méltóságu groff Fő Kormányzó Úr! Kegyelmes Úram!

A mult vasárnap miként folytak légyan a dolgok, excellentiád fő ispany úrunk feljelentéséből át látni kegyelmesen méltóztatott. Különösen jöhetet, hogy Barnutz Simon volt bölcsészeti tanár, a ki forrása ezen lépéseknek, meg érkezésével egy igen le csendesítő beszédjével a népet annyira birta, hogy szavára rögtön elszlottak légyen. Igen, de eő szombaton estve már Monoron volt, s csak is minek utána a sok láрма után hozatott bé, s az arra kétség kívül reá beszélt emberek által a helység végeről, kifogatván a lovak hajtatott bé. Mindezek arra czéloztak, hogy ötet ne bűjtogatónak, hanem a béke emberének higység, holott ő volt szerzője azon felszólításnak, mellyet írásba közleni bizodalmosan bátorkodtam. Ezen embert, különösen a tartandó gyülekezetből, hathatosan akadályoztatni szükséges, valamint azokat is, akik olly nagy szájjal álottak elé, s nevezetesen M[ező] Bodoni pap fiát, Pap Sándort, mert itten Butyán igen szeliden viselte, s réam parantsolni, hogy a polyáni clericust, Nemest, s solymosi Todoránt kitegyem a papi nevendék házból; mert egyet a rector kitudni szándékozott a szon erős lelkek ünepélyesen vissza vitettek.

Jó volna mind azokat a gyülesből kitudni, akik a Felséges királyi Kormány Szék kegyes parancsa ellenére vasárnap nem csak megjelentek, hanem a népet is össze hivni igyekeztek.

Kegyelmes uram, esedezem, szolgáljon ezen irásom tudásul, mertezek főnökje, Bärnuțiu veszedelmes ember. Ugy hitegetik a népet, hogy én irtam a katonák iránt, hogy nemzet áruló vagyok s a többi.

Tapasztalt nagy kegyebe ajánlott legmélyebb tisztelettel öröklek nagy méltóságadnak alázatos szolgálja,

Lemény János,
fogarasi püspök.

Balásfalván, május 2^{án} (1)848[“]
Adică:

„Înălțimea-ta domnule conte guvernator! Prea milostive domn!

În ce chip s-au fost desfășurat lucrurile duminica trecută, excelența-voastră ați binevoit a afla din raportul domnului comite suprem. A putut ieși în evidență că Simion Bärnuțiu, fostul profesor de filosofie, care este sorginte a acestor mișcări, cu sosirea sa și cu o cuvîntare liniștitoare, a supus poporul într-atîta, încît la cuvîntul lui s-a și fost împrăștiat. Da, dar el simbătă seara de pe acum era la Mănărade și cu toate acestea de abia după multă zarvă a fost adus înăuntru; de către oameni îndemnați, fără îndoială, la aceasta, din capătul satului, desprînși fiind caii [de la căruță], a fost purtat înăuntru. Toate acestea ținteau spre aceea ca pe el să nu-l

creadă instigator, ci om al păcii, cînd colo el a fost autorul acelei proclamații pe care, în scris, mi-am luat îndrăzneala să vi-o comunic confidențial. Pe acest om, în mod deosebit, este necesar să-l oprim cu hotărîre de la viitoarele adunări, precum și pe aceia care cu glas mare i s-au alăturat, și anume pe fiul preotului din Budiul de Cîmpie, Alexandru Pop — căci aici Buteanu s-a purtat prea blind — și să-mi porunciți ca pe clericul Nemeș din Poiana și pe Todoran din Șoimuș să-i dau afară din seminariu. Căci pe unul rectorul a intenționat să-l dea afară, dar pe acela cîțiva temerari l-au adus înapoi cu alai sărbătorese.

Ar fi bine ca pe toți aceia să-i scoatem din adunare, care, în pofida poruncii Înalțului Guberniu crăiesc, duminică, nu numai că au venit, ci s-au străduit să adune și poporul.

Prea milostive domn, rog ca această scrisoare să vă slujească spre cunoștință, pentru că capul acestora, Bärnuțiu, este un om periculos. Așa amăgesc poporul, cum că eu am scris în privința soldaților, că sînt trădător de neam și celelalte.

Recomandat expertei mari milostivenii, cu cel mai adinc respect, pe veci al prea înălțimii-tale plecată slugă,

Ioan Lemeni,
episcop al Făgărașului.

În Blaj, mai 2, 1848[“]

Al doilea denunț informează despre importante acțiuni pregătitoare din imediată apropiere a Adunării de la 3/15 mai (documentul se găsește la Arhivele Statului din Budapesta, Fond. Gub. Trans., nr. 1154, Praes.):

„Nagy Méltóságu Királyi Kormányzó Úr! Kegyelmes Úram!

Ma egy igen hiteles tudósítást vévén arról, mi szerént a bujtógató iffjak innen Szebenbe menvén oda való leklészemmel Mán Miklós, Bärnuțiu Simeon, Boér Demeter, Barb Miklós, Papp Sándor többször egybe esküdvén magakba elhatározták, hogy ha én az általok előterjesztendő pontokat el nem fogadom, vagy ellene szegülek, éngem eltegyenek, „sá-l doboare“, melly szó betü szerént annyit tesz, le döntsenek.

Minyájan hüttel arra kötelezték magokat, hogy ha az unionak négy pontjáról le nem mondok, a püspöki székről le döntenek.

Azt hirdették, hogy minyájan Balásfalvára fegyveresen jelenyenek meg, széppen Mán Miklós szebeni papom, Gura Rítului beli nem egyesült papp Popa Partenianak azt mondotta, hogy fegyverkezve jelenyenek meg Balásfalván.

Papp Sándor a szetseli utban össze gyült a Șaguna püspök érkezését bé váró nép tömegnek azt mondta, hogy családostól, gyermekstől jelenyenek 15re Balásfalvára, a holott erővel mutassák meg, hogy a román mindent meggyőzhet. Ezeket mondotta director Fulye, Moga theológus, Popovics másnak jelen létébe.

A mit itt jelenteni szükségesnek tartván legmélyebb tisztelettel öröklek nagy méltóságodnak alázatos szolgálja,

Lemény Iános,
fogarasi püspök.

Balásfalván, Pünköst hava 10^{en} 1848[“]

În românește:

„Înălțimea ta domnule guvernator! Pre milostive domn!

Am căpătat azi o prea sigură informație, cum că tinerii instigatori, Simion Bärnuțiu, Demetriu Boer, Nicolae Barbu, Alexandru Pop, mergînd de aici la Sibiu, la preotul meu de acolo, Nicolae Maniu, mai de multe ori jurînd împreună, au hotărît între ei că dacă eu nu voi primi punctele răsbindite prin ei, sau mă voi pune împotriva, pe mine să mă pună bine, care cuvînt, *ad litteram*, înseamnă: să mă doboare.

S-au legat cu toții prin jurămînt, că dacă nu mă voi lepăda de cele patru puncte ale unirii, să mă doboare din scaunul episcopal.

Au făcut de știre ca toată lumea să se înfățișeze la Blaj cu arme, și tocmai Nicolae Maniu, parohul meu din Sibiu, i-a spus parohului neunit Partenie Popa din Gura Rítului ca și ei să vină la Blaj înarmați. Alexandru Pop a spus mulțimii adunate în drumul Săcelului, care aștepta sosirea episcopului Șaguna, ca la 15 să vină la Blaj cu familiile și copiii, unde să arate că românul poate învinge totul. Acestea le-a spus directorul Fulea, teologul Moga, Popovici, în ființa de față și a altora.

Ținând cele de față ca importante de împărtășit, cu cel mai adânc respect, pe veci al prea înălțimii-tale plecată slugă,

Ioan Lemeni,
episcop al Făgărașului

Blaj, luna Rusaliilor [mai — n. ns.] 10, 1848⁴

În fața unor astfel de dovezi, încercările trecute și viitoare de a „spăla“ memoria lui Lemeni sînt sortite eșecului (vezi eforturile penibile, mai ales în ceea ce privește suprimarea acțiunii din 1842—1846, ale lui Coriolan Suciș, *Crimpele din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, extras din *Cultura creștină*, Blaj, 1938 și Virgil Șotropa, *Din actele și scrisorile episcopului Lemeni*, în *Arhiva Someșană*, 1937, nr. 21, p. 528—568). Cu toate meritele incontestabile din deceniul al patrulea, amintirea arhierului rămîne ca dezertor din rîndurile națiunii în cel mai critic moment al istoriei noastre moderne.

Mai rămîne totuși întrebarea: de ce a încercat Bariț să-l dezvinovățească pe Lemeni? Din două motive: îi era nepot și îi era îndatorat social și material, împrejurări pe care le vom lămuri amplu în volumul VI al acestei ediții, care va cuprinde corespondență emisă de Bariț.

După debarcarea din scaunul episcopal, de către generalul Puchner, în noiembrie 1848, hotărîre îndeplinită în martie 1850 (vezi George Bariț, *Părți alese...* II, p. 376—378; 663—664), Lemeni a trăit în exil la Viena. Moare la 29 martie 1861.

Despre episcopul Lemeni, va scrie cea mai completă biografie tot Fekete Negruțiu, și tot la îndemnul lui Bariț: *Episoade din viața episcopului Ioan Popp de Lemeni*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69—70; nr. 19, p. 73—74; nr. 20, p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; IV, 1881 (sub titlul schimbat în *Descripțiunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861*), nr. 11, p. 41—42; nr. 12, p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54. Alte contribuții: *Documente istorice. Un ordin de confiscare, în Transilvania*, XXX, 1899, nr. IV—V, p. 127—131; *Șematismul veneratului cler al Archidiecezei metropolitane greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900...*, Blaj, f.a. [1900], p. 44—43; Nicclae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 48—52; Ion Mureșanu, *Ardealul*, București, f. 1., f. a., p. 186.

⁴ Vezi mai întîi coresp. trimisă de Grigore Mihali, scris. IV, n. 4. După aceea „participare“ de pomină la Dieta transilvană din iunie 1848 (*Organul național*, 1848, nr. III, p. 9—10; nr. V, p. 20; Iosif Hodoș, *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, Pesta, 1871, p. 76—80; George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 142—153; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, schița tomului III publicată de Ștefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 19—23), Lemeni în loc să se întoarcă în mijlocul națiunii care îl trimisese la Cluj ca să respingă unirea *Transilvaniei cu Ungaria*, după cum se hotărîse la 3/15 mai pe Cîmpia Libertății, s-a dus la Pesta să discute cu guvernul unghuresc condițiile unirii. Limpezirea definitivă a atitudinii celor doi episcopi, Șaguna și Lemeni, cu ocazia lungii Comisiuni regnicolare pestane din vara anului 1848, rămîne încă un deziderat al viitoarelor cercetări. Un lucru este cert: nici unul nici celălalt nu aveau aprobarea națiunii pentru această participare. Dieta clujeană îi delegă însă pe amîndoi la Comisia regnicolară (*Organul național*, 1848, nr. III, p. 11), iar cei doi nu refuză. Șaguna, trimis în fruntea delegației române către Împăratul, îi scrie — am zice pe ascuns — lui Lemeni: „Tinerii din Săbii m-au trimis la Viena, dară io te aștept pe măria-ta la Pesta“ (*Ibid*, nr. IV, p. 17). Au fugit amîndoi din Pesta — după dezbateri obositoare și total infructuoase pentru români — la începutul lunii octombrie, în condițiile cînd capitala ungară ajunsese la acel paroxism de infierbîntare care a adus la uciderea monstruoasă a generalului Lamberg. Șaguna s-a întors la Sibiu, dovedindu-și nevinovăția în fața națiunii (episcopul sibian avea apetitul politicii și motivarea sa că s-a oprit la Pesta „spre a cunoaște mai de aproape situația“ — cf. Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...*, III, p. 26, n. 3 — pare verosimilă) și situîndu-se pe mai departe în fruntea ei, în timp ce Lemeni s-a poticnit la Cluj. Această scrisoare, cit și ediția ei ulterioară, nr. XXII, încearcă să ne convingă despre „neputința“ lui Lemeni de a se întoarce între ai săi.

⁵ Da, sînt cunoscute bravurile lui Lemeni la Dieta de la Cluj din iunie! Primo: s-a considerat dezlegat de controlul Comitetului Național; secundo: nu numai că a

Foie Literara

СЕМЕТЪ АА АНЪАИ 1838.

АНТОКМІТЬ ДЪ РЪДАКТОРЪА

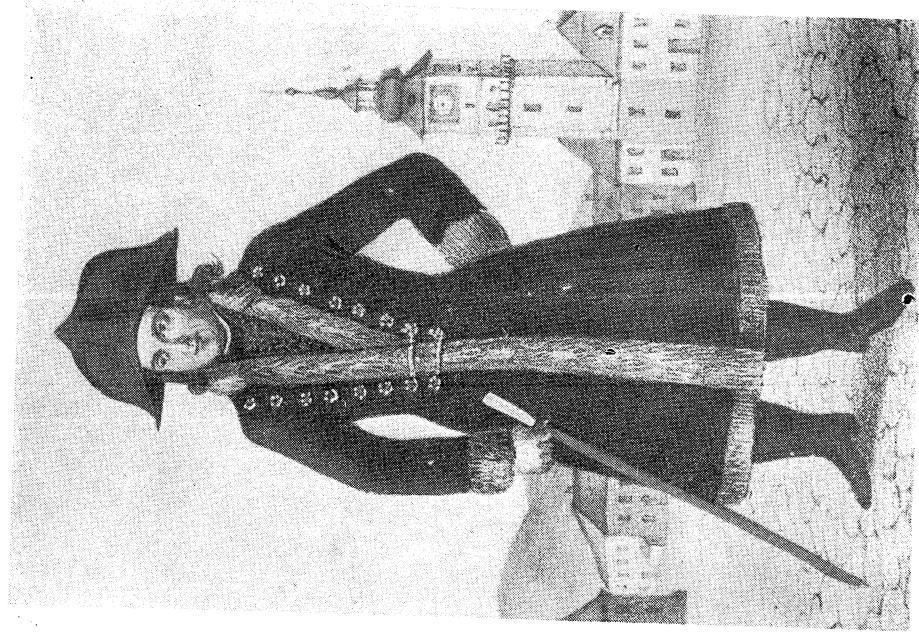
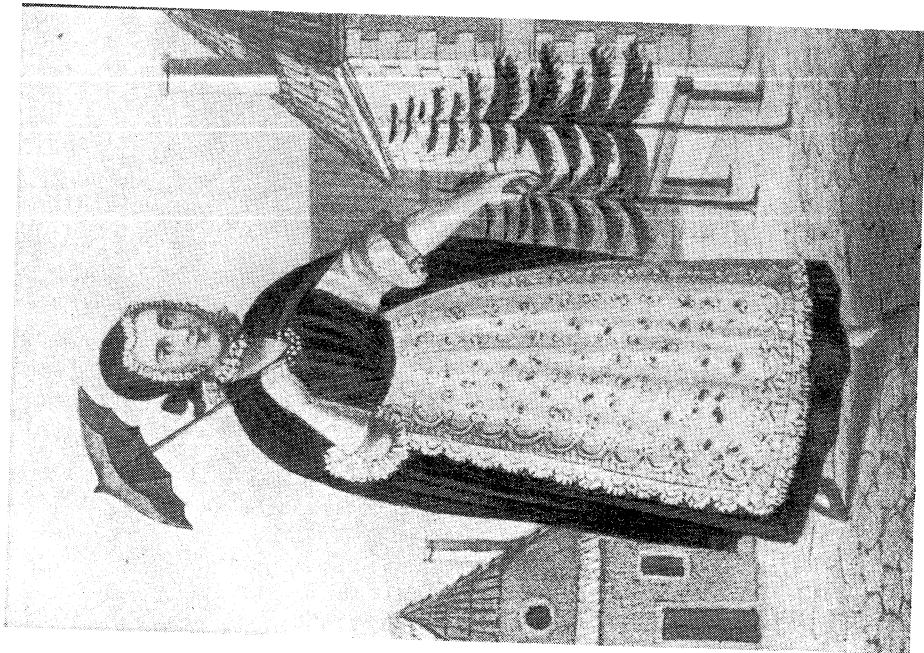
George Bariț.

А Н У Л I-ІІІІ

Е П А Н О Р

АЛЪ МЪ ТІОЛІТЪ АЛ ІОАНН ІЕАІ

Începutul carierei culturale a lui Gh. Bariț: *Foiaia literară*

Epoca

acceptat să discute despre unirea cu Ungaria, dar a și aprobat-o, în pofida hotărârii națiunii române, pe care o avea la sine și care sună astfel: „Dacă Dieta Transilvaniei ar voi totuși a se slobozi la pertractarea aceiași uniuni, de noi fără noi, națiunea română protestează cu solenitate“.

⁶ Întimplări caracteristice verii 1848, când revoluția maghiară se desfășura sub aprobarea peceților împărătești. În această fază, revoluția ungurească a avut mai degrabă aspectul unor tratative cu Viena, mai apoi aspectul unui început de dualism politic. Războiul revoluționar al ungarilor va începe abia la sfârșitul anului 1848.

Fekete Negruțiu se referă la o întimplare a Batalionului I din Regimentul românesc năsăudean, descrisă pe larg la George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 192—205. Batalionul este format la cererea ministerului unguresc, spre a fi dus să reprime mișcările sîrbilor. Feciorii din batalion refuză să depună jurămint guvernului maghiar și să lupte împotriva sîrbilor. În deruta politică a acelei veri, batalionul trece printr-o adevărată odisee, rămînînd însă statornic stindardului său vechi.

Fraza lui Fekete Negruțiu se înțelege astfel: românii sînt chemați său arme, la Năsăud, ca să-l slujească pe Împăratul, pentru a constata apoi că sînt trimiși să lupte pentru guvernul de la Pesta.

⁷ Ceea ce am observat mai sus: dualitate de putere austro-ungară, în plină „revoluție“!

⁸ Despre executarea românilor la Mihalt (1 iunie 1848) și Lona (12—13 septembrie 1848) vezi *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 27, p. 69; *Organul național*, 1484, nr. III, p. 12,28; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...*, III, p. 36—39; 56—57; Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapest, 1880, p. 209—226; George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 153—158; Ioan Lupăș, *Raportul comisiei mixte însărcinată să cerceteze măcelul de la Mihalt*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, V, 1928—1930, p. 470—478. Informația lui Fekete Negruțiu este inexactă: crima de la Mihalt a fost comisă de către două companii de gardiști secui, conduși de baronul Nicolae Bánffy iar cea de la Lona de către un detașament de husari secui conduși de fõispánul — comitele suprem — Thorotzkay Miklós. Nu e mai puțin adevărat însă că represivile pornite împotriva românilor erau patronate de către guvernul din Pesta care... era recunoscut oficial de Curtea Vieneză.

⁹ Instigați de către guvernul lui Battyány, prin comisarul Berzenczey, secuii adunați la Lutița în 15—16 octombrie 1848 hotărâsc să invadeze, înarmați, Cîmpia Transilvaniei, spre a-i sili pe români să se supună aristocrației maghiare care controla întregul mers al „revoluției“ prin gărzile organizate în scop represiv. Invadarea Cîmpiei s-a soldat cu un insucces total, legiunile române conduse de Comitetul de pacificațiune reușind să anihileze și să dezarmeze oastea pripită de la Lutița. Dar, din nefericire, invadarea Cîmpiei a însemnat începutul războiului civil — pentru români un veritabil război revoluționar — ce urma să dureze un an întreg în Transilvania.

Vezi despre Adunarea de la Lutița și luptele din Cîmpie, *Gazeta de Transilvania*, XI, 1848, nr. 84, p. 346; K ö v á r i L á s z l ó, *Erdély története 1848—1849-ben*, Pesta, 1861, p. 92—94; Jakab Elek, *Szabadságharczunk...*, p. 387—410; George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 282—346; Axente Sever, *Răspuns la Cartea neagră*, Brașov, 1896; Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor...*, III, p. 73—74.

¹⁰ Vezi pe larg la corespondența lui Grigore Mihali, supra, scris. XIV, n. 2.

¹¹ Tot acolo, scris. XV, n. 4.

¹² *Alexandru Bătrîneanu*, cel dintîi prefect al Cîmpiei la 1848 și tînărul său tribun Vasile Simonis au fost prinși la începutul lunii octombrie în satul Bărâi, pe cînd îi organizau pe români în sensul hotărîrilor Comitetului național de la Sibiu. Aduși la Cluj, au fost spînzurați amîndoi, în 3/15 octombrie — după două zile de incredibile chinuri și batjocuri — la marginea drumului dintre Cluj și Someșeni. Cîteva săptămîni mai tîrziu, exact în același loc va fi spînzurat și bătrînul protopop de Cătina, Vasile Turcu (despre a cărui moarte cea mai completă informație rămîne pînă astăzi scris. XXII). Trecătorul de astăzi se întrebă, însă, cu uimire de ce acest loc de mîndrie și jertfă națională este lăsat în părăsire? De ce *eroul numărul 1* al revoluției române din Transilvania, Bătrîneanu, doarme de 127 de ani fără nici o inscrip-

ție la căpății? Scrierile despre cei doi lipsesc de asemenea, sau sînt scurte relatări ale faptelor. Doar Ștefan Pascu s-a aplecat, cu duioșia care-i caracterizează scrierile despre trecutul națiunii, asupra figurilor tragice ale tinerilor Bătrîneanu și Simonis, în lucrarea sa *Alexandru Chiorean alias Bătrîneanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni la 1848*, Sibiu, 1939. Surse mai vechi sînt scrise. XXII, infra, și George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 268—271.

¹³ Nu chiar exact: la sfîrșitul verii 1848 ministerul unguresc încearcă să-și subordoneze regimentele imperiale existente pe teritoriul Ungariei, Transilvaniei, Slovaciei etc., dar împăratul Ferdinand refuză să aprobe noua organizare (George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 212—223).

¹⁴ Vezi n. 4. După eșuarea lucrărilor Comisiunii regnicolare, autoritățile ungu-rești îi avertizează pe cei doi episcopi români — Șaguna și Lemeni — să se întoarcă în mijlocul românilor, care păseau tot mai îndrăzneț pe drumul revoluției, și să-i domolească (vezi și Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania din anii 1848—1849*, V, Cluj, f.a., p. 274—292).

¹⁵ Preot greco-catolic în Chintău era Grigore Hortulan.

¹⁶ Gărzile secuiești formate în urma Adunării de la Lutița (vezi n. 9) au urmat firul Mureșului în jos, în intenția de a lua Reghinul, unde staționa colonelul Urban, comandantul trupelor imperiale din nordul Transilvaniei (vezi n. 17). Înainte de a ajunge la o ciocnire categorică cu Urban, secuii au devastat satele românești din calea lor, pierderile cele mai importante — înaintea datei de 1 noiembrie 1848, pînă cînd mai era colonelul la Reghin — înregistrîndu-se în comunele Mirașteu, Archida, Biserica Albă și Grebeniș. Cu toate că Urban și-a evacuat armata din Reghin, ca să scape orașul de distrugere, în 1 și 2 noiembrie secuii ard și devastează frumosul oraș sășesc, înscriind astfel una dintre scenele cele mai dezagreabile din războiul revoluționar de la 1848—1849 în Transilvania. Vezi Jakab Elek, *Szabadságharczunk...*, p. 387—410; George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 291—297.

¹⁷ Carol Urban, 1802—1877, general austriac, în timpul revoluției a comandat Regimentul românesc năsăudean de graniță, mai apoi toate trupele ce se opuneau, în nordul Transilvaniei, gărzilor pseudo-revoluționare ale aristocraților maghiari.

¹⁸ Vay Miklós, în 1848 comisar regal pentru Transilvania, avînd atribuțiile unui guvernator. Se numără printre dușmanii înrațiți ai românilor. Baronul Vay avusese de-a face cu românii în luna septembrie 1848, după cea de a treia adunare de la Blaj, Adunarea marțială din 13—15 septembrie. Adunarea îi înaintase o declarație în termeni hotărîți, prin care se revendică: a) încetarea recrutărilor de români pentru armata maghiară; b) dobîndirea dreptului de adunare; c) eliberarea celor prinși cu ocazia arestărilor din vară; d) încetarea prigoanelor și execuțiilor militare în satele românești; e) dezarmarea secuilor. Deși a satisfăcut parțial cererile românilor, de frica celor 40.000 de oameni înarmați adunați la Blaj, Vay perseverează pe mai departe în strădania de a înfrînge revoluția românilor. Cît despre „legitimitatea” lui Vay, pe care o pretextează Fekete Negruțiu, ea este discutabilă și reală în același timp. Într-adevăr, el funcționa cu aprobarea împăratului — românii nu acceptau autoritatea guvernului maghiar — dar, în lunile dinaintea declanșării războiului cu Austria, atît el cît și guvernul său acționau împotriva autorității imperiale. Acest fapt a dus la declanșarea ostilităților.

¹⁹ „La arme! Vin românii!”

²⁰ Alarmă.

²¹ „Aici e Urban! Aici e!”

²² „Nu ne pasă, fie chiar și Christos! Dați-ni-l afară, să-l sîrtețăm cu lăncile!”

²³ Gustav Grois, primar al Clujului în timpul revoluției de la 1848. Fiind sas de origine, Grois a reușit să se mențină și după sugrumarea revoluției maghiare, cu toate actele lui de colaborare cu guvernul maghiar (printre altele, este semnatarul unei adrese a clujenilor către Kossuth, de adeziune la hotărîrea Adunării Naționale maghiare din 19 aprilie 1849, prin care dinastia de Habsburg-Lotharingia este alungată de pe tronul Ungariei; vezi *Közlöny, Hivatalos lap*, 1849, nr. 97, p. 357). În fond, Grois a fost un oportunist patentat iar în ceea ce-i privește pe români, un dușman tot atît de periculos al acestora, precît erau toți politicienii maghiari ai vremii. În a doua variantă a acestei scrisori (XXII) Fekete Negruțiu nu-l mai laudă în asemenea măsură pe Grois, dar la 1850 el își mai păstra prerogativele.

Carierea acestui politician arivist va culmina însă abia în anii liberalizării, după 1861, cînd va ajunge vicepreședinte al Guvernului transilvănean.

²⁴ Este vorba de celebra proclamație tipărită a lui Lemeni către români, emisă de la Cluj, în 9/21 octombrie 1848. Cu toate încercările naive ale lui Fekete Negruțiu de a găsi proclamația drept o faptă bună, folositoare românilor (vezi scrisoarea în continuare), sîntem nevoiți să vedem azi în cuprinsul ei — așa cum au văzut românii la 1848 — un act de trădare a cauzei naționale. A îndemna poporul la dezarmare și supunere, la abandonarea drumului revoluționar pe care pornise din primăvară, în condițiile cînd dușmanul îi pregătea pieirea națională, însemna un act incalificabil și așa l-au văzut istoricii noștri, așa îl vedem noi astăzi. Iată cuprinsul *in extenso* al proclamației, transcris după un exemplar de la B.A.R., ms. rom. 980, f. 74r—75r:

„1011—1848

Iubiților în Christos frați vicarilor, protopopilor, administratorilor, preoților, titorilor și tuturor drept credincioșilor creștini, care din mila lui Dumnezeu păstoricii noastre sunteți încredințați, pace și dar de la Părentele Luminilor prin Isus Christos, iară de la noi arhieriască binecuvîntare!

Aducîndu-ne aminte și de-a pururea înaintea ochilor noștri fiind datoria de a priveghia pentru sufletele voastre, dupe cuvîntul marelui apostol Pavel către episcopii din Efes (*Faptele apostolilor*, c. 20) „ca să luăm aminte de noi și de toată turma în care ne-au pus Duhul Sfînt episcopi spre a paște biserica lui Dumnezeu”, nu am încetat, dupe stările impregiur a înălța cuvînt, ca să vă știți îndrepta ce se cuvine a face, și care cuvîntul nostru au păzit și îl vor păzi nădășduim că pace vor avea și nu se vor înșela.

Însă — durere! — s-au aflat între voi care s-au abătut de la calea cea dreaptă și, poate voindu-vă binele, în loc de a vă folosi v-au stricat. Nesocotind pe ce cale s-ar putea mijloci a patrii binele deobște, întru toate ne-am nevoit a vă îndrepta și a vă da sfat, nu dupe înțelepciunea lumii acestea, ci dupe înțelepciunea lui Dumnezeu, care ni s-au descoperit prin Duhul Sfînt și s-au arătat prin Isus Christos. Drept care pricină, grăind de bine, ne-au grăit de rău și de unii am fost clevetiți și înaintea voastră vestiți ca streini de către turma nouă încredințată, ca vinzătoriu al neamului meu. Batăr ca mărturie ne este Dumnezeu că și sufletul a-l pune, ca credincios păstoriu, am fost gata pentru turma mie încredințată.

Însă, iubiți frați și fii, bine să luați aminte că cela ce vrea să fie spre ajutoriu și își pune sfîrșit ca să ferească neamul său, mai nainte se cuvine cu toată luarea aminte să cerce pe care cale și cu ce mijlociri poate aceasta să o dobîndească, și apoi să lucreze. Altmîntrilea, vrînd a folosi, poate să aducă stricare, și togma din această pricină au luat privilegiu unii de a ne judeca și a ne osîndi de vinovați fiind. Căutați la ceea ce v-am scris de la începutul mișcărilor și veți afla cum că ceea ce au primit cuvîntul nostru și au urmat sfatul nostru au avut pace și de la națiile cu care viețuim, respectare.

Poftiți fiind de Adunarea națională, ca pofta și cererea nației să o aducem la Dieta din Cluș, batăr că unele puncte prevedeam că nu sunt dupe vreme, socotind că a cere este slobod, am venit și, dupe cum ni s-au rînduit, cu credință mi-am plinit solia. Mărturie îmi sunt ceea ce au fost cu mine. Dară, dacă în adunarea terții nu au urmat precum au fost dorirea, aceea mie nu se poate imputa. Au de la mine au atîrnat să împedec unirea cu Țara Ungurească? Au, singur fiind, putut-am împedeca și a face ce 22 de deputați a nații săsești nu au îndrăznit a face? Fără, în Dietă, ca regaliste, am cuvîntat ca să se facă legea precum [că] nația română este primită, și legile ce sunt spre scăderea nații să se șteargă. S-au răspuns că, de vreme ce înceată osebirea națiilor și toți cu asemenea drepturi se dăruiesc, nu este de lipsă osebită lege pentru români a face. Însă toate legile mai dinainte, ce avu spre scădere, s-au vestit a fi șterse, și de vreme ce s-au unit cu Țara Ungurească, unde încă se află români, ne-au îndreptat la Dieta Țării Ungurești. La care, nebăgînd samă de slăbiciunea bătrînețelor, ne-am și dus, și pînă acuma am rămas, silindu-ne ca să putem aduce mîngăiare.

Iară măria-sa și prea onoratul frate episcop Andrei Șaguna, cu altă deputație trimis fiind la Viena și ne aflînd acolo pe Înălțatul nostru Împărat, nice osteneală nice chieftuială cruțînd au mers pînă la Innsbruck, de unde au dobîndit prea îndurată rezoluție, prin care s-au îndreptat la Ministerul Țării Ungurești, care va avea de a

da proiect de lege pentru naționalitatea română, pentru primirea religii neunite, pentru școale, înzestrarea clerului și va avea grije ca din nația română, după proporție și merite, să se aplece la deregătorii. Întru a acesteia prea îndurate rezoluții îndreptare, cu o parte a deputații au venit la Peste, unde au ajuns cu o zi mai înainte de noi. Au mers la înălția sa palatinul, la ministri, unde și noi am mers în mai multe rânduri, însă întrevinând turburările, despre acestea articol de lege nu s-au făcut. Și iată că și măriasa nu rămase scutită de imputări.

Drept prevăzând că între aceste grele împregiurări nice se poate aștepta deplină hotărâre și primind rânduială ca, venind acasă, să ne nevoim a lumina poporul, ce abia sosind la Cluș, întristare au cuprins inima noastră văzind în cit vă aflați întristați și îngrijați. Ba togma când scriem aceasta ne înfiorăm auzind cum unii cu grozăvie au început a omori pre bărbați pacinici, iară pe alții, legându-i i-ar fi dus la Blaș. De a cărora auzire cu totul ne-am îngrozit, temându-ne ca judecata lui Dumnezeu să nu facă dreaptă răsplătire. Care întăritare de unde au luat începutul mai bine știți decât noi.

Înșine, auzim de toate laturile că țineți cu Împăratul și cum că și cu pierderea vieții sunteți gata a-l apăra. Și aceasta bine ziceți, că așa ne poruncește și legea lui Dumnezeu, dară rătăciți și greșiți când credeți că împotriva magyarilor vreți a-l apăra, că magyarii încă voiesc a fi ascultători și supuși Împăratului. Ci sunt siliți de a se apăra de ceia ce fără de lege s-au sculat asupra țerii, din sfatul unora ministri și sfetnici împărătești cari, după ce li s-au cunoscut violența, s-au luat prin însuși cetățenii din Bécs dreaptă răsplătire, precum Latour, mai marele ministru de oaste, care pe ascuns au adjutat pe rescolnici cu bani și cu arme, l-au spinzurat.

Drept iubirii miei frați și fii, ascultați-mă ca pre părintele vostru, care am de a da sama înaintea lui Dumnezeu de încredințata mie turmă, înțelegeți în ce stă lucrul: Împăratul nostru Ferdinand este împărat Austriei și, împreună, craiul Hungarii. Lui suntem dători a fi credincioși. Dară suntem dători a fi credincioși și țerii, și aceasta de protivnici a o apăra, suntem dători a asculta și a ne supune și mai marilor țerii, că așa ne poruncește Dumnezeu prin marele apostol Pavel către romani, c. 13: „Tot sufletul să se supuie stăpîniilor celor mai înalte, și cela ce se împotrivește stăpîniilor, lui Dumnezeu se împotrivește“, iară Petru apostolul în cartea I, c. 2; V, 13, 14: „Plecați-vă la toată zidirea omenească, pentru Domnul, ori Împăratului, ca celui ce mai mult are, ori domnilor (adecă tisturilor) ca celor trimiși de la dînsul spre pedeapsa făcătorilor de rele și spre lauda făcătorilor de bine“.

Însuși Împăratul, cu iscălitura minii sale au întărit Ministeriul Terii Ungurești și au poruncit ca de dînsul să asculte toate deregătoriile țerii, precum cele ostășești așa și cele politicești. Însuși Împăratul au întărit legile care, cu începutul anului s-au adus în Dieta Terii Ungurești și spre a se păzi s-au vestit. Și care însuși Împăratul, că le va ține, cu jurământ s-au făgăduit. Care toate așa fiind, cum puteți zice că ascultați de Împăratul și la mai marii țerei, la ministri, a vă pleca nu voiți? Că lege prin Dietă adusă și prin Împăratul întărită, fără învoirea amîndouă părților nu se poate strica. Apoi, de cumva Împăratul ar fi dat poruncă, care unii ca a Împăratului o vestesc, aceia s-ar fi dat deobște iscălită de ministerul unguresc, s-ar fi vestit prin deregătoriile țerii. Însă acelea, sub numele Înălții-Sale au urmat de la necredincioși sfetnici, care acuma descuperindu-se lucrul, parte au fugit, parte s-au omorit.

Dară, iubirii miei frați și fii, ne putînd fiestecare a avea atîta știență ca să poată judeca despre cele ce se întîmplă în vremile de acuma, vă rugăm cu numele lui Dumnezeu, ascultați și urmați cele ce prin excelenția-sa crăiescul plenipotențial comisariu, baron Nicolae Vay și prin legiuitele deregătorii vi se vestesc și poruncesc, că așa nu veți greși! Ei au să dea samă. De voi se ține ascultarea. Ascultați-mă, iarăși vă rog, ca nu cumva să aduceți spre neamul nostru, în loc de a-l feri, stricarea cea mai de pre urmă! Pînă acuma ați dat ostași și ați apărat țeara, cei mai mulți ne avînd în țeară loc de moșie. Cu atîta dară, mai virtos acuma, din bunăvoința Staturilor țerii fiestecare avînd moșia sa slobodă și cu același drept stăpînindu-o cu care domniile ale sale le stăpînesc, deschizîndu-vi-se calea la deregătorii numai să vă nevoiți a dobîndi hărnicie de a le purta, se cuvîne ca, cu ceialaltă lăcuiitori a țerii, ca cu frați și în dragoste și în pace, iară nu întru vrăjmășie să trăiți, și în vremea de lipsă să stați spre apărarea patrii.

Socotiți, iubitorilor, că iobăgia de care v-ați slobozit încă din aceia au urmat că străbunii s-au retras de la apărarea țerii, s-au sculat împotriva stăpînitorilor țerii

Și aceasta este îngrijirea noastră ca nu cumva, împotrivindu-vă, cu arme să vă supuie și să fie stricarea cea mai de pre urmă mai rea decât cei dintii. Încă nu-i tîrziu, puneți jos cugetul de a vă împotrivi, nice fiind în stat de a și gîndi de aceasta, altmintrelea să știți că vor năvăli mii și mii din Țeara Ungurescă și atunci veți cunoaște ce părintește v-am sfătuit, dară va fi tîrziu.

Iată, iubiiții mei, am rădicat glas către voi, ca să nu fiu dătătoriu de samă înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor căci am tăcut și nu v-am arătat calea pre care să umblați. Iară însuși Dumnezeu păcii să vă sfințească pre voi întru toate de săvîrșit, și întru toate de săvîrșit, sufletul și trupul fără de prihană să vă păzească. Juru-vă pe voi întru Domnul ca să se cetească cartea aceasta tuturor fraților și fiilor. Darul Domnului nostru Isus Christos cu voi. Amin!

Cu acestea cuvinte a s[întului] Pavel apostolu cătră Thesaloniceni, 1, cap. 5 încheind cuvîntarea, vă trimitem arhierescă binecuvîntare,

Vlădica Ioan.

Cluș, 21/9 octombrie 1848“

²⁵ Lemeni a fost „proscris“ prin decretul generalului Anton Puchner nr. 1590 din 9 noiembrie 1848, adresat Comitetului de pacificațiune. Hotărîrea generalului a fost cu totul în consensul partidei naționale, al fruntașilor revoluției române din Transilvania. În *Gazeta de Transilvania*, de unde se preînde că a aflat Lemeni despre ordinul de înlăturare, știrea apare la 11 noiembrie (XI, 1848, nr. 92, p. 378—379) sub titlul *Suspensiunea episcopului Lemeni*. Comentează Bariț, nu fără amărăciune: „D. Ioan Lemeni, episcopul care se numește al Făgărașului, căzu, deși în alt sens, în urmele unor predecesori ai săi. Prea sfinția-sa, care nainte numai cu doi-trei ani se ridicase deasupra din lupta de atunci, acum, prin decretul excel-sale, generalului comandant din 9 nov. a.c. nr. 1590, îndreptat cătră Comitetul de pacificațiune al națiunii române, este suspens (înlăturat pînă la altă orînduială) din al său post“. Urmează ordonanța lui Puchner, ar cărei miez îl formează ideea că Lemeni a ajuns un instrument în mina aristocrației ungurești.

²⁶ Proclamație care, în fine, pune capăt duplicității politice din principat, situație deosebit de complicată pentru români, aceștia trebuind să facă față urgiei gărzilor maghiare și în același timp să păstreze „liniștea și ordinea“ impuse de autoritățile habsburgice, cărora le era frică de maghiari (o proclamație anterioară a lui Puchner, din 9 octombrie 1848 — vezi-i textul în traducere românească la George Bariț, *Părți alese...*, II, p. 763—764 — îi îndemna pe români: „Să nu vă depărtați de calea legii prin nici o întîmplare din țară, nici să vă abateți la neorînduiele!“). Acum, prin proclamația din 18 octombrie, Puchner, după expresia lui Bariț (*Op. cit.*, II, p. 298) „o rupse definitiv cu capii revoluțiunii, cu baronul N. Vay, cu guvernul de la Cluș și cu aristocrația ungurească“. Proclamația lui Lemeni din 21 octombrie se bate cap în cap cu a lui Puchner din 18 octombrie: generalul sibian îi îndeamnă pe români — în fine! — să se apere cu armele împotriva gărzilor maghiare, să le dezarmeze pe tot teritoriul Transilvaniei, în vreme ce Lemeni cheamă la supunere și umilință.

²⁷ „Rătăcirea“ proclamației lui Puchner din 18 octombrie și necunoașterea conținutului ei ar scuza oarecum cuprinsul proclamației episcopului. În acest scop aduce Fekete Negruțiu pretextul care, deocamdată, nu știm cît adevăr conține. Dar, oricum, greșala lui Lemeni este ignorarea voinței națiunii și nu a unei proclamații lansate, după un lung răstimp de lașitate, din partea oficialităților de la Sibiu.

²⁸ Proclamația n-a foșit la nimic, pentru că românii s-au sculat cu toții împotriva asupritorilor. Iar cei care, de frică, asemeni episcopului, au stat de o parte, au suferit aceeași prigoană crîncenă, gărzile aristocrației maghiare ucigînd nevinovații în aceeași măsură ca pe cei înarmați. Un document zguduitor în acest sens este *Răspunsul* lui Axente Sever la *Cartea neagră*, dar și paragrafele 31 și 57 din *George Bariț, Părți alese...*, II, p. 265—281; 491—504.

²⁹ Vezi cuprinsul proclamației, aci supra n. 24.

³⁰ „Suspendat din funcție și drepturi“.

³¹ *Beöhi István* și *Csányi László*, comisari ai lui Kossuth. Au activat — mai cu seamă ultimul — și în Transilvania. Conte Csányi a fost promotorul acelor de tristă amintire *tribunale de sînge*, cărora le-au căzut pradă, fără vină, mii de români în anii 1848—1849.

³² „Bande de tilhari“.

³³ În toamna anului 1849, o delegație formată din protopopii Ioan Fekete Negruișu de la Cluj, Teodor Pop de la Cojocna, Ioan Sacalai de la Turda și Vasile Kertész de la Ocna Sibiului, la care s-au adăugat și doi canonici de la Blaj, a intervenit la guvernatorul Ludovic Wolgemuth ca să ridice pedeapsa de suspendare aplicată cu un an în urmă lui Lemeni și să-l lase în oficiu. Intervenția n-a avut efect (vezi n. 3).

³⁴ Vezi n. 3.

³⁵ Alexandru Sterca Șuluțiu. În septembrie 1850 va fi ales el episcop în locul lui Lemeni.

II

Cluș, 20/8 mai 1850

Domnule și mult prețuite amice!

Pentru toate care, în timpul răbelului, fiind din patrie depărtat, ai avut de a le pătimi², și pentru acelea ce, după reîntoarcerea domniitale în dorita patrie le-ai suferit sinistre prigoniri și doară și acum ai de a suferi³, am compătimit și compătımim cu toții care știm adevărat că toate aceste pentru ferbintele zel de a ajuta și înainta fericirea a asupritei, sub guberniul cel vechi, națiunii române și s-au întâmplat. Dar, *post nubila Pfoebus*⁴, fie-ți, domnul meu, spre mângăiere, între atâtea suferințe, cunoștiența care nici de un păcat politic nu se vedește, precum și adinca mulțumire a toatei națiuni române, despre care cu toată certitudinea te asigur.

La resignarea episcopului Lemeni⁵ foarte mult au adus informarea ocîrmuirii de aici și suplica Deputațiunii noastre din Viena⁶, care nu numai în contra episcopului, dară, cum ace[le]iași deputațiuni i-au plăcut a ne numi, în contra partidei lemeniane⁷ încă au așternut în[altului] ministeriu un protest. De ce fel de tenor? Cred că domnia-ta, din înștiințări sigure, ca și eu, vei ști. Destul că episcopul Lemeni au resignat la provocarea în[altului] ministeriu, cu datu 19 martie 1850. Au zis, cu Iona prorocul: *Si propter me facta est haec procella, projicite* [recte: proicite] *in mare!*⁸

S-au rugat de Înălțata-Sa Majestate ca, fiind acum slăbit de bătrînețe, să mijlocească la sanctitatea sa patriarcul ca să binevoliască a-l absolve de votul și legătura spirituală ce au avut către cler.

Aici, pe la noi, între uniți și neuniți domnește cei mai mare armonie și liniște. Uniții nu se mestecă în lucrurile / neuniților, precum nici neuniții între a uniților. De ați auzit ceva, din contra, nu e drept⁹. Uniții voiesc a rămîne uniți, neuniții, iarăși, neuniți. Nimenea încă nu au tentat, pe o parte sau pe alta, a trage cătră sine. Nici nu e consult aceea a face, că poporul încă nu e copt spre aceea. Mai bine e a-l lăsa în religiu-ne în care s-au apucat de la părinți, pînă cînd timpul îl va răscoace, spre a se pute în lucrurile religiunii de sine orienta.

În cit se ține de celea 4 puncte¹⁰, noi le socotim a nu fi miserabile, și mai cu seamă în căutarea la un punct: că, ca romani, de Roma nu trebuie să ne lăpădăm. Uniunii cu beserica Romei avem de a mulțami că suntem ce suntem. *Prudenti satis!*¹¹

Pe aici — iarăși zic — între uniți și neuniți e deplină liniște și armonie, și cum că și de acuma înainte va să steie, te asigur. Una să fim, dorim. Cine nu s-au săturat de dezbinare, dezbine-l D-zeu!

Domnul Babb, purificat fiind¹², togma acum s-au aplicat la Tribunalul de judecată din Bistrița, ca actuariu.

Domnul Bohățel Alexandru¹³ încă nu ș-au putut căpăta certificat, barem destul de bune testimoniumuri i-am dat. I s-au imputat că au fost în Dieta de la Debrețin¹⁴. Fratel[e] suu, Bohățel Mihael¹⁵, e subcomisariu în Subcercu Ungurașului.

D[omnul] Lemeni Francisc¹⁶ e acasă; s-au apucat de economie. Fratel[e] suu Mihael¹⁷, asemenea.

Micaș¹⁸ șede neaplicat, la taicăl-suu. Au volit a merge la Viena, dară de aici nu i-au dat pas. Cîci va veni la Cluș, îl voi reflecta la promisiunea ce au făcut deputaților noștri / de la Viena.

Măria-sa domnul Brentsan¹⁹ e pus mai mare peste dare, adecă peste toți perceptorii de dare. Foarte mult au folosit națiunii noastre. Nenumărați tineri de ai noștri i-au comandat de perceptori, de controlori și comisari rectificanți. Numai D-zeu să-l țină!...

Biografia executatului protopop Turcu²⁰ ar trebui a se pofti de la rămasul fiu Vasiliu Turcu care, fiind cleric absolut, au rămas în locul taicălui suu. Știu că, pînă ce l-au dus la spînzurătoare, au zis către magyari: *Vicem provice, reddam tibi amice*²¹, *hodie mihi, cras tibi*²². Care auzind contesele din Cluș, zic: „Néze, ebbodta öreg, még azt mondja a magyar-nak *ice propice!*“²³ Cînd l-au dus pe scări²⁴, au tras încă schnufftabak²⁵. Eu l-am prevăzut cu s[fintele] taine. Au fost de tot cu mare curagiu. Se află îngropat în locu unde l-au spînzurat, precum și Baternai și Simonics²⁶. Nimenea nu i-au mai dus sau premutat de acolo.

M-au recvirat²⁷ *ex offo*, în scris, toamna trecută, d. colonel Urban că nu se împotrivesc cu s[fintele] canoane ca să-i strămute de acolo în cemetierul comun, precum și despre aceea că cu solemnitate să se facă aceasta? I-am răspuns în scris că necum să se împotrivesc, dară încă, aducîndu-i mai multe pilde despre unele întîmplări ca aceste, i-am lădat intențiunea. Dar pînă acuma nu au avut nici un efect.

Pe clericul executat Țicudi²⁸, taicăl-suu, protopopu Sz. Martinului în săptămîna trecută l-au strămutat la locul natal. Au invitat și pe vestitul malefăcătoriu graff Béldi²⁹, care pe nedrept i-au pricinuit moartea, la astrucarea fiului suu.

Dreptul alegerii de episcop de bună seamă nu ni se va primejdui, despre care lucru te asigur. Eu încă am fost în Viena 10 zile. Cum stau lucrurile, știu prea bine. Dară Guberniul (sau Ministerul) nu voliește a vătămă drepturile clerului.

S-au rădicat două episcopaturi, unul la / Baia-Mare, la care din Districtul Cetății de Piatră, din Sălagiu cu Maramureșu dimpreună se va încorpora, iară altu la Banat, la care din Banat o parte, Comitatul Hașeg și Zărândul se va încorpora³⁰.

Metropolie încă, de bună seamă se va rădica la Blaș etc.³¹

Ți-aș fi scris mai mult și mai pe larg, dară mi-au fost frică de cenzură, pentru că, în rîndul trecut, căci fiind provocat pretinește, și-am scris

lucru circumstanțial, ai reflectat că să nu scriem ca notarii verbociani³². Prea bine, dară din celea pe larg scrise poate un om și mult și puțin culege.

N.B. Domnu vicariu Șuluț au fost chemat la Viena, ca să se denu-mească de vicariu general³³. Dară, informându-se Ministeriul că vicariu general a pune, numai episcopu poate pune, pînă cînd i se va primi resig-națiunea episcopului de la sanctitatea-sua patriarhul, iară după aceea acest cade în Capitulum, nu s-au denumit, fără s-au însărcinat a da în scris starea diecesului nostru, după rîvna care o are către cler și națiune. Foarte mult putem nădăjdui de la acest bărbat. Precum ne-au înștiențat acum de curînd, peste 3 săptămîni va să se reîntoarce. Pe cînd, venind resig-națiunea episcopului de la patriarhul, de bună seamă ni se va da slobozenie a ne aduna laolaltă, protopopii precum și din partea civile, spre a votiza la alegerea noului episcop³⁴. (Fiind încă și eu la Viena, așa ne-am înțeles cu d. Șuluț și cu deputații noștri, că să ieie parte, întru alegerea episcopului, și partea civile³⁵, de va lăsa și Guberniu).

Fii sănătos, din inimă îți poștește a domnii-tale cel mai sincer amic și frate,

Ioan Fekete m.p.
parochu Clușului. /

169

¹ O nouă corespondență cerută de Bariț, care se vede foarte interesat de eveni-mentele de la Cluj din 1848. Fekete Negruțiu adaugă aici executarea lui Batrineanu, Simonis și Turcu, despre care va relata pe larg în scris. XXII. Scrisoarea de față, împreună cu cea anterioară, I, formează nucleul pe care-l va dezvolta peste 24 de ani în scris. XXII.

² Fuga lui Bariț din Transilvania la ocuparea Sibiului de către Bem (11 martie 1849), arestarea lui și a celorlalți fruntași transilvăneni din ordinul caimacamului Constantin Cantacuzino, transportarea lui la Cernăuți, prigoana suferită din partea autorităților rusești de ocupație din Moldova și a celor austriece din Cernăuți, eli-berarea lui prin intervenția fraților Hurmuzachi — toate acestea le-am relatat pe larg în vol. I al ediției *George Bariț și contemporanii săi*, București, 1973, p. 154—157. Vezi și Corneliu Diaconovici, *George Barițiu 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, Sibiu, 1892, p. 27; Nicolae Bănescu, *Correspondența familiei Hurmuzachi cu Gheorghe Bariț, Vălenii de Munte, 1911*; Virgil Șotropa, *Maltratarea lui Gh. Bariț în Cernăuți în 1849*, în *Arhiva someșană*, 1940, nr. 27, p. 181—185; Vasile Netea, *George Barițiu*, București, 1966, p. 223—226.

³ Prigoana guvernatorului Ludovic Wolgemuth, a patriatului săsesc din Brașov și chiar a guvernului de la Viena împotriva lui Bariț, la începutul anului 1850. Rezultatul cel mai neplăcut al acestei împrejurări a fost suspendarea lui Bariț de la conducerea foilor românești din Brașov și desființarea acestora. Despre suprima-rea *Gazetei Transilvane* și a *Foii pentru minte, inimă și literatură* vezi pe larg în *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1974, corespondența trimisă de Atanasie Șandor, scris. XXXVII, n. 2.

⁴ „După nori, vine senin“ sau, printr-un proverb românesc corespunzător: „După ploaie, vreme bună“.

⁵ La începutul lunii martie 1850, după ce fusese anchetat de către auditorul (judecătorul de instrucție) Eugen Trauschenfels, Lemeni este somat de Wolgemuth ca „în 24 de ore să renunțe necondiționat la scaunul său episcopesc, căci în cazul contrariu se va proceda cu el fără nici o cruțare, cu toată asprimea“ (vezi *George Bariț, Părți alese...*, II, p. 663—664). Speriat și, firește, simțindu-se vinovat, Lemeni renunță la episcopie, deși nu era dator să dea această satisfacție unei autori-tăți laice.

⁶ La Viena se aflau, în calitate de deputați ai românilor din Transilvania, reprezentanții de frunte ai revoluției române: Avram Iancu, Simion Bărnuțiu, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, Aron Florian. Erau prezenți și fruntașii româ-nilor din Banat, Petru Cermena, Petru Mocioni și alții. „Informarea“ de care pome-niște Fekete Negruțiu este cuprinsă într-un mare memoriu înaintat de Delegația română de la Viena Împăratului și guvernului austriac în 14/26 ianuarie 1850. Despre acest memoriu îi pomeniște Laurian lui Bărnuțiu încă la 1 ianuarie 1850 (acesta din urmă se afla la băi, la Dresda): „Mercuri, după plecarea d-tale, eu am fost gata cu memorialul, în care am spus toate suferințele românilor și am cerut toate acelea despre care ne înțelesesem și le-am dat lui Mocioni spre revedere“ (B.A.R., fond. coresp. nr. 24.254). În 10 ianuarie stil vechi — se arată într-o scrisoare a lui Laurian către Bariț, publicată în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 160—163 — memoriul era de pe acum înaintat ministrului președinte Schwarzenberg. Laurian scrie: „N-am avut încă timp să-l traduc românește, însă îndată ce-l voi traduce, ți-l voi trimite spre a-l publica“. Publicarea nu întârzie (vezi Petru Mocioni, P. Cermena și Ioan Dobran, *Ursoriul oamenilor de încredere ai națiunii române*, în *Foie pentru minte...*, 1850, nr. 3, p. 17—18; originalul german la A. Tre-boniu Laurian, *Die Rumänen der österreichischen Monarchie*, III, Viena, 1851, p. 24—27), Bariț acordînd o deosebită importanță lucrărilor Delegației române. Prima știre despre implicarea numelui lui Lemeni în cuprinsul memoriului o avem într-o scrisoare a lui Ioan Maiorescu către Bariț din 5/17 februarie 1850 (*George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 325—329). Cu această ocazie aflăm că membrii dele-gației n-au fost de comun acord cu pedepsirea episcopului, căci iată ce scrie Maiorescu: „Sunt foarte supărat că n-am ajuns aici mai demult, ca să iau parte la această lucrare, pentru care, aseară am avut o dispută lungă cu deputații. Era oare de lipsă a mai infera pe nefericitul episcop Lemeni și numeroasa lui partidă din popime?“ „Înferarea“ lui Lemeni este, desigur, în primul rînd, opera lui Bărnuțiu și Laurian, dar, după cum înțelegem, majoritatea reprezentanților națiunii gîndeau astfel.

⁷ Vezi nota anterioară. „Partida“ lemeniană se compunea din cîțiva proto-popi și preoți creduli, cărora le era milă — ca și lui Fekete Negruțiu — de jalnica ipostază a episcopului și, în plus, fiind mai puțin versați în politică, nu cunoșteau adevăratele fapte ale lui Lemeni la 1848.

⁸ „Dacă prin mine s-a făcut această furtună, aruncați-mă în mare“.

⁹ Îndată după revoluție, Bariț a cerut din toate părțile informații în legătură cu un fenomen negativ apărut în sinul românilor transilvăneni: neînțelegerile reli-gioase sau *prozelițismul*, cum era numit atunci. Vezi în acest sens, supra, scrisorile lui Grigore Mihali către Bariț, nr. XVIII, nota 6.

¹⁰ Cele patru puncte la care se rezumă unirea bisericii greco-catolice din Transilvania cu biserica Romei: 1) recunoașterea primatului de jurisdicție al papei de la Roma; 2) credința în existența Purgatoriului; 3) împărtășirea cu azimă și 4) emanarea Spiritului sfînt și de la Fiul, nu numai de la Tatăl (așa numitul punct *filioque*).

¹¹ „Înțelepții se mulțumesc cu atîta“.

¹² *Ioan Bobb*, translator gubernial pentru limba română la Cluj, tatăl viito-rului profesor blăjean Ioan Bobb (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXI, n. 4). Bobb fusese „purificat“, adică trecut printr-o anchetă de verificare a activității din timpul revoluției. Regimul absolutist al lui Bach a supus nenumărați intelectuali români la această anchetă umilitoare (vezi *George Bariț, Părți alese...*, II, p. 652—666) spre a se convinge că nu au colaborat cu insurgenții maghiari.

¹³ Despre Alexandru Bohățel vezi pe larg în corespondența lui Grigore Mihali, supra, nr. III, nota 5. Vezi despre el și Iuliu Moisil, *Alexandru Bohățel, 1810—1897*, în *Arhiva someșană*, 1937, nr. 21, p. 578—507.

¹⁴ Unde, însă, n-a luat parte la ședințe.

¹⁵ *Mihai Bohățel*, 1823—1893, fratele lui Alexandru Bohățel, jude suprem al Comitatului Dăbîca (1861), deputat în Dieta de la Sibiu (1863—1864), viceinspector școlar pentru Comitatul Solnoc și districtele Bistriței și Năsăudului (1867).

¹⁶ *Francisc Lemeni*, nepot al episcopului Lemeni, proprietar în Dezmir, lângă Cluj.

¹⁷ *Mihali Lemeni*, nepot al lui Lemeni.

¹⁸ Florian Micaș, ? — 1876, primul român arestat de autoritățile maghiare la 1848. Originar din Jucul de Jos, Micaș a studiat dreptul la Liceul academic piarist din Cluj, oraș în care s-a stabilit apoi ca avocat. Este mentorul Adunării de la Cluj din 28 martie 1848, convocată spre a fixa atitudinea pe care trebuie s-o ia românii față de evenimentele din Ungaria și Transilvania. Urmărit din ordinul guvernatorului Teleki József, Micaș e arestat în noaptea de 26 spre 27 aprilie 1848. Pentru o „mai mare siguranță“ a celui arestat, tânărul patriot român e transportat, în condiții îngrozitoare, la Tîrgu-Mureș. La 9 mai, vicejudele regesc Szeredai Benedek raportează guvernatorului (raportul se află la Arhivele Statului din Budapesta, Fond. Gub. Trans., nr. 1148/1848, Praes.) că arestatul a ajuns la Tîrgu-Mureș și că s-au luat toate măsurile pentru încarcerarea lui.

Micaș va fi eliberat în 20 septembrie 1848, ca urmare a cererii hotărâte exprimate de români la Adunarea marțială de la Blaj (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 151). A fost apoi membru al Comitetului de pacificație și a suferit greutățile și refugii alături de ceilalți membri ai comitetului. După revoluție, manifestînd o atitudine dîrză față de absolutismul habsburgic, — atitudine asemănătoare cu aceea a prietenului său Avram Iancu — Florian Micaș o duce greu, lucrînd pămîntul sau funcționînd ca institutor particular. În anul 1860 a fost numit funcționar fiscal la Năsăud. Din cîștigul agonisit aici a lăsat o fundație menită să contribuie la înființarea unei școli de agricultură pentru românii transilvăneni.

¹⁹ Iosif Brîncean, funcționar fiscal clujean de origine română. La 1850 Iosif Brîncean era președintele departamentului pentru impozite și taxe din cadrul Direcțiunii fiscale a principatului.

²⁰ Pe cît se poate deduce, Bariț îi solicitase lui Fekete Negruțiu date despre Vasile Turcu, protopopul din Cătina, spînzurat de unguri la Cluj în toamna anului 1848. Protopopul clujean cunoștea amănunte interesante legate de tragedia colegului său. Dar acestea le va relata abia în 1874, cu ocazia scrisorii pe care i-o trimite lui Bariț la 1 decembrie (vezi infra, nr. XXII).

²¹ „Schimbîndu-se soarta, îți voi da înapoi, prietene!”

²² „Astăzi mie, mîine ție!”

²³ „Uite, cîinele bătrîn, cum îi spune ungurului *ice propice* [lovește de aproape]!”

²⁴ Pe scările spînzurătorii.

²⁵ „Tutun de tras în piept“, sub formă de fum de țigară, spre deosebire de tutunul de prizat (tras în nas) sub formă de praf.

²⁶ Vezi scris. anterioară, n. 12 și scris. XXII.

²⁷ Întrebat.

²⁸ Alexandru Țicudi, student la Seminarul teologic din Blaj, fiul protopopului din Dimbu, spînzurat — la vîrsta de 21 de ani! — în urma unei sentințe a Tribunalului de sînge din Cluj. Vezi și scris. XXII; cf. și *George Bariț, Părți alese...*, II, p. 267.

²⁹ Béli Ferenc, ucigaș sadic însărcinat la 1848—1849 cu cele mai abominabile misiuni de reprimare împotriva românilor.

³⁰ Inexact. Cele două episcopate noi aprobate de Curtea vieneză la 1850, pentru greco-catolicii din Transilvania vor avea reședințele la Gherla și respectiv la Lugoj.

³¹ Împăratul a aprobat transformarea Episcopiei din Blaj în mitropolie încă în decembrie 1850, dar aprobarea papei Pius al IX-lea întîrzie pînă la 1853. Primul mitropolit greco-catolic al Transilvaniei a fost Alexandru Sterca Șuluțiu, ales episcop în septembrie 1850. Vezi *Șematismul veneratului cler al Arhidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900...*, Blaj, f. a. [1900], p. 44; *Memoriile arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846—1871*. Sibiu, f. a., p. 49—51; *Nicolae Iorga, Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, Vălenii de Munte, 1909, p. 295—296.

³² Adică lung, ca în scrisoarea anterioară.

³³ Alexandru Sterca Șuluțiu era vicar foraneu al Silvaniei. Despre chemarea lui Șuluțiu la Viena avem o amplă informație în *Biografia metropolitului Alesandru St. Șuluțiu*, manuscrisă, aflată la B.A.R., ms. rom. 981, f. 474r—487v: „În primăvara anului 1850 fu chemat la Ministeriul dinlăuntru, ca bărbat de încredere la Viena, și fiind încredințat cu un proiect în cauzele religioase și bisericesti din Transilvania, fece mențiunea și-și dede părerea pentru restaurarea mitropoliei antice române din

Alba Iulia, care mai de multe ori, mai nainte, în zadar era cerută și poftită“. Din aceeași biografie aflăm că în iunie 1850, acum în calitate de vicar general și comisar din partea Episcopiei Făgărașului, Șuluțiu a luat parte — alături de episcopii Orășii și Muncaciului — la lucrările unei comisii ce avea să analizeze modalitățile restaurării mitropoliei române în Transilvania.

³⁴ Alegerea va avea loc în septembrie 1850, noul episcop fiind Al. Sterca Șuluțiu.

³⁵ Statornicirea unui sinod după vechile datini ale bisericii răsăritene române, la care să ia parte și deputați mireni, a fost unul dintre dezideratele pentru care au militat reprezentanții partidei naționale din Transilvania la 1848 și după revoluție. Dealtminteri, această dorință figurează în mod răsplat în programul adoptat la 3/15 mai la Blaj, în punctul 2 al mării petiții: „Națiunea română [...] cere restabilirea mitropoliei române și a sinodului general anual după vechiul drept, în care sinod să fie deputați bisericesti și mirenești“. În preajma soborului electoral din septembrie 1850, de pildă, tinerimea studioasă din Viena — în frunte cu Al. Papiu Ilarian dar condusă de fapt de Bărnuțiu, Laurian, Cipariu — alcătuieste o adresă în termeni imperativi, în care se cere un sobor mixt, clerico-mirean (vezi textul adresei la Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu*, I, Cluj, 1972, p. 210—215). Delegația română de la Viena înaintează ea însăși o adresă asemănătoare. Ministerul de la Viena nu aprobă însă convocarea soborului mixt. Cei adunați în septembrie la Blaj consemnează acest incident în procesul verbal, ca pe un lucru nedorit: „Adunarea, pasînd la actul constituirei sale, a aflat că nu se poate constitui după pravila și datina cea veche a bisericeii răsăritene și după protocolul Adunării generali a națiunii române din Transilvania ținute la Blaș în 3/15 mai 1848, în carea s-a determinat ca să se aleagă episcopi românești în sinod prin deputați bisericești și mirenești, de care conclud tot poporul unit din Transilvania, cu cel mai fierbinte zel se ține [...] Așadară, această adunare compusă numai din preuți [...] hotărăște a se ruga prin deputațiune la măriții dd. comisari c.r. ca, pentru mîntuînța conștiinței sale și pentru mulcomirea poporului diecezan să binevoiască, pentru acum, a imputeri pre inteligenții mireni uniți, cari se află de față aici în Blaș, spre a votiza în numele poporului“ (vezi *Ioan Micu Moldovan, Acte sinodale ale bisericeii române de Alba Iulia și Făgăraș*, tom. I, Blaj, 1869, p. 79—80). Firește, adunarea citorva intelectuali mireni din Blaj la sinod nu era o soluție. Ceea ce contează este schimbarea în bine a opticii Blajului ecleziastic, străduința de a fi în concordanță cu dorințele poporului. Este, desigur, influența unor bărbați cu mari merite în revoluție ca Simion Bărnuțiu, Al. Sterca Șuluțiu, Cipariu, Nicolae Maniu și alții.

III

Cluș, die 3^{ia} mai 1858, st. novo

Prea stimate domnule!

Întru împlinirea mult prețuitei rechizițiuni frățești a prea stimatei domniei-tale din 21 aprilie a.c., iartă că așa tîrziu îți răspund, pentru că am așteptat ca răspunsul pînă ce domnul Mike¹ a cercat poftitele documente în archiv. Tocma io am fost de față în archiv, pînă ce toate protocoalele le-am aruncat în sus și în jos, spre a pute da urma cerutelor documinte pentru celea 7 sate².

Se află un proces ce acestea l-a avut cu cetatea Brașov, dară urbariul cerut, dimpreună cu toate documintele de acelea 7 sate ținătoare și sunătoare, s-au poftit de la Excelsa Locotenință, în sus, precum vei binevoli a vedea din aci alăturata scrisoare a domnului / Mike, care te salutează, lăsîndu-mi a-ți scrie și a te încredința că, în ce va putea, va să-ți servească.

17

157

Io încă, orice lucru de isprăvit vei ave aci în părțile acestea, în cit va sta în putere-mi, mă apromit și oblig intru toate a-ți presta cerutul servițiu.

Banii trâmși pentru copierea urbariului ți-i retrămit, în sumă 4 fl. m.c. Iară din *Calendariele*³, cu sumă 40, aci spre vânzare trâmși s-au vîndut numai 22 (douăzecișidouă) exemplare. A mai rămas 18 exemplare. S-au trâmși cam tîrziu, cînd cu toții s-au provăzut cu calendarie aduse de pe la Sibiu. Apoi, oamenii noștri mai deobște sunt tare seci și precupeți unde n-ar debui. Numai atunci prenumără pe cărți, cînd fără ace/lea nu pot fi față cu interesul material.

Portoriul post[al] al calendarielor, cînd mi s-au trâmși, l-am plătit în sumă 42 cr. m.c. Așadară, pentru celea 22 vîndute trâmși aci 20% (douăzeci) vigesinari⁴. Da cu cele ce nu s-au vîndut ce voliu să fac? De aș mai putē din ele vinde, ți-aș trâmși banii, dară de nu, trimite-le-voi îndărătru, sau le voi da domnului taica bătrîn din Petrid⁵, au tipografului Iosif⁶, sau domnului Leone⁷, fraților domniei-tale?

Frații prea stimatei domniei-tale, mai cu seamă Iosiv și Leone, sunt sănătoși și se închină cu sănătate. Iosif, deosebit. Dinsul se poartă bine aici, în Cluș.

18 Pentru articolul din *Gazetă*⁸ / s-au miniat pe mine și metropolitul, care tare mă ceartă într-o epistolă privată, mie trâmși în 15/3 aprilie, și anunit pentru cuvintele „apucătură dictată de împregiurările metropolitice“. Dară acum, ieri, îmi scrise alta, poate bine informat, în care mă asigurază că nu are în contră-mi nimica și că bine am făcut că am scris adevărul.

Ce e drept, metropolitul e om cu energie și iubitoriu de neamul și beserica sua. Daună că ceialalți sunt oameni pedanți, seci, cu principii contrarie besericeii orientali.

Episcopul de la Gherla⁹ acum a trecut pe aci, cătră Sibiniu. M-am certat cu el, dară nu e cu cine, fără, numai să mi se primească cuvîntul și opul, vor să capete găluște.

Aibi bunătate a-i spune d-lui redactor Maroșan¹⁰ că, la epistola mie scrisă, voi să-i răspunz la timpul cînd va fi delăturată cauza ...

18^v Articolul ce se află acum la *Gazetă*, despre călugări, de-l veți socoti a fi potrivit după împregiurările veacului și a diecezei, sau, mai bine zicînd, ale besericeii, să se pună în coloanele *Gazetei*¹¹. Iară / de veți cugeta că i-a trecut timpul, *le jart anak ideje*¹², puneți-le deoparte.

Metropolitul poate se va afla un pic atins, fiindcă va cugeta că-l atac pentru că a propus și uxorați de canonici. Io nu scriu în contra acestei propuneri, numai cît, cătînd la împregiurările locale ale Blașului, zic că acolo, de se vor așeza canonici insurați, tot certe vor fi. În Cluș, Sibiniu, Brașov sau alte cetăți populose, unde oamenii nu se întîlnesc așa des laolaltă și sunt și alte petreceri, nu numai să vorbească unul de altul, ar fi cu scop, dară în Blaș nicedecît!¹³

Cînd vei da calendarie la tipar, de timpuriu să mi le trâmși, că toate se vor trece.

Espertelor bune sintiri recomădat cu toată plecăciunea, sum al prea stimatei domniei-tale mult reveritoriu,

Ioane Fekete,
protopop. / 19

¹ Mike Sándor, la 1861 directorul Arhivei guberniale din Cluj.

² Săcele, de lingă Brașov.

³ Publicația lui Bariț, *Calendarul pentru poporul românesc*, editat între 1852—1865.

⁴ Sau douăzeci (zwanzigi), monedă austriacă din argint.

⁵ Tatăl lui George Bariț, preotul Ioan Bariț din Petridul de Mijloc (1785—1869), figură clasică de preot transilvănean din veacul redeșteptării naționale a românilor. Ioan Bariț a purtat o bogată corespondență (Bibl. Universitară Cluj, Fond. coresp., dosar 314/2, și alte fonduri) cu fiul său George, pe care o vom publica într-unul din volumele viitoare ale acestei ediții, împreună cu un mare număr de documente ce vor putea servi la reconstituirea biografiei și faptelor bătrînului paroh din Petrid.

⁶ Iosif Bariț, tipograf, frate mai mic al lui George Bariț.

⁷ Leon Bariț, cărturar de mina doua, frate mai mic al lui George Bariț. Corespondența lui Leon Bariț cu fratele său de la Brașov, la Bibl. Univ. Cluj, Fond. coresp., dosar 313/2.

⁸ Lui Fekete Negruțiu i se publică consecutiv (în luna martie) două articole în *Gazeta Transilvaniei*. În primul, intitulat după tradiția epistolară a vremii Cluș, în 1 martie c.v. 1858. *Domnule redactor!* (vezi *Gazeta Transilvaniei*, 1858, nr. 22, p. 88; nr. 24, p. 92), protopopul clujean evocă situația materială și starea culturală deosebit de grea a românilor din Cluj și împrejurimi. Printre altele arată că la Cluj există școli ale tuturor confesiunilor din Transilvania, numai o școală românească nu. Al doilea articol — cel pomenit în scrisoare — este: *Cluj, în 9/21 martiu 1858*, publicat în *Gazeta Transilvaniei*, 1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94. În întîmpinarea soboarelor bisericesti care se așteaptă în acel an, autorul găsește de cuviință să vorbească din nou despre necesitatea respectării tradițiilor răsăritene ale bisericii greco-catolice române din Transilvania, despre pericolul înlocuirii acestora cu tradițiile catolice ale bisericii apusene. Vezi, pe larg, în nota 8 la scris. XIX.

⁹ Ioan Alexi, 1801—1863, cărturar român din Transilvania, din seria urmașilor imediați ai corifeilor Școlii ardelenice. Sub influența acestora, Alexi tipărește la Viena, în 1826, *Gramatica daco-romana sive valachica*, lucrare ce a avut o mare popularitate în rîndul învățaților străini. După ce fusese paroh la Olosig (Comitatul Bihor) și canonic la Oradea, este numit în 1854 episcop al proaspăt înființatei dieceze de Gherla. Om blînd și cu mare dragoste de neam, Alexi s-a bucurat de simpatia unanimă a contemporanilor.

¹⁰ Iacob Mureșanu.

¹¹ Într-adevăr, redacția *Gazetei* ... nu tipărește și acest articol al lui Fekete Negruțiu. Conținutul lui se poate ghici însă din alineatul ultim al scrisorii.

¹² „I-a trecut timpul“.

¹³ Și totuși, în anii următori vor fi promovați în Capitulum metropolitan de la Blaj trei canonici mireni: Grigore Mihali, Anton Veștemean și Ilie Vlăsa Țicudi.

IV

[Cluj], die 31 august st. novo, 1860

Prea stimate domnule!

Acți-ți închid o epistolă trâmși din Veneția de la domnul Pușcariu¹.

Noi, cițiva din Cluș, am dori a ne întălni cu prea stimata domnia-ta, să ne înțelegem de multe de toate. Ne-am hotărît să vinim la Petrid², la prea stimata domnia-ta, dacă am ști că vom fi fortunați a te putea afla în Petrid.

Mă rog ca să ne înștiințezi că unde te-am putea onora în persoană, că noi în toată întâmplarea volim să ne întâlnim.

Espertelor nobile sintiri, recomandat cu toată onoarea sum al prea stimatei domniei-tale reveritoriu,

21

Ioan Fekete,
protopopul. /

[Adresa:] Prea stimatei domniei-sale domnului Georgiu Bariț, cu multă onoare. *La Petrid sau unde se va afla*

¹ Ioan cavalier de Pușcariu (despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 177) era la 1858 pretor al Veneției de Jos din Făgăraș.

² Petridul de Mijloc, căminul părinților lui Bariț. Făcînd Bariț o vizită acasă, Fekete Negruțiu își manifestă dorința de a-l vizita, întrucît Petridul se află în apropierea Clujului, lângă Cheile Turzii, înaintea intrării pîriului Hașdatele în această frumoasă strimtoare de stînci.

V

Cluș, die 19^a mai 1861, st. novo

Prea onorate și prea stimate domnule!

Mult prețuita-ți epistolă din 10 mai, cu bucurie și adîncă mulțămîtă am primitu-o.

Din cărticica ung[urească]¹, cîteva exemplare le-am împărțit pe la redacțiuni, la guvernatorul și pe la unii dintre fruntașii maghiari. Față cu mine, pînă acum nici unul nu s-a dechiarat asupra testului, pentru că nice dînșii nu știu ce să mai zică asupra cauzei noastre naționale, pînă cînd Dieta din Ungaria nu se va declara², ce așteaptă cu nerăbdare.

Pentru 12 exemplare vindute, trîmit aici prețul.

Cred că te vei interesa a ști unele întâmplări de pe aici. Voliu să încep din momentul mișcărilor politice. În luna lui iunie a. trecut, aristocrația de aici, vrînd a se pune în coînțelegere cu noi românii din Cluș, au încredințat tot lucrul unui tînăr literat Iosif Zeik, ca să vină la mine și să știreaască ce cugete avem față cu ei. Acesta, avizîndu-mă despre aceasta, a cerut o oră hotărîtă spre a ne înțelege laolaltă.

I-am și hotărît ora. Pe această oră am lăsat să vină de față la casa parochială, dintre ai noștri, pe domnii Alesandru Bohățel, dr. Rațiu³ și Georgiu Filip⁴. Cît a venit suscrisul maghiar în casă, mi-a spus de ce e trîmis. I-am zis să am iertare a chema de față pe sus-scrișii domnii noștri. S-a involit. Ne-a cetit o epistolă trîmisă de la aristocrația din Ungaria, în care aceștia își exprimau mirarea cum de pînă în acel moment nu s-au împăcat maghiarii din Transilvania cu românii și îi solicitau ca, cu orice preț să se împace, căci altmîntrelea din afară nice un proiect bun nu pot să aștepte.

Disputa între noi a fost lungă și momentoasă, mai cu seamă asupra limbei.

După ce a mers de la noi și a referat la ai săi, maghiarii s-au aflat de tot neîndestuliți cu dechiaraciunea noastră. S-au exprimat cătră

unul și altul că numai sabia va putea hotări între postulatele noastre și ale lor.

În finea luni lui iulie a. tr., cu privilegiul fugătorei de cai⁵, au minat la noi pe domnii b[aron] Leó Josika și Samuele Sala, ca să ne roage, în numele aristocraților din Ungaria aci veniți cu acea ocaziune, să mergem la casina lor și acolo să ne dechiarăm cugetele. Dară, înțelegînd că un Olivier Lalant⁶, / de națiune francez, cum se vorbea, a venit tocmai cu scop ca să împace pe români cu maghiarii, și că poliția de aci mai înainte fu avizată despre aceea, care caută după noi că ține-vom conferința cu ei, le-am spus cauzele de ce noi nu putem să mergem în sus, la Casină, fără, toate dorințele noastre, după cum ni le-am formulat, le-am spus, rugîndu-i ca să le facă cunoscute celor ce se interesează.

Au minat a doua oră la noi. Tot acelea le-am răspuns.

La banchetul de frățire de atunci, prin trei deputați maghiari: Kövári⁷, Papp Miklós și Deményi⁸, fostul deputat la Dietă, m-au chemat și pe mine. Dară le-am răspuns că io sum preut, la crișme sau Komló Kert⁹ nu m-am obicinuit a merge. Apoi niște închieri de frățietate între pocale nice că ajung mult spre împăcarea noastră. Fără să arate cu fapta că întru adevăr doresc cu noi a se împăca. Fără, m-au rugat ca, dacă io nu merg, să trîmit pe ai noștri barem. Li-am apromis că voi face aceea, vom să probăm și această înfrățiere pînă cînd va dura.

Ce s-a întîmplat acolo, ai cetit din jurnal¹⁰.

După aceea am mai avut multe dispute; dară în august sau septembrie trîmise ex[celența-sa] d-nul graf Mikó Imbre [= recte: Imre]¹¹ la mine, să fac bine să mă duc la el, dară după amiază, cînd nu are vizite, pentru că are multe de vorbit cu mine.

M-am și dus într-o duminecă. M-a întrebat că ce e cauza de românii-s așa ostili către maghiari? I-am răspuns că cam au pentru ce. Zice că cum? I-am răspuns: „Știi, esceleția-ta, ce au vorbit în Senatul imperial Barkoczi¹², Mailáth¹³ și alții? Că în Țara Ungurească nu cunosc altă națiune și limbă decît numai maghiară. Știi ce a scris Ivanka?¹⁴ Emigrațiunea maghiară din afară iată ce scrie!... Noi, din toate aceste nu culegem alta decît că maghiarii iar voliesc a apuca asupra noastră cu toate și a ne supremațiza. Gazetele noastre, fără osebite, s-au sculat asupra acestor tendințe supematice ale maghiarilor, scriînd cu agerime. Uită-te, esceleția-ta, ce scrie *Naționalul*¹⁵ din București“.

Toate i le-am recitat, mai cu seamă că vor peri în risul lunei întregi¹⁶. Atunci îmi zice cu mirare: „Doară nu scrie așa!?” „Ba așa, zău!”

„Escelenția-ta, — am continuat mai încolo — apoi noi românii, / văzînd că maghiarii nemica nu răspund la toate aceste, așa argumentăm: de aceea nu răspund, că sau nu-i interesează de noi și de cauza noastră, sau că nu îndrăznesc a ni frînge argumintele din gazetele noastre și nu îndrăznesc a-și da programul față cu noi, pentru că au de cuget și în animă de a ne înșela. Atunci mi-a zis: „Aceea nu zice, domnule proto-poape, pentru Dumnezeu, căci departe este de la noi una asemenea cugetare“.

M-a rugat, după aceea, ca să le întorc toate din gazete, ce-s scrise asupra tendințelor magiare, pe ungurește, ca să le refrîngă și să-și deie

23

23°

[seamă] că ce vreu dinșii. I-am zis că bucuros, fără, fiind pre multe de întors, ar fi mai bine dacă pe redactorul Dózsa¹⁷ l-ar trimite la mine, să-i spun că ce direcțiune să deie la *Közlöny*¹⁸, pentru că io m-aș duce la Dozsa să-i spun, dară va zice că *az olah esperes hozám jött hogy adjon prelectiot*.¹⁹

L-a și trimis, pe o luni la 9 spre demineața. Lui Dozsa, de la 9 ore pînă la 3 ore după amiazi, io și cu Bohățel l-am [recte: i-am] spus toate cele de spus, l-am spălat cumsecade. Acest redactor s-a apromis că așa va face cum i-am spus noi.

Au și dat, la săptămîna, un articlu volind să ne facă destul dorințelor noastre²⁰. După ce au ieșit articlu afară, știind acum magnații despre involirea și cointelegerea noastră cu redactorul, cice ne întilneam, ne întrebau că suntem îndestuliți cu articlii împăciuitori a lui Dozsa? Le-am răspuns că nu, nicidecît. D-l Bohățel le-au spus în față: *Dozsa Valóságos bolond. Ha valami lázadás lesz a románok és a magyarok közt, csak Dózsnának tulajdonítják*²¹. Ce auzind redactorul Dózsa, a venit la mine de s-a căit cum noi, în loc de a fi mulțămîți cu articlii lui împăciuitori, așa și așa ne-am dechiarat asupra-i. Io i-am zis că, zău, așa nu merge și, în loc de a ne împăciui, mai tare ne ațîță.

La aceste mi-a zis: „A mea parte e de tot grea, pentru că la noi, la magiari, încă sunt trei partite: conservativi, liberali și sălbatici (vad magyarok). Io aș vrè ca la toate să fac destul, și apoi încă și domniilor-voastre, la români“. Io i-am zis: „Donule redactor, dacă nu poți, sau nu te trage anima a scrie în partea românilor ceva mai bine, lasă-te, nu scrie de noi, românii, nimica, că atunci mai lesne ne vom împăca decît cu articlii domniei-tale“. Au zis că așa va și face, dară puțin timp și-a ținut parola.

²⁴ Aș fi tare lung / dacă ți-aș descrie toate disputele ce le-am avut eu aci cu frații magiari. Dară una, de mare însemnătate. Iată-o: în luna lui decemvrie m-a chemat iarăși la sine es[celența] gr[of] Mikó și m-a întreat: „Au drept e că românii au subașternut la Majestate un proces asupra lui Kemény Ferencz, ca să-l depună din post, și în locu-i să pună pe Jósika Lajos?“²² Io i-am zis că despre atare lucru pînă acum nu am auzit nimica. Mi-a zis că Bohățel să fie spus aceasta lui Sala. Io i-am replicat că adevărat cum că Bohățel cu Sala vorbește numai în batjocură, ținîndu-l de nebun, dară tocma asupra lui Jósika Lajos, principallui său, să vorbească ceva asemenea, nu cred. Fără, tocma din contra s-a întimplat, cît, cînd au fost deputații noștri la Viena, la ministrul Rechberg²³ și aceștia-l poftea ca să pună un cancelariu român li-au zis: „Bine, să vă punem, dară, de cancelariu pe Jósika Lajos, că acesta e român, au răspuns ai noștri: „Nu, acesta nu ne trebuie, că-i renegat, iar renegați de aceștia avem destui între aristocrații din Ardeal“. Fără, i-am spus curat că noi cu Kemény nu suntem mulțămîți, pentru că e rău la animă, pe ungerie *rosz máju*²⁴. „Dară alta e ce românilor le cade cu greu, adecă că excelenția-ta propuni la deregătorii pintre români tot pe cei renegați“. Atunci mi-a răspuns: „Io, pînă acum ne avînd altă instrucțiune de sus decît biletul de mîna Împ[ăratului], pînă acum nu am propus“. Io i-am zis: „Ba se vorbește că ai propus pe supremii comiți.

Apoi să știi escelenția-ta că cu renegați dintre ai noștri nimica nu folosești spre împăciuirea și mulțămirea românilor“. Mi-a zis că între dumneavoastră²⁵ sunt mulți infocați; pe aceia nu-i poate propune. Io i-am replicat: „Așa e, dară între magiari încă sunt mulți infocați. Io, dac-aș fi în starea escelenției-tale, la toți li-aș afla loc. Pe cei mai infocați să-i așezi la nește deregătorii colegiali, unde vor fi infocați dintre unguri și infocați și dintre ai noștri, dară vor fi acolo și de cei cu natura mai blindă; aceștia vor să-i domolească. Apoi, să știi că cei infocați turbură apa etc., etc.“

Mi-a mulțămît pentru svat. În urma acestei convorbiri, la săptămîină, m-a și chemat în sus, la sine și m-a rugat ca acum, venind instrucțiunea de sus să-i dea într-o listă pe toți inteligenții români carii ar fi demni de a se aplica la guvern, de consiliari, secretari etc. / I-am promis că bucuros, numai cît io nu-i cunosc pe toți, fără voliu să mă înțeleg cu ai noștri de aici. Mi-a spus să-i adun pe toți și să ne înțelegem laolaltă.

I-am și provocat pe toți inteligenții noștri de aci la convătuire. De consiliariu, *primo loco* te-am pus pe domnia-ta, după aceea pe Bran²⁶, Moldovan²⁷, Pap Vasilie²⁸ din Viena, Lazar²⁹, pe Pușcariu³⁰ și Vasici³¹ și așa mai încolo. Dar, știind că pe d-l Bohățel e de tot minios, am propus în adunarea noastră că ar fi bine să mergem în sus mai mulți, să-i mulțămim pentru încrederea-i în noi pusă. Între aceștia să fie și Bohățel.

Așa am și făcut. În ziua următoare am mers la el: io, d-l Bohățel și Filip. Io i-am imanuat lista iar d-l Bohățel i-a mulțămît și l-au asigurat că, dacă voliește în partea românilor a se informa din izvor sigur, noi, dacă va porunci suntem gata etc. Ne-a poftit să ședem pe canapei. A luat după aceea lista amină și, cetindu-o, a făcut o față lungă și a zis: „Dar pe Dunca³² și Alduleanu³³ pentru ce i-ați lăsat afară din listă?“ A răspuns Bohățel: „Precum ni-a spus d-l protopop, escelenția-ta ai poruncit ca pe aceia să-i însemneze, în carii națiunea are încredere, iar între acești doi nu are. Afară de aceea, noi nu suntem împuterniți de națiunea ca să propunem la deregătorii, fără, fiindcă escelenția-ta ni-ai poruncit ca să facem aceasta, noi numai așa ne-am luat îndrăzneala, față cu porunca escelenției-tale, a lua asupra-ne răspunderea înaintea națiunei, că am propus tot pe aceia în carii națiunea are încredere. Încît de va și ști despre aceasta națiunea, să nu ne condemneze că doară nește renegați am comandat“.

Au zis după aceea Miko: „Io cunosc pe Dunca. Au șerbit sub mine la Thezaurarie. Despre amîndoi mi s-a scris din Viena ca să nu-i las din candidațiune“. A zis după aceea d-l Bohățel: „Escelenția-ta vei face cum vrei vrè, dară națiunea în aceștia nu are nici o încredere“ etc., etc.

După aceea au venit la dezbatere și dispută mai multe lucruri interesante, mai cu seamă naționalitatea. I-a spus d-l Bohățel că noi, pîn[ă] cînd naționalitatea și limba nu ni se va garantiza, îndestuliți nu vom fi. Disputa a curs o oră etc., etc.

Să-ți scriu și despre țingarul sau țiganul Moga³⁴, cum se numește aici, de către ai noștri deobște. În săptămînile trecute a venit de la Dej să depună, ca secretariu, jurămîntul. Cu acel prilej a venit într-o seară la mine, fiind de față d-l Molnar, capelanul, protopopul Roșescu de legea

gr.-răs. și alții. A început a vorbi cu înverșunare asupra domniei-tale, mai cu seamă asupra metropolitului³⁵ și a lui Axente. A zis că v-a învăța dînsul, că acuși v-a prinde dînsul. Atunci i-am replicat cu un ton apăsătoriu: „Domnule secretariu, fii bun și, în casa mea, asupra metropolitului și a lui Bariț să nu mai vorbești, pentru că noi pe aceștia-i adorăm iară pe Axente-l onorăm. Să știi, domnule, că de vei mai îndrăzni a vorbi numai un cuvînt rău asupra lor, te dau pe ușă afară. Au nu ți-e rușine, renegetule, a scrie prin jurnalele străine asupra lui Bariț, căruia singur avem de a mulțami dezvoltarea sintămintelor naționale în toți românii, și a te pune într-o categorie, sau coterie cu Mezei Makab [recte: Jakab], Iosiv Hossu și Pap Augusti[n]?”³⁶ Atunci mi-au zis: „Cum poți domnia-ta a-mi teroriza opiniunea mea individuală?” Io i-am zis: „D-le secretariu, io-ți respectez opiniunea individuală, dară să-mi fie iertat a-mi da și io opiniunea asupra-ți. Dară aceasta nu e individuală, fără a întregii națiuni cum că domnia-ta ești un om ticălos și de nimic, nu ești demn nice vorba să-și prindă omul cu domnia-ta”. La aceste mi-a zis: „Pină e lumea nu te voi uita, d-le protopoape!” I-am și zis că, dacă nu mă va uita și de nu va veni la casa mea altul, îmi va părea bine, pentru că pină acum aci în Cluș am fost cu toții ca frații laolaltă, într-o uniune, iară de dînsul nu am lipsă, ca să vină să facă între noi dezbinare etc.

25” Cu aceasta a ieșit afară din casă-mi. După această scenă am propus, într-o adunare alor noștri de aci, ca să subșternem asupra-i un proces la guvernatorului, la cancelariul și la Majestate, pofînd ca să se depună din deregătorie, ca un reneget și om fără caracter. Dar unii au zis că să-l lăsăm în plata lui Dumnezeu. Io, ca să-l spariu, am spus / lui Alexandru Lazar și lui Dunca că acum se subscrie procesul asupra lui Moga, țiganului. S-a rugat aceștia, pentru Dumnezeu, ca să nu facem cu el această prostituțiune, zicînd că dîșii-l vor admonia altul să nu mai scrie în jurnale asupra românilor, și că vor spune și guvernatorului ca să-l dojenească și oprească de a mai scrie. Asigurîndu-mă că aceasta va și face, spunîndu-mi d-l Lazar o întimplare dintre ale sale: acesta, după ce a ieșit articolul asupra-i, cu datu Poplaca³⁷, s-a învinuit asupra lui Bran sau Șaguna, că unul dintre aceștia ar fi auctorul articolului aceluia și, din această cauză, a volit a scrie asupra lui Ș[aguna], volînd a-i descoperi intrigile acestuia, cum zicea sus-scrisul domn; dară s-a socotit ca să întrebe mai întîi de guvernator, de-l va sfătui să facă aceasta; guvernatorul i-a zis: „Domnule consiliariu, pentru Dumnezeu, să nu vă mestecați în certe și dispute jurnalistice asupra nimănui, că nu vedeți cum strigă românii asupra mea, că am propus la posturi, dintre domnia-voastră, pe de aci în carii nu are încredere; lăsați-vă, ca să nu dați ocaziune a protesta asupra domniilor-voastre și a-m[i] face numai mie necaz!”

De aci poți vedea cum i-e frică și guvernatorului, ca nu cumva să ne arătăm nedestulirea asupra lor. De altmînterea, cum se poartă fruntașii noștri deregători de aci vei putea conchia din lauda ce o pun ungurii pe dîșii: *O, be jámbor emberek szegények, úgy ülnek az ülésben, és szelíden viselik magukat, mint valami szűz leányok*”³⁸.

Voliesc aceștia, se înțelege, instigați de aristocrați, a da un jurnal românesc, aci în Cluș, care să fie și oficios, dară nu-și capătă redactor.

Io le-am spus verde / că nimene nu va să prenumere dintre români pe 26
acel jurnal decît renegetii și aceia carii vor aspira la deregătorii. Acestea le-am spus și la frații magiari de coteria aceasta. I-am spus lui Lazar, care stă mai tare de a face aceasta, că vor să facă dezbinări între români și certe. Apoi, blăstămul națiunii va cădea asupra întreprinzăturii lor.

Ce va fi, vom vedea. Cînd vom avea ceva lucru interesant a vă împărtăși, cu toată anima-mi voliu implini aceasta datorie.

Intr-altele, nobilelor bune sintiri recomandat, cu toată onoarea sunt al prea onoratei domniei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete m.p.
protopopul.

P.S. Acest articlu să aveți bunătate îndată și a-l da la redacțiunea 26”
Gazetei. /³⁹

¹ „Cărticica ungurească”: *Az erdélyi oláh nemzetről szollo országos törvényezik-kek az unioval szemben és ezekről értekezlet egy magyar és egy oláh között*, Brașov, 1861, una dintre cele mai puțin cunoscute cărți ale lui Bariț. Tipăritura cuprinde două epistole: una a contelui Wass Samu, din 1 noiembrie 1860, către Bariț și răspunsul lui Bariț, în ungurește, datat Brașov, 14 noiembrie 1860. Originalul scrisorii lui Wass, la B.A.R., ms. rom. 1005, f. 102r—103r. Ambele scrisori, reproduse cu comentarii în Ioan Chindriș și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, București, 1974, p. 37—50.

În urma Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860, care trasează o linie liberală politicii pe mai departe a imperiului, cercurile politice din Ungaria și cele ungurești din Transilvania depun eforturi remarcabile pentru a fi „pe fază” și a putea exploata în folosul lor împrejurările momentului. Ținînd cont, însă, de puternica opoziție a românilor la 1848, aristocrația maghiară, devenită brusc „liberală”, vrea să-și asigure o atitudine, dacă nu binevoitoare, măcar pasivă din partea românilor transilvăneni. Cu atît mai mult, cu cît politicienii momentului nu voiau altceva decît să reactualizeze, în condițiile evident propice ale liberalismului, dezideratele maghiare de la 1848: unirea Transilvaniei cu Ungaria, supremația națiunii și limbii maghiare deznaționalizarea românilor. Scrisoarea lui Wass e un apel către Bariț, și prin acesta către români, de a colabora frățește cu ungurii la înnoirea peisajului economic al principatului (Wass a fost un economist remarcabil). Sesizînd, însă, tendințele noii partide politice maghiare, în frunte cu Deák Ferenc și Eötvös Jozsef, Bariț se simte îndreptățit să-i dea corespondentului și prietenului său din copilărie Wass Samu o strălucită lecție politică. Răspunsul său sintetizează însuși gradul de maturizare politică a fruntașilor națiunii române, esența problematicei românești de la 1860. Bariț repune în fața celui care-i cere părerea, așa cum au făcut și cei de la 1848, unica modalitate de a-i mulțumi pe români: acordarea egalei îndreptățiri naționale și confesionale, autonomie națională, recunoașterea limbii ca oficiale ș.c.l. Iată cum, în această primă dispută româno-maghiară de după liberalizarea imperiului, se confruntă din nou ideile de la 1848: în fața spectrului sinistru al unirii Transilvaniei cu Ungaria — ideea autonomiei principatului, cu corolarul său firesc, autonomia națională a românilor. În fața pretenției de a impune maghiara ca limbă diplomatică și culturală unică — revendicarea recunoașterii oficiale a limbii române în toate domeniile de activitate. Numai după acordarea acestor drepturi și a altora este cu putință a se încerca o înțelegere cu românii. Pină atunci, aceștia manifestă o sfință și desăvîrșită neîncredere în politicienii maghiari, atitudine la care-i îndreptățește amintirea secolelor de aspirare din partea aristocrației maghiare. Argumentele lui Bariț în favoarea drepturilor românești depășesc însă nivelul pașoptist, fiind extrase mai cu seamă din dreptul istoric, după cum o cerea orientarea ideologică europeană a momentului.

² Dieta pestană din 1861, prima întrunire a corpurilor legiuitoare ungurești după proclamarea constituționalismului, era întrunită de la data de 6 aprilie. Erau

prezenți și mulți deputați români, firește din părțile „ungurene“ ale Daciei Superioare: Banat, Crișana, Maramureș. În Camera magnaților figurau Emanuil Gojdu, Iosif Man și Sigismund Pop iar în Camera deputaților, cea pleiadă frumoasă de politicieni care și-au înscris numele în analele istoriei transilvane: Vincențiu Babeș, Vasile Buteanu, Ioan Faur, Aurel Maniu, Filip Pascu, George Popa, Iosif Pop, Alois Vlad de Săliște, Eftimie Murgu, Ioan Popovici Deseanu, Andrei Mocioni, Iosif Hodoș, Gavril Mihali și alții. Dieta a fost arena unor înfocate lupte parlamentare, cu rezultate nefaste pentru români (vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară* II, Sibiu, 1904, p. 287—507), întrucât ea a însemnat reînvierea oficială a pretențiilor ungurești de incorporare a Transilvaniei. Acest lucru l-a determinat pe Alexandru Papiu Ilarian pe atunci jurisconsultul statului Moldovei la Iași, să critice bazele politice ale acestei diete în celebra-i lucrare *Independența constituțională a Transilvaniei*, partea I—II, Iași, 1861, scriitoare operă polemică și unul dintre marile noastre studii de drept istoric.

³ Atestare timpurie a activității politice desfășurate de Ioan Rațiu (1828—1902). Acesta abia-și deschisese biroul avocațial la Turda, după susținerea cenzurei de avocat la Sibiu, în același an 1860.

⁴ Un an mai târziu, acest George Filip este ales jude primar în Comitatul Hunedoara, cu ocazia restaurării acestui comitat.

⁵ Tradiționalul concurs hipic ce se desfășura anual la Cluj, începând din deceniul al patrulea. În ochii românilor, „alergătura de cai“ de la Cluj n-a fost altceva decât o stupidă paradă a pintenilor, cailor, mustăților și golătății psihice a nobilimii maghiare. Despre concursul din 1860 vezi *Kolozsvári Közlöny*, 1860, nr. 61, p. 252; nr. 62, p. 256.

⁶ Corect: *Olivier Lalande*, industriaș francez cu capital investit în extracția petrolului din Moldova. Este interesantă această informație despre amestecul lui Lalande în politica Transilvaniei!

⁷ *Kővári László*, istoric și statistician maghiar, membru al Academiei Maghiare. Născut la Turda în 1820, a făcut studii de filosofie și drepturi la Cluj și practică de avocatură la Tabla Regală din Tirgu-Mureș. La 1848 a întemeiat la Cluj jurnalul *Elenőr*. Acest prestigios om de știință maghiar își reia activitatea politică la Cluj, intreruptă în 1848, în condițiile noi oferite de mișcarea politică din 1860.

⁸ *Deményi Ferencz*.

⁹ Komlókert, han de pe vremuri, situat la marginea de sud a Clujului, pe Dealul Sinuța.

¹⁰ Prezența la Cluj a unui mare număr de aristocrați din Transilvania și Ungaria cu ocazia concursurilor hipice, desfășurate tocmai în zilele când, la Viena, Senatul imperial lărgit își desfășura lucrările cu un ecou deosebit în tot imperiul, a prilejuit și întruniri cu caracter politic național. Adunarea de la Komlókert, despre care pomenește Fekete Negruțiu, s-a ținut în ziua de 29 iulie 1860 (vezi *Kolozsvári Közlöny*, 1860, nr. 63, p. 260). Chiar dacă Fekete Negruțiu a refuzat să ia parte la aceste manifestări timpurii ale viitoarei efervescențe politice care urma să-și facă loc, începând din 20 octombrie 1860, în viața principatului au luat parte și frunțașii români. La Komlókert au fost de față Iosif Șipotariu și Ioan Rațiu. Cei doi au vorbit în românește. Referitor la intenția ungarilor de a se împăca cu românii în vederea unor mari evenimente politice care se simțeau iminente, Rațiu spune: „Domnilor! Primum cu bucurie manifestarea frăției și prieteniei, fiind convingi că patria noastră comună numai atunci va înflori și se va ferici, dacă popoarele ei, mai cu seamă românii, se vor afla într-o strînsă cointelegere și prietenie cu ungurii. După părerea mea, însă, o prietenie trainică numai așa se poate închipui, dacă vom lua în considerare și vom păzi cu sfințenie limba, obiceiurile și drepturile naționale ale celuilalt. Iubirea de limbă și simțirea națională sînt atât de puternice astăzi, cît nu pot să cred că există cătușă destul de puternice care să împiedece dezvoltarea acestor comori“. Participanții maghiari s-au exprimat în cuvinte măgulitoare la adresa românilor, fapt care nu i-a împiedecat să ridice toasturi pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria (Papp Miklós, de pildă), idee atât de nesuferită românilor. Mica agapă de la Komlókert n-a adus nimic nou pe linia înțelegerii de către politicienii maghiari, a drepturilor și năzuințelor românești.

¹¹ *Mikó Imre*, 1805—1876, scriitor, om de cultură și politician maghiar din Transilvania, unul dintre frunțașii generației maghiare de la 1848. Cîteva luni mai târziu, în decembrie 1860, Mikó avea să fie numit guvernatorul Transilvaniei. Informațiile despre Mikó din această scrisoare sînt prețioase, dovedind că acesta nu era chiar atât de retras din viața politică pe cît se spune, în urma eșecului maghiar de la 1848—1849.

¹² La 5 martie 1860 s-a publicat patenta imperială pentru convocarea Senatului imperial, într-o variantă lărgită: 100 de membri, din care 38 aleși liber din țările de coroană. Au participat doar doi români: episcopul Andrei Șaguna și bănățeanul Andrei Mocioni. Deși scopul sesiunii Senatului era dezbaterea unor chestiuni administrative, în primul rînd problema registrelor cadastrale, deputații naționaliști maghiari au deturnat cu succes discuțiile pe planul politic național. La a patra ședință, în 8 iunie 1860, deputatul conte Barkóczy János impută guvernului că n-a respectat dreptul limbii maghiare în provinciile Coroanei Sfintului Ștefan. Barkóczy are următoarea aserțiune în această privință, referitor la „ungurii nemaghiari“: „Limba ungurească este oamenilor plăcută. Ei se dau de unguri și vreau să treacă de unguri“. Afirmatia — în ceea ce-i privește pe români—venea în flagrantă contradicție cu lupta de aproape un secol a românilor pentru impunerea limbii și naționalității lor,

¹³ În apărarea lui Barkóczy a sărit, în 21 iunie, senatorul *Mailáth Koloman*, care afirmă în mod provocator: „După cum știu eu, în Ungaria sînt numai unguri, vorbească ei limba nemțească, slovacă, maghiară sau română. E irelevant“.

¹⁴ *Ivánka Imre*, comentînd în ziarul vienez *Wanderer* lucrările senatului, afirmă în tonul celor doi: „Noi ținem de ungar pe fiecare om care e născut sub scutul Sf[înte]i Coroane a Ungariei, ție-se de orice rasă s-ar ține“ (*Gazeta Transilvaniei*, 1860, nr. 34, p. 138).

Orientarea aristocrației maghiare era clară: reeditarea vechii politici de ignorare a națiunilor conlocuitoare, a limbii și personalității acestora. Cei doi deputați români, Șaguna și Mocioni, au răspuns cu hotărîre acestor provocări, prin două memorii inspirate, în care se subliniază atitudinea românilor de constanță pe poziția apărării drepturilor naționale și a limbii naționale. Despre lucrările Senatului imperial din 1860 vezi *Gazeta Transilvaniei*, 1860, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94; nr. 25, p. 97—98; nr. 26, p. 101—102; nr. 27, p. 105—107; nr. 28, p. 109—110; nr. 37, p. 151—152; nr. 38, p. 153—156; nr. 39, p. 159—160; nr. 40, p. 161—163; nr. 41, p. 166—167; nr. 42, p. 169—171. Vezi și volumul *Verhandlungen des österreichischen verstärkten Reichsrathes*, 1860. *Nach den stenographischen Berichten*, Viena, 1860, p. 2—284; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, II, p. 5—107.

¹⁵ Articolul din *Naționalul*, un comentariu succint și drastic ieșit din pana lui Alexandru Papiu Ilarian (care nu semnează, dar îi recunoaștem expresiile și argumentele!) a fost reproduc fără comentarii de *Gazeta Transilvaniei* (1860, nr. 34, p. 138). Referindu-se la atitudinea ultramaghiară a celor trei: Barkóczy, Mailáth, Ivánka, agerul pamfletist Papiu Ilarian conchide: „Din Ungaria și mai cu seamă din Transilvania aflăm că ungurii doresc a da mîna cu românii, uitînd, precum zic ei, toate cele trecute și că demonstrațiunii s-ar fi făcut în sensul acesta în multe orașe. Noi unii dorim aceasta din suflet. Ni se pare însă cu neputință, pe cît timp ungurii, și chiar acum (în anul 1860!) îndrăznesc a se ține tot de ideile trecute și barbare zicînd (ca Ivánka): «Noi ținem de ungar pe fiecare om care e născut sub scutul Sf[înte]i Coroane a Ungariei, ție-se de orice rasă s-ar ține», și drept argument aduc toate cele de la an. 1836 și care sînt (ca să trecem celelalte) că Dumnezeu însuși, pe tronul ceresc, e îmbrăcat în haine ungare, unde Sf. Ștefan, primul rege ungar, e cel dintîi sfinț (*Desprez*, tom. I, pag. 4), deci tot omul să fie om și ungar!!!“

¹⁶ Pasajul de sfîrșit al articolului lui Papiu Ilarian: „E trist cînd o națiune nu înțelege spiritul secolului și cînd trăiește cu iluzii. Acea națiune va peri în rîsul lumii întregi“.

¹⁷ *Dózsa Dániel*, 1821—1889, scriitor și publicist maghiar, prin formația și cultura sa dușman neîmpăcat al românilor. La 1859, prin intervenția contelui Mikó Imre i s-a încredințat conducerea celei mai importante publicații clujene din secolul al XIX-lea: *Kolozsvári Közlöny*, pe care a condus-o cîteva ani. Cariera politică a lui Dózsa a crescut vertiginos în ani de politică ultrareactionară maghiară de după 1860, din 1872 îndeplinind funcția de procuror la Curtea de casație din Budapesta.

¹⁸ *Kolozsvári Közlöny*, ziarul condus de Dózsa.

¹⁹ „A venit protopopul valah la mine să-mi dea lecții“.

²⁰ Articolul, *A nemzetiségék kérdésében (Kolozsvári Közlöny, 1860, nr. 73, p. 301—302)* se pretinde a fi un răspuns la cel din *Naționalul* bucureștean. Pe un ton malițios și provocator, Dózsa își desfășoară ideile, izvorite din cele mai aristocratice veleități de la 1848: Moldova și Țara Românească (nemaivorbind de Transilvania!) sînt țări aparținînd Coroanei Ungare; națiune română nu există în Transilvania, pentru că nobilimea acesteia a trecut la unguri; problema națională a fost rezolvată în Ungaria la 1848 (cînd s-a hotărît moartea națională a românilor!); Transilvania este țară ungurească.

George Bariț ia imediat atitudine față de *Kolozsvári Közlöny*. În *Gazeta Transilvaniei* (1860, nr. 39, p. 149—150) se reproduce esența articolului lui Dózsa; mai apoi (nr. 39, p. 157—158) Bariț inserează o lungă *Epistolă deschisă către d-n. Daniil Dózsa, redactorul jurnalului K[olozsvári] Közlöny*. Două sînt punctele de bază ale polemicii barițiene: a) românii vor autonomie națională deplină, nu se mulțumesc cu jumătăți de măsură și b) românii nu au încredere în unguri. Aci Bariț are o formulare antologică, de care trebuie să ne amintim ori de cîte ori intervine cuvîntul *ungur, unguri* în corespondența înaintașilor: „Noi știm să distingem acurat între poporul d-v. și între capii de partid. Cătră popor suntem cum ne vedeți: sinceri și prietenoși. Cătră capi suntem reci, rezervați“.

²¹ „Dózsa e nebun curat. Dacă va fi vreo răscoală între români și maghiari, numai Dózsa va fi răspunzător“.

²² Kemény va cădea din postul de cancelar la Transilvaniei după 19 septembrie 1861, refuzînd să consimtă la convocarea Dietei Transilvaniei. Dar românii nu l-au vrut nici pe Jósika Lajos (vezi scrisoarea în continuare), ci l-au propus și susținut pe românul Vasile Ladislau Pop. Pînă la urmă, postul îl va ocupa Nádasy Ferenc, cu promisiunea să satisfacă dorințele românilor.

Este adevărat, intervențiile românilor pe lângă Curtea vieneză, repetatele lor plîngeri au contribuit la căderea acestui dușman al națiunii române.

²³ *Johann Bernhard von Rechberg und Rothenlöwen, 1806—1899*, între 1860—1864 ministru de externe al Austriei. Sprijinitor al românilor. A contrasemnat Diploma de liberalizare din 20 octombrie 1860 și a luat măsuri pentru aplicarea corectă, mai ales în ceea ce-i privea pe români, a celor prevăzute în Diplomă și actele însoțitoare.

²⁴ „Cu fiere neagră“. *Ad litteram*: „Rău de ficiți“.

²⁵ Adică între fruntașii partidei naționale de la 1848.

²⁶ *Ioan Bran de Lemeni*.

²⁷ *Dimitrie Moldovan*.

²⁸ *Vasile Ladislau Pop*.

²⁹ *Alexandru Lazar*.

³⁰ *Ioan cavaler de Pușcariu*.

³¹ *Pavel Vasici*. Vezi despre toți aceștia *George Bariț și contemporanii săi*, II, 1974, notele la scrisorile trimise de Pavel Vasici.

³² *Paul Dunca de Sajó, 1800—1888*, consilier gubernial, unul dintre fruntașii românilor transilvăneni după anul 1860.

³³ *Ioan Alduleanu*. Vezi *Op. cit.* scris. XXXI, n. 1.

³⁴ *Ieronim Moga*, la acea dată „accesist“ la oficiul de ajutoare de pe lângă Curtea apelativă din Cluj.

³⁵ *Alexandru Sterca Șuluțiu*.

³⁶ În special Augustin Pop, protopopul greco-catolic de Alba Iulia era rău văzut în rîndul intelectualității române. În 1861, în *Gazeta Transilvaniei* (nr. 28 p. 116) va apare articolul *Pop Augustin în P[esti] Napló, Hirnök și directoru Marosán Jakab*, în care i se impută cochetăria cu politicienii maghiari.

³⁷ O întîmplare foarte neplăcută a consilierului gubernial Alexandru Lazar din Cluj. După cum se știe, între 13—16 ianuarie 1861 s-a ținut Conferința Națională de la Sibiu, veritabilă reeditare pe plan politic a celei de la 3/15 mai 1848. Lucrările acestei conferințe constituie, pentru românii din Transilvania, cel mai important eveniment politic de la 1848 pînă la crearea Partidului Național Român. Ultimul punct din ordinea de zi a lucrărilor conferinței a fost alegerea unei comisii permanente, asemănătoare Comitetului permanent de la 1848. Sînt aleși: Alexandru Sterca Șuluțiu, Andrei Șaguna, Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Pavel Vasici, Anton

Veștemian, Ioan Pinciu, George Bariț, Ioan Pușcariu, Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Dimitrie Moldovan, Gheorghe Domșa, Spiridon Fetti, Iosif Hodoș, Ioan Alexi, Alexandru Bohățel și *Alexandru Lazar* (vezi despre conferință la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, II, p. 188—219). În legătură cu Lazar, protocolul Conferinței specifică: „E de notat că acest din urmă a publicat o declarațiune în care spunea că nu voiește să facă parte din comisiunea pe care el nu o consideră de îndreptățită a funcționa, și ale cărei lucrări nu le va recunoaște ca ieșite din voia și intențiunea națiunii române. *Declaratiunea* lui Lazar se publicase în *Telegraful român*, XIX, 1861, nr. 5, p. 20. La scurtă vreme, un anonim care semnează Δ , în articolul *Dintr-un răspuns făcut la declarațiunea din nr. 5 al Telegrafului român din Sibiu a d. consil. c.r. de prefectură Alexandru Lazar*, datat „Poplaca, în 15 februarie 1861“ (vezi *Gazeta Transilvaniei*, 1861, nr. 13, p. 56) îl repede pe Lazar în termeni deosebit de drastici. „Atacîndu-se onoarea națiunală și chiar printr-o mușcare ca de un purece, ne aflăm strîns îndătorați a mărturisii în public că numita declarațiune a d. A[lexandru] L[azăr] dovedește mai mult decît un indiferism cătră binele națiunii și cătră legala ei cauză“. De unde vine această desolidarizare a declarantului? Cine l-a îndemnat? „Poplăcanul“ însinuează că ar fi amestecul soției lui Lazar la mijloc, care era unguroaică. Ceva mai mult, i se spune verde aceștiua că s-a desolidarizat de români ca să fie pe placul patronilor săi politici maghiari. Cu alte cuvinte, presupune trădarea.

Articolul din *Gazeta*... e îndreptățit, gestul lui Lazar fiind total deplasat, în acel moment cînd românii își desfășurau cu bun succes una din remarcabilele congrese naționale din epoca modernă. Lazar va regreta mai tîrziu gestul (vezi scris. VIII, dar va fi prea tîrziu.

³⁸ „Vai, ce oameni blîzi sînt, sărmanii! Așa șed în ședințe și atît de civilizată se poartă, ca niște fete mari“.

³⁹ Articolul: *Congregațiunea Comitat[ului] Coșocnei. Cluj, 25 mai 1861*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 41, p. 177—178, împreună cu *Protestul clușanilor în contra nelegalității congregațiunei comitatului, în 23 mai 1861*. Atît articolul cit și protestul sînt opera lui Fekete Negruțiu care, spre lauda lui, a avut un rol deosebit în acțiunile românilor de la Cluj și din împrejurimi, în acel an de zbucium politic 1861, care cerea vigoare, prezență de spirit și un simț de orientare dezvoltat. La adunarea comitatensă, Fekete Negruțiu a zis: „Patria este și a noastră și frățietatea între noi numai pe baza dreptății poate să susțene“. Articolul demască manevrele politicienilor maghiari de a-i elimina pe români din viața publică a Comitatului Cluj.

VI

Cluj, die 9 iulie 1861, st. n.

Prea onorate domnule!

Din mai multe părți, românii noștri din Pămîntul Regesc au recurs aici, la guvern, cu contrapetițiuni și proteste în contra afacerilor comiteiului săsesc, propatratate cu ocaziunea reorganizării oficiolaturilor, în prejudiciul românilor¹. Căci ai noștri inteligenți nu-s aplicați la posturi după dreptate, sau barem după cuviință.

Aceste proteste, luîndu-se dezbateri în sesiunea guvernială de ieri, domnul consilieriu Alexandru Lazar, văzînd că tot răul vine de acolo căci românii noștri, în comune, nu-s reprezentați după cum ar trebui, s-a străduit a arăta că toată nemulțămire[ea] românilor vine de aci, că reprezentațiunile comunelor nu-s impegiate și compuse după o cheie / dreaptă, despre ce oamenii noștri nu fac nice o aminare. Și așa, a poftit ca guvernul să ordoneze să se cerce cum și în ce tip s-au compus, prin Pămîntul Regesc, reprezentațiunile acelorași, ce s-a și făcut, ordinînd

sus-scrisului comite săsesc, ca din toate comunele să trimită la guvern protocoalele despre alegerea reprezentanților concinate.

Așa stînd lucrul, nouă aici ni-e frică ca nu cumva comesul săsesc² să se folosească asupra românilor noștri din Pămîntul Regesc cu îndătinata înșalățiune. Am cugetat a fi consult ca, pe prea onorata domnia-ta, asupra acestui obiect așa de importante să te informăm ca, de cumva vei afla de a fi lipsă, prin vreun articol, să faci atenți pe românii noștri din Pămîntul Regesc³.

27° Noi ne miram, spunîndu-ne nește deputați trimiși de la Mer/curea, precum că pe la dinșii tot notarii celi vechi au rămas și că toate afacerile comunale se duc în limba germană. Li-am spus că să protesteze de prin toate comunele, asupra orice neîndreptățiri, aici la guvern, să spună și la alte comune din sat, ca să facă asemenea, și pre mine să mă încunostințeze de loc ca, aici, la guvern, avîndu-mă bine cu toți consiliarii fără deosebire, în cele de lipsă pot să ajut cu ceva informațiune, sau barem urgund luarea la pertractare a obiectului, numai dacă volim fi avizat despre aceea.

În Comitatul Clușului conscriu pe celi îndreptățiti a lua parte la alegerea deputaților, vezi bine la Pesteaa⁴. Mulți dintre ai noștri, dintr-un început nu au volit a se conscrie, zicînd că dacă nu au venit ordinațiunea de la Împăratul, nu vor să știe ne/mica de alegerea deputaților. Aceea așa e, însă io, luînd lucrul mai de-amăruntul la adîncă cugetare, am aflat cu cale ca să lase a se conscrie, din cauză că se poate întimpla, în caz contrariu, să se adune numai magiari la alegere și poate și dintre ai noștri veri doi renegați. Și, neluînd poporul parte, prin urmare nefiind cine protesta în contra actului aceluia, să trimită pe aleșii săi la Dietă la Pesteaa⁵.

În această întimplare, mie sau la altul i-ar căuta a face protest și a-l trimite din sat în sat ca să-l subscrie, și atunci m-ar nota cu nume de *bujtogató*⁶. Dară dacă ne vom înfățișa în fața adunării, vom face protestul legal.

De altmîntrelea contelui Csáki⁷, fiind trimis la mine să mă întrebe că volim a lua parte la alegerea deputaților la Pesteaa, i-am răspuns că nu, nicedecît. La care, cetîndu-mi provocațiunea cătră dinșii trimisă de la Pesteaa, am văzut că numai în cazul cînd și românii s-ar învoli am avé de a trimite deputații la Pesteaa.

Între altele, cu toată onoarea sum al pr[ea] on[oratei] domnieitale stimătoriu,

Ioane Negruțiu,
prot.a./

28°

¹ Nemulțumirile care au dus la aceste „contrapețițiuni de protest“ s-au acumulat cu ocazia celor două evenimente importante care au loc în Fundus Regius imediat după Diploma din 20 octombrie 1860: venirea unui nou comite al sașilor (cu ocazia reînvierii Universității săsești) și, în iunie 1861, la Sibiu, Adunarea generală a Universității săsești — ocazii binevenite pentru a-i înlătura din nou pe români de la treburile publice, de a-i considera în continuare ca pe o națiune tolerată. Românii din Fundus Regius n-au rămas pasivi în fața acestei noi dovezi de machiavelism politic din partea patriatului săsesc, ci au acționat cu fermitate în sensul reprezentării egale și a îndreptăririi egale a românilor cu sașii, chiar dacă românii îi întrec

cu mult ca număr pe aceștia din urmă. Frunțașii românilor în această luptă politică au fost Ioan Hannia, Ioan Popasu, Ioan Mețianu, Grigore Pop din Orăștie, Iacob Bologa, Sava Popovici Barcianu și alții. La Adunarea generală a Universității săsești, deputații români cer sașilor să accepte următoarele puncte românești:

- 1) Sașii sînt de acord cu înarticulararea românilor între națiunile constituționale și sînt gata să cedeze din teritoriul lor pe seama românilor;
- 2) La ocuparea posturilor din Fundus Regius, românii să fie îndreptățiti egal;
- 3) Sașii nu se opun trimerii de deputați în Senatul imperial;
- 4) Pentru compunerea codului civil și penal să se alcătuiască o comisie din partea „națiunilor alcătuitoare de țară“.

Documentele acestor două episoade politice, la Teodor V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 641—644.

² Comes al sașilor era, la acea dată, Francisc Salmen iar înlocuitorul său baronul Carol Schmidt.

³ Un *anume* articol nu se va publica în *Gazeta...*, însă Bariț, după vechea sa convingere despre puterea documentului, publică protocolul adunării săsești, al cărui text este elocvent în sine, fără alte comentarii (vezi *Din protocolul ședințelor Universității săsești din Sibiu în anul 1861*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 59, p. 253—254; nr. 60, p. 256; nr. 61, p. 259—260, cu „va urma“ dar n-a mai urmat). Doar știrea deschiderii lucrărilor (*Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 53, p. 228) cuprinde o fină observație — desigur a lui Bariț — despre situația românilor la această adunare: „Această mică dietă săsească, constătoare din 22 deputați, privită din punct de vedere românesc și transilvan seamănă în miniatură de minune cu dieta cea mare a Ungariei. Trei deputați români față cu 19 deputați sași. Dumnezeule, ce luptă neproportională!“

⁴ Aceleași insistențe oboșitoare a politicianilor maghiari de a identifica Transilvania cu Ungaria.

⁵ Nu, aici Fekete Negruțiu nu are dreptate, și Bariț nu putea fi de acord cu el. Românii transilvăneni trebuiau să aștepte deschiderea dietei principatului, care în noile condiții trebuia să ia hotăriri importante în favoarea românilor. Într-adevăr, Împăratul hotărăște ținerea dietei transilvane începînd cu ziua de 4 noiembrie 1861 dar, din cauza piedecilor puse de aristocrația maghiară, în frunte cu cancelarul Kemény Ferenc, întrunirea corpurilor legiuitoare este zădărnicită.

⁶ „Instigator“. La adresa românilor, în 1861, începe să se repună în circulație acest cuvînt atît de uzitat la 1848. Ceea ce-l determină pe Bariț să analizeze pe un ton oșios fenomenul, în articolul *Bujtogató*, din *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, 1861, nr. 62, p. 263—264.

⁷ *Csáky László*, 1820—1891, politician maghiar. A luat parte la revoluția maghiară din 1848—1849, în urma căreia, la 1852, a fost condamnat la moarte. Grațiat și eliberat, a stat retras pînă în 1851, cînd s-a lansat din nou în politica irendentistă.

VII

Cluș, die 29 iulie 1861

Prea onorate domnule!

Mă rog să ne liertați dacă tot mereu te incomodez și te voliu incomoda cu multe de toate, luînd în considerațiune acea împregiurare că tot ce fac, fac din cuget și din inimă bună.

Alta: ieri, vorbind cu domnul consiliariu Alexandru Lazar, mi-a spus că acum, în zilele aceste, ducundu-se la escelenția sua grafu Nemes¹, președintele Exactoratului guvernial, la vizită, acesta, într-altele, și-a descoperit mirarea că, deoarece sașii în acești 12 ani trecuți toate casile alodiale și le-au oferat pe seama preturiei și a institutelor lor, fără de a împărtăși și pe românii din acele, și acum au suplicat la guvern ca, pe

29 seama oficialilor din Pământul Regesc să asemneze / plată de la Erariu², ca în comitate, aducînd de motiv că dinșii sunt săraci, nu au cu ce-și plăti oficialii, totuși românii noștri de pe Pământul Regesc nu au făcut, nice nu fac nice un protest asupra acelei fapte machiavelistice săsești, căci pe românii noștri nu i-au împărțit din acele case, în care au contribuit și dinșii. Și i-au lăsat d-lui consiliariu Lazar să mă roage să-ți scriu ca să lucrezi pe acolo, cit batăr din două-trei locuri să vină o rugare, cu protest la guvern asupra sașilor, poftind românii noștri ca să-i tragă la dare de seamă cu casile alodiale și să poftescă ca Exactoratul guvernial să le revizeze rațiunile, precum și ca pe români, instituturile și besericile acestora să le împărțasească din toate casile în care au contribuit și ai noștri³.

Aceste m-am aflat îndătorat a ți le scrie, asigurîndu-te, precum pre onorata domnia tua, precum pe toți ai noștri din Pământul Regesc, că graful Nemes și ceialalți de aci, de la guvern, față cu ... ne-au apromis tot poftitul și poftindul ajutoriu și patrociniu.

Aerul politic, pe aici, s-a mai stîmpărat. Penele de prin pălării, pot zice, toate au zburat, pinteni încă vede omul cam rari⁴. Pe noi încep a ne părtini de ce merge mai tare. Văd că ponderăm în urma dreptăței.

30 Zic cei de alt neam că la Dietă în Ardeal nu vor lua parte. Li-am răspuns că dacă ei nu vor lua parte, vom ține noi / Dieta și fără ei, că multe diete au făcut și dinșii fără noi etc.⁵ Dorirea și pofta noastră de a ni se recunoaște națiunalitatea și limba de oficioasă zic că e numai ideea care fără teritoriu nu se poate realiza. Le arătăm că ce posed românii e teritoriu român, ce posed dinșii e a lor⁶, spunîndu-le că altul nu mai merge cu *magyar föld*⁷, *magyar haza*⁸, *magyar alkotmány*⁹, *magyar Isten*¹⁰ etc., etc.

Am speranță că se vor da după păr, sau îi va lua dracul (zice românul nostru).

Cu altă ocaziune, mai multe.

Cu acest prilej trimit și prețul prenumărațiunei pe *Gazeta Transilvaniei* pe semestr. II pentru d.d. Ladislau Vaida, asesore la Tabla regească în Maros Vásárhely, poșta ultimă Maros Vásárhely, cu acea rugare ca să binevoliești a-l da la redacțiune.

Salutîndu-te din animă, pe întreaga-ți familie, cu toată onoarea sum al prea onoratei d-niei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete. /

¹ Nemes Vince, 1830—1896, înalt funcționar tezaurarial.

² Din fondul statului, din banii statului. De la cuvîntul latinesc *aerarium*, care la romani era tezaurul public al statului.

³ Nu s-a cerut așa ceva. La adunarea sașilor, Consistoriul greco-neunit din Sibiu s-a mulțumit să pună problema *porțiilor canonice* ale preoților din dieceză (Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, II, p. 639).

⁴ Semne ale orgoliului nemeșimii ungurești: pălăriile cu pene și pintenii la cizme.

⁵ Aproape că așa se va întimpla. După zădărnicierea dietei programate pentru luna noiembrie 1861, politicienii unguri vor reuși să amîne mereu întrunirea corpurilor legiuitoare ale principatului, simțind că această adunare nu poate fi decît în favoarea românilor. Cînd, în fine, Dieta Transilvaniei se va întruni, la Sibiu, în sesiu-

nea 1863/1864, ea va fi controlată de români și va emana importante legi în favoarea acestora.

⁶ La 1861 s-a acreditat mult ideea împărțirii Transilvaniei în *teritorii naționale*. Conform acestei teorii, românii urmau să aibă și ei un teritoriu național al lor. Dar fruntașii liberali români, mai puțin Bariț, Șaguna, Măcelariu și mai mult Papiu Ilarian au combătut această idee, ca foarte periculoasă pentru români. Iată ce le scrie Papiu Ilarian, de la Iași, în 16 octombrie 1861, lui Iosif Hodoș și Axente Sever: „Să vă feriți: 1) de teritoriu, 2) de vot curiat. La asemenea lucruri numai ungro-secuii și sașii au interes, iară nu românii, carii pretutinde sunt în majoritate“ (vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1972, p. 108). Și mai explicit este în scrisoarea către Iacob Mureșanu din 8/20 ianuarie 1860 (*Ibid.*, p. 181): „Se mai aude pe aici că românii vor să ceară teritoriu român în Transilvania. Ideea aceasta o găsesc eu foarte rătăcită și foarte periculoasă, pentru că ar trage după sine împărțirea Transilvaniei în mai multe bucăți, dintre care, negreșit, cea mai mică ar fi bucata, adică teritoriul român. Românii trebuie să lucreze neîncetat, neostenit, din toate puterile, pentru reprezentățiunea națională după proporțiunea numărului națiunei române, nu după teritorie“.

⁷ „Pământ unguresc“.

⁸ „Patrie ungurească“.

⁹ „Constituție ungurească“.

¹⁰ „Dumnezeu unguresc“.

VIII

Cluș, die 14 august 1861

Prea onorate domnule!

*Pro statu notitiae*¹ grăbesc a-ți împărtași nește detaiuri despre unele fapte mult interesante pentru noi.

Din Viena ni se scrie că Cancelaria aulică și-a dat proiectul despre convocarea Dietei ardelenene², cu privire la obiectele în aceeași pertracțiune, în următorul tip:

1. Alegerea cancelariului și a guvernatoriului;
2. Trămiterea deputaților în senatul imperial;
3. Unirea Transilvaniei și ascultarea dorințelor celorlalți locuitori din țeară;
4. Componerea unei procedure nouă și a altora legi³.

D-l consiliariu Vasilie Pop, în 9 a lunei curgătoare și-a dat contravot separat, în acest tip: a) înarticularea națiunei române ca națiune politică, apoi b) alegerea cancelariului și a guvernatoriului, ca românii, ca națiune politică recunoscuți să ieie parte la alegerea acestora; c) trămiterea deputaților la Senatul imperial; / d) lucrarea unora legi nouă; e) cauza națiunalităților; f) uniunea⁴.

Magiarii au poftit cens de 8 fl. dare directă, iară Vasilie Pop cens de 8 fl. cu cea a capului computat laolaltă. A mai poftit și cerut d-l consiliariu, pentru Com[itatul] Solnoc și Com[itatul] Doboca 3 deputați, pentru Comitatele Cluș și Turda 4 deputați, pentru Com[itatul] Hunidoarei 5 deputați, pentru Alba de Jos 6 deputați; cam de la 30.000 suflete un deputat. Pentru deputați, plata pe lună 100 fl.⁵

D-l consiliariu contravotul său și l-a dat pe 7 filere, bine pipăit și lucrat.

Articolul de fond din *Közlöny, A visszaemlékezés tanulságai*⁶, n-rul 122, pentru noi amelintătoriu se dă cu socoteala a-l fi dat d-l Jakab Elek⁷, secr[etarul] guvernatoriului.

Domnul Papp Gusti⁸ în zilele aceste a umblat pe aci, colindind pe toți madadorii de alt neam. Se vorbește a le fi svătuuit că, dacă voliesc pe români a-i dobîndi în partea lor au numai a te cîștiga pe prea onorata domnia-ta. Se silește, săracul de el, a-și cîștiga merite. Au și / dobîndit tocmă acum, din sus, 500 fl. v. austr.

De la Curte, în zilele aceste a venit la guvern ordinațiune ca să se ceară seamă de la sași pentru casile alodiale. Acum ar fi binevenite recursorile românilor la guvern.

Domnul consiliariu Alexandru Lazar se află tare mîhnit că nu i s-a dat satisfacțiune asupra poplăcanului, pentru articolul asupra-i dat⁹. S-ar mulțumi și cu atăta, dacă [din] toate altele ce li-a scris dînsul în replica-și, numai acele s-ar da în *Gazeta* ce ating pe auctorul poplăcan¹⁰.

Mă închin cu sanitate la prea stimata doamnă și la întreagă prea nobila-ți familie.

Intr-altele, nobilelor bune sintiri recomandat cu toată onoarea sum al prea onoratei domniei-tale stimătoriu,

Ioan Fekete Negruțiu,
protopopul./

32

¹ „Pentru o succintă informare“.

² Dieta pe care Împăratul, la finea lunii septembrie, o fixează pentru data de 4 noiembrie.

³ O fi existind un astfel de proiect din partea Cancelariei aulice transilvane de la Viena, al cărei șef era Kemény Ferenc, adversar al convocării dietei în Transilvania, cu gândul de a se convoca direct la Pesta. Decretul împărătesc va cuprinde următoarele puncte:

1) Înarticularea națiunii române în rîndul națiunilor recepte;

2) Alegerea funcționarilor;

3) Alegerea a 26 deputați pentru Senatul imperial și

4) Modificarea codului penal și civil.

⁴ Primul deziderat din „contravotul“ lui Vasile Ladislau Pop va intra în instrucțiunile împărătești (vezi nota anterioară).

⁵ Principiile lor în ceea ce privește reprezentarea națiunii în viitoarea dietă, românii le-au dezvoltat într-un amplu memoriu către Împăratul, datat 15 noiembrie 1861, compus de Alexandru Sterca Șuluțiu și Ioan Rațiu. Cererile sînt bazate pe serioase analize statistice, care scot în evidență marea pondere a românilor în economie și viața socială a Transilvaniei.

⁶ *A visszaemlékezés tanulságai*, în *Kolozsvári Közlöny*, 1861, nr. 122, p. 493. Articolul are același numitor comun cu toată propaganda maghiară de la 1861: restaurarea platformei politice greșite fundamental, de la 1848. Este importantă revelația că autorul e Jakab Elek, acest pretins prieten al românilor!

⁷ *Jakab Elek*, 1820—1897, istoriograf maghiar renumit, unul dintre cei mai renumiți arhiviști ai vremii. Revoluția din 1848 l-a găsit la Cluj, ca arhivar. A luptat în armata maghiară pînă la capitularea finală, apoi, pînă în 1850 a stat închis la Sibiu. De la 1863 este directorul Arhivelor Statului din Budapesta; 1875, membru onorar al ASTREI; 1875 membru al Academiei Maghiare de Științe etc. A cunoscut o frumoasă glorie științifică, onorată cu lucrări de seamă.

⁸ Augustin Pop, protopopul Albei Iulii. Vezi scris. V. n. 36.

⁹ Vezi scris. V, n. 37.

¹⁰ *Gazeta...* nu va publica replica lui Alexandru Lazar întrucît acesta n-avea dreptul moral la replică.

Cluș, die 28 febr. 1862 st.n.

Prea reverite domnule !

Mult prețuita-ți epistolă din 18 a.c., cu bucurie și cu mulțămîță am primitu-o și, cu privire la obiectul în care-mi cereți ajutoriu, vă asiguriez că nimenea, doară, din ai noștri nu a primit cu mai mare bucurie și recunoștință prea marea-ți idea desfășurată și în *Gazetă*, despre lipsa și necesitatea de a improviza una espozițiune de produse și manufapte¹, și, prin urmare, nimene doară nu e mai rezolut de a vă fi de ajutoriu spre realizarea acestei mărețe întreprinderi, de cum sum io.

Puteți, dară, domnul meu, conta pe ajutorul ce, a vi-l da, mă voi sili din toate puterile. Deci, dară, cu mulțămîță primesc conducerea lucrurilor cu privire la acest obiect, în părțile aceste, a Clușului².

Aci, în simbăta trecută, s-a ținut din partea aristocraților celor mari și conservatori o conferință privată sub președerea b[aronului] Kemény Ferencz și grafu Miko Imbre [recte: Imre]³, asupra cestiunei celi mai momentoase și pentru noi: că lua-vor parte la compunerea și constituirea comitetului comitatense, sau ba? După multe dispute, s-a decis ca în comitet să se adune la casa comitatului și, *in corpore*, să facă un protest aprig asupra instrucțiunei de compunere și asupra compunerii acestui felu de comitet, fiind fătul octroatei, și îndatăși după / darea înlăintru a protestului să se împrăștie care încătrău și deloc să nu ieie mai încolo parte la comitet⁴.

Dominică au ținut asemenea conferință aristocrații cei mai liberali, cum se numesc, sub conducerea d-lui Bethlen János. Asemenea s-a decis și aci, la această conferință, prin contele Georgiu Csáki. Am fost și io poftit să ieu parte, precum și İosiv Hossu, fostul vicecomite, dară n-am luat nici unul parte. Io am răspuns că, precum și în alte obiecte națiunale, pînă aci m-am ținut de opiniunea publică a națiunei, păzind cu toată exactitatea solidaritatea națiunale, așa și în acest obiect mă voi întocmi după aceea.

Mi-a cerut opiniunea, și a mea și și ceea ce ar avea-o românii cu privire la acest obiect. Am răspuns că pînă acum încă nici nu am dezbătut noi între noi, cu seriozitate, acest obiect, fără ne vom pune în coințelegere și cu alții de ai noștri, de prin țară, și mai cu desebire cu domnia-ta, care și pînă acum ne-ai dat la toți cea mai salutifică direpțiune în cauza națiunală, și că voliu cere opiniunea metropolitului. Astăzi i-am și scris.

Prea laudatul conte m-a și rugat ca să-ți scriu despre acest obiect, cerindu-ți opiniunea, și ca și în *Gazetă* să dai ceva direpțiune, pentru tot publicul român. Dînsul tare ne laudă, și zice că ne respectează magiarii cu toții, că ținem mai strîns laolaltă decît dinșii și că noi ascultăm vocea conducătorilor noștri, iară la dinșii toți vreu să fie mari⁴. Ne asiguriază (cît poate ajunge pentru noi) că dacă vom da mina cu ei în acest obiect și vom / subscrie cu ei protestul, acesta-l vor modera, vor lăsa afară din el espresiunile atingătoare de anul 1848, dacă pe noi aceste ne scandalizează⁵, sau numai să primim principiul, apoi să facem noi mai încolo ce vom vrea.

34

34^v

D[omnul] P[ap] V[asile] e de părere că dacă ei nu vor lua parte, nece noi nu avem de ce să luăm; cu atita mai virtos că, pentru noi, românii, compunerea acelu comitet vine mai prejudicioasă.

În toată întâmplarea noi, aici în Cluș, ne vom apleca după părerea publică, ca și aci să păstrăm solidaritatea națională, că numai prin aceasta am impus și pînă aci la străini, încît, precum ți-am scris mai în sus, ne laudă cu toții și ne respectează.

Grois⁶ nu vliește a merge la Alba de Jos de administratore comite suprem. Se vorbește acum despre Boer Francisc, renegatul de bețivoi. Asesorii la județe-s denumiți; acum li se espediază decretetele. Românii noștri-s aplecați binișor la județe și, unde s-au putut, de fiscali judiciali cu direpte de a lucra și la privați, în cauze civile.

Domnul V[asile] P[op] lucră cu energie în partea noastră. E cel mai demn de tot respectul. Are cu colega său destule dispute, pentru că acesta e un m[ăgar] încarnat.

În cit se ține de cauza tinărului Schuller, astăzi am fost la proto-medicul Pataki⁷, care e și referinte, și l-am rugat pentru dînsul. Mi-a spus că și tinărul, acum de curînd, a îmblat la Cluș pe la toți consiliarii. Cu toții-l pîrtinesc. Zice Pataki că scrisorile încă se vor mai trîmite odată / în jos, la oficiolat, pentru a mai da nescari deslugiri la unele puncte și așa, de abia se va putea lua la pertractare meritorie pînă peste 6—7 săptămîni. Mi-a apromis că-i va apăra cauza.

Tinărul Schuller, cînd a îmblat pe aci nu a fost la mine. L-am tot așteptat, și de aceea nu ți-am răspuns pînă acum.

Salut din animă pe toată nobila-ți familie.

Într-altele, espertelor nobile sintiri recomădat cu toată onoarea sum al prea stimatei domniei tuale stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,
protopopul.⁸ /

35^r

¹ *Gazeta Transilvaniei* publică la începutul lunii ianuarie 1862 (XXV, nr. 5, p. 18—19) articolul *Coințelegere pregătitoare pentru expozițiunea națională din Brașov, în 28/16 iuliu 1862*. Se arată că Comitetul ASTREI a aprobat, în ședința sa din 2 ianuarie, planul românilor din Brașov de a organiza o mare expoziție națională. Mai apoi, în lungul *Material pentru o programă a expozițiunii din 28 iuliu 1862 și pentru expozițiunea însăși* (*Gazeta...*, XXV, 1862, nr. 6, p. 22—23; nr. 7, p. 25—26) Bariț dezvoltă principiile după care trebuie selecționat și ordonat materialul în expoziție.

² Alegerea lui Fekete Negruțiu ca reprezentant al comitetului de organizare a expoziției la Cluj era nimerită, protopopul cîștigîndu-și o mare popularitate și stimă, datorită eforturilor depuse în direcția națională îndată după Diploma împărătească din 20 octombrie 1860.

³ Cei doi mari căzuți din funcțiile politice deținute: pînă în noiembrie 1861 Kemény Ferenc fusese șeful Cancelariei aulice a Transilvaniei din Viena iar Mikó Imre guvernatorul Transilvaniei. Au fost înlăturați amîndoi din cauza opoziției ultrareacționare manifestate în 1861, împotriva intenției Curții vieneze de a organiza Transilvania pe baze constituționale, fundamentul acestei organizări fiind *recunoașterea constituțională a națiunii române*.

⁴ Nu se va publica un astfel de articol. Pe Bariț nu-l impresionau măgulelele „prea lăudatului conte“ Miko Imre. Vezi în acest sens, cu totul semnificativ, atitudinea lui Bariț în corespondența cu maghiarii, unde respinge cu hotărîre orice încercări ale politicianilor unguri de a-l atrage prin linguşeli fățarnice (Ioan Chindriș și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, passim).

⁵ Punctul nevralgic al relațiilor politice româno-maghiare după 1860 l-a constituit străduința politicianilor maghiari de a reactualiza programul politic de la 1848, periculos pentru națiunile din Ungaria și Transilvania, mai cu seamă pentru români.

⁶ *Gustav Grois*.

⁷ *Pataki János*, medicul șef al orașului Cluj.

⁸ Scrisoarea are următorul adaus de mîna lui Nicolae Barbu: „Salutare ferbinte la toată familia. Barb Nicolae“.

X

Cluș, die 28 iunie 1862

Prea stimate domnule!

În urma prea stimate-ți provocațiuni din primăvara trecută¹ s-a compus aci comitetul recerut pentru a înlesni procurarea objeptelor de lipsă la expusațiunea noastră din Brașov. Io am fost ales de președinte și, ca atare, am îndemnat pe conațiunali noștri spre a lua parte la expusațiune.

De aci încă se vor trîmite unele produse, cu măiestrie săvîrșite². Dintre toate, mai de mare însemnătate va fi portretul lui Mihai, eroului, care, în mărimea-sua naturală-l coasă și stichelește coconița Susana, fiia d-lui Molnar³. Pot zice că e cap de operă. De mult lucră la dînsul. Pe 15—20 iulie se va espede. /Mult se ostenește prelăudata coconița,³⁶ numai ca să poată face destul așteptării publicului. Tare bine i-ar părea de ar dobindi laură sau laudă.

Fătușele domnului v[ice]președinte guvern al încă se pregătesc, după putere, a face ceva plăcut și gustuos la esposițiune⁴. De aci, domnul vicepreședinte cu doamna-sua, de bună seamă va veni la expusațiune.

Dară, durere, că io sum silit pe mine demineată a pleca la Blaș, ca să ocup statul canonice⁵. Am zis silit, pentru aceea pentru că, în zilele trecute fiind la Blaș ca să depun jurămîntul, în față mi-a spus domnia capitulariști că, avînd obicei a împărți angariile intercalare, a mea încă, ce mi-ar competa din 1^a iulie a împărțit-o, scoțîndu-o afară / din 1^a mai pînă în 1^a november. Nu-mi vor da nice un cruceriu pînă în 1^a november. Io, ce e drept, i-am muștrat cum se cade pentru o faptă ca aceasta, în contra statutelor fundațiunale patrată și, arătîndu-se tari la cerbice, li-am spus în față că-i voliu da la guvern.^{36^r}

Așa, sum silit a merge în 1^a iulie ca să pun piciorul în posesiune. Apoi, celelalte le voi isprăvi io, că aci la guvern se așteaptă cu gura căscată ca să se facă ceva pași în contra acelei întreprinderi. Dară cred că vor ceda direcțatei.

În această privință multe aș avè de a-ți scrie, precum și în privința altor scăderi ce le-am observat acolo. Io, din parte-mi, mă voliu lupta din toate puterile ca, precum aci în Cluș am fost adoratul, / pot zice, al poporului, așa și acolo, de nu voliu putea toate face după cum îmi arde anima pentru cler și națiune, nu va fi vina mea.³⁷

În locul meu, pînă la altă ordinațiune am lăsat de președinte pe capelanul⁶, sub conducerea d-lui vicepreședinte. De tot mă pot muta la Blaș, pînă cătră finea lunii iulie, de-mi vor da blășenii concedie. Preste vreo 10 zile mă voliu rentoarce iarăși la Cluș.

Doamne, cu drag aș veni și io la espusețiune, da parte sărăcia cea amară, parte criza în care mă aflu cu blășanii pentru diferența între noi crescută, nu mă lasă să-mi împlinesc dorirea animei⁷.

Spune ilustrei doamne și la toată nobila-ți familie cea mai cordială salutare.

Cu sărutare frățească îmbrățișându-te, rămîn al prea reveritei domniei-tale stimătoriu,

37°

Negruțiu.⁸ /

¹ Vezi scris. precedentă, n. 1. Vezi și *Programa Adunării generale II, ținînd prin asociațiunea transilvănească pentru literatura și cultura poporului român, la Brașov*, semnată de Șaguna și Bariț, în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 49, p. 194. Se spune că: „Ședințele adunării se vor ținea în sala școalelor naționale, în ale căror încăperi va fi și espusețiunea“.

² De la Cluș s-au trimis „produse“ puține și nesemnificative. Se vede că Fekete Negruțiu, ocupat cu transferarea sa la Blaș, unde i s-a făcut în aceeași vară un loc de canonic în Capitulul metropolitan, n-a avut totuși suficient timp să se ocupe cu expoziția. Iată lista sărăcăcioasă a exponatelor trimise de clujeni: *Suzana Molnar*, fata lui Nicolae Molnar, un portret al lui Mihai Viteazul lucrat în goblein, „o întreprindere grandioasă pentru mîni femești“ și o pernă de divan cu stema habsburgică; *Elena Molnar*, sora ei de 9 ani, o icoană cusută; *Aurelia V. Pap*, fiica lui Vasile Ladislau Pap, de 11 ani, un covor; *Elena*, sora ei de 9 ani, un portofoliu; *Nicolae Molnar*, un snop de griu (!) de la proprietatea sa din Chinteni; *Iancu N. Molnar*, 60 de gogoși de viermi de mătase; *Servian Popovici Barcianu*, o plantă ornamentală (zebrină). Vezi *Catalogul espusețiunii românești deschise în 28/16 iuliu 1862*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 66 (în Supliment); nr. 68 (în Supliment); nr. 70, p. 280; nr. 72, p. 288.

³ Vezi nota 2.

⁴ Fetele lui Vasile Ladislau Pop. Vezi nota 2.

⁵ După propria mărturisire, Fekete Negruțiu a fost numit canonic de la 1 iulie 1862 (la B.A.R., ms. rom. 981, f. 235v.). Vezi B. Gr. B o r g o v a n, *Biografia, canonicului Ioan Fekete Negruțiu, dedusă din acte și scrisori originali*, Gherla, 1889, p. 29.

⁶ Pe Nicolae Molnar.

⁷ Ca bun patriot, protopopul clujean avea suficiente motive să regrete că n-a participat la Adunarea ASTREI de la Brașov din 1862, una dintre cele mai importante din viața societății culturale, cît și la expoziția națională de acolo. Dintre ecourile publice despre valoarea expoziției, vezi doar articolul lui G e o r g e B a r i ț, *Opiniunea publicului despre espusețiunea românească din Brașov*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 62, p. 247; nr. 63, p. 250; nr. 64, p. 256; nr. 65, p. 258.

Pentru a da o imagine a ceea ce era o expoziție și programul ei în urmă cu un veac și mai bine, redăm aci conținutul anunțului *Pentru espusețiune*, din *Gazeta Transilvaniei*, XXV, 1862, nr. 57, p. 226—227: „2 august. Espusețiunea națională, la care pînă alaltăieri încă tot mai veniră obiecte, încît numărul acelorăși trece preste două mii, va putea rămînea deschisă numai pînă cătră mijlocul acestei luni, din cauză că localitățile școalelor nu pot fi ocupate prea îndelung cu aceleași, precum și pentru că tocma acum este timpul cel mai priincios al vînzării mai multor obiecte, din cite s-au dăruit. Într-aceea espusețiunea, în zilele de lucru, stă deschisă între 2 și 6 oare după amiază, iară duminica și în zile de sărbători de la 10 dimineața pînă la 6 oare seara. Prețul intrării este numai 20 cr. v.a. Vînzarea obiectelor dăruite se va începe preste puțin, după prețuri fipsate de cătră comisiunea de 12 încuviințată de cătră adunarea generală.“

Între obiecte sunt foarte multe frumoase, încît censorii vor trebui să fie cu mare luare aminte la împărțirea decretelor lăudătorii. Mai virtos femeile române s-au întrecut ele însele pe sine, că au trâmîs lucruri mai frumoase decît altele.“

⁸ Cu însemnarea lui Bariț: „Răsp. 15 iul.“

XI

Blaș, die 26/14 oct. 1862

Preverite domnule!

Astăzi, primind esceleția sua metropolitan epistolă de la Viena, fu încunoștientat precum că sacratisima sua C.R. și Apostolică Majestate s-a îndurat a aplacida și pentru noi g[reco]-catolicii, un post de consiliariu școlastic la guvernul țerei, cu plata ce a avut-o și la guvernul absolutic, și că s-a espedat de la Curte ordinațiune cătră guvern, ca să se înțeleagă cu ordinariatul metropolitan despre persoană numai.

Așa fiind lucrul, mi-a lăsat esceleția sua metropolitan ca, de-a una, să-ți scriu și să te provoc în numele esceleției-sale, ca cît vei primi această a mea scrisoare, să faci bine să-i rescrii că primi-vei acest post, sau ba?¹

Dealtmintrelea, cu toții te volim pe preverita domnia tua, și domnii noștri de la guvern, îmblînd pe acolo, în zilele aceste, cu esceleția sua², s-au dechiarat pentru domnia tua.

Esceleția sua toată peatra o va mișca pentru domnia tua. Nemica să nu-ți fie frică despre ieșirea lucrului în parte-ți.

Acestea cu grabă scriindu-ți-le, cu toată onoarea rămîn al preveritei domniei tale stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,

canonic a latere³. / 38

[Adresa:] Prè onoratului domn *Georgiu Bariț*, secretariu primariu al Asociațiunei transilvane pentru cultura și literatura poporului român⁴. Cu toată onoarea, per Cronstadt, Zernești, Franco. Recomandirt⁵

¹ Sterca Șuluțiu, mitropolitul, știa încă din septembrie — „după cum praevie pe sub mină sum avizat“ — de obținerea acestui post. Cu aceeași ocazie îl invită pe Bariț, printr-o scrisoare din 4/16 octombrie 1862, să accepte ocuparea lui. Salariul anual era de „1600 — una mie șese sute — fiorini în valută austr[iacă] și poate și spese sau paușale de călătorie“ (vezi *George Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, III, Sibiu, 1891, p. 523—524). Cu aceeași ocazie, Șuluțiu îi destăinuie lui Bariț că consilierul pentru școlile ortodoxe va fi bunul său prieten Pavel Vasici. Acesta din urmă dealtminteri insistă asiduu pe lângă Bariț ca să accepte postul de consilier (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, scrisori primite de la Pavel Vasici, nr. XXXVII—XLII). Deși tentat, cărturarul brașovean refuză oferta, desigur din neîncredere față de stabilitatea sistemii politice. Pavel Vasici, dealtfel, va rămîne pe drumuri cîțiva ani mai tîrziu, odată cu realizarea pactului dualist și desființarea Guvernului Transilvaniei, pe lângă care era consilier sau inspector școlar. Prudența și instinctul politic ale lui Bariț se dovedesc încă o dată remarcabile.

² „Excelenția sua“ era mitropolitul Șuluțiu.

³ Sau *consilier*.

⁴ La 9/21 martie 1861, în mijlocul tumultului de evenimente ale începutului constituționalismului, a avut loc la Sibiu adunarea de inaugurare a Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român (vezi *Acte privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, 1862; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, II, p. 642—652; Vasile Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 59—140). În ziua a doua a adunării a fost ales biroul de conducere al Asociațiunii: *Andrei Șaguna*, președinte, *Timotei Cipariu*, vicepreședinte și *George Bariț*, secretar general. În ziua a treia s-au ales ceilalți funcționari: *Anton Veștemian*, secretar II, *Anton Bechuiț*, casier, *Ioan Pinciu*, bibliotecar și *Visarion Roman*, arhivar. Comitetul central s-a compus din: Paul Vasici, Axente Sever, Constantin Papfalvi, Petru Man, Sava Popovici Barcianu, Ioan Popasu, Nicolae Popea, Iacob Bologa, Gavril Munteanu, Ioan Antonelli, Ioan Nemeș și Ilie Măcelariu.

⁵ Adaosul lui Bariț: „Răspunsă“.

XII

Blaș, die 4 novembr. st.n. 1862

Prea stimate domnule!

În zilele trecute, din grațioasa demăndare a esceleției-sale domnului metropolit, v-am scris, rugându-vă ca, cit se va putea mai curind, să vă descoperiți în scris volia, de sunteți otăriți a primi postul de consiliariu școlastic la guvernul țerei, sau ba? ¹

Dară, pînă acum ne căpătînd esceleția-sa metropolitul răspuns ², de nou mi-a lăsat ca să vă rog să aveți bonătate a-i răspunde, cu privire la acest object, că, avînd și esceleția-sa de a prezenta la locurile mai înalte și persoana sau individuu la acest post merit, să se știe întoemi ca, în caz cînd prea stimata domnia-ta nu v-ați / pleca spre a-l primi acel post (ce tare ne-ar supăra pe toți românii), să se îngrijească din altă parte.

Cu toată onoarea, dară, mă rog de prea stimata domnia-voastră ca să nu vă îngreunați a ne da răspuns de primiți sau nu acel post.

Doamnei și întregii nobili familiei să spuneți de la mine celea mai cordiale compleminte de reverință.

Altcum, pofțindu-vă toate celea bune, cu toată onoarea rămîn al prea stimatei domniei-voastre stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,
canonic cancelariu ³.

40^v

¹ Vezi scris. anterioară.

² La scrisoarea sa din 4/16 septembrie (vezi scris. anterioară, n. 1) cit și la scrisoarea lui Fekete Negruțiu (cea anterioară, aci supra).

³ Răspunsul lui Bariț la această scrisoare e rezumat în următoarea adnotație a sa: „1862, Blaș, 4 nov. Canonicul Ioan Negruți. Răsp. 10 nov. că nu poci primi funcțiunea, deși am avut o predilecțiune mare pentru dînsa. Se enumeră unele cauze, ca ados la celea enumerate în răsp. dat esc[elenței] sale mitropolitului în 1 nov.“

XIII

Blaș, die 10 noembvr. 1862

Prea stimate domnule!

Escelenția-sa domnul metropolit, dechiarățiunea-ți în epistola mai din urmă acolo espresă ¹, că nu vei să primești oferitul post de consiliariu școlastic, la Guvernul țarei, deși motivele și rațiunile în aceeași cuprinse ți-s drepte, ți-a primit cu mirare și cu întristare, și nu fără direaptă cauză, pentru că vine în perplexitate cu privire la împlerea acelu post cu un individuu destru, spre aceea făcut, și cu totul devotat cauzei școlastice.

Esxceleția-sa destul își frămîntă și bate capul ca să afle pe acel post un individuu care, după cerințele timpului prezinte, să corespundă întru toate misiunei sale care, nemijlocit, atinge formarea organismului dinlăintru al națiunei. Și, zău, îți mărturisesc că pînă acum nu și-a aflat omul, afără / de prea stimata domnia-ta și de domnul Iacob Mureșanu ². Dară și despre acesta e în îndoială ca primi-va acel post, sau ba? Din celi ce-s aplicați pe la Guvernul țarei și în oficiuri mai înalte, pe la comitate, s-ar afla poate, dară de acolo nu i-ar strica omul, fiind de dînșii și acolo lipsă mare. Apoi, din statul preuțesc s-ar afla, dară esceleția-sa, din rațiuni sontice, nu ar propune bucuros față bisericească pînă cînd s-ar afla dintre civili.

Așadară esceleția-sa, dorind ca la acea stațiune să propună în candidațiune pe trei inși dintre ai noștri, pe carii și publicul român îi va socoti mai destri și mai demni, se roagă prin mine ca, avînd poate cunoștientă mai de aproape despre bărbații noștri literați și calitățile lor, să binevoliești a-i recomanda pe carii i-ai cugeta apti la acel post ³ ca, la timpul său, să poată / face candidațiunea la Guvern, după cum va vedea a fi mai folositoriu pentru cauza școlastică națiunală, dela care atîrnă fericirea sau nefericirea unei națiuni, după cum, adecă, bine sau rău aceea se va străforma. (Oare Michaele Bohățel ⁴ n-ar fi *caeteris paribus* ⁵ apt, că zel știu că are, ca nimene altul?)

Salut pe prestimata doamnă, dimpreună cu preiubiți-ți fii. Asemine, pe domnul Iacob Mureșanu, cu pe întreaga nobilă familia-i.

Într-altele, nobilelor afecturi recomandat, cu toată onoarea rămîn al prea stimatei domniei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete m.p.
canonic cancelariu.

N.B.: Oare d-l Iacob Mureșanu nu va primi? ⁶

¹ Adică în scrisoarea către Șuluțiu din 1 noiembrie 1862 (vezi scris. anterioară, nota 3).

² Într-adevăr, și în scrisoarea către Bariț (vezi scris. XI, n. 1) mitropolitul Șuluțiu își manifestase dorința de a-l numi pe Iacob Mureșanu consilier școlar, în cazul cînd „această sarcină asuprați a o primi n-ai putea necedecit“. Deși vechi prieten și colaborator cu Iacob Mureșanu, Bariț propune alți trei români pentru acest post (vezi aci, n. 3).

³ Opțiunea lui Bariț o găsim rezumată în adnotarea la această scrisoare: „1862. Canonicu Io[an] Negruți. Răsp. 20 nov., recomandînd pe Mich[ail] Bohățel, dr. Io[an] Maior, jude prim [Iosif Sterca] Șuluțiu“. Se pare că mitropolitul a rămas

la cei trei candidați propuși de Bariț. Până la urmă, consilierul școlar greco-catolic va fi Ioan Maior, avocat român cu bune merite față de națiune, nepot al lui Petru Maior.

⁴ Da, și Bariț se gîndea la Michail Bohățel (vezi nota anterioară).

⁵ „Pe de altă parte“.

⁶ Iacob Mureșanu nu intra în vederile lui Bariț (vezi n. 3, aci supra).

XIV

Blaș, die 17^a noiemvr. 1862

Prea reverite domnule!

Cu cea mai profundă mulțămîtă ți-am primit mult prețuita-ți epistolă din 10 noemvrie a.c. Excelenția-sa metropolitul ți-a primitu-o cea din 4^a noiemvr.

Ți-am mai scris încă una, în numele esceleției-sale ¹, în care te ruga ca să-i dai oameni dintre ai noștri, apți la funcțiunea consiliariului școlastic ². I-am scris și domnului v[ice]președinte ³, tot în acest înțeles. Cînd a fost în zilele trecute aici, în Blaș, n-a avut timp a vorbi cu esceleția-sa despre acest object, fără mi-a zis mie că dînsul e de acea părere ca să se propună și din statul civil și și din cel preuțesc. Escelenția-sa nu știu de ce nu e prè plecat a pune și din statul preuțesc.

Destul că eu, deși sum mulțămit cu stațiunea mea de canonic secretariu și directore de cancelaria metrop[olitană], totuși, în interiorul 44 binelui comun, de voliu fi propus / și denumit, cu toată anima voliu primi acea funcțiune și cred că, deși eu poate nu am așa mari cunoștințe literari ca altul doară, dară după anima ce o am, de a mă devota cu totul binelui comun al națiunei noastre, voliu face totdeauna atîta cît și altul, cu respect luîndu-te afară pe prea reverita domnia [ta]*, ca carele mai apt la acea funcțiune între ai noștri nu avem.

Mă rog ca prin această expresiune să nu ți se vateme modestia, nece să nu o socotiți a fi emanată din ceva lingușire, pentru că această părere mi-am scrisu-o și esprimat și domnilor noștri din Cluș, scriindu-le despre acest object ⁴.

Acum, ce va fi aceea va fi. Eu, de va cădea soartea pe mine, ori la ce post, unde voliu putea folosi națiunei mele, mă voliu rezolva.

În cît se ține de gramatica mea ⁵, eu aceea am datu-o din lipsa unei gramatice din care să învețe magiarii limba noastră. Am pus regulele 44° ortografiei mai pe lung decît cum poate ar vrea unii, din cauza ca să am / ocaziune a aduce cuvinte române în aseminare cu celea latine, spre a le da la frații magiari materia de a se convinge că, zău, limba noastră nu e de origine slavonă sau nu știu ce, decît curat latină (romană) ⁶. Ce am făcut, am făcut din animă bună și cît am putut și, încă, și știut. *Ultra posse nemo obligatur* ⁷.

Dealtmintrelea, eu opul l-am vîndut librariului Stein ⁸ pe 100 fl. v. austr. Adecă, eu n-am volit a lucra atîta pentru bani, decăt ca să folosesc publicului. Deci, dară, venitul din gramatici e [al]** lui Stein, el le și vinde, eu am legat cu dînsul contract ca să-mi deie 20 exemplare,

ca să le împart pe la oamenii mei celi buni. Stein le cam vinde pè scump, cu 1 fl. 20 cr. v. austr. exemplariul, dară acum el vază ce va face.

Domnul profesor Antonelli ⁹ s-a obligat că-ți va vinde calendariile, de le veți trămite la dînsul. Am vorbit și [cu]*** d-l compactor Georgiu Domșa ¹⁰, că nu va primi asupra-și vinderea cărților românești, de i se vor trămite de la / domnii Rômer și Kramer? ¹¹ Mi-a zis că cu toată 45 anima, și că banii-i va trămite deauna. Eu cu toată anima aș primi asupra-mi acea comisiune, dară de tot sum cuprins cu lucruri oficioase, debuid de demăneața pînă seara a scrie în Cancelaria metropolitană.

Eu, de cînd am venit aci, am destul de a mă lupta ... De abia am ieșit cu planul profesurii de muzică vocală. Acum am făcut un proiect pentru organizarea școalelor elementari. În sesiunea trecută nu mi-a dat ordine să-l referez, dară necedecît nu va rămîne îndeșert. M-aș bucura cînd mi s-ar primi preste tot. Agendele tuturor funcționarilor școlastici le resfir în acel proiect ¹². Eu nemica nu las nemișcat ce țintează în folosul binelui comun. Numai, cam *surdus cum auribus* ¹³ etc., etc., etc.

Vă salut, pe nobilă familia-ți, pe domnul Iacob Mureșan etc., cu toată stima rămînînd al prea reveritei domniei-tale stimătoriu,

Ioane Fekete, m.p.,

Caonic. / 45°

¹ Este scrisoarea anterioară.

² Bariț propune *trei*, nu *doi* (vezi scris. anterioară, n. 3).

³ Vasile Ladislau Pop, singurul român din istoria Transilvaniei care a ajuns pînă la demnitatea de vicepreședinte al guvernului principatului.

* Omisiune a lui Fekete Negruțiu.

⁴ Expresie sinceră a autorului scrisorii: după 1860, Bariț iese tot mai pregnant în evidență între românii transilvăneni, pînă la a fi un adevărat magnet polarizator al tuturor problemelor naționale. Epistolarul său, cuprins în această ediție, va reflecta din plin marea ascendență a lui Bariț asupra contemporanilor săi.

⁵ Gramatica lui Fekete Negruțiu: *Magyar román nyelvtan. A románul tanulóknak számára. Szerkesztette Fekete János (Negruțiu) balázsfalvi görög egyesült érseki székesegyház korbánok kanonok. (Második, átdolgozott kiadás)*. Cluj, 1862. E ediția a doua a unei gramatici a limbii române pentru uzul maghiarilor, de răsunset în epocă. Prima ediție apăruse, tot la Cluj, în 1852. Ediția a treia va apare, la Cluj de asemenea, în 1870. În 1875, studentul teolog Szimonides Károly îi solicită lui Bariț ediția a treia a gramaticii, declarînd că studiază asiduu limba română (vezi Ioan Chindriș și Kovács Ferenc, *George Bariț magyar levelezése*, p. 141).

⁶ În ediția din 1862, regulile ortografice sînt cuprinse între pag. 1—37.

⁷ „Peste puțință, nimeni nu este obligat“ sau „Dincolo de puțință nu există obligație“.

⁸ Stein János, 1814—1886, vestit librar și editor clujean.

** Omis de Fekete Negruțiu.

⁹ Ioan Antonelli. Vezi în acest volum corespondența lui cu Bariț precum și date amănunțite despre el.

*** Omis de Fekete Negruțiu.

¹⁰ Compactorul tipografiei din Blaj.

¹¹ Librari și tipografi din Brașov.

¹² Proiectul cuprindea, printre altele, ridicarea unui institut pedagogic la Blaj. Drumul de la acest proiect la realizarea lui, în special a preparandiei, constituie un capitol zbuciumat din viața cerbicosului canonic. Fekete Negruțiu cere ca statul să dea anual 3000 de florini pentru susținerea preparandiei. Lucru ce nu se va putea

exopera, școala normală rămânând pînă la urmă să se edifice tot din averea arhidiecezei. Vezi Grigore Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu*, Gherla, 1889, p. 7; Victor Macavei, *Capitulul mitropolitan din Blaj*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 4—5, p. 230—248; Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 57. Fekete Negruțiu îndeplinea acum funcția de director al Școlii normale din Blaj și al tuturor școlilor „naționale“ (elementare) din Provincia metropolitană de Alba Iulia și Făgăraș].¹³ „Surzi cu urechi“.

XV

Blaș, die 3ta febr. 1863, st. novo

Prea onorate domnule!

Cugetînd că nu vei lua în nume de rău de cumva te voliu încunoștiența de multe de toate, ce se întîmplă ici și colea, pentru noi românii interesant, îmi ieu libertate, pe scurt, o a face aceasta.

În zilele acestea, nou denumitul episcop al Urbei Mari, Iosiv Szilágyi¹, a scris esceleției suale d-lui metropolit o epistolă privată, că are de cuget ca să meargă la Roma să se hirotonească, și încă pe Paștile venitoare. Mai auzit-ai lucru curios ca acesta, cînd canoanele aceea nu lasă, ca un episcop să se hirotonească *extra provinciam metropolitanam*?² Acum consecvențiile vi le puteți face, că noi ni le-am făcut. Apoi puteți gîci pre lesne motivele ce l-a înduplecat să facă aceasta. Acuși-l vedem nu numai metropolit, dară și cardinal etc.

48 Mai scrie în acea epistolă cătră metropolitul că pe Alutanu³, / vicariul general, să-l propună la locurile mai înalte, de episcop sufraganeu lîngă sine. Fără, mai virtuos eu, am protestat în contra acestei uzurpațiuni în sesiunea consistoriale, zicund că metropolitul la aceea nu are drept, cu vătămarea dreptului de alegere al episcopului Făgărașului⁴, care noi și clerul totdeauna ni-l vom pretinde și ni-l vom apăra, la timpul său. Dealtmîntrelea metropolitul nece în minte are să facă ceva prejudiciu la cler.

Mai scrie ca să-i scrie carii ar fi, din Capitulum metr[opolitan] și din arhidieceză demni să se denumească de prelați papali, acolo, în Viena să exopereze a se denumi ca atari.

Bătrînul îi va răspunde iarăși *privatim*⁵, dară apăsător în contra acestor tendințe papistășești. De va cere *ex offo*⁶ concesiune de a se putea hirotoni în Roma, i-o va denega⁷.

48° După știri autentice din Viena, / s-a exprimat prè lăudatul nou episcop, cu ocaziunea serbării zilei sale onomastice (Iosiv), că de aceea nu va veni la Blaș să se hirotonească, pentru că aci vorbim un dialect deosebit etc. Zău, eu nu știu să fie dialectul nostru deosebit relate la tot, decît doară relate la sînția-sa. Destul atîta că dialectul nostru de aci nu e papistășesc, după cum ar vrea unii, fără e o vie expresiune a tot clerului și a tot poporului din întreaga provincie metropolitană⁸.

Se mai scrie și altă cauză, adecă că nu e nece un episcop de ai noștri așa de învățat ca să se măsure cu mult lăudata-i iscusință. Asta poate fi, însă și *beati simplices quoniam illi postidebunt regnum coelirum*⁹.

Acum, în zilele acestea, s-a scris ursoriu la locurile mai înalte, de tot apăsător. În urmă, s-a scris că, de cumva pînă [în] luna lui sept. a.c. nu ni se va da concesiune să ținem sinod, se va face de știre clerului și poporului că cine e de vină / de nu se convoacă sinodul¹⁰.

Episcopul Șaguna i-a scris, sub datul de astăzi [la]* esceleția-sa că, nefiind îndestulită națiunea cu cererea pentru congres numai ca octroat¹¹, după cum se scrie prin gazete, să facă laolaltă o altă petițiune¹², în care să se roage ca congresul să se deie după pofta națiunei, că are tot dreptul la aceea. Altmîntrealea nu ne trebuie nece un congres. A scris că de la 5.000 să fie un reprezentante.

Pot zice că și în acest object a scris bătrînul tare fundate.

Cu altă ocaziune, mai multe.

Salut din adîncul animei pe întraga nobilă-ți familie. Pe domnul Iacob Mureșanu, cu toată familia, asemenea-l salut.

Liartă pentru incomoditate.

Expreselor bune sînțiri recomandat, cu toată stima rămîn al prea onoratei domniei-tale stimătoriu,

Ioan Fekete m.p.,
canonic.

P.S. Consiliari școlastici-s propuși: 1° dr. Maior, 2° eu, 3^{io} Bohățel
Mihaele¹³. / 49°

¹ *Iosif Popp Szilágyi de Illésfalva*, 1812—1873, episcop greco-catolic de Oradea, numit la 1 noiembrie 1862. În iunie 1867 devine asistent la tronul pontifical. În anii 1869—1870 a luat parte la Conciliul ecumenic Vatican. De numele lui se leagă restaurarea catedralei din Oradea, edificată de bunul arhiereu Ignatie Darabant, prietenul corifeilor Școlii ardeleni.

În rîndul românilor greco-catolici, Popp Szilágyi nu s-a bucurat de o simpatie deosebită. Trecea drept un rătăcit de la credința răsăriteană tradițională, prozelit al catolicismului papistășesc și colaboraționist cu autoritățile maghiare.

² „În afara provinciei metropolitane“.

³ *Constantin Alutan*, 20 mai 1796—11 noiembrie 1868, figură impozantă a Blașului ecleziastic din secolul al XIX-lea. S-a născut în satul Șimbotelec, Comitatul Dăbica, din părinții Ioan Oltean (de unde derivă Alutan, latinizat), parohul locului, și Sava Silași. Studiile normale le-a făcut în Dej, cele medii în Blaj, iar Facultatea teologică la Viena. Întors în Transilvania, a fost hirotontit preot de către episcopul Bob, în 1819, și totodată numit profesor la norme. A predat timp de opt ani, după care, în 1827, episcopul Bob l-a numit vicar foraneu al Făgărașului, în locul răposatului Demetriu Pop, și totodată decan al secuimii și scaunelor săsești. La 1834 este chemat în Capitulum bobian, în calitate de canonic cancelar. Alutan, cel de al 14-lea canonic blăjean în ordine cronologică și-a încheiat viața în dignitatea de canonic lector, treapta imediat inferioară prepozitului. Alutan, tip rigid și catolic riguros, nu s-a bucurat de simpatia intelectualilor transilvăneni de la 1848. Scrieri: *Predică la înmormîntarea prepozitului Gavrilă Stoica de Baci*, Blaj, 1836; discurs în limba latină publicat în *Orationes occasione solemnitate instalationis Alex. St. Șuluțiu...*, Blaj, 1856.

⁴ Dreptul de alegere al episcopilor, problemă importantă, spinoasă și controversată a trecutului bisericii române din Transilvania. Esența se reduce la strădania românilor de a-și păstra dreptul — ce venea de la străbuni — de a-și alege singuri păstorul sufletesc, împotriva tentativelor diferitelor regimuri, stăpîniri ș.a. de a le impune arhieriei gata vînduți străinilor. Deși alterat, mai întîi prin obligația de a prezenta stăpînirii, spre aprobare și confirmare, pe cel ales (iată textul din *Approbata Constitutiones*, referitor la acest lucru: „Püspököt a fejedelemtöl kërjenek ollyat,

domnia tua. Foarte bine vei face dacă vei pregăti spiritele pentru o programă, un regulament al casei și un proiect⁸. Aci, după ideile prea stimatei domniei-sale exprese în epistola trimisă esceleției suale, încă se va pregăti ceva asemenea. S-a încredințat la o comisiune stătoare din Cipariu, Papfalvi și din mine, dară numai în termeni ne vom deosebi unii de alții, iară în principiu cred că deloc nu.

47 La conferință, în / Sibii ne vom întâlni laolaltă. Pe domnia tua bătrînul te va chema *ex offo*, pentru că fi-vei ales sau ba, nu știm. Vei îmbla, poate, ca copilul între babe multe. Eu, ca protopopul Blașului, aș exopera ca aci să fii ales, de cumva aș ști că nu vei fi de aierelea ales⁹.

Trămit aci un articlu la *Gazetă*. Mă rog să faci bonătate a-l da la d-n. redactore, ca să-l publice în *Gazetă*¹⁰. Pe d-l redactore-l salut, dimpreună cu pe toată nobila familie-i.

Pe prea reverita doamnă, cu întreaga familie-ți o reverez.

Într-altele, poftindu-ți toate celea bune, cu toată stima rămin al prea reveritei domniei-tale sincer stimătoriu,

Ioane Fekete m.pr.,
archidiacon.i¹¹

47^p

¹ Pentru acești „articlii” îi este mulțumitor lui Bariț însuși mitropolitul Șuluțiu: „Articlii din *Gazetă*... în privința mergerii la R[oma] și a aristocrației bisericesti va fi făcut impresiune bună sau rea, după cum sunt și oamenii, nu toți de o pănură, da' în genere togma bine și la timpul său s-au arătat” (scris. mitropolitului către Bariț din 10 martie 1863, la G. Bariț, *Părți alese*..., III, p. 525—526). În stilul său tăios, Bariț atacă public tendința excentrică a lui Popp Szilágyi, încălcarea constituției și tradițiilor bisericesti naționale, ajutîndu-l astfel pe Șuluțiu să-l stăpînească.

² „Cutarele” este Iosif Popp Szilágyi.

³ Da, se va hirotonisi la Blaj, în 3 mai 1863. Vezi scris. precedentă, n. 1.

⁴ În vederea Conferinței naționale din aprilie 1863 (vezi și scris. precedentă, n. 11), Alexandru Sterca Șuluțiu face următoarele „dispozițiuni” (circulara sa s-a tipărit în *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 18, p. 69—70 sub titlul, dat de redacție, *Convocare la Conferința națională*): data să fie Duminica Tomei, 7/19 aprilie; să vină *ex offo*, chemați din partea sa la conferință următorii: vicepreședintele Gubernului Transilvaniei (Vasile Ladislau Pop), toți consilierii guberniali români, comiții supremi și căpitani districtuali români, înalții funcționari juridici români, juzii regești români, directorii gimnaziilor române din Brașov și Blaj; dintre preoți să vină cîte 25 dintr-o confesiune; din rîndul intelectualilor 50 de reprezentanți. Apoi, mitropolitul specifică riguros numărul de reprezentanți — clerici și mireni — pe care-i va trimite fiecare comitat. Alegerea se va face de către protopopi, în cîințelegeri cu fruntașii mireni. Aleșii să fie dintre aceia în care poporul are încredere deplină. După cum vedem, dispoziții riguroase, exacte și puțin... octroate, adică dictate!

Problema Conferinței naționale a interesat profund românimea, care își amintea cu plăcere rezultatele bune ale celei din ianuarie 1861. Conferinței i se spune *congres național*. Vocea românilor din principat, *Gazeta Transilvaniei*, publică o mare suită de articole — pregătitoare și oglinditoare — despre congres: *Concrederea prea înaltă a Congresului națiunii române din Ardeal* (XXVI, 1863, nr. 14, p. 53); *Convocare la Conferința națională* (nr. 18, p. 69—70); *În cauza Conferinței naționale* (nr. 21, p. 81—82); *Conchiamare la Conferința națională* (nr. 24, p. 93); *Conferința națională* (nr. 27 p. 108); *Congresul sau Conferința națională* (nr. 28, p. 109—112; nr. 29, p. 113—116; nr. 30, p. 117—119; nr. 31, p. 121—123; nr. 32, p. 125—126; nr. 33, p. 129—130; nr. 34, p. 133—134; nr. 35, p. 137—138; nr. 36, p. 141—142; nr. 38, p. 148—149; nr. 39, p. 152—153).

Conferința s-a deschis în 8/20 aprilie și a durat 4 zile. S-a compus o adresă către împăratul conținînd noile dorințe ale românilor pentru înaintarea căreia s-a compus

o deputațiune formată din 10 membri, în frunte cu Șaguna, Dimitrie Moldovan, Paul Dunca, Augustin Ladai, Ioan Bran, Ioan Pușcariu, Vasile Buteanu, Ioan Maior, Macedon Pop și Ioan Popasu. Bariț a refuzat să facă parte din delegație, din cauza vechii sale neînțelegeri cu Șaguna. Deputațiunea a fost primită de Împăratul în 4 mai 1863, cu care ocazie monarhul își exprimă din nou principiile liberale și relativ binevoitoare față de români. Un singur lucru îi scapă ca afirmație concretă, anume, faptul că atitudinea hotărîtă și coeziunea românilor „corespund pe deplin la grele împregiurări de față”. Dar românii nu se vor mai lăsa păcăliți cu vorbe dulci, ca în urma revoluției din 1848 ci, cu ocazia Dietei de la Sibiu, în 1863—1864 vor impune toate drepturile politice pentru care a militat generația de la 1848. Această dietă (despre care vezi pe larg la Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*..., III, Sibiu, 1905, p. 3—620), dacă nu urma actul dualist început îndată, la 1865, ar fi transformat Transilvania într-o adevărată țară românească, prin preluarea puterii politice de către români.

Despre Conferința națională de la Sibiu din aprilie 1863, în afara articolelor. citate, vezi George Bariț, *Părți alese*..., III, p. 154—167; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*..., II, p. 729—781.

⁵ Scrisoarea lui Șaguna către mitropolitul de la Blaj, excepțional de importantă și interesantă, a publicat-o Bariț în *Părți alese*..., III, p. 591—593. Poartă datarea „Sibiu, 19 februarie/ 3 martie 1863” și este un răspuns la o epistolă a lui Șuluțiu din 15/27 februarie. Șaguna cade de acord cu Șuluțiu asupra datei Conferinței de la Sibiu și îi propune să-și împartă numărul de delegați: 75 să fie greco-catolici, 75 neuniți.

⁶ Bariț nu va publica nimic din scrisoarea lui Șaguna în *Gazeta Transilvaniei*. Epistola va vedea lumina tiparului abia în 1891 (vezi nota anterioară), cînd cei doi adversari erau de mult morți.

⁷ „Ingeniozitatea e adeseori convenabilă”.

⁸ Pregătirea spiritelor prin *Gazeta Transilvaniei*, în vederea Conferinței naționale, s-a făcut prin seria de materiale înșirate aci supra, în nota 4.

⁹ Firește, Bariț a luat parte la conferință, fiind chiar secretarul ei, alături de Ilie Măcelariu, Ioan Pușcariu, Iosif Hodoș, Matei Pop Grindeanu și Ioan Codru Drăgusanu.

¹⁰ Vezi scris. anterioară, n. 10. Este vorba despre articolul în legătură cu sinodul, publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXVI, 1863, nr. 20, p. 77—78.

¹¹ Cu adnotarea lui Bariț: „Răsp. 16 martiu”.

XVII

Blaș, die 17 ianuaru 1867

Prea stimate domnule!

Memorandul ce l-ați subșternut la Majestate, astăzi l-am primit. Suntem cu el mulțumiți *non plus ultra*. Întru adevăr, e un cap de operă¹.

Pentru osteneala și rezoluțiunea cu care ne-ați executat doririle naționali, vă aducem cea mai profundă mulțumită.

Aci, la mine, se află încă adunați bani spre acoperirea spezelor ale deputațiunei noastre², ca la 280 fl. 33 cr. v. austr. Io, în mai multe rînduri, atît esceleției-sale metropolitului cît și celorlalți domni ai noștri, în consistoriu, le-am fă/cut acest lucru cunoscut, întrebîndu-i că ce să fac cu banii adunați. Totdeauna mi-au răspuns că să mai aștept pînă cînd se va vedea că aveți lipsă de ei.

Drept aceea, mă rog ca, cîințelegîndu-te cu domnul dr. Rațiu, să aibi bonătate a scrie esceleției-sale metropolitului, că ce să facem cu ei, pentru că se poate întimpla ca, dintre dăruitori, să mă provoace careva să-mi dau seama ce am făcut cu ei și, după atîta rușine ce am pățit-o

50° cu telegrafistii pentru comitetul lui Fekete, /nu aş vrea, pentru Dumnezeu, ca cineva să mă semneze de nu ştiu ce defraudatore al banilor meniţi spre scop naţionale, ca să mai fiu silit, poate, şi prin jurnale a mă justifica.

Altcum, cu cea mai profundă veneraţiune rămii al prea stimatei domniei-tale sincer reveritoriu,

51

Ioan Fekete Negruţiu m.p.³ /

¹ O nouă şi hotărîtă acţiune politică iniţiată de Bariţ. Ne aflăm în anul 1866, anul dinaintea realizării dualismului austro-ungar, catastrofal pentru români. Românii transilvăneni văd că politica internă se dezvoltă tot mai mult în defavoarea lor. Peste un an, Transilvania nu va mai exista! Om politic cu experienţă, Bariţ simţea acest lucru. Atunci, la Adunarea ASTREI, ţinută în august 1866 la Alba Iulia, s-a emis ideea unui memorial către Împăratul, prin care să se pareze ceea ce românii simţeau că trebuie parat. Cei doi mitropoliţi, Şuluţiu şi Şaguna, nu sint de acord cu acest pas, motivînd că „între împrejurările date nu să poate face nimica“. Cei doi arhierii refuzînd să se pună în fruntea mişcării naţionale, şi-au luat această răspundere George Bariţ şi Ioan Raţiu. Au adunat 1493 de plenipotenţe de la românii din Transilvania şi, pe baza lor, au hotărît să meargă cu petiţia la Împăratul. Pînă la urmă s-a dus singur Raţiu, Bariţ fiind ţintuit de boală la pat. Raţiu a fost primit în audienţă la 31 decembrie 1866, dar cererile românilor, şi în primul rînd aceea de a se păstra autonomia Transilvaniei, n-au fost luate în seamă. Memorandul s-a publicat în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 1, p. 1—2 şi *Telegraful român*, XV, 1867, nr. 3, p. 9—11, în broşură germană, în 1867: *Majestätsgesuch des Georg Baritiu und dr. Johann Ratiu als Bevollmächtigte von 1493 Bewohnern aus dem Grossfürstenthum Siebenbürgen, um Nichtsanktionirung der Unio Siebenbürgens mit Ungarn, sowie auch um allergnädigste Verfügung wegen der Wiedereröffnung des siebenbürgischen Landtages auf Grund des Wahlgesetzes vom Jahre 1864. (Als Manuskript gedruckt)*. Viena, 1867, şi română: *Petiţiune subşternută Majestăţii Sale ces. reg. apostolice în 30 decembrie 1866 pentru susţinerea şi apărarea autonomiei Marelui principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei şi continuarea lucrărilor ei. Însoţită de 37 plenipotenţe cu 1493 subscripţiuni*, Braşov, 1867. Vezi textul petiţiei la George Bariţ, *Părţi alese*..., III, p. 421—442 şi Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur*..., IV, Sibiu, 1906, p. 127—135. Din cauza îndrăzelii lor, cei doi semnatari ai memorandumului au fost persecutaţi ulterior de către autorităţile maghiare. Petiţia de la 1866 se consideră o primă variantă a grandiosului *Memorandum* de la 1892, existînd şi o a doua variantă: *Memorialul*... de la 1881, alcătuit tot de Bariţ.

² Românii adunau bani şi semnături de plenipotenţă pentru cei doi bărbaţi care se pregăteau să înfrunte urgia noii mezalianţe dintre camarila vieneză şi aristocraţia maghiară. Vezi *Plenipotenţe date dd. Georgiu Bariţ şi Ioane Raţiu*, în *Gazeta Transilvaniei*, XXX, 1867, nr. 2, p. 11.

³ Bariţ adnotează: „1867, Blaş, 17 ian. Negruţiu, canonic. Răsp. 26 n.“

XVIII

Blaş, die 6 mai 1867

Prea stimate domnule!

Prea preţuita-ţi epistolă din 3 a luni curinte, cu cea mai profundă mulţămîntă am primitu-c. Ce a fost de comunicat în dînsa, am comunicat mai întîniu cu bătrînul metropolit, după aceea cu domnii canonici. Cu toţi-ţi aprobează părerea şi sunt prea deplin învoiţi cu paşii ce voieşti a-i face pentru apărarea cauzei naţionale¹.

După potînjă, şi subvenţiunea de lipsă se va procura. Acum, deodată, receruta 100 fl. de fiorini în v. austr. aci o trămit. Vor mai fi la mine

vreo 175 şi cîţiva cruceri v. austr. Dacă aveţi lipsă / de ei pentru multe de toate în cauza naţională, suntem cu toţii învoiţi ca să vi-i trămitem, spre dispuseţiune liberă. Numai să-mi scrieţi.

Celi 25 fl. v. austr. i-am trămis lui Silaşi² la Viena; atunci de-a una i-a şi primit.

Io, despre ce s-a adunat la mine, pînă la 300 fl. v. austr. am conspectul gata şi voi da raţiociniul în toată una vreme.

Despre ziarul românesc de la Cluj, aci nemica nu ştim şi cred că din aceea nece nu va fi nemica³, pentru că de ar voi magiarii să-l deie, conducund pe vreun lăpădat dintre ai noştri de redactore, crez că nu va putea subzista, nece nu va fi cetit de ai noştri.

Pe aci oamenii noştri sunt în mare / displicenţă, pentru dispusă-ţiunile politice prezente. A umblat solgăbiroul pe la toţi, ca să subscrie adresa cătră Minist[erul] ung[uresc], din sat în sat, dar nimene dintre ai noştri a subscrisu-o.

Despre tipărirea broşurei metropolitului Andrei⁴ pe aici nu ştim nemica. Am dori să o căpătăm.

În privinţa proiectului pentru îndireptariu de portarea noastră în adunările marcale venitoarie, ai noştri cu toţii sunt învoiţi ca să se adopteze calea cuprinsă în petiţiunea noastră de astă-toamnă⁵. Domnia-voastră numai să vă înţelegeţi laolaltă cu dr. Raţiu şi cu cei de la Cluş, şi să faceţi programul agendelor şi să ni-l trămiteţi. Noi, apoi, îl vom executa. /

Domnii Antoniu Mocioni⁶ şi Babeş⁷ au fost în joia trecută aci, la noi, cu scop ca să exopereze împăciuire între metropoliţii noştri. Dînsii ne zic a fi prea înfocaţi întru apărarea cauzei naţionale. Între aceştia te numără, *per excelentiam*⁸, pe domnia-ta, dară i-am convins că așa se cuvine, pentru că „de vei fi moale, te bagă în foale“.

Bătrînul li-a răspuns că e gata a se împăca cu Şaguna, numai acum la aceea să facă el iniţiativă, pentru că metropolitul nostru destul a îmblat după dînsul cu pălăria a mîna şi totdeauna l-a respins⁹.

Aceli domni au venit aci din Sibii, de la Şaguna, şi de aci iarăşi s-au dus la Sibii. Ce va fi vom vedea. Despre rezultat de-a una te voi înştiinţa.

Cu cea mai profundă stimă, rămii al prea stim[atei] d[om]niei-tale sincer stimătoriu,

Fekete m.p./ 53°

¹ Desigur, Bariţ intenţiona să ducă mai departe lupta pentru salvarea autonomiei Transilvaniei, chiar după realizarea pactului dualist, pe calea memorandumistă.

² Grigore Silaşi, 23 ianuarie 1836—17 ianuarie 1897, cărturar de seamă, primul profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Cluj. A urmat studii strălucite de teologie la „Sfînta Barbara“ în Viena, luîndu-şi doctoratul în 1862. Din 1865 a scos publicaţia *Sionul românesc*, la Viena (vezi despre această revistă, scrisorile trimise de Grigore Mihali, nr. XXII, nota 22). La 1872 e numit profesor universitar la Cluj. Cu această dată activitatea lui se mută de pe tărîmul teologic pe cel filologic şi istoric. Scrieri mai de seamă: *Apologie. Discusiuni filologice şi istorice maghiare privitoare la români*, Cluj, 1879 şi *Renaşterea limbii româneşti în vorbire şi scriere, învederită şi apreţiată*, vol. I—III, Gherla, 1879—1885.

³ Nu se va edita curînd un ziar românesc la Cluj.

⁴ „Broșura mitropolitului Andrei”: *Scrisori apologetice, ca să zică de apărare ale arhiepiscopului și mitropolitului românilor de religia ortodoxă răsăriteană din Ardeal și Ungaria, Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1867. O broșură în 8°, de 72 pagini. Cuprinde patru scrisori ale lui Șaguna către Alexandru Sterca Șuluțiu, concepute după re izbucnirea conflictului între cei doi, în 1865, după ce 2—3 ani dăinuiseră între ei relații oarecum pașnice.

⁵ Adică în memorialul semnat de Bariț și Rațiu. Vezi scris. anterioară, n. 1.
⁶ *Antoniu Mocioni de Foeni*, 16 ianuarie 1816 — 6 decembrie 1890, unul dintre celebrii frați Mocioni din Banat, porecliți „Grachii Banatului”. Mai puțin merituos în politică decât frații săi Andrei, Alexandru și George, Antoniu Mocioni s-a distins ca un excelent economist. Lui i se datorează înființarea primului mare așezământ financiar românesc, Banca „Albina”. Tot el a construit și impunătorul mauzoleu al Mocioneștilor din Foeni, simbol al mindriei acestei remarcabile dinastii intelectuale românești.

⁷ Vincențiu Babeș.

⁸ „Prin excelență”.

⁹ Cei doi mitropoliți nu vor mai avea timp să se împace. Bunul Alexandru Sterca Șuluțiu, personaj aproape legendar al Blajului, cărturar și arhieru cu nețărmurită dragoste pentru neamul său, decedează la 6 septembrie 1867.

XIX

Prea stimate domnule amice!

Blaș, die 28 iunie 1868

Cu nespuse de mare a animei bucurie am primit prea înalta concesiune pentru alegerea noului mitropolit ¹. Momentul exercerei acestui drept sint e aproape ² și, cu cât acesta se apropie mai tare de realizare, cu atita ni se împle anima mai tare de anxietate, din acea singură cauză că precum cu durere sum silit a mărturisi, atit aici în gremiu, cât și în afară, în cler, în privința persoanelor ce ar fi să intre în candidațiune domnește o confuziune mare. Aci, în gremiu, nece doi nu consimțesc una și nu convin într-o persoană, poate pentru aceea că, după cum un consiliariu de ai noștri, întrebându-mă în zilele trecute că ce opiniune domnește în Blaș în privința persoanelor ce ar fi să se pună în candidațiune și în ce persoane s-ar concentra voturile, după ce i-am răspuns: „Toți tac ca piticul”, mi-a zis: „Așa, pentru că toți voiesc să fie mitropoliți”.

Pre dinafară, din cler, tot mereu vin aci protopopi și preuți și întrebă că pe cine să votizeze. Ai noștri fac numai din umere, zicind: „Apoi, veți vedea!” Iară de cumva se întâmplă de întrebătorii pomenesc pe vreo persoană, ai noștri, unul de altul, zic: „Acela nu e de treabă” etc. Întrebătorii, mai în urmă, cad în confuziune și anxietate, mărturisind că, venind aci, la Blaș, pentru chiarificațiune în un object atit de 28 momentos pentru cler și națiune, necum să se fi chiarificat, dară în mai grea și mare confuziune și anxietate s-a adus, văzind că unii pe alții se descriu.

Ce e drept, pământ cât de bun să fie sub soare, nu afli fără scaieți, polumidă sau alte ierburi, și rele. Așa e și cu oamenii aci pre pământ. În aceste împregiurări atit de deploravere, am mărturisit și mărturisesc tuturor carii mi s-au plins despre atare confuziune, că din aceasta nu se poate scoate altul decât Dumnezeu, prin oamenii săi celi buni, înțelepți

și însuflețiți nu de interese private și personali, ci de interesul comun al clerului și al națiunei.

Pe timpul alegerii lui Șuluțiu de episcop³ numai singur geniul națiunei, Bărnuțiu ⁴, a îndreptat opiniunea alegătorilor. Iară acum — să fiu iertat dacă-mi descopăr sentimentele animei mele cu toată sinceritatea și franchețea! — singur prea stimata domnia-ta o poți îndrepta. Și aceasta o zic cu acel cuvint că, prin înțelepciunea, aptivitatea și zelul cel fierbinte cu care te-ai luptat pîn-acum în cauza națională, ai dobîndit preste tot încrederea națiunei și a clerului. Declarațiunea prea stimatei domniei-tale în acest object va fi dătătoare de ton și direpțiune întru concentra/rea opiniunei clerului spre un rezultat folositoriu pentru națiune și cler. În această privință, coînțelegerea și conlucrarea prea stimatei domniei-tale, dimpreună cu d-l dr. Rațiu, carele iarăși și-a ciștigat încredere la prea amata noastră națiune și cler, după Dumnezeu, ne va duce la scopul dorit.

Prea umilita noastră rugare e ca ambii să pășiți în acest object, cu toată rezoluțiunea ce vă caracterizează, iară noi ne vom ține de sintă datorie a vă urma svatul, resignînd de toate aspirațiunile personali și, totodată, dindu-vă mină de ajutoriu întru toate ⁵.

Iară, prea stimate domnule, căci te incomodez cu aceste ordine de scrisoare, ce sunt o vie expresiune a simțămintelor celor înflăcărate pentru binele comun al națiunei și al clerului, ce m-au și înduplecat la acest pas.

Altcum, cu cea mai profundă stimă, rămîn al prea stimatei domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Iaon Fekete m.p.,
canonic scolastic.

P.S. Apoi, uitasem să-ți scriu că, zău, grea sarcină încercăm pe umerii domniilor-voastre! / Și aceasta cu atita e mai grea, că aveți de a lucra cu popi, și încă în ce object? Într-un object tare delicat, cînd, după cum mi-a zis escelenția-sa d. Pop ⁶, cînd am fost propus de episcop la Gherla ⁷: „La conferirea nece unei demnități în lume nu se întâmplă atitea delatțiuni, denunțiațiuni, încriminațiuni sau cum să le mai zic, decât între popi, cînd se întâmplă a fi propuși la vreo demnitate de episcop.

Ca să te convingi despre adevărul acestor lucruri, îți trămit aci o copie din o scrisoare a nunțiului din Viena, din 1864 ⁸, în acest object. Ad *fideles manus* ⁹ foarte multe și-aș putea comunica. Avut-am cu R[oma] ¹⁰ destul lucru în urma acelei denunțiațiuni malițioase.

Fekete. 11/ 29°

¹ Mitropolia de Alba Iulia și Făgăraș era „văduvă”, în urma morții lui Sterca Șuluțiu. Primul gest al autorităților maghiare, în urma morții lui Șuluțiu, a fost încercarea de a desființa mitropolia (vezi George Bariț, *Părți alese...*, III, p. 461—473). Manevrelle acestora nu reușesc însă, și la 27 februarie 1868 împăratul aprobă alegerea unui nou mitropolit. Instrucțiunile precise din partea guvernului de la Pesta sint trimise abia la 6 iunie 1868 (vezi Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodali...*, p. 29).

² În virtutea acestor instrucțiuni, vicarul general Constantin Alutan emite în 27 iunie circulara de convocare a sinodului electoral pentru 10 august 1868. Electorii

sînt 232 de reprezentanți din Arhidieceză, din Diecezele Gherlei și Lugojului. Oradea, deși episcopie sufragană, este scutită, prin instrucțiunea ministerială (vezi nota 1) de a trimite reprezentanți la sinod. La soborul electiv ia parte, firește, și Fekete Negruțiu, în calitate de canonic capitular școlastic. Comisari din partea guvernului erau: Alexandru Dobra, episcopul Lugojului și Alexandru Bohățel, căpitanul suprem al Districtului Năsăud. În urma votării, la care au luat parte 121 de alegători din arhidieceză, 82 din Dieceza Gherlei și 12 din Dieceza Lugojului, s-au relevat următorii favoriți: *Ioan Vancea de Buteasa*, episcopul Gherlei, cu 59 de voturi; *Timotei Cipariu*, cu 49 de voturi; *Ioan Fekete Negruțiu*, cu 36 de voturi; *Demetriu Coroianu*, vicarul Silvaniei, cu 31 de voturi; *Constantin Papfalvi*, canonic metropolitan, cu 15 voturi; *Alexandru Dobra*, episcopul Lugojului, cu 11 voturi; *Ioan Antonelli*, vicar foraneu al Făgărașului, cu 6 voturi; *Grigore Silași*, prorector la Seminarul „Sfînta Barbara” din Viena, cu 2 voturi și canonicul *Anton Vestemian*, cu 1 vot. Conform regulii stabilite de Curtea vieneză încă în secolul al XVIII-lea, s-au reținut numele primilor trei, cu cele mai multe voturi: Ioan Vancea, Timotei Cipariu și Ioan Fekete Negruțiu ca să fie prezentate monarhului, urmînd ca acesta să aleagă dintre ei persoana care-i convine. Dintre cei trei, Împăratul l-a preferat pe Ioan Vancea, numindu-l la 21 octombrie 1868. Papa întări numirea în 21 decembrie același an. Despre Sinodul electoral de la Blaj din 1868 vezi documentația completă la *Ioan Micu Moldovan*, *Acte sinodali...*, p. 1—60. Biografia noului mitropolit, Ioan Vancea, în *Șematismul veneratului cler al Arhidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900...*, p. 45—49.

Ioan Vancea a fost „întronat” ca mitropolit la Blaj în 11 aprilie 1869 (vezi Ștefan Manfi, *Programul intronării metropolitului la 11 april 1869*, tipăritură volantă purtînd data „Blaș, 8-a april 1869”; noi am consultat un exemplar la B.A.R., în ms. rom. 981, f. 49), cu un fast deosebit.

Întîia măsură a lui Vancea ca mitropolit s-a referit la școlile populare din arhidieceză. Prin articolul XXXVIII din 1868 § 124 statul maghiar își extinde conducerea și asupra școlilor populare românești de stat, iar asupra celor confesionale își rezervă dreptul de superinspecție. Superinspecția se va face împreună cu un senat școlar ales în fiecare comitat. Deci, prin circulara tipărită nr. 624 din 6 mai 1869 (vezi un exemplar la B.A.R., ms. rom. 981, f. 62 r + v) mitropolitul dispune formarea acestor senate, indicînd și persoanele care să facă parte din ele.

³ Alexandru Sterca Șuluțiu a fost ales episcop de către Soborul electoral din septembrie 1850 (vezi *Ioan Micu Moldovan*, *Acte sinodali...*, p. 61—103).

⁴ Nu cunoaștem exact ascendentul lui Bărnuțiu asupra soborului de la 1850. Este vorba, probabil, de activitatea lui și a Delegației române de la Viena, pe care o conducea în acea vreme, în sensul realizării unei alegeri care să corespundă dorințelor partidei naționale. Influențarea sinodului s-a făcut prin opinia publică și cu concursul protopopilor cu vederi înaintate ca Simion Balint, Ștefan Moldovan, Fekete Negruțiu, Grigore Mihali și alții. La alegerea de episcop din 1850 Bărnuțiu a obținut și el — fapt foarte puțin cunoscut! — 2 voturi, cu toate că nu era în statul preoțesc și nu era de față la sobor. Fekete Negruțiu evocă alegerea din 1850 pentru că rezultatul ei — ridicarea la demnitatea episcopală a unui merituos cărturar și patriot progresist, Al. Sterca Șuluțiu — a fost considerat deosebit de fericit.

⁵ Pasajul lui Fekete Negruțiu este destul de limpede: aspiră la scaunul metropolitan, ca cel mai simpatizat demnitar bisericesc din Blajul acelor ani, atît de popor cît și de oamenii politici ai românilor. Dealtminteri, va fi ales între cei trei favoriți ai soborului. Dar Bariț, pe cît se pare, n-a prea acceptat rolul lui Bărnuțiu de la 1850. Atunci, patrioții noștri de la Viena: Bărnuțiu, Laurian, Papiu Ilarian, Ioan Maiorescu și ceilalți trebuiau să preîntîmpine eventualitatea ca sinodul, în care erau mulți favoriți ai lui Ioan Lemeni, să nu-l realegă pe acesta sau pe cineva dintre apropiații săi. Apoi, se pune problema înscăunării unui episcop patriot, care să ajute la fructificarea strădaniilor și jertfelor românești din anii 1848—1849. Pe cînd la 1868, după pierderea Transilvaniei, Blajul reprezenta o miză destul de mică. Accentul luptei naționale se mutase încă din 1861, de pe confesional pe politic.

Totuși, *Gazeta Transilvaniei* înserează cîteva materiale care puteau corespunde dorinței lui Fekete Negruțiu de a fi orientată opinia publică. Primul articol este enunțiativ: *La alegerea metropolitului român unit* (XXXI, 1868, nr. 44, p. 169). Apoi, conform crezului său că documentul este cel mai bun îndreptar, Bariț publică *Acte*

electorali bisericești din 1850 (nr. 45, p. 179—180; nr. 46, p. 183—185) și niște *Reflecțiuni la actele electorali bisericești din 1850* (nr. 48, p. 191).

⁶ Vasile Ladislau Pop.

⁷ În 1863, după moartea episcopului Ioan Alexi, scaunul episcopal al Gherlei rămîne vacant. Primul favorit era Fekete Negruțiu, care-și câștigase merite deosebite în rîndul românilor de pe valea Someșului Mic. Cu tote că mitropolitul Șuluțiu l-a susținut, Fekete Negruțiu a căzut din candidatură din cauza unui conflict cu nunciul papal din Viena (vezi nota următoare).

⁸ O scrisoare a nunțului papal din Viena către Fekete Negruțiu din 13 decembrie 1864. Bariț o păstrează și o publică, în 1891, în *Părți alese...*, III, p. 561—562, cu următorul regist: „Înfruntare dată de cătră nunțul apostolic de la Viena canonicului Ioan Fekete Negruțiu de la Blaș, în urmarea denunțaiunilor făcute asupra lui, că ar fi catolic rău și chiar adversariu al doctrinelor latine. Deci nunțul îl și provoacă, cum am zice, pe din dosul canonicescului său cap bisericesc, ca să se justifice. Document foarte instructiv pentru episcopi, chiar și pentru popor.”

Conflictul lui Fekete Negruțiu cu Nunțiatura apostolică din Viena era de dată mai veche și constituie cel mai pilduitor capitol din activitatea sa ecleziastică. Răbufnește odată, în 1858, într-un articol publicat în *Gazeta Transilvaniei* (1858, nr. 23, p. 89—90; nr. 24, p. 93—94; vezi și scris. III, nota 8), în termeni care întrec chiar tonul lui Bărnuțiu din *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului* (vezi scrisorile trimise de Grigore Mihali, nr. IV, nota 3). Motivul articolului este speranța sa că în vara aceea se vor aduna neapărat sinoadele greco-catolice, atît cel provincial cît și cele diecezane. Aceste sinoade trebuie „fără de nice una indioială să se bazeze pe așezămintele și canoanele bisericești noastre dreptredincioase orientali, cuprinse în *pravila sau legea canonică*”. Autorul neagă valoarea unor măsuri luate în diecezele sufragane (Oradea, Lugoj, Gherla), măsuri ce se bazează pe Concordatul de la 18 august 1855 între Papa Pius al IX-lea și Împăratul Francisc Iosif I (vezi *Convențiune între Sînția Sa Papa Pius IX și Majestatea Sa cesarea-regio apostolică Francisc Iosif I, împăratul Austriei*, Blaș, MDCCCLVI; exemplarul consultat de noi, la B.A.R., ms. rom. 980, f. 157r — 168v). De ce? Fiindcă întregul concordat se bazează pe hotărîrile Conciliului Tridentin, „cari pe credințoșii bisericești orientali nice una dată nu i-a îndătorat pînă acum”. Articolul e o adevărată prelecție despre felul cum românii greco-catolici trebuie să se ferească, prin curaj și măsuri hotărîte, de pericolul de a fi confundată cu catolicii de rit latin. Totul gravitează în jurul ideii soborului, care să fie românesc, național și după canoanele bisericii orientale.

Articolul a făcut vîlvă pînă la a-l pune pe protopopul clujean în pericol de arestare, căci de data aceasta erau atinse măsurile „pre înalte” ale regimului absolutist. Fekete Negruțiu devine un adevărat erou, căci toți românii gîndeau ca el. Iacob Mureșanu îi scrie la 9 aprilie 1858 că a primit telegrafic din partea guvernului ordin să oprească tipărirea. Bariț îl îmbărbătează: „Mi se scrie de la Sibiu, cum că articolul domniei-tale despre sinod a făcut impresiune rea chiar și în inteligența unită de acolo. Lasă să facă, nemic să nu-ți pase, nemic!” Mitropolitul Sterca Șuluțiu, care nutrea aproximativ aceleași idei cu autorul articolului, îl muștră *pro forma* într-o scrisoare din 3/15 aprilie 1858, dar de aici înainte protopopul Clujului devine bărbatul cel mai de încredere al mitropolitului, care îl ia sub scutul și protecția sa evidentă. Mai complicat a fost cu Nunțiatura apostolică din Viena, unde a fost pîrit. Nunciul îi trimite acea scrisoare din 13 decembrie 1864, în care îl acuză nu atît pentru conținutul articolului, cît pentru niște legături pe care le-ar avea cu dușmanii bisericii romane, care propovăduiesc independența totală de Sfîntul Scaun de la Vatican etc. Fekete Negruțiu se disculpă în scris, dar Nunțiatura nu se declară satisfăcută, îi cere, la 1 februarie 1865, noi explicații, precum și *Gazeta* cu articolul incriminat. Pînă la urmă, Nunțiatura se mulțumește cu disculparea, dar reticența împotriva persoanei lui Negruțiu rămîne, alimentată fiind de cei doi episcopi sufragani Alexandru Dobra de la Lugoj și Iosif Popp Szilágyi de la Oradea. Povestea cu articolul îi va stăvili autorului drumul către demnitatea de arhiepiscop, în trei rînduri: în 1863 (vezi nota precedentă), în 1868 (vezi nota 2) și în 1870, cînd era din nou să fie episcop de Gherla (vezi V. Gr. Borgovan, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu, dedusă din acte și scrisori originale*, Gherla, 1889, p. 17—37. Am rezumat conținutul documentelor publicate de Borgovan acolo deoarece originalele nu se cunosc (biografia a fost scrisă

la un an după moartea canonicului), iar cartea însăși a devenit o raritate greu de găsit și de consultat.

⁹ „La mână sigură“, „confidențial“.

¹⁰ Vezi nota 8.

¹¹ Bariț adnotează: „Răsp. în 8 iuliu 1868, pe larg“.

XX

Blaș, die 23 aprilie 1873

Prea stimate domnule amice!

Nu preste mult timp, aci se va ține congres școlastic arhidiecezan. Sperez că vei lua parte, ca ales ¹, în care privință ne-am îngrijit ca, precît se va putea, să ieie parte bărbații națiunei celi mai aleși.

Obiectul despre care va să se pertracteze și delibereze e de tot momentuos. Deci, dară poștește o serioasă previe cugetare.

Eu, din acest punct de vedere-mi ieu libertate numai o dorire a mea a-ți descoperi. Doamne, bine ar fi cînd aleșii noștri mireni s-ar ști rădica / deasupra iezuitismului popesc, și de o parte și de alta, adecă și la noi, gr.-cat[olicii] și și la gr.-orientali, pentru că, preste tot, numai așa vază a se putea salva școalele noastre române (pot fi și confesionali, dacă străinii aceea voiesc; din ce cauze, ei prea bine știu). Să nu fiu judecat și luat în nume de rău că-ți scriu acestea, pentru că eu aci, la centrul administrațiunei ierarchice știu cum merg lucrurile.

Prozelitismul, și de o parte și de alta, să mă crezi, așa e de înrădăci-
54ⁿ nat, încît la unii nu le pasă dacă, asemenea / muierei de pe timpul lui Solomon, care s-a învolit ca pruncul să se taie în două, corpul națiunei se va tăia în bucăți. Nu le pasă dacă străinii mai bine vor pune ghiarele pe școalele noastre, decît, făcînd românii școală laolaltă, să se zică aceea că e de cutare confesiune. Batăr că, cînd ar fi înțelegere bună între noi, s-ar putea ține o dreaptă reciprocitate, noi între noi să ne involim, iară să nu minăm apa pe moara inamicilor seculari².

Multe aș avea în acest obiect a vă scrie, dară cînd ne vom întîlni,
55^{cu} cu graiul viu mai pe larg vom înscămba / ideile.

Din animă salut pe întreaga-ți nobilă familie.

Mă rog să spuni cea mai cordială salutare de la mine și amicului Iacob Mureșan.

Într-altele, cu cea mai deosebită stimă rămîn al prea stimatei domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Ioan Negruțiu m.p.,
canonic. /

55^r

¹ La Blaj s-a ținut, în vara anului 1873, un congres arhidiecezan în problema școalelor. Îndată după această scrisoare a lui Fekete Negruțiu, în jurul problemei congresului se iscă o animație deosebită. Într-o scrisoare către Negruțiu din 1/13 mai 1873 (vezi-o la B.A.R., în ms. rom. 981, f. 149r—152r; o vom publica în vol. VI al acestei ediții). Bariț declară că nu va participa la lucrările adunării. De ce?

Motivele sînt înșirate temeinic, scrisoarea avînd caracterul unui articol-studiu. În primul rînd, nu există o programă orientativă a congresului. Este sigur că întrunirea, neavînd un plan bine stabilit, va bate apa-n piuă. Apoi, școlile românești se numesc

confesionale, deci sînt patronate de biserica greco-catolică. Dar, se întrebă Bariț, oare își poate face confesiunea blăjeană datorita, în condițiile cînd amenințarea cu contopirea din partea bisericii catolice de rit latin atrîna ca sabia lui Damocles? Nu, biserica greco-catolică nu are nici o putere! Înșiruie cîteva din încercările romano-catolicilor de a o înghiți, încercări cu atît mai periculoase, cu cît românii au a se război și cu regimul politic. În altă ordine de idei, dacă scopul chemării laicilor la congres e acela de a obține ajutor material din partea națiunii, la acest lucru nu se poate spera, pe cită vreme națiunea nu are garanția că biserica greco-catolică va rămîne pe veci greco-catolică și românească și nu va fi dezmembrată de străini. În fine, un motiv care-l face să fie sceptic în privința rezultatelor adunării este faptul că între românii din cele două confesiuni domnește prozelitismul cu aceeași vigoare cu care s-a manifestat imediat după revoluție.

Dar, cum între vorbele și faptele lui Bariț au existat uneori neconcordanțe, în cele din urmă acționînd de fiecare dată în funcție de cerințele națiunii, marele cărturar și patriot va participa și la această manifestare a intereselor națiunii. Ce e drept, în *Gazeta Transilvaniei* (XXXVI, 1873, nr. 34), sub titlul *Școlastic*, apare un articol — nesemnat, dar desigur aparținînd lui Bariț! — în care sînt exprimate unele îndoieli în legătură cu oportunitatea congresului. Tonul e mult mai blînd decît în scrisoarea către Fekete Negruțiu. Principala obiecție e aceea că trebile școlare cad în sarcina congresului general bisericesc, a sinodului, școlile greco-catolice fiind confesionale. Totuși, pînă la constituirea provinciei metropolitane pe baza unui statut liber, constituțional, va prinde bine și acest congres, cu condiția ca cele două confesiuni românești să trăiască în înțelegere în privința școlilor. Altfel, acestea sînt amenințate să devină școli maghiare de stat. În numerele următoare (XXXVI, 1873, nr. 35 și 36) *Gazeta* ... tipărește circulara mitropolitului Ioan Vancea nr. 805/1873, prin care convoacă congresul, explică rațiunea lui și arată programa lucrărilor. Urmează o corespondență datată „Pesta, 24 mai 1873“ (*Gazeta* ... , XXXVI, 1873, nr. 38), nesemnată dar al cărei autor este Vasile Ladislau Pop, care scoate în evidență o serie de neajunsuri confesionale și școlare ale greco-catolicilor, parte cauzate de regim, parte de neglijența celor supuși, parte de luptele confesionale. În încheiere, cere lămuriri de la Capitulum metropolitan din Blaj, „ca să ne știm întocmi pașii ulterior“. În numerele 42 și 43 ale *Gazetei* ... (XXXVI, 1873) se publică de pe acum relatarea despre mersul lucrărilor congresului, iar cîteva zile mai tîrziu (XXXVI, 1873, nr. 74) articolul *Școale amestecate și confesionali în Congresul arhidiecezan din Blaș*. Protocolul întreg al celor cinci ședințe se tipărește abia spre sfîrșitul lunii (XXXVI, 1873, nr. 49—55; 57).

George Bariț a avut un rol important la acest congres. După mica ofuscă din cauză că mitropolitul nu l-a ținut la curent cu pregătirea adunării, el își ia rolul în serios, fiind ales președintele comisiei de verificare și vicepreședinte al congresului din partea reprezentanților mireni. Căci unul din aspectele fericite ale întîlnirii „școlastice“ de la Blaj din iunie 1873 a fost conlucrarea autorităților bisericești cu intelectualitatea laică, pentru salvarea școlilor naționale. Iată lista integrală a participanților: din cercul electoral I, al Albei Iulii și împrejurimilor: Simion Balint (cleric) și Iosif Crișan (laic); din cercul II, al Blajului și împrejurimilor: Ioan Micu Moldovan și Vasile Duca; cercul III, Mediaș ș.a.: Ioan V. Rusu, protopopul greco-catolic al Sibiului și laicii Ștefan Ladai și Ioan Crețu; cercul IV, Făgăraș ș.a.: vicarul Alexandru Micu și George Bariț cu Aron Densușianu; cercul V, al Uioarei, Biei ș.a.: doi laici, Vasile Moldovan și Vasile Bianu; cercul VI, Luduș, Tîrgu-Mureș ș.a.: protopopul Ioan Boeriu și Vasile Moga; cercul VII, Secuime: protopopul Alexandru Boeriu și Ignatie Șolmai; cercul VIII, Fărăgău, Reghin ș.a.: protopopul Mihai Crișan și medicul Nicolae Stoia cu Marcu Cetățeanu; cercul IX, de Cojocna, Cătina ș.a.: protopopul Ioan Moldovan și Iosif Hossu; cercul X, al Clujului, Dirjei ș.a.: protopopul Gabriel Pop și funcționarii Ladislau Vaida și Augustin Munteanu; cercul XI, Mărgăul, Milvanul, Morlaca ș.a.: Grigore Silași cu Iosif Pop și Ioan Poruțiu; cercul XII, Arieș, Beiu, Poșaga, Turda ș.a.: laicii Nicolae Solomon și Vasile Pop.

² Politica regimului dualist, de dezbinare a națiunilor din imperiu avea de cîștigat de pe urma dezbinărilor confesionale ale românilor.

Blaș, die 21 mai 1873

Prea stimate d-le și amice!

Astăzi am primit epistolă de la esceleția-sa domnul baron Papp¹ că, fiind ales de reprezentante la congresul școlastic, din cercul Clușului, a refuzat în scris, adăugînd cauza că nimene nu i-a făcut cunoscută programa, necum modul compunerii congresului (numai ce a auzit pe de laturi), dară nece sfera activității etc.²

56 Eu de-a una i-am rescris că după părerea mea individuală ar fi de neapărată lipsă ca, de-a una, prin cineva, fără de a aminti persoane, numai obiective, să scrie în public: „Din / fonte sigur se știe că oameni de ai noștri de o pozițiune înaltă au refuzat alegerea de reprezentanți la congres, din cutare și cutare cauză etc.“ Aceasta ar fi bine să o scrii și prea stimata domnia-ta³, din cauză că, după cum înțeleg, iezuiții vor să arunce mai în urmă toată vina și responsabilitatea pe aceia cari au refuzat alegerea, zicînd cătră oamenii săi: „Vedeți numai, că oamenii noștri celi de frunte, cînd sunt chemați la consultare în lucruri grele pentru școale, nu voliesc a participa etc., etc., etc.“

56° Principiile cuprinse în / prea prețuita-ți epistolă din ...⁴ sunt tare bune și frumoase. Le-am comunicat și cu ai noștri, oameni de principiu și le voi mai comunica. Îți spun drept că astăzi ți-am trimis epistola, în origine, la esceleția-sa d-l b[aron] Papp, ca îndatăși ce o va ceti să mi-o retrămită. Fii sigur că ni bună mina.

57 Dară apoi nu ți-am scris cum am umblat cu cununia fetei d-lui Papp⁵ în Peșta. Auzi numai ce minune! Escelentia-sa d-l Papp, cu citeva săptămîni mai înainte a scris la metropolitul că iată-și mărită una feată și, fiindcă băserică și paroch g. -cat. în Peșta nu avem, ce are / de făcut etc., etc.?

Metropolitul, ce i-a răspuns ce nu i-a răspuns, — pe lungă istorie — destul că, după ce Papp necedecit nu a voit ca să-și cunune feata la băserica romano-cat., s-a învilit ca și în casă privată să se poată cununa dară l-a îndreptat a se adresa întru toate cătră episcopul Szilágyi-Papp.

57° Așa a făcut, însă vine de observat că episcopul Gherlei, Pavel⁶, s-a apromis de preut cununătoriu la teneri, adica lui Jurca. Însă după ce Jurca i-a făcut cunoscut episcopului că în casă privată va fi de a se face cununia, a zis că el în casă privată nu-l / va cununa, decit în băserica romano-cat. din Peștea.

58 Papp necedecit nu a volit aceasta. Așa, Pavel episcopul a refuzat efeptuirea cununii. Papp, strîmtoat de împregiurări, mi-a scris mie, rugîndu-mă ca să mă duc eu să-i cunun pe teneri. Eu de-a una m-am dus la metropolitul de am cerut concediu. Ce e drept, s-a învilit să mă duc, dară trebuind să daie dispensațiune pentru mireasă de la trei promulgațiuni, iară mie putere delegată etc., nu a volit, fără a zis ca să-i scrii lui Papp să ceară de la / episcopul Szilágyi⁷, cînd sosesc în Peșta.

Mi-a arătat Papp răspunsul lui Szilágyi, care sună: „Eu jurisdicțiune episcopescă în Peșta nu am, fără primatele, ca episcopul locului.

Așadară, esceleție, dispensațiune de la vestiri pentru mireasă să ceri de la primatele, iară pentru canonicul Fekete, putere delegată de la plebanul r.-cat. etc.“⁸. Mi-a spus Papp că despre aceasta a telegrăfat la metropolitul, și eu acum voi vedea ce va face metropolitul. Eu i-am zis: „Da, ca și episcopul / Szilágyi!“ Mi-a răspuns: „Nu cred!“ Eu i-am zis: „No, vei vedea!“ 58°

Așa s-a și întimplat. Dominecă la 12 ore, mergund la Papp, imi dă de la metropolitul următoriu telegram: „*Domherrn Fekete bei Freiherrn Excellenz*“⁹ Papp, Pest, Molnar utza 16. Szilágyi nu dă dispensațiune, că nu are jurisdicțiune episcopescă la Peșta. Eu nu pot da, că nece eu nu am acolo. Procurează dispensațiunea de la episcopul locului, primatele, sau în persoană, dacă e în Buda, sau în telegram, de la Ordinariatul strigo/nian. Vancea.“ 59°

Papp, devenit în perplexitate, mă întreabă: „Dară acum ce vei face, că eu nu voiesc să știu nemica despre jurisdicțiunea primatului asupra gr. -catolocilor etc.“¹⁰ Eu i-am zis: „După ce ați alarmat, esceleție, pe Pavel și Szilágyi, episcopii și pe Vancea, metropolitul, acum voi face cumu-mi demîndă șeful etc. Dară, în toată întimplarea, eu-ți voi cununa mine feata, fii sigur etc., etc.“ / De-a una m-am dus la plebanul Schwendtner și l-am întrebat că primatele în Buda e? Mi-a răspuns că e în Strigoniu. După aceea i-am arătat telegramul de la metropolitul, vezi bine după ce i-am enarat lucrul. Mai în urmă, după multe de toate dispute, a zis că dacă vom depone la primatele taxă pentru dispensațiune, va telegrăfa la Strigoniu, iară dacă lui încă-i vom depune taxa pentru cununie, imi va da putere delegată. 59°

După amiază / la 3 ore a mers în sus Jurca de a depus taxele poftite etc., etc. 60°

No, dar-apoi să fi auzit și văzut indignațiune! Roman, redactorele *Fed[erațiunii]*, a zis că va da un articlu împotriva procedurii episcopilor și metropolitului nostru! I-a zis Papp: „Te voi vedea! Dară eu știu că voi da“¹¹.

Papp astăzi-mi scrie că va da, numai cit pîn-acum nu a avut timp. Dară Roman vād că tace ca peștele. Așa, pentru că dealtmintrelea a început / a escuza pe metropolitul că e om bun, pentru că cînd a fost deținut în Vaț i-a trimis, prin Moldovan¹², profesorele, 100 fl. v. austr. 60°

Doamne, să-ți pot enara toate, că ce am făcut eu cu domnii noștri din Peșta! Acum s-au apromis că vor păși în această cauză cu toată energia. Le-am spus că eu, în acestea împregiurări, altul la Peștea nu mă mai duc. Și poate Papp iarăși va avea lipsă, cit mai curînd, cu ceea / laltă feată, avînd de-a o mărita. 61°

Liartă, prea stimate amice, că numai cu grabă ți-am scris!

Sărutîndu-te din animă, cu toată stima rămîn al domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Fekete. / 61°

¹ Vasile Ladislau Pop.

² Vezi aceeași motivare din partea lui Bariș, scris. precedentă, n. 1. Dar, spre deosebire de prietenul său de la Brașov, V. L. Pop nu va lua de adevăratele parte la congres. Ceva mai mult, fiind denumit de cei adunați la Blaj ca președinte al comi-

siei ce urma să prezinte ministrului instrucțiunii, Trefort Agost, elaboratele congresului, Pop refuză în continuare, motivând că nu este de acord cu formularea proiectului de memoriu către Împăratul. În locul lui, delegația e condusă de Iosif Hossu și Alexandru Roman (vezi articolul *Deputațiunea Congresului școlastic de Blaș și-a indeplinit misiunea*, în *Federațiunea*, VI, 1873, nr. 48—773, p. 192—193).

³ Bariț n-a scris nimic în acest obiect. Nici nu era nevoie, pentru că a scris Pop însuși, în termenii tari (vezi n. 11).

⁴ Fekete Negruțiu nu trece data, probabil neavînd la îndemînă epistola. Este vorba de scrisoarea lui Bariț din 1/13 mai 1873 (analizată în nota 1 la scris. precedentă).

⁵ Este vorba de fiica lui Vasile Ladislau Pop, Aurelia, care în 1873 avea 22 de ani.

⁶ *Mihail Pavel*, 1827—1907, episcop greco-catolic al Gherlei, mai apoi al Orăzii. Cu studii teologice la „Sfînta Barbara“ din Viena. Pavel a devenit un om merituos pentru națiune începînd din 1860, cînd a ajuns vicar foraneu al Maramureșului, aparținînd episcopatului din Gherla. În această calitate s-a străduit să-i scoată pe românii greco-catolici din Sighet și împrejurimi de sub jurisdicția Episcopiei rutene de la Muncaci și să-i afilieze celei române de la Gherla. E ales episcop al Gherlei în decembrie 1872 iar în 1879 episcop de Oradea. La Oradea și-a creat un renume de arhieru harnic, bun și darnic: a înființat Internatul Pavelian din Beiuș, cu 137 de locuri și a înființat Școala civilă de fete din același oraș. Fondul întemeiat de el pe seama episcopiei, după obiceiul tuturor arhierilor, întrecea tot ce au putut agonisi împreună, timp de 100 de ani, antecesorii în scaunul episcopal de la Oradea.

⁷ Iosif Popp Szilágyi, despre care vezi scris. XV, n. 1.

⁸ Cunoscută aplecare a lui Popp Szilágyi către autoritățile catolice ungurești.

⁹ „Canonicului Fekete, la excelența-sa baronul...“

¹⁰ Neacceptarea jurisdicției Strigoniului asupra greco-catolicilor din Transilvania a fost unul dintre obiectivele politice ale generației pașoptiste transilvănene. Era un corolar al respingerii tutelei politice a Ungariei.

¹¹ Într-adevăr, Vasile Ladislau Pop nu lasă lucrurile într-atîta. *Federațiunea* n-a publicat pînă la urmă nimic, în schimb în *Gazeta Transilvaniei* apare un lung articol intitulat *Românii uniți, tributari parocului latin în Pesta* (XXXVI, 1873 nr. 44—46). Articolul nu e semnat, apare doar sub formă de corespondență din Pesta. Autorul e V. L. Pop, care povestește lucrurile la persoana a treia singular, fără a spune cine este persoana. Tonul articolului e tare, hotărît, autorul făcînd din incidentul cu căsătoria un fapt de semnificație națională.

¹² Ioan Micu Moldovan.

XXII

Blaș, 1 dec. [1]874*1

PP.

*Mult prețuita epistolă a d-tale din 23/11 a.c. cu bucurie am primitu-o**²

La întrebările ce ai binevoit a mi le face, am onoare cu toată sinceritatea și pre cît sum cunoscut cu împregiurările de sub cestiune, *a-ți răspunde*³ în următoarele:

Cînd s-au dejustițiat și spînzurat tribunii Alesandru Baternai din Balda și Simonici din Sărmașul Mare nu am fost acasă, în Cluș, ci togma atunci, de la ministeriu *avînd*⁴ ordinațiune ca să conscriem *canonicile*⁵ porțiuni, am fost dus în vizitațiune prin tract, cam din finea lui *septemvrie*⁶ (1)848 pînă în 20 octom. (1)848. În acest timp, în care zi nu știu, au prins honvezii pre cei doi tribuni în satul Bărăi, de unde e născut fratele canonic Liviu. I-a provăzut cu celea sinte capelanul gr.-cat. din

Cluș, Vlăduțiu, paroch mai nainte în Topa Deșeartă. El i-a și concomitat pînă la locul de perzare.

Eu m-am întors din vizitațiunea canonică în 20 opt. (1)848, într-o joi. Pe episcopul Leményi l-am aflat la mine, în casa parochială, reintors de la Dieta din Pesta mai nainte cu o săptămînă. Iară în 21 oct. (1)848, vineri *dimineața*⁷ la 9 oare au început a trage campanele intru o dungă (ureche) la toate besericile, *doară*⁸, din Cluș. Pe strade strigau în gura mare: „*Jönnek az oláhok! Fegyverre a ki csak foghat fegyvert!*“⁹ Episcopul Leményi era pre aci să fugă, dară l-am îmbărbătat să *steie*⁹ pe loc și nu l-am lăsat. Îndatăși au împlut / curtea parochială domni, doamne și domnișoare de ungur, mă rugau pe D-zeu ca să nu-i las să-i omoare românii. Eu i-am mingăiet că de cumva *aieve*¹⁰ vin, nu-i voi lăsa să intre în curtea parochială etc.

S-au adunat honvezii, cetățenii în arme (polgarii) în piață, dară spun că cauza acestei alarme ar fi fost că de cătră Gyurfăleu *să fi*¹¹ văzut una ciurdă de biboli și pe aceștia *să-i fi cugetat*¹² de români. Destul că, *comperta rei varitate*, pe la 12 oare s-au întors vitejii cătră locuințele sale din oraș, bătînd tobele cu toată fala. Spun că de bucurie tot orașul s-a îmbătat. *Destul că*¹³ în acea zi, la două ore după amiază, după ce ne-am sculat cu ep[iscop]ul Leményi de la prinz, ne-am dus în casa laterală, *decît vine servitoriul ep[iscop]ului, Ladislau Pop și zice că caută pe Urban*¹⁴. Eu *îndatăși*¹⁵ am ieșit *în casa ce cu sala cei mare*¹⁶ și, uitîndu-mă pe *feresti*¹⁷ am văzut înaintea casei parochiale, pe stradă cît e de lungă, că stau înșirați husarii kossutheni. Eu într-aceea, voind să văz ce vreau, am ieșit afară, dară cînd am ieșit pe ușa dinafară, un honved cu sabia scoasă mi-a stat înaintea și răstit m-a întrebat că nu e cineva aici? I-am răspuns: „Ba sunt doi domni, Récsi din Cluj și unul Györfi din Sylvania, la ep[iscop]ul Leményi în casă“. *A continuat honvedul întrebarea*¹⁸ mai încolo: „Dară Urban?“ I-am răspuns: „Nu este aici“. *Întrebă honvedul*¹⁹: „Dară în beserică?“ I-am răspuns: „Nici acolo“. Atunci a zis: „Adă *cheia*²⁰ de la beserică, să văz intru adevăr“. Eu, de trei săp/tămîni fiind dus prin tract, *cheia*²¹ nu o am *adus*²² la mine, *fără*²³ am cerut-o de la *capelanul*²⁴. Mergund eu cu *el*²⁵ în beserică, s-a uitat împregiu dar nu a aflat, nu a văzut ce căuta (nota bene: mai nainte ieșise *vestea*²⁶ prin cazarmă și prin oraș că beserica română e plină de arme pentru români, iară eu, ca nepățit, nu am știut să scriu în vreun jurnal din Cluș că iată ce se vorbește, dară nu e dreptă faima).

Într-aceea m-am fost dus în casa mea și preste un pătrariu de oară a venit Minoriciu căpitanul^b și, întrebîndu-mă între altele că Urban nu e la mine, i-am răspuns: „Nu!“ Atunci *cu vers mandativ mi-a zis*²⁷: „Domnia-ta ești arestat! De aci nici un paș nu te miști, că *îndatăși*²⁸ te vor împușca“. A și pus păzitori intrarmați la toate ușile *odăilor*²⁹. Preste un pătrariu de oară văz că vine Comisiunea apărătoare de țeară (Honvédelmi bizotmány) cu Gustav Grois^c și contele Mikes János în frunte. Cerînd *cheia* băserice de la mine, eu li-am datu-o și m-am dus cu iei ca cu niște oameni culți și de omenie. Dară cînd eram să intru în băserică, văzînd că soldații, adecă honvezii, orașeani intrarmați cu puști,

lânci și securi etc., *ma*³⁰ niște leasne subțiri ce aveam *rupîndu-le de bite*³¹ năvălesc cu furie nespūsă, văzînd că sum în pericol am voit să mă întorc în casă, dară m-au prins doi orășeni de subțiori și nu m-au lăsat. I-am rogat ca să mă ducă într-o casă și să pună străgi pe mine, dară mi-au răspuns: „*Nem, gazember!*“^d Unii m-au / întrebat să spun drept că aici e Urban? Eu le-am răspuns că nu. Atunci niște *petulanți, din*³² turnul bisericeii au strigat: „*Itt van Urban!*“^e Atunci unul din ei m-a lovit cu *bita*³³ în cap, zicînd: „*No tolvaj, látod hogy itt van!?*“^f Eu i-am zis: „*Ne üssen édes uram, mert most is azt mondom hogy nincs itt!*“^g A doua oară cînd iarăși au strigat din turn: „*Itt van!*“ m-au scopit în față și m-au lovit iarăși cu *bita*³⁴ în cap. Apoi să fi văzut cum sta honvezii cu puștile și orășenii cu lăncile țintind spre turn, ca să împuște pe Urban!

După ce au cercat, aruncat toate prin beserică, încă și cuminecătura, văzînd că nu află ce căuta (arme) au ieșit afară, iară Minoriciu, căpitanul a zis: „*Vigyék a papot!*“^h M-au luat de guler înainte și m-au dus cu ei. Cînd am ieșit pe poartă, m-au lovit unul cu sabia în cap. Îndatăși a început a curge sînge din cap. Mai încolo, ducîndu-mă, m-au lovit vreo cinci cu *dărabe*³⁵ de lemne, încît am căzut de pe picioare. Redicîndu-mă, m-au dus la Casa magistratului. Unul, în cale, s-au repezit și mi-a pus pistolul în pept, dară un orășean, anume Vinkler, l-a lovit cu pușca preste mină, *în sus*³⁶, și glonțul a trecut pe la *ureche-mi*³⁷. M-au dus apoi la Curtea magistratului și au voit să mă lege la par, ca pe cei de perzare, dară un domn de la magistrat, cu numele Makoldi, venind înlăuntrul curței a strigat: „*Hát mit / csinálnak? Bocssásák el hogy menjen egy szobába mert ártatlanul szenved!*“ⁱ Încuindu-mă într-una chilie, au pus străgi pe mine și au trămis apoi pe medicul Fenigsdorf de m-au tuns, fiindu-mi capul spart pe 5 locuri, și mi-a prescris emplastru...

La 7 oare seara au venit membrii Comisiunii apărătoare de patrie înlăntu la mine și m-a benignizat zicînd Gustav Grois: „Spune drept că fost-a Urban la domnia-ta, și nu nega, pentru că bucătăreasa d-tale a spus că într-o săptămînă întreagă a prăznit la d-ta!“ Atunci eu, știindu-mă nevinovat, am ieșit din pațiență și cu indignațiune li-am răspuns: „Dacă v-a spus bucătăreasa așa, mergeți și întrebați pe ep[isco]pul Leményi, pe omul cel bun al domniilor-voastre, pentru că de o săptămînă întorcîndu-se de la Pesta șede în casa parochială, și de a prînzit Urban, la dînsul poate să fie prînzit, dară la mine nu. Pentru că eu, de trei săptămîni fiind dus în vizitațiunea canonică, ieri m-am întors.“

Intr-aceea, afară în piață sau pe stradă era o larmă *groaznică*³⁸: strigau să dea pe Urban afară. Păzitorii de la poartă (au fost puși soldați la poartă, de păzitori) au zis cătră orășenii, cu deosebire ostășenii cei ce strigau: „Nu e Urban, ci protopopul cel românesc!“ iară alar / matorii strigau: „Fie *barem*³⁹ Christos, dați-l afară să-l spintecăm cu lăncile!“ Într-aceea, din partea orășenilor au venit acoalea, înaintea comisiunii și în numele poporului m-au cerut ca să mă dea lor afară. Dară Grois, ce e drept, i-a înfruntat zicîndu-le că acesta e protopopul românesc și că pe nedrept pătimeste, și⁴⁰ pe deputați i-a reținut acoalea și nu i-a lăsat să *meargă*⁴¹ la popor.

În cealaltă zi, sâmbătă, fiind de tot morbos, suferind⁴² arestat într-o casă prin care merg cauzanții la directoarele de poliție, dintre cari unii, văzîndu-mă culcat pe un canapei, mă compătineau iară alții mă *scopiau*⁴³ batjocorîndu-mă, am chemat prin un șerbitoriu de la magistrat, la fereastră, pe un amplotiat român de la Gubern, cu numele Iacob Pal și m-am rogat ca să spună ep[isco]pului Leményi să facă bine și să scrie la d. Gustav Grois ca să-mi dea o altă casă sau să mă elibereze.

Duminecă demăneța a venit Grois la mine și mi-a zis că: „Iată ce mi-a scris ep[isco]pul. Eu bucuros ți-ași da altă chilie, dară toate sunt ocupate. Iară afară încă te las să ieși, dară să știi că cît vei ieși pe poarta magistratului, deuna te vor toca în cap.“ Așa, am ales dintri două rele ca să rămîn în arest. /

Luni iară *m-a*⁴⁴ benignizat, dară am reieșit luminat ca soarele.

Marti, la 12 oare din zi au venit la mine în casă toată Comisiunea apărătoare de patrie și mi-a zis să mă găt ca să mă ducă acasă. Așa a și făcut. D[omn]ul Gustav Grois a vorbit cu aceea ocaziune cătră ep[isco]pul Leményi: „Iacă, măria-ta, am adus pe protopopul, dară să nu fie cu supărare pentru această întămplare, căce cauza a fost singură aceea că orășenii nu l-au cunoscut bine“. (Auzi, din 21 oct. (1)847, cînd am mers la Cluș de paroch și protopop, pînă la 21 oct. (1)848 nu au avut destulă ocaziune să mă cunoască etc!) Iară ep[isco]pul Leményi, indignat tare, i-a răspuns: „*No*⁴⁵, domnii mei, eu am venit în jos de la Pesta ca să mă duc la Blaș, dară *căpătînd*⁴⁶ o epistolă amerințătoare de la unii credincioși ai mei, am cugetat să-mi scutesc viața aci în Cluș. *Dară*⁴⁷ văz că aci, între unguri, pentru cari suferii eu imputări de la credincioșii mei, îmi este viața mai în mare pericol. Dară mi-am propus ca să mă duc la Blaș, între oamenii mei, căce mă va judeca lumea dacă voi să mă periclitez tocmă din partea acelora pentru cari suferii eu *amelințări*⁴⁸ de la ai mei etc.“ Atunci Grois a zis: „Nu te vom lăsa nici într-un caz ca să mergi dintre noi etc., etc.“ Iară eu m-am rogat de comisiune ca să-mi dea pasport să mă duc / acasă la părenți, *dară*⁴⁹ Grois mi-a răspuns: „Noi te lăsăm, dară atunci nu stăm buni că *cît*⁵⁰ vei ieși afară din oraș, deuna te vor toca în cap“.

Așa, am fost silit să rămîn în Cluș. Apoi cite am pățit și pătimit după aceea ar fi foarte lung a le enara. Și celea sus scrise numai pentru aceea le-am enarat pentru că il[ustritatea] ta ai binevoit a te exprima că, pentru deslucire în obiectul de sub cestiune te întorci cătră mine ca cătră fontina *cei*⁵¹ mai genuină. Așa ar debui să fie, dară după ce am pătimit celea sus indigitate, am șezut pe acasă, retras de lumea cea mare, așteptînd numai muchea securei, despre ce te-ai convinge dacă ți-aș enara toate insultele asupra-mi redicate.

După ce a făcut investigațiunea la magistrat asupra-mi, jurînd 60 martori, între cari și *fruntașii*⁵² români au mărturisit asupra-mi. D-zeu să le ierte păcatele! (În certificatul *căpătat, de la magistrat între altele se cuprindea*⁵³: „*A főbbujtogatókkal nem mindenekben résztvett!*“ i.

Nu mult după această scenă tragică întimplată cu mine a urmat și dejustițiarea protopopului din Cătina, Basiliu Turcu. Pre dînsul l-au prins și escortat la Cluș cu mai mulți poporeni de ai lui (ziua nu o știu,

nici luna) și la Casa comitatului l-au legat, cu poporeni dimpreună, la *pari*^k. Când un servitoriu de la comitat i-a tras încălțăminte ca să-l lege în fer, a lovit pre acel servitoriu, iară / acesta, de minie, luând cizma a lovit pe protopopul preste un ochi, încit i s-a umflat și vinețit ochiul foarte tare!

În 3 zile cit au fost legat în curtea Casei comitatului, mergund la ei să-i vează mulțime imensă de popor, protopopul zicea în gura mare: *Vicem pro vice reddam tibi amice!* De aci, muierile magiare au început a zice: „*Néze az ebbadtát még azt mondja a magyarnak ice propice!*“

Cu celea sinte eu l-am provezut, cu care ocaziune i s-a cetit și sentenția de moarte, în care i s-a imputat că au ținut la sine tribuni, că a agitat asupra ungurilor, după cum imi aduc aminte, și alte de cari nu-mi aduc aminte. Când l-am provezut cu celea sinte m-a rogat ca să-i cer pardon. M-am și rogat de d. baron Inczédi, főbiroul (judele primariu) ca să se-ndure a-l agrafia, dară acolea afară, în azul tuturor mi-a răspuns: „*Nem lehet, mert szét törtük a fát felette!*“ Adecă, am văzut că după ce i-a cetit sentenția a rupt un lemnuț subscrisul jude primariu și l-a aruncat pre el (pre protopopul).

De petrecut cu nu l-am petrecut, pentru că m-am rogat de comitele suprem Paul Macskási ca să mă dispenseze, fiind cam morbos din bătaia de mai nainte. Cu greu m-a dispensat. Dară l-a petrecut Alecsandru Arpadi carele atunci, ca paroch al Baciului a fost venit la Cluș, la ep[isco]pul Leményi. /

Tocma în ziua — joia — aceea, avînd de a îngropa pe capelanul Clușului, pe Ioane Vlăduțiu, carele din frica că petrecund încă pe un condamnat la moarte, cu cîtva zile mai nainte, înaintea furcilor i-a zis un honvéd: „*Ki Istened oláh pap, tégedetis ugy kéne hogy felakaszanak!*“ a căzut în coleră și a morit. La 10—11 oare l-am pröhodit, cu mai mulți preoți, în beserică și l-am petrecut la groapă. S-au tras campanele bisericei noastre după dînsul. Atunci, ducînd și pe Turcu la locul de perzare au cugetat la magistrat că tragem după cel condamnat. *No dară*⁵⁴ mi s-a⁵⁵ aprins paiele în cap. M-au și luat la întrebare, la magistrat. De abia am scăpat de primejdia cu ep[isco]pul Leményi, *dînd*⁵⁶ atestat că nu după condamnatul, ci după capelanul s-au tras campanele.

*Despre Lila, să-l fi dat în sus, se vorbea atunci prin Cluș, dară aparte nu știu*⁵⁷. *Iarăși*⁵⁸ de la unii oameni de ai noștri am auzit că parochul din Mociu, *unde preste noapte au rămas honvezii*⁵⁹ cari mergeau să-l prindă⁶⁰, ar fi scris în secret ca să fugă, că vin să-l prindă, *dară să nu fi vrut pînă nu va fi beut cafea*⁶¹.

Ep[isco]pul Leményi a scris pentru dînsul *să-i dea pardon*⁶², dară ⁹⁶îndeșert că, după cum se / vorbea atunci, judecătorii *să fi*⁶³ fost amenințați din partea poporului că dacă nu-l judecă la moarte, dînsul își va lua răzbunare asupra lor. Dară *că așa*⁶⁴ a fost⁶⁵, nu știu m.

Cînd au judecat la moarte, în primăvara anului (1)849, pe Basiliu Popovici, parochul din Țăgșor, la Judecătoria marțială, a fost trâmîs un domn cu numele de Biró (cel de botez nu-l știu) la ep[isco]pul Leményi ca să-l degradeze, pentru ca să-l poată împușca. *Acesta Biró cînd au intrat*⁶⁶ în casă la ep[isco]pul, am fost eu, Alesandru Bohățel și Ioan

Bob în casă. Biró zicund cătră ep[isco]pul: „Am venit, măria-ta, cu rogarea oficioasă de la Judecătoria marțială ca pe cutare preot să-l degradezi, căce e *sentenționat*⁶⁷ la moarte etc.“ Atunci ep[isco]pul s-a sculat în sus pe de scaun și, cu indignațiune mare, a răspuns: „Acea nu o voi face nicidecît, că eu nu știu după ce legi judecați⁶⁸ voi pe preoți la moarte. Știu că mai nainte, dacă greșea sau făcea ceva crimă vreun preot, jurisdicțiunea civilă îl da la forul besericesc *mai intii să-l judece*⁶⁹, și dacă îl afla demn de degradat, îl degrada, apoi îl transpunea la forul civile să-l judece. Dară acum văd că toate le faceți din contră“. Atunci Biró, opărit, a ieșit afară, *dar pentru aceea*⁷⁰ tot l-au împușcat.

Am întrebat de d. Manfi că nu se află catalogul preoților uciși în revoluțiune, aci în Ar/chiv. Mi-a spus că, fiind deprădat în revoluțiune tot arhivul, nu se află. 97

Cîți știu eu, cei uciși sunt:

Alexiu Molnar, parochul din Alecuș;

Moldovan parochul din Uioara;

Parochul din Budei, tatăl lui Papiu Ilarian;

Parochul din Agrisceu (numele nu i-l știu);

Alecsandru Țicudi, teolog de Blaș, fiul protopopului din Dîmb.

Acestea și le-am scris pe fugă, dară cu toată sinceritatea². / 97°

¹ Nu cunoaștem originalul scrisorii. Textul de față este *Copia epistolei canonice lui Io. Fekete. Blaș.1 dec. (1)874* făcută de Ștefan Moldovan, pentru Bariț. Acesta din urmă publică epistola (vezi *Transilvania*, VIII, 1874, nr. 6, p. 64—64 și *George Bariț, Părți alese* . . . , II, p. 272—280), după care specifică la finea copiei: „S-a publicat, dară să se conserve ca document autentic. De acestea însă vei afla și între scrisorile canonicului I. F. Negruțiu adresate mie. Vezi colecțiunea“.

Textul este împinzit de corecturile și adnotările lui Bariț. Pasajele cu litere cursive sint fie înlocuite fie tăiate. Consemnăm aci, în note, intervențiile operate, numerotîndu-le cu asterisc urmat de o cifră (*1, *2). Notele din subsolul scrisorii făcute de Bariț le indicăm cu litere (a, b). Ocazia este binevenită spre a oferi un exemplu caracteristic de felul cum lucra Bariț asupra textelor colaboratorilor. Notele noastre, puține le numerotăm cu cifre arabe fără asterisc.

*1 Datarea scrisorii aparține copistului. Vezi n. 1.

*2 Pasaj nepublicat.

*3 Bariț mută „a-ți răspunde“ după „am onoare“ modernizînd fraza.

*4 Idem; rezultă: „tocma atunci avînd“.

*5 Devenit: „Canonicile“.

*6 „Septembrie“.

*7 „Demineata“.

*8 Schimbat locul = „doară la toate besericile“.

a „Pe românește: Vin valachii! La arme toți cîți puteți purta arme!“

*9 „Stea“.

*10 „Aieve“, tăiat și înlocuit cu „întru adevăr“.

*11 „Ar fi“.

*12 „I-ar fi luat“.

*13 Tăiat. Rămăs: „În acea zi. . .“

*14 Stilizat: „Cînd iacă vine servitoriul ep[isco]pului, anume Ladislau Pop, și zice: « Ungurii caută pe v. colonelul Urban de la Năsăud »“.

*15 „Îndată“.

*16 Stilizat: „În sala cea mare“.

*17 „Fereastră“.

*18 Stilizat: „Honvedul însă a continuat“.

*19 Idem: „Întrebă același milițian“.

- *20 „Chiaia“.
 *21 Idem.
 *22 „Avut“.
 *23 Tăiat.
 *24 „Capelan“.
 *25 Înlocuit cu: „Acel milițian“.
 *26 Idem, cu: „Faima“.
 b „Și acela un renegeat fanatic“.
 *27 Înlocuit cu: „El îmi zise în ton imperativ“.
 *28 „Îndată“.
 *29 „Chiliilor“.
 c „Neamț curat, al cărui tată fusese mulți ani bucătaru la un magnat, în Cluș unde-și crescui toți pruncii. Red.“
 *30 Înlocuit cu: „Din“.
 *31 Idem, cu: „Rupeau ciomegeși“.
 d „Adecă românește: «Nu, om de nimic!!»“
 *32 „Ștregari suiți în“.
 e „Aici e Urban!“
 *33 „Măciuca“.
 f „Vezi, tilhariule, că este aici!“
 g „Nu mă bate, jupine, căci și acuma zic că nu este aici“ Traducerea corectă este: „Nu mă lovi, domnule dragă, căci din nou îți spun că nu este aici“.
 *34 „Ciomagul“.
 h „Duceți pe popă!“
 *35 Înlocuit cu: „Despicături“.
 *36 Tăiat.
 *37 „Urechia mea“.
 i „Ce faceți? Lăsați-l să meargă în vreo chilie, pentru că suferă nemind vinovat“
 Corect: „Lăsați-l să intre undeva în vreo odaie, căci suferă fără vină. Acest Makoldi fusese cunoscut și pînă atunci ca unul dintre cei moderați. Red. *Tr[ansilvaniei]*“.
 *38 „Fioroasă“.
 *39 „Chiar și“.
 *40 „Apoi“.
 *41 În acest loc, introdus de Bariț, cuvîntul: „Afară“.
 *42 Schimbat: „Fiindu-mi foarte rău și văzîndu-mă“.
 *43 Idem, cu: „Scuipau“.
 *44 „M-au“.
 *45 Tăiat.
 *46 „Căpătînd“.
 *47 „Acum însă“.
 *48 „Amenințări“.
 *49 „Ci“.
 *50 „Îndată ce“.
 *51 „Cea“.
 *52 Redus, semnificativ, la: „Fruntași“.
 *53 Înlocuit cu: „Magistratuale, au zis între altele“.
 j „Nu a participat la toate, cu agitatorii principali“.
 k „Pociumbi, stîlpi“.
 l „Aceasta e altă versiune, care defere de cea ce zice că un om din popor a lovit pe prot[opopul] Turcu, fără ca acesta să-l fie iritat cu ceva. Și această versiune este mult mai probabile dacă vom considera pozițiunea proto[po]pului din acelea momente. Red. *Trans.*“
 *54 Înlocuit cu: „Așa“.
 *55 Idem, cu: „S-au și“.
 *56 Cu: „Carele dede“.
 *57 Pasaj tăiat.
 *58 Tăiat.
 *59 Stilizat: „Unde au mas preste noapte honvezii“.
 *60 Intercalat: „Pe Turcu“.
 *61 Stilizat: „Se spune însă că nu a voit să fugă pînă nu și-a beut cafeaua“.

*62 Formularea aparține lui Bariț. Cuvintele originale au fost tăiate cu linie groasă și nu se pot reconstitui.

*63 Înlocuit cu: „Au“.

*64 Cu: „De“.

*65 Intercalat: „Așa“. Deci = „Dară de a fost așa“.

m „Atăta este adevărat că în acelea zile domnia și în Cluș plebea, proletariatul, ochlocrația condusă de cițiva demagogi spurcați, adevărate fiare sălbatice. Red. *Trans.*“

*66 Stilizat: „Cînd au întrat acel Biró“.

*67 Înlocuit cu: „Condămnat“.

*68 Intercalat: „Voi“.

*69 Stilizat: „Ca mai întăi să-l judece acela“.

*70 Idem: „Pentru aceea însă“.

2 Această scrisoare dezvoltă conținutul scrisorilor I și II. Faptele, numele și referințele sînt aceleași, și pentru că le-am notat acolo nu mai repetăm operația.

Alături de această scrisoare se află o *Copie din epistola p[roto]popului Gavr[il] Pop, Cluș, 25 dec. (1)874*, de mina aceluiași S. M. Copia, fragmentară, completează cuprinsul scrisorii lui Fekete Negruțiu:

.....
 ..P.P.

În cît pentru dejustițiarea protopopului Turcu, a lui Bătrîneanu și Simonis am cercat protocoalele și, în ordinea celor repausați în toamna anului (1)848 nu se află nici unul inferit, fără pe marginea protocolului se află inferit latinește, în toamna anului (1)848 cum că Turcu s-a dejustițiat în 23 oct. Iară despre Bătrîneanu se află atîta: «Diebus oct. p. a. 1848 (poate diebus oct. primis anni 1848?). Suspensus est».

Aceasta ce se zice în protocol despre Bătrîneanu și (despre)Simonis consună cu aserțiunea d-lui paroch din Cluș-Mănăstur, Nic. Pop, carele zice că pe acești 2 domnia-sa i-a pregătit și petrecut la moarte în 3 octobrie. Probabil, dară, că acești 2 atunci în 3 oct. s-au dejustițiat.

Moartea capelanului Vlăduțiu nu este inferită în protocol.

Io-mi aduc aminte că cînd i-au prins în Bărăi, în toamna anului 1848 pe B[ătrîneanu] și Sim[onis] am fost acasă, ca junișan, și țin minte că mai tîrziu de 3 oct. i-au prins, pentru că atunci tot lucrul de pe cîmp era terminat, pre cînd în zilele prime ale lui oct. încă este mult de lucru pe cîmp. Și așa, pare că totuși nu-mi vinea crede că în oct. să fie fost dejustițiați acești 2“ (B.A.R., ms. rom. 980, f. 99r+v).

XXIII

Blaș, die 23 ianuariu 1875

*Prea stimate domnule!
 Mult prețuite amice!*

Grele timpuri am ajuns! Prea amata noastră națiune iarăși va să devină într-un stadiu de cercetare și de probă. Pentru aceea, din înflăcărutul zel de a conlucra, încitu-mi este cu puțință, spre ușurarea soartei ei celei grele, cu această ocaziune nu pot să nu-ți atrag atențiunea prea stimatei domniei-tale la unele împregiurări din trecut, cu scop de a combina celea prezente cu celea tecute și, de aci, a face consecințe pentru venitoriu.

Metropolitul, poate fiind chemat, a plecat la Peste, / pe neștiute, unde numai în zilele trecute ce mai fusese. Poate iarăși fac svat celi puternici, ca pe timpul ministeriului lui Lonyai ¹, cu ocaziunea alegerilor trecute, ca să ne înșele pe noi, pe români, precum întru adevăr ni-au și înșelat. De pe timpul cînd metropoliții corespundeau laolaltă pentru

a convoca conferința națională², știu din gura unui aristocrat că pe metropoliții noștri i-au adămnit să amâne convocarea conferinței naționale, prin corespondințe intime unul cătră altul, pînă ce se vor face alegerile la Dieta³. Adecă să tot cearnă, și niceodată să nu frămînte. Ce eu mitropolitului nostru i-am și zisu-o, dară s-a indignat.

62° Așa / s-au și întîmplat, cum mi-a spus aristocratul, că metropolitul gr.-oriental⁴, în scris, a asigurat pe Lonyai că, prin corespondențe se va amîna convocarea conferinței și că, prin urmare, nu se va ține. Oare nu vor tenta și acum ceva asemenea? Doamne, doamne, să știți cu cine avem de a lucra!

Eu întru adevăr, întru simplitatea animei mele, nu am știut ce e iezuitismul și machiavelismul, dară — dorere! — eu însumi i-am experimentat amarele-i fructuri.

63 Ți-am descoperit acestea din considerațiune ca prea stimata domnia-ta, / interesîndu-te din animă despre soartea națiunii noastre, avînd totdeodată și zel de a lucra spre propășirea ei, dară — ce e mai mult folositoriu și salutariu pentru națiune — posedînd și încrederea tuturor, mai fără excepțiune, să studiezi și combinezi împregiurările sus descrise și să lucri pentru națiune după cum vei afla mai salutare⁵. Iară noi te vom sprigioni.

Din animă poftindu-ți tot binele, cu deosebită stimă rămîn al prea stimatei domniei-tale sincer stimătoriu amic,

Ioan Fekete m.p.,
canonic. /

63°

¹ *Lonyai Menyhért*, 1822—1884, om de stat maghiar. A avut o carieră politică întru totul comună cu ceilalți aristocrați unguri din secolul trecut: a participat la războiul împotriva Austriei în anii 1848—1849, pentru ca mai tîrziu, în special în anii dualismului, să colaboreze copios cu foștii dușmani. Timp de un an — decembrie 1871-decembrie 1872 — a fost ministru președinte al Ungariei. La îndemnul lui Lonyai s-a ținut la Blaj, între 17 iunie — 3 iulie 1862, o conferință convocată de mitropolitul Ioan Vancea, la care au luat parte George Bariț, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu, în care s-a compus un memoriu despre revendicările românilor. Fekete consideră, pe bună dreptate, îndemnul la convocarea conferinței drept o înșelătorie menită să sustragă atenția românilor de la marea problemă a acelui an: alegerile pentru Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

² Vezi scris. XV, n. 11. Este vorba de Conferința națională de la Sibiu din aprilie 1863.

³ Dieta de la Sibiu din 1863—1864.

⁴ Andrei Șaguna.

⁵ Teodor V. Păcățian își începe capitolul *Ciclul parlamentar 1875—1878* din volumul VI al *Cărții de aur* cu următoarele cuvinte: „Se începe acum în viața politică a românilor din statul ungar o epocă a cărei notă caracteristică e lipsa de orientare, de energie, de organizare și de disciplină, mai ales însă lipsa de legătură între inteligență și popor“. Fruntașii națiunii române din Transilvania proclamaseră *pasivismul*, dar poporul nu era pregătit să-l înțeleagă. Oamenii simpli vedeau în pasiviști, nu arareori, niște dușmani. Ce era de făcut? În 24 ianuarie 1875 se întrunește la Alba Iulia o conferință restrînsă, convocată de Axente Sever. Au mai luat parte: Rubin Patița, Grigore Elekesi, Mihai Cirlea și Alexandru Tordășan. Se hotărăște ținerea unei noi conferințe naționale, în 15 mai, la Sibiu, pe care, din considerente tactice, să o convoace Clubul comitatens român din Cluj. Apelul clujenilor a ieșit în 27 aprilie și cheamă la conferință pe 23 mai 1875. Apelul e elaborat de fruntașii

români din Cluj: Grigore Silași, Alexandru Lazar, Grigore Chifa, Victor Rusu, Gavril Pop, Vasile Roșescu, Lazăr Baldi și Ioan Petranu.

Conferința națională s-a ținut la data fixată, 23 mai 1875 și constituie un real succes în condițiile de marasm politic ale vremii. Cei 163 de participanți hotărăsc susținerea în continuare a pasivității. Formularea este memorabilă: „Pe lângă susținerea programului național român de la anul 1848, conferința românilor din Ardeal decretează absoluta pasivitate față cu alegerile pentru Dieta din Budapesta“. Astfel, românii s-au regăsit și s-au îmbărbătat, pe drumul greu dar singurul adevărat, al noncolaborării desăvîrșite cu dușmanii națiunii. Vezi Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, VI, Sibiu, 1910, p. 501—516.

XXIV

Blaș, die 17 iunie 1880

Prea stimata domnule!

În zilele trecute, cînd am avut fortuna a vă onora în casa mea, venind vorba despre biografia episcopului Lemeni ați binevolit a-mi lăsa ca să vă descriu faptele mai de însemnătate ale episcopului Lemeni¹, de pre timpul, respective din anii 1848—[18]49, cînd a fost în Cluș la Dieta, pînă în 1850 cînd a abzis de episcopie etc.

Ce am cugetat a fi de mai mare momentozitate am scris cu toată sinceritatea, precum s-a întîmplat, precum și alte întîmplări, pînă în 1861 inclusive². Io datul celor întîmplate nu le-am scris nece în ordine, poate, cronologic, pentru că pre timpul acela nu mi-am făcut însemnări despre celea întîmplate. Ce tare rău îmi pare, căci din celea ce le-am observat, parte le-am făcut io, în 15 ani în Cluș, ca protopop, în cauza națională și bisericească s-ar putea scrie multe bune și frumoase în anele istoriei de pre acel temp.

Sub absolutism, pînă ce în 1862 am venit de canonic la Blaș, încă tare multe lipse am avut. Chiar dintru început, în 1850, organele (unele) administrative tare rău tracta cu săracii noștri români. Procuratori nu aveam, decît pre Alesandru Bohățel³ și Mikes Flore⁴ (dară acesta s-au fost dat de una parte), nu era cine să apere pre români. Procuratorii magiari nu voiau să cuprindă procese în contra aristocraților, de exemplu procesul felecanilor asupra Cetăței Clușului, a dretenilor în contra baronului Kemény Ferencz etc., etc., etc. Săracul Récsi⁵, bătrînul, mai făcē suplicii la / români, dară Urban⁶ l-a chemat la sine și l-a admăniat cu toată asprimea și duritatea, zicînd: „Cum de îndrăznești, ca om aplicat, să scrii pentru Răuberii (hoții) de români?“ Atunci Récsi, venind în foc, i-a zis: „Da cum de domnia [ta]* d-le Obrist⁷ numește de Răuberi pre acelia carii au ținut cu Împăratul?“ Destul că l-a oprit să nu mai scrie, că altmintrelea-l scoate din oficiu etc.

Poporul, neavînd pre nimene să-l apere, m-am apucat io să-i apăr, parte în persoană întrepunîndu-mă pentru popor, parte scriîndu-le suplice lamentatorii, dintru întii românește, dară după ce, venind la mine domnii Domidie și Rusu, c.r. locotenenți, ca adjutanți ai lui Urban, m-au rogat ca să scriu nemțește, căci dînșii n-au priceput limba română cea latinizată.

227

Am scris nemțește (După cum a zis Bohățel cătră mine: „Vai, domnule protopop, cum te-a lăudat un om din Uifaleu! A venit la mine și mi-a zis: «Mare minte are protopopul din Cluș! Nainte de acestea cu 4 ani am fost la domnul protopop și mi-a făcut o instanță din 7 cărți, iară astăzi mi-a făcut alta numai din 2 cărți. Vei vedea, domnule, că preste 4 săptămîni le va face fără carte!»“ Vezi bine că țineam dicționariile pre măsură, de mai căutam cite un cuvînt. Așa, B[ohățel] m-a satirizat, după obiceiul lui), am scris pentru poporul din Țaga (Czege) la Împăratul, în limba română, începund: „*Vos estis D[ominus]*”, zice S[inta] Scriptură etc.“ A și primitu-o în 5 aprilie, în cauza comăsațiunei făcută în 1848 cu forța, pre popa de acolo și 7 oameni urmărindu-i revoluționarii etc., dară Districts Comando din Bistrița a scris la cea din Cluș, și prin aceasta la Poliție, ca să mă facă responsabil despre toate daunele ce se vor face în Țaga, / pentru că a fost trămisă asupra lor execuțiune de dragoni etc. Era la Poliție un secretariu unu Büffel, din Bucovina, pre care-l învățam limba română. La dînsul fiind dată această cauză, cînd m-a luat la protocol i-am enarat că ce batjocură fac cu săracii oameni. M-am rugat ca să-mi ieie și răspunsul meu la protocol. Cu anevoie mi l-a luat. Apoi să fi văzut cum am descris tractarea cu românii!

După aceea am scris motivele pentru ce am fost silit să scriu pentru popor, căci nu se află procurator care să apere pe săracul popor și așa strigă în gura mare că nu i se face nece o dreptate. Iară io, ca omul ocîrmuirei, ca să o apăr de compromisiune, am fost și sum silit a păși spre apărare-i etc. Nu mi-a venit nece o imputare alta și execuția din una s-a luat de pre popor etc.

Am avut lupte cu Urban în persoană, cu Bogdan, comisariul de la prefectură, cu Corneli, comandantele prefecturei, cu baronul Öechsner, președintele tribunalului etc., etc., etc. Am fost dat de nenumărate ori la Gubern, de unde în două rinduri s-a dat ordine la ordinariat ca să mă pedepsească disciplinariter, dară de la ordinariat comunicîndu-mi-se actul, am răspuns arătînd malectrățiile poporului din partea organelor administrative și motivele pentru ce am fost silit să pășesc spre apărarea poporului. Iată, între altele, cauza cu b[aronul] Öechsner, carele m-a pîrit cum că (wüstend)⁹ l-am agredat în oficiu. Am răspuns că nu l-am vătămât ci, neștiind bine nemțește, nu am potut să-mi aleg cuvintele de courtoazie. Fără să-l văz pre domnul baron cînd ar fi silit să vorbească în limbile latină, română și maghiară, cari io le știu, cum ar vorbi de frumos și de neted etc.

Am scris că deoarece magiarii (după/ zisa s[fintului] Petru apostolul: „Satana, ca un leu răcnind împlă în giur, căutînd pre care să-l îmbuce“) împlă fel și formă să abată poporul nostru de la credința cătră Împăratul. Io, ca omul Împăratului și a regimului am mers în vizitațiune canonică pre sate, pedestru, că podurile erau rupte de revărsări de apă și cu căruța nu puteam trece dintr-un sat într-altu, numai ca să întăresc poporul în neclătită credință cătră Împăratul etc. Apoi aceasta e mulțămîta de la Înalțul Gubern etc., etc.

L-am trămis răspunsul la Blaș ca să-l subștearnă la gubern. De la Blaș mi s-a trămis îndărătru, cu ordine de a-l scrie de nou, mai domol,

că e prea aspru. Am scris îndărătru la Consistoriu că nece un cuvînt nu schimb, fără să-l subștearnă la Gubern, sub răspunderea mea etc.

După acestea nu mi-a venit nece o imputare.

Aseminea pentru preuți, ce-i mina la facerea drumului etc., etc. Cu 37 de preuți, în frunte cu protopopul, am subscris și alte multe etc., etc., etc. *Sed de his satis*¹⁰.

Mă rog de iertare că, fiind tare ocupat, ca referente școlastic, numai cu grabă v-am scris.

Altecum, cu deosebită stimă rămîn al domniilor-voastre sincer stimătoriu,

Ioane Fekete,
canonic. /

282⁹

¹ Vechea ambiție a lui Bariț de a reconstitui biografia episcopului Lemeni și a-l disculpa de învinuirea de trădare (vezi scris. I, n. 3). Este cel de al treilea material pe care i-l cere lui Fekete Negruțiu (după scrisorile I și XXII). Bătrînul canonic a scris într-adevăr o nouă narațiune a întîmplărilor, de data aceasta mergînd cu povestirea pînă la 1861 (vezi *Episoade din viața episcopului Ioan Pop de Lemeni*, în *Observatoriul*, III, 1880, nr. 17, p. 65—66; nr. 18, p. 69—70; nr. 19, p. 73—74; nr. 20, p. 77—78; nr. 21, p. 81—82; nr. 22, p. 85—86; IV, 1881 — cu titlul schimbat în *Descrițiunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861* — nr. 11, p. 41—42; nr. 12, p. 45—46; nr. 13, p. 49—50; nr. 14, p. 53—54).

² Bariț n-a publicat întreaga povestire a lui Fekete Negruțiu. O parte se găsește în manuscris la B.A.R., în ms. rom. 981, f. 229r—235v. Partea manuscrisă se referă la încercările aristocrației maghiare din anii 1860—1862 „de a-i îmbuna“ pe români, pregătindu-i astfel pentru noile tentative de unire ale Transilvaniei cu Ungaria. Vezi în acest sens scrisoarea V.

³ Alexandru Bohățel, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, nota 5.

⁴ Florian Micaș, despre care vezi supra, scris. II, n. 18.

⁵ *Récsi János*, vechi funcționar clujean, căsătorit cu româncea Iuliana Brîncean. Fiul lor Emilius Récsi a fost unul dintre cei mai mari oameni de cultură ai Ungariei în secolul al XIX-lea.

⁶ Despre colonelul Urban, vezi scris. I, n. 17.

* Omis de Fekete Negruțiu.

⁷ Corect: „Oberst“, colonel.

⁸ „Voi sinteți Domnul“.

⁹ „Pustiitor“.

¹⁰ „Dar de acestea sint sătul“.

IOAN ANTONELLI

(10 septembrie 1827—3 septembrie 1888)

Corespondența dintre Ioan Antonelli și George Bariț, care acoperă cronologic (1865—1872) o perioadă restrinsă, dar cuprinde ani de grele încercări pentru națiunea română, ne dezvăluie profilul politic al unui luptător hotărât pentru apărarea intereselor fundamentale ale poporului său. În cadrul acestui profil politic poate fi remarcat în primul rând un spirit mereu treaz care scrutează frec vent și cu atenție realitățile politice, barierele noi ivite în calea dezvoltării mai libere și mai fericite a mult încercatei națiuni din sinul căreia s-a ridicat. Este, de asemenea, un spirit căutător care dorește să găsească și să fixeze metodele și tactica de luptă cea mai adecvată și cea mai în măsură să riposteze, dîr și în termeni radicali, împotriva desființării autonomiei Transilvaniei, a uniunii forțate a acesteia cu Ungaria și a invalidării legilor Dietei de la Sibiu din 1863—1864, singurele care recunoscuseră vreodată anumite drepturi politice pentru națiunea și limba românească din monarhia habsburgică. Evenimentele din anii 1848—1849 au dovedit în mod concludent că națiunea română se găsea într-un stadiu avansat al procesului de maturizare politico-națională. Conștient de necesitatea afirmării ființei sale naționale, dovedind un generos spirit de sacrificiu, poporul român a fost condus de lideri politici eminenți și devotați într-o luptă organizată, disciplinată. Programele politice din 1848—1849, jurământul de credință către națiunea română, principiile și ideile profesate de marii ideologi ai revoluției burghezo-democratice din Transilvania, au rămas decenii de-a rîndul în memoria fruntașilor mai bătrîni sau mai tineri, chemați să conducă și să asigure continuitatea conducerii luptei pentru emanciparea politică și națională a poporului român. Era vorba, în fond, de contradicția principală ai Europei secolului al XIX-lea, contradicție care pune fața în față tinerele națiuni dornice de eliberare și progres, cu rămășițele întunecate, dar încă periculoase, ale absolutismului imperiilor multinaționale centralizatoare.

Antonelli a fost unul din acei numeroși cărturari români rămași credincioși idealurilor pentru care au luptat în anii 1848—1849. Atunci, Antonelli, fiul preotului român din satul Vălaszut (Răscruți, județul Cluj) era un tânăr de 21 de ani. Studiile primare și medii și le efectuase la Cluj, Tg. Mureș și Blaj, absolvind în acest oraș și teologia. A fost, deci, crescut în mediul politic și cultural al Blajului, unul din cele mai importante centre ale renașterii naționale românești. Ca și mulți alții dintre numeroșii săi colegi de generație, Antonelli, deși tânăr, dovedește o adîncă și înțeleaptă maturitate politică, declarîndu-se în mod hotărât adept al lui Simion Bărnuțiu, principalul conducător ideologic al revoluției, autor al memorabilului discurs din 2/14 mai 1848, care trasa linia și conduita generală a luptei politice

românești pentru aplicarea principiului democratic al egalității dintre națiuni și apărarea autonomiei pămîntului strămoșesc. Apărător fidel și convins al autonomiei Transilvaniei și adversar declarat al legilor de uniune maghiare, Antonelli, și-a cîștigat încrederea națiunii sale, intrînd cu curaj în lupta armată ca vicetribun și apoi „căpitan“, colaborator apropiat al prefectului Axente Sever¹. Iar după sfîrșitul perioadei dificile a neoabsolutismului, 1849—1860, este din nou prezent în desfășurarea unor acțiuni politice sau culturale de seamă, menite să întetească eforturile pentru continua afirmare a ființei naționale a poporului român. Astfel Ioan Antonelli participă la Conferința națională de la Sibiu din ianuarie 1861, care cere — în esență — ca, în cadrul unei viitoare diete democratice a Transilvaniei, națiunea română să fie înarticulată ca națiune politică egală în drepturi cu celelalte națiuni, iar limba română să fie declarată ca una din limbile oficiale ale Marelui Principat al Transilvaniei (revendicări obținute mai tîrziu de articolele de lege I și II ale Dietei din Sibiu din anul 1863). În ianuarie 1861, Antonelli, atunci profesor la gimnaziul din Blaj, ca participant la importanta adunare politică semnează protocolul conferinței sibiene², care conținea toate hotărîrile și căile de urmat în viitorul apropiat pentru atingerea scopurilor fixate în cursul dezbaterilor. De asemenea, tot în 1861, în cadrul festiv al ședințelor inaugurale, I. Antonelli este ales cu majoritate de voturi membru al Comitetului Central al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român³.

După ce scurt timp, între 1863—1865, a fost numit paroh și viceprotopop în Turda, Antonelli devine vicar al Făgărașului, post pe care-l ocupă pînă în anul 1872. Aici găsește o viață politică românească deosebit de activă, ale cărei baze fuseseră fixate încă în 1861, cînd s-a constituit Districtul Făgărașului în frunte cu un căpitan suprem român și s-a adoptat limba română ca singura limbă oficială a districtului. De asemenea, în adunarea districtuală români erau majoritari iar în posturi erau numiți numeroși funcționari români. Bineînțeles, toate aceste cuceriri au nemulțumit profund membrii claselor dominante maghiare, fie din Făgăraș, fie din alte părți, aceștia văzîndu-și periclitate pozițiile vechi din administrația locală de stat. Succesele înregistrate de românii făgărașeni au impregnat o atitudine activă în concepția lor de luptă politică, atitudine care se prelungește atît în perioada pregătirii dualismului (1865—1867) cît și în primii ani ai acestuia. Românii făgărașeni, întocmai ca și frații lor din întreaga țară, au privit cu îngrijorare și indignare Dieta din Cluj (1865) convocată pentru a pregăti terenul în favoarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, așa cum ceruseră politicienii maghiari care înregistraseră mari succese în tratativele lor cu împăratul Francisc Iosif I. Cu toate acestea, — după cum îl informa Antonelli pe Bariț — ei doreau să participe la alegerile pentru dieta din Cluj, unde reprezentanții lor urmau să înainteze un „protest zdravăn și lucrat cum se cade“; cei prezenți însă nu vor lua parte la dezbaterile acestui organ legislativ care, disprețuind spiritul democratic al timpului, era alcătuit după un sistem electoral vechi și perimat, ce pune în inferioritate numerică pe deputații națiunii române majoritare. Cît despre Antonelli, el înclina pentru alcătuirea de către comitetul districtual a unei petiții de protest către Tron și — în acest sens — îl roagă pe Bariț să prelucreze și să contribuie la desăvîrșirea actului, cu competența și autoritatea sa politică⁴.

¹ Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română...*, I, Sibiu, 1898, p. 136; Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 87.

² Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub Coroana Ungară*, II, Sibiu, 1902, p. 217.

³ *Ibid.*, p. 652.

⁴ Scris. I.

În fața evenimentelor amenințătoare ce se profilau, conducătorii românilor transilvăneni trec la organizarea rezistenței politice. Căile, însă, difereau⁵. Unii — și aceștia erau cei mai mulți — adoptă tactica boicotului dietei și a protestului către tron, alții, dimpotrivă, aleg calea luptei active, protestînd chiar din interiorul instituțiilor politico-legislative ale dominanților, împotriva tendințelor suprematiste ale politicienilor maghiari și pledînd pentru menținerea legilor din 1863. Antonelli alege prima tactică și se încadrează, în privința concepției generale, în curentul pasivist condus de Bariț. Conducătorii pasiviști îi îndemnau pe români să nu participe nici măcar la alegerile electorale pentru dieta din Cluj. Ei refuză să-și ocupe locurile în dietă, chiar dacă unii dintrei ei — George Bariț, Iacob Bologa, Dimitrie Moldovan, Vasile Ladislau Popp — ar fi putut participa la lucrările ei în calitate de „regaliști“, deci ca persoane chemate de marele principe. Antonelli, cîștigat de partea opiniei barițiene despre tactica politică, îi scrie șefului pasivist că el, ca și alți lideri, acceptă „temeiurile pentru abținerea de la alegeri“⁶. Totodată, își exprimă speranța că și ceilalți români vor adopta aceeași tactică. În ședința din 24 octombrie 1865, Antonelli susține în fața comitetului districtual necesitatea abținerii totale de la alegeri; dar majoritatea hoiăraște să participe la alegeri⁷, să combată reușita candidaților maghiari și să impună victoria unor deputați români devotați, care să apere în Dieta de la Cluj autonomia Transilvaniei și drepturile cîștigate și sancționate prin legi. Înfrînt de majoritate, lui Antonelli nu-i rămînea altceva de făcut decît să accepte mandatul și încrederea românilor făgărășeni, în rîndul cărora era binevenit și se bucura de popularitate, pentru a preveni astfel alegerea unui candidat din rîndul minorității reacționare maghiare. Într-adevăr, în alegeri îl înfrînge pe contele Teleki Domokos și, alături de celălalt candidat făgărășan, protopopul Ioan Meșianu, Antonelli intră în Dieta din Cluj (unde intraseră dealtfel, printre alții, și mitropolitul Al. Sterca Șuluțiu și avocatul Ioan Rațiu, deși amîndoi aveau mari rezerve față de acest corp legislativ). La Dieta din Cluj, Antonelli semnează, alături de alți 28 deputați, votul separat din 9 decembrie 1865 (printre semnatori se aflau și A. Șaguna, Al. Sterca Șuluțiu, Ioan Rațiu, Ioan Pușcariu, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Al. Bohățel, Ioan Alduleanu). Votul separat constituie un important act de rezistență și de protest politic alcătuit în numele națiunii române. Semnatarii atrăgeau atenția Monarhului că Dieta din Cluj nu e capabilă și competentă de a aduce concluzii cu putere de drept, deoarece „nu poate da expresiune pe deplin dorințelor celei mai mari și mai numeroase părți a populațiunii țării“, deci a poporului român din Transilvania. Era nedrept ca maghiarii și secuii care atunci numărau 600.000 locuitori ai Transilvaniei, să-și aleagă 59 de deputați, iar românii, care depășeau un milion să-și poată alege doar 13 deputați! De asemenea și în privința deputaților regaliști, națiunea română a fost nedreptățită: 92 de regaliști erau maghiari sau sași și doar 34 români. În concluzie, după cum în 1848 articolul de lege despre uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a promulgat fără învoirea și concursul națiunii române, așa și în actuala dietă, revizuirea aceluia articol se făcea fără „participarea națiunii române care, ca atare [ca națiune politică egal îndreptățită — n. ns.] nu este chemată și reprezentată în dietă“. Deputații români cereau convocarea unei diete democratice, pe baza legii votate în Dieta de la Sibiu în 1864 (dar nesancționată atunci de monarh), în care poporul român să fie în mod just reprezentat, pentru ca aleșii lui să poată lupta pentru asigurarea și garanția naționalității, a limbii și a drepturilor politice care i se cuveneau⁸.

⁵ Simion Retegan, *Atitudinea burgheziei române din Transilvania față de Dieta din Cluj din 1865*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Historia, fasc. 2, Cluj, 1966.

⁶ Scris. II.

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 83.

⁸ Teodor V. Păcățian, *Op. cit.*, III, Sibiu, 1905, p. 845—850.

Dar, neținînd cont de spiritul timpului și de justele revendicări naționale ale popoarelor nemaghiare și negermane din monarhie, politicienii din Pesta și Viena își urmau cu tenacitate tratativele pentru instaurarea dualismului, a unui sistem statal bicentralist, care să asigure conservarea drepturilor „istorice“ și să apere integritatea teritoriilor provinciilor ereditare austriece și a Coroanei Sfîntului Ștefan. Încă la 23 septembrie 1866, Antonelli, în urma analizei știrilor politice din publicistica timpului, prevede că românii sînt „aproape a vedea un Minister unguresc, încălțat, îmbrăcat“. Îngrijorat de soarta națiunii sale, Antonelli vrea să activeze și să radicalizeze rezistența politică și militează pentru convocarea unui congres sau adunare politică generală a românilor transilvăneni. Dacă mitropoliții nu se angajau în asemenea „timpuri critice“ la o astfel de acțiune, pasul trebuia făcut de alți bărbați cu autoritate și cit mai curînd⁹. Distinsul prelat român este gata să sprijine prompt orice inițiativă menită să salvgardeze autonomia Transilvaniei și drepturile politice românești. Astfel, el activează neobosit pentru aplicarea hotărîrii de la Alba Iulia, luată în privința alcătuirii unui memorandum de către Bariț și Ioan Rațiu și înaintarea lui la Viena. Prin grija și rîvna lui Antonelli, în Făgăraș se adună 75 de semnături de adziune la memoriul celor doi conducători radicali români (în toată Transilvania s-au adunat 1493 de semnături, Făgărașul fiind pe locul III). De asemenea este gata să facă colecte de bani pentru a sprijini și din punct de vedere material călătoria și acțiunea la Viena. Antonelli, adept al radicalizării și al impunerii unui ritm mai rapid acțiunilor și mișcărilor naționale, combate acele opinii românești moderate, care inclinau spre linia tradițională și anume a necesității și oportunității rămînerii mitropoliților în fruntea treburilor politice. La un moment dat, într-o clipă de entuziasm și optimism, este înclinat să creadă în reușita „ostelenilor“¹⁰ lui Bariț și Rațiu.

Dar memoriul românesc înaintat Vienei la 30 decembrie 1866 nu găsește ascultarea cuvenită. În acest act se ceruse abrogarea articolului de lege I al Dietei din Cluj de la 1848, care prevăzuse uniunea Transilvaniei cu Ungaria, sancționarea legii electorale votată la Dieta de la Sibiu în 1864 și convocarea pe baza ei a unei diete democratice. Se afirma deschis că fuziunea și contopirea Transilvaniei cu Ungaria ar fi „ruinătoare“ atît pentru națiunea română cit și pentru liniștea și siguranța imperiului, intrucît uniunea era combătută cu hotărîre de 18 ani atît de români cit și de o parte a reprezentanților sași. Puternicii zilei erau preveniți că, în pofida sau mai precis tocmai datorită suferințelor celor mai aspre „românii Transilvaniei constituiau o națiune oțelită, care-și păstrează amintirile istorice și convingerile politice și pe care un instinct politic sănătos nu o va părăsi niciodată“. De aceea, românii n-au încredere în opiniile și principiile de atunci ale politicienilor din Ungaria și doresc să rămînă în Transilvania. Românii din Banat și părțile Aradului, Crișana, Maramureș au fost prigoniți, asupriți sau chiar uciși în cursul alegerilor din 1861 și, deși numărau 1.800.000 de suflete, și-au putut alege doar 19 deputați în Dieta din Pesta. Asemenea acte electorale se repetau din nou și în 1865 și 1866. În Transilvania se menținea un cens ridicat de 8 florini, pentru a-i defavoriza pe români, în timp ce în alte țări de coroană, mai bogate, censul era doar de 5 florini. Transilvania suferea mult din cauza cerbiei partidei aristocraților maghiari, o partidă mică „care tot se mai îngîmfă cu prerogativele sale naționale“ și „îmbuibată de ambițiune falsă, a fost în timpul trecut dezmiardată prin favorizări nenumărate cu cite fusese încărcată și a fost întărită prea peste măsură în rătăcirea sa părere, ca și cum ea ar fi unica proptea a tronului și singură capabilă de a guverna“¹¹.

⁹ Scris. VI.

¹⁰ Scris. VII.

¹¹ Teodor V. Păcățian, *Op. cit.*, IV, Sibiu, 1906, p. 128—135.

Antonelli nu înțelegea însă să-și susțină lupta numai în cadrul restrâns al intelectualității laice și ecleziastice românești. El nu pregetă să pună amvonul și calitatea de prelat în slujba agitației politice în sinul maselor românești. Astfel, la 26 octombrie 1866, în fața poporului adunat în biserica unită din Făgăraș pentru cinstirea și sărbătorirea sancționării articolului de lege I al Dietei din Sibiu, Antonelli rostește un important discurs politic. Analiza succintă a acestuia ne dezvăluie o concepție modernă, realistă, o înțelegere profundă a sensului dezvoltării istorice. El acordă și factorului economic un loc important în accelerarea și asigurarea progresului. În istoria statelor și națiunilor — spunea Antonelli — după mari zguduiri urmau întotdeauna mari prefaceri. Aceasta era o regulă generală și toți acei care studiau istoria popoarelor puteau să se convingă de acest mare adevăr. Realitatea istorică generală demonstra de un secol încoace că „păreții despărțitori de caste începură a cam pierde din puterea și tăria pe care o aveau înainte“. Oratorul s-a referit fără îndoială la criza suferită de aristocrație și nobilime, supusă loviturilor noii societăți moderne și combătută de ideile democratice, încă din perioada revoluției franceze. Dar în Transilvania partida politică națională a nobililor liberali sau conservatori maghiari se leagă „cu mâini, cu picioare de tradițiunile și reminiscențele sale istorice, și din astă cauză împiedecă triumful principiilor moderne de stat“. Imperiul habsburgic — preciza Antonelli — nu era alcătuit și nu constă numai din „nemți centraliști“, din nobilimea maghiară sau de altă naționalitate, ci el numără mai multe națiuni, care nu se vor supune nici unei tendințe suprematistice, periculoasă în egală măsură pentru viața și dezvoltarea lor. Problemele de stat din imperiu nu trebuiau să se dezlege în „interesul specific“ al nici uneia din clasele dominante, ci era necesar să țină seama de interesele tuturor popoarelor. Pe asemenea bază, românii sperau că autonomia Transilvaniei va fi respectată, întrucît ei numai în și prin autonomie își vedeau asigurată „posibilitatea și garanția unei legi bune, de care apărați, să ne putem dezvolta starea națională prin institute de agricultură, comerț, de învățămînt și arte“. Românii și-au fixat atitudinea și concepția politică binecunoscută din cauza acestor motive și considerente esențiale și nu fiindcă au fost „asmuțiți în contra fraților maghiari“. Românii majoritari nu vor suporta privilegiul nici unei limbi, întrucît orice privilegiu „vatămă nu numai dreptatea și egalitatea . . . ci aduce cu sine scoaterea oamenilor noștri din dregătorii, dacă nu cunosc perfect limba privilegiată, după cum avem exemple mai înainte ochilor noștri“. Declarîndu-se cu curaj fost discipol „al marelui nostru bărbat Bărnăuțiu“, Antonelli a afirmat că va rămîne adeptul acestuia cît va mai trăi și va păstra neșterse în inimă și în gînd maximele maestrului său politic, într-una din ele Bărnăuțiu afirmînd că „un Dumnezeu a creat toate națiunile, un dar a vărsat în inima lor spre limba lor, un simțămînt de onoare bate în inimile tuturor, un scop le-a prefapt tuturor și acest scop nu se poate ajunge, dacă va domina o națiune peste alta, ci numai domnind dreptul egal peste toate“. El atrăgea atenția celor de la putere că ei nici un minut n-ar trebui să piardă din vedere faptul că Transilvania nu e numai proprietatea lor, unguiească sau săsească, ci și „proprietate românească“ și în consecință, atunci cînd se discută soarta ei, nimeni n-avea dreptul și nu putea să-i ignoreze pe români. De acest mare drept și învederat adevăr românii erau profund convingși și nu mai puteau fi înșelați și „îmbătați“ cu „fiecțiunile juridice și sofismele“ oratorilor și politicienilor maghiari. Antonelli preciza că nimeni nu putea combate și disputa cu argumente sănătoase dreptul românilor asupra Transilvaniei, întrucît acest drept se bazează pe 17 secole de viață românească. Dreptul de cucerire al unora nu însemna drept la proprietate perpetuă „ci numai posesiune temporală“ și acest fapt constituia încă un argument împotriva acelor care doriseră să nege și să conteste „bunul nostru drept de națiune, cînd era vorba de deciziunea soartei acestei patrii“. În introducerea acestui discurs de o

rară frumusețe și claritate politică, Antonelli rostise următorul verset: „Pre mulți au înșelat visurile și au căzut cei ce au sperat într-însele“. La sfîrșitul discursului el preciza că s-a referit la acele partide care nutreau visuri de supremație și încercau să se ridice „ca uleiul deasupra apei“. Dacă pe viitor partidele nu vor părăsi asemenea visuri, atunci acestea le vor aduce în mod sigur „o cădere dureroasă“¹².

După ce monarhul dă ascultare adresei majorității dietale maghiare din Cluj și cheamă deputații Transilvaniei la Dieta de încoronare de la Pesta, unde urma să se „reglementeze“ uniunea Transilvaniei cu Ungaria, situația politică a românilor transilvăneni se agravează și mai mult. O lege electorală nedreaptă și reacționară, articolul II al Dietei din Cluj din 1848, nu le permite să aleagă decît 14 deputați români. Numărul lor era insignifiant și acești deputați, oricît de activi și de decisi ar fi fost în dezbaterile parlamentare, erau sortiți înfrîngerii sau chiar amenințării majorității maghiare covârșitoare. Deci soarta unui teritoriu locuit în majoritate de români urma să se definitiveze într-un corp legislativ în care națiunea română nu era reprezentată ca națiune politică. În fața acestei situații, Antonelli militează neabătut pentru practicarea unui boicot parlamentar ostentativ față de dieta maghiară. El ar fi dorit ca, pentru Făgăraș, în locul colonelului baron David Ursu să fie ales un deputat „despre care să fim siguri că nu-și va trimite la Pesta nici măcar credenționalele“¹³. Dacă, însă, Antonelli rămîne credincios pasivismului, el nu înțelegea, pe de altă parte, să renunțe la organizarea unor acțiuni politice susținute și să militeze pentru organizarea unui congres general, în cadrul căruia românii să protesteze și să-și fixeze poziția și opoziția față de regimul dualist, indiferent cine ar fi fost convocatorii unui asemenea congres. De data aceasta, în plină criză politică, Antonelli, în colaborare cu Meșianu, apelează chiar și la cei doi mitropoliți, căutînd să le insuflă curaj și să-i îndemne la acțiune. Antonelli, care cunoștea bine și realitățile din interiorul mișcării politice românești, avea mai multă încredere în mitropolitul unit Al. Sterca Șuluțiu. Nu pentru motive confesionale (Antonelli era și el prelat unit), ci pentru că Șuluțiu acționase în același sens încă în 1865, militînd pentru convocarea unui congres românesc și solicitînd ajutorul și efortul adiacent al lui Șaguna, pentru convocarea acestuia. Vicarul Făgărașului nutrește însă temeri în legătură cu poziția mitropolitului Andrei Șaguna, care „de cumva se va mai codi și după aceasta, va trebui să-și piardă și aceea puțină popularitate ce i-a mai rămas în clerul său și la una fracțiune din inteligența mireană“¹⁴. În adresa trimisă de „toată inteligența română din district cu vicarul [Antonelli] și protopopul g[reco]-o[riental] [Meșianu] în frunte“ la 6 februarie 1867, se afirma deschis că rescriptul imperial care, pe baza articolului electoral din 1791, convoca Dieta feudală din Cluj, a făcut în mod nedrept abstracție totală de terenul legal din 1863 și a scos cu totul națiunea română „din barierele constituțiunei“. Dieta din Cluj era așadar „o adevărată satiră fără exemplu în istoria parlamentară a popoarelor“ (se poate recunoaște ușor stilul lui Antonelli). La Cluj, majoritatea dietală maghiară era „măiestrită“, contrafăcută, deoarece în realitate maghiarii erau minoritari în Transilvania. Chiar dacă, în mod demagogic, în unele rescripte imperiale sau acte și declarații maghiare existau unele promisiuni privind acordarea egalei îndreptățiri, românii erau „avuți“ și sătui de promisiuni „care pînă azi nu ne-au adus nici o garanție și nici pre venitoriu nu mai sperăm de la astfel de promisiuni, care stau în contradicție cu starea faptică de lucruri“. Temerile și îngrijorările românilor erau justificate, deoarece se aștepta deja instalarea la Pesta a unui guvern maghiar. Întrucît întrunirile politice erau interzise prin lege, mitropo-

¹² *Gazeta Transilvaniei*, XXIX, 1866, nr. 82.

¹³ *Scris. VIII.*

¹⁴ *Scris. IX.*

liții erau chemați și îndemnați ca, în calitatea lor de președinți ai comitetului permanent din 1861, să obțină permisiunea convocării unui congres național, asemenea celui de la Sibiu din ianuarie 1861, care să apere cauza națională românească¹⁵.

La 17 februarie 1867 s-a instalat la Pesta guvernul maghiar condus de contele Iuliu Andrassy. În mai 1867 guvernării maghiari trimit în Transilvania un comisar regal special, contele Emanuel Péchy, care urma să pregătească terenul pentru desăvârșirea uniunii Transilvaniei la Ungaria și să supravegheze cu strictețe păzirea „legalității” maghiare, care asigura „liniștea” statului și interesele de supremație ale claselor conducătoare. Dînd dovadă de curaj, demnitate și hotărîre, vechiul luptător de la 1848, Antonelli, nu pregetă să afirme în fața comisariatului guvernamental că legile maghiare nu erau valabile și pentru Transilvania. Totodată susține că dorința poporului român convergea spre convocarea unei diete democratice transilvănene, pe baza legii din 1864; doar în acest caz puteau românii să-și continue „lucrările civice” și doar un asemenea statut politic era apt de a respecta interesele diferitelor națiuni din Transilvania. Antonelli refuză să se folosească de limba maghiară, pe care dominanții se străduiau să o impună ca singura oficială, și se adresează contelui maghiar în limba română. Pentru a-l face însă să înțeleagă cele rostite, el îi înmînează „salutarea de bunăvenire” și în limba maghiară. După lectura actului, Emanuel Péchy, vădit iritat, îi răspunde liderului român că legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria este faptă împlinită și că el și autoritățile maghiare nu vor tolera „nici un fel de agitație contra ei”. De asemenea, atrage atenția funcționarilor români făgărășeni că a afirma de atunci înainte, că sînt credincioși Împăratului fără să asculte de „regimul Majestății Sale, guvernul responsabil maghiar”, era o simplă iluzie și deci un fapt incompatibil cu situația politică nou creată¹⁶ (aluzie clară la înțelegerea încheiată între Viena și Pesta).

I. Antonelli a depus neobosit, în primii ani ai dualismului austro-ungar, 1867—1869, o activitate protestatară, menită să condamne politica de dominație națională și să contribuie la creșterea și întărirea rezistenței românești. La 11 mai 1867 alcătuiește, în comitetul districtual al Făgărașului, un protest adresat „Înaltului Prezidiu al Dietei din Ungaria”, contestîndu-i dreptul de a se amesteca în desfășurarea alegerilor din Transilvania, țară care-și avea și și-a avut dintotdeauna un aparat administrativ propriu¹⁷. De asemenea, în 1868, Antonelli a lucrat la un proiect de memoriu al Districtului Făgăraș pentru apărarea a „peste treizeci de bărbați ai națiunii române” care erau urmăriți judiciar pentru dorințele cuprinse în *Pronunciamentul de la Blaj* din mai 1868. Revendicările cuprinse în *Pronunciament* au mai fost exprimate și în 1848 „parte în viu grai și în scris, parte în memorande și petițiuni” și, deci, exprimau dorința și voința întregii națiuni române din Transilvania. Toate cerințele politice românești erau juste, deoarece se bazau pe „legile naturii”. Românii nu vor putea niciodată să abdică de legile din 1863—1864 și prigonirea frunțașilor lor de către autoritățile judecătorești era de natură să înstrăineze și nu să apropie una de alta naționalitățile din Transilvania „destinate de soartă a trăi în una și aceeași patrie”. Proiectul cerea încetarea cercetării criminale și convocarea unei diete democratice, prin care națiunea română să poată lua parte „la stabilirea referințelor Ardealului cu Ungaria”¹⁸.

Făcînd abstracție de realitățile etnico-naționale din Ungaria istorică și de justele revendicări politice ale popoarelor nemaghiare, Parlamentul din Pesta adoptă la 1 și 4 decembrie 1868 reacționarele proiecte de legi ale naționalităților (Proiectul Deák Ferenc)

¹⁵ Scris. VIII.

¹⁶ Scris. X.

¹⁷ Arhiva istorică a Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, Fondul Blaj, Arhiva personală I. Antonelli, nr. 10.

¹⁸ Fond. cit., nr. 11.

și cel al „reglementării” uniunii Transilvaniei cu Ungaria (prezentat de comisia parlamentară centrală). Primul declara națiunea maghiară ca singura națiune politică în stat, iar cel de al doilea nimicea cu desăvîrșire autonomia Transilvaniei, contopind-o administrativ în Ungaria. După cîteva zile ele au fost sancționate de monarh, devenind faimoasele articole de lege XLIV și XLIII. În fața acestei triste situații, Antonelli își întărește convingerile pasiviste și militează din nou pentru aplicarea unei pasivități complete față de Dieta din Pesta. După părerea lui, românii nu trebuiau nici măcar să participe la alegeri, întrucît în cazul adoptării tacticii activiste, cei 10—12 deputați pe care românii și i-ar fi putut alege, oricît de energici și buni români ar fi fost, ei ar fi rămas neputincioși în fața majorității parlamentare maghiare, profund ostilă doleanțelor naționale ale românilor¹⁹. La ședința comitetului districtual din Făgăraș (ianuarie 1869) Ioan Antonelli ține un discurs în care aduce argumente solide în favoarea pasivismului total. Românii, de la 1742 încolo, au susținut o luptă politică leală, întrucît ea era „lupta progresului, lupta spiritului timpului, lupta marelui principiu național, care astăzi e aproape a-și serba triumful său în toată Europa”. În această nobilă și îndelungată luptă, singurele raze de lumină și singura dată cînd „roata fortunei” se părea că i-a ajutat și pe românii transilvăneni au fost legile și principiile din 1863—1864. Dar ele au fost distruse, abrogate printr-un simplu rescript (20 iunie 1867) și apoi prin legea naționalităților și cea a „reglementării” uniunii. Antonelli regreta o asemenea politică și afirmă sincer că, în constelația de atunci a Europei (cînd pericolul dominației rusești sau germane se profila destul de clar), „ungurul are cea mai mare necesitate de ajutorul și simpatia românului”, dar acest lucru nu se putea obține decît prin respect reciproc și nu printr-o politică prigonitoare. În țările în care exista un „constituționalism adevărat” legile nedrepte și apăsătoare se puteau modifica prin conlucrarea tuturor factorilor constituționali. În acest caz, românii ar urma să ia exemple din „viața constituțională a Romei vechi, a Angliei moderne, ale renumitului irlandez O’Connell”, deci să adopte „așa-numita politică a activității după terminologia modernă și în modul acesta să năzuim a schimba și modifica numitele legi, ce apasă cu multă necruțare”. Dar, preciza Antonelli, constituționalismul maghiar nu era un constituționalism adevărat, întrucît în ultimii ani el a făcut abstracție de națiunea română și de drepturile democratice. Nici liberalismul partidelor maghiare de guvernămînt nu era un liberalism adevărat, ci era mai mult intoleranță, așa că românii nu puteau spera nimic bun de la instituțiile legislative ale statului²⁰.

Bazat pe aceste considerente, Antonelli recomandă abținerea totală de la alegeri. Dar comitetul districtual și, mai tîrziu, adunarea intelectualilor din Făgăraș adoptă formula pasivității relative. Adică, românii participau la alegeri pentru a-și impune proprii lor candidați naționali, împotriva celor guvernamentali. Dar cei aleși urmau să boicoteze parlamentul maghiar din Pesta, prin neparticipare la lucrările acestuia. Astfel, Antonelli, designat de conaționalii săi ca reprezentantul lor, a fost nevoit să candideze în cercul electoral Viștea, reușind să fie ales. Însă, conform hotărîrilor de la Conferința din Miercurea, la care a participat și el, și conform propriilor sale convingeri, Antonelli refuză să intre în parlament. Recunoscîndu-i meritele și ostenele pe tărîmul luptei politice, Conferința de la Miercurea îl alege pe Antonelli membru al Comitetului Central al Partidului Național Român²¹ (pasivist).

În discursurile sau în scrierile sale cultural-politice și istorice, Antonelli se dovedește a fi, în mod constant, adeptul și susținătorul unei concepții juste, de ansamblu, asupra pro-

¹⁹ Scris. XIX.

²⁰ Arhiva citată, nr. 28. Cf. și *Gazeta Transilvaniei*, XXXII, 1869, nr. 4.

²¹ Arhiva citată, nr. 1.

gresului general al „români smului“, prin care el, ca și ceilalți conducători burghezo-democrați, înțelegea mișcarea de eliberare și emancipare a întregii națiuni. La progresul și continuarea întărire a acestuia, afirma Antonelli, au contribuit toți românii, indiferent că erau originari din Transilvania sau de peste Carpați. El era convins de victoria finală a luptei poporului său, care va triumfa asupra greutăților și „injuriei timpurilor“. La Făgăraș, în discursul rostit la Adunarea generală anuală a ASTREI din 1871 (când adunase pentru fondul Asociațiunii 3265 florini), Antonelli arată că românii au crescut și vor crește „fii de talent eminent, însuflețiți pentru progresul culturii moderne, diligenți și neobosiți a studia ziua și noaptea“. Dezvoltarea căilor ferate — afirma oratorul — care au început „a se rămuri“ în patrie, îi va aduce pe români într-un contact și mai direct, și mai nemijlocit, cu lumea din afară. Poporul român trebuia să-și cultive științele și artele și să dezvolte neîncetat diversele meserii și meșteșuguri, mai ales că, deja pînă la acea dată, s-au pus bazele mai multor instituții importante, cum era de exemplu și ASTRA. El afirma că, în viitorul apropiat, poporul român va păși pe calea progresului „cu pași duplicați“. Pe eventualii sceptici, care ar fi gata să-i răspundă că se leagănă în iluzii privind zorile unui viitor apropiat mai bun și mai ușor pentru români, Antonelli îi invită să examineze strict și imparțial „influența asociațiunii noastre transilvane, influența asociațiunilor din Arad și Bucovina asupra culturii și luminării poporului român, influența diverselor asociațiuni a fraților noștri de peste Carpați, influența Academiei științifice și a diverselor școli și universități de care se bucură națiunea română“. Se întărea și creștea mereu numărul bărbaților „adaptați la toate ramurile științelor“. Toți acești factori vor fi capabili să ajute și să ridice din sinul întregii națiuni sute și mii de tineri talentați, fapt ce constituia fără îndoială o dovadă în plus pentru progres și victorie. Nimeni nu se mai putea îndoi de gradul înalt de dezvoltare a principiilor și conștiinței naționale românești, din moment ce tocmai în acel an, la Putna, tinerii talentați ai întregului popor au avut inițiativa sărbătoririi memoriei Marelui Ștefan. Salutînd cu entuziasm patriotic această inițiativă, Antonelli cere ca asemenea festivități să se generalizeze, astfel încît toți marii bărbați ai patriei să constituie obiectul cultului și recunoștinței naționale²².

Manuscrisul său *Fanariozii și românii* ne dezvăluie aceeași minte limpede și judecată clară asupra progresului și propășirii românești. Românii, ca și alte popoare de la Dunăre au luptat atît împotriva exploatareii seculare otomane cît și contra veleităților de dominație mai noi, întrucît tinerele națiuni nu înțelegeau să schimbe un jug cu altul, ci doreau să fie singure stăpîne peste soarta și teritoriul lor național. Antonelli scria clar că „ideea individua lității naționale cu mult a fost mai înrădăcinată la popoarele creștine țînătoare de Turcia, decît ca acestea să se fi putut împăca cu maxima Rusiei, de a le contopi pe toate în căldarea panslavismului“. Împotriva grecizării învățămîntului din Țara Românească a luptat „un român din Ardeal“ (Gheorghe Lazăr) care „a dat o lovitură de moarte școlilor grecești ce molipsiseră atmosfera română“. Eliade a curățit limba de slavonisme și, în general, școlile de peste Carpați au promovat elevi iluștri, printre care se numărau frații Golești, Brătienii, Kogălniceanu, generalul Magheru și alții. În munca laborioasă pentru dezvoltarea ideologiei naționale, toți aceștia au fost ajutați de învățăceii transilvăneni ai lui Șincai, Clain, Maior, dintre ei cei mai zeloși fiind Cipariu, Maiorescu, Laurian, Bariț. Învățații amintiți au fost aceia prin a căror opere și eforturi s-a însămînat peste întreg teritoriul locuit de români planta „românismului“, care a înverzit și va înverzi mereu; tot ei „ne făcură cunoscuți Europei, ne înfrățiră cu popoarele latine“. Concluzia logică la care ajunge Antonelli era că ideea românismului nu mai putea fi dărîmată²³.

²² Idem, nr. 27.

²³ Idem, nr. 66.

Activitatea militantă, ideile profesate și răspindite de Antonelli au produs o vie nemulțumire în rîndurile cercurilor politice reacționare maghiare din Făgăraș și din întreaga Transilvanie. Acestea, sub scutul respectării legilor și a „constituționalismului“ maghiar, vizau întărirea sistemului dualist și implicit, susțineau politica și nedreptățile națională. Antonelli a fost atacat în coloanele ziarului aristocrației transilvănene din Cluj *Kelet*, care publicase un articol acuzator, alcătuit de unul din membrii minorității maghiare din Făgăraș, Pánczél Károly. În răspunsul său, Antonelli afirmă că „prea fericita ceată a fiilor lui Arpad din Făgăraș“ prin injuriile aduse asupra-i, i-au făcut onoarea a-l înălța în ochii conaționalilor săi transilvăneni. El își caracteriza plastic atacatorul, arătînd că Pánczél era, de fapt, adeptul procesului de maghiarizare vizat de guvernanți, întrucît „educațiunea ce a primit-o în colegiile reformate ardelene și temperamentul sanguinic îl însuflețesc pînă după urechi pentru ideea utopică a poetului unguresc «fiecare om să fie om și maghiar»“. Antonelli era etichetat ca un „cap de partidă“ care „teroriza“ și în fața căruia tremurau pînă și funcționarii români. Era acuzat că gravitează în afară și că ar fi gata să dea mîna cu primul inamic ce s-ar ridica împotriva „patriei comune“ (deci a Ungariei). Celor care îi reproșau conduita politică pasivistă față de parlamentul maghiar, Antonelli le răspundea că neintrarea lui în Dieta din Pesta se bazează pe o convingere personală fermă, „pe voința alegătorilor mei și a națiunii române transilvănene și că de recriminări și injurături nu-mi pasă, nu mi-e frică, nu le socotesc“. Prelatul român demască cu curaj mașinațiunile cercurilor politice maghiare locale sau centrale care, neținînd cont de majoritatea covârșitoare a românilor în Districtul Făgărașului, doreau să aducă un căpitan suprem maghiar, o persoană care să dovedească respect față de legile statului. Autoritățile maghiare nu mai aveau încredere nici măcar în căpitanul Vasile Tămaș, deși acesta, după părerea lui Antonelli, făcuse multe complimente „atît aristocrației transilvane cît și memoratei cete, în timpul indicat“²⁴. Antonelli a luptat mereu pentru ca în administrație sau la judecătoria din Făgăraș să existe români buni, care să apere interesele conaționalilor lor. Comitetul districtual al Făgărașului, ba chiar și unii funcționari români din district (I. Codru Drăgușanu), au dat mult de furcă și au iritat în mai multe rînduri Ministerul de interne din Pesta. Guvernul maghiar va lovi însă în mod hotărît în administrația locală românească din Făgăraș. Deja în 1871, asesorii străini de la judecătoria din Făgăraș erau mai numeroși decît cei români. Acesta era un semn că „partida deakiană vrea să ne deakie și Făgărașul, atîta ne e de binevoitoare“²⁵. În 1873, cînd în fruntea districtului a fost numit maghiarul Boér Kálmán, guvernul a intentat proces pentru agitație unor intelectuali români recalitrânți din district: Aron Densușianu (un timp arestat preventiv), Ioan Grama, Teofil Frîncu, George Comănicu. Unii din cei persecutați au trecut în România²⁶.

Curajul politic și devotamentul lui Antonelli pentru cauza națiunii sale au rămas vii în memoria românilor făgărașeni și după ce vicarul lor, chemat de soartă spre a roboti în alte sfere ale vieții naționale, a părăsit Făgărașul. Ei au pomenit mereu, în locuri private sau în adunări publice, numele lui Antonelli, despre care spuneau că a fost cel mai brav vicar al Făgărașului²⁷. Deși în ultima parte a vieții Antonelli și-a concentrat atenția și eforturile pe terenul științei și învățămîntului, totuși vechii lui colegi de luptă politică nu-l uită și înțeleg să-l consulte în organizarea unor acțiuni importante pentru dezvoltarea mișcării naționale. În vederea întăririi și disciplinării luptei se impunea cerința întemeierii unui partid politic unitar, care să-i cuprindă pe toți românii de sub coroana ungară (Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș), indiferent că erau adepții activismului sau pasivismului. În serviciul marii cauze, eforturile trebuiau unite, mișcarea națională trebuia să adopte

²⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 90.

²⁵ *Ibid.*, XXXIV, 1871, nr. 98.

²⁶ Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, VI, Sibiu, 1910, p. 236—239.

²⁷ Arhiva istorică a Filialei Cluj-Napoca a Academiei, Fond. Blaj, arhiva personală Ioan Antonelli, nr. 31.

un program politic bine fundamentat iar partidul urma să vegheze și să organizeze lupta pentru impunerea lui. Toate aceste probleme majore au fost dezbătute la conferința privată restrinsă de la Sibiu din 17—19 octombrie 1880. Hotărârile conferinței — care în anul următor au dus la întemeierea Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria și la stabilirea cunoscutului program în 9 puncte — au fost fixate de un grup important de lideri politici: Vincențiu Babeș (Budapesta), Paul Rotar (Timișoara), Coriolan Brediceanu (Lugoj), Petru Mihali (Sighetul Marmăției), Andrei Medan (Șomcuta Mare), Alexandru Filip (Abrud), Iuliu Coroianu (Cluj), Dănilă Luca (Bistrița), Patriciu Barbu (Reghin), Aurel Mureșanu (Brașov), Ioan Roman (Făgăraș), Iosif Vulcan (Oradea), George Secula (Deva), Gavril Man (Dej), Eugen B. Stănescu (Arad), canonicul *Ioan Antonelli* (Blaj) și din Sibiu: Nicolae Popea, George Bariț, Ilie Măcelariu, Nicolae Cristea, Visarion Roman, Partenie Cosma²⁸.

În 1872, Antonelli se întorsese la Blaj, fiind ales canonic al Capitulului mitropolitan. După 2 ani, la 1 septembrie 1874 mitropolitul Ioan Vancea îl numește director gimnazial, luându-i în considerare „calitățile, zelul și energia“ care-l caracterizau și în acest domeniu. La Făgăraș încă, se interesase mereu de bunul mers al învățământului românesc²⁹ și, cu ani înainte, Antonelli s-a dovedit a fi un erudit profesor de latină și istorie. Activitatea lui didactică era mai veche și numirea lui ca director gimnazial nu a însemnat decât confirmarea și recunoașterea meritelor ei. De pildă, în anul școlar 1854—1855 preda latina și istoria la clasele mici ale liceului din Blaj și filosofia la clasa a VIII-a³⁰. În anii următori (1856/7, 1857/8) a predat doar latina, de data aceasta la clasele superioare, V—VIII. Antonelli a fost atât un bun teoretician cât și un bun practician. El preda latina folosindu-se de textele lui Sallustius, Cicero, Virgiliu (*Georgicele*, *Aeneida*), Titus Livius, Ovidiu (*Metamorfozele*), Tacitus³¹. De asemenea, în 1859—1860 a contribuit la traducerea unor fragmente din clasicii latini (Titus Livius) în publicistica românească, atrăgând atenția asupra faptului că aceste traduceri trebuiau încurajate în vederea îmbogățirii culturii naționale³².

Conducătorii ASTREI (Vasile Ladislau Popp și Iacob Bologa) nutreau o sinceră considerație pentru activitatea didactică și științifică a lui Antonelli — care era și membru al comisiei istorice a ASTREI — și insistau ca el să participe la ședințele importante ale Comitetului, unde se luau hotărâri privind îmbunătățirea activității acestei instituții cultural-politice românești. Astfel, Vasile Ladislau Popp, președintele Asociației, îl invită la 1/13 septembrie 1867 să participe la apropiata ședință a Comitetului, care urma să discute — printre altele — despre o publicație a Asociațiunii. Președintele își exprima speranța că Antonelli va fi prezent, întrucât a dat multe dovezi despre zelul său „întru întărirea și pentru prosperitatea națiunii române“³³. De asemenea, Popp l-a însărcinat pe Antonelli să alcătuiască pentru ședința generală a ASTREI din 1871 *Monografia Făgărașului*. Antonelli și-a îndeplinit sarcina, „dizertația“ fiind apoi publicată în organul Asociațiunii, revista *Transilvania*³⁴. El mai prezentase o dizertație științifică, *Poporul roman în constituțiune*, și la cea de a III-a Adunare Generală a ASTREI, ținută în Blaj la 7—8 septembrie 1863.

²⁸ I. Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Oradea, 1935, p. 52.

²⁹ *Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 57. În Vicariatul Făgărașului erau 37 de școli greco-catolice, unde învățau, în 1871, 2088 de elevi (1396 de băieți și 692 fetițe). Până la acea dată s-au construit sau extins 10 școli comunale iar în alte 8 comune se făceau pregătiri pentru construirea de școli noi. Toate clasele erau înzestrate cu rechizite școlare.

³⁰ *Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro anno scholastico MDCCCLV* [1855], p. 13: „Ioannes Antonelli, hypodiaton, docuit linguam latinam et historiam in infimis duobus classibus, ac propaedeuticam philosophiae in VIII classe, 21 horis“.

³¹ Aceeași publicație, pe anii 1856/1857 și 1857/1858.

³² George E. M. Marica, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 396—397.

³³ Arh. ist. a Filialei Cluj-Napoca a Acad., Fond. cit., nr. 50.

³⁴ Ioan Antonelli, *Monografia Făgărașului*, în *Transilvania*, IV, 1871, nr. 18, p. 213—216; nr. 9, p. 224—227.

Printre manuscrisele sale se află un studiu despre *Persoanele istorice române în Transilvania și Ungaria de la descălecatul ungarilor încoace*, în care Antonelli documentează prezența și continuitatea vieții administrativ-organizatorice românești în Transilvania³⁵.

Scrutind cu atenție scrierile istoricilor germani referitoare la români, Antonelli nu pregetă să intervină cu inteligența și condeiul său pentru apărarea adevărului istoric. Pre-luând argumentele solide ale lui Dimitrie Cantemir, el a polemizat cu acei istorici germani ce susțineau că Aurelian, de frica goților, a scos din Dacia toată populația latinofonă, care a fost dusă în sud, în teritoriile locuite de macedo-români, de unde apoi urmașii ei, în jurul anului 1200, au trecut în nordul Dunării, punând astfel bazele naționalității române, sau afirmau că valahii s-au așezat în Banat și Transilvania în secolul al XIV-lea. Antonelli nutrea încredere și respect pentru opera istorică a lui Cantemir (pe care alții, din nefericire, au ignorat-o), întrucât se baza pe surse numeroase și autorizate (istorici latini, greci, bizanțici, turci, poloni, români). Stilul era natural, atrăgător și cuvintele folosite purtau amprenta latinității și românismului (armătură, apocrif, veteran, axiomă, autor, conseris, colațiunez etc.). După părerea lui Antonelli, „Cantemir trebuie să fie pururea prețuit de noi, pentru că el a scris cartea poporului român, într-un timp când acesta era ignorat și desconsiderat de celelalte popoare ale Europei și apoi fiecare român, de la el și nu de la altul, are să-ș, începă studiile sale istorice mai serioase“³⁶. Tot în perioada în care Antonelli, ca directori se ocupa cu apariția materialelor periodice (anuale) ale Blajului, în coloanele *Programelor* din 1877/8 și 1878/9, i s-a tipărit impunătorul studiu (nesemnlat) *Tractat istoric asupra originii, continuității și petrecerii românilor în Dacia lui Traian până în anul 1300*, în care se aduceau argumente științifice în legătură cu procesul și aria de formare a limbii și poporul, român. Redactarea studiului este modernă și critică (de la subsol nu lipsesc notele) și el cuprinde următoarele capitole: *Numele „român“*, *Părerile în privința formării poporului român*, *Continuitatea românilor în Dacia traiană*, *Potut-au fi și alt popor în Dacia afară de barbari?*, *Ce soartă a putut avea atunci și după aceea?*, *Ipotezile de reîmigrare*, *Maghiarii și Străformarea maghiarilor în stat cu instituțiuni și religiune apuseană*, *Ștefan I rege apostolic, Transilvania în parte dependentă de regii Ungariei*, *Fundarea României*³⁷ [*Moldovei și Țării Românești*]. Posedind o cultură clasică serioasă, Antonelli a tradus din Titus Livius³⁸ și a redactat studii referitoare la istoria³⁹ și literatura latină⁴⁰. Ani îndelungați, elev, profesor și director gimnazial în Blaj (director între 1874 — 1 noiembrie 1879; 1883—1886), Antonelli a ținut să contribuie la cunoașterea rolului dascălilor și școlilor din Blaj⁴¹ în dezvoltarea învățământului și a conștiinței naționale românești. A mai publicat de asemenea *Arcanele naturii*⁴² și s-a ocupat de inscripțiile pe morminte în secolul al VIII-lea⁴³. Datorită talentului său oratoric, a competenței și stilului modern ce-i aparțineau, Antonelli a fost considerat de contemporanii săi drept un cărturar erudit, ale cărui scrieri sau discursuri se puteau citi sau asculta cu deosebită plăcere⁴⁴.

Întreaga sa activitate îl consacra și îl așează pe Ioan Antonelli în șirul fiilor devotați ai națiunii, care și-au pus brațul, talentul și condeiul în serviciul progresului politic și cultural al poporului român.

³⁵ Arhiv. cit., nr. 66.

³⁶ Ioan Antonelli, *Cronicul lui Cantemir*, în *Programa Gimnaziului superior greco-catolic din Blaj pre anul școlastic 1874—1875*, Blaj, 1875, p. 1—10.

³⁷ *Programa Gimnaziului superior, Preparandiei, Normei și Școlii populare de fetițe din Blaj pre anul școlastic 1877/8*, p. 1—48. precum și cel pe anul 1878—1879, p. 1—58.

³⁸ Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, p. 87.

³⁹ Ioan Antonelli, *Istoria constituțiunii române*, în *Programa Gimnaziului superior, Preparandiei ... etc.*, pe anul 1883/1884, p. 1—32.

⁴⁰ Idem, *Spicuri din istoria literaturii latine în Programa ...*, 1875/1876, p. 1—31.

⁴¹ Idem, *Breviar istoric al școlilor din Blaj*, în *Programa ...*, 1876/1877, p. 1—38.

⁴² Idem, *Arcanele naturii*, în *Programa ...*, 1884/1885, p. 5—11.

⁴³ Nicolae Comșa, *Op. cit.*, p. 87.

⁴⁴ *Transilvania*, XXI, 1888, nr. 23—24, p. 191.

I

Făgăraș, 12 octombrie [1]865

Prea stimate domnule!

Românii, precum în toată Transilvania, așa și aici vreu a lua parte la alegerile deputaților dietali, și vor să-și trimită reprezentanții săi la Dieta de la Cluj¹, nu însă pentru ca să ieie parte la dezbaterile ei, ci pentru ca să aibă organe legali, prin cari să se deie un protest zdravăn și lucrat cumsecade. În cât e pentru agendele noastre în Comitetul districtual, una mare parte sunt să se deie un simplu protest, adoptând opinionea blășanilor². Io, însă, aceasta nu o aflu cu cale, pentru că atari proteste ni se ar putea reiepta simplemente, precum se reieptară toate protestele noastre în adunările comitatense din a[nul] 1861 și încă chiar de către comiții și căpitanii supremi, sau, în ultimă analiză, de către Cancelaria de curte. Ci, aș mai voli ca protestele acestea să îmbrace forma de petițiuni prea umilite către Maiestatea Sa, însă lucrute și motivate pre cât s-ar putea de bine. Motivele ar avea să fie după norma petițiunilor așternute de unguri la adunările comitatense în a[nul] (1)863, sau după norma petițiunii așternută de deputațiunea ungaro-secuiască la dieta din [1]863³, care e mai cunoscută, și după memorialul Comesului săsesc⁴, ci scrisă din punct de vedere curat românesc. Și fiindcă suntem atît de fortunați încît te putem număra între membrii Comitetului nostru municipale, dacă cumva-mi aprobezi, adecă, te rog să aibi bună-tate a preluera această petițiune, fiindcă afară de d-voastră nimenea ar putea să o prelucre așa de fundamental, după ce ne lipsesc și documentele indigitate, sau mai bine zicînd modelele. Și despre aceasta să binevoliți a mă încunoștința, ca ziua de 24 octobrie, care va să fie ziua adunării / Comitetului districtuale, să nu ne afle nepregătiți. De la domnii oficiali nu putem aștepta nimic, totul se razemă pre preuțime și vreo cițiva inteligenți, cari sînt rari ca și corbii celi albi.

După cari rămîniu cu cea mai destinsă stimă al prea stimat d-tale mult prețuitor,

Ioane Antonelli
vicar foraneu⁵./

38°

224

¹ La 1 septembrie 1865, împăratul Francisc Iosif emană rescriptul de convocare a Dietei din Cluj pentru ziua de 19 noiembrie același an. Alegerile urmau să se facă pe baza articolului de lege XI din 1791, la care se mai adăuga și un cens de 8 florini, pentru anumite categorii de alegători necuprinse în prevederile acestuia. Printr-un asemenea sistem electoral trebuia să se asigure în dietă majoritatea parlamentară în favoarea claselor dominante maghiare. Acest for legislativ cvasi-feudal era chemat să dezbătă revizuirea art. I al dietei din Cluj din 1848 privind uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Convocarea acestei diete, ca și obiectivul unic fixat dezbaterilor ei, constituia urmarea directă a progresului înregistrat de tratativele începute în acel an între politicienii maghiari și cercurile Curții imperiale din Viena. Încă din primăvara lui 1848, o puternică fracțiune a nobilimii liberale maghiare, în frunte cu Deák și Eötvös, militase neîncetat pentru pactizarea și alianța dintre nobilimea maghiară și monarh, combătînd tendințele antidinastice ale lui Kossuth și ale radicalilor maghiari. Oferind un sprijin substanțial Vienei în lupta pentru menținerea integrității monarhiei, această partidă nobiliară, al cărei scop fundamental îl constituia refacerea marelui stat istoric maghiar, solicita Curții recunoașterea poziției speciale a Ungariei vechi, cu drepturile ei „istorice“, și instituirea unui sistem statal bicentral în jurul Vienei și al Pestei. Această partidă nobiliară a combătut ca periculoase planurile de alianță anti-habsburgică a națiunilor dunărene, susținute chiar de către emigrația maghiară sau de reprezentanții stîngii extreme din țară și a afirmat deschis teza că refacerea statului maghiar unitar, ca și menținerea în granițele acestuia a românilor, sîrbilor, slovacilor, croaților și rutenilor, era de neconceput fără ajutorul militar și diplomatic al Vienei. Semnalul apropierii austro-maghiare l-a dat Deák prin articolele sale program publicate în presa maghiară (în special *Pesti Naplo*) prin care, în schimbul amintitelor concesi și a părăsirii sistemului guvernamental schmerlinghian, acest important politician maghiar, supranumit „înțeleptul patriei“, promitea Monarhului, în numele puternicei fracțiuni nobiliare pe care o reprezenta, că legile maghiare vor fi conciliate cu „exigențele securității și autorității monarhiei“. De fapt, multe din legile și tezele maghiare din primăvara anului 1848 (uniunea Transilvaniei cu Ungaria, existența unei singure națiuni politice și a unei singure limbi oficiale de stat, cea maghiară) erau menite încă de pe atunci să faciliteze opera de făurire a statului „național unitar maghiar“ și acum ele așteptau să fie „reactivate“ sau — ca să folosim un alt termen al epocii — „reglementate“ și „revizuite“. Dar, desigur, „reglementarea“ și „revizuirea“ urma să se facă tot în favoarea centralismului pestan și împotriva intereselor slavilor și românilor din Ungaria istorică. În afară de Deák, nobilul maghiar Dessewffy acționa în secret la Viena în sensul ratificării unei înțelegeri între rege și Ungaria, iar ziarul austriac *Débats de Vienne* publica materiale politice care dezbăteau pe larg condițiile împăcării austro-maghiare. Francisc Iosif, îngrijorat de fragilitatea poziției Austriei în Confederația Germană și de perspectivele sumbre ale dominației habsburgice la Veneția, s-a arătat foarte sensibil la toate aceste propuneri și, la 30 aprilie 1865, întreprinde, neescortat, o vizită la Pojon, urmată apoi de o alta la Pesta, între 6—9 iunie. În aceeași lună cădea guvernul Schmerling; la scurt timp a urmat numirea contelui Majláth György, cunoscut adversar al regimului liberal, în postul de cancelar aulic al Ungariei. Omul lui Schmerling de la Cancelaria aulică a Transilvaniei, Nádasdy, se „pensionase“ și fusese înlocuit cu contele Francisc Haller, supus încă de pe acum autorității Cancelariei aulice maghiare. În afară de rescriptul imperial convocator al Dietei din Cluj, Francisc Iosif a elaborat în 17 septembrie două rescripte (către Locotenența regală a Ungariei și către jurisdicțiunile locale) de convocare pentru ziua de 10 decembrie 1865, a Dietei de încoronare de la Pesta, care urma să desăvîrșească opera începută și să instaureze în mod legal dualismul austro-maghiar. De asemenea, manifestul împărătesc din 20 septembrie același an a constituit de fapt negarea principiilor cuprinse în Diploma din 20 octombrie 1860, emanată la începutul epocii liberale, și abrogarea sistemului statal fixat imperiului de patenta din februarie 1861, care recunoscuse autonomia Transilvaniei și, implicit, nu acceptase ca valabile legile de uniune din 1848. Iată, deci, că îngrijorarea lui I. Antonelli, luptător încă din 1848/49 pentru continua afirmare a ființei

225

naționale a poporului român și pentru apărarea autonomiei Transilvaniei, ca și dorința lui ca românii să protesteze „zdravăn” împotriva noii stări de lucruri, erau pe deplin îndreptățite. Din cei 108 deputați aleși ai Dietei din Cluj, doar 14 erau români (printre care se afla și Antonelli); în rest, reprezentanța dietală a deputaților aleși era constituită în mod majoritar din maghiari, la care s-au mai adăugat cîțiva sași. Nici tabloul reprezentativ al deputaților regaliști (numiți direct de monarh) nu era mai favorabil românilor, întrucît din 190 de regaliști, doar 34 erau români. În aceste condiții, majoritatea maghiară a dietei clujene, considerînd pe deplin „legale” și „constituționale” legile nefaste de uniune din 1848 (art. VII de la Pojon și art. I de la Cluj) pretinde Monarhului, printr-o adresă specială, din decembrie 1865 ca, pe baza sus-amintitelor articole, să cheme deputații transilvăneni la Dieta din Pesta, convocată pe ziua de 10 decembrie 1865. Aici urma să se definitiveze și să se execute uniunea. Adresa separată a 29 deputați români (printre aceștia numărîndu-se și Antonelli), care protesta împotriva acestor manevre dușmănoase intereselor naționale ale poporului român și califica Dieta din Cluj ca nedreaptă și feudală, nu găsește nici un ecou la Tron și, la 25 decembrie 1865, Monarhul elaborează un rescript favorabil adresei majorității maghiare. Intrată în competența dietei maghiare, soarta autonomiei Transilvaniei se vădea clar primejduită și apropiată de desființarea totală. Majoritatea netă a burghezo-moșierimii maghiare, formată din 180 de deakîști și 80 de „rezoluționiști” (partizanii lui Tisza Kálmán) a votat în decembrie 1868, spre sfîrșitul ciclului parlamentar, proiectul legii de reglementare a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, care a constituit, de fapt, nu o reglementare, ci mai degrabă o contopire forțată a Transilvaniei în statul istoric maghiar.

² Cercurile politice blăjene militau pentru adoptarea unei atitudini rezervate față de Dieta din Cluj și pentru elaborarea unor proteste energice în cadrul adunărilor districtuale românești sau în adunările comitatense, împotriva scopurilor și modalității convocării acestei diete. Întrucît normele electorale nu permiteau ca națiunea română să fie reprezentată în mod just și democratic, blăjenii acționau în sensul convocării unui congres național, singurul for îndreptățit să fixeze atitudinea și tactica românilor față de problemele politice curente. În acest sens a acționat și mitropolitul Alexandru Sterca Șuluțiu care, într-o scrisoare deschisă către mitropolitul ortodox Andrei Șaguna, îi cere (fără rezultat) să-și unească eforturile cu el în obținerea congresului național.

³ Desigur, Antonelli s-a gîndit doar la „norma” sau modalitatea juridică a alcătuirii acelor petiții și nu la principiile și revendicările formulate în ele. Petițiile maghiare amintite, fie cele înaintate adunărilor comitatense, fie cea înaintată Dietei de la Sibiu în 1863, susțineau ca „nelegală” orice dietă proprie a Transilvaniei, întrucît conform legilor din 1848, deputații Transilvaniei trebuiau să fie integrați parlamentului pestan. Nemulțumiți de sistemul schmerlenghian — în cadrul căruia se păstrase autonomia internă a Transilvaniei și se acordaseră legile privind înarticularea națiunii române ca națiune politică și proclamarea limbii române ca limbă oficială a principatului, alături de maghiară și germană — politicienii maghiari au declarat Dieta de la Sibiu ca „ilegală” și lucrările ei drept nule și neavenite. Desconsiderînd interesele naționale ale românilor, care măcar în parte au fost recunoscute prin legile din 1863—1864, politicienii maghiari au pretins că Francisc Iosif, nefiind încoronat formal ca rege al Ungariei de către dieta țării, cu coroana Sf. Ștefan, nu se putea bucura în mod legal nici de prerogativele sale de mare principe al Transilvaniei, întrucît în unele legi din 1791 se arăta că domnitorii din Casa habsburgică posedă Transilvania „ca legitimi regi ai Ungariei”. Prin asemenea subterfugii „istorice” și „juridice” nobilii maghiari au căutat — și, de fapt, au reușit — să desființeze drepturile politice naționale ale românilor. Încoronat în mod fastuos ca rege „constituțional” al Ungariei la 8 iunie 1867 în Pesta, Francisc Iosif a abrogat cîteva zile mai tîrziu (20 iunie 1867) toate legile Dietei de la Sibiu și a șters orice iluzie privind reconvoacarea unei diete proprii transilvănene. În concepția claselor conducătoare maghiare încoronarea a însemnat intrarea regelui în „legalitatea” proclamată de politicienii acestora (cu alte cuvinte, recunoașterea pretențiilor lor suprematistice și alianța

cu dinastia, pentru a împiedeca tendințele de eliberare națională ale popoarelor negermane și nemaghiare din statul dualist austro-ungar).

⁴ Se pare că Antonelli se referă la poziția adoptată de Conrad Schmidt în ședința Universității săsești, deschisă la 9 octombrie 1865, în cadrul căreia conducătorii sașilor își manifestau rezerva față de noua situație politică și îngrijorarea lor în ceea ce privea menținerea drepturilor și privilegiilor speciale ale sașilor din Pămîntul Crăiesc (Fundus Regius). Ei încercau să obțină prelungirea acestor drepturi în noul sistem „constituțional” maghiar (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 78, p. 316).

⁵ Cu adnotarea lui Bariț: „Răsp. 14 oct. 1865”. La același loc (B.A.R., ms. rom. 992, f. 36r + v) se află și următoarea scrisoare a lui Ioan Antonelli către fratele lui George Bariț, Alexandru Bariț, parohul greco-catolic din Filea de Jos, lângă Turda:

„Turda, 25 iulie 1865

Mult stimate domnule!

La *Sion* [revista *Sionul românesc*, n. ns.] astăzi voi a-ți trimite prenumerațiunea. Pînă acum, afară de domnia-ta, a venit numai de la parohul din Petridul de Sus și de la cel din Sînd. Dacă aș presupune că frații preuți vor grăbi cu trimiterea prenumerațiunei, aș fi mai amînat, și plăteam însumi prețul pentru toți; ci fiindcă caută să trimit prenumerațiunea pre rînd, mă vor ierta dacă-i voi deoblega la suportarea spezelor postale. Tot de una dată te încunostințez că io astăzi voi să-mi trimit și concursul pentru Făgăraș. Nu știu ce se va alege din el căci, după cum fui încunostințat în zilele trecute, au concurs una mulțime de protopopi, mari și mici. De altmîntea io-s foarte indiferent în acest respect, ma mai că-mi vine a mai rămîne în Turda. Aceea ce m-a făcut să concurg e că io-s de acea părere cum că nici acel vicariat nu poate rămîne pre lingă proviziunea lui de astăzi, ci vor căuta să-i îmbunătățească veniturile, îndată ce va fi cineva carele să soliciteze cu energie. Aceste țî le scriu pentru că, la tîmplarea cînd mi s-ar conferi mie, fratele Popescu să miște toată piatra pentru Turda. La Grebeniș nu știu cînd o să plec, căci domnii de acolo nu mi-au încunostințat pre cînd ar pote să mă aștepte.

După cari, salutîndu-te, rămîn al d-tale stimător,

Antonelli.

[Adresa:] Mult stimatului domn Alesandru Bariț, paroc gr[eco]-cat[olic] în Filea de Jos“.

II

[Noiembrie, 1865 ¹]

Prea stimate domnule!

Comitetul nostru districtuale constă din 64 membri, între cari 44 români, 2 sași; prin urmare avem maioritate absolută. Reprezentațiunea prea umilită cătră Maiestatea-Sa e pregătită și e elaborată pre cît se poate de bine ²; mîne poimîne se va puriza. Ne plecăm temeiurilor pentru obținerea de la alegeri. Toți acelia cu cari am vorbit mă asecurără că membrii români vor fi de un acord cu noi ³. Am sperare că vom reieși bine, mai ales dacă ați veni și prea stimat d-voastră ca, cu auctoritatea de care vă bucurați, să ne dați spriginul recerut spre a întări în credință pre celi mai slabi de inger.

De aceasta avem trebuință cu atît mai mare, că în comitet, de între oficialii, români sunt, mi se pare, 14 și 2 oficiri pensiunați cari, la întîmplare de absență din partea prea stimat[ei] d-voastră, ori / nu ar lua 39

parte deloc, ori poate ar juca pre mina celor tari. Însă de i-am și pierdut pre toți aceștia, tot cuget că vom avea majoritate, căci din 18 unguri mulți sunt magnași, cari nu locuiesc în district ⁴, și mai că nu o să vină, după cum n-au ve[nit] neci altă dată. După cari rămii cu cea mai destinsă onoare al prea stimat domniei-voastre umilit șerb,

Ioane Antonelli,
vicar. /

39°

¹ Datată pe baza adnotării lui Bariț: „Răsp. 13 no[iembrie] 1865“.

² Într-adevăr, la începutul anului 1866, în adunarea districtuală a Făgărașului s-a discutat soarta unei „reprezentațiuni la Majestatea-Sa Împăratul și Marele nostru Principe“, alcătuită de Nicolae Densușianu, dar s-a decis ca ea să nu mai fie folosită, intrucît adunarea a hotărît să organizeze alegerile electorale pentru dieta pestană, conform instrucțiunilor în vigoare.

³ Prin această afirmație, Antonelli se vădește a fi atras de opiniunea lui Bariț privind boicotarea dietei clujene ca cea mai adecvată tactică în situația existentă (deși în scrisoarea din 12 octombrie el recunoscuse că făgărășenii doriseră participarea deputaților români la dietă, pentru a da „un protest zdravăn și lucrat cumsecade“; vezi scris. precedentă). Speranța lui că adunarea va vota abținerea de la alegeri s-a dovedit însă deșartă. Într-adevăr, în ședința din 24 octombrie Antonelli militează pentru adoptarea boicotului dar — după cum spunea „un corespondinte“ — n-a fost aprobat și a fost făcut atent la „strictețea instrucțiunilor“. Apoi Antonelli „părăsi adunarea cu liniște sufletească“. În aceste condiții, singura soluție care i-a rămas lui Antonelli era depunerea propriei sale candidaturi, pentru a preveni alegerea unui deputat maghiar (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 83, p. 338). Vezi conținutul scrisorii următoare.

⁴ Totuși, minoritatea maghiară din Districtul Făgărașului, adepta uniunii Transilvaniei cu Ungaria și a instituirii dualismului, cheamă telegrafic în ajutor pe contele Eszterházy de la Cluj și contele Haller de la Fejérháza (Albești), candidându-i pe amîndoi ca deputați ai orașului Făgăraș (*Gazeta Transilvaniei* XXVIII, 1865, nr. 81, p. 328).

III

Prea stimat domnule!

Făgăraș, 11 noemb. (1)865

La alegerile din Cercul de jos al Făgărașului am reieșit de deputat, față cu gr[oful] Teleki Domokos, proprietariu în Recea. Ce e de făcut, ca să încungiurăm orice dezbinare în timpuri atît de ctitice? Boierașii noștri din țara Oltului ¹ sunt cîștigați în modul cel mai misterios pentru aristocrația ungurească. Dacă io n-aș primi mandatul de deputat, carele ca om nou și binevenit între ei mai am cevași popularitate, la una a doua alegere, spre rușinea noastră, ar reieși desecur gr[oful] Teleki. Opiniunea publică pre aici e ca mulți, puțini ciți vom fi, să mergem cu toții la Cluș și acolo, în cîințelegere cu toți regaliștii noștri, să ne facem dătoria de români. Aprobați ori nu această opiniune? Aș vrea să știu, pentru că-mi place a crede că vă este cunoscută opiniunea publică și din alte părți.

Între altele, rămii cu cea mai destinsă onoare al prea stimat d-tale umilit serv,

Ioane Antonelli,
vicar foraneu ². /

40

228

¹ În centrul electoral Voila din Cercul de jos al Făgărașului au apărut emisari speciali maghiari care au promis „boierașilor“ (probabil urmașii micilor nobili români care, în calitatea lor de „nobili“, puteau să voteze conform art. XI din 1791) restaurarea unor privilegii, scăparea de contribuție și recrutare, monopoluri, taxe de timbru și pe deasupra „boierașilor“ din Recea, veniți la alegeri, le-au mai promis și cinci sute de florini. Rezultatul a fost că majoritatea acestora au votat pentru contele Teleki. Succesul lui Antonelli s-a datorat foștilor iobagi și grăniceri români, care au participat la vot pe baza censului de 8 florini. O propagandă asemănătoare au susținut-o și în rîndul „boierașilor“ români, care participau la alegerile din centrul electoral Șercaia, emisarii maghiari Kiss Jankó și Benedek György. Propaganda lor însă nu s-a bucurat de prea mult succes. „Boierașii“ români n-au votat candidatul maghiar, dar, susținînd că ei nu votează „nici preot, nici fecior de iobag“, își dau voturile secretarului gubernial Matei Pop, și nu candidatului național Ioan Meșianu. Dar locuitorii din Bran l-au votat pe protopopol Meșianu, care a cîștigat victoria (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 87, p. 358). Ioan Codru Drăgușanu a încercat însă să scuze atitudinea „boierașilor“, susținînd că o bună parte din ei și-au votat totuși candidatul național și că susținerea funcționarului M. Pop nu ar fi fost neîndreptățită; acuză pe intelectualii români din Făgăraș că nu au pregătît îndeajuns alegerile și au lăsat teren deschis confuziilor (*Gazeta Transilvaniei*, XXVIII, 1865, nr. 99, p. 403—404).

² Cu adnotarea lui Bariț: „1865. Răsp. 11 no[iembrie]. Vicariu I. Antonelli, Făgăraș“.

IV

Făgăraș, 17 sept. [1]866

Prea stimat domnule!

Scrisoarea Prea stimat d[omniei] tale din 15 a l[unii] c[urent], în confuziunea ce în adevăr mai domnește încă în cauza noastră națională ¹, mă a luminat deplin în privința situațiunei noastre. Îți urmai svatul cu toată sinceritatea și chemai la mine, încă ieri, pre doi oficiali în cari mă încrezusem mai tare, le enarai în scurt celea ce s-au întîmplat în A[lba] Iulia ², recitindu-le unele pasage mai însemnate din scrisoarea dr. Rațiu, îndereptată cătră mine și spunîndu-le cum înțeleg, în articolul conducătoriu al *Gazetei* de ieri³. Și apoi ne-am consultat, că oare cu scop ar fi să se facă subscripțiunea plenipotenței ⁴ cu știrea antagoniștilor d-tale politici? Dumnealor au aflat cu cale a-i încunoștința, pentru ca să nu se facă confuziuni și au luat asupra-le să-i pregătească. De cu seară ne-am întîlnit cu toții în Casino, de unde ne luarăm pre promenadă și dezbăturăm cauza pro și contra, precum se întîmplă la atari ocaziuni. Dară, ce să vezi, d-lor erau informați mai de înainte de la unul dintre făgărășeni, carele luase parte la acele consultațiuni în A[lba] Iulia și poate și de la m[itropolitul] A[ndrei] ⁵, fără ca să ne fi informat și pre noi cești din clasa *minorum gentium* ⁶. Da, și mai adeseori ținurăm unii și alții discursuri asupra situațiunei și a politicei ce ar fi de urmat în cauza noastră națională, și le părăură lucru cu mirare, cum de s-a potut schimba atît de curînd / situațiunea? Ei știau că mitr[opolitul] Andrei au luat asupra-și misiunea de deputat și așteaptă numai promemoria ⁷ ce era decisă să i se trîmită. Deci își manifestară opiniunea într-acolo „că ar fi pașul cel mai greșit în politica noastră națională dacă se ar preteri capii besericești, cari în decurs de 20 ani au fost în fruntea trebilor noas-

41

229

tre naționale, pentru că prin aceasta se ar exacerba m[itropolitul] A[ndrei] și, în urmă, ar putea împiedeca chiar și primirea deputațiunii la locurile convenite“. Apoi, că lor tot una le e, oricarele dintre mitropoliți să meargă, numai să nu fie trecuți cu vederea, căci pre cînd unul ar fi în Viena, celalalt ar putea convoca Comitetul național; și numai în cazul cînd se ar reîntoarce acesta ar avea loc misiunea d-voastră etc. Acestea le scriu pentru ca să vezi unde stăm și cum cugetă oamenii pre aici, și că-mi este foarte cu greu a ieși la luptă cu toată bateria, pentru ca să nu se facă sciziune pînă și în cauza națională, căci ne ajunge cea confesiune pînă la greață.

Te rog să-mi scrii mai detaliat — fără a face vreuna aluziune la cuprinsul acestei scrisori — unde și cînd s-a involit inteligența să se trîmită doi bărbați independenți la Viena și în urma cărui proces? Pentru că opiniunea publică are mare putere, de ea se tem toți și, cu toată presiunea ce se face din partea cunoscută, nu va cuteza nimenea a i se opune.

Pentru această deslucire mă însărcinată ieri să o esoperez sau de la dr. Rațiu, sau de la d-voastră. Și io o fac bucuros, pentru că aș vrea să știu și de altmintea cum cugetați să proced în această cauză, ce ar trebui să ne intereseze pe toți de una potrivă.

Sub auspiciile prezente nu e sperare să se poată aduna Comitetul districtual, prin urmare numai calea plenipotenței ne-a mai rămas, pre care io o făcui și, pînă acum, afară [de] mine o mai suscrise un preut de ai noștri.

Așteptînd răspuns, rămii cu destinsă stimă al prea on[oratei] domnia-voastră sincer stimătoriu,

I. Antonelli,
vicar ⁸.

41^v

¹ I. Antonelli se referă la cele două tactici diferite adoptate de liderii politici români din Transilvania istorică. Bariț, Ion Rațiu și alți conducători promovau boicotul parlamentar al Dietei de încoronare de la Pesta, pe cînd alți conducători își înaintaseră deja mandatele Parlamentului maghiar, din interiorul căruia vor încerca să salvgardeze unele drepturi politice din 1863—1864 și autonomia Transilvaniei (mai ales Ilie Măcelariu în anii 1867—1868).

² În cursul adunării generale de la Sibiu a ASTREI, ținută în august 1866, s-a dezbătut intenția înaintării către monarh a unui memorandum menit să salvgardeze autonomia Transilvaniei. Cei doi mitropoliți, Al. Sterca Șuluțiu și Andrei Șaguna, nu sînt de acord cu această propunere și își exprimă scepticismul în legătură cu reușita acțiunii.

³ În *Gazeta Transilvaniei* (XXIX, 1866, nr. 69, p. 273), Bariț publicase articolul *Uniune sau nu?*, în care face un scurt istoric al rezistenței românilor față de uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Români au spus *nu!* uniunii în 1848, în congresele naționale din 1861 și 1863, în Dieta de la Sibiu și chiar în Dieta feudală de la Cluj din 1865, prin votul separat al deputaților români, deși aceștia, după părerea lui Bariț, nu au reprezentat națiunea română. Concluzia lui Bariț era că românii au luptat „în contra uniunii sau mai bine [zis] fuziunii din 1848 și au spus-o de mii de ori curat, că vor să moară pentru uniunea personală [Împăratul Austriei, ca rege legitim al Ungariei era și mare principe al Transilvaniei n. ns.] și în contra uniunii reale“. Trebuia astfel păstrată o administrație și legislație specială, care să salvgardeze interesele național-politice ale românilor ardeleni.

⁴ Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XVII, n. 1.

⁵ Șaguna.

⁶ „Poporului de jos“.

⁷ „Memoriu“.

⁸ Adnotată de Bariț: „Răsp. 18 sept.; dezbinări; uniunea; ampoiații“.

V

[Făgăraș, 20 septembrie 1866] ¹

Prea stimate domnule!

Tonul în care-mi scriși epistola mai de aproape-mi dă sperare de a reieși pre cît se poate de bine. O comunicați cu mai mulți, și nimenea nu află în ea ceva de prisos afară de întrebarea: „Autonomiști sau uniști sînt cei din D[istrictul] Făgărașului?“ ²

La care, însă, o să răspunz mai la vale.

Subscriptionile ³ curg pînă acum cam încet, pentru că în zilele aceste din district veniră puțini la Făgăraș. Mine o să vină mai mulți. De una parte, pentru că i-am avizat, de alta pentru că e și mărturia. Pre sîmbătă încă aștept vreo 5—6 preuți, pre carii-i chemasem încă în săptămîna trecută, spre pertractarea unei cauze besericești. Prin urmare, pre duminică deminează veți primi plenipotența. D[omnul] Roman ⁴ are să meargă sîmbătă la Arpaș, unde se va aduna mai toată inteligența din cercul Porumbacului, și d-lui încă va face să se suscrie una plenipotență. Numai cît, fiindcă aceasta, și paralele ce se vor putea aduna, are să se trîmită mai tîrziu, și din această cauză doară n-ar strica să știm unde am avea să ne adresăm în Viena?

La întrebarea mai sus memorată răspund în scurt: că toți sînt autonomiști ⁵, și numai în mijloacele asigurării aceștia se pîrură a cam diferi.

Între altele, rămii cu destinsă onoare al prea stimat d-tale sincer venerator,

I. Antonelli./ 42

¹ Datată pe baza adnotării lui Bariț: „1866. I. Antonelli. Făgăraș, 20 sept. Răsp. 21 n[ou]“.

² Bariț pune această întrebare întrucît era iritat de acei lideri făgărășeni care nu-i aprobau acțiunea memorandistă sau nu-i recunoșteau competența de conducător numit de națiune. Unii lideri — cei drept mai puțini — considerau și acum Comitetul permanent din 1861 (în frunte cu Șuluțiu și Șaguna) ca singurul for competent să decidă asupra conduitei politice pe care trebuiau s-o adopte românii transilvăneni.

³ Este vorba de subscripțiile pe care Antonelli le aduna în favoarea memoriului lui Bariț și Rațiu.

⁴ *Ioan Roman*, avocat făgărășan. Vezi corespondența acestuia cu Bariț la B.A.R., ms. rom. 1008, f. 60; 90; 107; 124; 213; 245; 327; nr. 1009, f. 448; 219; nr. 1010, f. 117; 156; 317.

⁵ Antonelli răspunde de fapt întrebării lui Bariț înștiințîndu-l că toți făgărășenii, indiferent dacă erau activiști sau pasiviști, memorandiști sau antimemorandiști, doreau să mențină drepturile politice cîștigate și autonomia Transilvaniei, însă difereau metodele de luptă. Nu rareori, în toiul pasiunilor și polemicilor dezlănțuite între adepții celor două tactici, se lansau acuzații care nu corespundeau întotdeauna realității.

Prea stimate domnule!

Vă aclud plenipotența cu suscrierile ¹ ce poturăm procura într-un timp așa de scurt. Era să vi-o trimit încă ieri, însă toată ziua fui atit de ocupat, încit nu-mi rămase nice măcar un pătrariu de oră ca să-ți poci scrie aceste șire. Cu privire la pasagiul din epistola mai de aproape, „că nu vă aduceți aminte să-mi fi memorat ceva de parale“, aveți toată dreptatea.

43 Această întrebare ni-o puserăm noi înșine, în conferința ce-o avurăm mai de curind și aflarăm necesar, pentru cazul când ați merge la Viena și ați fi nevoiți a șede aco mai multișor, a / face una colectă între cei cu stare mai bunicică, pentru că națiunea nu poate pofti de la unele persoane private sacrificie mai mari decit de la altele.

E, bine, după tonul jurnalelor suntem aproape a vedea un Ministeriu unguresc, încălțat, îmbrăcat ².

Sîrbii se adunară la Beckserek și protestară ³. La noi nu se face nici un paș pentru una atare adunare?

43^v Io aș cugeta că dacă mitropoliții nu se pun în fruntea trebilor și nu convocă inteligența la consultare în așa timpuri critice, ar putea să se aple alți bărbați cu auctoritate, cari să facă pașul acesta. Și părerea mea ar fi ca chiar prea stimat domnia-ta să faci, cit mai curind, una inițiativă în respectul acesta, căci dacă ne-am aduna orișunde numai 30—40 bărbați din diferite ținuturi și am aduce un conclud oarecare în cauza națiunale, acela ar avea efectul că pre venitoriu chiar și deputații alesi la Pesta ⁴ se ar acomoda aceluiași. Pentru că un atare conclud ar precumpăni cu mult mai tare față cu divergențele ce se manifestară mai/ de curind în politica noastră națiunale, decit toți articuli de jurnale ce ies în obiectul acesta. Io aceasta o zic și din acel temei că nu vād nice una posibilitate de a se putea aduna celi alesi la Pesta ⁵, după cum era vorba pre timpul cîndu-i alesesem.

Însă nu te voli mai osteni cu deducțiunile mele, pentru că sunt convins că știi mai bine decit mine ce se poate și ce nu se poate face, și inchei cu acea asecurare că vă păstrez toate scrisorile ce mi-ați adresat în Făgăraș, cu multă grigie.

44 Între altele, rămii cu cea mai destinsă reverență al prea stimat d-tale mult stimător,

Antonelli ⁶. /

¹ După datele cuprinse în broșurile în care s-a tipărit *Petițiune subșternută Majestății Sale Ces[aro] Reg[ale] Apostolice în 30 decembrie 1866 pentru susținerea și apărarea autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei, redeschiderea Dietei și continuarea lucrărilor ei, însoțită de 37 plenipotențe cu 1493 subscripțiuni*, Brașov, 1867, din Districtul Făgărașului s-au adunat, prin rîvna lui Antonelli în primul rînd, 75 de semnături (aproximativ locul III după Cetatea de Baltă cu 100 și Sibiu, Orlat, împrejurimile Ocnei Sibiului, 76).

² Antonelli a intuit just apropiatul eveniment, intrucit la 17 februarie 1867 la Pesta se instalează guvernul maghiar: Andrassy, președinte al Consiliului și ministru al apărării, Wenkheim, ministru de interne, Eötvös, ministrul cultelor și învă-

țămîntului, Horváth, ministru de justiție, Lonyay, ministru al finanțelor, Gorove, ministru al comerțului, Mikó, ministru al lucrărilor publice și Festic, ministru al latérre.

³ Mișcarea „Tinerimea sîrbă reunită“ (Ujedinjena omladina srpska) își organiza regulat conferințe naționale, începînd din 1866. La acestea participau și adepții mișcării liberale conduse de Svetozar Miletić (vezi Fran Zwitter, Jaroslav Sidak et Vaso Bogdanov, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie des Habsbourg*, Beograd, 1960, p. 97).

⁴ Deputații alesi au fost: Ioan Balomiri, Simeon Balomiri, Alexandru Bohățel, Iosif Hossu, Ioan Moldovan, Ilie Măcelariu, Grigore Moisil, Constantin Papfalvi, Ioan Pușcariu, Matei Pop de Grid, Lazăr Petcu, Ioan Rațiu, Avram Tincu și Ioan Tulbaș.

⁵ Într-adevăr, întrunirea deputaților alesi, în vederea adoptării unei poziții politice comune, nu a reușit. Măcelariu a întreprins o încercare în acest sens, convocînd pe toți deputații la Cluj pe ziua de 21 aprilie 1866. Dar la consfătuire au fost prezenți, în afară de convocatorul ei, doar I. Rațiu, Alexandru Bohățel și Simion Balomiri. La sfîrșitul anului 1866 Pușcariu va încerca și el să convoace o ședință a deputaților români, dar și încercarea lui a eșuat. Dintre deputați, Ion Rațiu refuză să participe la lucrările dietei pestane, deși participase, cu rezervele de rigoare, la lucrările dietei clujene și semnase votul separat al deputaților români. Totuși în cadrul unei consfătuiri ținute la Cluj în ianuarie 1867, Rațiu consimte ca alți deputați români, care și-au înaintat mandatele, să plece la Pesta și să susțină acolo cu tărie memoriul național din decembrie 1866, alcătuit de el și Bariț (așa cum îl apărase și Ilie Măcelariu în ședințele guvernului transilvan). Hotărîrea consfătuirii de la Cluj îl determină și pe Măcelariu să plece în luna februarie 1867 la Pesta, deși în 11 noiembrie 1866 acesta formulase mari rezerve față de dietă și afirmase că dorea să meargă la o singură ședință parlamentară și numai atunci cînd ar fi ajuns la ordinea zilei proiectul „reglementării“ uniunii Transilvaniei cu Ungaria, cu scopul învederat de a-l combate și de a apăra autonomia Transilvaniei.

⁶ De mina lui Bariț, adnotarea: 1866, Făgăraș, 23 sept. Răsp. 24. Io[an] Antonelli, vicar“.

Prea stimate domnule!

În urma scrisoarei domniei-tale din 16 a I[unii] c[urente] am ținut una conferință privitoare la sutișoara ce se ar pofti din acest district ². Această sumă în sine e destul de mică față cu numărul populațiunei noastre și, în alte împrejurări, se ar putea aduna fără de nici una greutate. Însă, după ce noi suntem în una atare pusețiune încit acest ajutoriu are să iasă numai de la inteligența din Făgăraș, după calculul ce ni l-am făcut, în cazul cel mai favoritoriu, de abia cred să treacă preste 60 f.v.a.

Listele se vor pregăti astăzi. Dom[nii] Laslo și Roman iau asupra-și a preîngriji să se înscrie în ele fiecare oficial. Apoi, fiindcă domnii contributori toți își trag salariile la începutul lunei, vor purta grigia ca ofertele înscrise să se și culeagă. Trămiterea prin redactorul *Sionului* ³ o luai iar asupra-mi.

Te vei mira poate pentru ce am lăsat noi afară din calculul nostru pre preuțimea acestui district, ale cărei sentimente națiunali pînă acum nu s-a tras la nice un fel de indoială?

Spre legitimarea purcederei noastre în acest obiect, fie de ajuns a-ți face cunoscut cum că io, de un an întreg-întreguț, în toate cerculariele mele i-am provocat ca să-și plătească datoria de cite un floren cu care

sunt datori la fondul deficienților, și totuși pînă în momentul de față, dintru 48 preuți, de abia-și plătiră pînă acum această datorie 30 inși.

45 Dealtmentrea-ți mul/țumesc, atît io cît și celialalți inteligenți cu cari am împărtășit pasagele prea memoratei scrisori privitoare la stadiul în care se află cauza noastră națională. Constelațiunea politică de acum se pare a-i fi cam favoritorie. Din această cauză, acum suntem mai securi ca de altădată și sperăm cu toată încredințarea că ostenelele d-voastre vor să fie încoronate cu rezultatul dorit ⁴.

Între altele, primește te rog destinsa mea stimă cu care sum al prea onorat domniei-tale sincer onoratoriu,

Ioane Antonelli,
vicar foraneu.

N.B. Uitasem să răspund și la acel pasagiu a epistolei, în care mi se face întrebare: „Ce s-a ales cu cei ce erau să suscrie plenipotenția în cercul de jos? S-au cules ceva subscripțiuni pre cum era vorba?” Deci, spre a te informa deplin, adaug cum că d. Roman văzînd cît de bine ne-a succes treaba aici în Făgăraș, n-a mai mișcat nemic. Însă dacă totuși se mai cer atari subscripțiuni și n-ar fi destule celea trămise, vom face ca să se mai culeagă

45^v

Antonelli. |

¹ Anul datării, pe baza însemnării lui Bariț: „1866, Ioane Antonely, Făgăraș, 20 octobre. Primit 22; răspuns“, cît și pe baza conținutului scrisorii.

² Este vorba de o sumă promisă de românii din Districtul Făgărașului pentru acoperirea cheltuielilor legate de plecarea lui Bariț și Rațiu la Viena.

³ Grigore Silași, despre care, ca și despre *Sionul* său, vezi corespondența lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XVIII, n. 2.

⁴ Aprecieri greșite a situației și speranță neîmplinită a lui Antonelli, întrucît memoriul nu s-a bucurat de succes iar revendicările formulate în el n-au fost luate în considerare.

VIII

Făgăraș, 20 ian. (1)867

Prea stimat domnule!

Am primit 75 exemplarie din petițiunea subșternută la Maiestate ¹, trimisă de tipograful Römer și Kamner și însoțită de una epistolă a prea stimat domniei-tale. Pînă acum de abia am vîndut 3 exemplarie, pre bani gata. Cu toate acestea, fiindcă nu reieșisem a putea îndupleca pre nimenea de aici la colecte pentru deputațiune, și din astă cauză chiar și eu am rămas îndărătru cu sumulița ce o destinasem spre scopul pre atins, prețul exemplarielor o să-l plătesc de la mine.

Ca noutate-ți scriu că d. Pușcariu, căpit[an] supr[em], mi-a descoperit ieri cum că din motivul neînțelegerii ce domnește între deputații români renunță de această misiune și nu va merge deloc la Pesta ². În urma acesteia, Comitetul districtuale are să se conchiame din nou, de cumva / va mai ținea dieta Ungariei, unde negreșit că va veni la mijloc

47

întrebarea: „Să se provoce din nou br. Ursu ³ a primi misiunea de deputat, or să nu se provoce?”

Io din parte-mi mărturisesc că, ivindu-se această întrebare, considerațiunea că d. Ursu e pensionat m-ar aduce în ceva perplexitate, pentru că aș dori ca cel puțin acum, în ultima oră, să se aleagă unul ca acela despre carele să fim siguri că nu-și va trămite la Pesta neci măcar credinționalele ⁴.

Între altele, rămii cu cea mai destinsă onoare al prea stimat domniei-tale umilit șerb,

I. Antonelli,
vicariu ⁵. |

47^v

[Adresa:] Prea stimatului domn *Georgiu Bariț*, cetățian și proprietariu de fabrică, cu destinsă onoare, în Brașov-Kronstadt. Franco

¹ Vezi scris. VI, n. 1.

² Ioan Pușcariu, care la acea dată era căpitan suprem al Districtului Făgăraș, va participa totuși la lucrările și sesiunile parlamentului maghiar, unde va încerca în zadar să obțină pentru Transilvania un statut asemănător cu acel al Croației. El a fost autorul unui proiect al reglementării uniunii, care recunoștea afaceri comune ale Ungariei și Transilvaniei, ale acestor două țări cu imperiul întreg, însă, în schimb, revendica o dietă și o administrație autonomă pentru afacerile transilvănene proprii. Progresele înregistrate de politica maghiară, perspectiva apropiată a instituirii unui guvern maghiar, ca și funcția înaltă pe care o deținea, l-au făcut pe Pușcariu să se îndoiască de rezultatele unei politici radicale sau intransigente și, adoptînd o poziție mai moderată, va încerca să se apropie de politicienii maghiari și să le smulgă cîteva concesii privind statutul și autonomia Transilvaniei. La 11 decembrie 1866 militează deja pentru o intrare rapidă în dieta pestană și încearcă să-l influențeze în acest sens și pe Ilie Măcelariu. Deci, în momentul în care Pușcariu îi spune lui Antonelli că nu va merge deloc la Pesta, ori nu era sincer, ori era cuprins din nou de un moment de ezitare. Ceea ce este sigur, este faptul că Pușcariu sosește la dieta pestană în seara zilei de 3 martie 1867.

³ Baronul colonel *David Ursu de Marginea*, 1816—1897, militar talentat, care s-a făcut cunoscut în cadrul unor lupte purtate de armata imperială. Își începuse cariera sa militară în 1834, ocupînd un post foarte modest în regimentul I de graniță cu sediul la Orlat. Sublocotenent în 1841, locotenent în 1848, este decorat în 1849 cu Crucea pentru Merite Militare și cu ordinul rusesc „Sf. Ana“, iar în 1851 și 1859 este înaintat la gradul de căpitan, respectiv maior. Pe frontul din 1859 a fost distins cu ordinul Coroanei de fier clasa a III-a (singurul român care a primit acest ordin; a mai fost propus și Avram Iancu, dar Împăratul i-a șters numele și l-a propus pentru o altă distincție mai modestă). A primit și Crucea de Cavaler al Ordinului „Maria Tereza“ care i-a adus și titlul de baron. Este colonel în 1863, dar un an mai tîrziu a fost pensionat, întrucît înainta ofițerii români în grad fără aprobarea superiorilor săi. În 1866 este chemat sub arme și numit comandant al insulei și fortăreței Lissa, pe care o apără timp de trei zile contra atacului flotei italiene (pînă la venirea escad ei imperiale condusă de amiralul Tegetthof). În pofida meritelor sale militare, la 1 februarie 1867 David Ursu, bănuț și suspectat de sentimente naționale și atitudine defavorabilă față de sistemul dualist ce-și aștepta consacarea, este pensionat a doua oară. A avut un rol eminent în dezvoltarea culturală și economică a națiunii române, fiind membru fondator al ASTREI și al Băncii „Albina“ și organizînd decenii de-a rîndul activitatea rodnică a școlilor foștilor grăniceri. Și-a lăsat toată averea ca fond de burse pentru tinerimea română.

⁴ Antonelli este, deci, pe deplin cîștigat pentru metoda pasivistă, pentru tactica boicotului parlamentar ostentativ, înscriindu-se astfel în rîndurile celorlalți conducători blăjeni (printre cei mai de frunte se număra I. M. Moldovan) și alături de Bariț, I. Rațiu, Visarion Roman, I. Hannia ș.a. De fapt, după cum s-a putut

observa, Antonelli nutrea asemenea tendințe încă din 1865, însă atunci, înfrînt în ședințele districtuale făgărășene și căutînd să evite alegerea ca deputat a unui politician maghiar (contele Teleki), păsise pe calea activistă, participînd la lucrările dietei clujene și protestînd din interiorul ei împotriva tendințelor de desființare a autonomiei Transilvaniei și de unire cu Ungaria.

⁵ Adnotată de Bariț: „1867. Făgăraș, 20 ian. Io[an] Antonelli, vicariu.

IX

[Făgăraș, începutul lunii aprilie 1867]

Prea stimate domnule!

Noi făgărășanii, avînd în vedere lupta la care, după fața ce începe a îmbrăca constelațiunea politică, va trebui să fie angajat tot românul, ne-am involt în principiale exprese în această adresă, și o trimiserăm ambilor metropoliți ¹. Cum se va primi nu știu, decît că eu așa cred că m[itropolitul] A[ndrei], de cumva se va mai codi și după aceasta, va trebui să-și piardă și aceea puțină popularitate ce i-a mai rămas în clerul său și la una fracțiune din inteligența mireană ².

Aș fi dorit să-ți mai poci scrie cîte ceva și despre deputații noștri aleși pentru Pesta, dară mă îmbulzesc alte ocupațiuni oficioase. Deci, cu trimiterăa acestei copie, mai însemn numai aceea, că P[ușcariu] ³ e acasă și nu va să meargă de loc.

Pre aici cu toții sunt îngrijați pentru scambările ce are să facă M[inisterul] unguresc.

Între altele, râmii cu deosebită onoare, al prea st[imat] d[omniei] tale, umilit serv,

Antonelli ⁴. /

56

¹ Adresa se află alături de această scrisoare, la B.A.R., ms. rom. 992, f. 52v—55r. Este elaborată de către intelectualii români patrioți din Districtul Făgărașului, în frunte cu vicarul greco-catolic Ioan Antonelli și cu protopopul neunit Ioan Mețianu, și înaintată celor doi arhieri români din Transilvania, Sterca Șuluțiu și Șaguna. O reproducem în cele ce urmează, însoțită de cîteva note necesare, pe care le însemnăm cu asterisc (*):

„Copia adresei d^{to} Făgăraș 6 faur 1867, din partea inteligenței române din Districtul Făgărașului la excelențele sale ambii arhiepiscopi și mitropoliți, gr. cat[olic] și gr[eco] or[iental]., din Transilvania
Excelenție!

Pre cînd, prin patentu din septembrie (1)865, s-au sistat constituțiunea imperiale din 26 faur și s-au inaugurat așa-numita sistema „liberii căli“ de cointelegerea popoarelor monarhiei, de cînd s-au desființat și Dieta transilvană din (1)863, pusețiunea națiunei noastre române, pre cit de îmbucurătoare și consolidată se vedea prin legile de la [1]863 și [186]4*, prin atîta de vacilante deveni prin aceea că aceli legi, aduse de dieta transilvană și sancționate de Monarchul, singurul teren legal și totdeodată și drept pentru națiunea noastră, fură cu o singură trăsură de peană ignorate și de totul delăturate.

Rescriptul prea înalt conchematoriu la Dieta clușană în 19 november 1865, cu denegarea terenului legal din [1]863 și [1]864, ordină compunerea unei diete feudale, după articolul de legi de la 1791.

Așa, națiunea română, prin acest paș neașteptat și nemeritat fu cotită, ba scoasă cu totul din barierele constituțiunei.

Dieta clușană compusă în maiorita[te] din regaliști — oameni chemați de regim — o adevărată satiră fără exemplu în istoria parlamentară a popoarelor și la

236

care națiunea română ca atare, în sensul articolului din 1791, n-au participat, n-au putut participa, proclama de nou uniunea cu Ungaria. Regimul care compusese dieta în chipul acesta dede loc dorinței unei majorități magiare măiestrite, care în faptă face numai minoritatea națiunilor Transilvaniei, și ordină trimiterea la Dieta din Pesta, și încă pre temeul legi[i] electorale din [1]848** care, asemenea, deneagă cu totul existența politică a națiunei române.

Deci națiunea română fu scoasă din Dieta legislativă din Sibiu, dar nu și introdusă în cea din Cluș sau cea din Pesta. Și deși întru adevăr că rescriptul conchemătoriu la Pesta, cu legile de mai înainte, prin această participare nu se vor altera***, totuși, prin faptele urmate și urmînde, acelea legi de mai înainte sunt delăturate, aduse afară de valoare, și noi, în locul acelor legi sancționate nu ne-a rămas *nimic decît o promisiune*, de care suntem atît de avuți și care pînă azi nu ne-a adus nici o garanție, și nici pre venitoriu nu mai sperăm de la astfel de promisiuni, care stau în contradicere cu starea faptică de lucruri.

Scurt, pozițiunea națiunei noastre, după noi este ca de la [1]848. Deci pericolul ce ne amenință — a stînge chiar esistența noastră — și el devine și mai iminent, prin denumirea unui ministerium maghiar****, care se presupune în scurt a se denumi. Fiînd dară națiunea, după celea complinite, aruncată fără cruțare dintre barierele constituțiunei Ardealului, după a noastră părere nu ne-a mai rămas alta decît să luăm de directive conclusele congreselor noastre, care sunt adevărată efluință a voinței întregii națiuni, pe care ea a jurat că le va ținea și care singur ne mai poate scoate din abisul în care furăm împinși.

Oprite fiînd prin lege întrunirile politice care ne-ar întinde ocaziunea a da expresiunea voinței noastre, subscrișii, în devotamentul lor nemărginit pentru națiune și patrie, ca să nu fim condamnați de posteritate că nu am făcut cel puțin atîta pentru salutea națiunei și a patriei cît ne stă în putință, și știînd de altă parte că inteligența unui popor este naturalul ei apărătoriu, ne luăm voia, în fiască supunere, a expune excelenței-sale temerile preîngriate, așteptările și dorințele noastre.

Excelenție!

După părerea noastră, cu privire la constituțiunea prezentă, cauza națiunale poate fi apărută cu rezultat numai de cătră un congres cel puțin ca acela di[n] (1)861***** sau, dacă acesta nu se concede de la locurile mai înalte, apoi prin comitetul permanent***** de cei 24 bărbați, însărcinați cu cauza națiunale, în care Excelenția-ta ești unul din cei doi președinți.

Deputați a căror alegere ni s-au împus prin o lege ce neagă existența noastră națiunale și a căror alegere au fost forțată de împrejurări grave, nu sunt și nici nu se pot considera ca depozitorii voinței națiunei*****. Pentru aceea, dacă ei vor lucra ca indivizi în favoarea națiunei, națiunea le va ști fi recunoscătoare, sau din contra îi va dezaproba. Deși ne-am tare întristat pentru unele certe jurnalistiche, ce părăsesc terenul cuviinței și care nici odată nu veniră, la timp mai nemerite, cîte acum, totuși ne place a crede că spiritul înalt cu care excelenția-ta ești dotat și devotamentul de atîtea ori dovedit în cauza națiunale te ridică, spre mintuirea națiunei, mai sus de astfel de certe și ambițiuni personali, căci te asigurăm, excelență, că națiunea, la cea mai întăi ocaziune, va dezaproba astfel de încercări ce pot produce neînțelegeri și o compromis.

Noi și credem că întreaga națiune are în archirei nemărginită încredere și pentru aceea credem și trebuie să credem că archirei noștri națiunali și astăzi, ca și în trecut, vor îmbrătoșa cauza națiunale.

Deci, considerînd că excelența-ta ești unul dintre [cei] doi capi bisericești și politici aleși de națiune în congresul din [1]861 și [1]863*****; considerînd că cei 24 bărbați ce constituie Comitetul Națiunale au fost *permanenți* și, prin urmare, chemați a-și începe acțiunea sa orișicînd ar cere împrejurările, în fine, considerînd că, deși lipsește o lege prin care regimul ar fi recunoscut și întărit în formă acest comitet, totuși deoare[ce] el ca atari e cunoscut de națiune, și a lucrat, și acțiunile lui fură luate și considerate de ale întregii națiuni, și din partea guvernului, nu mai poate fi indoială despre legalitatea lui ne luăm, dară, voie cu fiească supunere a ne adresa cătră excelenția-ta să te înduri, în puterea mandatului națiunale, a te pune în conțelegere, în cel mai scurt timp, cu celălalt președinte al comitetului și a elua

237

firul acțiunii naționale, pentru ca să se reînfringă și opiniunea publică ce au început a se forma în jurnale străine, că românii ar fi dezbinați între sine în cauza națională.

Totdeauna și tot în acest înțeles ne-am adresat și către excelența-sa N. N.*****

Cu această fiască supunere și deferințe, rămânem ai excelenței-tale servi prea umiliți,

Toată inteligența română din district, cu vicariul [Antonelli — n. ns.] și protopopul g.o. [Mețianu — n. ns.] în frunte.

Făgăraș în 6 faur 1867“

* Legile Dietei din Sibiu, deja amintite în notele la scrisorile anterioare, ca și patenta din 20 septembrie care o abroga pe cea din 26 februarie 1861, elaborată de către Schmerling. Dieta din Sibiu, care a funcționat în 1863—1864, a fost desființată încă în 1865 pentru ca în locul ei să fie convocată cea clujeană.

** Art. II al Dietei din Cluj (1848), favorabil politicienilor maghiari, nu a permis românilor să aleagă mai mult de 14 deputați naționali în întreaga Transilvanie.

*** Într-adevăr, legile Dietei din Sibiu n-au fost sistate prin rescriptul din 25 decembrie 1865, care convoca deputații Transilvaniei la Dieta de încoronare de la Pesta, ci, la cererea expresă a miniștrilor maghiari, împăratul ca „rege constituțional“ al Ungariei le abrogă prin rescript la 20 iunie 1867.

**** Ministerul maghiar se va alcătui la 11 zile după această petiție, la 17 februarie 1867.

***** Congresul de la Sibiu din 1/13—3/15 ianuarie 1861, care a fixat sarcinile și modalitățile prin care națiunea română urma să-și obțină unele drepturi naționale, la începutul epocii liberale inaugurată de Diploma din 20 octombrie 1860.

***** Comitetul sau comisiunea permanentă aleasă la Congresul din ianuarie 1861 era formată din: Alexandru Sterca Șuluțiu, Andrei Șaguna, Ioan Alduleanu, Iacob Bologa, Ilie Măcelariu, Pavel Vasici, Anton Veștemian, Ioan Pinciu, George Bariț, Ioan Pușcariu, Axente Sever, Matei Nicola, Ioan Rațiu, Dimitrie Moldovan, George Domșa, Spiridon Fetti, Iosif Hodoș, Ioan Alexi, Alexandru Bohățel și Alexandru Lazar.

***** Cei 14 deputați români transilvăneni deja amintiți, care au participat la lucrările Dietei de încoronare de la Pesta între anii 1867—1868. Deși erau prea puțini ca să reprezinte o națiune întreagă, totuși, unii dintre ei au susținut o campanie parlamentară dirză, pentru apărarea autonomiei Transilvaniei și a drepturilor politice românești, bucurându-se de simpatia și recunoștința întregii națiuni (în special Ilie Măcelariu).

***** La 2 decembrie 1862 Alexandru Sterca Șuluțiu și Andrei Șaguna ceruseră învoirea Monarhului pentru convocarea unui nou congres național românesc, menit să solicite și să urgenteze convocarea unei diete transilvănene care să acorde statut politic națiunii române. Convocarea dietei fusese promisă, printr-o rezoluție imperială, încă la 18 octombrie 1862. Într-adevăr, Monarhul, la 17 februarie 1863 a aprobat ținerea celui de al doilea congres național românesc, care s-a întrunit tot la Sibiu în aprilie 1863.

***** Adică celălalt mitropolit.

² Antonelli se referă la atitudinea moderată, conciliantă și prudentă adoptată de Șaguna față de politicienii maghiari, atitudine ce nu era în asentimentul majorității intelectualilor români.

³ Ioan Pușcariu. Antonelli se înșală, întrucât acesta va participa la dezbaterile Parlamentului maghiar.

⁴ Adnotată de Bariț: „Răsp. prin grai, aici, în Brașov, în 9 aprilie seara“. Pe baza acestei adnotări am dat scrisoarea la începutul lui aprilie 1867.

X

Făgăraș, 28/5, [1]867

Prea stimate domnule!

Astăzi pre la 11 ore am întâmpinat pre excelența-sa d. Comisar reg[al]¹ la Șercaia, unde fu redicată una poartă triumfale, cu însemnele Ardealului.

Salutarea de bunăvenire i-o ținui românește, pre carea, după terminarea vorbirei, i-o admănuai în traducere ungurească.

În această salutare am exprimat dorirea populațiunii de a asecura pre Maiestatea-sa regală și Marele Principe despre neclătita noastră credință de a se conchema dieta ardeleană pre baza legilor din [18]64, spre a se putea depune jurământul omagiale și continua lucrările civnice apte spre a impune diferitele interese ale națiunilor ardelenesti². După aceea, / salutarea de bunăvenire i-o admanuai în traducere ungurească, după al cărei cetire îmi răspunse în ton apăsător că uniunea e faptă complicită³, nu va suferi nice un fel de agitațiune în contra ei, că în astfel de salutări nu se cuvine a se amesteca politica etc. Apoi urmă un întreit: „Să trăiască!“

În fine, mă provocă să-i prezentez preuțimea ce sta mai aproape de mine și, din întâmplare, i prezentai mai mulți neuniți decît uniți.

Oficiolatlui încă vorbi tot astfel, decît lor le mai adause că a zice cum că sunt credincioși împăratului, și a nu asculta de regimul Maiestăței sub ministeriul unguresc răspunzătoriu, e iluziune⁴.

Între altele, fiind convins că și brașovenii cam asemenea vor fi auzit, rămii cu cea mai destinsă stimă al prea stimat d[umnea]voastră umili serv,

I. Antonelli. / 49°

¹ Contele Emanuel Péchy, comisarul special al guvernului Andrassy, trimis în Transilvania pentru a desăvîrși unificarea și contopirea acesteia cu Ungaria. În corespondența fruntașilor români ardeleni apare sub numele de „Măno-Vodă“.

² De remarcat atitudinea demnă și curajoasă a vicarului greco-catolic român care, în fața unui înalt împuternicit maghiar, contestă de fapt noul sistem politic dualist și legile lui, și situîndu-se pe baza principiilor naționale democratice, solicită o dietă democratică (deci cu majoritate românească) pentru Transilvania, așa, cum, parțial, existase deja în 1863—1864 la Sibiu.

³ Observăm că, deși în mai 1867 proiectul de lege al „reglementării“ uniunii Transilvaniei cu Ungaria era în studiul unei comisii parlamentare speciale, și va fi înarticulat ca articol de lege cu nr. XLIII abia în decembrie 1868, totuși, contele maghiar, prin afirmația că uniunea e faptă împlinită, se situa pe poziția deplinei „valabilități“ a legilor de uniune maghiare, proclamate la 1848. Este de remarcat iritarea care l-a cuprins pe solul lui Andrassy în fața atitudinii naționale hotărîte a clericului român.

⁴ Contele Emanuel Péchy făcea aluzie la deplina înțelegere stabilită de curînd între monarh și clasele conducătoare maghiare.

Făgăraș, 11 august (1)867

Prea stimate domnule!

În urma prețuitei epistole din 9 a l.c. vă trimit de astă dată una copie din adresă și alta din rezerva de drept.

Copia protocolului va urma mai târziu. Între aceea-mi ținui de patriotică datorință a vă scrie în scurt cele ce s-au întâmplat după depărtarea d-voastră.

Verificarea protocolului era să se țină joi după amiază la 5 ore, ci notarii ne fiind gata cu protocolul, s-a ținut vineri la 4 ore. Ungurii, deși eram numai ca la 12 inși, pretenseră că aceasta ar fi adunare de comitet.

În contra acestei pretențiuni nu avusem argumente suficiente, fiindcă, după depărtarea noastră de miercuri seara, nu s-a pronunțat conchemarea comisiei verificatoare, ci s-a fost conchemat membrii comitetului prezenți, adică făgărășenii. Deci, după una scurtă dezbatere, căpi[anul] prim[ar]¹ puseră la ordinea zilei adresa compusă de maghiari către Ministeriu². Aceasta se perlese în fața adunării și se propuse la dezbatere. Cu această ocaziune eu am apărut că românii nu o pot primi, din cauză cum că membrii români n-au fost de față la dezbaterea și compunerea ei. Ma, unii nece n-am știut că am fi fost / denumiți ca membri ai comisiei. Afară de acestea, adresa lor cuprinde în sine două puncte delicate, asupra cărora comitetul, redus la 8—9 inși, nu e capace a se pronunța și adică recunoașterea legilor din [1]848³ înainte de reviziune și fuziunea Transilvaniei în Ungaria, asupra căreia încă n-a decis corpul legal legislativ⁴.

Al doilea obiect fu subșternerea protocolului și în traducțiune maghiară, susținind că asupra acestui obiect se ar fi și decis în sesiunile precedente. Acestea le-am combătut, parte cu aceea că în a[nul] [1]861 limba română s-a pronunțat de unica limbă oficială a Districtului, parte cu uzul de pină acum, și că în sesiunile precedente nu s-au enunțiat.

În urma acestora, fiind susținut de membrii români, proiectele lor ambele căzură și adresa lor s-a decis a se alătura pre lângă protocol, din partea minorității.

Ungurii de aici se mihniră foarte văzându-se înșelați și cu această manevră, precalculată din partea lor cu multă finețe.

Poftind ca D[omnul] Dumnezeu să vă poarte în pace în importanta călătorie și că după un splendid succes iarăși să vă putem îmbrățișa cu frățescă căldură, rămân al prea stimat d[omnului] voastre cel mai sincer,
I. Antonelli.

Traducțiunea adresei noastre către Maiestate, în ungurește, e pregătită și astăzi se va colaționa cu originalul⁵.

¹ Căpitan „primar“ sau suprem al Făgărașului era Ioan Pușcariu.

² Reprezentanții minorității maghiare a districtului militau pentru întărirea și consolidarea sistemului dualist austro-ungar și erau foarte îngrijorați de atitudinea antidualistă a reprezentanților românilor în adunarea districtuală.

³ Legile din 1848 (martie-aprilie 1848) instituiseră, de fapt, pentru prima dată în istorie, pentru o perioadă scurtă (aprilie-august 1848) o formă specifică a dualismului austro-ungar care convergea înspre uniunea personală. Parlamentul și guvernul maghiar, în care existau mulți miniștri adepți ai alianței cu monarhia și ai luptei comune împotriva tendințelor naționale ale popoarelor nemaghiare, a devenit, prin constituția din 11 aprilie, competent să-și exercite autoritatea asupra teritoriului Coroanei Sf. Ștefan, în care locuiau maghiari, și români, sirbi, slovaci, ruteni și croați. Trupele imperiale au fost puse sub ascultarea ministrului de război maghiar, care încă în vară anulului 1848 le folosește împotriva sîrbilor și croaților. Între unii miniștri maghiari, reprezentanți ai partidei nobiliare, care era convinsă că refacerea statului Ungariei mari nu era posibilă fără concursul Curții, și cercurile vieneze au existat tratative, prin care acestea din urmă solicitau în schimbul ajutorului armat dat în contra slavilor, trimiterea unor noi trupe maghiare împotriva italienilor. Este mai presus de orice îndoială că în vara anulului 1848 s-au luat măsuri comune austro-ungare îndreptate împotriva românilor și croaților. De pildă, la 10 iunie 1848 Ferdinand, la cererea prim-ministrului maghiar și a lui Esterházy, ministrul *à terre*, a sancționat legea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, promulgată de art. I al Dietei din Cluj la 29 mai 1848. Tot atunci, banul Jellacici a fost destituit și acuzat de crimă de înaltă trădare, întrucît nu s-a supus guvernului maghiar. Sancționarea legii uniunii la 10 iunie 1848 a însemnat punerea în aplicare, din partea guvernului maghiar, nu numai a art. I din Cluj ci și a art. VII al Dietei din Pojon care, încă în martie 1848, prevăzuse uniunea Transilvaniei cu Ungaria, sub rezerva ratificării ei de către o proximă dietă ardeleană. Apoi, legile din 1848 proclamau și ele limba maghiară ca singura limbă oficială de stat și a instituțiilor centrale și națiunea maghiară ca singura națiune politică. Iată de ce, minoritatea maghiară din Făgăraș ceruse, în adresa ei către ministerul maghiar, recunoașterea legilor din 1848. Desigur, la 1848 partida lui Kossuth și radicalii maghiari nu au fost de acord cu sentimentele prodinastice nutrite de conservatorii maghiari sau chiar de o puternică partidă a nobilimii liberale condusă de Deák și Eötvös. În momentul cînd Curtea încearcă să retragă concesiile făcute Ungariei, Kossuth preia conducerea rezistenței armate antidinastice, deși nu a fost aprobat de toți politicienii maghiari. Deák și Eötvös au continuat să militeze consecvent, timp de aproape 18 ani, pentru instituirea înțelegerii cu regele, ținută care a fost atinsă în februarie 1867.

⁴ Adică proiectul de lege privind reglementarea uniunii Transilvaniei cu Ungaria era încă în studiu unei comisii parlamentare speciale. Formată în covârșitoare majoritate din reprezentanți ai burghezo-moșierimii maghiare, aceasta a pregătit de fapt terenul pentru contopirea Transilvaniei în statul maghiar, fără nici un fel de reglementare specială a situației românilor ardeleni.

⁵ De mina lui Bariț: „Răsp., 13 aug.“

Făgăraș, 26 mai (1)868

Prea stimate domnule!

În urma prea stimatei epistole din 24 a l[unii] c[urent], mă grăbesc, a-ți trimite, în scurt, decursul pertractărilor din ședința de astăzi¹.

Pentru celea comunicate-ți mulțumesc din anema. Cu respect, la întrebarea: „Ce mai fac, dorm ori priveghez?“ pentru acum răspund numai atita că și eu pregătisem un fel de contraproiect², însă combinîndu-l cel comunicat, pre acesta din urmă-l preferii, după cum se și cuvenea.

Cu întîlnirea care se va întimpla încă în săptămîna Rusaliilor, fiind esmîs într-una comisiune în secuime — mai multe. Pînă atunci, încă primește, te rog, cea mai destinsă a mea stimă și aprețuire, cu care mă simț al prea st[imat] domniei-tale, pentru totdeauna deobligat

I. Antonelli.

A doua zi de Rusale, maial la Ohaba³.

¹ Desfășurarea ședințelor Comitetului districtual Făgăraș din 26 și 27 mai 1868 este relatată de către *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 390. În dezbateri s-au manifestat din nou puternice conflicte între majoritatea românească și minoritatea maghiară din adunare. Reprezentanții maghiari din Comitatul Abauj prezentaseră întregii opinii publice și tuturor adunărilor administrative, o adresă specială, cerind adoptarea și trimiterea ei, în mod oficial, la Dieta maghiară. Adresa cerea introducerea limbii maghiare în toate adunările administrative locale și în judecătoria. Minoritatea maghiară din adunarea Făgărașului aderă cu entuziasm la această chemare a celor din Abauj. Românii, însă, nu puteau fi de acord cu acest lucru.

² Probabil Antonelli prezentase o variantă proprie a contraproiectului românesc menit să pareze lovitură maghiarilor cu propunerea Comitatului Abauj.

³ Adnotarea lui Bariț: „1868. Făgăraș, 26 mai. Io[an] Antonelli, vicariu. Răsp. 28“.

XIII

Făgăraș, 29 mai (1)868

Prea stimată domnule!

Scăpînd abia de mulțimea omenilor, cari de regulă mă împresură în toată vinerea, înainte de a răspunde la celea de ieri, vă fac cunoscut cum că eu încă mercuri seara vă am trimis prin d. Pop din Tohan proiectul¹, întocma pre cum s-a redicat la conclus, dempreună cu una scurtă descriere a celor petrecute aici în acea zi. El mi-a apromis că se reîntoarce acasă prin Brașov prin urmare pîn-acum a trebuit să-l și primiți.

În acea descriere, de-mi aduc bine aminte, uitasem a vă comunica că ni s-au împărțit și legile celea mai curînd sancționate. Ci, *ad rem*². Eu așa cred că acel conclus, ciungărit precum — e firește nu din vina mea! — încă involvă în sine toate principiale exprese în *Pronunțamentul din Blas*³, iar în respectul efectului va să-l și întreacă. Cu toate acestea, fiindcă în cauză atît de sintă precum e cauza noastră națională *neq superflua nocent*⁴ aș face, să poț, din toată anema ca sunetul din Bl[aj] să răsune, prin cel mai puternic echo, și din Oh[aba], dară tot de una dată cred că am datoră a priveghia ca nu cumva să întunece rezultatul din zilele trecute, pentru că la acea petrecere⁵ vor fi și unii români, cari nu sunt la înălțimea românului cu anema.

Apoi, bat-o Dumnezeu oportunitate! Vrînd, nevrînd suntem siliți a ne mai uita și la acelia cari se feresc, de multe ori, și de umbra acelor ma/nifestațiuni, prin cari cugetă că și-ar atrage din nou asupra-și fulgerile de cari, cîte una dată, fusese amar loviți.

Laslo plecă la Săcele. Codru⁶, amărit pentru înfruntarea ce i se făcu în comitet de cătră șeful său⁷ pentru cuvintele: „Proiectul nu se poate trimite la D[ieta] u[ngară], căci nu cunoaștem uniunea“, s-a dus pre sate în afaceri oficioase și e probabil că nu se va reîntoarce acasă înainte de sărbători. Dealtmentrea *vederemo*.

Pentru invitarea d. Pascali⁸ cu societatea sa dramatică s-au vorbit pre aici foarte multe. D. v[ice]căpitan era să ieie inițiativa, deschizînd una colectă. Însă în sala ospătăriei, carea și altcum n-ar fi destul de aptă pentru atare societate, în zilele trecute se spînzură un sas și după aceea,

la două, trei zile, una șerbitorie. Prin urmare, anevolie cred să se poată înfățișa acolo vreuna damă, fiind ele după natura sexului lor cu imaginațiune mai vie decît bărbații.

Între altele și pînă la cea mai de aproape întîlnire, îți poftesc sărbători fericite și te rog să primești cea mai destinsă aprețuire, cu care rămii pentru totdeauna al prea st[imatei] domniei-tale umilit serv,
Antonelli.

N.B. Ungurii de aici cred că vor avea *mot d'ordre*⁹ de a ne teroriza, însă sunt incapaci spre aceasta, față cu unii. Că au primit și eli sau, mai bine, că n-au protestat în contra proiectului, conclusului, o atribuiesc mai mult lenei decît spiritului de liberalism, căci se vedeau bătuți.

Idem. /

57°

¹ În ședința din 26 mai 1868 Antonelli prezentase Comitetului districtual un proiect de adresă către Împărat. Antonelli îl pregătise deja dinainte, întrucît știa că autoritățile districtuale, în frunte cu căpitanul suprem V. Tămaș, vor propune înaintarea unei adrese către Tron cu prilejul unui eveniment petrecut în familia imperială. Adresa a fost formulată de Antonelli „pentru ușurarea lucrurilor de astăzi“, deci avea un conținut politic (*Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 30, p. 155).

La 27 mai 1868 comitetul reprezentativ al adunării Districtului Făgăraș adoptă *Reprezentățiunea districtului Făgăraș în cauza limbii*. Prin acest important act politic, românii făgărășeni își exprimă voința fierbinte ca limba română să-și ocupe locul cuvenit în viața constituțională de stat. Districtul Făgărașului a luptat întotdeauna pentru folosirea limbii române în sala legislativă și în toate instituțiile și cancelariile administrative și judecătorești aflate pe teritoriile locuite de români. Bazați pe aceste considerente juste și democratice, conducătorii naționali din Făgăraș respingeau cu indignare propunerea comitatelor Zemplén și Abauj de a se introduce limba maghiară ca singură limbă oficială a adunărilor administrative și legislative locale. Dimpotrivă, se cerea ca reglementarea folosirii celor trei limbi în Transilvania — româna, maghiara și germana — să se facă după normele și principiile folosirii limbilor în Elveția, Belgia, SUA. Făgărășenii nu erau mulțumiți cu folosirea limbii numai la nivelul comunelor, bisericii, școlii confesionale, întrucît o limbă nu se poate dezvolta în viitor dacă nu e folosită în administrația politică, judiciară și în legislațiune. Nefolosirea limbii naționale în viața publică și de stat va avea ca urmare slăbirea poziției ei chiar și în compartimentele cvasiprivatate amintite. Comitetul districtual făgărășan lansa un apel către toate comitetele locale din Transilvania, chemîndu-le să apere principiul democratic al egalității limbilor naționale (*Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 40, p. 159).

² „La obiect“.

³ Emanat la 3/15 mai 1868, acest important program național al rezistenței românești la începutul dualismului se pronunța în primul rînd pentru „autonomia Transilvaniei pe baza *Diplomei Leopoldine* și a *Sanctiunii Pragmatice*, cu atît mai virtos că și autonomia țărilor croato-slovene e recunoscută, deși relațiunea aceloră cătră Ungaria a fost cu totul diferită de a Transilvaniei“. Celelalte deziderate majore erau „reactivarea articilor de lege aduși în Dieta de la Sibiu, 1863/64, prin ambii factori competenți ai legislațiunei, sancționați de Majestate, publicați și puși în viață, prin care articli națiunea română s-a inarticulat ca națiune regnicolară, limba și confesiunile ei s-au garantat“ și „redeschiderea Dietei transilvane, pe baza unei adevărate reprezentațiuni populare, după drept și cuviință, în sensul votului dat de minoritatea română la Dieta feudală din Cluj, anul 1865“. (Deci, alegerile să se facă pe baza proiectului de lege electorală promulgat de Dieta sibiană din 1864, dar rămas nesancționat de Împărat). Enunțarea celui de al treilea punct revendicativ era pe deplin îndreptățită, întrucît românii nu considerau că dieta maghiară ar fi îndreptățită „a face legi valide pentru Transilvania, nici pe transilvanii, ce poate vor fi șezînd într-însa, de reprezentanți legali ai țării noastre“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 38).

⁴ „Nici cele de prisos nu strică“.

⁵ Maiorul din Ohaba. Vezi scrisoarea anterioară.

⁶ Ion Codru Drăgușanu, vicecăpitanul Districtului Făgăraș.

⁷ Adică de căpitanul suprem Vasile Tămaș.

⁸ „Soțietatea dramatică“ a lui Mihail Pascali se afla într-un turneu prin Transilvania. *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 42 îi făcea o vie publicitate, punind accentul mai ales pe prezentarea tabloului național *Mihai Viteazul după lupta de la Călugăreni*, compus de D. Bolintineanu. Redacția *Gazetei* scria: „Credem că sala va fi prea mică, fiindcă piesa e națională“.

⁹ „Cuvînt de ordine“.

XIV

Făgăraș, 8 iuliu (1)868

Prea stimat domnule!

Vă reaclud cu mulțămîntă articolul lui B[ărnăuțiu]¹ despre sinodul cel mare al Bisericii noastre, fiindcă mi l-am decopiat, și așa nu mai am trebuință de original. Astăzi îmi veni și cerculariul vicariului capitulare² privitoriu la alegerea mitropolitului, ce are a se ținea, din cauza postului, în 11 august.

Ți-aș trimite în copie întreg cerculariul³ dacă nu aș presupune că pînă acum îl veți fi căpătat din Blaș. Mie mi se pare curioasă acea susținere de drept după care noi, în venitoriu, să nu ne mai putem alege pre mitropoliții noștri, după cum i-am ales de seculi pînă în momentul de față, și sunt deplin convins că protopopii noștri nu se vor lăsa a se seduce prin această frază⁴ și, fără ca să tragă consecințe din actul alegerii de acum, după cum se zice, vor ști să-și apere acest drept cu bărbăție, atît cu ocaziunea alegerii prezente, cit și în venitoriu.

După una scrisoare primită în zilele acestea de la fratele protopop al Sabiniului⁵, d. protopop Balint⁶ s-a manifestat pre lingă Vancia⁷. Oare nu ar fi bine ca, după ce negreșit te vei fi mai cointeșles și cu alții, pre finea lui iuliu să amintești cite ceva în *Gazetă* despre persoanele cari ar trebui să vină în candidațiune⁸?

Eu, din parte-mi, aș privi aceasta de una necesitate absolută, spre a se putea forma opiniunea publică, căci astfel ușor pot să vină în ternariu⁹ și ultramontani, cari, ajungînd la putere negreșit își vor bate mai tare joc de disciplina și instituțiunile bisericești noastre de cum își bătuse în zilele / sale repausatul Erdeli¹⁰. Aceasta nice decît nu o zic în favorul persoanei mele, căci poate nu aș avea nice calitățile ce se recer astăzi într-un episcop, ori togma metropolit, ci în interesul cauzei comune căreia orișicare particulariu e datoriu a-și subordina interesele sale.

În urmă, vei afla negreșit cauza pentru care infir aici alegătorii după diecese și Archidieceasă.

Cerculariul sus-atins ne spune că din Diecesa Lugoșului vor lua parte la alegerea mitropolitului vicariul de la Hațeg cu 3 protopopi și cu cite 2 deputați¹¹, din Diecesa Gherlei, vicariul Rodnei¹², al Silvaniei¹³ 4 protopopi actuali, 23 viceprotopopi¹⁴.

În Archidieceasă sunt 38 protopopiate¹⁵.

Promisiunea cu privire la condițiuni o aștept cu mare sete.

Pînă în 6—8 prenumeranți voliu / să capăt și aici la *Dicționarul ung[uresc]-romă[nesc]*¹⁶, însă numai cu finea lunei curente, fiindcă d. oficiali acum au speze, după cum îmi ziseră, cu abonamentul la diurnalele politice.

Între altele, primește, te rog, destinsa mea stimă și aprețuire, cu cari rămii pentru totdeauna al prea stimat[ei] d[omniei] tale mult reve-ritoriu,

Antonelli.¹⁷ 59°

¹ Articolul — celebru în epocă — al lui Simion Bărnăuțiu, *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*, se publicase în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33—37. Este cel mai competent studiu pînă la acea dată (iulie 1868) asupra drepturilor bisericii greco-catolice române din Transilvania și asupra vechii sale constituții sinodale. Lui Antonelli îi trebuia studiul bărnăuțian spre a-l utiliza la nevoie acum, în preajma sinodului electoral metropolitan din 1868, a cărui perspectivă „octroată“, dictată de guvern, nu putea conveni românilor. Vezi aci infra, nota 4. Vezi și scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIX, n. 2.

² Mare prepozit și vicar capitular al Mitropoliei de Alba Iulia și Făgăraș era Constantin Alutan.

³ Vezi textul circularei lui Constantin Alutan la Ioan Micu Moldovan, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, tom I, Blaj, 1869, p. 1—13.

⁴ Iată cum sună fraza ministrului unguresc al cultului, din ordonanța sa nr. 504/6 iunie 1868 către Constantin Alutan, în legătură cu alegerea episcopului: „Reimplerea scaunului episcopesc metropolitan greco-catolic de Alba Iulia, și anume din Blaș [...] pre lingă apriata susținere a dreptului prea înalt principale de denumire, și fără de nice una consecință pentru venitoriu în cazul prezente, să se efectuească pre calea alegerii, și încă după modalitățile propuse de mine“ (apud I. Micu Moldovan, *Op. cit.*, p. 2). Așadar, iată motivul îngrijorării lui Antonelli: ordonanța prevede că mitropolitul se va alege — după strictele modalități impuse de minister —, dar că acest lucru nu presupune continuitatea în viitor a dreptului de alegere. Este o nouă și brutală tentativă de suprimare a independenței bisericii românești, tentativă care acum, în 1868, la un an după definitivarea dualismului, nu era o surpriză din cele mai mari.

⁵ Protopop al Sibiului — greco-catolic — era Ioan V. Rusu.

⁶ Simion Balint, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XX, n. 3.

⁷ Ioan Vancea de Buteasa, 1820—1892, și-a făcut studiile teologice la Seminarul „Sfinta Barbara“ și Institutul „Sf. Augustin“ din Viena. În 1848—1849 a fost profesor de preparandie și secretar episcopesc la Oradea, devenind apoi, în 1855, canonic și în 1865 episcop al Gherlei. După moartea lui Al. Sterca Șuluțiu a fost ales mitropolit de Sinodul din Blaj, la 11 august 1868. A avut merite și pe tărîm școlar. Adoptă o atitudine politică moderată și prudentă (singura, de altfel, compatibilă cu poziția sa oficială), dar totuși protestează în fața monarhului atunci cînd ministrii maghiari emană legi care lovesc în autonomia confesional-școlară românească și introduc forțat limba maghiară în procesul de învățămînt. În 1872 I. Vancea patronează la Blaj o consfătuire politică la care s-au discutat eventualele posibilități de împăcare cu regimul maghiar. La consfătuire au mai participat George Bariț, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu. Inițierea acestei conferințe i se datorează prim-ministrului Lónyay, care dorea să sondeze atitudinea politică a românilor și să afle dacă eventual, descurajați de situația din ultimii ani, conducătorii românilor nu sînt dispuși să renunțe la o parte din revendicările lor, formulate de programele și actele naționale. Tratativerile eșuează, întrucît conducătorii laici ai românilor nu renunță la pozițiile vechi, iar prim-ministrul nu se gîndea în mod serios să acorde concesiile majore românilor de sub Coroana maghiară.

⁸ Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIX, n. 2.

⁹ Ternariu = numărul de trei candidați care obțineau cele mai multe voturi în sinod. Dintre aceștia trei, Împăratul alegea — avînd acest privilegiu — pe cel care-i

convenea. Sistemul ternariului, introdus încă în secolul al XVIII-lea, era un adevărat călcîi al lui Ahile pentru biserica română din Transilvania. La fiecare alegere, în ternariu se strecura și cite o unealtă servilă a regimului, un „ultramontan“ ori o mediocritate notorie, pe care Monarhul se grăbea să o numească. Cazul cel mai caracteristic este al lui Bob în 1782, care avea cele mai puține voturi dintre membrii ternariului, și a fost totuși preferat de Împăratul. La 1838, ternariul va fi alcătuit din Ioan Vancea de Buteasa, Timotei Cipariu și Ioan Fekete Negruțiu (vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIX, n. 2).

¹⁰ Vasile Erdeli, 1794—1862, episcop greco-catolic român de Oradea. A studiat teologia la Oradea, Pesta și Viena. A fost mai întâi canonic și rector al Seminarului teologic din Oradea, unde fu numit episcop la 2 august 1842. Contribuie mult la înființarea unei catedre de limba și literatura română la gimnaziul de la Oradea, în 1851, și la reorganizarea gimnaziului din Beiuș, pe baza sistemului de 8 clase, în anul 1853. A avut un rol însemnat în construirea unor biserici și școli naționale românești în episcopatul său. Deși a avut o atitudine politică contradictorie, totuși are meritul de a fi redactat, în numele românilor din Dieceza Orădiei Mari, o petiție politică importantă, ce se baza pe principiile moderne ale naționalismului militant și care completa și chiar dezvolta petiția din 25 februarie 1849. În ianuarie 1850 cere ca teritoriul monarhiei locuit de români să se numească „țara românilor“ (Romanenland) și să aibă un guvern național propriu și autonom, condus de un guvernator sau prefect național, cu sediul la Blaj (la 25 februarie se ceruse monarhului să accepte titlul de „mare duce“ al românilor). Națiunea română, prin organele sale alese, urma să-și administreze singură afacerile sale proprii, recunoscîndu-se unele probleme și de competența guvernului central vienez. Antonelli îi reproșează lui Erdeli atitudinea lui autoritară în conducerea treburilor bisericești și școlare. Un alt merit al episcopului orădean fusese încurajarea, prin circulare, a folosirii limbii naționale românești în treburile publice.

¹¹ Delegația Lugoșului la Sinodul electoral din 11 august 1868 era compusă din vicarul Hațegului, Petru Pop, protopopii: Ioan Ianza din Grădiște, Ioan Fodor din Hunedoara, Benjamin Densușianu din Bobilna și Petru Văleanu din Cugir și preoții: George Pop Densușianu din Densuș, Ioan Tamaș din Hunedoara, Ioachim Eliu din Plosca, Petru Popovici din Cib, Ștefan Corvin din Cigmău, Anton Balomiri din Balomir și George Bercianu din Cugir.

¹² Vicarul Rodnei era Grigore Moisil.

¹³ Demetriu Coroianu.

¹⁴ De fapt, din Dieceza Gherlei vor fi delegați la sinod un număr mult mai mare de protopopi: Simion Bocșa din Lujerdiu, Ioan Dragomir din Lăpuș, Grigore Pop din Băsești, Ioan Lobonț din Pericei, George Tecariu din Beclean, Ioan Colceriu din Căticău, Nichifor Oșanu din Nireșul Mare, Ioan Silași din Buza, Andrei Anton din Gherla, Avram Dragoș din Eriu, Ioan Cheșei din Ciocman, Ioan Opriș din Noțig, Alexandru Silași din Bistrița, Alimpiu Barbolovici din Giula, Ioan Filipan din Secu, Vasile Casa din Reteag, Vasile Pop din Sărăuad, Ioan Pop din Ciceu Cristur, Atanasie Cotoșiu din Șomcuta Mare, Grigore Mureșanu din Sînmărghita, Alexandru Barbolovici din Oarța de Jos, Ioan Cristea din Vad, Ioan Vecaș din Ipu, Simion Anceanu din Surduc, Ioan Gal din Șamșud și Teodor Pop din Bred. Au lipsit foarte puțini, marea majoritate fiind prezenți. Dintre preoții participanți din partea Gherlei e de amintit Clemente Lupșai, parohul Rodnei, care a fost desemnat să-l propună pe Ioan Vancea de mitropolit (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 63, p. 251).

¹⁵ Adică în așa-numitul Decanat catedral al Blajului sau, mai precis, în teritoriul vechii episcopii de dinaintea restaurării arhiedezezei greco-catolice din Transilvania. Mai puțin vicariatul Hațegului, care a fost atașat Episcopatului din Lugoj. Decanatul catedral era compus, într-adevăr, — în afara vicariatului foraneu al Făgărașului, pe care-l conducea Antonelli însuși — din următoarele protopopiate, cu protopopii, viceprotopopii sau administratorii lor (la 1868): Alba Iulia (Augustin Pop), Blaj (Ioan Fekete Negruțiu), Armeni (Vasile Pauleti), Bistra (Simion Balint), Căt (Ioan Deac), Uioara (Leontin Leonteanu), Reghin (Mihail Crișan), Cluj (Ioan Pamfilie), Sînmărtinul de Cimpie (Grigore Elekeși), Arieș (Ilie Farago), Gurghiu (Aron Boeriu), Mureș (Iosif Nyulási), Sibiu (Ioan V. Rusu), protopopi; Aiud (Demetriu Stoian), Alecuș (Ioan Copăceanu), Bia (Ioan Ignat), Iernud (Ioan Gherasim), Beiu (George Lazăr), Pogăceaua (George Crișan), Poșaga (Samuil Vasile László), Turda

(Iacob Lugoșanu), Făgău (Gavril Chețanu), Morlaca (Anania Pop), Palatca (Andrei Albon), viceprotopopi; Băgău (Ilie Luca), Ibășfalău (Ioan Tile), Vaidacuta (George Răduțiu), Luduș (Ioan Graur), Cătina (Ioan Moldovan), Cojocna (Demetriu Szabó), Mărgău (Vasile Poruțiu), Dirja (Vasile Pop), Milvan (Alexandru Casianu), Odorhei (Alexandru Boeriu), Trei-Scaune (Moise Boeriu), Țichindeal (Demetriu Aron), Medias (Ioan Popescu), administratori.

¹⁶ Avea să apară peste un an: *Dicționarul unguresc-românesc. Magyar-román szótár. Compus de Georgie Bariț. Editoriu și proeditoriu, auctorul, Brașov, 1869.*

¹⁷ Cu adnotarea lui Bariț: „Răsp. 9 iul. Trim[is] Memor[ialul] pe 12 aug. Mai scris 20 iul.“

XV

Făgăraș, 14 iulie (1)868

Prea stimate domnule!

Cu mult prețuita scrisorie din 9 a l.c. am primit proiectul de condițiuni ¹. L-am cetit cu multă atențiune și l-am aflat întru toate prea bine dedus, și eu din parte-mi, dacă ar fi și cu aprobarea d-voastră, după pasagiul pre pagina 2°: „În cursul negociațiunilor din zilele metropoliților Teofil și Atanasie, despre deciziunile Conciliului Tridentin n-a fost nece vro pomenire“, aș afla cu cale a se mai adauge: „Căci pontificii romani în tot timpul s-au ținut strins de baza uniunii aflată în Conciliul Florentin. Aceasta se vede din brevele Pontificelui / Paul al 5 cătră episcopii ruteni în a. 1615, din deciziunile lui Clemente al IX, cu datul 2 aprilie 1669, și mai ales din faimoasa enciclică a lui Benedict XIV, carea se începe cu cuvintele « Allatae sunt ... »². În aceasta demindă strins misionarilor din Oriente, ca să se țină numai de cele 4 puncte, iar de ritul, disciplina și instituțiunile lor să nu se atingă. După punctul 9 n-ar putea oare să se întrețese și punctul acesta?”

În seminariale noastre teologice să se reintroducă pravila în locul dereptului canonic al Bisericii latine, ci pravila reformată după disciplina celor 8 seculi ai Bisericii răsăritene și acomodată împregiurărilor prezente, adăugind unii articlii dietali sancționați, precum rescriptele împărătești privitoare la unele instituțiuni / pentru Biserica și măsuri îndatoritoare ale preuțime[i], și astfel compusă într-un codice besericesc precum au și celelalte confesiuni. Spre efeptuirea acestui scop, în sinodul cel mai de aproape să se și denumească una comisiune din bărbați de specialitate din toate diecesele, carea apoi să-și subștearnă operatul sinoadelor diecesane spre discuțiune și aprobare, căce puterea legislativă, după constituțiunea Bisericii noastre e pre lingă sinoade. Despusețiunile și ordinațiunile ce le emit metropolitul și archireii sunt numai provizorie, prin acestea nu se poate întreprinde nicedecît una cură radicală în respect la boala organică, de carea acum suferă amar Biserica noastră. /

Și fiindcă în scrisoaria sus asenată îmi amintiți că cu pr[otopopul] B[alint] ați conferit una zi întreagă, îmi iau îndrăzneală a vă întreba: trimisu-s-a acest operat și altora, au rămîne să-l propun eu, după cum ne-am fost înțeles? La cazul din urmă, în respectul procedurii, eu aș cugeta că i-ar fi locul la conferența pregătitoare din 10 august, pre carea trebuie să ni-o conceadă, fiindcă și altfeli vom avea de a ne consulta

asupra persoanelor punînde în candidațiune³, și încă înainte de ce ar putea să fie vorba despre acestea. Și dacă va să se rădice la concludus, va trebui să treacă numai simplu la protocol, fiindcă p[rotopo]pii nu sunt avizați, ca să-și ducă cu sine și sigilele oficioase. Ce zici?

La pasagiul: „Ce ți se pare: sept[embrie] tr[ecut] fusei provocat și de un c[anon]ic din Bl[aj] ca să-i fac ceva, apoi de vro 4 mireni frunțași“, mi-am bătut mult capul fără ca să pot pricepe, înțeles-au dinșii operatul comunicat și mie? Ori, doară, au volit să proslăvizați pre cineva?

După cari, rămii cu cuvenită stimă,

61°

Antonelli. /

¹ Antonelli, în colaborare cu Bariț și probabil cu protopopul greco-catolic S. Balint, a elaborat un proiect de condițiuni menit să aperse autonomia bisericii greco-catolice și dreptul ei de a-și alege singură mitropolitul. În aprobarea ministerială se specifica în mod expres că ministerul concede sinodului doar de data aceasta să-și aleagă episcopul, urmînd ca pe viitor acest drept să se șteargă. Proiectul de condițiuni va fi citit de I. Antonelli la 11 august 1868, cînd s-a deschis sinodul, în prezența celor doi comisari regali Alexandru Dobra, episcopul Lugojului și Alexandru Bohățel, căpitanul suprem al Năsăudului, care asigurau conducerea lucrărilor. Revendicările formulate în proiect erau: 1) „deplina restaurare a autonomiei constituționale și sinodale a bisericii noastre, precum a fost ea înainte de ce s-ar fi alterat prin măiestriile absolutismului“; 2) „uniunea cu Roma este numai dogmatică, în cele 4 puncte“; 3) „dependența ierarhiei noastre de la scaunul Romei e numai cea prevăzută în Conciliul de la Florența“; 4) „care membru al bisericii noastre ar cuteza să apeleze în viitor la vreun scaun romano-catolic va fi tras la judecată sinodială, fie el de orice condițiune“; 5) „sinodul își respică voiența într-acolo ca sinoadele alegătoare să fie compuse din clerici și laici“; 6) „laicii, în sinoade, să aibă vot decisiv în toate, cari se reduc la administrațiunea moșiilor, la instrucțiunea tinerimii“; 7) „la pertractarea chestiunilor dogmatice și la cîte sunt rezervate ierarhiei, laicii nu vor putea participa“; 8) „sinodul așteaptă ca arhipăstorul ce se va alege, după hirotonire, să adune mai întîi sinod din clerici, spre a pregăti calea pentru înfăptuirea celor cuprinse în punctele 6 și 7 (separarea materiilor și, respectiv, numirea celor rezervate pentru sinodul preotesc)“; 9) „jurisdicțiunea scaunelor protopopești e restaurată“; 10) „toți membrii sinodului se obligă a observa strîns aceste condițiuni, la cazul cînd ar ajunge careva din ei mitropolit sau episcop, și a nu suferi odată cu capul știrbirea ulterioară a drepturilor bisericii noastre, a susține și apăra pe arhierul ce va lupta pentru autonomia bisericii noastre“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 64, p.243).

² „Se fac cunoscute...“ Într-adevăr, aceste pasaje se găsesc într-un text dezvoltat, cu un scurt istoric și cu comentariile de rigoare, al proiectului prezentat de Antonelli. Bariț a acceptat adăugirile făcute de vicarul Făgărașului și, în textul final (dezvoltat), pasajul sună astfel: „În decursul negociațiunilor din zilele mitropoliților Teofil și Atanasie I, despre deciziunile Conciliului Tridentin nu a fost nici o memorare, căci pontificii romani, în tot timpul, s-au ținut strîns de baza uniunii aflată în Conciliu Florentin. Aceasta se vede din brevele pontifului Paul V, dat către episcopii ruteni în an. 1615, cum și din deciziunile lui Clemente IX, cu datul 2 aprilie 1669 și mai ales din faimoasa Enciclică a lui Benedict XIV, care se începe cu cuvintele: Allatae sunt“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 59, p. 235).

³ Vezi scris. anterioară, n. 8.

XVI

Prea stimată domnule!

Făgăraș, 26 iuliu, (1)868

De mine deminează înainte voliu să încep eu însumi a traduce proiectul în latină, căci deși cunosc una mare mulțime de bărbați mai competenți decît mine în acest respect, nu sunt însă și convins că oare ei

248

involiescu-se ori ba cu tot cuprensul aceluia? Apoi, eu nu aflu de bine a-l comunica, intona, înainte de timp¹.

Pentru celea din epistola precedente vă mulțumesc. Acum cunosc deplin situațiunea în carea ne aflăm cu beserica noastră.

De una vă mai rog, aveți bunătate a-mi comunica de timpuriu cari sunt persoanele acelea asupra cărora se concentrează opiniunca / din Archidieceză, pentru că cu ocaziunea alegerii din 30 a l[unii] c[urante]² aș voli ca și aici să se facă tot aceea ce are să se facă și în alte părți.

Între altele, rămii cu destinsă onoare al prea stimat d-tale reveritoriu

I. Anionelli.³ /

62°

¹ Este vorba de proiectul amintit în scrisoarea precedentă, pe care Antonelli se gindea să-l țină întrucîtva secret, de teamă ca nu cumva alți prelați greco-catolici, dispuși la concesi în fața exigențelor regimului, să-i diminueze sau să-i șteargă unele revendicări.

² Se referă la sinodul vicariatului Făgăraș, care s-a ținut la 30 iulie 1868. În cursul dezbaterilor, preotul greco-catolic I. Popescu din Cohalm a protestat energic în contra decretului ministerial care disputa bisericii unite române dreptul de alegere a mitropolitului, sau acesta este chiar periclitat cu desființarea în viitor. După ce participantilor li se acordă un anumit timp de reflecțiune asupra persoanei candidatului, ei se retrag și după mărturiile unui preot, cei mai mulți s-au rugat „din inimă către părintele ceresc — carele singur știe mai bine durerile românului — ca să îndrepte inima fiecărui votizant spre acel bărbat, carele să poată zice ca predecesorul său: « Numai moartea mă poate despărți de națiune »“ [era o aluzie clară la decedatul mitropolit Alexandru Sterca Șuluțiu, care și în ultima parte a vieții sale a luptat cu curaj și dăruire de sine pentru drepturile politice ale națiunii sale] (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 58).

³ Cu adnotarea lui Bariț: „1868. Ioan Antonelli, vicariu. Făgăraș, 26 iul. Răsp. 28 iulie“.

XVII

Făgăraș, 31 iulie [1]868

Prea stimată domnule!

Ieri trecurăm preste alegeri. Din această eparchie, la stăruința mea ca să mă lase cu totul afară din candidațiune, reieși Silași¹ cu 33 voture. 3 inși, pre cari nu-i potui capacita deloc, îmi dederă voturele sale mie, iar 4 inși ep[iscop]ului Vancea. Corifeul acestor 4 voturi s-a deochiat, și el n-a reieșit nice ca notariu, nice ca deputat. La protocol au intrat proteste în contra încercării de a ni se șterge pre venitoriu dreptul alegerii², precum și în contra anomăliei după cari alegerea de acum a arhierului are de a se face și cu concursul alor 34 protopopiate din alte diecese.

Unchiul Balint³ îmi scrisese în zilele acestea din Borszék că pre 8 august să merg la badea Ioan în Cricău⁴, spre a ne consulta mai de aproape. Eu i-am răspuns că ar fi mai cu scop să ne întîlnim pre acel timp în Blaș. Dacă dinsul va avea motive mai tari decît ale mele, va trebui să plec din Făgăraș în 4, mult 5 august. La din contră, în 6. Copia vi-o trămit fiindcă o decopiai și eu. Pentru *Zukunft*⁵ vă mulțumesc, căci de cînd și-o fost scaimbat colorea nu mă mai prenumărasem la el. Scri-soarea apromisă o aștept, dară, pînă în 4 august.

249

Între altele, rămii cu destinsă reverenție al prea stimat d-voastră reveritoriu,

Antonelli. ⁶ /

¹ Grigore Silași. Va intra și în rîndul candidaților la sinodul general din 11 august, cu un număr de numai două voturi. Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu nr. XIX, n. 2.

² Vezi scrisoarea anterioară, n. 2.

³ Simion Balint. Balint îi era unchi lui Bariț, nu lui Antonelli.

⁴ Badea Ioan din Cricău = Ioan Axente Sever, care trăia pe moșia sa din Cricău, nu însă în afara vieții politice a românilor din Transilvania.

⁵ „Viitor“.

⁶ Adnotată: „1868. Făgăraș, 31 iul. Răsp. 3 aug. Antonelli“.

XVIII

Prea stimate domnule!

Făgăraș, 18 august [1]868

Fiind ales în comisiunea verificatoare ¹ și abătindu-mă pre la unele parohie ale vicariatului, unde mă chemă datoria, m-am reîntors numai ieri. Aici, acasă, frunzărind *Gazeta*, văzui, din numărul cel mai de aproape ², că ai fost informat cam rău despre soarta proiectului de condițiuni. Din această cauză mă grăbesc a te încunoștința că acela a suferit modifi-cațiuni în motivare, încunjurîndu-se tot ce tălia în dogme și se părea unei părți însemnate că ar rădica asupra-ne ultramontanismul și toate celealalte — *isme*. Punctele s-au primit întogma, numai de la punctul al 10 s-au lăsat afară cele de sub c), fiind cam aspre.

Acest proiect, subscris de 4 vicari și alți 26 protopopi, s-au făcut în ziua alegerii. Sinodul întreg l-a primit ³, și, ca atare, a și intrat în protocol în toată extensiunea. Decursul alegerii o să-l scrie mai pre larg blășanii.

Între altele, rămii cu cea mai destinsă stimă, al prea st[imatei] d-tale sincer reveritoriu,

Antonelli. ⁴

¹ În ziua sinodului — 11 august — la propunerea lui Petru Pop, vicarul Hațegului, se alege comisiunea de coordonare a lucrărilor, compusă din Timotei Cipariu, Constantin Papfalvi, Grigore Mihali, Ilie Vlăsa, Petru Pop, Grigore Moisil, Demetriu Coroianu, Ioan Antonelli, Simion Balint și Benjamin Densușianu. Dar nu aceasta este comisia care a întârziat întoarcerea lui Antonelli acasă, ci aceea de verificare a protocolului alegerii, comisie din care au făcut parte toți capitularii, vicarii foranei (deci și Antonelli, al Făgărașului), protopopii Augustin Pop și Ioan V. Rusu și reprezentanții corpului profesoral din Blaj.

² *Gazeta Transilvaniei* (XXXI, 1868, nr. 62—63) manifestă rezerve față de desfășurarea și modalitatea alegerilor. Bariț, despre care aflăm din această scrisoare că e autorul articolului, a fost nemulțumit, probabil, de victoria „ultramontanului“ Ioan Vancea, cu 59 voturi, în vreme ce candidații partidei naționale, Cipariu și Fekete Negruțiu, obțin doar 49, respectiv 36 de voturi.

³ De fapt, proiectul lui Antonelli „relativ la restaurarea autonomiei și constituțiunii sinodali a bisericii greco-catolice“ a fost adoptat în conferința preliminară din 10 august 1868. La protocol nu se trece textul proiectului (vezi Ioan Micu

Moldovan, *Acte sinodali...*, p. 14—15), ci numai formalitățile acceptării lui. Vezi și *Gazeta Transilvaniei*, XXXI, 1868, nr. 61).

⁴ Adnotată: „1868. Ioan Antonelli. Făgăraș, 18 aug.“

XIX

Făgăraș, 29/12 (1)868

Prea stimate domnule!

Premiînd că nu avurăm ocaziune a ne face datoria patriotică față cu legea de uniune și naționalități¹, după cum cred că te vor fi încunoștințat pînă acum alții mai de aproape, vin prin aceasta a-ți mulțumi pentru celea comunicate în epistola precedente, căci e bine să ne cunoaștem pusețiunea în toată privința, ca să nu orbecăm în întunec.

Ce să facem, oare, față cu nouăle alegeri la Dieta din Pesta? ² Părerea mea ar fi ca să observăm una pasivitate completă, abținîndu-ne pînă și de la lucrările pregătitoare și astfel lăsînd terenul întreg fracțiunilor maghiare, căci și altcum de la majoritatea Camerei alegînde pre baza legilor deja cunoscute nu putem spera nimic favoritoriu ³. Apoi 10—12 deputați români ⁴, fie cît de energioși, cu anema cît de românească, vor fi condamnați a susținea, ca și în trecut, una / luptă cu totul neputincioasă ⁵.

Fiindcă în epistola precedente mi-ai stîrnit curiozitatea cu privire la informațiunile ce ți s-au cerut pentru metr[opolitul] Vancea, aș dori, dacă ai avea timp, să mi le comunici și mie, cel puțin în trăsurile lor mai principali, ca să mă pot orienta despre ce se tracte[a]ză.

Altcum, te rog primește destinsa mea stimă ce o am cătră d-ta și toată familia. Rămînînd cel mai sincer reveritoriu,

I. Antonelli,
vicariu. /

66

66^v

¹ Totuși, deputații români întruniți în Clubul naționalităților, care cuprindea și reprezentanții altor națiuni asuprite, au organizat o acțiune de rezistență dîrză împotriva ambelor legi amintite de Antonelli. Deși sistemul electoral censitar al Ungariei și al Transilvaniei (în Transilvania de 8 fl., mai mare ca în Ungaria, de 5 fl.) n-a permis alegerea unui număr de deputați proporțional cu numărul populației pe care o reprezentau românii, totuși deputații naționali au alcătuit contraproiecte, atît în privința legii naționalității, cît și în privința legii „reglementării“ uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Aceste acțiuni parlamentare apărău și afirmău drepturile politice ale poporului și, deci, puteau fi considerate ca emanații ale întregii voințe naționale, chiar dacă majoritatea maghiară reacționară le-a respins. Împotriva proiectului Deák au votat românii: Babeș, Balomiri, Măcelariu, Maniu, Medan, Mocioneștii (Anton absent), Bohățel, Borlea, Pop, Popovici-Desseanu, Popovici Sigismund, Pușcariu, Roman, Tulbașiu, Tincu, Varga; sîrbii: Dimitrovici, Manoilovici, Miletici, Stoiacicovici, Trifunat și ruteanul Dobrjanski. Cînd dieta vota proiectul lui Deák ca singur obiect al dezbaterilor parlamentare privind legea naționalităților, deputații români și sîrbi părăsesc sala în mod ostentativ. Atitudinea lor curajoasă și demnă a fost înregistrată cu mîndrie și satisfacție, atît de opinia publică românească din monarhia austro-ungară, cît și de cea din România. De asemenea, deputații români sprijină cu căldură proiectul lui I. Măcelariu privind legea „reglementării“ uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Proiectul lui Măcelariu contestă în mod deschis dreptul și competența Dietei Ungariei — alcătuită și compusă în mod defectuos și nedemocratic — de a adopta singură orice hotărîre privind această chestiune, și revendica convocarea unei noi diete democratice în Transilvania.

² Al doilea ciclu parlamentar al sistemului „constituțional” dualist, care cuprinde perioada dintre 1869—1872. Acesta a fost boicotat de către românii transilvăneni care, în covârșitoarea lor majoritate, nu participă la alegeri, conform consemnului dat la Mercurea. Acolo unde sporadic românii vor participa la alegeri, își vor da voturile unor deputați radicali (cercul Viștea alege pe I. Antonelli și cercul Hațeg pe I. Măcelariu), care refuză să intre în parlamentul maghiar, fapt ce constituia un element pasivist clar.

³ Antonelli se referă la majoritatea parlamentară maghiară, care reprezenta interesele de dominație ale burghezo-moșierimii maghiare.

⁴ Într-adevăr, deși clasele dominante maghiare au aplicat forțat uniunea Transilvaniei cu Ungaria, nu s-au grăbit niciodată să uniformizeze legea electorală, ci, pentru Transilvania au menținut întotdeauna un sistem electoral special cu mult mai reacționar și mai îngust, comparativ cu cel din Ungaria. Scopul era destul de clar: împiedecarea pătrunderii unui număr mai mare de deputați naționali în parlament (în cazul că românii s-ar fi decis să participe la alegeri și deputații la dezbaterile parlamentare). Fixarea unui cens ridicat, împărțirea cercurilor sau arondismentelor electorale după numărul alegătorilor și nu al populației, menținerea prerogativelor de naștere (nobiliare) în comitatele transilvănene, constituiau câteva din clauzele care permiteau ca populația maghiară și săsească din Ardeal să aleagă 60 de deputați, iar populația română maximum 15 deputați (*Albina*, VII, 1872, nr. 16).

⁵ Antonelli are în vedere, probabil, că la votul legilor și al hotărârilor adoptate în parlament deputații naționali sînt învinși sistematic de deputații burghezo-moșierimii maghiare, mereu majoritari. Dar lupta parlamentară a deputaților naționali, deși minoritari din cauza legilor electorale amintite, a avut totuși un viu ecou printre conaționali din imperiu sau cei din statele deja constituite (România, Serbia) și în plus, chiar în opinia publică europeană.

⁶ Adnotată: „Io[an] Antonelli. Făgăraș, 29 dec.; răsp. 5 ian.”

XX

Făgăraș, în 9 ianuarie (1)869

Prea stimată domnule!

La epistola trecută nu ți-am mai răspuns, pentru că astăzi o să avem conferințe inteligența mai de frunte de aici ¹. Mine nu voi întîrzia a-ți scrie și împărtăși rezultatul. Scrisorile primite astăzi mi le-am decopiat și mulțumesc pentru ele. Originalele vi le retrimis. Mulțumită și salutare românească, căci mă grăbesc la conferințe.

Rămînînd în cea mai destinsă onoare, al prea stimat d-tale sincer reveritoriu,

Ioane Antonelli,
vicar foraneu ².

75

¹ Este vorba de conferința pregătitoare a adunării districtuale ținută în 11 ianuarie 1869.

² Cu adnotarea: „Făgăraș”. 1869, ian. 9. Vic[arul] Ioan Antonelli”.

XXI

[Făgăraș, post 11/23 ianuarie, 1869]

Prea stimată domnule!

Îți trimit votul minorității ungarilor noștri din Făgăraș ¹, insinuat cu ocaziunea dezbaterilor, însă dat la protocol numai la verificare, ca românii să nu mai poată răspunde la dînsul. Ți-l trimit ca să te convingi

252

că ei pînă acum numai pentru aceea au acoperit slăbiciunea căpitanului supr[em] ², căci au sperat cum că el va putea aduce pre toți românii de aici ca să denege orice sentiment național românesc și să se închine numai volienței naționali ungurești.

Dacă n-a putut dovedi această hărnicie el trebuia să cază, pentru că așa vrea Fülöp et compagnia.

Acest pamflet, crede-mă, că cu grabă — nu-i alt termin mai potrivit! — a fi bine să iese în *L'etoile d'Orient* ³ alăturat lingă celea publicate în *Gazeta Tr[ansilva]niei*, nr. 4, rubr[ica] *Făgăraș* ⁴, ca să vadă lumea toleranța și cultura ungurească din Făg[ăraș], și să se convingă că pre aici acești oameni se cred chemați a juca față cu noi rola de domni și stăpîni, numai pentru că astăzi glorioasa națiune maghiară are ministeriu responsabile.

Altcum, primește, te rog, destinsa stimă cu care sum al d-tale reveritoriu,

I. Antonelli. | 67

¹ Iată copia „votului minorității ungarilor din Făgăraș, trimisă de Antonelli (se află la B.A.R., ms. rom. 992, f. 69r—71v, alături de ac. scrisoare a lui Antonelli)

„*Másolat*

Lehetetlen megütközésünket s megbotránkozásunkat nem nyilvánítani az elnökségnek Fogaras vidék közép ponti állandó biztmányának 1869^{ik} évi Január 21^{én} tartott gyűlésében azon eljárásan, mely szerint püspöki helyetes, Antonelli János úrnak azon indítványát, hogy a középponti állandó biztmány ne bocsátkozék a középponti választó biztmány megválasztásába, mely más szóval annyi, hogy ne engedelmessédjünk a szentesített törvények s vidékünk részéről a közelebbi Országgyűlésre követküldést tegyük lehetlené, a helyett hogy a törvény és törvényen alapuló miniszteri rendelet, illetőleg útasítás feltétlen kötelező erejére utalással viszsza utasította volna, tanácskozás alá vétetni engedte s szavazás alá is bocsátotta, s ezáltal 1^{or} vitát idézett elő a felett: teljesítessék e a szentesített törvény, vagy sem?; 2^{or} pályatért nyitott a magyar állam kenyerét mohon megevő, de nyelvét nem tudó s még tanulni sem akaró, s nyilatkozataiból következtetőleg va banque ot játszó vidéki alkapitánynak Drăgușanul Cooru Iuonnak arra, hogy látítással határos ingerült kifakadásokban nyilvánítsa a meglévő rendszerrel, s fenn álló alkotmányos kormányral, s törvényhozással elégtelenséget, alkalmat nyújtott epés modórban híresztetni azt, mi a tényekkel egyébiránt homlokegyenest ellenkezőleg áll, hogy a román nemzet fiai csak a Schmerling kormányának köszönhetik, hogy hivatalt viselhetnek, hogy a Schmerling kormány sokkal jobb volt, mint a magyar alkotmányos kormány, hogy a román nemzetnek sokkal jobban volt dolga Schmerling alatt, mint 1861^{én}, főleg 1865^{án} innen, hogy az alkotmányos magyar kormány s Országgyűlés Erdélynek csak kárára volt, mert a mellett hogy Erdélyt autonómiajától megfosztotta, a nélkül hogy Erdély javára valamit tett volna, s legalább egy vasutacskát épített volna, mialatt Magyarország vasutokkal áthálazta, az erdélyiekre nagyobb súlyosabb adót, rótt, a magyarok elfelejtkezésig terjedő heves és sértő kifejezésekben támadni meg az újabb hozott törvényeket, s főleg az unioról szóló 43^{ik} törvényt, s a követválasztásokra vonatkozó miniszteri utasítást zsarnokinak — asupritor — nevezni, s alkotmányos tisztviselő létere állásával nem tarta incompatibilisnek nyíltan közgyűlésben kimondani, hogy a Magyarország által hozott s a koronázott király által szentesített törvényeknek meggyőződése ellenére csak kényszerűségből, és csábításért engedelmeskedik, mivel nints ereje ellen állani, nem ragadhat fejszét, kaszát, kapát stb. Ha a gyűlést és tanácsokázst vezető Elnökség bármi kis erélyt fejt ki, s a törvény által adott hatalmát alkalmazásba veszi, vagy végre alárendelt hivatalnokát halva a kormány, és országgyűlés elleni mérges kifokadásait, bár legkissebb szóval, rendre útasítja, szóval a kereset kifejezésekkel ócsárótt törvények szentsége fölött egész eréllyel örködni

253

legszentebb feladatának ismeri, nem lesz vala módja a kötelességeről megfedekezett hivatalnoknak, a külömbenis mesterségesen szított elégületlenségnek izgatottságnak ingerlő, vakmerő szónoklatával új tápot nyújtani s új fáklyát dobni a szennyes önérdéktől vezetett hamis apostolok által előidézett nemzetiség, kormány s alkotmány elleni gyűlölet átkas lángjába.

Nem hadthatjuk továbbá észrevétel nélkül az Elnökségnek a szavazás alá bocsátandó kérdések kitürése körüli, legszelidebben mondvá, tapintatlan azon eljárását miszerént:

Miután Antonelli János urnak azon indítványával szemben, hogy követváltásba ne bocsátkozzunk azaz más szóval a szentesített törvénynek ne engedelmesskedjünk, éppen részünkről azon ellenindítvány tételét, hogy kérdés alá sem jöhetvén teljesítessék e a szentesített törvény vagy sem? Bocsátkozzunk a követváltási előkészületekbe, az Antonelli indítvány megbukása után, nem a részünkről tett s idő sokban következő indítvány bocsátatott szavazás alá, hanem az alkaptányának Codru urnak azon későbbi indítványa, hogy tegyük meg ugyan a követváltási előkészületeket, de azon tiltakozás mellett, hogy a választási törvénnyel nem vagyunk megelégedve s annak miután az által a román nemzetet nyomva látjuk, csak erőszak folytán meggyőződés ellenére szükségből engedünk, még pedig az Elnökség által ámbár a leendő majoritást világosan látható határozottan kimondott azon indokolás folytán, mivel a Codru féle indítványnak azért kell előbb szavazásra bocsátatni, mivel távolabb álló törvényektől, míg a miénk a törvényben gyökerezik, s így mi ezen fonák eljárás által bár részünkről indítványoztatott a követváltásba feltétlen belébocsátkozás a szavazattok erkölcsileg, elzárattunk, oly ki indítvány bocsátatván öszvefogalva szavazás alá, melynek egyikére: a fennálló törvények nyilvános megsértése nélkül nem szavazhattunk mert honpolgári kötelességünk tiltá, alkotmányos hatás körén túl lépett állandó vidéki bizotmányunk, oljas tényeiben részestett, miáltal nyilvános ellentétbe helyezte magát a törvény hatóságok szent elhivatásával kellő tiszteletel szerenzi az alkotmányosan és törvényesen nyilatkozott nemzeti akaratnak.

Nem szavazhatunk, mert az általunk is pártolt indítvány egy oly másik indítvánnyal kapcsolatosan bocsátatott szavazás alá, mely nem volt egyéb, mint a törvényhozás jóakarátú intézkedéseinek szándékosan gyűlöletes színben feltüntetése a szentesített törvény iránti kellő respectus megingatása, mód arra, hogy kiknek a hozott törvények tiszteletben tartása felett örködni szent feladatunk: magunk dobjuk a külömbenis mesterségesen izgatott nép közé a törvényhozás iránti bizalmatlanság s a törvény iránti tiszteletlenség gyűjtő üszkeit.

Végre nem hadthatjuk felemlítés nélkül az Elnöki eljárásban azon curiosamatis, hogy a Codru féle indítvány csak azután formulázattott, miután a szavazás gépezeten keresztül csuszttattott, itt azonban be kell ismerünk, hogy ezen idő utáni indítvány formulárának van az a türhető oldala, hogy a formulárás által az eredetileg botránkoztatott indítvány, miután kellő hatását immár külömbenis megtette volt, némileg szeliditetett.

Ezen megróvásunkat azért, hogy az itteni eddigis csupán egy netaláni kibékülhetés reményben fátyolozott állapotokról fennsőbb helyen igaz tudomás vétetthessék, kérjük szóról szóra jegyzőkönyvbe vétetni s nekünk további használhatós végett hitelesítve vissza adatni.

Fülöp Elek s.k., Rákósi József s.k., Pánzel Károly s.k., Herszényi György s.k., Szabó András s.k., Tóth József s.k., Jakab György s.k.

Acest „vot separat“, de fapt o reclamație vulgară, agresivă și calomnioasă la adresa lui Antonelli, Codru Drăgușanu și a celorlalți intelectuali români din Districtul Făgărașului, care sînt etichetați drept ațîțatori la revoltă populară împotriva „legilor“ și „constituției“ dualiste, a fost adoptat de către minoritatea maghiară în ședința districtuală din 11/23 ianuarie 1869. Documentul este rezultatul iritării minorității maghiare, care s-a străduit zadarnic să-și impună punctul de vedere în legătură cu participarea la alegerile ce se pregăteau. Era vorba de ciclul parlamentar 1869—1872. Minoritatea voia ca ședința să adopte o rezoluție cu caracter pronunțat favorabil alegerilor, în vreme ce românii manifestă serioase rezerve pasiviste.

² Căpitan suprem al Făgărașului era Vasile Tămaș.

⁵ Nu se va publica.

⁴ *Gazeta Transilvaniei*, XXXII, 1869, nr. 4: *Adunarea Comitetului municipal în Făgăraș.*

XXII

Făgăraș, 19/1 [1]869

Prea stimată domnule !

Mi-aduc bine aminte de cuprinsul epistolei mele precedente, însă nu și de singuraticile expresiuni ce se cuprind într-însa, pentru că lucrurile mele cele multe oficioase nu mă iertară ca mai întii să o scriu în impur.

Cu toate acestea, expresiunea: „Va pași la alegerea comitetului centrale și chiar și a deputaților“¹ deși nu e destul de chiară, luată deosebi, dară la toată întimplarea va fi în legătură cu alte sentențe de mai înainte ori mai de îndărătru din cari, iertare, dar eu nu cred că doară nu ai fi putut înțelege ce am vrut să zic. Apoi, pînă acum nice n-am fost esperiat că și în epistole scrise cu toată graba am să-mi măsor astfel cuvintele, încit nice ochiul cel ager al domniei-tale să nu poată afla într-însele decit numai perfecțiune. Și chiar din această cauză, deși oi presupune că doară nu aș fi cetit nimic în viață despre atari lucrure, atîta totuși mi se pare că-mi vei concede, că și eu am fost din cînd în cînd la una alegere / și că acolo voi fi văzut că nu comitetul, ci singuraticii îndreptățiți își aleg deputatul lor.

Nu știu ce și-a spus p[ărintele] C.² Nu și-a spus, pentru că în rîndul trecut îmi scrieși foarte generalmente. Eu, însă, din parte-mi vă pot asecura că nu mă am scaimbat din ceea ce am fost, nice în sentimente, nice în cugete, nice în rezoluțiune. Apoi zică cine ce-o vrea, nu-mi pasă, căci conștiința mea e liniștită.

Eu vorbisem de ajuns în numita conferenție³, în înțelesul în care mi-ai scris acum, fără ca să fi știut ceva despre cugetul sătienilor, ci mi s-a răspuns, precum îmi răspunseră unii și ieri, că la noi sunt relațiuni. Boierașii nu se vor putea îndupleca nicidecît să plece de la urnă fără a-și da votul.

Din această cauză, ar fi absolut necesariu ca pre 21 a l.c. să vini și pr[ea] st[imata] d[omnia] ta la Făgăraș, ca să ne înțelegem. Dacă nu vei veni, se poate întimpla să reiese P[uşcăre]ştii⁴; apoi ce cîştig? Ce diferenție între el și Teleki?⁵ La întimplare cînd n-ai veni, îmi voi ține de datorie a le spune că nu vrei să fii ales, și tot astfel voi urma și în respect la persoana mea, dacă cugeți că pasivitatea nu se poate îndestul exprima și prin necunoașterea celor aleși.

Altcum primește, te rog, destinsa mea stimă cu care am onoare a rămîne al pr. st. d-tale veneratoriu

I. Antonelli. | 73^v

¹ În scrisorile anterioare ale lui Antonelli nu există un astfel de pasaj. Să fie vorba de o epistolă pierdută?

² Neidentificat.

³ În ianuarie 1869 la Făgăraș membrii comitetului districtual au discutat problema atitudinii lor față de alegerile pentru parlamentul maghiar, care urmau să se organizeze peste câteva săptămâni. Vicarul Ioan Antonelli, partizan pasivist și adept al lui Bariț, a militat pentru ca adunarea districtuală să declare că românii nu vor să aleagă comitetul central electoral care să organizeze alegerile, întrucât ei, în împrejurările de atunci, nu doreau să participe deloc la organizarea sau ținerea lor. Antonelli își argumentează și își motivează propunerea prin mai multe considerații: reglementarea afacerilor transilvănene o putea face în mod legal și mulțumitor doar o dietă democratică; românii n-aveau ce aștepta și spera de la parlamentul maghiar, care adoptase legea naționalităților a lui Deák și menținuse legea electorală feudală de la 1848; ei nu puteau participa la un corp legislativ compus după două legi electorale, deoarece acest lucru era anormal în viața oricărui stat constituțional. De aceea — încheia Antonelli — națiunea română transilvăneană nu putea fi astfel reprezentată la Dieta Ungariei, încât să poată lupta pentru dreptul său de națiune politică sau dreptul de egală îndreptățire a limbii sale, așa cum a făcut-o în parte pe vremea regimului semiconstituțional al lui Schmerling.

⁴ Pușcăriștii sau Pușcariu. Antonelli nu are perfectă dreptate și este desigur influențat și pasionat de polemica dintre pasiviști și activiști. Ca pasivist, îl acuză pe activistul moderat Pușcariu de trădare și de alianță cu politicienii maghiari. Părerea este, totuși, întrucâtva exagerată deoarece Pușcariu n-a aprobat și s-a opus în Parlament atît legii naționalităților, cît și legii „reglementării” uniunii Transilvaniei cu Ungaria prezentată de comisia parlamentară centrală. Prin unele compromisuri și concesii, citeodată mai mult formale decît reale, Pușcariu încercase să obțină pentru Transilvania un statut asemănător cu cel al Croației, deci menținerea unei diete și administrații provinciale proprii, în cadrul cărora românii să-și mai poată conserva câteva drepturi politice în cadrul atît de ostil ce fusese inaugurat în februarie 1867.

⁵ Teleki Domokos, deputatul maghiar cu care Antonelli a concurat în alegerile pentru Dieta de la Cluj din 1865.

XXIII

Făgăraș, 24 martiu [1]869

Prea stimate domnule!

Ieri s-a finit alegerea de deputat în Cercul inferior, la Viștea, unde suscrisul s-a ales cu unanimitate ¹. Alegătorii, prin președintele comisiei electorale, de împreună cu protocolul, i-au transpus și unele declarații suscrise, prin cari-l deobligă a observa concluzele inteligenței române de la Miercurea.

Bravii noștri foști grăniceri, prin portarea lor trează, serioasă, solidă și exemplară, în tot decursul alegerii au dat probele celea mai învederate că ei pre venitoriu vor să fie chiar atît de fideli apărători ai demnității noastre naționale, precum fuseseră în trecut ai Tronului și Dinastiei. Ei respinseră cu urgie mijloacele de corupțiune prin cari inimiciii noștri seculari ne încercară a-i face de rușine. Ci despre / acestea-ți voi scrie, poate, de altă dată mai pre larg.

76 În Cercul superior al Șercaiei agitațiunile și corupțiunile turcilor ² au fost înspăimîntătoare. Mai bine de 10 zile încoace nu vedeai nimic mai des pre stratele Făgărașului decît boiernași beți, morți de beți, după cum zice românul, din satele Mundra, Toderița și Gridu, și tot omul cu judecată serioasă-și pune a sieși aceste întrebări: de unde pot avea unguerașii noștri de aici, cu stare de mijloc, ca și alți muritori, atîta amar de bani ce li s-au recerut la ospătarea și îmbătarea atîtor boiernași și

orășeni de toată plasa? Unde vom să stăm pre venitoriu cu moralul poporului, dacă acesta de pre acum se pleznește în față cu atîta necruțare?

Geandarmeria, după cum zice faima, căci eu numai astăzi pot să mă duc la Șercaia, a fost / întreagă la despunerea ungușorilor de aici, în tot timpul pre cit a durat alegerea în Șercaia. Față cu toate acestea, rezultatul pină ieri a fost favorabil pentru noi, căci pre lingă domnia-ta e una maioritate de 130 voturi ³. Mine-ți voi scrie mai pre larg.

Între altele rămii cu destinsă stimă al d-tale sincer reveritoriu,

I. Antonelli. | 77

¹ Cu toate că în conferința electorală ținută la Făgăraș la 9 martie 1869 I. Antonelli și G. Bariț militaseră pentru abținerea totală de la alegeri, deci pentru o pasivitate absolută (în acest scop fac publică telegrama sosită de la Miercurea, care dă același consemn), totuși conferința hotărăște ca românii să participe la alegeri, dar deputații aleși să nu intre în parlamentul maghiar: activitate prin participarea la alegeri, dar pasivitate și boicot exercitat de deputați față de parlament. Deci, un fel de pasivitate relativă. În aceste condiții, candidații românilor din Făgăraș au devenit cei doi, Antonelli și Bariț, întrucît toți știau că cei doi nu vor intra în dieta pestană. Candidatura lui Bariț a fost propusă peste voința și consimțămîntul lui. În cercul electoral al Viștei, la 23 martie 1869, a fost ales Antonelli, cu sprijinul foștilor grăniceri români (*Gazeta Transilvaniei*, XXXII. 1869, nr. 20).

² Poreclă dată de români aristocraților unguri, vestiți — asemeni otomanilor — pentru decadența, opulența și cruzimea lor.

³ Bariț va fi invins, totuși, la Șercaia, prin coruperea alegătorilor, de către candidatul maghiar Benedek.

XXIV

Făgăraș, 25/3 [1]869

Prea stimate domnule!

Ieri nu-mi potui împlini apromisiunea din epistola de miercuri, din cauză că președintele comisiei electorale s-a bolnăvit, și așa n-am potut cîștiga date secure despre decursul alegerii și mai ales al votizării. Astăzi seara, unul din frații de aicea îmi predederă acusă consemnațiune, însă pare-mi-se că nice aceasta nu e de tot acurată, căci calculase un vot în sumă de 1017.

Alegerea ¹ a rămas nedecisă pentru că după instrucțiuni nice unul dintre candidați n-a avut absoluta maioritate. Votanții d-tale încă au predat președintelui comisiei declarațiunile suscrise.

78 În necazul anemei mele nu potui fini mai bine această / scrisoare decît exclamînd: „Perirea ta, din tine, Israile!” ²

Gridanii s-au purtat de tot ticăloșește. Ei au înșelat pre inteligenția.

Primește, te rog, destinsa mea stimă, cu care rămii pentru totdeauna al d-tale reveritoriu,

Antonelli. ³ | 78^v

¹ Este vorba de alegerea de la Șercaia unde s-au confruntat partizanii lui Bariț și cei ai lui Benedek.

² Se referă la coruperea „boiernașilor” români din Grid, Venetia, Toderian, Mindra, care au votat pentru Benedek. Se repetau astfel evenimentele electorale din 1865 și 1866 în ceea ce privea atitudinea antinațională a „boiernașilor”.

³ Adnotată: „1869. Ioan Antonelli, Făgăraș, 25 mai [recte: martie]. Răsp. 30”.

Prea stimate domnule!

Nu-mi place a trîmbița în lume scopurile ce urmăresc, nice ideile pentru cari mă însuflețesc, căci știu cum că sunt și oameni cari, parte, le-ar privi de fantasmă seci, parte de încercări vane. Însă după ce din epistola mai de aproape văzui cu multă plăcere că ele se unesc chiar și cu ideile prea stimat domniei-tale, cuget că nu voi comite nice una indiscrețiune descoperind, cu toată sinceritatea, pașii prin cari mă încercai a contribui cît de puțin la întărirea elementului-românesc în acest opid.

80 Mînecind din realitatea că ungerii de aici sunt săraci, sașii pușini la număr, giur împregiur români laborioși, dară cu moșioare strimtuțe, cu ocaziunea vizitațiunilor canonice, mai întii începui a-i îndemna ca să-și aplece pruncii și la măiestrie. Însă văzînd în scurt că numai în modul acesta nu prea merg, și dacă-i întreb, cu Horatiu: *Quid statis?*¹ mi se răspunde: *Nullina!*², începui de la a [nul] 1866 încoace a face pași pentru redicarea unei școale cu doi învățători în Făgăraș, propunînd V[enerabilului] Consistoriu strămutarea aici a unei stațiuni învățătoresți din Orlat. Această a mea propunere căzu, de una parte că competenții nu mă precepură, iar de altă, că au fost dispărut și temerea de pînă atunci că catolicii vor să pună mîna pre ea. Cu toate acestea, eu n-am desperat, îmi urmării și mai departe acest scop, însă pre altă cale. Și adecă, aducînd pre reprezentanții grănițerești ai companiilor 9—10 și a aripei Deseanilor, iar celea 1800 fl. anuali ce le compete din fondul din fondul proventelor, iar celea 1800 fl. anuali ce le compete din fondul monturului, să se destine pentru redicarea unei școale reale aici în centrul și emporiul districtului. Cu acest proiect, deocamdată, încă am căzut, pentru că cei mari de pre la Guberniu, mi se pare, mă au priceput unde țintesc. Ei urmăriră pasagele protocolului privitorie la una școală reală în Făgăraș cu semne de exclamațiune și, deocamdată, ne / denegară semplemente inmulțirea ajutorului din fondul proventelor, iar din al monturului ne vor da întreaga competenție, numai noi să ne învolim a ne rădica școalele tot pre sub poalele munților.

80° Cealaltă cale practică, ce ar avea de a merge mină în mină cu aceasta, încă ar fi neapărat necesarie și — oh, Dumnezeule! — de cîte ori nu exclam eu zicînd: „Pentru ce nu-și cumpără oamenii noștri mai avuți cîte una proprietate și pre aici, pre cînd una casă de rînd în apropierea piațului nu constă mai mult decît 2—3000 fl. ?“

Îmi pare bine și aflu una satisfacțiune sufletească în acele pasage ale epistolei domniei-tale, în care-mi zici că neguțătorii noștri din Brașov cugetă cu seriozitate la aceasta și mă aș simți de trei ori fericit cînd aș ajunge și acele zile, în cari să văz un început, măcar cît de mic.

81 Eu cu fratele Meșianu³ avui mai/multe corespondențe privitoare la fetișoara d-voastre și, în respectul acesta, am vorbit încă mai demult cu v[ice] procurorul Samuele Radu, carele pînă acum nu vă a putut cerceta, pentru că a fost mult ocupat cu pregătirea la examenul de jude. După sărbători, negreșit își va face datoria, după cum îmi apromisese numai în zilele aceste. Acest tînăr e cu portare solidă și talente bune.

Pentru *Românul*⁴ îți mulțămesc. Îl cetim mai mulți. Văzuși întimplarea cu Babeș? Ce nume să-i dăm?

Pre Munteanu-l compătinesc⁵. Ungurii de aici aștepta cu mare sete pre Benedek de la Pesta.

Comitetul central a aprobat procedura președințelor de la Șercaia. Actele, precum aud, s-au trîmis la ministeriu, dimpreună cu deciziunea ce s-a făcut. Facem, tot de una dată, întrebare: Poate să fie de candidat un om asupra căruia s-a introdus cercetare specială pentru crimă de înșelăciune?⁶

Primește, te rog, destinsa onoare cu care rămii al d-tale reveritoriu,
Antonelli. / 81^v

¹ „Ce stați?“

² „Uite așa!“

³ Ioan Meșianu era protopop neunit al Branului și unul dintre frunțașii românilor din Făgăraș. Viitorul episcop al Aradului a activat la conferința națională din 1861, la congresul din 1863 și s-a opus în 1865, la Dieta din Cluj, tendințelor claselor conducătoare maghiare. S-a interesat mult de înzestrarea materială a școlilor și învățătorilor sătești. În 1874 este ales vicar episcopesc și după un an episcop al Aradului. După obținerea acestor înalte funcții ecleziastice, Meșianu își îndreaptă mai mult atenția înspre problemele bisericesti și de învățămînt. În 1876 zidește la Arad un edificiu comun pentru institutul pedagogic și cel teologic. A întemeiat la Arad școli pentru fete și pentru creșterea unor generații tinere de învățătoare. În acțiunile sale școlare s-a folosit de o serie de fundațiuni testamentare sau a beneficiat de ajutorul material al baronesei Ifigenia Sina din Viena. În vremea episcopatului său s-au înființat în Comitatul Aradului 160 de școli românești noi. Meșianu înființează la 1877, din fonduri proprii, o tipografie pe care o dă Diecezei Aradului. În 1898 a fost ales mitropolit neunit de Sibiu.

⁴ *Românul* lui C. A. Rosetti, care îi venea lui Bariț de la București.

⁵ Gavril Munteanu. Se îmbolnăvise, tocmai, de demență paralică, boală ce-l va doborî în același an, la 17 decembrie.

⁶ Într-adevăr, judele investigator Stoica atrăsese atenția comisiei centrale electorale, la 21 martie 1869, că împotriva avocatului Benedek Gyula s-a ordonat cercetare penală pentru crima de înșelăciune. Acest fapt punea sub semnul întrebării accesul lui Benedek la candidatură. Comisia electorală a înaintat un act asemănător ministerului maghiar. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXII, 1869, nr. 21.

Prea stimate domnule!

Mulțumesc pentru celea comunicate. Le-am cetit cu atențiune și cu mult interes, m-am bucurat că oamenii noștri nu slăbesc, și mai ales mi-a plăcut răspunsul precis și bun al lui M[ăcelariu]¹ către V[odă] P[échy]².

La noi se mai tot continuă luptele. Ministeriul a ordonat ca să se extrădeie credenționalele lui Benedek, provocîndu-se la legile din [1]848, cari n-ar conține nimic ce ar putea să împiedece extrădarea aceloră în cazure precum e cela pentru care Benedek a fost sub cercetare speciale și zic că, după ce au fost numai doi candidați, de sine se înțelege că toate voturile sub nume de „Benedi Gyula“, „Gyula“, sunt ale avocatului Benedek³, prin urmare acesta are majoritate absolută.

Ieri a fost întrunit comitetul electoral, din cauza acestei ordinațiuni. Eu n-am fost de față fiindcă nu mai sunt membru aceluia, prin urmare ceea ce vă scriu despre lucrările aceluia vă scriu după informațiunile ce le auzii aseară.

A prezidiat Sustai (căpitanul spun că nu s-a simțit de tot sănătos). Roman, avocatul, a combătut cu multă logică ordinațiunea ministrului, arătînd, de una parte, că Benedek nu are majoritate absolută, și de alta, combinînd legea din [18]48 cu cea austriacă, ce în Ardeal și acum sunt în vigoare, a documentat că Benedek nu poate fi nicidecum deputat și totdeodată a propus ca să nu i se extrădeie credenționalele.

82 Sustai, ca președinte, a oprit în urma acesteia orice discuțiune asupra ordinațiunii ministrului. În urma acesteia Roman, Codru etc. / și toți ceilalți și-au dat dimisiunea și au ieșit afară, astfel membrii comitetului s-au redus la numărul 5, din cari Gremoiu și popa sășesc au fost în contra extrădării credenționalelor, din motivul că comitetul nu e capace de decizie, iar maiorul Popa, un ungar, nu știu care și Sustai au fost pentru. Încă bine!

Pre aici se vorbește că excăpit [anul] Branu ⁴, indignat că inteligența nu l-a desemnat de candidat în oarecareva cerc, ar fi agitat pentru Benedek. Fiind înainte de alege cercetat de una mulțime de venețiani și gridani, se poate; pentru că eu încă am observat de mult timp că acel om ar vrea să fie deputat cu tot prețul. Poate ca să se re[a]bilitate!!! Apoi, judele cercuale, gridanul, încă a dus una rolă de tot blăstămată. Acestor oameni se ascrie pre aici toată rușinea ce a căzut pre capetele noastre.

Am fost chemat și eu la instalațiunea metropolitului ⁵, sau cum să o mai numesc, însă nu m-am putut duce, fiindcă scrisoarea convocatoare o primii foarte târziu.

Ai văzut că vor să ne ducă la Pesta în cauze besericești?! Mine, poimîne o să escrie și cercurile electorale. Fi-va oare inteligența noastră mireană atîta de nepăsătoare față cu cauza noastră besericească, încît să nu demustre că regularea besericeii noastre, fiind ea deosebită de cea latină prin rit și instituțiuni, numai într-un sinod aici acasă, și special românesc se poate ajunge? *Vederemo* ⁶.

Între altele, poftindu-vă sărbători fericite și salutînd întreaga familie, rămii cu destinsă reverență al prea stimat domniei-tale prea plecat,
I. Antonelli.

82^v N.B. Trimite-mi cîteva exemplarie din *Dictionariul ung[uresc]-rom[ânesc]* ⁷ / că poate le voi cheltui.

N.B. În 8 aprilie, noaptea, între 10—11 ore, au ars în comuna Vadu 64 șuri și 16 case. Dauna întregă, după cum mi se referi astăzi, s-a prețuit la 14.000 f. v.a. N-a fost ascurat decît numai notariul comunale. /

¹ La 28 martie 1869, Ilie Măcelariu, în calitatea lui de președinte al Comitetului Central al Partidului Național Român, protestează energic împotriva ordonanței ministeriale care interzicea activitatea comitetului „permanent” ales de Conferința de la Miercurea, care urma să-și aibă sediul și să se întrunească periodic la Sibiu. Prețex-

tul guvernamental era că amintita conferință „privată”, adoptînd tactica pasivistă, a acționat în sensul paralizării punerii în aplicare „a unei legi sancționate” (deci cea electorală). Se sistase și activitatea comitetelor filiale care erau subordonate comitetului central. Adevărul era că ministrii și înalții demnitari maghiari erau îngrijorați de atitudinea intransigentă a conducătorilor naționali, care îndemnau poporul român la rezistență pasivă față de autoritățile de stat centrale. Aceasta însemna că românii nu recunoșteau ca faptă împlinită competența și autoritatea politică a Parlamentului maghiar asupra Transilvaniei, ceea ce constituia un atentat la integritatea teritoriului „statului istoric” maghiar (teritoriul Coroanei Sf. Ștefan). Apoi, contele E. Péchy se speriască că la Miercurea s-a reales de fapt Comitetul permanent românesc de la 1848, care-și avusese sediul tot la Sibiu. În răspunsul către comisariul regal, I. Măcelariu precizează că legea electorală dădea cetățenilor doar un drept, dar nu le impunea obligația de a alege. Comitetul ales la Miercurea era un comitet central și nu permanent, iar comitetele filiale încă nici nu erau măcar constituite. Era nedrept să se suspende activitatea comitetului ales la Miercurea, atunci cînd în Ungaria existau atîtea cluburi politice împotriva cărora regimul nu adusese o asemenea sentință (de exemplu cluburile extremei stîngi maghiare, care erau și ele antidualiste). Românii erau în drept și în deplină apărare cînd au adoptat pasivismul, întrucît erau puși în fața unei legi electorale care „vatămă demnitatea națiunii române și egalitatea de drept a românilor”. La cererea autorităților, Măcelariu, în coințelegere cu alți conducători, sistase ședința din 8 aprilie a comitetului central, dar nu adusese lucrul la cunoștința opiniei publice, întrucît spera ca regimul să-și modifice atitudinea. În caz contrar s-ar isca o mare nemulțumire și animozitate printre români, stare din care guvernul n-ar avea nimic de cîștigat.

² V[odă] P[échy], comisariul regesc pentru Transilvania.

³ Atunci cînd era vorba de validarea mandatului unui deputat maghiar guvernamental, Ministerul maghiar nu stătea mult pe gînduri și nu se încurca în constatarea unor neregularități, privind denumirile diferite prin care era designat candidatul. Dar, de pildă, în 1863, autoritățile maghiare locale, care nu erau de acord cu Dieta de la Sibiu și nici măcar cu ideea convocării ei, au infirmat mandatul de deputat al lui Axente Sever, sub motiv că la numărătoarea voturilor au apărut mai multe „nume”: „Arsintea”, „Sever”, „Domnul din Bălgrad” etc. care toate îl desemnau pe Axente Sever.

⁴ Ioan Bran de Lemeni, fost mare căpitan al Făgărașului, de profesiune jurist. A fost unul din secretarii Marii Adunări Naționale de la Blaj, membru al Delegației naționale ce prezentase petiția Împăratului Ferdinand și al Comitetului Permanent de la Sibiu, care coordonase acțiunile militare și politice ale revoluției românești, de la sfîrșitul lui 1848 pînă în martie 1849. În 1861 are un oarecare rol în introducerea limbii române ca limbă oficială a Districtului Făgăraș. La începutul dualismului austro-ungar a fost pensionat. Trecutul său național nu pare să confirme suspiciunile lui Antonelli.

⁵ Instalarea lui Ioan Vancea ca mitropolit al greco-catolicilor din Transilvania și Ungaria a avut loc la 11 aprilie 1869. Vezi și scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIX, n. 2.

⁶ „Vom vedea”.

⁷ *Dicționarul unguresc-românesc* al lui Bariț, vezi supra, scris. XIV, n. 15. A apărut în 1869; din acest pasaj deducem că în aprilie era tipărit.

XXVII

Făgăraș, 14 aug. [1]869

Prea stimate domnule!

Am deschis o listă de prenumerațiune în Făgăraș pentru *Dicționarul ung[uresc]-rom[ânesc]* ¹. Am căpătat 9 prenumerați, cari s-au și suscris în lista alăturată ². Din aceștia numai unul voiește ca exemplariul să-i fie legat ușor, prin urmare în preț de 3 fl. 20 cr. Toți ceilalți doresc să-l

aibă legat țapăn, cu călcâie de piele. Te rog ca acest exemplariu să se expedeze cât mai curînd. Prețul îl voi trimite îndată după încasarea banilor, ceea ce va să se facă cu ocaziunea împărțirii exemplarelor.

Altcum, rămîn cu destinsă onoare al prea stimat d[omniei] tale, gata, spre servire,

83

Ioane Antonelli,
vicariu³.

¹ Vezi titlul întreg în scris. XIV, n. 16.

² Lista e alături de scrisoare, la B.A.R., ms. rom. 992, f. 83v:
„Prenumeratiune la Dicționarul ung[uresc]-rom[nesc]

Antonelli	3 f. 70
Ioane Florea	3 f. 70
Georgiu Negrea	3 f. 70
Ivanovici	3 f. 20
Sam[uil] Rađu	3 f. 70
Iovian Stoica	3 f. 70
Adv[ocatul] Roman	3 f. 70
Adv. Densușianu	3 f. 70
Gremoiu	3 f. 70

³ Adnotată: „1869. Ioane Antonelli. Făgăraș, 14 aug. Răsp. 9 exempl., 1 p[entru] pref[ectură], bibliotecă“.

XXVIII

Prea stimată domnule!

Făgăraș, 2 sept. 1869

În înțelesul prea prețuitei epistole din 25 august, grăbesc a trimite prețul alor 8 exemplare din *Dicționarul ung.-rom.* în 27 f. 70 cr. v.a. ¹ Tot una dată vă mulțumesc atît pentru exemplarul trimis ca rabat, cit și pentru cel donat Cancelariei districtuale ².

Rămînînd, între altele, al prea stimat d-tale reveritoriu,

85

Antonelli,
vicar³.

¹ Vezi scris. precedentă, n. 2. În lista trimisă de Antonelli figurează, cu el împreună, 9 prenumerații la dicționarul lui Bariț. Dar, după cum se poate înțelege din pasajul de mai sus, exemplarul lui Antonelli, în calitate de colector, îi vine pe gratis.

² Vezi scris. anterioară, n. 3.

³ Adnotată de Bariț: „1869. Io[an] Antonelli, vicar. Făgăraș, 2 sept. Răsp[uns]. Accepuți 27 fl. 70 cr.“

XXIX

Prea stimată domnule!

Făgăraș, 8 martie [1]870

Cu ocaziunea convenirii mai de aproape, ți-am amintit că eu am un nepot aproape de 16 ani, pre carele, urmînd înclinațiunilor lui, aș voli să-l dau la neguțătorie și că în acest respect am și scris unui cunoscut

în M[ureș] Oșorhei, să-l primească în neguțătoria sa. Domnia-ta mi-ai răspuns, și foarte înțelepțește, cum că în M[ureș] Oșorhei nu poate să învețe limba germană după cum s-ar recere și tot una dată ai avut bună-tatea a-mi apromite că-i vei cîștiga un loc bunișor în Brașov.

Acum fiindcă eu în zilele aceste am primit una scrisoare de la cunoscutul meu din M[ureș] Oșorhei, în care-mi zice că să-l trimit la dînsul pre / 15 martie, vin prin aceasta a te roga să binevoiești a-mi răspunde: e sperare că în primăvara aceasta să poată căpăta loc în Brașov, ori ba? Căci, la cazul din urmă, l-aș trimite în M. Oșorhei pre termenul indicat de cunoscutul meu, din motivul că eu aș afla cu cale ca nepotul meu să ajungă callă înainte de anii miliției.

Între altele, te rog primește și spune salutarea mea întregii familii. Cu care, rămii pentru totdeauna al d-voastră mult stimătoriu,

I. Antonelli. / 87^v

Am știre privată că regimul ar fi scris în zilele trecute la Blaș că pentru provincia noastră bes[ericească] nu se poate concede congres, că autonomia bes[ericească] ni-am putea apăra destul de bine și în congresul din Pesta și altele de acestea.

Adecă, bunii noștri amici ar vrea ca noi să rămînem lipitura și coada catolicilor în veacul veacului! ¹

Făcut-a V[enerabilul] Consistoriu vreuna remustrațiune la aceasta? Nu știu, presupun însă că numita scrisoria o va fi comunicat negreșit cu mitropolitul.

Iacă un nou teren de luptă, la care suntem împinși toți cari ne iubim beserica!

Lucrările noastre din Sibiu vor ieși în *Gazetă* ².

Radu e sănătos.

Idem. / 88

¹ Antonelli își manifestă din nou îngrijorarea față de soarta autonomiei bisericii greco-catolice românești, care era amenințată de ofensiva guvernamentală maghiară și de imixtiunea bisericii romano-catolice în treburile ei interne.

² Se referă probabil la ședințele ținute la Sibiu în vederea îmbunătățirii activității ASTREI și a întăririi eficienței acestei importante asociații cultural-politice în procesul de întărire a conștiinței și a culturii naționale în toate localitățile românești transilvănene. S-a hotărît ca întregul teritoriu pe care ASTRA își manifesta activitatea să fie împărțit în 22 de despărțăminte, fiecare urmînd a fi condus de un comitet cercual. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXIII, 1870, nr. 19.

XXX

Făgăraș, 6 mai [1]870

Prea stimată domnule!

De abia poci acum să răspund la prețuita d-voastră epistolă din 30 l.c. Sîmbătă, în momentul cînd eram să plec într-una excursiune oficioasă, primii cercerarea fratelui Baiulescu ¹, ca să încep promulgațiunile. În urma acesteia, îmi și chemai capelanul și l-am însărcinat să satisfacă. Adevărat că duminecă venise telegramul să le sistăm, dară eu m-am

reîntors acasă numai marți și așa a stat pre masa mea nedeschis, pentru că, ne aducându-mi amente de așa ceva, nu împoterisem prefratele capelan să-l desfacă.

D[omnul] asesor Radu ² v-a scris că pătimește de un catar ce l-ar împiedeca de la căsătorie. L-am întrebat și eu după ce v-am primit scrisoria și mi-a răspuns că ar fi început cura de zer, ceea ce face una mare parte din tinerii noștri de aici. Iar ieri veni la mine în persoană și-mi descoperi că un chirurg, amic al d-sale, i-ar fi prescris un fel de pulbere spre a-l curăți de flegmă. /

De catar pătimește adeseori oamenii cei mai robuști, cei mai sănătoși. Acesta nu e un morb de care să se sparie omul. Eu însumi pătimeșc acum de acest morb, pentru că mă răcisem în călătoria făcută în timp ploios, dară n-am întrebuințat și nece nu voi întrebuința medicina. La aceasta recurge omul ferit de ipocondrie numai când ajunge într-un grad mai mărișor. D[omnul] Radu încă pare că are una mică doză de ipocondrie, căci dacă nu simte nice una durere, poate să doarmă, mince bine, bea și lucra ca și mai înainte, ma dacă poate și fuma cite una sugară. Eu unul, din puțina tusă cind se pune în așternut, nu pot să conchid la un atare morb ce n-ar putea să-i tre[a]că și fără de medicină sau, plane, l-ar împiedeca de la căsătorie. L-am întrebat serios nu cumva are vreun cuget rezervat? Și, din vorbele d-lui, după una conversare în două rînduri, am priceput că notificațiunea morbului său o făcu / numai din preîngrigire, ca nu cumva, după căsătorie, observîndu-se în cercul familiei d-voastre tusa domniei-sale, *de serio* ³ să i se ieie în nume de rău că a tăinuit ceea ce nu trebuia să tăinuiască. Am priceput că d-lui nu s-a abătut întru nemic de la ferma sa determinațiune de a se căsători cu d-șoara Aurelia ⁴, și că și acum e mai gata a rămîne pre toată viața necăsătorit decît să ieie pre alta, întocma după cum mi s-a dechiarat cind mă chemase să-l însoțesc la actul încredințării ⁵.

În astfel de împrejurări, eu atîta cred că nu mai are loc nici una bănuială și n-a mai rămas alta îndărătru decît să vă înțelegeți pre cind are să se tîmple actul cununiei, și apoi să binevoliți a mă încunoștința de timpuriu ca să pot continua promulgațiunile întrerupte de la telegramul primit încoace.

Primiți, vă rog, destinsa mea stimă, cu care am fost și voi rămîne pentru totdeauna cătră întreaga d-voastră familie,

Antonelli ⁶. /

¹ Bartolomeu Baiulescu, protopop neunit al Brașovului.

² Samuil Radu. Vezi și scris. XXVII, n. 2.

³ „În mod serios“.

⁴ Totuși, pînă la urmă, fiica mijlocie a lui Bariț, Aurelia, nu se va căsători cu acest Sebastian Radu, ci cu Al. C. Vlad din Orăștie.

⁵ O informație familiară foarte prețioasă: pentru prima dată găsim menționat faptul că Aurelia Bariț a mai fost logodită o dată.

⁶ Adnotată: „1870. Ioan Antonelli, vicar. Făgăraș, 6 mai“.

XXXI

Făgăraș, 6 octobrie [1]870

Prea stimate domnule!

Cetind epistola d-tale din 20 l.c. și aclusul ei, îmi veni aminte un dialog ce avusei cu mitropolitul Șuluțiu în anul morții sale. Acest archireu, trecînd prin Făgăraș la Vilcele, mi se plînsese amar în contra unui favorit al său și, la reflexiunile mele ce i le făcui cu multă modestie, îmi zise în ton tremurător: „Auzi frate, ai drept! Ci toate sunt în deșert. Eu țin la zicala românului: « Ca să poți cunoaște pre cineva deplin, trebuie mai întii să măninci cu el una majă de sare »“. Și îndată mi-am pus întrebarea: se poate ca d. asesor Radu să ne facă festa, precum puțini au mai jucat-o în condițiunile sale?

Eram impacient și doream să vorbesc cu d-lui, la moment. Ci nu se putea, căci era dus într-una comisiune la Porumbacul Inferior, de unde s-a / reîntors numai marți seara. Astfel, întîlnirea era rezervată pe 91
miercuri, ceea ce s-a și întîmplat, la 5 ore după amiază, acasă la mine.

Și eu, în nepățiența mea, ce nice după curs de două zile nu se mai domolise, l-am întîmpinat cu cuvintele: „Că d-ta iarăși ai supărat pre socrul d-tale și onorabila lui familie!“ Apoi i-am cetit chiar și epistola ce mi-ai trimis-o, iar dînsul și-a mai cetit încă una dată copia epistolei sale și, după mai multe expresiuni sincere, după cum cred, de una parte și de alta, i-am deschis atît dreptul canonic al besericei noastre, cît și a celei orientale, la locurile unde acelea vorbesc despre spontaliale, la cari funcționează preotul și le binecuvîntă. În urmă, ne despărțirăm cu aceea că pînă în astă-dimineată s-a mai judeca asupra obiectului chestionat și-mi va trimite răspunsul în scris.

Din discursul d-sale aflu necesar a rezuma următoarele expresiuni: „Eu nu am avut intențiunea de a strica spontaliale, ci m-am simțit / dator a spune ceea ce este, și adică, cum că eu tot mai tușesc, îndată ce mă răcesc la picioare. Îmi este teamă să nu-mi fie atacată splina. Altcum, lucru, măninc, dorm, ca și mai înainte și nu simt dorere nici măcar atunci cind mi-ajunge tusa“. Și, tot de una dată îmi apromite că vă va scrie de-a dreptul. 91^r

Astăzi pe la 11 ore îmi trimise epistola aci aclusă, din care se vede că lucrul stă tot ca ieri. Va să zică, domnia-sa nu are de cuget să se strice spontaliale, ce nice că se poate tîmpla fără proces.

Primește, te rog, asigurarea destinsei mele stime, cu care sunt cătră întreagă familia domniei-tale. Prea plecat șerb,

Ioane Antonelli,

vicar. / 92

XXXII

Făgăraș, 14 nov. [1]870

Prea stimate domnule!

Mie fratele protopop Mețianu, cu ocaziunea convenirei mai deaproape, îmi zise că dinșii, gr[eco]-orientalii, de prezente nu ar mai ținea nice la can[onul] 69 a S. Vasiliu nice la can[onul] 98 al Soborului Trulan,

cari opresc desfacerea spontaliilor benecuvintate de prezent, și că asta ar fi cauza că pre la Brașov și Zărnești despart ceremoniele enchologice ale logodnei de cele ale cununiei.

Dacă mi-a vorbit serios, stricarea spontaliilor din partea iubitei d-voastre filie s-ar putea face prin una simplă retransmitere a anelului, fără ca tinerii să se mai înfățișeze înaintea scaunului protopopesc.

93 Altcum, după citirea epistolei prea stimat d-voastră din 12 a l.c. țin desfacerea aceasta de neincjurabilă, chiar / și când nu ar sta aserțiunea fratelui Meșianu, ci ați trebui să urmați calea indigitată prin ss. canoane și așezămintele besericeii. Și, pentru ca să aveți cu unul mai multe motive, vă descopăr ceea ce am auzit înainte de aceasta cu trei zile de la d. asesor Florea¹ și adecă, cum că d. Radu joacă cărți, aorea pînă demineța, prin ce naturalmente își periclitează sănătatea și averea.

Din parte-mi, am întrerupt tot felul de relațiuni cu dînsul, căci, uitîndu-și de sine, ma uitînd chiar și binefacerile mele, și-a permis a mă vătămă în mod insolent.

Domnia-sa, la vîtoarea organizațiune are să fie denumit, iar nu ales, prin urmare nu ma are lipsă de mine. Și apoi, după ideea domniei-sale: *Beneficia nonnisi eousque debent esse laeta, dum persolvi posse videntur*².

Primește, te rog, destinsa mea stimă cu care sunt cătră întreaga familie.

Al prea st[imatei] domniei-tale reveritoriu,

93^v

I. Antonelli. /

¹ Ioan Florea. Vezi și scris. XXVII, n. 2.

² „Beneficiile numai pînă atunci trebuie să fie plăcute, pînă cînd apar ca putînd fi plătite“.

XXXIII

Prea stimat domnule!

Făgăraș, 12/12 [1]870

Cred că vei fi văzut notița lui *Kolosvári Közlöny* no. 141¹ a.c. prin care se dau pe față machinațiunile maghiarilor din Făgăraș.

95 Îmi presupui că părintele Comșa-ți va fi spus cum că pe aci denumi-rea de căpitan mare a lui Lazar Mihai² se privește ca faptă complinită. Acum mai adaug cum că, după cum se vorbește, lui Tămaș i-ar fi și venit decretul de consiliariu în locul lui Hosszu. / Nu mă îndoiesc cum că domnul Mureșanu îți va fi arătat chiar și răspunsul meu la aceea notiță, pre care altcum bine a făcut că nu l-a publicat. Ba ar face și mai bine cînd l-ar lăsa cu totul deoparte, pentru că, implicite, atinsesem o cestiune ce cugetam că nu va veni pe tapetul jurnalisticii înainte de frîngerea pînei. Acum, în înțelesul în care o luasem eu, nu se mai poate folosi nici ca stratagemă.

95^v

Pe 20 a lunei curente am conchemat / o conferință în Făgăraș, în cauza de sus. Poate să fie binevenită și pentru alte trebșoare.

266

Sper ca, la cazul cînd n-ai putea veni în persoană, vei avea bună-tate a-mi comunica părerea dumitale, pe care eu, ca totdeauna, și acum pui foarte mare pond.

Între altele, rămii cu destinsă ono[a]re al prea stimat d-tale reveri-toriu,

I. Antonelli.³ / 96

¹ Ziarul *Kolosvári Közlöny* era îngrijorat de politica de rezistență față de sistemul dualist pe care o promovau românii făgărășeni. În numărul citat de Antonelli, ziarul începe o acțiune concretă împotriva românilor din acest district, în colaborare cu minoritatea maghiară din Făgăraș. *Kolosvári Közlöny* afirma că în Districtul Făgărașului ar exista un club deakist care ar fi trimis două adrese în capitala Ungariei. Una era adresată ministerului de interne și cerea ca organizarea și adminis-trarea municipală a Districtului Făgărașului să fie înminată unui căpitan suprem maghiar, animat de sentimente „constituționale“ (deci dualistice; cererea a fost făcută în pofida faptului că românii erau absolut majoritari în district). Cea de a doua adresă era menită să obțină, în acest sens, sprijinul clubului deakist din Pesta. Aceste manevre au produs — după cum era de așteptat — o vie nemulțumire în rîndurile reprezentanților români din Făgăraș. Înțelegerea și colaborarea româno-maghiară nu se putea însă înfăptui decît în cazul respectării drepturilor național-politice românești (Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXIII, 1870, nr. 94).

² Vezi nota 1.

³ Cu adnotarea: „Ioan Antonelli, vicar. Făgăraș, 12 dec. Răsp. pe larg în 17/5 dec.“

XXXIV

Făgăraș, 20/12 [1]870

Prea stimat domnule!

Astăzi după amiazi ne întrunirăm ca la 25 inși, un număr destul de mare după timpul de acum, și am conclud: ca membrii Comitetului dist-riictuale prezenți să aștearnă una rogare căpitanului supr[em], în care să ceară a se conchema cu urgență comitetul districtual în cauza subver-sante¹. Rațiunea fusese că noi putem vorbi și serie numai în numele nostru, iar nu și în numele districtului, pe care-l reprezintă numai Comi-tetul, ca efluința lui. Această rogare s-a suscris de 14 inși și încă astăzi se va fi și înaintat, / prin urmare putem spera că în primele zile ale lui ianuarie se va și aduna comitetul.

S-a atins necesitatea unui club național în acest district, care să discute cauzele mai importante, înainte de a se pertracta acelea în comi-tet. S-a vorbit și despre cauza națională și maioritatea era de părere că de aici să se facă provocarea la comitetul din 1861, respective la preșe-dinții naturali² a aceluia, pentru convocarea congresului.

Cu ocaziunea convenirei mai de aproape asupra acestui obiect, ar fi de a se vorbi mai multe.

Retrămit epistola, cu mulțumită și cu observare că și ceea ce se tră-mise sub adresa mea — *exceptis excipiendis*³ — fu de unul și același cuprins momentos.

D[omnul] Rațiu⁴, prepozitul capitular, după una știre privată ce am primit alaltăieri, a repausat în 12 a l.c. Fie-i țărîna ușoară!! /

97^v

267

În cauza congresului nostru besericesc, pînă acum încă nu mai am nice una știre pozitivă.

Între altele, rămîn cu cea mai destinsă onoare, al prea stimat d-tale reveritoriu,

98

I. Antonelli. ⁵/

¹ Adică în chestiunea combaterii intrigilor pornite împotriva drepturilor politice locale ale românilor făgărășeni. Vezi scris. precedentă, inclusiv notele.

² Președinții „naturali” ai comitetului din 1861 fuseseră Al. Sterca Șuluțiu și Șaguna, mitropolitul unit și cel neunit. Întrucît Al. Sterca Șuluțiu decedase în 1867, Antonelli se referă la Ioan Vancea, succesorul lui Șuluțiu la scaunul metropolitan.

³ „Excepția excepțiilor”.

⁴ Basiliu (Vasile) Rațiu de Nagylak, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.

⁵ De mina lui Bariț: „1870. Io[an] Antonelli, vic[ar]. Făgăraș, 20 dec. Răsp.”.

XXXV

Făgăraș, [21 februarie 1871] ¹

Prea stimată domnule!

Ștînd sania de înaintea porței, spre a pleca la examenele semestriale, grăbesc în fuga mare a răspunde la faimoasa epistolă din 18 a l.c. cum că eu primesc condițiunile puse cu privire la nepotul meu cu mulțumită și mă dechiar a plăti regulat cei 15 f. v. a. pentru cortel, cost, spălat. Aș vrea însă să știu înainte, căpăta-va acolo vestminte de pat? Te rog răspunde-mi, ca să-l trîmit cît mai curînd. Chiar și pe vinerea venitoare l-aș putea trîmite, dacă mi-ar veni răspunsul la timpul său.

99

Jeunessea [?] noastră e în perplexitate. Cearcă după *Gazeta* ca după ac. Vom / vedea cum va năzui să iese din confuziunea ce și-a creat.

Primește, te rog, destinsa mea reverență, cu care rămîn pentru totdeauna al prea st. devotat,

99^r

Antonelli. /

¹ Datată pe baza adnotării lui Bariț: „1871. Io[an] Antonelli. Făgăraș, 21 febr. Răsp.”

XXXVI

Făgăraș, 23/2 1871

Prea stimată domnule!

Mulțumind pentru multa bunăvoință ce arătați cătră nepotul, grăbesc a vă încunoștința că ieri i s-a oferit, aici în Făgăraș, la băcănia unui iudan tînăr, unde a și intrat. Condițiunile sunt destul de ușoare, căci pentru timpul tirociniului de trei ani îmi ceru numai 150 f. Defectul unei școale comerciale bune cred că-l va putea suplini praxa și școala săsească de aici. Ma, poate să se oferească cineva carele pentru un onorariu să-i deie și lecțiuni private.

268

Articulul d-voastră, prin care luați în apărare pre moții popi, anevoie cred să se bucure de un contrarăspuns / pentru că nu este cauză. Dacă însă totuși s-ar întîmpla așa ceva, *demus et his oblectationibus vemiam ut nostris vicissim impetremus nam non minus est periculum ex magna fama quam ex mala* ¹. 101

Rămii al prea st. d-voastre devotat,

I. Antonelli ². / 101^r

¹ „Totmai din aceste fleacuri să ajungem a-i recîștiga pe ai noștri, căci nu e mai mult pericol în faima bună decît în cea proastă”.

² Adnotat: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraș, 23 febr. Răsp.”

XXXVII

Făgăraș, 3 aprilie [1]871

Voliend a răspunde la mult prețuita scrisoare din 30/3 a.c., sper că nu voi fi molest dacă încep de acolo de unde pot să-mi explic noua formă a luptelor noastre pre terenul bisericesc ¹.

Beserica constă din preuți și mireni, prin urmare cu toții avem datoria sacră a o apăra. În luptele portate pînă acum, comanda supremă era în minile archireilor noștri. În timpurile recente, doi dintr-înșii au trecut în tabăra contrarie, în modul cel mai insultător ². Al treilea, capul ³, a portat lupta cu resemnațiune, însă asemenea bravilor noștri moți din 1848/9, cari alegîndu-și cîte una pușcă excelentă, ieșeau singurateci la luptă cu cîte una tabără întregă. Acest curaj demn de un Leonida ⁴ / nu putea să ducă la rezultat favoritor, pentru că, deși avea la spate beserica întregă, aceasta nu era angajată la luptă, ci condamnată a rămîne spectatore. 103

Venind momentul suprem, se încercă vechiul erou al munților ⁵ a pregăti calea la una luptă mai ordenată. Această încercare nu-și aduse încă fructele sale, și iacă se scoală un al doilea și mai brav și, cu un plan pregătit, provocă pe toți spectatorii la luptă ⁶.

Acest mod, deși străin în luptele noastre, în cît acest brav nu face parte din ierarhie, este însă unicul ce ne poate conduce la victoria sigură.

Deci, eu așa cuget că preoțimea noastră, care pricepe ce înseamnă libertatea besericeii și domnia ei absolută în sfera sa, nu va mai întreba cu „quis?” ci „quid?” ⁷

Deși timpul e scurt, eram să conchem pre toți reprezentanții besericești și mireni la conferința de ieri. M-a împedecat însă Săptămîna cea Mare, în care preoții nu / pot absentă de la parohiele lor și numai din această cauză m-am mărginit la conchemarea inteligenței noastre din loc. Rezultatul acestei conferințe, afară de amenințarea expresă în protocol, m-a mulțumit deplin. 103^r

Prea stimat domnia-ta, Șuluțiu ⁸ și adv. Densușianu ⁹ sunteți aleși de reprezentanți ai vicariatului. Eu o să reprezentez preoțimea, de nu cumva ar veni la mijloc un ce extraordinar ce să mă împiedice. Deputațiunea ce are să se tramită din Alba Iulia la Împăratul ¹⁰ ar trebui să

269

fie numeroasă, din clerici și mireni, și eu cuget că, pre lingă toată sărăcia noastră, se vor afla destui cari să meargă pre spezele sale, ne putindu-se altcum.

104 La conferența lui Réthy ¹¹ nu am luat parte, avînd și eu în acea zi adunare de Senatul scolastic / districtuale. Altcum, îmi pare rău pentru un lucru ce nu voi mai avea ocaziune a-l putea face.

104^v Între altele, rămii ca și totdeauna, al prea stimat d-tale reveritoriu, Antonelli. /

¹ Într-adevăr, în 1871 se inițiază o susținută campanie de presă în vederea apărării autonomiei bisericii greco-catolice românești. Astfel *Gazeta Transilvaniei* în nr. 19 din 18/6 martie și nr. 20 din 22/10 martie publică o lungă *Epistolă a unui român transilvan către un amic al său în afaceri eclesiastice și scolastice, cu data 5 noiembrie 1870*. În această epistolă se cerea convocarea Sinodului mare, în cadrul căruia românii mireni și clerici, uniți într-o strînsă alianță, să lupte pentru apărarea autonomiei bisericii lor. Un alt articol, *Un report la congresul provinciei române unite*, apare în *Gazeta Transilvaniei* nr. 23 din 1 aprilie/20 martie 1871. Se cerea respectarea puterii apostolice, Dieceza Făgărașului în Transilvania, supusă pînă aici jurisdicțiunii metropolitane a arhiepiscopului de Strigoniou cu prea învoirea Majestății Sale C[ezaro] r[egale] și ap[ostolice] Francisc Iosif I, cu autoritate apostolică se scoase și eliberă, astfel că arhieriei greco-catolice, bisericile, cetățile, pagii [satele — n. ns.], mănăstirile și toate instituturile bisericesti și mirene [...] toate persoanele [...] se scot și eliberează de sub orice prerogativă a Strigoniului.

² În „timpurile recente”, episcopul de Oradea, Iosif Popp-Szilágyi și cel de Lugoj, Alexandru Dobra au intrat în congresul romano-catolic maghiar din Pesta, fapt pentru care au fost combătuți de adepții intransigenți ai autonomiei bisericii greco-catolice românești. De pildă, unii reprezentanți laici sau bisericesti îl somaseră pe Dobra să nu ia parte la adunările romano-catolice maghiare, întrucît acest gest era în detrimentul națiunii și al bisericii române. Inițiativa însă a eșuat. Cei doi au fost însoțiți de canonicul Ioan Szabo și respectiv de Ștefan Moldovan. Deși acesta din urmă alcătuiuse o petiție de protest în limba latină și spusese autonomiștilor că o va prezenta adunării clericilor pestani, totuși odată ajuns aici refuză să-și onoreze promisiunea. Din acel moment încrederea autonomiștilor în prelații români (episcopi și canonici) a început a se clătina. Alexandru Dobra a decedat în 13 aprilie 1870, și astfel, după cum afirmă ironic adepții boicotării congresului eclesiastic maghiar, doar moartea „doftorului tuturor boalelor, nu numai trupesti ci și sufletești, l-a putut scoate din acea adunare”. (Dar succesorul său la scaunul episcopesc al Lugojului, Ioan Olteanu, va participa și el la lucrările congresului pestan). Episcopul de Oradea a fost atacat și dezavuat chiar la Pesta de preotul Iustin Popfii și de deputații mireni Iosif Roman și Iosif Vulcan (vezi *Federațiunea*, IV, 1871, nr. 26—492).

³ Poate fi vorba de Alexandru Sterca Șuluțiu, care a avut mari merite atît în apărarea autonomiei bisericii greco-catolice cît și în lupta națională a poporului român din Transilvania, mai ales după 1861. În timpul păstoriei sale episcopia unită din Blaj a fost ridicată la rangul de mitropolie și arhiepiscopie (cu titlul de Alba Iulia) și i-au fost subordonate episcopiile de Oradea, Gherla și Lugoj (1855). De asemenea, Al. Sterca Șuluțiu obținuse de la Papa Pius al IX-lea bula „Ecclesiam Christi” prin care biserica unită era scoasă de sub jurisdicțiunea metropolitană și primățială a arhiepiscopului maghiar al Strigoniului. Dar toate aceste cuceriri au fost puse la îndoială mai tirziu, la începutul dualismului austro-ungar. Alexandru Sterca Șuluțiu decedase în 1867. În cazul că Antonelli se referă însă la „capul” din 1871 al bisericii unite, atunci îl vizează pe Ioan Vancea, care a militat și el pentru un congres român unit, distinct și independent. De la mitropolia blăjană s-au trimis 5 „reprezentanți” care cereau convocarea congresului sinodal. Mitropolitul Vancea acționase în acest sens atît la Pesta cît și la Viena, unde „s-a interpus și cu cuvîntul viu” (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 23).

⁴ Leonida, rege spartan căzut la Termopile, în 480 î.e.n.

⁵ Simion Balint, fost, într-adevăr, perfect și erou al munților, la 1848—1849. A colaborat cu Bariț la elaborarea proiectului de apărare a autonomiei bisericii unite. De asemenea, Antonelli îl informase pe Bariț că Balint îl convocase la o consfătuire la Cricău, în casa lui Axente Sever, în vederea organizării luptei pentru autonomie.

⁶ Vasile Ladislau Popp deși mirean, și nu membru al ierarhiei eclesiastice, a lansat un apel „cătore inteligența română de religiunea unită” în care conducătorii laici și eclesiastici erau convocați la o ședință, în 13 aprilie 1871, în biserica greco-catolică din Alba Iulia. Conferința urma să organizeze concret, mai eficace, lupta pentru salvagardarea autonomiei bisericesti. Popp protesta împotriva bisericii romano-catolice maghiare care, în congresul de la Pesta, „lucra pentru asigurarea existenței și a independenței sale, prin organizarea autonomiei sale [dar] ține [...] a călca în picioare drepturile de independență și existență ale altei biserici, ale bisericii unite, și vrea a o despoia de autonomia provinciei ei. Nici protestul capului bisericii unite române, nici protestul deputaților români aleși la congres, nici protestul capitulurilor, vicariatelor, protopopiatelor unite nu au fost în stare a-i lumina pe membrii congresului catolic unguresc din Pesta și a-i convinge că acest congres nu are drept de a se amesteca în afacerile bisericii unite române; nu, ci ei au decis în ședința lor de alaltieri a face un statut nu numai pentru biserica romano-catolică, ci apriat și pentru cea greco-catolică; nu numai pentru Ungaria, ci și pentru uniții din Transilvania; nu numai pentru sine, ci și pentru noi fără de noi, cari nu avem lipsă de îngrijirea lor”. Împăratul urma să fie prevenit asupra nedreptății comise la Pesta și trebuia să i se ceară refuzul de a sancționa un asemenea statut (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 22).

⁷ „Cine?”; „ce?”

⁸ Iosif Sterca Șuluțiu, juriconsult și scriitor; autor al unei biografii a lui Avram Iancu, colaborator al *Gazetei Transilvaniei*, *Federațiunii*, *Tribunei*, *Transilvaniei*, militant politic. A colaborat la *Enciclopedia Română*, redactată de Corneliu Diaconovici, și a fost președinte al ASTREI și președinte al Băncii „Albina”.

⁹ Aron Densusianu, despre care vezi infra, scris. XLIII, n. 2.

¹⁰ Deputațiunea de 12 membri aleasă la Adunarea de la Alba Iulia (vezi nota 6) și condusă de baronul Vasile Ladislau Popp, pleacă la Pesta și nu la Viena și în 30/10 aprilie 1871 înaintează petiția ministrului Cultelor, Pauler. În fața ministrului, șeful delegației românești susține deschis că ingerințele bisericii romano-catolice și ale cardinalului primat al Ungariei în afacerile bisericii unite românești sînt nedrepte și nu au nici un temei. Ministrul este rugat să primească petiția și să o înmîneze Împăratului Francisc Iosif I. De fapt, spunea Popp, oricum intelectualitatea română unită nu va recunoaște puterea obligatorie a statutelor romano-catolice pentru biserica greco-catolică. Ministerul Pauler răspunde că problema este foarte importantă și nu privește doar biserica catolică și cea unită, ci conține și multe implicații politice. În concluzie, asupra ei trebuie să hotărască întregul guvern (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 31).

¹¹ La 28/16 martie 1871 la Făgăraș s-a ținut o ședință trimestrială a senatului școlar, prezidată de inspectorul regal școlar Ludovic Réthy. Inspectorii de stat maghiari puteau vizita și controla școlile confesionale conform art. de lege 38 din 1868. Unele ordonanțe ministeriale adăugau că aceste școli confesionale (singurele în care se învăța în limba națională) puteau fi închise dacă nu corespundeau cerințelor fixate de legi. La ședință s-a citit și protocolul unei comisii formate din G. Bariț, I. Bran de Lemeni, Iosif Puscariu și Ioan Comșa, prin care se cerea deschiderea în Făgăraș a unei școli confesionale (românești) de rang mediu și se aproba propunerea lui Carol Pánczél de a se înființa școli agricole în Făgăraș și Zărnești (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 25).

XXXVIII

Făgăraș, 8 aprilie [1]871

Prea stimate domnule !

Aș dori foarte să ne întilnim pe carul de poștă, în Făgăraș, și să mergem laolaltă la Alba Iulia, ca să-ți aflu opiniunile relative la agendele conferinței ¹.

Dorința mea se extinde la ceva mai mult, cum sunt celea ce mi-ai fost comunicat, și adevărat: aș afla de necesară și una declarațiune în sensul principiilor din cari purcede lupta noastră seculară.

Obiectul e importante; se va recere discuțiune serioasă, și presupun că opiniunea publică cam în sensul acesta își va afla expresiunea sa.

Am cugetat să plec eu cu carul de poștă, ori cu diligența, ce are de a pleca din Brașov luni seara.

105 V[ice]căpitanul din Blaș², pre cit am înțeles a provocat pe cele .../³

¹ Conferința convocată de Vasile Ladislau Popp la Alba Iulia la care a participat și Antonelli. Aceasta s-a ținut în clădirea bisericii numite „la Lipoveni”. Președinte a fost ales convocatorul, iar secretarii conferinței au fost I. M. Moldovan, profesor la gimnaziul din Blaj și asesorul de la tribunalul din Cluj, Iosif Pop. În cursul dezbaterilor conferinței seoseau mereu telegrame de adeziune față de lupta pentru apărarea autonomiei bisericii greco-catolice. Unul din participanți, Ioan Maior, propune formarea unei comisii care să elaboreze un proiect de hotărâri ce urma să fie adoptat de conferință, în vederea atingerii scopului propus. Comisia a fost alcătuită din 17 persoane și a propus următoarele: 1) „Să se subștearnă una suplică la Majestatea Sa Monarhul, prin care să fie rugat a denega în mod categoric sancțiunea la toate acele concluse ale congresului romano-catolic unguresc, care se ocupă în orice mod și formă cu afacerile bisericii greco-catolice românești, a lua pe această biserică din nou sub a sa protecțiune în contra tuturor atacurilor și ingerințelor din afară, a concede conchemarea unui congres bisericesc pentru mitropolie și pentru cele trei episcopii sufragane românești greco-catolice. Acea petițiune să fie înaintată prin una deputațiune”; 2) „Să se compună un memorandum, care să meargă la adresa metropolitului și să cuprindă declarațiunea categorică, că conferanța s-a pus justă pe terenul Conciliului de la Florența din an. 1439, primit atunci și de biserică orientală, cum și pe terenul *Diplomei Leopoldine* emanate în an. 1699 în favoarea românilor greco-catolici, că nu voiește a ști de nici una înnoire introdusă de atunci prin iezuiți, pe cale clandestină, că a doua diplomă leopoldină [cea din 19 martie 1701 — n. ns.] o cunoaște de apocrifă (falsă, mincinoasă), că respinge de la sine orice supraveghere polițienească a bisericii romano-catolice ungurești sau ungaro-slovice și nemțești”. Deputațiunea către Împărat urma să fie alcătuită din președinte, Gavril Mihali, David Ursu, canonicii Papfalvi și Nagy, Ioan Rațiu, Alexandru Roman, avocații Pop-Grideanu, Munteanu, apoi Maior din Reghin, Bardoși din Zarand și Catrușca din Lugoș. În a doua ședință, Bariț a dat citire proiectului petiției către Monarh, care a fost adoptat în unanimitate de către conferință (ca și proiectul memorandumului către mitropolitul I. Vancea). Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 27 și 28.

² Iosif Sterca Șuluțiu. Termenul adecvat este însă vicecomite, întrucât Cetatea de Baltă nu era district sau căpitanat românesc ca Năsăudul sau Făgărașul.

³ Sfirșitul scrisorii lipsește.

XXXIX

Făgăraș, 1 Mai [1]871

Prea stimată domnule!

Fiind împiedecat prin afaceri urgente, m-am dus tîrziu la adunarea trimestrială a comitetului, ținută în 29 aprilie, însă totuși destul de timpuriu spre a cunoaște și vedea ce ușor se schimbă convicțiunile celor fără de principiu, ca punct de minecare în lucrările sale. A venit înaintea cauza Gridanului¹, și, cu toate că comisiunea-i propusese restituirea în oficiu, prin motive atît de rău alese încît la început cugetam că vrea să ne petrecem cu glume, cu toate că eu o combătusem aceasta cu argu-

mente scoase din însăși motivarea comisiunii și în urmă mă pronunțasem categoric în contra acestei restituiri, — auzi colo! — am rămas singur singurel, fără ca să mă sprijinească careva, măcar prin vot. Oare să nu fie și această întimplare una urmare naturale a aerului transpirat de la festinul brașovenilor?² Braniște³ nu s-a putut aduce nici măcar în candidațiune.

Brașovenii d-voastră, prin festinul lor, a tras una dungă preste politica românilor ardeleni de 20 ani, și și-a aruncat în aer terenul pre care am stat pînă acum cu toții. Eu din parte-mi doresc cu sete / să le aud și citesc răspunsul ce-l apromit în numărul proximal al *Gazetei*⁴, pentru că numai atunci voi fi în stare a judeca la aluziunile *Albinei* din săptămînile trecute, în cari politicoșul redactor⁵ a acestuia ne dede să pricepem că el ar fi fost la d. ministru președinte⁶ în cauza românilor, și numai atunci îi vom putea cunoaște farba pe care, cu ocaziunea festinului, atît d. Lenger⁷ cit și celialalți vorbitori o ascunsese sub fraze și flori efemere. Diurnalele din Cluj doresc să se întîmple și pe aiurea atari festivoare⁸. Pricepem tendința și scopul, și le vom dechiara sau, mai bine, repeți condițiunile și pactul după cari aceste ar putea să aibă înțeles. Părerile de pe aici încă nu-mi sunt destul de bine cunoscute, cred însă că partea sănătoasă va recunoaște că brașovenii noștri au comis un mare păcat politic. Cu altă ocaziune, îți voi scrie mai pe larg asupra celora ce, cred, se vor întîmpla și la noi din ăst incidente.

Acum permite-mi să te molestez cu una rugare: ai bunătate și-mi trimite cîteva date la istoria Făgărașului, de cumva ai, căci adunarea inteligenței, ținută aici în ziua rentoarcerii noastre de la Alba Iulia, m-a însărcinat să răspund eu președintelui Asociațiunii / transilvane⁹, făcînd istoricul Făgărașului. Eu am pre Wolfg[ang] Betlen¹⁰, tom 2, pe *Transilvania*¹¹ lui Benkő și *Cronica*¹² lui Șincai, însă datele acestea nu-mi sunt de ajuns spre a rădica trecutul istoric a românilor din acest district la nivelul ce i se cuvine.

Între altele, rămîn cu destinsă onoare, al prea st. d-voastră reveritor,

I. Antonelli.¹³ / 108

¹ Matei Pop de Gridu (sau Gridanul) fost deputat român ardelean în Dieta de încoronare de la Pesta (1865—1868). A fost un oportunist care nu a sprijinit acțiunile politico-naționale organizate de clubul parlamentar a deputaților naționali. De aceea acest jurist român nu s-a bucurat de simpatia lui Antonelli și a celorlalți lideri radicali.

² La 22 aprilie 1871 la Brașov a avut loc o adunare publică de înfrățire româno-maghiară. Ea a fost prilejuită și provocată de faptul că sașii din Brașov sărbătoreau tocmai atunci victoria armatelor germane împotriva celor franceze. În general, conducătorii români și maghiari din Brașov nutreau sentimente profranceze. Un scop ascuns al negustorilor români brașoveni care au participat la banchet a fost și obținerea ajutorului autorităților maghiare în procesul dintre românii și grecii din Brașov, în legătură cu apartenența unei biserici (Sfînta Treime din cetatea Brașovului). Redacția *Gazetei Transilvaniei* a fost rugată să dea publicității, fără nici un fel de comentarii, o *Provocare la fraternizarea sărbătorească din Brașov* între cetățenii români și unguri în clădirea hotelului „La Soare”. Întîlnirea urma să se facă la 6 d.m. la Poarta Șcheilor, după care cei adunați se vor îndrepta spre hotelul designat ca loc pentru fraternizare (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 27). Oratorul român Nicolae Pop ar fi dorit ca ziua de 22 aprilie să fie începutul unei ere noi în viața cetă-

țenească și și-a încheiat cuvîntarea cu urarea: „Trăiască frățietatea!“ El pretindea, însă, mai mult respect față de situația celorlalte națiuni, întrucît popoarele din Ungaria nu pot progresa, deoarece nu sînt toate egal îndreptățite. Nici o țară nu poate înflori atît timp cît majoritatea populației ei este neîndreptățită. „Sîntem gata — spunea oratorul român — a întinde mîna și a încheia frăția pe baza dreptății și egalității“. Avocatul Kenyeres salută concetățenii români brașoveni în numele patriei (maghiare, desigur), al libertății și al frățietății. El a evocat lupta comună a maghiarilor și românilor din Ungaria istorică împotriva dușmanilor comuni, dar atacă pe acei „dușmani“ interni, care prin „amăgiri“ au vrut să conturbe „odihna familiei“ și să însămînteze în inimi „amara fiere a neîncrederii“. Avocatul maghiar își încheie discursul cu urarea: „Să trăiască iubiții noștri frați români brașoveni!“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 29). Oricît de frumoase par cuvintele oratorului maghiar, totuși în discursul său nu există nici o critică la adresa acelor politicieni și miniștri maghiari care susțineau o politică de dominație națională și erau, de fapt, cei vinovați pentru instaurarea „amarei fiere a neîncrederii“. Majoritatea liderilor politici români radicali au fost profund nemulțumiți de inițiativa brașovenilor și de actul „înfrățirii“ din Brașov. Brașovenii au fost atacați atît de coorșanul lor Bariț, cît și de alți conducători români din orașele Transilvaniei. Blăjenii afirmau că în situația grea în care se afla națiunea română după 1867, nu mai poate fi vorba de înfrățire și, deci, brașovenii nu pot să reprezinte națiunea la asemenea sărbătoriri și să se pronunțe sau să vorbească în numele ei. Politicienii maghiari — spuneau românii blăjeni — ar trebui să se lapede de „pofta de a contopi pe națiunile conlocuitoare, lapede-se de supremație, lase patria noastră în pace a-și [reglementa] afacerile sale după cugetul locuitorilor săi, declare de nule toate legile acele ce națiunii maghiare îi asigură domnia, iar celorlalte le impun jugul servituiții umiltoare și le amenință cu perire sigură, restatornicească Transilvania în statutul său preavut și va fi pace și concordie adevărată și durătoare; iar prin banchete nu vor cîștiga alta, decît o aparență ce se va răsufila împreună cu paharele deșărtate“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 36). Pe de altă parte, reprezentanții românilor sibiieni afirmau: „Gluma fraternizării românilor brașoveni nu ne-a plăcut pe aici, pentru că n-a fost nici o consecință a credeului nostru politic, nici cel din 1848, nici cel compus la Adunarea din Miercurea, unde au fost reprezentanți și românii brașoveni. D-lor au arătat prin aceasta că sînt neconsecvenți. Astfel de pași delicăți ar trebui să nu fie pripiti, ci făcuți cu precauțarea, precauțiunea și solidaritatea cerută, pentru că numai astfel de pași sînt salutari. Precauțiunea, precauțarea, solidaritate, vină împărțita voastră și la noi, pentru că altfel pieirea noastră vine din Israelul nostru!“ (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 37).

³ Moise Branîște, tatăl lui Valeriu Branîște.

⁴ 147 de români brașoveni răspund atacurilor lui G. Bariț, pe care-l numesc intrigant, îi contestă dreptul de a se erija ca reprezentant al românilor brașoveni și îl invită să înceteze a se mai amesteca în treburile lor. Românii brașoveni afirmă că ei doriseră să se înțeleagă pe plan local și să nu mărească discordia între cele două naționalități. (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 31).

⁵ *Albina*, VI, 1871, nr. 36 publicase articolul *Înfrățirea de la Brașov*, în care, cu anumite rezerve, apăra pe românii brașoveni. Cei de la *Albina* au pretins că ei au observat la Pesta mai demult, „prin cererile d-lor stăpînituri ai noștri, lucrîndu-se la astfel de manifestațiuni, însă ne-am convins că pre noi nu vor să ne privească și am zis: «Cînd vă veți apropia de noi, vom fi la postul nostru» și ne-am căutat de lucru“. „Politicosul“ redactor al *Albinei* era Vincențiu Babeș.

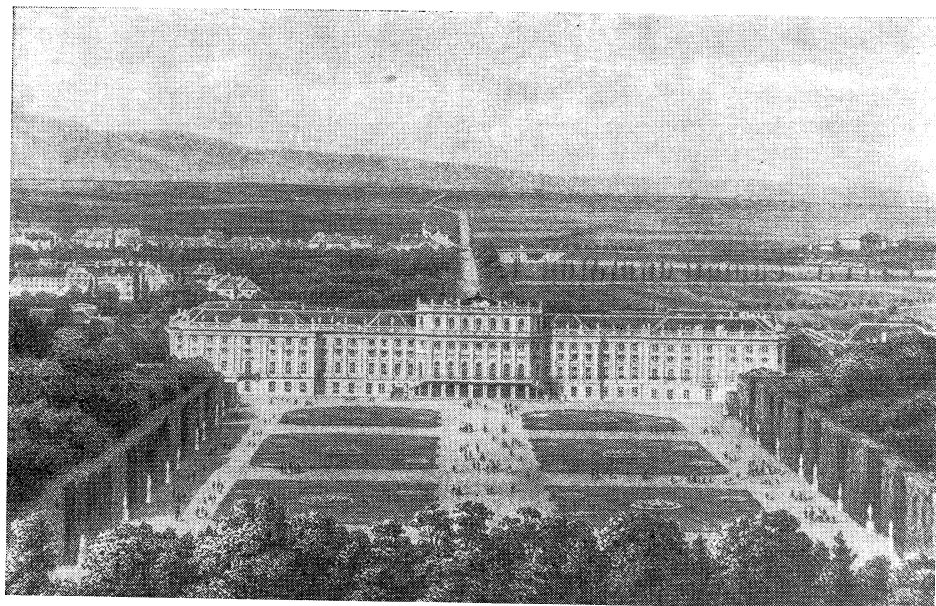
⁶ Iuliu Andrásy.

⁷ Ioan Lengher sau *Lengeriu*, unul din oratorii români din Brașov. A fost adeptul activismului politic și, mai tîrziu, a insistat la toate conferințele Partidului Național Român pentru adoptarea acestei tactici de către românii transilvăneni.

⁸ De exemplu, ziarul *Kelet*, I, 1871, nr. 93, p. 375; nr. 103, p. 413 înregistrează în fraze bombastice sărbătoarea de fraternizare româno-maghiară de la Brașov. De asemenea, evenimentul este redat cu satisfacție și în *Magyar Polgár*, V, 1871, nr. 97, p. 295 (în articolul *A nemzetiségek ünnepe*).

Oameni ai Blajului: Ioan Vancea

Ținta petițiilor politice ale românilor transilvăneni: palatul imperial din Schönbrunn

Opera din Viena

⁹ La acea dată, baronul Vasile Ladislau Popp.
¹⁰ Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus Transilvanicis*, vol. I—IV, Sibiu, 1782—1793.

¹¹ Benkő Joseph, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus olim Dacia Mediteranea dictus*, vol. I—II, Cluj, 1834.

¹² Georgie Șincai, *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, tom. I—III, Iași, 1853.

¹³ Cu adnotarea lui Bariț: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraș, 1 mai. Răsp. 4 mai“.

XL

Făgăraș, 3 iunie [1]871

Prea stimate domnule!

Mulțumesc pentru cei doi numeri din *Gura satului*¹, căci m-au desfătat mult.

Actele Conferenței de la Alba Iulia² încă nu le-am primit. Am scris lui Moldovan³ ca să-mi trimită 30 exemplare și să mă încunoștințe ce pași s-au mai făcut în respectul congresului de atunci încoace? Au ei, blăjenii, sperase să ne îmbucure în scurt cu rezultatul favorabile? Sau, doară, uneltirile episcopilor maghiari sunt atât de puternice încât să-l mai amîne, dacă nu *ad calendas graecas*⁴, cel puțin pe cît vor fi la putere stăpînii de acum?

Cu respectul *humbugului*⁵ brașovenesc nu s-a putut face mai mult decît ceea ce văzurăți, pentru că cei de aici, parte se tem de organizarea ce e la ușe, parte sunt șaguno-brașoveniști⁶. Apoi, eu stau departe, mai departe, ca și orișicînd de ambe partitele. Dar nici n-a fost de lipsă, căci dechiarările celor cu mintea și inima la loc curg ca ploaia.

Iarăși mai am să plec în cauză oficioasă în secuime. Nu știu însă, putea-mă-voi smulge de acasă în scurt căci, ca mai totdeauna, mă grămădesc lucrurile în toate zilele. Apoi, se apropie și examenele semestriale, însă întîmple-se aceasta în scurt ori mai tîrziu, calea, la toată întîmplarea-mi va fi prin Brașov, cu care ocaziune vom putea vorbi mai multe în respectul acesta și a altor lucruri de importanță. Episcopul Fogarași⁷ fusese aici înainte de sărbători. I-am făcut și eu vizită. În beserică a vorbit cu mult foc asupra năzuințelor celor de la putere, de a preface școalele confesionale în școale comunale, și a îndemnat pre credincioșii săi să lucreze în contra acestor năzuințe.

Apropo, eram să uit! Grănițarii noștri, în Adunarea din Sibiu⁸, încă supuse școalele ce au să se susțină din fondul monturului, supra-inspecțiunii inspectorilor comitatensi. Propunerea mea, spriginită cu argumente tari, căzu; lor le e tare să-și capete a mină fondul și, din această cauză, primară modifi cațiuni în proiectul de statute în adevăr dăunătoare. *Dato ocașione* [1]ți voi trimite un exemplariu din acele statute întărite. Inima mi-e plecată să-i combat prin jurnale, însă mintea-mi spune să-i cruț, că doară cu timpul vor veni ad[?]

Pe Asociațiune voi să fac una scurtă monografie a Făgărașului, opidului și castelului; date cam am, numai să nu-mi lipsească timpul, care-mi este pînă acum încă întreg întreguș ocupat cu de cele oficiale.

109

Primește te rog destinsa mea salutare cu care rămii al prea st. domniei-tale reveritor,

I. Antonelli. 9 /

¹ Revistă politico-satirică românească care apărea la Pesta. La începutul apariției sale (1863—1866) s-a numit *Umoristul. Foaie glumeată*. Își schimbă titlul în *Gura satului* la 5/17 ianuarie 1867. Primii redactori au fost Iosif Vulcan (1/13 ian. 1865—27 iunie/7 iulie 1870), urmat de Mircea B. Stănescu (5/17 iulie 1870—1879). Cf. Nerva Hodoș și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice românești*, tom. I, 1820—1906, București, 1913, p. 752—753.

² Conferința convocată de Vasile Ladislau Popp.

³ *Ion Micu Moldovan*, 1833—1913, canonic și din 1896 prepozit al capitolului din Blaj, unde a fost multă vreme profesor. Între 1893—1901 a fost președintele ASTREI și din 1894 membru al Academiei Române din București. A scris: *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, 2 vol (1869; 1872); *Spicuire în istoria bisericească a românilor* (1873); *Leționar latin cu un dicționar*. A colaborat la revista *Arhivă pentru filologie și istorie* scoasă de Timotei Cipariu al cărui elev a fost. (Cf. C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, t. III, p. 315). A fost unul din principalii acuzați în procesul *Pronunțamentului* de la Blaj, mai 1868 și a fost un adept fervent al pasivismului și al boicotului parlamentar atît în Conferința de la Miercurea (martie 1869) cit și în cadrul celorlalte conferințe politice care i-au urmat, la Turda (ianuarie 1870) și Alba Iulia (iunie 1872).

⁴ „La calendele grecilor”, adică niciodată.

⁵ Sărbătoarea înfrățirii din Brașov. Vezi scris. anterioară, n. 2.

⁶ Adepții activismului și ai mitropolitului Șaguna din Sibiu.

⁷ Episcopul romano-catolic de Alba Iulia.

⁸ În urma activității nedorite depusă de baronul David Ursu, s-au aprobat „statutele pentru reprezentarea, inspecțiunea, administrarea și manipularea fondului scolastic” al foștilor grăniceri din Regimentul I românesc de graniță. În 8 mai 1871 s-a ținut o conferință la Sibiu, care a adoptat statutele împreună cu modificările făcute de guvern (fapt care l-a nemulțumit pe Antonelli) și a ales un comitet administrativ format din: președintele David Ursu de Marginea, vicepreședinte căpitanul Constantin Stezar, asesori: maiorul Ioan Noac, căpitanul Basiliu Stanciu de Viște, I. Tulbaș, Basiliu Ardeleanu, Ioan Poparadu; casier căpitanul pensionar Irimie Mărginean, controlor, căpitanul pensionar Ion Radu, asesori supleanți Teodor Stanislau, Mihail Echim și Pavel Streulea. Ca membri onorari au fost aleși protopopii Ioan Hannia, I. V. Rusu și Ioan Popescu.

⁹ Cu adnotarea lui Bariț: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraș, 3 iunie. Răsp. 9 iunie. Despre fondul de montură”.

XLI

Făgăraș, 12 iunie [1]871

Prea stimate domnule!

Retrămit epistola comunicată, cu mulțumită. Cuprinsul ei, în celea ce atinge intențiunea unui sinod provinciale mi-era cunoscut cu una zi mai înainte. Aștept dintr-un loc deslușiri cu privire la motivele ce subversează pentru un atare sinod ¹, și din astă cauză deocamdată mă rețin de la descoperirea opiniunii mele în acest respect.

Cu parochul rom.-cat. nu e de a se face nemic, de una parte pentru că e un secu din cei mai încarnați, iar de alta pentru că e călugăr franciscan. Apoi, astăzi acești călugări au mai aceleași disensiuni cu episcopul Fogarasi pe cari le avusese mai toți călugării basiliți cu ep[isco]pii noștri pînă în timpul lui Lemeni². Însă eu aș afla modrul și calea de a încunoș-

tința pe Fog[arasi] asupra periclului ce întăritează calvinii catolicilor din Săcele, dacă aș avé date secure.

Apropo la disensiuni. Feciorul / lui Bran, notarul magistratual de aici, a venit în astfel de discuțiuni cu corpul ofițerilor, încît aceștia, prin una deputațiune trimisă la președintele Casinei, pretinseră a se scoate de aici. Din astă cauză ungerii de aici sunt în confuziune. Cred că pricepi cauza.

Asesorul Radu ³ a căzut în tifus și trage de moarte mai bine de una, două săptămîni. De trei zile i-a stat și graiul.

Primește te rog distinsa mea reverență, cu care sunt al prea stimat d-tale gata spre servire,

Antonelli 4. / 111°

¹ Adică piedicile ce se pun în calea convocării marelui sinod provincial (metropolitan) al bisericii greco-catolice române.

² Episcopul Ioan Lemeni, despre care vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3.

³ Ex-candidatul la mîna Aureliei, fiica mijlocie a lui Bariț. Vezi scrisorile anterioare. Va înceta din viață la 12 iunie 1871, în vîrstă de abia 30 de ani. *Gazeta Transilvaniei* (XXXIV, 1871, nr. 47) publică un necrolog semnat de George Bărbat. Așadar, Samuil Radu era cinstit atunci cînd tergiversa căsătoria cu fiica lui Bariț, pretextînd că e bolnav și nu vrea să o nefericească. Iar înțeleptul Antonelli se dovedește — vezi scrisorile anterioare — de data aceasta, crud și neînțelegător. Iată și o altă valență. aceea de emoționant document uman, a corespondenței barițiene. Întîmplări și drame de epocă, unele de-a dreptul uluitoare, întîlnim cu sutele în marele epistolar al cărturarului brașovean.

⁴ Adnotată de Bariț: „1871. I. Antonelli. Făgăraș, 12 [iunie]. Răsp. 26”.

XLII

Făgăraș, 23 iunie (1)871

Prea stimate domnule!

Răspunsul ce ai dat pascvilenților în nr-ul proxim al *Gazetei* ¹, pe aici a făcut bună impresiune. Toți caută *Gazeta* și grăbesc a-l ceti. Cazu-rele de la Sibii și Viena ², cu furarea secretelor, nu le înțelegem și, din astă cauză, mulți își pun întrebarea. De va replica domnul de L[emeni] et Kosla ³, silesc pe B. să iasă în fața publicului cu explicațiunile și documentele apromise; de tace se stigmatizează din nou în fața națiunii.

Corespondențele dintre prea stimat domnia-ta, domnișoara Aurelia și Radu, s-au ars fără ca să le citească cineva. /

De cumva nu vei fi căpătat poezioara jubiliară tramisă Papei ⁴ în versiune latină, în numele provinciei noastre besericești, sau ți-o voi aduce cînd voi pleca la secuime, sau o voi tramite prin poștă. Primește te rog distinsa mea reverență cu care rămii al prea st. d-tale gata spre servire,

I. Antonelli 5. / 113°

¹ Vezi scris. XXXIX, n. 4. Răspunsul celor 147 de brașoveni (*Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 31) la articolul lui Bariț despre serbările de înfrățire româno-maghiară de la Brașov din 22 aprilie 1871 (vezi *Gazeta...*, XXXIV, 1871, nr. 29) — în care autorul demascase această mascaradă desfășurată de pe poziții

politice profund inegale! — constituia un act de mare nedreptate comis împotriva reputatului cărturar și patriot. Grosso modo, i se aruncă în față epitetul de intrigant și om necinstit și se insinuează că brașovenii s-ar fi săturat de el și nu-l mai acceptă. Replica lui Bariț este dură, condeiul, de atâtea ori încercat, fără cruțare. În dosul semnăturii cu pretenții de intimidare: „Urmează 147 subscrieri“, Bariț identifică ușor pe doi dușmani personali ai săi, Ioan Bran de Lemeni și Iosif Pușcariu. Răfuiala, cu primul mai ales, este de pomină. Dar polemica lui Bariț e deosebit de importantă mai ales pentru aspectele autobiografice pe care le conține. Într-un preambul impresionant, documentat, Bariț evocă deceniile jertfite de dragul orașului de sub Timpa, fidelitatea sa față de cetatea Brașovului și serviciile pe care le-a adus orașului în cele mai grele momente. Că nu-l mai vreau brașovenii? Acest lucru nu era de conceput pentru omul care, încă atunci, constituia parte integrantă din istoria cetății. De aceea, tonul său polemic atinge aici paroxismul: „Inimicii mei mă insultă de intrigant. Insulta de intrigant o reîntorc și o plesnesc în fața lor, pentru că pe terenul intrigelor, cunoscut foarte bine numai inimicilor mei, nu vor putea proba în veci nimic în contra mea“. Din întregul articol — lung! — se conturează imaginea unui Bariț primejdios la culme pentru adversarul de idei, așa cum a fost în realitate.

² Referire la următorul pasaj din riposta lui Bariț: „Intrigant este, de exemplu, acela care a îndemnat și iritat ca să se producă scandalul cel mare ieșit din Sibiu în sărbătorile Crăciunului din an. 1855. Intrigant acela care, în an. 1861, venind la Zernești, mă chemă la sine și mă provocă în modul cel mai impertinente ca să mă fac lui de instrument. Intrigant acela care în iunie 1869 la Vilcele și în martiu 1870 la Făgăraș mă provocă prin rost femeiesc ca să-i ajut a înjura și înfura pe cumnatu-său [...] Este intrigant și acela care în 1861 fură secretele personale de pe masa amicului său din Viena și le înaintă la Sibiu“. Astfel erau reduși la tăcere — căci Bariț n-a vorbit niciodată fără document la mână! — cei care-l învinuiseră de intri-gărie.

³ Numele întreg al lui Bran de Lemeni, înșirat de Bariț în replică: *Ioane Bran Pop de Lemény et Cozla*. Redactorul *Gazetei*..., Iacob Mureșanu, n-avea nici o poftă de a găzdui această polemică dură și neplăcută pentru români. Riposta lui Bariț a publicat-o din prietenie și considerație față de vechiul său prieten. Dar atunci când sosește cea a lui Ioan Bran de Lemeni, găsește redactorul, pe Iacob Mureșanu, total indispus de mersul certei. O publică, totuși, sub titlul *Să ne înfrinăm pornirile patimelor!* (în *Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 48) dar însoțită de un comentariu propriu și — face impresia — ciuntită. Căci, așa cum se prezintă, replica lui Bran de Lemeni e prea palidă, prea sumară, incoerentă atât față de tăria celei barițiene cât și față de propriul articol semnat de „147 brașovenii“. Din răspunsul lui Bran de Lemeni se desprinde o oarecare frică, timorare, abandon, impresia că ripostează doar ca să nu rămână de tot umilit. Se pare că Bariț știa ce știa!...

⁴ Papa Pius al IX-lea își serba cel de al 25-lea an al pontificatului său. Vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXIV, 1871, nr. 45.

⁵ Cu adnotarea lui Bariț: „1871. Ioan Antonelli, vicar. Făgăraș, 23 iunie. Venită 25. Răsp. 26“.

XLIII

Prea stimate domnule!

Făgăraș, 27 iunie (1)871

Mulțumesc pentru împărtășirile făcute, și reaclud epistola ex[celenței] sale.

Eu [ii] pricep și-i știu apretului indignațiunea în toată extinderea ei, căci în adevăr e cu neputință a se mai putea suferi uneltirile abderiților, și scurtimea de vedere a acelora ce se dau de instrumente oarbe, spre a trage în noroi și a împroșca cu tină pre toți bărbații distinși ai națiunei noastre, ca și cum ne-ar goni un fat răzbunătoriu pentru păcate grele strămoșești. Însă eu încă sunt de părerea să nu primim nici într-un mod

abdicerea intenționată, căci prin aceasta am căra apă la moara răuvoitorilor.

Mulțumită lui D-zeu că s-a reînsănătoșiat ¹, și eu sper că ex[celența] sa, venind aici și convingându-se că este mare numărul / celor ce voiesc a-l susține, se va îndupleca mai ușor a rămâne și mai departe la locul pentru care l-a ales încrederea națiunei.

Adv[ocatul] Densușianu ² încă s-a dus în zilele mai de aproape la Brașov. Acolo poate se vor face mărgele nouă în contra d-tale. Acestea însă crez că nu te vor supăra, pentru că știi răspunde la atace de natura celor precedente ³ și ai dovezi bune în contră-le, pe cind d-lor, în sărăcia spirituală, aleargă la blăstămăție ce ating sanctuarul familiei, în care respect opiniunea publică totdeauna-i va judeca.

În zilele trecute se scăpase un om, oficial mare (cred că-l vei afla) și-mi spuse că V[odă] Péchy ⁴, fiind la Cluj l-a întrebat: „Ce mai face Vic[arul] A[ntonelli], nu este supărat pentru că i s-a preferit Pamfiliu ⁵ în canonicat?“ Am luat-o spre știință, căci și această simplă întrebare-și are negreșit înțelesul / său.

Poftind ca D-zeu să te poarte în pace, în călătoria ce-o ai în afaceri industriale, și ca să te reîntorci cit mai curînd în deplină sănătate, rămîn al d-tale sincer stimător,

I. Antonelli. ⁶ /

¹ „Excelența sa“ era baronul Vasile Ladislau Popp, președintele ASTREI, al cărui rol în viața politică și culturală a românilor din Transilvania era remarcabil. Popp era bolnav de 6 săptămîni, după cum îi scrie lui Bariț într-o epistolă datată „Pesta 19 iunie 1871“ (vezi-o la B.A.R., ms. rom. 1013, f. 59r+60v). Este scrisoarea despre care pomeneste Antonelli în primul alineat și al cărei conținut îl analizează în următoarele. Vasile Ladislau Popp scrisese printre altele: „M-am fost determinat, și sum și astăzi încă determinat, a mă retrage nu numai de la președinție, ci de la orice amestec în afaceri publice. Nu e de lipsă să-ți înșir cauzele din cari. Le cunoști și le vei cunoaște“ (vezi și I l i e D ă i a n u, *Al doilea președinte al „Asociațiunii“*, *Vasile L. Pop*, 1819—1875, Sibiu, 1925, p. 71). Baronul patriot nu va demisiona din această înaltă demnitate națională, ci va rămîne președinte pînă la moarte, survenită în 1875. Într-un viitor volum al acestei ediții vom publica și corespondența lui Vasile Ladislau Popp cu Bariț, însoțită de o schiță monografică.

² *Aron Densușianu*, 1838—1900, scriitor și om de cultură transilvănean, profesor la Universitatea din Iași. Precursor interesant al criticii literare transilvănene, nu mai puțin un autor de faimă pentru vremea sa, Aron Densușianu a fost, pe nedrept — ca atîția alți transilvăneni! — victima despotismului lui Titu Maiorescu. Din uitarea pricinuită prin atitudinea vindictivă a mentorului de la Iași l-a scos o recentă și valoroasă lucrare, *Georgeta Antonescu, Aron Densușianu*, Cluj, 1974.

³ Vezi scris. precedentă, n. 1—3.

⁴ Comisarul Emanuel Péchy.

⁵ *Ioan Pamfilie*, 1827—1877, fruntaș bisericesc și cultural blăjean, canonic metropolitan de Alba Iulia și Făgăraș. Originar din Sălișteștea Sibiului, părinți fiindu-i învățătorul Pamfil Pamfilie și Varvara Paloși. Studiile normale și gimnaziale le-a făcut în Sibiu, la catolici. A urmat apoi studii teologice la Blaj și Viena — între 1847—1852 (cu intermitență de doi ani, din cauza evenimentelor de la 1848—1849), fiind cooptat după absolvire în rîndul profesorilor de la Seminarul teologic blăjean. Un an mai tîrziu, Al. Sterca Șuluțiu îl trimite la „Augustineul“ din Viena, spre a-și lua doctoratul în Teologie (vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, II, Cluj, 1972, p. 129; 144; 151). Nu și-a putut încununa studiile cu lura doctorală din cauza unei boli survenite la Viena. În 1855 îl întîlnim

din nou printre profesorii de la Blaj, pînă în 1862 cînd e denumit protopop greco-catolic al Clujului. A fost chemat în rîndul canonicilor blăjeni în 1869.

Antonelli nu putea să fie invidios pe confratele său, plin de mari merite de altfel. Un an mai tîrziu, în 1872, el însuși va fi promovat în rîndul capitularilor, în calitate de canonic teolog.

⁶ Cu adnotarea lui Bariț: „1871. Ioan Antonelli. Făgăraș, 27 iunie. Venită 28. Răsp.“

XLIV

Făgăraș, 22 august [1]871

Prea stimate domnule!

Ca răspuns la prețuita scrisoare din 19 a l.c. grăbesc a face cunoscut cum că atît actele toate cit și protocolul adunării generale din Făgăraș ¹ s-au expeduit Comitetului din Sibii încă în 14 a l.c., prin urmare pînă acum negreșit vor fi ajuns la redacțiune.

Te-ai depărtat nu numai din Făgăraș ci chiar și din Transilvania înainte de a-ți fi cunoscute exhortațiunile scrinate din *Telegraf* ², și bine ai făcut, cel puțin ai scăpat de indignațiunea de care avurăm parte noi cei rămași aici. După reîntoarcere ³ le vei ceti și d-ta și te vei desfăta în ingeniozitatea tinerilor noștri / advocați. Hiperzelul de a ¹¹⁷ sęcera recunoștința patronului ⁴ i-a făcut să cerșească loc pînă și în coloanele jurnalului german din Sibii. Înaintea lor d. Pop ⁵ nu are nici un merit pentru națiune, iar d. Bologa ⁶ s-a degradat însuși pre sine. Vezi așa! În lumea de acum nici un tînăr nu mai poate ieși în public fără de a începe să injure pre bătrîni. Frumoasă eră ni s-a inaugurat! Vom merge departe.

Primește destinsa mea stimă cu care am onoare a mă subscrie al d-tale reveritoriu,

117^v

I. Antonelli ⁷./

¹ Adunarea generală a ASTREI pe 1871 s-a ținut în Făgăraș. Rolul lui Antonelli la această adunare a fost remarcabil, dar adunarea în general s-a dovedit mediocră, în comparație cu altele, ținute în alte localități. Făgărașul era reședința unuia dintre primele despărțăminte ale Asociațiunii, alături de Abrud, Alba Iulia, Blaj, Cluj, Dej, Sebeș și Turda (vezi Vasile Curticăpeanu. *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, București, 1968, p. 75).

² *Telegraful român* (XIX, 1871, nr. 61—63) publicase relatări despre desfășurarea adunării de la Făgăraș. Materialele se resimt de unele atacuri ale tinerilor din cercurile activiste sibiene, împotriva conducătorilor pasiviști mai bătrîni: Bariț, Iacob Bologa, V. L. Popp.

³ Bariț se afla la București.

⁴ Patronul activiștilor de la Sibiu era mitropolitul Andrei Șaguna.

⁵ Vasile Ladislau Popp. Acesta era un adept înflăcărat al pasivismului politic încă din 1865, anul convocării Dietei feudale de la Cluj.

⁶ Cam pripită detracarea lui Bologa din partea aderenților activismului politic, pentru că în curînd, la 1875, acesta urma să devină președintele Asociațiunii transilvane!

⁷ Adnotată: „1871. Făgăraș, 22. I. Antonelli, Răsp.“

XLV

Făgăraș, 17 iunie [1]872

Prea stimate domnule!

La prețuita epistolă din 14 a l.c. grăbesc a răspunde în următoarele:

În Făgăraș — înțeleg districtul — pînă acum încă nu s-au mai început conscrierile alegătorilor, și poate nici nu se vor începe curînd, din cauza disputei încinse între Comitetul Municipal și Ministeriu cu privire la locul alegerii în cercul superior ¹.

Protocolul adunării municipale din urmă, după cum aud, numai vineri se va expedui la Pesta, prin urmare la noi acțiunea de abia va veni să se înceapă în luna următoare.

Eu ca candidat nu pot să pășesc, din cauză că amplexiunii de aici îmi sunt în contra. Eli n-au fost mulțumiți cu ținuta mea în ciclul trecut, / ¹¹⁸ dovadă împrejurarea că, sub preteste ce nu se pot erui din înțelesul legii municipale, m-au scos din Comitetul districtual.

Altecum, oficialii de pre aici s-au îngrijit de timpuriu de deputați. Precum mi s-a spus ieri, avocatul Matei Gridanul din M[ureș] Oșorhei și-au și trimis programul, dară eu nu l-am văzut, căci atari lucruri nu-mi comunică. Sigismund Pop ² încă a adus cu sine un program de la un ungar din Ungaria, cumnat al ministrului Lonyay ³. Unii au început a lucra pentru d. Bran ⁴, alții pentru Benedek ⁵.

Eram determinat în urma acestora a rămînea cu totul pasiv, adecă a nu mă amesteca deloc în mișcările electorale prezente, însă după ce-mi scrisi că conțelegerea asupra programei lui H[odoș] ⁶ începe a se întinde în toată țara, voi începe a face / și eu ce voi putea, și adecă ^{118^v} voi folosi de rolul de v[ice] președinte al clubului făgărășan și voi concheama adunarea clubului pe săptămîna venitoare. Dacă-mi va succede a putea susținea principiul de solidaritate deja adoptat, ne vom adopera să se desemneze candidați bărbați de aceia cari vor fi la înălțimea misiunii lor, români verzi, și pentru aceia voi lucra și eu din toate puterile. Pentru Comitatul Albei Superioare va fi greu a desemna pe cineva, din cauză că acolo n-avem atari inteligenți, cu cari ne-am putea pune la coîntelegere.

Între altele rămii al prea st. d-tale cu totul devotat,

I. Antonelli. ⁷ / ¹¹⁹

¹ Între Ministerul de interne din Pesta și comisia municipală a Districtului Făgăraș a izbucnit un conflict în legătură cu fixarea comunelor centre electorale și cu constituirea comitetului central electoral, în vederea organizării alegerilor pentru ciclul parlamentar 1872—1875. Majoritatea românească a comisiei municipale a designat ca cerc electoral superior comuna Șinca și cerc electoral inferior comuna Viștea. De asemenea comisia centrală electorală urma să fie alcătuită din 18 membri, aleși de comisia municipală, ca reprezentanță districtuală (aceștia aveau șansa să fie aproape toți români) și 6 să fie aleși de reprezentanța orașului (reprezentanța opidană) a Făgărașului (între care se puteau strecura și maghiarii). Dar la cererea a 2 membri maghiari ai comisiei municipale, ministerul maghiar a respins hotărîrile românilor făgărășeni privind organizarea viitoarelor alegeri, preținzînd ca unul din cercurile electorale să fie Făgărașul (pentru ca maghiarii din oraș să-și poată impune mai ușor candidatul lor) și să existe două comisii centrale electorale, una pentru district și alta pentru orașul Făgăraș, iar aceste două să lucreze în

„coînțelegere“. Comisiunea municipală districtuală protestase în două rânduri la minister, care însă nu-și schimbă atitudinea. Nu cedează, în schimb, nici comisiunea municipală districtuală cu majoritate românească, care declară că „comitetul central sau oricine ar lua parte activă la alegerile electorale să nu se gireze ca efluxul comisiunei municipale“ (vezi *Gazeta Transilvaniei*, XXXV, 1872, nr. 54).

² Sigismund Pop, 1817—1889, personalitate controversată din viața românilor transilvăneni în secolul al XIX-lea. Dacă înainte de 1848 tînărul preot greco-catolic Sigismund Pop din părțile ungurene ale Transilvaniei se manifestă doar ca un demagog carierist, ascuns îndărătul unor fraze pseudo-naționale (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, scrisori primite de la Atanasie Sandor, nr. XII și XXIV), cu prilejul revoluției el va fi tentat de apele tulburi ale colaborării cu aristocrația „revoluționară“ maghiară. Cazul lui nu se aseamănă cu al altor români de bună-credință ca Eftimie Murgu, Alexandru Bohățel (despre care vezi în acest volum scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5) sau Vincențiu Babeș. Aventurierul „Papp Zsiga“ s-a compromis cu premeditare, iar după revoluție n-a cutezat multă vreme să dea față cu românii. A trăit la Pesta, în condiții de renegat notoriu, pînă cînd liberalismul și dualismul l-au scos din nou la suprafață. Acum, ajuns căpitan suprem al Chioarului, se apropie clar de clasele conducătoare maghiare, în slujba cărora pune ziarul românesc *Concordia* (1861—1869), al cărui director era. Din această cauză, l-au părăsit rînd pe rînd toți redactorii: Partenie Cosma, Ioachim Mureșan și Alexandru Roman. După retragerea acestuia din urmă, *Concordia* a mai apărut din cînd în cînd și „în urma ținutei sale dubioase, lipsită de sprijinul publicului cititor, a încetat la 1869“ (vezi Corneliu Diaconovici, *Enciclopedia română*, I, Sibiu, 1898, p. 901; a se consulta și scrisorile lui Alexandru Roman către Bariț în *George Bariț și contemporanii săi*, II).

Sigismund Pop rămîne constant o figură profund antipatizată de patrioții români, și pe bună dreptate. Aventurier cinic, fără scrupule, Pop este un exemplu sporadic în mijlocul partidei naționale române, puternice și omogene. Legat de caracterul omului, aducem aici un document interesant, am zice stupefiant prin insolența lui. Prin această scrisoare (aflată la B.A.R., Fond coresp., nr. 24.382 sau fost ms. rom. 2242, f. 285r—287v) Sigismund Pop încearcă să-l mituiască pe Iosif Hodoș ca să renunțe la calitatea de deputat al românilor din Zarand, în favoarea sa. Profitînd de situația materială precară a lui Hodoș, care avea opt copii, renegatul de la Pesta oferă cu cinism bani pentru mandatul de deputat. Tocmai lui Hodoș, unul dintre patrioții înflăcărați și oamenii de înaltă ținută morală din trecutul transilvan! Indignarea lui Hodoș o deducem din faptul că, în loc să distrugă acest document compromițător pentru politicianul carierist de la Pesta, îl trimite spre consultare în România, vărului său Alexandru Papiu Ilarian, între ale cărui scrisori se află și astăzi. Iată conținutul integral al scrisorii, care dovedește că cei compromiși în secolul trecut (vezi și cazul Lemeni, în scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3) nu sînt niște victime ale contemporanilor răutăcioși, ci elemente cu adevărat negative și că blamul de care e legat numele lor încă de atunci este motivat:

Iubite frate și mult stimată amice!

Am avut cutezanța a-ți scrie de două ori cu privire la alegerile dietale, ce deja s-au și finit.

Eu știam din declararea ta cum că postul onorific de v[ice]comite nu-l vei părăsi pentru ablegație. Cum că în contra armanului Moldovanu, candidatul clubului aristocraților de la Cluș, ai susținut comitatul în părerea ta, în splendoarea sa, foarte înțelepțește ai făcut. Era cea mai mare rușine pentru voi toți, și mai ales pentru tine, care ești conducătorul comitatului, dacă fără voia ta, ba chiar în contra ta, prin nepăsare și negațiune, se incuiba la voi o plantă exotică.

Ești, dară, din parte-mi salutat, că terenul de tine pînă acuma ocupat l-ai susținut și aibi să dispui după voința ta.

Eu, după cum știi, aș voi să particip la dieta asta; de o parte, mă aflu în Pesta, și ca locuitoriu din Pesta nu mi-ar fi spre stricare niște emolumente, împreunate cu postul de deputat, iar de altă parte, zău nu știu cine ar fi apărătorul cauzelor naționale cum am fost și voi să fiu eu. Ei, ce le pasă românilor de apărarea cauzelor naționale! Ei voiesc să figureze ca naționali, opoziționali, pasiviști, activiști, nici nu

știu ce nume să le dau, însă cînd e vorba de efeptuirea unor interese reali, toți se retrag scuzîndu-se cum că nu ascultă de ei nimenea. Du-te tu dară Zsiga bácia, fă ce poți pentru noi, căci noi ceialtați n-avem trecere la îngîmfații egoiști mágari.

Tu, frate, prea bine știi că vorbesc adevărul. Dacă trebuie să soliciți oarecare cauză, fie aceea privată, fie publică, curg la mine recercările din toate părțile locuite de români austro-ungari. Le fac toate cum le poci: succed unile, se resping altele. Cînd apoi e vorba: oare noi românii cu ce să onorăm pe Zsiga bácia, care la toate ocaziunile ne stă la dispozițiune, ei, frate, la acest caz se zice: „Toate bune și frumoase, însă *brînza-i pe bani*“.

Așa o pătesc eu, ca toți aceia cari n-au umblat după caprițiul aurei populare, ci după simțul lor de utilitate cu privire la semînția din care-și trag originea.

Ei, să le lăsăm toate aceste camdeodată la o parte și să ne înțelegem asupra obiectului de subîntrebare.

Adecă, tu ca v. comite:

a) Nu vei urma în dietă. Ce ai și face acolo? N-ai companioni cu cari să-ți poți realiza aspirațiunile.

Voiești, dară, ca în locul tău să fie ales alt român, și în specie, voiești-mă pre mine, sau pre alt român? Dacă voiești să fiu eu ales în locul tău, ca român, te rog să mă încunoștințezi. Sacrificiu nu-ți pot aduce, decît inima mea cea bună și un stipendiu de 40 fiorini pentru un băiat de al tău.

b) Dacă nu voiești să fie acolo în locul tău ales alt român, ci voința ta este a vinde decul alegătoriu pe bani, cum s-a întîmplat cu pasiviștii din Transilvania, la acest caz, iară ca un amic sincer, îți fac unele descoperiri. Ieri a fost un tînăr român în casa unde șed și eu, la Bodonyi, cu o recercare ca să angajieze pre cutare maghiar, care ar avea plăcere a fi deputat în locul tău. S-a exprimat cum că tu ți-ai da locul tău de oblegat pentru bani. Bodonyi i-a răspuns cum că el nu ști dintre magnați care ar avea plăcere acuma a intra în dietă, însă l-a avizat la mine, zicînd: „Dl. S. Pop locuiește aci, el poate că ar putea da mai bune desluciri“. Tînărul s-a rușinat și s-a depărtat.

Vezi, frate, cum abuzează unii cu numele tău. Voiesc a te face să joci și tu o rolă de tîrg.

Cu toate acestea, dacă nu voiești să primești condițiunile sub a), adică dacă voiești să fiu eu ales de acolo în locul tău, și dacă ai dori să vină de la un maghiar, eu știu doi: unul e din partita *Senejană*, altul din partita *liberală*. Amîndoi sunt gata a oferi cîte 4.000 fiorini. Din acestea 4.000 fiorini, vei căpăta tu 2.000 fiorini. Ceialtați se vor socoti ca speze de agentură, din care și eu voi participa.

No, frate, vorbește acum și tu, și mă încunoștințează neamînaver. Domnii cei mari, precum ești și tu, nu prea răspund. Am pățit-o și eu, la două ale mele epistole nu am primit răspuns. Sperez cum că acuma mă vei onora cu vreo două șire. Categorie, scrie-mi în obiectul de cestiune.

Salutare la mult prețuita doamnă și [din] partea soției mele. Și pre tine îmbrățișîndu-te frățeste, sum al tău amic sincer,

Sigismund Pop,
(Maria Mică, 7 sr.)“.

³ *Lónyay Menyhért*, 1822—1884, politician maghiar de anvergură, prim-ministru ungar în cadrul dualismului (din decembrie 1871 pînă în decembrie 1872).

⁴ Ioan Bran de Lemeni.

⁵ Avocatul maghiar Benedek Gyula, candidatul partidei guvernamentale (minoritar maghiare) din Districtul Făgărașului.

⁶ Iosif Hodoș propunea în 1872 *pasivitate activă*, deci participarea românilor la alegeri și anume, mai ales a acelor alegători români care în cîteva cercuri electorale puteau întruni majoritatea. Toți trebuiau să voteze doar candidatul național, care era cunoscut pentru convingerile sale politice radicale. Deputații români aleși urmau să boicoteze însă Parlamentul maghiar, așa cum deputații maghiari din 1863 au boicotat Dieta de la Sibiu „cu toate că pentru dînsii nu era fabricată lege electorală separată precum este infamă lege pentru românii ardeleni. Așa cere onoarea noastră națională, moralitatea publică și situațiunea ce ne-au creat-o inamicii noștri seculari“. La un moment dat s-a sperat, în zadar, că la Alba Iulia se va adopta pasivitatea activă preconizată de Hodoș (*Federațiunea*, V, 1872, nr. 61—661, p. 241).

⁷ Cu adnotarea lui Bariț: „1872. Ioan Antonelli. Făgăraș, 17 iun.“

Prea stimată domnule!

Aclud 2 f. prețul cuartirului ce l-ai plătit pentru mine în Alba Iulia ¹. Cu d. Măcelariu ² încă m-am răfuit, lăsând la reîntoarcerea mea d. Visarion Roman ³ prețul cărăușiei pînă la Copșa.

Cav[alerul] Pușcariu a plecat de aici ieri la Vilcele. El ne-a adus știrea că Popea n-a luat parte la întrunirea d-voastră din Blaș ⁴ și că în 20 august vom să avem negreșit congres național. Ambii metropoliți ar fi coințeleși.

Așadar, Sabiniul trebuie că este mulțumit cu punctele memorandului ⁵ ce-l veți fi făcut în Blaș, și cei de la putere încă vor a cerca marea cu degetul pînă unde am fi gata a ne abate de la concluzele noastre naționali, căci eu unul nu cred să poată fi vorba de împlinirea drepturilor noastre, / acum cînd se pregătesc a desființa și Comisariatul reg[al] transilvan, unica umbră ce ne revocă în memorie autonomia țării, și după ce împrejurările externe încă nu sunt de așa ca să-i constrîngă la aceasta. Apoi împăcarea deplină cu Croații-și mai are stadiile sale.

Oamenii noștri pre aicea sunt într-un corn de capră. Ministeriul le-a anulat a doua oară concluzul referitoriu la locul de alegere în Cercul superior. De vineri iarăși este conchemată Comisiunea permanentă, pentru ca să ieie notiță despre aceasta și să însărcineze pe comisiunea centrală să înceapă cu conscrierea alegătorilor.

Consecința logică ar recere ca Comisiunea permanentă să fie la înălțimea misiunii sale, și să susțină autonomia municipale, căci legea e pe lîngă dînsa. Însă cine să o facă aceasta? Oficialii? Ei își periclitează pușețiunea. / Inteligenții dintre membrii independenți? Aceștia de abia sunt 4—5. Apoi cei mai pronunțați dintre ei sunt pe la calde.

Pînă acum au pășit în district trei unguri ca candidați. Doi din aceștia și-au făcut flamuri, le-au scos pe la satele de lîngă drumul țării și tractează pe boieronașii noștrii cu beutură. Al treilea, Brost, se silește a ciștiga pentru sine pe opidanii noștri.

Activiștii încă-și vor desemna, în vinerea viitoare, pe candidații săi, căci la aceasta i-au svătuit și cavalerul. Așadar Districtul Făgărașului va avea 8 candidați, de nu și mai mulți. Apoi bani încă sunt, din greu. Agenți din Pesta, în săptămîna trecută, nu au fost mai puțini de trei. Ce fericire!

Primește te rog destinsa mea reverenție cu care sum al prea stimat d-tale devotat,

I. Antonelli. ⁶/

¹ La 27 iunie 1872, Antonelli a participat la Conferința politică pasivistă de la Alba Iulia. El a făcut parte dintr-o comisie de studiu care avea sarcina să facă propuneri concrete conferinței, pe baza unui proiect de program, alcătuit de Bariț în seara zilei de 26 iunie. În afară de Antonelli, din comisia de studiu mai făceau parte: Bariț, Axente Sever, Ilie Măcelariu, Iacon Rațiu, M. Nicola, Ladislau Vaida, Gabriel Manu, Ilie Vlăsa, A. Tincu, D. Răuciu, Iosif Hodoș, Ioan Nemeș, Mihai Dobo, I. M. Moldovan și Augustin Horșa. Deși în introducerea proiectului lui Bariț s-a constatat că rațiunile grave care au determinat Conferința de la Miercurea (1869)

să adopte pasivitatea totală se mențin întru totul și în 1872, se propune totuși ca, dată fiind corupția pe care o practicau dominanții în alegeri, membrii conferinței să conducă pe alegătorii români la urnele electorale. Urmau însă să fie aleși doar acei deputați români care nu vor participa la lucrările parlamentului pestan (deci era vorba de o pasivitate parțială). Dar I. M. Moldovan propune, atît în cadrul comisiei de studiu cît și în plenul conferinței, ca reprezentanții românilor întruniți la Alba Iulia să proclame pasivitatea absolută și deci inclusiv abținerea totală de la alegeri, conform celor hotărîte la Miercurea. După discuții destul de contradictorii și furtunoase, conferința adoptă propunerea lui I. M. Moldovan. Este de presupus că, în timpul conferinței, Antonelli îl sprijinise pe Bariț și nu pe I. M. Moldovan, dar în acest caz ei au fost înfrinți, împreună cu toți cei care au aderat la propunerea lui Bariț.

² Ilie Măcelariu, 1822—1891, unul din întemeietorii și președintele Partidului Național Român (pasivist) constituit la Conferința de la Miercurea, în martie 1869.

³ Visarion Roman, 1833—1885, militant politic transilvănean și principalul întemeietor al Băncii „Albina” (1870). A fost un timp redactor și colaborator la *Telegraful român*, *Amicul școlii*, *Albina Carpaților*. În lupta politică s-a afirmat ca adversar hotărît al dualismului austro-ungar și adept fervent al pasivismului ostentativ, ca tactică de luptă și rezistență a națiunii române din Transilvania. În 1869, Roman și-a cîștigat mari merite în acțiunile de pregătire și organizare a Conferinței de la Miercurea, fiind unul dintre inițiatorii acestei importante acțiuni politice ale rezistenței românești în epoca de început a dualismului austro-ungar. A fost ales membru al Comitetului Central al Partidului Național Român (1869).

⁴ La 29/17 iunie 1872 la Blaș a avut loc o întrunire politică la care au participat mitropolitul Vancea, George Bariț, Ioan Rațiu și Ilie Măcelariu. A fost invitat și mitropolitul Andrei Șaguna, dar acesta nu vine la Blaș și nici nu-l designează pe Nicolae Popea ca înlocuitor al său la conferință. Întrunirea s-a datorat unei inițiative luate de prim-ministrul maghiar Lónyay care, chipurile, dorea să poarte tratative de împăcare cu conducătorii românilor. Intenția lui nu a fost însă sinceră și acțiunea era mai mult de conjunctură, întrucît se apropiau alegerile parlamentare pentru ciclul 1872—1875. Politicienii maghiari dualiști nu erau dispuși să facă concesii politice sincere națiunii române ci doreau mai mult să sondeze terenul și să observe dacă nu cumva conducătorii români ar fi dispuși să se adapteze noului sistem politic fixat în 1867. Inițial, Lónyay dorise să poarte tratative doar cu unionistul și activistul Iosif Hossu, care prezentase în anii anteriori unele cerințe politico-naționale modeste. Se pare că însuși Hossu i-ar fi spus lui Lónyay că dacă într-adevăr dorea să afle postulatele naționale românești atunci trebuia să intre în contact cu capii opoziției pasiviste și nu cu el. La 13/1 iunie 1872 Lónyay s-a întîlnit la Cluj cu mitropolitul Vancea, căruia i-a spus că dorea să înceapă tratative de împăcare cu românii, prin mijlocirea mitropoliților și a altor trei-patru conducători. Ministrul președinte i-a designat nominal pe Bariț, Măcelariu și Rațiu. Conducătorii românilor urmau să se întrunească într-o consfătuire privată, pentru a formula revendicările națiunii și pentru a le trimite apoi guvernului pestan. În intenția de a tempera formularea unor revendicări radicale, prim-ministrul maghiar trimite mitropolitului Vancea următoarea telegramă: „Rogu-te, excelență, să conduci împreună cu Popea lucrul așa ca conferința să se țină cu liniștea și moderațiunea necesară. Să nu puneți prea multe și să puneți de acelea care să poată fi acceptate, pentru ca cu atît mai ușor să putem ajunge la scop”. Dar în timpul discuțiilor, Bariț, Măcelariu și Rațiu afirmă că problema împăcării și a pacificării este foarte dificilă, întrucît despre așa ceva nu putea fi vorba decît în cazul asigurării unui grad oarecare de autonomie pentru Transilvania și a instituirii unei administrații separate. La 29/7 iunie 1872, în cadrul primei dezbateri, s-a hotărît ca Bariț, ajutor de Rațiu și Măcelariu, să elaboreze proiectul unui memorandum politic pe care Vancea urma să-l înainteze la Pesta. Acest proiect a fost adoptat de cea de a doua întrunire din Blaș, care s-a ținut la 3 iulie 1872. Conducătorii români rămîn și acum strîns atașați de revendicarea privind respectarea autonomiei Transilvaniei, de recunoașterea și impunerea ei și în noile cadre politice existente.

⁵ De la bun început, memorandumul preciza că dacă românii s-au pronunțat pentru integritatea imperiului, ei au făcut-o doar bazîndu-se pe Diploma din 20 octombrie 1860 și pe Patenta din februarie 1861, cu condiția respectării individualității politice și a autonomiei Marelui Principat al Transilvaniei. De asemenea, legile fundamentale ale imperiului trebuiau să asigure condițiuni sigure pentru existența națio-

nală a românilor. Dar națiunea română nu a fost consultată sau întrebată dacă dorește sau acceptă să primească articolul de lege XII din 1867, care a pus bazele sistemului dualist. În consecință, românii nu acceptă noua sistemă politică fără ca ea să asigure individualitatea politică a națiunii române. Ei negau implicit și valabilitatea juridică a uniunii Transilvaniei cu Ungaria, „uniunea cea improvizată, forțată, necondiționată, acea uniune care este identică cu unificarea totală“. Poporul român se credea astfel în drept să ceară o altă lege fundamentală de stat, pentru a formula și fixa condițiile uniunii și pentru a asigura o dezvoltare mai liberă a poporului român, atât pe plan politic, cât și religios. Limba română să fie decretată și ea limbă oficială a Transilvaniei, așa cum era cea maghiară, iar funcționarii să le cunoască pe amândouă în cea mai mare parte a principatului. Se impunea de asemenea necesitatea înfăptuirii unei noi împărțiri administrativ-teritoriale, care să respecte și interesele națiunii române din Transilvania, așa cum s-a cerut și la Dieta din Sibiu în anii 1863—1864. Limba română trebuia să fie aplicată ca limbă „paritetică“ la Universitatea din Cluj, unde urmau să fie încadrați „în număr paritetic“ și profesorii români. Să se respecte administrația liberă și independentă de stat a școlilor românești pe baza confesionalismului. Memoriul revendica apoi o lege electorală nouă și democratică și cerea cimp liber pentru întrunirea unui congres național general al românilor din Transilvania.

⁶ Adnotată: „1872. I. Antonelli. Făgăraș, 17 iul. Răsp.“.

XLVII

Făgăraș, 12/2 [1]872

Prea stimate domnule!

Groful Bethlen Gábor ¹ în epistola sa d[e] d[a]to Kezesd, 9 februarie a.c. trimițându-mi mai multe exemplare din provocarea aceluși, între altele-mi zice: „Ha bár a politikai [recte: politikai] pályán méltóságodnak meggyőződése elis tér némely ágára azon pártétol, mely e felhírásokot szét küldötte egyben okvetettlen találnia kell, és ez a jelenleg uralkadó többségnek meg buktatására valo törekvésben“ ².

123 Până acuma nu am consultat cu nimenea cum și în ce formă să dau răspunsul nobilului graf. La toată întâmplarea, după părerea mea s-ar cuveni / un fel de răspuns. Și fiindcă negreșit nu voi fi numai eu de la care se va recere răspuns, ci și alții, noi ar trebui mai întâi să ne consultăm pentru ca răspunsurile dinde să divergeze numai în cuvinte, iar nu și în esență.

Deci, te rog să-ți dai părerea în respectul acesta și, de se va putea, să mi-o trimiți încă în săptămîna aceasta. Până atunci am să întirziu cu răspunsul.

Primește destinsa mea salutare.

123^e

Antonelli. ³ /

¹ Bethlen Gábor, tînăr nobil de origine transilvăneană, era deputat în Parlamentul de la Pesta, ca lider al opoziției moderate conservatoare.

² „Deși în cariera politică convingerile înălțimii-voastre diferă în unele privințe de ale partidului care a răspîndit aceste manifeste, într-o privință trebuie neapărat să coincidă, și anume în strădania de a răsturna majoritatea aflată la putere“.

³ Cu adnotarea: „1872. Făgăraș, 12 febr. Io[an] Antonelli. Venită 13. Răsp. 13“.

XLVIII

Blaș, 2 septembre [1]881

Domnule Bariț!

Nepoata mea Leontina Colceriu, una fetișoară absolută de a VI-a clase la misericordianele din Săbiu, după una încordare obositoare de mai multe luni, a lucrat un tapet cu un leu în pădure. În 30 iunie a.c. l-am expedit eu însumi Comitetului de expozițiune din Săbiu, în momentul cînd plecai la băi spre a-mi ușura durerea cronică la un picior, de care pătinesc de mai mulți ani fără a-l fi putut vindeca pînă în ziua de astăzi. În timpul absenței mele, dînsa a cetit toate ziariele române din Transilvania și într-insele știrile ce sosise despre obiectele expunînde, și la reîntoarcere mi-a observat că obiectul ei nu se zice a fi intrat. Dară eu am consolat-o că la expozițiune voi trimite și pre dînsa și acolo desigur îl va vedea. În primele patru zile, dînsa, în societatea unei mătușe, a vizitat toate obiectele expuse și puteți cugeta ce impresiune dureroasă și ce dezgust a trebuit să se producă în sufletul ei, nevăzîndu-și laboarea îndelungată și fatigioasă / în seria celorlalte. Cugetam ca însuși să mă reped în persoană la Săbiu, fiindu-mi acum piciorul încitva ușurat, cu care ocaziune să aflu tot unadată dacă nu subversează ceva intrigă, de cari de citva timp am avut parte destulă și mai ales de la unii oameni ambițioși pe care și eu i-am ajutat la rangul la care s-au înălțat. Dară, de una parte, mai durînd dorerea piciorului, iară de alta năpădindu-ne și ostașii veniți pentru manevră, prevăd că și de astă dată-mi va fi imposibil a satisface acestei doriri.

Deci, fiindcă greșala comisă poate din maliția unor binevoitori nu se mai poate corege, deoarece lumea vizitatorilor în mare parte s-a depărtat, te rog ca, de-ți va fi posibil, să treci și acest obiect în seria celor ce vor intra în catalogul expozițiunei, iară de nu, să mijlocești a se restitui.

După cari sum cu deosebită stimă, al st. domniei-tale gata spre servire

I. Antonelli,
canonic. / 125^e

IOSIF MANY

(1816 — 30 aprilie 1851)

Din lungul șir de dascăli de la școlile Blajului, care au reprezentat ceva în cultura românească, Iosif Many este desigur cel mai nedreptățit. În primul rînd pentru că, pînă la ora de față, este aproape total necunoscut pentru literatura română, căreia i-a adus totuși servicii neprețuite, iar în al doilea rînd pentru că cercetătorii mai noi, în raza de atenție a cărora a intrat, îl cunosc mai puțin sub numele său adevărat, cît sub acela de *Aurel Ardeleanu*, pseudonim cu care și-a publicat o bună parte din producțiile sale literare¹. Aceasta și din motivul că scurta sa carieră literară s-a consumat abia pe parcursul unui deceniu de activitate, în perioada de pionerat a ziaristicii românești și în paginile unor ziare care n-au intrat decît tangențial în preocupările istoriei literare de astăzi, perioadă de tranziție — foarte ingrată altfel — care se plasează între epoca iluministă, a redesteptării naționale, și aceea viitoare, de mare răsunset, pașoptistă. Este o epocă de personalități minore, din rîndul cărora strălucesc foarte puțin nume. O publicație ardeleană de epocă dădea și numele acestor scriitori din perioada 1838—1852, care ar fi următorii: *Aureliu Ardelean* (!), Nicu Burchi, N. Caragelu, M. Codrescu, Comloșan, Ioan Crețescu, G. Crupenschi, M. Cuciureanu, Vasile Fabian, Iosif Genilie, P. H. Ioanide, A. Iorgulescu, N. Istrate, Al. Lesviordan, *I. Maniu* (a se observa că nici în epocă nu i se cunoaște identitatea a lui A. Ardeleanu!), I. Mureșan, Georgiu Nicolescu, C. Negruțiu, N. Nenovici, M. S. Noac, Ioan Poni, D. Raletto, Sarețianu, D. Scavinschi, P. Vasici, B. Velsiu, N. Velia, G. N. Zebo-reanu și I. P. Zimbeșteanu. În afară de Costache Negruzzi, majoritatea lor sînt cu desă-vîrșire uitați sau necunoscuți, puțini dintre ei mai fiind astăzi reținuți de istoria literară sau culturală, chiar în cazul că ar exista suficiente motive pentru aceasta.

Și totuși, în această epocă de tranziție, odată cu apariția foilor lui Bariț, se înregistrează în viața culturală a Transilvaniei sensibile mutații, care vor marca trecerea de la iluminismul dominant al primelor decenii ale secolului al XIX-lea înspre noua sensibilitate apuseană, marcată de preromantism și romantism. Un rol important în noua deschidere spre Europa apuseană îl va juca literatura și cultura maghiară și săsească din Transilvania, cu care românii ajung tocmai în perioada aceasta la unul dintre cele mai puternice contacte, căci majoritatea membrilor noii generații își fac educația în gimnazii și școli maghiaro-germane. Pe reprezentanții acestei generații îi va fascina scrisul lui Schiller, Goethe,

¹ Mircea Angheliescu, *Preromantismul românesc*, București, 1971, p. 121—122.

Byron, Milton, Hugo, Uhland, Lamartine, Herder, Kisfaludy etc. Multe din poeziile copiate de Nicolae Pauletti, viitorul folclorist de mai tîrziu, în 1834 cînd era elev la Blaj, sînt traduceri din Lessing, Kisfaludy, Erdely, Vörösmarty, Victor Hugo, Schiller, Vogel, Uhland². Un alt manuscris, aflat de data aceasta în Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei R.S.R., provenind din vechea bibliotecă a Blajului și datînd cam din aceeași epocă, cuprinde traduceri din Bürger (*Vînătorul cel sălbatic*), Herder (*Viața oamenilor, Norocul schimbăcios*), Rükert (*Pacea, Pocăința fără succes*), Uhland (*Cintecul ciobanului de duminică*), Griphius, Tohy³ etc. La rîndul său, Bariț mărturisește că, în calitate de elev la Blaj a citit cărțile lui Széchenyi, Wesselényi, Al. Farkas ș.a. precum și literatura publicată de ziarele *Erdélyi Hiradó*, *Pressbürger Zeitung*, *Siebenbürger Wochenblatt*, *Blätter für Geist* etc., descriind puternicul entuziasm cu care a fost întîmpinat cursul de filosofie după Krug predat de Bărnăuțiu, sau lecțiile de dreptul naturii ținute pentru întîia oară la Blaj și în ciuda oricăror opreliști, nu în latină, ci în română⁴.

Aceasta este epoca în care se formează și se educă și tînărul profesor de mai tîrziu Iosif Many, care venise la teologia din Blaj cu maghiara, franceza, germana și latina bine cunoscute din familie și din colegiul reformat din Aiud. Sînt premise care îi vor înlesni, desigur, orientarea pronunțată înspre literatură, înspre traduceri îndeosebi. Dar, ceea ce trebuie neapărat subliniat, este schimbarea aceasta de mentalitate: în timp ce vechea generație iluministă a crescut în cultul lingvisticii și al istoriei și numai cu fericite excepții se abătea și în cîmpul literaturii beletristice, generația lui Many crește detașat în spiritul acesta de *bel-letrism*. Căci colegii lui de poezie din paginile revistei manuscrise *Aurora*, apărută la Blaj între 1838—1840, vor fi toți tineri ca: Constantin Alpini, Iacob Mureșanu, Ioan Rusu, Ioan Turcu, N. Pauletti etc., în marea lor majoritate viitori profesori la școlile Blajului. Chiar dacă unii dintre ei vor părăsi mai tîrziu cîmpul literelor, dedicîndu-se preocupărilor științifice tradiționale, vor rămîne totuși cîțiva devotați ai muzelor, din rîndul cărora nu vor lipsi nici Iacob Mureșanu, nici Iosif Many, nici Cipariu și nici chiar Bariț însuși.

În ceea ce privește activitatea literară a lui Many, aceasta este destul de bogată deși, din păcate, puțin cunoscută. De aceea ne vom permite în cele ce urmează să stăruim mai îndelung asupra traiectoriei sale spirituale, tocmai avînd în vedere considerentul amintit mai sus. De altfel, informațiile biografice pe care le deținem și în momentul de față despre Many sînt destul de lacunare și incomplete și abia acum, cu datele obținute pentru întîia oară dintr-o investigație metodică, se poate acoperi golul mai multor ani de activitate și scris, mai ales că o parte considerabilă din opera sa originală și din traduceri făcute a dispărut odată cu moartea sa prematură.

Din informațiile pe care le deținem pînă acum, scriitorul s-ar fi născut la Aiud în 1816 într-o familie de mici nobili de Disznópataka⁵. A urmat cursul gimnazial la colegiul reformat din Aiud, înzestrat cu o foarte bună bibliotecă (rămasă pînă azi), după care a urmat teologia la Blaj. În calitate de student teolog a colaborat asiduu la foaia manuscrisă *Aurora*, care apare aici începînd din 1838, fiind prezent în paginile ei cu un număr de nu mai puțin

² *Cintee de lume scrise de Nicolae Pauletti fiind poetu. Anu 1834, luna Dechemvri, la B.A.R.*, ms. rom. 460—461 (cf. Ioan Bîanu și R. Caracăș, *Catalogul manuscriselor românești*, II, București, 1913, p. 177—183).

³ *Culegere de poezii germane în traducere românească, sec. XIX*, la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei, ms. rom. 261.

⁴ George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, I, Sibiu, 1889, p. 623—633.

⁵ Ioan Rațiu, *Dascălii noștri*, Blaj, 1908, p. 91.

de 23 de poezii originale și traduceri, câteva reluate apoi în *Foaia pentru minte*... a lui Bariț, altele rămase pentru totdeauna îngropate aici⁶. De remarcat faptul că primele traduceri din Kisfaludy sînt făcute aici și nu în *Foaie pentru minte*..., două dintre ele: *Firea-i cu mult mai frumoasă* și *Cînd trec a prunciei zile* din volumul *A boldog szerelem*, nemaifiind reproduse ulterior⁷. După informațiile lui Ioan Rațiu⁸, cursul teologic l-ar fi urmat între 1836—1840. Avînd în vedere însă faptul că în scrisoarea din 28 noiembrie 1839 el se intitulează deja „teolog absolut și asesor jurat al Comitatului Bălgradului“⁹, trebuie să conchidem că a absolvit teologia în 1839. Gîndindu-se la cariera didactică, în anul următor, 1840, la 10 septembrie, este declarat *novițiu*¹⁰, urmînd să îndeplinească stagiul de primire în ordinul călugăresc, deoarece episcopii Blajului obișnuiau să numească profesori doar dintre călugări sau dintre cei care se hirotoniseau preoți celibe¹¹. Drept urmare, Many este numit profesor la clasa I, de „principie“ a gimnaziului, în anul școlar 1840/1841. Fie că sănătatea — una dintre scrisori vorbește de o „dureroasă boală de trei ani“ — fie că regulile Blajului să nu-i fi convenit, sau episcopul să nu-l fi plăcut, cert e că în anul următor nu-l mai găsim printre profesori, ci în calitate de „cooperator“, adică de preot ajutător, asociat, la Cluj¹². De aici, după cum se poate vedea din scrisorile de față, urmărește în continuare cu atenție viața spirituală a Blajului, bucurîndu-se la ideea că Cipariu avea să scoată viitoarele sale „novele“ (gazete)¹³. În același timp e în relații de prietenie cu avocatul Alexandru Bohățel și cu grupul de tineri studenți români de la Facultatea de drept din Cluj¹⁴ (C. Secăreanu, Ioan Costea, Al. Papiu Ilarian etc.) continuatori ai vechii reviste *Aurora* de la Blaj, prin revista lor manuscrisă intitulată *Aurora sau Zorile pentru minte și inimă*¹⁵. Pare să fie atins și el de suflul de radicalism pornit la Blaj de Simion Bărnuțiu, căci dă dreptate acestuia scriind lui Bariț: „Așe, domnule prietene, adevărul se va descoperi la locul său și la vremea sa, de va pricinui oricui cît de mare supărare“¹⁶

Minat de nevoile existenței, se angajează la începutul anului 1843 ca instructor al copilului contelui Nemeș, comitele suprem al Comitatului Alba Inferioară. În consecință

⁶ Dintre poeziile publicate în *Aurora*: *Mormintul iubitei*, *Noaptea*, *Cîntec de primăvară*. *1 Mai*, *Tatăl nostru*, *Cătră riu*, *Miezul nopții*, *Cătră o frumoasă* au fost reluate mai tîrziu în *Foaie pentru minte*..., altele ca: *Sapientia*, *Redicarea minții*, *Aurora*, *O noapte la mormint*, *Ruga*, *Bătrînul într-o sară* au rămas în paginile acesteia și deci necunoscute nouă pînă acum. Tot în *Aurora*, Many traduce: *Cîntec*, după Kisfaludy Sándor, *Datoria patriotului* după Erdélyi, *Supăraturul* după Vörösmarthy, și *Sărutările* după Lessing, reluîndu-le mai tîrziu și în *Foaia pentru minte*..., astfel că acțiunea de traducere și popularizare a noi a poeziei romantice maghiare întreprinsă de Many trebuie plasată cu cîțiva ani mai devreme, începînd cu 1839 și 1840. În *Aurora* a semnat și cu pseudonimul *Aemil[ius] Flav[ius]*. *Cătră o frumoasă* (imitație).

⁷ Vezi Ioan Bianu și R. Caracaș, *op. cit.*, p. 188. Tot acolo și lista completă a poeziilor lui Many din *Aurora*.

⁸ *Op. cit.*, p. 91.

⁹ Scris. nr. I.

¹⁰ *Novum et vetus calendarium ad annum vulgarem MDCCCXLI* [1841] in usum *Principatus Transilvaniae, Claudiopoli*, 1841, p. 283 îl înregistrează cu următoarea titlatură: „Josephus Many, O.D. B.M., Novitius et Infime Gramm. classis Professor“.

¹¹ Coriolan Suci, *Blajul, Brașovul și Barițiu*, în *Cultura creștină*, 1925, nr. 9, p. 317.

¹² Ioan Rațiu, *op. cit.*

¹³ Scrisoarea III.

¹⁴ Scris. V.

¹⁵ V. Netea, *Primele colecții de proverbe românești publicate*, în *Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 411.

¹⁶ Scrisoarea IV.

și schimbă reședința la Sf. Gheorghe (*Sepsistngeorz* în denumirea veche) de unde va trimite aproape săptămînal corespondențe pentru *Gazeta de Transilvania*, în calitate de „înștiințator ordinar“ sau de „corespondent ordinar“¹⁷, unele dintre ele trădînd un vizibil simț livresc, cum ar fi aceea în care amintește de „scenele fărădelegilor din misteriiile de Paris ale faimosului Eugen Siu [Sue]“¹⁸. Cît a stat în această funcție, nu se știe precis. Biograful său Ioan Rațiu sugerează că nu prea mult, deoarece „principiile sale educatorii nu se potriveau cu acele ale contelui“¹⁹. E și firesc să fie așa, deoarece el se gîndea mai mult la educația poporului²⁰, decît a fiilor de nobili. Totuși e posibil să fi rămas în funcție pînă la sfîrșitul anului 1843 și începutul lui 1844. Din acest an însă Many se pare că se dedică cu totul literaturii și ziaristicii. Începe să fie prezent în coloanele ziarului clujean *Erdélyi Híradó* cu o serie de corespondențe și comentarii politice și culturale despre țările românești, încît înclinăm să credem că rubrica i-a fost încredințată lui în calitate de „rendes levelező“, adică de corespondent ordinar, semnînd-o cînd *r.l.*, cînd *y.*, cînd *ny* și *M.*²¹ În orice caz, în aprilie 1844 semnează cu numele său întreg: „Mány József, m.k. g.e. pap és nevelő“ (adică „preot și educator“) o corespondență din Blaj intitulată *Küküllőmellékről göröggyhitű*²² (*Ședința preoților greco-catolici de pe Tirnave*), în care relatează despre adunarea protopopilor și membrilor consistoriului în chestiunea procesului lemenian, a cheltuielilor bugetare episcopale și a sinodului celui mare. Corespondențele (purtînd specificarea: „Közli Mány“ «= împărtășit de Many» sau *ny*) se înmulțesc tot mai mult în anii 1844 și 1845, pînă la a realiza reportaje din stațiunile balneare Előpatak (Vilcele) și Borsec²⁴ de lingă Sf. Gheorghe, a traduce articolul lui C. Rucăreanu despre *Emanciparea robilor țigani*²⁵

¹⁷ Vezi scis. V, n. 1.

¹⁸ Vezi articolul său semnat „Înștiințatorul ordinar“, *Trei scaune. Sp. Sz. Giorz.*, 4 dec. 1844, în *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 96, p. 381.

¹⁹ *Op. cit.*, p. 91.

²⁰ Un articol „începător“ (de fond) trimis cam în această perioadă lui Bariț, la *Gazeta de Transilvania* se intitulează *Idei despre creșterea poporului* (vezi *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 57, p. 226).

²¹ Primele corespondențe semnate Y. apar în *Erdélyi Híradó* la începutul anului 1843, nr. 27, 30, 35, 38, 45, 48, 65 etc. în special la rubricile *Oláhország* și *Moldova*. Uneori apar și alte articole semnate Y. ca cele intitulate *Közoktatás*, 1843, nr. 38, p. 223—224 sau *A földbirtok szétporlásáról*, 1843, nr. 48, p. 1—2; nr. 49, p. 289—290; nr. 50, p. 295—296; nr. 51, p. 301—302 în care ridică problema proprietății nobililor mici etc.

²² *Erdélyi Híradó*, 1844, nr. 35, p. 203—204; nr. 36, p. 209. Iată citeva din aceste corespondențe semnate Y din 1844: *Moldova*, nr. 26, p. 152—153; *Oláhország*, nr. 33, p. 206—207; *Moldova*, nr. 35, p. 206—207, *Oláhország*, nr. 37, p. 218—219, *Oláhország*, nr. 39, p. 230; *Mány: Oláhország*, nr. 42, p. 249; *Közli Mány* [Redactat Mány]: *Moldova*, nr. 43, p. 234—235; *Oláhország*, nr. 60, p. 254—255; *M. : Oláhország*, nr. 59, 343—350; *ny.r*[rendes] [evelező]: *Oláhország*, nr. 61, p. 362; *Mány: A rabszolgák emancipációja Oláhországban* (*Emanciparea robilor țigani în România*), nr. 95, p. 567—568, nr. 96, p. 573; *r.l. : Oláhország*, nr. 92, p. 549; *Moldova*, nr. 96, p. 573; *Oláhország*, nr. 102, p. 609.

²³ *Előpatak*, în *Erdélyi Híradó*, 1844, nr. 59, p. 343.

²⁴ *Közli M-ny; ny r.l.*, în *Erdélyi Híradó*, 1844, nr. 61, p. 362, în care se relatează discuțiile purtate cu niște boieri munteni în legătură cu situația politică de acolo.

²⁵ *A rabszolgák emancipációja Oláhországban*, în *Erdélyi Híradó*, 1844, nr. 95, p. 567—568. În nota care însoțește articolul se spune că acest material a fost trimis de C. Rucăreanu la *Gazeta de Transilvania*, dar că, dat fiind conținutul său interesant „il reproduc, cu atît mai mult, cu cît situația categoriei asemănătoare la noi ar trebui reglementată și în acest sens au început lucrările comisiilor de resort. Aș dori ca să nu fie nici la noi acestea, în ciuda acelora care, cu ocazia plății, consideră prea mare acest salariu al slugilor și că vecinii ar fi mai fericiți că nu au robi.“

Unele din corespondențele amintite mai sus aduc și știri literare sau culturale. Așa de exemplu în nr. 35/1844 se arată că la Iași teatrul francez este considerat o instituție peri-

sau a urmări îndeaproape politica prințului Bibescu și nemulțumirile politice din Țara Românească. Numele său pătrunde și în *Vasárnapi Újság*, unde publică traduceri: o „nuvelă irlandică“ după Connor O'Hara²⁶ și istorioara educativă *Ce să-l fac pe băiatul meu?*²⁷ (*Mit csináljak fiamból*), alături de alte articole diverse²⁸. Many îndeplinește deci pe lângă aceste ziare misiunea de observator și comentator al evenimentelor social-politice și culturale românești, misiune de care se achită cu însuflețire, căci majoritatea comentariilor sale vizează apropierea culturală și spirituală dintre cele două popoare, o mai bună informare și cunoaștere reciprocă, așa cum o mărturisește la sfârșitul unei relatări în *Gazeta de Transilvania*: „Împărtașitorul crede cum că și cu acest extract a deșteptat incitvași luarea aminte a cititorilor români, carii atît de puțin privilegiu au de a căpăta înștiințări descrietore de maghiari, cînd tocma de lipsă e a-i cunoaște, de nu pentru altă pricină, cel puțin pentru vecinătate și conlocuire“²⁹.

Este perioada în care Many este întilnit mai des în foile lui Bariț, unde colaborează intens cu traduceri și bucăți originale și cînd se apropie din nou de Blaj. Știrile date în *Erdélyi Híradó*, precum și cele publicate în *Gazeta de Transilvania* sub semnătura a³⁰ pe parcursul anului 1844 și 1845, dovedește că ținta inimii sale a rămas mai departe Blajul, centrul spiritual al românilor transilvăneni din această perioadă. După cît se poate vedea din scrisori, el urmărește de aproape mișcarea națională provocată de Bărnăuțiu acolo și se pare că la început este un simpatizant al ei³¹, ajutîndu-l probabil pe acesta, să-și plaseze la *Vasárnapi Újság* articolul îndreptat împotriva lui Vasile Rațiu și a călugărilor basiliți³² dovadă că el îl citise în octombrie, pe cînd articolul apare numai în noiembrie 1842.

În cursul anilor 1843, 1844 și 1845 atitudinea lui față de partida bărnăuțiană se schimbă tot mai mult. Corespondențele din vremea procesului lemenian încep să fie net favorabile episcopului, lucru care îi și aduce grația acestuia prin rechemarea la Blaj și numirea sa ca profesor gimnazial în chiar unul din posturile rămase libere prin suspendarea profesorilor inculpați. O dovadă în plus că de acum înainte nu poate rămîne decît fidel episcopului Lemeni și taberei sale, cum o confirmă corespondența sa din acest timp cu George Bariț

culoasă, deoarece propagă ideile progresiste ale Apusului; cea din nr. 37/1844 vorbește de activitatea lui Heliade în domeniul publicisticii și a inițiativei luate pentru traducerea unor scriitori valoroși din literatura universală; cea din 42/1844 vorbește de proiectul construirii teatrului național, despre proiectele urbanistice din București, (grădini, fîntîni), despre situația politică a prințului Bibescu, frămîntările revoluționare, arătînd că aceste frămîntări stimulează ridicarea nivelului cultural etc.

²⁶ Connor O'Hara, în *Vasárnapi Újság*, 1844, nr. 518, col. 225—236, nr. 219, col. 241—252: „Közli: Mány József“. Deci traducerea „nuvelei irlandice“ a lui Connor O'Hara din *Foaie pentru minte...* din 1844 e făcută după propria lui versiune.

²⁷ *Vasárnapi Újság*, 1844, nr. 531, col. 431—437.

²⁸ M., *Könyvismeretés* (Recenzie), în *Vasárnapi Újság*, 1844, nr. 51, c. 758—761; și M., *Mértékletességi ügy*, (Problemă de cumpătare), în *Vasárnapi Újság*, 1846, nr. 613, c. 87—89.

²⁹ J. J. Mány, *Peșta și maghiarii (Extract după un publicist)*, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 51, p. 203—204; nr. 52, p. 207—208.

³⁰ Vezi scris. VI, n. 8.

³¹ Credem că nu este întîmplător faptul că Many sub pseudonimul Y. recenzează articolul lui Bărnăuțiu *Săborul cel mare al episcopiei Făgărașului. Prologus galeatus* din *Foaie pentru minte...*, VI, 1843, nr. 4, p. 26—29, nr. 5, p. 33—37 sub titlul *A fogarasi püspökség nagy zsinatja*, în *Erdélyi Híradó*, 1843, nr. 17, p. 101—102. Tot el dă articolul *Népiszkoláink statisztikája (Statistica școlilor noastre populare)*, semnat de asemenea y, în *Erdélyi Híradó*, 1843, nr. 41, p. 24—242. Pentru relațiile cu Bărnăuțiu vezi scris. IV, n. 11.

³² E vorba de articolul lui Bărnăuțiu semnat G.H.I., *Balázsfalvi iskolai ügyekről (Despre starea școlilor din Blaj)*, în *Vasárnapi Újság*, 1842, nr. 48.

Numirea sa ca profesor are loc la începutul anului 1846, prin ianuarie sau februarie; după ce mai întîi scriitorul se întorsese dintr-o vizită în Țara Românească, făcută probabil în vara și toamna anului 1845. După nota pe care Bariț o publică în *Foaia pentru minte...*³³ știm sigur că în octombrie era în Țară, iar după scrisoarea expeditată de Many lui Bariț la 11 decembrie 1845 aflăm că la acea dată Many era la Sibiu. Ce a făcut în țară și cît a stat nu putem ști precis, căci singurele corespondențe trimise de acolo la *Erdélyi Híradó*³⁴ vorbesc doar despre prințul Bibescu și măsurile luate în legătură cu proiectata sa căsătorie, prinț pe care Many se pare că l-a și cunoscut personal.

Mai interesantă ne apare de acum înainte activitatea pe tărîm literar a lui Iosif Many. Căci anii de la Blaj sînt ani de serioase preocupări cărturărești pentru el. În toată această perioadă continuă să-i apară articole și traduceri în *Foaia pentru minte...* și *Gazeta de Transilvania*, dar ceea ce e mai important, e că acum se gîndește să ofere un adevărat „corpus“ din scriitorii latini. Cunoșcînd bine limba latină, — care mai era folosită în Transilvania ca limbă de cancelarie — interesul său se îndreaptă înspre Plutarh, Cicero, Sallustius, Pliniu ș.a., cărora dorește să le consacre ediții românești. G. Bariț îl îndeamnă spre istorie³⁵ dar el preferă deocamdată traducerile și literatura frumoasă.

Un adevărat reviriment în activitatea sa politică și literară îl constituie însă apariția în 1847 la Blaj a foii lui T. Cipariu, *Organul luminării*. Obținerea editării acestui jurnal trecuse prin peripecii care se întindeau pe aproape un deceniu de eforturi și insistențe³⁶. Dacă, după trei ani de așteptare, Curtea eliberează în sfîrșit, în 1841, aprobarea pentru editarea unor „efemeride“ sau „novele“ la Blaj, guvernul transilvan tergiversează mult acțiunea, condiționînd apariția ziarului de existența unui cenzor suplimentar la Aiud, în persoana lui Carol Pogány. Ziarul iese în cele din urmă la 1 ianuarie 1847, dar nu cu titlul *Nunciul*, cum fusese proiectat inițial, ci cu acela mai adecvat de *Organul luminării* avînd ca subtitlu „gazetă bisericească, politică e literară“. Ea pornea la drum cu intenția de a contribui la „unirea minților și a inimilor, la bunul înțeles între frații de un sînge și o limbă“, avînd ca unic scop „formarea minții și a inimei în poporul român“. Făcînd aluzie la „critica stare“ în care se afla viața noastră națională, *Organul...* își propunea „să deștepte interes pentru român [cu] istorie, literatură, limbă, religiuine, filozofie, moral, economie și alte asemenea, în disertațiuni, bibliografii, notițe, idei, biografii, fragmente, culese au publicate din opere editate, manuscrise, gazete, romane, corespondențe etc. în scurt, tot ce ar putea cu un pas cît de mic a ne apropia de scopul ce ne-am prefript“³⁷. *Programa la Organu*, datată „Blaș 1 ian. 1847“ este semnată de T. Cipariu, ca redactor răspunzătoriu și de „colaboratorii-editorii ai *Organului*“: profesorii I. I. Many și A. Pumnul. Visul lui Cipariu este acela de a oferi un ziar în genul *Archivului* de mai tîrziu, dar deocamdată necesități mai imperioase îl determină să facă un ziar de informații, în genul *Gazetei de Transilvania*, dînd totuși o mai mare pondere dezbaterilor culturale pe teme științifice, istorice, filologice sau literare. Preocuparea lui pentru mișcarea cărții este vizibilă și mai toate

³³ Vezi *Înștiințare literară*, în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 42 (15 oct.), p. 340.

³⁴ *Oldhország*, în *Erdélyi Híradó*, 1845, nr. 72 (9 sept.); p. 572 (semnat „Egy oláh r[endes] l[evelező]“).

³⁵ Scris. II.

³⁶ Ioan Rațiu, *Cipariu și ziaristica română*, în *Tribuna*, IX, 1905, nr. 114, p. 5—6; nr. 115, p. 2—3; Ioana Botezan, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848*, în *Apulum*, 1968, nr. VII/2, p. 95—108.

³⁷ Vezi *Programa* publicației, datată „Blaș, 1 ian. 1847“ în *Organul luminării*, 1847, nr. 1, p. 4.

materialele pe astfel de teme credem că sînt redactate de el. În acest scop el va și înființa în corpul ziarului o rubrică specială intitulată *Antichități*, în care, cu obișnuita lui erudiție, atacă probleme dintre cele mai diverse de istorie, studii clasice, filologie sau literatură, uimind prin comentariul avizat și informația bogată pe care o aduce. Lui Many și lui Aron Pumnul credem că le-au revenit la început sarcina de a aduna, selecta, traduce și redacta știrile politice din pagina I și a II-a a ziarului. Mai ales Many, cu cunoștințele lui de limbă latină, maghiară, germană, franceză și engleză, îi va sluji în mod deosebit. Din păcate, mai toate materialele publicate de *Organul luminării* sînt nesemnate încît nu ne putem da seama în deplină cunoștință de cauză care a fost aportul fiecăruia dintre cei trei redactori la editarea ziarului³⁸. Credem că traducerea din ziarele maghiare sînt făcute de Many, care și altădată se dovedise a fi un bun specialist în astfel de probleme. I-am atribui astfel traducerea unor discursuri din Dieta Transilvaniei (în *Soplement*, nr. V și VII, a unor biografii ca: *Arciducele Carol* (*Soplement*, nr. XXIII și XXIV), sau *Biografia Principe-primatului Iosef Kopácsy* nr. XXXIX și XL), articole ca: *Beitul din Tunis și slavii* (nr. II), *Relațiunile drepturilor de stat a ducelui de Parma* (nr. LVI), *Fizionomia cetăților* (nr. XXVI), *Viena și vienezii*, „după un scrietoriu franc“ (nr. XXVII), *Vaticanul* (nr. XLIII), *Elveția* (nr. XLVI, *Parisul* (nr. LXIII), cit și o serie de *Varietăți*. Căci ceea ce a semnat aici Iosif Many e numai o infimă cantitate pe lângă cît a lăsat nesemnat. Astfel el semnează aici un articol despre *Scopul școalelor*³⁹, *Idei*⁴⁰ (despre educațiune), aforisme pe aceeași temă⁴¹, o cronică la cartea lui N. Tincu-Velia⁴², câteva poezii⁴³ etc.

³⁸ O cercetare atentă a *Organului* poate duce totuși la unele concluzii. Credem că în special informațiile lingvistice, incursiunile în trecutul istorico-cultural al literaturii vechi românești aparțin lui Cipariu, care în afară de *Principia de limbă și scriptură*, publică aici fragmente din gramatica lui Boiadgi (nr. III), o istorie a Blajului (nr. XXIV—XXV), o notiță bibliografică asupra unui fragment de geografie a Transilvaniei (nr. XXV), documente istorico-bisericești ca *Testamentul Episcopului P. P. Aron* (nr. XXVI), note asupra vocabularului (nr. XXX), articole de lege urbarială (XL), extract din legea de apărare a proprietății literare (VIII), Patentele pentru Academia din Viena (XXI), unele *Miscele*, note și informații despre românii din sud (*Musurus*, nr. XLIX, ca și notele la *Românii din Grecia* de Leake XLIX, XL) etc. Lui Pumnul credem că putem să-i atribuim unele informații despre țările române, ca și câteva articole cu caracter național-patriotic, deși o informație tirzie a lui Cipariu îi minimizează rolul la editarea *Organului luminării*. Iată mărturisirea lui Cipariu în acest sens, din mss. 26, f. 3—4 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei: „Acest Pumnul, transilvan din ținutul Făgărașului, invație toate școalele gimnaziale și filosofice aici în Blaj, șierbiu (în) casa domnului canonic Constantin Alutan. De aici se trmise la Viena, la teologie, care însă nu știu de ce o a învățat deplin, fiindcă era moribintante. Întorcîndu-se a Blaj în 1846, îmi fu colaborator împreună cu Iosif Many la *Organ* în acești anii 1847—1848, însă numai cu numele, deoarece abia a scris în *Organ* 2—3 articoli în acești doi ani, fiind tot moribiant...“ (Cf. Pompiliu Teodor și Gelu Neamțu, *Din istoria presei revoluționare românești: „Învățătorul poporului“* (1848) în *Studii*, tom. 21, 1968, nr. 3, p. 435—448).

³⁹ ... *iy*, *Scopul școalelor*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XXVII (5 iul.), p. 143.

⁴⁰ ... *iy*, *Idei despre proporționa unire a cultivării facultăților sufletești și morale cu împărțirea cunoștințelor*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XXVII, (5 iul.), p. 143—144; nr. XXVIII (12 iul.), p. 149—150.

⁴¹ *Aforisme din sfera educațiunii* (nesemnat), în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XXVIII, p. 150.

⁴² J. J. M., *Notiță bibliografică (Cele șapte virtuți sau fapte bune de căpetenie...)* în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XXIX, p. 155—156.

⁴³ J. J. M., *Cîntec poporan La recruți*, în *Organul luminării*, II, 1848, nr. LV, p. 310; (Fără titlu), nr. LXIV, p. 362; *M. Deprinderile muzelor*, în *Organul luminării*, XL, p. 222. Ultima trădează preocupările lui clasiciste. Iată primele două strofe:

„*Clio* sapă în metale istoriile trecute
Spune să urîm păcatul și să trăim în virtute

Dar colaborarea lui la *Organul luminării* ne dă nouă prilejul de a stabili cum se repercutează pulsul vremii în ideologia intimă a lui Many, care nu va sta nici el nepăsător în fața valului de mișcări revoluționare care apar la orizont. În articolul despre Elveția se arată că „Bătăia civilă planizată de conducătorii revoluției e o bătăie pentru existența politică a Elveției“⁴⁴; în *Melanholia unui sătean ungar*⁴⁵, tradusă de el în mai multe numere ale *Organului*... (cu scopul de a-l moraliza pe cititorul român; „se poate apleca și la român“), se atacă unele probleme ale sărăciei țărănimii etc.; într-o notă salută cu entuziasm revoluția din Ungaria. La izbucnirea acesteia, însuși redactorul răspunzător al ziarului, T. Cipariu, pune în fruntea numărului din 17 martie 1848, o notă cu scopul de a atrage atenția opiniei publice, nu fără a viza marile obiective ale luptei care urma să vină: „Știrile din capitala Imperiului austriac, a Ungariei și Transilvaniei, de cea mai înaltă însemnătate și căroră asemenea nu mai avură loc: — știri de progres cătră libertatea și înfrățirea popoarelor, cîștigarea drepturilor cuvenite omenimei [...] ne inundează deodată de toate părțile întru așa măsură, cît angustele noastre colonne nu sînt în stare de a le înfățișa onoratului nostru public întru totu înțelesul, ce recere momentozitatea timpurilor ce fac epocă în istorie, nu numai acestei prea large și binecuvîntate împărății, ci și în specie a fiecărui din aceste numeroase popoară, ce ca frați astăzi tind minele de împăcare“⁴⁶.

Numărul următor aduce articolul lui Cipariu în problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria, alături de o serie de cronici consacrate mersului revoluției în țară⁴⁷, dintre care unele vor fi fiind fără-ndoială ale lui Many. Peste patru numere, odată cu adunarea națională de la Blaj, *Organul luminării* devine *Organ național*, menit a „lumina adevăratele înterele ale națiunei române, scop sînt ce noi nu l-am pierdut nici odinioară dinaintea ochilor noștri, pre cît suferit stările împrejur sau noi le-am putut pricepe“ De aceea: „Din peana noastră nu va ieși nici un cuvînt ce să nu poată sta față înaintea tribunalului dreptății; așa sîntem rezoluți a da fiecăruia dreptul ce i se cuvine“⁴⁸.

Dacă luăm în considerare faptul că douăzeci dintre numerele lui au fost redactate sub îndrumarea lui Iosif Many, cum reiese din nota⁴⁹ de subsol a articolului *Extract din protocolul adunării naționale de la Blaj* din numărul 22, meritul de a fi dat viață ideilor și spiritului ziarului îi revine aproape pe de-a-ntreg lui Iosif Many. El ar fi trebuit să fie considerat, alături de Cipariu, drept principal autor al *Organului național*.

Caliope-n versuire și cîntare maiestoașă

Ne arată cum făcură fapte mulți eroi frumoase“

⁴⁴ *Elveția*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XLVI, p. 255.

⁴⁵ *Organul luminării*, I, 1847, nr. XXX, p. 162; nr. XXXI, p. 168, nr. XXXII, p. 173; nr. XXXIII, p. 180.

⁴⁶ *Organul luminării*, II, 1848, nr. LXIV, p. 359.

⁴⁷ La salutul-chemare trimis de Eftimie Murgu de la Pesta: „Tinerimea română din Pesta încă vă salută și sîntem gata de mai multe ori a vă înștiința despre lucrurile de aici de vă veți convoi“, ziarul răspunde într-o notă: „Cu toată bucuria! Tinerimea și bătrînimia română din Transilvania vă resalută dulce“. *Organul luminării*, 1848, nr. LXVIII (14 apr.), p. 384.

⁴⁸ *Redacțiunea*, în *Organul național*, I, 1848, nr. 1 (12 mai), p. 387.

⁴⁹ În articolul intitulat *Organul* (nr. 22, 6/18 oct.), p. 97—98), Cipariu arată că între numerele 2 și 21 inclusiv, *Organul național* nu a fost condus direct de el, ci doar sub îndrumarea lui, iar cei care l-au redactat, i-au respectat totuși directivele, neîndrăznind să se întindă dincolo de limitele prescrise. Toată lumea este liberă să-și spună părerea, cu condiția să fie răspunzători pentru ideile lor. Ei n-au vrut să fie ofensivi, ci defensivi, dar defensivi cu demnitate. De aceea a și schimbat numele foi în *Organul național*, cu gîndul ca el să nu fie o „oală putredă în care orice știri și idei politice, dulci, amare și sarbede se aruncă amestecat. Ci voiam ca ea să fie un adevărat organ al sentimentelor curat naționale românești“.

Un merit tot atât de important la popularizarea ideilor revoluției, la ținerea legăturii cu masele populare în vederea mobilizării și organizării lor îi revine lui Many și în ceea ce privește o altă publicație cipariană, *Învățătorul poporului*, apărută din 12 mai 1848 până la 6 octombrie 1848, în total 22 de numere. Intenția de a scoate acest ziar l-a preocupat pe Cipariu încă din ianuarie 1847, odată cu apariția *Organului luminării* în al cărui Program scria: „Cel mai de întâi însă cuget ne e, de ne vom vedea inimaiți, a adauge ca suplamente o altă foaie cu slove supt nume de *Archivu*, în coale întregi sau jumătăți în 8, din care la unul din numerii următori vom alătura o probă, iar regulat va ieși numai de la 1 martiu“⁵⁰.

Într-adevăr, *Învățătorul poporului* e redactat în chirilice, în format mai mic, de jumătăți de coală. Numele de *Archivu* nu mai era însă potrivit, odată cu izbucnirea revoluției, și acela de *Învățătorul poporului* s-a impus de la sine. Scopul lui mărturisit era de a fi o foaie pentru popor și în limba poporului și de a face politică română, ceea ce nu s-a făcut până atunci, deoarece „bărbații carii ar fi știut îndrepta poporul românilor pe calea drepturilor politice erau crescuți fără simțiri și căldură către națiunea sa. Ceilalți nu pricepeau din aste lucruri ca bita“⁵¹.

Învățătorul poporului apare prin străduințele aceleiași echipe redacționale ca și *Organul*... :T. Cipariu, Aron Pumnul și Iosif Many. Dacă avem în vedere că primii doi semnează doar cite un articol trebuie să recunoaștem că și la redactarea acestei reviste rolul lui Iosif Many este covârșitor. Este cea mai radicală dintre revistele lui Cipariu, cea care dezbate mai adânc problemele revoluției, a libertăților care trebuiesc cucerite. *Istoria românilor celor vechi* este făcută de T. Cipariu cu scopul de a se sublinia drepturile poporului, avertizându-i pe cei de frunte și învățați „ca să nu apese pre popor“⁵², în timp ce Aron Pumnul, în *Viața națiunei române, dulceața limbei și a simțămintelor ei*, atrage atenția asupra necesității trezirii conștiinței de sine, invocându-l pe „Voltaire, patriarhul filosofilor, și urzitorul ideilor de libertate, egalitate și frățietate, care acum se întrupează și se înființează între națiunile Europei“⁵³.

Iosif Many va contribui el însuși în chip substanțial la radicalizarea conștiinței maseilor de cititori, publicând în mai multe numere la rînd din cartea lui Lamennais *Les Paroles d'un croyant*, pe care o tradusese încă prin anii 1843—1845, de cînd a circulat în manuscris prin Transilvania, fiind o carte interzisă de toate guvernele și anatimizată de papă. Traducerea i-o trimisese Many lui Bariț, dar acesta n-are curajul să publice din ea deschis, — cu excepția unor citate și a unor prelucrări abile. — pînă în 1848, cînd apare cartea la București, în traducerea lui Dionisie Romano⁵⁴. Many începuse să publice din ea în *Învățătorul poporului* încă din 2 iunie 1848 (nr. IV) sub titlul *Împreunarea poterilor (Cuvintele unui credincios frînc)*, continuînd apoi în nr. V și XVIII. Sînt reproduse cu acest prilej fragmente din capitolele VII, XVII, XIX, XXII, XXXIX XXXVI, cu subcapitolele *Cum sunteți voi liberi?*, *Rugăciunea, Avera popoarelor, Adevărata chemare a unui ostaș* etc. Fragmentele alese fac apologia libertății și dreptului la autoconducere al popoarelor, la ieșirea din sclavie și servitute, îndemnînd la rezistență în fața asupririi și a nedreptății⁵⁵.

⁵⁰ Programa la *Organul luminării*.

⁵¹ *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. I, p. 2—3.

⁵² *Despre romanii cei vechi*, în *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. III, p. 12.

⁵³ A. P u m n u l, *Viața națiunei române...*, în *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. II, p. 7—8; nr. III, p. 9—10; nr. IX, p. 33—36; nr. XI, p. 41—42.

⁵⁴ Vezi I o n B r e a z u, *Lamennais la românii din Transilvania în 1848*, în *Studii literare*, vol. IV, Cluj, 1948.

⁵⁵ *Cum sînteți voi liberi?*, în *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. IV, p. 14.

Paternitatea fragmentelor publicate este comunicată abia în numărul XVIII din 8 septembrie 1848, textul din Lamennais fiind însoțit de următoarea o notă a lui Many, în care se spune printre altele:

„Acum e timpul să se pună și românul în picioare — dar pre cale dreaptă, cuvenită virtutei romane, pre care nu va să o spurce nici un fiu adevărat de român. Mai însemnați, că țara e popor, poporul sînteți voi, de e țara în pericol, primejdie, atunci nici de voi nu e bine.“⁵⁶

Pe tema aceasta a recrutării la oaste, Iosif Many scrisese un cîntec ostășesc încă din ianuarie 1848 în *Organul luminării*. Poezia se intitula *Cîntec poporan. La recruți* (imitat) și îndemna pe tineri a se duce cu plăcere și dragoste la oaste pentru a-și apăra patria⁵⁷.

Învățătorul poporului conține și alte scrieri ale lui Iosif Many. În nr. VII el traduce după *Vasárnapi Újság* nuvela *Fericita mea nevastă*⁵⁸ alături de niște *Sentente*⁵⁹ din Ségur; în numerele XI—XIII traduce din Franklin *Blindul bătrîn Rihard sau mijlocul de a se înavuți*⁶⁰ (bucată pe care o publicase anterior și în *Gazeta de Transilvania* a lui Bariț), însoțind-o de următoarea notă: „Dacă pentru vreun popor, pentru noi românii învățăturile cuprinse aici sînt chiar de folos“; în numărul XIV publică articolul *Spiritu (duh) frumos în trupuri*⁶¹, „din Viața lui Sofocle“, semnîndu-l M.

Cel mai important articol pe care Many îl publică aici este însă cel intitulat *Cuvînt la timpul său*, publicat sub semnătura M. în două numere consecutive, din 15 și 22 septembrie⁶². E un articol cu subiect filosofic moral, pe tema omeniei și superiorității omului în lume, în care trebuie să trăiască drept și cinstit, plin de virtute și înțelegere spre binele tuturor. De aceea recomandă de la început iubirea și înțelegerea între toți fiii patriei. „Românul să nu îmbrățișeze pre român? Fratele ce nu ame — iubească — pre confratele său? Cetățenii aceleiași patrii să se înstrăineze unii de alții? Ură și blestem asupra-ne, de sîntem în stare a ne urî unii pre alții sau a nu ne iubi. Io dar te iubesc, dulce cetitoriule, oricine vei fi și măcar că nu ne cunoaștem, io totuși te iubesc și te prețuiesc pentru că ești român, pentru că ești frate, fiul patriei și concetățean; dar de nici nu ai fi, te-aș iubi fiindcă ești om“⁶³. Ceea ce-l deosebește pe om de animale, arată Many mai departe, este *înțelesul, cuvîntul și voînța liberă*, prin care însușiri „ne făcurăm noi oamenii semenii lui Dumnezeu“. De aceea el îndeamnă pe oameni să fie pricepuți, înțelepți, în sensul urmăririi scopului propus, și liberi „înlăuntrul adecă sufletește“⁶⁴. Năzuința spre pricepere, înțelepciune și libertate fiind principala trăsătură a omului, I. Many pledează pentru cunoașterea de sine care să nu-l ducă pe om la gîndul de a stăpîni și umili pe altcineva, ci fiecare ființă să-și fie ei propriul stăpîn, propriul rege — idee foarte înaintată pentru gîndirea lui Iosif Many: „Fieștecare dintre noi în cercul stărei și dregătoriei sale poate domni ca un rege mic; și pentru aceea sîntem așezați pre pămînt ca din zi în zi tot mai mult să ne cultivăm și deplinim; ca tot mereu să învățăm mai multe lucruri bune și folositoare, scăderile să ni le stîrpicim și împuținăm; iar virtuțile să ni le înmulțim“⁶⁵.

⁵⁶ *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. XVIII, p. 72.

⁵⁷ J. J. M[a n y], *Cîntec poporan. La recruți*, în *Organul luminării*, II, 1848, nr. LV, p. 310.

⁵⁸ *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. VII, p. 27—28; nr. VIII, p. 30—31.

⁵⁹ *Ibidem*, I, 1848, nr. VII, p. 28.

⁶⁰ *Ibidem*, I, 1848, nr. XI, p. 43—44; nr. XII, p. 45—48; nr. XIII, p. 48—51.

⁶¹ *Ibidem*, I, 1848, nr. XIV, p. 54—56.

⁶² *Ibidem*, I, 1848, nr. XIX, p. 73—76; nr. XX, p. 77—79.

⁶³ *Ibidem*, p. 73.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 74.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 75—76.

Perfecționabilitatea omului este cea care asigură gradul de fericire individuală, de aceea Many îndeamnă la o continuă aspirație spre mai bine. Sfaturile lui se adresează tuturor categoriilor sociale din Transilvania, dar mai ales *iobagului devenit liber*, căci toate îndatoririle „va să le împlinesc nu ca om slăv, ci ca un cetățean liber, căruia-i pasă de binele public!”⁶⁶

După ce atrage atenția țaranului să fie cu băgare de seamă asupra oamenilor care-l sfătuesc, căci uneori se strecoară printre așa-ziii împuterniciți și alții cu intenții rele, Many revine la ideea de mai sus cu privire la necesitatea de a munci neconținut spre a-și depăși condiția în care a fost ținut până acum. Îndemnurile lui Many sînt expresia unui scriitor atașat de popor și de suferința lui, a unui scriitor pătruns de cele mai nobile intenții: „Au lipsele tale stau numai din atîta ca să ai ce băga în gură-ți, cu ce te îmbrăca tu și ai tăi? Oare tot numai în colibe, hrube să-ți petreci viața ticăloasă? Nu va să-ți faci ca alți concetățeni case mai frumoase, mai cu tigneală, pentru ca să nu mai trăiești în necurătenie și întunerec. Frate! să mă crezi că nu e de ajuns să-ți lucrî numai moșioara; din atîta, puțin sporim va să vezi. Pre lingă aceea, avînd timp de ajuns, cu străduire îndoită, întreită să lucrî pentru plată și pre seama altor oameni de omenie, că prin aceea tot ție-ți vei face bine, precum ai cetit din cele mai sus-zise”⁶⁷.

Învățătorul poporului devine astfel prin pana lui Iosif Many și a altor colaboratori ca Aron Pumnul, Ludovic Bruz, Andrei Pop, T. Cipariu, prin publicarea unor bucăți din Lamennais sau din *Catechismul constituțional pentru popor*⁶⁸, un îndreptar de frunte al mulțimii revoluționare de la 1848. De remarcat este tonul mobilizator și justițiar al articolelor și notelor publicate de *Învățătorul poporului*, pătrunse toate de necesitatea dobîndirii unor drepturi pentru popor, de nevoia îmbunătățirii condiției lui sociale și a celei culturale, spirituale. Andrei Pop proclamă într-un articol că *Pre român numai cultura-l poate ferici!*⁶⁹, iar într-o suită de *Regule de aur*⁷⁰, care sînt redactate probabil de Many, se insistă asupra enunțului: „Stăpînul de omenie are șerb de omenie”, arătînd că „La noi nu ar fi atîția șerbi răi dacă și-ar aduce aminte stăpînii cum că și șerbii-s oameni”⁷¹. Evenimentul cu privire la ștergerea șerbiei în Țara Românească este comentat cu multă bucurie de foaie, scriindu-se: „Cu ce v-aș putea pre voi, fraților români, mai virtos îmbucura, decît cu știrea cum că, și în vecina Țară românească [de] dincolo de munți încă se strigă glasul libertății?”

⁶⁶ *Ibidem*, p. 78.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 79.

⁶⁸ *Ibid.*, I, 1848, nr. XXI, p. 81—82; nr. XXII. Semnat *M[any]*. E comparabil cu *Manualul bunului român* al lui N. Bălcescu. Toate ideile mai ale revoluției de la 1848 se regăsesc în acest articol și în primul rînd cea a *republicii*, Iosif Many dorînd „reprezentarea poporului, libertatea tiparului, gardă națională și tribunale de jurați”. Apare și ideea contractului social, punctul fundamental al constituției țării „care prin o lege fundamentală între domnitoriul țării și supușii săi în același tip mărginește drepturile” în sensul că „toată constituțiunea zace pe dreptul de a trage pre miniștri la dare de seamă despre portarea dregătoriei și chivernisirea statului”. Dar cea mai înaintată idee susținută și argumentată deosebit de inteligent de Many este aceea a *dreptului de vot universal*: „Dar după părerea mea în țările unde așezămintele constituționale numai acum s-a intrudus fără nici o căutare la plătirea de dare ar fi bine să aibă dreptul de alegătoriu tot bărbatu lpreceput, precum au și căpătat toți dreptul de a se arma”. În Franța, guvernul nevoind să facă acest drept general, arată el, ci numai pe bază de cens, a dus la actul de la 23 februarie „care n-a resturnat numai tronul regesc în Franța, ci a cutremurat toată Europa mai mult sau mai puțin. Așadar e în interesul unui guvern înțelept ca totdeauna atîta supuși cîți poate să lase a fi alegători.”

⁶⁹ *Ibid.*, I, 1848, nr. VI, p. 21—22; nr. VII, p. 25—27.

⁷⁰ *Ibid.*, I, 1848, nr. IV, p. 15—16; nr. V, p. 19—20.

⁷¹ *Ibid.*, p. 20.

Așa e, iobăgia și acolo s-a șters, nu se mai aude acolo numire de boier și prost, cu toți sînt frați, asemenea fii aceiași mame.”⁷² Atunci, cînd prin uneltirile unor „boieri vinzători”, cum arată ziarul, intră în țară trupe străine, redactorul se solidarizează cu hotărîrile și înfăptuirile guvernului revoluționar, arătînd că „constituțiunea o voiesc cu toți și că aceea nu o făcură numai cîțiva, precum au mințit boierii voitori de a mai ține jugul pre grumazii poporului”⁷³.

Contribuția lui Iosif Many la redactarea acestui al doilea ziar al revoluției din Transilvania, după *Organul național*, este fără-ndoială una dintre cele mai de căpetenie opere ale scriitorului, făcînd din el un participant activ la cauza revoluției și la împlinirea idealurilor celor mulți și asupriți. În ceea ce privește concepția social-politică, el nu a rămas cu nimic mai prejos decît colegii săi Cipariu sau Pumnul, alături de care a scris și a acționat cu nobil entuziasm și dăruire de sine. Dimpotrivă, s-ar putea chiar susține, fără a se greși prea mult, că și acest al doilea organ de presă al lui Cipariu este în mare măsură opera lui Iosif Many, care l-a condus și redactat de la început pînă la sfîrșit. Căci în timp ce Cipariu semnează doar articolul-program din fruntea primului număr, Many este cel care susține ziarul cu materiale și comentarii, lăsînd pe seama lui Cipariu doar orientarea de ansamblu. Cît îl privește pe Pumnul, acesta n-a colaborat la ziar decît cu un singur material, lăsat și acela neîncheiat, între el și redacție intervenind o oarecare răceală care l-a obligat pe Many să se dezvinăvătească în fața cititorilor: „Articulul *Viața năciunei române* etc. ce s-a început în n-rul [al] II-lea a acestei foi și urmă în al III-le fără a se continua mai departe nu sîntem în stare a-l continua neçi acum, deoarece autoru-i, părintele Pumnul, nu știm din ce împedecare tace, și nu răspunde așteptărilor încordate a mai multora, pre carii-i făcu d-sa să-i cetească întrebările cu curiozitate; și acum cu neastîmpăr doresc cele ce ar fi să mai urmeze. Noi sperăm că doar cît mai curînd ni se va trămite continuarea.”⁷⁴

Indiferent care ar fi fost relațiile sale cu colegii Cipariu și Pumnul, devotamentul său pentru cauza revoluției nu poate fi pus la îndoială și nici activitatea bogată pe care a desfășurat-o în acest sens. Chiar dacă atitudinea lui n-a fost constant consecventă în ceea ce privește poziția ce trebuia luată în problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria atînsă de dietă (problemă pe care însuși Cipariu o tratează la început din alt unghi de vedere), nu putem spune că activitatea lui de ansamblu la 1848 ar fi constituit un motiv de neloyalitate față de cauza revoluției și de arest. Cel care cu cîțiva ani înainte a pledat pentru „creșterea” și educația poporului, care a tradus „cugetele despre plătirea de dare”⁷⁵ ale maghiarului Balogh (în care se susținea ideea îndrăzneată ca „toți care se împărtășesc din bunurile

⁷² *Noutate*, în *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. VIII, p. 32.

⁷³ *Terile românești*, în *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. XIII, p. 52.

Învățătorul poporului, I, 1848, nr. VII, p. 28.

⁷⁴ Many, J. J., *Cugete despre plătirea de dare*, în *Foaie pentru minte...*, VI, 1843, nr. 41, p. 323—324. G. Em. Marica (în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, București, 1969, p. 240) inclină să-l considere autor și al articolului *Un răspuns național* dat baronului Nicolae Jojica, alături de Sigismund Pop, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Al. Bohățel, Teodor Serb, Aloisiu Vlad și Constantin Papfalvi, articol apărut în *Foaie pentru minte...*, 1848, nr. 32 și în *Învățătorul poporului*, 1848, nr. 15. În realitate *Iosif Man*, care semnează alături de cei de mai sus articolul este deputatul dietal din Maramureș în dieta de la 1848 și nicidecum *Iosif Mani* sau *Iosif Maniu*.

⁷⁵ La rîndul său, Ioan Breazu (în *Studii de literatură română și comparată* II, Cluj, 1973, p. 132) îl consideră pe Many autor prezumtiv al reportajului despre Adunarea de la Blaj din 3/15 mai, care a apărut în *Foaie pentru minte...*, întemeindu-și aserțiunea pe elementul că poartă un motto din Lamennais. Nu trebuie însă să uităm că și Bariț a fost de față la eveniment, iar traducerea lui Many din Lamennais se află în posesia lui cel puțin din 1845. Autorul ei e mai degrabă Bariț sau Al. Papiu Ilarian.

patriei să poarte deodată și greutatea ei“), cel care a tradus și popularizat la noi pe Mickiewicz și pe Lamennais nu putea fi un trădător al intereselor cauzei celor mulți. A dovedit-o asta cu activitatea lui la ziarele revoluției, cu atitudinea și scrisul lui. Din păcate, închisoarea la care a fost supus în noiembrie 1848, când e arestat împreună cu alți adepți lemenieni, i-a redeschis boala de plămâni, și deși decretul gubernial din octombrie 1849 îl declară nevinovat, cele 10 luni petrecute în temniță l-au doborât. Nu mai este în stare să-și continue cum ar fi vrut munca la vechea sa catedră blăjeană și la 36 aprilie 1851 se stinge din viață în vîrstă de numai 35 de ani, curmînd astfel o carieră literară care se anunța promițătoare.⁷⁶

*

Partea cea mai importantă a activității lui Iosif Many s-a consumat însă pe teren literar. Ea a fost îndreptată în trei direcții principale: în domeniul publicisticii, al creației originale și al traducerilor. În domeniul publicisticii, el s-a manifestat de timpuriu prin mici eseuri și istorioare pe teme morale, în special legate de educație. Multe dintre ele au la bază izvoare străine, dovedite și de limba evoluată în care se exprimă (*Fericirea și nefericirea*⁷⁷, *Cea dintîi bibliotecă de obște și cel dintîi bibliotecar*⁷⁸). Dar ceea ce le caracterizează este îndemnul spre învățătura de carte, pentru îmbogățirea cunoștințelor cu foloasele culturii și ale literaturii, care e prezent în mai toate scrierile lui din această perioadă. Educarea poporului prin cultură îl preocupă în mai multe articole publicate în diverse periodice, căci se pare că era la curent și cu noile idei pedagogice care circulau în epocă, citînd la un moment dat, în afară de Fleury, Guizot, Strietz și alții, o carte franceză intitulată *Quelques idées sur l'éducation publique à l'occasion d'un discours de M. Murand de St. Romain*⁷⁹. Într-un alt articol, consacrat dezbaterii scopului școlilor, sublinia: „Școala trebuie cu un metod ușor, plăcut și amăsurat a le face cunoscute nobilitatea și frumosul cugetăriei și al libertății întru dezvoltarea lor și toate acele cunoștințe ce le poftim întru indivizii națiunilor cultivate“, nepierzîndu-se din vedere că „cel mai de frunte scop al statului e înobilizarea poporului“⁸⁰. Într-un alt articol publicat acolo, Iosif Many vorbește *Despre proporționata unire a cultivării facultăților sufletești și morale cu împărtășirea cunoștințelor*⁸¹, insistînd asupra rolului naturii și experienței în învățare și punînd, printre primii la noi, problema folosirii metodelor inductive și deductive în formarea noilor cunoștințe pe baza metodei descoperitor sau analitic, și a celui progresiv sau sintetic, lucru care presupune unele cunoștințe de hermeneutică. Totodată, partea teoretică știe s-o pună în relație cu elemente practice, cu expe-

⁷⁶ *Gazeta de Transilvania* îi consacră cu acest prilej următorul necrolog: „Blaj. În 30 apr. 1851 la 4 ore dimineața s-au mutat la cele eterne profesorul gimnazial de aici, Iosif I. Maniu, după ce suferi într-un timp îndelungat multe dureri de pept și de plămîni. Însmormintarea lui se săvîrși cu căzută ceremonie.

Despre viața răposatului, dacă vom lua în considerare principiile primei sale creșteri între maghiarii Aiudului nu putem alta mărturisii decît că el le-au folosit după împrejurări sub multe respecturi și cumcă întrînsul iarăși am perdut un bărbat pe cînd aveam cea mai mare lipsă de el. Răposatul s-au ocupat mult și cu literatura română, au tradus mai multe bucăți beletristice și bucăți teatrale, care ar trebui să se dea de către amicii lui la lumină. Facă oricare român crescut cu principii străine atîta și îi vom zice cu durere: fie-i țărîna ușoară!“ (nr. 35, p. 150—151).

⁷⁷ *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, V, 1842, nr. 22, p. 175.

⁷⁸ *Foaie pentru minte...*, V, 1842, nr. 39, p. 312; nr. 40, p. 313—315.

⁷⁹ J. J. Mány, *Ideii despre creșterea poporului*, în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 57 (15 iul.), p. 226.

⁸⁰ ...ny, *Scopul școlilor*, în *Organul luminării*, I, 1848, nr. XXVII (5 iul.), p. 143.

⁸¹ *Organul luminării*, I, 1848, nr. XXVII (5 iul.), p. 143—144; nr. XXVIII (12 iul.), p. 148—150.

riența sa de dascăl la școlile din Blaj, după cum reiese din sfîrșitul articolului, unde se oprește asupra realităților de aici.⁸²

Paralel cu astfel de articole originale, el trimite revistelor diverse traduceri, cum ar fi *Naționalitatea și limba mamei*⁸³ (luată din „Bibliothek der neust[en] Welt[kunde] von Malten“) sau *Pesta și maghiarii*⁸⁴ (după un publicist maghiar), publicînd totodată o serie de istorioare sau anecdote din viața unor scriitori sau oameni de cultură. E cazul bucăților: *Rară iubire de dreptate*⁸⁵, bazată pe relatarea unui episod din viața lui Kant, *Poetul Milton*⁸⁶ povestind o întîmplare din viața lui Milton, *Testamentul (diata) lui Pier Pitu*⁸⁷, care reproduce cu un scurt comentariu testamentul lui Pierre Pithou, *Educație firească*⁸⁸, axată pe educația spartană dată de un englez fiului său. Pe lîngă un scop moral, educativ, istorioarele lui Many își propun să informeze publicul asupra mișcării literare din străinătate, cum este cazul cu scrierea lui Pithou, care apare însoțită de o notă explicativă⁸⁹.

Caracterul moralizator al întreprinderii lui Many este mărturisit și de alte traduceri ale scriitorului. Printre ele se numără *Crucea din casă sau ce este a se socoti despre beutura rachiului*⁹⁰, „scos dintr-o cărticică“ neidentificată și publicată în *Foaia pentru minte...* din 1845, biografia *Cleopatrei*⁹¹, scoasă dintr-o revistă germană, *Legi politice împotriva beției. O scenă dintr-un divan englezesc*⁹² (1842), traducerile din Franklin (*Trîmbița*⁹³, *Blîndul bătrîn Richard sau mijlocul spre a se înavuți*⁹⁴), a unei povești irlandeze de Connor O'Hara⁹⁵, a unor fabule în proză (*O scenă din țara vietăților*⁹⁶), a unor istorioare, anecdote⁹⁷ și afo-

⁸² *Ibidem*.

⁸³ *Foaie pentru minte...*, V, 1842, nr. 31, p. 247—248.

⁸⁴ *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 51, p. 203—204; nr. 52, p. 207—208.

⁸⁵ *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 44, p. 352.

⁸⁶ *Ibid.*, V, 1842, nr. 26, p. 208.

⁸⁷ *Ibid.*, VII, 1844, nr. 23, p. 183—184.

⁸⁸ *Ibid.*, IV, 1841, nr. 20, p. 160.

⁸⁹ *Ibid.*, IV, 1841, nr. 23, p. 184.

⁹⁰ *Ibid.*, VIII, 1845, nr. 43, p. 345—348; nr. 44, p. 349—353; nr. 46, p. 370—372; nr. 47, p. 376—378.

⁹¹ *Cleopatra (Episod istoric, inchinat damelor)* în *Foaie pentru minte...*, VII, 1844, nr. 27, p. 210—216.

⁹² *Foaie pentru minte...*, V, 1842, nr. 33, p. 262—264.

⁹³ Benjamin Franklin, *Trîmbița (O întîmplare adevărată)*, în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 21, p. 166—167. Cu nota: „din măruntele scrieri ale lui Franklin Benjamin“. Este vorba de traducerea bucății *The Whistle*, traducere reprodusă și în *Curierul românesc*, XI, 1840, nr. 48, p. 186. Semnată A. Ardeleanu.

⁹⁴ Benjamin Franklin, *Blîndul bătrîn Richard sau mijlocul spre a se înavuți*. Trad. de J. J. Mány, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 85 (22 oct.), p. 339—340. nr. 86 (25 oct.), p. 344; nr. 87 (29 oct.), p. 347—348; nr. 88 (1 nov.), p. 352; nr. 89 (5 nov.) p. 356. Însoțită de nota: „Din scrierile mărunte a lui Benjamin Franklin. Acest articol se publică după o altă traducere și în *Spicuitor*; noi aflăm cu cale a-l publica și după alta“.

⁹⁵ *Foaie pentru minte...*, VII, 1844, nr. 16, p. 124—127; nr. 17, p. 133—136; nr. 18, p. 140—143. Cu o notă a redacției din care rezultă că a apărut și în *Vasárnapi Újság*, 1844, nr. 518, col. 209—232; nr. 219, col. 241—252.

⁹⁶ *Foaie pentru minte...*, IX, 1846, nr. 21, p. 164. Trad. de ...y.

⁹⁷ Din anecdotele semăate de I. Many putem aminti: *Oglînda spartă*, în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 43, p. 344 (episod din viața lui Petru cel Mare); *Toastul lui Franklin*, în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 44, p. 352; *Cetitorul curios*, în *Ibid.*, VII, 1844, nr. 21, p. 167—168; *Mai mult decît nimic*, în *Ibid.*, VII, 1844, nr. 28, p. 224; *Norocul și vrednicia*, în *Ibid.*, IV, 1841, nr. 17 (27 apr.), p. 136; *Balonul de aer*, în *Ibid.*, IV, 1841, nr. 17, p. 136; *Credința și nădejdea*, în *Ibid.*, II, 1839, nr. 50, p. 395—396 (alegorie); *Norocul și credința*, în *Ibid.*, IV, 1841, nr. 17, p. 156; *Varietăți*, în *Ibid.*, II, 1839, nr. 43, p. 343—344, cît și istorioarele: *Limba defăimătoare*, în *Ibid.*, III, 1840, nr. 7, p. 53—54 și *Legi împotriva beției*, în *Ibid.*, V, 1842, nr. 33, p. 262—264.

isme⁹⁸ etc. Ba e în stare, ca atunci când scrie o bucată originală ca *Avesalom*, să-i adauge la sfârșit un cuvânt de avertisment: „Și dacă mă veți asculta: eu mi-am ajuns scopul...“⁹⁹.

Traducerile lui Many urmăresc, pe lângă un scop educativ evident, formarea unei conștiințe literare adecvate. El își dă seama de precaritatea lecturilor făcute la noi din diverși autori străini și dorește a pune la dispoziția publicului larg probe alese din autori străini de prestigiu, trezind astfel interesul pentru lectură, pentru judecarea și aprecierea operelor dintr-un punct de vedere estetic. Nu lipsesc din traduceri acele fragmente în stare să încetățenească și să răspîndească la noi anumite idei critice, cum ar fi *Republica învățătorilor*¹⁰⁰ din *Foaie pentru minte...* (1839), bazată pe cunoașterea unor judecăți critice străine sau a notiței *Cărți bune*¹⁰¹, luată din Jean-Jacques Rousseau.

Așa se explică și faptul că începînd cu cele dintîi numere ale *Organului luminării*. Many încearcă să ofere cîteva scurte considerații asupra literaturilor mari apusene: franceză, germană, engleză, asupra noutăților înregistrate de ele în timpul din urmă. Deplîngînd lipsa de interes a claselor înstărite pentru lectură, Many observă cu maliție: „După așa fenomene în capitala civilizațiunii moderne, noi cei mai obscuri putem să punem urechea pe căpătîi cu inima ușurată, cu cunoștința chiară [clară — n. ns.] că și airea nu se întîmplă mai altmîntea decît la noi“¹⁰².

La fel se întîmplă cînd prezintă starea literaturii în Germania¹⁰³.

Tot după *Journal des Débats* se traduce un articol despre *Lirica religioasă la franci*¹⁰⁴, foarte interesant pentru partea teoretică pe care o cuprinde și scriitorii citați: Boileau, Malherbe, Racine, J. J. Rousseau, Voltaire etc. De altfel popularizarea unor scriitori ca Byron, Volney, St. Marc Girardin, Chateaubriand, Lamartine merge mină-n mină cu pregătirea terenului pentru infiltrarea ideilor revoluționare și înaintate ale Apusului. Se traduc și se comentează știri din toate centrele mari ale Europei, se reproduce legea libertății tiparului, o serie de acte urbane care vizează emanciparea socială a românilor de pe teritoriul sășesc, se comentează evenimentele politice revoluționare din Grecia, Ungaria, Franța, Irlanda, Anglia, Italia sau Elveția.

Dar cel mai important pas în direcția pregătirii maselor pentru viitoarele mișcări de la 1848 care se presimțeau a fost traducerea și publicarea în mai multe numere consecutive din *Organul luminării* a lucrării lui Lamartine, *Istoria Girondinilor*¹⁰⁵. Că lui îi aparține

⁹⁸ Iată cîteva din ele: A. Aurel, *Cugete*, în *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 32, p. 256; Iosif Mani, *Spice*, în *Ibid.*, VI, 1843, nr. 43, p. 344; I. Many, *Proverbiu arabice*, în *Ibid.*, VII, 1844, nr. 20, p. 160; *La începutul anului nou (Cugete compilate)* în *Ibid.*, VIII, 1845, nr. 2, p. 9—10; Many, I. I., *Proverbiu orientale*, în *Ibid.*, IX, 1846, nr. 19, p. 152; nr. 20, p. 160; M. I. I., *De trei ori șapte fericiri*, în *Ibid.*, X, 1847, nr. 33, p. 271—272 (reprodusă și în *Curierul românesc*, XIX, 1847, nr. 17, p. 67); *Contraste după Urquart*, în *Ibid.*, VII, 1844, nr. 30, p. 233—234; La Rochefoucauld, *Sentințe* (după...), în *Ibid.*, VII, 1844, nr. 50, p. 398; nr. 51, p. 405—406; VIII, 1845, nr. 1, p. 7—8. *Aforisme din sfera educațiunii* în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XXVIII (12 iul.), p. 150. *Sentențe* (Ségur) în *Învățătorul poporului*, I, 1848, nr. VIII (30 iun.), p. 31—32.

⁹⁹ *Avesalom*, în *Foaie pentru minte...*, VI, 1845, nr. 16 (16 apr.), p. 137.

¹⁰⁰ Aurelie Ardelean, *Răspublia învățătorilor. În aforisme*, în *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 51, p. 404—405.

¹⁰¹ *Cărți bune*, în *Foaie pentru minte...*, VIII, 1845, nr. 35, p. 284.

¹⁰² *Literatura franceza*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. III (18 ian.), p. 11.

¹⁰³ *Literatura germană*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. I, 1847, nr. III (18 ian.), p. 11.

¹⁰⁴ *Organul luminării*, I, 1847, nr. V (1 febr.), p. 19.

¹⁰⁵ Lamartine, (A. de), *Istoria girondinilor*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. 14 (5 apr.), p. 65—66; nr. 15 (12 apr.), p. 71—72; nr. 16 (19 apr.), p. 77—78; nr. 17 (26 apr.), p. 83—84; nr. 18 (3 mai), p. 89—90; nr. 19 (10 mai), p. 95—96; nr. 20 (17 mai), p. 101—102.

traducerea avem o confirmare în una din scrisorile lui Many către Bariț, cea din 17 august 1847¹⁰⁶.

Traducerea este însoțită de un scurt comentariu asupra cărții luat din *Journal des Débats*, în care cartea lui Lamartine era deosebit de apreciată¹⁰⁷.

Sub traduceri de acest fel, aparent inofensive, Many și colegii lui subminau ideile oficiale, dinamitau conștiințele și aruncau în aer vâlul de conformism al intelectualilor vremii, pregătindu-i pentru marea confruntare ce avea să vină.

În același chip se petreceau lucrurile și în literatură, unde gama traducerilor lui Many este de aceea deosebit de largă. Printre primele traduceri publicate se numără *Sybillă*¹⁰⁸ „o novella venețiană“, *Zidirea omului*¹⁰⁹ (o poveste poetică) „din nemțește“, *Eremitul (Pustnicul)*¹¹⁰ „după englezește“, *Napoleon și Canova*¹¹¹, novelă istorică, din franțuzește, la care se adaugă traduceri din Herder¹¹² (*Pomii raiului*, 1839), Nicolae Jojica¹¹³ (*Erculanul*, 1845), A. Kállay¹¹⁴ (*Termometrul amorului la fetițe*, 1846), Klopstock¹¹⁵ (*Religia*, 1840), P. Fodor¹¹⁶ (*Luna lui mai*, 1847), Charles Dickens¹¹⁷ (*Moartea bețivului*, 1844), Voltaire¹¹⁸ (*Jeano și Collen*, 1845), Mickiewicz¹¹⁹ (*Frăgmine din cărțile pribegiei lui...* 1843), Nagy Ignác¹²⁰ (*Holteiu vechi*, 1844 și *Cămătarul*, 1845), Benjamin Franklin¹²¹ (*Trîmbița*, 1840 și *Blindul bătrîn Richard sau mijlocul spre a se înavuți*, 1845), Casimir Henrycy¹²² (*Observații la o cercetare a țărmurilor din Cochîn-China*), Chateaubriand¹²³ (*Vaticanu*

¹⁰⁶ Vezi scris. XVI.

¹⁰⁷ *Literatura*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XIV (5 apr.), p. 64.

¹⁰⁸ *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 24, p. 187—189.

¹⁰⁹ *Ibid.*, IV, 1841, nr. 19, p. 145—149.

¹¹⁰ *Ibid.*, VIII, 1845, nr. 35, p. 282—283.

¹¹¹ *Ibid.*, VIII, 1845, nr. 48, p. 386—388.

¹¹² *Ibid.*, II, 1839, nr. 47, p. 376. (*Die Bäume des Paradieses*, din ciclul *Blumenlese aus Morgenländischen Dichtern*).

¹¹³ *Erculanul* (Novelă din timpul romanilor vechi), în *Foaie pentru minte...*, VIII, 1845, nr. 36, p. 290—292; nr. 37, p. 297—300; nr. 38, p. 305—308; nr. 39, p. 313—316; nr. 40, p. 321—324; nr. 41, p. 328—330. Titlul original: *Herculanum*.

¹¹⁴ *Termometrul amorului la fetițe*, în *Foaie pentru minte...*, IX, 1846, nr. 31, p. 255—256 (*Szerelmi hévmérő a leányoknál*, trad. din *Pesti Divatlap*, 1846/2).

¹¹⁵ *Religia* (după...), în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 15, p. 118. Fragment din *Messias*, cîntul IV, p. 450—455. Nesemnată.

¹¹⁶ *Luna lui mai*, în *Foaie pentru minte...*, X, 1847, nr. 19, p. 149—151. Trad. din lb. maghiară a bucății *Májusban* din *Pesti Divatlap*, 1846, nr. 21.

¹¹⁷ Ch. Dickens, *Moartea bețivului*. După englezul Boz, în *Foaie pentru minte...*, VII, 1844, nr. 22, p. 172—175; nr. 23, p. 179—182; nr. 24, p. 188—192. Traducerea nuvelii *The Drunkard's Death* din vol. *Sketches by „Boz“*.

¹¹⁸ *Jeano și Colen* (Novelă franțuzească din secolul XVIII), în *Foaie pentru minte...*, VIII, 1845, nr. 25, p. 201—204; nr. 26, p. 208—211. Traducerea nuvelei *Jeannot et Collin*, (*Oeuvres complètes*, t. VIII, 1855, p. 419—422).

¹¹⁹ *Frăgmine din cărțile pribegiei lui...*, în *Foaie pentru minte*, VI, 1843, nr. 15, p. 117—119.

¹²⁰ *Holteiu vechi (O caricatură)*, în *Foaie pentru minte...*, VII, 1844, nr. 50, p. 394—398; nr. 51, p. 400—404. Trad. bucății *Az agglegény* din vol. *Torzképek; Cămătarul (Caricatură)*, în *Foaie pentru minte...* VIII, 1845, nr. 28, p. 226—228; nr. 29, p. 230—233. Trad. bucății *Az uzorás* în vol. *Torzképek*.

¹²¹ Vezi notele 93 și 94.

¹²² J. J. Many, *Observații la o cercetare a țărmurilor din Cochîn-China (Din călătoria franțozului Casimir Henrycy; vezi Annuaire des voyages et de géographie din 1843)*, în *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 99 (11 dec.), p. 395—396; nr. 100 (14 dec.), p. 400; nr. 101 (18 dec.), p. 403—404.

¹²³ *Vaticanul* (din *Itinerar*), în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XLIII (25 oct.) p. 237—238.

din *Itinerariu*, 1847), Lamennais¹²⁴ (*Cuvintele unui credincios*, 1848), Urquhart¹²⁵ (*Contraste*, 1844), Kotzebue¹²⁶ (*Octavia*, manuscris), St. Marc Girardin¹²⁷, Byron¹²⁸ la care se adaugă un număr substanțial de „sentenții“ și „cugetări“ din scriitori foarte diverși ca: La Rochefoucauld, Ségur, Pascal, Cicero, Sallustius, Seneca, Plutarch, Platon, Pliniu, etc., alături de „proverbiile arabice“ și „orientale“ etc.

Un capitol substanțial din activitatea sa îl reprezintă traducerile sale din clasicii greci, pe care le anunța în *Foaia pentru minte...* din 1845, numărul 42: Cornelius Nepos (*Vitae illustrorum virorum*), C. Crispus Sallustius, Marcus Tullius Cicero, Tacitus (*Viața lui Agrippa*) la care se adaugă Plutarh (*Reguli pentru cei căsătoriți*), Pliniu cel Tânăr etc. Din păcate, majoritatea acestora n-au apărut, cu excepția unui fragment din Cornelius Nepos¹²⁹. Multe dintre ele, probabil, că s-au rătăcit, devreme ce nu le înregistrează nici N. Comșa în *Catalogul manuscriselor Blajului*.

Nici în domeniul traducerilor în versuri situația nu se prezintă mai prejos, Iosif Many numărându-se printre cei dintâi români care popularizează la noi scrisul preromantic și romantic european. Printre numele reținute de el se numără: Heine¹³⁰, Erdélyi¹³¹, Vörösmarty¹³², Schiller¹³³, Uhland¹³⁴, Kisfaludy¹³⁵, Lessing¹³⁶ etc. Ilarie Chendi în *Preludii*¹³⁷ îl consideră printre primii traducători ai lui Heine la noi, citindu-i poezia *Poetul amoretz*. La fel procedează și Ion Gherghel care-l situează printre cei dintâi schillerieni români, deși îi cunoaște doar o singură poezie, în loc de trei, câte semnează în acest timp Many¹³⁸.

Activitatea de scriitor original a lui Iosif Many este mai redusă ca întindere ca aceea de traducător. Ea se rezumă la un număr de aproape cincisprezece poezii, publicate mai ales în *Foaie pentru minte...* sub pseudonimul *Ardelean Aurelie*, și vreo cinci „novele“. Poeziile sint de inspirație romantică, în mare majoritate conținând versuri erotico-elegiace, în tonalități minore. Ele amintesc de factura versurilor lui Alecsandri — Bolintineanu, abordând, pe lângă teme intimiste și altele, de inspirație mai largă, social-națională. Astfel poezia

¹²⁴ *Împreunarea puterilor* (*Cuvintele unui credincios frinc*), în *Încălzitorul poporului*, I, 1848, nr. IV (2 iun.), p. 13—15; *Cum se face omul liber*, în *Ibid.*, I, 1848, nr. V (9 iun.), p. 17—19; *Adevărata chemare a unui ostaș*, în *Ib.*, nr. XVIII (8 sept.), p. 70—72.

¹²⁵ *Foaie pentru minte...*, VII, 1844, nr. 30, p. 233—234.

¹²⁶ Vezi scris. nr. XII și XV.

¹²⁷ St. Marc. Girardin, *Francia*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. 17 (26 apr.), p. 80—81.

¹²⁸ *Varietăți în Organul luminării*, I, 1847, nr. 18 (3 mai), p. 87.

¹²⁹ *Probe de traducere în românește din autori clasici latini; anume din Corneliu Nepot: Amilcare*, în *Foaie pentru minte...*, IX, 1846, nr. 38, p. 301—303. Nesemnată.

¹³⁰ Heine, *Poetul amoretz*, în *Foaie literară*, I, 1838, nr. 31, p. 248.

¹³¹ Erdélyi, *Datoria patriotului*, în *Foaie literară*, I, 1838, nr. 24, p. 192. Trad. poeziei *Intès*, semnată *Cl. I. M...n*.

¹³² Vörösmarty, *Supăratul*, în *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 5 (29 ian.), p. 39—40.

¹³³ Schiller, *Norocul și înțelepciunea*, în *Foaie pentru minte...*, VII, 1844, nr. 29, p. 232; *Împărțirea pământului*, în *Foaie pentru minte...*, IX, 1846, nr. 25, p. 200. Reprodușă și în *Curierul românesc*, XVIII, 1846, nr. 87, p. 348.

¹³⁴ Uhland, *Fiica bolnavă*, în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 22, p. 176.

¹³⁵ Kisfaludy, *Cintec XXI*, în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 23, p. 183—184 (din ciclul *Kesergő szerelem*).

¹³⁶ Lessing, *Sărutările*, în *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 49, p. 392.

¹³⁷ I. Chendi, *Preludii*, București, 1905, p. 137.

¹³⁸ Ioan Gherghel, *Schiller în literatura română*, București, 1935, p. 47. Poeziile nesemnate de Gherghel sint: *Cătră Minna*, în *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 29, p. 229—230, semnată *y* și *Norocul și înțelepciunea*, *Ibid.*, VII, 1844, nr. 29, p. 232. Poezia *Împărțirea pământului* a apărut mai întâi în *Foaie pentru minte*, IX, 1846, nr. 25, p. 200. În *Curierul românesc* este doar reprodușă.

*Cintec de primăvară*¹³⁹ (1840) este un îndemn adresat tinerilor spre a simți primăvara redeșteptării popoarelor:

Mergeți, treceți, înainte,
Aduceți o scumpă roadă.
Luminare pentru minte
Ce-i a ghintelor podoabă.

Nu vă dați la lingușire
Căci vreme blinde v-au chemat,
Ș-al vost' nume de mărire
De veci nu va fi uitat“.

Același îndemn de ridicarea noroadelor la strigătul libertății și al dreptății care cutreieră timpul o conține și poezia *Miezul nopții*¹⁴⁰ în care poetul se vrea lumina ce redeșteaptă lumea din letargie:

Ca lumină să răsară
Care noaptea s-o resfire
Și popoară somnoroasă
Să deștepte spre mărire.

Așa după cum se vede din traducerile făcute, Iosif Many stăpânește bine tehnica versi-ficației, uzitând și de o limbă îngrijită care, în alte condiții, l-ar fi ajutat să-și făurească un profil. O schimbare de ritmică se observă în poezia *Cintec la recruți*¹⁴¹, care adoptă versul popular, la fel ca în *Despărțirea unui soldat de soția sa*¹⁴². În schimb poezia *Mormintul iubitei*¹⁴³, anunță tema preromantică a mormintelor, și baladela de tip Bürger — Bolintineanu, în cadență precipitată:

Noapte mă-npresură
Afundă tăcere
Zac pe un mormint
Pătruns de durere.

Ea mi mărturie
De lacrimi vărsate
Și de crude patimi
De pieptu-mi răbdare

Și galbina lună
Cu tristă lucire
Străbate prin noapte
Cu rază subțire;

Tinăra iubită
Dulce mingiere
Coperă-o țărina
De a mea vedere

Pace! mie soare
De atunci nu-mi răsare
De tot mă omoară
Cumplita răbdare.

Proza este mai puțin substanțială, deși și aici rolul lui este acela al unui precursor. Cea dintâi povestire publicată de Many se intitulează *Pământul nașterii*¹⁴⁴ și este o pledoarie pentru iubirea solului natal. Un tânăr, însoțit de doi prieteni și un profesor, se reîntoarce

¹³⁹ *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 21, p. 168.

¹⁴⁰ *Miezul nopții*, în *Foaie pentru minte...*, IV, 1841, nr. 29, p. 232.

¹⁴¹ Vezi nota 43.

¹⁴² *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 7, p. 54. Dăm aici și celelalte poezii publicate de Many în *Foaie pentru minte...* Ard. Aur, *Cătră riu*, în *Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 38, p. 304; *Ardelean Aurelie*, *Tatăl nostru*, în *Foaie pentru minte...*, III, 1840, nr. 22, p. 176 (reprodus în *Lepturariu*, II, p. 42); *Ardelean Aurelie*, *Noaptea*, în *Ibid.*, III, 1840, nr. 22, p. 176; *Ardelean Aurelie*, *Ochii domniței M...* (imitație), în *Ibid.*, IX, 1846, nr. 40, p. 320; A. A., *Singurătatea*, în *Ibid.*, X, 1847, nr. 39, p. 320; Iosif Many, *Noaptea* (imitație), în *Ibid.*, VI, 1843, nr. 37, p. 296; Iosif Many, *Idea*, în *Ibid.*, VI, 1843, nr. 40, p. 319—320; * o t f ** n y, *Fiica munteană*, în *Ibid.*, VII, 1844, nr. 25, p. 200.

¹⁴⁴ J. Mány, *Pământul nașterii* (Poezie prozaică), în *Foaie pentru minte...*, IV, 1841, nr. 26, p. 207—208. Cu un motto din Formey. Reprodușă și în *Lepturariu*, vol. II, p. 115—117.

de la studii în satul natal. Aici totul îl impresionează și-l face să se emoționeze pînă la lacrimi.¹⁴⁵

Ceilalți doi tineri care-l însoțesc nu-i înțeleg zbuciumul și rîd de el. Atunci intervine bătrînul care explică starea colegului lor, și îndeamnă la iubirea pămîntului strămoșesc. Dealtfel bucata poartă următorul motto din Formey: „Les idées de l'esprit et les sentiments du coeur ne se reglent point sur les preceptes et ne dependent d'aucune autorité“.

O astfel de notă simbolică este cuprinsă și în bucata *Avesalom*¹⁴⁶ (1845), cu subiect înspirat din mitologia creștină, pentru abordarea mitică a căreia pledează în notă, luîndu-și ca exemplu pe Negruzzi: „... auctori faimoși din felurite nații au prefăcut obiecte religioase în versuri și povești; pentru ce să nu facem dară și noi asemenea? Precum îmi suvine talentosul poet Negruzzi încă-l a tratat pe Avesalom în versuri; iar eu, mic precum sînt, l-am lucrat în proză după exemple întrebuintate așa precum am putut mai bine“¹⁴⁷.

O tratare mai realistă a temelor aduc celelalte două nuvele ale sale, merituoase pentru îndrăzneala concepției și realizarea artistică: cea dintîi *Tatiana sau Jertvă amorului înșelat*¹⁴⁸ (1844), amintește ca mediu social de *La crucea din sat* a lui Ioan Slavici de mai tîrziu. Iată pe scurt subiectul: În casa unui om înstărit, fiica stăpînului Tatiana îl iubește pe argatul Ignat, cu toate că a aflat despre dînsul lucruri rele, apărîndu-l față de tatăl ei. Impresia tatălui se adeverește a fi cea justă, iar Tatiana ajunge să plătească din greu dragostea sa curată pentru hoțul Ignat. A doua, *Tetera cazacul*¹⁴⁹, ilustrează tot un caz de iubire nefericită, în care fata cade victimă iubirii sale. Sînt încercări care chiar dacă nu ne fac să afirmăm ca Ioan Rațiu¹⁵⁰, că Iosif Many ar fi „după cuant [cantitate — n.ns.] și după felul scrisului său... cel mai bun povestitor românesc în Ardeal pe vremea sa“, să vedem în el un talent în devenire, care pentru epoca sa a însemnat un îndemn spre literatura frumoasă și un precursor demn de atenție în multe privințe. Judecat în totalitatea acțiunilor sale, Iosif Many devine fărăndoială una dintre figurile cele, mai interesante ale epocii noastre preromantice, contribuind prin articole, poezii și traduceri la înstăpînirea unui gust mai evoluat, la dezvoltarea literaturii noastre în direcții fertile, moderne. Chiar dacă mijloacele cu care a operat au fost modeste, ele nu pot fi ignorate și nici minimalizate. Pe măsura talentului și a capacităților sale, Iosif Many a depus o muncă stăruitoare de pionier al ziaristicii românești, numărîndu-se printre principalii animatori ai Revoluției de la 1848 din Transilvania. Dacă ar fi numai atît și ar fi destul pentru redeschiderea unui dosar uitat, care ar putea să ne furnizeze încă numeroase surprize.

¹⁴⁵ *Ibid.*

¹⁴⁶ J. J. Mány, *Avesalom (Novelă biblică)*, în *Foaie pentru minte...*, VIII, 1845, nr. 15, p. 121—124; nr. 16, p. 130—132; nr. 17, p. 135—137.

¹⁴⁷ *Foaie pentru minte...*, VIII, 1845, nr. 15, p. 122.

¹⁴⁸ *Ibid.*, VII, 1844, nr. 13, p. 102—104; nr. 14, p. 108—112; nr. 15, p. 114—116.

¹⁴⁹ J... y, *Tetera cazacul (novelă)*, în *Foaie pentru minte...*, IX, 1846, nr. 16, p. 124—128.

¹⁵⁰ Ioan Rațiu, *Dascălii noștri*, Blaj, 1902, p. 94.

I

S***1 28^a noiembrie 1839

Prea onoratului domn G. Baricz,

Întîmplîndu-se cu mine niște mutări², parte plăcute, parte neașteptate, mai ales cea mai așteptată: după o dureroasă boală de trei ani recăpătîndu-mi sănătatea, cu o dorită energie mi-am propus ca, cu mai mare strădanie și silință să fac destul așteptărilor, mai cu samă ca de datorii să mă scap, împreună cu acea poftă bună ca vreo carte³ să poci de la d-ta căpăta.

Am trimis pe poștă o carte cu cinci fiorini c. mz. într-însa: o bancnotă, șasă, pentru *Gazetă*, prietenilor trimisă, cam tîrziu, însă care io o folosesc mai mult, iară ceilalți fiorini pe *Istoria* lui Maior, ieșită a d[ou]a oră, de nu mă înșel, la București⁴. Și amu de atîta vreme (de la 22^a octobr. a a.c.), precum văd, numa o înzadarnică și o duioasă așteptare mi răsplătirea⁵. Și nu știu pentru ce. D-ta m-ai putea scoate din indoială-mi, ori [a]șa, ori altmîntrelea.

Drept aceea, te și rog umilit, fă bine și-mi dă de știre, învrednicindu-mă de atîta norocire, care io cu orice jertfă sum gata a o căta. /

Pre lingă multe greutăți cu care am a mă lupta, căpătat-am și prenumeranți sau, precum fuse înștiințarea, subscriitori spre *Tentamen criticum*⁶ pe domnii:

Méltóságos idősb Zeyk Miklós, Diódon⁷.

Főtisztelőtű Péterffi Albert, a nagyenyedi reformált anyaiskolában keletinyelvek és több tudományok k.r. tanítója⁸.

Gáspár Iván, Nagyenyeden⁹
Virágháti Farkas, N[agy] Szeben¹⁰ } hittanárook.

Aceștia sînt, domnule, pe cari io ca și la altele, ne rugat i-am meruit. Cari cu adevărată rivnă aștept ieșirea susnumitei cărți¹¹. Io încă aș fi subscris, dar numa zeii mă știu de cîte am lipsă de alte folositoare.

Amu primește-i pe aceștia. Mai tîrziu poate că voi trimite încă vro doi.

După cari, așteptându-ți răspunsul lui Aiud, la casa părințiască, rămân al d-tale sincer serv,

Iosif Many,

teolog absolut

și asesor jurat al Comitatului Bălgradului.

O foaie imi mai rămîne, iartă-mi s-o împlu. De altă dată, mai multe, deși am destule acolo ¹².

¹ Închinu-mă cu sănătate Maroșanilor ¹³ și lui Gött ¹⁴. /

„Ospăț cu morții ¹⁵

În nu demult ivitele memoare a cardinalului Richelieu, multe se pot citi despre imaginațiile a lui Ludvic a XIII-lea, regiului de atunci, care amu un iepure, acuși o floare a fi își imagina, și atunci trebuia să se verșe cu apă. De ris era și acea întipuire a lui, ca cînd ar fi mort, și așa n-ar mai avea lipsă de mîncare. Și de nu ar fi umblat cei dimprejurul lui cu înșălăciune după dînsul, fără îndoială ar fi murit de foame.

Girard și Richard, amîndoi șerbii lui, se îmbrăcară, totdeauna cînd vinea ceasul acel nefericit, în haine de prohod, unu ca marsalul Louxemburg iară celalalt moșul regiului, și așa intrară din odaia lui.

După ce pseudo-morții, vro cităva vreme, povestiră despre locul unde, de azi nainte, le trebuie să lăcuiască, îl invitară pe prinz la Turenne. Regiul, opintindu-se, zicea cum că totdeauna a crezut cum că cei morți nu ar mîncea, însă întărind aceia lucrul a fi împotriva, îndată urmă după dîșii în odaia subpămîntească a casei prințului Condé, unde al treilea serb, îmbrăcat cu hainele lui Turenne, îl aștepta.

Aici să puseră la masă și, șerbî[n]du-le lor niște șerbi toți cu îmbrăcăminte negre, foarte bine să ospătau. Și de cite ori îl ajungea pe regiul imaginația morții, totdeauna, după cum am povestit, îl înșalară, tot întins fiind invitat dînsul la ospet de domnii cei de frunte a lumii ceilalte.“

Ardelean Aurelie. ¹⁶ /

[Adresa:] Herrn Redacteur Georg v. Baricz, in Kronstadt

¹ Localitatea încifrată în acest fel era Aiudul, reședința Comitatului Alba Inferioară, unde locuia Many și unde funcționa ca asesor comitatens. Vezi, de altfel, adnotarea lui Bariț de la sfîrșitul scrisorii „1839, Ios. Many. Blaș-Aiud“.

² Pînă în vara lui 1839 Iosif Many locuise la Blaj, unde urmase cursurile Seminarului teologic. După cum reiese din scrisoare, Many era la această dată „teolog absolut“, deci ar fi absolvit teologia în 1839 și nu în 1840 cum ne indică alte izvoare (vezi Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date bibliografice*, Blaj, 1940, p. 76). Numele scriitorului este dat de el românește Maniu I. Iosif.

³ Scrisoare.

⁴ Ediția în cauză apăruse la Buda în 1834, sub îngrijirea lui Iordache Mălinescu. Vezi titlul complet la Grigore Mihali, scris. nr. VI, nota 1.

⁵ Deducem de aici că schimbul de scrisori dintre Iosif Many și G. Bariț era ceva mai vechi, ca și colaborarea lor.

⁶ Anunțul despre tipărirea lucrării lui A. T. Laurian apăruse în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 40, p. 319—320, sub titlul *Anunție literară*. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 100—101.

⁷ „Înălțatului domn Zeyk Miklos senior, la Diod“. Diod = Stremț, lângă Alba Iulia (cf. Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, București, 1967, p. 200). Zeyk Miklos, 1810—1854, era în această vreme profesor la Aiud. S-a ocupat de științele naturale și a inventat un sistem personal de stenografie.

⁸ „Prea cucernicului Péterffi Albert, profesor al limbilor orientale și al mai multor științe la Școala normală reformată din Aiud“. Péterffi Albert, 1800—1850, profesor la Aiud, iar din 1848 preot reformat la București. A publicat o *Literatura antiqua*, Aiud, 1831.

⁹ „Gáspár Iván, la Aiud“. Gáspár János, 1816—1892, a îndeplinit între anii 1844—1856 funcția de instructor al familiei Zeyk, la Aiud, iar între 1856—1868 devine profesor la Colegiul reformat din aceeași localitate. Este unul din fondatorii literaturii pentru copii în Transilvania.

¹⁰ „Viraghati Farkas, la Sibiu“. Pentru acesta și pentru Gáspár, Many adaugă apelativul „hittanárok“ = cateheți, profesori de religie.

¹¹ Apărută sub titlul *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in Dacia vigentis vulgo valachicae*, la Viena, în 1840.

¹² Într-adevăr, după cum reiese din înștiințarea lui Bariț, *Manuscrite de curind sosite la redacția aceștii foi (Foaie pentru minte...*, II, 1839, nr. 16, p. 128), Iosif Many mai avea la redacție următoarele manuscrise: *Trimbița* (traducere), *Credința și nădejdea* (traducere), *Mormîntul iubitei* (poezie), *Noaptea* (poezie), *Cugete* (aforisme), „toate dintr-un pachet“, cum spune redactorul. Ele au apărut mai tîrziu, după cum urmează: *Cugete* (semnate A. Aurel), 1839, nr. 32, p. 256; *Credința și nădejdea* (cu mențiunea „tradusă de Ardelean Aurel“), nr. 50, p. 395—396; *Mormîntul iubitei* (semnată Ardelean Aurelie), 1840, nr. 7, p. 54 și *Noaptea* (semnată Ardelean Aurelie), 1840, nr. 22, p. 176.

¹³ Andrei și Iacob Mureșanu.

¹⁴ Johann Gött, editorul foilor lui Bariț.

¹⁵ Probabil o traducere din franceză, dintr-un autor neidentificat. Nus-a publicat, apărînd aici pentru întia dată.

¹⁶ În afară de Ardelean Aurelie, pseudonimul lui de scriitor, Iosif Many a mai semnat cu următoarele pseudonime, inițiale și prescurtări: A.A.; a; Ard. Aur.; A. Ardeleanu; I. I. Many; M-ny; ...ny; y.; M.; Cl. I... ny; *ot; f**ny; r.l. (rendes levelező); ny.r.l.; *Correspond. ord. etc.*

II

[Blaj], 15^a febr. 1840

Mult onorate domnule Baricz!

Nu am voit ca făgăduința-mi de deunăzi făcută, îndelung să rămînă neplinită, spre care cu atîta mai virtos nu socotesc a avea drept, căci însuși d-ta ai pus provocarea în n-ru! foaiei 51-a a. tr. ¹ ca, între celelalte, și traducerile din clasicii cei vestiți a vechimei încă și-or fi bine venite.

Însă amu aceea-i întrebarea: au bunu-i opusul care și-l trimit, sau ba? ² Judecă: io după puțințe-mi și după starea stilului rom[ânesc] de a[ici] în tot tipul m-am silit. Fără aceea, necurmat înaintea ochilor aveam, de o parte, să arăt una dintre cele mai plăcute bucăți din scrip-tele moralnice a lui Plutarch, ca să se îndulcească și alții doară mai har-nici decît mine spre asemenea faptă, de alta,) folosul care s-ar putea lua: batăr că unile nu se-mprotivesc cu geniul / veacului modern ³, într-atîta totuși vrednice, încît putem vedea cum cugetau cei mai de demult etc., etc.

Ce mi s-au văzut obscen, cu semn de — — — le-am lăsat afară.

Primește-o, dară, și ca un învățător al meu ia-mă sub părtinire-ți. Io nici o jertfă nu voi cruța și, ajungînd cu vreme la mai multe, nu voi

fi leneș⁴ și mă voi sili cu dreptul a merita numele a unui român adevărat.

Înc-o rugare: în novela *Tetera* numere riului Dnieper s-o pui Donapru⁵, românește, etc., etc.?

Cu Kisfaludy mă tot indeletnicesc încă, batăr că n-ați dat nici una afară din cîntecele trimise⁶. Însă cu atita mai tare mă voi strădui a le lucra cu cît se poate mai corecte și cu gust. Va veni timpul cînd voi da o carte deosebită din adunarea florilor poetice a ungurilor⁷. Iară amu, după stările mele, nu poci nicidecît. D-ta, prietene, mă vei putea ajuta mai mult.

Încă-ți mai sintem dători cu 40 cr. c. mz. Iartă că n-am știut prețul de bună seamă. Și, dacă nu mă-nșel, a și crescut doară.

Mulțămindu-ți pentru creditu cu care mă dăruiești, rămîn cu cea înștiințare cum că *egumenul Ladoși a murit*⁸. Îți vor trimite necrolog. Adieu. Pensez-y⁹.

Cinstitor amic,

36^r

Ios. Many. /

¹ În *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 51, p. 404—405, vorbind despre *Republica învâțașilor* în aforisme, *Ardelean Aurelie* alias Iosif Many își exprima părerea că multe cărți scrise în anumite epoci nu mai sînt pe gustul generațiilor viitoare și că „genii mari și strălucite numai veacuri produc”. „Să află cărți de acelea — spune el — care numa pentru raritatea lor se află și de acelea care pentru *bunătatea* lor le prețuiesc *cumpărătorii*. Cele rare, cu vreme[a], încă mai rare să fac, celea bune, cu vreme[a] de să înmulțesc la număr, perd din bunătatea lor. Totuși, un scriitoriu încrezut pentru lumea aceasta nu s-ar putea otări ca batăr vron rînd să îndrepteaze din celea scrise, cînd marele Niuton [Newton] o bucățică din operele sale o revedea iarăși și o lucra de nou și de zece ori”.

La această remarcă, Bariț înseamnă în subsol: „De înțelegei strîns prin bună-tate aceea ce zicem perfecția din Iontru a unei cărți, atunci nu-ți prea pociu crede. Omer, Șekspir, de s-ar tot înmulți cărțile, ei tot vor ciștiga. B. “ E „îndemnul“ de care vorbește I. Many în scrisoarea sa.

² „Opusul“ din Plutarh la care face aluzie Iosif Many n-a apărut în foile lui Bariț, căci nici o traducere din Plutarh nu este semnată de el. Credem că este vorba despre *Reguli pentru cei căsătorii*. Din *Plutarh, după textul lui Hilander*, rămas în manuscris, și care se păstrează împreună cu scrisorile de față, la B. A. R., ms. rom. 998, f. 29r—35v.

³ Deși traduce din clasici, Many este legat, ca formație și mentalitate, mai degrabă de veacul său modern, romantic.

⁴ Iosif Many s-a și dovedit a fi un colaborator foarte activ atît în *Foaie pentru minte...*, cît și la *Gazeta de Transilvania*, la care a trimis nu numai poezii originale, nuvele și traduceri, dar și corespondențe din localitățile unde a locuit, articole politice și pedagogice, comentarii lingvistice și literare, biografii, istorioare, aforisme. Vezi bibliografia scrierilor sale în cadrul studiului introductiv, aci supra.

⁵ Nuvela *Tetera*, *cozacul* apărută în *Foaie pentru minte...* abia în 1846, nr. 16, p. 124—128, semnată *I...y*. Este probabil o adaptare, prin intermediar francez sau maghiar a unei bucăți rusești. Numele riului Dnieper, Danapru e schimbat de Bariț în *Nipru*.

⁶ Pînă la acea dată, Iosif Many nu publicase în *Foaie pentru minte...* nimic din Kisfaludy. Singura poezie a acestuia, apărută anterior (*Un cîntec*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 19, p. 151—152, din ciclul *Kesergő szerelem*) se pare că e tradusă de Andrei Mureșanu.

⁷ Iosif Many este unul dintre cei dintii și cei mai serioși traducători ai noștri din limba maghiară. Alături de Bariț, care vorbise în articolul său *Scriitorii clasici* (*Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 16, p. 123—128) despre activitatea unor scriitori ca Kisfaludy, Kazinczy, Kôlcsey, Szécheny ș.a., Many atrage atenția românilor

asupra comorilor de poezie ce stau ascunse în literatura poporului vecin și se gîndește — primul din această serie, credem noi — să ofere un florilegiu din această literatură.

⁸ *Ioan sau Inocențiu Ladoși*, 1771—1840, călugăr din vechea generație a bazi-litanilor de la Blaj. Între 1803—1805 funcționează ca profesor la „principia“, clasa inferioară a Gimnaziului din Blaj, pentru ca între 1805—1807 să-l întîlnim la clasa superioară, „sintaxa“. S-a călugărit în 1813, după un stadiu de preoție la Șieut. Din 1834 era egumenul mănăstirii blăjene, păstrindu-și concomitent funcția de dascăl.

⁹ „Adio! Gîndiți-vă la aceasta!”

III

Cluș, 31 mai [1]842

Mult onorate domnule pretene!

Spre prețuita-ți carte din 23^a a l. sfîrșinde am de a-ți trimite o curată mulțămire pentru bunăvoința cu care ne-ai trimis un exemplar din foile d-tale, ce de multă vreme, de cînd am venit din sincta mitropolie¹, nu le-am putut citi în rînd. Îți mulțămesc, batăr că cam cu rușinare, căci trebuia să prenumer *tandem aliquando*², socotind la alții, carii fără cruțare m-ar judeca — și doară o și fac — pentru că nu pîrtinesc *etiam aere parato non tantum scriptis*³ literatura românească. Dară judece — d-ta cred că ai prevăzut-o — oricine starea mea. Au așezatu-s? Azi aicea, mine airelea fiind, pînă nu voi fi undeva fixe așezat, nici voi a mă hotări spre aceea. Și, pe drept. Cîți nu sînt carii de mult is așezați, totuși avînd și prindere, punga mai grasă decît a mea, nu arată pîrtinire sunătoare.

*Sed satis!*⁴ Vom vedea ce va da bunul Dumnezeu pe semestrul viitoriu. Atîta destul / îmi este că-s în deplină sănătate, pe lîngă care mi și 3
calea larg deschisă spre o mai înaltă iscusire a puterilor mele.

Însă să trecem la lucrul de frunte. De felu nu ai de ce a te mira de S. Sándor. Același îi pe care l-am scris mai deunăzi, Sósmezei (Bohetzel) Sándor, cu care e deslușită enigma⁵.

În cît e pentru simțămintele ep[isco]pului nostru despre magyarisism, le-au dovedit într-o suplică, cătră Majestatea-Sa Împăratul îndreptată⁶ care, avem nădejde, va efectua, cît nu vor să învingă unguirii acolo peste noi. Căci ce ar fi atunci de noi?

Spre nespuse plăcere i-au fost dizertația d-tale despre români și magyarisism⁷. Se bucură din inimă că te-a favorit impregiurările⁸ spre a putea arăta unile adevăruri, de care pînă acum nici un român nu au cutezat a le arăta. Au ohtat căci era să avem și în Blaș novele⁹, dar anevoie cred să fie ceva amu de curînd din / lucru. Cenzor civilist vreau 3^p
să ne deie care, nefiind acolo în loc, ar fi cu foarte mare greutate a trimite m[anu] scriptele la Aiud, de unde se comîndă un notariu de comitat, Carl Pogány¹⁰.

Ceru ep[isco]pul ca să lase guvernul pe cenzorul mai nainte întărit, pe d. Alutan¹¹, și pe seama ieșindelor foi. În zadar! Nu s-a dobîndit și așa, inter *spem et metum*¹² suntem.

Spre înștiințare-ți scriu precum Vasilie Moga ep[isco]pul neunit iară va să deie o suplică împotriva saxonilor¹³. E la Lemeni, spre revizie,

și a lui subscriere o cere. Pe săptămîna viitoare i-o va trimite îndărăpt, ca de îi vor plăcea însemnările și animadversiile¹⁴ ep[isco]pului nostru, să o deie la Dietă. Oare avea-va efect mai mult această decît cea întîia, de anu 1837?¹⁵

De altă dată, mai multe.

Sănătate și curagiu!

Al d-tale mult prețuitoriu preten,

Iosif Mány.

4 N.B. Iartă că am grăbit, avînd cărți oficioase mai multe de expeduit./
[Adresa:] Herrn Herrn Georg von Baricz Redactor und Professor,
in Kronstadt

¹ Iosif Many se referă la Episcopia Blajului (— românii, după tradiție, îi ziceau mitropolie—), unde, după sfîrșirea cursurilor teologice, în 1839, e primit ca novitîu în ordinul călugăresc (la 10 septembrie 1840) și ca atare i se acordă, în anul școlar 1840/1841, catedra de „principie“ de la gimnaziu. La sfîrșitul anului școlar însă, nu știm din ce motive, se stabilește la Cluj, unde în 1842 figurează în calitate de cooperator. Vezi Ioan Rațiu, *Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară (1754—1848)*, Blaj, 1908, p. 91.

² „Totuși cîndva, în sfîrșit“.

³ „Banii fiind pregătiți, nu atît pentru cele scrise“.

⁴ „Dar, ajunge!“

⁵ A se compara cu scris. lui Grigore Mihali, nr. III, n. 5—6 și Nicolae Maniu, nr. IX, n. 8. Lui Alexandru Bohățel, avocat în Cluj îi apare, sub pseudonimul S. Sándor, articolul *Czáfolat*, în *Erdélyi Híradó*, 1842, nr. 37, p. 222—223; nr. 38, p. 228—229; nr. 39, p. 236. Bohățel — vezi G. Mihali și N. Maniu — în articol, ia atitudine împotriva intervențiilor lui Bariț din *Gazeta de Transilvania*, în sprijinul limbii și naționalității române amenințate de politica șovină a aristocrației maghiare. Acestuia, Bariț se vede obligat să-i dea o replică în articolul *Deslușire*, semnat „Redactorul *Gazetei*“, în *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 19, p. 73—74.

⁶ Many îl apără aici pe episcopul Lemeni de acuzația de filomaghiarism care i se aducea în mod curent în unele cercuri intelectuale din Transilvania, invocînd contribuția adusă de el la acțiunea consistoriului din Blaj, împotriva încercărilor dietei de a suprima total limba română din școală și instituții în favoarea celei maghiare. *Protestul Consistoriului din Blaj contra limbii unghurești la anul 1842* (publicat de G. Bogdan-Duică în *Viața și ideile lui S. Bărnăuțiu*, p. 209—211) a fost redactat la Blaj în 15 febr. 1842, în timp ce episcopul Lemeni se afla la dezbaterile dietale la Cluj. El era semnat de Simion Crainic, prepozit și vicar general și Ștefan Manfi, notar și a fost aprobat într-o adunare largită a clerului din Blaj, la care au participat toți profesorii și nu numai membrii de drept ai Capitulului. Ideile și argumentația *Protestului* trădează stilul lui Bărnăuțiu care, cu două zile înainte, la 13/25 febr. redactase el însuși un asemenea protest (vezi textul la G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 199—209). *Protestul* a fost trimis episcopului la Cluj, care i-a adăugat o „remonstrațiune“ personală către Împărat și la 24 febr./8 mart. 1842 a înaintat-o Curții, cerînd menținerea neapărată a limbii române în școlile elementare și normale, precum și în corespondența și actele bisericesti, căci „fiecare națiune are dreptul să se desăvîrșească de la cultura limbii sale materne“, neavînd însă nimic de obiectat ca actele oficiale adresate autorităților să fie purtate în limba maghiară. În sensul celor de mai sus sînt concepute și instrucțiunile sale către agentul aulic la Viena, S. Marusi din 27 febr./11 martie și 6/18 martie. Vezi amănunte la Coriolan Suci, *Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbii maghiare*, în *Cultura creștină*, 1925, nr. 4, p. 114—132.

⁷ Vezi și scris. lui Grigore Mihali, nr. I, n. 5.

Articolul lui Bariț *Românii și maghiarismul* a apărut în *Foaie pentru minte...*, V, 1842, nr. 9, p. 65—69; nr. 10, p. 73—77; nr. 11, p. 81—86. În el Bariț trage un

serios semnal de alarmă împotriva noilor măsuri de maghiarizare votate de Dieta din 1839—1840 și de cea din 1842. Printr-un articol votat în ianuarie 1842, limba română urma să fie ștearsă cu totul în decurs de 10 ani iar românii deznaționalizați. În aceste momente grele își scrie Bariț articolul, care este un aspru rechizitor îndreptat împotriva tendințelor opresive ale aristocrației maghiare și a măsurilor abuzive luate de o dietă, „unde românii n-au nici un reprezentant, căci acel episcop ce se află acolo [e vorba de Ioan Lemeni — n. ns.] nu e trimis de către nație ci este chemat de către Monarhul, supt titlu de regalist și proprietar de pămînt“, și care dietă „în 31 ianuarie al anului curgătoriu slobozi sentința de nimicirea naționalității românești, care de vreo trei veacuri încoace în această patrie tot nu era recunoscută de lege, măcar că de facto ea tot viețuia și mai viețuiește...“ Luînd atitudine împotriva celor care ar crede că vorbind limba maghiară s-ar da acces românilor la cultură și la dregătorii, Bariț respinge rînd pe rînd aceste iluzii, arătînd falsitatea teoriei că „Transilvania numai atunci poate fi tare, mare și fericită, dacă naționalitatea românească murind, mulțimea românilor va primi naționalitatea aristocrației domnitoare“ deoarece această aristocrație își va păstra mai departe doar pentru ea prerogativele. În al doilea rînd, Bariț demonstrează că este imposibil ca națiunea română din Transilvania să mai fie desființată, întrebîndu-se: „1) oare în veacul al nouăsprezecele și în starea politică a Europei — a Europei, zic, de astăzi — o nație cum este cea românească se poate stinge în nimic și 2) dacă aceasta s-ar putea oarecînd, nimicirea românilor folosi-va cuiva?“ Argumentele sale de ordin istoric, politic și juridic demonstrează că nu, dovedind în schimb „dreptul istoric ce ar avea și românii la o naționalitate de sine stătătoare“. Articolul degajă o bogăție de idei și o mare forță de pătrundere a realității politice, fiind unul dintre cele mai reprezentative articole ale lui Bariț din primii ani ai activității sale publicistico-politice.

⁸ „Împrejurările“ favorabile la care se referea Lemeni consistă în însăși existența acestor organe de presă românești care-i dădeau posibilitatea să apere public drepturile românilor. Pe de altă parte, evenimentele politice din 1842 — disputele dintre conducătorii maghiari și sași — îl favorizau să publice anumite articole mai îndrăznețe, neadmise pînă atunci.

⁹ Despre eforturile lui Cipariu de a scoate o publicație românească la Blaj, care datează din 1838, vezi Ioan Rațiu, *Cipariu în ziaristica română*, în *Tribuna*, 1905, nr. 114, p. 5—6 și nr. 115, p. 2—3 și Ioana Botezan, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești în preajma anului revoluționar 1848*, în *Apulum*, 1969, nr. VII/II, p. 95 și urm. Vezi și scrisorile lui N. Maniu, nr. III, n. 14.

¹⁰ *Pogány Karoly*, viitor comite suprem al Albei Inferioare, era la acea dată notarul oficiului comitatens. Vezi *Novum et Vetus calendarium ad Annum vulgarem MDCCCXLII [1842] in usum M. Principatum Transilvaniae*, Cluj, 1842, p. 33.

¹¹ Despre C. Alutan vezi în acest volum scrisorile lui Ioan Fekete Negruițu, nr. XV, n. 3.

¹² „Între speranță și realizare“.

¹³ Vezi și scrisorile lui Grigore Mihali, nr. II, n. 8.

În 1842 episcopul ortodox Vasile Moga pregătește o nouă petiție în favoarea drepturilor românilor din „Fundus Regius“. Textul este trimis în prealabil lui Ioan Lemeni la Blaj pentru ca acesta să-și facă observațiile sale și, de comun acord, s-o înainteze forurilor în drept. Consultantul său în această problemă e avocatul de la Cluj, Alexandru Bohățel, destul de conservator și prudent el însuși în această perioadă, după cum ne arată articolul său din *Erdélyi Híradó* și polemica cu Bariț (vezi nota 5). O scrisoare a lui Lemeni din 1842 ne arată că observațiile (animadversiile) sale la redactarea lui Moga au fost destul de numeroase și că i-a trebuit mult pînă să se pună de acord cu ele, contrar afirmațiilor lui Coriolan Suci: „Batăr că mult mi-am bătut capul cum să despărțim 200.000 de cele 1.000.000, care se află mai sub greu jug, totuși cernînd lucrul în tot tipul și înțelegîndu-mă cu avocatul Alexandru Bohățel, am socotit a se întocmi, și pe scurt, și încît s-a putut mai fără vătămare, în modul precum vei vedea din aici sub A închisa suplică. Trimit și cea din D întocmită sub B ca, înțelegîndu-te și cu cei de acolo ai noștri părtinitori, de veți judeca cea de sub A a fi mai clară, mai scurtă și totuși cu unele adăugături întărită, aceea să se purizeze și, de către măria-ta iscălită, la mine spre subscripție să se trimită. De ați judeca ceva a se adaoge sau a se lăsa afară, cum va judeca și

mărirea-sa Budai [Aron Budai, secretarul episcopului V. Moga — n. ns.] așa să fie. Pentru întârziere să am iertare, că adevărat anevoie m-am hotărît, îngrijorat fiind, cu nu cumva voind a folosi, mai mult să stricăm. Poftind ca să fie în ceas binecuvîntat, cu plecaciune rămin“ (cf. Coriolan Suci, *Crimpele din procesul profesorilor de la Blaj cu episcopul Lemeni* (1843—1846), extras din *Cultura creștină*, Blaj, 1938, pg. 10 și urm.). *Rugămîntea celor doi episcopi românești, a celui greco-unionist Ioan Lemeni de Eadem și a celui greco-neunionist Vasile Moga, adresată Dietei de la 1842 în cauza românilor lăcuiitori pe Pămîntul Crăiesc, numit și săsesc* a fost editată cu acest titlu de Bariț, la Brașov, în chirilice. Ediția a fost confiscată de cenzura de pe atunci, căci cuprindea revendicări de mare curaj despre egalitatea în drepturi a tuturor („glasul deșteptător și sfînt al lui Dumnezeu, al națiunii și al omenimii: ca omul slobod să nu domnească peste om slobod și să nu apese pe semenul său, învăscut cu drept deopotrivă, nici să-l dezbrace de drepturile lui“ — punctul 9) sau despre „duhul veacului“ („Acum, cînd în toată lumea luminată sună sfîntul glas al libertății și al dezrobirii, spre a slobodi pe cei neslobodi, spre a primi înlăuntrul pavezilor constituționale pe cei de afară...“ — punctul 12).

Pe lingă acestea, el susține în dietă și alte cereri ale românilor neuniți, după cum se vede din următoarea relatare a *Gazetei de Transilvania* (1842, nr. 29, p. 114) în legătură cu dezbaterile din dietă: „Știri mai proaspete. Ce se atinge de rugămîntea clerului neunionist, în care episcopul măria-sa Vasile Moga a arătat staturilor feluritele nepăsări ce cearcă acest cler, că adevărat: neuniții se silesc a se uni cu biserica catolică și de multe ori, unde s-au unit vreo cîțiva din vreun sat, se trimite popă unit pentru tot satul și apoi se pun cu esamene de 6 săptămîni deosebite pedeci, ca cei ce s-au unit să nu se mai poată întoarce înapoi iară în sinul bisericii sale; că poporul neunionist se silește a ține și sărbătorile celor de altă lege și în ținerea sărbătorilor sale se împiedecă în deosebite chipuri; că, mai încolo, popii neuniți sînt rău tractați de cătră dreghătorile civile și sînt lipsiți de scuturile și ocrotelile ce le au cei de alte credințe, ba încă mai nu sînt deosebiți de ceilalți poporeni ai lor, staturile au hotărît ca să roage pe Maiestatea-Sa ca să înceteze de aici înainte toate năpăstuirile ce apasă pe clerul neunionist și să nu se mai silească la unire și, peste tot, să se bucure și neuniții de toate acele mîntuitoare faceri de bine de care se bucură poporul și popii celorlalte biserici“.

¹⁴ Vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. IV. După spusele acestuia, Lemeni a semnat petiția împotriva sașilor, dar cu oarecare anevoință: „Carele [Lemeni—n. ns.] au poftit, din rigurozitate și mai lasă ceva, și anumit dezbateri asupra limbei nemțești, și iarăși, expresia că cu vremea mai bucuos se va primi limba magyară“.

¹⁵ Dieta de la Cluj din 1842 nici n-a luat în dezbateri petiția colectivă a celor doi episcopi, iar sașii au desemnat cu răspunsul pe Iosif Trausch din Brașov, om politic cunoscut prin conservatorismul său, lucru care a făcut imposibilă orice șansă a ei. Cele 1500 de exemplare din petiție, tipărite de Bariț la Brașov, au fost confiscate, iar *Gazeta de Transilvania*, care pînă atunci avea numai un censor, a fost silită să primească încă unul, la Brașov și un revizor la Viena, în persoana consilierului Somlyai de la Cancelaria aulică transilvăneană. Vezi Coriolan Suci, *Op. cit.*, p. 16—17; George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei...*, I, Sibiu, 1889, p. 826; Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur...*, I, Sibiu, 1902, p. 150—163.

IV

Cluș, 18va oct. [1]842

Mult prețuite domnule și pretine!

Pe prețuita-ți epistolă dd^{to} 15^a aug. și în sfîrșitul lui septembrie căpătată, numai azi putui fi în stare de a-ți răspunde și a scoate testimoniul poftit. Ceva, cred, cam tîrziu, însă nu fui eu pricina, deoarece fiind de boală cuprins, bărbatul căruia încredințai lucrul, pe lingă toată cînstea a barbei, nu l-a împlinit, ci mă sili ca eu să-l isprăvesc etc., etc.

Azi, dară, după ce isprăvii cu actuariul (care înaintea ochilor mei a cercat în protocoale, unde numai din filosofie se vede a fi / ascultat d. Munteanu ¹, iar din fizică nicidecum; încă nici despre solertie [nu] s-a aflat ceva însemnare; altmîntrelea, celelalte toate bune), trebuii a merge la director pentru subscriere, la Csillaghegy ², de-ți mai aduci aminte de dînsul ³. De acolo sosii tomna amu, mulțumit în tot sufletul pentru poftita demult comoție.

Dară să lăsăm acestea; bine că sum în stare de a trimite testimoniul, la a cărui proprietariu, fii bun, scrie al meu compliment.

Zici într-un loc a epistolei că, precum auziși, s-ar fi supă/rat ep[iscop]ul pentru recenzia *Schematismului* ⁴. A puțin lucru e acela, nu-i poate strica scriitorului niciodată ⁵. Cu atîta mai puțin celui din *Vasárnapi Újság* ⁶, despre care încă întreb: român e au ba? Român limpede, domnule, și om *sans peur et reproche* ⁷, care cutează oricui a zice adevărul în ochi, și e colucrătoriu ordinariu. Iară că cine-i, nu-ți spun ⁸, că nici d-ta nu mi l-ai descoperit pe cel românesc recenzenț ⁹ etc., etc.

Amu de curînd, de n-a ieșit pînă amu, vei vedea ce a scris Bărnuțiu despre vazuliții ¹⁰ din Blaș, că au verbat tinerii la călugherie și au smuls profesoria din mîinile unora mai harnici etc., etc. /

Așe, domnule pretine, adevărul se va descoperi la locul său și la vremea sa, de va pricinui oricui cît de mare supărare! ¹¹

Însă sfîrșesc, nu te mai țin în discurs, pînă de altă dată, căci poșta minteni pornește. Și pentru grăbire-mi, fii bun iartă-mi. De altă dată bine și mai frumos voi scrie.

După care, mă închin d-lui Maiorescu ¹², Marușenilor și toatei familii a d-tale.

Mă recomand al d-tale mult prețuitoriu amic,

Iosif Many.

P.S. P[ărintele] Lezô ¹³, principalul fratelui d-tale ¹⁴, se închină cu sănătate. Pruncul se poartă bine. /

¹ *Gavril N. Munteanu*, 1812—1869, prieten bun al lui Bariț. După studii la Alba Iulia și la Cluj, unde a absolvit între 1831—1834 cursurile filosofice și juridice, trecu în România ca profesor la seminariile preoțești din Buzău și Rîmnicu-Vilcea. După revoluție e chemat de Bariț la Brașov, unde funcționează pînă la moarte în calitate de director al gimnaziului românesc.

Credem că la rugămîntea acestuia de a i se trimite un testimoniu școlar, Bariț s-a adresat pentru aceasta lui Iosif Many, aflat în această vreme la Cluj.

² „Dealul Stelelor“ = Dîmbul Rotund, deal cu vii și livezi situat în partea de nord a Clujului. Bergai József, profesor de fizică și matematică, director substituit al Liceului piarist din Cluj (director general, onorific, al tuturor școlilor romano-catolice din Transilvania era episcopul Kovács Miklós,) se pare că avea o moșie sau podgorie în Dîmbul Rotund. Căci pînă în secolul XX cartierul cu același nume nu exista, dealul fiind împinzit de vii și crame.

³ În sensul că Bariț fusese și el, timp de doi ani, 1829—1831, elev la Cluj, unde a urmat cele două clase de filosofie ale Liceului academic piarist. În anul școlar 1830—1831 îl găsim în „secundae Classis Philosophiae“, alături de mulți alți elevi români: George Circa, Simion Fekete, Gavril Fogarași, Grigore Gaston, Ioan Graur, Ioan Herseni, Radu Hossu, Nicolas Kászonyi, Vasile Kerekes, Vasile Costa, Ștefan Costa, Vasile Moldovan, Lazăr Pipoș, Ioan Popovici, Petru Șuluț ș.a. (cf. *Informatio de Scholastica Iuventute Regii Lycei Claudiopolitani Ann. Schol. 1830—1831*, registrul

matricol al liceului, la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, Fond. Liceul academic piarist, registre școlare).

⁴ E vorba de articolul semnat *ABC: Pentru Șematismul clerului din episcopatul Făgărașului și încă ceva*, în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 26, p. 201—205, care apare cu specificația lui Bariț: „Trimis din Ardeal”. Autorul articolului este Ioan Rusu (vezi în acest volum scrisorile sale către G. Bariț).

⁵ A se observa că la această dată Iosif Many se află alături de criticul *Șematismului*, aprofundu-i îndrăzneala. Autorul *Șematismului* era Cipariu. Obiectiile recenzentului nu-l ating, fiind de altă natură.

⁶ A se vedea articolul: *D.E.F., A fogarasi görög egyült püspöki megye névtára s még valami*, în *Vasárnapi Újság*, 1842, nr. 26 din 7 august. Este o reluare în fond a ideilor și chiar a unor părți întregi din articolul indicat în nota 4.

⁷ Pe autorul articolului din *Vasárnapi Újság* Iosif Many îl cunoștea fără-ndoială bine, dar, dintr-un motiv sau altul, nu vrea să-i divulge numele, așa cum a făcut-o și Bariț cu A.B.C.

⁸ Iosif Many se vede a fi pus bine la curent și cu alte acțiuni ale lui Bărnuțiu, cum ar fi noua sa colaborare la ziarul *Vasárnapi Újság*, cu articolul *Balázsfalvi iskolai ügyekről* datat „Blaj, 20 septembrie” și semnat G.H.I. (*Vasárnapi Újság*, 1842, nr. 48 din 4 decembrie). Este ciudat că conținutul articolului, care va apărea doar la 4 decembrie același an, este cunoscut în amănunțime de Iosif Many care referează despre el, deja la 18 octombrie 1842, bătându-și el însuși joc de prefectul seminarului din Blaj, Vasile Rațiu, numit peiorativ Vazuiliță. Ba, mai mult, afirmația categorică a lui Many, precum că: „Așe, domnule prietene, adevărul se va descoperi la locul său și la vremea sa, de va pricinui oricui cit de mare supărare!” ne dă de înțeles că autorul ei este în mod limpede alături de Bărnuțiu, curajul și adevărul căruia îl apără și îl susține și el chiar împotriva episcopului. Nu este exclus ca în această perioadă cel care i-a înlesnit lui Bărnuțiu legătura cu redacția de la *Vasárnapi Újság* să fi fost tocmai Iosif Many, și el nemulțumit de stările din Blaj. La această dată, Many n-avea nici un motiv să fie alături de episcop, ci mai degrabă alături de colegii săi răzvrățiți, pe care-i aprobă și-i sprijină.

Cît privește articolul din *Vasárnapi Újság*, el aparține în mod categoric lui Bărnuțiu, confirmarea, intuită deja de Bogdan-Duică, venind chiar din scrisoarea de față.

În legătură cu conținutul articolului, trebuie să remarcăm că el este de o virulență fără seamăn și de-o ironie fină, savant dozată. Este o mică capodoperă a artei de scriitor a lui Bărnuțiu care, pentru a scoate efecte și mai puternice, înlocuiește termenul de *basiliți* prin *vasiliți*, în semn de batjocură la adresa lui Vasile Rațiu sau Vazuiliță, rectorul seminarului, nulitate profesională recunoscută (despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8).

Bărnuțiu se ridică cu hotărâre împotriva „*spiritului călugărismului, care urește știința, dezvoltarea și progresul*”, arătând că „cu cît călugărul este mai stabil, cu atît este profesor mai rău”, numindu-i cu indignare „*apostoli ai întunecării*”.

Strigătul lui este de o mare franchețe și convingere interioară, în care descope- rim pe raționalistul și revoluționarul din el, convins că „a dispărut timpul mona- hismului” pe care „rațiunea și istoria le-a condamnat” și că e nevoie de o altă orien- tare și atitudine față de școală, de la care porcede întreaga noastră existență viitoare. „Pe voi, cei mai deștepti ai neamului, frați români, pe voi, cărora patria v-a încredin- țat conducerea vieții spirituale și morale a concetățenilor, îndrăznim să vă întrebăm. Vreți din tot sufletul să eliberați de sub blestemul întunericului străvechi pe concetă- țenii noștri înjosiți? Dacă da — și nu vrem să ne îndoim de aceasta — atunci, pentru Dumnezeu, nu mai lăsați conducerea intelectuală a neamului pe mîna călugărilor! Pentru că, adevăr zic vouă, prin aceștia niciodată nu veți putea ajunge scopul urmă- rit! În decurs de veacuri neamul nostru fericirea pe drumul acesta și-o căutat și — spune-mi ce a cîștigat? Pînă cînd alte națiuni se bucură de binefacerea secolului al 19-lea, noi și azi purtăm lanțurile blestemate ale evului mediu întunecat; cu căldură pîrtinim și azi drumurile pe care părinții noștri neștiutori au mers de s-au înecat apoi în marea superstițiilor careucid sufletele. Ne închidem ochii în fața razelor adevărului, care strălucesc ca soarele de amiază, pentru ca și în mijlocul acestui secol luminat să vedem niște monștri medievale, cu cari ochii noștri orbiți s-au deprins deja. Neamul nostru este în primjdie, vremile ne apasă așa încît străinii își fac

milă de noi, și noi nu o simțim, n-avem cunoștință de aceasta, sau și dacă avem cunoș- tință, nu îndrăznim să încercăm mijloacele care ne duc la lumină și la o stare mai bună pentru că ne înfiorăm de orice schimbare și ținem la ideea conducătoare a credinței și neputinței noastre”.

Aceste idei, cărora le adaugă necesitatea convocării soborului sau sinodului general, le dezvoltă mai apoi și în articolul *Săborul cel mare al episcopiei Făgărașului. Prologus galeatus*, în *Foaie pentru minte...*, 1843, nr. 4, p. 26—29; nr. 5, p. 33—37, unde face din nou apel la „dreptul cel neînstrăinat al libertății conștiinței”, cerind „ca biserica noastră să trăiască într-adevăr ca o societate vie, și să nu fie singur o ființă leșinată” prin salvagardarea drepturilor și libertăților ei, căci „fără drept nu e nădejde de înaintare, nu e viață nicăiri; dreptul e izvorul tuturor bunătăților a fiecă- rei societăți”.

⁹ Recenzentul român care semna *ABC* în *Foaie pentru minte...* era, după cum am văzut, Ioan Rusu (vezi n.4).

¹⁰ Vazuiliță = de la Vasile Rațiu, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.

¹¹ Atitudinea lui Iosif Many din această perioadă nu concordă cu cea de mai târziu, cînd va deveni fidel episcopului, odată cu aducerea sa din nou ca profesor la Blaj.

¹² Ioan Maiorescu, cu care Bariț avea strînse legături. Vezi corespondența lui Maiorescu cu Bariț în *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 283—419.

¹³ *Francisc Xavier Lezó*, 1794—1846, doctor în filosofie, fost profesor al lui Bărnuțiu la Carei, mai târziu profesor la Aiud și la liceul piarist din Cluj, unde preda filosofie, logică, metafizică și etică la Facultatea de filosofie.

¹⁴ Lezó era catehetul fratelui lui Bariț, Leon Bariț, pe care îl întîlnim în 1843 în registrul Gimnaziului piarist din Cluj, *Juventus Regii maioris Gymnasii Claudiopolitani Scholarum Piarum...*, pe 1843. A încurajat mult pe români, cum scrie în necrologul său din *Gazeta Transilvaniei*, 1846, nr. 81, p. 323.

V

Sepsi S[în]tgiorz, 29^a iulie (1)844

M[ult] prețuite frate!

Bolnăvindu-să învățacelul ¹, nu putui, precum mi-a fost planul, a merge la d-voastră, ca să petrec mai multe zile acolo. Într-aceea, starea sănătății mele încă nu mă lasă ca acum de curînd să vă cercetez, batăr că mi-ar fi trebuit neapărat a merge la Brașov, mai ales că am a primi nește bani de acolo, pentru care te rog pe d-ta ca să-i primești.

Istoria e aceasta: Bohățel îmi scrisă deunăzi că îmi va trimite banii — peste o 100 fiorini în v.v. — cu care îmi este dînsul dator, prin Săcă- rean ² sau prin Coste ³, cînd se vor întoarce aceștia de la Cluj. Socotese că pînă acum să vor fi reîntors numiții coconăși. Fii bun, dară, a lua știre de la dînsii, și dacă au adus ceva bani pentru mine, ia-i la d-ta, pînă cînd ne vom întîlni.

Poate că îmi va trebui a merge la Borsec ⁴.

Celea ce mi-ai comis în scrisoare le-am isprăvit. Pentru alte, nu te supăra. Fii iertător!

Rămîn al d-tale mult stimător prieten,

I. I. Many. | 5

[Adresa:] Herrn Herrn Georg v. Baricz, Professor und Redacteur, zu Kronstadt

¹ La începutul anului 1843 Iosif Many primește slujba de instructor în familia contelui Nemeș, comite suprem al Albei Inferioare, dar nu poate rămâne mult aici, deoarece principiile sale educative se deosebesc radical de acelea ale contelui. Cu o parte din aceste idei putem lua cunoștință din articolul lui Many intitulat *Idei despre creșterea poporului* (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 57, p. 225—226; nr. 58, p. 229—230), în care se acordă educației un rol fundamental în formarea omului și cetățeanului: „educația îl face pe om a fi om”, adică a fi fericit, căci: „Aceasta [educația — n. ns.] înseamnă a le dezvolta toate facultățile omului astfel ca să i se mijlocească fericirea, înseamnă ca: dezvoltarea înțeleșului, a simțurilor și a voinței — voluntas — lui, să capete dreptăunea carea să-i producă nu numai fericirea pămînteană, ci și cea a vieții dincolo de mormînt”. Educația bazată pe experiență trebuie să fie însă după el „morală și religioasă”, în care scop citează o serie de păreri: Strietz, Fleury, M. Murand de St. Romain (*Quelques idées sur l'éducation publique a l'occasion d'un discours...*), Guizot etc. Aceste idei le va dezvolta ulterior în articolul *Idei despre proporționația unire a cultivării facultăților sufletești și morale cu împărțirea cunoștințelor*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. 27, p. 143—144; nr. 28, p. 149—150.

Plecarea lui Iosif Many la Sepsis-Sîngeorgiu (Sepsiszentgyörgy) sau Sf. Gheorghe, (vezi Coriolan Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, 1965, p. 118) nu rămîne fără repercusiuni în ceea ce privește relațiile dintre Many și Bariț, căci el devine în noua localitate „corespondent ordinariu” al *Gazetei de Transilvania*, calitate în care semnază o suită de informații și corespondențe din Sf. Gheorghe. Corespondențele din Sepsisgiorz către *Gazeta de Transilvania* și le deschide în 1843, nr. 91, p. 361 cînd semnază cu inițialele I.M. o corespondență expediată în 17/5 nov. Ei îi urmează alta în 1844 (nr. 96, p. 381) în care regăsim stilul literatului și traducătorului din franceză: „Scenele fărădelegilor ce în misterii de Paris a faimosului Eugen Siu le citim cu o înfiorare de carea mai la toată pagina ni se turbură și ni se îngheață singele din tot trupul, acest metamorfos iarăși s-a re-noit în mine în săptămînilor și în zilele acum de curînd trecute cu o scîrbire pe carea nu sînt în stare a o descrie. Mă veți întreba pentru ce? Iată vă spui și apoi judecați!”

Urmează relatarea unei crime (uciderea unui român care-și păzea vitele de către vecinul său secui), spargerii, hoții etc. Corespondența e semnată „În știință t-ordinar”.

Alte corespondențe din 1844: nr. 97, p. 365 și nr. 103, p. 410—411, semnate „Corespondentul ordinariu”. Că acest corespondent este Iosif Many aflăm din corespondența trimisă din aceeași localitate la 25 dec. 1844 și semnată de data aceasta cu numele întreg I. I. Many, în *Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 104, p. 415—416.

În anul următor, 1845, mai găsim următoarele corespondențe de-ale sale: *Corespondentul ordinariu*, *Transilvania. S. St. Giorz*, 15 martie, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 21 (12 mart.), p. 81; *Corespondentul ordinariu*, *S. St. Giorz*, 13/1 iun. 1845, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 46, p. 181; *C. Ord.*, *S. St. Giorz*, 17/5 oct., în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 83, p. 329.

² *Constantin Secăreanu*, fiu de negustori din Brașov, era la acea dată în anul I de drept la Liceul piarist din Cluj. Vezi *Axente Banciu*, *Studentii academici din Cluj de acum un veac*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, X, 1934—1944, p. 477—498. Al. Bohățel fiind avocat în Cluj, se slujea de serviciile lui C. Secăreanu, care se întorcea vara acasă, în vacanță.

³ Același lucru cu *Ioan Constantin* sau *Ioan Koszte*, care în același an termina cl. a II-a de filosofie la același liceu. Vezi *Axente Banciu*, *Op. cit.*

⁴ Sf. Gheorghe e aproape de Borsec. De altfel, se pare că Many frecventează în această perioadă nu numai Borsecul, dar și o altă stațiune din apropiere, Előpatak (sau Vilcele), de unde trimite corespondențe la *Erdélyi Híradó*. Una din aceste corespondențe, semnată *M.*, din nr. 59, p. 349—350, dă relații despre întîlnirile unor cunoscuți la Előpatak și de moartea lui Kalnoki György, iar alta consemnează discuțiile avute de el cu boieri munteni și moldoveni veniți la Borsec și Vilcele despre situația din țărilor lor. Corespondențele, semnate *M-ny* și *Ny.r.l.*, apar în *Erdélyi Híradó*, 1844, nr. 61, p. 362.

VI

Sibii, 11^a dec. 1845

Frate!

Mi s-a rupt bocul de la călească, pentru că avui povară cam grea și căutai — trimițînd căleasca la dracul — să rămîn cîteva zile în Sibii, cu atît mai virtos că m-a îndemnat d. p[rotopop] Maniu ¹ ca să cercetez pe notabilii de aici, pînă ce ași aștepta după carul iute, care este să mă ducă la Aiud mine ^{1/2} 9 dimineața.

Ascultă dar. Întîiași dată cercai pe preoții de legea grecească.

De Maniu n-am ce-ți zice, îl cunoști mai bine decît mine. Alta numai să însemn, că e mînios pe d-ta, dar fără să fi dat el aceasta pe față. Dînsul, ca ceilalți din opoziție ², crede că a lucrat bine în contra ep[iscop]ului, ca a unui care a voit să introducă maghiarismul și să supuie beserica noastră / primatului din Ungaria ³, precum s-a și întîmplat, deoarăce Nalta Curte a încredințat lui toată cauza blăjeană etc., etc.

Zice Maniu că d-ta n-ai înțeles intenția opoziției ⁴, carea s-a văzut pe sine silită a defăima pe ep[iscop]ul în tot tipul, după ce a văzut că nu se poate aștepta de la dînsul nici un bine, ca de la unul care s-a dat pe sine de instrument contrarilor naționalității române. Îl goliară, dar, ca să vadă ei de ce instrument spurcat vor ei a se întrebuița.

Astfel s-a descoperit și Boer D[imitrie], încă mai pe larg. Bărnuț tăcu înțelepțește. Are aer liniștit. Numai părul i s-a subțiat. Ist cu cela trăiesc acum în Sibii ⁵, ca aruncați sub acție fiscală. Își tocmiră procurator de sas ⁶. Știe D-zeu ce se va alege de ei, că sînt scoși și din preoție, împreună cu Gr. / Moldvai ⁷, care e acum în Blaș.

Pe mine — n-ai crede! — mă primiră foarte bucuroși, și nu se înstrăinară cînd te-am apărut, cînd am arătat că ai fost silit să păzești măsura care o ai păzit ⁸, și dacă voiai a le fi spre rău, puteai încă să faci pe de o mie de ori altfelii ...

Ei stătura însă pe aceea că era mai bine să taci cu totul ⁹. Atunci te-am scăpat cu A. Kovács ¹⁰, și ei imi crezură și se împăcară cîtvași.

Eu cugetai să le dea lor Dumnezeu bine și sănătate în cariera lite[ra]-turală, căci amîndoi lucră bărbătește la cărți drept folositoare. Vezi ce face lipsa?! „Dacă vor scăpa de t[emniță] vor a trece în țări” ¹¹.

Să trecem la ceilalți, de altă parte. Asesorii Consistoriului rom[ânesc] de aici ¹² încă / mă primiră foarte bine, și aceasta o am de a o mulțami d-tale, care m-ai făcut pe mine om prin foile atît de folositoare publicului. Vezi bine, lauda d-tale nu rămînea nicăiri, măcar că mi-ar fi plăcut totuși a mă băga în inima unuia dintre ei. Pe față ș-a arătat neplăcerea asupra redacției Fulea ¹³, directorul, care zicea că nu trebuia primit articolul asupra ep[iscop]ului reposat ¹⁴. Poți gici ce i-am răspuns ...

Teologul ¹⁵ mi-a plăcut dintre toți, va să zică el are știință dintre toți, măcar că numai paroca de pedant îi mai lipsește. Pe el lesne l-am putut capacita.

Bădilă mă întrebă de Popazu. Îi spusei că rădică petre în N. ¹⁶ Îmi răspunse: „Numai de le-ar putea rădica!...”

Vorbii și cu teologul absolut vienez Hania¹⁷. Îmi place de el. Aici una cu capul n-ar voi să fie P[opazu] ep[isco]p etc.¹⁸ D-ta vei putea ști mai mult, că ai corespondent.
8^v Să trecem / [...] ¹⁹

¹ Nicolae Maniu. Vezi în acest volum corespondența lui cu George Bariț.

² „Opoziția” era partida națională, numită atunci în diverse chipuri: clericală, liberală, sinodală iar de către istoricii antilemeniană sau bărnățiană. Definirea exactă a acestei partide, ca și analiza ideologiei sale politice vezi-o în studiul introductiv la corespondența lui Nicolae Maniu.

³ Unul dintre postulatele naționale de la 1842—1846 și, desigur, de la 1848 a fost emanciparea bisericii greco-catolice române de sub tutela catolicismului unghuresc, respectiv emanciparea din ierarhia primatului de Strigonia. Pasajul lui Many trebuie corectat în felul următor: Lemeni nu era necesar „să supui” biserica greco-catolică ierarhiei din Ungaria, căci această supunere, exista, de fapt. Vina lui este că n-a sprijinit lupta românilor împotriva acestei supărătoare tutele.

⁴ Vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3.

⁵ Adică Bărnățiu și Demetriu Boer. După alungarea din Blaj, ei trăiau acum la Sibiu, unde Bărnățiu se va înscrie la cursurile Academiei săsești de drepturi. Deocamdată ei încercau să răstoarne hotărârile Consistoriului delegat de la 1845, făcând apel la favorurile judecătorești civile. Un avocat sas notoriu, Konrad Schmidt, se angajează să le aperse interesele, dar fără nici un rezultat. Vezi Joseph Bedeus von Schärberg, *Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19-ten Jahrhundert von Eugen von Friedenfels, 1-ter Theil 1783—1847*, Sibiu, 1885; Jakab Elek Szabadságharczunk történetéhez. *Visszaemlékezések 1848—1849-re*, Budapesta, 1880, p. 38—55.

„Procuratorul de sas” era Konrad Schmidt (vezi nota anterioară). Schmidt este inspiratorul recursului, care s-a judecat, fără rezultatul dorit, în 1846. A colaborat și la partea propriu-zisă juridică a celebrului act pe care Bogdan-Duică îl intitulează *Petiția finală a lui S. Bărnățiu către Împărat. Viața și ideile lui Simion Bărnățiu*, p. 224—237). Vezi în acest sens introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu, din volumul de față.

⁷ Despre care vezi la scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2.

⁸ Poziția lui Bariț față de conflictul de la Blaj a fost, în zilele desfășurării lui, una total neutră: n-a scris în favoarea nici uneia dintre părți. A relatat, doar, la modul sec, momentele mai de seamă. Această atitudine i-o impută în mod violent Ioan Maiorescu într-o scrisoare din 1845 (vezi-o în *George Bariț și contemporanii săi*, I, București, 1973, p. 285—291), căci acest vechi dușman al papistășismului de la Blaj și-l ar fi dorit pe prietenul brașovean angajat fățiș împotriva lui Lemeni. Și noi, astăzi, am dori să fi fost așa, dar din nefericire încurcatul hățuș al relațiilor omenești nu i-a îngăduit lui Bariț o astfel de poziție. Dimpotrivă, la bătrânețe, în *Observatoriul* ca și în *Părți alese din istoria Transilvaniei* (vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3) va încerca în mod serios să-l reabiliteze pe Lemeni și să pună sub semnul neseriozității acțiunea bărnățienilor. De partea lui Lemeni e și Jakab Elek, care în *Szabadságharczunk történetéhez*... (p. 38—55) prezintă răzvrătirea împotriva lui Lemeni ca pe un act provocator inspirat de sași, și Coriolan Suciu, cu ale sale *Crimpeie procesul*... În perspectiva timpului, adevărul este fără îndoială, de partea celor care au condamnat atitudinea nepatriotică a episcopului. Al. Papiu I la rian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, I, Viena, 1851, p. 232; Joseph Bedeus von Schärberg, *Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbürgens*...; Gh. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnățiu*; Ioan Lupăș, *Acte relative la procesul*... ș.a.

Cea dintâi știre despre evenimentele de la Blaj parvenită publicului prin Bariț datează din aprilie 1844. Este vorba de articolul *De la Tirnave*, 24 martie c.v. *Adunare consistorială la Blaj* (*Gazeta de Transilvania*, VII, 1844, nr. 105—106), al cărui autor credem că e Timotei Cipariu.

⁹ Vezi știrile inserate de Bariț în nota 8.

¹⁰ Abatele *Antoniu Kovács de Felfalu* a fost mulți ani directorul Gimnaziului romano-catolic din Brașov, în care calitate i-a luat ca profesori pe Iacob Mureșanu și pe Andrei Mureșanu. În 1845 era arhidiacon al Districtului Sf. Gheorghe, paroh al Brașovului și asesor consistorial. Era de asemenea cenzor al foilor lui Bariț, calitate la care face aluzie Iosif Many în scrisoare. Despre abatele Kovács, Bariț afirmă mai tirziu că „deși preot catolic, zbeuse în spiritul său multe idei moderne” și că era „un bărbat de o erudițiune înaltă” (*Decretu în puterea căruia s-a înființat în Transilvania cel dintâi ziaru politic în limba românească, la an. 1838*, în *Observatoriul*, VIII, 1885, nr. 36).

¹¹ Ideea că „dacă vor scăpa de t[emniță], vor trece în țări”, adică în Muntenia sau Moldova, o întâlnim aici prima oară, în legătură cu intențiile viitoare ale lui Bărnățiu.

¹² Asesori ai consistoriului episcopiei greco-neune din Sibiu erau la acea dată următorii: Moise Fulea, protopresbiter al Tractului doi din Sibiu, director al școlilor naționale, profesor de gramatică metodică și pastorală; Ioan Moga, protopresbiter al Tractului I Sibiu, profesor de teologie dogmatică, cit și „Causarum Matrimonialium Referens ordinarius”; Ioan Panovici, protopop al Nocriului și administrator al Mureșului; Petru Bodilă sau Bădilă, protopop de Miercurea; Teodor Necșa, preot la Gușterifa, lângă Sibiu; Iacob Bologa, notar și secretar, „Juratum Tabulae Regiae cancellistam” și I. Hannia, scriitor și arhivar al Consistoriului.

¹³ Despre Moise Fulea vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. VI, n. 4.

¹⁴ E vorba de articolul semnat 9.20, apărut sub titlul *Din Transilvania. Sibiu, duminică 21 oct. c.v. 1845*, în *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 88, p. 351—352, în care se comentează moartea episcopului Vasile Moga și se fac unele rezerve față de activitatea sa. La acesta, Ioan Moga, rudenie cu episcopul, se simți obligat a replica în articolul *Domnule redactor!* din *Gazeta de Transilvania*, VIII, 1845, nr. 91, p. 361—362; nr. 92, p. 365. După ce trece în revistă o parte din acțiunile răposatului episcop Vasile Moga, întreprinse pentru binele clerului și al poporului român, autorul polemizează cu unele afirmații eronate ale preopinentei sale, încheind: „Numai am fi dorit să fi spus corespondentul răposatului încă pînă era în viață ce pofteste clerul de la dînsul, dacă s-au simțit chemat la aceasta de sine... că nu este cu dreptul a vinovați pre cel mort, carele nu poate răspunde în foi deobște, sau a pofti să răspundă altul în numele mortului, care le nu au fost însărcinat să răspundă. Și nu este lucru de laudă a bate cu copitele pre leul cel mort; și am dori și acela ca corespondentul, dacă socotește că mai are ceva de a zice în materia aceasta, să-și însemneze numele cel adevărat în corespondențele sale, să știe publicul cu cine ne luptăm”.

¹⁵ „Teologul” este chiar Ioan Moga, nepotul episcopului, poreclit astfel de colegi.

¹⁶ Brașov?

¹⁷ *Ioan Hannia*, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XXIII, n. 2.

¹⁸ La alegerea din 1847 a și fost puțin preferat, obținînd doar 11 voturi. A candidat alături de Șaguna și Ioan Moga.

¹⁹ Sfîrșitul scrisorii lipsește.

VII

Blaj, 9^a ian. 1846

Frate și tată!

Acum în urmă vezi că mă aflu în Blaj, în sfînta mitropolie. Dintre toți, m-au primit mai ales ep[isco]p[ul] cu inimă mai deschisă, ca pe unul care i-am fost credincios.

Pînă la așazarea mea în stație¹ va să-mi dea cost, precum îmi și dă.

Îi pare bine și de d-voastră din Brașov, căci îi sinteți spre cinste și preamărire. În duminica trecută i-a părut bine de recenzie lui De Gerando², care îl laudă și îi descrie ospitalitatea³.

Ep[iscopul] ar citi gazetele prè bucuroș și regulat, dar știi că în 98 curte n-are cine să-l îndemne. Apoi, precum spune, nu e dat cu stilul / franțezo-românesc. Iar eu i-am spus: „Chiar așa trebuie să scrie cineva, cum stă în gazete, și nu cum să vorbește limba în Blaj, în -uș, -um și -ăluit. I-am pomenit și de prințul Bibescu⁴, care citește foile cu acurateță. Cu un cuvînt, i-am enarat toate cite am văzut prin țară etc.⁵.

Să fii incredințat că de aci încolo va să fie cu deosebită luare aminte la foile d-tale, și vor să urmeze pe-ncet toate cite dorești.

Pe d-l Țipar⁶ îl știi de patron, dar să știi că d. Sereni⁷ cu Boer⁸ încă-ți sint de bine voitori. Vor să fie de ajutor, cînd se va cere.

98^v Aprobația sentinței încă n-a sosit de la Viena. Moldvai⁹ se ține pe aici, / împreună cu Marcu-Mărcelu¹⁰ (!), precum se subscrie. Pap Ladislau¹¹, fostul profesor de matematică, se ține cu fata lui Buric de la Dușoaie și îmblă, ca canțelist, cu sabie la șold, aici, de-a lungul și de-a latul orașului.

Eu eram să mă duc la Bălgrad cu Pap Gusti¹², că m-a chemat să mergem de împreună, însă m-a înșălat, căci s-a dus el singur. Îi e frică cum că mă voi duce eu paroh pe locul lui Grama¹³. De școală s-ar lăsa, dar nu poate: ar voi să fie și cu clo[ș]ca și cu puii.

99 Ep[iscopul] tace, eu așijderea. Mă-ntreabă toți de toate laturile, și eu îi înviez către ep[iscopul] să le răspundă. Ce e drept, / cercetările sunt cam curioase și am sosit tocma în bună vreme. Măcar de mi-aș putea păzi tactul care mi l-am propus. Orișicum, va să șed mult aici.

După toate, ai face bine, nene, dacă ai mijloci a se trimite pe seama măriei-sale, a ep[iscopului], dulceață, că tocmai azi spune că, de cînd nu i-a trimis Jipa¹⁴, n-a mai gustat, măcar că îi place foarte dulceața. Vezi, dar, și fă ceva.

Acum sunt zece zile am scris să trimiți gazete la:

Herrn Herrn Zamfir Răduț, Kaufman [= neguțător], in Gross Enyed.

Să nu uiți nici de mine. Bani îi va căpăta d-l Țipar.

Vei fi priceput din *Hiradó* cum vrură a fura scumpăturile unii jidovi, din catedrala de la Bălgrad¹⁵. A fost minciună că s-ar fi prins în faptă 15 inși; ci numai doi¹⁶.

Să ai curaj și sănătate în anul nou!

Al d-tale mult stimător,

Ios. Many.

Îți trimit și o novelă. Voi să-ți trimit mai tîrziu altele mai de treabă. Să se însemne I...y¹⁷.

99^v Ai un frate aici¹⁸, e poet, se poartă rău în năravuri. Verișoarele sunt sănetoase. /

¹ Am văzut că la început, în 1842, și, poate și la începutul anului 1843, Iosif Many a simpatizat cu acțiunile lui Bărnuțiu. Pe parcurs însă, așa cum a făcut-o și Bariț, și, poate tocmai sfătuit de acesta, Many devine „credincios“, cum singur o

spune aici, lui Lemeni, Drept consecință, acesta îl cheamă la Blaj pentru a-i oferi o „stație“, o slujbă de profesor la liceu, mai ales că, în urma demiterii profesorilor din partida bărnuțiană, aici e nevoie de noi profesori.

² Polemică publicistică a lui Bariț cu scriitorul francez (naturalizat maghiar) A. de Gerando (vezi și *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 105; scrisorile lui Grigore Mihali către Bariț, în acest volum, nr. VI, n. 11).

³ Un pasaj din Gerando despre Blaj la care se referă I. Many: „Spre a ajunge la Blaj eram silit a lăsa drumul țării și a apuca pe un drum îngust și rău, unde fără pre-ngrijirea potrivită de a-mi lua un car țărănesc neaparat mă răsturnam“ etc.

⁴ Prințul Gh. Bibescu, domnul Țării Românești, cunoscut probabil cu ocazia călătoriei sale la București din toamna anului 1845.

⁵ După cit se vede, cu puțin timp înainte Iosif Many a făcut o călătorie în Țara Românească, lucru la care face aluzie în scrisoarea de față. Cînd s-a produs această vizită? După o „înștiințare literară“ pe care *Foaie pentru minte* ... o publică în 1845 (nr. 42, p. 340) noi putem plasa sigur vizita în lunile septembrie, octombrie și poate noiembrie 1845. În decembrie era deja în țară, la Sibiu, dovadă scrisoarea din 11 decembrie 1845. Iată cuprinsul „înștiințării literare“ amintite: „Acum primim înștiințarea plăcută că un *prietin al nostru*, apucîndu-se a traduce din autorii clasici latini, pin-acum a și tradus opurile lui C. Crispus Sallustius, *Viețile ilustrilor bărbați — Vitae illustr[orum] Virorum* — a lui Cornelius Nepos, mai multe cuvîntări din Marcus Tullius Cicero, *Viața lui Agrippa* după Tacitus. Cît ce se va rentoarce din a sa călătorie întreprinsă, va da și citeva extracte din acești autori numiți, ca să judece publicul“. Or, la acea dată, singurul român transilvănean care traducea din Cornelius Nepos și Sallustius era Many. Cu această informație fericită, sporește numărul transilvănenilor care au vizitat Principatele înainte de 1848.

⁶ Țipar = Timotei Cipariu. Situația lui în procesul lemenian e la început ambiguă. După Coriolan Suci, el a alimentat la început spiritul de opoziție la adresa episcopului și plănua, sprijinit de pleiada tinerilor profesori din generația sa și a lui Bărnuțiu, să facă o restaurație a clerului „in capitis et membris“. Mai tîrziu, însă, se pare că preferă neutralitatea, mai ales că scoaterea ziarului plănuit la Blaj (vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14), depindea în mare măsură de Lemeni. Oricum, în timpul procesului de mai tîrziu el va rămîne în tabăra episcopală, alături de Vasile Rațiu, Constantin Alutan și Ștefan Boer. Pentru această schimbare de atitudine va fi aspru sancționat de Ioan Maiorescu într-o scrisoare către Bariț din 20 iunie 1845 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—291).

⁷ Teodor Șereni, fost pînă atunci vicar al Făgărașului, este adus la Blaj în locul rămas vacant prin moartea lui Arsenie Popovici. La instalarea sa în funcția de rector al seminarului, în aprilie 1845, *Gazeta de Transilvania*, ținea să facă aluzie la evenimentele procesului lemenian, cerînd ca „d. rector va face bine și va ținea a mină legile seminariste și le va executa cu toată energia cerută și atunci și gurile dedate a cîrti asupra lumei întregi vor trebui să amuțescă. Legea împreună cu o manieră dulce e în stare a pleca orice cerbicie“. (1845, nr. 33, p. 129). Vezi pentru T. Șereni scrisorile lui Nic. Maniu, nr. XIV, n. 6.

⁸ Ștefan Boer, 1794—1861, canonic blăjean și om de cultură al vremii sale. S-a născut în satul Avrămeni din Secuime, din părinții nobili români Alexandru Boer și Eva Groza. A învățat mai întii la călugării franciscani din Odorhei apoi, după mai multe pendulări între Odorhei și Blaj, se înscrie la Seminarul teologic din Blaj. Încheindu-și studiile, e hirotonit preot la 14 septembrie 1818 și trimis de către episcopul Bob în satul natal. Prin 1820 trece ca paroh greco-catolic în Odorhei, unde stă vreme de 13 ani. În 1834 episcopul Lemeni îl cheamă în rîndul capitularilor, mai întii canonic teolog, apoi canonic custode, slujbă în care a încetat din viață în 1861.

⁹ Grigore Moldvai, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2.

¹⁰ Despre profesorul Nicolae Marcu vezi tot acolo, nr. XIII, n. 5.

¹¹ Vasile Ladislau Popp, 1819—1875, despre care vezi multe date în scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu și Ioan Antonelli. Vasile Popp era și el profesor la Blaj, predînd fizica, dar din cauza atașamentului său la cauza națională este destituit împreună cu ceilalți profesori în 1845. Evoluția ulterioară a acestui om era greu de întui pentru vrăjmașii din partida lemeniană: după revoluția din 1848 ajunge consilier de curte, baron și vicepreședinte al Guvernului Transilvaniei. Vezi despre el

cărțulia lui Ilie Dăianu, Al doilea președinte al „Asociațiunii”, Vasile L. bar. Pop, 1819—1875.

¹² Augustin Pop, 1817—1884, cu studii la Alba Iulia și Blaj, funcționează din 1840 în calitate de capelan la Alba Iulia, apoi din 1845 ca învățător la „normele” din Blaj. Nu s-a amestecat în procesul lemenian, sau n-a participat direct. Între 1849—1870 este protopop la Alba Iulia.

¹³ Samuil Grama, 1785—1845, profesor la Blaj (1805—1808, 1810—1812), apoi (1812—1821) paroh în Mihalț și în Maieri (1821—1845). Se pare că Augustin Pop viza pentru el parohia aceasta și, de fapt, a și ajuns protopop greco-catolic de Alba Iulia între anii 1849—1870.

¹⁴ Ioan (Enache) Jipa, negustor în Brașov, membru în comitetul de conducere al Societății neguțătorești greco-bulgaro-românești (Gremiul comercial levantin).

¹⁵ Vezi știrea semnată E g y p o l g ă r (un cetățean) K [irály] Fejérvári esemény (O veste din Belgrad), în Erdélyi Híradó, 1846, nr. 105, p. 6—7.

¹⁶ Ziarul Erdélyi Híradó, nr. citat, vorbește doar de doi inși care au fost prinși („a két rabló izraelitát”).

¹⁷ Unul din pseudonimele lui Iosif Many (I...y).

¹⁸ Alexandru, al doilea ca vîrstă după George, din cei patru fii ai preotului Ioan Bariț din Petridul de Mijloc: George, Alexandru, Leon și Octav Bariț.

VIII

[Blaj, 4 februarie 1846]

„Blaj, 4ª febr. st. n. Abia poate fi cineva în Diecesul greco-unit transilvan care să nu știe de întîmplarea fatală a prea sfinției-sale domnului episcop Ioan de Lemeni*, de a cărui viață întregă și sănătoasă se bucură toți cei cu bună simțire, și mai virtos în Blaj, după ce încetară acum odată neîmpăcările.

Drept aceea, toată obștea preoțească și școlastică n-a lipsit astăzi a-și arăta mulțămită către cel prea puternic, de la care ne atîrnă viața. Dimineața la 8 oare se adunară toți școlarii, către carii, amăsurat privilegiului măreț, făcură cuvîntări părinții cateheți, p[ărintele] Augustin Pop, prof. din a 3^a clasă de normă, p[ărintele] Ambrosie Elekeși, prof. de sintax și p[ărintele] Ioan Fekete, prof. de fizică.

După aceea, la zece oare, intrară cu toții în biserica catedrală și domnii canonici capitulari împreună cu profesorii slujiră sfînta liturghie, după a cărei sfîrșit se sui în catedrală prof. de istoria eclesiastică și a canoanelor, p[ărintele] Ioan Turc și ținu o cuvîntare nălțătoare de inimi, în carea, între altele, a prochemat pe toți ca ziua aceasta și-n viitor să se serbeze, ca o zi națională, și să se păzească pacea și buna învoire a duhurilor”¹.

Ar fi bine dacă s-ar tipări cuvîntarea aceasta², precum și nădejduim. Însă și pînă atunci, nu vor fi fără interes următoarele stihuri³, făcute de
27 părintele prof. Ioan Fekete și cîntate de tinerimea școlastică: |

Dreptate din ceriu oamenilor dată

Mintui din necazuri asuprita ceată

Carea cu al tău scut, în orice întîmplare

Fiind întărită-și află alinare,

Și-ntru viforoasa lumei asuprire
Omului gătești tu cu o dulce zîmbire
Armă neclătită, ne-nvinsă putere.
Oh, dulce, mărită a omului avere!

Ceriului plăcută, faci de înflorește
Năcăjita vîrstă, și dacă sporește
Răutatea sorței, din trista cădere
O rădici ferice, dîndu-i mîngăiere.

Tu, sintă și scumpă nevinovăție,
Asupra-nveninatei limbi rea sumeție,
O smeriți puternic cu a voastră tărime,
Cît voioasă saltă a inimei mărime.

Pronia zeiască cu voi dimpreună
Viforul vieței de noi îl răzbună
Și peste plăcuta a dreptului viață
Rouă răcorează plină de dulceață. /

27°

Ah, ție prea bune zeule ceresc
Mulțemită adîncă cu toți împlinesc,
Pentru că pe-al nostru prea bun arhiereu
L-ai păzit ferice de tot ce e rău,

Datu-i-ai putere ca să stăpînească
Turma cea aleasă și să o păzească;
Subt a-nțelepciunei lui scut să domnească
Pacea, ca un chedru frumos să rodească.

Ține-l, dară, Doamne, în viață lungă,
Zile fericite și ani să ajungă,
Spre a nației vază și a ta mărire,
Ne rugăm cu toții-n aprinsă dorire!

Frate și tată!

Pe lingă toate că sunt cam bolnav, căutai a scrie acestea, fiind eu rugat mai ales de Turc⁴, care nu mi-a dat pace nicidecît. Vezi, dară, și netezește ce vei putea și d-ta.

Cu poșta trecută ți-am fost trimis o epistu/lă în care între altele, am
28 scris să nu-mi trimiți gazete pînă ce nu mă voi așeza, și iată, alaltăieri
căpătai un plic. Acum, dară, te rog să trimiți și de aci-ncolo, pe orice
întîmplare, la Blaj, că ți le voi plăti la d-nul Țipariu.

Ca noutate, să știi că la Bălgrad vine Petruța⁵ de la Ponorel. Aci va merge profesorul de matematică Aranyosi⁶. Acum cine va fi profesor în locu-i, nu știu.

325

Despre altele voi scrie de altă dată, când voi fi mai sănătos.
Adieu!

Al d-tale mult prețuitor frate,

I. I. Mány.

28° Iată, îmi cură singele din nas! /

[Notă de subsol a lui Many]:

* „Toama în ziua sus însemnată a anului trecut, în călătoria întreprinsă către Cluj, la apa Murășului în satul Sincrai, spăriindu-se caii, răpiră căleașca, o răsturnară, iar episcopul, căzut afară, acățându-i-se un picior de căleașcă, fu tîrit, departe, pînă ce pică de pe un pod într-un adînc de un stîjjen și jumătate. Măcar că și căleașca s-a prăvălit asupra-i, îl mîntui Dumnezeu că nu și-a pierdut viața“.

¹ Pînă aici, scrisoarea-articol a lui Many este tipărită în întregime, fără nici o modificare la rubrica *Transilvania* din *Gazeta Transilvaniei*, IX, 1846, nr. 13, p. 49, împreună cu nota din subsol *.

² Cuvîntarea lui Turcu nu s-a tipărit. Textul ei nu se cunoaște.

³ Nici versurile lui Fekete Negruțiu, cele mai timpurii încercări literare pe care i le cunoaștem pînă astăzi, nu vor vedea lumina tiparului. Apar acum, în această ediție, pentru prima dată.

⁴ *Ioan Turcu*, 1816—1852, după studii la Tîrgu Mureș și Cluj a urmat teologia la Blaj. Din 1841 a funcționat la Blaj ca profesor la teologiei moralisti. În 1843, la deschiderea procesului lemenian, este arhivarul cancelariei episcopoești, funcționînd în această calitate de secretar pînă în 1846. Mai tîrziu a predat istoria bisericească și dreptul canonic. Cel care în 1839, cu ocazia onomasticeii episcopului Ioan Lemeni a scris poemul *Lux operosae virtutis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis Lemény*, era probabil obișnuit ca la fiecare onomastică să-i facă episcopului cite o bucurie, de aceea a ținut la apariția corespondenței respective. Fidelitatea față de Lemeni îl va costa în 1848, ca pe Iosif Many, închisoarea, unde va sta ca și Many, zece luni.

⁵ *Efrem Petruția*, 1799—1875, a funcționat la Blaj ca profesor de gramatică între 1821—1823. Este trimis apoi preot la Vidra de Jos, devenind un intim al lui Avram Iancu și luînd parte activă la revoluția de la 1848—1849.

⁶ *Ioan Aranyosi sau Arieșan*, 1816—1874, profesor la Blaj între 1845—1854, unde a predat matematica și fizica. Din 1854 a fost capelan al Regimentului 51 de infanterie, trăind la Praga, Viena, Tg. Mureș, Cluj etc. și scriind literatură în limba maghiară cu numele *Aranyosi*.

IX

Blaj, după Rusale, 1846

Frater și tată!

Iacă, îți trimit *tandem aliquando*¹ un extract din autorii clasici latini, și anume din Corneliu Nepot², biografiile acelor bărbați carii au interes mai mare pentru români, precum mi-a spus și d. Țipariu. Ai zice că e prea mult a da odată atîta în *Foaie*. Aceasta mi-a venit și mie în minte, dar știu și aceea ca novela lui Jójica, *Erculanul*³, ieșită în anul trecut, de nu mai mult, dar atîta cuprindea în sine ca manuscriptul pe care ți-l trimit acum.

Apoi am și întîrziat cîtvaș, pricina însă era că așteptam să capăt traducerea franțozească a lui C. Nepotu⁴, fiindcă stilul franțozesc se poate bine ajuta. Mai încolo, m-am cuprins și cu alte celea, anume *Panegyru* lui Pliniu⁵ îmi pricinuieste multă frîngere de cap. Gîndul

mi-ar fi ca să-l închin printului⁶, că și producția franțozească de Sasy e închinată unui print franțuz⁷.

Apropos! D[omnul] Țipar îl are tradus pe Eutropiu și alte miscelane, din grecește pe Erodot / precum și știi doară⁸.

I-am spus despre Stoica⁹ din Ieși, despre Eliad¹⁰. M-a incurăgiat să n-am grijea lor: e bine încă [dacă] de la același autor se traduce de mai mulți. Timpul va alege, ce e mai bun va învinge.

Nu știu, oare te învoiești cum am romănit eu numele proprii? Eu am imitat pe Laurian¹¹. Încît pentru celelalte, drept că m-am ținut de original, și unde n-am avut încătrău, m-am depărtat, dar m-am silit să nu scriu în contra firei limbei române, să fiu plan și precis etc. Într-un loc n-am știut cum să traduc pe *pedisequus*¹² în *Viața lui Aticu*¹³. Vezi de mai direge și d-ta.

Acum sînt îngrijit, căci ep[isco]pul e bolnav de mult timp, nu mi-am putut găsi timp convenit să mă-nțeleg că cum și cînd să se tipărească Salustiu¹⁴, din care încă îți voi trimite extract, și Corneliu Nepot.

Nu-i crede, frate, că acest episcop, cum e dispus, tot ar vrea să facă multe, ci pare că-l ține ceva împedecat. Îi cere sănătatea să meargă la vreo apă minerală, ca să se mai ușureze: nu poate, nu știe ce să facă.

Am înțeles că era să vii la Sebeș la adunare¹⁶. N-ai venit. Doară ți bolnavă familia? Ai căpătat acum de curînd două scrisori de la mine?

Iată, îți trimit o chitanță ca să-mi trimiți gazete și să fii plătit și pe semestrul trecut din banii care îi am la sparcasa.

Adieu!

Al d-tale mult stimător,

I. I. Mány. / 10°

¹ „În sfîrșit“.

² Vezi: *Probe de traducere în românește din autorii clasici latini, anume din Corneliu Nepotu: Amilcare*, în *Foaie pentru minte...*, IX, 1846, nr. 38, p. 301—303. Se traduc paragrafele I—IV. Nesemnăt.

³ Nicolae Jójica, *Erculanul (Novelă din timpul romanilor vechi)* tradusă de I. Many în *Foaie pentru minte...*, 1845, nr. 36, p. 290—292; nr. 37, p. 297—300; nr. 38, p. 305—308, nr. 39, p. 313—316; nr. 40, p. 321—324; nr. 41, p. 328—330. *Jósika Miklós*, 1794—1865, întemeietorul prozei maghiare moderne, autor de o prodigiozitate ieșită din comun (romanele mai importante: *Abafi*, Pesta, 1836; *Zolyomi*, Pesta, 1836; *Az utolsó Báthori*, Pesta, 1837; *A csehek Magyarországon*, Pesta, 1839). Cu un an în urmă, în 1845, Jósika a publicat volumul de nuvele *Sziv reytelmei*, din care Many a tradus *Erculanul*.

⁴ După cum se vede lucrează după intermediar francez.

⁵ Traducerea *Panegiricului* din Pliniu n-a mai apărut. Singura traducere înregistrată de *Foaie pentru minte...*, din acest autor este din 1851 și îi aparține lui D. Stoica de la Iași.

⁶ Prințului moștenitor al tronului habsburgic, copilul Franz Josif, viitorul împărat al Austriei.

⁷ Scriitorul francez *Isaac Lemaitre de Sacy*, 1613—1684, teolog jansenist și traducător al *Bibliiei* în limba franceză (32 de volume) și al lucrării *L'Imitation de Jésus-Christ* (1662) folosind metoda de a traduce sub pseudonim și de-a și închina traducerile unor notabilități importante.

⁸ Vezi în volumul următor, IV, scrisorile lui Cipariu către Bariț.

⁹ D. Stoica, unul din harnicii traducători de literatură antică, colaborator, alături de Șt. Stoica, în acest domeniu la foile lui Bariț.

¹⁰ I. Heliade Rădulescu.

¹¹ E vorba de un proces de românizare a numelor proprii antice prin eliminarea consoanei finale sau adăugarea unei terminații românești, ca de pildă Sallustius = Sallustiu; Cicero = Cicerone; Cornelius Nepos = Corneliu Nepot; Herodot = Erodod etc., procedeu folosit mai ales de A. Treboniu Laurian.

¹² Sclav care mergea în spatele stăpînului; adept, tovarăș, imitator (pesidis + sequus = care îl urmează la pas).

¹³ Nu s-a publicat și nu cunoaștem soarta manuscrisului. Este vorba de *Viața lui Atticus* de Cornelius Nepos.

¹⁴ *Foaie pentru minte...* nu-i publică, probabil din lipsă de spațiu, nici traducerele din Sallustius. O singură „sentenție“ din acesta îi apare în 1839, nr. 47, p. 376. Dar s-ar putea tot atît de bine ca Bariț să fi trimis traducerea lui Many la Heliade Rădulescu, unde s-au îngropat apoi, împreună cu tot planul grandios și pueril al *Bibliotecii Universale*.

¹⁵ Despre adunarea de la Sebeș vezi *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 45, p. 178: „Însoțirea pentru cunoașterea patriei [= asociația săsească Vereins für siebenbürgische Landeskunde, care avea o interesantă publicație, *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, care apărea la Sibiu din 1843; vezi H e i n r i c h R é z, *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn*, München, 1935, p. 47, nr. 62] își ținu ale sale numeroase ședințe anuale în săptămîna rusaliilor și în 6 iunie n. fu cea din urmă. Un extract din dezbaterile și sfaturile aceleși vom împărtăși altădată“. Într-adevăr, revine cu noi amănunte în nr. 46, p. 181, arătînd că adunarea societății s-a deschis la 3 iunie, printr-o ședință a comitetului, apoi în 4 iunie președintele ei Iosif Bedeus von Scharenberg a ținut o cuvîntare în biserica luterană despre vechimea orașului, urmată de aceea a judeului regesc din Sebeș, Samuil Maister, după care se citiră statutele și protocolul „însoțirii“, fixîndu-se viitoarea adunare la Cîncul Mare. Au urmat „mai multe încercări în ramile științelor“, propunîndu-se a se lucra și o hartă a pămîntului săsesc. Activitatea științifică s-a desfășurat pe secții: istorie, sub conducerea lui Kemény József, geografie — Friedrich Fleps și fizice — Samuil Brassai.

X

Iubite frate!

Blaj, 23ª iunie n. 1846

Mă grăbesc a-ți răspunde, ca să nu fii îndelungat în așteptare.

Acum să știi că e judecat și protopopul Cutean. Consistoriul delegat tocmai ieri a pronunțat sentința asupra-i, ca în termen de 30 zile să iese din Cut, pînă-n trei ani să fie lipsit de toate drepturile preușești, și apoi numai după aceea, dacă s-a purtat bine, are de a cere iertare ¹ și a-l depreca pe ep[isco]pul, și a se așeza în vreo parohie ce i s-ar întîmpla să o capete. Nainte de acestea toate, e îndatorat strîns să plătească banii adunați din tract pe seama fondului deficienților și doizecerii neadministrați la perceptor pentru vaccinație. Omul mai brutal decît toți, fedelul exemplar al grobianității, fu însuși de față; au cercat să mestece multe, să facă excepții etc. Ne sfetindu-i-se, a cerut deliberatul în copie-parie — s-a declarat că va sta pe lingă recursul insinuat / mai demult ¹¹ la Maiestate, protestul în contra executării deliberatului. Fiscul (prot[opol] de la S[ibi]u) a apelat la Strigon, unde se și trimite astăzi actele toate. N.B.: Scaunul protop[opol]esc lucrare toate românește, și a trebuit a se traduce în lătimește! Oameni fără prevedere! ²

Asesori au fost, dintre canonici, Boer ³ ca prezide, Barna ⁴, Țip[ariu], Ș[ere]ni ⁵ și egumenul... ⁶. Dintre protopopi Iurianul ⁷, Bălăianul ⁸,

Roșianul ⁹ (acum căp[ăt]ă briu r[oșu]) și Sacalai ¹⁰ ca notar, căci incomparabilul Alpini ¹¹ medieșanul n-a putut veni.

Să mai știi încă că Bocșa ¹² de la Gherla, Silași ¹³ de la Beclean și Chirilă ¹⁴ de la Săcărîmb căpătără brău roșu. Le va fi inima ușură.

De ai vedea că cum se adună oamenii tot mereu, în sperința de a fi și ei condecorați. Săracă lume!

Ian să ti-ntreb: căpăt-at-ai extractul din Corneliu Nepot, prin Moldovan ¹⁵ de la Făgăraș? Ți-l comănd. Cred că va plăti mai mult decît o romanță, cu atît mai virtos că am și promis publicului a-l da. Să-l treci, dară, tot în *Foaie*.

Tot eram să te întreb că ce vrea Eliad cu a sa *Bibliotecă Universală*? ¹⁶ Primește el și de la alții traducții gata? ¹⁷ Are colucrători? Pentru ce nu i-au numit, dacă are? Cum va prenumăra cineva / neștiind că cine sînt lucrătorii, că singur Eliade nu poate da toate? E oare jucăreie, sau lucru serios? ¹⁸ Scrie-mi!

Sallustiu, Corn[eliu] Nep[os], ceva din Iuliu Cesar, Curtius, Ciceron, Tacit stau gata la mine. Acum de curînd o să gat *Cugetările* lui Pascal ¹⁹, ca să nu zică lumea rea că mă cuprind numai cu profane. Timp și sănătate am. Eu tot lucru, alții iau banii. Oare cînd va fi să nu mai fiu numai *Nothnagel*? ²⁰

Bălgradu să nu mi-l mai pomeniști ... O să vie încă vremea să trec într-aiora, unde mă cheamă ingerul. De la mine a trecut. *Fac me talem, talis ero* ²¹. Vom mai vorbi. *Eu tot pe aici voi fi încă*.

Mă voi sili a cerceta după celea cerute. Însă așteaptă o țirișoară, că ep[isco]pul se va muta în castel cît mai curînd, și se va muta și arhivul ep[iscopesc] acolo. Pînă atunci voi să scutur praful de pe scrisorile din Biblioteca călugărilor.

Mă îndemni spre istorie? Frate, sunt încă prea tînăr, barbă și musteță nu de mult am. Bine ar fi! Poate voi căpăta gust mai tîrziu.

Ultimo: arhimandritul de la Suceava, Melchisedec Leményi, pleacă azi către Sibiu, deci și la Brașov se va rezezi. Ia seama, purtați-l pe acest văr al ep[isco]pului nostru.

P[ărintele] Andrei Pop ²² cere să-i trimiți cu *carul iute* sau și prin geantă, două exemplare din *Manualul de filosofie* ²³.

Să aveți sănătate!

Al d-voastră mult stimătoriu,

I. I. Many.

Pro coronide ²⁴ să știi că Răduț nu se va mai prenumăra, că nu se poate împăca cu slovele de acum ²⁵. Deci am pățit rău cu el, mi-a trimis *Gazeta* să o țin eu și să plătesc pentru celea nemțești pe seama lui. Așadar poți băga mie răspuns în clărtul lui. /

[Adresa:] Herrn Herrn Georg v. Băricz Redacteur zu Kronstad

¹ Protopopul Cutului era Teofil Alpini (între 1823 — 1 ianuarie 1848). Teofil Alpini se număra și el între adepții lui Bărnăuțiu, în procesul de la Blaj, mai cu seamă din cauza eliminării din liceu a propriului său fiu, Ioan Alpini, împreună cu alți 10 colegi răzvrățiți împotriva episcopului Lemeni: Simion Beldian, Zahau Hodoș, Ioan Munteanu, Teodor Poruțiu, Vasile Salvian, George Vitez, Ștefan Pinciu, Vasile

Bochiș și Petru Radu (vezi Jakab Elek, *Szabadságharczunk történetéhez...*, p. 49—50; George Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 64, nota 1; Coriolan Suci, *Preambulă la procesul lemenian. II. Pretinsele atențate contra lui Bărnuțiu*, în *Cultura creștină*, XVIII, 1938, nr. 12, p. 730—746). Se pare însă că sentința asupra lui Teofil Alpini — de înlăturare din protopopiat — nu s-a aplicat, de vreme ce îl întâlnim în continuare ca protopop al Cutului, până în 1848.

² Acest recursant este însuși Nicolae Maniu, protopopul Sibiului. Faptul că și-a redactat toate actele recursului în românește îl caracterizează pe îndrăznețul adversar al exceselor de orice fel ce se cuibăriseră la Blaj. Bun român și patriot, Maniu stăruia pe pozițiile greco-catolicismului oriental, așa cum fusese el practicat înaintea episcopului Bob. Era ajutat și de faptul că funcționa într-un puternic centru al neuniților, Sibiul, unde românii foloseau în actele bisericești numai limba română.

³ Canonicele Ștefan Boer, despre care vezi supra, scris. VII, n. 8.

⁴ Ioan Barna, 1784—1850, originar din Sincraul de Mureș, din părinții Nicolae Barna, parohul greco-catolic al locului și Maria Tămaș, dintr-o familie de nobili români din Bandul de Cîmpie. Cursurile primare le-a urmat la franciscanii din Aiud iar gimnaziul și cursul teologic la Blaj. După absolvirea teologiei e oprit cîțiva ani la Blaj, ca dascăl, apoi hirotonit preot și trimis în parohia Vereșmart. Ajunse protopop în 1833. După 28 de ani de păstorie, în 10 februarie 1837 e chemat în rândul canonicilor Blajului. În 1839 e numit rector al Seminarului teologic. Când a murit, la 17 octombrie 1850, era canonic școlastic.

⁵ Teodor Șereni, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV, n. 6.

⁶ Egumen al Mănăstirii Sfintul Vasile cel Mare din Blaj era acum Augustin Ioviani, după moartea, în 1840, a lui Ioan Inocențiu Ladoși (vezi Ioan Rațiu, *Blajul. Scurte notițe informative*, Brașov, 1911, p. 20).

⁷ „Iurianul” este Theodor Pop, preot în Iuriul de Cîmpie între 1833—1849 și în același timp vicearhidiacon al Protopopiatului Cojocnei. Vezi *Novum et vetus Calendarium ad Annum vulgarem MDCCCXLVI in usum Magni Principatus Transilvaniae. Claudiopoli*, p. 257; *Șematismul veneratului cler al Archidiecezei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900, de la Sînta Untre 200*, Blaj, f.a. [1900], p. 269.

⁸ Protopopul Simion Bocșa, paroh în Bărâi (pe atunci Bálványos sau Bălaia) și „archidiaconus Buzanensis”, cf. *Novum et vetus Calendarium...*, p. 258.

⁹ „Roșianul” = Vasile Pauletti, paroh în Roșia de Secaș și arhidiacon al Protopopiatului Armenilor („Archidiaconus Orményszékiensis”). Vezi *Schematismus venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo nato MDCCCXLII ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV. Blasii. Typis Seminarii diocesani; Novum et vetus calendarium...*, p. 255; *Șematismul...* [1900], p. 199.

¹⁰ Ioan Sacalai, 1807—1860, figură de mină doua a greco-catolicismului transilvănean. Absolvent de teologie la Blaj, a fost o vreme (1831—1833) paroh, apoi profesor la Blaj în răstimpurile 1833—1834 și 1839—1840. Din 1840 era paroh la Turda.

¹¹ *Constantin Alpini*,? — 1846, absolvent de filosofie la Cluj — coleg cu Bariț — și de teologie la Viena, e mai întâi preot în Sălaj iar apoi protopop de Mediaș. În această calitate a redactat un memoriu întru apărarea școlilor naționale din protopopiat. A fost un colaborator al foilor lui Bariț și un corespondent asiduu al acestuia. (Epistolele sale către Bariț, care se află la B.A.R., ms. rom. 992, f. 1—34, se vor publica într-un volum următor.) Vezi necrologul lui Alpini în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 99, p. 394. „Încomparabilul Alpini” n-a putut participa la adunarea în cauză, fiind grav bolnav.

¹² Simion Bocșa, despre care vezi n. 8.

¹³ Vasile Silași, protopop greco-catolic al Becleanului (cf. *Schematismus...* [1842], p. 279).

¹⁴ Ioan Chirilă, 1803—1879, a fost profesor la Blaj între 1825—1830, apoi paroh la Săcărîmbu (1830—1846), protopop al Bobilnei și vicar al Făgărașului (1846—1862). El și cei doi — Bocșa și Silași — au primit briul roșu ca semn de răsplătă din partea lui Lemeni pentru sprijinul acordat împotriva partidei lui Bărnuțiu.

¹⁵ Este vorba de capelanul George Moldovan de la Făgăraș (cf. *Șematismul...* [1900], p. 607).

¹⁶ Despre *Biblioteca Universală* a lui Heliade Rădulescu vezi amănunte în corespondența lui Grigore Mihali din acest volum, nr. VII, n. 6.

¹⁷ Heliade Rădulescu voia să realizeze totul singur, din care cauză întreprinderea sa eșuează foarte curînd.

¹⁸ Mai degrabă un act de exaltare tipic heliadian!

¹⁹ Din toată această pleiadă de traduceri, a cărei seriozitate impune, Bariț n-a fructificat nimic. Să le fi trimis, oare, la București pentru *Biblioteca Universală*, unde s-or fi pierdut împreună cu multe altele?

²⁰ „Surogat”. În secolul trecut *surogat de profesor* însemna profesor suplinitor. Dar Many dă aici expresiei un vag sens peiorativ, Nothnagel însemnînd un obiect pe care-l folosești la mare strîmtoare. Vezi expresia germană Nothnagel = cui de nevoie.

²¹ „Ia-mă așa cum sint”.

²² *Andrei Liviu Pop*, 1816—1838, teolog de mare erudiție și profesor vestit al Liceului greco-catolic din Blaj. Originar din Bărâi, Comitatul Cojocna, a învățat la călugării franciscani din Sic, apoi la piariștii din Cluj, în fine, și-a încheiat studiile la Seminarul teologic din Blaj. Între 1842—1847 a fost profesor de retorică la Blaj iar între 1847—1848 de fizică. În timpul revoluției a ajuns în principatele românești. După reîntoarcere a funcționat ca profesor la Șimleul Silvaniei și Sibiu. Între 1855—1857 e paroh la Săcărîmbu. După înființarea Episcopiei greco-catolice de Lugoj e ales, în 1857, membru în proaspătul capitol bănățean, în care calitate a urcat pînă la demnitatea de prelat papal. A fost și membru corespondent al Academiei Române. Scrieri: *Einleitung zur Erkennung der romanischen Sprache*, Teschen, 1852; *Catechism pentru tinerimea rom. gr.-cat.*, Lugoj, 1866; *Cornelius Nepos. (Tradus și explicat în limba română.)*, Lugoj, 1863; *M.T. Cicerone: De senectute*, Lugoj, 1897.

²³ E vorba de cartea lui August Treboniu Laurian, *Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840 de A. Delavigne...*, traducere tipărită la București în 1846.

²⁴ „În altă ordine de idei”.

²⁵ Deși foarte modeste, încercările lui Bariț de a moderniza în sens latin ortografia foilor sale — mai ales a *Foii pentru minte...* — au avut destui adversari, printre care și acest Răduț despre a cărui existență nu putem reconstitui nimic.

XI

Blaj, 26ª jun. (1)846

Frate și tată!

Ți-am fost scris cu poșta trecută. Iată că-ți scriu și acuma. Caută în *Vasárnapi Újság*, în de curînd ieșitul număr, este un articol intitulat *Magyar szinészet Balásfalván*¹. Partea întîie din acel articol plătește ceva, dar unde zice că clericii sint siliți să plătească gloabă în bani dacă nu vorbesc ungurește, și că t[ea]ltru românesc și redigerea *Aurorei* s-ar fi oprit numai ca să-nvețe clericii ungurește², n-are drept, și minte în sufletul său cela ce au scris³ unele ca acestea.

Nu mă mir însă că s-au scris, pentru că avem nește oameni, chiar dintre profesori, cari dacă dau față cu vreun maghiar, stau gata cu toată inima a se descoperi pentru unghurism, și de aci urmează că dau informații neghioabe. Căci altmîntea nu le-ar fi putut B-r trage acelea din condei.

*Aurora*⁴, să-ți spui drept, a încetat pentru că nu s-au silit tinerii clericii a cultiva în aceea limba scrierei, ci polemizau numai cu patimă, într-o limbă pe cit se poate mai neromânească, și că cei ce scriau o făceau

numai spre ostentație, căci măcar o poezie de d[oam]ne-ajută abia mai găsești în ea.

13 Incetarea teatrului se întâmplă că blăstemații de turburători făcură delatăție precum că femeile și fetele adunate la spectacol, după încheierea bucatei produse, intra la d-nul rector și dăntuiau cu profesorii și cu clericii la mese de muzică, și ar fi făcut și cît[e]-un amor etc.⁵ /

Vezi blăstămăție, însuși delatorul corifeu Cracea — fiind în seminar prefectul studiilor⁶ — a jucat și au dat astfel exemplul său.

Din acestea poți pricepe cam ce să scrii. Căci vai de noi și pînă acum, fiindcă fusese Silași, șogorul ep[isco]pului la Sibiu, de unde se re-ntoarse azi: a spus că ar fi făcut impresie rea în neuniți acel articol⁷. Vezi ce mizerie e pentru ai noștri; stau pe lingă ungerie, nu le pasă de rumânism, n-au spirit pentru acela, și iată urmarea: că nu știu nici ungurește cumsecade, nici românește.

Ia-ți, dară, osteneala și spală-ne, de ți s-ar părea, așa ca cînd ar scrie cineva de airea, să nu tocma din Blaj⁸. În *Vasárnapi* voi scrie eu minteni⁹.

Cererea mă voi sili a o împlini: documente vei căpăta, dar să știi că protocolul în care se află actele unirei și a ținerii soboarelor e trimis la gubern.

Primit-ai un plic de la Făgăraș, de la mine?

D[omnul] Țipar încă n-au primit pachetul de la tatăl d-tale¹⁰.

Melchisedec Leményi, arhimandritul de la Suceava, a sosit pînă acum la d-voastră?

Apropos: articolul *Ungaria*¹¹ făcu impresie plăcută aici. Bogăt om ești!

Ep[isco]pul îți mulțamește pentru înștiințarea despre Schmidt. Adieu!

I. Mány. /

¹ *Magyar szinélet Balásfalván*, articol din *Vasárnapi Újság* de la Cluj (1846, nr. 632, p. 391) este semnat B-r. iar G. Bogdan-Duică (*Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 220—221) îl atribuie pe bună dreptate lui Bărnuțiu. E continuarea campaniei din 1842—1843 împotriva lui Lemeni și a Curiei episcopale blăjene. Bărnuțiu era un gazetar priceput. Într-o formă abilă (à la „cine are urechi de auzit, să audă!“), el trage un serios semnal de alarmă în legătură cu procesul de maghiarizare a Blajului, într-o publicație maghiară! Iată câteva afirmații pe șleau: „Blajul se maghiarizează și prin aceasta progresaază [sic!] într-una“, sau: „În Curtea episcopască niciodată, dar niciodată nu se aude limba românească, ci numai cea ungurească“, sau: „S-a dat ordin profesorilor să reprezinte piese ungurești; ba chiar o mică revistă românească, redactată de ei sub numele *Aurora*, s-a și suspendat“ (vezi traducerea articolului lui G. Bogdan-Duică, *Op. cit.*, p. 220—221). Lucrurile semnalate de Bărnuțiu se petreceau așadar, în Blaj, în citadela vieții spirituale românești, locul trudei unor patrioți inflăcărați ca Inochentie Micu, Grigore Maior, Gheorghe Șincai! Era un rezultat al înfringerii pe care o suferise momentan partida națională din partea lui Lemeni.

² Nu există o formulare *ad litteram* în acest sens în articolul lui Bărnuțiu, dar concluzia întregului articol este că mai marii Blajului forțază maghiarizarea vieții culturale din orașul de la confluența Tirnavelor.

³ În mod cu totul ciudat, Many nu știe cine este autorul articolului. El, care l-a descoperit atât de ușor pe Alexandru Bohățel sub pseudonimul Sósmezői Sándor

(vezi scris. III, supra), nu ghicește cine e B-r., pseudonim care sugerează atât de ușor numele lui Bărnuțiu. Lovitura acestuia este cu totul abilă: el, cel refugiat din calea aristocraților unguri în mijlocul sașilor de la Sibiu, care duceau un adevărat război politic împotriva acestor aristocrați (vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. III, nr. 6), folosește drept tribună a atacului său o publicație ungurească! Dar anonimul lui Bărnuțiu nu rămîne nedescoperit (vezi aci infra, n. 8.).

⁴ *Aurora*, revistă manuscrisă a elevilor români din Blaj. Nu s-a păstrat nici un număr. Dintr-un manuscris aflat la B.A.R. (vezi Ioan Bîanu și R. Caracăș, *Catalogul manuscriselor românești*, II, București, 1913, p. 188—193) putem deduce că ea a apărut între 1838—1840. Nici despre periodicitatea ei nu știm prea multe. În 1839 se semnaleză nr. 5; din 1840 avem referințe la nr. 20. Colaboratorii mai însemnați ai revistei erau Constantin Alpini, Iosif Many, Iacob Mureșanu, Ioan Rusu și Nicolae Pauletti.

⁵ Insinuare departe de a fi fără conținut. La Blaj, în ultimul deceniu al păstoriei lui Lemeni, se pare că se întâmplau și unele fapte care frizau oarecum severa disciplină clericală, fapte care-l implicau uneori chiar pe episcop (vezi în acest sens un convingător document-anchetă redactat de Bărnuțiu, la Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fondul Blaj, arhiva personală Ioan Lemeni, nr. 3581) sau pe funcționarii să-i cei mai apropiați, ca Vasile Rațiu (lucru pe care îl dovedesc un mare număr de documente, dar mai cu seamă scrisorile lui Timotei Cipariu către Bariț; vezi și Coriolan Suciu, *Crimpele din procesul...*, p. 50; celebra scrisoare a lui Ioan Maiorescu către Bariț din 20 iunie 1845, la *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—292). Toate acestea se petreceau sub ochii scandalizați ai locuitorilor micului ținut, stîrnind o teribilă stare de iritare mai cu seamă în rîndul elevilor. A fost un motiv în plus pentru Bărnuțiu și adepții săi să pornească acțiunea de răsturnare a episcopului, dar se pare că și punctul cel mai vulnerabil al acțiunii, căci aceste lucruri erau de o gravitate deosebită, foarte delicate și greu de dovedit, fiind era vorba de un episcop (vezi și scris. VI, n. 2).

⁶ „Delatorul corifeu Cracea“ = poreclă a profesorului Dimitrie Boer. Vezi scrisorile lui Timotei Cipariu către Bariț, în volumul IV al acestei colecții, epistolele despre procesul lemenian.

⁷ Adică *Magyar szinélet Balásfalván* (vezi supra, nota 1).

⁸ La primirea scrisorii lui Many — care după calendarul vechi este din 14 iunie — Bariț apucă într-adevăr condusul, ca să-l combată pe autorul articolului din *Vasárnapi Újság*. Bariț nu are dubii asupra autorului, după cum reiese din conținutul polemicii sale cu titlul *17 iunie st. v. 1846. Blaj*, inserate în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 49, p. 194—195. Polemica lui Bariț este formală, slabă, neconvinsă și neconvingătoare. E limpede că se afla între Scylla și Caribda: nu avea intenția să lovească în Bărnuțiu și în același timp se simțea dator să-l apere pe episcop de grava învinuire că lasă Blajul pradă maghiarizării. Un lucru interesant, demn de reținut: Bariț nu combate fondul articolului, adică faptul că la Blaj se învăța limba maghiară — dovadă că Bărnuțiu avea dreptate — ci aduce argumentul că este bine să se cunoască limbile țării.

Curînd, în *Gazeta de Transilvania* intervine un al doilea articol împotriva lui B-r. din *Vasárnapi Újság* (20 iunie st. v. 1846. *Teatru unguresc în Blaj*, IX, 1846, nr. 50, p. 197), semnat — a. E. un pseudonim folosit și de Iosif Many, dar de data aceasta autorul nu este el, după cum reiese din chiar conținutul acestei scrisori. Autorul — poate Cipariu — lasă să se înțeleagă că știe cine e „semi-anonimul B-r.“ Vrînd să riposteze tot printr-o lovitură indirectă, cum făcuse și Bărnuțiu, scrie: „Autorul acestui articol e ne-ndoit un entuziast zelos pentru ungerirea românilor“. Iată la ce consecințe nefirești — Bărnuțiu, antipatriot! — a adus dezlănțuirea polemică din acei ani de mare zbucium pentru românii transilvăneni.

La subsolul celui de al doilea articol, Bariț include o notă din care reiese o dată în plus neplăcerea redactorului brașovean pentru această discordie. Din aceeași notă aflăm că el este autorul primului articol, *17 iunie st. v. 1846, Blaj*: „Dacă știam că cu poșta cea mai de aproape ne vine articolul acesta, noi în nr. [trăcut] ne puteam cruța osteneala de recenzent“. Cele două riposte la articolul lui Bărnuțiu au fost retipărite la George Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, p. 221—223.

A treia intervenție va fi chiar scrisoarea de față a lui Many, pe care Bariț o tipărește în *Gazeta de Transilvania* (IX, 1846, nr. 51, p. 202), cu următorul text: „*Din Blaj*. Iată și o altă scrisoare, de la altă mină, în cauza teatrului [întreaga polemică fusese declanșată de prezența la Blaj a unei echipe a Teatrului maghiar din Cluj — n. ns.], din carea noi putem scoate numai următoarele ponturi: «Văzuși în *V[asárnapi] Újság* ce poate face un corespondent indiscret și simplu! Partea întâi din acel articol mai plătește ceva, dar unde zice că clericii sînt siliți a da gloabă în bani dacă nu vorbesc ungurește și că teatrul românesc și redigerea *Aurorei* s-ar fi oprit numai ca să învețe clericii ungurește, minte în sufletul său cel care au scornit unele ca acestea. Eu însă nu mă mir că s-au scris, pentru că și noi, ca și alții, avem unii (din norocire prea puțini) oameni servili, carii cu purtarea lor dau străinilor prilej de a lua despre noi informații neghioabe, căci altmintrelea străinul B-r n-avea de unde sugereze acele nimicuri, nici a amesteca cu teatrul cite altele. *Aurora*, să-ți spui drept, au încetat pentru că finerii nu s-au silit a cultiva în aceea limba scrierii, ba unii din ei — pe atunci — polemizau cu patimă, într-o limbă destul de hățită și întortocheată și că cei carii scriau făceau mai mult spre ostentație, iar nu spre a se deprinde la un stil de limbă curată, corectă și dulce. Causa încetării teatrului o poți ști și d-ta, ca unul care ai fost dat cel dintii impuls la același».

Am reprodus articolul ca pe o mostră de felul cum prelucrea Bariț scrisorile primite de la corespondenți. Acest al treilea răspuns l-a interesat și pe G. Bogdan-Duică (*Op. cit.*, p. 50), dar nu i-a identificat autorul. Îl identificăm noi acum, pentru prima dată, în persoana lui Many, observînd însă că *spiritul* articolului e schimbat de Bariț. În plus, redactorul adaugă și amănuntul că lui îi aparține inițiativa primului teatru de amatori în limba română din Blaj (ca de altfel din întreaga Transilvanie, fapt dovedit la I o n B r e a z u, *Gheorghe Bariț și mișcarea teatrală românească din Transilvania*, în *Studii de literatură română și comparată*, I, Cluj, 1970, p. 438—455).

⁹ N-a mai scris, sau nu s-a publicat.

¹⁰ Ioan Pop Bariț, preot greco-catolic în Petridul de Mijloc din Comitatul Cluj.

¹¹ Păcat că Many nu specifică în rîndurile cui a făcut acest articol impresie bună. Credem că nicidecum în anturajul de la Curtea episcopală, ci mai degrabă între profesorii și elevii școlilor. Căci articolul *Ungaria. Greco-catolicismul și greco-răsăritenismul* (din *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 47, p. 186—187) este interesant și curajos. Alcătuit de Bariț pe baza unei corespondențe din părțile Bihorului, al cărei autor nu-l putem identifica deocamdată, dar totuși de redactor cu completări care îi dau sens și greutate, articolul este o îndrăzneală apostrofă împotriva prozelitismului religios în rîndul românilor. Dezbaterile religioase între românii din Transilvania, Banat, Bihor, Maramureș, ș.a. nu este de bun augur. Concluzia articolului nu este prea favorabilă Blajului (cu toate că nici neajunsurile religiei neunite nu sînt ocolite), căci — se scrie — „românii din Ungaria și Transilvania, dezbrăcîndu-se de rușinătorul fanatism, de micile certe rituale și de oricare interes căutat sub *steamătul celor patru puncturi* [s. ns.] și lăsînd acele certe pe seama asiaticilor, să lase la o parte numirile de uniți și neuniți, să-și caute o altă titlă pentru a lor relege, să ceară un arhiepiscop și mitropolit, cu care să se împreune toate episcopii pe unde lăcuitorii sînt cu precumpănire români”. Acest lucru este egal cu refacerea unității religioase a românilor, ca variantă a unității naționale, idee pe care o vom reîntîlni abia la 1848, dar nu în elaboratele oficiale ale națiunii române, ci numai în corespondența privată a conducătorilor. Prezența articolului în *Gazeta de Transilvania* dovedește încă o dată atașamentul lui Bariț față de programul partidei naționale de la 1842 — 1846 (vezi introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu). Subliniem încă o dată deosebirea pe care o făcea redactorul de la Brașov între acțiunea politică națională ce cuprinsese tot principatul și ciocnirea personală, procesul penal între episcopul Lemeni și profesorii conduși de Bărnuțiu.

XII

Blaj, 17^a iulie 1846

Frate și tată!

Întru urmarea epistolei d-tale din 28 iunie a.c. am deschis ușile junelui I. Pușcaș¹. L-am ajutat să-și compuie rugăminte, să grăiască cu episcopul și canonicii...

De rezultat căpătarăm că minteni cum va sosi nalta hotărîre de la Curte, că care să aibă valoare dintre testamentele repositului Ramon-țai², va să fie luare aminte și spre junele prenumit, cu atît mai virtos că la medicină nici unul nu s-a înșinuat pînă azi dintre 29 de concurenți. Vom vedea pînă în septembrie, pe cînd va fi doară și ep[iscopul] de la Viena, fiindcă Erdeli³, ep[iscopul] de la Oradie, i-a cumădat acum de curînd ca, fără preget, să se gate de drum. Aceasta ar fi bine și pentru alte lipse.

Iată, și trimit iarăși un extract din protocolul prezidial, ca să poți vedea cum că sînt împedecat și nu-ți pot trimite curînd documintele cerute... Apoi încă nici ep[iscopul] nu și-a mutat încă arhivul în reședința nouă... Adaogă încă că nu ar fi bine să ne grăbim prea tare, ci pe-ncet... *Sapienti satis*⁴.

Îți mulțemesc că-mi dai la lumină cite un articol⁵. Dar căpătat-ai extractul trimis din Corneliu Nepotu, prin căplanul de la Făgăraș⁶? Vezi că și acum îți trimit *ceva*, să-l dai ca articol începător în *Gazeta*⁷.

Dar să te mai întreb: ce face *Crucea din casă*, o tipăriți?⁸ Că iată, e anul de cînd o am tradus / fiind eu încă cam prea tare grăbit. Vorbește 14 cu Korodi⁹.

Cu *Octavia* tradusă după Kotzebue¹⁰ ce să facem? Au nu ar fi bine a o da să o tipărească bucureștenii, așa precum și se va părea d-tale mai bine?

N-ai căpătat înștiințare despre a lui La Mennais *Cuvinte[le] unui credincios*?¹¹ Nu mi-ar plăcea să piară!

Nu-mi pare rău să vinzi prietenului cărțile rămase la d-ta. Să vinzi încă și pe *Diess Buch gehört dem König*¹² care e la Iacob Murășan, căruia l-am trimis spre citire și să fie în zălog — doi sfanți — pentru că-mi trimite lada pînă la Făgăraș. *Coquin*¹³ încă e la d-ta. Am uitat ce-i prețul, vei putea oblici la Németh¹⁴, precum și după prețul lui *Dies Buch* etc.

Canonicul Boer¹⁵ îți mulțamește că i-ai tocmit bundă. Căptușeală cere de tibet și-n loc de vată să se pună sub tibet Damisz, căci vata ține prea cald. Pe 15^a septembrie să fi[e] gata de s-ar putea. De preț nu te supăra.

Iartă că m-am grăbit, căci trebuie să mă duc la examene.

Vai, ce aș mai rîde să-ți trimit în luna viitoare epistolă de la Viena!

Eu și ca holtei am inimă de a simți pierderea d-tale¹⁶.

Să fiți sănătoși. Mă-nchin lui Vasici etc.

Adieu!

I. Mány./ 14^v

¹ Numele adevărat al lui Ioan cavalier de Pușcariu, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 177.

² Ioan Pușcariu solicita, după cite ne dăm seama, o bursă din Fondul Simion Ramonțai, pe care acesta îl testase la moarte pe seama învățăcelilor români săraci, care aveau să-și desăvîrșească studiile în Transilvania, Ungaria sau Austria (vezi *Testamentum pie donati medicinae doctoris Simeonis Ramonțai*, în *Foaie pentru minte...*, 1852, nr. 15—16, p. 57—64; Ioan Rațiu, *Blajul. Scurte notițe informative*, Brașov, 1911, p. 73—75). Simion Ramonțai s-a născut în Someșeni, lângă Cluj, la o dată ce nu se cunoaște. După terminarea studiilor la Facultatea chirurgicală a Liceului academic piarist din Cluj a trecut în Moldova, unde a făcut o avere însemnată. Revenit la bătrînețe în Imperiu (la Viena), instituie în 1843 Fundația Ramonțai, cu un capital de 200.000 de coroane. Nici un român nu donase pînă la acea dată o sumă atît de mare pentru progresul școlar al națiunii. După moartea donatorului, în 1844, episcopul fundației este Capitulum din Blaj în frunte cu episcopul.

Cele dintîi burse din Fundația Ramonțai se acordă în 1845. Primii beneficiari sînt Paul Ramonțai, nepotul testatorului, care primește la 12 august 1845 aprobarea pentru 300 de florini pe an, ca student la Viena și „orphano Ladislao Papp“ (fiul doctorului Vasile Pop, mort în 1842) pentru Liceul academic piarist din Cluj. În 1846, anul cînd Pușcariu solicită ajutorul (era student în clasa inferioară de drept la Liceul academic piarist din Cluj, cf. publicația rarisimă azi *Auditores Juris. Philosophiae et Chirurgiae in Reg. Lyceo Claudiopolitano. Secundum Examina. Annuumque Progressum. In Classes distribui. Anno MDCCCXLV*, Cluj, [1845]) se mai acordă două burse: lui „Gridi Pap Máthe“ (Matei Pop Gridanul), sub nr. 77/26 iunie 1846, pentru liceul clujean și lui Emilius Récsi, „resoluto professore statisticae et juris canonici in Lyceo Claudiopolitano“. Acesta din urmă — ceva mai tîrziu devenit o mare celebritate a culturii ungurești — era fiul funcționarului fiscal clujean Récsi János și al româncei Iuliana Brîncean. Cu nr. 22/30 ianuarie 1846, Capitulum blăjean îi acordă o bursă itinerantă („in expensas itinerarias“) pentru desăvîrșirea studiilor. Pușcariu va primi aprobarea pentru stipendiu abia în primăvara lui 1848 (cu data de 17 martie, 60 de florini anual), pentru Facultatea chirurgicală a Liceului academic piarist din Cluj. Evenimentele nu-l vor lăsa să beneficieze de această favoare. Tot în primăvara anului 1848 mai primesc burse Ramonțai următorii: Dumitru Iacob, „practicant la Cămară“ (cu nr. 95/5 aprilie 1848), Ilie Măcelariu, „jurat cancelist“ (cu nr. 95/5 aprilie 1848) și Al. Papiu Ilarian (cu nr. 77/17 martie 1848). Papiu Ilarian își va reinnoi bursa în 1849, împreună cu Iosif Hodoș, Ioan Rațiu și Ioan Șipotariu, pentru Facultatea de drept a Universității din Viena. Alți bursieri ramonțieni din primul deceniu al fundației: Aron Pop (pentru studii de inginerie la Schemnitz), Ladislau Vaida, George Ciaciani, Iacob Pal, Andrei Pop și Ioan Ursu.

³ Despre episcopul greco-catolic de Oradea, Vasile Erdeli, vezi scrisorile lui Ioan Antonelli, nr. XIV, n. 10.

⁴ „Cei înțelepți se mulțumesc cu atîta“.

⁵ Many îi mulțumește pentru publicarea articolului *Peșta și maghiarii*. (*Extract după un publicist*), din *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 51, p. 203—204; nr. 52, p. 207—208, semnat „J. J. Many“. Credem că și traducerea comentată din cartea lui Michelet, *Le Peuple*, sub titlul *Națiile spune-vor?* (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 55, p. 213—216) îi aparține tot lui Many.

⁶ Vezi scris. X, inclusiv n. 15.

⁷ Acest „ceva“ era, de fapt, un lucru foarte interesant. El apare ca „articol pregătitoriu“ (de fond) în proximal număr al *Gazetei de Transilvania* sub titlul *Idei despre creșterea poporului* (IX, 1846, nr. 57, p. 225—226; nr. 58, p. 229—230), semnat „J. J. Many“. Articolul, un adevărat studiu de sociologie culturală, dezvoltă o serie întregă de idei pedagogice vizînd educația largă a publicului. Izvoarele lui Many sînt de căutat în literatura socială franceză și maghiară. În tot cazul, e cea dintîi meditație tipărită a sa (mai de ampoare) avînd ca obiect destinul popoarelor, domeniu de gîndire care îl va absoarbe total în anii următori. Bariț însoțește articolul lui Many de următoarea notă: „Acest articol ar avea loc în *Foaie*, dar scriitorul îi ceru loc în *Gazetă*. Apoi, lăsați să citească și politiciii idei despre educație, fără care lor pe tot minutul li se mulțesc nevoile“.

⁸ Se tipărise, în *Foaie pentru minte...*, în urmă cu un an (*Crucea din casă sau ce este a se socoti despre beutura rachiului. Scos dintr-o cărticică*, 1845, nr. 43, p. 345—

348; nr. 44, p. 349—353; nr. 46, p. 370—372; nr. 47, p. 376—378), așa că nu poate fi vorba despre foile lui Bariț. La sfîrșitul ultimului articol (nr. 47, p. 378) redactorul adaugă: „Cu atîta încheiem extractul făcut din acea cărticică folositoare, ce e tradusă de d. Iosif Many spre a se tipări întreagă [s. ns.]“. Probabil Many convenise cu Bariț ca broșura să fie tipărită la Brașov, în tipografia lui Gött.

⁹ „Paulus Kórodi, Lingu[ae] Hung[aricae] Professor“ la Gimnaziul romano-catolic din Brașov (vezi *Novum et vetus Calendarium ad Annum Vulgarem MDCCCXLVI in usum Magni Principatis Transilvaniae*, Cluj, 1846, p. 287).

¹⁰ Bariț n-a publicat nimic din această traducere a lui Many după Kotzebue. Singura știre despre ea ne parvine tot de la Bariț care, cu ocazia publicării bucății *Cleopatra*, în traducerea lui Iosif Many (vezi *Foaie pentru minte...*, 1844, nr. 27, p. 213), notează la subsolul paginii: „Biografia Octaviei încă vom da-o la timpul său“.

¹¹ *Les Paroles d'un croyant*, cartea celebră în epocă a abatelui R.F. de Lamenais, despre care vezi studiul lui Ion Breazu, *Lamennais la români din Transilvania*, în *Studii de literatură română și comparată*, I, Cluj, 1973, p. 118—141.

¹² N-am putut identifica ce carte se ascunde sub această indicație ciudată: „Această carte aparține regelui“.

¹³ *Coquin*: este vorba de traducerea intitulată: *Observații la o cercetare a țărnușilor din Cochîn-China*. (Din călătoria francezului Casimir Henricy), din care Many publicase fragmente în *Gazeta de Transilvania*, 1844, nr. 99, p. 395—396; nr. 100, p. 400; nr. 101, p. 403—404.

¹⁴ Wilhelm Németh, librar din Brașov.

¹⁵ Ștefan Boer, despre care vezi supra, scris. VII, n. 8.

¹⁶ Nu ne putem da seama ce pierdere a suferit Bariț. Se pare că este vorba de moartea unui copil, despre care n-avem pînă la această dată nici o altă informație.

XIII

Aiud, 10^a dec. 1846

Mult dorite frate!

Iată, acum îți răspund la două cărticele trimise mai de mult. N-am putut mai curînd, pentru că, de o parte, am fost bolnav, zăcînd 23 zile, iar de altă cuprins foarte ...

Suplica dată de episcopi la Dieta trecută ¹ fu prezentată prezidentului staturilor. Acesta o dede așa numitei *Biráló biztosság* ², carea a și dat opinia sa în fața Dietei, după ce, cam către sfîrșitul dietei, l-a provocat ep[isco]pul Lemeni pe prez[identul] stat[urilor] de două ori, înfruntîndu-l. Celelalte le știi din *Hiradó* ³.

Cu broșura despre originea sasilor ⁴ iată cum este: aceea o poți vedea cu ochii, că îți trimit 10 exemplare, cu două pe deasupra, pe care să le trimiți la W. 17 fiorini. Mai multe nu sînt imputernicit a trimite, pentru că exemplarele celelalte se vor vinde și vor fi depuse la librăria lui Stein ⁵ din Cluj.

Acum mai restă să vedem ce vor răspunde sasii. Un lucru pornit astfel nu e glumă! Va fi fericit de români dacă vor avea pînă în capăt bărbați carii fără frică sînt gata să dea față cu dușmanul. Se cere încă și un op ungurește despre orig[inea] românilor ⁶.

Manuscris în *Foaie* și *Gazetă* de mult nu ți-am trimis, căci fiind foarte cuprins, mă durea și ochii, neputînd decopia lucruri delicate. De aci-ncolo nu-ți voi mai rămînea dator. Ce mi-ar plăcea dacă ai mai da în *Foaie* din traducerea lui Corn[elius] Nepot ⁷, ca să-ți pot traduce și din Salustiu.

În urmă, salutînd pe d. dr. Vasici și pe Murășeni, vă poftesc să aveți, cu toată familia, sănătate statornică.

Rămîn al d-tale mult prețuitoriu,

9

I. I. Mány. |

¹ Vezi scrisorile lui Grigore Mihali nr. II, n. 8. *Rugămîntea celor doi episcopi...* înaintată Dietei de la Cluj în problema românilor din Fundus Regius n-a fost analizată în lungă și plicticoasă sesiune din anii 1842—1843 („i se urîse și Curtii de o dietă așa de lungă”, scrie Bariț). Aflăm din această scrisoare a lui Many prețioasa informație că petiția episcopilor a fost reluată în discuție la 1846, lucru pe care-l ignoră atît Bariț (*Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, p. 618—627) cît și T. V. Păcățian (*Cartea de aur*, I, p. 149—164).

² Corect: Biráló bizottság = comisie de apreciere, juriu.

³ Jurnalul maghiar din Cluj *Erdélyi Híradó* publicase un amplu articol despre *Cauza românească* (în 6 septembrie), semnat Székely (pseudonimul lui Jakab Elek). Autorul articolului ia vehement apărarea românilor „împotriva sașilor”. Acest fapt îi sugerează lui Bariț următoarea remarcă despre articol (în *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 72, p. 286): „Niciodată un condei de român n-au putut scrie cu interes mai mare, nici au putut zugrăvi ticăloșia [citește: mizeria, sărăcia] și toate năpăstuirile românilor cu voiciume mai multă decît *Erdélyi Híradó* astă dată. Ce e drept, acel articol n-are prea multe idei care n-ar fi cunoscute și publicate pînă acum și de alții. Noi însă cumpănim și la maniera cu care și la timpul în care scrie cineva. Numai, iată, *Erd[élyi] Hír[adó]* ne muștră, ca și mîlți alții, că între noi sînt atîți oameni servili, suflete tîrtoare, care fără să puie și ei umărul, așteaptă cu minile în sîn să vîe orice va veni. Tot acolo se propun și cîteva mijloace prin care ar fi a se ajuta românimea ca să scape de totala perire, pînă la care zice scriitorul că n-ar mai fi decît un singur pas. Noi nu putem retipări articolul întru toată întinderea lui, pentru că tocma acumă sîntem foarte învăluiți cu publicațiile dietale, dar cunoscătorii de limba maghiară îl vor citi în original”. Totuși, Bariț retipărește articolul *in extenso*, în numerele proxime ale *Gazetei de Transilvania*: IX, 1846, nr. 74, p. 293—295; nr. 75, p. 297—299; nr. 76, p. 301—303; nr. 77, p. 305—307; nr. 78, p. 309—311; nr. 79, p. 313—315; nr. 80, p. 317—319. Articolul lui Jakab Elek, sub haina favorabilă pentru români, ascundea — ca toate intervențiile publicistice maghiare ale timpului — intenții jignitoare și provocatoare. De aceea Bariț adaugă la sfîrșitul seriei de traduceri și *O scurtă dezmințire la Cauza românească* (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 81, p. 321—323).

⁴ De fapt, nu chiar „despre originea sașilor”, ci mai degrabă despre raporturile acestora cu românii în epoca cnezatelor românești. Autorul cărții este Gáal László iar titlul *Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről; egyszersmindt az erdélyi két oláh püspök igazolásául felelet Trausch és főkép Schuller căfolataira. Irtá egy igazságkedvellő hazafi, kiadták többen. Nyomtatott N[agy] Enyeden, 1846*. Nesinceră ca toate opuscele iscate de interesele aristocrației maghiare, broșura apără formal *Rugămîntea celor doi episcopi românești...* de la 1842, dar în fond are drept scop învrăjbirea românilor cu sașii, spre a se putea masca adevăratul mare dușman al națiunii române: instituțiile feudale ungurești. Autorul ei este unul și același Gáal László din Aiud, care compusese la 1842 petiția, doar pe jumătate inspirată, a lui Vasile Moga și Ioan Lemeni. Vezi scrisorile lui Grigore Mihali din acest volum, nr. I—III, incl. notele.

⁵ Librarul și editorul Stein János din Cluj, despre care vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. XIV, n. 8.

⁶ Bariț a publicat foarte puțin din traducerile lui Many din autorii latini (vezi *Probe de traducere în românește din autorii clasici latini, anume din Cornelii Nepot. Amilcare, în Foaie pentru minte...*, 1846, nr. 38, p. 303—305), deși avea în redacție mai multe, printre care și *Viața lui Atticus*.

⁷ De publicat nu s-a publicat. Nu putem verifica dacă Many a tradus într-adevăr.

XIV

Blaj, 24ª mart. 1847 st.n.

Frate și tată!

Pe neașteptate dindu-mi-se un prilej bun, iată îți retrimis *Flora din Deutschland*¹, ca să o dea d-nul Moltke d-lui Horváth, că îți vei aduce bine aminte precum că au dat cîțiva fasciculi acolo. Și astfel, de la mine n-are ce să mai pretindă, cu atît mai virtos că mă-nșelă și cu Plutarch, deoarece l-am plătit întreg încă anu 1844!

Fasciculus trimis din *Magazinul* lui Kurz² l-am dat la d-n. Țipar, că eu nu m-am fost prenumărat la el.

Documentele pe seama d-tale se scriu bărbătește.

În urmă, te rog să fii bun să scrii că cîți bani am la d-ta, și apoi voi și spune că ce să faci cu ei.

Mai multe nu-ți poci scrie, că grăbește prilegiul. Pînă aci nu ți-am scris că am fost bolnav, fără voie de a scrie.

Poftindu-vă la toți sărbători fericite și sănătate statornică, rămîn al d-tale mult prețuitoriu,

I. I. Mány.

S.S. Despre giște îți voi scrie a doua oară, cu atît mai virtos că sosi și ep[iscop]ul toema azi. |

15

¹ *Flora Germaniei*.

² Iată o înștiințare privitoare la prenumărarea acestui „magazin”: „*Literatură istorică*. În tipografia d-lui Ioan Gött din Brașov au ieșit și se află de vînzare, atît la d-lui cît și în librăria d-lui Wilhelm Németh, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens. Im Verein mit mehren Vaterlandsfreunden herausgegeben von Anton Kurz*. I Band, IV Heft. Acesta este acel folositoriu magazin care înlesnește drumul cătră o istorie a patriei. [...] Ne place mult că magazinul au luat asupra-și a face cunoscute și cărțile istorice mai nouă care se cuprind cu Ungaria, Transilvania și *Moldo-România*”. (*Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 14, p. 56). *Anton Kurz*, 1799—1849, născut la Viena, se stabilește în Ardeal în 1831. De la 1840 e publicist la *Siebenbürger Wochenblatt*. În 1849 ajunge maior în armata maghiară, aghiotant al generalului Bem. A publicat 8 volume de documente istorice, în seria *Magazin für Geschichte... Siebenbürgens*, între 1844—1847. Autor al operei *Nachlese auf dem Felde der ungarischen und Siebenbürgischen Geschichte*, Brașov, 1840. A murit în vara anului 1849, în lupta de la Sighișoara.

XV

Blaj, 4 iunie 1847

Frate și tată!

Am și io să-ți gratulez că te-a adus D-zeu sănătos și în pace din expedițiunea de la Pojon¹, unde ți s-a deschis drum să arăți hărnicia și talentul în lucruri publice.

Nu știu de ai căpătat o epistolă de la mine, cu nește cărți, prin o ocaziune de la Făgăraș, încă nainte de Paști trimisă. Cred că o vei fi căpătat.

Orișicum, dar te rog să mă însemni și pre semestru venitoriu între prenumerații d-tale. Și să-mi trimiți specificațiune despre banii ce-i mai am la d-ta, precum chitanțe despre banii plătiți în anul trecut lui Németh, pre carele-l dau dracului pentru totdeauna. Io apoi îți voi retrimite chitanța sfirtică. Să provoci și pe Martinovici² ca sau bani să-ți dea, sau cărțile A[ca]tistul și Ochoihul³, să nu ne mai tragă de nas.

Dar cu Octavia⁴ mea ce ai făcut, dat-o-ai la cineva din Țeară ca să o tipărească, vezi bine care să o și îndrepte după tonul bucureștenilor?

Înștiință-mă și despre manuscriptul pe care ți l-am dat când ai călătorit la Germania.

Pe Hauskreuz⁵ în original nu mi l-ai trimis.

Apropos! Amschas[s]pandt⁶ lui La Menais nu e la d-ta? Și să știi că cartea d-lui Vasici⁸ — pe care-l salut — nu e și nici n-a fost la mine p[en]tru că nu o putui căpăta de la d. Murășanu.

Poftind mult bine, sint al d-tale,

I. I. Mány. /

[Adresa:] D-lui Goergiu Bariț, redactore al Gazetei de Tr[ansilvania], cu cuvenențe amical, la Brașov

¹ = Bratislava. E vorba de cea de a doua călătorie a lui Bariț în Apus, de data aceasta în problema drumului de fier (prima dată fiind în chestiunea colonizării șvabilor, în 1844). De ambele călătorii s-au ocupat Olimpiu Boitoș, *Intiile călătorii în Apus ale lui George Barițiu*, Sighișoara, 1947 și *Lupta lui G. Barițiu pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, Brașov, 1947; G. Em. Marica, *Notele de călătorie ale lui G. Bariț*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, VI, 1963, p. 123—149. Corespondentul -a. din Sibiu scria privitor la această călătorie următoarele: „Călătoria deputaților sibiieni (senatorul Konrad și neguțătorul Talmaier) la adunarea generală a acționarilor drumului de fier central care se ține în 24 apr. la Presburg [= Bratislava] făcu în publicul nostru o impresie plăcută. Dar când aflarăm că în 14 trecură pe aci și cei trei deputați din Brașov (senatorul Rot, red. Bariț și neguțătorul Magher) și că Brașovul e gata a se pune cu peptul spre a reieși la realizarea planului, nădejdiile se deșteptară și în cei mai necredincioși“ (*Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 30, p. 117). La sosirea din această călătorie Bariț va publica articolul *Înlesnirea comunicației: naintarea culturii și a fericirii popoarelor*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1847, nr. 59, p. 233—234; nr. 60, p. 237—238; nr. 62, p. 241—242; nr. 63, p. 249—250; nr. 64, p. 252—254.

² Negustor brașovean. În corespondența literaților transilvăneni din secolul al XIX-lea, el trece drept un individ nu prea corect în relațiile cu autorii și colaboratorii, alături de Dimitrie Nica de Iași. Iată ce-i scrie Al. Papiu Ilarian lui George Bariț, în 1869, despre Martinovici: „Acest om, mai lunile trecute, îmi cerea să-l împrumutez cu banii Societății [Transilvania — n. ns.]. N-am vrut, cu nici un preț. Îți poți închipui ce rușine neștearsă eram să pățesc: lumea de aici, după obicei, ar fi jurat că am mîncat banii împreună cu dînsul“. Sau: „*Tezaurul* va ieși, dacă va putea, după pierderea ce am încercat cu Martinovici“ (vezi Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, I, Cluj, 1976, p. 43—44).

³ La Martinovici se aflau, pe semne, spre vînzare, ultimele ediții de Blaj ale celor două cărți: *Acatist. Cu multe alese rugăciuni pentru evlavia fieștecăruia creștin. Cu blagoslovenia celor mai mari. Acum a 5 oară tipărit în Tipografia Seminariului*, Blaj, 1816 și *Octoih împreună cu slujbele sfinților deobște...*, Blaj, 1825. Vezi și scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XXII, n. 11. și nr. XXIII, n. 6.

⁴ Vezi și scris. XII, nota 10. *Octavia* de Kotzebue în traducerea lui Many nu s-a publicat. Existența acestei traduceri o semnalăm de altminteri, pentru prima dată

cu această ocazie (la G. Bogdan-Duică, *Traducători români ai lui August de Kotzebue (1830—1850)*, în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, 1900, traducerea nu e semnalată). Soarta manuscrisului nu se cunoaște.

⁵ Vezi supra scris. XII, n. 8.

⁶ Corect: Amschassband = volum interzis (trad. aproximativă). Este vorba de cartea lui Lamennais *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, care a fost considerată un pericol pentru religia catolică, a fost afurisită de Papă, pusă sub Index, și interzisă de toate guvernele Europei.

⁷ Probabil *Macrobioica*.

XVI

Blaj, 15^a august 1847

Frate și tată!

Sc[r]îindu-mi fratele Pumne¹ că spre capătul lunii acesteia va merge la Brașov, care lucru de va fi așa te rog să faci bine a-i admănuia ce ai să-mi trimiți, precum din banii restanți, șase fior. m.c. să-mi cumperi *Elementele de politică*², precum și *Principiile de filosofie*³ etc., amîndouă făscioarele, din carea a doua o ai publicat în *Foaia* din urmă⁴

Nu te poci îndestul lăuda pentru articolul începătoriu, *Înlesnirea comunica[ției]*⁵ etc. Să știi că ai făcut cap d-operă pe care nu ai mai făcut, pe lingă toate că ai făcut multe bune. Țină-te D-zeu, să poți face multe asemenea, ca să deschizi ochii cei orbi ai românilor noștri.

Apropos! Să nu uiți a-mi cumpăra și cîteva pipe turcești și 4 funți de tutun turcesc. Pumne le va aduce mie.

Nou atita-ți scriu că episcopul nostru se gata la Viena⁶. Ci cînd va merge nu știu anumit. De i-ar ținea D-zeu acest cuget salutaru, că multe ar pute mijloci pentru noi, carii avem lipse nenumărate etc.

Cu dorul ca să-ți poci scrie că a și plecat, rămii al d-tale mult prețuitoriu,

I. I. Mány. 17

Salut pe Vasici. /

¹ Aron Pumnul. În 1847 Pumnul era profesor la Blaj și redactor, împreună cu Iosif Many, la *Organul Luminării*.

² *Elemente de dreptul politic*, lucrare a lui Costache Negruzzi tipărită la Brașov în 1846. Vezi scrisorile lui Grigore Mihali din acest volum, nr. X, n. 5.

³ Cartea *Principii filosofice, politice și literare* a colonelului de Weiss, tradusă din limba franceză de comisul Costache Gane. În 1847 apăruse la Iași al doilea volum al lucrării. Vezi anunțul din *Foaie pentru minte...*, 1847, nr. 30, p. 248.

⁴ Vezi nota 3.

⁵ „Articolul începătoriu“ este rezultatul meditației lui Bariț în legătură cu transporturile și civilizația, în urma călătoriei din 1847 (vezi scris. anterioară, n. 1). Titlul articolului: *Înlesnirea comunicației: naintarea culturii și a fericirii popoarelor*.

⁶ Vezi și scrisorile lui Grigore Mihali, nr. XIV, n. 2.

XVII

Blaj, 17^a aug. 1847

Frate!

În rîndul trecut am uitat să te întreb că oare la Vaina¹, librariul de la d-voastră, potu-se căpăta toate cărțile ce le-ar voi cineva din Țeara

Rom[ânească] și Moldova. Este el în stare să le aducă de dincolo? Fii bun scrie-mi despre aceasta anume.

Încă una: pe când va merge fr[atele] A. Pumne la d-voastră, să faci bine a-m[i] cîștiga II-lea tom din *Macrobotica* lui Vasici², pentru că eu numai un tom am. Și la d. Murășan am cartea *Dies Buch gehört*³ etc. Poate fi la dînsul, dar și d-sa bine ar face cînd ar da pe citva timp traducerea nemțească a lui Salustiu, carea a mai fost la mine. Eu i-aș da-o cu mulțemită iarăși îndărăpt.

De astă dată scriu și lui Martinovici, ca să-l poți lua la fălângă.

Pentru ca să nu rămînă fața cealaltă nescrisă, îți trimit ceva.

Pre lingă poftire de mult bine, rămîn al d-tale mult prețuitoriu,

I. I. Many.

P.S. Episcopul plecă ieri cătră Cluj și, în cîteva zile, de acolo la Viena. Bon voyage!⁴

18 Verde!

Ieri 19 aug. st. n. avui întîlnire cu fratele lui Maiorescu⁵. Dînsul îmi spuse că frate-său ar fi scris un articol, precum ai scris și d-ta d-lui Țipariu, în favoarea noastră, în contra răuvoitorilor noștri. Foarte bine ai făcut că nu l-ai tipărit, căci tot lucrul nu era așa de mare precum l-ați crezut d-voastră pre acolo⁶.

Maiorescul cel tînăr⁷ se putu învinge cu ochii despre toate.

D-ta să nu mai crezi așa ușor la toate vorbele ce or zbură despre noi.

Vezi că, pe lingă toată flegma mea, m-ai pus în mirare cu întrebările d-tale. Eu abia putui crede că le-ai fi scris d-ta.

Să nu crezi, dară, *nimic*, că cei ce lătesc despre noi nește lucruri asemenea tocmai ei ar voi să se întîmple acelea...

Noi, mulțămîtită ceriului, sîntem în pace, facem cît putem și ne vom bucura cînd alții vor face mai mult.

La o întrebare uitai să-ți răspund: adecă pentru care pleasă a cetitorilor am tradus din *Istoria Gir[ondinilor]*⁸? Pre scurt: pentru toți carii au voie a ceti asemenea și în limba românească. Noi, din parte-ne, traducîndu-o, aflarăm desfătare în ea, întru atîta cît nu ne-am putut stăpîni ca să nu publicăm, cît am publicat.

18°

Idem. /

¹ Librarul I. Voina sau Vaina de Pava din Brașov, căruia Bariț îi publică din cînd în cînd anunțuri cu oferte de cărți (vezi *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 43, p. 172; X, 1847, nr. 21, p. 84).

² Volumul al II-lea din *Macrobotica* lui Vasici apăruse încă în 1845. Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1975, scrisorile lui Pavel Vasici către Bariț.

³ Vezi, supra scris. XII, n. 12.

⁴ „Drum bun“!

⁵ *Vasile Maiorescu*, fratele lui Ioan Maiorescu. În vremea procesului lemenian fusese elev la Blaj, de unde este eliminat — purta atunci numele de Basilius Major — împreună cu alți tineri răzvrătiți împotriva episcopului Lemeni. Acest fapt a sporit intransigența lui Ioan Maiorescu față de episcop, cu care avusese el însuși conflicte grave (vezi Coriolan Suci, *Din tinerețea lui Ioan Trifu alias Maiorescu*, Cluj, 1927). După eliminare, probabil prin 1846, Vasile Maiorescu trece munții în

Țara Românească, unde este profesor la Liceul Radu Vodă din București. În timpul revoluției de la 1848 a desfășurat o vie activitate, alături de fratele său, atît în Țara Românească cît și în Transilvania.

⁶ Vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 306—307. Ioan Maiorescu, aflat la Craiova, interceptase știri rele despre soarta *Organului luminării*. Alarmat, Maiorescu îi scrie lui Bariț în 17 mai 1847, rugîndu-l să-i tipărească următorul articol în apărarea *Organului*: „*Craiova, 19 mai 1847*. De cîteva săptămîni se răspîndi pe la noi o știre foarte întristătoare, că în Blaș iar a început a clocoti. Se zice — dar cine ar crede? — că chiar din sinul profesorilor s-ar fi sculat unii în contra *Organului*. Și se mai zice că nu din altă cauză, ci pentru că *Organul*, vrînd să răspundă titulei ce poartă, de *Organ al luminării*, a sfătuit pe frații blășeni ca să-și mai cioplească limba, să părăsească nește formături streine, ridicule, cu un cuvînt să mai învețe românește. Se mai zice că, vrînd aceia să arate că știu românește, ar fi recurs *de parte*. Sînt adevărate aceste? De or fi adevărate, apoi trist lucru și rușinător pentru aceia carii, avînd un stomac atît de îngust, — nici capul nu le va fi mai larg — nu putură mistui în tăcere acea frățească și națională sfătuire. După ce sînt dușmani afară, apoi nu le mai lipsește decît să se tot nască înlăuntru și să roadă în firul vieții naționale! Ah, nefericiții! Cît de *negre* li se vor scrie numele în cartea națiunii!“ Iubitor al păcii și foarte sensibil la capitolul neînțelegerilor din Blaj, al căror grad de pericolitate pentru români îl cunoștea foarte bine, Bariț nu publică acest articol cu certe intenții provocatoare. Maiorescu mai păstra încă reminiscențe vindicative legate de neînțelegerile sale și ale fratelui său Vasile, cu Blajul (amintim în acest sens, din nou, teribila scrisoare din 20 iunie 1845 către Bariț, — vezi-o în *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 285—291 — în care răbufnește un grav sentiment de ură personală împotriva mărimilor Blajului), ori Bariț, după cum am amintit în acest volum, se străduia să evite tocmai accentele personale care îi parveneau în legătură cu evenimentele de la Blaj.

⁷ Adică Vasile Maiorescu.

⁸ În *Organul luminării*, I, 1847, nr. 14, p. 65—66; nr. 15, p. 71—72; nr. 16, p. 77—78; nr. 17, p. 83—84; nr. 18, p. 89—90; nr. 19, p. 95—96; nr. 20, p. 101—102 apare în traducere românească un lung șir de fragmente din *Istoria girondinilor* a lui Lamartine. Este un mare eveniment literar, care ne dă prilejul să completăm nu numai bibliografia referitoare la soarta lui Lamartine în țara noastră, dar aduce și o contribuție la cunoașterea climatului ideologic din anii premergători revoluției. Traducătorul nu se semnează. Pasajul din scrisoarea lui Many dovedește că el însuși a talmăcit *Istoria girondinilor*. Faptul completează spectaculos biografia literară a acestui autor merituos dar — prin vitregia neobișnuită a sorții — rămas necunoscut pînă astăzi. Prin apropierea lui de cei doi mari autori ai revoluționarismului literar francez: Lamennais și Lamartine, transilvăneanul Many ne apare ca un scriitor de formație similară. Coroborată cu caracterul pregnant romantic al întregii sale opere, constatarea sugerează un portret literar generos și interesant (Bariț avea o mare admirație pentru talentul lui Many). Dacă, totuși, în revoluția ce urma să izbucnească peste un an, Many avea să stea în expectativă, ezitînd, faptul se datorează complexității problematice a revoluției române din Transilvania de la 1848—1849. Mai întii, Many, ins bolnăvicios și sensibil, n-a reușit să accepte trecerea de la *revoluția ideilor* la *realitatea revoluției*. Acest fapt l-a ținut în umbra episcopului Lemeni. Apoi, el n-a fost în stare să se orienteze selectiv în oceanul de sugestii pe care îl oferea revoluția europeană și să înțeleagă interesele de moment și de perspectivă ale românilor. Șocul realității i-a alterat judecata: în mijlocul Blajului fremătînd de avînt revoluționar, el rămîne un străin, un neparticipant. După revoluție, se știe, a fost încarcerat din ordinul generalului Puchner la Alba Iulia. Suferințele din închisoare i-au grăbit moartea.

Raportîndu-ne la pregătirea ideologică a lui Many, cu totul excepțională, rămîne observația că a fost un caz absolut singular de miopie politică printre contemporanii săi.

Blaj, 3^a sept. 1847

Frate și tată!

Primii cartea ce o ai trimis d-lui Țipariu¹, care în luna trecută, dimineața la 4 ore, din Cluj, a plecat cu episcopul nostru la Viena.

Așa că bine ți-am scris, ci totuși nu așa bine ca acum, deoarece episcopul acum, de astă dată, și-a știut alege om cu care să nu pață scădere². Să îmble dar sănătoși, să poată lucra spre binele românimei! Atita cred că ți destul. Celelalte ce mai dorești cred că le vei căpăta din mâna întii.

N.B. Numai ceva a lipsit că n-a picat epistola d-tale în mâinile lui Raț³, că lui a lăsat d-nul Țipariu ca să-i desfacă cele private, ca unui prieten mai vechi.

Să fiți sănătoși!

Al d-tale mult prețuitoriu,

19

I. I. Mány.⁴¹ Timotei Cipariu.² Omul cu care a plecat Lemeni la Viena era Timotei Cipariu.³ Canonicul Basiliu Rațiu, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.⁴ Adnotată de Bariț: „Așadară s-au împăcat deplin“. Observația se referă la cei trei mari ai Blajului: Lemeni, Rațiu și Cipariu.

Blaj, 24 dec. 1847

Frate și tată!

Iată, scrisei fratelui meu¹, pentru care-ți mulțămesc o mie de ori că l-ai așezat, precum și d-lui Orghidan² că l-a primit. Eu sperez că băiatul se va purta bine, cu atit mai virtos că l-am îndatorat să te asculte ca pre un părinte bun.

De la Pușcaș³ chiar ieri căpătai scrisoare, în care zice că-mi va trimite cele de trimis, de nu mai curind, cu ocaziunea nundinelor Sibiiului. Și așa dacă voi căpăta cărțile trimise, le voi publica și-n *Organ*⁴, ca cee a lui Velia⁵, ale căruia trecură ca piperul, din care era bine dacă trămiteai mai multe exemplare. Ce nu ar strica și mai târziu.

D-nul Țipar îți va scrie, dar și pînă atunci să nu-ți uiți de mine cu trămite/rea gazetelor d-sale mie, și pre anul venitoriu. Banii voi număra la d. Țipariu.

Din scrisesele mai de curind, nespuse îmi plăcu refruntarea corespondentului în gazeta serb[ească] de la Peșta⁶. Vezi, așa!

Dederăm și noi dezbaterile în cauza românilor dintre sasi, fără comentariu, spre ce nu sintem facultati⁷. De ar da D-zeu ca pre Dieta venitoare să se decidă cauza aceasta în merit⁸ și, ce ar fi încă mai bine, să se mijlocească la Maiestate ca obiectul acesta să se însire între propușiunile regie, care se vor întâmpla dacă va trăi episcopul, ca pre atunci

344

cînd s-ar urzi prin *Agenda*⁹ că se va decide Dieta în Transilvania, să meargă ep[isco]pul la Viena. Ce zici? /

20°

Cît e pentru celelalte, îți voi mai spune cît mai curind.

Și pînă atunci, îți poftesc sănătate stătătoare, să ajungeți cu bine sărbătorile și Anul Nou, împreună cu d-na d-tale și fetița (?)¹⁰.

Al d-tale mult stimătoriu,

I. I. Mány m.p.

Pre d. Vasici încă-l salut, precum și pre Murășeni. /

21

¹ Neidentificabil în stadiul actual al cercetărilor, ca și întreaga familie și mare parte a biografiei lui Iosif Many.² Rudolf Orghidan, negustor brașovean bogat și influent, cu un anumit rol în viața culturală a orașului. A fost unul dintre sprijinitorii publicațiilor *Foaia duminică*, *Gazeta de Transilvania* și *Foaie literară*. Vezi despre el *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 171.³ Ioan Pușcariu, despre care vezi *Ibid.*, p. 177.⁴ *Organul luminărei*, al cărui redactor de bază era Many. Vezi despre publicația blăjeană, al cărei redactor „responsabil“ era Timotei Cipariu, date documentare în scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14.⁵ Cartea lui Nicolae Tincu-Velia se intitula *Cele șapte virtuți sau fapte bune de căpetenie*, Brașov, 1847. Many recenzează în cuvinte elogioase noua lucrare a acestui autor foarte gustat în epocă (vezi *Organul luminărei*, I, 1847, nr. 29, p. 155—156). Este — spune recenzentul — una dintre puținele cărți bune pe care le avem, mai ales prin limba în care e scrisă: fără „pestrități“ și cuvinte străine („să nu zic barbare“), care deformează limba română, „la început vergine a Italiei“. În continuare se reproduc fragmente în proză și versuri din cartea lui Tincu-Velia: *Despre curățenie*, *Despre rîcna spre fapta bună*, *Despre trufie*, *Despre scumpete*, *Despre creștini*. În final, Many îi urează autorului succes, retipărirea operei cu litere latine și-i recomandă unele modificări în folosirea neologismelor.⁶ Vezi *O socoteală cu gazeta sîrbească*, în *Gazeta de Transilvania*, X, 1849, nr. 98, p. 389.⁷ Informațiile apar sub titlul *Încă ceva din Dieta Transilvaniei*, în *Organul luminărei*, I, 1847, nr. 49, p. 272; nr. 50, p. 277—278.⁸ Speranță deșartă! Dieta Transilvaniei din 1847—1848, departe de a lua în considerație cererile românilor, are la ordinea zilei hotărîri nefaste pentru aceștia. Legea urbarială scoasă cu această ocazie întrece în multe privințe chiar legiurile medievale. Doar revoluția care bătea la ușă urma să dea expresie revendicărilor românești.⁹ Corect: *agenda*, termen de epocă pentru prospectul — de obicei tipărit — al lucrărilor dietale ce urmau să se desfășoare. Termenul de *agendă* s-a folosit pînă la sfîrșitul secolului pentru a defini ordinea de zi a oricărei ședințe.¹⁰ Primul copil al lui Bariț, Victoria.Blaj, 14^a ian. 1848 st.n.

Frate!

Ți-am primit scrisoarea din urmă și-ți mulțămesc pentru înștiințarea despre fratele meu, carele încă-mi scrise de două ori pîn-acum.

De ai trimis pachetul la Aiud, îl vom căpăta, precum și cele de la Sibii, fiindcă va merge mine Nicolau Barna, șogorul d-tale¹, acolo.

Cît e pentru *Curir*², nu știu nimic să-l fi căpătat noi, pre lîngă toate că d. Țipar scrisese d-lui Eliade, și de-a dreptul și prin d. Lauriani.

345

D[omnul] Țipar voia să aibă *Curirul* nu în schimb, ci pre bani, necăpătându-l însă pin-acum, anevoie cred să primească cel de la d-ta. Dar, precum cred, îți va scrie și d-sa.

Poftindu-ți și de astă dată sănătate statornică în anul nou, rămîn al d-tale mult stimătoriu amic,

22

I. I. Mány. /

¹ Numele acestui cumnat al lui Bariț apare aici pentru prima dată. Nu putea să-i fie cumnat de soră, pentru că Bariț a avut numai frați: Alexandru, Leon și Octav. Era, probabil, soțul unei surori a Mariei Velisar, soția lui Bariț.

² *Curierul de ambe sexe.*

XXI

Frate!

Blaj, 1 febr. st. n. 1848

Mănăstirea ¹ se plînge iarăși că nu i-ai trimis *Gazeta*, pre lingă toate că d. Țipariu scrisese d-tale că vor rămînea toți abonații din a. tr. Fii bun, dar, trimite-le, că mai în fiecare zi mi-aduce aminte paterul ².

Fratele meu încă are să numere bani pentru *Organul* nostru, dacă vră să capete, cu atît mai virtos că vor să-l cetească *par companie* ³.

După aceste-ți gratulez că ai dat format nou mai gustos la *Gazeta* ⁴. Ci titlul cu *slove* la *Foaie* ⁵ îmi punge ochii; că doar nu va să răpășești, cînd în anii trecuți erau lătinești? ⁶ Eu credeam, încă fără îndoială, că vei să dai *Foaia* pure cu litere, cînd și *Universul* lui Genilie ⁷ din București se făcu UNIVERSU ⁷. Ortografia cestei foi semenă cu a noastră ⁸, afară de semiluna turcilor și baionetul muscălesc. *Attendez vous!* ⁹

Fie oricum, numai de ar da odată Dumnezeu ca toate foile din țeară să iasă cu litere lat[ine]. Românii numai așe vor putea să aibă venitoriu istoric și respect înaintea străinilor.

Cura ut valeas! ¹⁰

Al d-tale mult prețuitoriu,

23

I. I. Mány. /

¹ Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj. Ridicată la anul 1747, mănăstirea greco-catolică din Blaj a adăpostit Ordinul călugăresc al bazilitanilor, devotați scopului didactic. Primii călugări, dealtfel, sînt mari precursori ai începuturilor învățămîntului blăjean: Silvestru Caliani, Grigore Maior și Gherontie Cotorea. În cinul bazilitan au intrat mai apoi Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior. Odată cu domnia lui Iosif al II-lea și politica sa anticlericală, Ordinul slăbește simțitor, ajungînd ca după 1800 numărul călugărilor să ajungă la 2—3, de la cîteva zeci cîți fuseseră înainte de 1780. Pentru interesul documentar pe care-l prezintă și ținînd cont de greutatea unei informări, sursele fiind foarte rare, dăm mai jos lista completă a călugărilor-cărturari de la Blaj, de la întemeierea Ordinului pînă în 1911:

Leonțiu Moschonas, mort în 1754, care a pus bazele bibliotecii călugărilor; Petru Pavel Aron, ajunge episcop; Silvestru Caliani, teolog de Roma și unul dintre cei dintîi dascăli blăjeni; Grigore Maior, ajuns episcop; Gherontie Cotorea, teolog de Tirnavia și autor de scrieri teologice și pedagogice; Atanasie Rednic, ajuns episcop; Filotei Laslo, teolog de Roma, mort în 1810; Vasile Neagoe din Broșteni, orb de la vîrsta de doi ani, învățase pe de rost *Ceaslovul*, *Psaltirea*, *Noul Testament*, *Acatistul*

și *Octoihul*; Isaia sau „Popa Iancu“ din Sîncel, talmăcitor din slavonă al *Vedeniilor Sfintului Grigore*; Meletie Neagoe, teolog din Tirnavia, mort în 1760; Ioan Silvasi, mort ca paroh în Gherla; Alexiu Mureșan, teolog de Roma, mort la 1772 ca paroh în Zăbrani; Iacob Aron de Bistra, teolog de Roma, mort ca episcop de Oradea la 1778; Ioan Endrôdy; Sabatiu Metz (Mițu), teolog de Roma; Inocențiu Boși alias Macre, mort prin 1761; Macarie Pop, mort în 1763, Onesim Chinceș, mort la 1763; Ambroziu Sadi, teolog de Roma; Iosofat Devai, mort la 1792; Ioachim Pop, teolog de Roma, a scris o *Teologie dogmatică*, mort la 1803; Samuil Micu; Basiliu Keresztes, teolog de Roma; Augustin Kôrösi alias Ladai, teolog de Tirnavia, mort la 1793; Gherasim Pop, teolog de Tirnavia; Nicefor Aron de Bistra, teolog de Tirnavia, mort la 1782 ca paroh în Timișoara; Partenie Iacob, teolog de Roma, mort la 1790; Ieronim Calnochi, teolog de Roma, mort la 1792; Ignatie Darabant, ajuns episcop de Oradea; Ioanițiu Vijoli, mort la 1790; Ștefan Pop, teolog de Roma, a scris un *Tractat despre sacramentul Botezului*; Gherman Peterlaci, mort la 1811; Macarie Șafar, mort la 1810, în Mănăstirea Prislopului, ca dascăl; Spiridon Farkas alias Fogarasi, teolog de Roma, mort la 1802; Benedict Fogarasi, cel din urmă călugăr cu studii la Roma, mort în 1830; Epifaniu Birtok, teolog de Tirnavia, mort la 1777 ca misionar în Banat; Alexandru Aron de Bistra, teolog de Tirnavia; Gheorghe Șincai; Petru Maior; Grigore Demeter alias Cutean, mort la 1816; Bonifaciu Erdeli, călugăr între 1814—1863; Beniamin Todor, ajuns profesor la Rîmnicu-Vîlcea; Inocențiu Ladoși, între 1830—1840; Augustin Iovani, între 1832—1850; Ambroziu Elekesi, între 1833—1853; Ieronim Albani, între 1841—1883; Teofil Rațiu, între 1866—1879; Ilie Damian Domșa, după 1878. Vezi Ioan Rațiu, *Blajul. Scurte notițe informative*, p. 16—20; Augustin Pop, *Călugării de la Blaj și rolul lor în viața culturală a neamului*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 4—5, p. 308—342.

² Adică egumenul mănăstirii, care la acea dată era Augustin Ioviani.

³ „Împreună“.

⁴ Înnoirile aduse de Bariț ortografiei foilor sale sînt destul de timide la început. Deși e în principiu de acord cu introducerea alfabetului latin, totuși această trecere urmează să se facă treptat, lăsînd pe seama Blajului și mai cu seamă a românilor din Principate „să dezlege această problemă“: „Istoria slovelor și a literelor autorul [e vorba de *Gerando* — n. ns.] n-avu de unde să o știe mai lămurit. Însă ce au scris, au scris. Datoria românilor va fi a da lumii literate o idee vrednică de întreprinderea lor de a scrie cu litere latine, iar dezlegarea problemei cade mai virtos asupra Bucureștilor și a Iașilor, carii nu pot veni în prepus că cu slovele vor perde și credința, apoi asupra Blajului, Oradiei și Aradului (Brașovul e silit a păzi deocamdată în punctul acesta numai postul de observator)“. Totuși și el e în principiu un adept al tendințelor latiniste, și el vrea înlocuirea unor cuvinte străine din limbă (a se vedea articolul *Românii și panslavismul*, din *Foaie pentru minte...*, 1841, nr. 45, p. 356), modernizarea ortografiei etc. De aceea titlul foi apare scris cu litere latine încă din 1839, apoi încet-încet sînt scrise cu același alfabet mai multe titluri și indicații de autori. Cu semestrul al II-lea din 1840 foaia începe să utilizeze, după exemplul lui Heliade, un alfabet chirilic de tranziție, mai apropiat de cel latîn. În 1848 el dă *Gazetei de Transilvania* un format nou, mai modern, dar în titlul *Foii pentru minte...* revine la chirilice, ceea ce atrage admonestația lui Many din scrisoare. Bariț însă nu va renunța definitiv la alfabetul chirilic decît după revoluție: începînd cu 1852 în *Gazeta de Transilvania* și cu 1853 în *Foaie pentru minte...* va tipări o parte din text cu litere latine. Abia în 1861 alfabetul latin va fi deplin biruitor.

⁵ *Foaie pentru minte...* continuă să apară cu titlul în chirilice. Vezi n. 4.

⁶ Vezi n. 4.

⁷ Despre Iosif Genilie și *Universul* său vezi pe larg în *Georghe Bariț și contemporanii săi*, I, p. 139—140. A apărut la București între 8 iulie 1845 — 2 mai 1848, la început cu semichirilice iar de la 1 ianuarie 1848 cu alfabet latin evoluat.

⁸ Adică a *Organului luminării*, care făcuse un pas serios înainte în ceea ce privește stabilirea unor norme ortografice în jurnalistică. Ușor latinizantă, ortografia *Organului luminării* — urde trebuie să presupunem că a avut un rol de seamă Iosif Many, redactorul efectiv al publicației — nu este deloc greoaie și se poate citi cu ușurință.

⁹ „Așteptați!“

¹⁰ „Îngrijește-te și fii sănătos!“

Frate!

Ian îți mai scriu. Chiar acum avui întâlnire cu Costand¹ zugrăvul, și vorbirăm între noi, că când aş sta să dau un fascicol deoseb din novelele și romanțele mele, dînsul ar fi gata a face la test portretele trebuincioase. Ce zici?

Eu, pe toată întîmplarea, mă voi sili a da o lectură de astfeli, cu atît mai virtos că mă îndeamnă foarte sibienii, și-mi promit multe.

O supărare am, adecă lada cu cărți e la Iac[ob] Murășanu, și mie mi-ar trebui, că am manuscrise în aceea. Să faci bine să o trimiteți prin vreun neguțitoriu la tîrgul Bălgradului.

Adieu!

24

I. I. Mány. |

¹ Ioan Costand^e, 1817—?, pictor sibian și „profesor de desemn în strajemînt“, cum se intitulează singur într-o *Înștiințare* din *Gazeta de Transilvania*, IX, 1846, nr. 50, p. 200 privitor la „primirea subscrierilor pentru tipărirea mecanicii, arhitecturii și a geometriei elementare“. Ediția în cauză n-a mai apărut. A fost și sculptor și litograf, desenînd și litografiînd portretele revoluționarilor transilvăneni: Horia, Avram Iancu, Bariț. La 1862 sculptează un *Mormînt al lui Christos* pentru comuna Rășinari, pe care intenționa să-l trimită și la Expoziția națională de la Brașov din 1862 (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, II, București, 1974, p. 66).

IOAN RUSU

(1811—1843)

Evocarea dascălului blăjean Ioan Rusu implică în mod necesar tristețea și duioșia, alături de un cert sentiment de admirație față de această excepțională figură a culturii noastre moderne. Sîntem în fața unui destin caracteristic filierei palide și contorsionate a romantismului transilvănean, care și-a găsit cu destulă greutate un climat de creare a formelor și de exprimare a conținutului, în atmosfera pasionată de raționalism și erudiție de la mijlocul secolului trecut. Moștenirea morală a generației anterioare, care dăduse personalități puternic încastrate în problematica ridicării românilor din Transilvania la conștiința existenței naționale, continua, în jurul anului 1840, să mențină interesul spiritual pe lângă demersurile istorice și filologice. Conceptul de literatură continuă să se confunde cu conținutul acestor două domenii, în vreme ce pentru beletristică nu exista încă un termen consacrat. Dacă în 1838, scriindu-i lui George Bariț¹ din Moldova, Damaschin Bojincă îl numea pe Costache Negruzzi „vrednicul acela naționalist, patriot și *literator* [s.ns.]“ care „are multe *producturi literare* [s. ns.] lucrate nu pentru vreun interes, ce curat din rivnă patriotică“, este semn că dincolo de Carpați bănățeanul a întîlnit o accepțiune diferită a literaturii, față de ceea ce lăsase în urmă, în principatul intracarpatic. În același an, însă, obișnuita rubrică bibliografică a *Foii literare* de la Brașov, intitulată *Înștiințare de literatură* (mai apoi aceea a *Foii pentru minte...*, cu genericul: *Literar*), va anunța *excusiv* opere de erudiție istorică, lingvistică sau teologică. Discriminarea termenului în accepțiunea lui „franțuzită“ este semnificativă prin incidența cu amănuntul că această accepțiune se impunea odată cu primele roade ale noului curent romantic. În acest context privită, soarta beletristicii — căci despre ea vorbim — oferă un peisaj nuanțat, în funcție de o diferențiere de criterii care are ca nervură despărțitoare arcul carpatic. În principate, șocul romantic a reușit să impună creația liberă în rîndul celorlalte compartimente spirituale, fără tentativa unei specializări limitative, literatura propriu-zisă rămînînd încă în marea matcă a culturii, ca resort cu drepturi egale. În Transilvania, „literatura“ în sens latin și clasic nu asimilează efluviul artistic, acesta rămînînd un joc în subsidiar al periplului scriitoricesc. Momentul acestui refuz de principiu corespunde tocmai anilor de configurare a noului val literar, incident care îi prilejuieste unui cercetător părerea că „penetrația romantică în Transilvania e cu mult mai redusă decît în principate“². Nu însă atît de

¹ B.A.R., ms. rom. 878, f. 83r.

² Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972, p. 598.

redușă încet să-i poată justifica aceluiași autor comprimarea întregii problematice literare transilvănene din perioada romantică la 5 pagini, în „economia“ unei lucrări cum este *Originile romantismului românesc*. Paul Cornea neglijează existența unor climate și destine literare transilvănene generatoare de expresie romantică, în ciuda fondului general nefavorabil beletristicii. Din argumentația aceluiași autor, reținem ideea că literatura romantică a evoluat pe planul al doilea, din cauza „tradiției erudite lăsate moștenire de corifeii Școlii ardelenene“ (al doilea argument: opoziția cercurilor reacționare transilvănene, cade de la sine, prin simplul fapt că romantismul s-a dezvoltat în general ca o reacție împotriva regimurilor reacționare, climatul de luptă fiindu-i singurul propice), nu însă fără a aduce un amendament acestei idei. Școala ardeleană a deschis patima istoriei naționale, a trezit interesul pentru documentul istoric și a învățat o națiune să-și privească trecutul prin prizma imperativelor prezentului, în viziune dinamică de luptă politică. Actului politic al *Supplexului...* de la 1791 îi corespunde, pe planul accepțiunii literare a vremii, monumentală *Cronică* a lui Șincai, din al cărei aparat cronicăresc, fin și inteligent, se desprinde ideea organicității istorice a românilor, coroborată cu sugestia unității daco-romane. Același scriitor reabilitează răstimpul medieval al trecutului românesc, operînd astfel o serioasă derivă de la filiera iluministă. Șincai este, în fine, un exemplar de excepție expresivă prin existența sa aventuroasă, în care a avut tangențe cu ideologia iacobină și se pare că n-a fost străin de conspirația europeană a acestora. Clasic prin structură, Petru Maior a fost nevoit și el să spargă tiparul caracterologic al galeriei iluministe, datorită acelorași comandamente izvorite din demersul revoluționar al națiunii sale, care nu dădea răgaz împlinirilor senine. Răzvrătirea sa de esență febroniană împotriva autorității papale nu este doar un reflex iosefinist, ci un gest care-l prefigurează — timpuriu și, desigur, în unele aspecte doar — pe Lamennais. Ilumiștii noștri nu și-au înscris destinul în cercul unui aufklärung tipic, letrist și sofisticat, personalitatea lor frizînd continuu răzvrătirea, turbulența.

Nu e de mirare, deci, că în deceniile 1830—1850, cînd Transilvania produce a doua generație de școală ardeleană, noul val ia ca punct de plecare aceste accepțiuni ale moștenirii urmașilor, îmbogățindu-le cu meditații inedite extrase din herderianism și filosofia dreptului. Mișcarea prepașoptistă de la Blaj din 1842—1846³ e o sinteză a sugestiilor răzvrătitoare transmise de înaintașii generației anterioare, iar exponenții acestei mișcări întrunesc virtuțile unei generații romantice prin excelență, în sens ideologic și revoluționar. Afirmația se susține și prin aceea că în rîndul lor întîlnim galeria completă de viitori luptători revoluționari de la 1848—1849: Simion Bărnuțiu, Axente Sever, Alexandru Bătrîneanu, Alexandru Papiu Ilarian și alții. Filierile de recepționare a ideilor romantice majore sînt complexe și bogate, în deceniul revoluției românilor transilvăneni avînd la îndemînă cărți de căpătîi ale curentului, ca *Les Paroles d'un croyant*⁴ sau *Istoria girondinilor* a lui Lamartine⁵. „Aversiunea“ transilvănenilor față de spiritul romantic francez era un act de disimulare politică, în subsidiar manifestîndu-se interes și ispită spre „duhul răzvrătirii franțuzești“. Un transilvănean care ar merita să fie cunoscut în amănunt, Iosif Many —

³ Vezi în acest volum introducerea la scrisorile trimise de Nicolae Maniu.

⁴ Ion Breazu, *Lamennais la românii din Transilvania, în 1848*, în *Studii de literatură română și comparată*, II, Cluj, 1973, p. 118—141.

⁵ *Fragmente din Istoria girondinilor de A. de Lamartine*, în *Organul luminării*, I, 1847, nr. XIV, p. 65—66; nr. XV, p. 71—72; nr. XVI, p. 77—78; nr. XVII, p. 83—84; nr. XVIII, p. 89—90; nr. XIX, p. 95—96; nr. XX, p. 101—102.

prezent în acest volum cu epistolele către Bariț — a fost unul dintre cei mai constanți propagatori și admiratori ai acestui spirit, din întreaga noastră cultură modernă.

În virtutea celor de mai sus, paupertatea peisajului romantic în Transilvania este mai mult decît o prejudecată, cel puțin cu privire la compartimentul politico-ideologic. În literatură, curentul își croiește drum cu o oarecare greutate aparte, peste bariere a căror soliditate a fost însă mult exagerată. Nu tradiția Școlii ardelenene în sine s-a contrapus efluvului romantic, — căruia, dimpotrivă, i-a servit drept cadru de germinare — ci cîteva exagerări tîrzii ale laturii ei erudite, potențate de spiritul clerical al Blajului, centrul spiritual de atunci al românilor. Refulat o vreme pînă la impresia inexistenței, fluxul romantic izbucnește cu putere la 1838, cînd apare la Brașov *Foaie pentru minte, inimă și literatură* și cînd, deci, neofiii curentului își puteau da mîna peste măruntele impedimente locale. Primii ani de apariție a revistei se resimt în mare măsură de efervescența romantică, situată însă mai cu seamă în aria de influență a romantismului german. În acest episod de început, își reclamă un loc de frunte scriitorul și dascălul blăjean Ioan Rusu.

Existența și activitatea acestui „premodern“⁶ transilvănean e o enigmă mereu închisă, nu lipsită de o certă nuanță elegiacă. Ea incită la cunoașterea unei pleiade de timizi literari, care, în alte condiții, puteau să rămînă în posteritate ca niște mari reformatori. În 1838, cînd Bariț își începea activitatea redacțională, Rusu făcea impresia unui dascăl blajin și erudit, pe deplin mulțumit cu soarta sa de profesor de geografie și istorie universală, la Liceul greco-catolic din Blaj⁷. Contemporanii au transmis amintirea unui bărbat înalt, cu gesturi molcome și liniștite, respectat de toți pentru integritatea caracterului său. Preocupările îi sînt solide, atașamentul față de științele grave și față de problemele „școlastice“, în afara oricărei bănuielei. Părea un exponent tipic al Blajului condus de episcopul Lemeni.

Din mediul parcă definitiv înghețat în formele seci ale erudiției filologice și istorice, pornesc spre redacția de la Brașov cele dintîi poezii și proze contaminate de duhul romantic. Ceva mai mult, *aceste colaborări* au imprimat foilor lui Bariț acel suflu de neconfundat, care-l încurajează pe Paul Cornea să afirme că „dincolo de Carpați [în Transilvania — n.ns.] romantismul își croiește drum către anul 1840. Lucrul e vădit pentru cine urmărește activitatea *Foii pentru minte...* în scurtul interval dintre 1838—1840“⁸. Blajul lui Șincai și Maior nu se dezmințe, luînd din nou inițiativa unei atitudini spirituale de avangardă, așa cum făcuse cu o generație mai devreme în sens iluminist și național și cum avea s-o facă peste cîteva ani în sens ideologic și revoluționar. Inițiativa romantică a Blajului a rămas

⁶ Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern. Contribuții și precizări la cunoașterea vieții și activității lui Ioan Rusu*, în *Limbă și literatură*, XII, 1966, p. 85—97.

⁷ Născut la 25 martie 1811 în satul Habic din zona Mureșului de mijloc, Rusu era nepotul viitorului prepozit Simion Crainic. Ajudat, de acesta, tînărul răzbate în mod strălucit prin Gimnaziul romano-catolic din Alba Iulia și Liceul piarist din Cluj, cu o bursă din fondul episcopului Bob. În 1827 e trimis să studieze teologia la Viena, de unde, întors, e „aplicat“, ca profesor la clasa a doua gimnazială a Liceului greco-catolic din Blaj, în anul școlar 1831/1832. Doi ani mai tîrziu îl găsim printre profesorii cursului superior, de filosofie, deschis în 1830. E coleg și bun prieten cu Simion Bărnuțiu, cu buclucașul Nicolae Marcu, blajinul Ioan Cristocean și foarte promițătorul Dimitrie Boer. Pasionat de geografia țărilor române, face în 1878 o călătorie prin Bucovina, Moldova și Țara Românească, ale cărei rezultate și observații le va utiliza la redactarea cărții sale celebre, *Icoana Pămîntului*. Cartea, în 3 volume, i se tipărește în 1842—1843. Scriitorul nu-și vede ultimul volum, murind — se pare de tuberculoză — la 4 aprilie 1843, la vîrsta de 32 de ani (vezi Ioan Rațiu, *Ioan Rusu, 1811—1843. Notită biografică*, Blaj, 1907; Nicolae Comșa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 65; Ștefan Manciulea, *Un geografist uitat: Ioan Rusu, în Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 2—3, p. 104—129; nr. 6—7, p. 429—444).

⁸ Paul Cornea, *Op. cit.*, p. 598.

însă în voită și adîncă anonimitate — din nefericire pentru reputația lui ulterioară! —, îndeletnicirea „versurilor romanticești“ putînd fi fatală pentru acești oameni legați de casta preoțească. Contribuția lor se elucidează abia acum, printr-o cercetare amănunțită, pe bază de mărturii arhivistice, a activității cîtorva blăjeni din generația lui Rusu: Timotei Cipariu, Iosif Many, Nicolae Pauletti, Rusu însuși. Aceste mărturii ne ajută, de pildă, să identificăm în anonimul *** Z, semnalat încă în *Foaia literară* dar excelînd mai ales în paginile *Foii pentru minte*..., pe Ioan Rusu. În iunie-iulie 1838, *** Z alias Ioan Rusu e prezent în cele două foi cu poeziile *Amorul*⁹ și *Despărțirea*¹⁰, producții ce întrunesc virtuțile unei laturi uzitate a începuturilor poeziei noastre romantice: inspirația anacreontică întîrziată de dureroase accente elegiace, de imixtiunea fatalității ori a divinității în evenimentul erotic. Forma poeziilor lui Rusu este surprinzător de amonioasă, grație, mai ales, expresiei verbale simple, populare:

Tu te duci și io rămii
Mai sărac ca și dintii,
Tu te duci și te petrece,
Inima-mi ce mine rece...

Anacreontismul lui Ioan Rusu e contaminat apoi, mai cu seamă, de meditația intimă, de la faustianul bun rămas adresat tărîmului drag al cunoașterii: „Cărți iubite și științe, / Mai mult nu-s harnic de voi / Vezi că-i peste-a mea puțință / Să slujesc singur la doi. // Avut-ați a voastră parte / Pin-acum într-al meu dor / Io trecui la altă carte / Unde dascăl mi-i Amor“ (*Amorul*) și pînă la poezia funciar filosofică intitulată *Cîntarea unei fecioare la semănatul florilor*¹¹, din anul 1839:

Sămînță-n grădină
Te voi sămăna
Acolo țărînă
Te va astupa

De-ai putea grăi
Cu plîngeri ai zice
„Io în veci voi fi
Astupat-aice“.

Sămînță, n-ai frică
Că floare vei fi
Nu-ți va fi nimică
Iar vei răsări

Asămenea soarte
Ne bagă-n pămînt
Cînd crîncena moarte
Ne duce-n mormînt

Vorbă îngerească
Ne scoate afară
Puterea cerească
Ne face vii iară.

Cu această poezioară, poate cea mai frumoasă ce s-a scris în literatura transilvăneană pînă la 1840, pășim pe tărîmul schimbului epistolar dintre Rusu și redactorul *Foii pentru minte*... E o corespondență valoroasă în egală măsură ca literatură epistolară și ca sursă documentară și, în cazul nostru, valoroasă mai ales ca unică sursă de reconstituire a personalității scriitorului dispărut atît de devreme. Din alineatele ei, frapează mai cu seamă ipostaza de scriitor ce vrea cu tărie să rămînă pentru totdeauna anonim. Trimițîndu-i lui Bariț, în 8 august 1838, *Cîntarea unei fecioare*..., pe care și-o apreciază drept „un versuț“, profesorul blăjean îi indică: „Nu pune nice un semn dinjos“¹², adică nici măcar pseudonimul *** Z, folosit înainte. Înainte și după această dată, el insistă mereu asupra condiției anoni-

⁹ *Foaie literară*, 1838, nr. 23, p. 177.

¹⁰ *Foaie pentru minte*..., 1838, nr. 1, p. 7—8.

¹¹ Vezi și Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean*..., p. 89.

¹² Scris. II.

matului, în termeni ce exclud ipocrizia: „Și iarăși, mă rog să fiu de tot necunoscut, să nu spui la nime...“¹³ sau: „Io mă rog să fiu în toate necunoscut“¹⁴. Această intransigență nu se explică suficient nici prin „teama de riscurile publicisticii“¹⁵, nici prin condițiile de sobrietate impuse de autoritatea episcopală și capitulară a Blajului, ci ține de structura intimă a scriitorului. Actul poetic simțit ca eveniment sufletec foarte personal, pînă la dramatismul sincopei în necunoscut și singurătate desăvîrșită, este, desigur, o modalitate caracteristică din arsenalul romanticilor. Afirmație întărită de faptul că Rusu se manifestă și în conținut ca un neofit sincer al curentului. Exemplu strălucit este poezia *Iubirea părăsită*, semnată din nou *** Z, de la sfîrșitul anului 1838¹⁶, inspirată din patrimoniul spiritual țărănesc și alcătuită pe metrică și vers popular. Poezia¹⁷ e considerată drept piatră de hotar în literatura transilvăneană, prin inspirația populară — poartă subtitlul *Cîntare sătenească!* — ce dovedește o penetrare relativ timpurie a herderianismului în Transilvania, dar mai ales pentru că Bariț o însoțește cu o notă de subsol conținînd un entuziast îndemn la culegerea „descîntărilor ritmice, de multe ori prea ingenioase, care le strigă românul ardelean jucînd“¹⁸. Excelînd prin calități artistice, între care se remarcă un fermecător portret de fecior român, demn de versurile *Mioriței*, poezia „sățenească“ a lui Rusu e importantă pentru noi printr-un complex de factori care îi rezervă o spectaculoasă posteritate, de asemenea necunoscută pînă acum. Aplecîndu-se asupra versului deobște din Transilvania, dintr-un îndemn pur romantic — secondat de apelul lui Bariț —, Rusu trezește interesul aceluia copil ciudat care a fost Nicolae Pauletti, student pe atunci la Seminarul teologic din Blaj. Acesta alcătuiește, în 1838—1839, cea dintîi culegere masivă de folclor din cultura noastră: *Cîntări și strigături românești de cari cîntă fetele și feciorii jucînd*...¹⁹ În anul 1839, Pauletti va tipări în *Foaie pentru minte*... părți din colecția sa²⁰, dar nu în forma strict originală, ci cu stilizări și adăugiri proprii. Un cercetător al operei folclorice a lui Pauletti, Ion Mușlea, regretînd că versurile din colecție n-au avut șansa unei publicări, chiar și parțiale — fără să știe că acest lucru s-a întimplat, de fapt!²¹ — presupune că „aparitia unei bogate culegeri de cîntece autentice, neîntocmite, ar fi exercitat o influență sănătoasă și asupra culegerii lui Alecsandri“²². Prezumție nu numai naivă, dar și eronată: poeziile din colecția Pauletti, ca și „cîntarea sătenească“ a lui Rusu mai

¹³ Scris. I.

¹⁴ Scris. VII.

¹⁵ Vasile Netea, *Op. cit.*, p. 88.

¹⁶ În *Foaie pentru minte*..., 1838, nr. 26, p. 207—208.

¹⁷ O reproducem în întregime în nota 6 de la scris. V.

¹⁸ Vezi scris. V, n. 7; Ioan Mușlea, *Interes pentru folclorul românesc în Ardeal, înaintea apariției baladelor lui Alecsandri*, în *Transilvania*, LVII, 1926, p. 555—558; Ion Breazu, *Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania*, în *Studii de literatură română și comparată*, I, Cluj, 1970, p. 9—30; Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean*..., p. 93—96.

¹⁹ Publicată abia în secolul nostru, în două ediții: una îngrijită de Al. Lupeanu-Melin (*De pe Secaș. Cîntece și strigături românești de cari cîntă fetele și feciorii și strigă la joc, culese de Nicolae Pauletti din Roșia, în anul 1838, Blaj, 1927*), alta de Ion Mușlea (*Cîntări și strigături românești de cari cîntă fetele și feciorii jucînd, scrise de Nicolae Pauletti în Roșia, în anul 1838, București, 1962*).

²⁰ *Cîntece poporane de pe la Sibii, din Ardeal, în Foaie pentru minte*..., 1838, nr. 22, p. 173—174 și *Vers popular*, în *Ibid.*, nr. 33, p. 263.

²¹ Lucru dovedit de noi în ediția în curs de apariție Nicolae Pauletti, *Poezii originale, ciclul Reminiscențe folclorice*.

²² Ion Mușlea, *Studiu introductiv la ediția Cîntări și strigături românești*..., p. 20.

devreme, ca și poeziile lui Alecsandri ulterior, nu puteau să apară decât „întocmite“ de către culegători, pentru că aceștia acționau în virtutea unei legi proprii curentului romantic: fuziunea psihică a poetului cu materia folclorică, până la contopirea structurilor de creație, și nu distanțarea savantă față de această materie, atitudine ce va interveni mult mai târziu. Important și necesar de subliniat este faptul că în Transilvania au existat cel puțin doi poeți care au cules, prelucrat și publicat material folcloric înaintea lui Alecsandri: Ioan Rusu și Nicolae Pauletti. E un prilej nou de meditație asupra așa-zisului vid romantic transilvănean, pe care, cu siguranță, noile cercetări ce se vor adăuga acestora îl vor transforma într-un peisaj din ce în ce mai bogat și mai efervescent.

Ioan Rusu a contribuit la edificarea romantismului transilvănean și prin numeroase traduceri poetice din Schiller. Hotărâtoare asupra destinului noii școli romantice în Transilvania²³, influența marelui cîntăreț german l-a avut ca prim intermediar pe profesorul blăjean de geografie și istorie universală. Putem bănui că Rusu l-a citit pe Schiller la Viena, în timpul celor patru ani de studii teologice și putem bănui că versurile germanului au rămas o pasiune constantă, de vreme ce, îndată după apariția *Foii pentru minte...*, el începe popularizarea acestuia. Scrisorile pe care le publicăm în acest volum sînt unele dovezi sigure ale premiei întreprinse de Rusu, fapt subliniat și de Vasile Netea într-un studiu despre Ioan Rusu²⁴. Cu ocazia epistolei din 14/26 septembrie 1838²⁵, poetul blăjean îi trimite lui Bariț „un carmen întors din Schiller“, în 3 decembrie „două carminuțe întoarse din Schiller“²⁶, în 26 iunie 1839²⁷ din nou „un versuș întors din Schiller“. Seria celor patru traduceri, publicate de Bariț cu promptitudine deosebită, constituie prima întâlnire a publicului românesc din Transilvania cu cîteva dintre reprezentativele creații schilleriene: *Tinărul la pîriu*, *Dorul*, *Vinătoriul alpicesc* și *Cătră Minna*. Ținuta artistică a traducerilor, relevată în bune echivalențe ritmice, metaforice și de notație, e sprijinită de un limbaj poetic simplu și expresiv: „Pruncul merge la vîinare / Și pătrunde inimos / Cu o oarbă cutezare / În un codru-ntunecos; / Pe-aici fuge ca zburînd / Căprioara tremurînd“ (*Vinătoriul alpicesc*). Traducerea blăjeanului nostru, paralelă celei făcute de Mihail Kogălniceanu care, tot în 1838, tipărea în *Alăuta românească* două tălmăciri din Schiller: *Inelul lui Policrat*²⁸ și *Împărțirea lumii*²⁹ (această din urmă poezie e tradusă, într-o manieră surprinzător de reușită, de către același elev Pauletti, în 1838, varianta sa — din păcate de mică circulație, apoi pierdută pînă în zilele noastre³⁰ — surclasînd-o pur și simplu pe aceea a lui Kogălniceanu), constituie un mare eveniment al literaturii noastre moderne, cercetat și rezolvat cu ajutorul scrisorilor către Bariț.

²³ G. Bogdan-Duică, *Schiller la români*, în *Luceafărul*, 1905, nr. 8; Ion Gherghel, *Schiller în literatura română*, în *Revista germaniştilor români*, 1934, nr. 3, p. 195—222; Ion Breazu, *Schiller la românii din Transilvania*, în *Studii de literatură română și comparată*, II, Cluj-Napoca, 1973, p. 151—161; Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean...*, p. 85.

²⁴ *Un scriitor transilvănean premodern...* O variantă prescurtată a studiului lui Netea: *Primii colaboratori ai foilor de la Brașov. Contribuții directe, reproduceri*, publicat în culegerea *130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania*, Brașov, 1969, p. 9—51.

²⁵ Scrisoarea III.

²⁶ Scris. IV.

²⁷ Scris. VII.

²⁸ *Alăuta românească*, 1838, nr. 4, p. 39—42.

²⁹ *Ibid.*, nr. 5, p. 51—52.

³⁰ Traducerea lui Pauletti s-a publicat în revista manuscrisă *Aurora*, pe care o editau studenții Seminarului teologic din Blaj. Nu se păstrează — după informațiile de pînă acum — nici un număr din această enigmatică revistă studențească. Poezia e recopiată de Pauletti și se află la B.A.R., în ms. rom. 460—461, f. 193r—194r, cu următoarea adnotare: „Din Nr^o *Aurorei* 10, 1838, 21 nov.“

Scrisorile își păstrează rostul arheologic istorico-literar și în ceea ce privește alte scrieri ale lui Ioan Rusu. De fapt, în afara lucrării sale de bază, *Icoana Pămîntului*, manualul de geografie tipărit în 3 volume în anii 1842—1843, toate celelalte scrieri ale sale își află paternitatea pe baza acestor scrisori. Iată lista lor tematică — prima bibliografie a scrierilor lui Ioan Rusu — cu indicarea numărului scrisorii pe baza cărei se stabilește, cu certitudine, paternitatea:

a) *Poezii originale*: *Amorul*, în *Foaie literară*, 1838, nr. 23, p. 177 (pe baza pseudonimului *** Z, folosit curent de Rusu); *Despărțirea*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 1, p. 7—8 (pe baza aceluiași pseudonim); *Cîntarea unei fecioare la sămănatul florilor*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 6, p. 48 (scrisoarea II); *Iubita părăsită (Cîntare sătenească)*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 26, p. 207—208 (scrisoarea V).

b) *Traduceri poetice*: Fr. Schiller, *Tinărul la pârâu (Der Jüngling am Bache)*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 14, p. 105 (scrisoarea III); Fr. Schiller, *Dorul (Sehnsucht)*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 23, p. 177 (scrisoarea IV); Fr. Schiller, *Vinătorul alpicesc (Der Alpenjäger)*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 1, p. 7—8 (scrisoarea IV); Fr. Schiller, *Cătră Minna (An Minna)*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 29, p. 229—230 (scrisoarea VII).

c) *Traduceri în proză*: *Insula S[finței] Elene și mormîntul lui Napoleon*, după un autor neidentificat, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 10, p. 73—75 (scrisoarea II).

d) *Articole și recenzii*: *Ceva despre ortografia românească*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 10, p. 75—79 (scrisoarea I); *Domnule redactor!* (îndreptarea unui articol eronat), în *Gazeta de Transilvania*, I, 1838, nr. 7, p. 25—26 (scrisoarea II); *Moartea Virginiei (O tristă întimplare de la an. 488 în [ainte] de Hr[i]s[os])*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 1, p. 1—4; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21 (scrisoarea IV); *Boala vîinarsului și sofietațile de conținere*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 6, p. 44—47; nr. 7, p. 49—52 (scrisoarea IV); *Însemnări asupra călătoriei p[ărintelui] A. Gegő în Moldova*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 43, p. 340—343; nr. 44, p. 345—347; nr. 45, p. 352—354; nr. 46, p. 360—361 (scrisorile VIII—IX); *Limba românească în a șasa sută*, în *Foaie pentru minte...*, 1840, nr. 2, p. 13—14 (scrisoarea VIII); *Ceva despre Hronicul romano-moldo-vlahilor*, în *Foaie pentru minte...*, 1840, nr. 37, p. 293—296; nr. 38, p. 297—301; nr. 39, p. 305—310 (scrisorile XI—XII); *Transilvania. Din Scaunul Murășului, 4 sept.*, știre, în *Gazeta de Transilvania*, III, 1840, nr. 38, p. 149 (scrisoarea XII); *Pentru Schematismul clerului din Episcopatul Făgărașului și încă ceva*, în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 26, p. 201—205 (scrisorile XVII—XVIII).

Fără referințele din aceste scrisori, toate scrierile lui Ioan Rusu ar fi rămas, ca pînă acum, în desăvîrșit anonim, ascunse sub pseudonime bizare: *** Z; Y; 000; 36; A.B.C. sau fără nici o semnătură. Am fi pierdut puțința de a urmări ideile unui remarcabil scriitor și cărturar din cea de a doua falangă a Școlii ardeleni, pregătitoare a ideologiei pașoptiste din Transilvania. Aportul său de mai mare valoare este, după cum am văzut, la cristalizarea unei metodologii literare romantice. Dar nici contribuțiile ideologice și de erudiție nu sînt mai puțin semnificative. Rusu a fost un istoric de mari speranțe, care intenționa să alcătuiască un tratat de istorie universală, așa cum a alcătuit unul de geografie. „O istorie generală — îi scrie el lui Bariț³¹ — cu adevărat că mi-ar fi o cuprindere foarte plăcută, și prin ea mi-ar curge peana mai răpede, fiindu-mi acea materie mai călcată“. Moartea prematură, la 32 de ani, ca și răstimpul scurt cît a putut beneficia de foile lui Bariț —

³¹ Scris. XIV.

1838-1843 — timp în care a scris și voluminoasa *Icoană a Pământului*, nu i-au îngăduit mai mult decât a făcut. Dar, oricum, dacă adăugăm la cele câteva contribuții faima unui remarcabil profesor de istorie, putem afirma că Rusu este un precursor valoros al istoriografiei românești. Cea de a doua muză, Clio, îl îndeamnă din nou către tărîmul percepției romantice. Preferința lui pentru Napoleon nu este întâmplătoare, mortul de pe Insula Sfînta Elena fiind un reper îndrăgit al romanticilor. Articolul *Insula S[fîntei] Elene și mormîntul lui Napoleon* interesează însă mai ales ca posibilitate de a urmări sursele orientării romantice a lui Rusu, de a-l afilia și romantismului francez, într-o vreme cînd — după o mărturisire a lui Bariț³² — „Franța și mai ales capitala sa [...] era descrisă ca o Sodomă modernă, caracterul francez, ca inimic al lumii“. Acelorași surse atribuim și *Moartea Virgîniei*, care însă nu este o „versie“ (traducere), ci o repovestire în stil romantic pregnant a „tristei întâmplări de la an. 488 înainte de Hristos“. Criteriul romantic stă și la originea articolului *Limba românească în a șasa sută*, unde creditează, pentru prima dată în cultura noastră, informația tulburătoare a lui Teophanes despre „Torna, torna, fratre!“

Scrisorile lui Ioan Rusu către Bariț își rezervă un loc aparte în literatura noastră epistolară și prin valoarea lor proprie, de scriitură exemplară. Autorul lor reabilitează în mod strălucit reputația Blajului și a Transilvaniei față de prejudecata despre „ardele-nismul“ sau „etimologismul“ lingvistic din această mare zonă a pământului românesc. Cine vrea să contemple o mostră de limbă românească demnă de un literat al secolului nostru, să citească scrisorile lui Rusu, trimise între 1838—1843. Nimic dialectal sau nefiresc nu umbrește lectura lor: cursul este fluid, simplu, armonios și plăcut, vădînd siguranță și stăpînire de condei. Autorul e întotdeauna concis, scurt la vorbă, epistolele realizîndu-se din structuri concentrate și sobre. Alături de limba *foarte românească* a scrisorilor, — literară, pur și simplu, fără a-i putea adăuga vreun — *ism* oarecare! — aceste calități dau sentimentul unei expresii clasice: „Dîndu-mi-se această ocazie, ți-am gătit două carmine pre seama *Foii pentru minte, inimă* etc., amîndouă originale, dar cel mai mare imitat puținel după o cîntare de șezătoare. Domnia-ta vei judeca, au pot avea loc în acea foae, și vei lucra după judecată“³³. Cîteva scrisori sînt adevărate crochiuri în proză condensată despre Blajul vremii, cu amprenta puternică a participării epistolerului. Relatînd despre supărarea lui Bărnuțiu pentru o măgulire deplasată din *Foaie pentru minte...*³⁴, Rusu conchide: „Mie, totuș, asemănarea literaților cu stelele mi se vede tare apropo, că, precum lucesc acestea, lucesc și aceștia, unii cu lumina sa, alții cu împrumutată“. Blajul e un personaj pitoresc, cu habitatul său tipic de oază clericală, unde patimile vegetează îndelung pe schematismul unor ritmuri fixe, pentru ca să izbucnească apoi în mod neprevăzut, paradoxal. Iată, de pildă: 26 iunie 1839: „Blajul este cum îl știi. Noi postim ca în Muntele Nitrici, mergem la beserică, la școală, și învățăm *more solito*, adecă mecanice“; 1/13 decembrie 1842, la publicarea unui articol iritant pentru Capitulum blăjean: „Raț [= canonicul Vasile Rațiu] cînd l-au cetit, la tot punctul da cu pumnul. Odată, la cină, au făcut comedie, că, precum spun (eu nu eram acolo) i s-au fost rădicat barba ca părul ariciului și fața i s-au fost schimosit ca a îndrăciților de la Lacul Ghenizaret“. Uneori, vîlul discreției cade fără voia sa, și atunci din fundalul arid al orașelului străfulgeră în scipiri scurte icoana chinuită a scriitorului. 26 iunie 1839: „Astă-iarnă, durîndu-mă ochii, întorceam [= traduceam] cite ceva, și mai cu samă verșuri, la care nu trebuia a mă uita mult“;

³² Vezi Paul Cornea, *Op. cit.*, p. 598.

³³ Scris. V.

³⁴ Scris. VI.

7 decembrie/25 noiembrie 1841: „Puterile trupului îmi sînt slabe“. Alteori, îl surprindem entuziasmîndu-se în fața unor evenimente paradoxal-banale, ca descoperirea „în vecinătatea Tîriului [= Tiur, sat lângă Blaj], în un pămînt episcopesc“, a unui „izvor cu apă leucitoare“³⁵, care l-a mîntuit pe bietul profesor Grigore Moldvai de niște „obstrucții“ intestinale atît de severe, încît s-a plîns funcționarului episcopesc Mureșan ș.a.m.d.

Un capitol aparte sînt scrisorile care narează odiseea publicării *Icoanei Pământului*, lucrarea vieții lui Rusu și unul din cele mai valoroase manuale românești de geografie ce s-au tipărit vreodată. Ultimele zece epistole sînt un adevărat jurnal editorial al *Icoanei...*, din rîndurile căruia descifrăm dîrzenia scriitorului în fața unei scrieri ce depășea în mod vădit posibilitățile culturale ale Transilvaniei vremii sale. Îi cere ajutorul lui Bariț în popularizarea și abonarea cărții — ajutor pe care l-a și căpătat, cu prisosință! — în numele faptului că: „Pe mine, domnule, la lucrarea acestei cărți m-au îndemnat *Gazeta* domniei-tale, socotînd, lingă o jurnalistică rumânească, a fi la locul său o geografie rumânească“³⁶. O întregă scrisoare³⁷ încearcă să-l convingă pe Bariț că autorul *Icoanei...* a acordat un regim preferențial descrierii geografice a celor două țări românești vecine. Țara Românească și Moldova: „În descrierea prințipaturilor vecine, mai departe decît m-au lăsat firea compendiului, nu m-am putut întinde, și de a *proportione* le-am descris mai pre larg ca alte țări a Europei“. Ceea ce este cu totul adevărat. Din aceeași scrisoare aflăm izvoarele geografiei lui Rusu în ceea ce privește țările române: Iosif Genilie, V. Popescu-Scriban, sasul Sulzer și marele geograf german Schütz. Prin februarie 1842³⁸, romanul editorial al cărții are de pe acum culori întunecate, din cauza procedurii neplăcut a-l prenumerărilor: „A te publica prin toate țările, ca să poți tipări o carte atîta trebuincioasă pentru toată plasa de cetitori, și a fi silit a cere ceva formă de milă, e mult, e prea mult pentru un om simțitoriu!“ Cîteva luni mai tîrziu³⁹: „Cu mine se întâmplă ca cu omul sărac, căruia abia plinindu-i-să o lipsă, iată, vine alta în locu-i!“ Tipografia blăjeană se dovedește dezorganizată și trenantă în fața unei asemenea lucrări. Apoi, în 4/16 septembrie 1842⁴⁰: „Domnule, tomul I din *Icoana Pământului* e gata!“ Un suspin de ușurare, un răstimp de „11 zile, în care am făcut o răpe-zire pe la Hunedoara și frumoasa vale a Hațegului, pînă la dărămăturile Sarmisghetusii“, și scriitorul intră din nou în alergătura corozivă a amănuntelor editoriale: tipărirea volumului II, expedierea volumului I, împachetările, greșelile de tipar, susceptibilitățile prenumeranților etc. Febra lucrului agită trupul slăbit, dîndu-i energie cu prețul unei uriașe epuizări. Nu grăbește lucrurile, totuși, ca să nu greșească: „Te rog, domnule, nu te prea grăbi cu trimisul tomului I, mai cu samă la București, pînă ce nu vei primi și tomul II“⁴¹. E ziua de 31 ianuarie 1843 și e ultima scrisoare pe care i-o adresează lui Bariț. Peste două luni, la 4 aprilie 1843, Ioan Rusu moare. Peste o jumătate de an de la dispariția autorului, tiparnița din Blaj scoate și cel de al III-lea tom din *Icoana Pământului*. La sfîrșitul lui, o mare listă de abonați, cuprinzînd cele mai prestigioase nume din Țara Românească și Moldova, în frunte cu Veniamin Costache și Costache Conachi, confirma o remarcabilă reușită culturală. Lipsea însă de la praznicul sufletesc al învingerii omul care și-a stins sufletul între copertile severe ale cărții: „geografistul“ Ioan Rusu.

³⁵ Scris. X.

³⁶ Scris. XIV.

³⁷ Scris. XV.

³⁸ Scris. XVI.

³⁹ Scris. XVII.

⁴⁰ Scris. XVII

⁴¹ Scris. XXII

I

Prea onorate domnule!

Blaș, 18 iul. s.n. 1838

În treaba bucoavnelor, precum s-au apucat¹, îți va scrie părintele Cipariu!; solemnitatea depunerii omagiului — d. Szilași de la Mediaș².

Ce se ține de cealaltă cerere a domniei-tale, tocma acum gătindu-mă pe examen, și cu puțin, și cu lucru doară nu prea plăcut poci șerbi: adecă cu o scrisoare în treaba ortografii³, care cuprinde pofa mai multora, carii au văzut ce vor iar să facă, de când s-au poruncit să se scrie în diecesă cu litere latinești⁴. Aceasta o am adunat din nește scrisori mai de demult. Mi-au fost tare neindemină a scrie în alfabetul cirilesc⁵, pentru că acum am scris dintii și cred că și multe greșele oi fi făcut. Pentru aceea, mă rog îndreptează-le cum scrieți domnia-voastră, că nu mi-ar fi voia a face și în acé ortografie ceva anomalie. Și iarăși mă rog să fiu de tot necunoscut, să nu spui la nime, că în asemenea lucru, și de zici drept, e bine a te ascunde.

321 Dacă va trece examenul⁶, bucuros oi șerbi cu lucruri mai plăcute, în cât mi-or ajunge / puținene a minții puteri.

Ți-aș scrie și altele, însă de o parte socotesc că le vei cunoaște din alții, de altă știu că ești sătul de cetit.

Pentru aceea, numai, mă comind pretin, rămîind al domniei-tale totdeauna mult prețuitoriu,

Ioan Rusz m.p.
prof. hist. univ./

321°

¹ Presupunem că Bariț se interesa de istoricul cărților școlare la Blaj. În acest caz, bucoavnele „s-au apucat“ la confluența Tîrnavelor încă pe la 1750—1753, cînd Petru Pavel Aron dispune retipărirea bucoavnei de la Cluj din 1744: *Bucoavnă ce are în sine deprinderea învățaturii copiilor la carte și symvolul credinții creștine, zece porunci ale legii vechi și ale cei noao șapte taine ale besericii răsăritului i proci. Acum a doua oară tipărită în Cluj, cu Tipariul Cînstiții Academii, de Mihai Becicherechi. Anul Domnului 1744. Vezi Onisifor Ghibu, Din istoria literaturii didactice românești. în Analele Academiei Române, Seria II, tom. XXXVIII, Memoriile Secțiunii literare, București, 1916, p. 1—383.*

² De fapt, de la Beclean. Vasile Silași, tatăl cărturarului Grigore Silași, era la acea dată protopopul Tractului Beclean, din Arhidiaconatul Solnocului Interior.

³ „Scrisoarea în treaba ortografii“ se va publica abia în 3 septembrie, sub titlul *Ceva despre ortografia latino-românească*, sub semnătura R. (*Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1838, nr. 10, p. 75—79). Studiul lui Rusu pornește de la necesitatea urgentă a adoptării ortografiei latine (el însuși fiind unul dintre adeptii ei timpurii și inteligenți). În continuare, discerne două modalități de a aplica această ortografie: una etimologică și alta fonetică, „zidită pe pronunție“. Este de părere că îmbinarea celor două principii trebuie să-i călăuzească pe ortografii români: „Care va împreuna mai bine acestea două însușiri, acela socotesc că va da ortografia latino-românească cea mai deplinită“. Drept model al unei posibile ortografii latine, Ioan Rusu anexează studiului o fabulă a lui Phoedrus, *Cerbul la izvor*, în traducerea sa. Vezi Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern. Contribuții și precizări la cunoașterea vieții și activității lui Ioan Rusu*, în *Limbă și literatură*, XII, 1966, p. 85—97; I d e m, *Primii colaboratori ai foilor de la Brașov. Contribuții directe, reproduceri, în 130 de ani de la apariția „Gazetei de Transilvania“*, Brașov, 1969, p. 9—46.

⁴ Măsură introdusă de episcopul Ioan Lemeni, care și-a desfășurat corespondența cu parohiile vastei Dieceze unite a Făgărașului, fie în limba latină, fie în românește, cu alfabet latin. Majoritatea preoților îi scriu în acest ultim fel, după cum arată actele arhivei sale, aflate la Arhivele Statului din Blaj, Fond. Mitropolia greco-catolică de Alba Iulia și Făgăraș. Mulți parohi folosesc, firește, vechile buchii chirilice, dar existența unei oficializări a alfabetului latin, mult înaintea adoptării lui de către învățați — care abia acum începeau *teoretizarea* unei posibile reforme ortografice! — este un fapt demn de luat în seamă de către cercetători. Ca o observație în treacăt, subliniem că ortografia latină, introdusă în mod cam pripit de Lemeni imediat după înscăunare (1832), este nu arareori foarte evoluată, trădînd intuiție și bun simț din partea corespondenților.

⁵ Rusu va reveni, totuși, la „alfabetul cirilesc“, se pare că din momentul cînd a început redactarea *Icoanei Pămîntului*. Din 24 octombrie/5 noiembrie 1841 — începînd, deci, cu scris. XII — el corespundează cu Bariț în chirilice. Însuși manualul său a fost redactat în vechiul alfabet și tipărit ca atare.

⁶ Adică examenele de sfîrșit de an ale elevilor de la liceul blăjean, unde Rusu era profesor de istorie universală.

II

Blaș, aug. 8, 1838

Mult onorate domnule!

Descrierea solenității din 2 și 3 iulie, precum vei vedea din aicea închisa scrisoare, ți-au trimisu-o d. Szilași¹, tare cu multe greșele. Pentru aceea, dară, mă rog binevoiește a băga, spre îndreptarea a acelora, aici alăturata scrisoare, în *Gazetă*².

Un verșuș³ și despre mormîntul lui Napoleon⁴ îți trimit pentru *Foaia* cealaltă⁵. Cea dintii e imitație, a doua e versie. De le vei socoti potrivite scopului *Foii*, pune-le, însă, mă rog, ortografia o îndreaptă, precum și punctuația și nu pune nice un sem[n] dinjos.

Părintele Cipariu s-au dus, și mi-au lăsat să trimet lui Németh⁶ cărți, de oi avea ocazie, care pînă acum nu am căpatatu-o. /

În scrisoarea care ți-o am trămis mai demult⁷, de cumva nu-ți va plăcea ceva termin, poți-l muta, numai lucru să rămînă, precum și în

322

acest de acum ⁸, că io avind pină acuma lucru, astăzi le-am scris toate, și nu le-am putut pipăi.

Cu acestea, comîndîndu-mă, rămii al domniii-tale umilit șerb,

322^v

Ioan Rusz m.p./

¹ O lungă relatare — a lui Vasile Silași, după cum aflăm din această scrisoare — despre solemnitatea depunerii jurămîntului omagial al clerului din Blaj către Împărat, care s-a publicat în *Gazeta de Transilvania*, I, 1838, nr. 3, p. 10—12. Au participat „dd. canonici, vicarii, protopopii și călugării, dinpreună cu o parte din clerul t înăr“.

² „Îndreptarea“ lui Rusu se publică prompt (*Gazeta de Transilvania*, I, 1838, nr. 7, p. 25—26), sub forma unei scrisori către redactor. O reproducem în întregime, nu numai pentru interesul ei ca scriere publicistică a profesorului blăjean — căruia soarta i-a rezervat abia 5 ani de activitate literară! — dar și pentru amănuntele pe care le cuprinde (spre deosebire de relatarea ternă și neinteresantă a lui Silași):

„Blaj, 27 iulie

Domnule redactor! În descrierea sărbătoarei depunerii de jurămîntul omagial a clerului românesc unit, după cum vi s-au fost trimis la n. 3 a *Gazettei*, să află mai multe, sau nu deplin, sau tomna rău însemnate. Așa, între altele, zice corespondentul d-voastre cum că biserica catedrală, ce de cîțiva ani au început să se repara, cu cheltuelile preasfințitului domn episcop, în vremea depunerii jurămîntului era isprăvită. Ci mărețea această zidire nici astăzi nu e isprăvită, dar dom[nului] corespondent, ca unul care, pe semne, nu lăcuiește aici, pregătirile și întocmirile ce s-au făcut numai pentru acea sărbătoare, i-au dat închipuire de lucru săvîrșit. Proiectul de a întemeia un capital pentru ajutorul preoților celor neputincioși și a preteselor văduve nu este răstrîns numai la doi fiorini argint, ci aceasta e suma cea mai puțină (minimum), care este datoriu să plătească fieștecă preot, iar cei mai avuți s-au făgăduit în fața săborului că vor plăti și mai mult. Fieștecă după puterile sale. La aceasta, precum la toate cele bune, cel dintîi este d. vicariu Șuluț. Versurile cîntate au fost traduse din nemțește. Celelalte care ar mai fi de îndreptat, anumit despre cuvîntul răspunzătoriu al domnului Șuluț, le tăcem“.

³ „Verșuțul“ e *Cîntarea unei fecioare la sămănatul florilor. (Imitație.)*, și s-a publicat în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 6, p. 48. Poezia, fără semnătură — vezi studiul introductiv — trădează vocația de scriitor a lui Rusu, simțul simbolului major și cursivitatea stilului.

⁴ *Insula S[fintei] Elene și mormîntul lui Napoleon*, în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 10, p. 73—75. E relatarea vizitei unui admirator la mormîntul marelui împărat francez. „Versia“, adică traducerea, îi aparține lui Ioan Rusu.

⁵ Adică *Foaie pentru minte...*, unde s-au și tipărit (vezi cele două note anterioare).

⁶ Wilhelm Németh, librar din Brașov.

⁷ Vezi scrisoarea anterioară.

⁸ Adică în conținutul „verșuțului“ și al *Mormîntului lui Napoleon* (vezi notele 3—4).

III

Onorate domnule!

Blaj, 14/26 7^{bris} 1838

Sosind în 7/19^v septemvrie acasă, am aflat o carte a domniii-tale, signată din aug. 17 a.c. Ce mi-ai scris de testimoniul lui Jipa ¹, și de ce m-au rugat și d. Baiul ², m-am silit a împlini, însă nu am putut, că vărîndu-și d. Nemeș ³ cășile, au zis că nu poate da testimoniul nicedecît, fiindu-i arhivumul nerînduit. Io destul m-am rugat, zicîndu-i și aceea că îi voi ajuta să caute, dar în zadar.

360

Despre aceasta am scris și în Sibiu, la d. Bodilă ⁴. În cîtu-i pentru cărțile d. episcop Neofit ⁵ nămite, *Moralisurile* ⁶ s-au gătat, de cumva nu s-ar găsi vreunul din normă. Dar io nu m-am străduit, că îl cunosc cîtu-i de vrednic să meargă în Țara Românească. Cu *Theol[ogia] pastorală* ⁷ nu ne vom comînda, că îi mai slabă ca *Moralul*, și mai bine să zicem că nu-i. *Istoria besericească* ⁸, precum știi, e sechestrată la Cuj. Măria-sa au zis că o va cumpăra însuși, dar cînd, nu știu.

Părintele Cipar numai alaltăieri au sosit. Zice că va merge cît de curînd la Sibiu, și atunci / va duce și cărțile pe seama lui Németh. D[omnul] Cipar se roagă să trimiți 1 exemplar din novele la Belgrad ⁹, după adresul aceia închis, începînd a 1^a iulii, adecă al doilea semestru. Banii îi va primi domnia-sa.

Îți trimit și un carmen întors din Schiller. Io socotesc că poate ave loc în *Foaia domnii-tale* ¹⁰.

Zici că să nu-ți trimit franco. Bine. De ai ceva *fundus* ¹¹ pentru corespondenții, din venitul foilor — secus ¹² nu-i mult — poci și io plăti.

Dacă ne vom pune în rînd cu prelecțiile, doară îți voi pute trimite mai multe.

Plecăciune, mă rog, spune Morușenilor ¹³. Iară domniii-tale mă comand și rămii al on[oratei] d[omniei] tale umilit șerb,

Ioan Rusz m.p.,
prof. hist. univ.

D[omnul] Cipar face complemente și zice că îți va scrie, dacă se va așeza mai bine. D[omnul] episcop e la vizitație. Jipa tomna acuma a venit să scoată test[imoniu] său și a lui Orghidan ¹⁴.

R. 15 / 323^v

[Adresa:] Franco. Blasio. Reverendo Domino D[omi]no *Georgio Baritz*, Dioecesis Fogarasiensis absoluto Theologo, Scholae valachicae Coronensis Docenti ac valach. Ephemeridum Redactori, Domino singulariter colendo. *Coronae*

¹ Ioan Jipa, negustor brașovean și sprijinitor al culturii. Jipa fusese, prin 1833—1834, printre cei dintîi elevi brașoveni înscriși la Liceul greco-catolic din Blaj, alături de Ioan Bran (viitorul Bran de Lemeni), Dimitrie Leca și Radu Tempeanu (vezi *George Bariț, Părți alese din istoria Transilvaniei, pre două sute de ani din urmă. I*, Sibiu, 1889, p. 617—618). A avut și veleități literare timpurii, aparținîndu-i, printre altele, *Hronologia Sfintei Bisericii vechi din Șchei ce să zice Bolgar-seghiu, hramul Sfîntului Ierarh Nicolai*, din *Foaie pentru minte...*, 1840, nr. 4, p. 28—30 (reprodusă în *Dacia literară*, I, 1840, nr. 1—2, p. 67—73) și oratoria *Cuvînt ce s-a zis de dom[nul] Ioan Jipa, cetățean neguțătoriu de aici, mădulariu c[instiței] reprezentăției Sf. Biserici de la Sf. Nicolae, precum și mădulariu a Priv[atei] societăți negustorești greco-bulgaro-românești, cu prilejul prăsmuirii pomenite la „Gazeta de Transilvania“ nr. 24* [alegera lui Ioan Popasu ca protopresbiter al Bisericii „Sfîntu Nicolae“ din Șcheii Brașovului], în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 25, p. 198—199.

² *Nicolae Baiul*, originar din Brașov, secretar al Consistoriului neunit din Sibiu.

³ *Ioan Nemeș*, 1767—1839, cărturar blăjean cu studii teologice și filosofice la Lemberg și Blaj, preot al Regimentului II de graniță românesc din Năsăud, mai apoi canonic capitular și director al Gimnaziului greco-catolic din Blaj. Din scrisoare deducem că la 1838 bătrînul canonic era și arhivarul consistorial, funcție pe care o va prelua apoi Ioan Turcu.

361

⁴ Petru Bodilă, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 1.

⁵ Neofit, episcopul Rîmnicului, fusese peste vară în Transilvania, după următoarea informație a *Gazetei* lui Bariț (I, 1838, nr. 4, p. 13) dată din Brașov: „Ieri, la 3 august c.v. au trecut prin cetatea noastră, la apele minerale de la Arpătac, preasfinția-sa părintele Neofit, episcopul Rîmnicului și administrator Sf[întei] Mitropolii Țării Românești, cavaler al Ordului Sf[întei] Anii cl. I și al ordului de cinste turcească, petrecut de d. protomedic dr. Estiot, cavaler al Ordului Sf. Stanislau al III clas și al ordului de cinste turcesc, precum și de alți preoți cari să află în sîta (comitiva) preasfinției-sale. De n-ar fi vremea așa răcoroasă ca pînă aici, preasfinția-sa, ca și toți cinstiții oaspeții noștri [de] peste Carpați, ar putea să afle mulțumire cu apele noastre atîta de laudate.“

Cu ocazia prezenței lui Neofit la Brașov, Bariț i-a promis — după cît putem deduce — cîteva dintre tipăriturile religioase ale Blajului, pentru procurarea cărora solicită ajutorul lui Ioan Rusu.

⁶ Se pare că este vorba de cartea lui Samuil Micu, *Teologie moralicească sau bogoslovie, carea cuprinde învățătura năravurilor celor bune și a vieții creștinești, din S. Scriptură și din Sfinții Părinți culeasă și într-acest chip așezată după rînduiala S. Beseareicii Răsăritului*, Blaj, 1796, traducerea lucrării lui Venceslau Schanza. Cartea lui Micu (despre care vezi date extrem de interesante la M. Mladin, I. Vlad și Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, Sibiu, 1957, p. 31—34) a servit ca manual pentru „moralistii“ blăjeni timp de peste 50 de ani.

⁷ *Theologie dogmatică. După învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită, cu mărturii din S. Scriptură și din SS. Părinți întărită spre învățătura clerului celui tînăr rumânesc așezată și tipărită. Cu blagoslovenia ezelenții-sale prea luminatului și prea sfințitului domnului domn Ioan Bob, vlădicul Făgărașului și a Prea Înălțatei Chesaro-Crăeștii Mărimi sfeatnic dinlăuntru*, vol. I—III, Blaj, 1804 (tradusă de Dimitrie Căian și alții).

⁸ *Istoria bisericii românilor* a lui Petru Maior, care era interzisă și confiscată încă de pe vremea lui Ioan Bob. Vezi Z. Pîclișanu, *Un vechi proces literar. (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, București, 1935: P o m p i l i u T e o d o r, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, IX, 1966, p. 276 și urm.: Nicolae Albu, *Cauzele interdicției Istoriei pentru începutul românilor în Dachia și a Istoriei bisericii românilor ale lui Petru Maior*, în *Limbă și literatură*, XX, 1969, p. 209—225.

⁹ Alba Iulia.

¹⁰ Bariț publică imediat traducerea schilleriană a lui Rusu (*Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 14, p. 105), sub semnătura*** Z.

¹¹ „Fond“.

¹² „Altfel“.

¹³ Andrei și Iacob Mureșanu.

¹⁴ Rudolf Orghidan, negustorul brașovean despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, București, 1973, I, p. 171.

¹⁵ Cu însemnarea contemporană a lui Bariț: „1838, Io[an] Rusu“.

IV

Onorate domnule!

Blaj, 3^a 10^{bris} 1838

Unchiul clericului Pop Augustin ¹, pensionatul căpitan din Belgrad Ioan Pop ² au fost lăsat la p[ărintele] Cipariu ca să facă rînduială să capete pe al doilea semestru gazeta domnii-tale. Io, din voia p[ărintelui] Cipariu, ți-am fost și scris, însă în zilele trecute venind Pop Augustin din Belgrad, mi-au spus că unchiul său numai 13 numeri și acelea încă o dată le-au căpătat, mai mult nu. Pentru aceea, mă rog de domnia-ta să binevoiești a face rînduială, ca să i se trimită mai încolo. Și bine ar

fi de i s-ar băga, cu prilejul trimiterii, și o schedulă escuzătoare, că oame-nii bătrîni is cam gingași.

Iarăși, p[ărintele] Moldvai ³ se roagă să cerci la vron neguțătoriu / care ar avea numerile ce 15ª iunii a.c. au ieșit din loteria lui Eszterházy ⁴, au nu se află numărul domnii-sale, 106. 546 și, de cumva au ieșit, să-l înștiințezi ca să-și facă rînduiala pentru scoaterea celor 50.000 Rf. c.m. de care trage nădejde. De cumva nu, lasă pe de altă dată.

Cu acest prilej îți trimet 2 carminuță întoarse din Schiller ⁵, pentru trecerea de vreme. Am și două articule mai lungi, originale, în proză, care le voi trimite prin vreun pescariu, cu prilejul tirgului, ne vrînd acum a le pune pe poștă, fiind scrise pe hîrtie groasă și stînd din vro 6 coale. Însă să nu socotești ceva lucru mare, *ne parturiant montes* ⁶ etc. Îți scriu și titulele: cel dintîi îi *Moartea Virginiei* ⁷, al doilea *Boala vinarsului* ⁸. Am avut / plan pentru niscari lucruri mai de știință, însă neputîndu-mă duce cătră casă, cu care prilej voiam a căuta cevain biblioteca de la Vászárhely ⁹, am rămas pe de altă dată.

Îți aduc aminte de niște versuri a lui Fabian ¹⁰, care ți le-am fost adus din Moldova. Venitu-li-au soțu sau ba? De nu au venit, s-ar putea pune și de sine ¹¹. Nu te uita că laudă pe musceni în vro cîteva șiruri, că cu aceea mării lor nu se va adaoge nemica.

Articulul care l-am fost dat în treaba ortografiei ¹², numai de aceea îmi pare rău că au ieșit cam greșit din partea tipografilor. Însă de va veni ceva în contră-i, poți publica ¹³, că eu nu sînt rău de pagubă, numai să fie critică făcută cu intenția curată care o am avut io. Veninul nu este bun în condei. /

Pe d. Szilási, pentru înștiințarea în treaba jurămîntului omagial dată ¹⁴, mulți și acum sunt minioși. A domnii-sale înțelegere cu blășenii întru atîta au stat, că domnia-sa s-au imbiat să scrie, și p[ărintele] Cipariu au zis că bine va face. Mai tare nu place calcularea celor 24.000 Rf. ¹⁵ care au ajuns pînă în novelele nemțești din Peșta. Ce *pro privata notitia* ¹⁶ te înștiințazi că nu s-au făcut otărirea să plătească tot preotul cîte 2 Rf. c. m. ci numai cei care au fost în adunare, iară preoții să plătească, înțelegundu-să acasă cu protopopii, cît vor vrea și cît vor putea.

Io mă comînd și rămii al domnii-tale umilit, șerb,

Ioan Rusz m.p.

prof. hist. univ. /

¹ Viitorul protopop greco-catolic de Alba Iulia, Augustin Pop, despre care vezi în acest volum scrisorile lui Iosif Many, nr. VII, n. 12. Era fiul cooperatorului Augustin Pop din Maeri, lângă Alba Iulia, în vremea protopopului Constantin Molnar. Vezi *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII [1842] ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV*, Blaj, 1842, p. 16.

² Personaj necunoscut pînă acum cercetătorilor, care sporește cu un nume nou lista ofițerilor români din armata austriacă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Gradul relativ mare al acestuia: căpitan, impune reținerea numelui lui Ioan Pop de la Alba Iulia.

³ Grigore Moldvai, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XV, n. 2.

⁴ Loteria Eszterházy funcționa la Pesta.

⁵ Cele două traduceri noi vor apărea curînd în foaia lui Bariț, prima, *Dorul* (traducerea poeziei *Sehnsucht*) după 12 zile (*Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 23, p. 177) iar a doua, *Vînătorul alpicesc* (traducerea celebrei poezii a lui Schiller, *Der Alpenjäger*) în prima jumătate a anului următor (*Ibid.*, 1839, nr. 1, p. 7—8). Vezi și Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern...*

⁶ Negarea proverbului latin: „Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus“ = Se screm munții ca să fete un șoricel de ris.

⁷ *Moartea Virginiei*. (*O tristă întîmplare de la an. 488 în [ainte] de Hr[i]s[tos]*) s-a publicat în *Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 1, p. 1—4; nr. 2, p. 9—13; nr. 3, p. 17—21, sub semnătura OOO. George Em. Marica, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică cu un studiu introductiv*, București, 1969, p. 390, trece acest titlu la bibliografia prozei, ca fiind o „nuvelă istorică din timpul conflictului între patricieni și plebei“. De fapt, este vorba de un excelent articol de popularizare a istoriei, așa cum nu se prea făcea în presa românească la acea dată, articol în care se resimte puternic competența autorului, întîiul profesor de istorie universală din Blaj.

⁸ *Boala vinarsului și soțietățile de conținere*, articol educativ-științific semnat tot cu OOO va urma în curînd (*Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 6, p. 44—47; nr. 7, p. 49—52), dovadă în plus a aprecierii de care se bucurau articolele lui Rusu în redacția lui Bariț.

⁹ Tîrgu-Mureș. Este vorba de celebra bibliotecă telekyană din acest oraș, pusă la dispoziția publicului încă la începutul secolului al XIX-lea, de către proprietarul ei Teleki Sámuel (1739—1822), cancelar aulic al Transilvaniei la Viena. Vezi Fodor István, *Teleki-téka*, Tîrgu-Mureș, 1938; *Magyar Irodalmi Lexikon*, III, Budapesta, 1965, p. 330.

¹⁰ Este prețioasă pentru noi, ca și pentru istoria literară, informația că Ioan Rusu a adus din Moldova versurile lui Vasile Fabian Bob, mort pe meleagurile unde a dîs cu sine ceva din suflul Școlii ardelenne, al cărei reprezentant — modest dar plin de merite — a fost și acest enigmatic transilvănean. Bariț publică versurile lui Fabian Bob în trei seturi: a) *Poezii dintr-ale răp[os]atului prof[esor] și pah[arnic] V. Fabian. Moldova la an. 1821 (Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 13, p. 97—98), cu următoarea notă a redacției: „Mare bucurie ne-ar face cineva, cînd ne-ar împărtași mai multe pericole din viața acestui bărbat vrednic! Noi nu știm mai multe despre V. Fabian, decît că dînsul au fost născut aici în Ardeal, nepot a vestitului episcop românesc unit Ioan Bob. De aici, în junia sa, au trecut la Moldova, unde, ca profesor, au deschis visteria științelor pentru tinerimea românească de acolo. Apropoș, domnilor! Pentru Dumnezeu, dar biografia lui Petru Maior, Șincai, Clain și încă a unora, nimini n-are rîvnă, din viețuitori, să o lucreze? Oh, ce merit ar fi acesta!“; b) *Poezii dintr-ale răp[os]atului prof[esor] și pah[arnic] V. Fabian. Moldova la an. 1821 [corect: 1829]* (în *Ibid.*, nr. 14, p. 105—107), cu specificarea la sfîrșit: „Scris de răp[os]atul V. Fabian“ și c) *Suplement la geografie, intru memoria răposatului școlariu Ștefan Șendrea, din Gimnasia Basiliană din Iași, la anul 1834, octomb. 25 (Ibid.*, nr. 15, p. 113) cu nota redacției — sau a altcuiva? —: „Cum să vede, V. Fabian n-au isprăvit această poemă. Cu două zile înaintea morții sale, răposatul autor au cerut acest vers ca să-l săvîrșească, zicînd: « Să săvîrșesc descrierea locului unde merg », și din nenorocire nu s-au găsit atuncea“.

Împrejurările călătoriei lui Rusu în Moldova rămîn însă, în continuare, puțin cunoscute. Ceea ce aducem nou cu această ocazie este faptul că acolo el s-a întîlnit cu Nicolae Istrati, de la care primește — se pare — o parte a poeziilor lui Vasile Fabian Bob, cu următoarea scrisoare către Bariț:

„Domnul meu!

Zelul cel în mine innăscut prin renașterea vieții naționale, despre care lumea morală, mai înainte cu vreo cîțiva ani, se îndoia, m-au îndemnat și mă îndeamnă atît însumi a lucra, cît și pre alții a-i însufleți de a lucra cu toate puterile, neadormit și neostenit, ca viața aceasta fragedă și tinerică în care noi românii ne aflăm acum să o sprijinim, să o nutrim și să o îndreptăm, pentru de a să putę ridica la înflorirea aceea pentru care nu numai viața națională, ce și cea omenească încă este de bunul D-zeu întru adevăr făcută. Din asemenea însuflețire, pe lîngă altele, au răsărit din geniile naționale și acestea aice alăturate versuri, de ajuns mărturisitoare despre info-

care și dizvălirea duhului național în bărbăți și tinerii noștri. Bin[e]voiește, drept aceea (ca unul ce veacul acesta ni te-au dăruit spre a mijloci și a confăptui unirea feliuritelor dureri naționale, pentru un scop înalt) a împărtași publicului național acele versuri, după a căror publicare nu voi pregeta a-ți trimete și alte de alt soi lucrări, însă totdeauna șintitoare spre înflorirea literaturii, întărirea naționalismului și cătră moralul cel adevărat.

Cu această ocazie [adică prin Ioan Rusu — n. ns.] iau totdeodată și îndrăzneală (departe, însă, să fie măgulirea și lingușirea cea absurdă și fățarnică!) a te încredința că duhul național, aice la noi, ce prin cumplite p.a. N. mai de tot îns[ă]trînat], întru atîta s-au dezmoțit prin gazetele domniei-tale, întrucît din zi în zi privim minunea: adecă pre cei ce era... i-ai înviat și au descoperit din sine oarecare sămne de viață. Pentru aceea lucră, domnul meu, pînă cînd aveți și voi lumină, și mijlocește a ni să trimite totdeauna razele soarelui, ce la voi cu pașuri vesele se apropie de meridian, ca aceleași raze, prin vibrațiile sale sfinte, să poată răsfirea negurele cele puternic întunecătoare, pentru a căroră spurcată desime, același sfînt soare a luminii adevărului și a moralului (mai cu samă că numai la răsărit se află) nu ne poate hrăni și adăpa cu puterea luminii sale. Crede, domnule, că razele de la voi aici trimise pînă acum mare parte din pomenita negură au prifăcut în nimică, ce însă totuși dacă noi, carii șintem cu asemine rază luminați, nu ne vom sîrgui în același scop, de o parte, iară de alta dacă și voi veți înceta (de care D-zeu să ne apere!) a mijloci trimiterea unor asemenea raze pline de viață creștinească, morală și națională, ușor ne putem arunca iarăși în noroiul cel de mai înainte și la întunecarea cea plină de frigul... care ne ținea pînă acum înghețați, amorțiți, ba mai de tot morți.

Toate aceste fiind numai întru a d-tale știință, nu se vor publica.“

[Marginal, pe foaia celei de a doua părți — *Moldova la anul 1829* — însemnarea lui Istrati:]

„Aceste versuri, *Moldova la 1821 și 1829*, sînt făcute de răposatul paharnic Vasile Fabian, profesor de gramatică în Academia Mihailiană“.

(B.A.R., ms. rom. 978, f. 347)

Vezi despre Vasile Fabian Bob: V. Popescu-Scriban, *Viața d. pahar[nic] Vasile Fabian sau Bob, în timpul pitreerii sale-n Moldova*, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 20, p. 153—156; Vasile Pop, *Trăsuri oareșcare din biografia sau viața răposatului d. paharnic Vasile Fabian sau Bob*, în *Ibid.*, 1840, nr. 31, p. 241—245; nr. 32, p. 253—256; nr. 33, p. 257—259; nr. 34, p. 265—268; Ioan Rațiu, *V. Fabian Bob*, Blaj, 1907; Iuliu Moisil, *Vasile Fabian Bob 1795—1836*, în *Arhiva someșană*, 1937, nr. 21, p. 682—696; Gh. Cardaș, *Vasile Fabian Bob, în Poezii și prozatorii Ardealului pînă la Unire (1800—1918)*, București, f.a., p. 80—83; Teodor Tanco, *Poetul Vasile Bob Fabian*, în vol. *Virtus Romana Rediviva*, II, Bistrița, 1974, p. 208—210.

¹¹ Se pare că prin Ioan Rîsu parvine de la Istrati din Moldova doar prima parte a poemei lui Fabian Bob, parte cunoscută sub titlul de *Moldova la anul 1821*. De fapt, acesta și-a intitulat astfel întreaga poezie, despărțirea în „la anul 1821“ și „la anul 1829“ aparținînd lui Nicolae Istrati. Faptul se poate verifica pe baza originalului de la B.A.R., ms. rom. 987, f. 346r—347v (cel trimis de Istrati prin Ioan Rusu). Dealtfel, Bariț publică poema sub acest unic titlu (vezi nota anterioară).

¹² Vezi scris. I, n. 3.

¹³ Se va și publica o astfel de ripostă, intitulată *Asupra ortografiei rumânești. Răsunet la cele ce s-au zis în obieptul acesta în „Foaia literară“ N-ro 1, 6, 7, 8, 18, 20, 21 și în al doilea curs, N-ro 2—4 și 10, în Foaie pentru minte...*, 1838, nr. 23, p. 177—184; nr. 24, p. 189—192; nr. 25, p. 193—198. Autorul ei este Ioan Maiorescu, pe atunci profesor la Craiova (vezi *Goegre Bariț și contemporanii săi*, I, p. 203—419) și prieten apropiat al lui Bariț.

Articolele recenzate de Maiorescu sînt, în primul rînd, schimburile epistolare dintre Cipariu și Bariț, din 1838, publicate sub titlul *Corespondenții între doi ardeleni, asupra ortografii (Foaie literară*, 1838, nr. 6, p. 44—46; nr. 7, p. 54—55; nr. 8, p. 61—64), mai apoi lungul articol al lui Vasile Pop, *Domnule redactor! (Ibid.*, nr. 18, p. 141—144; nr. 20, p. 157—160 — cu titlul: *Urmarea disertății din Nr. 18, despre ortografie* —; nr. 21, p. 164—166 — cu titlul: *Capătul disertății din Nr. 20, despre ortografie*) și cel al lui Cipariu, din „al doilea curs“, ca răspuns la al lui Vasile Pop:

Reflexii asupra ortografiei d-lui P... (Foaiie pentru minte..., 1838, nr. 2, p. 12—16; nr. 3, p. 20—23; nr. 4, p. 27—31). Articolul lui Rusu (vezi scris. I, n. 3), care ar fi astfel al patrulea transilvănean în ordine cronologică ce-și expune păreri ortografice în foaia lui Bariț, e criticat de Maiorescu pentru rolul scăzut — după părerea sa! — pe care profesorul blăjean îl rezervă principiului etimologic în crearea ortografiei române cu litere latine (obiectul, de fapt, al disputei).

¹⁴ Vezi scris. II, n. 1—2.

¹⁵ Despre „socoteala celor 24.000 Rf.“, iată pasajul din relatarea lui Vasile Silași (se referă la adunarea unui fond pentru „preoții cei neputincioși, bătrâni și preotesele văduve“): „Iată că, într-acest chip, socotind numai darea de la 1200 de preoți, în 10 ani va avea acest cler un capital de 24.000 f. argint, fără nici o împovărare simțitoare adunat [cite 2 florini de argint pe an fiecare preot — n. ns.]“. Vezi scris. II, n. 1.

¹⁶ „Pentru o sumară informare“.

V

Onorate domnule!

Blaș, 1838, 25 10^{ber} st.n.

Ducătoriul acestei cărți fiindu-mi servitoriu în 4 ani, în treaba credincioșiei s-au purtat așa bine, cât și capital de 10.000 de galbini să fi avut, aș fi îndrăznit a-l lăsa pe mîna lui. Însă acum, de o parte urîndu-se cu țipăii Blașului ¹ și de altă văzînd că roata norocului, și de va învăța filosofia, nu se poate întoarce ca să intre în seminarium, s-au otărit a intra în statul neguțătoresc. Io i-am dat voie slobodă, știind că cum va săra așa va mîncă și, bine au lucrat sau nu, va vedea dînsul. El e nobil, însă din Hábik ², care nu are nemic, și în statul ce și l-au ales socotesc că mai mult îl va ajuta că e *betsületes ember* ³ decît *nemes ember* ⁴.

Io îndrăznesc a mă ruga pentru el să binevoiești, cînd și cînd, a-l ajuta cu sfatul, știind domnia-ta și stările împrejur mai bine, / și oamenii cu care va avea a lăcui. D[omnul] Hernya ⁵, la care prin fratele Moldvai este îndreptat, au scris că dacă îi va ști otărirea deplinită, va trimite bani de cale, de la 10 pînă la 12 Rf. w.w. Io am voit a-l scuti de ostăneala trimiterii, pentru aceea i-am dat prețul *Gazetei* pe anul viitoriu, 12 Rf. w.w. ca, complanînd lucrul cu d. Hernya, să ți-i deie.

Dîndu-mi-se această ocazie, ți-am gătit două carmine pre sama *Foii pentru inimă* etc ⁶, amîndouă originale, dar cel mai mare imitat puținel după o cîntare de șezătoare ⁷. Domni-ta vei judeca au pot avea loc în acea foaie, și vei lucra după judecată.

Cu prilejul tîrgului iarăși am trimes două scrisori mai lungi, în proză ⁸, pe un smochinariu, și mai nainte două carmine întoarse din Schiller ⁹, pe poștă. Binevoiește a te întrebuița cu ele atunci cînd nu îi avea mai bune. Io știu că în aceste ale mele probe *sublimitas lyrice* ¹⁰ lipsește. Însă ce să facem? Scriitorii și cetitorii sîntem în / vrîsta pruncii. Socotesc totuși că în multe locuri vor fi mai plăcute ca singurătatea d[omnului] Eliad care, întră toate alte și bune însușiri, are defectul că nu se prea poate înțalege.

După care, comandîndu-ți expresul, și pe mine încă comandîndu-mă, rămii al domniei-tale umilit șerb,

Ioan Rusz m.p.
prof. istoriei. /

328

366

¹ Porția de pîine gratuită pe care o primeau elevii din Blaj încă din secolul al XVIII-lea printr-o fundație specială deschisă de episcopul Petru Pavel Aron. Vezi, între alte multe surse despre acest pitoresc fapt din trecutul școlilor blăjene, biografia *Episcopul Petru Pavel Aron de Bistra, în Șematismul veneratului cler al Arhidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pre anul Domnului 1900, de la Sînta Unire 200*, Blaj, [1900], p. 26—31.

² Habic, sat în județul Mureș.

³ „Om cinstit“.

⁴ „Nobil“.

⁵ Nicolae Hernia, negustor brașovean.

⁶ S-a publicat doar una dintre poezii (*Foaiie pentru minte...*, 1838, nr. 26, p. 207—208), pe care o reproducem în întregime, pentru frumusețea ei deosebită (remarcată și de Vasile Netea *Un scriitor transilvănean premodern...*, p. 92—95):

IUBITA PĂRĂSITĂ

(Cîntare sătenească)

— Călători din altă țară
Ce la casă ne-ați venit,
Eu să-mi spuneți, vă rog, dară
N-ați văzut p-al meu iubit?

Tot aștept, dar în zadar!
L-ași cerca și nu știu unde.
Ce să fac? Suspin amar
D-atunci peptul mi-l pătrunde.

— Fețișoară, ce durere
Îți apasă inima,
Bin-vedem; dar mîngăiere
Nu putem, și vrînd, a-ți da.

Locuri multe noi trecînd
Pate fi să-l fi văzut;
Însă cine-i, neștiind
A-l cunoaște n-am putut.

— Ah! pe el a-l osăbi
Ș-al alege dintră toți,
Numai dacă-l veți zări,
Nu cu greu, ci lesne poți.

Trup înalt, crescut frumos
Ca un brad din Căliman,
Capu-n sus, mișcat fălos
Ca un fir de tulipan.

Ochii lui ca două stele
Cînd e ceriul săninos;
Sau ca două porumbele
În un pom verde tufos.

Cele dese sprîncenuță
Ce supt frunte-i strălucesc
Ca un șir de mărgele
Alba-i față podobesc

Care-i rumenă curat
Ca și floarea rugului
Parcă sînge ai picat
În albeața laptelui.

De dînsus de buzișoară
Au pornit a răsări
O suptire mustăcioară
Ce începe-a să negri.

Lungul păr în jos lăsat
Ca mătasa scilpicios
Mișcă-să de vînt suflat
Ca și unda-n riu spumos.

Glasul lui, ca îngeresc
Sună dulce, mîngăios,
Nici ați văzut om pămîntesc
Să horească-așa frumos!

Din acestea semne, dară
A-l cunoaște viți putea
Și să-i spuneți, vă rog iară
Undeva de-l veți vedea

Cum m-ați văzut de obiata
Și că-l plîng neîncetat;
Cum nu-l uit nice odată,
La el cuget nencetat.

Dimineața el mi-n minte,
Tot el cînd soarele sus
Îl iubesc ș-atunci ferbinte
Cînd coboară la apus

Și c-adîncea întristare
Ce-mi rănește inima
Sîngur el, c-o sărutare
Mi o poate vindeca.

***Z.

⁷ Este vorba de *Iubita părăsită*. Bariț observă esența folclorică a poeziei lui Rusu într-o remarcabilă notă de subsol, care este unul dintre cele mai vechi îndemnuri spre culegerea poeziei populare, tipărite de vreo publicație românească:

367

„Această poezie cu atita ne este nouă mai binevenită, cu cât poetul s-au ținut mai mult de formele vorbirii norodului. Cîntec sătenesc din Ardeal este acesta, unde, cu îndrăzneală poci să zic că să află de aceste mai multe decît ori în care altă parte a românimei. Originale cum sînt, culegîndu-le din gura secerătoarelor, torcătoarelor și a maicelor ce-și leagăna pruncii, adormindu-i cu horile sale, ai putea să scrii tomuri întregi. Dar cine să adune și mulțimea descîntărilor ritmice, de multe ori prea ingenioase, care le strigă românul ardelean jucînd ferbinte, și fără de a căror versuire mai nici că poate să joace!”

⁸ Vezi scris. anterioară, n. 7—8.

⁹ Vezi scris. anterioară, n. 5.

¹⁰ „Splendoare lirică” În acest caz, cu sensul de inspirație poetică.

VI

Blaș, 6 martii (1)839

Onorate domnule!

De mult am voit a-ți scrie că versul cel ce pînă acum nu l-ai pus ¹, să îl lași de tot; ce, cu nădejdea că cu acel prilej îți voi putea ceva trimite, tot lăsînd din zi în zi, cu aceasta te rog să-l lași să odihnească, că m-am fost cam grăbit cu el, și cu ăst prilej doară în[i] va veni voie de îi voi face alte vesminte ².

Articolul cu ungurismile din N^{ro} a 34^a ³ ne-au fost foarte plăcut și ne-au dat multă materie de glumit și de a năcăji pe fratele Bărnățiu, ca sălăgean ⁴. Părintelui Cipar totuși, ca din glumă, i s-au dat de lucru ca să facă ortografie pentru dînsul. Nu au primit în nume de bine. Măgulirea care i-ai făcut-o în numărul a 7^a, cu cele două anecdote ⁵, încă mai rău i-au plăcut. Io le-am socotit toate în treacăt și nice în minte mi-au venit că le va lua cineva înadins. Fratele Bărnățiu, la asemănarea cu doi luceferi, au zis că ar fi trebuit să însemnezi / și aceea: care este de sară și care este de dimineață, ca să cunoaștem pe acei doi luceferi nu numai *respectu litterario* ⁶, dară și *astronomico* ⁷. Mie, totuși, asemănarea literațiilor cu stelele mi se vede tare *apropos* că, precum luceșc acestea, luceșc și aceștia, și unii cu lumina sa, alții cu împrumutată. Precum se împărțesc stelele în mai multe plase (în 12), așe să împărțesc și literații în mulțime de plase. Precum între stele sînt comete și stele *errantes* ⁸, ba încă și *ignes fatui* ⁹, așe întră literații. Noi cunoaștem vrednicia a celor doi bărbați, măcar a-i asemăna cu luceferii nu ne place, temîndu-ne ca pe noi să nu ne asemene cineva cu cometele sau *cum ignibus fatuis* ¹⁰. Și domniile-sale, cînd ar avea condeiul mai mult în mină, ar fi de toate laudele lor date cu adevărat vrednici.

Că în articolul despre vinars ¹¹ au lăsat vro cîteva rînduri, nu-mi pare rău, măcar că și de ar fi rămas, nu te teme că nime nu ar fi socotit că am zis prea mult. /

Cît de curînd îți voi mai trimite ceva, că am gata, dar nepurizat.

Lucru nou îți scriu că Arpadi, bunul Arpadi — de îl cunoști — s-au făcut călugăr ¹². *Demon dum langueobat* etc. ¹³ Apoi cine zice că nu mergem noi înainte?

Cu acestea comîndîndu-mă, rămii al domnii-tale umilit șerb,

Ioan Rusz. m.p.

prof. istoriei.

P.S. În Csán ¹⁴, în locul lui Arpadi, va să fie paroch Szabó, care vrea să ia muiere pe nepoata unui canonic ¹⁵. /

330

¹ Vezi scris. anterioară, n. 6.

² Rusu nu va mai reface poezia, cariera sa poetică încheindu-se cu frumoasa poezie *Iubita părăsită* (vezi scrisoarea anterioară, n. 6), cu care se încheie și primul an de apariție a *Foii pentru minte...*, 1838.

³ Un articol semnat *Sărac Simul căl[ugăr]*, sub formă de epistolă către redacție (*Domnule redactor!*, în *Foie pentru minte...*, 1839, nr. 4, p. 29—32), surprinzînd aspecte din limbajul împestriat cu maghiarisme al românilor din partea Oradiei. Bariț adaugă la subsol următoarea notă: „Poate fi ca mulți cetitori, văzînd acest discurs luat tocma din viață și din zilele noastre, să să mîhnească la privirea de asemenea degenerație a limbei în partea locului. O împrejurare, însă, nu trebuie uitată, cum că, adecă, în aceleași ținuturi limba ungurească încă e stricată împrumutat de cea românească. Dacă zice românul: „Șerteșul (rimătoriu) tău au intrat în chertul (grădina) meu“, ungurul încă: „Fiam, erigy a gragyinába hozzál csápát!“ De altele, cugete filologii“.

⁴ Din Bocșa Română, lângă Șimleul Silvaniei. În Sălaj s-a vorbit același sub-dialect crișan, ca la Oradea, Satu-Mare, Arad și Biharia de sus (Beiuș—Ciucea).

⁵ Urmarea articolului citat supra, în nota 3. Autorul epistolei *Domnule redactor!* trimite, de fapt, o discuție imaginară între cîțiva vorbitori ai graiului crișan din satul A*, printre care și preotul satului. În scrisoarea către redactor, prin care îl roagă să publice această discuție pociată cu străinisme, *Sărac Simul* introduce următorul îndemn sarcastic: „Doară să va afla oarecare învățat român care, după dialectul acesta, va izvodi o gramatică, fiindcă într-aceste părți văd că la naltă cultivare s-au rădicat limba românească. Acest dialect va să facă osteneală domnilor Țipar și Pap, pentru iscodirea unei deosebite ortografii“. Se pare că cei doi s-au supărat, — autorul face aluzie la articolele filologice pe care le-au publicat în *Foie pentru minte...* în 1838 (vezi scris. IV, n. 13) — căci Bariț simte nevoia să-i împace cu următoarea anecdotă confectionată ad-hoc și tipărită în *Foie pentru minte...* (1839, nr. 7, p. 56): „Doi literatori [Cipariu și Vasile Pop — n. ns.], cunoscuți ca doi luceferi din toți învățații unei nații dintr-o țară, prețuite și măsurate ostenele lor cu măsura vieții de veci, cumpănite meritele lor cu cumpăna inimilor multămitoare a contimporanilor săi, fuseră poftiți dăunăzile, din glumă, ca să cultiveze un dialect al limbei ce e de tot cu neputință a-l cultiva. Aceasta era glumă și nici criticul cel mai strașnic sau pizmașul cel mai îndevolit nu o poate privi decît numai ca glumă, iar nu sarcasm. Întrebăm: oare poate cineva să ia acea glumă asupra sa, ori mai bine să-și ție cinste cum că, după ce o nație i-au cunoscut frumosul duh și puternicul talent aceasta vrea să o dovedească prin aceea că îi poștește a săvirși lucruri cu neputință?“

⁶ „Din punct de vedere literar“.

⁷ „[Din punct de vedere] astronomic.“

⁸ „Rătăcitoare“.

⁹ „Sortite focului“; comete.

¹⁰ „Cu cele sortite focului“, adică stelele arzătoare, cometele.

¹¹ Vezi scris. IV, n. 8.

¹² *Alexandru Arpadi*, 1796—1862, fusese între 1818—1819 „Scriba consistorialis“ în Blaj, apoi între 1819—1834, paroh în Ormenișul de Cîmpie. Din 1834 era paroh greco-catolic în Ceanul Mare, de unde vine la Blaj în 1839, ca profesor la liceu și vicerector al Seminarului teologic. Vestea cu călugărirea lui Arpadi se va confirma, dar el nu va intra în Ordinul bazilican de la Blaj (vezi I o a n R a ț i u, *Blajul. Scurte notițe informative*, Brașov, 1911, p. 18—20), ci va părăsi orașul în 1841, luînd calea

parohiilor. Abia în 1859 intră în Mănăstirea greco-catolică de la Ciunga, al cărei arhimandrit administrator rămâne pînă la moarte (cf. Nicolae Comşa, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940, p. 74).

¹³ „Pînă dracul lincezea“.

¹⁴ Ceanul Mare, de unde plecase Arpadi.

¹⁵ La sfîrşitul scrisorii, f. 330v, următoarea însemnare a lui Rusu, în chirilică greu descifrabilă: „Prunci frumoşi, crescuţi trupeşte regulat, şi sufleteşte întru nevinovăţie îngerească; casa ei în cea mai bună orînduială; toate e[a] le vede etc. Schiller“. Scrisoarea mai poartă şi obişnuita adnotare a lui Bariţ: „1839. I. Rusu“.

VII

Onorate domnule!

Blaj, 26 iunie st.n., an. 1839

La mult preţuita-ţi carte din 13 iunie m-am silit a-ţi răspunde în pripă, şi pentru aceea pe scurt, în aceste următoare:

¹ Nu socoti că ceva grea pricină ar fi pentru care ți s-au curmat înştiinţările din Blaj. Io, din parte-mi, nu ştiu nemică. În scrisoarea-m[i] mai de pre urmă ți-am fost făgăduit că-ți voi mai trimite ceva, însă o durere de ochi, care de astă-iarnă pînă acum de curund m-au năcăgit, nu m-au lăsat să cetesc sau să scriu multe, afară de cele ce se țin de deregătorie. Ce era, dară, să-ți trimit atuncea, gătam acuma, pe tîrg, care va urma peste 5 zile, și atunci voi căuta prilej să îți trimit și, de nu oi afla, acuși după examen le voi da lui Mețian ¹ care, lăcuind aproape de Braşov, le va duce. Io mă rog numai să fiu în toate necunoscut, pentru că nice lucrurile nu sînt așa mari, de a fi vrednice să-mi pui numele ². Mă rog, iară, ca prepusul de pricina cea grea să nu cadă pe mine, care mai mult preţuiesc ostăneala domnii-tale și vrednicia ce ai făcut, dînd întîia foaie politică rumânilor de supt schiptru austriesc, decît să mă poată ceva lucru dizgusta. Domnia-ta ai început foile politicești și literare, și ştiu / că nu-ți va părea rău de alții, în stări împrejur mai norocoase, îți vor călca urma și vor merge încă și mai bine ³. Însă vrednicia că ai secat gheața și ai deschis cărarea, totdeauna a domnii-tale va fi.

² M[ăria] sa domnul episcop ⁴ este acasă, și va fi pînă la S[întă] Mărie. Atunci, apoi — sau cu puține zile mai nainte — se va duce la vizitație în Districtul Kővár ⁵. Te rog, dară, în numele tuturor care te iubesc și te preţuiesc în Blaj (măcar nu am creditivă): de cumva îți va fi calea pe aproape, nu ne încungiura, că, luînd afară numai pe unul, celorlalți vei face cea mai mare bucurie.

Apropos! Nepoata unui canonic nu s-au măritat după Szabó. Așe, își poate lua zioa bună, că nu va mai fi preuteasă.

³ Blajul este cum îl știi. Noi postim ca în Muntele Nitriei ⁶, mergem la beserică, la școală, și învățăm *more solito* ⁷, adică mecanice. Avem grige la zidirea besericii, fără a ne durea capul de adevărata religie, facem planuri de zidirea seminarului și de a adaoge un *edificium*, și de astă parte fără a ne durea capul de acelea care se vor învăța în acestea ziduri, sau de aceia care vor învăța. Însă nădejde tot este. Noi am postit puțin, însă tot am postit, și Blajul de acum cu Blajul de înainte de 20

ani asemănat / ar da o diferenție mingăitoare. Apoi *in natura[m] non datur saltus* ⁸. De mergem încet, batăr am merge cu temei.

Pofta de cetit sau, să zic, gustul crește și cu vremea doară se va ivi și gustul de scris. Inimile încă s-au domolit și s-au mai îmbunit. Pe anul viitoriu poate că va fi vacanța profesoria de matematică și fizică ⁹. Dr. Pop Josephus ¹⁰ va veni cît de curund de la Viena și în anul viitoriu va fi prof. la teologhie, și doar poate că la *jus canonicum* ¹¹ etc. că acuma s-au gătat beserica din Turda ¹², și oamenii încă poftesc odihnă, ca să poată mai mult lucra pentru bunul patriei.

⁴ Lucrul fratelui domniei-tale ¹³ il am foarte bine cunoscut, pentru că io i-am fost referens. În 21 iunie au fost decizia și domnia-sa s-au mîntuit preste așteptare-mi.

⁵ Despre abonați am vorbit cu p[ărintele] Cipar, și mi-au zis că rămîn toți, și aceia încă carii au fost prenumerat numai pe sem[estru]l dintii. Trimite, dară, foile la toți la ciți ai trimis pînă acum. P[ărintele] Cipar va rămînea și de acum adunătoriu de prenumărație. Și pentru ce nu? Au trecut ce au fost ¹⁴.

În 8 mai a.c. ți-au trimis prin Thalmaer ¹⁵ 28 Rf. și nu ştiu / ciți crețari, și s-a mirat cum nu i-ai căpătat, că are scrisoare despre aceea că i-au primit Thalmaer. P[ărintele] Cipar este acasă și mi se pare că nu se va duce necăir[i]. Placă, dară, a-i scrie, că mie mi-ar foarte bine părea cînd ați rămînea în pretenie, cum ați fost.

Acuma îți trimit un verșuț întors din Schiller ¹⁶. Mă rog pune-l, fără numai cu semnul care il are în mss. Astă-iarnă, durindu-mă ochii, întorceam cite ceva, și mai cu samă versuri, la care nu trebuia a mă uita mult, și din acelea este și acesta.

După toate, dară, mă comînd dragostei și îți mulțămesc pentru arătata cătră mine incredințare, rămîind a onoratei domniei-tale umilit șerb,

Ioan Rusz m.p.
prof. ist. univ.

P.S. Fraților Moroșeni, complement. /

¹ Viitorul arhieru neunit Ioan Mețianu — 1828-1916 — care, se înțelege din scrisoare, era elev la Blaj la data aceasta.

² Vezi scris. următoare, n. 2—3.

³ Despre intenția blăjenilor de a scoate o publicație periodică, lucru pe care l-am analizat la scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14.

⁴ Ioan Lemeni, despre care vezi scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3.

⁵ Chioar.

⁶ Episcopia și Mănăstirea romano-catolică din Nitria, azi localitate în Cehoslovacia.

⁷ „După modul obișnuit“.

⁸ Proverbul original, aparținînd lui Linné, este: *Natura non facit saltus*: „Natura nu face sărituri“.

⁹ Devine vacantă încă în acel an, 1839— prin plecarea lui Ioan Dragomir ca protopop al Lăpușului? — și se ocupă prin Nicolae Marcu.

¹⁰ *Iosif Pop*, 1812—1845, erudit profesor blăjean, cu studii teologice și doctorat la Viena, unul dintre reprezentanții străluciți ai generației a doua de cărturari blăjeni, contemporani cu Bărnuțiu. Venirea lui Iosif Pop de la Viena era așteptată ca

un eveniment deosebit. Va sosi la Blaj în octombrie 1839, cu care ocazie poetul „junimii școlastice“ de la confluența Târnavelor, Nicolae Pauletti, compune următorul poem gratulatoriu (păstrat în manuscris la B.A.R., ms. rom. 462, f. 71v — 73vr):

ODE

La sosirea domnului profesor doctor de teologie Iosif Pop de Ujfaláu, din Universitatea Vienei, la Blaj, în 1839, octobr.

Patrie dulce, Dacie Traiană,
De a ta maică rămasă orfană,
Saltă acuma, saltă-n voie bună
Împletind cunună!

Mantoua neagră în cari învăscută
Fost-ai, iubită, de-o vreme multă
Arunco îndată și ia purpurie
Față mai vie.

Trista durere ce-a stat p-a ta față
De cînd apusă Roma cea măreață
În veselie acum o strămută
Toate le uită

Că al Minervei fiu cu minte naltă
La Parnas trimis din romana turmă
Purtînd o sintă laură măreață
Iată-i de față.

O, ce zi sintă! o, ce zi slăvită!
O, ce epohă din Olimp urzită
Românei ginte-n ist timp se ivește
Cînd Feb lucește!

Grăbește, Apolo, te rugăm grăbește
Țitera-ncoardă-ți, frumos oropsește!
Că un Lucifer, Daciei, strălucit
Iată, s-a ivit.

Vino, Minervo, vin, maică zeiță,
Vino și saltă de a ta mlădiță,
A cărui miros prin Dacia toată
Zefirul poartă!

Muze române ce în veacuri multe
Furăți tăcînde, înaintați iute
În sus la Carpați, și Dacia să sune
De-a voastre strune!

Viersuiți, voi, ziduri, voi lăcașe sfinte
Că-n al vostru mijloc, cu înaltă minte
Bărbaț ați primit a cui dulce față
Învărsă viață.

Subt ale istui delicate frunze
Nimfele silvei, cîntece din buze
Prin atmosferă vor să trîmbițeze,
Vor să sălțeze.

Același poet avea să compună, 6 ani mai târziu, o *Elegie asupra mormintului d. dr. Pop Iosif*, căci eruditul profesor de teologie dogmatică se sinucide în 1845, în

Iară tu, geniu, zeiască ființă
La noi trimisă de-a lui Joi voință
Spre mîngiere, întru răutate
Aibi bunătate.

Cu-a științii slăvită mantouă
Nația noastră, prin cruduță rouă
O răurează, o înaintează
Fii ei spre pază.

Dulce părinte fii patrii tale,
A ei picioare încet umblătoare
Cu sfinte pene le înaripează,
Fii ei spre vază!

Voi, zei puternici! zile-nmiite
De la Olimp să voiți a-i trimite
Îstui Micenă a românei lire
Bun de la fire.

Aurora vieții fie-i pină-n seară
Limpede, senină, ca ziua de vară
Zilele-i fie în această viață
Toate dulceață.

Iară după ce coasa răutății
Va-ntoarce Atropos, și firul vieții
Îl va reteza, în patria cerească
Să strălucească.

Și ești violițe din a noast-grădină
Te rugăm, primește cu acea inimă
Cu cari le-am cules, împletind cunună
Saltă-n voie bună!

Și, te rugăm, iartă muzei tinerele,
Iartă grădinii cei de viorele
Că e loc pietros, clima friguroasă,
Nu-s odorosă.

Cu aceste rînduri prin cari te gratulăm
Ne recomandăm:
Clerul tinăr.

VIVAT!

urma sentinței date în procesul episcopului Lemeni cu profesorii din Blaj (vezi scrisorile lui Nicolae Maniu și Iosif Maniu).

¹¹ „Drept canonic“.

¹² Zidită prin străduința canonicului Vasile Rațiu (despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8).

¹³ Probabil Octav sau Leon Bariț, unul dintre aceștia fiind elev la Blaj. Nu ne putem da seama în stadiul actual în ce consta „lucrul fratelui“ lui Bariț.

¹⁴ O supărare nesemnificativă între Bariț și Cipariu (vezi scris. anterioară, n. 5).

¹⁵ Negustor sibian.

¹⁶ Noua traducere a lui Rusu, *Cătră Minna. (După Schiller)*, s-a tipărit, cu a aceeași promptitudine a lui Bariț față de producțiile prietenului său blăjen, în *Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 29, p. 228—230. De data aceasta traducătorul semnează Y. Noua tălmăcire completează tabloul traducerilor lui Rusu din romanticul german (vezi Vasile Netea, *Un scriitor transilvănean premodern...*)

VIII

Blaj, 10 iul. 1839

Mult onorate domnule!

În scrisoarea-mi cea mai de curund, am fost făgăduit că-ți voi trimite ceva, și iată acum că cam cu puțin, de nu în cantitate, în calitate, îmi împlinesc făgăduința ¹. Însă mă rog, domnule: a) să rămii anonim, nu pentru că cele scrise ar fi fără credință lucrate, sau că, ne cercînd izvoarele, aș fi împrumutat numai de airlea, ci din alte pricini, care nu voiesc acuma a le scrie, însă, le poți socoti; b) mă rog să ai grije bine de corecția tipului și de interpunctii, din care poate unele, din nebagare de samă, sau le-am lăsat, sau le-am pus rău. Ce cuprind aceste scrisori, vei vedea dacă le vei ceti. Cel mai mare ² mi-au dat mai mult lucru, cele două micuțe ³ au fost mai lesne. În toate ai voie slobodă; de nu-ți va plăcea vo expresie, să îndireptezi.

Peste 10 zile va să facem examenul cel de pre urmă și apoi, în vacație va fi timp mai mult. Măria-sa d. episcop[ul] este acasă și planul mergerii în vizitație rămîne, care ți l-am fost scris mai de curund. P[ărintele] Cipar ți-au trimis banii la Sibii, ca să îi dea lui Thalmaer. Și scrisoare încă căpătase de la d. Aron ⁴. Însă fiind cu ocazia tîrgului Thalmaer aicea, l-au întrebat, și au răspuns că nu i-au primit. Acuma au lăsat la d. Aron ca îndată să îi dea la expediție.

Pentru versurile mai lungi care le dai în *Foaie*, te-aș sfătui să faci numai o columnă, nu două, că economia tiparului tot atîta va fi, fiindcă strofa cu două colonne tot versul se taie în două părți, și tăieturile acelea stau foarte urit ⁵.

Pe la noi umblă tempuri foarte plăcute, vegetale frumoase, cucuruzii și holdile sint în cea mai plăcută stare. Șăsurile Târnavelor și Murășului au o față de tot desfătată. Însă este o tristă veste pe de Cîmpie, că au bătut gheața la multe sate. Viile încă au rod frumos, însă cam rar.

După acestea, rămii al cins[itei] dom[niei] tale umilit șerb,

Rusu Ioan m.p./. 333*

¹ Înțelegem că este vorba despre trei articole pe care Rusu le-ar fi trimis lui Bariț (vezi notele 2—3). Unul, identificabil cu certitudine pe baza scrisorii IX, n. 1, se va tipări în octombrie (*Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 43, p. 340—343; nr. 44,

p. 345—347; nr. 45, p. 352—354; nr. 46, p. 360—361), sub titlul *Însemnări asupra călătoriei p[ărintelui] A. Gegő în Moldova*. Rusu își păstrează și aici anonimatul, semnându-și — el sau redactorul! — articolul cu cifra 36. Faptul ne ajută să urmărim soarta celorlalte două articole.

² Adică *Însemnări asupra călătoriei p[ărintelui] A. Gegő...*

³ Soarta unuia dintre „cele două micuțe“ o putem urmări grație semnăturii 36 de la articolul împotriva lui Gegő. În 7 ianuarie 1840 (nr. 2, p. 13—14) *Foaie pentru minte...*, găzduiește articolul *Limba românească în a șasa sută*, semnat de asemenea 36. Dimensiunile lui corespund descrierii făcute de Rusu. În *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 101 am atribuit acest articol lui August Treboniu Laurian. Facem cu această ocazie convenita îndreptare: articolul aparține lui Ioan Rusu. Despre cel de al treilea articol nu putem afirma nimic. Se pare că nu s-a publicat.

⁴ Aron Florian, despre care vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 1—87.

⁵ Se referă concret la lunga poezie a lui Vasile Pogor intitulată *Poezie (Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 25, p. 193—196), ale cărei versuri, într-adevăr, fiind foarte lungi și fiind așezate pe două coloane, „se taie în două părți“, adică se tipărește ceea ce a rămas din vers sub rîndul anterior. Sfatul lui Rusu, deși bun, n-a fost luat în seamă de Bariț, căci citeva numere mai târziu (*Foaie pentru minte...*, 1839, nr. 44, p. 347—352) tipărește în aceeași manieră o lungă traducere a lui Costache Aristia din *Iliada* lui Homer.

IX

Onorate domnule!

Blaș, 13/1 9^{ber} 1839

Lucru puțin mă îndeamnă să îți scriu acestea puține rînduri: critica care ți-o am fost trimisă mai de mult văd că au început a se tipări în n^{ru} 43, care l-am căpătat în 12 9^{ber} a.c. Io am fost mai uitat de ea, și nice o prea doream, din pricină că, și cînd ți-o am trimis, nu o am judecat mai mult decît lucru de mijloc, și numai după timpul petrecut în lucrarea ei îmi pare rău¹. Acuma însă, dacă s-au început, meargă pînă în capăt, numai să rămîie, și publice și privatim, anonimitatea. Se află, totuși, niște smintele tipograficești, tomna în locuri unde nu se pot suferi, și de aceea mă rog ca să se îndrepteze în acela număr, în care se va găta articolul, de cumva îmi vei primi cartea pe acel timp. Acelea /smintele mă rog să se îndrepteze cum se află în aici alăturata hîrtiuță².

Alta ceea ce să îți scriu nu am, fără că și noi am fi voit a porni un *script periodic*³, spre ce am și cerut slobozire, însă pînă acuma nu au venit nemic. Voia ne era a-i da, 1° formă mai plăcută și dinafară, ce se putea dobîndi tipărind batăr o parte cu litere latinești, și pe hîrtie mai frumoasă, și nefăcînd alte spese, fără numai pentru tipărire; 2° a-i da cuprindere mai solidă și tendenție religioaso-morală, depărtînd totuși ascetica și disputațiile dogmatice; 3° au în coale, sau în fascicule, pe lună sau pe săptămînă să iasă, nu s-au fost otărit. P[ărintele] Cipariu ar fi fost redactor și vro cițiva dintră cei mărunți, ajutătoare. Acuma, întîrziindu-se așa lucru, nu cred că va fi ceva în acest an. De altă dată, știe Dumnezeu!⁴ Pe noi ne împedecă că nu avem aicea vron ungur sau sas care să fie censor⁵, că să se fi aflat vrunul de acestea, pînă / acuma ar fi lucru pornit.

D[omnul] dr. Pop Iosiv⁶ nu au mai sosit încă. Am auzit a fi în Cluj și doară va să nimerească cît de curund. M[ăria] [sa] d. episcop au pome-

nit în zilele trecute că nu ți-au trimis nemica pentru novele, însă au zis că cît de curund îți va trimite, pe amîndoi anii.

Mă rog, de se vor mai face ceva smintele în continuarea articolului, și le voi afla, binevoiește cu o cale a le îndrepta sau a le pune întră erate, după aceste tri ce ți le trimit.

Articolul celălalt încă îl poți pune⁷.

Cu acestea, comîndindu-mă, rămii al onor[atei] dom[nii] tale plecat șerb,

Rusu Ioan m.p.

prof. histor. s / 335

¹ Vezi scrisoarea precedentă, n. 1. Rusu își subestimează articolul fără temei. *Însemnări asupra călătoriei p. A. Gegő în Moldova* este o operă polemică ce trezește interesul în sens dublu: întregeste bibliografia acestui prețios și interesant scriitor care a fost Ioan Rusu, iar în al doilea rînd se inseriază între lucrările transilvănene prepașoptiste despre țările românești de dincolo de Carpați. Acest p[ărinte] A. Gegő fusese trimis în 1836 de către Academia Maghiară din Pesta — nu fără un anumit aplomb în subsidiar! — să viziteze „coloniile ungurești“ din Moldova. Gegő a isprăvit cercetarea în 18 zile, iar rezultatele ei le-a sintetizat în lucrarea-raport *A moldvai magyar telepekről*. Raportul este obiectul polemicii lui Rusu.

În primul rînd, îl găsește necompetent pe Gegő să întreprindă o astfel de investigație, fiindcă nu știe românește, dovadă stînd multe și marile greșeli de limbă pe care le comite în raportul său. Apoi, învățatul ungar se comportă tendențios și subiectiv, raliindu-se la afirmațiile false ale unor istorici străini despre Moldova în special și despre români în general: că *Hadrian* ar fi trecut coloniile din Dacia în Moesia, că cumanii ar fi fost de origine maghiară și altele. Recenzentul nu-i refuză totuși lui Gegő meritele pe care le are, printre care faptul că aduce documente și informații noi despre români. Peste o jumătate de an (1840, nr. 12 din 17 martie, p. 90—93) *Foaie pentru minte...* va găzdui niște reflecții ale lui Dimitrie Delinescu la recenzia lui Rusu. Autorul reflecțiilor este mult mai incisiv decît blajinul profesor blăjean, adîncind mult critica la adresa lui Gegő, combătîndu-i mai ales afirmația vizibil tendențioasă că ungerii ar forma... un sfert din populația Moldovei. Bariț a avut de întîmpinat anumite greutăți cauzate de cenzură la publicarea reflecțiilor lui Delinescu. Cîtam în întregime o notă a sa de la subsolul articolului: „Redacția acestei foi se simte îndatorată cu recunoștință pentru împărtășirile făcute nouă de d. Delinescu în materia aci vorbită. Dumnealui însă credem că se va mira cum, din noiembrie anului trecut, îi publicăm acum întii al său manuscris. Domnul meu, aibi bunătate a căuta la originalul manuscrisului d-tale ce îl ai acasă, și alătură-l cu cel tipărit. Ce deosebire, cite sint lăsate afară! Cenzură, domnule!“

Delinescu îl credea pe Bariț autorul *Însemnărilor asupra călătoriei p. A. Gegő în Moldova*. Rectificarea redactorului e interesantă pentru aprecierea de care se bucura Ioan Rusu în ochii contemporanilor: „Acelea însemnări nu sint ale redacției, ci ale unui bărbat cu o erudiție și esperiință ce singur putea produce așa frumoase reflexii pentru moldoveni, din partea fraților transilvăni. Același bărbat, însă, au voit a rămînea totdeauna anonim.“

² Erata nu se va mai publica.

³ Despre tribulațiile „scriptului periodic“ de la Blaș, vezi scrierile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14.

⁴ Pesimismul lui Rusu e întemeiat: ziarul Blajului, *Organul luminării*, va apare abia în 1847.

⁵ Cenzor la Blaș era, în acea vreme, unul dintre canonicii capitulari. În 1839 oficialul censorial îl îndeplinea Constantin Alutan.

⁶ Vezi scris. VII, n. 10.

⁷ Adică *Limba românească în a șasa sută* (vezi scris. precedentă, n. 3). În acest articol Rusu acreditează, printre cei dintii la noi, informația lui Teophanes despre poziția celebră „Torna, torna, fratre!“

⁸ Cu adnotarea lui Bariț: „Blaș, 1839, nov. 13. Ioan Rusu, profesor.“

Cartea domnii-tale de 22 iunie mi-au fost spre mare bucurie, văzînd dintr-însa că se gată a înceta întră noi îndelunga tăcere. Voi să îți răspund, dară, la toate ce mi-ai scris, pe rînd:

1^e A scrie cite ceva în *Foaia* domnii-tale, totdeauna mi-am socotit ca o deregătorie, știind că numai ajutat și de alții vei putea săvîrși acea folositoare întreprindere, care, spre bucuria tuturor bunilor, o ai început și o ai ținut pînă acuma, oricum, dară cu laudă. Însă, precum ți-am fost spus cînd am avut norocire în Blaș, niște cuprinderi, pe lîngă cele profesorești, de o parte, de alta și ceva lîngereze de primăvară, mă au fost împedecat. În vacanța viitoare, precum socotesc, mă voi afla tot în Blaș, și apoi o parte din timpul prisositoriu îl voi întrebuița pe seama domnii-tale. În ce și cum, nu știu, că voia este bună, dară puterile numai cam de mijloc. Articule gata nu am, fără numai materie adunată pentru vro cîțiva, care trebuie încă rumegată.

2^a P[ărintelui] Cipar am spus lucru care mi l-ai fost cumetat. Domnia-sa face/ complement și te roagă să trimiți foile pe al doilea semestru celora care se află în alăturata listă.

3^a La domnia-voastră sau la Arpatok¹, nu îmi este cunoscut să voiașcă cineva a merge. Pomenirea totuși, de locul cel de pre urmă îmi aduse în minte să îți scriu că și noi încă avem apă minerală. În săptămînile trecute s-au aflat, în vecinătatea Turiului², în un pămînt episcopesc, un izvor cu apă lecuitoare. Prilejul aflării au fost așa: unul dintră profesori, G. M[oldva]i, s-au gelit oficiului de curte Moroșan³ că ar avea obstrucții. Acesta zice: „Te voi îndrepta la ceva apă cu care te vei ajuta, că oamenii își feresc de ea vitele, că dacă beau; *sit verbo venia*⁴, tot se cufuresc“. D[omnul] G. M[oldva]i nu au luat lucru în glumă: poștește să îi aducă un cilindru, cu care face întiul esperemînt. Se lățește lucru, cearcă mulți, pînă și episcopul. Cei mai mulți se folosesc, și nimărui nu au stricat. În săptămîna trecută s-au trimis 3 cilindre la Cluj, la protomedicus⁵, pentru analizare. Spițeriul de aicea au aflat în 2 țoli⁶ 19 grame *salium diversi generis*⁷. Gustul e cam sărat, amar, are și ceva substanție bituminoasă și lasă în gură o simțire în forma gustului de mere pădurețe, numai în măsură mai mică. Mai cu samă de friguri s-au mîntuit mulți, și o duc în multe părți. Se comîndă cu acea însușire că nu face nici cea mai mică corozie. Dacă va sosi analizația de la Cluj / și dacă vom afla lucru vrednic de publicare, poate că o vom vesti și prin gazete. Pînă atuncia fie acestea numai pentru domnia-ta⁸.

4. Articolul d. Eliad⁹ e zdravăn pînă la un loc, planul gigantic, numai are acea scădere că nu se poate pune în lucrare. A învăța 5 limbi, cît să se poată pune în acestea osebite științe, ar fi prea mult pentru coconașii din București. Noi așa mult nu am îndrăzni a aștepta. Și, oare, nu s-ar cufunda aicea scopul cu mijlocurile? Oare nu ar pătimi științele pentru ca să se învețe limbile? Noi știm, domnule, cît e de anevoie a învăța și în o limbă străină, decum în 4, și ea să învețe cineva cu

folos trebuie a cugeta în acea limbă în care învață. Pentru geniuri ar fi ce ar fi, dară acestea sint pretutindinea cam rari. Acesta plan mi se vede asemenea creierilor a unui învățat, care au murit numai pentru aceea că, fiindu-i creierii prea mari, nu au încheput în găvălie.

5. Înștiințarea despre lexiconul din Iași¹⁰ o așteptăm, și apoi vom vedea ce vom să zicem. Poate fi că în puține articole le vom fi spre ajutoriu.

6. Treaba cvartirelor în Blaș e precum o știi: strimtoare, scumpete, neîndămînare în cost. Cu p[ărintele] Bărnăț am grăit. Domnia-sa nu se prea leagă, dară *nu*, nu au zis. Mai bine ar fi la profesorul, dar știe-l Dumnezeu cine va să fie, că aicea se gată mulți să intre în S[ănta] Mănăstire, între care e și domnul Ardelean Aurelie¹¹, care [în] 19 iulie și-au impus novițiatul. Ceialalți vin de la plug și sapă. Despre numitul tiner¹², dar, mai bine se va puté ști lucrul la începutul anului, aicea în loc, numai vie.

7^a Despre magyarisism judec că, deși mai tirziu, tot va să învingă¹³: a) pentru că are drept Dieta, poftind ca științele să se propuie în vro limbă vie, care nu va fi alta decît a plășii domnitoare, adecă cea ungu-rească; b) că aceasta o poftesc staturile acum de mult timp cu cea mai mare rîvnă; c) că au mijloace puternice de a plevoca Împăratului, care sunt aplacidatu dării și ostașilor. Curții îi trebuie bani și ostași mulți, care ca să-i poată dobîndi, va plini voia staturilor¹⁴, mine-poimîne, că acolo mere cum zice Martialis: *Tu morbum curas illis, ille tuum*¹⁵. În Croația și Slavonia totuși, precum și în marginile ostășești, nu cred că își vor ajunge scopul.

Altele care voiesc a ți le scrie sint: că m[ăria] [sa] d. episcop, 8^e iulie s.n., pornește la vizitație canonică cătră Năsăud și că pre locurile noastre au fost timpul foarte părtinitoriu, ploaie am avut destulă și în timpul său, de unde bucatele sint bune. Dară mai cu samă viile, întru atîta încărcate de rod, cît oamenii nu își aduc aminte de asemenea mulțime de struguri. Părțile dincolo de Murăș, cum spun, au pătimit mult de secetă.

După care, comîndîndu-mă preteniei și aducerii aminte, rămîi a domnii-tale plecat șerb.

Ioan Rusz m.p.

prof. de ist. univ. / 337°

¹ Băile Vilcele de lîngă Brașov, care, alături de cele de la Mehadia, erau unul dintre punctele de întîlnire ale românilor din cele trei țări.

² Satul Tiur de lîngă Blaj.

³ Personaj neidentificat de la curtea episcopului Lemeni.

⁴ „Fie-mi îngăduit s-o spun“.

⁵ Protomedic al Transilvaniei era Anton Pfennigdorf.

⁶ Un țol = măsură de 12 milimetri.

⁷ „Săruri de diferite origini“.

⁸ Despre apa minerală de la Tiur nu ne va mai parveni nici o veste, singura indicație despre existența ei fiind acest pasaj din scrisoarea lui Rusu.

⁹ Un lung articol cuprînzînd memoriul lui Heliade Rădulescu: *Domnului marelui ban M. Ghica, capul Departamentului dinăuntru, presidentul Eforiei scoalelor etc. în Foaie pentru minte...*, 1840, nr. 22, p. 169—175; nr. 23, p. 177—182; nr. 24,

p. 185—191. Ultima parte a articolului, din nr. 24, este intitulată *Scoalele*. Memoriul se referă la nevoia reorganizării învățământului în Țara Românească, incluzând însă și un program cultural mai larg. E o reproducere din *Curierul românesc*, 1840, nr. 34—37, p. 131—146.

¹⁰ Înștiințarea va ieși peste o săptămână (*Foaie pentru minte* . . . , 1840, nr. 29, p. 227): *Prospect pentru un lexicon de conversație publicat în limba românească de o societate literară*. Se anunță locurile de strângere a abonamentelor: Redacția *Albinei românești* din Iași, „la ținuturi pe la dd. boieri ce au binevoit a se însărcina cu aceasta“ la Colegiul „Sfântul Sava“ și la librarul Romanov în București, iar în Transilvania, la redactorul Bariț.

În apelul *Cătră iubitorii literaturii naționale* se precizează că: „Acest lexicon, avînd a coprinde obiectele istorice atîngătoare și de celelalte provincii lăcuite de români, soțietatea s-au adresat de-a dreptul și către d[umnea]lor literatorii din Țara Românească și Transilvania, cerînd întru aceasta a lor împreună lucrare și pofîindu-i să împărtășească articole originale din istoria, anticivitățile și geografia acestor provincii, care articole se vor tipări cu însemnarea de numele auctorilor respectivi. Această împregiurare, și întăzriere de vârsarea tiparului nou, cu carele este a se publica lexiconul de conversație, și cu carele este tipărit acest prospect, nu au iertat pîna acuma pe soțietate a scoate tom. I-iu, mai ales că nici nu s-au adunat încă numărul neapărat trebuincios al pronumerărilor, spre întămpinarea unor cheltuiiele așa de însemnătoare, cînd prețul cărții este atîta de ieftin [...] Pre lingă prospectul s-au alăturat și oarecare articule, drept probă a acestui lexicon de conversație“.

Același anunț, important pentru urmărirea legăturilor culturale între români înainte de 1848, s-a publicat și în *Albina românească*, XI, 1840, nr. 36, p. 147 și în *Curierul românesc*, XI, 1840, nr. 45, p. 175—176. Cîteva numere mai tîrziu (1840, nr. 34, p. 269—272) *Foaie pentru minte* . . . va insera *Cîteva articoli din lexiconul de conversație ce, după cum am înștiințat, se lucră în Iași*. Dar lexiconul în cauză nu se va mai publica.

¹¹ Pseudonimul lui Iosif Many. Vezi în acest volum corespondența lui Many cu Bariț, inclusiv informații despre intrarea poetului blăjean în mănăstire.

¹² Cineva pe care Bariț voia să-l aranjeze „în quartir“ la Blaj. Posibil să fie unul dintre frații săi, Octav sau Leon.

¹³ Concluzie pripită a lui Rusu, pe care românii transilvăneni o vor nega cu hotărîre în anii următori, făcînd din apărarea limbii naționale unul dintre punctele programatice ale revoluției de la 1848. Vezi în acest volum introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu către Bariț.

¹⁴ Status et Ordines = dieta feudală a Transilvaniei, avîndu-și originea în Unio Trium Nationum de la 1437.

¹⁵ „Tu îi vindeci boala lui, iar el pe a ta“. În corespondent românesc: „O mină spală pe alta“ . . .

XI

Onorate domnule!

Blas, 27 aug. s.n. [1840]

Ne putînd căpăta altă ocazie spre trimiterea acestui articol ¹, am fost silit, ca să-mi ții totuși făgăduința, a-l pune pe poștă. Domnia-ta îl vei ceti și îl vei judeca. Lucru mi-au dat în 7—8 zile, care totuși bucuros l-am făcut. Socotesc că va avea loc în *Foaie*, și nu strică a mesteca citeodată și de acestea care arată că și rumânii mai scutură citeodată pulberile și pinza de paingin de pe cărțile cele vechi, și nu cetesc numai bruşure cu legături pestriță. Mă rog numai fii bun și îndreptează corecția bine.

Notele care sint de pus supt text le-am scris în o foaie osebită, la capăt. Binevoiește, dară, a aduce aminte zețariului să le culeagă la locul lor, supt text ². /

Slovele nouă v-au sosit. Mie îmi place ³, numai dezmiertatul acel de u nu șade în rînd, și ж se lățește cu coatele prea departe, ca un mandarin gras din Împărăția Cerească. T ar fi putut lua formă de t mic lătinesc, κ iară, de b și altele, și așe ar fi căpătat tipariul o formă mai frumoasă. Însă care s-au făcut, încă e bun paș.

De acuma încolo-ți voi mai trimite mai des articule, însă mai scurte și mai lesne.

Articulul despre Fabian ⁴ e zdravăn. Capătul nu l-am căpătat încă. Socotesc totuși mina d[omnului] dr. Pop Vasilie.

De fabulele care le-ai dat ⁵ mai de curund, Dumnezeu ne ierte, că stau să ne scoată dinții din gură, așa ne scutură.

M[ăria] [sa] d. episcop au sosit de la vizitație, dar acuș va merge iară.

Canonic nou vom avea mine — poimine.

Cu acestea mă comînd și rămii a d[om]nii tale plecat,

I. Rusz m.p. / 356^v

¹ „Acest articol“ este o importantă contribuție publicistică a lui Ioan Rusu: *Ceva despre Hronicul romano-moldo-slăhilor*, în *Foaie pentru minte* . . . , 1840, nr. 37, p. 293—296; nr. 38, p. 297—301; nr. 39, p. 305—310, semnat R. E pentru prima și ultima dată cînd profesorul de istorie de la Blaj își trăda oarecum anonimul prin această inițială care-i sugerează numele. Dar, pe semne că blăjenii cunoșteau interesul lui pentru Cantemir, așa că încercarea de anonim n-ar fi reușit. Rămîne, totuși, la această semnătură, așezată modest la sfîrșitul unei opere cutezătoare. Articolul e o recenzie a ediției *Hronicului*, tipărită în 2 volume la Iași, în 1835—1836, de către Gheorghe Săulescu. Rusu studiase, pe cit ne putem da seama, hronicul cantemirian la Blaj, după un manuscris a cărui prezentă în biblioteca de la confluența Tîrnavelor este notorie, dar pe care autorul recenziei consemnate aici a adus-o la cunoștința publicului prima dată, în următoarea notiță de subsol la recenzie (nr. 37, p. 293): „În biblioteca Mănăstirii S[fintei] Treime din Blaj încă se află un manuscris din mai sus lăudatul hronic, dinpreună cu o copie scrisă pentru aceia cari nu știu ceti ciociociește. Manuscrisul acesta l-au cumpărat episcopul Făgărașului Ioan Clain, pe la anul 1731, de la un neguțetoriu din Petersburg, în Viena. Numita bibliotecă au avut și un manuscris din hronicul logofătului Miron, care mai tîrziu s-au perdut, dinpreună cu multe alte cărți alese“. Ioan Rusu răsfoiește cartea lui Cantemir cu un sentiment pe care îl considerăm ciudat: nu poate aprecia *Hronicul* principelui moldav, despre care spune: „Îo poflesc ca mărirea numelui învățatului autor să îi rămîie răzămătată pe alte lucrări literare, că aceasta nu e în stare a îi căștiga mare laudă“. Asprimea judecății — desigur, nedreaptă, *Hronicul* fiind considerat, dimpotrivă, cea mai valoroasă lucrare a lui Cantemir! — se bazează pe o sumă de „greșeli“ — azi considerate nesemnificative — pe care i le descoperă, mai ales referitoare la provincia Dacia și la continuitatea romană la nordul Dunării.

² Ioan Rusu însoțește recenzia cărții lui Cantemir de numeroase note și comentarii, traduceri și observații comparative, toate făcînd parte din arsenalul istoric al celor trei mari înaintași: Micu, Șincai și Maior, în spiritul cărora, dealtfel, redactează și recenzia. De pildă: „Între Dunăre și Carpați, între Dnistru și Tisa, se află un popor numeros, ca de 4.000.000 suflete, a căruia limbă are țesătură latină, și din cuvinte mai puțin de 2/3 părți sint latine. Acest popor [ce] se află tomna între marginile Daciei vechi [...] s-au numit pe sine totdeauna români“.

³ Începînd cu numărul 30 din 21 iulie 1840, *Foaie pentru minte* . . . se tipărea cu litere noi — chirilice de tranziție — mult modernizate.

⁴ Vezi scris. IV, n. 10. Îndemnul lui Bariț din 1838 de a se alcătui o biografie a lui Vasile Fabian Bob s-a materializat în 1840, prin acest articol al doctorului Vasile Pop: *Trăsături oareșicare din biografia sau viața răposatului d. paharnic Vasilie*

Fabian sau Bob, publicat în *Foaie pentru minte...*, 1840, nr. 31, p. 241—245; nr. 32, p. 253—256; nr. 33, p. 257—259; nr. 34, p. 265—268.

⁵ Sub titlul de ciclu *Fabule*, însoțite de o scurtă introducere, *Foaie pentru minte...* (1840, nr. 30, p. 237—239) reproduce din *Curierul românesc* fabulele lui Heliade Rădulescu, *Foile și carbunele și Coada momitelor*.

XII

Onorate domnule!

Blaș, 13^a sept. s.n. 1840

Mult prețuita domniei-tale scrisoare din 4 sept. mi-au adus-o d. dr. Pop ¹, care au sosit întreg, sănătos în 11 a acestii luni. Reflexiile care mi le-ai făcut despre articolul trimis ² le ieu cu mare mulțămintă. Io nice de unele din acele greșele nu îmi aduc aminte, însă cred că ar fi rămas. Semnele de citație le-am pus după alfabetul latinesc: a), b), c) etc. Să fi rămas a nu îmi aduc aminte, și impurul, să poci căuta în el, nu mi l-am ținut. Mă rog, dară, de e lucru așa cum îmi scrii, orînduiește acele litere cum se cade. Însă mi se pare că am pus în unele locuri litere și în loc de numere. Să se ia, dară, seama să nu se confunde unele cu altele. Să fi scris adjectivele cu litere mari, tomna nu îmi vine în minte, de cumva nu se derivează acelea de la nume proprii, sau a popoarelor, precum: Rumânesc, Românesc, Grecesc ș.a. Domnia-ta, mă rog, și acestea le îndreptează cum vei socoti a fi mai bine.

338 Cum că nu așa face deosebire între *aceia* și *aceea* e mai cu puțință, însă și acestea din nebăgare de seamă. Domnia-ta / ai bunătate și îndreaptă cum scrii însuși, precum și altele care le vei mai afla, că eu cînd am cetit-o, spui drept că am fost cam ostenit și oi fi trecut cu ochii preste multe.

În citu-i de slovele nouă ³, fără indoială că sînt mai frumoase decît cele vechi. Însă că sînt rusite, încă e adevărat. Rușii, după judecata mea, au greșit cînd și-au reformat slovele, că le-au dat formă prea cornurată. Slove mai plăcute ca cele latinești încă nu au avut neamul omenesc, și tipariul cel nou a domniilor-voastre numai pentru aceea e mai frumos decît cel vechi, că are multe slove latinești, și cu atîta ar fi mai frumos, cu cît ar avea mai multe, pînă mai pre urmă ar rămînea numai acelea fără care nu putem fi, din cele cirilești,

338° Io aceasta nu zic ca cum nu ți-aș ști stările împrejur. Domnia-ta știu că trebuie să lucrî cum poți, nu cum vrei. Slove curate cirilești se varsă destul de frumoasă în Buda, în vîrsătoria Universității, precum cele cu care s-au tipărit un *Acaftist* ⁴, și mai mărunte, cu care se / tipărește în tot anul *Carindariul* de Buda ⁵. Acestea cred că nu ar vătămă ochii nășăudenilor. Și mă mir cum nu se vătămă în ortografia d[omnului] Marian domnii aceștia, cu care se scriu toate scrisorile deregătorești în Regiment.

Despre istoria unirei ⁶, domnule, și io am cugetat. Aceasta ar pofti lucru mult, cunoștințe mari, documinte în cari să te poți rezema mai țăpăn decît în cele ce le avem. Archivul nostru e cam sărac în acestea,

că și dintră acelea cari le-au întrebuințat Maior și Clain încă au perit din el multe. În Biblioteca Seminariei se află un mss. latinesc a lui Samoila Clain, ce cuprinde istoria rumânilor besericească, și despre unire vorbește destul de pe lung ⁷. În manuscrisele lui ce se află în biblioteca călugărilor, încă cred că se află despre această materie, dară sînt foarte rău scrise. Petru Maior au avut mss. lui Clain, cel latinesc, măcar nu pomeniște de el nemica ⁸. Multă lumină ne-ar aduce în această materie un scriitoriu vestit reformat, Petru Bod, în mss. *Historia valachorum Transilvanorum* ⁹, ce se află în biblioteca Colegiului din Aiud, în 2 tomuri, și vorbește mai mult despre unire decît despre alte întîmplări ale rumânilor. P[ărintele] Cipar au umblat mult după ea și nu o au putut căpăta, că era dusă la Cluj. Toate acestea, domnule, poftesc timp mult, și ar fi de a se tracta în o carte osebită, nu în f[oi] periodice. Dumnezeu știe cine va fi acel bărbat!

Mă rog, această înștiințare ce ți-o închid aicea pune-o în *Gazetă* ¹⁰, sau cum am scris-o, sau, de vei avea voie, schimb-o, numai lucru să rămîie. De lucru că e așa, nu e nice o indoială.

Graful Haller ¹¹ îți cetește foile diligent, cu *Dicționariul* lui Bob ¹² în mină, că nu știe prea bine rumânește, dară învață acuma și zice că îi plac construcțiile rumânești foarte.

Această înștiințare se dă din îndemnul tisturilor de curte din Kükülő Sz[ent] Pál ¹³, cari socotesc că se va bucura graful și va ierta decima și pe anul viitoriu. Scopul, dară, e sfînt.

Canonic s-au ales d. Popovici ¹⁴, cu 4 votumuri. D[omnul] Serényi ¹⁵ au avut 3. P[ărintele] Cipar 1. M[ăria] s[a] d. episcop au mers la visitație. Szakalai ¹⁶ merge la Turda. Moldovan ¹⁷ v[ice] rector merge la Gerla, nu știu pe cîți ani. Boer Dimitriu ¹⁸ va fi profesor la retorică. Au fost lăsat vîlădica ca d. dr. Pop ¹⁹ să fie profesor în locul d. Ratz ²⁰, dară Pop nu vrea, și așa nu știu ce va fi ²¹.

Mai multe ți-aș scrie, dară am lungit ale dintii și nu mi-au rămas loc. Pentru aceea, mă comînd și rămii al onor. d.t. plecat șerb,

Rusz. / 339°

¹ Vasile Pop, despre care vezi scrisorile lui Grigore Mihali, nr. I, n. 1.

² *Ceva despre Hronicul romano-moldo-olahilor*.

³ Vezi scris. anterioară, n. 3.

⁴ *Acaftist cu multe alese rugăciuni pentru evlavia fieștecărui creștin. Cu blagoslovenia celor mai mari, acum a doua oară în Buda tipărit, în Crăiasca Tipografie a Universității ungurești, la anul 1819. Această ediție folosește litera la care se referă Rusu (vezi și nota 5).*

⁵ Litera *Calendarului românesc* de la Buda — pe care în deceniul al patrulea l-a editat Ștefan Neagoe — era într-adevăr elegantă: un semi-petit, corp 8, curățat de înfloriturile tradiționale dar păstrînd silueta și aerul literelor chirilice. Literale introduse de Bariț în iulie 1840 nu mai semănau cu cele anterioare: la prima impresie se pare că este cu totul alt alfabet. De fapt, este o modernizare lineară a literelor, după cum bine observă Rusu, în maniera alfabetului rusesc.

⁶ Adică istoria unirii rumânilor transilvăneni cu Biserica Romei, la anul 1700.

⁷ Este unica mențiune pe care o cunoaștem despre existența unui astfel de manuscris latin al lui Samuil Micu.

⁸ Adică, nu-l citează în *Istoria besericei rumânilor...*

⁹ Titlul lucrării lui Petru Bod: *Brevis Valachorum Transylvaniae incolentium Historia in qua populi Valachici in Transylvania status civilis et ecclesiasticus,*

profani item ac Sacri Ritus, praecipue vero Unionis cum Romano-Catholicis inde ab anno 1698° ad tentatae et ad praesens usque tempus magno nisu, variis modis procuratae momenta enarrantur ac exhibentur. Auctore Petro Bod de Feldsö-Tsernaton. Manuscrisul original, de proveniență aiudeană, se pare că nu mai există. Se păstrează însă, câteva copii litografiate ale lucrării, între care una la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, secția manuscrise, ms. latine nr. 29. Copia provine din biblioteca lui Augustin Bunea de la Blaj. E o copie făcută în vederea editării, întrucât ea e prevăzută cu un supratitlu românesc: *Istoria românilor din Transilvania și părțile anexe, scrisă de Petru Bod la anul 1764 și cu specificarea: „Copie făcută de pe manuscrisul aflat în Biblioteca Muzeului din Cluș, 1890“.* La această specificare, în exemplarul consultat de noi există o: „Notă. Multiplicarea acestui op manuscris s-a făcut încă în anul 1888—(18)90, dar, timp de peste un an, nu s-a împărțit, din cauză că d-l Bian, bibliotecariul Academiei, manifestase intenția d-a-l publica prin tipariu, împreună cu o traducere pe românește. După ce însă aceasta, timp lung, de peste un an, nu a urmat, eu mi-am procurat prin neuitatul meu amic dr. Silași, cu ajutoriul studenților noștri universitari din Cluș și cu spesele d-lui Al. de Mocsonyi, o copie proprie, carea se păstrează în biblioteca familiei de Mocsonyi, și astfel, pe baza acestei copii, în decursul anului 1890 s-a făcut împărțirea între diecesele române ortodoxe, ale căror diecesali au contribuit spre acoperirea speșelor multiplicării. V.B. editorul“. Acest V.B. este Vincențiu Babeș, care prevede copia și cu o prefață, de unde aflăm avaturile manuscrisului original, pomenit de Ioan Rusu în scrisoare: „Acest op, care-l terminase în 1764, nu i-a fost permis [lui Petru Bod — n. ns.] să-l tipărească. După moartea lui, originalul zice-se a fi fost păstrat în Biblioteca Colegiului calvinesc din Aiud, unde, pe timpul resbelului civil de la 1848/49 să fie ars cu tot colegiul. Dar au scăpat de perire, cum se afirmă, două copie făcute de pe original, dintre cari una la comitele Emeric Mikó, fost guvernator al Transilvaniei — care copie a devenit mai târziu proprietate a Bibliotecii Muzeului din Cluș, iar cealaltă s-ar fi aflat în colecțiunea răposatului Timoteu Cipariu, în Blaș“.

¹⁰ Știrea *Transilvania. Din Scaunul Murășului, 4 sept.*, în *Gazeta de Transilvania*, III, 1840, nr. 38, p. 149: contele Haller Ignác, comitele suprem al Cetății de Baltă, i-a scutit pe iobagii săi „din numeroasele moșii“ de decima în produse agricole, pe anul 1840.

¹¹ Haller Ignác, comitele suprem al Cetății de Baltă.

¹² *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc. Din orînduiala excelenții-sale preasfințitului Ioan Bob, olădicul Făgărașului așezat și cuvenitu căsii clerului tipărit, în două tomuri*, vol. I—II, Cluj, 1822—1823.

¹³ Simpaul, în județul Mureș.

¹⁴ *Arsenie Popovici, 1798—1845*, teolog cu studii la Cluj și Blaj, mai apoi profesor și paroh ceremonic la Blaj. Și-a făcut un oarecare renume prin 1820, prin convertirea la unire a 108 familii din Munții Apuseni. A fost ales canonic teolog la 29 august 1840, după moartea lui Ioan Nemeș (despre care vezi scris. III, n. 3).

¹⁵ Despre Teodor Șereni vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV, n. 6.

¹⁶ *Ioan Sacalai*, pe care în *Șematismul* Blajului pe 1842 îl întâlnim în calitate de arhidiacon, adică protopop al Turzii. În 1836, Sacalai era profesor la prima clasă — umanioare — a Gimnaziului greco-catolic din Blaj.

¹⁷ *Ioan Moldovan*, pe la 1836 (vezi *Calendarium novum et vetus, ad Annum bissextilem MDCCCXXXVI, Dierum 366, exhibens Seriem Festorum, Profestorum Phases Lunae. În Usum M[agni] Principatus Transilvaniae, et Partium adnexarum. Addito Schematismo Dicasteriorum et Officialium Status provincialis, militaris, cameralis et ecclesiastici, in M. Principatus Transilvaniae*) vicerector al Seminarului clerului tânăr (gimnaziul seminarial) din Blaj (rector fiind Ioan Barna). Se pare că a murit prin 1841, căci în *Șematismul* din 1842 nu-i mai întâlnim numele.

¹⁸ Despre Demetriu Boer vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. II, n. 2.

¹⁹ Iosif Pop, despre care vezi scrisoarea VII, n. 10.

²⁰ Basiliu Rațiu, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8. Era profesor de istorie bisericească și canoane la Seminarul teologic din Blaj.

²¹ Iosif Pop va fi profesor de doctrină religioasă la Liceul greco-catolic din Blaj.

XIII

Blaj, 5 nov. / 24 oct. 1841

Domnule!

Pofta de a adaoge cit de puțin literatura rumânească m-au îndemnat a întrăbuința timpul întrecut de la alte cuprinderi deregătorești, în gătirea cărții, a căria cuprins îl vei vedea din aici închisele înștiințări¹, din care îți trimit 415 exemplare, cu acea umilită rugare să ai bunătate să le trimiți prin *Gazetă*² pe lângă cuvenita taxă, carea o voi plăti cît voi căpăta înștiințarea despre citimea ei.

Altă, iarăși, umilită rugare e aceasta: să-mi fii și onorată domnia-ta spre ajutoriu în cîștigarea subscriitorilor. Domnule, știi cum să pîrtinesc muzele în clerul nost și în Blajul nost. Pentru aceea, o parte a nădejzii în [i] razemă în domnia-ta! Ostăneala mi-au fost din indemn curat, cîștig nu voiesc, materia socotesc a o fi ales potrivită / lipsei timpului. Spre a porni tipărirea, să poftesc 300 subscriitori. 340

Domnule, timpul nu mă lasă să scriu mai multe. Pentru aceea numai îmi comînd întrăprinderea și, comîndindu-mă, rămîi al onor. dom.-tale plecat șerb,

Rus Ioan m.p.

prof. / 340°

[Adresa:] Spectabili Domino Georgio Baritz, Scholae Valachicae Coronensis Docenti ac Ephemeridum Valachicorum Redactori, merittissimo D-no sing. colendo. *Coronae*

¹ Prin această înștiințare, Ioan Rusu își anunța importanta sa lucrare *Icoana Pămîntului sau Carte de geografie*, Blaj, tom. I—III, 1842—1843. Despre valoarea acestui remarcabil manual românesc de geografie vezi Ștefan Manciulea, *Un geografist uitat: Ioan Rusu*, în *Cultura creștină*, XVII, 1937, nr. 2—3, p. 104—128; nr. 6—7, p. 428—444. Cartea, celebră în secolul trecut, este un adevărat monument al literaturii noastre didactice. Cu *Icoana Pămîntului*, despre care va fi vorba în toate scrisorile următoare, se încununează opera lui Ioan Rusu și tot cu ea se încheie scurta existență a scriitorului.

² „Prin *Gazetă*“, înseamnă prin anexarea unei înștiințări la fiecare exemplar dintr-un număr oarecare al publicației, în așa fel încît să ajungă în mîna fiecărui abonat al lui Bariț cite un prospect al *Icoanei Pămîntului*. Nu e vorba nicicum de publicare, aceasta avînd loc ceva mai târziu (vezi scrisoarea următoare, n. 4).

XIV

Blaj, 7 dec./25 noemv. 1841

Prea cinstite domnule!

Mult prețuita-ți scrisoare de 29/17 noiembrie o am primit cu bucurie și mulțămită. Io socoteam, domnule, a îți juca numărul abonărilor, circa 400, și pentru aceea am trimis numai 415 înștiințări. Că altmîntrelea, din 800 și mai bine cite am tipărit, îți puteam trimite și mai multe. Îmi sta totuși în mînte a te reflecta ca, de nu ar ajunge, să nu trimiți la Oradia, Beiuș și Abrud-Zlagna, că acolo trimisășăm io destule. Însă scriind iute, mi-au ieșit din mînte.

342 Domnule! Io am trimis la toți adunătorii de subscriere scrisoare și înștiințări, la cei din Ardeal, Oradea și Beiuș, *occasionaliter*¹, mai multe, iară la cei / din Iaș[i] și Bănat cite una, pe poștă, și acum trimit scrisoare la d. Măerescul² și Romanov³, iară pe poștă. La toți am scris că închisă lor înștiințare să va publica, sau s-au publicat, și prin *Gazeta de Transilvania*⁴ din Brașov. În corăspundințele ce va să am cu aceia sau cu alții, în viitoriu, va să scriu și ce mi-ai însămnat domnia-ta.

342^v Cum că năsăudanii s-au lăsat de prenumărare, înțălesăsem tomna din Năsăud, însă și aceea că acum le pare rău și le este cam rușine. De altă parte, mă foarte bucur că nu ți-au ajuns trimisele înștiințări, înțălegind de aceea că îți stă gazeta destul de bine. Io mai aveam încă la 40 de acelea înștiințări, și ți le-aș fi trimis cu *occasio* tîrgului de ieri. Însă socotind a fi tîrziu, m-am / lăsat. Domnia-ta: fă bine și lucrează cum vei socoti mai bine, că cu toate mă vei îndatora spre o ferbinte mulțămită.

Pe mine, domnule, de o parte, la lucrarea acestii cărți m-au îndemnat *Gazeta* domniei-tale, socotind, lingă o jurnalistică rumânească, a fi la locul său o geografie rumânească.

Și aceea încă îți fac cunoscut, că tomul 1 și 2 sint gata de tot, și purizate, iară din a triilea o parte mai este de lucrat. Călătoria cătră Viena, din vacație, m-au îndepecat, de nu poci fi cu totul gata pe Crăciun.

Că mă reflectezi, domnule, la imposturile care le fac unii cu foile domniei-tale, îți mulțănesc. Oamenii sint mestecați, răi și buni.

343 La Teodorovici⁵, în Peșta, încă am trimis înștiințări, *occasionaliter*. Sămănătorii aruncă sămînța, însă nu răsare tot firul. /

Ce îmi atingi, domnule, despre o istorie generală, cu adevărat că mi-ar fi o cuprindere foarte plăcută, și prin ea mi-ar curge peana mai răpede, fiindu-mi acea materie mai călcată⁶. Însă, domnule, e un lucru mare, care ar pofti ostăneală nu mai puțin de 4 ani, și puterile trupului îmi sint slabe. La un lucru ca acela ar trăbui mîntea țapăn încordată, și dacă e arcu slab, coarda încă slăbește curînd. De îmi va da Dumnezeu viață și nu mă voi împedeca cu alte cuprinderi, iară literare, la istoria generală și la o istorie mai scurtă a Transilvaniei și la geografia acestia îmi stă mîntea.

Domnule, un vers din *Foaie d[om]niei-tale, Toamna*⁷, și articolul *Rumânii și panslavismul*⁸ mi-au fost peste măsură plăcute. Te mai reflectez la art[icolul] din *Társalkodó, Az oláhokról*⁹: oare nu l-ai putea publica?

433^v Cu acestea, comînd[îndu-mă], rămii al m[ult] cinst[itei] d[om]niei tale plecat,

Rus m.p. /

¹ „Ocazional“, adică prin persoane private, nu prin poștă.

² Ioan Maiorescu. Acesta era profesor la Craiova (vezi *George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 203—419).

³ Librarul Iosif Romanov din București.

⁴ Înștiințarea trimisă abonaților lui Bariț — vezi și scris. anterioară, n. 1 — este un apel al lui Timotei Cipariu, prefectul tipografiei din Blaj, pentru abonarea cărții lui Ioan Rusu. Apelul s-a publicat în *Foaie pentru mîntea...*, 1841, nr. 47, p. 374-376 — *Icoana Pămîntului sau Carte de geografie scrisă de Ioan Rus, profesorul*

de geografie și istoria universală în liceul din Blaj, în trei tomuri — însoțit de un fragment din prefața lucrării (intitulată, în carte, *Cunoștințe găuitoare*). Pe parcurs, Bariț, a mai insera mici anunțuri despre mersul apariției volumelor (*Foaie pentru mîntea...*, 1842, nr. 35, p. 280; 1843, nr. 11, p. 88; nr. 20, p. 160).

⁵ Ioan Teodorovici-Nica, cărturar român din Pesta, colaborator principal, alături de Alexandru Teodori, la redactarea și publicarea *Dicționarului de la Buda — Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, în cursul a trizeci și mai multor ani s-au lucrat* — din 1825 (vezi Dimitrie Popovici, *Studii literare*, I, Cluj, 1972, p. 259).

⁶ Rusu era, doar, titularul catedrei de istorie universală de la Liceul greco-catolic din Blaj.

⁷ Poezia *Toamna* de Mihai Cuciuranu, publicată în *Foaie pentru mîntea...*, 1841, nr. 41, p. 328.

⁸ Articolul — extrem de important — al lui Bariț, *Rumânii și panslavismul (Foaie pentru mîntea...*, 1841, nr. 45, p. 353—358), polemizează cu un lung articol al publicistului clujean Szentiványi Mihály, *Unió*, din *Nemzeti társalkodó*, 1841, nr. 6, p. 41—42; nr. 7, p. 47—50; nr. 8, p. 55—58; nr. 9, p. 63—68; nr. 10, p. 71—75, în care românii sint învinuși că ar fi adepții unei mari împărății slave în Europa de răsărit și mijlocie.

⁹ Nu ne putem da seama despre ce articol este vorba, căci cele două ziare maghiare ce apăreau în 1841 cu acest titlu — *Társalkodó* (Pesta) și *Nemzeti társalkodó* (Cluj) — nu publică nici un material intitulat astfel. Să fie o greșală a lui Rusu, vînd, de fapt, să scrie *Az oroszok* (articol al lui Kazinczy Gábor apărut în *Társalkodó* de la Pesta, 1841, nr. 64, p. 253—254)?

XV

[Blaj, 21/9 10^{bris} 1841

Prea cinstite domnule!

La cele ce ai binevoit a le întreba de la mine, prin mult prețuita-ți scrisoare de 13 dec., iată, aici urmează răspunsul:

Eu, domnule, am voit a scrie numai un compendiu de geografie, de unde fireaște urmează că, în descrierea prințipaturilor vecine¹, mai departe de cit m-au lăsat firea compendiului nu m-am putut întinde, și de *a proportione*² le-am descris mai pre larg ca alte țări a Europei. În manuscris, Împărăția Osmănească, dimpreună cu acestea prințipaturi, cuprinde 6 coale, și din acestea mai bine de 2 le face descrierea Serbiei, a Valahiei și a Moldaviei³.

În descriere am ținut rîndul obicinuit: a) peste tot; b) topografia. În partea dintii am însămnat: marginile, pusătura geografică, mărimea, numărul lăcuiitorilor și feliul lor, religia, episcopiile, starea industriei și a neguțătoriei, cultura și științască, forma chivernisirii, mădularii Obșteștii Adunări, dicasteriurile mai înalte, împărțirea Valahiei în Mare și Mică, a Moldaviei în Țara de Sus și de Jos, subîmpărțirea a cei dintii în 18 județe, a Moldaviei în 13 ținuturi, care să numără. În topografie să descriu Bucureștii și Iașii, pe larg, însă nu ca niște cetăți strălucite, ca la d. Genili și Scriban, ci ca niște cetăți care, măcar în timpul de curund tre/cut, s-au înfrumsățat mult, prin rădicarea mai multor zidiri pompoase, prin petruirea și luminarea uliților⁴. Au rămas totuși departe de frum-săța cetăților din Europa de Apus, avînd uliți, mai mare parte, strimpte, strimbe și fără simetrie, căși mărunte, mestecate printră pompoasele

344

palate boierești ș.a. Să numără ulițele și zidurile mai de frunte, așazămințele pentru științe și arte și spitalele. Să face ceva pomenire din industrie și neguțătorie ș.a. Să înșiră locurile de înșămnat dimpregiurul capitalelor, apoi alte locuri mai ales, în Valahia 19, precum să află lângă Dunăre, în lăuntru țării și mai spre meazănoapte, iară în Moldavia 12. Despre rumâni să vorbește în descrierea Împărăției Austriești, iară despre firea pământului, munții, produsele și curgătoarele numitelor prințipaturi, în descrierea generală a Împărăției Osmănești. În toate m-am strădui a zice adevărul, *sine ira et studio*⁵, dară lin și cu cea mai mare cruțare. Iată, domnule, cum vorbesc despre cultura științască: „Cultura literară, alăturată cu neștiința ce întuneca mai demult această țară (Valahia), de la anul 1822 au făcut sporiu neașteptat. Colegiurile din București și Craiova, școalele de prin județe, orașe și sate, ba și seminarele teologice, după scurttimea timpului și stările împregiur, se află în o stare mult bucurătoare. / Literatura rumânească necăiri s-au pornit cu atîta rivnă ca pre țărării Dunării de Jos, unde au și crescut foarte răpede, însă — trăbuie să mărturisim — cam fără putere, și e asămenea unei tinere floricele ce își așteaptă întărirea de la timp, de la căldura și lumina soarelui. Limba lătinească nu au avut în școlile rumânești cuvinita prețuire și filosofia, îndreptariul culturii științesti la popoarele luminate din Europa, nu s-au învrednicit la ceva catedră, pînă în anul 1841, în acest principat. Pricinile le vor avea chivernisitorii de acolo mai bine cunoscute. Eu socotesc a fi următoarele: că nu s-au socotit a fi gătiți îndestul spre a primi pre un așa oaspet, că au ceva sfială, sau doară tomna frică de el! Însă nu e tîrziu, viitoriul e încă îndărăpt“.

În Moldavia: „Cultura științască e mai puțin întinsă și mai tîrziu pornită ca în Valahia, însă, precum se vede, începută cu mai mare statornicie și pre fundăminturi mai țapene“.

Ce judeci, domnule, oare drept și nevătămind am grăit despre punctul acest delicat?

În descrierea Valahiei am întrăbuintat *Geografia* d. Genili⁶, în a Moldaviei geografiuara d. Popescu Scriban⁷. Afară de acestea, pe Sulzer⁸, geografia cea mare a lui Schütz⁹ și alte compendiuri, pe care totuși le-am aflat în multe greșite. /

Despre aceea încă voiesc a te înștiința, că aflîndu-să numitele principate la capătul tomului a 2^a, de mă va lăsa timpul, dimpreună cu pe Transilvania le voi mai puriza o dată, cu ceva schimbări.

Acestea la prețuita-ți scrisoare. Apoi, umilit mă rog, fii bun și mă înștiințază, batăr prin un bilet în foaie băgat: a) ce știi domnia-ta, au statul cetățenesc are ceva înfățuire (representare) în Obșteasca Adunare, în Valahia și Moldavia? Eu știu că în cea dintîi trimit deputați Bucureștii și Craiova, iară în Moldavia numai Iași. Însă au alegu-să aceștia prin cetățeni, sau numai prin boierii numitelor cetăți?; b) de unde cumparați domniile-voastre hirtia pe care să tipărește *Foaia pentru minte, inimă* etc. și cum risma, că moara de la Sibiu nu face hirtie de scris?

La noi, domnule, tomna acum s-au pornit tipărirea *Șematismului*¹⁰. După episcopul au pornit trăsura ieri, care au adus și pe Arpadi¹¹ la Gherla,

dară nu *intra muros*¹², cum ar fi trăbuit, ci *extra muros*¹³. Pentru a da și noi foi au sosit rezoluția: *Datur facultas sub conditionibus a Gubernio proponendis*¹⁴. Ști Dumnezeu cum va să fie acelea!

După care, mulțămindu-ți pentru făcuta ostăneală, comîndîndu-mă prietiniei, rămii al p[rea] cin[stitei] domniei-tale plecat șerb,

I. Rus m.p./ 345^v

¹ Țara Românească și Moldova.

² „Ca proporție“.

³ Capitolul rezervat „Împărăției Osmănești“ în *Icoana Pământului* se află în vol. II, p. 255—312. Capitolul se întitulează *Turcia europenească* și se împarte în două subcapitole: *Insa Turcia* și *Principaturile tributare*, adică Serbia (p. 284—289), Valahia (p. 289—304) și Moldavia (p. 305—312). Proportional cu alte țări ale lumii, spațiul acordat principatelor extracarpatine este, vizibil, foarte generos, mai cu seamă cel acordat Țării Românești.

⁴ Iată pasajele lui Rusu despre cele două capitale, pasaje care sugerează cunoașterea lor de către autor, la fața locului: a) „*Bucureștii*, măcar au luat în timpurile de curînd trecute față cu mult mai plăcută ca mai nainte, prin petruirea și luminarea ulițelor și prin rădicarea mai multor zidiri strălucite, nu se pot totuși numi cetate frumoasă. Ei au forma cetăților turcești: uliți strîmbe, înguste, orînduite fără simetrie, palate pompoase lângă căsi amărîte și dinaintea multora grădini largi. Multimea turnurilor, totuși, a besericilor și a altor zidiri mari, ce se rădică printre desfătatele grădini, îi dau, din ceva depărtare, vedere plăcută. Întinderea acestei cetăți e mare, că numără la 12.000 căsi, 130 bescrici, 26 mănăstiri, 10 hanuri mari și la 80.000 lăcuiitori; cînd Viena, cu 375.000 lăcuiitori, cuprinde numai 8343 căsi“ (p. 300—301); b) *Iașii* sint cetate mare, cu formă cam lungăreață și numără peste 40.000 lăcuiitori. Are uliți mai mare parte strîmbe, înguste, și numai una, numită Podul mare, e mai largă și lungă. De curînd au început a se așterne cu petri, în locul lobdelor de lemn cu care era podite mai demult. Piațe nu are. Cășile mărunte sint mestecate printre besericile și palatele pompoase: catedrala noauă, o zidire mare și frumoasă, cu patru turnuri, beserica Tri-Sînților, o zidire țapănă, mai mare parte de peatră, în carea se țin moaștele S. Paraschive; Golea; a S. Spiridon, lângă carea se află un spital; a S. Nicolae celui Bogat ș.a. Dintre celelalte zidiri înșămnăm: curtea principelui, în ruini, palatul Roznovanului, a lui A. Ghica, D. Sturza, T. Balș, A. Conta“ (p. 310).

⁵ „Fără mînie și fără părtinire“.

⁶ *Geografia* lui Iosif Genilie: *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă, a continentelor în general și a României în parte, de ...*, profesor de geografie și hronologie în Colegiul Național, de care adaptată, s-a tipărit spre întrebuintarea tinerimei din clasele de umanioare, București, 1835 (adaptată și retipărită de nenumărate ori).

⁷ *Mică geografie a Daciei, Moldaviei și a Țerii Românești. Prelucrată de pitariul V. Popescu-Scriban, elev Academiei Mihăilene*. Iași, 1838.

⁸ Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Valachey, Moldau und Bessarabien, im Zusammenhange mit der Geschichte des übrigen Daciens, als ein Versuch einer allgemeinen dacischen Geschichte mit kritischer Freyheit entworfen. Der ersten oder geographischen Theils*, I—III, Viena, 1781—1782.

⁹ J. B. Schütz, *Neue historische und geographische Gemählde oder Charakteristiken merkwürdiger Personen und Darstellungen wichtiger Begebenheiten unserer Zeit: nebst Schilderungen der durch die neuesten Schicksale ausgezeichneten, neu entdeckten oder näher untersuchten Länder und Wölker*, vol. I—XII, Viena, 1811.

¹⁰ Al doilea *Șematism* al Blajului — primul fusese tipărit în 1832 — intitulat: *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania, pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV*, Blaj, 1842, 271 p.

¹¹ Alexandru Arpadi, preotul călugărit din Ceanul Mare (vezi scris. VI, n. 12).

¹² „Între ziduri“, adică în Mănăstirea greco-catolică de la Nicula.

¹³ „În afara zidurilor“, adică paroh, nu călugăr.

¹⁴ „Se dă aprobare sub rezerva recomandării Guberniului“.

Prea cinstite domnule!

[Blaj, februarie (?), 1842]

Cu cea mai mare plăcere și bucurie am apucat pana totdeauna spre a-ți scrie domniei-tale. Cu cât, dară, trebuie să fac aceasta mai cu samă acuma, când am de a-ți mulțami pentru ostăneala făcută pentru mine, în mai multe privințe¹. Domnule, numai atita zic, că îți mulțămesc ferbinte pentru toate, și că a putea face aceasta după cuviință îmi lipsesc cuvintele.

Domnule, aieptezi a să mai slobozi încă o înștiințare etc. Ferească Dumnezeu! Și aceasta au fost prea mult!² A te publica prin toate țările, ca să poți tipări o carte atita trăbuincioasă pentru toată plasa de cetitori, și a fi silit a cere ceva formă de milă, e mult, e prea mult pentru un om simțitoriu. Acuma au trecut preste mine; zelul m-au silit a o suferi. Însă, domnule, nu e de lipsă mai mult, că numărul subscriitorilor au trecut, cu cei de la domnia-ta, peste 300, macar încă nice din Ardeal am căpătat de la toți culegătorii, și de la unii fără indoială va să capăt. Unii mi-au adunat / peste nădăjde-mi, mai cu samă de la Năsăud, Abrud, Făgăraș, Bălgrad, S[as] Sebeș, ș.a. Din Ungaria încă nu am primit nice răspuns. Din București și Iași am căpătat nădejde, însă acuma nu am lipsă de ei, și să fi știut nu aş fi colindat pe la ușa-le. De vor tri-mite, bine vor face; de nu, cartea să va tipări cu cîți am, cu atita mai cu samă că ciștigul nu mi-au fost scopul niceodată. A face strigare mare, domnule, și pentru aceea nu ar fi cu cuviință, că cartea va avea și slăbi-ciunile sale, pe care nimene, doară, le va cunoaște mai bine ca mine. Partea stilistică, domnule, nu va putea plăcea la toți, mai cu samă urechilor delicate de la București, unde nu place nemica ce nu e ca la ei. Consecința mi-au fost pururea însușirea cea mai plăcută, și totuși nu va să o pociu ținea în tot locul, mai cu samă în formarea adjectivelor din numele proprii. Pre acestea am luat a le scrie după pronunțare. Cîtă greutate! Am fost silit, în unele cuvinte, a băga și pe *o* și *ii* a ungurilor etc. Cum pot acestea a plăcea tuturor? Apoi tipografia noastră! / Tipăritul să va începe după ce să va găta *Schematismul*³.

Zici, domnule, să nu tipărim numele subscriitorilor. Despre acesta lucru nice eu nu sint fără indoială, temindu-mă mai cu samă ca să nu să prea mărească tomul a tria. Însă, de altă parte, nu ar fi cu stricare și tipărirea lor, pentru ca să le cunoască publicul cetitoriu. Apoi, unii dintră abonători, în proclămățiile sale, au adus de îndemn și aceea, că cît de frumos ar fi să le rămîie numele tipărite în acea carte! *Vanitas vanitatum!*⁴ Dară trăbuie a o tămie și pe aceasta. Domnia-ta, domnule, ține dară numele 77 subscriitori, că în timpul său, de îmi vor fi de lipsă, le voi pofti și, de va voi cineva să rămîie fără nume, îl vom pune fără nume⁵.

Ce se ține de gazete, rezoluția venită de la Curte ți-o am fost scris⁶. Guberniul au rinduit cenzor pe fôispănul Comitatului Bălgradului de Jos⁷, care știe nu numai rumânește, dară și țigănește, cu acea adaogere că dînsul să își rinduiască un substitut, însă nu preut (vezi, domnule, să

nu fie de o plasă cu redactorul!), ci mirean. Mirean de acea samă în Blaj și în vecinătate nu să află, și apoi stăm așa. Apoi și cînd s-ar afla, *hic agitur de principio*⁸: pentru / ce nu ar putea fi cenzor un canonic, care e necurmat în loc și care să ține de o corporație cu destulă vilfă, ce au pus *instrumentum unionis*⁹, mai cu samă cînd episcopul stă bun că acesteia foi un vor lua ceva tendenție stricătoare? Pentru noi cu adevărat ar fi foarte bine să fie cenzor străin, însă în loc.

Acuma episcopul e la Cluj. S-au făgăduit că va face remonstrație la Gubern să își schimbe condiția și, de nu, să va întoarce iară la Curte, de unde fără indoială va dobîndi ca cenzorul să fie din Capitul. Însă timpul trăce. Mie, de o parte, mi-ar plăcea să îmi poci găta lucrul pe atunce.

De maghiarism, domnule, îmi aduc aminte că m-ai mai întrebat odată¹⁰. Ce ți-am răspuns atuncea, nu știu, însă eu cred că el va învinge, dară numai întru atita, ca limba ungurească să fie limba administrării întră unguri și săcui, și limba școlii iară întră aceștia. Românii, pe lîngă el, pot să își ție naționalitatea cu cinste, și beserica le va fi baza în care să pot răzâma. Pină va fi religia în cinste va să stăie naționalitatea rumânilor. Sila Împăratului Josif de a germaniza pre /.../ ¹¹

¹ Popularizarea *Icoanei Pămîntului* prin foile de la Brașov (vezi scris. XIV n. 4 ș.a.) și recrutarea de abonați, redacția fiind unul dintre colectanții de bază ai manualului lui Rusu.

² Adică prospectul semnat de Cipariu ((scris. XIV, n. 4). Nu se va publica altă înștiințare.

³ Vezi scris. anterioară, n. 10.

⁴ „Deșertăciunea deșertăciunilor“.

⁵ Cu toate că Rusu nu prea agreea ideea de a tipări în anexa geografiei sale numele abonaților, lista acestora va apărea, totuși, la sfîrșitul volumului III, tipărit postum, în 1843. Iată numele persoanelor din Țara Românească și Moldova care s-au prenumerat la această lucrare monumentală a culturii noastre moderne:

„În Craiova: vornic Gr. Oteteleşanu, clucer Const. Zăbreanu, clucer Gh. Coțofeanu, paharnic Cnezul, paharnic Gr. Oteteleşanu, paharnic Șt. Ganescu, paharnic Gr. Racoviță, colonel D. Haralampie, sluger N. Oteteleşanu, sârdar Scarlat Stănescu, pâr. Radu Tempea, inspector, lăitenant N. Păianu, pitar I. Carațiu, pitar Ștefan Romaneanu, pitar I. Diculescu, pitar D. Nicolaid, pitar D. Gheorghe, pitar C. Munday, preot Chiril Barbul, preot C. Leca, profesor Grigorie Mihăilescu, profesor I. D. Crăciun, Gr. Răcanu, pitar H. Aposolad Turnabitul, D. I. Severineanu, Const. Căncea, pitar Băluță, N. Ploșoreanu, Chiriac Pop, Daniel Gheorghe, școlar Ioan Pirvulescu, școlar Fudul Atanasiu, școlar Ștefan Ciorocianu. În *Cerneț*: clucer C. Glogoveanu. În *Slatina*: sârdar N. Isvoreanu, C. Stanciovici, profesor, N. Șerbănescu, profesor K. Felix. În *Caracal*: I. Grozescu. În *Tîrgul-Jiului*: d-na Ecaterina Simboteanca, maior C. Cerchez, sârdar Gh. Magher, sârdar Mihail Giovanul, pitar Constantin Roșanul, Alexandru Leonida, V. Popescu, profesor. În *Iași*: prea sf. s. părintele mitropolit Veniamin Costache, pâr. arhimandrit Teodorit, pâr. archidiacon Meletie, marele log. Costache Conache, spătar Gheorghe Varlaam, ban Nicolae Bucur, Nic. Istrate, Alexandru Balica, Nic. Proca, stolnic Gheorghe Stîhi, prof. pâr. Teofan, ieromonah Ilarie Vîrnav, Gavril Moldovan, Ioan Cenușescu, Gheorghe Lușcă, pâr. Ioan Petroviciu, protopop, căminar Pavel Cristea, pâr. Lavrentie, Iosif Teodori, apotecar, Grigorie Radovici, Cost. Platon, Vasile Anastasiu, Minurie Iacovescu, Dim. Nica, liber Teodor, Dornian, postmeister, Vasilie Pop, inginer, Dimitrie Moroșan, feldwebel la C[ezaro] [răiasca] aghenție, Gheorghe Maser, feldw. acoloși, Dimitrie Vaida, feldw. acoloși, Alexandru Vavul, feldw. acoloși, Iacob Oros, feld. acolo și, Nicolae Gazdac, feld. acoloși. În *Socola*: Ioan Maior, profesor. În *Neamț*: Vardai Alecu Mandaca“.

Adăugînd numărul — firește, mult mai mare! — al abonaților din Transilvania, Banat, Maramureș, Crișana și Ungaria, avem imaginea unei cărți de mare răsnet în epocă.

⁶ Scris. anterioară, n. 14. Rusu îi comunicase, acolo, lui Bariț concluzia de bază a rezoluției Curții vieneze cu nr. 4781 din noiembrie 1841, cu privire la intenția lui Cipariu și a blăjenilor de a tipări o publicație periodică: *Datur facultas sub conditionibus a Gubernio proponendis*, la care Guberniul răspunde cu numirea unui cenzor străin. Ulterior, la o nouă intervenție a lui Lemeni — vezi pasajele următoare ale acestei scrisori — Curtea revine asupra punctului legat de cenzorul pentru foile viitoare ale Blajului și, prin decizia nr. 3727 din septembrie 1842, îl denumește de cenzor pe canonicul Constantin Alutan. Vezi și scrisorile lui Iosif Many, nr. III.

⁷ Alba Inferioară.

⁸ „Aici se discută de principiu“.

⁹ „Instrumentul uniunii“, adică adept al teoriei iredentiste maghiare de uniune a Transilvaniei cu Ungaria.

¹⁰ Vezi scris. X.

¹¹ Sfîrșitul scrisorii lipsește.

XVII

Mult cinstite domnule!

Blaj, 29 mai c.n. 1842

Cu mine se întîmplă ca cu omul sărac, căruia abia plinindu-i-să o lipsă, iată vine alta în locu-i. Mult timp m-am împedecat de la tipărirea *Geografiei*¹ prin cuprinderea tipografiei cu *Schematismul*², care gătin-du-se demult, pentru niscari neînțălegeri nu mi-au sosit hîrtia velină pe timpul său. Această împedecare încă s-au ușorat, încă înainte de 3 săptămîni, și hîrtia toată pentru toate 3 tomurile zace în abundență în măgăzînul tipografiei. Cînd, iată, altă împedecare, mai mare ca cea dintîi: ne apucăm de cules, dară 2 litere nu ne ajung nice la o coală întreagă. Pricina au fost că, voind a tipări după ortografia urmată și de domniile-voastre, am lăsat, în vacanție, de au vărsat în Peșta literele *i* și *î*, care lipsea aicea, și vărsătoriul, din greșală, au vărsat din cicero, cu care voiesc a tipări, numai puține, și din garmont mai multe. Greșala nu au putut-o vedea capetele slabe care au cules *Înștiințarea*³ pînă acuma. P[ărintele] Țipar au scris la Peșta în / 3 rînduri, pentru plinirea scăderii, mai pe urmă în 25 aprilie, pe Recipisse, lăsînd ca literile lipsitoare să le trimeată prin delegeanț, și nu au dobîndit răspuns. De atuncea, dară, tot așteptăm în zădar. Acuma am aflat alt modru de ajutorat, și de la 1 iunie va să începem tipăritul cu jumătatea de coală. Eu lucrul l-am gătat încă înainte de Paști. Subscriitorii am peste 500, însă împrăștiați în 4 țări, mai mare parte totuși în Transilvania.

Acestea am voit a ți le scrie, ca să îmi știi și domnia-ta năcazul, și cu acest prilej închid aicea un articol pentru *Foaie*⁴. Voiam a-l mina mai departe, ca să cuprindă și alte lucruri, mai cu seamă dezlegarea întrebării: în ce limbă ar fi de a se face instituția poporului ș.a. ?; care am socotit a fi mai bine să rămîie pe altă dată. Mă rog, primește-l, că socotesc a nu fi scris nimic ce ar fi spre stricare. Mă rog numai să rămîie anonimitatea.

Înainte de Paști am avut norocire de d. Trebonie⁵, care au poposit la noi mai 2 săptămîni. El au dat prilej de a își arăta unii oameni din

Blaj răutătea și alții slăbiciunea. Lucrul e mai întărsat decît să nu îl știi și domnia-ta, dară mai crengurat decît să se poată scrie în epistolă. Doară vei avea prilej a-l auzi întră 4 ochi, sau mai curînd, sau mai tîrziu.

După care, comîndîndu-mă, rămîi al cin[stitei] d[om]niei-tale plecat șerb,

I. Rus m.p. / 346°

¹ *Icoana Pămîntului*.

² Vezi scris. XV, n. 10.

³ Vezi scris. XIV, n. 4.

⁴ Articolul este o recenzie: *Pentru Schematismul clerului din Episcopatul Făgărașului și încă ceva și s-a tipărit în Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 26, p. 201—205, sub semnătura A.B.C. Sub pretextul recenzării șematismului greco-catolic pe 1842 (scris. XV, n. 10), Rusu face o critică subtilă și la obiect a situației învățămîntului în școlile din Blaj, plîngîndu-se de puținătatea profesorilor, de pregătirea lor și mai cu seamă de zelul lor pe teren cultural. Observațiile sale sînt usturătoare la adresa îndolenței pe care i se pare că o descoperă în rîndul dascălilor. De pildă, „de gramatică românească, de la Șincai și Clain înceace pînă acum, nu au prea fost vorbă, de ortografie prea puțin, și acestea au rămas numai vorbe goale“.

Ceea ce urma să irite, însă, Blajul, este analiza pe care o face situației clerului din eparhie: „Episcopatul Făgărașului are prea multe biserici, prea mulți preoți și prea puține școale [...]. De la mulțimea preoților atîrnă sărăcia, neprețuirea, neștiința și nehrănicia lor întru plinirea deregătoriei, din care apoi iară curg: desprețuirea religiei și întunecarea poporului, cu o droaie de prejudețe și de credințe deșarte. [...] Voitorii de rău a românilor nu le pot pofti ceva mai rău decît preoți mulți, fără învățătură, și pînă cînd tot cuibul de 30, 40, 50—100 de suflete va avea preotul său, pînă ce 600.000 suflete vor fi silite a ținea peste 1400 preoți, pofta lor va fi plinită“.

Insistă apoi asupra paupertății învățămîntului sătesc național din Transilvania: 20 de școli, subliniînd, la modul iluminist, că: „Acestea sînt zise pentru aceia ce voiesc luminarea norodului de jos și sînt convinși despre ea că e folositoare, iară nu pentru unii care zic: « Ce să învețe săteanul, că învățînd va cunoaște numai mișaua sa soarte și se va face mai nefericit, nici va fi mai bun plugariu, boariu și păcurariu de va ști carte! » Cu acestea buhe iubitoare de întuneric nu putem vorbi“.

Recenzia constituie o lovitură puternică dată partidei lemeniene, dominată de inerție și rugină, alăturîndu-l pe autor — rămas pentru contemporani cu desăvîrșire anonim — de partea lui Simion Bărnuțiu și a adevăratei sale partide naționale, care în același an pornise atacul împotriva stărilor nefirești de lucruri din Blaj (vezi studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu).

Recenzia lui Rusu a pornit o întreagă serie de articole pe aceeași temă, serie continuată de publicația clujeană *Vasárnapi Újság* (vezi G. B o g d a n- D u i c ă, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, București, 1924, p. 58—60; scrisorile lui Nicolae Many din acest volum, nr. IV, n. 4).

⁵ Despre perioada petrecută de A. Treboniu Laurian în Transilvania, lunile martie-iunie 1842, aflăm pentru prima dată din această scrisoare, și din scrisorile lui Nicolae Maniu (vezi-le în acest volum), nr. III și VII. În martie, Laurian era la Sibiu (Maniu, nr. III), pentru ca în aprilie să-l întîlnim la Blaj. Călătoria avea un scop care ni se relevă în premieră cu această ocazie: voia să între profesor la liceul blăjean. Dar, cum tînărul excentric, educat în afara sferei de influență a Blajului, nu putea să între în grațiile lui Lemeni, tentativa lui Laurian se soldează cu un eșec evident. În 17/29 aprilie era de pe acum din nou la Sibiu, de unde îi scrie lui Cipariu despre nereușita întreprinderii (Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, Fond. coresp., nr. 1332). Reproducem în întregime această scrisoare, un adevărat monument lingvistic, unicul loc cunoscut în care Laurian încearcă să aplice la limba română regulile teoretizate în *Tentamenul său critic* din 1840:

„Clarissime Domine!

Iacă ce-mi scribe episcopul:

« Amice!

Despre viitoarea aplecare nu putem deplin a te încredința, drept nice voim ca despre aceasta, ca despre lucru statornicește hotărit să socotești. Că cînd am vorbit cu domni noștri, era vorbă că te vei întoarce la Viena; eu am zis că nu voiesc a-ți împedeca fericirea, ca să-ți spună fire cum [că] aici plata care o are matematicul o vei avea, dară nice de cvartir, nice de alte a te îndemina nu vom putea. Și de plată încă statornicește nu știm ce va fi, că de nu ne vom restringe, nu va fi bine.

Ne vom socoti cu toți și pe poșta antia iți vom scrie la Sibiu, că ieri am vrut, dară slăbiciunea nu m-a lăsat.

Blaj, 12 april (1)842

Episcopul Ioan m. pria ».

Ce va să zică aceasta? Îmi pare rău ca abem verbit desupra un lucru ce potebam știre mai înainte că nu va abea succes. Ce-mi va scriberi a Sabiniu, nu știu. Domnia-ta abend scamn în Consistoriu, poți să știi mai înainte de mene. Fă bene și-mi scribe. Mă rog, nu-l superare cu verbala, neci nu-li spona ceva de această scrisoaria.

Remaniu cu toată plecațiunea el domnialei-tele prea devotat,

A. Treb. Laurian m. pria.

Sabinu 29/17 aprilie 1842

Dominilor profesori cu quali abem verbit, multă inclinațiune de partea me și doară adieu!

De trâmăți cartea la postă, trâmăte la *poste restante*, prin altru a d. Dunca.
[Adresa] Clarissimo Domino *Timotheo Cipariu* in Lyceo Blasiensi S. S. Theologiae Professori. *Blasii*

XVIII

Mult cinstite domnule!

Blaj, 16/4 septembrie 1842

Mi-am fost propus să-ți scriu astăzi o scrisoare pe îndelete, însă niște împregiurări așa mi-au cuprins timpul, cît abia mă putui acum, după apusul soarelui, apuca de ea.

Domnule, tomul I din *Icoana Pămîntului* e gata, și mine să va pune pe teac coala de pre urmă. Mă rog, dară, fii bun și virește undeva, sau în *Gazetă* sau în *Foae*, aici alăturata înștiințare¹. Tipăritul mi-au fost foarte molest, că pe tipografii noștri domnia-ta îi știi bine, și mi-au cuprins toată vacația, întru atita cît abia mi-au rămas timp de 11 zile, în care am făcut o răpezire pe la Hunedoara și frumoasa vale a Hațegului, pînă la dărămăturile Sarmășeghetusii. În acest timp s-au tipărit coala a 12, 13 și 14, în care au rămas dese greșele mărunte. Nu avem ce face!

Domnia-ta ai avut bunătate a imi trimite în un rînd 24, și după aceea, cum mi-au spus d. Țipar, 16 subscriitori. Exemplarele le voi trimite din Sibiu, numai să se lege, însă pînă atunci scrie-mi [i], mă rog, pe speșele mele, cîte să fie pe hirtie de rînd și cîte pe velină, că de acestea încă am tipărit 100. Apoi, domnule, să nu uit! Pomenii de d. Țipar. Așa este, pînă acum l-am numit tot *părintele*, dar de acum îl voi numi *domn*, că e *canonic*, ales alaltăieri, cu 5 alesuri în contră la tri, care le-au căpătat d. Șereni². Eu mă bucur foarte, nu din ceva interes egoistic, fără că aici avură respect științele.

Sc[r]isesăși d. Țipar să te înștiințeze despre profesorii din filosofie³, pentru niște tineri din Săcele, la care mi-au lăsat să iți răspund că profesorii sînt tot aceia, afară de a matematicii, care va fi Pop Ladislau⁴, teologul de Viena. Despre alte lucruri te va înștiința d. Țipar, de altă dată. / În profesorii de teologie încă se face puțină mutare, că d. Raț⁵ *tandem*⁶ s-au lăsat, și poate că îi va urma Turcul⁷, de cumva nu să va muta lucru pînă mine-poimine. În gimnasiu is tot călugării, 4 noviți și un bătrîn⁸. Îi tot nor și ceață pe la noi, precum știi.

De aplecarea dd. Măerescu⁹ și Trebonie¹⁰ m-am bucurat foarte. Proșesul celui dintii¹¹ să vede că au mers precum scrie Sulzer¹² despre proșesurile din Țară: „Spurcatule țigan, ce ai făcut?“ „Am furat“. „Vei merge la ocnă!“

Despre gazeta noastră nu știm nimic, dară nădejde tot avem, că încă nu ne-au venit răspuns de la Curte, la răprezentarea Guberniului de 24 iunii 1842¹³. Literale de la Peșta ne-au sosit cît ț-am scris epistola mai de pre urmă. Ele au stat în Cluj vro 3 săptămîni.

Mă comînd, domnule, și rămii al m[ult] c[institei] d[om]niei-tale plecat șerb,

Ioan Rus m.p.

Vertatur! /

Articulul care ți l-am trimis, despre *Schematism*¹⁴, au atins în Curte¹⁵ niște rane ascunse și au pricinuit un pic de usturare. S-au stîrnit buhele. Am auzit că ar fi gătat ceva în contră. Primește, domnule, că poate să imi mai deie prilej de a mai scrie ceva, iară cu tot cumpătul¹⁶. În precuvîntare încă am băgat ceva¹⁷. Ei se vinuie pe Dimitrie Boer. Apoi, nu știi, oare cine l-au întors pe ungurie?¹⁸ /

¹ S-a publicat în *Foae pentru minte...*, 1842, nr. 35, p. 180, probabil scurtată: „Din *Icoana Pămîntului* sau *Geografia* d-lui profesor Ioan Rus, tomul I au ieșit de sub teac, și este nădejde că nu peste multă vreme publicul va primi cartea întregă în mină“.

² Teodor Șereni, despre care vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. XIV, n. 6.

³ În 1842, profesorii cursului de filosofie al Liceului greco-catolic din Blaj erau: *Nicolae Marcu*, la fizică teoretică și experimentală, *Ioan Rusu* la geografie și istorie, *Simion Bărnuțiu* la filosofie, *Iosif Pop* la doctrină religioasă și *Gheorghe Draja* la „mathesi“.

⁴ Viitorul om politic român Vasile Ladislau Popp, despre care vezi scrisorile lui Iosif Many din acest volum, nr. VII, n. 11.

⁵ Basiliu Rațiu (scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8).

⁶ „În sfîrșit“.

⁷ Ioan Turcu (scrisorile lui Iosif Many, nr. VIII, n. 4).

⁸ După *Șematismul...* Blajului pe 1842 (scris. XV, n. 10) profesorii Gimnaziului greco-catolic din Blaj în 1842 erau: *Constantin Alutan* „praefectus“, *Demetriu Ladai* la clasa superioară de poetică, *Demetriu Boer* la clasa inferioară de poetică, *Mihail Ambroziu Elekeși* la clasa superioară de gramatică, *Iosif Tarcea* la clasa mijlocie de gramatică, *Toma Alpini* la clasa inferioară de gramatică iar *Grigore Moldvai* la limba germană. „Noviții“ sînt Ladai, Boer, Tarcea și Alpini iar „bătrînul“ Mihail Ambroziu Elekeși, călugăr bazilitan după toate canoanele (vezi *Ioan Rațiu*, *Blajul*, p. 20).

⁹ Ioan Maiorescu.

¹⁰ August Treboniu Laurian. Amîndoi fuseseră proaspăt „aplicați“ în învățămînt, Laurian la „Sfîntul Sava“ în București (Ilie Popescu-Teiușan și

Vasile Netea, *August Treboniu Laurian*, București, 1970, p. 40), la catedra de filosofie iar Maiorescu „reaplicat”, în Moldova, după ce părăsise Craiova în urma unui scandal notoriu (*George Bariț și contemporanii săi*, I, p. 203—419).

¹¹ Despre „profesul” lui Maiorescu, vezi *Ibid.*

¹² Sulzer în *Istoria* sa, despre care vezi scris. XV, n. 8.

¹³ Vezi scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. III, n. 14; scris. XVI, aci supra, n. 6.

¹⁴ Articolul despre *Sematism...*: vezi scris. anterioară, n. 4.

¹⁵ Curtea episcopală de la Blaj.

¹⁶ Nu se va mai scrie.

¹⁷ Acum, în pragul ieșirii de sub tipar a primului volum din *Icoana Pământului*,

Rusu scrie o excepțională *Precuvîntare* a cărții, datată, în volum 2/14 septembrie 1842. Precuvîntarea este valoroasă în egală măsură ca preambul la cel mai bun manual românesc de geografie din cultura noastră modernă sau ca scriere independentă. Depășind scopul unei prefețe, autorul se lasă minat de condei în direcția scopului național pentru care militau românii în 1842: apărarea limbii și naționalității de intențiile deznaționalizatoare ale nobilimii maghiare (vezi studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu din acest volum). „Eu, din parte-mi, socotesc — scrie Rusu — a fi mai scump omului sufletul și unui popor limba, și în acea formă a fi un popor datoriu a-și apăra limba în carea e datoriu un om a-și apăra viața” (tom. I, Blaj, 1842, p. VIII). Mai departe, el ia în analiză necesitatea dezvoltării culturii și literaturii la români, a dezvoltării științelor în limba națională: „Românii nu mai pot fi în starea de pină acum. Lor le este de lipsă cultura, și aceasta în limba românească. Insa cultura literară nu poate fi fără literatură. E, dară, de lipsă să se înființeze între noi literatură românească”. Limba națională trebuie cultivată și perfecționată în această direcție: „Noi trăbuie să spargem în multe locuri gheața, trăbuie să pășim pe cărări cam spinoase, neumbate”. Prefața se incheie cu o prezentare a conținutului și metodologiei folosite la redactarea cărții.

Rusu îi trimite lui Bariț *Precuvîntarea*, care se tipărește, sub titlul *Literariu*, în *Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 46, p. 361—365 (mai puțin partea doua, strict geografică). Acel „ceva”, „băgat” de Rusu în prefața cărții, este aluzia la numărul mare de preoți din Transilvania, lucru pe care în articolul despre *Schematism* (vezi scris. anterioară, n. 4) îl considerase dăunător pentru români. Partea cea mai îndrăzneată a prefeței este, însă, răspunsul său la întrebarea: „De unde își va trage puterea cultura românească din Transilvania?” Răspunsul: „Noi avem un cler, numai în Transilvania, mai mare de 2000 fețe [n. ns.], mulți nobili cetățeni, bărbați români din inimă în deregătorii înalte ostășești și cămărești, oameni slobozi între sasi, și doară vom avea și dascăli [s. ns.]. Apoi, în vecinătate-ne, două țări românești, din a cărora literatură nădăjduim că ne vom putea în viitoriu împărtași mai neîmpedecați ca pînă acum” [s. ns.].

¹⁸ *A Fogarasi Görög egyült Püspöki Megye névtára s még valami*, în *Vasárnapi Újság*, 1842, nr. 431, p. 482—501. Traducerea — nu *ad litteram*, ci selectivă — e semnată D.E.F., în continuarea semnăturii lui Rusu (A.B.C.). Nu există indicații care să ne conducă la o atribuire certă a paternității acestei traduceri. Întrebându-l pe Iosif Many, colaborator permanent la *Vasárnapi Újság* (lucru pe care contemporanii nu-l știau) cine poate fi autorul traducerii, Bariț primește răspunsul (vezi scrisorile lui Many, nr. IV) că acesta e „român limpede, domnule, om sans peur et reproche, care cutează oricui a zice adevărul în față, și e colucrătoriu ordinaru” [s. ns.]. Ultimul indiciu înclină spre posibilitatea ca Many însuși să fi tradus recenzia lui Rusu pentru publicația ungurească.

XIX

Domnule!

Blaj, 2/14 oct. 1842

Peste scurt timp vei primi 44 exemplare din *Icoana pământului*, trimise prin librariul d. Thiry¹ din Sibii. Din acestea, 5 sînt pe velină, 13 pe hîrtie mai albă ca cea de rînd, legate cu hîrtie de o culoare cu cele pe velină, 26 pe hîrtie de rînd. Din cele pe velină, 4 sînt a domniei-tale,

1 îl dă d. Vasici, iară gratis, că domnia-sa, în anul 1831, avînd întîlnire în Peșta, au fost așa bun de mi-au cinstit un exemplar din *Antropologie*², apoi eu nu am uitat. Cele 13 pe hîrtie mai netedă le împărțește la persoane mai alese, între care mă rog să fie și Murășenii.

Prețul celor 39 exemplare, dacă îl vei aduna, ce știu că nu poate fi în pripă, îl ține la domnia-ta pînă se va face despunere despre el, că socotesc a să putea complana cu taxa foilor domniei-tale pe anul viitoriu.

Am lăsat ca să învălească bine pachetele, să nu se roadă, că, nefiind în persoană în Sibii, nu știu cum au plinit. De s-ar întîmpla ca v-un exemplar să se fi smentit, pune-l de o parte și mă înștiințează să trimit altul în locu-i.

Nu am trimis nice jumătate exemplarele, că cînd au venit clericii³ și studenții⁴ nu au fost gata. Acuma nu prea capăt rînd. În Transilvania tot le voi trimite mai pe urmă, însă în Valahia (că d. Măierescu, care mi-au fost adunat 50 subscriptori, / văd că se duseră), în Moldavia și în Ungaria mai cu greu. Cît de curînd voi scrie la Romanov, în București, și îl voi ruga să primească împărțirea exemplarelor la subscriitorii adunați prin d. Măierescu și expedirea celor din Moldavia. În Ungaria am de trimis la Lipova, Arad, Logoj și Beiuș. Acestea toate, mai tîrziu.

Cu tomul II sîntem acum în coala a 6, însă mergem încet, că s-au scurtat ziua și maisterul Pugner⁵ vede cam rău noaptea.

Cu precuvîntarea m-ai cam grăbit puțin⁶, dară nu am avut ce face. Trebuia să pui unele în altă formă și să mai adaug altele care au rămas. Mai tîrziu mi-au venit în minte, dară tîrziu. În ortografie încă văd unele scăderi, care a le îndrepta iară e tîrziu. *Errando discimus*⁷.

D[omnul] Raț⁸ s-au lăsat, precum ț-am scris, de profesură, dară i-au urmat nu Turc, ci Boer Dimitrie⁹. Barna¹⁰ iasă din rectorură și ș-au cumpărat boi, să ție economie. Popovici¹¹, cai. *Similis simili gaudet*¹².

La noi se preplinesc acum un act fericitoriu de naționalitate și religie, care este alegerea moralistilor¹³. S-au adunat turma de toate părțile. Apoi novițiul de la călugări, Albani¹⁴, care au fost an profesor la principie, va să fie *universal theologiae professor*¹⁵. Acestea se fac așa, și dacă le spui cu[m] se fac, ești om neodihnit și hulitoriu. Vlădica se turbură cînd vede că vin candidați la moral cu testimoniuri, adecă de aceia carii au învățat la școale. Îi mai plac cei de la plug, carii nu aduc testimoniuri. /

Domnule, prin cuvintele de la începutul epistolei ce ai binevoit a mi-o trimite de curînd mi-ai stîrnit curiozitatea. Oare ce ar fi aceea ce ai voit a-mi scrie, și nu mi-ai scris?

Ei, domnule, dară te cuprind prea cu multe, și domnia-ta ai lucru, și eu încă am lucru.

Mă comînd, dară, și râmii al domniei-tale plecat șerb,

Ioan Rus m.p.

prof. de istor. / 350

¹ Librar din Sibiu.

² Lucrarea lui Pavel Vasici, *Antropologia sau scrută cunoștință despre om și despre însușirile sale*, Buda, 1830, 286 de pagini.

³ Adică elevii Seminarului teologic.

⁴ Elevii Liceului episcopal.

⁵ Tipograful Seminarului teologic din Blaj.

⁶ Vezi scris. anterioară n. 17.

⁷ „Greșind, învățăm” sau „Învățăm din propriile noastre greșeli”.

⁸ Scrisorile lui Nicolae Maniu, nr. X, n. 8.

⁹ Idem, nr. II, n. 2.

¹⁰ Ioan Barna, 1784—1850, originar din Sincraiu de Mureș, făcuse studii filozofice la franciscanii din Aiud și teologice la Blaj. A fost paroh, viceprotopop și mai apoi protopop în Virișmort (1833). Ales canonic teolog la 10 februarie 1837, va cumula în 1839 și funcția de rector al Seminarului teologic.

¹¹ Arsenie Popovici, despre care vezi scris. XII, n. 14.

¹² Parafrazare a principiului homeopatiei (*Similia similibus curantur*), emis de germanul Hahnemann în secolul al XVIII-lea. Traducere: „Cei ce se aseamănă au plăceri similare”.

¹³ Frecventatorii unui curs redus — șase luni — de pregătire pentru preoție. Preoții „fabricați” astfel erau o rușine a clerului greco-catolic, datorită ignoranței și avidității lor. Sistemul „moralismului” a fost atacat de Rusu în recenzia *Șematismului*... pe 1842 (scris. XVII, n. 4).

¹⁴ Ieronim Albani, călugăr bazilitan între 1841—1883.

¹⁵ „Profesor de teologie universală”.

XX

Domnule!

Blaj, 13/1 10^{ber} 1842

În urma scrisorii care mi-o ai fost închis în o foaie, am scris d. Man¹ de la Sibii ca să mă înștiințeze cum au trimis cărțile la Brașov, de domnia-ta, pină la începutul lui noiembrie nu le-ai mai primit? Răspuns nu am mai căpătat, însă m-am odihnit cetind înștiințarea în *Foaie* despre primirea lor².

Domnul Țipar, zilele trecute, mi-au băgat alt gând, spuindu-mi că i-ai fi scris a nu le fi primit toate. Așa umblă omul când lucră prin alții! Eu m-am incredințat, și vezi cum am umblat. Eu Ț-am fost trimis de aici 18 exemplare și am lăsat să mai adaogă din Sibii 26, ca să se plinească 44. Care Ț-au sosit din acestea, nu știu. Acuma stau aici ca izolat, că căile sînt stricate și nu merge nimenea, nice în parte. Însă cît să vor mai întoemi, mă voi înțelege cu domnul Man și voi plini defectul.

În micul nost Blaj au făcut o înșămnațoare mișcare articolul ieșit în *Vasárnapi Újság*, 4 10^{ber}³. De l-ai cetit, vei fi văzut că au fost pricină de ceva turburare. Domnii noștri nu au fost învățați cu acestea, pentru aceea s-au turburat mai tare de cum se cuvinea. Eu le-am zis / să își învețe delicatasa, că pot să urmeze și altele, apoi le vor suferi mai lesne. Caută după autor, înjură, zbiară, măgăresc, tot în zădar. Raț⁴, cînd l-au cetit, cum spun, la tot punctul da cu pumnul. *Ez ám száfolat!*⁵ Odată, la cină, au făcut comedie, că, precum spun (eu nu eram acolo) i s-au fost rădicat barba ca părul ariciului și fața i s-au fost schimosit ca a îndrăciților de la lacul Ghenezaret, și toată căutătura îi era înfiorătoare, ca a turbaților. Au început de la articolul ieșit în foaia domnii-tale, însămnat cu A.B.C.⁶ și au zis că A. însămnează *asinus*⁷, B și C *bos cornutus*⁸. Au mers mai încolo și au zis că D însămnează *diabolus*⁹, E

*equus*¹⁰, F *fur*, G *ganio*¹¹ H *hóhér*¹² etc. Au mai adaos cîte i-au venit la gură, între celealalte și *căcat* (*sit verbo venia*)¹³, apoi, mai stînd o țiră, au *mîncat*. Au mai zis mai încolo că aceia carii au scris acestia nu au Dumnezeu, nu sînt creștini. Vezi, domnule, ce logică! Mai multe nu mai zic, fără că părții mai alese îi pare bine, și zice că mulțimea abuzurilor au făcut de lipsă și de aceste mijloace, doară să vor rușina aceia carii nu se tem, și mai aduc încă: *Quod medicamentum non sanat, sanat ferrum; quod ferrum non sanat, sanat ignis*¹⁴. Domnia-ta socotesc că vei fi cetit / acel articol, sau că, de nu l-ai cetit, îl vei ceti. El cuprinde tot adevăruri. 351°

Din tomul II, tipărind coala a 16, Pugner s-au bolnăvit și poate că nu va mai ajunge să audă cucul, că mergem mai încet și fără el. Eu, domnule, plătesc 15 fl. 30 cr. c.m. pe coală; așadară că foarte mult? Mă năcăjesc că, fiind căile rele, nu am putut trimite o parte mare de cărți, și poate că la locurile mai depărtate să trimit odată amîndouă tomurile.

În Valahia merg rău lucrurile. Domnia-ta cred că le știi mai bine ca noi. Un articol din *Al[U]g[emeine] Zeit[ung]*, de H. Dr., despre Moldavia și Valahia¹⁵ l-am cetit cu mare interes. Acel bărbat vorbește de la inimă, vede pricina răutăților și arată leacurile. Batăr de s-ar ceti și în Moldavia mai de mulți. Valahia și Moldavia le-am lucrat ceva mai pe larg decît după planul dintii.

Domnule! Mă rog, înștiințază-mă cîte exemplare Ț-au sosit, ca să pot face pentru celelalte rînduială.

După care, comîndîndu-mă, rămii al prea onor[atei] domniei-tale plecat șerb,

Ioan Rus m.p.

prof. de istor. / 352

¹ Nicolae Maniu (vezi în acest volum).

² Anunțul din *Foaie pentru minte*..., 1842, nr. 45, p. 360: „Din *Icoana Pămîntului* a domnului profesor I. Rus, tomul I, pentru dd. subscribenții din Brașov și din ținut, se află depus aici la redacție. Numărîndu-se prețul de 1 f. 4 cri, pe hîrtie de rînd și 1 f. 2 cri. pe hîrtie velină, încată se și pot primi”.

³ S-a tipărit pe prima pagină din *Vasárnapi Újság* (1842, nr. 448, p. 761—770), în ziua de 4 decembrie: *Balázsfalvi iskolai ügyekről* (*Despre treburile școlare ale Blajului*), semnat G.H.I. (în continuarea semnăturilor de la cele două recenzii ale *Șematismului*... pe 1842; vezi scris. XVII, n. 4 și XVIII, n. 18). Articolul — o critică necruțătoare a ignoranței în care a ajuns Blajul datorită revirimentului spiritului monahal — constituie un document de seamă al acțiunii pe care partida națională transilvăneană a întreprins-o, în deceniul dinaintea revoluției, pentru ameliorarea situației națiunii române din Transilvania (vezi introducerea la scrisorile lui Nicolae Maniu). Articolul este, structural, o pledoarie pentru o viziune filosofică în pedagogie, în locul viziunii teologico-monahale. Autorul vede învățămîntul blăjean sufocat de „spiritul călugărismului, care urăște știința, dezvoltarea și progresul”. „Pină cînd alte națiuni se bucură de binefacerile secolului al 19-lea, — se tînguie el — noi și astăzi purtăm lanțurile blestamate ale evului mediu întunecat”. Exemplifică acest lucru prin două practici anacronice ale Blajului: de a scoate „popandusi”, adică preoți ziși moralisti, cu termen scurt de pregătire („apostoli ai întunericului”, cum îi numește autorul) și de a promova și sprijini călugăria. „Dacă cineva și-ar propune să salbătească neamul nostru în întregime, fără îndoială n-ar face altceva decît sau ar interzice să se facă biserici și școli, sau ar pune în fiecare biserică cîte un popandus, iar în școli numai călugări”.

G. Bogdan-Duică, în *Viata și ideile lui Simion Bărnuțiu*, a identificat autorul articolului în persoana lui Simion Bărnuțiu (p. 59—61), reproducându-l în traducere românească (p. 191—195). În sprijinul paternității pe care Bogdan-Duică o stabilește pe baza analizei ideilor, aducem un document cert, care înlătură orice dubiu posibil. În 18 octombrie 1842, după cele două recenzii ale *Şematismului...* din *Foaie pentru minte...* (scris. XVII, n. 4) și *Vasárnapj Újság* (XVIII, n. 18), Iosif Many îi scrie lui Bariț (în acest volum, la scrisorile trimise de Many, nr. IV): „Amu de curînd, de n-a ieșit pînă amu, vei vedea ce a scris Bărnuțiu despre Vazuliță, vazuliții din Blaș, că au verbuat tinerii la călugherie și au smuls profesoria din minile unora mai harnici“.

⁴ Basiliu Rațiu.

⁵ „Asta da, recenzie!“

⁶ Recenzia lui Rusu la *Şematism...* semnată A.B.C. (scris. XVII, n. 4).

⁷ „Măgar“.

⁸ „Bou încornorat“.

⁹ „Diavol“.

¹⁰ „Cal“.

¹¹ Corect: ganeo: destrăbălat.

¹² „Călău“ (trad. din maghiară).

¹³ „Fie-mi îngăduit s-o spun“.

¹⁴ „Ce nu vindecă medicamentul, vindecă fierul; ce nu vindecă fierul, vindecă focul“.

¹⁵ Articolul, intitulat *Moldau und Valachei*, a apărut în *Allgemeine Zeitung* din Augsburg, 1842, nr. 328 din 24 noiembrie, sub semnătura H. Dr. Remarcabil ca stil și conținut, articolul este o oglindă succintă a situației celor două principate dunărene sub Regulamentul Organic. E un peisaj dezolant, dominat puternic de contrastul dintre opulența boierimii și mizeria țăranilor. Nu există o „clasă de mijloc“ (burveniturile statului Moldovei, de pildă, au fost într-un an de numai 600.000 de taleri prusieni. Acest lucru datorită faptului că țăranii suportă toate greutățile statului, boierii fiind scutiți de orice contribuție. Principele se află sub tutela lor, care-l conduc prin Adunarea țării.

Paradoxurile Moldovei nu se opresc aici. Cu toată sărăcia, statul trimite tinerii să studieze în Occident — firește, fii de boieri! — care însă, în loc să învețe profesii practice, utile, devin „artiști“. Nu există școli populare; țăranii n-au unde să învețe. Boierii manifestă un dispreț total față de luminarea poporului. Puținele progrese (Academia din Iași, organizarea armatei ș.a.) sînt apanajele boierimii. Armata se confundă cu cîțiva boiernași în uniformă după moda apuseană, în vreme ce în cele două țări nu există nici o fabrică de armament. În Țara Românească există un singur tun, care salută vapoarele la Gurile Dunării.

Autorul — un român, după cite putem înțelege — încheie articolul cu concluzia că, decît așa, românii preferă să se întoarcă sub stăpînirea turcească.

XXI

Domnule!

[Blaș, post 1/13 decembrie 1842]

În săptămîna trecută ți-am fost trimis o scrisoare pe postă. Cred că o vei fi primit, și în aceea vei fi cetit mai multe. La articolul pomenit acolo¹ au trimis rătundere Pap Iosiv², spun că foarte lung și cu multă fere. Omul care are fere în limbă, lesne o scapă și în peană. Vom să vedem peste curînd ce va fi.

Calea cărților opăcite sau oprite, o voi cerca. Am scris în posta trecută d. Man, și aștept răspuns.

Ce îmi scrii, domnule, că ai voi a da ceva judecată despre cartea mea, mă rog mai așteaptă pînă batăr la ieșirea tomului II³. Apoi din

tomul I încă nu am trimis toate exemplarele, că nu se mai deschide drumul. Despre acest lucru voi mai scrie la timpul său.

Cuprinderile cele multe nu m-au lăsat ca să mai scriu ceva și pentru domnia-ta, însă cît mi se vor mai rări, din toată inima, că am cîteva obiecte însemnate spre aceea.

Mă comînd, rămîind d[om]niei-tale plecat șerb,

Rus m.p. / 353

[Adresa:] Mult onoratului domn Georgie Bariț, în Brașov

¹ Scris. anterioară, n. 3.

² Iosif Pop, proaspătul profesor, despre care vezi scris. VII, n. 10.

³ Bariț va publica totuși (*Foaie pentru minte...*, 1842, nr. 49, p. 392), sub titlul *Literar*, o informație despre Ioan Rusu și cartea sa *Icoana Pămîntului*.

XXII

Blaș, 19/31 ian. 1843

Domnule!

Numai ce, după multă îngăimăceală, primiși toate exemplarele din tom. I a *Icoanei*, adecă 55. Trimiterea această de pre urmă încă s-au făcut cam peste voie-mi, că eu voiam cele 10 exemplare a le da pe hîrtie ceva mai velină și a pune măcar 2 între ele pe velină, din carea pricină am fost și rugat pre d. Man să nu le trimită, de cumva nu au apucat a le trimite. Însă domnia-sa, dîndu-i-se rînd cu prilejul tîrgului, le-au trimis, și acuma sînt trimise.

În scrisoarea trimisă cu posta trecută d. Țipar pomenești ceva cheltuielile care ar fi de a se face în trimiterea exemplarelor. Mă rog fă-le din acei bani care să vor aduna, sau să vor fi adunat la domnia-ta pînă acuma. Mă mir de mine cum de nu ți-am scris aceasta pînă acum! Apoi *semel pro semper*¹, asemenea vei face cu următoarele tomuri.

Mă rog, domnule, nu te prea grăbi cu trimisul tomului I, mai cu samă la București, pînă ce nu vei primi și tomul al II, că eu cu acesta voi să-ți trimit cîteva exemplare mai curese și pe hîrtie mai netedă, ca să le schimbi cu acelea ce-ți vor mai rămînea, pre care apoi mi le vei trimite înapoi. Numai să capăt cărauș, trimit un car la Sibii cu vro 300 exemplare pentru legat, unde voi face rînduială ca să se trimită tom. II cu mai mare acurăție ca cel dintii. / Cînd voi trimite tom. II poate că voi scrie mai multe, că doară atunci voi să fiu mai sănătos. Numai cît m-am sculat din pat.

Banii care se vor aduna să stea numai acolo, pînă ce vor ajunge suma carea o ai aici pentru gazete.

Apoi *Gazeta* o porniși de 2 ori pe săptămînă! Fie în ceas bun! Mie mi-ar fi mai plăcut cînd s-ar fi mai mărit hîrtia și s-ar fi împărțit și *Foaia* în două părți, ieșînd, precum din una, așa din alta, numai cite o jumătate coală, tipărindu-se amîndouă în 4 și cu literele *Foi*. Aceasta poate se putea face cu preț ceva mai mic, ce ar fi fost un mijloc a înmulți prenumărătorii din Transilvania. Oricum, domnule, mai buldește pe

domnul Gött să innoiască slovele *Gazetei*, că le-au cam trecut timpul ². Hirtia e destul de frumoasă. Acestea toate le-am scris numai în treacăt.

Foile domniei-tale au început anul cam fără rînd, precum vei vedea din scrisoarea d. Tipar, închisă aici. Eu sînt mulțămît că am căpătat toate numerele.

Episcopul e tot la *Dietă* ³. Are nădejde că va da un pumn la sasi, pentru că i-au dat acea nădejde unii unguri, după ce i-au îndopat și i-au adăpat. Eu nu cred să fie ceva din lucru, și cînd ar da ungurii naționalitate rumânilor dintre sasi, i-aș socoti cei mai răi politici: au nu, cu vreme, acei rumâni ar purta vorba pentru frații lor din comitaturi? Aceste sînt / numai amelintături în contra sasilor, care vor rămînea amelintături. Episcopii mi să vede că sînt numai unealtă ⁴. Apoi L[emeni] zice despre sine: *A fél lábam magyar* ⁵, și alții, carii îl cunosc, adaogă: *S a szive!* ⁶

Rătunderea în contra art[icolului] de 4 10^{ber} din *V[asárnapi]* *Újság* nu mai iasă ⁷. D[omnul] dr. [= Iosif Pop, n. ns.] au pus prea multe nătingii în ea, și nu voiesc să i-o primească. Poate că o va mai ciopli.

Tomul I l-am trimis în Transilvania în toate părțile, dară afară nici 1 exemplar.

Mă comînd, domnule, și rămii al p[rea] onor[atei] d[om]-niei tale plecat șerb,

I. Rus m.p.
prof. /

[Adresa:] *Franco. Blasio. Spectabili Domino D[omi]no Georgio Baritz Scholae Nationalis Coronensis Docenti, ejatumque Ephemeridum Valachicarum Redactori Meritissimo, singulariter colendo. Coronae*

¹ „Odată pentru totdeauna“.

² Litera *Foii pentru minte...* era innoită încă din vara anului (vezi scris. XII, n. 3).

³ Sesiunea dietală — care începuse în decembrie 1841 — a fost închisă prin rescriptul împărătesc din 1 noiembrie 1842 (vezi *Gazeta de Transilvania*, V, 1842, nr. 48, p. 189), dar se vede că Lemeni mai zăbovea la Cluj.

⁴ Confirmarea — din partea unuia dintre oamenii de mare probitate ai epocii (și care va muri curînd, lăsînd în urmă o faimă morală copleșitoare) — a celor afirmate de noi despre episcopul Lemeni, în studiul introductiv la scrisorile lui Nicolae Maniu din acest volum, în notele la aceleași scrisori și la scrisorile lui Ioan Fekete Negruțiu, nr. I, n. 3.

⁵ „Un picior îmi e maghiar“.

⁶ „Și inima-ți!“

⁷ În scrisoarea anterioară Rusu pomenea despre o replică pe care ar pregăti-o anturajul lui Lemeni și Rațiu, prin Iosif Pop, la articolul lui Bărnuțiu din *Vasárnapi Újság* (scris. XX, n. 3). Publicația maghiară de la Cluj nu va mai găzdui o astfel de replică.

ABREVIERI

accept.	= accepțiune	geogr.	= geografică	mod.	= modernă
arh.	= arhaism	germ.	= germană	neolat.	= neolatină
bis.	= bisericesc	gr.	= greacă	pop.	= popular
cat.	= catolici	iron.	= ironic	reg.	= regionalism
const.	= constituțional	ital.	= italiană	rom.	= română
constr.	= construcție	lat.	= latină	sl.	= slavă
elect.	= electoral	legisl.	= legislație	soc.	= socială
fig.	= figurat	med.	= medicină	tipogr.	= tipografie
fin.	= finanțe	medv.	= medieval	trans.	= transilvanism
fr.	= franceză	mg.	= maghiară	turc.	= turcă

A

abderit, -ți (lat. *abdere* = îndepărta, retrage) = capitular
aclude (lat. *accludere*) = închide o scrisoare, adăuga la cele închise într-un plic
actus, vezi *aclude*
actuarius (lat. *actuarius* = stenograf, contabil) = arhivar
admăna (*ad* + lat. *manus* = mână) = înmâna, da în mână proprie
admănuia, vezi *admăna*
admina, vezi *admăna*
admonia (lat. *admoneo*, -ere) = atrage atenția, admonesta
aforizat = afurisit, excomunicat
agendă, -e (lat. *agenda* = afacere, lucru făcut, de la *ago*, -ere = pune în mișcare) = prospect, programă de lucru
agreda (lat. *aggredior*, -gredi, — *gressu*: *sum*) = ataca

aiepta (lat. *abjectare* = arunca de la sine, arunca cu putere) = riposta, răspunde, reflecta
airea = alt loc
alian, -eni (mg. *ellen*) = dușman, adversar
alodial, -ă = referitor la *alodiu*, proprietatea feudală a seniorului, nesupusă vreunei contribuții
amintrine = altmintrelea
angarie (turc. *angarâ* = îndatorire grea, impozit. robotă) = salar restant
animadversie (lat. *animadversio*) =ustrare, critică
apert (lat. *apertus*) = deschis, fățiș, clar
aplacida (*a* + lat. *placidere* = îmblinzire) = aproba o cerere
aplicat (lat. *applicatus* = pus în practică) = încadrat într-o slujbă
priat (lat. *apertus*) = deschis, fățiș, clar
arhidiacon = protopop în biserica română
asecurare, (*a* + lat. *securitas* = lipsă de griji, asigurare) = asigurare

asenat, -ă (lat. *signum* = semn) = însemnat, amintit
astruca = îngropa, înmormînta

B

benigniza (lat. *benigne* = cu binele; accept. *benigne respondere* = răspunde cu cinste) = interoga sub cuvînt de onoare, ancheta
bili (lat. *bilis*) = fiere, ură
boc (de la căruță) = suportul osiei (germ. *Bock*)
boltă (lat. *voluta* = rotundă, it. *volta* = tavan zidit în formă de boltă) = prăvălie, dugheană
buldi = îmboldi
bulgermeister (germ. *bürgermeister*) = primar
bun (lat. *bonum*, -i) = avere, proprietate
bușdi = da buzna, năpădi

C

cafă = cafea
campană, -e (lat. *campana*) = clopot
campanator = clopotar
canapei (fr. *canapé*) = canapea
cañon (gr. *kanon* = regulă, lege) = pedeapsă religioasă, penitență pentru iertarea păcatelor
capitul (lat. *capitulum* = capitol) = corporație de clerici cu caracter sacerdotal, în biserica romană
căplan, paroh stagiar la catolici
carmen (lat. *carmen*) = cîntec, poezie
catar (lat. *catarrhus*) = inflamație a mucoaselor respiratorii, bronșită
catechizare (gr. *katechesis* = instrucție, învățătură) = cuprinderea elevilor în învățămîntul religios
cenă (lat. *coena*) = cină
chiar, -ă (lat. *clarus*) = clar, limpede
chinirui = chinui

cinosură (lat. *Cynosura* = Constelația Ursa Mică, se servea de îndreptar corăbierilor) = regulă de conduită, îndreptar
cinste (în) = pe gratis, fără plată
ciuf (mgh. *csűf* = glumă) = batjocură
ciumurli (mg. *csömörölni*) = intoxica, îngreuna la stomac
cîtățiune = cantitate, număr
clăcan (lat. *clangor* = sunet, chemare) = clăcaș
coasten (germ. *Kasten*) = dulap
cognomen, -e (lat. *cognomen*) = poreclă, nume de familie
coliga (lat. *colligo*, -are) = aduna, strînge
colima (lat. *collimo*, -are) = îndrepta, orienta
columnă (lat. *columna*) = coloană (tipogr.)
comănda, vezi *comenda*
comenda (lat. *commendo*, -are = încredința, recomanda) = recomanda
comes, s. = comite
comînda, vezi *comenda*
comoție (lat. *commotio* = agitare, zdruncinare) = plimbare, mișcare
compagnion (fr. *compagnon*) = asociat
complana (lat. *complanare* = netezi, facilită) = amortiza (fin.)
complex (lat. *complexus* = legătură, îmbinare) = cuprins, conținut
complinit, -ă = împlinit, îndeplinit
compona (lat. *compono*, -ere = pune laolaltă, ordona) = compune, alcătui
concede (lat. *concedo* = ceda, pleca, retrage, renunța) = aproba, acorda
conchema = convoca
concinat, -e (lat. *concinno*, -are) = compus, alcătuit
conclus (lat. *conclusio*) = concluzie, încheiere
consecvenție, -i (lat. *consequentia*, -ae) = urmare, rezultat, efect
cooperator = preot secundar la catolici
corozie (it. *corrosione*, fr. *corrosion*) = vătămare, rănire prin eroziune (med.)
cortel = gazdă, sălaș
cosorit = îmboldit
cost (lat. *consto*, -are = rămîne neschimbat, menține, costa, consta) = subzistență, mîncare

coterie (fr. *coterie*) = însoțire, tovărășie
coverță (fr. *couverture*, din lat. *coopero*, -ire = acoperi) = învelitoarea unei scrisori, a unui pachet
credinționale = credențiale, scrisori de acreditare
creditivă (lat. *creditare* = întări, împuternici) = împuternicire
critizație = critică, refutare
crise = criză
criz = criză
crucer, -i = crăițar, subdiviziunea florinului austriac
culină (lat. *culina*) = bucătărie
cumpăni = a chibzui
cures, -ă (lat. *curo*, -are = purta grijă, îngriji) = îngrijit
curund = curînd (vechi rom.)

D

debaca (lat. *debaecchor*, -ari, -atus = înfuria, dezlănțui) = tăbări, dezlănțui
debacație, vezi *debaca*
debui (lat. *debeo*, -ere) = trebui
dechilin = separat, aparte
defensă (lat. *defensio*) = apărare, defensivă
delație (lat. *delatio*, -onis) = denunț, delațiune
delegeanț (fr. *diligence*) = diligență, „carul iute” din sec. XIX
deliberat (lat. *deliberatio* = chibzuire, examinare) = hotărîre, rezoluție
demănda (lat. *demandare*) = a ordona, a da dispoziție
demăndare, vezi *demănda*
denega = nega, renega
deploraver, -e = deplorabil
depura (de + lat. *purus* = curat) = corecta
deregoare (lat. *derigo*, -ere = îndrepta, alinia, ordona) = dregătorie, conducere
deschilinit, -ă = deosebit
desinima (dis + lat. *animo* = da viață, însufleți) = descuraja
deslugire = deslușire
destru (lat. *dexter*) = dibaci, îndemînic
detai, -uri (fr. *détail*) = mărunțiș, amănunt

dezvoltat (des + lat. *volvere* = răsuci, învîrți) = explicat, dezvoltat
dicasteriu, -ri (gr. *dikasterion*) = oficiu, for
dieces, -e (lat. *diocesis*) = episcopat
diplomatică (limbă) = oficială, a administrației
displicență (lat. *displicentia*) = neplăcere, insatisfacție, nemulțumire
diurnal (lat. *diurnus* = de fiecare zi) = jurnal, ziar
diurnist (lit. *diurnus* = de o zi) = conțopist plătit cu ziua
doizecer (germ. *Zwanziger*) = monedă austriacă de 20 florini

E

emlastru (lat. *emplastrum*) = bandaj cu unguent pentru răni
emporiu (lat. *emporium* = antrepozit, piață de mărfuri) = centru economic
enara (lat. *enarro*, -are) = povesti, înfățișa, expune
enchologic, -e (ritual), prescurt. de la *encomiologic* (gr. *encomion* = panegiric) = partea cîntată a ceremoniei de logodnă (accept. bis.)
ennuil (lat. *annuus*) = anual
erariu (lat. *aerarius* = tezaur public) = fondul statului
erui, *ierui* (mg. *ér* = vină, *eredni* = izvor) = izvor, deduce, rezulta
esperia = experimenta
espert, -e (lat. *expertus*) = probat, verificat, încercat
exactorat (lat. *exactor* = încasator, percepător) = percepție financiară
execuțiune (lat. *executio*, -onis = punere în lucrare, efectuare) = pedeapsă folosită de aristocrația transilvăneană, constînd din trimiterea unei unități militare într-o localitate, ai cărei locuitori trebuiau să întrefînă pentru o anumită perioadă soldații.
exquelui (lat. *exsequor* = urmări, urmat) = executa, aduce la îndeplinire
exercere = exercitare

exercia (lat. *exerceo* = pune în mișcare, *exersa*) = exercita
exhorta (lat. *exhortor*, -ari, -atus = îndemna, încuraja) = îndemna, sfătui, îmboldi
expres (fr. *exprés*) = expres, înadins

F

farbă (germ. *Farben*) = vopsea, culoare
fatigos, -oasă (lat. *fatigo* = obosi) obositor, epuizant
fălangă (lat. *phalanx* = falangă, trupă) = băț, joardă, bătaie
făscioară = fasciculă
fizic (gr. *physis* = natură) = medic, doctor
foale (lat. *folis* = foale, burduf) = burtă
fortunat, -ți (lat. *fortunatus* = fericit, bogat) = norocit
franco (ital. *franco* = liber, nesupus la taxe) = (scrisoare) cu taxa plătită
fruntariu = iconostas, peretele care desparte altarul de naosul unei biserici
frustă, -e (lat. *frustum*) = bucată
funoj (mg. *falnagy* = mai marele satului) = primar
fund (lat. *fundus* = proprietate) = fond, lăsămînt

G

găvălie = căpățină, cutie craniană
gornic (sl. *gor* = munte) = paznic de pădure
gremiu (lat. *gremium* = piept, sîn, interior, fig. cuprinsul unei societăți) = organizație, confrerie, breslă

I

impiega (it. *impiegare*) = prevedea cu funcționari, organiza administrativ
indigita (in + lat. *digitus* = deget) = arăta specifică, indica
infira = pune pe fir, înșira în ordine
influo (lat. *influo*, *influoere*, *influo*) = a se vărsa, a se revărsa) = influență

inscripționare (lat. *inscriptio* = înscrie pe o tablă) = conscriere, inventariere
insinua (lat. *insinuo* = a vîri, a introduce) = înscrie, prezenta
instanție (lat. *instantia* = apropiere, prezență, stăruință) = cerere, revendicare
intercalat (lat. *intercalatus* = intervenit ulterior) = suplimentar
interes (lat. *inter* + *esse* = a fi la mijloc) = dobîndă, camătă
intimare, *intimat* (lat. *intimatio*, *intimatus*) = notificare făcută cu autoritate, încunoscîntare
inviație (in + lat. *via* = drum, cale) = îndrumare, instrucțiune
ipocondrie = ipohondrie

I

incelui (mg. *csalni*) = păcăli, înșela
îngăimăceală = încurcătură, confuzie
îngălmăcială, vezi *îngăimăceală*
încămba (in + lat. *scaimbare* = schimba) = împărtăși, comunica, schimba
intraora = polei, auri
învinge (in + lat. *vinco*, -ere = învinge, în-trece) = convinge

J

jelobă, -i = plîngere, jalbă

L

legelnice (lat. *lex*, *legis*) = legal
lingeziere = îmbolnăvire

M

ma (lat. *magis*, prin contragere) = dar, însă
majă = sută de kilograme, chintal
malefăcătoriu = răufăcător
maletractare = maltratare
manufapt = produs de manufactură
mapă (lat. *mappa* = șervet, pînză) = hartă atlas

marcală (adunare) = comitatensă, a forului județean
mărturie (lat. *mercuria*) = tîrg săptămînal (trans. vechi)
medicină (lat. *medicina*) = medicament, doctorie
merui (mg. *mérni* = cîntări) = cîștiga (trans.)
mesă (lat. *mensa*) = masă
minanța (a = lat. *minatio*) = amenința
molest (lat. *molestus*) = greoi, neplăcut, chinuitor
moloh, -și = uriaș
momentos, -oasă (lat. *momentosus* = important, de ceva valoare) = urgent, opor-tun, important
momentuos, vezi *momentos*
montur (constr. *Fondul monturului*) = efecte de echipament (germ. *Montur*)
mortifica (lat. *mors*, *mortis* = moarte) = chinui, prizoni, sîcîi
mundină, -e (lat. *mundinae*) = tîrg săptămînal

N

naie (gr. *nays*) = navă, vas
nex (lat. *nexus*, -us = înlănțuire, legătură) = legătură, prietenie
novelă, -e (lat. *novella*, fr. *nouvelle* = veste, știre nouă) = ziar, gazetă
novițiat (lat. *novitius*, -a, -un = nou, recent) = început de stagiatură în călugărie (cat.)

O

oblu = drept
obstrucție (lat. *obstructio* = închisoare) = blocaj (med.)
octroat, -ă (germ. *octrovieren* = sili, impune, constrînge) = impus de stăpînire (const.)
oficiolat (lat. *officium*) = oficiu, birou, sediu administrativ
olian (lat. *olea*) = măsline
*op*¹ (lat. *opus*) = lucrare, operă

*op*² (lat. *opus* = lucru trebuitor, necesar) = folos
opăcit, -ă = împiedecat, oprit
operat, vezi *op*
opid (lat. *opidum*) = tîrg
opidan (vezi *opid*) = orășan
orbeca = orbecăi
ospetărie = han, cîrciumă

P

papistaș (de la *papa*: adept al papei) = romano catolic
parocă (lat. *perucca*) = perucă
pascvilent, -ți (it. *pasquinante* = autor de versuri înșoțoase, infamante) = calomniator, autor intrigant
patrat, -ă (lat. *patro* = comite, săvirși, duce pînă la capăt) = comis, săvirșit
patrociniu (lat. *patrocinium*) = sprijin, pîrtinire, patronare
periferie (gr. *perifereia* = mersul primprejur) = sector, zonă (accept. N. Maniu)
perlege (lat. *prealigere* = citi înainte, explica) = expune
pertracta (lat. *pertracto*) = examina, studia
petrecanie = distracție, petrecere
piac (lat. *piaculum* = jertfă ispășitoare) = crucea, calvarul
piligușit — spoliat
pixidă (germ. *Büchse*) = cutie
placă! = poftim!, poștește! (pop. trans.)
plane (lat. *plane*) = chiar
plasă (lat. *plaga*, -ae = zonă, regiune) = parte, bucată
pleasă, vezi *plasă*
pleban (lat. *plebs* = mulțime, lat. medv. *plebanus*) = preot catolic
poftorit — poftit
polumidă — pălămidă
pompos, -oasă (lat. *pomposus*) = frumos, elegant
pond (lat. *pondus*) = greutate, pondere
pondera (lat. *pondero*, -are) = măsura, cîntări
ponoslu (mg. *panasz*) = plîngere, nemulțumire

ponoslui (mg. *panaszkodni* = a se plinge de ceva) = reclama
 popanduş = preot cu studii inferioare (iron.)
 postulat (lat. *postulatum*) = cerere, pretenție
 prax (gr. mod. *praxis*) = obicei, datină
 premite (lat. *praemitto*, -ere = trimite înainte, face cunoscut) = specifica din capul locului, anticipa
 preplini = împlini
 prepozit (lat. *praepositum* = cel din față) = vicar general, locțiitor al episcopului (arhiepiscopului) și primul capitular în biserica romană
 prepus = presupunere, bănuială
 preturie, (lat. *praetorium*) = sediu juridic
 previu, -e (lat. *praevius* = mergând înainte) = prealabil, premergător
 primatele = arhiepiscopul catolic al Ungariei
 principal = șef
 proba (lat. *probo*) = dovedi, demonstra
 procurator (lat. *procurator* = administrator, procuror) = procuror juridic
 proditoriu (lat. *proditor*, -oris) = trădător
 produpt = product, produs
 promemoria (pro + lat. *memoria* = ținare de minte, amintire) = memoriu
 propatra (pro + lat. *patro*, -are) = comite, săvârși
 propuseciune (lat. *propositin*) = propunere
 protă (gr. *protos* = întâiul) = protopop
 protocol (gr. *protokollon*) = proces verbal, registru
 prevedea (lat. *provideo*, -ere = vedea înainte) = prevedea, data
 provent, -e (lat. *proventus* = producții, recoltă) = venit
 provocatiune (lat. *provocatio* = apel, provocare) = adresă oficială prin care se indică o acțiune
 prurii (lat. *pruritus*) = mîncărime
 pulpiti (lat. *pulpitum* = scenă, tribună, catedră) = sertar, pupitru
 puriza (lat. *purus* = curat) = corecta, redacta în formă definitivă

pusătură = poziție (geogr.)
 pusețiune (lat. *positione*) = poziție (soc.)

R

rabat (lat. *rabattere* = bate în jos, lăsa în jos) = scăzămînt
 rațiociniu (lat. *ratiocinium*, de la *ratio*, -onis) = socoteală, inventar, calcul
 răhniitoriu = rîvnitor (arh.)
 răpsti (lat. *rapio*, -ere, = a lua repede) = riposta, rezezi
 rătundere (ră + lat. *tondeo*, -ere = tunde) = recenzie critică
 răzbate = combate
 receptă (lat. *recepto* = primi la sine) = „primită”, legală, oficială (legisl.)
 recercare (lat. *requirere*) = cerere repetată
 rechiziție (lat. *requiro*, -ere, *quisivi*, -quisitum = căuta, cerceta) = recenzie critică
 recvira = chestiona, întreba
 reflecta (lat. *reflecto*, -ere) = atrage atenția, sesiza (vezi și *reflecterui*)
 reflecterui, vezi *reflecta*
 refruntare = critică, înfruntare, refutație, respingere
 regiu (lat. *rex*, *regis*) = rege
 reiepta (lat. *rejectare* = zăvîrli înapoi cu putere) = respinge
 reieși = ieși (dintr-o situație), reuși
 remustrație (lat. *remonere* = admonesta din nou, fr. *remontrance*) = răspuns acuzator, combatere, plîngere, reclamație
 resigna (lat. *resigno*, -are = deschide rupînd pecetea, anula) = demisiona, renunța
 respect (lat. *respectus* = privire înapoi, luare în seamă) = privință
 resta (lat. *restare* = sta, rămîne înapoi) = rămîne să, urma să
 reverit, -ă (lat. *revere*, -or, -vereri, -itum = cinsti, onora) = stimat, onorat
 revers (lat. *reversio* = reîntoarcere, revenire) = adevărîntă
 rigorozitate (lat. *rigor*, -oris = înțepenire, rigiditate) = asprime, severitate

S

salutific, -ă = salutar
 sărăcustă (gr. *sarakoste*) = slujbă și praznic la 40 de zile după înmormîntare
 sbeg = pădure tină, deasă, cu mărăcini mulți, crîng
 scaimbare (constr. lat. *excambiare*) = schimbare
 schedulă (lat. *scheda*, dim. lat. *schedulla* = foaie de papyrus) = țidulă, fițuică, foaie mică de hîrtie
 schimosi — schimonosi
 scopi — scuipa
 sdruci = zdrobi, stîlci, stropși
 sec, -i (lat. *siccus*) = steril, stupid, inept
 secătură = fleac, nimic, minciună, șicană
 secular (lat. *saecularis* = secular) = mirean
 secunda (lat. *secundus* = al doilea) = urma imediat
 secur (lat. *securus* = fără grijă, fără teamă) = sigur
 sferticat = sfîrtecat
 sfeti = reuși
 sfirnariu = negustor mărunt, cămătar, zgîrcit
 signat, -ă (lat. *signatus*) = semnat
 solertie (lat. *sollertia*) = iscusință, îndeminare
 sontic, -e (lat. *sonticus*, -a, -um) = îngreunător, dăunător
 speduitor (lat. *expedio* = dezlega, descurca, pregăti) = expeditor, trimițător
 spontalia, -ale (lat. *spontalis*, -le = lucruri făcute de bună voie) = logodnă
 stichină, -e (gr. *stoicheion* = principiu, element al naturii) = stihie, primejdie
 străforma = transforma
 subscriitor, -i = abonat
 subșterne (lat. *substerno*, -ere = așterne de desupt, întinde sub ochi, pleda) = înainta (un act, cerere etc.)
 subversant, -ă (lat. *subversare*) = intervenit prin subversiune, în mod neplăcut surprinzător

sugară = țigară
 supunere (su[b] + lat. *pano*, *ponere* -re = pune, așeza) = presupunere

Ș

șcătuică (mg. *skatulyka*) = cutioară
 școlastic = referitor la școală, școlar
 șeală = șea
 șerbi = servi
 șeuă = șa
 șpagat (germ. *Spagat*) = sfoară

T

ternariu = numărul de trei candidați care obțin cele mai multe voturi (bis. elect.)
 tirociniu (lat. *tirocinium* = noviciat în arta militară) = ucenicie
 tenor (lat. *tenor*, -oris = curs neîntrerupt, durată) = ton, tonalitate
 tenta (lat. *tento* = pipăi, încerca) = încerca
 tistie (mg. *tisztseg*) = oficiu, agenție
 tract (lat. *tractus* = întindere, loc, ținut) = protopopiat la greco-catolici
 tremă (lat. *tremo*, -ere = tremura) = tremur, teamă, teroare

Ț

țingar = țigar

U

urbariu (neolat. *urbarium*) = lege mediebală agrară
 urgi (ger. (ger. *urgund*), -ire (lat. *urgeo*, -ere, *ursi* = presa, strînge de aproape) = grăbi, urgenta
 ursie (lat. *urgeo*, -ere, *ursi* = presa, strînge, stărui, grăbi) = urgentare, adresă de solicitare a unui răspuns la o cerere anterioară

ursoriu, vezi *ursie*
uxorat (lat. *uxor* = soție) = însurat

V

vărsătorie = turnătorie
verbua (germ. *Werbung* = înrolare, recrutare) = prinde cu forța, înrola cu arcanul
versie (lat. *verto*, -ere, *verti*, *versum* = întoarce, traduce) = traducere

vinărsar = țuicar
vilfă = vilvă (trans.)
vinăt = albastru (reg. trans.)
voli (lat. *voleo*) = voi
vólnic = îndreptățit, competent
votizare = votare

Z

zăuita = uita (rar reg.)

INDICI *

* Referințele din textul scrisorilor și textelor reproduse în studii și note sînt indicate cu cifre *cursive*.
Indicii au fost întocmiți de Ioan Chindriș.

INDICE DE NUME

A

- a., pseudonim al lui Timotei Cipariu, 333
a., pseudonim, vezi Many, Iosif
A.A., pseudonim, vezi Many, Iosif
A. Ardeleanu, pseudonim, vezi Many, Iosif
A.B.C., pseudonimul lui Ioan Rusu, 316, 355, 391, 394, 396, 398
Abraham Nicolae, vezi Penciu, Nicolae Avram
Adamovici, Dionisie, abonat din Munții Apuseni la „Curierul de ambe sexe“, 83
Aemilius Flavius, pseudonim al lui Iosif Many, 290
Aiudeanu, Clemente 109, 110
Albani, Ieronim, călugăr din Blaj, 347, 395
Albon, Andrei, protopop greco-catolic în Palatca, 247
Albu, Nicolae 77, 129, 184
Alduleanu, Ioan 163, 168, 214, 238
Alecsandri, Vasile 304, 353—354
Alexi, Ioan, episcop greco-catolic de Gherla, 159, 169, 195, 238
Alpini, Constantin, cărturar, protopop greco-catolic de Medias, 289, 329, 330, 333
Alpini, Ioan, elev blăjean, 39, 329
Alpini, Teofil, paroh greco-catolic în Cut, 39, 329—330
Alpini, Toma, profesor din Blaj, 393
Alutan, Constantin 20, 136, 184, 185—186, 193, 245, 294, 313, 313, 323, 375, 390, 393
Anastasiu, Vasile, din Iași, 389
Anceanu, Simion, protopop greco-catolic în Surduc, 246
Andrássy Gyula, prim ministru al Ungariei, 218, 232, 239, 276
Andrei, mitropolitul, vezi Șuguna, Andrei
Andrei al II-lea, rege al Ungariei, 19, 29
Andreica, Mihai 108
Anghel, Anica, soția lui Grigore Mihali, 58
Anghel, Atanasie 247, 248
Anghel, Gheorghe, profesor din Zlatna, 58, 79, 82
Anghel, Gheorghe, fruntaș din Transilvania, 62, 70, 71, 77, 82, 82, 95, 99, 103, 105, 105, 112, 112—113
Anghelescu, Mircea 288
Angyal, Gheorghe, vezi Anghel, Gheorghe
Anonymus, istoric maghiar, 24, 24—25
Anton, Andrei, protopop greco-catolic în Gherla, 246

Antonelli, Ioan V—VII, XII, 113, 136, 180, 183, 183, 194, 212—223, 224, 225—229, 227—236, 231—232, 234—236, 238, 239—243, 242—243, 245, 245—246, 248—254, 248—252, 254—257, 257, 259—260, 261—263, 262—265, 267—269, 267—268, 270—273, 273, 275—278, 276—277, 279—281, 280, 284, 286—287, 323, 336

Antonescu, Georgeta 279

Apostoliad Turnabitul, H., pitar din Craiova, 389

Aranyoși (Arieșanu), Ioan, profesor din Blaj, 325, 326

Ard., Aur., pseudonim, vezi Many, Iosif

Ardelean, Aurelie, pseudonim al lui Iosif Many, 288, 301, 377

Ardeleanu, Basiliu 276

Aristia, Costache 374

Aron, Demetriu, viceprotopop greco-catolic din Țichindeal, 247

Aron de Bistra, Alexandru 347

Aron de Bistra, Iacob 347

Aron de Bistra, Nicefor, călugăr din Blaj, 347

Aron de Bistra, Petru Pavel, 66, 81, 117, 124, 125, 129, 186, 346, 358, 367

Arpad, căpetenie a unguirilor migratori, 25, 220

Arpadi, Alexandru, cleric și profesor din Blaj, 204, 369, 369—370, 386, 387

Arsintea, grafie improprie a lui Ioan Axente Sever, 261

Aurel, A., pseudonim, vezi Many, Iosif

Aurelian, împărat roman, 223

Axente, Sever, Ioan 39, 85, 91, 112—113, 147, 151, 164, 169, 173, 180, 203, 213, 238, 271, —294—250, 261, 350

Axente, Vasile, fratele lui Ioan Axente Sever, 90

B

Babeș, Vincențiu 128, 166, 191, 192, 222, 251, 259, 274, 282, 382

Bach, Alexander 106, 155

Badea Ioan din Cricău, vezi Axente Sever, Ioan, 249

Baiul, Nicolae, consistorialist sibian, 90, 360, 361

Baiulescu, Bartolomeu, protopop neunit al Brașovului, 263, 264

Bakk, Endre, scriitor maghiar, 112

Bakó Gabor, 19

Balás, Emeric, profesor din Zlatna, 82

Baldi, Lazăr, fruntaș politic din Cluj, 209

Baldi, Teodor, protopop greco-catolic al Clujului, 88, 90—91, 130

Balea, George, arestat la 1848 în Munții Apuseni, 102

Balica, Alexandru, din Iași, 389

Balint, Simion 62, 64—65, 95, 101—102, 102, 104, 104, 110—111, 110, 113, 194, 197, 244, 245—246, 247, 248, 249, 250, 271

Baloghi, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 109—110

Balomiri, Anton, „neguțătorul din Sebeș“, 83, 96, 100

Balomiri, Anton, preot greco-catolic în Balomir, 246

Balomiri, Ioan, 75, 233, 251

Balomiri, Simeon 233

Balș, Teodor 387

Banciu, Axente 27, 75

Bánffy, Miklós, 147

Banta, Petru, elev din Cluj, 75

Barac, Ioan 52

Barb, Miklós, vezi Barbu, Nicolae

Barbolovici, Alexandru, protopop greco-catolic din Oarța de Jos, 246

Barbolovici, Alimpiu 246

Barbu, Nicolae (vezi și Barb, Miklós), 90, 145, 177, 177

Barbu, Patriciu, din Reghin, 222

Barbul, Chiril, preot din Craiova, 389

Bardoși, Iuliu 272

Baricz, vezi Bariț

Bariț, Alexandru 227, 227, 324, 346

Bariț, Aurelia 264, 264, 277, 277

Bariț, George V—VIII, 2, 6—8, 10, 12, 13—14, 14, 16—18, 18, 20, 22, 24—25, 25, 27, 27, 29—30, 31, 33, 34—36, 38, 38—40, 40, 42, 42—46, 43—44, 47—54, 52, 54, 56—57, 59—63, 65, 68—70, 71, 72—73, 75—76, 79—81, 82—85, 87—88, 91, 93—96, 97, 98—99, 102—103, 107—109, 111, 114, 121, 124, 127, 129—131, 134—135, 144, 146—148, 151, 154—156, 159—160, 160, 164, 165, 168—169, 171, 173, 176, 178—183, 179, 188—197, 199—200, 205, 205—208, 211—215, 220, 222, 227—228, 230—231, 233—236, 235, 241—242, 245, 247—250, 256—257, 259, 261—262, 271, 274, 277—280, 284—285, 288—290, 292—293, 296—297, 299, 303, 307—309, 308, 310, 312, 312—317, 316, 320—321, 323—324, 329, 330—331, 333—334, 336—338, 340, 340, 342—344, 346—349, 351, 353—359, 361, 361—362, 364—367, 369, 373—375, 378—379, 381, 383, 383—385, 390, 394, 398, 398—399, 400

Bariț, Ioan 159, 238, 324, 334

Bariț, Iosif 158, 159

Bariț, Leon 158, 159, 316, 324, 346, 373, 378

Bariț, Maria 346

Bariț, Octav 324, 346, 373

Bariț, Victoria 345

Barkóczi, János, deputat ungar, 161, 167

Barna, Ioan, canonic din Blaj, 328, 330, 382, 395, 396

Barna, Nicolae, cumnat al lui George Bariț, 345

Barna, Nicolae, preot în Sîncraiu de Mureș, tatăl canonicului Ioan Barna, 330

Barnutz, Simon, vezi Bărnuțiu, Simion

Basilovici B., neguțător din Sibiu, 42

Bașa, Iosif, protopop neunit în Zarand, 61, 92, 93, 101, 108, 109

Baternai, Alexandru, vezi Bătrîneanu, Alexandru

Battyány, Lajos, 147

Bădilă, Petru, Vezi Bodilă, Petru

Bălășescu, Nifon (Nicolae) 12, 86, 87—88, 94

Bălcescu, Nicolae 96, 99, 111

Băluță, pitar din Craiova, 389

Bănescu, Nicolae 154

Bărbat, George, intelectual din Făgăraș 277

Bărnuțiu, Simion 2—5, 7—12, 10, 14, 16, 27, 31, 35, 38, 39—40, 42, 46, 49, 51—52, 62, 64, 69, 79, 85, 91, 100, 103, 108, 114, 129, 133, 136, 143, 144—145, 155, 157, 186, 193, 194—195, 213, 216, 244—245, 289—290, 292, 312, 315, 316, 319, 320—323, 329—330, 332—333, 350—351, 368, 371, 377, 391, 393, 398, 400
Bătrineanu, Alexandru (vezi și Baternai, Alexandru), 39, 85, 114, 130, 138, 147, 153, 154, 200, 207, 350
Bechniț, Anton, casierul ASTREI, 180
Bedeus von Scharberg, Joseph 320, 328
Begnescu, Nicolae, dascăl din Munții Apuseni, 62, 94, 95, 97, 110
Béldi, Ferenc, 153, 156
Beldian, Simeon, elev blăjean, 39, 329
Bem, Iosif 69, 154, 339
Bendi, Gyula, grafie impropie a lui Benedek Gyula, 259
Benedek, György, emisar electoral maghiar, 229
Benedek, Gyula, fruntaș maghiar din Făgăraș, 257, 259—260, 259, 281, 283
Benedict, al XIV-lea, Papă, 247, 248
Benkő, Joseph, 273, 275
Beőthi, István, comisar ungar în Transilvania, 141, 151
Bercianu, George, preot greco-catolic în Cugir, 246
Bergai, József, profesor și director al Liceului academic piarist din Cluj, 315
Berzenczey, Miklós, comisar ungar în Transilvania, 147
Bethlen, Gábor, conte, deputat la Pesta, 286, 286
Bethlen, János, aristocrat liberal maghiar, 98, 175
Bethlen, Wolfgang, 273, 275
Bianu, Ioan 382
Bianu, Vasile, deputat „școlastic” la 1873, 197
Bibescu, Gheorghe, domn al Țării Românești, 292—293, 322, 323
Biró, „numele de botez nu-l știu”, din Cluj, 204—205, 207
Birta, Ioan, paroh greco-catolic, în Baia de Criș, 92
Birtok, Epifaniu, călugăr blăjean, 347
Blășan, Nicolae, elev din Cluj, 75
Bob, Ioan, episcop al Făgărașului, 1—2, 7, 21, 33, 38, 42, 46, 58—59, 62, 68, 86, 88, 90, 117, 137, 143, 185—186, 246, 323, 330, 351, 362, 364, 380
Bobb, Ioan, profesor din Blaj, 119—120, 121, 125, 126, 126—128, 155
Bobb, Ioan, translator, 153, 155, 205
Bochiș, Ioan, paroh greco-catolic în Aghireș, 39
Bochiș, Vasile, elev blăjean, 39, 75, 330
Bocșa, Simion, preot greco-catolic în Lujerdin, 246
Bocșa, Simion, protopop greco-catolic în Băraii, 329, 330
Bod, Petru 381—382, 381
Bodea, Cornelia 43, 87
Bodilă, Petru (vezi și Bădilă), protopop neunit, 17, 18, 31, 43, 43, 48, 319, 321, 361, 362
Bodnar, Lajos, profesor din Zlatna, 82
Bodonyi, din Pesta, 283
Boer, Alexandru, tatăl canonicului Ștefan Boer, 323
Boér, Demeter, vezi Boer, Demetriu
Boer, Demetriu, profesor din Blaj, 6—7, 9—10, 10, 15, 16—17, 34, 35, 39, 52, 62, 79, 85, 129, 145, 319, 320, 351, 381, 383, 393, 393, 395

Boer, Francisc, „renegatul bețivoi”, 176
Boér, Kálmán, notabil maghiar din Făgăraș, 221
Boer, Ștefan 322, 323, 328, 330, 335, 335
Boeriu, Alexandru, viceprotopop greco-catolic al Odorheiului, 197, 247
Boeriu, Aron, protopop greco-catolic al Gurghiului, 246
Boeriu, Ioan, protopop greco-catolic în Tirgu-Mureș, 197
Boeriu, Moise, viceprotopop greco-catolic în Trei-Scaune, 247
Bogdan, „comisariul de la prefectură”, 210
Bogdan-Duică, Gheorghe 3, 7—8, 10, 35, 38—40, 70, 108, 129, 143, 313, 316, 320, 330, 332—334, 341, 354, 391, 398
Bogdanov, Vaso 233
Bohățel, Alexandru 27, 32, 33, 63, 73—74, 75—76, 103, 153, 155, 160, 162—163, 169, 181, 194, 204, 209—210, 211, 214, 233, 238, 248, 251, 282, 290, 299, 311, 312—313, 316, 317, 332
Bohățel, Mihail 153, 155, 181, 182, 185
Boheczel, Sándor, vezi Bohățel Alexandru
Boiadgi, Mihail 294
Boileau, Nicolas 302
Boitoș, Olimpiu 340
Bojincă, Damaschin 349
Boju, Niculiță, neguțător din Brașov, 86, 87
Bolintineanu, Dimitrie 244, 304
Bologa, Iacob 26, 27, 54—55, 168, 171, 180, 214, 222, 238, 280, 280, 305, 321
Borgovan, Grigore 18, 129, 131, 134, 178, 195
Borlea, Sigismund 251
Boși, Inocențiu (alias Macre), călugăr blăjean, 347
Bota, Ioan 91
Bota, Vasile, nobil din Chioar, 81
Botezan, Ioana 20
Bölönyi, Mikó Samu, scriitor maghiar, 112
B-r., pseudonim al lui Simion Bărnuțiu, 331, 332—333
Brad, Petru 39, 85
Bran, „notarul magistratual” din Făgăraș, 277
Bran de Lemeni, Ioan 26, 27, 64, 103, 105, 163—164, 169, 189, 229, 260, 261, 271, 277, 278, 281, 283, 361
Braniste, Moise 273, 274
Braniste, Valeriu 274
Brassai, Sámuel, scriitor ungar, 328
Brătianu, familia 220
Breazu, Ioan 296, 299, 334, 337, 350, 353—354
Brediceanu, Coriolan 222
Brincean, Iosif, funcționar fiscal la Cluj, 153, 156
Brinceanu, Iuliana, mama scriitorului maghiar Emilius Récsi, 211, 336
Brinzeu, Nicolae 129
Brost, demagog electoral în Făgăraș, 284
Brote, Petru 90
Bruz, Ludovic, colaborator la „Învățătorul poporului”, 298

Bucur, Nicolae, han din Iași, 389
 Buda, Alexandru (vezi și Buda Sándor), 81, 299
 Buda, Sándor, vezi Buda Alexandru
 Buda, Toma, nobil din Chioar, 81
 Buda, Vasile, nobil din Chioar, 81
 Budai, Aron 22, 314, 314
 Budai-Deleanu, Ioan, VI, 22, 24
 Buhățel, poreclă, vezi Bohățel Alexandru
 Bunea, Augustin 119, 382
 Burchi, Nicu 288
 Burian, János, anticar și librar din Cluj, 132
 Buric, ins neidentificat, din Blaj, 322
 Buta, Nicolae 91
 Buteanu, Beniamin, nobil din Chioar, 81
 Buteanu, Ioan (vezi și Butyán János), 12, 144—145
 Buteanu, Vasile 75, 166, 189
 Butyán, János, vezi Buteanu Ioan
 Büffel, „un secretariu“, 210
 Bürger, Gottfried August 289, 305
 Byron, George Gordon 289, 302, 304

C

C., „părintele“, neidentificat, 255
 C. Ord., pseudonim, vezi Many, Iosif
 Caesar, Caius Iulius 329
 Caliani, Augustin 129
 Caliani, Silvestru 346
 Caliope, muza poeziei, 295
 Calnochi, Ieronim, călugăr blăjean, 347
 Cantacuzino, Constantin 154
 Cantemir, Dimitrie 62, 92, 93, 97, 114, 223, 223, 379
 Caragelu, N. 288
 Carașiu, I., pitar din Craiova, 389
 Cardaș, Gheorghe 365
 Carré, Michel 96
 Casa, Vasile, protopop greco-catolic din Reteag, 246
 Casian (vezi și Kászoni), elev din Cluj, 91
 Casianu, Alexandru, viceprotopop greco-catolic al Milvanului, 247
 Catrușca, din Lugoj, 272
 Căian, Dimitrie junior, canonic și profesor din Blaj, 143, 362
 Căncea, Constantin, din Craiova, 389
 Cărpenișan, Ioan, notar în Deal, Munții Apuseni, 95
 Cenușescu, Ioan, din Iași, 389
 Cerchez, C., maior din Tîrgu-Jiu, 389
 Cerghedi, Ioan, elev român din Cluj, 95

Cermena, Petru 155
 Cetățeanu, Marcu, deputat „școlastic“ la 1873, 197
 Chateaubriand, François René, 302—303
 Chendi, Ilarie 304
 Chereșteșiu, Victor 91, 93, 98, 104
 Cheșei, Ioan, protopop greco-catolic în Ciogman, 246
 Chețanu, Gavril, protopop greco-catolic în Fărăgău, 247
 Chifa, Grigore, protopop greco-catolic din Cluj, 69, 209
 Chinces, Onesim, călugăr blăjean, 347
 Chindriș, Ioan 35, 59, 65, 91, 131, 157, 165, 173, 176, 183, 279, 340
 Chirilă, Ioan, profesor din Blaj, 329, 330
 Ciacłani, George, bursier al Fundației Ramonțai, 336
 Ciacoi, Bazil 91
 Cicero, Marcus Tullius 222, 293, 304, 323, 328, 329
 Cioran, Nicolae, elev din Cluj, 75
 Ciorocianu, Ștefan, elev din Craiova, 389
 Cipariu, Timotei, V, VII, 10, 16, 20, 32, 37, 40, 51, 59, 66, 68, 76, 103, 105, 108, 117, 119, 119, 123, 125—126, 127, 129, 131—133, 143, 157, 180, 188, 194, 220, 246, 250, 276, 289, 293—296, 298—299, 313, 316, 320, 322, 323, 325—328, 332, 333, 339, 342, 344—346, 344—345, 352, 358—359, 361—363, 365, 368—369, 369, 371, 373, 373—374, 376, 380—382, 384, 389—391, 390, 392—393, 396, 399—400
 Circa, Elena, actriță din Transilvania, 48
 Circa, George, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
 Cirlea, Mihai 208
 Cîmpian, Vasile, elev din Cluj 75
 Cl. I.M...n, pseudonim, vezi Many, Iosif
 Cl. I.M...ny, pseudonim, vezi Many, Iosif
 Clain, Ioan, vezi Micu, Inochentie
 Clain, Samuil, vezi Micu, Samuil
 Clement al IX-lea, Papă, 247 248
 Clio, muza istoriei, 294
 Cloșca, 110
 Cnezul, paharnic din Craiova, 389
 Codrescu, Mihail 288
 Codru-Drăgușanu, Ioan 189, 221, 229, 242, 244, 253—254, 254, 260
 Cojocaru, Ilie, arestat la 1848 în Munții Apuseni, 102
 Colceriu, Ioan, protopop greco-catolic în Cițcău, 246
 Colceriu, Leontina, nepoata lui Ion Antonelli, 287
 Comănicu, George, intelectual din Făgăraș, 221
 Comloșan, 288
 Comșa, „părintele“, 266
 Comșa, Ioan, fruntaș politic din Făgăraș, 271
 Comșa, Nicolae 16, 130, 146, 212, 223, 351, 370
 Conachi, Costache 357, 389
 Condé, prințul de, 308
 Constantin, Ioan 316, 317
 Constantini, Dimitrie 73

Conta, A., din Iași, 387
Copăceanu, Ioan, protopop greco-catolic al Alecușului, 246
Corcheș, Ioan 102
Corespond. ord., pseudonim, vezi Many, Iosif
Cornea, Paul 349—350, 351, 356
Corneli, „comandantele prefecturei“, 210
Coroianu, Demetriu 64, 194, 246, 250
Coroianu, Iuliu 222
Corpădia, Ioan, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 111
Corvin, Ștefan, preot greco-catolic în Cigmău, 246
Cosma, Anghel, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 97, 109, 110
Cosma, Partenie 222, 282
Costa, Ștefan, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Costa, Vasile, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Costache, Veniamin 68, 93, 143, 357, 389
Costandea, Ioan, pictor și grafician, 348, 348
Coste, Ioan, vezi Constantin, Ioan
Costea, Ioan 290
Costin, Miron 379
Cotorea, Gherontie, profesor și scriitor din Blaj, 117, 346
Cotoșiu, Atanasie, protopop greco-catolic din Șomcuța Mare, 246
Cotta, Johann Friedrich, publicist german, 94
Coțofeanu, Gheorghe, clucer din Craiova, 389
Cozma, Alexandru, elev din Cluj, 75
Cozma, Iuliu, elev din Cluj, 95
Cracea, poreclă a lui Demetriu Boer, 332, 333
Crainic, Gheorghe, șpan cameral, 62, 95, 109, 110
Crainic, Nicolae, din Hațeg, 73
Crainic, Simion 7, 9—10, 39, 45, 46—47, 48, 49, 53, 70, 76, 85, 133, 312, 351
Crăciun, I.D., profesor din Craiova, 389
Crețescu, Ioan 288
Crețu, Ioan, deputat „școlastic“ la 1873, 197
Cristea, Ioan, protopop greco-catolic din Vad, 246
Cristea, Nicolae, 222
Cristea, Pavel, căminar din Iași, 389
Cristocean, Ioan, profesor din Blaj, 351
Crișan, George, protopop greco-catolic de Pogăceaua, 246
Crișan, Iosif, deputat „școlastic“ la 1873, 197
Crișan, Iosif, elev blăjean, 38
Crișan, Mihai, protopop greco-catolic al Reghinului, 197, 246
Crupenschi, Gheorghe 288
Csáki, „Georgiu“, „contele“, 175
Csáky, László, conte maghiar „filoromân“, 170, 171
Csányi, László, comisar ungur în Transilvania, 75, 141, 151
Cseh, Károly, scriitor maghiar, 112
Cuciureanu, Mihai, 288, 385

Curticăpeanu, Vasile 180, 280
Czikudi, Georgie, vezi Țicudi George, protopop greco-catolic în Dimb
Cziriek, „domnul“, din Sibiu, 34
Czura, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 110

D

D.E.F., pseudonim presupus al lui Iosif Many, din „Vasárnapi Újság“, 316, 394
Dandea, Ioan, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 110, 110
Dangea, Ioan, arestat la 1848 în Munții Apuseni, 102
Daniel, Ana, mama canonicului Teodor Șereni, 44
Darabant, Ignatie 185, 347
Dascalescu, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 109
Datcu, Iordan, IX
Dăianu, Ilie 279, 324
Deac, Ioan, protopop greco-catolic al Cutului, 246
Deák, Ferenc, politician ungur, 165, 218, 225, 241, 251, 256
Delavigne, Casimir 50
Delinescu, corespondent moldovean al lui Bariț, 375, 375
Deményi, Ferencz, deputat maghiar, 161, 166
Demeter (alias Cutean), Grigore, călugăr blăjean, 347
Densușianu, Aron 197, 221, 262, 269, 271, 279, 279
Densușianu, Beniamin, protopop greco-catolic în Bobilna (Hațeg), 246, 250
Densușianu, Nicolae 228
Desprez, Felix Hippolyte 167
Devai, Iosafat, călugăr blăjean, 347
Diaconovici, Corneliu, VIII, 58, 154, 212, 271, 276, 282
Dickens, Charles 303
Diculescu, I., pitar din Craiova, 389
Dimitrovici, deputat sîrb la Pesta, 251
Dobo, Mihail, fruntaș pasivist din Transilvania, 284
Dobra, Alexandru, episcop al Lugojului, 194—195, 248, 270
Dobra, Petru 88, 89, 101, 102—104, 105, 105, 112
Dobran, Ioan, 155
Dobrijanski, deputat rutean la Pesta, 251
Doja, Gheorghe 141
Domidie, din Cluj, 209
Domșa, Gheorghe, fruntaș politic din Transilvania, 169, 183, 238
Domșa, Ilie Damian, călugăr blăjean, 347
Dornian, „postmeister“ din Iași, 389
Dortleff, depozitarul Fabricii de hîrtie din Zărnești, 124
Dózsa, Dániel, publicist clujean, 162, 167—168
Dragomir, Ioan, canonic și dascăl din Blaj, 9, 39, 246, 371
Dragomir, Silviu 65, 102—105, 107, 109, 112, 148
Dragoș, Avram, protopop greco-catolic al Eriului, 246
Dragoș, Ioan, delegatul kossuthian ucis al Abrud în 1849, 96

Draja, Gheorghe, profesor din Blaj, 393
Duca, Vasile, deputat „scolastic“ la 1873, 197
Dunca de Sajó, Paul, 103, 105, 163—164, 168, 392
Durguth, József, canonic din Strigoni, 85
Dușoiaia, neidentificată, din Blaj, 322

E

Echim, Mihail 276
Eder, Joseph Karl, 25, 72
Elekeși, Grigore, protopop greco-catolic al Sînmărtinului, 208, 246
Elekeși, Mihail Ambroziu, profesor și cleric din Blaj, 324, 347, 393
Eliu, Ioachim, preot greco-catolic din Plosca, 246
Endrődy, Ioan, călugăr din Blaj, 347
Engel, Johann Christian 72
Eötvös József, politician ungar, 165, 225, 232, 241
Erdeli, Bonifaciu, călugăr blăjean, 347
Erdeli, Nicolae, paroh greco-catolic în Orlat, 39
Erdeli, Vasile, episcop greco-catolic de Oradea, 244, 246, 335, 336
Erdeli, Vasile, student cleric din Blaj, 39, 85
Erdély, János, 289, 290
Erdély, Sándor, 304
Erodot, vezi Herodot
Estiotu, Constantin dr., 362
Eszterházi, conte ministru, 221, 241
Eutropius, 327

F

f**, pseudonim, vezi Many, Iosif
Fabian Bob, Vasile, 68, 288, 363—364, 364—365, 379, 379
Farkas, Sándor 289
Farkas (alias Fogarași), Spiridon, călugăr blăjean, 347
Faur, Ioan 166
Fekete, Glicerina, mama lui Ioan Fekete Negruțiu, 129
Fekete, Grigore, preot în Sucutard, tatăl lui Ioan Fekete Negruțiu, 129
Fekete, Ioan, vezi Fekete Negruțiu, Ioan
Fekete, Mihály, canonic din Strigoni, 85
Fekete, Simion, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Fekete Negruțiu, Ioan, V—VIII, XI, 24, 36, 38—40, 65, 121, 129—137, 142—144, 146—149, 151—152, 154, 154—156, 159, 159—160, 160, 165, 169, 170, 171, 172, 174, 176, 176, 178—181, 178, 180, 183, 183, 185, 186, 188, 190—191, 193, 194—197, 195—196, 199, 200, 205, 207, 208, 211, 211, 230, 234, 245—246, 250, 261, 277, 282, 313, 320, 323, 324, 326, 371, 400

Felix, K., profesor în Slatina, 389
Ferdinand I, împărat al Austriei, 102, 148, 150, 261
Festetics, György, ministru ungar, 233
Fetti, Spiridon, fruntaș politic din Transilvania, 169, 238
Filip, Alexandru, fruntaș politic din Munții Apuseni, 222
Filip, George, fruntaș politic din Transilvania, 160, 163, 166
Filipan, Ioan, protopop greco-catolic din Secu, 246
Filtz, Samuil, librar și tipograf din Sibiu, 118, 126
Fleischer, Demetriu, elev din Cluj, 90
Fleps, Friedrich, geograf sas, 328
Fleury, André Hercule 300, 317
Florea, Ioan, intelectual din Făgăraș, 262, 266, 266
Florian, Andrei, nobil din Chioar, 81
Florian, Aron, VII, 155, 373, 374
Fodor, Ioan, protopop greco-catolic în Hunedoara, 246
Fodor István, 364
Fodor, Nicolae, fruntaș politic din Munții Apuseni, 73, 75, 102
Fodor Pál, scriitor ungar, 303
Fogarassy Mihály, episcop romano-catolic al Transilvaniei, 275—277
Fogarași, Benedict 347
Fogarași, Gavril, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Formey, Jean Henry Samuel, 305—306
Francisc Josif I, 65, 213, 225—226, 270, 271, 327
Franklin, Benjamin 297, 301, 303
Frincu, Teodor 113
Frincu, Teofil 221
Fudul, Atanasiu, elev din Craiova, 389
Fulea, Moise 22, 26, 27, 34, 94, 145, 319, 321
Furdui, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 109
Fülöp, Elek, fruntaș maghiar din Făgăraș, 253, 254

G

G.H.I. pseudonim al lui Simion Bărnățiu, 292, 316, 397
Gaal, László, scriitor maghiar, 94, 338
Gal, Grigore, protopop neunit al Clujului, 90, 90
Gal, Ioan, protopop greco-catolic din Șamsud, 246
Gál Sándor, proprietar falit din Bucurdea, 123
Gane, Costache 341
Ganescu, Ștefan, paharnic din Craiova, 389
Gáspár, János (vezi și Gáspár Ioán), abonat din Aiud la *Tentamen criticum...* a lui A.T.Laurian, 307, 309
Gáspár, Ioán, vezi Gáspár János
Gaston, Grigore, coleg al lui Bariț la Cluj, 315

Gavra, Alexandru, 52, 52, 72—73, 74, 77
 Gay, Ludovic, poet croat, 81
 Gazdac, Nicolae, „feldwebel“ la Agenția austriacă din Iași, 389
 Găitan, Vasile (Gaitan Basilius), elev din Cluj, 90
 Gegő, A., cleric și emisar ungar, 374—375
 Gelu, voievodul 24—25
 Gemenul, pseudonim al lui Iosif Hodoș, 114
 Genilie, Iosif 288, 346, 347, 357, 385—386, 387
 Georgescu, Ioan 129, 222
 Gerando, Augustine de, 49, 85, 322, 323, 347
 German, Grigore, student cleric din Blaj, 85
 Gheorghe, Daniel, din Craiova, 389
 Gherasim, Ioan, protopop greco-catolic al Iernudului, 246
 Gherghel, Ion 304, 354
 Gherman, Grigore, elev blăjean, 39
 Ghibu, Onisifor 358
 Ghica, A., din iași, 387
 Ghica, Alexandru Dimitrie 30, 31
 Giovanul, Mihail, pitar din Țirgu-Jiu, 389
 Girard, erou al lui Iosif Many, 308
 Giurchescu, Aron, abonat din Roșia Montană la foile lui Bariț, 110—111, 111
 Gligor, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 109
 Glogoveanu, C., clucer din Cerneț, 389
 Goethe, Johann Wolfgang 288
 Gojdu, Emanuil 166
 Golescu, frații, 220
 Gorové, László, ministru ungar, 233
 Gött, Johann 30, 31, 69, 73, 75, 84, 303, 309, 337, 339, 399
 Grama, Alexandru, profesor din Blaj, 137
 Grama, Ioan, intelectual din Făgăraș, 221
 Grama, Samuil, profesor din Blaj, 322, 324
 Graur, Ioan, viceprotopop greco-catolic în Luduș, 247, 315
 Grămoiu, Daniel, vicecăpitan al Făgărașului, 260, 262
 Gridi Papp, Máthé, vezi Pop Grideanul, Matei
 Griphius, 289
 Gritti, Gheorghe, „băieriu“ din Roșia Montană, 62, 86, 95, 110, 110
 Grois, Gustav, vicepreședinte al Guberniului Transilvaniei, 140, 148, 176, 177, 201—203
 Grotius, Hugo, 4
 Groza, Eva, mama canonicului Ștefan Boer, 323
 Groze, Ioan, elev blăjean, 39
 Grozescu, I., din Caracal, 389
 Gruber, Iosif, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 111
 Guizot, François P., 300, 317
 Gyárfás, proprietar din Sîncel, 123
 Győrfi, „din Silvania“, 201

H

H. Dr., autor necunoscut despre români în „Allgemeine Zeitung“ din Augsburg, 397, 398
 Habsburg-Lotharingia, dinastia, 148
 Hadrian, împărat roman, 375
 Hahnemann, Christian Friedric, savant german, 396
 Haller, contele, din Albești, 228
 Haller, Ferenc, cancelar aulic al Transilvaniei, 225
 Haller, Ignác, comite suprem al Cetății de Baltă, 382
 Hania, Ioan, vezi Hannia, Ioan
 Hann, Franz, deputat sas, 97
 Hannia, Ioan (vezi și Hania, Ioan), 54—55, 56, 171, 235, 276, 320, 321
 O'Hara, Connor 292, 301
 Haralampie, D., colonel din Craiova, 389
 Hatvani, Imre, 89
 Heine, Heinrich 304
 Heliade Rădulescu, Ioan 42, 45, 47, 47, 62, 85, 87, 87, 220, 292, 327, 327—329, 331, 345, 366, 376—377, 380
 Hene, Constantin, profesor din Zlatna, 82
 Henricy, Casimir 303
 Henzel, Simeon, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 111
 Herder, Johann Gottfried 70, 289, 303
 Hernia, Nicolae, neguțător brașovean, 366, 367
 Herodot 327, 328
 Herseni, Ioan, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
 Hersényi Görgy, fruntaș maghiar din Făgăraș, 254
 Herszenyană, familia, 18
 Hesheimer, negustor și librar din Sibiu, 107
 Hesler, restaurator din Sibiu, 51
 Hochmann, Mihail 109, 110, 111
 Hodoș, frații (Iosif și Zaheu), 91
 Hodoș, Iosif 39, 112, 113—114, 146, 166, 169, 173, 189, 238, 281, 282—284, 336
 Hodoș, Nerva 276
 Hodoș, Vasile, tatăl lui Iosif Hodoș, 114
 Hodoș, Zaheu 39, 329
 Homer 310, 374
 Horatius (Quintus Horatius Flaccus), 258
 Horea 110, 143, 348
 Horșa, Augustin, fruntaș pasivist din Transilvania, 284
 Hortulan, Grigore, preot greco-catolic din Chintău, 148
 Horváth, ins din Brașov, 339
 Horváth, ministru ungar, 233
 Hossu, frații, elevi din Cluj, 91
 Hossu, Dimitrie, viceprotopop greco-catolic în Lăpuș, 78, 81
 Hossu, Iosif, „renegat“ român din Transilvania, 164, 175, 197, 200, 233, 285
 Hossu, Radu, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
 Hossu, Vasile, nobil din Chioar, 81
 Hosszu, „consiliariu“ în Făgăraș, 266

Hufeland, Cristoph Wilhelm 48, 83
Hugo, Victor 289
Hundegger, iezuit, 117
Hunfalvi, Pál, lingvist ungar, 131—132
Hurmuzachi, frații, 107, 154
Hurmuzachi, Alexandru 106, 106—107
Hurmuzachi, George 106—107
Huțovici, Nicolai, candidat la episcopia neunită din Sibiu, 55, 56

I

I...y, pseudonim al lui Iosif Many, 322
Iacob, Dumitru, bursier al Fundației Ramonțai, 336
Iacob, Partenie, călugăr blăjean, 347
Iacovescu, Minurie, din Iași, 339
Iancu, Avram 64—65, 91, 101, 107, 107—108, 110, 112, 155—156, 235, 271, 326, 348
Iancu (vezi și Jánk), Ioan, prim curator în Zlatna, 95, 95—96, 97—99, 109, 110
Iancu, Petru, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 111
Ianza, Ioan, protopop greco-catolic în Grădiște, 246
Ighian, Iosif, protopop neunit al Zlatnei, 43, 44, 62, 64, 71, 73, 74, 77, 79, 82—83, 88, 89, 92, 93, 95, 95, 97, 99, 103, 105, 110
Ignat, Ioan, protopop greco-catolic al Biei, 246
Ilieș, Ioan, nobil din Chioar, 81
Inczédi, baron, „föbiroul“ din Cluj, 204
Ioanette, Petru, fruntaș politic din Munții Apuseni, 102, 110, 110
Ioanide, Hristache, din București, 73, 288
Iorga, Christoff, neguțator, 86
Iorga, Nicolae 69, 91, 107, 109, 156
Iorgulescu, A., 288
Ioviani, Augustin, călugăr blăjean, 330, 347
Isaia sau „Popa Iancu“ din Sincel, călugăr blăjean, 347
Istrati, Nicolae 288, 364—365, 389
Isvoreanu, N., sărdar din Slatina, 389
Iuga, George, negustor din Timișoara, 73
Ivánka, Imre, deputat ungar, 161, 167
Ivanovici, intelectual din Făgăraș, 262
Ivănescu, atentator la viața lui Ioan Lemeni, 139
...iy, pseudonim, vezi Many, Iosif, 294

I

Înștiințătorul ordinar, pseudonim, vezi Many, Iosif, 291

J

J...y, pseudonim, vezi Many, Iosif
Jakab, Elek, scriitor și istoric maghiar, 35, 39, 93, 147—148, 174, 174, 320, 330, 338
Jakab, György, fruntaș maghiar din Făgăraș, 254

Jánk, vezi Iancu
Jaross, Vince, canonic din Strigoniu, 85
Jelacici, Iosif, ban al Croației, 241
J. J. Mány, vezi Many, Iosif
Jipa, Ioan (Enache), negustor din Brașov, 322, 324, 360—361, 361
Josif al II-lea, împărat al Austriei, 389
Jósika, Lajos 162, 168
Jósika, Leó, baron maghiar, 161
Józsika, Miklós, scriitor ungar, 303, 326, 327
Jurca, ginerele lui Vasile Ladislau Popp, 198—199

K

Kállay, scriitor ungar, 303
Kalnoki, György, 317
Kamner, librar din Brașov, 183, 234
Kant, Immanuel 4, 91, 301
Kapatán, Marton, profesor din Zlatna, 82
Kászonyi, Nicolae, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Kazinczy, Ferenc, scriitor ungar, 310
Kazinczy, Gábor 385
Kelemen, Timotei, paroh greco-catolic în Straja, 39
Kemény, Dénes, aristocrat liberal maghiar, 98
Kemény, Farkas, 111
Kemény, Ferencz, cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, 162, 171, 174, 175, 176, 209
Kemény, Gábor, scriitor maghiar, 112
Kemény, József, istoric maghiar, 328
Kemp, Mihály, canonic din Strigoniu, 85
Kenyeres, avocat maghiar din Brașov, 274
Kerekes, Vasile, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Keresztesi, Basiliu, călugăr blăjean, 347
Kertész, Vasile, paroh greco-catolic în Ocna Sibiului, 43, 44, 152
Kethelyi, Iosif, elev român din Cluj, 91
Kisfaludy, Sándor, 289—290, 304, 310, 310
Kiss, Jankó, emisar electoral maghiar, 229
Klein, Samuil, vezi Micu, Samuil
Klopstock, Friedrich, 303
Kogălniceanu, Mihail 93, 220, 354
O Konel, Daniel, vezi O' Connel, Daniel, revoluționar irlandez
Konrad, senator sibian, 340
Kopácsy, József, primat al Ungariei, 85
Karodi, Paulus, profesor din Brașov, 335, 337
Kossuth, Lajos 148, 151, 225, 241
Koszte, Ioan, vezi Constantin, Ioan
Kotzebue, August Friedrich Wilhelm 304, 337

Kovács, de Felfalu, Antoniu 319, 321
Kovács, Ferenc, 131, 165, 176, 183
Kovács, Lajos, profesor din Zlatna, 82
Kovács de Tuşnad, Miklós episcop romano-catolic al Transilvaniei, 79, 82, 315
Kovrig, Tivadar, negustor din Blaj, 123
Kozma, Pál, funcţionar maghiar din Munţii Apuseni, 101
Kölcsey, Ferenc, 310
Kőrösi alias Ladai, Augustin, călugăr blăjean, 347
Kóvári, László, istoric maghiar, 147, 161, 166
Krautmann, Józef, canonic din Strigoni, 85
Kremer, „neguţetoriu“ din Cluj, 140
Krug, Wilhelm Traugott 4, 289
Kunszt, Józef, canonic din Strigoni, 85
Kurz, Anton 339, 339

L

La Rochefoucauld, François 302, 304
Lacea, Vasile (Látsá Basilius), elev român din Cluj, 90
Ladai, Augustin 189
Ladai, Demetriu, profesor din Blaj, 393
Ladai, Dumitru, paroh greco-catolic al Hunedoarei, 100
Ladai, Ştefan, deputat „scolastic“ la 1873, 197
Ladoşi, Ioan Inocenţiu, egumen bazilitan la Blaj, 310, 311, 330, 347
Lalande, Olivier, industriaş şi aventurier francez, 161, 166
Lamartine, Alphonse, VI, 289, 302, 343, 350
Lamberg, Franz, general austriac ucis la Pesta în 1848, 146
Lamennais, Hugues Félicité Robert, VI, 296, 298—300, 304, 335, 337, 340, 341, 343, 350
Laslo, Filotei, călugăr şi dascăl blăjean, 346
László, din Făgăraş, 233
László, Vasile, protopop greco-catolic în Poşaga, 246
Latour, Théodore, generalul ucis la Viena în 1848, 150
Laurian, August Treboniu, VII, 4, 12, 18, 19, 20—21, 27—28, 43, 49—51, 50, 53, 53, 59, 64, 87, 94, 96, 99, 103, 108—109, 111—112, 155, 157, 194, 220, 308, 327, 328, 331, 345, 374, 390, 391, 392—393, 393
Lavrentie, „părintele“, din Iaşi, 389
Lazar, Alexandru, 133, 163—165, 168—169, 169, 171—172, 174, 174, 209, 238
Lazar Iosif, paroh greco-catolic în Iernud, 39
Lazar, Mihai, căpitan suprem al Făgăraşului, 266
Lazăr, George, protopop greco-catolic al Beiului, 246
Lazăr, Gheorghe 22, 56, 220
Leake, Martin William, 294
Leca, C., preot din Craiova, 389
Leca, Dimitrie, student braşovean la Blaj, 361
Lemeni, Francisc, nepot al episcopului Ioan Lemeni, 153, 155

Lemeni, Ioan (vezi şi Leményi, Ioan) episcop al Făgăraşului, 1—3, 6—10, 9, 17, 20, 21, 22, 24, 27, 33, 35—36, 38—40, 42, 44, 47, 49, 55, 60, 62—64, 71, 76, 79, 85, 89, 97—98, 100, 105, 130—131, 142—144, 144—146, 146, 148—149, 151—152, 151—152, 154—155, 155, 186, 194, 201—204, 209, 211, 276, 277, 282, 311—314, 320, 323, 324, 326, 329—330, 332—334, 336, 337, 343—344, 351, 359, 373, 377, 390—391, 392, 400, 400
Lemeni, Mihail, nepot al episcopului Ioan Lemeni, 153, 155
Lemény, Melchisedec, arhimandrit de Suceava, 329, 332
Leményi, Ioan, vezi Lemeni, Ioan
Lengher (Lengeriu), Ioan, fruntaş politic din Braşov, 273, 274
Leonida, Alexandru, din Tirgu-Jiu, 389
Leonida, rege al Spartei, 269, 270
Leonteanu, Leonţiu 246
Lessing, Gotthold Ephraim 289—290, 304
Lesviodox, Alexandru Geanoglu 288
Lezó, Francisc Xavier 315, 316
Lila, neidentificat din Cluj, 204
Linée, Karl 371
Lipthay, Antal, canonic din Strigoni, 85
Lobonţ, Ioan, protopop greco-catolic în Pericei, 246
Locke, John 4
Lonyai, Menyhért, om de stat ungar, 207—208, 208, 233, 245, 281, 283, 285
Lörincz, Adolf, profesor din Zlatna, 82
Lörincz, Józef, profesor din Zlatna, 82
Luca, Dănilă, fruntaş politic din Bistriţa, 222
Luca, Ilie, viceprotopop greco-catolic în Băgău, 247
Ludovic al XIII-lea, 308
Lugojanu, Iacob, protopop greco-catolic în Turda, 247
Lukács, Theodor Simion, postaş în Zlatna, 84, 86, 95, 99
Lupaş, Ioan 3, 17, 24, 69, 89—91, 143, 147, 320
Lupeanu Melin, Alexandru 117, 119, 129, 353
Lupşai, Clemente, preot greco-catolic în Rodna, 246
Luşcă, Gheorghe, din Iaşi, 389

M

M., pseudonim, vezi Many, Iosif
M . . . , pseudonim, vezi Many, Iosif
M.I.I., pseudonim, vezi Many, Iosif
M-ny, pseudonim, vezi Many, Iosif
Macavei, Victor 184
Macskási, Pál, comite suprem al Cojocnei, 204
Magher, negustor din Braşov, 340
Magher, Gheorghe, sărdar din Tirgu-Jiu, 389
Magheru, Gheorghe 220
Maior, „clericul“, vezi Maiorescu, Vasile
Maior, „din Reghin“, 272
Maior, Basilius, vezi Maiorescu, Vasile

Maior, Grigore, episcop al Făgăraşului, 1, 66, 125, 133, 136, 332, 346
 Maior, Ioan, fruntaş politic din Transilvania, 111, 181, 182, 185, 189, 272
 Maior, Ioan, profesor la Socola, 389
 Maior, Ioan, protopop greco-catolic al Bistriţei, 39
 Maior, Liviu 65
 Maior, Petru, VI, 1, 7, 32—33, 33, 54, 59, 62, 83, 86, 133, 220, 346—347, 350—351, 362, 364, 379, 381
 Maiorescu, Ioan (vezi şi Trif, Trifu, Măerescu ş.a.), VII, 10, 28, 29, 39, 41, 42, 54, 64, 72, 76, 94, 103, 155, 194, 220, 315, 316, 320, 323, 333, 342, 342—343, 365—366, 384, 384, 393, 393—394, 395
 Maiorescu, Titu, V, 279
 Maiorescu, Vasile (vezi şi Maior Basilius; Maior, „clericul“), 42, 45, 48, 342, 342—343
 Mailáth, Kolomán, deputat ungar, 161, 167
 Majláth, György, 225
 Makoldi, „un domn de la magistrat“ din Cluj, 202, 206
 Malherbe, François 302
 Man, Gavril 39, 85, 222, 284
 Man, Iosif, deputat maramureşean, 166, 299
 Manciulea, Ştefan 351, 383
 Mandacaş, Alecu, din Piatra-Neamţ, 389
 Manfi, Ştefan, canonic şi dascăl din Blaj, 70, 194, 205, 312
 Mani, Iosif, vezi Many, Iosif
 Maniu, Aurel 166, 251
 Maniu, I., vezi Many, Iosif
 Maniu, Iosif, intelectual din Lugoj, 73
 Maniu, I. Iosif, vezi Many, Iosif
 Maniu, Nicolae V, VII, X, 1—2, 6, 8—12, 14, 16—18, 18, 20, 20, 22, 22, 24, 24—25, 26, 27, 28, 30, 33, 35, 38, 39—40, 40, 42—44, 42—44, 46—47, 46—47, 49—54, 56—57, 72—73, 76, 79, 145, 157, 268, 312—314, 316, 319, 320—321, 323, 330, 334, 344—345, 350, 362—363, 371, 373, 375, 378, 382, 391, 393—394, 396, 396—397, 398—399, 400
 Maniu, Petru, funcţionar, fratele lui Nicolae Maniu, 31, 35, 180
 Maniu Montan, Nicolaus, pseudonim al lui Nicolae Maniu, 2
 Manoilovici, deputat sîrb la Pesta, 251
 Manolache, vezi Manole, neguţător din Sibiu
 Manole (vezi şi Manolache, Manuilovics, Manolski, Manolesku), neguţător din Sibiu, 32
 Manolesku, vezi Manole, neguţător din Sibiu
 Manolski, vezi Manole, neguţător din Sibiu
 Manó-Vodă, porecla comisarului Péchy Emanuel, 239
 Manuilovici, vezi Manole, neguţător din Sibiu
 Mány, vezi Many, Iosif
 Mány, J. J., vezi Many, Iosif
 Mány, Josephus, vezi Many, Iosif
 Many, Iosif (vezi şi Maniu, I. Iosif; Mani, Iosif; Mány, J. J.; Maniu, I.; Mány, Josephus; Mány József ş.a.m.d.), V—VII, XIII, 2, 10, 288—306, 308, 308—309, 310, 312, 312, 315, 315—317, 316, 320—324, 322, 326—327, 326—328, 331—334, 332, 335, 336—337, 337—342, 341, 343, 344—346, 345, 347, 348, 350, 352, 363, 373, 378, 390—391, 393—394, 398

Mány, József, vezi Many, Iosif
 Marcian, Timotei, paroh greco-catolic în Ocna Dejului, 39
 Marcu, Nicolae, profesor din Blaj, 10, 39, 41, 42, 129, 322, 323, 351, 393
 Margina, Ioan, student cleric din Blaj, 85
 Maria Tereza, împărăteasa Austriei, 117, 124
 Marian, Ioan, vicarul Năsăudului, 9, 12, 37, 39, 40, 40, 380
 Marica, George Em., 222, 340, 364
 Martial, 377
 Martinovici, negustor cu faimă dubioasă, 340, 340, 342
 Maruşi, Simeon, agent aulic al episcopului Ioan Lemeni la Viena, 312
 Maser, Gheorghie, „feldwebel“ la Agenţia austriacă din Iaşi, 389
 Massza, Alajos, canonic din Strigoni, 85
 Maytényi, Antal, canonic din Strigoni, 85
 Măcelariu, Ilie 75, 173, 180, 189, 208, 214, 222, 230, 233, 235, 238, 245, 251—252, 259, 260—261, 284, 284—285, 336
 Măerescul, vezi Maiorescu, Ioan
 Mălinescu, Iordache 308
 Mărginean, Ioan, elev blăjean, 39
 Mărginean, Irimie, căpitan pensionar, fost grănicer român, 276
 Mărginean, Maria, mama lui Anton Veştemian, 36
 Medan, Andrei, fruntaş politic din Chioar, 222, 251
 Medan, Ioan, abonat din Munţii Apuseni la foile lui Bariţ, 111
 Medan, Irimie, nobil din Chioar, 81
 Meheşi, Avram 130
 Meister, Samuil, jude regesc din Sebeş, 328
 Meletie, arhidiacon din Iaşi, 389
 Metz (Miţu), Saboţiu, călugăr blăjean, 347
 Meşianu, Ioan 171, 214, 217, 229, 236, 238, 258, 259, 265—266, 370, 371
 Mezei, Jakab, 164
 Micaş, Florian (vezi şi Mikes Flore), 114, 153, 156, 209, 211
 Michelet, Louis 336
 Mickiewicz, Adam 300, 303
 Micu, Alexandru, vicar al Făgăraşului, 197
 Micu, Inochentie (vezi şi Clain, Klein), 1, 117, 134, 136, 332, 379
 Micu, Samuil (vezi şi Clain, Klein), VI, 1, 34, 71, 119, 220, 346—347, 363, 364, 379, 381, 381, 391
 Mihai Viteazul 23, 177, 178
 Mihalca, Andrei, nobil din Chioar, 81
 Mihali, Ana, fiica lui Grigore Mihali, 59, 65
 Mihali, Cecilia, fiica lui Grigore Mihali, 59, 65
 Mihali, Gavril 166, 272
 Mihali, Grigore, V, VII, XI, 2, 10, 14, 16—18, 22, 25, 27, 33, 35—36, 44, 52, 58—66, 67, 69, 71, 72—73, 73—74, 75—77, 79, 79—80, 82, 83, 83—86, 86, 89—91, 93, 93—96, 97, 99—101, 99—100, 102, 104—106, 105—106, 108, 109—111, 111, 113, 113, 116, 116, 119—120, 123, 126, 127, 136, 143, 146—147, 155, 159, 186, 191, 194—195, 211, 250, 282, 308, 312—313, 323, 331, 333, 338, 341, 381
 Mihali, Iuliu, fiul lui Grigore Mihali, 59, 91, 106

Mihali, Maria, fiica lui Grigore Mihali, 59, 65
Mihali, Petru, fruntaș politic din Maramureș, 222
Mihali de Apșa, Victor, 1
Mihali-Mihălescu, Simion, V, VII, 73, 75, 84, 105, 106—107, 109
Mihályi, vezi Mihali
Mihăilescu, Grigorie, profesor din Craiova, 389
Mike, Sándor, arhivar din Cluj, 157, 159
Mikes, Flore, vezi Micaș, Florian
Mikes, János, „contele“ din Cluj, 201
Miklós Abraham, vezi Penciu, Nicolae Avram
Miko, Imre, politician maghiar, 161—163, 167, 175, 176, 186, 233, 382
Miletici, Svetozar, patriot revoluționar sârb, 233, 251
Milton, John, 289, 301
Minoricu, „căpitanul“ din Cluj, 201—202
Mladin, M., 362
Mocioni, familia, 64, 251, 382
Mocioni, frații, 192
Mocioni, Alexandru, 192, 382
Mocioni, Andrei 166—167, 192
Mocioni, Antoniu 191, 192
Mocioni, George 192
Mocioni, Petru 155, 155
Moga, „tînărul“, arestat la 1848, 102
Moga, Dimitrie, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariș, 110
Moga, Eduard, elev din Cluj, 90
Moga, Ieronim, „accesit“ la Curtea apelativă din Cluj, 163—164, 168
Moga, Ioan, cleric și teolog neunit din Sibiu, 22, 94, 145, 321
Moga, Ioan, elev din Cluj, 90
Moga, Ioan, paroh din Hălmagiu, 98, 104—105, 104
Moga, Vasile, deputat „școlastic“ la 1873, 197
Moga, Vasile, episcop neunit al Sibiului, 3, 20—21, 22, 24, 27, 30, 33, 34, 35, 55, 56, 60, 71, 89, 93, 143, 311, 313—314, 314, 321, 336
Moga, Zaharia, elev din Cluj, 90
Moisil, Grigore, vicar greco-catolic al Rodnei, 233, 246, 250
Moisil, Iuliu 155, 356
Moisiu, Al., 362
Moldovan, „parohul din Uioara“, 205
Moldovan, Dimitrie 103, 105, 163, 168—169, 189, 214, 238
Moldovan, Dimitrie, tînăr cleric la Blaj, fiul protopopului Ștefan Moldvai, 47
Moldovan, Gavril, din Iași, 389
Moldovan, George, capelan în Făgăraș, 329, 330
Moldovan, Ioan 233
Moldovan, Ioan, profesor și vicerector la Blaj, 381, 382
Moldovan, Ioan, protopop greco-catolic al Cojocnei, 197
Moldovan, Ioan, viceprotopop greco-catolic în Cătina, 247

Moldovan, Ioan Micu, V, VII, 64, 66, 127, 136, 157, 186, 193—194, 197, 199, 200, 235, 245, 251, 272, 275, 276, 284—285
Moldovan, Nicolae, capelan în Abrud, 95, 100, 106
Moldovan, Petru, paroh în Hălmagiu, 104—105, 110, 111
Moldovan, Ștefan, prefect revoluționar, mai apoi canonic la Lugoj, 51, 64, 205, 270
Moldovan, Vasile, prefect revoluționar de la 1848, 197, 315
Moldovanu, „armanul“ din Cluj, 282
Moldvai, Dimitrie, „cooperator“ în Pintic, 46
Moldvai, Grigore, profesor din Blaj, 7, 9—10, 39, 45, 48, 52, 62, 79, 85, 319, 322, 323, 357, 363, 363, 366, 376, 392
Moldvai, Ștefan, protopop greco-catolic al Fărăgăului, 9, 33, 39, 46, 46, 194
Molnar, Alexiu, paroh greco-catolic în Alecuș, 205
Molnar, Constantin, protopop greco-catolic de Alba-Iulia, 73, 363
Molnar, Elena, din Cluj, 178
Molnar, Iancu N., din Cluj, 178
Molnar, Nicolae, din Cluj, 163, 177, 178
Molnar, Susana, „coconiță“ din Cluj, 177, 178
Molnar Piuariu, Ioan 130
Moltke, ins din Brașov, 339
Montesquieu, Charles de, 96
Moraru, Samuilă, arestat la 1848 în Munții Apuseni, 102
Moroșan, Dimitrie, „feldwebel“ la Agenția austriacă din Iași, 389
Moschonas, Leonțiu, călugăr de la Blaj, 346
Mosora, Elena, IX
Muncaci (vezi și Muncăcianu), Gherasim, cantor și curator neunit în Abrud, 95, 110, 111
Muncăcianu, Gerasim, vezi Muncaci, Gherasim
Mundani, C., pitar din Craiova, 389
Munteanu, 272
Munteanu, Augustin, deputat „școlastic“ la 1873, 197
Munteanu, Gavril 180, 259, 315, 315
Munteanu, Ioan, elev blăjean, 39, 329
Munteanu, Ioan, paroh greco-catolic în Deda, 96
Murand de St. Romain, M., 300
Mureșan, funcționar la Curia episcopală din Blaj, 357, 376
Mureșan, Alexiu, călugăr blăjean, 347
Mureșan, Anica, nepoată a canonicului Vasile Rațiu, 333
Mureșan, Ioachim 282
Mureșanu, Andrei 40, 43, 79, 82—83, 100, 309—310, 321, 340, 342, 362
Mureșanu, Aurel 222, 266
Mureșanu, Grigore, protopop greco-catolic din Sinmărghita (Mărghita), 246
Mureșanu, Iacob 32, 34, 40, 66, 82, 100, 106, 108, 108—109, 112, 114, 115, 119, 123, 128, 158, 159, 173, 181, 181—182, 183, 185, 195, 196, 278, 288, 289, 309, 321, 333, 335, 348, 362
Mureșanu, Ion 69, 146
Mureșenii, Andrei și Iacob, 37, 79, 100, 308, 315, 338, 345, 361, 371, 395
Murgu, Eftimie 166, 282, 295, 299
Mușlea, Ion 68, 69, 82, 353

N

- Nádasdy, Ferenc, cancelar aulic al Transilvaniei la Viena, 168, 225
 Nagy, canonic, 272
 Nagy, Ignác, scriitor ungur, 303
 Nalatz, familia, 23
 Napoleon 356, 359
 Neagoe, Meletie, călugăr blăjean, 347
 Neagoe, Ștefan, scriitor și publicist din Transilvania, 381
 Neagoe, Vasile, dascăl și călugăr blăjean, 346
 Neamțu, Alexandru 69
 Necea, Teodor, consistorialist neunit din Sibiu, 321
 Negrea, Georgiu, intelectual din Făgăraș, 262
 Negruțiu, C., vezi Negruzzi, Costache
 Negruțiu, Ioan, vezi Fekete Negruțiu, Ioan
 Negruzzi, Costache 62, 93, 96, 288, 306, 341, 349
 Nemegeyi, János, funcționar maghiar din Munții Apuseni, 101
 Nemes, familia de grofi, 317
 Nemes, grof transilvănean, 290
 Nemes, János, grof maghiar, 141
 Nemes, Vince, groful, 171—172, 172
 Nemeș (Nobili), Ioan, 144—145, 180, 284
 Nemeș, Ioan, cleric și profesor din Blaj, 360, 361, 382
 Németh, Wilhelm, librar din Brașov, 30, 31, 32, 33, 69, 335, 337, 339—340, 359, 360—361
 Némethi, János, funcționar maghiar din Munții Apuseni, 101
 Nenorici, N., 288
 Neofit, episcopul Râmnicului, 361—362, 362
 Nepos, Cornelius 304, 323, 323, 326—327, 328, 329, 335, 337
 Nepot, Corneliu, vezi Nepos, Cornelius
 Netea, Vasile 14, 19, 50, 70, 109, 154, 290, 351, 352—354, 359, 364, 367, 373, 394
 Newton, Isaac 310
 Nica, Dimitrie 73, 340, 389
 Nica, Teodor, „librer“ din Iași, 389
 Nicola, Matei, fruntaș politic din Transilvania, 169, 238, 284
 Nicolae, mitropolitul Ardealului, 134
 Nicolaid, D., pitar din Craiova, 389
 Nicoleanu, Georgiu 288
 Niste, Moise (vezi Nyiszte, Moyses), abonat la foile lui Bariț, 73, 75, 109
 Niuton, vezi Newton, Isaac
 Nobili, Ioan, fruntaș politic la 1848, 112
 Nossinger, „trizeciutorul“ din Sibiu, 50
 Novac, Ioan, maior, fost grănicer, 276
 ny, pseudonim al lui Iosif Many, 291
 Nyiszte, Moyses, vezi Niste, Moise
 Nyulași, Iosif, protopop greco-catolic al Mureșului, 246

O

- O' Connel, Daniel (vezi și O Konel, Daniel), revoluționar irlandez, 89, 91—92, 219
 Octavia, eroină a lui Kotzebue, 337
 Olteanu, numele vechi de familie al lui Ioan Fekete Negruțiu, 129
 Olteanu, Ioan, episcop greco-catolic al Lugojului, 270
 Olteanu (alias Alutan), Ioan, tatăl lui Constantin Alutan, 185
 Omer, vezi Homer
 Onișiu, Ioan, deputat în Comisia regnicolară de la Pesta din 1848, 103, 105
 Oprean, Simeon, din Toracul Mic în Banat, 73
 Opriș, Ioan, protopop greco-catolic în Națig, 246
 Orghidan, Rudolf (Radu), negustor din Brașov, 46, 52, 52, 344, 345, 361, 362
 Oros, Iacob, „feldwebel“, la Agenția austriacă din Iași, 389
 Oșanu, Nichifor, protopop greco-catolic în Nireșul Mare, 246
 *ot, pseudonim, vezi Many, Iosif
 *ot f** ny, pseudonim, vezi Many, Iosif
 Oteteleşanu, Grigore, *paharnic* din Craiova, 389
 Oteteleşanu, Grigore, *cornic* din Craiova, 389
 Oteteleşanu, N., sluger din Craiova, 389
 Ovidiu, Publius Naso, 222
 Öechner, „baronul“, 210

P

- Pal, Iacob, „amploiat român de la Gubern“, din Cluj, 203, 336
 Paloși, Varvara, mama lui Ioan Pamfilie, 279
 Pamfilie, Ioan 246, 279, 279
 Pamfilie, Pamfil, învățător, tatăl profesorului și clericului Ioan Pamfilie, 279
 Pánczél, Károly, fruntaș maghiar din Făgăraș, 221, 254, 271
 Panovici, Ioan, personalitate bisericască neunită din Transilvania, 321
 Panțu, Constantin (Pantzu Constantinus), elev din Cluj, 90
 Pap, vezi Pop, Popp, Papiu Ilarian
 Pap, Gusti, vezi Pop, Augustin
 Pap, Sándor, vezi Papiu Ilarian, Alexandru
 Papfalvi, Constantin, V, VII, 9, 37, 40, 64, 78, 100, 123, 128, 144, 180, 188, 194, 233, 250, 272, 299
 Papiu, Carolina, sora lui Alexandru Papiu Ilarian, 47
 Papiu Ilarian, Alexandru 3, 12, 25, 39, 47, 65, 69—72, 75—76, 81, 91, 93, 98, 102—103, 114, 129, 144—145, 146—147, 157, 166—167, 173, 194, 205, 282, 290, 299, 320, 336, 340, 350
 Papp, „doctorița“, soția lui Vasile Pop, 74, 79
 Papp, Gusti, vezi Pop, Augustin, protopop greco-catolic de Alba Iulia
 Papp, Miklós, *politician* maghiar din Cluj, 161, 166
 Papp, Sándor, vezi Papiu Ilarian, Alexandru
 Papp, Zsiga, vezi Pop, Sigismund
 Pascal, Blaise, 304, 329

Pascali, Mihail, 242, 244
Pascu, Filip, deputat la Pesta, 166
Pascu, Ștefan, VI, 25, 102, 107, 109, 146, 148
Pataki, János, medicul șef al orașului Cluj, 176, 177
Pateza, Ephraem, vezi Patița, Efrem
Patița, Efrem (vezi și Pateza, Ephraem), abonat la foile lui Bariț, 73, 75
Patița, Ioan 88, 96, 97, 101, 102, 190—110
Patița, Rubin 208
Paul al V-lea, Papă, 247, 248
Pauler Tivadar, ministru ungar al Cultelor, 271
Pauletti, Nicolae, VI, 289, 333, 352—354, 372
Pauletti, Vasile, protopop greco-catolic în Roșia de Secaș, 246, 330
Pavel, Mihail, episcop greco-catolic de Gherla și Oradea, 198—199, 200
Păcățian, Teodor V., 17, 65, 72, 103, 107, 113—114, 166—167, 169, 171, 180, 189—190, 208—209, 213—215, 221, 338
Păianu, N., „laitenant“ din Craiova, 389
Pășcuț, Dionisie, profesor din Oradea, 132
Péchy, Emanuel, comisar regal în Transilvania, 218, 239, 259, 261, 279, 279
Penciu, Nicolae Avram (vezi și Miklós Abraham), 34, 35, 43
Perja, Anania, elev din Cluj, 75
Pervain, Iosif, VI, 14, 35, 59, 65, 73, 77, 91, 157, 173, 279, 340
Pestalozzi, Johann, Heinrich 51
Petcu, Lazăr 233
Petcu, Radu, elev blăjean, 39
Péterffy Albert, abonat din Aiud la *Tentamen criticum* . . . a lui A. T. Laurian, 307, 309
Peterlăki, Gherman, călugăr blăjean, 347
Petranu, Ioan, fruntaș politic din Cluj, 209
Petri, Nicolae, protopop neunit din Brașov, 42
Petrik, „șogorul d-lui Bădilă“, 48
Petroviciu, Ioan, preot din Iași, 389
Petru cel Mare, 301
Petruța, Efrem, profesor din Blaj, 325, 326
Pfnennigsdorf, Anton, protomedic al Transilvaniei, 202, 277
Phaedrus, 359
Pinciu, Ioan 75, 90, 180, 238
Pinciu, Ștefan, elev blăjean, 39, 329
Pipoș, Ioan 45, 47, 48
Pipoș, Lazăr, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Pipoș, Petru 47, 48
Pithou, Pierre 301
Pius IX, papă, 156, 270, 278
Pîclișanu, Zenovie 119, 362
Pîrvulescu, Ioan, elev din Craiova, 389
Platon, 304
Platon, Constantin 389
Plăcintar, David, elev din Cluj, 75
Plinius cel Tânăr, 293, 304, 326, 327
Ploșoreanu, N., din Craiova, 389

Plutarch, 293, 304, 309, 310, 339
Poenaru, Petrache 96
Pogány, Carl, vezi Pogány Károly
Pogány, György, comite suprem al Albei Inferioare, 113
Pogány, Károly, 293, 311, 313.
Pogor, Vasile 374
Poni, Ioan 288
Pop, „din Tohan“, 242
Pop, Alexandru, vezi Papiu Ilarian, Alexandru
Pop, Alexandru, student cleric din Blaj, 39, 85
Pop, Anania 75, 247
Pop, Andrei Liviu, 200, 298, 329, 331, 336
Pop, Aron, bursier al Fundației Ramonței, 336
Pop, Augustin, cooperator în Maeri, lângă Alba-Iulia, tatăl lui Augustin Pop, protopop greco-catolic de Alba-Iulia, 363
Pop, Augustin, protopop greco-catolic de Alba-Iulia, 64, 164, 168, 174, 174, 246, 250, 322, 324, 324, 362, 363
Pop, Augustin, scriitor blăjean, 347
Pop, Catinca, fiica lui Vasile Pop, 79, 82
Pop, Chiriac, din Craiova, 389
Pop, Demetriu, vicar foraneu al Făgărașului, 185
Pop, Francisca, fiica doctorului Vasile Pop, 82
Pop, Gabriel, protopop greco-catolic al Clujului, 197, 209
Pop, Gavril, profesor din Blaj, 66, 121, 128
Pop, Gherasim, călugăr, blăjean, 347
Pop, Grigore, din Orăștie, 171
Pop, Grigore, protopop greco-catolic în Băsești, 246
Pop, Ioachim, călugăr blăjean, 347
Pop, Ioan, „pensionatul căpitan din Belgrad“, 362, 363
Pop, Ioan, protopop greco-catolic din Ciceu Cristur, 246
Pop, Iosif, asesor de tribunal la Cluj, 197, 272
Pop, Iosif, deputat român la Pesta, 166
Pop, Iosif, nobil din Chioar, 81
Pop, Iosif, profesor în Blaj, 7, 9, 35, 39, 49, 79, 371, 371, 374, 381, 382, 393, 398, 399, 400, 400
Pop, Ladislau, vezi Popp, Vasile Ladislau
Pop, Ladislau, fiul doctorului Vasile Pop, 82, 336
Pop, Ladislau, servitorul episcopului Ioan Lemeni, 201, 205
Pop, Ludovica, fiica doctorului Vasile Pop, 82
Pop, Macarie, călugăr blăjean, 347
Pop, Macedon 189
Pop, Nicolae, elev din Cluj, 75
Pop, Nicolae, fruntaș politic din Brașov, 273
Pop, Nicolae, paroh greco-catolic în Cluj-Mănăștur, 207
Pop, Petru, vicar greco-catolic al Hațegului, 246, 250
Pop, Sigismund (vezi și Papp Zsiga), 166, 281, 282, 283, 299
Pop, Simion (Pap Simeonum), elev din Cluj, 90

Pop, Ștefan, călugăr blăjean, 347
Pop, Ștefan, elev blăjean, 39
Pop, Teodor, paroh greco-catolic în Suciul de Sus, 39
Pop, Teodor, protopop greco-catolic al Cojocnei, 152
Pop, Teodor, protopop greco-catolic în Bred, 246
Pop, Theodor, paroh greco-catolic în Iuriul de Cîmpie, 330
Pop, Vasile, deputat „școlastic“ la 1873, 197
Pop, Vasile, doctorul, 59, 63, 67, 67—69, 77, 82, 119, 133, 133, 336, 365, 369, 369, 379—380, 379, 381
Pop, Vasile, elev din Cluj, 75
Pop, Vasile, nobil din Chioar, 81
Pop, Vasile, protopop greco-catolic în Sărănad, 246
Pop, Vasile, viceprotopop greco-catolic în Dirja, 247
Pop, Vasilie, inginer din Iași, 389
Pop, Vasilie, preot greco-catolic în Budiul de Cîmpie, cumnatul lui Alexandru Papiu Ilarian, 47
Pop Densușianu, George, paroh greco-catolic în Densuș, 246
Pop de Uifalău, Teodor, 125
Pop Grideanul, Matei, 75, 189, 229, 233, 272, 272—273, 281, 336
Popa, „maiorul“ din Făgăraș, 260
Popa, George, deputat român la Pesta, 129, 166
Popa, George, din Orăștie, ginerele lui Grigore Mihali, 128
Popa, Partenie, paroh neunit din Gura Rîului, 145
Popa, Traian 91
Poparadu, Ioan 276
Popasu, Ioan 48, 49, 64, 171, 180, 189, 222, 284—285, 285, 319—320, 361
Popazu, Ioan, vezi Popasu, Ioan
Popea, Nicolae 75, 90, 91, 94, 180
Popea, Radu (Papia Rudolphus), elev român din Cluj, 90
Popescu, neidentificat, 227
Popescu, Constantin, din Oravița, 73
Popescu, I., preot greco-catolic în Cohalm, 249
Popescu, Ioan, protopop greco-catolic în Medias, 247, 276
Popescu, V., profesor în Tirgu Jiu, 389
Popescu-Scriban, Vasile, 69, 357, 365, 385—386
Popescu-Teiușan, Ilie, 19, 50, 393
Popfiu, Iustin 270
Popovici, Absalom, paroh neunit în Lupșa, 62, 95, 106
Popovici, Arsene, canonic, 7, 44, 323, 381, 382, 395, 396
Popovici, Basiliu, paroh greco-catolic în Țăgșor, 204
Popovici, Dimitrie 385
Popovici (Popovits), Dimitrie, „fecior de boltă“ în Sibiu, 42, 43
Popovici, Ioan, coleg al lui Bariț la Cluj, 315
Popovici, Ioan, paroh și catehet în Zlatna, 95, 95—96, 97, 99
Popovici, Ioan, vicar episcopal în Sibiu, 56, 145
Popovici, Nicolae, paroh neunit în Valea Dorului, 86, 95
Popovici, P., abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 110

Popovici, Petru, preot greco-catolic în Cib, 246
Popovici, Sigismund, deputat român la Pesta, 251
Popovici Barcianu, Sava, 171, 180
Popovici Barcianu, Servian, 178
Popovici Deseanu, Ioan, 166, 251
Popp, vezi Popovits, Dimitrie, „fecior de boltă“ în Sibiu
Popp, Aurelia V., fiica lui Vasile Ladislau Pop, 178, 200
Popp, Elena, fiica lui Vasile Ladislau Popp, 178
Popp, Vasile Ladislau, 135, 163, 168, 173, 174, 176, 178, 183, 188, 193, 195, 197, 198—199, 199—200, 214, 222, 251, 271—272, 275, 279—280, 280, 322, 323, 393, 393
Popp, Szilágyi, Iosif, episcop de Oradea, 135, 184, 185—186, 188, 195, 198—199, 200, 270
Poruț, Pavel, protopop greco-catolic în Almașul Mare, 39
Poruțiu, Ioan 197
Poruțiu, Teodor 39, 75, 329
Poruțiu, Vasile, protopop greco-catolic în Mărgău, 247
Proca, Nicolae, din Iași, 389
Prodan, David 72
Prodan, Petru, elev din Cluj, 90
Publig, Gregorius, profesor din Zlatna, 82
Puchner, Anton, comandant militar austriac în Transilvania, 47, 140, 146, 151, 343
Pufendorf, Samuel 4
Pugner, maistru tipograf la Blaj, 395, 397
Puian, Vasile 39, 85
Pumnul, Aron 136, 293—294, 296, 298—299, 341—342, 341
Pușcariu, Ioan cavaler de (vezi și Pușcaș, I.), 79, 91, 159—160, 163, 168—169, 189, 214, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 251, 271, 284, 335, 336, 344, 345
Pușcaș, I., vezi Pușcariu, Ioan cavaler de
Pușcăreștii, familia, din Făgăraș, 255, 256

R

R., pseudonim al lui Ioan Rusu, 359, 379
r. l., pseudonim, vezi Many, Iosif, 291
Racine, Jean 302
Racoviță, Grigore, paharnic din Craiova, 389
Radovici, Grigorie, din Iași, 389
Radu, Ioan, căpitan pensionar, fost grănicer român, 276
Radu Petru, elev blăjean, 330
Radu, Samuel, procuror din Făgăraș, logodnicul fiicei lui Bariț, Aurelia, 258, 262, 264—265, 264, 277, 277
Rákosi, József, fruntaș maghiar din Făgăraș, 254
Ralet, Dimitrie 288
Raletto, D., vezi Ralet, Dimitrie
Ramonțai, Paul, bursier al Fundației Ramonțai, 336
Ramonțai, Simion, mecenat transilvănean, 335

Rat, senator braşovean, 340
Ratz, vezi Raţiu
Raţiu, Georgiu, recomandat de Grigore Mihali ca „actuarius“, 112
Raţiu, Ioan, dr., 135, 160, 166, 169, 174, 189—190, 191, 192, 193, 208, 214, 215, 229—230, 230—231, 233—235, 238, 245, 272, 284—285, 336
Raţiu, Ioan, profesor din Blaj, 289—291, 293, 306, 330, 336, 347, 351, 365, 369, 393
Raţiu, Teofil, călugăr blăjean, 347
Raţiu de Nagy Lák, Vasile, canonic din Blaj, 34, 35, 37, 39, 66, 267, 268, 292, 316, 323, 333, 344, 344, 356, 373, 381, 382, 393, 395—396, 398, 400
Răcanu, Grigore, din Craiova, 389
Răcuciu, D., 284
Răduţ, Zamfir, negustor din Aiud, 322, 329, 331
Răduţiu, George, viceprotopop greco-catolic în Vaidacuta, 247
Rechberg, Johann Bernhard, ministru de externe al Austriei, 162, 168
Récsi, Emilius, scriitor şi învăţat maghiar, 211, 336
Récsi, János, funcţionar din Cluj, tatăl cărturarului maghiar Emilius Récsi, 201, 209, 211, 336
Rednic, Atanasie, 125, 186, 346
Reiz, Heinrich 328
Retegan, Simion 214
Réthy, Lajos, inspector regal şcolar, 270, 271
Richard, erou al lui Iosif Many, 308
Richelieu, 308
Rîmniceanul, Ioan, tipograf din Blaj, 124
Rîmniceanul, Petru, tipograf din Blaj, 124
Robespierre, 141
Roman, Alexandru, VII, 128, 199, 200, 251, 272, 282
Roman, Constantin, vezi Romanu-Vivu, Constantin
Roman, George, elev din Cluj, 90
Roman, Ioan, fruntaş politic din Făgăraş, 222, 231, 231, 233—234, 360, 262
Roman, Iosif, 59, 270
Roman, Visarion, 180, 222, 235, 284, 285
Romaneanu, Ştefan, pitar din Craiova, 389
Romano, Dionisie 296
Romanov, Iosif, librar din Bucureşti, 87, 378, 384, 384, 395
Romanu-Vivu, Constantin (vezi şi Roman, Constantin), 39, 46, 85, 103
Rosetti, C. A., 259
Roşanul, Constantin, pitar din Tîrgu-Jiu, 389
Roşca, Petru 75
Roşescu, protopop neunit din Cluj, 163, 209
Rotaru, Pavel, fruntaş politic din Banat, 222
Roth, Stephan Ludwig 10, 11, 17, 50, 50
Rotteck, Karl, VI, 4
Rousseau, Jean-Jacques 4, 302
Roznovanu, din Iaşi, 387
Römer, librar din Braşov, 183, 234
Rucăreanu, C., 291

Rudnyánszky, Samu, canonic din Strigoniu, 85
Rusu, Constantin, 91
Ruşu, Ioan, „actuarius“ la Zlatna (vezi şi Rusz, Ioan), 86, 87
Rusu, Ioan, profesor din Blaj, V—VII, XIV, 10, 18, 19—20, 47, 49, 52, 62, 81, 88, 117, 129, 143, 289, 316, 333, 349, 351—357, 358, 359—360, 360—363, 362, 364—367, 366, 369, 369—370, 371, 373, 373—375, 375, 377, 377—379, 379, 381—385, 383, 384, 387, 387, 389, 391, 391, 393, 393—394, 395, 396—398, 397, 399, 399, 400, 400
Rusu, Ioan V., 197, 245—246, 250, 276
Rusu, Iosif, funcţionar cameral la Zlatna, 95
Rusu, Sextil 68
Rusu, Victor 209, 209
Rusz, Ioan, vezi Rusu, Ioan, profesorul din Blaj

S

S. Sándor, pseudonim al lui Alexandru Bohăţel, 311
Sabo, Nicolae, abonat din Munţii Apuseni la foile lui Bariţ, 109
Sacolai, Ioan (vezi şi Szakolai, Ioan), protopop greco-catolic de Turda, 152, 329, 330 381
Sadi, Ambroziu, călugăr blăjean, 347
Sadi Ionescu, Al., 276
Saint-Marc Girardin, 302, 304
Sala Sámuel, baron maghiar, 161—162
Sallustius, C. Crispus, 222, 293, 304, 323, 323, 328, 337, 342
Salmen, Francisc, comes al saşilor, 171
Salvian, Vasile, elev blăjean, 39, 329
Salzmann, J. Chr., 27
Sarai, Visarion, provocator rebel, 117
Sareţianu, 288
Sasy, Isaac Lemaitre, 327, 327
Sărac Simul, pseudonim neidentificat, 369
Săulescu, Gheorghe 379
Scavinschi, Daniil 288
Schanza, Venceslau 362
Schiller, Friedrich, VI, 288—289, 304, 354, 361, 363, 366, 370—371
Schmerling, Anton, ministru austriac, 225, 238, 253, 256
Schmidt, personaj neidentificat, 332
Schmidt, Carol, comes al saşilor, 171
Schmidt, Konrad, avocat sas din Sibiu, 226, 320
Schnell, Martin, publicist sas din Transilvania, 28, 29, 72
Schuller, „tînăr“ protejat al lui Bariţ, 176
Schuller, Johann Karl 72
Schütz, J. B., 357, 386, 387
Schwarzenberg, Felix von, 155

Schwendtner, pleban romano-catolic din Buda, 199
Scriban, Filaret 54
Scrobotă, I., abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 110
Secăreanu, Constantin 316—317
Secula, George, fruntaș politic din Hunedoara, 222
Seethal, proprietar falit din apropierea Brașovului, 123
Ségur, Joseph Alexandre, 297, 304
Seneca, 304
Serb, Teodor 299
Serényi, Teodor, vezi Șereni, Teodor
Sever, vezi Axente Sever, Ioan
Severineanu, D.I., din Craiova, 389
Shakespeare, William 310
Sibianul, Petru, tipograf din Blaj, 124
Sidak, Jaroslav 233
Silași, Alexandru, protopop greco-catolic în Bistrița, 246
Silași, Grigore 128, 191, 191, 197, 199, 209, 234, 249, 350, 359, 382
Silași, Ioan, protopop greco-catolic în Buza, 246
Silași, Sava, mama lui Constantin Alutan, 185
Silași, Vasile, protopop greco-catolic al Becleanului, 329, 330, 332, 358—359, 359—360, 363, 364
Silvași, Ioan, călugăr blăjean, 347
Simonis, Vasile, tribun și martir la 1848, 130, 138, 147, 153, 154, 200, 207
Sina, Ifigenia, baroneasă macedoromână din Viena, 259
Siu, Eugen, vezi Sue, Eugène de
Sîmboteanca, Ecaterina, din Tirgu-Jiu, 389
Slavici, Ioan 306
Smarandache, Gabriela, IX
Sofocle, 297
Solomon, Nicolae 197
Somlyai, consilier la Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena, 314
Sora Noac, Moise 14, 73, 96, 288
Sósmezői Sándor, pseudonim al lui Alexandru Bohățel, 332
Stoiciacovici, deputat sîrb la Pesta, 251
Stanciovici, C., profesor în Slatina, 389
Stanciu de Viștea, Basiliu, căpitan, fost grănicer român, 276
Stanislau, Teodor 276
Stănescu, Eugen B., 222
Stănescu, Mircea Benedict, 276
Stănescul, Scarlat, sărdar din Craiova, 389
Stein János, editor din Cluj, 133, 182—183, 183, 337, 338
Sterca Șuluțiu, Alexandru, mitropolit de Alba-Iulia și Făgăraș, V, VII, 1, 6—8, 12, 37, 40, 59, 64, 76, 102—103, 105, 120, 128, 133—134, 135—136, 152, 154, 156—157, 168, 174, 179, 181, 186, 188—190, 192—194, 193, 194, 214, 217, 226, 230—231, 236, 238, 245, 249, 268, 270, 279, 360
Sterca Șuluțiu, Iosif 181, 269, 271
Stezariu, Constantin, căpitan, 276

Stihi, Gheorghe, stolnic din Iași, 389
Stoia, Nicolae, medic, deputat „școlastic“ la 1873, 197
Stoian, Demetriu, protopop greco-catolic al Aiudului, 246
Stoica, jude investigator, 259
Stoica D., scriitor din Iași, 327, 327
Stoica Iovian, intelectual din Făgăraș, 262
Stoica, Ștefan, scriitor din Iași, 327
Streulea, Pavel 276
Strietz, 300, 317
Sturza, Dimitrie 387
Suciu, Coriolan 6, 8—10, 35, 38—40, 76, 129, 146, 290, 309, 312, 314, 320, 323, 330, 333, 342
Sue, Eugène de, 291, 317
Sulică, Nicolae 69, 91
Sulzer, Franz Joseph 72, 357, 386, 387, 393, 394
Sustai, „căpitanul“ din Făgăraș, 260
Szabó, paroh greco-catolic în Ceanul Mare, 369—370
Szabó András, fruntaș maghiar din Făgăraș, 254
Szabó, Demetriu, viceprotopop greco-catolic în Cătina, 247
Szabo, Ioan, canonic apoi episcop greco-catolic de Gherla, 270
Szabo, Theodor, „metalurgist“ în Zlatna, 104—105, 109, 110
Széchenyi, István, 143, 289, 310
Székely, pseudonim al lui Jakab Elek, 338
Szemere Bertalan, 103
Szentiványi, Mihály, publicist maghiar, 19, 385
Szenkirályi, Sigismund, 80
Szeredai, Benedek, vicejude regesc, 156
Szimonides, Károly, tînăr maghiar care învață limba română, 183

§

Șafar, Macarie, călugăr blăjean, 347
Șaguna, Andrei 56, 61, 64, 89, 89—90, 92, 93—94, 99, 101, 102—103, 105, 109, 127, 135, 146, 148, 149, 164, 167—168, 173, 178, 180, 185, 186—187, 187, 189—190, 191, 192, 208, 214, 217, 229—230, 230—231, 236, 236, 238, 268, 276, 280, 285, 321
Șandor, Atanasie, VII, 14, 52, 69, 85, 96, 154, 282
Șanta, Dimitrie, profesor în Zlatna, 79, 82
Șesan, Ioan, român din Viena, 73
Șekspir, vezi Shakespeare, William
Șerbănescu, N., profesor în Slatina, 389
Șerenea, Blasiu, tatăl canonicului Teodor Șereni, 44
Șereni, Teodor, canonic din Blaj, 44, 44, 322, 323, 328, 330, 381, 382, 391, 392, 393
Șincai, Gheorghe, VI, 1, 24, 59, 63, 71, 77, 119, 220, 273, 275, 332, 346—347, 350—351, 364, 379
Șipotariu, Ioan 166, 336
Șolmai, Ignatie, deputat „școlastic“ la 1873, 197

Șotropa, Virgil 76, 146, 154
Ștefan cel Mare, 220
Ștefan cel Sfânt, rege al Ungariei, 3, 94, 167
Ștrempel, Gabriel, IX
Șuluț, Petru, coleg al lui Bariț la Cluj, 315

T

Tacitus, Publius Cornelius 222, 304, 323, 329
Tanco, Teodor 365
Tarcea, Iosif, profesor din Blaj, 393
Tatiana, eroină a lui Iosif Many, 306
Tămaș, Ioan, preot greco-catolic din Hunedoara, 246
Tămaș, Maria, mama canonicului Ștefan Barna, 330
Tămaș, Vasile, căpitan suprem al Districtului Făgărașului, 221, 243—244, 254, 266
Tecariu, George, protopop greco-catolic în Beclean, 246
Tegelthof, amiral austriac, 235
Teleki, Domokos, aristocrat liberal maghiar, 98, 214, 228, 229, 236, 255, 256
Teleki, József, guvernator al Transilvaniei, 49, 156
Teleki, Sámuel, cărturar și bibliograf iluminist maghiar, 364
Tempea, Radu 389
Tempeanu, Radu, student brașovean la Blaj, 361
Teoc, Teodor, fruntaș politic din Munții Apuseni, 102
Teodor, Pompiliu 362
Teodori, Alexandru, cărturar român din Pesta, 385
Teodori, Iosif, „apotecar“ din Iași, 389
Teodorit, arhimandrit din Iași, 389
Teodorovici-Nica, Ioan, cărturar român din Pesta, 384, 385
Teofan, cleric din Iași, 389
Teofil, mitropolit al Bălgradului, 247, 248
Thalmayer, librar din Sibiu, 51, 93, 95, 98, 107, 340, 371, 373
Theofanes, 356, 375
Thiri (sau Thierry), librar din Sibiu, 30, 31, 32, 44, 394
Thorotzkay, Miklós, 147
Tile, Ioan, viceprotopop greco-catolic al Ibășfalăului, 247
Tincu, Avram 233, 284
Tincu, George, deputat român la Pesta, 251
Tincu-Velia, Nicolae 288, 294, 344, 345
Tisza, Kálmán, 226
Titus Livius, 222—223
Tobias, Alexandru, preot din Munții Apuseni, 62, 70, 83, 95, 106
Todea, Dimitrie, abonat din Munții Apuseni la foile lui Bariț, 110
Todor, Beniamin, călugăr blăjean, 347
Todoran, Eliseu 144—145
Tohy, 289
Toldalagi, familia, 123

Tonch, cărăuș sibian, 30, 31
Tordășan, Alexandru 90, 208
Tóth, József, fruntaș maghiar din Făgăraș, 254
Trausch, Joseph 314
Trauschenfels, Eugen, jurist sas, 154
Trebonie, vezi Laurian, August Treboniu
Trefort, Ágost, ministrul ungar al Instrucțiunii, 200
Trif, vezi Maiorescu, Ioan
Trifunat, deputat sîrb la Pesta, 251
Trócsányi, Zolt, istoric ungar, 98
Tuhutum, căpetenie a ungarilor migratori, 23, 24, 25
Tulbașiu, Ioan, deputat român la Pesta, 233, 251, 276
Turcu, Ioan, secretarul episcopului Ioan Lemeni, 289, 324—325, 326, 361, 393, 393
395
Turcu, Vasile, 130, 147, 153, 154, 156, 203—204, 206—207
Turcu, Vasile, preot și protopop în Cătina, fiul lui Vasile Turcu, martirul revoluționar executat la Cluj în octombrie 1848, 153
Turenne, mareșalul, 308

T

Țicudi, Alexandru, tînăr revoluționar executat la Cluj în 1848, 153, 156, 205
Țicudi, George (vezi și Czikudi, Georgie), protopop greco-catolic în Dîmb, 139
Țipar, vezi Cipariu, Timotei

U

Uhland, Johann Ludwig, 289, 304
„Un român din partida stîmpărată propășitoare“, pseudonim al lui Nicolae Maniu, 54
Urban, Carol, colonel austriac, 139—140, 148, 153, 201—202, 205—206, 209—210, 211
Urquart, David 302, 304
Urs de Marginea, David, 217, 235, 235, 272, 276
Ursu, Ioan, student medicinist la Viena, 336

V

Vaida, Dimitrie, „feldwebel“ la Agenția austriacă din Iași, 389
Vaida de Glod, Ladislau, 172, 197, 284, 336
Vaina (sau Voina) de Pava, I., librar din Brașov, 341, 342
Vajda, Mihály, profesor din Zlatna, 82
Vancea de Buteasa, Ioan, 194, 199, 208, 222, 244, 245—246, 249, 250, 251, 261, 270, 272, 285

Vardai, din Piatra-Neamț, 389
 Varga, Ecaterina, 89, 99
 Varga, Florian, deputat român la Pesta, 251
 Varlaam, Gheorghe, spătar din Iași, 389
 Vasici, Andrei 73
 Vasici, Pavel, VII, 43, 43, 48, 48—49, 59, 62, 82, 98, 124, 163, 168, 179—180, 214, 238, 288, 335, 338, 340—341, 342, 345, 395, 395
 Vavul, Alexandru, „feldwebel“ la Agenția austriacă din Iași, 389
 Vay, Miklós, comisar ungar în Transilvania la 1848, 88, 139, 148, 150, 151
 Văleanu, Petru, protopop greco-catolic din Cugir, 246
 Vecaş, Ioan, protopop greco-catolic în Ipu, 246
 Velisar, Maria, vezi Bariț, Maria, soția lui George Bariț
 Velsiu, B., 288
 Verza, Alexe, protopop neunit din Săcele, 52, 52
 Verza, Ieremia, elev din Cluj, 90
 Veștemian, Anton 35, 36, 39, 41, 45, 47, 136, 159, 169, 180, 194, 238
 Veștemian, Iosif, tatăl lui Anton Veștemian, 36
 Vijoli, Ioanițiu, călugăr blăjean, 347
 Vinkler, „un orășean“ din Cluj, 202
 Virágháti, Farkas, abonat din Sibiu la *Tentamen criticum*... a lui A. T. Laurian, 307, 309
 Virgilius, Publius Maro, 14, 222
 Vitez, George, elev blăjean, 39, 329
 Vîrnăv, Ilarie, ieromonah din Iași, 389
 Vlad, A. C., 264
 Vlad, I., 362
 Vlad, Ioan, „cantore și jurat cetățean“ în Roșia Montană, 105, 111
 Vlad, Nicolae (Vlady Nicolaus), elev din Cluj, 90
 Vlad de Săliște, Alois, 166, 299
 Vlasa Țicudi, Ilie, 36, 39, 66, 159, 250, 284
 Vlăduțiu, Ioan, capelanul Clujului, 201, 204, 207
 Vogel, Herbert 289
 Volney, Constantin 302
 Voltaire, Francois-Marie Arouet, 289, 296, 302—303
 Vörösmarty, Mihály, 3, 289—290, 304
 Vulcan, Iosif 91, 222, 270, 276

W

Wass, Samu, conte liberal maghiar, 165
 Weiss, colonelul, scriitor german, 341
 Wenkheim, Béla, ministru ungar, 232
 Wesselény, Miklós, 3, 289
 Wolgemuth, Ludwig 106, 152, 154

Y

Y, pseudonim al lui Ioan Rusu, 355, 373
 Y, pseudonim al lui Iosif Many, 301, 391

Z

*** Z, pseudonim al lui Ioan Rusu, 352—353, 355, 362, 367
 Zăbreanu, Constantin, clucer din Craiova, 389
 Zeboreanul, G. N., 288
 Zeyk, familia, din Aiud, 23, 309
 Zeyk, József, scriitor maghiar, 160
 Zeyk, Miklós, abonat din Aiud la *Tentamen criticum*... a lui A. T. Laurian, 307, 309
 Zimbeșteanu, I. P., 288
 Zwitter, Franz 233

* * *

000, pseudonim al lui Ioan Rusu, 355, 364
 36, pseudonim al lui Ioan Rusu, 355

INDICE DE MATERII

(Instituții, scrieri, periodice,
nume geografice, evenimente istorice)

A

- Abrud, 40, 42, 56, 62, 71, 89, 89, 95, 95, 101—102, 104—105, 138, 280, 383, 388
 Abrudbánya, vezi Abrud
 Academia de Științe a Austriei, 294
 Academia de Științe a Ungariei, 166, 174, 375
 Academia germană de drept din Sibiu, 320
 Academia Mihăileană din Iași, 365, 398
 Academia Română, 276, 283, 331
 Academia Științifică, vezi Societatea Academică Română
 Acatist . . . , ediția Blaj, 1763, 117
 Acatist. *Cu multe alese rugăciuni, pentru evlavia fieștecăruia creștin . . .*, ediția Blaj, 1816, 115, 120, 340, 340
 Acatist *cu multe alese rugăciuni pentru evlavia fieștecăruia creștin . . .*, ediția Buda, 1819, 380, 381
 Acatistul, 346
 „Acta Musei Napocensis“, 69
 Acte electorale bisericești din 1850, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 195
 Acte privitoare la urzirea Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, 180
 Acțiunea prepașoptistă de la Blaj din 1842—1846, 2—12
 Adunarea ASTREI de la Brașov din 1862, 178
 Adunarea Comitetului municipal în Făgăraș, 253, 255
 Adunarea de inaugurare a ASTREI, Sibiu, 9/21 martie 1861, 113, 180
 Adunarea de la Alba-Iulia din 13 aprilie 1871, 271
 Adunarea generală a ASTREI de la Alba-Iulia din august 1866, 190
 Adunarea generală a ASTREI de la Blaj din 7—8 septembrie 1863, 222
 Adunarea generală a ASTREI de la Făgăraș din 1871, 220, 280, 280
 Adunarea generală a ASTREI de la Sibiu din 1866, 230
 Adunarea „marțială“ de la Blaj din septembrie 1848, 104, 148, 156
 Adunarea Națională de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918, 186
 Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848, 12, 18, 27, 35, 48, 51, 66, 71, 102, 113, 149, 157, 157, 186, 261, 299
 Adunarea Națională maghiară din 19 aprilie 1849, 148
 Adunarea secuilor de la Lutiția din 1848, 147—148

- Adunarea tineretului revoluționar de la Cluj din 28 martie 1848, 156
 Adunarea Universității săsești din Sibiu din iunie 1861, 170—171
 A fekete könyv, 112
 A fogarasi görög egyesült püspöki megye névtára s még valami, 316
 Aforisme din sfera educațiunei, articol în „Organul luminărei“, 294
 A földbirtok szétporlásáról, articol în „Erdélyi Hiradó“, 291
 Agenția consulară cezaro-crăiască a Austriei la Iași, 389
 Aghireș, 39
 Agram, vezi Zagreb
 Agrisceu, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 205
 Aiud, XIII—XIV, 16, 35, 42, 246, 289, 293, 300, 308, 308—309, 311, 316, 319, 322, 330, 337, 338, 345, 382, 396
 „Alăuta românească“, 354
 Alba-Iulia, 1, 10, 21, 40, 42, 64, 67, 69, 73, 84, 102, 113, 117, 139, 157, 168, 174, 176, 197, 202, 215, 229, 245, 246, 270—272, 271, 273, 276, 279—280, 284, 284—285, 309, 315, 322, 324, 325, 329, 343, 348, 361, 362, 362—363, 388
 Albești (vezi și Fejérháza), localitate în zona Tirnavelor, 228
 „Albina“, 122, 128, 252, 273, 274
 „Albina Carpaților“, 285
 „Albina românească“, 378
 Albu, Nicolae, *Cauzele interdicției Istoriei pentru începutul românilor în Dachia și a Istoriei românilor ale lui Petru Maior*, 362
 Albu Nicolae, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, 77, 129, 184
 Alduleanu, Ioan, *Opiniunea d. consiliariu I. Alduleanu la conferințele din Alba-Iulia*, 114
 Alecuș, localitate din Cîmpia Transilvaniei, 246
 Alexi, Ioan, *Gramatica daco-romana sive valachica*, 159
 „Allgemeine Zeitung“, 93, 94, 397
 Almașul Mare, din Munții Apuseni, 39, 64
 Almașul Mic, din Munții Apuseni, 64
 Almașul Mijlociu, din Munții Apuseni, 64
 Alutan, Constantin, *Orationes occasione solemnitate instalationis Alex. St. Șuluțiu...* 185
 Alutan Constantin, *Predică la înmormintarea prepozitului Gavrilă Stoica de Baci*, 185
 America de Nord, 64, 101
 „Amicul școalei“, 285
 „Analele Academiei Române“, 358
 A nemzetiségek kérdésében, articol în „Kolossvári Közlöny“, 168
 A nemzetiségek ünnepe, articol în „Magyar Polgár“, 274
 Anghelescu, Mircea, *Preromantismul românesc*, 288
 Anglia (vezi și Marea Britanie), 91—92, 219, 302
 „Annales Gymnasii gr. catholici maioris Blasiensis pro Anno scholastico MDCCCLV“ 222
 „Annuaire des voyages et de geographie“, 303
 Anonymus, *Gesta Hungarorum*, 24

Antichități, articol în „Organul luminărei“, 294
Antologhion sau Mineul . . . , ediția Blaj, 1838, 115, 119
 Antonelli, Ioan, *Arcanele naturii*, 223
 Antonelli, Ioan, *Breviar istoric al școalelor din Blaj*, 223
 Antonelli, Ioan, *Continuitatea românilor în Dacia Traiană*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Cronicul lui Cantemir*, 223
 Antonelli, Ioan, *Fanarioții și românii*, lucrare manuscrisă, 220
 Antonelli, Ioan, *Fundarea României*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Ipotezile de reîmigrare*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Istoria constituțiunei române*, 223
 Antonelli, Ioan, *Maghiarii*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Monografia Făgărașului*, 222
 Antonelli, Ioan, *Numele „român“*, capitol din lucrarea sa *Tractat istoric* . . . 223
 Antonelli, Ioan, *Părerile în privința formării poporului român*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Persoanele istorice române în Transilvania și Ungaria de la descălecatul ungarilor încoace*, 223
 Antonelli, Ioan, *Poporul român în constituțiune*, 222
 Antonelli, Ioan, *Prenumerățiune la Dicționarul unguresc-românesc* (al lui George Bariț), 262
 Antonelli, Ioan, *Putut-au fi și alt popor în Dacia afară de barbari? Ce soartă a putut avea atunci și după aceea?*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Spicuri din istoria literaturii române*, 223
 Antonelli, Ioan, *Străformarea maghiarilor în stat cu instituțiuni și religii apuseană*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Ștefan I, rege apostolic*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonelli, Ioan, *Tractat istoric asupra originii, continuității și petrecerii românilor în Dacia lui Traian până în anul 1300*, 223
 Antonelli, Ioan, *Transilvania în parte dependentă de regii Ungariei*, capitol din lucrarea *Tractat istoric* . . . , 223
 Antonescu, Georgeta, *Aron Densușianu*, 279
 „Anuarul Institutului de istorie din Cluj“, 340, 362
 „Anuarul Institutului de istorie națională“, 27, 68—69, 75, 108, 147, 317
 „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj“, 69
 „Anuarul Liceului de băieți Al. Papiu Ilarian din Tîrgu-Mureș“, 91
 „Anuarul Liceului de băieți român unit Sf. Vasile cel Mare — Blaj, pe anul școlar 1939/40“, 16
Anul 1848 în principatele române, 103
Anunție literară, articol în „Foaie pentru minte . . .“, 308
Apostol . . . , ediția Blaj, 1767, 117
Apostol . . . , ediția Blaj, 1814, 122, 124
Apostolul, ediția București, 1682, 132
Approbatæ et Compilatae Constitutiones, 25, 92, 185
 „Apulum“, 20, 293, 313

Arad, 32, 52, 73, 220, 222, 259, 347, 369, 395
Arhiducele Carol, articol în „Soplement (la Organul luminărei)“, 294
 Archida, localitate în zona Reghinului, 148
 „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde“, 328
 „Archivu pentru filologie și istorie“, 126, 276, 293, 296
 Ardeal, vezi Transilvania
 Arhidiaconatul greco-catolic al Solnocului Interior, 359
 Arhidieceza, vezi Mitropolia
 Arhiva gubernială din Cluj, 159
 Arhiva istorică a Filialei din Cluj a Academiei, 9, 33, 40, 64—65, 79, 85, 110—111, 117, 119, 125—126, 131—132, 135—136, 218, 221—222, 333, 391
 „Arhiva Someșană“, 76, 146, 154—155, 365
 Arhivele Statului din Blaj, 6, 119, 359
 Arhivele Statului din Budapesta, 144—145, 156, 174
 Arhivele Statului din Cluj-Napoca, 316
 Arieș, zona, 197
 Arieșul, valea, 110
 Aron, Petru Pavel, *Doctrina christiana ex probatis authoribus collecta* . . . etc., 81
 Aron, Petru Pavel, *Epistola consolatoria* . . . , etc., 81
 Aron, Petru Pavel, *Exordium et definitio sanctae oecumenicæ synodi florentinæ* . . . etc., 81
 Aron, Petru Pavel, *Floarea adevărului pentru pacea și dragostea deobște* . . . , 117
 Aron, Petru Pavel, *Flosculus veritatis*, 81
 Aron, Petru Pavel, *Învățătură firească prin întrebări și răspunsuri, pentru pro-copseala școalelor* . . . , 81
 Aron, Petru Pavel, *Octoih și slujbele sfinților deobște* . . . , 81
 Aron, Petru Pavel, *Păstoriceasca datorie dumnezeieștii turme vestită* . . . , 81
 Aron, Petru Pavel, *Păstoriceasca poslanie sau dogmatica învățătură a Bisericii Răsăritului* . . . , 81
 Aron, Petru Pavel, *Sancti patris nostri Joannis Damasceni . . . Opera Philosophica et Theologica* . . . , etc., 81
 Aron, Petru Pavel, *Votiva apprecatio* . . . , 81
 Arpaș, localitate din zona Făgărașului, 231
 Asociația literară din București, 43
 Asociațiunea Transilvană pentru literatura și cultura poporului român (ASTRA), 174, 180, 220, 222, 235, 263, 271, 273, 275, 276, 279—280
Auditores Juris, Philosophiæ et Chirurgiæ in Reg. Lyceo Claudiopolitano. Secundum examina. Annumque Progressum. In Classes distributi. Anno MDCCCXLV, 336
 Augsburg, 93, 94, 398
 Auraria, ținut din Munții Apuseni, 58
 „Aurora“, revistă manuscrisă, 289, 290, 331—332, 333, 334, 354
 „Aurora sau Zorile pentru minte și inimă“, revistă manuscrisă, 91, 130, 290
 Austria, 11, 15, 17, 105, 150, 168, 208, 225, 230, 327, 336
 Avrămeni, 323
 Axente Sever, Ioan, *Răspuns la Cartea neagră*, 112, 147, 151
Az oláhokról, articol neidentificat, 384

B

- Baciu, localitate lângă Cluj, 204
 Baden-Baden, 108
 Baia de criș, 84, 92
 Baia-Mare, 153
 Bak, Endre, *Az 1848—49-iki szabadságharc alatti események Vizaknán*, 112
 Bakó, Gábor, *Cavalerii teutoni în Țara Birsei*, 19
 Balda, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 85, 200
 Balint, Simion, *Scurtă descriere a evenimentelor din Munții Apuseni a Transilvaniei sau Țara Moșilor numită, în anul 1848, începînd de la martie pînă în octombrie . . .*, 102
 Balomir, localitate în zona Orăștiei, 246
 Bálványos, vezi Băraii
 Banat, 64, 69, 92, 153, 155, 166, 215, 221, 223, 334, 347, 384, 390
 Banca „Albina” din Sibiu, 192, 235, 271, 285
 Banca „Economul” din Cluj, 75
 Banciu, Axente, *Studentii academici din Cluj de acum un veac*, 27, 75, 317
 Bandul de Cimpie, 114, 330
 Bariț, George, *Az erdélyi oláh nemzetről szolló országos törvényczikkek az unioval, szemben és ezekről értekezlet egy magyar és egy oláh között*, 165
 Bariț, George, *Bujtogató*, articol din „Gazeta Transilvaniei”, 171
 Bariț, George, *Cap. al treisprezecelea din cartea d. A. de Gerando. Români*, 85
 Bariț, George, *Călindariu pentru poporul român*, 109, 158—159
 Bariț, George, *Cătră români din Transilvania. Fraților!*, manifest din 1842, 18, 70
 Bariț, George, *Ce să fie cu românii?*, 70
 Bariț, George, *Ceva despre biografiile sau viețile bărbaților renumiți din țerile Imperiului austriac*, 69
 Bariț, George, *Daniil O' Connel*, 91
 Bariț, George, *Deslușire*, polemică împotriva lui Alexandru Bohățel, 312
 Bariț, George, *Dicționarul unguresc-românesc. Magyar-román szótár*, 245, 247, 261, 261—262
 Bariț, George, *Dr. Vasile Pop*, 69
 Bariț, George, *Episcopatul românesc neunit în Ardeal*, 85
 Bariț, George, *Epistolă deschisă cătră d-n. Daniile Dózsa, redactorul jurnalului „Kolozsvári Közlöny”*, 168
 Bariț, George, *17 iunie st. o. 1846. Blaj*, articol polemic din „Gazeta de Transilvania”, 333
 Bariț, George, *Înlesnirea comunicației: naintarea culturii și a fericirii popoarelor*, 340—341, 341
 Bariț, George, *Literar*, recenzie din „Foaie pentru minte . . .” din 1842, 399
 Bariț, George, *Manuscrise de curînd sosite la redacție*, anunț în „Foaie pentru minte . . .”, 309
 Bariț, George, *Memorial compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881, prin comitetul său emis cu acea ocaziune*, 190
 Bariț, George, *O deslușire la cauza română*, 93
 Bariț, George, *O scurtă dezmințire la cauza românească*, articol polemic împotriva lui Jakab Elek, 338
 Bariț, George, *Opiniunea publicului despre expusețiunea românească din Brașov*, 178
 Bariț, George, *Părți alese din istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă*, 35, 38—40, 69, 71—72, 93, 98—99, 144, 146—148, 151, 155—156, 179, 188—190, 193, 195, 205, 289, 314, 320, 338, 361
 Bariț, George, *Răspuns serios la un cuvînt serios*, 33
 Bariț, George, *Reflexii la descrierea românilor prin d. A. de Gerando*, 84, 85
 Bariț, George, *Români la d. A. de Gerando*, 85
 Bariț, George, *Români și maghiarismul*, 16, 17, 34, 70, 312
 Bariț, George, *Români și panslavismul*, 347, 384, 385
 Bariț, George, *Scrieri social-politice*, 70
 Bariț, George, *Scriitorii clasici*, 310
 Bariț, George, *Uniune sau nu?*, 230
 Bariț, George și Ioan Rațiu, *Majestätsgesuch des Georg Baritiu und dr. Johann Ratiu . . . etc.*, 189, 190
 Bariț, George și Ioan Rațiu, *Petițiune subașternută Majestății Sale ces. reg. apostolice în 30 decembrie 1866 . . .*, vezi și Idem, *Majestätsgesuch des Georg Baritiu und dr. Johann Ratiu . . .*, 135, 190, 232
 Batalionul I din Regimentul al II-lea românesc de graniță de la Năsăud, 147
 Băgău, localitate în zona Aiudului, 247
 Băița, localitate în zona Lăpușului, 39
 Bălaia, vezi Băraii
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), *Dicționarul latino-român*, 86, 87—88, 94
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), *Dicționarul bisericesc* (titlu impropriu, vezi Idem, *Dicționarul latino-român*), 86
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), *Enciclopedia* (titlu impropriu, vezi Idem, *Dicționarul latino-român*), 86, 94
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), *Gramatică română pentru seminarii și clase mai înalte. (Gramatica daco-romana)*, 88
 Bălășescu, Nifon (Nicolae), *O probă din limba noastră*, 87
 Bălcescu, Nicolae, *Campania românilor în contra turcilor la anul 1595*, 111
 Bălcescu, Nicolae, *Manualul bunului român*, 298
 Bănescu, Nicolae, *Corespondența familiei Hurmuzachi cu George Bariț*, 154
 Băraii (vezi și Bálványos, Bălaia), localitate în Cîmpia Transilvaniei, 147, 200, 207, 330—331
 Bărnașiu, Simion, *Balázsfalvi iskolai ügyekről*, 292, 316, 397
 Bărnașiu, Simion, *Despre starea școlilor din Blaj*, vezi, Idem, *Balázsfalva iskolai ügyekről*, 292
 Bărnașiu, Simion, *Magyar szinészet Balásfalván*, 331, 332—333
 Bărnașiu, Simion, *Neologismul corespondintelui „Telegrafului român”*, 14
 Bărnașiu, Simion, *O tocmeală de rușine și o lege nedreaptă*, 5, 69
 Bărnașiu, Simion, *Petiția finală a lui S. Bărnașiu către Împărat* (din 1846), 320
 Bărnașiu, Simion, *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului. Prologus galeatus* 7, 85, 195, 245, 292, 316
 Băsești, localitate în Sălaj, 246
 Becicherecul Mare (vezi și Becskerek), 232

- Beclean, 246, 329, 330, 359
 Bécs, vezi Viena
 Becskerek, vezi Becicherecul Mare
 Bedeus von Scharberg, Joseph, *Beitrage zur Zeitgeschichte Siebenbürgens in 19-ten Jahrhundert von Eugen von Friedenfels...*, 320
 Beiu, localitate în zona Turzii, 197, 246
Beitul din Tunis și sclavii, articol în „Organul luminărei“, 294
 Beiș, 246, 369, 383—385
 Belgia, 243
 Benedict XIV, papă, *Enciclica „Allatae sunt...“*, 248
 Benkő, Joseph, *Transilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus olim Dacia Mediteranea dictus*, 273, 275
 Bethlen Wolfgang, *Historia de rebus Transilvanicis*, 275
 Bia, localitate în zona Blajului, 197, 246
 Bianu, Ioan și Caracaș Romulus, *Catalogul manuscriptelor românești*, 289—290, 333
Biblia de la Blaj, ediția 1795, 115, 117, 119, 121
Biblia de la București, 132
 Biblioteca Academiei Române, IX—XIV, 10, 14, 69, 72, 87—88, 91, 96, 102, 107, 111, 130—131, 149, 155—156, 165, 178, 194—196, 207, 211, 227, 236, 253, 262, 279, 282, 310, 330, 333, 349, 365, 372
 Biblioteca Centrală Universitară din Cluj, IX, 159
 Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei, IX, 289, 294, 382
 Biblioteca Muzeului Maghiar din Cluj, 382
 Biblioteca Seminarului teologic din Blaj, 381
 „Bibliothek der neusten Weltkunde von Maltem“, 301
 Biharia, 334, 369
Biografia metropolitului Alesandru St. Șuluțiu, lucrare manuscrisă, 156
Biografia principe-primatului Josef Kopácsy, articol în „Organul luminărei“, 294
 Biserica Albă, localitate din zona Reghinului, 148
 Biserica Bob din Cluj, 90
 Biserica „Golia“ din Iași, 387
 Biserica Lipoveni din Alba-Iulia, 272
 Biserica „Sfinta Treime“ din Brașov, 273
 Biserica „Sfintul Nicolae“ din Scheii Brașovului, 361
 Biserica „Sfintul Nicolae cel Bogat“ din Iași, 387
 Biserica „Sfintul Spiridon“ din Iași, 387
 Biserica „Trei Ierarhi“ din Iași, 387
 Bistra, localitate în Munții Apuseni, 40, 59—61, 64, 79, 95—96, 106, 246, 347
 Bistrița, 39, 222, 246, 365
 Blaj, V—VIII, XI—XIV, 1—2, 6, 8, 10, 15, 16, 18, 20, 20, 22—23, 22, 25, 27, 28, 31—32, 33, 34, 35—36, 36—37, 38—40, 40—41, 42, 44, 46—47, 49, 58—95, 61—62, 66, 71, 75, 77, 77, 79, 81, 83—84, 85, 102, 104, 114, 114, 116—117, 121, 123, 125—126, 127, 129—130, 132—134, 136—137, 139, 142, 143—144, 144—146, 148, 150, 152, 153, 157, 158, 177, 178, 179—182, 183, 184, 185—189, 187—190, 192, 192, 194, 195—196, 196—197, 198, 199, 200, 203, 205, 207, 208, 209—210, 212—213, 222—223, 242, 244, 245—246, 248—249, 250, 263, 270, 272, 276, 279—280, 284, 285, 287, 288—290, 292—294, 301, 308—309, 311, 311—314, 315, 316, 320, 321—326, 323—324, 326, 328, 329—330, 331—332, 333, 335, 339, 340—344, 341, 343—347, 346—347, 350—351, 353, 356, 356—357, 358—360, 358, 360—362, 362, 364, 366, 367, 368, 369, 370, 371—373, 373—374, 375, 375—378, 378—379, 380, 382—383, 382—383, 385, 385, 387, 388—392, 390—391, 393, 394, 396, 396—397, 398, 399, 400
 „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde“, 289
 „Boabe de griu“, 119, 129
 Bob, Ioan, *Dicționarul românesc, latinesc și unghuresc...*, 381, 382
 Bob, Ioan, *Theologie dogmatică. După învățătura bunilor credincioși dascăli întocmită, cu mărturii din S. Scriptură...* etc., 361, 362
 Bobb, Ioan, *Programul Foaiei administrative arhidiecezane din Blaș*, 120
 Bobb, Ioan, *Starea tipografiei și fondul ei preste tot*, 125
 Bobilna, localitate în Hațeg, 246, 330
 Bocșa Română, localitate în Silvania, 369
 Bod, Petru, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia in qua populi Valachici in Transylvania status civilis et ecclesiasticus...* etc., etc., 381, 381—383
 Bod, Petru, *Istoria românilor din Transilvania și părțile anexe, scrisă de Petru Bod la anul 1764*, 382
 Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, 43, 87
 Boer, Demetriu, *Plan de a scrie limba română cu litere latinești*, 16
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Notesul de însemnări al lui Simion Bărnuțiu*, 108
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Schiller la români*, 354
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Traducători români ai lui August de Kotzebue*, 341
 Bogdan-Duică, Gheorghe, *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, 3, 5, 7, 10, 35, 38—39, 70, 76, 129, 143, 312, 320, 330, 332—333, 391, 398
 Bohățel, Alexandru, *Czáfolat*, articol polemic din „Erdély Hiradó“, 26, 27, 312
 Bohățel Alexandru, *Komoly szó a Gazeta de Transilvaniához*, 33, 75
 Boitoș, Olimpiu, *Intîiele călătorii în Apus ale lui George Barițiu*, 340
 Boitoș, Olimpiu, *Lupta lui G. Barițiu pentru introducerea căilor ferate în Transilvania*, 340
 Boiul Mare, 16
 Bolintineanu, Dimitrie, *Mihai Viteazul după lupta de la Călugăreni*, „tablou național“ jucat de trupa lui Mihail Pascali, 244
 Bonțida, localitate în zona Gherlei, 44
 Borgovan, V. Grigore, *Biografia canonicului Ioan Fekete Negruțiu...*, 129, 134, 178, 184, 195
 Borsec, 249, 291, 316, 317
 Botezan, Ioana, *Contribuția lui Timotei Cipariu la dezvoltarea ziaristicii românești din Transilvania în preajma anului revoluționar 1848*, 20, 293, 313
 Bölönyi Mikó Samu, *Zalathna és Abrudbánya pusztulása*, 112
 Brad, din Munții Apuseni, 48, 88
 Bran, 259
 Brande Lemeni, Ioan, *Să ne înfrîmăm pornirile patimelor!*, articol polemic din „Gazeta Transilvaniei“, 278
 „Brassai Lap“, 69
 Brașov (vezi și Corona, Kronstadt), 14, 18, 22, 24, 27, 27, 29—30, 31, 32, 33, 34—35, 38, 39—40, 42—44, 46, 47, 48—49, 50—53, 52, 56, 59—60, 63, 68—69, 71, 73, 75, 82,

86, 87, 91, 93, 95, 96, 97, 99, 100, 106, 108, 123, 144, 154, 157, 158, 159, 165, 176, 177, 179, 183, 188, 199, 222, 232, 235, 238, 242, 247, 263, 264, 266, 272, 273—274, 275, 276—278, 279, 308, 312, 314—315, 316, 317, 321, 322, 324, 329, 330, 334, 337, 339, 340—341, 340—341, 345, 351, 361, 361—362, 369, 377, 383—384, 389, 396, 397, 399, 400

Bratislava (vezi și Pojon, Pressburg), 225—226, 339—340, 340

Breazu, Ioan, *Gheorghe Bariț și mișcarea teatrală românească din Transilvania*, 334

Breazu, Ioan, *Lamennais la românii din Transilvania*, 296, 350, 337

Breazu, Ioan, *Schiller la românii din Transilvania*, 354

Breazu, Ioan, *Studii de literatură română și comparată*, 296, 299, 334, 337, 350, 353—354

Breazu, Ioan, *Temeiuri populare ale literaturii române din Transilvania*, 353

Bred, localitate în zona Dejului, 246

Brînzeu, Nicolae, *Școalele din Blaj*, 129

Broșteni, în Transilvania, 346

Bucium, în Munții Apuseni, 88

Bucium-Izbita, în Munții Apuseni, 89

Bucoavnă ce are în sine deprinderea învățaturii copiilor la carte și simbolul credinței creștine... etc., ediția Cuj, 1744, 358

Bucovina, 28, 32, 107, 107, 210, 220, 351

„Bucovina“, 106, 106—107, 110

București, IX, 3—4, 14, 17, 19, 24, 28, 35, 42, 43, 46, 48, 50, 53, 65, 70, 73, 85, 87, 87, 93, 95, 103, 107, 129, 143, 154, 161, 259, 292, 296, 307, 309, 317, 320, 323, 331, 341, 346—347, 347—349, 353, 357, 358, 362, 364—365, 376, 378, 385—388, 387, 394, 395, 399

Buda, 33, 52, 62, 84, 199, 308, 380, 381, 395

Budai-Deleanu, Ioan, *Hungari vi armorum Transilvaniam non occuparunt*, 25

Budapesta, 35, 222, 320, 364

Budiul de Cîmpie (vezi și Mező Bodon), localitate în zona Ludușului, 47, 144—145, 205

Bula de aur (vezi și *Diploma andreană de la 1224*), 19

Bulbuc, localitate în Munții Apuseni, 64

„Buletin. Foaie oficială“, din Moldova, 83, 85

„Buletin. Gazetă oficială“, din Țara Românească, 83, 85

Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, 119

Bungard, localitate în zona Sibiului, 29

Buta, Nicolae, *Avram Iancu și epoca sa*, 91

Buza, localitate în zona Gherlei, 246

Buzău, 315

Bürger, Gottfried August, *Vinătorul cel sălbatic*, 289

C

Calendarium novum et vetus, ad Annum... In Usum Magni Principatus Transilvaniae, et Partium adnexarum, 382

Caliani, Augustin, *Educația națională în școlile Blajului*, 129

Camera Comunelor din Londra, 91

Camera deputaților din Dieta Ungariei, 166

Camera Lorzilor din Londra, 92

Camera magnaților din Dieta Ungariei, 166

Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena, 71, 173, 174, 176, 224, 225, 314

Cancelaria de Curte, vezi Cancelaria aulică a Transilvaniei din Viena

Cancelaria districtuală a Făgărașului, 262

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, 62, 92, 97

Cantemir, Dimitrie, *Descriptio Moldaviae*, 93, 114

Cantemir, Dimitrie, *Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor*

Cantemir, Dimitrie, *Istoria Imperiului otoman*, 114

Cantemir, Dimitrie, *Istoria Moldovei*, titlu impropriu, vezi *Idem*, *Descrierea Moldovei*

Cantemir, Dimitrie, *Scrisoarea Moldovei...* (ediția 1825 a *Descrierii Moldovei*), 93

Capitulul greco-catolic din Blaj, 35, 46, 65, 85, 120, 143, 154, 159, 178, 184, 185, 197, 222, 312, 336, 356, 389

Caracal, 389

Caracterul Conferinței naționale din Sibiu, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 114

Carantina cezaro-crăiască de la Timișul de Jos, 49

Cardaș, Gheorghe, *Poezii și prozatorii Ardealului pînă la Unire (1800—1918)*, 365

Cardaș, Gheorghe, *Vasile Fabian Bob*, 365

Carei, 316

Caribda, 333

Carloviț, 22, 83, 93

Carpați, 93, 95, 117, 143, 220, 349, 351, 362, 375, 379

Casa comitatului din Cluj, 204

Casa magistratului din Cluj, 202

Catalogul expusețiunii românești deschise în 28/16 iuliu 1862, 178

Catavasariu..., ediția Blaj, 1824, 125

Catavasier, ediția Blaj, 1762, 117

Catehism, ediția Blaj, 1783, 117

Cauza română, articol în „Gazeta de Transilvania“, 93

Călindariul românesc din Buda, 380, 381

Căpuș, riul, 24

Cătina, localitate din zona Gherlei, 147, 156, 197, 203, 247

Cătră iubitorii literaturii naționale, 378

Ceanul Mare (vezi și Csán), localitate în Cîmpia Transilvaniei, 369, 369, 370, 387

Ceaslovul, 346

Cehoslovacia, 371

Cercul administrativ al Branului, 27

Cercul electoral al Viștei, în Făgăraș, 256, 257

Cercul electoral de Jos al Făgărașului, 228, 229

Cernăuți (vezi și Cernoviț), 28, 106—107, 154

Cerneț, localitate în Oltenia, 389

Cernoviț, vezi Cernăuți

Cetatea de Baltă, 272, 382

Chateaubriand, François René, *Itinerar*, 303—304

Chateaubriand, François René, *Vaticanul*, 303
 Cheile Turzii, 160
 Chendi, Ilarie, *Preludii*, 304
 Cheresteșiu, Victor, *Adunarea Națională de la Blaj*, 91, 93, 98, 105
 Chimitelnicul de Cîmpie, 68
 Chindriș, Ioan și Kovács Ferenc, *George Bariș magyar levelezése*, 131, 165, 176, 183
 Chioarul, 27, 282, 371
 Chintău, localitate lângă Cluj, 139, 148, 178
 Ciacci, Bazil, *Alexandru Papiu-Ilarian, reprezentant de seamă al generației de la 1848*, 91
 Cib, localitate din Munții Apuseni, 64, 246
 Cibinium, vezi Sibiu
 Ciceu Cristur, localitate în zona Dejului, 246
 Cigmău, localitate în zona Orăștiei, 246
 Cincu Mare, 328
 Ciocman, localitate în Sălaj, 246
 Cipariu, Timotei, *Acte și fragmente latine românești pentru istoria beserecei române, mai ales unite*, 122, 125
 Cipariu, Timotei, *Compendiu de gramateca limbei române*, 125
 Cipariu, Timotei, *Crestomația sau Analecte literare...*, 122, 125
 Cipariu, Timotei, *Cuvînt la inaugurarea Asociațiunii rom. transilv. în IV nov. MDCCCLXI, apărut în cuntra unei critice*, 126
 Cipariu, Timotei, *Despre romanii cei vechi*, 296
 Cipariu, Timotei, *Elemente de filosofie după W. T. Krug*, 122, 125
 Cipariu, Timotei, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, 132
 Cipariu, Timotei, *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, 126
 Cipariu, Timotei, *Gramatica latină pentru II, III și IV clase a gimnaziului de jos. După M. Schinagl*, 125
 Cipariu, Timotei, *Istoria romanilor celor vechi*, 296
 Cipariu, Timotei, *Istoria sintă sau biblică a Testamentului Vechi și Nou, pentru începători*, 126
 Cipariu, Timotei, *20 iunie st. v. 1846. Teatru unguresc în Blaj*, 333
 Cipariu, Timotei, *Planum et scopus Ephemeridum ecclesiastico-politico literarium valachico idiomate et characteribus latino-slavicis, cura Societatis et Typis Typographiae Blasiensis edendorum*, 20
 Cipariu, Timotei, *Principia de limbă și scriptură*, 126, 294
 Cipariu, Timotei, *Rationes Typographiae pro 1865...*, 119, 125
 Cipariu, Timotei, *Reflexii asupra ortografiei d-lui P...*, 366
 Cipariu, Timotei, *Știința S. Scripture*, 126
 Cipariu, Timotei, *Venerabil consistoriu!*, scriere postumă, 117—118
 Cisteiu, localitate în zona Tîrnavelor, 42
 Ciucea, 369
 Cîmpeni, 88, 89, 101, 101—102, 104
 Cîmpia Libertății din Blaj, 10, 61, 101, 103, 146
 Cîmpia Transilvaniei, 129, 139, 147, 373

Cițcău, localitate în zona Dejului, 246
 Cîțiva articoli din lexiconul de conversație ce, după cum am înștiințat, se lucră în Iași, 378
 Claudiopole, vezi Cluj
 Clubul comitatens român de la Cluj, 208
 Clubul naționalităților din Pesta, 251
 Cluj, VI, VIII, XI, XIII, 3, 15, 17, 21, 25, 26, 27, 32, 34, 35—36, 44, 46, 48, 50—51, 56, 59, 65—66, 69, 71, 73, 73, 75—76, 90, 90—91, 93, 97, 99, 102, 110, 112, 129—132, 134—135, 138—142, 138, 142—143, 146—147, 149, 150, 152—154, 152, 154—156, 157—160, 159—160, 164, 166, 168—169, 169, 171, 174, 175—178, 176, 178, 182, 183, 187, 191, 195, 197, 198, 200—201, 203—204, 206—207, 209—210, 209, 212—213, 217, 221, 226, 228, 228, 233, 241, 246, 272, 273, 279, 279—280, 285, 290, 311, 312—313, 314, 315—317, 316, 326, 330—332, 334, 337, 337—338, 342, 344, 358, 361, 374, 376, 380, 382, 382, 385, 389, 393, 400
 Cluj-Mănăștur, parohia, 207
 Cohalm (azi Rupea), 249
 Cointelegere pregătitoare pentru expozițiunea națională din Brașov, în 28/16 iuliu 1862, prospect din „Gazeta Transilvaniei“, 176
 Cojocna, 152, 197, 247
 Colegiul „Augustineum“ din Viena, 279
 Colegiul reformat din Aiud, 289, 309, 380
 Colegiul „Sfintul Sava“ din București, 19, 50, 378, 382, 393
 Comisariatul regal al Transilvaniei, 284
 Comisia regnicolară de la Pesta din vara anului 1848, 64, 102—103, 105, 146, 148
 Comitatul Abauj din Ungaria, 242—243
 Comitatul Agram, în Croația, 80
 Comitatul Albei Inferioare, 1, 65, 112, 113, 173, 290, 308, 308, 313, 317, 388
 Comitatul Albei Superioare, 281
 Comitatul Aradului, 259
 Comitatul Bălgradului, vezi Comitatul Albei Inferioare
 Comitatul Bihorului, 159
 Comitatul Cetatea de Baltă, 232
 Comitatul Cluj, vezi Comitatul Cojocnei
 Comitatul Cojocnei (vezi și Comitatul Cluj), 44, 75, 169, 170, 331, 334
 Comitatul Crasna, 3
 Comitatul Dăbica, 155, 173, 185
 Comitatul Hațegului, 153
 Comitatul Hunedoarei, 166, 173
 Comitatul Sibiului, 16, 51
 Comitatul Solnocului Inferior, 58, 81, 155, 173
 Comitatul Zarandului, 48, 101, 112, 114, 153
 Comitatul Zemplén din Ungaria, 243
 Comitetul Central al Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român, 176, 213, 222, 280
 Comitetul Central al Partidului Național Român din Transilvania, 219, 260, 285
 Comitetul de organizare a expoziției naționale de la Sibiu din 1881, 287
 Comitetul de pacificațiune, vezi Comitetul Național Român de la 1848
 Comitetul districtual al Făgărașului, 221, 224, 230, 234, 242—243, 267, 281
 „Comitetul“ lui Fekete, episod neidentificat din viața lui Ioan Fekete Negruțiu, 190

Comitetul municipal al Făgăraşului, 281
Comitetul Naţional Român de la 1848, 27, 35, 48, 51, 88, 103, 146—147, 151, 151, 156, 168, 261
Comitetul permanent ales la Conferinţa Naţională din Sibiu 1/13—4/16 ianuarie 1861, 230, 231, 238
Comitetul permanent de la Sibiu, vezi Comitetul Naţional Român de la 1848, 168
Comşa, Nicolae, *Catalogul manuscriselor Blajului*, 304
Comşa, Nicolae, *Dascălii Blajului. Seria lor cronologică cu date biobibliografice*, 16, 130, 146, 212, 223, 308, 351, 370
Conchiemare la Conferinţa Naţională, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1863, 188
Conciliul de la Florenţa din 1439, 247—248, 248, 272
Conciliul ecumenic Vatican din 1869—1870, 185
Conciliul Tridentin, 195, 247, 248
Conciliul Trulan, 265
Concordatul de la 18 august 1855 între Papa Pius al IX-lea şi Impăratul Francisc Iosif I, 134, 195
„Concordia“, 122, 128, 282
Concrederea preatnaltă a Congresului naţiunii române din Ardeal, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 1863, 188
Confederaţia Germană, 225
Conferenţele din Alba-Iulia, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 114
Conferinţa de la Alba-Iulia din 13 aprilie 1871, 275
Conferinţa de la Alba-Iulia din iunie 1872, 276
Conferinţa de la Turda din ianuarie 1870, 276
Conferinţa foştilor grăniceri români de la Sibiu din 8 mai 1871, 275, 276
Conferinţa mixtă regnicolară de la Alba-Iulia din 11—12 februarie 1861, 113
Conferinţa naţională, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1863, 188
Conferinţa Naţională de la Miercurea, 219, 260, 274, 276, 285
Conferinţa Naţională de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861, 113—114, 168, 213, 218, 238
Conferinţa Naţională de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1863, 186, 188—189, 208
Conferinţa Naţională de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1865, 65
Conferinţa Naţională de la Sibiu din 15/23 mai 1875, 209
Conferinţa politică pasivistă de la Alba-Iulia din 27 iunie 1872, 284
Conferinţa regnicolare de la Alba-Iulia, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 114
Conferinţa românească privată de la Sibiu din 17—19 octombrie 1880, 222
Conferinţele de la Bălgrad şi rezultatul lor, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 114
Congresul de la Sibiu din 1861, vezi Conferinţa Naţională de la Sibiu din 1/13—4/16 ianuarie 1861
Congresul Naţional de la Sibiu din 19/7 aprilie 1863, vezi Conferinţa Naţională de la Sibiu din 7/19—11/23 aprilie 1863
Congresul sau Conferinţa naţională, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1863, 188
Consiliul de miniştri al Ungariei, 232
Consistoria neunită, vezi Consistoriul român neunit din Sibiu
Consistoriul delegat de la Blaj din octombrie 1845, 320
Consistoriul greco-catolic din Blaj, 4, 7—9, 16, 23, 66, 85, 115, 117, 118—119, 120, 127, 133, 211, 258, 263, 392
Consistoriul român neunit din Sibiu, 22, 27, 43, 55, 88, 90, 172, 319, 321, 361

Constituţia octroată din 4 martie 1849, 107
Convenţiune între Sinţia Sa Papa Pius IX şi Majestatea Sa cesarea-regio apostolică Francisc Josef I, împăratul Austriei, tipăritură rară, 195
Convocarea la Conferinţa naţională, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1863, 188
Copia adresei d-to Făgăraş 6 faur 1867, din partea inteligenţei române din Districtul Făgăraşului .a excelenţile sale ambii arhiepiscopi şi mitropoliţi, gr.-catolic şi gr.-oriental din Transilvania, 236
Copie din epistola protopopului Gavril Pop, Cluj, 25 dec. 1874, 207
Copşa Mică, 284
Corespondenţii între doi ardeleni asupra ortografii, 365
Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, 349—350
Cornelius Nepos, *Vitae illustrorum virorum*, 304
Coroana de fier clasa a III-a, decoraţie austriacă, 235
Coroana Sfântului Ştefan, imperiu utopic al Ungariei, 167, 167—168, 215, 226, 241, 261
Corona, vezi Braşov
Craiova, 69, 343, 384, 386, 389, 394
Cricău, localitate în zona Albei-Iulia, 249, 250, 271
Cristian, localitate în zona Sibiului, 30
Criş, ţinutul, 95
Crişana, 166, 215, 221, 390
Crizium, 53
Croatia, 80—81, 235, 256, 377
Crucea de cavaler al Ordinului Maria Tereza, decoraţie austriacă, 235
Crucea pentru merite militare, decoraţie austriacă, 235
Csán, vezi Ceanul Mare, localitate în Cîmpia Transilvaniei
Cseh, Károly, *A zalahnai vérfördő*, 112
Cseh, Károly, *Hazánk*, 112
Csillaghegy, vezi Dîmbul Rotund, loc în oraşul Cluj
Cuciuranu, Mihai, *Toamna*, 384, 385
Cugir, 246
Culegere de poezii germane în traducere românească, lucrare manuscrisă, 289
„Cultura creştină“, 6, 35, 39, 77, 129, 146, 184, 290, 312, 314, 330, 347, 351, 383
Cunoştinţe grăitoare, fragment din cartea lui Ioan Rusu, *Icoana Pământului*, publicat în „Foaie pentru minte...“, 385
„Curierul de ambe sexe“, 45—46, 46, 85, 87, 95, 345—346, 346
„Curierul românesc“, 62, 301—302, 304, 378
Curtea apelativă din Cluj, 168
Curtea de Apel din Sibiu, 27
Curtea de Casaţie din Budapesta, 167
Curtea episcopală din Blaj, 33, 332, 393, 394
Curtea Imperială de la Viena, 6, 9, 20, 22, 37, 44, 65, 98, 109, 111—113, 117, 147, 156, 168, 174, 176, 179, 186, 194, 225, 241, 293, 312, 319, 335, 377, 388—389, 390, 393
Curticăpeanu, Vasile, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, 180, 280
Cut, domeniul episcopal al Blajului, 78, 79, 114, 117, 122, 246, 329—330
Cut, localitate din zona Blajului, 39
Cuvînt înainte la George Bariţ şi contemporanii săi, vol. I, VII
Czege, vezi Ţaga, localitate în Cîmpia Transilvaniei

D

- Dacia, 29, 72, 223, 372, 375, 379
 Dacia Superioară, alias Transilvania, 130, 166
 Dacoromania, vechi proiect al unității naționale, 11
 Dăianu, Ili e, *Al doilea președinte al „Asociațiunii”, Vasile L. bar. Pop, 1819—1875-*
 324, 279
 De la *Tirnave*, 24 martie c.v. *Adunare consistorială la Blaj*, articol în „Gazeta de Transilvania”, 320
 Deal, localitate în Munții Apuseni, 95
 „Debâts de Vienne”, 225
 Decanatul catedral greco-catolic al Blajului, 246
Decretu în puterea căruia s-a înființat în Transilvania cel dintii ziariu politic în limba românească, articol în „Observatoriul”, 321
 Dej, 58, 185, 222, 280
 Delegația română de la Viena, 108, 152, 155, 157, 194, 261
Deputațiunea Congresului școlastic de Blaș și-a îndeplinit misiunea, 200
Despre conferințele de la Alba-Iulia, articol în „Gazeta Transilvaniei”, 114
 Deuș, localitate lângă Cluj, 142
 Deva, 222
 Dezmir, localitate lângă Cluj, 155
 Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia română*, 58, 212, 271, 276, 282
 Diaconovici, Corneliu, *George Bariț, 12/24 mai 1812—1892. Foi comemorative la serbarea din 12/24 mai 1892*, 154
 Dickens, Charles, *The Drunkard's Death*, vezi *Idem, Moartea bețivului*
 Dickens, Charles, *Moartea bețivului*, 303
 Dickens, Charles, *Sketches by „Boz”*, 303
 Dieceza neunită din Sibiu, vezi Episcopia română neunită din Sibiu
 Dieceza unită a Făgărașului, vezi Episcopia greco-catolică română a Făgărașului
Diess Buch gehört dem König, carte neidentificată, 335, 342
 Dieta de încoronare de la Pesta din 1865—1868, 225—226, 230, 238, 273
 Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1837—1838, 3
 Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1839—1840, 313
 Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1841—1842, 4, 6, 11, 16—17, 47, 143, 313—314, 337, 338, 400, 400
 Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1847, 97—98, 100, 345
 Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1848, 103, 105, 146, 149, 209, 215, 217, 238, 241
 Dieta (sesiunea) de la Cluj din 1865, 25, 213—214, 217, 224, 225—226, 230, 236—237, 243, 256, 259, 280
 Dieta (sesiunea) de la Debrețin din 1848—1849, 75, 153
 Dieta (sesiunea) de la Pesta din 1848, 75, 138—139, 201
 Dieta (sesiunea) de la Pesta din 1861, 165
 Dieta (sesiunea) de la Pesta din 1869—1872, 251, 252
 Dieta (sesiunea) de la Sibiu din 1863—1864, 27, 75, 155, 186, 189, 208, 212—216, 226, 230, 236—237, 238, 243, 261, 283, 286
 Dieta Transilvaniei, 3, 21, 24, 28, 30, 69, 71—72, 89, 92, 93, 95, 113, 147, 161, 168 172—173, 208, 221, 294, 312, 377, 338, 378

- Dieta Ungariei, 150, 160, 209, 215, 218—219, 230, 234, 237, 241—243, 242, 251, 256, 261, 286
Din protocolul ședințelor Universității săsești din Sibiu în anul 1861, 171
Din Transilvania. Sibiu, duminică 21 oct. c.v. 1845, articol semnat 9.20 din „Gazeta Transilvaniei”, 321
Din trecutul medicinei muncii în România, 69
Dintr-un răspuns făcut la declarațiunea din nr. 5 a „Telegrafului român” din Sibiu a d. consil. c.r. de prefectură Alexandru Lazar, 169
 Diód, vezi Stremț
Diploma andreeană de la 1224 (vezi și *Bula de aur*), 18, 28
Diploma de liberalizare, vezi *Diploma imperială din 20 octombrie 1860*
Diploma imperială din 20 octombrie 1860, 27, 65, 113, 135, 165, 168, 170, 176, 225, 238, 285
Diploma Leopoldină, 243, 272
 Direcțiunea fiscală a Transilvaniei, 156
 Districtul Bistriței, 155
 Districtul Cetatea de Baltă, 51
 Districtul Cetății de Piatră, vezi Districtul Chioarului
 Districtul Chioarului (vezi și Districtul Cetății de Piatră, Districtul Kővár), 81, 153, 370
 Districtul Făgărașului, 27, 213, 218, 221, 228, 231, 232, 234—236, 240, 243—244, 254, 261, 267, 281, 283, 284
 Districtul Kővár, vezi Districtul Chioarului
 Districtul militar al Clujului la 1848, 141
 Districtul Năsăudului, 75, 155, 194
 Districtul protopopesc romano-catolic de Sfintu Gheorghe, 321
 Districtus Valachorum, denumire administrativă medievală, 94
 Disznópataka, 289
 Dîmbu, 156, 205
 Dîmbul Rotund (vezi și Csillaghegy), loc în orașul Cluj, 315, 315
 Dîrja, localitate în zona Clujului, 197, 247
 Dnieper (Nipru), 310, 310
Documente istorice. Un ordin de confiscare, articol în „Transilvania”, 146
 Domeniul montano-cameral al Zlatnei, 59, 68, 87, 89, 95
Domnule redactor!, articol în „Gazeta de Transilvania” nr. 91/1845, 321
 Donapru (Nipru), 310
 Dragomir, Silviu, *Avram Iancu*, 65
 Dragomir, Silviu, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania*, 102—105, 107, 109, 112, 148
 Dresda, 155
Dumnezeștile liturghii a celor dintru sfinți părinților noștri Ioan Zlatoust, Vasilie cel Mare și a prejde sfeșteniei..., ediția Blaj, 1807, 125
 Dunărea, 73, 223, 379, 386, 379, 398

E

- Eder, Joseph Karl, *Breviarium juris transsilvanici*, 72
 Eder, Joseph Karl, *De initiis iuribusque primaevis saxonum Transilvanorum*, 27
 Eder, Joseph Karl, *Erdélyország ismertetének zsengeje*, 72

Eder, Joseph Karl, *Erste Anleitung zur Kenntnis von Siebenbürgen*, 72
 Eder, Joseph Karl, *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transsilvaniae... etc.*, 72
 Eder, Joseph Karl, *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae iura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium. Cum notis historico-criticis...*, 72, 85
 Editura Minerva, VII
 Eforia școalelor din Țara Românească, 50
 „Elenőr“, 166
 Előpatak, vezi Vilcele
 Elveția, 243, 295, 302
 Elveția, articol în „Organul luminărei“, 294—295
 Engel, Johann Christian, *Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium, et de origine valachorum*, 72
 Engel, Johann Christian, *Geschichte der Moldau und Walachey*, 72
 Engel, Johann Christian, *Geschichte des Ungarischen Reichs*, 72
 Episcopia Blajului, vezi Episcopia greco-catolică română a Făgărașului
 Episcopia greco-catolică română a Făgărașului, 79, 143, 156—157, 270, 312, 324, 359, 391
 Episcopia greco-catolică română de Gherla, 40, 194, 244, 246
 Episcopia greco-catolică română de Lugoj, 40, 194, 244, 246, 331
 Episcopia greco-catolică română de Oradea, 40, 157, 194, 246
 Episcopia greco-catolică ruteană a Muncaciului, 157
 Episcopia romano-catolică de Nitria, 371
 Episcopia română neunită din Sibiu, (vezi și Dieceza neunită din Sibiu), 56, 259
 Episcopul Petru Pavel Aron de Bistra, 367
 Epistolă a unui român transilvan către un amic al său în afaceri ecleziastice și școlastice, cu data 5 noiembrie 1870, 270
 Erdély, vezi Transilvania
 Erdély János, *Datoria patriotului*, 290, 304
 Erdély Sándor, *Intés*, vezi Idem, *Datoria patriotului*
 „Erdélyi Hiradó“ (vezi și „Vestitoriul transilvan“, „Magyar Hirado“ ș.a.), 19, 26, 27, 33, 73, 75—76, 78, 81, 93, 93, 289, 291—293, 312—313, 317, 322, 324, 337, 338, 338
 Eriu, protopopiatul, 246
 „Espatriatul“, 69
 Extract din protocolul adunării naționale de la Blaj, 295
 Eszterházy, loteria, 363, 363
 Esztergom, vezi Strigoniu
 Eteria, 68
 Euhoghion adecă Molitvenic..., ediția Blaj, 1784, 121, 124
 Europa, VI, 4, 15—16, 38, 79, 94, 130, 220, 223, 288, 296, 298, 302, 313, 341, 357, 385—386, 385
 Evanghelia, ediție „veche, fără dată“, 132
 Evanghelia sîrbească, ediția 1487, 132
 Evangheliar, ediția Blaj, 1765, 117
 Excelsa Locotenentă (a Transilvaniei), vezi Guberniul Transilvaniei
 Expoziția națională de la Brașov din 1862, 348
 Extras din protocolul ședinței consistoriali ddto 21 august 1869, lucrare manuscrisă, 136

Fabian Bob, Vasile, *Moldova la anul 1829*, 365
 Fabian Bob, Vasile, *Moldova la 1821 și 1829*, 365
 Fabian Bob, Vasile, *Poezii dintr-ale răposatului profesor și paharnic V. Fabian. Moldova la an. 1821*, 364
 Fabian Bob, Vasile, *Poezii dintr-ale răposatului profesor și paharnic V. Fabian. Moldova la an. 1829*, 364
 Fabian Bob, Vasile, *Suplement la geografie, intru memoria răposatului școlariu Ștefan Șendrea, din Gimnasia Basiliană din Iași, la anul 1834, octomv. 25*, 364
 Fabrica de hîrtie din Zărnești, 121
 Fabule, ciclul în „Foaie pentru minte...“, 380
 Facultatea chirurgicală a Liceului academic piarist din Cluj, 336
 Facultatea de drept a Liceului academic piarist din Cluj, 290
 Facultatea de drept a Universității din Viena, 336
 Facultatea de filosofie a Liceului academic piarist din Cluj, 316
 Făgăraș, XII—XIII, 12, 27, 40, 44, 64, 68, 81, 97, 138, 142, 151, 184, 185, 194, 197, 213, 215—217, 219—220, 222, 224, 227—229, 228—229, 231—234, 236, 236, 239—242, 240—243, 244, 246, 247—253, 249—250, 253—254, 255—259, 256—257, 259, 261—269, 261, 267, 271, 271—272, 273, 275—276, 277—281, 278, 280—281, 283, 284, 286, 294, 323, 329—330, 332, 335, 339, 379, 388
 Fărăgău, în Cîmpia Transilvaniei, 197, 247
 „Federațiunea“, 66, 199, 200, 270—271, 283
 Fejérháza, vezi Albești, localitate în zona Tîrnavelor
 Fekete Negruțiu, Ioan, *A român nyelv ismertetése*, 132, 137
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Cluș, 1 martie c.v. 1859. Domnule redactor!*, articol din „Gazeta Transilvaniei“, 137, 159
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Cluj, în 9/21 martiu 1858*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 133, 137, 159
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Congregațiunea Comitetului Coșocnei, Cluj, 25 mai 1861*, 169
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Copia epistolei canonicului Io[an] Fekete. Blaș, 1 dec. (1)874*, 205
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Cuvîntarea d. Ioane Fekete (Negruțiu), nou denumit canonic cancelariu metropolitan, în 18/6 august 1862*, 137
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Cuvîntarea d. protopop Ioan Fekete Negruțiu la deschiderea societății de lectură, în Cluj, 1861*, 137
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Cuvîntarea protopopului Ioan Fekete Negruțiu în adunarea de comitat din 23 mai 1861*, în Cluj, 137
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Dătorințele statului și ale poporului față cu preoții și cu învățătorii școlastici*, 121, 136—137
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Descripțiunea unor întîmplări memorabili din 1848—1861*, 137, 146, 211
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Despre ebrietate și relele altt spiritali cit și materiali ce aceasta le cauzează intru popor...*, 121, 137
 Fekete Negruțiu, Ioan, *Despre vocațiunea omului și cu deosebire a preotului*, 121, 137

Fekete Negruțiu, Ioan, *Episoade din viața episcopului Ioan Popp de Lemeni*, 137, 146, 211

Fekete Negruțiu, Ioan, *Gramatică maghiară-română pentru cei ce învață românește*, vezi Idem, *Magyar-román nyelvtan* ...

Fekete Negruțiu, Ioan, *Magyar-román nyelvtan. A románul tanulók számára* ... , 131, 137, 183

Fekete Negruțiu, Ioan, *Protestul clușanilor în contra nelegalității congregațiunei comitatului*, 169

Fekete Negruțiu, Ioan, „*Stihuri făcute de părintele prof. Ioan Fekete și cîntate de tinerimea școlastică*“ (din Blaj în 4 februarie 1846), 324

Fekete Negruțiu, Ioan, *Suferințele protopopului gr.-catolic românesc din Cluj pe timpul belului civile, 1848/9*, 137

Feleac, localitate lângă Cluj, 132—133

Fericita mea nevastă, nuvelă din „*Învățătorii poporului*“, 297

Filea de Jos, localitate în zona Turzii, 227

Fizionomia cetăților, articol în „*Organul luminărei*“, 294

Flandra, 71

Flora din Deutschland, lucrare neidentificată, 339, 339

Flora Germaniei, vezi *Flora din Deutschland*, lucrare neidentificată

„*Foaie de săptămîină din Transilvania*“, 14

„*Foaie administrativă arhiepiscopaliană*“, 120—121, 125—126, 136—137

„*Foaia Duminecii*“, 52, 345

„*Foaie literară*“, VI, 13—14, 14, 52, 68, 84, 304, 345, 349, 352, 355, 365

„*Foaie pentru minte, inimă și literatură*“, VI, 5, 7, 14, 16, 17, 19, 27, 29, 31—32, 33, 52, 52, 54, 57, 59, 67, 68—69, 72, 75, 76, 79, 82, 83—85, 87, 89, 91, 92, 93—94, 96, 100, 103, 106, 109, 111, 137, 154—155, 245, 290, 292—293, 299—304, 308—310, 312, 316, 323, 326, 327—329, 331, 336, 337, 338, 341, 341, 346, 347, 349, 351—356, 359, 360—362, 361, 364—367, 366, 369, 373—375, 375, 377—380, 384, 384—385, 386, 390, 391, 392, 393—394, 396—400, 399

Fodor, István, *Teleki-téka*, 364

Fodor, Pál, *Luna lui mai*, 303

Fodor, Pál, *Májusban*, vezi Idem, *Luna lui mai*

Fondul școlar Simion Ramonțai, vezi *Fundația școlară Simion Ramonțai*

Franckfurt, 93

Franklin, Benjamin, *Blîndul bătrîn Rihard sau mijlocul de a se învațuți*, 297, 301, 303

Franklin, Benjamin, *Trimbița. (O întimplare adevărată)*, 301, 303

Franklin, Benjamin, *The Whistle*, 301

Franța, 298, 302, 356

Fulea, Moise, *Bucoavnă de normă cu slove românești și latinești*, 27

Fulea, Moise, *Cărticica năravurilor bune pentru tineret*, 27

Fulea, Moise, *Instrucții școlare*, lucrare neatestată, 27

Fundația episcopului Ioan Bob, 84

Fundația școlară Simion Ramonțai, 336

Fundul Săsesc, vezi *Fundus Regius*

Fundus Regius (vezi și *Pămîntul Crăiesc, Pămîntul săsesc, Sachsenland etc.*), 11, 12, 28, 31, 33, 60, 70—72, 71—72, 89, 94, 97, 111, 169—170, 170—171, 172, 226, 313, 338

Fundus Saxonum, vezi *Fundus Regius*

Gá al László, *Vizsgálódás az erdélyi kenéségekről; egyszersmindt az erdélyi két oláh püspök igazolásául felelet Trausch és főkép Schuller cáfolataira* ... , 93, 94, 338

Galiția, 73, 139

Gane, Costache, *Principii filosofice, politice și literare*, traducere, 341, 341

Gavra, Alexandru, *Lexicon de conversație istorico-religioasă*, 52

Gavra, Alexandru, *Monumentul șincăi-clainian, a bărbaților celor ce, pentru lauda nației românești, toată viața și-o jertfiră* ... etc., etc., 77

Gavra, Alexandru, *Preambulul Șincăi și Clain în cîmpiile elizee*, 52

Gavra, Alexandru, *Veste mare și mult dorită! Domnilor! Șincăi și Samuil Clain să tipărește!*, 73

„*Gazeta de Transilvania*“ (inclusiv „*Gazeta transilvană*“ și „*Gazeta Transilvaniei*“), 6, 14, 17, 18, 22, 27, 27, 29, 31, 33, 35, 38, 42, 44, 47, 50—53, 52, 56, 57, 63, 65, 67, 70—71, 70, 73, 75—76, 79, 80, 80—81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 92, 93, 94—95, 97—98, 100—101, 101—103, 104, 104—105, 106—107, 106, 108, 110—112, 112—114, 122, 127, 133, 137, 147, 151, 154, 158, 159, 165, 167—169, 171, 172, 174—175, 174, 176, 178, 186, 188, 188—190, 194—195, 197, 200, 214, 217, 219, 221—222, 227—230, 229, 242—244, 244, 248—251, 250, 253, 255, 259, 263, 263, 267, 268, 270—272, 273, 273—274, 277, 277—278, 282, 291—293, 297, 303, 307, 310, 312, 314, 316—317, 320—221, 323, 326, 328, 329, 330, 333—334, 336—340, 337, 340, 342, 345, 346, 347—348, 355, 357, 359, 360, 360, 362, 366, 380, 382—383, 384, 392, 399—400, 400 („*Gazeta de Transilvania*“) 130 de ani de la apariția „*Gazetei de Transilvania*“, 14, 354, 359

„*Gazeta Transilvaniei*“ de la 1850 încolo. În zorii absolutismului, 108

„*Gazeta Transilvaniei*“, numărul jubiliar din 1908, 108

Gegő A., *A moldvai magyar telepekről*, 375

Genilie, Iosif, *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte* ... , 386, 387

George Bariț și contemporanii săi, 14, 29, 39—40, 48, 52, 83, 85, 87, 94, 96, 103, 107, 109, 124, 128, 154—156, 160, 168, 179, 282, 308, 316, 320, 323, 333, 336, 342—343, 345, 347—348, 362, 365, 374, 384, 394

Georgescu, Ioan, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, 222

Georgescu, Ioan, *Școalele din Blaj*, 129

Gerando, Augustin de, *La Transylvanie et ses habitants*, 49, 85,

Gerendi Lona, vezi Luna, măcelul de la

Germania, 302, 340

Gheorgheni (vezi și Gyurfăleu), sat lângă Cluj, 201

Gherghel, Ioan, *Schiller în literatura română*, 304, 354

Gherla, 40, 66, 134, 156, 158, 159, 178, 191, 193, 195, 198, 200, 245—246, 270, 329, 347, 381, 386

Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice românești*, 358

Gimnaziul greco-catolic românesc din Blaj, 44, 272, 311, 361, 382, 383

Gimnaziul montano-cameral din Zlatna, 58, 63, 82

Gimnaziul romano-catolic din Alba-Iulia, 351

Gimnaziul romano-catolic din Brașov, 40, 100, 108, 321, 337

Gimnaziul romano-catolic din Tîrgu-Mureș, 68
 Gimnaziul săsesc din Sibiu, 26
 Gimnaziul superior romano-catolic (piarist) din Cluj, 131, 316
 Giula, localitate în zona Gherlei, 246
 Glod, localitate în Munții Apuseni, 64
 Grădiște, 246
 Grebeniș, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 139, 148, 227
 Grecia, 302
 Gremiul comercial levantin din Brașov, vezi Societatea neguțătorească greco-bulgaro-românească din Brașov
 Gridu, localitate în zona Făgărașului, 256, 257
 Gross Enyed, vezi Aiud
 Guvernul Transilvaniei, 20, 27, 35, 46, 85, 135, 144—145, 149, 154, 157, 179, 181, 187—188, 203, 210—211, 323, 387, 389, 390, 393
 Gura Rîului, localitate în zona Sibiului, 29
 „Gura satului“, 275, 276
 Gurghiu, protopopiatul, 246
 Gușterița, localitate lângă Sibiu, 321
 Guvernul Moldovei, 85
 Guvernul revoluționar ungar de la 1848—1849, 104
 Guvernul Țării Românești, 85
 Guvernul Ungariei, 258
 Gyurfăleu, vezi Gheorgheni, sat lângă Cluj

H

Habic, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 46—47, 351, 367
 Halmágy, vezi Hălmagiu
 Hannia, Ioan, *I-a Programă a Institutului teologico-pedagogic din Sibiu*, 56
 Hașag, localitate în zona Sibiului, 88
 Hașeg, 21, 28, 40, 73, 100, 244, 246, 250, 252, 357, 392
 Hălmagiu (vezi și Halmágy), localitate din zona Tirnavelor, 57, 57, 98, 99, 104
 Hăpria, 1
 Hășdate, valea, 160
 Heine, Heinrich, *Poetul amoretz*, traducere de Iosif Many, 304
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Biblioteca Universală*, 62, 86, 87, 328, 329, 331
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Coadă momitelor*, 380
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Colecție de autori*, 87
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Domnului marelui ban M. Ghica, capul Departamentului dinăuntru, presidentul Eforiei școalelor etc.*, 377
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Foile și cărbunele*, 380
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Început de bibliotecă universală*, 87
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Școalele*, 378
 Heliade Rădulescu, Ioan, *Zburătorul*, 62
 Henrycy, Casimir, *Observații la o cercetare a țărmurilor din Cochinchina. (Din călătoria francezului Casimir Henrycy)*, 303, 335, 337

Herder, Johann Gottfried, *Beumenles aus Morgen ändischen Dichtern*, 303
 Herder, Johann Gottfried, *Die Bäume des Paradieses*, 303
 Herder, Johann Gottfried, *Norocul schimbăcios*, 289
 Herder, Johann Gottfried, *Pomii raiului*, 303
 Herder, Johann Gottfried, *Viața oamenilor*, 289
 Hodoș, Iosif, *Din Comitatul Zarandului*, 114
 Hodoș, Iosif, *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, 114, 146
 Hodoș, Nerva și Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, 276
 Homer, *Iliada*, 374
 Hondol, localitate din zona Hunedoarei, 48, 56
 Honvédelmi bizotmai („Comisiunea apărătoare de țară“) din Cluj, 201, 203
 Hotelul „La Soare“ din Brașov, 273
 Hunedoara, 100, 100, 246, 257, 392
 Husmuzeu, localitate în zona Dejului, 58

I

Iași, 68, 73, 85, 96, 166, 291, 327, 347, 377, 378—379, 384—389, 387
 Ibășfalău, localitate în zona Reghinului, 247
 Icoana Pămîntului sau *Carte de geografie scrisă de Ioan Rus, profesorul de geografie și istorie universală în liceul din Blaj, în trei tomuri* (anunț în „Foaie pentru minte...“), 385, 390
 Iernud, localitate în zona Ludușului, 39, 246
 Ighian, Iosif, *Cătră națiunea română din Transilvania*, 103
 Imperiul Austriac (vezi și Împărăția Austriacă), 386
 Imperiul Turcesc (vezi și Împărăția Osmânească), 385—386, 387
 Indexul papal al cărților interzise, 341
Informatio de Scholastica Juventute Regii Lycei Claudiopolitani Ann. Schol. 1830—1831, 315
 Innsbruck, 102, 149
 Institutul „Augustineum“ din Viena, 46, 245
 Institutul „Pazmanium“ din Viena (vezi și Pazmaneu, Pazmanium), 58
 Institutul teologico-pedagogic diecezane neunit din Sibiu, 56
 Internatul Pavelian din Beiuș, 200
 Ioan Heliade Rădulescu. *Scrisori și acte*, 87
 Iorga, Nicolae, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, 109, 156
 Iorga, Nicolae, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria...*, 91, 107
 Iorga, Nicolae, *Istoria românilor în chipuri și icoane*, 69
 Iorga, Nicolae, *Medici și medicină în trecutul românesc*, 69
 Ipu, localitate în Sălaj, 246
 Irlanda, 302
 Isaia din Sîncel, *Vedeniile Sfintului Grigore*, tradusă din slavonă, 347
Istoria literaturii române, 119
Istoria patriei, manual neidentificat, tipărit la Blaj, 119
 Italia, 34, 302
 Iverdon, în Elveția, 51

I

- Împărăția Austriacă, vezi Imperiul Austriac
 Împărăția Osmânească, vezi Imperiul Turcesc
In cauza Conferinței naționale, articol din „Gazeta Transilvaniei“ 1863, 188
Încă ceva din Dieta Transilvaniei, articol în „Organul luminărei“, 345
Înfrățirea de la Brașov, articol din „Albina“, 274
Înștiințare, articol în „Gazeta de Transilvania“ din 1846, 348
Înștiințare de literatură, rubrică în revista „Foaie literară“, 349
Înștiințare literară, articol din „Foaie pentru minte...“ 1845, 293
 Întrunirea politică de la Blaj din 17/29 iunie 1872, 285
 „Învățătorul poporului“, 296—298
 „Învățătorul satului“, 62, 94, 95—96, 97
Învățătura teologicăscă despre năvaurile și datorile oamenilor creștini..., ediția Sibiu, 1820, 34, 35
Învățătura creștinească sau Catechismul cel mare..., ediția Blaj, 1804, 115, 119

J

- Jakab, Elek, *A visszaemlékezés tanulságai*, articol din „Kolozsvári Közlöny“, 174, 174
 Jakab, Elek, *Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések 1848—1849-re*, 35, 39, 93, 147—148, 320, 330, 338
 Jidvei, localitate lângă Blaj, 49
 Jipa, Ioan, *Cuvînt ce s-a zis de domnul Ioan Jipa, cetățean neguțătoriu de aici, mădulariu cinstitei reprezentăției Sf. Biserici de la Sf. Nicolae, precum și mădulariu a Privatei societăți negustorești greco-bulgaro-românești, cu prilejul prăsnuirei pomenite la „Gazeta de Transilvania“ nr. 24*, 361
 Jipa, Ioan, *Hronologia Sfintei Bisericii vechi din Schei ce să zice Bolgarseghiu, hramul Sfintului Ierarh Nicolai*, 361
 „Journal de Debâts“, 302—303
 Józsika, Miklós, *A csehek Magyarországon*, 377
 Józsika, Miklós, *Az utolsó Báthori*, 327
 Józsika, Miklós, *Abafi*, 327
 Józsika, Miklós, *Erculanul. (Novelă din timpul romanilor vechi)*, 303, 326, 327
 Józsika, Miklós, *Herculanum*, vezi Idem, *Erculanul*
 Józsika, Miklós, *Sziv rejtelmek*, 327
 Józsika, Miklós, *Zolyomi*, 327
 Jucul de Jos, localitate lângă Cluj, 156
 Județul băiesc în Marele Principat al Transilvaniei, vezi Tribunalul montano-cameral din Zlatna
 Județul Tîrnava-Mare, 57
Juventus Regii maioris Gymnasii Claudiopolitani Scholarum Piarum..., registru școlar al Gimnaziului piarist din Cluj, 316

K

- Kállay, István, *Szerelmi hémvérő a leányoknál*, vezi Idem, *Termometrul amorului...*
 Kállay, István, *Termometrul amorului la fetițe*, 303
 Kant, Immanuel, *Critica rațiunii practice*, 4
 Karlmarxstadt, 48
 Kazinczy, Gábor, *Az oroszok*, 385
 „Kelet“, 221, 274
 Kemény, Gábor, *Nagy Enyed és vidékének veszedelme 1848—1849-ben*, 112
 Kezesd, 286
Király Fejérvári esemény, articol în „Erdélyi Híradó“, 324
 Kisfaludy, Sándor, *A boldog szerelem*, 290
 Kisfaludy, Sándor, *Cînd trec a prunciei zile*, 290
 Kisfaludy, Sándor, *Cintec*, 290
 Kisfaludy, Sándor, *Cintec XXI*, 304
 Kisfaludy, Sándor, *Firea-i cu mult mai frumoasă*, 290
 Kisfaludy, Sándor, *Kesergő szerelem*, 304, 310
 Kisfaludy, Sándor, *Un cintec*, 310
 Klopstock, Friedrich, *Messias*, 303
 Klopstock, Friedrich, *Religia*, 303
 „Kolozsvári Híradó“, 112
 „Kolozsvári Közlöny“, 162, 166—168, 174, 266, 267
 Komló kert, han celebru în Cluj, 161, 166
 Kormányszék, vezi Guberniul Transilvaniei
 Kotzebue, August Friedrich, *Cleopatra*, 337
 Kotzebue, August Friedrich, *Octavia*, traducere nepublicată, 304, 335, 340
 Königsberg, 4
Könyvismertetés, articol în „Erdélyi Híradó“, 94
 Kövári, László, *Erdély története 1848—1849-ben*, 147
 „Közlöny. Hivatalos Lap“, 148
 „Közoktatás“, articol în „Erdélyi Híradó“, 291
 Kronstadt, vezi Brașov
 „Kronstädter Zeitung“, 69
 Krug, Wilhelm Traugott, *System der praktischen Philosophie. Erster Theil. Rechtslehre*, 4
 Kurz, Anton, *Nachlese auf dem Felde der ungarischen und Siebenbürgischen Geschichte*, 339
 Kükülő Szent Pál, vezi Sînpaul, localitate în zona Tîrnaveilor

L

- „L'Étoile d'Orient“, 253
La alegerea metropolitului român unit, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 194
 (Lamartine, Alphonse de), *Fragmente din istoria girondiștilor de A. de Lamartine*, 350

- Lamartine, Alphonse de, *Istoria girondinilor*, VI, 302, 342—343, 350
 Lamennais, Félicité, *Adevărata chiamare a unui ostaș*, 296, 304
 Lamennais, Félicité, *Averea popoarelor*, 296
 Lamennais, Félicité, *Cum se face omul liber*, 304
 Lamennais, Félicité, *Cum sunteți voi liberi?*, 296
 Lamennais, Félicité, *Cuvintele unui credincios*, 335
 Lamennais, Félicité, *Essai sur l'indifférence en matière de religion*, 341
 Lamennais, Félicité, *Împreunarea poterilor. (Cuvintele unui credincios frînc)*, 296, 304
 Lamennais, Félicité, *Les Paroles d'un croyant*, 296, 337, 350
 Lamennais, Félicité, *Rugăciunea*, 296
 Laurian, August Treboniu, *Brevis conspectus historiae Romanorum in utraque Dacia de gentium*, 19, 52, 52, 95, 96
 Laurian, August Treboniu, *Coup d'oeil sur l'histoire des Roumains*, 53
 Laurian, August Treboniu, *Die Romänen der oesterreichischen Monarchie*, 112, 155
 Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie lucrat după programa Universității de la Paris din 1840 de A. Delavigne...*, 50, 329, 331
 Laurian, August Treboniu, *Manual de filosofie și de literatură filosofică de W. Traug. Krug...*, 4, 50
 Laurian, August Treboniu, *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romänen*, 53
 Laurian, August Treboniu, *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*, 19, 29, 307
 309, 391
 Lazar, Alexandru, *Dechiarățiune*, 169
 Lăpuș, 42, 78, 246, 371
 Leake, Martin William, *Românii din Grecia*, 294
 Legiunea Auraria și Saline la 1848—1849, 110
 Legiunea Clujului la 1848—1849, 114
 Legiunea submontană a Albei și Zlatnei la 1848—1849, 89
 Leipzig, 3, 87, 93
 Lemberg, 28, 40, 361
 Lemeni, Ioan, *Iubiților întru Christos frați!...* etc., circulară episcopescă, 149—151
 Lemeni, Ioan, *Nagy méltóságú groff Fő Kormányzó Úr! Kegyelmes Uram!* epistolă către guvernatorul Transilvaniei, 144
 Lemeni, Ioan *Nagy méltóságú Királyi Kormányzó Úr! Kegyelmes Uram!*, epistolă către guvernatorul Transilvaniei, 145
Lesicon românesc-latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori, in cursul de treizeci și mai multor ani, s-au lucrat (vezi și *Dicționarul de la Buda*), 385
 Lessing, Gotthold Ephraim, *Sărutările*, 290, 304
 Liceul academic german din Sibiu, 16
 Liceul academic piarist din Cluj, 27, 42, 44, 58, 68, 75, 89—90, 90, 106, 114, 131, 156, 315, 317, 336, 351
 Liceul Radu Vodă din București, 343
 Liceul românesc greco-catolic din Blaj, 16, 22, 331, 351, 361, 382, 385, 392, 393, 396
 „Limbă și literatură“, 351, 359, 362

- Lipova, 395
 Lipsca, vezi Leipzig
 Lissa, fortăreața, 235
 Literar, rubrică în „Foaie pentru minte...“, 349
 Literatura, rubrică în „Organul luminărei“, 303
 Literatură istorică, articol în „Gazeta de Transilvania“, 339
 Liturghier, ediția Blaj, 1756, 117
 Liturghierul, ediția Tîrgoviște, 1713, 132
 Locotenența cezaro-regală a Ungariei, 225
 Locotenența Domnească din 1866 în România, 114
 Lombardo — Veneția, 114
 Louxemburg, mareșalul, 308
 „Luceafărul“, 354
Lucrări științifice, volum editat la Tîrgu Mureș, 69
 Luduș, 197, 246
 Ludușul Mic, 27
 Lugoj, 40, 42, 73, 134, 156, 194—195, 222, 246, 248, 270, 272, 331, 395
 Lui Titu Maiorescu. *Omagiu*, 341
 Lujerdiu, localitate în zona Gherlei, 246
 Luna, măcelul de la, 138, 147
 Lupaș, Ioan, *Acte relative la procesul...*, 320
 Lupaș, Ioan, *Cum a pornit Clujul pe calea naționalizării?*, 90—91
 Lupaș, Ioan, *Lecturi din izvoarele istoriei românilor*, 24
 Lupaș, Ioan, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, 89
 Lupaș, Ioan, *Nicolae Popea și I. M. Moldovan*, 91
 Lupaș, Ioan, *O lege votată în Dieta transilvană din Cluj la 1842*, 3, 17, 69, 143
 Lupaș, Ioan, *Raportul comisiunii mixte însărcinată să cerceteze măcelul de la Mihalț*, 147
 Lupaș, Ioan, *Studii istorice*, 3, 17, 69, 91, 143
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Călăuza Blajului*, 117
 [Lupeanu-Melin, Alexandru], *De pe Secaș. Cîntece și strigături românești de cari cîntă fetele și feciorii și strigă la joc, culese de Nicolae Pauletti din Roșia, în anul 1838*, 353
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Sufletul românesc în școlile Blajului*, 129
 Lupeanu-Melin, Alexandru, *Xilografii care au lucrat în tiparnița cea veche de la Blaj 1750—1800*, 119
 Lupșa, localitate din Munții Apuseni, 95
 Lupu, localitate din zona Mediașului, 85

M

- Macavei, Victor, *Capitulul mitropolitan din Blaj*, 184
 „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens“, 339, 339
 „Magazin istoric pentru Dacia“, 49, 62, 85, 98—99, 99, 111
 „Magazinul“ lui Kurz, vezi „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk — und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens“

Magistratura montano-camerală de la Zlatna, 106
 Magno Varadium, vezi Oradea
 „Magyar Híradó“, vezi „Erdélyi Híradó“
 Magyar Irodalmi Lexikon, 364
 „Magyar Nyelvészet“, 131—132, 137
 „Magyar Polgár“, 274
 Magyarország, vezi Ungaria
 Maieri, 324
 Maior, Liviu, *Avram Iancu. Scrisori*, 65
 Maior, Petru, *Istoria bisericeii românilor atât a celor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre*, 7, 9, 33, 33, 361, 362, 381
 Maior, Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, 7, 9, 32—33, 33, 62, 83, 84, 86, 307
 Maiorescu, Ioan, *Antișchiaul. Adecă o înfruntare dată unui român care voiește a ne face șchiai sau sloveni*, 53—54, 54
 Maiorescu, Ioan, *Asupra ortografiei rumânești. Răsunet la cele ce s-au zis în obieptul acesta, în „Foaie literară“ N-ro 1, 6, 7, 8, 18, 20, 21 și în al doilea curs, N-ro 2—4 și 10*, 365
 Maiorescu, Ioan, *Craiova, 19 mai 1847*, articol nepublicat, 343
 Maiorescu, Ioan, *Despre vechimea românilor în Ardeal și deosebit în pământul ce se zice Fundus Regius, adecă Pământul Săsesc*, 29, 72
 Manciușea, Ștefan, *Un geografist uitat: Ioan Rusu*, 351, 383
 Manfi, Ștefan, *Programul intronării metropolitului la 11 april 1869*, 194
 Maniu, Nicolae, *Adaos la articolul Antișchiaul*, 54
 Maniu, Nicolae, *Adaus la articolul din Foaie, nr. 16, fața 118 a.c. despre neologismii*, 14
 Maniu, Nicolae, *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica et serbo-valachica*, 2
 Many, Iosif, *A fogarasi püspökség nagy zsratja*, recenzie, vezi Bărnuțiu, Simion, *Săborul cel mare . . .*, 292
 Many, Iosif, *Aforisme din sfera educațiunii*, 302
 Many, Iosif, *A rabszolgák emancipációjá Oláhországban*, articol tradus (vezi Rucăreanu, C., *Emanciparea robilor țigani*), 291
 Many, Iosif, *Aurora*, 290
 Many, Iosif, *Avesalom. (Novelă biblică)*, 302, 306
 Many, Iosif, *Balonul de aer*, 301
 Many, Iosif, *Bătrînul într-o sară*, 290
 Many, Iosif, *Blaj, 4ª febr. st. n.*, 324
 Many, Iosif, *Catechismul constituțional pentru popor*, 298
 Many, Iosif, *Cărți bune*, 302
 Many, Iosif, *Cătră o frumoasă*, 290
 Many, Iosif, *Cătră riu*, 290, 305
 Many, Iosif, *Ce să-l fac pe băiatul meu?*, 292
 Many, Iosif, *Cea dintii bibliotecă deobște și cel dintii bibliotecar*, 300
 Many, Iosif, *Cetitorul curios*, 301
 Many, Iosif, *Cîntec de primăvară*, 305

Many, Iosif, *Cîntec de primăvară. 1 mai*, 290
 Many, Iosif, *Cîntec poporan. La recruți*, 294, 297, 305
 Many, Iosif, *Cleopatra. (Episod dramatic închinat damelor)*, 301
 Many, Iosif, *Contraste*, 302
 Many, Iosif, *Credința și nădejdea*, 301, 309
 Many, Iosif, *Crucea din casă sau ce este a se socoti despre beutura rachiului*, 301, 335, 336
 Many, Iosif, *Cugete*, 302, 309
 Many, Iosif, *Cugete despre plățirea de dare*, 299
 Many, Iosif, *Cuvînt la timpul său*, 297
 Many, Iosif, *De trei ori șapte fericiri*, 302
 Many, Iosif, *Deprinderile muzelor*, 294
 Many, Iosif, *Despărțirea unui soldat de soția sa*, 305
 Many, Iosif, *Din Blaj*, articol în „Gazeta de Transilvania“, 334
 Many, Iosif, *Educație firească*, 301
 Many, Iosif, *Eremitul. (Pustnicul)*, traducere, 303
 Many, Iosif, *Fericirea și nefericirea*, 300
 Many, Iosif, *Fiica munteană*, 305
 Many, Iosif, *Hauskreuz*, vezi Many, Iosif, *Crucea din casă . . .*, 340
 Many, Iosif, *Idea*, 305
 Many, Iosif, *Idei despre creșterea poporului*, 291, 300, 317, 336
 Many, Iosif, *Idei despre proporționata unire a cultivării facultăților sufletești și morale cu împărțirea cunoștințelor*, 294, 300, 317
 Many, Iosif, *Könyvismertetés*, 292
 Many, Iosif, *Kükülmellékröl görögegyhitü*, 291
 Many, Iosif, *La începutul anului nou (Cugete compilate)*, 302
 Many, Iosif, *Legi politice împotriva beției. O scenă dintr-un divan englezesc*, 301
 Many, Iosif, *Limba defăimătoare*, 301
 Many, Iosif, *Lirica religioasă la franci*, 302
 Many, Iosif, *Literatura franceză*, 302
 Many, Iosif, *Literatura germană*, 302
 Many, Iosif, *Mai mult decît nimic*, 301
 Many, Iosif, *Mértékletességi ügy*, 292
 Many, Iosif, *Miezul nopții*, 290, 305
 Many, Iosif, *Mit csinályak fiamból*, istorioară educativă tradusă de . . ., 292
 Many, Iosif, *Mormintul iubitei*, 290, 305, 309
 Many, Iosif, *Napoleon și Canova*, traducere, 303
 Many, Iosif, *Naționalitatea și limba mamei*, articol tradus de . . ., 301
 Many, Iosif, *Népiskoláink statistikája*, 292
 Many, Iosif, *Noaptea*, 290, 305, 309
 Many, Iosif, *Noaptea. (Imitație)*, 305
 Many, Iosif, *Norocul și credința*, 301
 Many, Iosif, *Norocul și vrednicia*, 301
 Many, Iosif, *O noapte la mormint*, 290
 Many, Iosif, *O scenă din țara vietăților*, 301
 Many, Iosif, *Ochii domniței M . . . (Imitație)*, 305
 Many, Iosif, *Oglinda spartă*, 301
 Many, Iosif, *Ospăț cu morții*, postumă, 308

Many, Iosif, *Pământul nașterii*, 305
 Many, Iosif, *Peșta și maghiarii. (Estract după un publicist)*, 292, 301, 336
 Many, Iosif, *Poetul Milton*, 301
 Many, Iosif, *Probe de traducere în românește din autorii latini, anume din Corneliu Nepotu: Amilcare*, 304, 327, 338
 Many, Iosif, *Proverbiu arabice*, 302
 Many, Iosif, *Proverbiu orientale*, 302
 Many, Iosif, *Rară iubire de dreptate*, 301
 Many, Iosif, *Rădicarea minții*, 290
 Many, Iosif, *Răspublika învățaților. În aforisme*, 302, 310
 Many, Iosif, *Ruga*, 290
 Many, Iosif, *S. St. Giorz, 13/1 iun. 1845.* articol în „Gazeta de Transilvania“, 317,
 Many, Iosif, *S. St. Giorz, 17/5 oct.*, articol în „Gazeta de Transilvania“, 317
 Many, Iosif, *Sapientia*, 290
 Many, Iosif, *Scopul școalelor*, 294, 300
 Many, Iosif, *Sentințe, după La Rochefoucauld*, 302,
 Many, Iosif, *Sentințe, după Ségur*, 302
 Many, Iosif, *Singurătatea*, 305
 Many, Iosif, *Spice*, 302
 Many, Iosif, *Spirit (duh) frumos în trup urit*, 297
 Many, Iosif, *Sybila*, traducere, 303
 Many, Iosif, *Sedința preoților greco-catolici de pe Tirnave*, 291
 Many, Iosif, *Tatăl nostru*, 290
 Many, Iosif, *Tatiana sau Jertvă amorului înșelat*, 306
 Many, Iosif, *Testamentul (diata) lui Pier Pitu*, 301
 Many, Iosif, *Tetera cazacul (novelă)*, 306, 310
 Many, Iosif, *Toastul lui Franklin*, 301
 Many, Iosif, *Transilvania. S. St. Giorz, 15 martie*, articol în „Gazeta de Transilvania“, 317
 Many, Iosif, *Trei Scaune. Sp. Sz. Giorz 4 dec. 1844*, articol în „Gazeta de Transilvania“, 291
 Many, Iosif, *Trîmbița*, 309
 Many, Iosif, *Varietăți*, 301
 Many, Iosif, *Zidirea omului*, traducere, 303
 Maramureș, 153, 166, 200, 215, 221, 299, 334, 390
 Marea Britanie, vezi Anglia
 Marica, George Em., *Foaie pentru minte, inimă și literatură. Bibliografie analitică cu un studiu introductiv*, 222, 299, 364
 Marica, George Em., *Notele de călătorie ale lui G. Bariț*, 340
 Maros Vásárhely, vezi Tîrgu-Mureș
 Marpod, 27
 Material pentru o programă a expozițiunii din 28 iuliu 1862 și pentru expozițiunea însăși, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 176
 Mănărade (vezi și Monor), localitate lângă Blaj, 144
 Mănăstirea Cernica, 88
 Mănăstirea greco-catolică de la Ciunga, 370
 Mănăstirea greco-catolică de la Nicula, 387
 Mănăstirea greco-catolică de la Strimba, 58

Mănăstirea greco-catolică din Alba Iulia — Lipoveni, 47
 Mănăstirea Măgina, 42
 Mănăstirea Prislop, 347
 Mănăstirea romano-catolică Nitria, 371
 Mănăstirea Sfintei Treimi din Blaj, 119, 346, 346, 379
 Mănăstirea Sfîntul Vasile cel Mare din Blaj, 330
 Mănăstur, lângă Cluj, 88
 Mărgău, localitate în zona Huedinului, 197, 247
 Mărghita (vezi și Sînmărghita), 246
 Mediaș, 51, 197, 247, 330, 358
 Mehadia, 377
 Melanholi. unui sătean ungur, articol în „Organul luminărei“, 295
 Memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria, 11, 190
 Memoriile arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846—1871, 109
 Meseș, munții, 3
 Mező Bodon, vezi Budiul de Cîmpie
 Michelet, Louis, *Le Peuple*, 336
 Michelet, Louis, *Națiile spune-vor?*, 336
 Michiș, localitate în zona Ludușului, 44
 Mickiewicz, Adam, *Frăgminte din cărțile pribegiei lui ...*, 303
 Micu, Samuil, *Teologhie moralicească sau bogoslovie, carea cuprinde învățătura năraurilor celor bune și a vieții creștinești ... etc.*, 361, 362
 Micu Moldovan, Ioan, *Acte sinodale ale bisericei române de Alba-Iulia și Făgăraș*, 64, 157, 180, 193—194, 245, 251, 276
 Micu Moldovan, Ioan, *Despre dreptul de alegere*, 186
 Micu Moldovan, Ioan, *Leționar latin cu un dicționar*, 276
 Micu Moldovan, Ioan, *Spicuire în istoria bisericească a românilor* 276
 Miercurea, 170, 252, 256, 257, 261, 285, 321
 Mihali, Grigore, *Calendar băiesc*, lucrare nerealizată, 63, 78, 80, 82—83, 83
 Mihali, Grigore, *Chiemare spre subscriere la Căldariu băiesc pe anul de la Hristos 1844*, 79
 Mihalț, măcelul de la, 138, 147, 324
 Mikeháza, localitate din zona Tîrgu-Mureșului, 46
 Milvan, localitate în Munții Apuseni, 197
 Milvan, protopopiatul, 247
 Ministerul austriac de la Viena, 152
 Ministerul de interne al Austriei, 156
 Ministerul de interne al Ungariei, 221, 281
 Ministerul dualist al Ungariei, 191, 236, 240, 261, 281, 284
 Ministerul revoluționar ungar de la 1848—1849, 139, 149, 150
 Miorița, 353
 Miroșteu, localitate din zona Reghinului, 148
 Miscela, rubrică în „Organul luminărei“, 294
 Miskolc, în Ungaria, 112
 „Mitropolia Ardealului“, 27
 Mitropolia greco-catolică de Alba-Iulia și Făgăraș, 6, 40, 120, 193, 244, 245
 Mitropolia Țării Românești, 362

Mina lui Damaschin, carte de mistere religioase, 53
 Mindra, localitate în Făgăraș, 256, 257
 Mladin, M., I. Vlad și Al. Moisiu, *Samuil Micu Clain teologul. Viața, opera și concepția lui teologică*, 362
 Mocioni, Petru, P. Cermena și Ioan Dobran, *Ursorii oamenilor de încredere ai națiunii române*, 155
 Mociu, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 204
 Moesia, 375
 Moga, Ioan, *Teologie morală*, 22
 Moga, Vasile, *Teologie dogmatică*, lucrare netipărită, 22, 34, 35
 Mohu, localitate din zona Sibiului, 32
 Moisiu, Iuliu, *Alexandru Bohățel, 1810—1897*, 155
 Moisiu, Iuliu, *Vasile Fabian Bob 1795—1836*, 365
Moldau und Valachei, articol în „Allgemeine Zeitung“, 398
 Moldo-România, 339
 Moldova, VI, 2, 8, 11, 14, 15—16, 17, 20, 23, 28, 54, 62, 96, 117, 143, 154, 166, 168, 321, 336, 342, 349, 351, 357, 363—364, 364, 375, 385—386, 387, 389, 394, 395, 397, 398
Moldova, rubrică în „Erdélyi Hiradó“, 291
 Moldvai, Grigore, *Gramatică germano-română*, 46
 Moldvai, Grigore, *Istoria literaturii germane pentru elevi*, 46
 Moldvai, Grigore, *Versuri*, 46
Molivenic, ediția Blaj, 1757, 117
 Monor, vezi Mănărade, localitate lângă Blaj
 Morlaca, localitate în Munții Apuseni, 197, 247
Mormintul lui Christos, sculptură de Ioan Costandea, 348
 Moșna, localitate din zona Mediașului, 51
Mulțămă publică, articol în „Gazeta de Transilvania“, 27
 Mundra, vezi Mindra, localitate în Făgăraș, 257
 Muntenia, vezi Țara Românească
 Munții Apuseni, 58, 62—65, 69, 82, 89, 93, 95—96, 99, 101, 109—111, 382,
 Murand de St. Romain M., *Quelques idées sur l'éducation publique a l'occasion d'un discours...*, 300
 Mureș, județul, 367, 382
 Mureș Oșorhei, vezi Tîrgu-Mureș
 Mureș, protopopiatul, 246
 Mureșan, Ion, *Ardealul*, 69, 146
 Mureșanu, Andrei, *Glasul unui român*, 77
 Mureșul, 65, 148, 326, 373, 377
Musurus, articol în „Organul luminărei“, 294
 Mușlea, Ioan, *Calendarele lui Bariț (1852—1862) cu documente inedite privitoare la editarea, tipărirea și difuzarea lor*, 109
 [Mușlea, Ioan], *Cîntări și strigături românești de cari cîntă fetele și ficiorii jucînd, scrise de Nicolae Pauletti în Roșia, în anul 1838*, 353
 Mușlea, Ioan, *Interes pentru folclorul românesc în Ardeal, înaintea apariției baladelor lui Alecsandri*, 353
 Mușlea, Ion, *Contribuții nouă la viața și opera doctorului Vasile Popp (1789—1842)*, 69
 Mușlea, Ion, *Viața și opera doctorului Vasile Pop (1789—1842)*, 69, 82
 München, 328

Nagy, Ignác, *Az aggregény*, vezi Idem, *Holteiul vechi...*
 Nagy, Ignác, *Az uzsorás*, vezi Idem, *Cămătarul...*
 Nagy, Ignác, *Cămătarul. (Caricatură)*, 303
 Nagy, Ignác, *Torzképek*, 303
 Nagy, Ignác, *Holteiul vechi. (O caricatură)*, 303
 Nagy Halmágy, vezi Hălmagiu
 Nagy Szeben, vezi Sibiu
 Nagy en yed, vezi Aiud
 Nalta Curte, vezi Curtea imperială de la Viena
 „Naționalul“, 161, 167—168
 Nădăștie, localitate în Munții Apuseni, 64
 Năsăud, 12, 39—40, 40, 66, 75, 133, 138, 139, 147, 156, 205, 248, 272, 361, 377, 388
 Neamțu, Alexandru, *Aspecte ale asistenței medicale în minierul din Transilvania oglindite în activitatea doctorilor I. Piuariu-Molnar și Vasile Pop*, 69
 Neamțu, Alexandru, *Din activitatea doctorului Vasile Pop pe Domeniul minier al Zlatnei (1829—1842)*, 69
 Neamțu, Alexandru, *Preocupări de medicină veterinară în activitatea doctorului Vasile Pop*, 69
 Negruzzi, Costache, *Elemente de dreptul politic. Dupre mai mulți autori, de un filo-român*, 62, 95—96, 96, 341, 341
 „Nemzeti társalkodó“, 385
 Nepos, Cornelius, *Viața lui Atticus*, traducere nepublicată a lui Many, 327, 328, 338
 Nepos, Cornelius, *Viețile ilustrilor bărbați (Vitae illustrorum Virorum)*, 323
 Netea, Vasile, *George Bariț. Viața și activitatea sa*, 14, 70, 109, 145
 Netea, Vasile, *Primele colecții de proverbe românești publicate*, 290
 Netea, Vasile, *Primii colaboratori ai foilor de la Brașov. Contribuții directe, reproduse*, 354, 359
 Netea, Vasile, *Un scriitor transilvănean premodern. Contribuții și precizări la cunoașterea vieții și activității lui Ioan Rusu*, 351—354, 359, 364, 367, 373
 Nicolae, mitropolitul Ardealului, *Biserica ortodoxă română, una și aceeași în toate timpurile*, 134
 Nipru, 310
 Nireșul Mare, localitatea din zona Dejului, 246
 Nistru, 379
 Nitria, muntele și mănăstirea, 356, 370
 Nocrih, 321
 Noțig, localitate în Sălaș, 246
Noul Testament, 346
Norum et vetus Calendarium ad Annum... in usum Magni Principatus Transilvaniae, 290, 313, 330, 337
 „Nunciul“, periodic blăjean eșuat, 20, 293
 Nunțiatu apostolică din Viena, 187, 195

O

- O socoteală cu gazeta sirbească*, articol în „Gazeta de Transilvania“, 345
 Oarța de Jos, localitate în zona Cehul Silvaniei, 246
 „Observatoriul“, 24, 137, 146, 320—321
 Obșteasca Adunare a Moldovei, 398
 Obșteasca Adunare a Țării Românești și a Moldovei, 385—386
 Ocna Dejului, 39
 Ocna Sibiului, 44, 152, 232
Octoih, ediția Blaj, 1760, 117
Octoih, împreună cu slujbele sfinților deobște . . ., ediția Blaj, 1825, 122, 124, 340, 340
Octoihul, 347
 Odorhei, 247, 323
 Offenbaia, vezi Zlatna
 Ohaba, localitate în zona Făgărașului, 241, 242, 244
Oláhország, rubrică în „Erdélyi Híradó“, 291, 293
 Olosig, localitate în Bihor, 159
Omăgiu lui Alexandru Papiu Ilarian, 91
 Oradea (vezi și Nagyvárad, Magno Varadium), 40, 59, 73, 118, 134, 142, 159, 184, 185—186, 187, 195, 200, 222, 245—246, 270, 335, 336, 347, 369, 383—384
 Oravița, 71, 73
 Orăștie, 19, 264
 Ordinariatul din Blaj, vezi Consistoriul greco-catolic din Blaj
 Ordinariatul romano-catolic de la Strigoniu, 199
 Ordinul călugăresc bazilitan din Blaj, 346, 369
 Ordinul „Sfintul Stanislav“, decorație țaristă, 362
 Ordinul „Sfinta Ana“, 235, 262
 Organizația „Tinerimea srbă reunită“, 233
Organul, articol în „Organul național“, 295
 „Organul luminărei“, 20, 120, 293—296, 300, 302, 317, 341, 343—344, 343, 345, 346, 347, 350, 357
 „Organul național“, 20, 132, 146—147, 295, 299
 Orlat, localitate în zona Sibiului, 39—40, 85, 232, 235, 258
 Ormenișul de Cîmpie, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 369
Orologiul cel mare . . ., editat de Cipariu, Blaj, 1835, 117
 Ovidius, Publius Naso, *Metamorfozele*, 222

P

- Padova, 114
 Palatca, localitate în zona Clujului, 247
 Pap de Uifalău, Teodor, *Tristă predică . . . la îngroparea extelenții sale prea luminatului și prea măritului domn Ioan Bob . . . etc., etc.*, 86
 Papiu Ilarian, Alexandru, *Independența constituțională a Transilvaniei*, 3, 166
 Papiu Ilarian, Alexandru, *Istoria românilor din Dacia Superioară* 25, 39, 69, 71—72, 76, 81, 93, 98, 102—103, 129, 146—147, 320

- Papiu Ilarian, Alexandru, *Limba română*, 91
 Papiu Ilarian, Alexandru, *Limba română și ortografia ei etimologică*, 91
 Papiu Iliarian, Alexandru, *Să învățăm românește, domnilor!*, 91
 Papiu Ilarian, Alexandru, *Tesaur de monumente istorice pentru România*, 340
 Paris, 85, 291, 317
Parisul, articol în „Organul luminărei“, 294
 Parlamentul din Pesta, vezi Dieta Ungariei
 Parohia greco-catolică Alba-Iulia-Lipoveni, 46
 Partidul Național Român din Transilvania, VI, 135, 168, 219, 222, 274, 285
 Pascal, Blaise, *Cugetările*, traducere pierdută a lui Iosif Many, 304
 Pascu, Ștefan, *Alexandru Chiorean alias Bătrineanu și rolul său în revoluția românilor ardeleni la 1848*, 148
 Pascu, Ștefan, *Avram Iancu*, 107, 109
 Pascu Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei*, 25
Patenta imperială din februarie 1861, 285
 Pauletti, Nicolae, *Cîntări și strigături românești de cari cîntă fetele și feciorii jucînd . . .*, 353
 Pauletti, Nicolae, *Cinzece de lume scrise de Nicolae Pauletti fiind poet. Anul 1834, luna Dechemvrie*, lucrare manuscrisă, 289
 Pauletti, Nicolae, *Cinzece poporane de pe la Sibii, din Ardeal*, 353
 Pauletti, Nicolae, *Elegie asupra mormîntului d. dr. Pop Iosif*, 373
 Pauletti, Nicolae, *Ode. La sosirea domnului profesor doctor de teologie Iosif Pop de Uifalău, din Universitatea Vienei, la Blaș, în 1839, octobr.*, 372
 Pauletti, Nicolae, *Poezii originale*, ediție în curs de publicare, 353
 Pauletti, Nicolae, *Vers popular*, 353
 Pazmaneu, Pazmaneu, vezi Institutul „Pazmaneu“ din Viena
 Păcățian, Teodor V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, 17, 65, 72, 103, 107, 113, 166—167, 169, 180, 189, 190, 208—209, 213, 221, 314, 338
Pentru Biblioteca Universală, articol în „Foaie pentru minte . . .“, 87
Pentru espusețiune, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 178
 Pericei, localitate în Sălaj, 246
 Pervain, Iosif, *Contribuții la istoria presei românești din Transilvania*, 14
 Pervain, Iosif, *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronică*, 73
 Pervain, Iosif, *Studii de literatură română*, 73
 Pervain, Iosif și Ioan Chindriș, *Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, 35, 59, 65, 91, 157, 173, 279, 340
 Pesta, 71, 81, 89, 103, 103, 105, 112, 114, 128, 138, 146, 146—147, 150, 170, 174, 186, 193, 198—199, 202—203, 207, 215, 217—218, 225—226, 232, 232—233, 234—236, 235, 246, 260, 263, 267, 270—271, 274, 276, 281—282, 282, 284, 285, 295, 327, 344, 363, 363, 375, 384, 385, 390, 393
 „Pesti Divatlap“, 303
 „Pesti Napló“, 225
 Péterffi, Albert, *Litteratura antiqua*, 309
 Petersburg, 379
 Petridul de Mijloc (vezi și Petrind), localitate lângă Turda, 158—160, 159—160, 324, 334

Petridul de Sus, localitate în zona Turzii, 227
 Petrind, vezi Petridul de Mijloc, localitate lângă Turda
 Phoedrus, *Cerbul la izvor*, 359
 Pintic, localitate din zona Gherlei, 39, 46, 46
 Pius al IX-lea, papă, *Bula „Ecclesiam Cristi...“*, 270
 Picișanu, Zenovie, *Tipografia din Blaj*, 119
 Picișanu, Zenovie, *Un vechi proces literar. (Relațiile lui I. Bob cu S. Klein, Gh. Șincai și P. Maior)*, 362
 Plenipotențele date dd. Georgiu Bariț și Ioane Rațiu, articol în „Gazeta Transilvaniei“ 1867, 190
 Pliniu cel Tânăr, *Panegiricul*, traducere nepublicată a lui Iosif Many, 326, 327
 Plosca, localitate în zona Hunedoarei, 246
 Plutarch, *Reguli pentru cei căsătoriți. Din Plutarch, după textul lui Hilander*, traducere nepublicată a lui Iosif Many, 304, 310
 Poarta Șcheilor din Brașov, 273
 Pogăceaua, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 246
 Pogor, Vasile, *Poezie*, 374
 Poiana, localitate din Munții Apuseni, 64, 145
 Pojon, vezi Bratislava
 Ponorel, 325
 Pop, Andrei Liviu, *Catechism pentru tinerimea rom. gr.-cat.*, 331
 Pop, Andrei Liviu, *Cornelius Nepos. (Tradus și explicat în limba română)*, 331
 Pop, Andrei Liviu, *Einleitung zur Erkennung der romanischen Sprache*, 331
 Pop, Andrei Liviu, *M. T. Cicero: De Senectute*, 331
 Pop, Andrei Liviu, *Pre român numai cultura-l poate ferici!*, 298
 Pop, Augustin, *Călugării de la Blaj și rolul lor în viața culturală a neamului*, 347
 Pop Augustin, în „Pesti Napló“, „Hirnök“ și directorul Marosán Jakob, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 168
 Pop, Ioachim, *Teologie dogmatică*, 347
 Pop, Ștefan, *Tractat despre sacramentul Botezului*, 347
 Pop, Vasile, *Brevis Notitia Ecclesiae Bolgárszékiensis ad S. Nicolaum*, 68
 Pop, Vasile, *Capătul disertății din Nr. 20, despre ortografie*, 365
 Pop, Vasile, *Celibatul. (Necăsătorii)*, 68
 Pop, Vasile, *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna, și despre întrebuințarea acelorăși în deshilinile patimi...*, 68
 Pop, Vasile, *Disertatio inauguralis historico-medica de funëribus plebeyis Daco-Romanorum... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări, de la începutul lor pînă în vremile noastre*, 68, 119
 Pop, Vasile, *Domnul redactor!*, 365
 Pop, Vasile, *Elegia ad Inclytos Status et Ordines Trium Nationum... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Elegia de laudibus medicinae... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Elegia Excellentissimo ac Illustrissimo Domino Comiti Georgio Banfi... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Elegia quam Caesari Augusto Francisco primo Austriae Imperatori... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Elegia quam Illustrissimo Comiti Emerico Wass de Czege... etc.*, 68

Pop, Vasile, *Elegia quam spectabili ac clarissimo viro Carolo Michiaeli Moger... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Memoria Inaugurationis pontificiae Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Joannis Lemény de Eadem... etc.*, 68
 Pop, Vasile, *Trăsături oareșicare din biografia sau viața răposatului d. paharnic Vasile Fabian sau Bob*, 68, 365, 379
 Pop, Vasile, *Urmarea disertății din nr. 18, despre ortografie*, 365
 Popa, Traian, *Al. Papiu Ilarian...*, 91
 Popea, Nicolae, *Arhiepiscopul și metropolitul Andrei baron de Șaguna*, 94
 Popea, Nicolae, *Iubitoriul de nație-și sau naționalistul*, 91
 Popea, Nicolae, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna sau luptele naționale-politice ale românilor. 1846—1873*, 91
 Popescu Scriban, V., *Mică geografie a Daciei, Moldaviei și a Țerii Românești*, 386, 387
 Popescu Scriban, V., *Viața d. pahar. Vasile Fabian sau Bob în timpul pitrecrii sale-n Moldova*, 69, 365
 Popescu Teiușan, Ilie și Vasile Netea, *August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa*, 19, 50, 394
 Poplaca, localitate în Sălaj, 164, 169
 Popovici, Dimitrie, *Studii literare*, 385
 Popp, Vasile Ladislau, *Pesta, 24 mai 1873*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 197
 Popp, Vasile Ladislau, *Românii uniți, tributari parocului latin în Pesta*, 200
 Porumbacul de Jos, localitate din zona Făgărașului, 231, 265
 Poșaga, localitate în Munții Apuseni, 197, 246
 Praga, 108, 326
 Preparandia din Arad, 52
 Pressburg, vezi Bratislava
 „Pressbürger Zeitung“, 289
 Prezidiul Dietei Ungariei, 218
 Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum*, 72
 Program, articol în „Învățătorul poporului“, 296
 Programa Adunării generale II, ținînd prin asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român la Brașov, 178
 Programa Gimnaziului superior greco-catolic din Blaș pre anul școlastic 1874—1875, 223
 Programa Gimnaziului superior, Preparandiei, Normei și Școlii populare de fetițe din Blaș..., 223
 Programă, articol în „Organul luminărei“, 293
 Pronunciamentul de la Blaj, 35, 66, 218, 242, 276
 Prospect pentru un lexicon de conversație publicat în limba românească de o societate literară, 378
 Protestul Consistoriului din Blaj contra impunerei limbei maghiare, înaintat la Dietă în a. 1842..., 17, 24, 69—70, 76, 312
 Protocolul ședințelor Conferinței naționale românești ținute din 1/13 pînă în 4/16 ianuarie 1861 la Sibii, sub președinția a doi arhipăstori românești din Transilvania, cu aclusele sale și cu un comentariu, 113
 Protopopiatul, vezi și Tractul
 Protopopiatul greco-catolic al Albei-Iulii, 46

Protopopiatul greco-catolic al Armenilor, 246, 330
 Protopopiatul greco-catolic al Becleanului, 359
 Protopopiatul greco-catolic al Bistrei, 59, 63, 69, 82
 Protopopiatul greco-catolic al Clujului, 142
 Protopopiatul greco-catolic al Cojocnei, 330
 Protopopiatul greco-catolic al Fărăgăului, 9, 33, 46
 Protopopiatul greco-catolic al Mărgăului, 142
 Protopopiatul greco-catolic al Sibiului, 14
 Protopopiatul greco-catolic al Zlatnei, denumire improprie, 78
 Protopopiatul neunit al Zlatnei, 82
 Provincia metropolitană de Alba-Iulia și Făgăraș, 184
Provocare la fraternizarea sărbătorească din Brașov, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 273
Psaltirea, 346
Psaltirea, „tipărită, după cum se știe, în tipografia Bălgradului“, 132
Psaltirea sau Cartea psalmilor..., ediția Blaj, 1835, 132
 Pumnul, Aron, *Lepturariu românesc...*, 305
 Pumnul, Aron, *Viața națiunii române, dulceața limbei și a simțămintelor ei*, 296, 299
 Pușcariu, Ioan cavalier de, *Notițe despre întâmplările contemporane*, 79, 91
 Putna, 220

Q

Quelques idées sur l'éducation publique a l'occasion d'un discours de M. Murand de St. Romain, carte conspectată de Iosif Many, 300

R

Ramonțai, Simion, *Testamentum pie donati medicinae doctoris Simeonis Ramonțai*, 336
 Rațiu, Ioan, *Blajul. Scurte notițe informative*, 330, 336, 347, 369, 393
 Rațiu, Ioan, *Cipariu și ziăristica română*, 293, 313
 Rațiu, Ioan, *Dascălii noștri. Scurte notițe din viața și activitatea lor literară (1754—1848)*, 289, 306, 312
 Rațiu, Ioan, *Ioan Rusu, 1811—1843. Notiță biografică*, 351
 Rațiu, Ioan, *V. Fabian Bob*, 365
 Rațiu, Vasile, *Dreptul canonic*, 35
 Rațiu, Vasile, *Istoria bisericească*, 35
 Răscruți (vezi și Vălaszut), localitate din zona Gherlei, 212
 Rășinari, 348
 Recea, localitate în zona Făgărașului, 228, 229
Redacțiunea, articol în „Organul național“, 295
Reflexiuni la actele electorale bisericești din 1850, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 195
 Reghin, 139, 148, 197, 222, 246, 272
 Regimentul austriac „Jivkovi“, 102
 Regimentul 51 de artilerie austriac, 326

Regimentul I de graniță românesc (Orlat), 276
 Regimentul II de graniță românesc (Năsăud), 40, 148, 361, 380
Regulamentul Organic, 398
Regule de aur, articol în „Învățătorul poporului“, 298
Relațiunile drepturilor de stat a ducatului de Parma, articol în „Organul luminării“, 294
Reprezentățiunea Districtului Făgăraș în cauza limbii, 243
 Reteag, localitate în Năsăud, 75, 246
 Retegan Simion, *Atitudinea burgheziei române din Transilvania față de Dieta din Cluj din 1865*, 214
 „Revista Carpaților“, 3
 „Revista germaniștilor români“, 354
 Réz, Heinrich, *Deutsche Zeitungen und Zeitschriften in Ungarn*, 328
 Rîmnic, episcopia, 362
 Rîmnicu-Vilcea, 345, 347
 Rodna, ținutul, 40, 244, 246
 Roma, 1, 133—134, 184, 186, 187, 188, 193, 219, 248, 346—347, 372
 Roman, Iosif, *La mormintul verginei Ana Mihali*, 59
 România, 221, 251—252, 282, 315
 România, vezi Țara Românească
 „Românul“, 259, 259
 Roșia de Secaș, 123, 330
 Roșia Montană, 62, 86, 95, 104, 105, 105, 110, 111, 111, 138
 Roth, Stephan Ludwig, *Der Sprachkampf in Siebenbürgen*, 10, 17, 51
 Roth, Stephan Ludwig, *Kurze Geschichte des Glaubens der Rumänen, aus den heilige Schriften und sicheren Quellen, verfasst von Josiph Pop Seleșanu de Băsesci*, 51
 Rucăreanu, C., *Emanciparea robilor țigani*, 291
Rugămintea celor doi episcopi românești, a celui gr. unit Ioan Lemeni și a celui gr. neunit Vasilie Moga, așternută Dietei de la 1842, în cauza românilor locuitori în Pământul Crăiesc, numit și Săsesc, 22, 25, 31, 34, 60, 72, 97, 143, 314, 337—338
 Rusia, 220
 Rusu, Constantin și Ioan Bota, *Alexandru Papiu Ilarian*, 91
 Rusu, Ioan, *A Fogarasi Görög egyesült Megye névtára s még valami*, 394
 Rusu, Ioan, *Amorul*, 352, 355
 Rusu, Ioan, *Boala vinarsului și societățile de contenire*, 355, 363, 364
 Rusu, Ioan, *Ceva despre Hronicul romano-moldo-vlahilor*, 355, 379, 381
 Rusu, Ioan, *Ceva despre ortografia latino-românească*, 355, 359
 Rusu, Ioan, *Cintare sătenească*, subtitlul poezie *Iubita părăsită*, 353
 Rusu, Ioan, *Cintarea unei fecioare la semănatul florilor*, 352, 355, 360
 Rusu, Ioan, *Despărțirea*, 352, 355
 Rusu, Ioan, *Domnule redactor!*, 355, 360
 Rusu, Ioan, *Icoana Pământului sau Carte de geografie*, 19—20, 31—32, 44, 47, 49, 53, 62, 78, 81, 88, 117, 351, 355—356, 357, 357, 359, 383, 387, 389, 390, 391, 392, 393—394, 394, 397, 399, 399
 Rusu, Ioan, *Insula Sfintei Elene și mormintul lui Napoleon*, 355—356, 360
 Rusu, Ioan, *Iubita părăsită. (Cintare sătenească)*, 353, 355, 367, 369
 Rusu, Ioan, *Însă Turcia*, capitol din lucrarea *Icoana Pământului*, 387
 Rusu, Ioan, *Însemnări asupra călătoriei părintelui A. Gegő în Moldova*, 355, 374—375

- Rusu, Ioan, *Limba românească în a șasa sută*, 355—356, 374—375
 Rusu, Ioan, *Literariu*, 394
 Rusu, Ioan, *Moartea Virginiei. (O tristă întâmplare de la an. 488 înainte de Hristos)*, 355—356, 363, 364
 Rusu, Ioan, *Pentru Șematismul clerului din episcopatul Făgărașului și încă ceva*, 316, 355, 391, 398
 Rusu, Ioan, *Precuvintare la „Icoana Pământului“*, 88, 394
 Rusu, Ioan, *Principaturile tributare*, capitol din lucrarea *Icoana Pământului*, 387
 Rusu, Ioan, *Transilvania. Din Scaunul Murășului*, 355, 382
 Rusu, Ioan, *Turcia europenească*, capitol din *Icoana Pământului*, 387
 Rusu, Sextil, *Cea dintii lucrare medicală în limba românească: Despre apele minerale de Vasile Pop*, 68
 Rükert, *Pacea*, 289
 Rükert, *Pocăința fără succes*, 289

S

- S***, vezi Aiud, 307
 S. Sándor, pseudonim al lui Alexandru Bohățel, 27
 Sabiniu, vezi Sibiu
 Sadu, localitate din zona Sibiului, 56
 Saint-Marc Girardin, *Francia*, 304
Sanctiunea Pragmatică, 243
 Sarmizegetusa, 357, 392
 Sasy, Isaac Lemaître, *L'Imitation de Jésus-Christ*, 327
 „Satellit des Siebenbürgisches Wochenblatt“, 29, 72
 Satu-Mare, 369
 Săcădate, 29
 Săcărimbu, localitate în Munții Apuseni, 329, 330—331
 Săcel, localitate lângă Sibiu, 145
 Săcele, 48, 52, 159, 242, 277, 393
 Sălaj, 6, 64, 112, 153, 330, 369
 Săliștea Sibiului, 279
 Sărac Simul [pseudonim], *Domnule redactor!*, 369
 Sărăuad, localitate în zona Tășnadului, 246
 Sărmașul Mare, 200
 Sătmar, ținutul, 73
 Scaunul băiesc în Marele Principat al Transilvaniei, vezi Tribunalul montano-cameral din Zlatna
 Scaunul săsesc al Nocrifului, 30
 Scaunul săsesc al Sibiului, 29—30
 Scaunul secuiesc al Arieșului, 39
 Scaunul secuiesc al Mureșului, 46, 321
Schematismus Dicasteriorum et Officialium Magni Principatus Transilvaniae, 82, 100

- Schematismus Venerabilis Cleri graeci ritus catholicorum Dioceseos Fogarasiensis in Transilvania pro Anno a Christo Nato MDCCCXLII, ab Unione cum Ecclesia Romana CXLV...*, 18, 20, 315, 316, 330, 363, 382, 386, 387, 388, 390, 393, 393—394, 396—398
 Schemnitz, 45, 47, 48, 71, 336
 Schiller, Friedrich, *An Minna*, 355
 Schiller, Friedrich, *Cătră Minna*, 304, 354—355, 373
 Schiller, Friedrich, *Der Alpenjäger*, 355, 364
 Schiller, Friedrich, *Der Jüngling am Bache*, 355
 Schiller, Friedrich, *Dorul*, 354—355, 364
 Schiller, Friedrich, *Inelul lui Policrat*, 354
 Schiller Friedrich, *Împărțirea pământului*, 304, 354
 Schiller, Friedrich, *Norocul și înțelepciunea*, 304
 Schiller, Friedrich, *Sehnsucht*, 355, 364
 Schiller, Friedrich, *Tinărul la pîriu*, 354—355
 Schiller, Friedrich, *Vinătorii alpicesc*, 354—355, 364
 Schuller, Johann, Karl, *Argumentorum pro latinitate linguae valachicae ...*, 72
 Schütz, J.B., *Neue historische und geographische Gemälde oder Charakteristiken merkwürdiger Personen und Darstellungen wichtiger ... etc.*, 386, 387
 Scriban, Filaret, „Antirumânul“, vezi Scriban, Filaret, *O dezvinuire în cauza limbei noastre*
 Scriban, Filaret, *O dezvinuire în cauza limbei noastre* (vezi și Idem, „Antirumânul“), 53—54, 54
 Scylla, 333
 Sebeș, 22, 83—84, 96, 114, 122, 280, 327, 328, 388
 Secu, localitate în zona Dejului, 246
 Ségur, Joseph Alexandre, *Sentențe*, 297
Semicentenarul Liceului „Alexandru Papiu Ilarian“ din Tirgu-Mureș, 91
 Seminarul arhidiecezan, vezi Seminarul teologic din Blaj
 Seminarul diecezan, vezi Seminarul teologic greco-catolic din Blaj
 Seminarul lui Aron, vezi Seminarul teologic greco-catolic din Blaj
 Seminarul „Sfânta Barbara“ din Viena, 56, 191, 194, 200, 245
 Seminarul teologic greco-catolic din Blaj, 12, 16, 35—36, 38, 44, 58, 65, 84—85, 115—116, 116—117, 118, 119, 122—123, 143, 156, 279, 308, 323, 330—331, 353, 369, 382, 396
 Seminarul teologic greco-catolic din Oradea, 246
 Seminarul teologic metropolitan din București, 88
 Seminarul „Veniamin“ din Iași, 68
 Senatul imperial din Viena, 27, 161, 166—167, 171, 173—174
 Sepsiszentgyörgy, vezi Sfintu Gheorghe
 Sepsi-Singeorgiu, vezi Sfintu Gheorghe
 Sepsisingeorz, vezi Sfintu Gheorghe
 Serbia, 252, 385, 387
Sfinta și dumnezeiasca a lui Isus Hristos Evanghelie ..., ediția Blaj, 1817, 125
 Sfintu Gheorghe, XIII, 71, 291, 316, 317
 Sfintul Scaun de la Vatican, 195
 Sibiu, 8/20 sept., articol în „Gazeta de Transilvania“, 93
 Sibiu, (vezi și Cibinium, Sabiniu, Szeben, Nagy Szeben), X, XIII, 1—3, 6, 8, 10, 12, 13—18, 17, 20, 22—23, 25—27, 27, 29, 30, 31—32, 34, 35—36, 36, 38, 40, 42—45, 44, 46, 47—54,

52, 56, 57, 58—59, 66, 70, 72—73, 79, 86, 88—91, 89, 93—94, 99, 100, 102, 107, 109—110, 113, 118, 126—127, 129, 145—146, 146, 148, 151, 154, 156, 158, 166, 170, 172, 172, 174, 180, 186—187, 187—189, 189, 191, 195, 197, 208—209, 212—213, 218, 222—223, 229, 244, 245—246, 259—261, 263, 263, 276, 277, 278—279, 280, 280, 284, 287, 293, 307, 309, 319, 320, 323, 328, 329, 330, 332, 333, 344—345, 361, 362, 373, 386, 391, 392, 394, 395—396, 395, 399

Sic, 331

„Siebenbürger Bote“, 112

„Siebenbürger Wochenblatt“, 67, 69, 71, 289, 339

Sighetul Marmației, 200, 222

Sighișoara, 339—340

Silași, Grigore, *Apologie. Discuțiuni filologice și istorice magiare privitoare la români*, 191

Silași, Grigore, *Renașterea limbii românești în vorbire și scriere*, 191

Silvania, 3, 40, 194, 201

Sinod, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 186

Sinodul cel mare al bisericii românești, 270

Sinodul electoral de la Blaj din 1868, 194, 245—246

„Sionul românesc“, 122, 128, 191, 227, 227, 233, 234

Sîmbotelec, localitate din zona Gherlei, 185

Sîmpaul (vezi și Kükülő Szent Pál), localitate în zona Tîrnavelor, 381, 382

Sîncel, localitate din Cîmpia Transilvaniei, 123, 347

Sîncraiu de Mureș, 326, 330, 396

Sîniacob, localitate din zona Ludușului, 85

Sînmărghita, vezi Mărghita

Sînmărtin, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 153, 246

Slatina, 389

Slavici, Ioan, *La crucea din sat*, 306

Slavonia, 377

Slovacia, 148

Soborul electoral de la Blaj din septembrie 1850, 194

Societatea Academică Română (vezi și Academia Științifică), 114, 220

Societatea de lectură „Zorile“ din Cluj, 75, 91, 114

„Societatea de mîine“, 90—91

Societatea neguțătoarească greco-bulgaro-românească din Brașov (vezi și Gremiul comercial levantin din Brașov), 324

Societatea „Transilvania“, 340

Someșeni, localitate lângă Cluj, 147

Someșul Mic, valea, 195

„Soplement [la Organul luminărei]“, 294

„Spicuiitorul moldo-român“, 301

Statele Unite ale Americii, 243

Stephan Ludwig Roth. *Viața și opera*, 17, 51

Sterca Șuluțiu, Alexandru, *Convocare la Conferința Națională*, 188

Sterca Șuluțiu, Alexandru, *Istoria Horii*, 40

Straja, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 39

Strașnic, ediția Blaj, 1753, 117

Strașnic ..., ediția Blaj, 1817, 122, 124

Stremț, 307, 309

Strigoniu (vezi și Esztergom), 8, 35, 40, 62, 79, 83, 85, 109, 199, 200, 270, 270, 320, 328

„Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, 14, 214

„Studii“, 19, 294

Studii de folclor și literatură, 290

„Studi și cercetări de bibliologie“, 109

Subcercul administrativ al Ungurașului, 153

Suceava, 332

Suciu, Coriolan, *Blajul, Brașovul și Barițiu*, 290

Suciu, Coriolan, *Crtmpeie din procesul dintre profesorii de la Blaj și episcopul Lemeni (1843—1846)*, 6, 8—9, 35, 38, 76, 146, 314, 320, 373

Suciu, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, 309, 317

Suciu, Coriolan, *Din tinerețea lui Ioan Trifu alias Maiorescu*, 342

Suciu, Coriolan, *Preambulă la procesul lemenian. Luptă ideologică între Lemeni și Bărnuțiu*, 39—40

Suciu, Coriolan, *Preambulă la procesul lemenian. II. Pretinsele atentate contra lui Bărnuțiu*, 330

Suciu, Coriolan, *Protestul din 1842 al Blajului împotriva limbii maghiare*, 312

Suciu, Coriolan, *Robul național-cultural al Blajului în preajma evenimentelor de la 1848*, 129

Suciul de Sus, 39

Sucutard, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 129

Sulică, Marius, N., *Papiu Ilarian ca elev al Liceului academic din Cluj*, 91

Sulică, Nicolae, *Doctorul Vasile Pop, primul bibliograf român*, 69

Sulzer, Franz Joseph, *Geschichte des transalpinischen Daciens ... etc.*, 72, 386, 387, 394

„Suplement la Foaia pentru minte, inimă și literatură“, 73

Supplex Libellus Valachorum, 11, 23, 72, 350

Surduc, localitate în zona Jiboului, 81, 246

Suspensiunea episcopului Lemeni, articol în „Gazeta de Transilvania“, 151

Szász Föld, vezi Fundus Regius

Szász mozgalmak. Állásunk tájékozása, articol în „Erdélyi Híradó“, 76

Szász Péntek, vezi Pintic, localitate în Scaunul Mureșului

Szentiványi, Mihály, *Unió*, 385

Szentkirályi, Zsigmond, *Erdélyi bányászalmanach*, 80

Szentkirályi, Zsigmond, *Erdélyi bányászkalendariom*, 80

Ș

Șaguna, Andrei, *Istoria bisericească*, 56

Șaguna, Andrei, *Memoriile arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846—1871*, 156

Șaguna, Andrei, *Scrisori apologetice, va să zică de apărare ale arhiepiscopului și mitropolitului românilor de religia ortodoxă răsăriteană din Ardeal și Ungaria, Andrei baron de Șaguna*, 192

Şamsud, localitate în Sălaj, 246
 Scheii Braşovului, 68, 82
 Şcoala Ardeleană, V, 1—2, 4, 7, 24, 46, 67, 117, 159, 185, 350—351, 355, 364
 Şcoala primară din Abrud, 95
 Şcoala primară („de normă“, „normală“) din Blaj, 119, 184
 Şcoala primară montaniană din Zlatna, 82
 Şcoala românească din Scheii Braşovului, 46
 Şcoale amestecate şi confesionale în *Congresul arhidieceşan din Blaş*, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 197
 Şcolastic, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 197
 Şeica, localitate din zona Sibiului, 34, 78
 Şematismul veneratului cler al *Arhidieceşei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia şi Făgăraş, pre anul Domnului 1900, de la Sinta Unire 200*, 1, 109, 130, 146, 156, 194, 330, 367
 Şercaia, localitate din zona Făgăraşului, 229, 239, 256—257, 257, 259
 Şieuş, 311
 Şimleul Silvaniei, 142, 331, 369
 Şinca, localitate în zona Făgăraşului, 281
 Şincai, Gheorghe, *Cronica românilor*, 24, 63, 73, 77, 273, 275, 350
 „Şoimii“, 69
 Şoimuş, localitate în Transilvania, 145
 Şomcuta Mare, 81, 222, 246
 Şoroştin, 16
 Şotropa, Virgil, *Din actele şi scrisorile episcopului Lemeni*, 76, 146
 Şotropa, Virgil, *Maltratarea lui Gh. Bariţ în Cernăuţi în 1849*, 154
 Ştiri mai proaspete, articol în „Gazeta de Transilvania“, 314

T

Tabla Regească din Tîrgu-Mureş, 27, 89, 123, 166, 172, 321
 Tacitus, *Viaţa lui Agrippa*, 304, 323
 Tanco, Teodor, *Poetul Vasile Bob Fabian*, 365
 Tanco, Teodor, *Virtus Romana Rediviva*, 365
 „Társolkodó“, 384, 385
 Teatrul maghiar din Cluj, 334
 „Telegraful român“, 66, 122, 127, 169, 190, 280, 280, 285
 Teodor, Pompiliu, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior*, 362
 Teodor, Pompiliu şi Neamţu Gelu, *Din istoria presei revoluţionare româneşti: „Învăţătorii poporului“ (1848)*, 294
 Teologie dogmatică şi moralicească despre *Taina Euharistiei ...*, ediţia lui Samuil Micu, Blaj, 1802, 32, 34
 Termopile, lupta de la, 270
 Teschen, 331
 Testamentul episcopului P. P. Aron, 294
 Tezauraria, vezi Tezaurariatul Transilvaniei
 Tezaurariatul Transilvaniei (vezi Tezauraria), 35, 48, 49—50, 71, 163

Timişoara, 71, 73, 347
 Tincu-Velia, Nicolae, *Cele şapte virtuţi sau fapte bune de căpetenie*, 345
 Tincu-Velia, Nicolae, *Despre creştini*, fragment din cartea *Cele şapte virtuţi ...*, 345
 Tincu-Velia, Nicolae, *Despre curăţenie*, fragment din cartea *Cele şapte virtuţi ...*, 345
 Tincu-Velia, Nicolae, *Despre rivna spre fapta bună*, fragment din cartea *Cele şapte virtuţi ...*, 345
 Tincu-Velia, Nicolae, *Despre scumpete*, fragment din cartea *Cele şapte virtuţi ...*, 345
 Tincu-Velia, Nicolae, *Despre trufie*, fragment din cartea *Cele şapte virtuţi ...*, 345
 Tipografia Seminarului teologic greco-catolic din Blaj, 66, 117, 118, 119, 121, 127, 357, 384
 Tirnavia, 346—347
 Tisa, 379
 Tiur, localitate lângă Blaj, 357, 376, 377
 Tîmpa, muntele, 27
 Tîrgu-Jiu, 389
 Tîrgu-Mureş (vezi şi Vásárhely, Maros Vásárhely, Mureş Oşorhei), 46, 58, 71, 75, 91, 114, 156, 166, 172, 197, 212, 263, 281, 326, 363, 364
 Tîrnava Mică, 49
 Tîrnavele, 1—2, 38, 61, 66, 129, 132, 136, 332, 372, 373, 379
 Toderian, localitate în zona Făgăraşului, 257
 Toderiţa, localitate în zona Făgăraşului, 256
 Tohan, 242
 Topa, localitate între Cluj şi Zalău, 139, 201
 Topánfalva, vezi Cîmpeni
 „Történeti Lapok“, 112
 Tractul, vezi Protopopiatul
 Tractul protopopesc neunit I al Sibiului, 321
 Tractul protopopesc neunit al doilea al Sibiului, 321
 Transilvania, V—VII, 2—3, 5, 5, 8, 10—11, 14, 15, 17, 18—19, 18, 22—24, 22, 24—25, 27—29, 27, 32, 38—39, 48—49, 49, 52, 56, 56, 58, 60—61, 63—66, 68—69, 71, 71—72, 73, 75—76, 79—80, 81—82, 84—85, 87—89, 89, 90—95, 92, 97, 98, 99, 101—104, 102, 107, 109, 111—112, 112—114, 117, 130—131, 133—135, 137, 141, 142—144, 146, 148, 151, 154—157, 156—157, 159, 160, 162, 165—168, 171, 172—173, 173—174, 176—177, 183, 185—186, 189—190, 194, 200, 208, 209, 211—223, 224, 225—226, 227, 228, 230—231, 233, 235—236, 237, 238—239, 239—240, 241, 243—246, 250—252, 253, 256, 261, 270, 270—271, 274, 279, 280, 282, 283, 285—286, 287, 288, 294—295, 298, 299, 306, 309, 312, 313, 316, 334, 334, 336, 339, 339, 343, 345, 349—351, 353—357, 362, 364, 364, 377—378, 378, 382, 384, 390, 394, 395, 397, 399—400
 „Transilvania“, 146, 205—206, 222—223, 271, 353
 Trei-Scaune, ţinutul, 247
 „Tribuna“, seria veche, 271, 293, 313
 Tribunalul „de judecată“ din Bistriţa, 153
 Tribunalul de sînge din Cluj de la 1848—1849, 130, 156
 Tribunalul din Făgăraş, 48
 Tribunalul montano-cameral din Zlatna (vezi şi Scaunul băiesc în Marele Principat al Transilvaniei, Judeţul băiesc în Marele Principat al Transilvaniei), 62, 71, 80, 89, 95
 Tribunalul septemviral din Pesta, 71

Tribunalul suprem transilvan din Viena, 48
Tribunalul urbarial din Aiud, 16
Triod ..., ediția Blaj, 1800, 117
Triod ..., ediția Blaj, 1813, 122, 125
Trócsányi Zsolt, *Az erdélyi parasztság története 1790—1849*, 98
Turcia, 220
Turcu, Ioan, *Lux operosae virtutis Illustrissimi ac Reverendissimi Domini Ioannis Lemény*, 326
Turda, 22, 32, 35, 38, 44, 54, 56, 66, 94, 111, 152, 166, 197, 213, 246, 280, 330, 371, 381
Turnu Roșu, trecătoarea, 28
Tübingen, 51, 94

T

Țaga (vezi și Czege), localitate în Cîmpia Transilvaniei, 210
Țara Birsei, 18, 19, 27, 28
Țara de Jos, subdiviziune administrativă veche a Moldovei, 385
Țara de Sus, subdiviziune administrativă veche a Moldovei, 385
Țara Moșilor, 59
Țara Oltului, 28, 228
Țara Românească (vezi și Valachia, Muntenia), VI, 2, 5, 8, 11, 14, 15—16, 17, 20, 23, 24, 28, 31, 32, 49, 62, 87, 117, 168, 220, 292—293, 298, 321, 323, 342, 343, 351, 357, 361, 378, 378, 385—387, 389, 395, 397, 398
Țăgșor, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 204
Țerile românești, articol în „Învățătorul poporului“, 299
Țichindeal, localitate în zona Agnitei, 247
Țopu, localitate în zona Someșului, 85

U

Uhland, Johann Ludwig, *Cintecul ciobanului de duminică*, 289
Uhland, Johann Ludwig, *Fiica bolnavă* 304
Uifalău, localitate în zona Clujului, 75, 210
Uioara, 197, 246
„Umoristul. Foaie glumeață“, 276
Un răspuns național dat baronului Nicolae Jójica, articol în „Foaie pentru minte ...“, 299
Un report la Congresul provinciei române unite, articol în „Gazeta Transilvaniei“, 270
Ungaria, 3, 5, 23, 75, 81, 81, 92, 92, 94, 102, 104, 107, 114, 141, 146—148, 149—151, 156, 160—161, 165—167, 167, 171, 176, 200, 208, 211—212, 214—215, 217—219, 218, 221, 225—226, 228, 230, 233, 234, 235—236, 237, 239, 240, 241, 243, 251—252, 253, 256, 261, 267, 271, 274, 286, 295, 299, 302, 319, 320, 334, 336, 339, 388, 390, 395

Ungaria. Greco-catolicismul și greco-răsăritenismul, articol în „Gazeta de Transilvania“, 332, 334
Unio Trium Nationum, 19, 25, 71, 378
Unirea cu biserica Romei de la 1700, 152, 155
Universitas Hungarorum, Valachorum et Saxonorum, instituția constituțională medievală a Transilvaniei înaintea răscoalei de la Bobilna, 18, 23
Universitas Saxonum, vezi „Universitatea“ săsească
Universitatea din Iași, 279
Universitatea din Padova, 114
Universitatea din Viena, 56, 336
Universitatea maghiară din Cluj, 191, 286
„Universitatea“ săsească din Sibiu (vezi și Universitas Saxonum), 33, 51, 170, 226
Universitatea ungurească din Buda, 380
„Universul“ publicație a lui Iosif Genilie, 346, 347
Urbea Mare, vezi Oradea
Urișul de Jos, localitate în Cîmpia Transilvaniei, 46—47
Urquart, David, *Contraste*, 304

V

Vad, localitate în zona Dejului, 246
Vadu, localitate din zona Făgărașului, 260
Vaidacuta, localitate în zona Ludușului, 247
Valachia, vezi Țara Românească
Valahia Mare, subdiviziune administrativă veche a Țării Românești, 385
Valahia Mică, subdiviziune administrativă veche a Țării Românești, 385
Válaszút, vezi Răscruci, localitate din zona Gherlei
Valea Dorului, localitate din Zlatna, 86, 95
Valea Iepii, localitate din Munții Apuseni, 64
Valea Recea, localitate în zona Făgărașului, 258
Varietăți, rubrică în „Organul luminărei“, 294, 304
„Vasárnapi Újság“, 292, 297, 301, 315, 316, 331—332, 332—333, 334, 391, 394, 396—398, 400, 400
Vasici, Pavel, *Antropologia sau scurtă cunoștință despre om și despre însușirile sale*, 395
Vasici, Pavel, *Macrobioțica sau măiestria de a lungi viața, după Hufeland, tradusă și întocmită pentru orice român cultivat*, 45, 47, 48, 62, 82—83, 83, 86, 341, 342, 342
Vaticanul, articol în „Organul luminărei“, 294
Vălenii de Munte, 109, 154, 156
Veneția de Jos, localitate în Făgăraș, 159, 160, 257
Vereins für siebenbürgische Landeskunde, 328
Verespatak, vezi Roșia Montană
Verhandlungen des österreichischen vertstärkten Reichsrathes, 1860. Nach den stenographischen Berichten, 167

Veștem, localitate în zona Sibiului, 36, 39
Vicariatul greco-catolic al Făgărașului, 222
Vicariatul greco-catolic al Hațegului, 246
Vidra, satul lui Avram Iancu, 101, 326
Viena, 1, 11, 16—17, 27, 28, 29, 34, 39, 46, 49, 53, 64, 68, 73, 81, 87, 100, 100, 102, 107,
108—109, III, 112, 114, 128—129, 133—134, 136, 146, 146—147, 149—150, 153—154,
154—155, 156, 157, 159, 162—163, 166, 174, 179, 184, 185—186, 187, 191, 191, 193,
194—195, 200, 215, 218, 225, 230—232, 234, 245—246, 270—271, 277, 278—279,
312, 314, 320, 322, 326, 330, 335, 336, 339, 342, 344—345, 344, 351, 354, 364, 371,
371, 379, 384, 387, 387, 392—393
Viena și vienezii, articol în „Organul luminărei“, 294
Vințul de Jos, 95
Virgilius, Publius Maro, *Aeneida*, 222
Virgilius, Publius Maro, *Eclogele*, 68
Virgilius, Publius Maro, *Georgicele*, 222
Virșmort, localitate în zona Aiudului, 330, 396
Viștea, localitate în zona Făgărașului, 219, 252, 256, 281
Vilcele, 265, 278, 284, 291, 317, 376, 377
Virșeț, localitate în Banatul jugoslav, 73
Voila, localitate în zona Făgărașului, 229
Voltaire, François-Marie Arouet, *Jeannot et Collin*, vezi *Idem*, *Jeano și Colen*
Voltaire, François-Marie Arouet, *Jeano și Colen*, 303
Voltaire, François-Marie Arouet, *Oeuvres complètes*, 303
Vörösmarthy, Mihály, *Supăratul*, 290, 304
Vulcan, Iosif, *Pantheonul român. Portretele și biografiile celebrităților române*, 91

W

„Wanderer“, ziar din Viena, 167
Wesselény, Miklós, *Baliléletek*, 3
Wesselény, Miklós, *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*, 3
„7ⁿ Wochenblatt“, grafie rară, vezi „Siebenbürger Wochenblatt“

Z

Zagra, localitate în Năsăud, 40
Zagreb (vezi și Agram), 78, 80
Zalău, 91
Zarand, 61, 84, 89, 93, 108, 272, 282

Zarand, ținutul, 57

Zăbrani, 347

Zărnești, 27, 266, 271, 278

Zlatna, XI, 26, 44, 48, 48—59, 62—63, 65—66, 67, 69, 70, 71, 73, 73, 77, 79, 80, 82—84,
82, 86, 87, 88, 89, 92, 94, 95, 96, 98, 99—101, 99, 104—108, 104, 106, 109—110, 112,
112, 383

Zwitter, Franz, Jaroslav Sidac și Vaso Bogdanov, *Les problèmes nationaux dans la Monarchie de Habsbourg*, 233

CUPRINS

<i>Corespondența lui Bariț, la al treilea volum</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	VII
<i>Tabel sinoptic al scrisorilor din volumul III</i>	X
Scrisori ale lui Nicolae Maniu către George Bariț	1
Scrisori ale lui Grigore Mihali către George Bariț	58
Scrisori ale lui Ioan Fekete Negruțiu către George Bariț	129
Scrisori ale lui Ioan Antonelli către George Bariț	212
Scrisori ale lui Iosif Many către George Bariț.....	288
Scrisori ale lui Ioan Rusu către George Bariț.....	349
<i>Glosar</i>	401
<i>Indici</i>	411
Indice de nume	413
Indice de materii	448

Lector: IORDAN DATCU
Tehnoredactor: POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 15.XI.1976. Tiraj 915 ex. broșate. Coli ed. 54,33.
Coli tipar 32. Planșe tipo 14.

Tiparul executat sub comanda
nr. 378 la
Intreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
București,
Republica Socialistă România

C.L.B. / Fr. 12067/77